

54683

54683

ACTA ACADEMIAE PAEDAGOGICAE SZEGEDIENSIS

**A
SZEGEDI TANÁRKÉPZŐ FŐISKOLA
TUDOMÁNYOS KÖZLEMÉNYEI**

1974

1975 MAR 6

ELSŐ RÉSZ

SZEGED, 1974

54 683

ACTA ACADEMIAE PAEDAGOGICAE SZEGEDIENSIS

**A
SZEGEDI TANÁRKÉPZŐ FŐISKOLA
TUDOMÁNYOS KÖZLEMÉNYEI**

1974

ELSŐ RÉSZ

SZEGED, 1974

HEGEDŰS ANDRÁS és MEGYERI JÁNOS
közreműködésével

szerkesztette:
GERÉB GYÖRGY

I. MARXIZMUS—LENINIZMUS, TÖRTÉNELEM

A SZENTESI 48-AS NÉPKÖR INDULÁSA (1870—1874)

Írta: BEZDÁN SÁNDOR

Szentes múlt századi gazdasági-társadalmi rajzával még adós helytörténetírá-sunk, így itt csupán a főbb mozzanatok szűkös jelzésére szorítkozhatunk. A mező-város autonóm fejlődését elősegítette a Károlyi grófokkal kötött örökváltsági szerződés (1836) és a polgári forradalom. Az úrbéresség megszűntével módosuló tulajdonviszonyok és a „rendezett tanácsú” városi jogállás kedvező lehetőségek voltak a — kiegyezéssel országosan is kibontakozó — kapitalista fejlődésnek. [1]

A tanyás mezővárosi jelleg megmaradt, a szemtermelés szerepe tovább növekedett a legelőfelosztás miatt hanyatló állattartással szemben. Nagyjából az általunk vizsgált évekre esik az agrárvárosokra jellemző tőkés ipar- és pénzvállalatok alapítása (gőzmalom, gőzfűrész, téglagyár ill. takarékpénztár). [2]

A városban és 70 ezer holdnyi határában élő 27 658 fő (1869) [3] műveltségét népiskolák, leánytanoda, ipari tanonciskola és polgári fiúiskolával egyesített gimnázium formálták, az országos szintnek megfelelően. [4]

A 48-as Népkör megalakulása

A kiegyezés utáni évek politikai aktivitása összekapcsolódott a műveltségbeli hátrányok felszámolási igényével, és az addig szorványos egyesületalakítások *olvasó-köri mozgalommá* szélesültek. [5] A Szélsőbal és pártutódai felhasználták ezt a tömegmozgalmat a kiegyezés bírálatában. Az ellenzékiesség azonban nem volt következetes, a népi elégedetlenség fokozódása idején — pl. az 1868-as alföldi parasztmozgalomban — a párt csak a törvényesség határain belül vállalt közösséget. [6]

Az olvasóköri mozgalom különösen az Alföldön öltött nagy méreteket. Ebben az első hullámban keletkezett a Szentesi 48-as Népkör is.

A *Népkör 1870. június 10-én tartotta alakuló közgyűlését*. A Magyar Újságban közölt minták alapján elfogadták a maguk alapszabályát, majd megválasztották a tisztkart.

Tiszteletbeli elnök közfelkiáltással Kossuth Lajos lett. Elnök Ferenczy Sándor, alelnök ifj. Posta János, pénztárnok Nagy József, jegyző Imrei Károly, aljegyző Bájkai Sándor.

Tiszteletbeli tagok többek között László Imre, Irányi Dániel, Madarász József, Vidacs János, Simonyi Ernő és Táncsics Mihály.

20 főt választottak bizottmányi tagul. [7]

A tömeges együletalakításban testesülő népi elégedetlenség, az 1868-as alföldi parasztmozgalom és a demokrata körök szoros kapcsolata, a megrendült közbiztonság óvatosságra intette a hatóságokat — a helyi testülettől a belügyminisztériumig — az egyesületi alapszabályok jóváhagyásában. [8]

A Szentesi Népkör alapszabályának egyéves kálváriáját a kör jegyzőkönyvéből, a Szentesi Fióklevéltár iktatókönyvéből és az Országos Levéltár belügyminiszteri irataiból rekonstruálhatjuk.

A kör alapítási kérelmét és a három egyező szabálygyűjteményt a polgármesteren keresztül az alispánhoz küldte, aki 1870. augusztus 24-én terjesztette fel miniszteri jóváhagyásra. Ez azonban nem történt meg, hiába sürgették levélben országgyűlési képviselőjükön és Madarász Józsefen keresztül, sőt személyesen is, az Országos 48-as Párt novemberi pesti értekezletének küldötteiként. [9] Madarász decemberi levelében közölte a választmánnyal, hogy a szentesi képviselővel együtt adták át az alapszabályokat, és ígéretet kaptak a gyors jóváhagyásra. Véleménye szerint a megyén lehet az ügyirat, és az ő ismételt tanácsára 1871. januárjában háromtagú küldöttség sürgette az alapszabályokat az alispánnál. [10]

A vezetőség újabb türelmetlen felhívására a képviselő annyit elért, hogy márciusban a minisztérium a megyéhez küldte az alapszabályokat – módosításra. [11] Aligha a paragrafusokban volt azonban a hiba, ugyanis az Országos Levéltárban a 48-as Kör elnökének, Ferenczy Sándornak porére utaló 1870. évi utalást találtunk. [12] Ezt a feltételezést igazolni látszik az is, hogy az elnöki ügy valamilyen lezárása után Ferenczy teljesen kimaradt a tisztikarból, a kör „átdolgozott” alapszabályát pedig a Belügyminisztérium viszonylag gyorsan, 1871. május 4-én jóváhagyólag postázta továbbítás végett Csongrád megye alispánjának. [13]

A szentesi 48-as Népkör alapszabályai

I. szakasz *Az egylet neve*

1. §. A szentesi 48-as, illetve függetlenségi párt népköre.

II. szakasz *A kör célja.*

2. §. A haza alkotmányos és demokratikus jogainak társalgás közben egymással való ismertetése. A valódi népokormányzatnak eszmecserék segédelmével való elvileges fejlesztése, s az arra való hazafiás törekvésnek ébresztése, hogy az törvényes úton hazánkban érvényre emeltessék. Felvilágosítani egymást minden politikai s hazánkat illető kérdésben, jeles írók cikkeiken felolvasása és magyarázó beszédek tartása által figyelemmel kísérni a jeles kor történelmét, az elméleti és lelki képességet élesíteni s fogékonnyá tenni a nemes és jó írást, hasznos és jó könyvek olvasása és felolvasása által.

3. §. Az e vidéki nép legfőbb tájfoglalkozásának, a mezei gazdálkodás és földművelésnek emelése, ennek a mai kor fejleménye által követett polczra való emelése, gazdálkodási lapok és szakkönyvek olvasása, értekezletek tartása, ekeversenyek, állat és termény kiállítások rendezése, és az e téren magokat kitüntetett jelesebb gazdálkodók díjazása, vagy érdemi dicsérete; továbbá a hasznosaknak bizonyult gazdasági gépek elméleti és gyakorlati ismertetése, úgyszint a kertészet okszerű fejlesztése.

4. §. Az egylet további célja odatörekedni, hogy eszmecserék, felolvasások s értekezletek által minden születési előjog, vallás és vagyon aránytalanság miatti külömbiségekből származott idegenkedések a társadalomból kiküszöböltenek s a valódi, őszinte testvériség meghonosíttassék.

III. szakasz *A kör tagjai és azoknak joga és kötelessége*

5. §. Tagja lehet minden becsületes életű ember, ki három évi aláírása által elvállalja a tagsággal járó terheket.

6. §. A kör minden tagjának joga van az egylet helységét tetszés szerint látogatni.

7. §. Minden rendes körtag érvényes szavazati joggal s szólásszabadsággal bír.

8. §. Minden rendes tagnak joga van közgyűlésen és azon kívül is panaszt tenni.

9. §. Minden rendes tag választható és választó.

10. §. Minden rendes tag köteles alakítási költségre 50 krt. fizetni, évi tagsági díj 2 ft., amely fél-évi részletre befizetendő.

11. §. Az alapszabályt köteles minden tag betartani.

IV. szakasz *A kör megalakulása*

- 12. §. A kör rendszeren 3 évre alakul.
- 13. §. Az új tagok csak a választmány útján léphetnek fel.
- 14. §. Ha közben valaki meghal, vagy elköltözik a tagdíj csak arra a félévre kötelezhető, amelyben az elhalás vagy az elköltözés megtörtént.

V. szakasz *A kör tisztviselői*

- 15. §. A kör egy elnököt, egy alelnököt, egy főjegyzőt, egy aljegyzőt, egy pénztárost, egy zászló-tartót és 20 választmányi tagot választ köz felkiáltással, vagy titkos szavazással egy évre.

VI. szakasz *Az elnök és az alelnök hatásköre*

- 16. §. Az elnök közgyűléseken, választmányi gyűléseken elnököl, intézkedik, a kört képviseli, pénztárból 5,— Ft-ig pénzt utalhat.
- 17. §. Az elnök akadályoztatása folytán alelnök gyakorolja az elnöki jogokat.
- 18. §. Több tag kívánságára az elnök köteles a legközelebbi vasárnapra gyűlést, 14-re közgyűlést kihirdetni.

VII. szakasz *Jegyzők hatásköre*

- 19. §. Főjegyző vagy aljegyző a kör és választmányi gyűléseken jegyzőkönyvet vezet a határozatokat írásban foglalja, felolvassa. Az aljegyző vasárnaponként olvasni nem tudó tagoknak akkénti cikkeit felolvassa.

VIII. szakasz *Pénztáros hatásköre*

- 20. §. Egylet pénzeit kezeli, tagsági díjakat beszedi, esetleges elnöki kiutalásokat elvégzi. Az egylet pénzéért, vagyonáért felelős.

IX. szakasz *Közgyűlések*

- 21. §. A rendes közgyűlés évenként 2 tartatik. Ú.m. a január és május hónapban. Tisztújító közgyűlés május 1-ső vasárnapján, rendkívüli közgyűlés bármikor összehívható. Közgyűlések elé terjesztik a különböző gazdasági dolgokat. Érvényes határozatok hozatalára a tagok 1/3-ának jelenléte szükséges.

X. szakasz *Választmányi hatásköre*

- 22. §. Választmányi tagok együttes tanácskozásban gyakorolják jogaikat, intézkednek a kör minden ügyében. A társulat vagyona felett őrködik. Intézkedik az évenként rendezendő ekeverseny, terménykiállítás, díjazás ügyében. A könyvek, folyóiratok megrendelésében, új tagok felvételében, vagy kizárásában.

Választmányi gyűlések minden hónapban tartandók.

Jegyzőkönyveket a következő választmányi gyűlésen felolvassák és hitelesítik két tag által. Határozat hozatalnál elnökön kívül 8 tag jelenléte szükséges.

XI. szakasz *Tisztviselők díjazása*

- 23. §. A kör i tisztviselők állásai díjazás nélküliek. A közgyűlésnek joga van a többi munkával járó tisztséget tisztelet díjban részesíteni.

XII. szakasz *Rendtartás*

- 24. §. A kör tárgyai évenként leltározandók.
- 25. §. Peres ügyekben szabad bírói jogot alkalmaznak.
- 26. §. Fegyelmi ügyekben a választmány dönt.
- 27. §. Az alapszabályt, ha módosításra szorul a magy. kir. belügyminisztériumhoz kell felterjeszteni.

XIII. szakasz *A kör feloszlata és a kormány felügyeleti joga*

- 28. §. A kört egy e célra összehívott közgyűlés oszlathatja fel. A feloszlata esetén a kör vagyonáról a közgyűlés intézkedik úgy, hogy azt eladja és az összeget adósságok kifizetésére, jótékony célra fordítja, felsőbb hatóságnak bejelenti.

Ha a kör az alapszabályban foglalt célt; hatáskörét meg nem tartja, a tagok vagyoni érdekeit, vagy az államot veszélyeztetnék, úgy haladéktalanul a kör működése felfüggeszthető, és egy vizsgálat után végleg feloszthatató a kör működése. [14]

A népkör alapszabálya – összetett célmegjelölésével, a jogok és kötelességek számbavételével – *érdekes dokumentuma a polgárosuló parasztság politikai és népművelési törekvéseinek*. A közélet mindennapi rendjét a házszabály rögzítette. [15]

A népkör tagsága és vezetése

A népkör tagjai zömmel a parasztság köréből kerültek ki. [16] *A taglétszám alakulása* is jelzi, hogy a 159 alapítóhoz általában a mezei munkák szünetében csatlakoztak újak.

1870. június 10.	159 alapító tag
június 26.	4 új tag
július 3.	3
szeptember 4.	11
1871. január 26.	20
március 20.	9
április 25.	12
szeptember 3.	6
október 1.	7
1872. február 1.	16
február 25.	16
március 20.	6
május 2.	8
június 7.	14
szeptember 7.	3
1873. június 15.	5
november 9.	9
1874. január 4.	7
február 8.	2
március 22.	13
április 6.	4
május 25.	3
október 8.	2
december 26.	1

---

340 tag összesen

A 340 tag nem egyidejűleg aktív a körben, de a szomszédos hódmezővásárhelyi olvasókörokhöz hasonlítva a szentesi népkör. mindenképpen nagyobb létszámú. 1873-tól húsz év alattiakat is felvettek. [17]

A két forintos évi tagdíj sok gondot okozott mind a tagoknak, mind a pénztárosnak. Gyakran kellett felszólítani a hátralékosokat. Amikor pedig a jutalomban és százalékban részesülő szolga sem járt eredménnyel e téren, a tagdíjhátralékok behajtását jobb időre halasztották. Egyeseknek közszolgálatuk fejében vagy természeti csapás idején elengedték a tagdíjat. Ha azonban már a jelentkezés idején kiderült a nagy szegénység, a választmány „mellőzte a felvételt”. [18]

A közgyűléseket, tisztújító közgyűléseket a templom előtt, majd a sajtóban hirdették ki. Az első tisztújításra 1871. május 29-én került sor, amikor a hat tagú vezetőség 80–90 titkos szavazatot kapott a száz jelenlevőtől. [19]

Az alapszabály szerinti májusi tisztújítást 1872-ben az országgyűlési követválasztás miatt júliusra halasztották. Az elnöki és pénztári beszámoló után a vezetőség leköszönt. A megalakult választási bizottságnak azonban nem akadt dolga, mert a mezei munkák miatt — kivételesen — közfelkiáltással választottak. Ekkor szavaztak meg a főjegyzőnek és a pénztárosnak időigényes munkájukért 10 Ft tiszteletdíjat és tagdíjmentességet. [20]

Az egyesület demokratikus jellegét a felépítés, titkos szavazás és egyéb tevékenység mellett a vezetők kritikája is mutatja. Elnököket például egy alkalommal jegyzőkönyvileg figyelmeztették, hogy akadályoztatása esetén, a köri élet folyamatosságának biztosítására bízta meg az ügyvitellel alelnökét. [21]

A kör helyiségei és eszközei

A kör helyiséget már az alakuló gyűlés előtt bérelt, majd 1873 nyarán költözött egy társalgóból és olvasóból álló másik épületbe. A takarítást, fűtést, felügyeletet stb. a helyben lakó körszolga végezte. [22] A berendezés egyszerű bútorokból, a díszítés pedig történelmi képekből állt. [23]

A kör szerény, de állandó jövedelme a beíratkozási és tagdíj volt. A rendezvényekből származó bevételt is figyelembe véve készítették el az évi költségvetést (kb. 500 Ft), amelyről a pénztáros a kiküldött számvizsgáló bizottság illetve közgyűlés előtt számolt be. Az egyesületek gazdálkodásában ritka jelenség tapasztalható Szentesen: az időlegesen szabad pénzt kamatra kölcsönözték a tagoknak. [24]

A *jótekonyság* másodrendű tevékenysége volt a körnek, különösen anyagi gondjai miatt. Segélyt küldtek azonban a porosz háborútól szenvedett franciáknak [25], rendszeresen támogatták a 48-as honvédek pesti menházát [26], gyűjtöttek a pákozdi csata emlékművére és a kolera járványtól sújtott helyi családoknak. [27]

A népkör könyvtára

A *könyvtár keletkezése* idején a kör már fél éve működött, bár alapszabályát csak hónapok múlva hagyták jóvá. Az „alapkönyvletétel” is tipikus olvasóköri jelenség: Mártki István bizottmányi tag az egyesületnek ajándékozta „Madarász József országgyűlési beszédei”-t, és olvasásra átadta az „Aranymondások Kossuth műveiből” c. kötetet. [28]

A továbbiakban maga Madarász József küldött tíz könyvet. A kör első elnöke, Ferenczy Sándor több kötettel, első könyvtárosa, Bodor Albert 13 kötetel vetette meg a könyvtár alapját. Újabb tagok ajándékai jelzik, hogy az első években ez a gyarapítás elsődleges formája. [29].

A kulturális költségek előteremtésének ugyancsak tipikus módja „a táncvigalom a könyvtár javára”. 1873 farsangján a több mint száz forint bevételeiből könyveket rendeltek László Imre és Madarász József képviselőkön keresztül. Valószínű azonban, hogy egyéb pártkiadások miatt gyéren jöttek a könyvek, mert a könyvtáros türelmetlenül sürgeti a választmányt újabb kötetek vételére, „úgymond nincsen helye többé semmi üres hangzású biztogatásnak”. [30] Szórványosan a későbbiekben is előfizettek, rendeltek és vásároltak új könyveket. [31]

A könyvtárfejlesztés ismertett módjai magyarázzák a gyarapodás esetlegességét.

1870. december 26-án	12 k
1871. április 15-én	99 k
1872. július 28-án	147 k

Az állománynak ez a növekedési üteme megakadt; bár szóltunk egy jelentősebb forrásról, csak szórványos beszerzésről tudunk. [32]

A könyveket szekrényben tárolták, nyilvántartásba vették, megőrzésükről a könyvtáros és az ellenőrző bizottság rendszeresen beszámolt a közgyűlésnek. [33]

<i>Az állomány megoszlása:</i>	szépirodalom	kb. 60%
	történelem, politika	kb. 30%
	vegyes	kb. 10%

A magyar irodalomban Rákosi Jenő, Beöthy Lajos, Rontó Pál stb. Szépirodalmi Csarnokban és Magyar Hölgyek Könyvtárában megjelent számos kötetét néhány Kisfaludy, Jókai és Csokonai volt hivatva ellensúlyozni. *A világirodalomból* Victor Hugó néhány silány német regény ellenpontosztta.

A tagok politikai alapállását, szellemi igényét már a kör első (Kossuth- és Madarász-) kötetei is jelezték. Ezt erősítették Fényes Elek, Széchenyi István, Teleki László és Tácsics Mihály munkái és mindenképpen felülmúlták az előforduló „népies alkotmánytanok” hatását.

A magyar történelmi művek sorában Horváth Mihály két kötete állt a Magyar Krónika és a Képes magyar történelem előtt. *A Világ Krónika* összefoglalóján túl a két Napóleon élete és az orosz történelem, különösen az orosz—török háborúk keltettek érdeklődést.

A vegyes tartalmú könyvek, naptárak [34] sorából megemlítjük Gonda László: *Mi köze van a mezei gazdának a műveltséghez?* c. munkáját. Tömörülésük egyik alapkérdésére kereshettek benne választ.

A forgalomról — kölcsönzési napló híján — nem lehet pontos képünk. Volt olvasóterem, amelyben helyben olvastak; téli estéken gyertya, majd petróleum lámpa fényénél tartottak felolvasásokat. [35]

Tájékoztatásul kifüggesztették a könyvek jegyzékét. Kölcsönzés vasárnap délelőtt volt, a jelenlevő könyvtáros azonban minden bizonnyal máskor is adott ki könyveket. [36] A parasztság lassan olvasott Szentesen is. A késedelmes visszaadás miatt „érett megfontolás után” minden könyvbe beleírták az olvasási időt, amelyet azonban másfél év után duplájára emeltek. A késedelmi díjakat a könyvek javítására szánták. A megrongálódott, tehát olvasott műveket bekötötték (ha nem is a késedelmi krajcárokból), az újakat pedig lehetőleg kötötten rendelték. [37]

Feltűnő, hogy a *könyvtárnok* nem szerepel az alapszabályban megnevezett tisztikarban. Az olvasóközösség természetes fejlődése azonban csakhamar igényelte ezt a funkciót, és a bizottmány 1871. januárjában ideiglenes könyvtárnokot bízott meg a könyvek kezelésével.

A népkör könyvtárosai: Bodor Albert, ifj. Vetseri János, Fehér Miklós, Bartha Bálint.

A könyvtárosok gyakran ajándékozták meg a kört saját állományukból. Felelős és időigényes munkájukat a választmány csak a tagdíjmentességgel honorálta. A vezetőség elismerte, hogy „a könyvtár felügyelet nélkül egy napig sem lehet”, ezért esetleges lemondás idején igyekezett új könyvtárost megbízni, vagy pedig néhány választmányi tag vállalta a folyamatos kölcsönzést. [38]

Hírlapok rendeléséről már az alakuló közgyűlés gondoskodott. Általában néhány hónapra, legfeljebb fél évre fizették elő a lapokat, amelyeket kézbesítő vagy szolga vitt a postáról a körbe. Az utóbbi eredményesen gondoskodott az újságok megőrzéséről is. [39]

A népkör újságai az előfizetés rendjében

Cím	1870	1871	1872	1873	1874
1. Magyar Újság	VI	III VI IX XI	VII IX XII	III	III
2. Lámpás	VI XII				
3. Nép Zászlója	XII	III VI IX XI	VII IX XII	IX	III VI XII
4. Politika	XII		VII XII	III IX	III
5. Ludas Matyi		III VI IX XI	VII IX XII	III IX	
6. Vásárhelyi Közlöny		III VI			
7. Magyar Ország		III VI	II		
8. Hon		III XI			
9. Honvédlap		VI XI			
10. Szentesi Lapok		IX XI	VII IX		
11. Ellenőr		XI	II		
12. Népfelség			II		
13. Csodabogár			VII		
14. Szabad Magyarország			IX		
15. Szombati Lapok			XII	III IX	IV
16. Magyar Polgár			XII		
17. Szentesi Lap			XII	III IX	III VI XII
18. Jónás Lapja				III	
19. Szabadító				III	
20. Abatúj Kassa				X	
21. Kecskeméti Lapok				X	
22. Baloldal					III
23. Bolond Miksa					III
24. Egyetértés					VI XII

A huszonnégy újság zöme *országos politikai, gazdasági lap*. Az *ellenzéki hírlapok* élén a Magyar Újság állt. Ezt a népkör 1874-ben részvényjegyzéssel is próbálta megmenteni, majd folyamatosan előfizette az utód napilapokat, a Baloldalt és az Egyetértést. Rendszeresen járt még a Nép Zászlója és a Szombati Lapok. [40]

A *jobboldali lapok* közül a Hon-t csak 1871-ben járatták, mivel Jókai egyre élesebben támadta a függetlenségeiket. [41]

Vidéki lapokat is olvastak Vásárhelyről, Kolozsvárról és Kassáról.

Az első *helyi újság* a Szentesi Lapok 1871. július 2-án jelent meg, amelynek utódját (Szentesi Lap, 1872. augusztustól) is folyamatosan járatták. [42]

A kör szórakoztató, *humoros lapjai* a Ludas Matyi, Csodabogár, Jónás lapja és Bolond Miksa voltak.

Nyáron költségkímélés és a tagok külső, mezei elfoglaltsága miatt kevesebb, de minimum három lapot járattak (Magyar Újság, Nép Zászlója és Szentesi Lap). Télen rendszeresen emelték a lapok számát, gyakoribb volt a körben az érdekes cikkek felolvasása, magyarázata, amire már az alakulás után megkérték az aljegyzőt. [43]

A Népkör *levéltárában* őrizték az alapítási és egyéb okiratokat, levelezési könyvet, különböző (könyv- és pénztárvizsgáló) bizottságok jelentéseit és a köz- és választmányi ülések jegyzőkönyveit. [44]

A népkör mint a 48-as párt „alapszervezete”

A kiegyezés kritikájában az ellenzéki párt és vidéki bázisa a polgári forradalom és szabadságharc hagyományát idézte fel. A szentesi 48-as népkör nevében is kötődött ehhez az örökséghez és a 48-as párthoz.

Március 15 az olvasókörök legnagyobb ünnepe volt, és aligha a társasvacsorák miatt. 1872-ben küldöttségük felkereste a polgármestert, hogy a hatóságot is rávegye a nyilvános ünneplésre. Ugyanakkor — ez a fél évtized egyetlen egyházi vonatkozása — felhívták a lelkészeket is az „engesztelő áldozatra és hálaadó imára”. [45]

A márciusi eszmékhez való ragaszkodást fejezi még ki a kör díszítése (szabad-ságharcos képek) és a könyvtár történeti irodalma. A Kossuth-kultuszban a szentesi egyesület rokon az ország népi köreivel. [46]

A 48-as népkört a 48-as párt „alapszervezetének” tekinthetjük. Ezzel nem a modern pártok szervezeti felépítését vetítjük vissza, hanem azt a szerves — más vidéki köröknél intenzívebb — kapcsolatot értékeljük, amely a szentesi népkör és a párt országos vezetői között kialakult.

A 48-as párt [47] és a népkör politikai aktivitása különösen az országgyűlési képviselőválasztások idején nőtt meg.

Szentes 1500 főnyi választópolgára már 1869-ben — a népkör alakulása előtt is — 48-as képviselőt küldött a parlamentbe *László Imre* személyében. [48] 1873. április 13-án számolt be működéséről városának. A helyi ügyek intézésével kivívott népszerűségénél értékesebb az 1872. január 22-én tartott országos pártértekezleten betöltött szerepe. *Elnöklete alatt fogadták el az új programot*, amelyben a personál-unióval mérsékelt függetlenség és az általános, titkos választójog mellett szerepelt az ingyenes állami közoktatás. [49]

Az 1872. évi országgyűlési választás helyi agitációs előkészítése a kör feladata volt. Falragaszokat készíttettek és rendezőket választottak. Itt is felmerült Kossuth jelölése, hogy megválasztása esetén elfogadja-e a mandátumot. [50]

A júliusi közgyűlés örömmel nyugtázta *László Imre* újraválasztását, aki előbb levélben, majd augusztus 14-én személyesen köszöntö meg a kör és a szentesi választók bizalmát.

Elsősorban a szentesi paraszti polgári réteg politikai alapállásával magyarázhatjuk *a népkör és Madarász József* jó kapcsolatát. Tiszteletbeli tagnak választották, és már az első évben meghívták városukba a szentesi képviselővel együtt. Ezek a közös látogatások többször megismétlődtek. Madarász könyveket küldött a népkörnek, 1873-ban *költségvetési javaslatát* több száz példányban kiosztották Szentesen. [51]

Az Országos 48-as Párt vezetői (Madarász, Irányi, Simonyi, *László Imre* stb.) levélben és vidéki látogatásokon fejtették ki elgondolásaikat. 1872-ben — képviselőjük felhívására — a népköri tagok kérvénnyel fordultak a Nemzetgyűléshez *a három éves választási ciklus megtartásáért és a vesztegetések ellen.* [52]

A Magyar Nemzeti Bank ügyében is hallatta szavát a népkör. 1873-ban az országgyűléshez fordultak felállításáért, a következő évben pedig az ún. 21-es bizottsághoz küldték a választmányi határozatot: a papi javadalmakat használják fel a Nemzeti Bank alapítására. [53]

A 48-as Párt *Országos értekezletre* hívó hírlapi és egyéb felhívásaira a népkör rendre küldötteket választott, akik hazatérve beszámoltak a hallottakról. [54]

A szentesi kör *a vidéki 48-as népkörökkel is kapcsolatban volt.* Politikai körlevelet kapott Nagykarolyból és Szatmárnémetiből, ünnepi meghívókat váltott Vásárhellyel, Csongráddal és Nagykarollyal. [55]

Az Országos 48-as Párt egyesülését az ún. elvhű balközéppel, és *a Függetlenségi és Negyvennyolcas Párt megalakulását a szentesi népkör tartózkodással fogadta.* A Madarász-csoport ugyanis a Függetlenségi Párt szűkebb változatát kívánta létrehozni, mindenek előtt a vidéki paraszti, kispolgári közvéleményre támaszkodva. Számukra Kossuth volt a függetlenség varázsszava. Így érthető, hogy a *közgyűlés*

„egész területében magáévá tette” Kossuth Nép Zászlójában kifejtett nézeteit a Függetlenségi Pártról. [56]

A körülményes hivatalos eljárás is óvta a kört a címváltoztatástól. Ugyanakkor van bizonyos számonkérő jellege az országgyűlési képviselők (László Imre, Madarász József és Simonyi Ernő) meghívásának: jöjjenek és indokolják az új pártalakítást. [57]

A *Szentesi 48-as Népkör és a Függetlenségi és Negyvennyolcas Párt fennmaradó kapcsolatára* utal a későbbi alapszabály, és az a tény, hogy az egyik választmányi tag vezetésével alakuló Függetlenségi Kör otthonukban kapott egy szobát. [58]

Szerencsés véletlennek tartjuk, hogy fő forrásunk „igazodott” a történelmi periódushoz. A 48-as népkör kibontakozó tevékenységét jegyzőkönyve alapján éppen 1874-ig követhettük nyomon, és amint láttuk, ez az év egyben a legnagyobb parlamenti ellenzéki párt életében is határkö.

JEGYZETEK

[1] SIMA László: Szentese város története. Uo. 1914. 545 p. csak a XIX. század elejéig ad áttekintést. Az örökváltságra és a városi státuszváltozásra l. FOLLAJTÁR Ernő: Szentese megyei város. CSIKVÁRI Antal szerk.: Csongrád vármegye. Bp. 1938. 6. p. (Vármegyei Szociográfiák 1.) 1848. augusztus 6-án lett Szentese rendezett tanácsú város; e jogát 1865-ben megszüntették, 1868-ban visszaadták. A tökéletes fejlődés csomópontjaira újabb ERDEI Ferenc: Város és vidéke. Bp. 1971. Szépirodalmi Kiadó. 349. p. (Magyarország felfedezése) utalt. Az osztályharc egyik tényezője, hogy a 20 000 kh kiosztott városi földből a zsellérek nem részesültek, sőt a közlegelők felosztásával az állattartásban is hátrányba kerültek. NAGY Imre: Szentese monográfiája. Bp., 1928. 289. p. (Magyar városok monográfiája 3.) A városi tanácsnak a város népességéhez, a megyéhez, államhoz és részben a politikai pártokhoz való viszonyára vö. SCHNEIDER Miklós: Szentese rendezett tanácsú város képviselő testülete (1872–1944) = Tanulmányok a helyi önkormányzat múltjából. Bp. 1971. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 511 p. (365–395.) p.

[2] CSIKVÁRI i. m. 14. p. A részben szélmalomokat felváltó gőzmalomok építési évei 1866, 1870, 1872; a Zsoldos-gőzfűrés 1870-től üzemelt. Az ipar minőségváltását kodifikálta a céheket megszüntető ipartörvény. A korábbi évtizedekben kb. 20 céh működött itt 500 főnyi mesterrel. L. ERDEI i. m. 356. p. Az iparban és kereskedelemben foglalkoztatottak aránya az 1870. évi össznépességhez 7,03%. KELETI Károly: Hazánk népe a közgazdaság és társadalmi statistika szempontjából. Pest, 1871. Athenaeum. 418. p. A hitelezet l. SZATHMÁRY Ede: A szentesvidéki takarékpénztár 25 éves fennállásának története 1874–1899. Szentese, 1900. Hollosy ny.

[3] ERDEI i. m. 347. p. A mai területre eső népesség 1869-ben 24 539 fő.

[4] CSIKVÁRI i. m. 10–12. p. A népoktatási törvény mellett gazdasági megfontolások is ösztönözhatték a református egyházat (a reformátusok száma 1869-ben 16 118 fő), hogy 1869-ben a város kezelésébe adja a 4 osztályos ipari tanonciskolát. A leánytanodát 1861-ben nyitották meg. Az 1870/71. tanévben a református gimnázium beolvadt az akkor megszervezett polgári fiúiskolába. Az 1860-as évektől múzeum és közönyvtár is működött a városban. — A műveltség egyik fokmérője az analfabéták aránya: Magyarország városi lakosságának 40,21%-a, Szentese népességének 43,26%-a sem írni, sem olvasni nem tudott 1870-ben. KELETI i. m. 363. és 365. p.

[5] Vö. VARGHA Gyula szerk.: Magyarország egyletei és társulatai 1878-ban. Országos Magyar Királyi Statisztikai Hivatal Hivatalos Statisztikai Közleményei. Bp. 1881, Athenaeum. A hagyományokra és mozgalomra válásra BEZDÁN Sándor: A Hódmezővásárhelyi Első Olvasó Népkör megalkulása (1869). - A Szegedi Tanárképző Főiskola Tudományos Közleményei. Szeged, 1970. 47–56. p. és uő. Hódmezővásárhelyi olvasókörök (1869–1900). A Szegedi Tanárképző Főiskola Tudományos Közleményei. Szeged, 1971. 61–76. p.

[6] PÖLÖSKEI Ferenc: Az 1868-as alföldi parasztmozgalom. - Századok, 1956. 90. évf. 1–2. sz. 617–656. p.

[7] Csongrád megyei Levéltár Szentesei Fiókleveleltára (tov. SztFL — korábban Szentese Állami Levéltár - SztAL) Egyesületi iratok gyűjteménye. A Szentese 48-as Népkör jegyzőkönyve. A további hivatkozás a közgyűlés (Kgy.) és a választmányi ülés (V. ü.) jelölésével és dátummal történik. L. még FARAGÓ Ferenc: A Szentese 48-as Népkör alapszabálya és jegyzőkönyve. Főiskolai szakdolgozat. Szeged, 1973.

[8] Csongrád megye közbiztonságának helyreállítására királyi biztost kért. Országos Levéltár K-150 Belügyminisztérium Általános iratok (tov. O.L.K.-150. BM. Ált.) 1869–448. A rögtönbíráskodásra uo. 114, 1897. Gr. Ráday királyi biztos szegedi, aradi és Csanád megyei működésére uo.

1871—32818, 32353, 32817. Az egyesületek jogi vonatkozásaira I. BIANCHI, Leonard—PECZE Ferenc: A gyülekezési és egyesülési jog szabályozása a dualizmus korában, különös tekintettel a munkás- és nemzeti mozgalmakra. - Jogtudományi Közlemények, 1963. 18. évf. 3. sz. 143—51. p.

[9] Kgy. 1870. nov. 8.

[10] V. ü. 1870. dec. 26. és 1871. jan. 26.

[11] V. ü. 1871. márc. 20. és SztFL Iktató Könyv 1871. márc. 31.

[12] O.L.K.-150. BM. Ált. 1870—5704 (3999)

[13] Az új tisztikarra Kgy. 1971. máj. 29. — Az alapszabály útjára SztFL Iktató Könyv 1871. április 19. az átdolgozott alapszabály felterjesztése; uo. 1871. máj. 4. belügyminiszteri engedélyezése (BM. 9679. 30—(4)1871.). L. még O.L.K. 150. BM. Ált. 1871—9679. Szentesi 48-as Népkör. — Az alapszabály első példánya a BM. levéltárában, másodpéldánya Csongrád Vármegye Alispáni Levéltárában (1402—1871.), ill. Szentesi Főszolgabírói Levéltárában (492—1871) maradt, míg a harmadpéldányt a 48-as kör főjegyzője vette át.

[14] SztFL Alapszabálygyűjtemény XXV. és O.L.K.-150. BM. Ált. 1882—46406.

[15] Az alapszabályok kinyomtatásáról többször tárgyalt a választmány, de a bebutorozás és egyéb kiadások miatt 1874-ig nem került rá sor. (V. ü. 1871. nov. 19., december 31., Kgy. 1872. jan. 14., V. ü. 1874. jan. 25.) — A 12 pontos házszabályt kifüggesztették a körben. Kgy. 1872. ápr. 7.

[16] A mezőgazdasági munkák miatt nemcsak a nyári, de a késő tavaszi köri élet is mérsékeltebb volt. A köz- és választmányi ülésen szóba került a májusi tisztújító közgyűlés januárra hozatala is. Kgy. 1872. júl. 14. és V. ü. 1874. okt. 8.

[17] Vö. BEZDÁN i. m. A vásárhelyi körök általában 100 főnél kevesebbet számoltak.

A szentesi fiatalok 1 forintot fizettek évente. V. ü. 1873. jún. 15.

[18] V. ü. 1873. nov. 23. Tűzkár miatt 3 évi tagdíjmentesség. V. ü. 1874. ápr. 6. Károlyi Nagy Mihály „szegénysége végett a kör tagdíjakat fizetni nem tudja, ezokon mellőztetik.”

[19] Kgy. 1871. máj. 29.

[20] Kgy. 1872. júl. 14.

[21] V. ü. 1873. szept. 14.

[22] Alakuló Kgy. 1870. jún. 10., V. ü. 1870. jún. 26. A Pollák-ház volt a kör első otthona, amelyet a jutányosabb árenda (180 Ft) kedvéért sem hagytak el. (V. ü. 1871. júl. 30.) Az épület padlását jó gazdasági érzékkel kiadták kukoricatárolásra. (15 Ft — V. ü. 1871. okt. 1.) Új helyiséget özv. Balogh Mihályné házában béreltek. (V. ü. 1872. dec. 25. és 1873. jan. 1.) — A szolga feladatai: takarítás, meszelés, fűtés, ivóvíz ellátás, meghívók széthordása, újságok elhozása a postáról, tagdíjbeszedés. Fizetése egy fűthető helyiség használata, 24 Ft és fél öl tűzifa. V. ü. 1870. jún. 10., 1871. ápr. 2., 1873. jan. 1.

[23] A berendezés 6 asztalból, 30 székből, 6 padból és egy könyvszekrényből állt. 1872-ben 114 Ft-ot szavaztak meg bútorra, de készpénzükhöz 70 Ft-ot a Takarékpénztártól kölcsönöztek. V. ü. 1871. márc. 20., ápr. 25., 1872. febr. 1., márc. 20., 1873. márc. 2., ápr. 14. Faliórát is vásároltak (16 Ft — V. ü. 1872. máj. 2.).

A kör nagy selyemzászlaját 1871-ben készítették el (82,76 Ft). Felirata „Erős akarat nem ismer akadályt” és „1848” búzavirág koszorúban. (A másik jelszó-javaslat „Szabadság, egyenlőség, testvériség” volt.) A zászló avatására meghívták a Madarász-házaspárt. V. ü. 1871. júl. 30., szept. 17., okt. 1. Később egy kisebb zászlót is csináltattak. V. ü. 1872. jún. 2.

A festmények, képek címe is kifejezi a tagság politikai orientációját (V. ü. 1873. ápr. 14.): Kossuth Lajos arcképe, Kossuth Lajos fiainak arcképe, Kossuth Lajos nagy hazánkfíának Kápolnai csatánál tartott imája, Az első magyar minisztérium, Az 1848-ki Magyar Hon gyűlés megnyitása, Az aradi vértanúk, Battyányi Lajos arcképe, Petőfi halála, Gróf Teleki László arcképe, Garibaldi.

[24] A költségvetésre és számadásra V. ü. 1870. okt. 1., okt. 23., 1871. ápr. 18., 1873. nov. 9. A pénzkölcsönzés tagoknak 25 forintjával, két birtokos jótállásával, félévre, 12% kamatra. V. ü. 1873. nov. 9. és 1874. jan. 25.

[25] A Francia Köztársaság népszerűségét a segélyen túl (44,34 Ft - V. ü. 1870. dec. 26., 1871. jan. 14.) az is mutatja, hogy a kör részére megvásárolták Franciaország térképét. (V. ü. 1871. jan. 26.)

[26] A 48-as honvédek pesti menházának alaptőkéjéhez közel 300 Ft-tal és — jelképesen! — egy Kossuth bankóval járultak hozzá. (V. ü. 1872. szept. 29., okt. 13., dec. 8.) Az 1874. évi közgyűlésen (febr. 22.) évi 10 Ft támogatást szavaztak meg.

[27] Az 1872/3. évi kolerajárvány halálos áldozatainak száma a megyében 1703 fő, Szentesen 996 fő (1873. szept. 29-ig). SztFL: Csongrád vármegye főispáni elnöki iratok 66—1873. Főorvosi jelentés a kolerajárványról. A pártkapcsolatok révén László Imréből, Madarász Józseftől kapott segélyekre és a saját gyűjtésre: V. ü. 1873. szept. 14., okt. 5., nov. 23., 1874. jan. 4., febr. 8.

[28] V. ü. 1870. szept. 4.

[29] V. ü. 1870. dec. 26. Köszönet Madarásznak a kötetekért.

V. ü. 1871. jan. 26. Bodor Albert (7 k.), Horváth János (7 k.), ifj. Vetseri János (1 k.) ajándékai.

V. ü. 1871. ápr. 25. Ferenczy Sándor.

- V. ü. 1871. nov. 19. Bodor Albert (6 k.) és Hanka György (2 k.)
- [30] Az Újvilág vendéglőben 1873. jan. 12-én tartott bál bevétele 103,48 Ft volt. A választmány határozata: „ez semmiféle más kiadásokra, tsak is egyedül könyvek megvételére fordítottassék”. V. ü. 1873. jan. 1., 19., 23., márc. 23. Nagyobb tételről a hátralevő jegyzőkönyv nem szól.
- [31] V. ü. 1874. jan. 25., márc. 4., okt. 8. Érdekes, hogy előfizették Tölvölgyi Titusznak az 1872. évi országgyűlési választásról írott könyvét (2 Ft), majd a szerzőre sajtóvétség miatt kirott pénzbürság fedezésére is küldtek 5 Ft-ot. V. ü. 1872. júl. 28. és 1873. márc. 2.
- [32] Vö. Szentesi 48-as Népkör könyvtárjegyzéke. Uo. 1890. Simai ny. 20 p.
- [33] V. ü. 1871. márc. 20., Kgy. 1871. május 29., V. ü. 1871. jún. 11., 1872. júl. 28., 1873. máj. 11.
- [34] Általában az ellenzéki naptárakat kapták, vették meg. Később kiadták sajátjukat: A szentesi függetlenségi és 48-as naptár. Uo. 1905—44. Vajda ny.
- [35] Világításra V. ü. 1870. okt. 23. és 1874. jan. 4. - Helybenolvasás, fölolvásásra V. ü. 1872. febr. 1. és 1873. jún. 15.
- [36] V. ü. 1874. márc. 4. 1873. márc. 2. és 1874. aug. 16.
- [37] A késedelmes olvasásra V. ü. 1873. márc. 2., 1874. máj. 11. és Kgy. 1874. nov. 22. Könyvkötésre V. ü. 1873. jan. 19., nov. 9., nov. 23. (19,50 Ft) és 1874. jún. 21.
- [38] V. ü. 1871. jan. 26., 1873. máj. 5., 1874. jan. 25., ápr. 6., jún. 21., aug. 16.
- [39] A régi példányokat is megbecsülték, (mindössze 5—6 hiányzott egy évfolyamból). Több-ször fölmerül ugyan értékesítésük, de végül mindig megmaradtak. V. ü. 1873. márc. 2., 1874. márc. 22.
- [40] A Magyar Újság az 1848-as Párt, az Egyetértés Negyvennyolcas Függetlenségi Párt napilapja volt. A Nép Zászlója az 1848-as Párt lapja volt. A Szombati Lapok élén Simonyi Ernő állt.
- [41] Vö. Tóth Ede: A Függetlenségi Párt megalapítása. - Századok, 1863. 97. évf. 5. sz. 1006—7. p. — Jókai politikai magatartása lehet a magyarázata annak is, hogy a más olvasóköriben nagy számban meglevő művei közül a szentesi együletben csak 1 kötet volt.
- [42] KERTÉSZ János: A vármegye bibliográfiája. - CSIKVÁRI i. m. 97. p.
- [43] V. ü. 1870. jún. 26.
- [44] V. ü. 1871. jún. 11., júl. 30., 1873. márc. 2. Tartottak még egy vendégkönyvet és egy pa-aszkönyvet. V. ü. 1871. márc. 20. és szept. 3.
- [45] V. ü. 1872. márc. 12.
- [46] Kossuth képe a kör ékessége, a róla szóló művek keresettek. Közzétett leveleit nagy figyelemmel olvasták, közgyűlésen ismertették a hozzá írt „hűsvéti levelet” (1872. ápr. 7.) A Kossuth-kultuszra l. ERDEI Ferenc: Futóhomok. A Duna—Tisza köze. Bp. 1957. 143—4. p., ORTUTAI Gyula: Kossuth Lajos a magyar nép hagyományaiban. - Etnographia, 1952. 63. évf. 3—4. sz. 263—307. p., ZSUFÁ Tibor: A Kossuth-kultuszról. - Borsodi Szemle, 1963. 7. évf. 4. sz. 55—67. p., SÁNDOR István: Világos és Arad a magyar néphagyományban. - A Magyar Tudományos Akadémia Társadalmi és Történelmi Tudományok Osztályának Közleményei, 1953. 3. k. 1—2. sz. 105—186. p.
- [47] A szélsőbal 1868. április 2-án vette fel az Országos 48-as Párt (másképp 48-as Párt) nevet. Alkotmányos úton kívánta elérni Magyarország függetlenségét és a 48-as törvények végrehajtását. Részletesen MÉREI Gyula: Magyar politikai pártprogramok 1867—1914. Bp. 1934. és Uő.: Magyar polgári pártok programjai. (1867—1918). Bp. 1971, Akadémiai Kiadó, 184—94. p.
- [48] Szenteseinek egy országgyűlési képviselője volt 1869-ben. A 27653 fős össznépszerűségről 1487 fő rendelkezett választójoggal. (Magyarországon 1 képviselőre 30 100 fő és 2400 választó jutott.) KELETI i. m. 436. és 438. p. — Előbb Kossuthot választották meg, de ő levélben lemondott a maodátumról.
- [49] Magyar Újság, 1872. jan. 23. „...a művelődésnek minél szélesebb körben, s a szegény sor-súak között is elterjesztése végett, a közoktatást ingyenesnek kívánjuk kijelenteni, annak költségei közpénztárból fedezendők. Hozzá adván, hogy a felvilágosodás és haladás érdekében állami segéllyel tarttassanak fenn; a tanítást és vezetést világiakra véljük bízandónak.”
- [50] Kgy. 1872. jan. 14. Vásárhelyen 1869-ben megválasztották Kossuthot. BEZDÁN i. m. 53. p.
- [51] Madarász József (1814—1915) politikai nézeteire l. Uő.: Emlékirataim 1831—1881. Bp. 1883. 528. p. és levelezései László Imrével, Madarász Lászlóval 1873—1875. évekből. O. L. Madarász József iratai. A szentesi levelezésre, látogatásra V. ü. 1870. dec. 26., 1873. jún. 15., aug. 24., nov. 23.
- [52] A választási törvénytervezettel kapcsolatban V. ü. 1872. febr. 25. — 1872. nyarán Ipányi Dániel is járt Szentesen. (Kiskunfélegyházáról jött, Hódmezővásárhelyre vitték tovább.) V. ü. 1872. jún. 2. és aug. 25. — Vajda János országgyűlési képviselő levélben kérte a népkör alapszabályát teljes terjedelemben. Minden valószínűség szerint egy alakuló kör kívánta felhasználni a jóváhagyott mintát. V. ü. 1872. febr. 25.
- [53] V. ü. 1873. nov. 23., 1874. febr. 8.
- [54] Kgy. 1870. nov. 8., 1872. jan. 14., V. ü. 1874. ápr. 6.
- [55] Nagykároly: V. ü. 1872. aug. 18., 1874. ápr. 26. Szatmárnémeti: (az uzsoráskodás eltör-léséről) Kgy. 1874. febr. 22. Vásárhely: V. ü. 1871. szept. 17., 1872. aug. 18. Csongrád: V. ü. 1871. szept. 17. (Új alakulású: O.L.K.-150. BM. Ált. 1870—311. [1911])

[56] Vö. Tóth i. m. 986—7. p. és MÉREI Gyula: Pártprogramok i. m. 114—24. p. A Függetlenségi és 48-as Párt 1874. május 17-én alakult meg. Rendkívüli Kgy. 1874. nov. 22.

[57] Az alapszabályok engedélyezésének elhúzódtása is mutatja a hatósági „szemmeltartást”, ezen kívül figyelembe kell vennünk a polgármesternek küldött beszámolókat (V. ü. 1873. okt. 5.) és az esetleges címváltozás véleménykérését a Főjegyzői Hivatal előtt. (Kgy. 1874. nov. 22.)

A képviselők meghívására V. ü. 1874. okt. 8.

[58] Kgy. 1874. nov. 22.

DER BEGINN DES SZENTESER 48-ER VOLKSVEREINS (1870—1874)

Von Sándor Bezdan

Der Verfasser hebt die die Entwicklung des Marktfleckens Szentes bestimmenden Momente hervor und demonstriert dann als Teil der Bewegung des Landes-Oppositions-Leserkreises die Begründung des Volksvereins. Unter Vergleich mit anderen Vereinen verfolgt er die Gestaltung der Mitgliederzahl des hauptsächlich aus der begüterten Bauernschaft bestehenden Vereins (Gründungsmitglieder 159, insgesamt 340 Mitglieder). Die Bibliothek (etwa 150 Bände) kam -als typische Leserzirkel-Erscheinung — grösstenteils durch Schenkungen zustande. Die Besonderheit des Bestandes ist das hohe Niveau der historisch-politischen Literatur (Arbeiten von Kossuth, Széchenyi, Teleki, Madarász, Tancsics). Die hohe Zahl der Zeitungen (24) weist — trotz des Übergewichtes der Oppositions-Zeitungen — auf eine umfangreiche Orientierung hin. Der Volksverein ist als „Grundorganisation“ der 48-er Oppositionspartei zu betrachten. Imre László, Parlamentsabgeordneter von Szentes, Ehrenmitglied und geistiger Lenker des Vereins, spielte in der Ausgestaltung des Programms der Partei im Jahre 1872 eine hervorragende Rolle. Die engen Beziehungen des Vereins zu József Madarász wiederum — von der Provinz her, konkret — beweist die breite bäuerliche, kleinbürgerliche Basis der Gruppe der Linksn. Die entfaltende Tätigkeit des Volksvereins ist aus den erhaltengebliebenen Protokollen bis zum Jahre 1874 — gerade bis zur Bildung der Unabhängigen Achtundvierziger Parteizu verfolgen.

ФОРМИРОВАНИЕ НАРОДНОГО КЛУБА 48-ГО В ГОРОДЕ СЕНТЕШ (1870—74)

Шандор Бездан

Автором выделены определяющие мотивы развития небольшого города Сентеша, и показано формирование народного клуба, как части движения оппозиционных читательских кружков в стране. Сравнивая с другими обществами, указывает на рост численности клуба, основная база которого основывалась в большинстве из землевладельцев. (Основателями были 159 человек, а потом 340 человек.) Библиотека (приблизительно 150 томов), — типичное явление у читательских кружков возникло из подарков книг. Для состава библиотеки характерен высокий уровень историкополитической литературы (работы Кошута, Сечени, Телеки, Мадараса, Танчича). Большое количество газет (24), хотя преобладают газеты оппозиционной партии, говорит о широкой ориентации. Народный клуб мы можем считать как первичную организацию Партии 48-го. Ласло Имре — депутат города Сентеша в государственное собрание, почётный член и духовный организатор клуба, сыграл выдающуюся роль в выработке программы 1872 года партии. А тесной связью кружка и Мадараса Йожефа подтверждается широкая крестьянская и мелкобуржуазная база группы левой стороны. Деятельность кружка с помощью сохранившегося до наших дней протокола мы можем проследить до 1874 года, а именно, до образования Независимой партии 48-го.

AZ IDEOLÓGIA ÉRTELMEZÉSÉNEK KÉRDÉSÉHEZ

Írta: KALLÓS GÁBOR

A sok és különféle — írásban és szóban — kifejtett álláspont jelzi, hogy az ideológia értelmezésének kérdése az aktuális problémák egyike.

Dolgozatunk célja: a marxista irodalomban található különböző ideológiafogalom meghatározások bemutatása abból a célból, hogy egy egységes, különböző ellentmondásokat túlhaladó időtálló ideológiafogalom kialakítására való törekvés helyes és szükséges. Valamint éppen ebből kifolyólag van az ideológiának jelene és jövője.

Az ideológia is úgy járt, mint egy sor diszciplína, nem nevével született. A fogalom — egybehangzó álláspontok alapján — Antoine Destutt de Tracy *Elements d'ideologie* (Párizs 1801—1815. 5. K.) című munkájából származik. Kétségtelen ugyanakkor, hogy az ideológiával már korábban is foglalkoztak. [1]

A marxista ideológiafogalom kialakulása és elemzése szempontjából a történelmi áttekintés leggyümölcsözőbbnek a marxista ideológia kialakulását közvetlen megelőző időszakból ígérkezik. Ezért figyelmünk elsőként Francis BACON felé kell, hogy forduljon. BACON érdeme abban summázható, hogy kritikai filozófiájában (a középkor filozófiájának kritikájában) benne van a társadalomkritika, ideológia-kritika, ami egyik forrása lehet a marxista idea-tan (ideológia) számára.

A francia HOLBACH azt kutatja, hogy milyen a viszony a valóság és az eszmék között. E kérdés elemzése vezet el az érdek problémájához. Hogy mi az érdek és az eszme (ideológia) összefüggésének lényege feltárni még nem tudta.

A sorban a másik francia HELVETIUS következik. Figyelemre méltó gondolata — amelyben túlmutat Holbachon — hogy felveti az érdek és az igazság összefüggésének kérdését. A franciák sora Rousseau elképzelésével teljes. Véleménye szerint az ideológia gazdag kifejtéséhez a valóság objektív törvényeinek a feltárása szükséges.

A klasszikus német polgári filozófia ideológiaproduktumát MARX és ENGELS. A német ideológiában tették elemzés tárgyává. Elemzésünket mi most egy meghatározott kérdés kapcsán követjük nyomon, ez pedig: a marxista ideológiafogalom eredete.

A marxista ideológiafogalom eredetének megértése szempontjából rá kell mutatni arra, hogy Marxnak és Engelsnek e kérdésben — jó lehet természetesen nemcsak ebben — kettős feladatot kellett megoldani:

1. A rendelkezésükre álló ideológia tanok kritikáját
2. Saját álláspontjuk kifejtését.

A kritika vonatkozásában például nem vehették át Hegelnek az elidegenedés értelmezését. Ugyanis a hegeli elidegenülés a szellem külsővé vállalása a természetben jelentkezik. Marx elidegenedés felfogása pedig — ahogy azt Sándor Pát frappánsan kimutatta — „alienation” azaz társadalmi jellegű.

Ami pedig FEUERBACH antropológiáját illeti, Marx és Engels kritikájukban kimutatják, hogy túl kell haladni, pontosabban nem csak Feuerbachét, hanem

magát az antropológiát. Kétségtelen, hogy ez a kritika befolyásolta Marx és Engels ideológiafelfogását, ennek ellenére látni kell, hogy ez inkább az ideológia történet síkján mozgó, s ebből kifolyólag „másabb” természetű, mint viszonyuk az utópista szocialistákhoz, valamint az angol közgazdászok közül különösen Ricardóhoz.

Ha elemzésünkél szem előtt tartjuk a marxizmus három forrását, akkor kétségtelen, hogy az itt bemutatott kritikai viszony ki kellett hogy terjedjen az utópista szocialistáknak az ideológiát érintő tanaikra, valamint az angol közgazdászok, ezen belül RICARDO tanaira is. (Megjegyzendő, sajnos Marx ideológiakritikája kevésbé feldolgozott és ilyen értelemben maga A német ideológia is.) Csak is egy ilyen elemzés vezethet el saját álláspontjuk kifejtéséhez.

Mi az ideológia? (Idea=eszme, kép+logosz=tan görög)

Valójában az ideológia értelmezése Páris almája körüli vetélkedés. Míg ARNE NAESS 1956-ban az ideológia 18 jelentését gyűjtötte össze, addig 1965-ben Max Schneider szerint már több mint 30 definíció van. [2]

Ha az ideológiafogalom felmerülését kronológiailag követjük nyomon a marxista irodalomban, akkor a következő legfontosabb megállapításokkal találkozunk: Marxnál és Engelsnél a német ideológiában „hamis tudat” amelyben „az emberek és viszonyaik ... mint valami camera obscurában, fejük tetejére állítva jelennek meg”. [3]

GRAMSCHI értelmezésében az ideológia elsősorban „felépítmény jellegű eszmét” jelent. [4]

Többek szerint „osztály vagy egyéb csoportok tudata”. (M. CORNFORTH stb.)

ALTHUSSER elképzelése szerint pedig: „Az ideológia olyan képzetek (az esetek szerint: képek, mítoszok, eszmék, vagy fogalmak) rendszere (saját logikájával és szabályokkal) amely valamely adott társadalmon belül történelmi létezéssel és szereppel rendelkezik.” [5]

J. WIATR szerint: „... az ideológia lehet a valóság eltorzított képe, de nem feltétlenül az... Az így értelmezett ideológiát nem a valósághoz való misztifikáló viszonya miatt különböztetjük meg, hanem arra való tekintettel, hogy egy meghatározott osztályt, társadalmi csoportot, politikai áramlatot szolgál.” [6]

A legújabb kutatásokban az ideológia több alaptulajdonság (minőség) szerinti jellemzése kezd kibontakozni. (Nestorenko) itt azonban az a probléma, hogy ezek a szerzők Ujmov szavaival élve nem mondják ki, hogy az ideológia a társadalmi tudatformákhoz képest nem dolog, hanem minőség. Az itt felsorolt felfogásokból világos az ideológia fogalom többféle értelmezése. Erre mutat rá Kéri Emlémér is. „Az ideológia kifejezést többféle értelemben használjuk: hamis tudat (ideológikus tudat), tudományos társadalmi elmélet a cselekvés indoklása (pozitív és pejoratív értelemben) stb.” [7]

Az ideológia különböző értelmezése kihat tankönyvszerzőink felfogására is. Régebben használatban levő tankönyvünkben, A marxista filozófia alapjai című munkában olvashatjuk: „az ideológia az osztálytársadalomban valamely meghatározott osztálynak a maga helyzetét és érdekeit kifejező társadalmi (politikai, filozófiai, vallási, művészeti stb.) nézetei összessége.” [8]

Az MSZMP Esti Egyetem történelmi materializmus jegyzetében az ideológia értelmezésére több tétel olvasható:

a) Az ideológiáról általában; „Az ideológiai tükrözésnek vannak az individuális megismerés törvényein túlmenő sajátos törvényei és az ideológiai fejlődésnek a megismerés fejlődéstörvényein túlmenő sajátos törvényei.” [9]

b) A hamis ideológiáról; „A hamis ideológia tehát részint az őstársadalom primitív körülményeinek a természeti erőkkel szembeni tehetetlenséggel párosult

erőfeszítéseknek a terméke; részint az osztálytársadalmak társadalmi ellentmondásainak, a haladó és reakciós osztályok harcaiból fakadó illúziók, hamis képzetek, irreális célkitűzések összessége.” [10]

c) A proletariátus ideológiájáról; „Az emberiség történetében először a proletariátus forradalmi mozgalmában született meg egy olyan ideológia, amely a társadalmi tudat megismerő és társadalmi-ideológiai funkcióját összhangba hozza egymással és tudományos ideológia, amely leküzdötte és leküzdí a különféle társadalmi illúziókat, téveszméket.” [11]

Ha az itt idézett felfogásokhoz illesztenénk az ideológia köznapi értelmezését (az ideológia talán a leggyakrabban használt tudományos terminus a mindennapi életben), igazolttá válik előttünk egy a kritikát tartósan kiálló ideológiameghatározás nyújtása.

Az ideológia helyes értelmezése és lényegének bemutatása érdekében annak genéziséből kell kiindulni. Ugyanis a dolog genézisének elismerése a dolog lényegének elismerése. Az ideológia genézise kérdésének elemzését Marx és Engels végezték el. Elemzésük lényegét a következő tételekben foglalhatjuk össze:

1. Jól ismertek Marx következő sorai: „az élethez mindenekelőtt evés és ivás, lakás, ruházat és még egy- és más szükséges”. [12]

2. Maga a kielégített első szükséglet a kielégítés cselekvése és a kielégítésnek már megszerzett szerszáma új szükségletekhez vezet és új szükségleteknek ez a megtermelése az első történetírás lett. [13]

3. A család. SÁNDOR Pál írja: „Marx és Engels világosan látja, hogy az emberi viszonylatban a férfi és a nő a szülők és a gyermekek egy-egy csoportja nem azonos az állatvilág különböző csoportjaival.” [14]

4. Konkrétan az ideológia szempontjából legérdekesebb passzus pedig „materialisztikus összefüggés van az emberek között, amelyet a szükségletek és a termelés módja szabnak meg, és mely olyan régi, mint az emberek maguk, olyan összefüggés mely mindig új formákat ölt és ezért „történelem”, anélkül is, hogy bárminő politikai, vagy vallási nonszens léteznék, amely az embereket még külön összetartaná”. [15]

További vizsgálódásunk szempontjából számunkra a genézis téziseiből leszűrhető következtetések az érdekesek. Az embert emberré tehát nem az isteni kiválasztottsága, sajátos lelki tulajdonság, fehérje sokk stb. tette. Kizártak a különböző olyan teóriák is, mint például: FRAZER mágia elmélete, Levy BRUCHL prelogizmusa, stb. Az ideológia a társadalmi tudat szférájába tartozó olyan jelenség, amelyet egyrészt a társadalmi tudat általános ismertetőjegyei jellemeznek, másrészt pedig a neki megfelelő specifikus jegyek. Következtetésünk részletes indoklást kíván. Előtte azonban szükségesnek látszik egy kitérőt tenni. Vannak ugyanis az ideológia helyének kijelölésére más elképzelések is. Ezek közül különösen figyelemre méltó Plechanov koncepciója, amit A marxizmus tudományos alapproblémái című művében fejt ki. Georges Politzer pedig az alap és a felépítmény kategóriák pontosítására — infrastructure supra vagy super structure fogalmak bevezetésére és az ideológiai formák felsorolására gondolunk — próbálja az ideológia elhelyezésének kérdését megoldani.

Kiinduló gondolatunkból következik, hogy az ideológiának van egy valóság visszatükröző funkciója. Az ideológia valóság visszatükröző funkciója szempontjából mindekelőtt a hamis tudat, illetve a valóság helyes visszatükrözésének meghamisítása kérdését kell megvizsgálnunk. A szakirodalomban de különösen a köztudatban sokan úgy vélik, hogy csupán a vallás a hamis ideológia, annak hamis tudati tartalma miatt. Valójában a kérdés összetettebb. GUNNAR MYRDAL szerint pl. a következő esetekben alakulhat ki hamis tudat:

- a) Csak bizonyos történelmi korszakokban
- b) Bizonyos tanulmányokban
- c) Bizonyos osztályok esetében

Koncepciójának kézenfekvő korlátai ellenére is világos, hogy a hamis tudat — hamis ideológia problémakörét nem szűkíti le a vallásra. A Marxizmus-leninizmus Esti Egyetem által kiadott történelmi materializmus jegyzetben éppen ezért különösen figyelemre méltó a hamis ideológiára vonatkozó már idézett megállapítás.

Kézenfekvő tehát, hogy azok akik azt feltételezik, hogy az ideológia=hamis ideológiával, s ezért a megoldás az ideológiától való szabadulás (pl. ilyen nézetet vall a jugoszláv LUKIC) tévedés. Az ideológia hamis és tudományos ideológiákra való felosztásának természetes lehetősége létjogosulttá teszi az ideológia és a tudomány — s ezen belül ha sajátos módon is még a természettudományok — intim kapcsolatának elismerését is. S ezzel a felfogásunkkal nemcsak azoktól határoljuk el magunkat, akik — mint pl. Althusser — szakadékot látnak az ideológia és a tudomány között, hanem azoktól is, akik azt vallják, hogy az ideológia értékét nem igazsága adja elsősorban, hanem az érdekek érvényesítésében szerepet játszó inspiráló hatása. [16]

Kétségtelen, hogy az ideológia éppen követelménytartalma miatt lehet több, mint a tudomány, de ez a lehetőség nem tölthet be minden esetben toleráns szerepet az ideológia tudomány és követelmény tartalmában.

A szakirodalomban kikristályosodott felfogás, hogy az ideológia nem a nembe-liség síkján megragadható probléma, hanem a közösségre szabottság a jellemzője. Még akkor is, ha egyes ideológiák esetében az univerzalisztikusság hangoztatott igényként jelentkezik. (Ez alól csupán a marxista ideológia kivétel, amely egyszerre univerzalisztikus és osztályjellegű.) Ugyanis az ideológia bázisa egy közösség — a közösség szó tág értelmében — leginkább egy meghatározott osztály. Ennek megfelelően az osztály ideológiája s általános jellemzői is ebből vezethetők le. (Osztályjelleg, történeti jelleg, konkrét, változó stb. jellegek.) A közösség érdeksajátossága természetszerűleg tükröződik az ideológiában, s ez a tény nem zárhatja ki adott esetben az ideológia objektív igazság tartalmát, hiszen akkor óhatatlanul merül fel a kérdés, létezik-e érdektől semleges megismerés?

Az érdek az ideológia praxis funkciójában (az ideológia már említett valóság-visszatükröző funkció mellett ez másik funkciójája) jelentkezik legvilágosabban. A proletár ideológia pl. segít az osztály szerveződésében, öntudatosodásában, a hatalom megragadásában és annak megtartásában. S ha e viszonyt nem sikerül helyesen értelmezni, akkor úgy járhatunk, mint pl. ALTHUSSER, aki a következőket írja: „Az ideológia elképzelések (képzetek, mítoszok, eszmék vagy fogalmak) rendszere, amely rendszer egy adott társadalomban való történelmi létezésnek, történelmi szerepnek a szolgálatában áll. Az ideológia mint képzetek rendszere, annyiban különbözik a tudománytól, hogy gyakorlati — társadalmi funkciója túlsúlyban van az elméleti funkcióval (vagyis a megismerés funkciójával) szemben.” [17]

Az eddig elmondottakból is kitűnik, hogy az érdek (pontosabban az adott ideológia bázisát jelentő embercsoport érdeke) nemcsak az ideológia születésénél van jelen, hanem kihat annak belső szerkezetére (pl. vallásos, nem vallásos, racionális, irracionális stb. ideológiák) funkciójára (pl. haladó, reakciós, konzervatív), tartósságára, hatókörére is. (Fennállásának időtartama, s a partikularitás és az univerzális viszonyának alakulásától függően milyen, mekkora embercsoportokat tud tartósan magához kötni.)

Az ideológia megismerő és praxis (átalakító és szükséglet kielégítő) funkciója egyaránt megkívánja, hogy meghatározott viszonyt alakítson ki önmaga és a külön-

böző társadalmi tudatformák között. Ha az ideológiának ezt a sajátosságát összevetjük azzal, hogy az előző korok ideológiáihoz valamilyen viszonyt el kell árulni, már elénk tárul az ideológia társadalmi léttel szembeni viszonylagos önállóságának kérdése.

Az ideológia történetének rövid áttekintése genézise és főbb ismertető jegyeinek elemzése után igazoltta válik előttünk hogy Sándor Pál ideológia meghatározása: „Ideológia néven foglaljuk tehát össze azokat a tudatformákat, amelyek „alkotójuktól” függetlenné válva, mint társadalmi realitások tudományos elemzés tárgyául szolgálnak, amelyek történelmi kifejlődésükben a társadalom tagjai, az egyes személyek számára épp úgy adottságuk, amelyekben az individumok „beleszületnek” miként a termelési viszonyokba, vagy korunk technikájának színvonalába is, tehát egyéni akaratuktól függetlenül.” — Fontos állomása lehet egy egységes és időtálló ideológia meghatározásnak. [18] Az eddig kifejtettekből természetesen következik az ideológia jelenének és jövőjének kérdése.

A marxista ideológia térhódítása és a polgári ideológia ellentmondásainak fokozatos éleződése (perspektívát nyújtani való képtelensége) a burzsoáziát az ideológiájához való „más” viszony kialakítására készíti. Így születik meg a „dezideologizálás” terminusa. Ugyanis, korunkra ahogyan az ideológia kérdéseivel foglalkozó polgári filozófusok hirdetik az „ideológia alkonya” jellemző. [19]

A dezideologizálók koncepciójának ismertető jegyei a következők: A marxizmus tudományos voltát támadják. Fő tételeik Marx tanaiban csupán a 19. század közgazdaságtani—politikai kritikáját adta. Tehát már „akkor” sem volt több mint ideológia kritika, s ma már csupán ideológiatörténet.

A marxizmus korlátozott ideológia, csak Oroszországra volt alkalmas. LENIN mint Irwing FETSCHNER állítja, a hasznosság oldaláról közelíti meg az ideológiát. Mások, mint pl. Heinrich WEINSTOCK szerint Lenin technokrata volt.

A leninizmus egyébként is — állítják a polgári szociológusok — politikai praxis, ami az ő gondolatmenetük szerint még a „hamis tudatnál” is kevesebbet jelent. Más szóval, Lenin ideológiája nem más Werner LINKE szavaival élve, mint a „technokratizmusnak szocialista válfaja”.

(V.ö. W. LINKE: Technika és képzés című munkájával.)

A marxista ideológia támadásával semlegesítését szeretnék elérni. Ennek a törekvésnek nyilvánvaló alapvető okai a következők:

a) A szocialista világrendszer erejének és befolyásának szakadatlan növekedése,

b) s ami ettől elszakíthatatlan a marxista ideológia szerepének szakadatlan növekedése.

A marxista ideológia kedvező pozícióját egyébként egyes polgári filozófusok is elismerik. Így pl. J. P. SARTRE A dialektikus ész kritikája című munkájában a marxizmust tekinti a mai kor egyetlen modern filozófiájának.

Vagy a kérdést egy másik oldalról megközelítve — ahogyan ezt pl. Erich FROMM teszi — a polgári filozófia feladata a kapitalizmus érdekében felhasználni MARX ideológiáját, vagyis valami burzsoá marxizmust kreálni.

Támadásukat a marxizmus gyakorlati ideológiai, politikai tevékenységei szféráira is kiterjesztik. A burzsoá támadás jellemzői itt a következők:

a) A szocializmus építése során ténylegesen elkövetett hibák eltorzítása, felnagyítása, pl. a sztálini személyi kultuszhoz kapcsolódó jelenségekkel hogyan járt el. A munkásosztály ügye igaza ellen próbált ideológiai és gyakorlati következtetéseket levonni, annak érdekében, hogy csökkentse a tömegekben ténylegesen meglévő vonzalmat a szocializmus iránt.

b) Megpróbálják kihasználni a nemzetközi kommunista és munkásmozgalom egységében időközönként jelentkező problémákat saját céljaikra.

Ezen belül a részletes kifejtés igénye nélkül utalunk a következő problémákra: Az egyes szocialista országok egymáshoz való viszonyából fakadó gondokat használják fel. (pl. Albánia, Kína magatartása a többi szocialista országokhoz.) Jól jön nekik az ún. „új leninisták” vagy „igazi leninisták” fellépése. Ebben a vonatkozásban különösen ártalmas a kínaiak törekvése.

Tanaikat ideológia ellenesnek tüntetik fel. G. HROMUSIN írja: „az ideológia — a dezideologizálók felfogása szerint — = dogmák, előítéletek rendszere, amelyek merev keretei kizárják a társadalmi fejlődés reális folyamatainak megismerését, és ezeknek a folyamatoknak előre elkészített sémákra való ráhúzását követelik meg”. [20]

Abban a kérdésben, hogy mi az ideológia alkonyának alapja a burzsoá filozófusok álláspontja két felfogásban osztozik meg.

1. P. ARON szerint a gazdasági jólétben keresendő,

2. D. BELL szerint pedig a csalódásban.

R. ARON teóriája az ún. ipari társadalom koncepciójára épül. [21] Maga az ipari társadalom mint terminus az 50-es évek közepén született, s akkor az a jövő tőkés társadalmának egy elmaradott eszményképeként felmerülő gondolat volt, azzal a nem titkolt szándékkal, hogy sikerül talán egy tartós eszmekoncepcióvá fejleszteni. Ugyanis az eddig próbált teóriák mint pl.: neoliberalizmus, demokratikus kapitalizmus, népi kapitalizmus nem bizonyultak tartósnak.

Az ipari társadalom elmélete összekapcsolódik náluk az úgynevezett konvergencia elmélettel. [22]

Abból indulnak ki, hogy a tudományos és technikai forradalom hatására a két világrendszer országai egyforma feladatot oldanak meg, s ez a konvergáció alapja.

Ez mindennek előtt a termelésben, a termelés technikájában jelentkezik. I. HIMMERSTRAND tovább megy A depolitizáció és a politikai elkötelezettség elméleti és empirikus megközelítése című munkájában s a következő téziseket állítja fel és fejti ki:

a) Véleménye szerint az ideológiai egyetértés fejlődése figyelhető meg.

b) Gyengül az ideológiának a gyakorlati politikára való hatása.

c) Az ideológia és a gyakorlati politika funkcionális elválasztása figyelhető meg. [23]

d) Nyílt ideológiai állítások jelentkezésének ritkulása.

A mára is érvényes képet LENIN nagyon találóan jellemezte: „... a kérdés csakis így tehető fel: burzsoá vagy szocialista ideológia. Itt nincsen középút. Ezért a szocialista ideológia mindennemű lekicsinylése, mindennemű mellőzése egyszer s mind a burzsoá ideológia erősítését jelenti”. [24]

LENIN idézett álláspontjából természetesen következnek, hogy az ún. dezideologizálási koncepció, az ipari társadalom elve, a konvergencia elmélet is ideológia, még akkor is, ha egyesek ezt nyíltan tagadják. Arról van szó, amit Lenin Bogdanovval vitatkozva fejtett ki az abszolút és a relatív igazság dialektikájának kapcsán. Lenin kimutatta az ideológia társadalmi-történeti meghatározottságát. „Történelmi feltételektől függ minden ideológia — írja LENIN — de feltétlen az, hogy minden tudományos ideológiának (eltérően pl. a vallásos ideológiától) objektív igazság, abszolút természet felel meg”. [25]

Az ideológia tehát elszakíthatatlan az ideológiai harctól. Az ideológiai harc alapvető jellemzőit pedig a következőkben foglalhatjuk össze:

a) Alapjában véve a két világrendszert megtestesítő ideológia között folyik

b) A marxista ideológia harcának irányító és szervező bázisai a kommunista pártok

c) Az ideológiai harc sajátosságai az adott konkrét társadalmi viszonyoktól függnék. Ennek megfelelően bizonyos harci területek (és konkrét kérdések) előtérbe, illetve háttérbe kerülhetnek.

d) A harc a társadalmi élet egészét áthatja, (pozitív vagy negatív irányba befolyásolja) ezért volt a múltban is és most is egyik alapvető feladat a marxizmus ideológiai tisztaságának harcban való merőzése.

JEGYZETEK

[1] Ennek bizonyítása nemcsak tudománytörténeti probléma, hanem elvi kérdés is. Ugyanis — többek között — R. BENDIX szerint: „Az ideológia” terminusát tulajdonképpen nem lehet hozzacsatolni a nyugati civilizációhoz a 17—18. századig.

Ugyanezt a gondolatot Ottó Brunner így fogalmazza meg: Az ideológia korszaka az öreg Európa alkonyával, a modern világ megjelenésével kezdődik. Véleménye szerint ez azért van így, mert az értelmiség mint társadalmi réteg Franciaországban a 18. század közepén fejlődik ki. Az ókor és a középkor BRUNNER okfejtése szerint ideológia előtti idők. (Vö. ezt a gondolatot Ottó Brunner *Neue Wege der Socialgeschichte*. Göttingen, 1956. 207. lap.)

Valójában az ideológiatörténete az ókorra nyúlik vissza. A vizsgálat során Platonnal nyithatjuk, majd Arisztotelész következik s utána pedig a sztoikusok. Elemezni kellene Platonius álláspontját, mert innen egy „ugrás” a skolasztika univerzália harca, amit később levált a polgári filozófia különböző ideológiáfelfogása. Igaza van SÁNDOR Pálnak: „...az egész egyetemes filozófia történeten végig kellene haladnunk, és még akkor is, csak igen hézagos és a történeti logikai elemzést elhanyagoló problémátörténetet kapnánk”. Sándor Pál: *Az ideológiáról* 1972. 12.

[2] Az említett 18 definíciót alapul véve ARNE NAES egy ideológia tipologizálást hajtott végre, minek lényegét J. WIATR *Az ideológia alkonya?* című munkájában foglalt össze.

[3] MARX—ENGELS: A német ideológia. Marx—Engels Művei III. 24.

[4] GRAMSCI: Filozófiai írások, Budapest, 1970. 105—106.

[5] ALTHUSSER: Marx — Az elmélet forradalma, Budapest, 1968. 68.

[6] J. WIATR: idézi Z. Bauman: Általános szociológia, Budapest, 1965. 107.

[7] KÉRI ELEMÉR: Az ideológia szükségességéről, Valóság, 1969. 8.

[8] A marxista filozófia alapjai, Budapest, 1959. 648.

[9] Marxizmus—Leninizmus Esti Egyetem Történelmi materializmus Budapest, 1969—1970. 294.

[10] Uo. 296.

[11] Uo. 296.

[12] MARX—ENGELS Művei III. Budapest, 1960. 29.

[13] Uo.

[14] SÁNDOR PÁL: *Az ideológiáról*, Budapest, 1972. 207.

[15] Uo.

[16] KAPOSÍ MÁRTON: A társadalmi tudat differenciáltsága és struktúrája című írásában az ideológia igazság tartalma elé helyezett inspiráló szerepéhez még azt is hozzáteszi, hogy az ideológiának a szakirodalomban felsorolt minden más jegye ezzel összefügg. Mivel az ideológia — írja KAPOSÍ — koordinált tevékenységre inspirál, nyilván mindig közösségi tudat. (Pl. osztály tudat.) Mivel idegen érdekek érvényesítésére is inspirálni akar olykor ezt hamis ismeretek nélkül meg sem kísérelheti. Mivel a leglényegesebb emberi szükségleteket adott gazdasági rendszerben termelve lehet kielégíteni, az ideológia elsősorban meghatározott viszonyok közötti termelésre inspirál s akceptálja e viszonyok objektív rendszerét, vagyis feléltmény jellegű és így tovább.

[17] ALTHUSSER: Marxizmus és humanizmus, Valóság, 1965. 11. 36.

[18] SÁNDOR PÁL: *Az ideológiáról*, Budapest, 1972. 197.

[19] Noha „az ideológia alkonya” kifejezés vezető szónólói Raymond ARON, Daniel BELL, maga a gondolat náluk nem eredeti. Edward SHILS ugyanis kimutatja (*The End of Ideology*), hogy ilyen gondolatot „az ideológia alkonya” kifejezés használata nélkül T. H. Marshall is hangoztatott, állampolgárság és társadalmi osztály című 1948-ban publikált esszéjében. Vele egyidőben fejtette ki ezt a gondolatot „Nyheter” újsághasábjain Herbert THINGSTEIN. Később pedig sokan mások — mint pl. Ottó BRUNNER, Lewis FEUER, Otto KIRCHLEIMER és maga SEYMOUR MARTIN LIPSET — is átvették ezt a gondolatot.

[20] G. HROMUSIN: A burzsoá ideológia válsága — a kapitalizmus általános válságának megnyilvánulása. Nemzetközi Szemle, 1967. 7.

[21] Az ipari társadalom gondolatának szülőatyjai Hans BEYER (Európa világtörténete 1948. és Arnold Gehlen társadalmi pszichológiai problémák az ipari társadalomban 1949). Később R. ARON ipari társadalom (1962) című munkájában tovább fejleszti ezt a gondolatot. Mellette meg kell említeni még Rostrow nevét is a gazdasági növekedés szakaszai (1960) c. munkájáért.

[22] A konvergencia gondolatát ADANES érinti először 1955-ben magát a fogalmat pedig R. ARON vezeti be 1957-ben, igaz könyve az ipari társadalom és a társadalmi rétegződés fejlődése csak 1964-ben lát napvilágot.

[23] Ezt a gondolatot Ulf TORGENSEN: A politikai egyetértés felé mutató irányzat: Norvégia esete című írásában részletesen kifejti. Lásd erről és Himmerstadt nézeteiről J. WIATR kitűnő elemzését Az ideológia alkonya? című írásában.

[24] LENIN: Mi a teendő? Művei V. kötet Bp., 1953. 397.

[25] LENIN: Materializmus és enpiriokriticizmus Bp., 1949. 130.

ZUR FRAGE DER INTERPRETATION DER IDEOLOGIE

Von

Gábor Kallós

Verfasser macht im ersten Teil seiner Studie die Interpretation der in der Marxistischen philosophischen Literatur anzutreffenden verschiedenen ideologischen Begriffe zum Gegenstand der Analyse, um aus den so gewonnenen Folgerungen eine Hilfe für deren präzisere und einheitlichere Auslegung zu erhalten.

Der zweite Teil der Studie bietet einen Überblick über die Fragen der Gegenwart und der Zukunft der Ideologie.

Über eine Kritik der sich mit der Gegenwart und der Zukunft der Ideologie befassenden verschiedenen bürgerlichen philosophischen Ansichten erbringt Verfasser den Beweis für die Aktualität und Bedeutung der Ideologie und des ideologischen Kampfes in unseren Tagen.

К ВОПРОСУ ТОЛКОВАНИЯ ПОНЯТИЯ ИДЕОЛОГИИ

Каллош Габор

Автор в первой части своей работы анализирует находящиеся в марксистско-философской литературе понятия идеологии с той целью, чтобы выводы его анализа могли оказать помощь в точном и едином определении её.

Во второй части автор говорит о вопросах настоящего и будущего идеологии. Посредством критики различных буржуазных взглядов о настоящем и будущем идеологии он доказывает актуальность и важность идеологии и идеологической борьбы в наши дни.

KÍSÉRLET A DEMOKRATIKUS IFJÚSÁGI MOZGALOM SZERVEZETI EGYSÉGÉNEK MEGTEREMTÉSÉRE CSONGRÁD MEGYÉBEN

(1944. OKTÓBER—1945. MÁRCIUS)

Írta: NAGY ISTVÁN

A korabeli Csanád, Arad és Torontál, valamint Csongrád megye felszabadításával kezdődött meg az ország egészének megtisztítása a fasiszta német csapatoktól. A mai Csongrád megye felszabadításának jelentőségét emeli, hogy e területen szabadult fel az ország akkori második legnagyobb városa Szeged, két megye székhelye: Makó és Szentés, valamint a törvényhatósági jogú város Hódmezővásárhely és Csongrád megyei jogú város. Összesen több mint félmillió lakos (526 000).

Szétzüllött a közigazgatási apparátus, rendőrség, csendőrség; elmenekültek a legtöbb üzem vezetői és tulajdonosai. Az egyes városok, községek demokratikus erői a kommunista párt kezdeményezésére a szovjet parancsnokságok segítségével elsőként fogtak hozzá a közigazgatás, a közbiztonság és mindenekelőtt az üzemi és mezőgazdasági munkák megszervezéséhez. E hatalmas arányú szervező, irányító munka élvonalába mindenütt a Magyar Kommunista Párt illegalitásból kilépő szervezetei állottak és azok a demokratikus pártok, amelyek e területen korábban is komoly tömegbázissal rendelkeztek, mint a Szociáldemokrata Párt, a Kisgazda Párt, az újonnan alakuló Nemzeti Parasztpárt és Polgári Demokrata Párt. E pártok együttműködése alapján teremtődtek meg az új hatalmi szervek, törvényhatósági bizottságok, nemzeti bizottságok, polgárőrségek és üzemi bizottságok, amelyek összetétele messzemenően igazolta a széles demokratikus összefogás életrevalóságát, az ellenforradalmi diktatúra alól felszabadult népi tömegek politikai aktivitását, tenni akarását.

A néptömegek elementáris erővel való bevonulása a hatalmi, termelési, közigazgatási, közbiztonsági szervekbe és döntő szerepük a politikai élet újjászervezésében a népi demokratikus forradalom kibontakozását jelentette, amelynek politikai programját az 1918—1919-es forradalmak megoldatlanul maradt feladatai, a forradalmak gyakorlati tapasztalatai és a negyedszázados ellenforradalom alatt kibontakozott haladó politikai mozgalmak által megfogalmazott gazdasági, politikai és társadalmi reformok adták. E feladatok összegezését az újjáalakult Magyar Kommunista Párt végezte el először, majd a kezdeményezésre Szegeden megalakult Magyar Nemzeti Függetlenségi Front tette valamennyi demokratikus párt és tömegszervezet programjává. Ezt a programot fogadta el a felszabadult Magyarország első kormányprogramjául az Ideiglenes Kormány is.

A népi demokratikus forradalom első szakaszának konkrét politikai programja tehát már az 1944-es év végén, 1945 elején megfogalmazódott és az ország egészének felszabadítása után vált általánossá.

E forradalmi szakaszon belül bontakozott ki a demokratikus ifjúsági és diákmozgalom, amelynek Csongrád megyei története egyben a magyarországi demokratikus ifjúsági mozgalom kezdetét is jelenti. A Szegeden és Csongrád megyében megalakult ifjúsági szervezetek harca az ifjúsági egység megteremtéséért, bekapcsoló-

dásuk az országos feladatok megoldásába és munkamódszereik fontos tapasztalatai, előzményi a felszabadulás óta kibontakozott kommunista ifjúsági mozgalomnak.

A demokratikus pártok és tömegszervezetek mellett a felszabadító hadműveletet követő első hetekben megalakultak az első ifjúsági szervezetek, csoportok is, amelyek a maguk módján megkísérelték az ifjúság nevelésének demokratikus szellemű programját megfogalmazni. [1]

Elsőnek 1944. október 15-én a kommunista párt helyi szervezetének kezdeményezésére Szegeden alakult meg a Kommunista Ifjúsági Szövetség. [2] Magyarországon a felszabadulás időszakában ez volt az első legális szervezet, amely szabadon dolgozhatott. Testvérszervezete a Budapesten 1944. október 28-án újjáalakult Kommunista Ifjúmunkás Szövetség csak illegális körülmények között szervezhette a fegyveres nemzeti ellenállásban való részvételt. "... várjuk, harci társaink sorába a fiatal értelmiséget és a diákságot: Harcba szólítjuk a katolikus és protestáns ifjúsági szervezeteket: Hívó szóval fordulunk a paraszti ifjúsághoz. Testvéri jobbot nyújtunk mindnyájuknak, meg kell teremtenünk az egész magyar ifjúság harci frontját". — írta a szövetség programja. [3]

A Kommunista Ifjúmunkás Szövetség 1944 decemberében módosította nevét: Kommunista Ifjúsági Szövetség lett, amely illegális lapot is adott ki „Szabad Ifjúmunkás”, majd „Szabad Ifjúság” címmel. Több fegyveres akcióra mozgósító röpirata is megjelent. Tagjai részt vettek a kommunista párt fegyveres csoportjaiban és a fővárosban fegyveres ifjúsági csoportokat is szerveztek. [4]

A Szegeden megalakult Kommunista Ifjúsági Szövetség a kommunista párt szegedi szervezetével szorosan együttműködő ifjúsági csoportként kezdte meg munkáját. Hasonlóképpen a kommunista párt szervezetei mellett alakult meg 1944 október végén, novemberben a szentesi, a hódmezővásárhelyi KISZ szervezet is. A többi városok kommunista pártszervezeteinek ifjúsági csoportjai szervezeteileg nem váltak külön.

A szegedi KISZ 1944 decemberéig igen sokoldalú szervező munkát végzett. Az első hónapban az alakuló ülésen résztvevő 20—30-as taglétszám 200-ra emelkedett. Decemberre pedig elérte az 500-at. Létrehozták a kerületi csoportokat Somogyitelepen, Fodortelepen, Felsővároson, Alsóvároson, Rókuson, Kecskételepen, Klebelsberg-telepen. KISZ alapszervezet működött Kiskundorozsmán, Királyhalmán, Szatymazon, Felsőközponton, Sándorfalván. Összeköttetésük volt Alsóközponttal, Szentmihálytelekkel, Tápéval, Nagyszéksóssal és más környékbeli falvakkal. December végéig a szervező munka eredményeként szükségessé vált a 13 tagú vezetőség mellett egy kerületi és egy Szegedkörnyéki osztály felállítása is, amelynek az volt a feladata, hogy irányítsa e csoportok munkáját.

A KISZ egész tevékenységét formálisan külső és belső munkára osztották fel. A belső munka körébe tartozott a munkáscsoportok működtetése, a „kulturgárda” megalakítása és a kulturális munka szervezése; az „agitációs gárda”, a könyvtár és a sajtóterjesztés megszervezése mellett a sajtópropaganda, valamint a szemináriumok és egyéb tanulási formák szervezése. A külső munka körébe sorolták a szervezeten kívüli, propaganda és a szervezési feladatokat. Fontos célnak tekintették a Demokratikus Ifjúsági Szövetség megalakításának előkészítését. [5]

A külső munka feladatait összegező munkaterv hangsúlyozta mindkét nembeli ifjúság politikai szervezetbe való tömörítését, és e szervezeten belüli politikai, kulturális és társadalmi nevelését. Az ifjúsági szervezet együttműködését a kommunista párttal és bekapcsolódását a politikai életbe. E feladatokat körvonalazta meg az 1944. október 20-i nyilvános alakuló nagygyűlés is, amely a felszabadulás után az első tömegdemonstrációja volt Szeged és egyben az ország ifjúságának.

A KISZ belső munkája rendkívül sokoldalú volt. Minden csütörtökön ifjúsági délutánt tartottak 50—70—80 résztvevővel, ahol a függetlenségi mozgalomról, a KISZ feladatairól, társadalomtörténetről, a pártépítésről, az agitáció és propaganda feladatairól és más ideológiai, politikai természetű, vagy szervezési témáról esett szó. Ilyen ifjúsági délutánon 1944. december 7-én beszélt először 80 résztvevő jelenlétében Hollós Ervin a Demokratikus Ifjúsági Szövetség megalakításának szükségességéről. A forró hangulatú vitadélután, amely a KISZ megmaradásáról, vagy helyette a Magyar Demokratikus Ifjúsági Szövetség megalakítása körül folyt, az *első olyan nyilvános állásfoglalásnak tekinthetjük a szegedi ifjúság részéről, az ifjúsági egység mellett*, amelyen „... az egész csoport viharos tapsal elfogadta a Demokratikus Ifjúsági Szövetséget.” [6]

A politikai munka mellett valamennyi alapszervezet fontos feladatának tekintette az ifjúság kulturális nevelését. A KISZ szegedi központja 400 kötetes könyvtárral rendelkezett, s az alapszervezetekben is akadt több-kevesebb kötet „kevés jó marxista és jó szépirodalmi irányregénnyel”. Igen látogatottak voltak a KISZ táncdélutánjai, ahol egy-egy alkalommal 50—300 résztvevő vett részt. A táncdélutánokat műsoros rendezvényekkel kapcsolták egybe, „de egészen gyenge színvonalon”. [7]

A KISZ külső és belső munkáját segítette a „Szabad Ifjúság” címen megjelent ifjúsági lap, melyet az azonos nevű budapesti lap miatt később „Utunk” címmel jelentettek meg. Mindkét lap feladata az ifjúsági problémák felvetése, a kommunista párt és az ifjúsági szövetség politikai célkitűzéseinek ismertetése, az ifjúsági szervezetek életének bemutatása, a különböző ifjúsági rétegek közötti kapcsolat megteremtése volt. A sajtó mellett a célok elérésére jó szolgálatot tettek a KISZ röpcédulái és plakátjai is.

A KISZ nagy gondot fordított az ifjúság különböző rétegeinek akcióegységére és összefogására, mozgósítására a kommunista párt célkitűzéseinek megvalósítása érdekében. A feladat megvalósítására, hozta létre 1944. november 16-án az Antifasiszta Diákszövetséget, a felszabadulás utáni első diákszervezetet is. Az Antifasiszta Diákszövetség elnagytoltan fogalmazta ugyan meg a középiskolás ifjúsággal való foglalkozás legfontosabb feladatait, nevelésének elveit, de tevékenységével elérte, hogy a szegedi középiskolás ifjúság jelentős részére hatással volt.

A 2239 szegedi középiskolás diák [8] körében meghírdetett program céltudatos, de túl általános volt. „Össze akarjuk gyűjteni azokat a diákokat — írták —, akiket nem tévesztett meg a fasiszta propaganda, s ma is józan ítélettel készen állnak arra, hogy részt vegyenek a demokratikus szabad Magyarország építésében. A szövetség keretein belül megvitatásra kerülnek az összes diákproblémák. Teljes együttműködésben akarunk haladni a tanárok szakszervezetével egészen addig, ameddig azok valóban képviselik a diákság érdekeit. Szórakozásról is gondoskodunk. A szövetség táncestélyeket, vitadélutánokat és kulturális összejöveteleket fog tartani”. [9]

Egyik említésre méltó vitatémájuk „Az iskola és deomkrácia” a sajtóban is helyt kapott. A vita abból indult ki, hogy helyes-e az a vélemény, hogy „az iskolában nincs helye a politikának”? A vitavezető kiemelte, hogy: „a demokrácia jelszava üres jelszó marad, ha a nemzet fiai tájékozatlanok és közömbösek a nemzet közös kérdéseivel szemben. A magyar értelmiségnek és a magyar ifjúságnak elől kell járnia a haladásért, a magyar újjászületésért, a nemzet szabadságáért és függetlenségéért folytatott harcban. A tanítók és tanárok feladata felvilágosítani, felrázni, politikai öntudatra ébresztetni az ifjúságot. Tudja, érezze a magyar ifjúság, hogy ő is része a nemzetnek, hogy köze van ahhoz, hogy felelős azért, ami az országban, az országgal történik... Az ifjúságnak, már a középiskolai diákságnak is meg kell tanulnia egyesületi munkát folytatni, szervezeti életet élni. Olyan szervezetekbe kell

tömörülnie, amelyeknek vezetése a saját kezébe van.” A vitában elsősorban a jelenlevő tanárok szálltak szembe az előadóval arra hivatkozva, hogy: „Az iskolai rendtartás nem engedi meg a tanuló ifjúság számára a politizálást.” — „Veszélyes dolog a szabadság a diákok kezében. Hátha majd magyar és keresztényellenes eszmék is férkőznek az ifjúság lelkéhez?” — „A szeretet szellemében kell nevelni és tanítani, úgy mint eddig.” A vitavezető joggal tette fel a kérdést: „És vajon miért nem merültek fel az iskolai rendtartással, a szabadsággal, a magyar és keresztényellenes eszmékkel kapcsolatos aggályok a Leventében folytatott uszítással, a Turulban és az Antibolseviszta Diákegyesületben terjesztett magyar- és keresztényellenes hazugságokkal szemben.” — „Amit akkor tettünk, arra kényszerítettek bennünket. Felsőbb utasítás volt rá.” — hangzott a válasz. Végül is a vita legfontosabb eredményeként megállapodtak abban, hogy: „A tanulásnak és a politikai tevékenységnek párhuzamosan kell folyni, szemben azzal a kialakuló gyakorlattal, hogy a szervezeti életet a tanulás fölé helyezték.” A szövetség önállóságának és vezetésének kérdésében tagadtak mindenféle úgynevezett „hivatott ellenőrzést”, felelős felsőbb irányítást, mert ha „a vezetés (az ifjúság) saját kezében van, úgy ez a legtisztább demokrácia”. [10]

A felszabadulás után elsőnek nyitotta meg a kapuit a szegedi egyetem. Novemberben már valamennyi karon zavartalanul folyt az oktatás. A város kiürítésekor a professzorok jelentős része Szegeden maradt és a szinte áthidalhatatlannak látszó pénz és tüzelőanyaghiányt leküzdve megkezdte a munkát. Az egyetem első önálló intézkedése volt a „numerus clausus” elvetése és „...mindenkit felvett az egyetem polgárai közé, aki az általános feltételeknek megfelelt. Nem külső nyomásra, hanem önszántából tette ezt az egyetem tanácsa”. [11] A szegedi egyetem rendes körülmények között átlag 500 hallgató tanult. 1944 novemberében a hallgatóság száma alig közelítette meg a 200-at. Az újabb és újabb területek felszabadulásával, a közlekedési viszonyok javulásával azonban ez a szám fokozatosan emelkedett. Különösen miután az egyetem tanácsa, gondoskodott a vidéki egyetemi hallgatók kollégiumi elhelyezéséről.

Az akkori egyetemi életről, a korabeli sajtó így írt: „... az élet tovább folyik. Sőt talán valamivel élénkebben is, mint az előző években. Az ifjúság komolyabban veszi mint valaha hivatását. Sok hallgatónál pedig, akik a ‚numerus clausus’ és egyéb tiltó törvények miatt nem látogathatták az előadásokat, az évek óta visszafolytott tudásvágy tör fel. Az egyetem csupa szorgalmas tanulás és studiumozás.” Megszűntek a régi egyetemi jobboldali diákegyesületek és megkezdődött az egyetemi diákság haladó elemeinek szervezkedése. „Az egyetemi ifjúság ezen túl nem bajtársi szövetségben, hanem olyan ifjúsági egyesülésben tömörül, amely egységes ifjúságot akar.” [11]

A KISZ és az Antifasiszta Diákszövetség mellett megalakult a Tanonciskolai Leányegylet, és a Nemzeti Parasztpárt Ifjúsági Szervezete. Megkezdődött az ifjúsági munkások és az egyetemisták szervezkedése is. *Kezdett tehát kibontakozni a szegedi ifjúság demokratikus szervezeteinek, demokratikus programjának körvonala, amelyben a szervezeti elkülönülés még nem jelentett programbeli különbséget is, csupán azt a tényt dokumentálta, hogy más ifjúsági rétegekben is megérlelődött a demokratikus átalakulásért, az ország újjáépítéséért és mindenekelőtt az ifjúság demokratikus szellemű nevelésért való munkálkodás gondolata.* A cél tehát valamennyi ifjúsági szervezetben azonos volt. Együttműködésük spontán formákban kezdett kibontakozni, mint például a KISZ és az Antifasiszta Diákszövetség, vagy a Nemzeti Parasztpárt ifjúsági szervezete és a környékbeli KISZ-szervezetek között. Ez a helyzet kedvező lehetőséget teremtett arra, hogy a kommunista párt kezdeményezésére a KISZ megindítsa szervező munkáját az egységes ifjúsági szervezet megalakítására.

A kommunista párt központi vezetőségének Szegeden dolgozó része, valamint a szegedi, hódmezővásárhelyi, makói és orosházi pártszervezetek vezetőinek 1945. november 9-i együttes ülése ugyanis fontos feladatként jelölte meg az ifjúság egységes szervezetbe való tömörítését. „Nem lehet számunkra közömbös, hogy mi lesz az ifjúsággal? — olvashatjuk az ülés jegyzőkönyvében. — Az ifjúságról nem mondhatunk le és megszervezésére most sokkal nagyobb lehetőség nyílik, mint azelőtt... Nem kell külön ifjúmunkás szervezetet létesítenünk. Demokratikus ifjúsági szervezetre van szükség, amely demokratikus irányelvek alapján egyesíti a munkásparaszt- és diákifjúságot.” [12] A Szegedi Kommunista Ifjúsági Szövetség ebből az elvből kiindulva és a szegedi ifjúsági szervezetek közötti elvi egyetértésre gondolva vetette fel az ifjúság összefogásának gondolatát, már november végén: „A magyar ifjúságnak nincs más választása, mint felvenni a harcot a magyar szabadság külső és belső ellenségei ellen... Ütött a cselekvés órája! Munkára, küzdelemre hívunk minden munkásifjút és leányt, minden diákot és diáklányt, minden parasztfiút és leányt. A független, szabad, demokratikus Magyarorszáért.” [13] De ekkorra már mint láttuk, megindult a szegedi ifjúság különböző rétegeinek szervezkedése, önálló, ifjúsági rétegszervezetbe való tömörülése.

Közben 1944. november 9-én a Magyar Kommunista Párt Szegeden működő központi vezetése a szegedi párttaggyűlés elé terjesztette akcióprogramját. A taggyűlés határozatban foglalt állást a program mellett és végrehajtása érdekében célul tűzte ki a szegedi demokratikus erők összefogását. November 30-án meg is jelent „Magyarország demokratikus újjáépítésének és felemelkedésének programja”, amely „kíméletlen harcot” hirdetett, a német fasiszták és magyar kiszolgálóik ellen: széleskörű földreformot, a kőolajforrások és bányák államosítását, munkás-érdekvédelmi és szociális intézkedéseket, valamint demokratikus külpolitikát követelt. Körvonalazta az új demokratikus állam alapjának lerakását és felhívta „az összes demokratikus pártokat, szervezeteket, csoportokat ... és tekintet nélkül pártállásra minden magyar hazafit, hogy foglaljanak állást e program mellett.” [14] A programot, amelyet Szeged kommunistái már megvitatták, tevékenységük alapjául elfogadtak és agitációs munkájukban Szeged közvéleményével megismertettek, a szegedi demokratikus pártok és a szakszervezetek képviselőinek 1944. december 2-án megtartott értekezlete elfogadta és ugyanekkor megalakult a „Szegedi Nemzeti Bizottság” is.

Az a tény, hogy az ország demokratikus újjászületésének programja Szegeden bontakozott ki, hogy itt fogalmazták meg először az ország demokratikus erőit összefogó terveket, elképzeléseket, az akcióprogramot, igen nagy hatással volt Szeged népére, a szegedi kommunistákra és nem utolsósorban Szeged ifjúságára. A december 3-i nagygyűlésen, csoportosan vettek részt a Kommunista Ifjúsági Szövetség, az Antifasiszta Diákszövetség és más ifjúsági szervezetek tagjai is. Lelkeshangú felhívásokkal, rölapokkal, plakátokkal toborozták az ifjúságot a nagygyűlésen való részvételre. Megélték az alapszervezetekben az ifjúsági munka. Gyűléseken értelmezték, vitatták a programot, és állást foglaltak mellette. Újabb KISZ-szervezetek alakultak, Szegeden és a környéken, fellendült a politikai és a kulturális élet az ifjúsági szervezetekben. Az új helyzetben a Kommunista Ifjúsági Szövetség felhívással fordult Szeged ifjúságához, hogy támogassa a Magyar Nemzeti Függetlenségi Front programját és teremtsen meg az ifjúság együttműködésének szervezeti kereteit.

A „Szegedi Ifjúsághoz” címzett korabeli plakáton megjelent felhívás valamennyi ifjúsági réteghez szólt: „...a magyar ifjúság kezébe veheti saját sorsának irányítását. Ifjúmunkások! ... most már nem verhetik szét sorainkat. Az üldöztetés évei elmúltak:

Parasztifjak! ...szembeállítottak bennünket ...Itt az ideje, hogy megkezdjék saját vezetések alatt működő szervezetek kiépítését. Diákok! Félre az előítéletekkel! Gátlásokat félretéve dolgozzatok! ...Fel kell sorakoznunk a demokratikus, népi erőket képviselő pártok közé. Az első lépés: munkás, paraszt, értelmiségi ifjúság együttműködésének megteremtése.” [15]

E mozgósító felhívással az egységes demokratikus ifjúsági mozgalom megteremtésének gondolata újabb állomáshoz érkezett. A KISZ valamennyi ifjúsági réteghez szóló felhívása során a többi ifjúsági szervezetekben is érelődött az egység gondolata. Egyre kevesebben voltak azok, akik összeegyeztethetetlennek tartották a diákság, a parasztfiatalság és a munkásifjúság érdekeit. Vonzó volt a KISZ-esek bátor kiállása és szervezeteik színes, eleven élete is. A kommunista párt szegedi szervezete mind több segítséget nyújtott az egységes ifjúsági szövetségért harcoló Kommunista Ifjúsági Szövetségnek. Nagyobb teret kapott a párt lapjában az ifjúsági mozgalom, amelynek vezetői mind sürgetőbben vetik fel az egységnek az élet által is követelt szükségességét. „Aki figyelemmel kíséri a szegedi eseményeket, megelégedéssel tapasztalhatja, hogy a politikai élet egyre jobban megélénkül”. — írja Komócsin Zoltán a KISZ akkori vezetője, majd így folytatja: „örvendetes az a tény, hogy a demokratikus pártokon kívül az ifjúság is egyre többet hallat magáról. Úgy hisszük, egyetlen igaz magyar ember előtt sem vitás, az ifjúságnak kell is politizálni. Eredményesen csúskálunk úgy foghatunk hozzá feladataink elvégzéséhez, ha minden erőfeszítéssel együttműködünk. Minden munkás-paraszt és értelmiségi ifjúnak egyetlen szövetségbe kell tömörülni. (Kiemelés tőlem: N. I.) Ha a különböző pártok megtudták találni egymást, akkor mi fiatalok sem hallgathatunk... Cselekednünk kell, mégpedig sürgősen. Nem nézhetjük tétlenül a felnőttek erőfeszítéseit. Vállalnunk, követelnünk kell a reánk eső munkát, Az üzemek és földek ifjúságának a tanulmányokkal együtt föl kell sorakozni a Nemzeti Bizottság mögé.” [16]

Időközben 1944. december 7-én Debrecenben megalakult a Magyar Demokratikus Ifjúsági Szövetség, amely a debreceni demokratikus ifjúságot kívánta egységes ifjúsági szervezetbe tömöríteni. A megalakulását hírül adó hírlapi cikk így összegezte a szövetség célját: „A magyar ifjúság letépi magáról azokat a bilincseket, amelyeket a német fasiszta mintára életre rángatott levente-intézmény rakott rá. Az erőszakkal levente foglalkozásokra kényszerített ifjúság most végre intenzív erővel lát hozzá égető problémáinak megoldásához. A szövetség erőteljesen sikrasszáll az ifjúság politikai és gazdasági érdekeiért. Az ifjúság önmaga akarja sorsát irányítani és nem kér többet a reakciós kor dróton rángatott ifjúsági vezéreiből”. A Demokratikus Ifjúsági Szövetség részt akar vállalni a demokratikus Magyarország megteremtésének nagy munkájából és felelősséget jelentő harcából.

A szövetség a munkás és parasztfiúság széles rétegeire épül, s a kettőhöz szorosan csatlakozik az értelmiségi ifjúság, mely haladó szelleméről fényes bizonyosságot tett akkor, amidőn a reakciós kor legsötétebb hónapjaiban megteremtette az emlékeztető Márciusi Frontot.

Hisszük, hogy a Demokratikus Ifjúsági Szövetség megtalálja az utat és módot arra, hogy a közös munkára, a közös problémák együttes megoldására egybefogja az eddig önhibáján kívül százfelé húzó magyar ifjúságot. A munkás és parasztfiúság, az értelmiségi ifjakkal karöltve akar küzdeni, közös céljaiért, erre a munkára hívja sorai közé a most megalakult szövetség Debrecen demokrata érzelmű ifjúságát.” [17] A debreceni ifjúsági szövetség még nem lépett fel azzal az igénnyel, hogy felhívja az ország ifjúságát hasonló demokratikus ifjúsági szervezetek megalakítására. Tevékenységében jelentősebb az antifasiszta propaganda és a néphadseregbe való mozgósítás, mint más munkaterületek... Röplapjai: „Bosszút Budapestért!”

— „Fegyvert kell ragadni a németek és nyilas bérenceik ellen — szabadságunk és függetlenségünk kivívására.” — „Ki bosszulja meg Budapestet? Fegyverbe magyar ifjúság! Sorakozzatok a magyar néphadsereg zászlaja alá!” — „Talpra magyar, hív a haza! Sorakozz az új néphadsereg zászlaja alá!” [18] — szöveggel jelentek meg Debrecen utcáin és sikeresen mozgósították a debreceni fiatalokat az új hadseregbe. Tehát a Debrecenben megalakult Demokratikus Ifjúsági Szövetséget kell a később kibontakozó egységes országos ifjúsági szervezet névadójának tekinteni, ha nem is volt széleskörű, országos programja, célkitűzése.

A felszabadult országrészben elsőnek a szegedi Kommunista Ifjúsági Szövetség fogalmazta meg a különböző ifjúsági szervezetekbe tömörült fiatalok összefogásának konkrét tervét, egy leendő Demokratikus Ifjúsági Szövetség közvetlen soronlevő feladatait. A Délmagyarország című lap „Demokratikus Ifjúsági Szövetséget!” című cikkében a következőket írta: „Az ifjúsági szervezeteknek, melyek a fiatalság politikai nevelését biztosítják, el kell foglalniuk a helyüket a független szabad és demokratikus Magyarország életében.

A politikai élet, az erők helyes kihasználását, az erők összefogását kívánja. A szegedi ifjúsági szervezetek felismerék az egység építő erejét és demokratikus szövetségbe kívánnak tömörülni. A munkás, paraszt és polgári ifjúság egységének erejével akarják a fasizmus szellemi és tárgyi csökevényeinek kiirtását és a demokratikus szabadságjogok biztosítását minden tagja részére.

A Demokratikus Ifjúsági Szövetség össze kívánja fogni a magyar ifjúság egészét, és végre a helyes magyar nemzeti érdekek védelmére. A 48-as szabadságharc ifjúságának példájára csatasorba áll, várja a honvédelmi miniszter bejelentését az új magyar hadsereg felállításáról. Sürgeti azt, hogy a magyar ifjúság mielőbb kezében fegyverrel is részt vehessen nemzetének felszabadításában. Várja és sürgeti a közoktatás új rendjét, amely a tisztánlátás és helyes reagálás fegyverével vértetzi fel a magyar ifjúságot. Várja a parasztifjúság földreform útján való felemelését, valamint a tanoncok kérdésének rendezését. Magáévá teszi és népszerűsíti a Nemzeti Függetlenségi Front programját, támogatja az Ideiglenes Nemzeti Kormányt programja keresztyúlvtelében munkával és ha kell vérral is.” [19]

Az itt körvonalazott terv nagy visszahangra talált a többi ifjúsági szervezetben is. Megértették és helyeselték a Kommunista Ifjúsági Szövetség programjának lényegét: csak egységes fellépéssel, a kommunista párt programját magáénak valló Magyar Nemzeti Függetlenségi Front célkitűzésének megvalósításáért munkálkodva képes az ifjúság saját jövőjét biztosítani, követeléseinek érvényt szerezni. Ezt bizonyította az is, hogy alig néhány napja, hogy 1944. december 21-én össze ült Debrecenben az Ideiglenes Nemzetgyűlés és megalakult az Ideiglenes Nemzeti Kormány. Szeged ifjúsága kifejezte véleményazonosságát a kormány programjával és felajánlotta támogatását „munkával és ha kell vérral is.”

A KISZ gyorsan reagált első felhívásának kedvező visszahangjára és december 31-én közzétette az egységes demokratikus ifjúsági szövetség alapjául szolgáló programtervezetet, amely tartalmazta valamennyi Szegeden működő ifjúsági rétegszervezet legfontosabb követeléseit. A javaslat kifejezte a magyar ifjúság egészének követeléseit, alapot adva ezzel egy országos ifjúsági egység létrehozásához.

A Kommunista Ifjúsági Szövetség javaslata elérkezettnek látta az idejét annak, hogy az ifjúság kezébe vegye saját sorsának alakítását és komoly tényezőjévé váljon a magyar közéletnek. „A múlt egyik közös hibája volt a helytelen nevelés és az ifjúság erejének szétforgácsolása, — írja a javaslat bevezetője, majd így folytatja: „A fasizmus elleni harcban és az ország újjáépítésének érdekében széleskörű összefogásra van szükség.” A javaslat átgondoltan összegezte azokat a célkitűzéseket, amelyekért

a megalakítandó Magyar Demokratikus Ifjúsági Szövetség, a Magyar Nemzeti Függetlenségi Front programjával összhangban munkálkodni kívánt. A 12 pontban körvonalazott célkitűzések az egész ifjúság nevében követelték a választói korhatár 18 évre való leszállítása, az iskoláztatás szabaddá tételét minden társadalmi réteg részére, a szervezkedés lehetőségének biztosítását, új tankönyvek, tanítási módszerek kidolgozását, valamint az egyes ifjúsági rétegek érdekeinek megfelelően a tanonc-ifjúság helyzetének gyökeres megváltoztatását, valamint a parasztifjúságot érintő szociális követeléseket. „Javaslatunkat azzal a határozott kívánsággal tettük közzé — írták —, hogy az érdekeltek (munkás – paraszt, értelmiségi ifjúság) képviselői tegyék vita tárgyává, s egy előkészítő bizottságot hozzanak létre. Az idő sürgeti a magyar ifjúság nemzeti egységének megvalósítását. Alakítsuk meg a Magyar Demokratikus Ifjúsági Szövetséget!” (Továbbiakban MADISZ) [20]

E javaslat nyilvánosságra hozatalával konkrét megvalósításhoz érkezett a kommunista párt által javasolt demokratikus ifjúsági egység létrehozása. *Az ifjúság egységéért következetesen harcoló szegedi KISZ — bár legerősebb és legszélesebb körű munkát végző ifjúsági szervezet volt Szegeden — feladta szervezeti autonómiáját* és „a magyar ifjúság demokratikus szellemben való nevelése, az ország demokratikus szellemben való nevelése, az ország demokratikus átalakításáért folyó harcba való bekapcsolása érdekében” közös programot javasolt az egység megvalósításának alapjául, amelyben összegezte az ifjúság közös célját és feladatait.

Az ifjúság helyét a társadalmi és politikai életben úgy szabta meg, hogy nem külön utakon kívánt járni, hanem az országosan elfogadott programhoz szervesen kapcsolódva akarta megvalósítani érdekeit. Nem avangardista módon, hanem a kommunista párt által javasolt, az ország demokratikus pártjai és közvéleménye által elfogadott, majd kormányprogrammá emelt célkitűzéseknek, az ifjúság nyelvére való lefordításával, megvalósításukban való cselekvő részvétellel akarta a kezébe venni saját sorsának alakítását és komoly tényezőjévé válni a magyar közéletnek.

Ez a törekvés kitűnik a Magyar Nemzeti Függetlenségi Front és a Magyar Demokratikus Ifjúsági Szövetség szegedi szervezete programjának összevetéséből. „Össze kell fogni minden igazán nemzeti németellenes erőt! Fegyvert kell ragadni a németek és a nyilasbérenceik ellen, szabadságunk és függetlenségünk kivívására.” — írja a MNFF programja. Ugyanezt a feladatot a MADISZ így fogalmazta meg: „minden demokratikus ifjúsági szervezetet, amely hajlandó a független, szabad demokratikus Magyarorszáért harcolni, a németek és hazaárulók csatlósai ellen... egyetlen ifjúsági szövetségben” kell tömöríteni. A németek elleni fegyveres harchoz „a legmesszebbmenő támogatást kell nyújtani a vöröshadseregnek, amely küzi a magyar földről a német elnyomókat.” — tűzte ki a célt — az MNFF. „A magyar ifjúság egészét felsorakoztatjuk az alakuló magyar nemzeti hadsereg keretébe.” — vállalta a MADISZ. A Magyar Nemzeti Függetlenségi Front követelte „az általános titkos, egyenlő, községenkénti, arányos, nőkre is kiterjedő választójogot”. A MADISZ javaslata harcot hirdetett a választói korhatár leszállításáért, nemre való tekintet nélkül a 18. életévre. „A jövő munkásnemzedék egészséges, testi és szellemi fejlődésének biztosítására törvényes védelemben kell részesíteni a tanácsokat.” — követelte a Függetlenségi Front. Az ifjúsági szövetség javaslata megfogalmazta a munkás-ifjúság legközvetlenebb kérését: „A 22 éven aluli ipari munkások részére a 40 órás munkahetet. „Ha egy fiatalokú munkás ugyanolyan munkafeltételek mellett dolgozik, mint felnőtt munkatársa, ugyanolyan munkabért kapjon. Ugyanez vonatkozik a női (leány) munkaerőkre” — követelték.

A Szegeden már működő ifjúsági szervezetek legfontosabb célkitűzései jelentős helyet kaptak a programban. A nemzeti parasztpárt ifjúsági szervezete, magáénak

fogadta el a program 6. és 7. pontját, amely követelte „a fiatalok mezőgazdasági munkások, (cselédek, béresek, stb.) életkörülményeinek megváltoztatását”. „A paraszti ifjúság bekapcsolását a politikai és kulturális élet vérkeringésébe, könyvtárak, kultúrcsoportok, politikai szeminárium szervezését.” Ugyanúgy az Antifasiszta Diákszövetség elsősorban a 8. és 9. pontot fogadta el, amely szerint: „törvényben biztosítani kell a tanulóifjúság részére a szabad szervezkedés lehetőségét”. Követelték, hogy: „Az új tankönyvek és új tanítási módszerek kidolgozásába a tanulóifjúságot is be kell vonni.” A Tanonciskolai Leányegylet pedig az ifjómunkások követeléseit vallotta magáénak. A 10. pontban foglaltakkal valamennyi ifjúsági szervezet egyetértett, hogy: „Az ifjúság neveléséből ki kell zárni mind a fasisztát, mind a reakciós elemeket.”

A meghirdetett program tehát elvi alapként szolgálhatott a szegedi demokratikus ifjúsági szervezetek egyesüléséhez és akcióprogramot jelentett az egész ifjúságnak. Külön ki kell emelni a program 12. pontját, amely mély internacionalizmusról tanúskodott. „Elvetve a negyedszázados horthysta ellenforradalmi rendszer szovinizmusát a szomszéd népek ellen kijelentjük, — írják —, hogy „barátságot akarunk a szomszéd népek ifjúságával. Megismertetjük a magyar ifjúsággal az orosz nép fiataljainak kultúráját, a szabadságharcért vívott hősi harcát.”

A különböző szegedi ifjúsági szervezetek a közzétett programot előzetes tanácskozásokon elfogadták, kifejezték akaratukat az egyesülésre. Így került sor 1945. január 7-én az alakuló nagygyűlésre, melyet a Belvárosi (ma Szabadság) moziban rendeztek meg. A zsúfolásig megtelt teremben a „Parasztfiúk, parasztlányok, diákok, munkásfiatalok tartották nagygyűlésüket. Most nem film pergett a vásznon, hanem saját jövőjüket, céljaikat pergették le a fiatalok előadóikon keresztül.” — írja az egykori tudósítás. A lelkes hangulatú nagygyűlésen a munkás ifjúság szónoka felhívta az ifjúságot „a magyar társadalom gazdasági, kulturális és politikai problémáinak megoldására”. „A magyar szabadság kivívása és a belső újjáépítés a legközelebbi célunk, — mondotta — melyben segít minden magyar ifjú és minden demokratikus politikai párt. Föl kell sorakozni a nemzeti hadseregbe, bosszút kell állnunk hazánk és népünk elpusztításáért.” A parasztfiatalok ifjúsági szervezetének küldötte pedig a következő szavakkal indokolta felszólalásának összegezeképpen a szervezet csatlakozását a Magyar Demokratikus Ifjúsági Szövetséghez: „A parasztság és paraszti ifjúság harca a legrégebb, a legnehezebb, talán a legeredménytelenebb volt. A paraszti ifjúság tudja, hogy mit volt kénytelen elmulasztani, mit kell pótolnia, tudja, hogy gerince a magyar népnek és alapja a termelésnek. Tudja, hogy ezért mi illeti, de azt is tudja, hogy harcában egyedül nem boldogul. Ezért örömmel és harcossal csatlakozik ifjú testvéreinek egyesüléséhez, a Demokratikus Ifjúsági Szövetséghez.” Hasonlóképpen csatlakozott az Antifasiszta Diákszövetség, a Tanonciskolai Leányegylet és elfogadta a program célkitűzéseit a Tanárok és Tanítók Szabad Szakszervezetének küldötte is.

A nagygyűlés, miután megválasztotta a szegedi MADISZ vezetőségét, táviratot küldött az Ideiglenes Nemzeti Kormányának, amelyben bejelentették a szegedi egységes ifjúsági szövetség megalakulását és megígérték, hogy „A szegedi ifjúság egységesen fog felsorakozni a nemzeti hadsereg zászalaja alá, részt vállal a boldogabb jövő felépítésében, támogatja a kormányt országépítő munkájában.” [21]

Az alakuló nagygyűlés kiáltványt intézett a magyar ifjúsághoz, amelyben felhívta az ország fiataljait a demokratikus ifjúsági szervezetek megalakítására. A kiáltvány közölte, hogy: „az új, szabad demokratikus Magyarorszáért folyó harcban egymásra tált Szeged város és környékének ifjúsága, az Antifasiszta Diákszövetség, a Nemzeti Parasztpárt ifjúsági szervezete, a Tanonciskolai Leányegylet a Kommunista Ifjúsági

Szövetség és egy nagy közös táborba, a Magyar Demokratikus Ifjúsági Szövetségben egyesültek. Párt és társadalmi különbségre való tekintet nélkül együtt harcolnak a magyar nép, a magyar ifjúság politikai, gazdasági és kulturális színvonalának emeléseért. Fiatalok! Csatlakozzatok harcunkhoz, alakítsátok meg ti is demokratikus szerveitek közös szövetségét, mind a felszabadított, mind a fel nem szabadított területeken. Minden erőnket egyesíteni kell, hogy harcunk eredményes és győzelmes legyen.” [22]

A lelkes hangulatú nagygyűlés Szeged politikai életében is jelentős esemény volt. A különböző demokratikus pártok örömmel üdvözölték az ifjúság szervezeti egységének létrejöttét. A Magyar Nemzeti Függetlenségi Front lapja a Délmagyarországra így üdvözölte az egységes ifjúsági szervezetet: „Tudja az ifjúság milyen fontos szerepe van a nemzet életében, de tudnunk kell mindnyájunknak, hogy ez az erő a legnagyobb kincsünk ma... A magyar ifjúságot ma nemcsak tanítani kell, hanem tanulni is tőle, megtanulni a feltétlen önzetlenséget, a tiszta lelkesedést, az önfeláldozásra mindig kész bárotságot.”

Az ifjúság rendezi sorait, egyesíti erőit, tudja mit volt kénytelen elmulasztani, tudja, hogy most rövid idő alatt mit kell pótolnia. Létrehozta már a munkás, paraszt és értelmiségi ifjúság egyesülését a Demokratikus Ifjúsági Szövetséget. Hirdeti a harcot, vállalja a munkát azokért a célokért, amiknek megvalósításán az új ország jövője múlik.

Az egész magyar társadalom, minden politikai párt felelős azért, hogy az ifjúság ereje valóban a nemzet építője és védelmezője legyen, örködnünk kell az ifjúság felett.” [23]

Szegeden tehát megvalósult a demokratikus ifjúsági szervezetek egysége. A szegedi MADISZ megalakulásával egyidőben „már folytak a harcok Budapest felszabadításáért. A pesti kerületekben és a főváros környékén öntevékenyen először szintén kommunista ifjúsági szervezetek alakultak, majd január 22-én a kommunista ifjúsági vezetők első legális értekezletén a MADISZ létrehozását határozták el”. [24] A MADISZ országos programjának megjelenése azonban a szegedi MADISZ kiáltvány után még több mint egy hónapig váratott magára. Észak-Magyarországon a debreceni MADISZ példáját követve, a déli országrészben pedig a világosabban körvonalazott programmal megalakult szegedi MADISZ segítségével bontakoztak ki több vidéki városban is az egységes demokratikus ifjúsági szervezetek.

Az egész ország ifjúságát összefogó Magyar Demokratikus Ifjúsági Szövetség programját 1945. február 18-án a budapesti Kommunista Ifjúsági Szövetség lapja a Szabad Ifjúság hozta nyilvánosságra. [25] Ez a program már alapot adott az egész országra kiterjedő egységes ifjúsági szervezet kialakítására és összefogására. Lényegében ugyanazt, de körültekintőbben fogalmazta meg, mint a szegedi MADISZ programja. A tiszántúli, Duna—Tisza-közi, észak-magyarországi, majd a budapesti, csepeli és az újpesti MADISZ szervezetek megalakulása már alapot teremtett egy központi irányító vezető szerv a Központi Vezetőség létrehozására is, amely összefogta az ország különböző városaiban, az országos program megjelenése után szinte egyidőben megalakuló vidéki MADISZ szervezeteket.

Csongrád megyében a szegedi MADISZ megalakulásával csaknem egyidőben, 1945 januárjában alakultak meg a helyi MADISZ szervezetek. Az egységes ifjúsági szervezetek alapját mindenütt a korábban létrejött KISZ-szervezetek alkották. Hódmezővásárhelyen már január 4-én tehát három nappal korábban mint Szegeden, átalakult a kommunista párt ifjúsági szervezete, de itt csak formális átalakulásról volt szó. Makón „az Ifjómunkásság és az Értelmiségi Ifjúság Szervezete” egyesüléséből alakult meg a szegedivel egyidőben a MADISZ. „Harc, viaskodás volt az első

jele a találkozásnak. Elkeseredett viták, vádak után... a magunk erejével és szeretetével gyűrtük le a munkás érzékenységét és a diák gögjét.” — emlékeznek vissza a makói MADISZ alapítói az „Utunk” című lapban, majd így folytatják: „Kemény, férfimunka szervezetet építeni, bakafántos igazgatókkal viaskodni... Mindezt olyan ifjúságnak, melyben sekélyes lelket és unalmas közönyt gyúrt a nevelés.” [26] E rövid visszaemlékezésből kitűnik, hogy a makói MADISZ kezdetben meglehetősen elszigetelten, sok gáncsoskodás mellett kezdte meg szervező munkáját. Ezért küldte tapasztalatgyűjtésre Szegedre néhány vezetőjét, akik „mindenütt azt látták, hogy a város vezetősége, az összes pártok a legnagyobb egyetértésben részesítik a támogatást a magyar ifjúság mozgalmát a DISZ-t”. [27] A január 30-án megjelent toborzó felhívásuk is azt tükrözi, hogy a MADISZ-vezetősége sem tudott elég konkrét programot adni a makói ifjúságnak. Célkitűzéseik jelszószerűek. „...egységben az erő! ... az új világ igazságait minden ifjúnak látni, élni kell rendszeres szemináriumainkon. A magyar ifjúság egyetemes mozgalma vagyunk. ...ha problémáid vannak, ha béreden, sorsodon javítani akarsz, — gyere vívjuk ki együtt. ...szervezzük meg egymást: Munkás—paraszt—diák fiú és lány együtt... stb...stb.” [28] Ez a program összehasonlítva a szegedi vagy a szentesi KISZ-esek programjával világosan mutatja, hogy miért nem lehetett vonzó a makói fiatalok számára a sokkal alaposabb és az 1945. február 14-én meghirdetett „közoktatási reform” tervzetük sem, amely a középiskolák tanárikara és diáksága körében igen nagy visszhangot keltett. [29]

A szentesi KISZ még január 9-én toborzó felhívást adott ki [30], hogy a Magyar Nemzeti Függetlenségi Front programjáért dolgozni akaró fiatalok „lépjenek be” a Kommunista Ifjúsági Szervezetbe. Az egyébként a sokoldalú és színvonalas politikai és kulturális munkát végző szentesi KISZ-esek szervezeti különállása a kommunista párt állásfoglalása, a MADISZ megalakulása és kiteljesedő szervezkedése időszakában már túlhaladott volt. A Szentesen 1945. január 7-én megalakult Szociáldemokrata Ifjúsági Mozgalommal (SZIM) együtt már akkor közösen megalakíthatta volna a két munkáspárt ifjúsága a MADISZ-t. De kibontakozóban volt Szentesen és környékén ekkorra már a paraszt ifjúság, a vasúti fiatalok és a diákság szervezkedése is. Ebben a helyzetben jelent meg a Délkerületi Demokratikus Ifjúsági Szövetség felhívása, amely a szegedi MADISZ programjára és az ország ifjúságához intézett felhívásra hivatkozva, azt lényegében megismételve kérte a megye különböző ifjúsági szervezeteit, hogy alakítsák meg a MADISZ-t, amely „Sürgeti, hogy a magyar ifjúság mielőbb kezében fegyverrel is részt vehessen nemzetének felszabadításában a szabadság, és gondolatgyilkos hitlerizmus megsemmisítésében. Várja és sürgeti a közoktatás új rendjét, amely a tisztánlátás és helyes reakció fegyvereivel vértézi fel a magyar ifjúságot, várja a paraszti ifjúságnak földreform útján való felemelését, a tanoncok kérdéseinek rendezését.” [31]

A felhívást követően a KISZ megkezdte a tárgyalásokat a különböző ifjúsági rétegek képviselőivel és a sajtóban is helyet kért az egységes demokratikus ifjúsági szervezet előkészítéséhez. Egyik közleményében a megalakítandó ifjúsági szövetség tagjaitól elvárható magatartást így körvonalazza: „példás szorgalommal teljesítsük a szövetségben ránk bízott munkát. Becsületesség és pontosság jellemezze minden bevégzett munkánkat. Egymás megértése, megbecsülése és szeretete vezessen a közös munkában, mert az erre való törekvés csak lelkesedésünket fokozza. Félelem, gyáva-ság, kishitűség nem a mi szótárunkba való, akik egy új igazságos életforma megteremtését tűztük ki magunk elé.” [32] A KISZ-en belül és más ifjúsági rétegek között lefolyt hosszú viták után 1945. január 18-án jelent meg a szentesi Kommunista Ifjúsági Szövetség felhívása a MADISZ megalakítására. A felhívás szó szerint

megismételte a szegedi KISZ december 31-i egységprogramját. Ennek alapján alakult meg 1945. január 25-én a szentesi MADISZ a szentesi KISZ-esek „a paraszti ifjúság, a vasúti ifjúság, a dolgozó lányok és a polgári ifjúság” képviselőinek részvételével. Az alakuló ülés elnöke az egységes ifjúsági szervezet létrehozását így indokolta: „...mindenkinek egyetemes érdeke részt venni hazánk gazdasági talpraállításában. Mindenkinek közös célja ez, tehát az ifjúságnak egyetlen hatalmas szervezetbe kell tömörülnie. Ehhez a munkához pedig egyformán szükség van a magyar ugar ifjú munkásaira, az ipar és kereskedelem ifjúságára, a diák és a polgári ifjúság ezreire. Ez az öntudatos és harcra kész ifjúsági szervezet az igazságosság elve alapján harcolni fog a dolgozók Magyarországaért, és pallóként le fog súlytani minden visszaélésre és népellenes megmozdulásra. Szükség van a Demokratikus Ifjúsági Szövetségre, szükség van arra, hogy felvilágosítsuk az ifjúságot, hogy a helyes útra terelve, tisztán lásson és megfelelően gyümölcsöztesse értékeit.” [33]

A szegedi, makói, hódmezővásárhelyi és szentesi MADISZ megalakulása után rövidesen az egész megyére [34] kiterjedt a szervezőmunka. 1945. márciusig minden községben és faluban megalakultak a MADISZ alapszervezetek. Az alapszervezeteket a megyei MADISZ-vezetősége, azokat pedig és a Nagy-Szegedi MADISZ Központi Vezetőségét [35] a Délkerületi MADISZ Központi Vezetősége irányította, amely közvetlenül a Magyar Demokratikus Ifjúsági Szövetség Központi Vezetőségének ellenőrzése mellett dolgozott. A szegedi és általában a városi vezetőségek három osztályát a területi szervek és az alapszervezetek propaganda-, kulturális és sportvezetői alkották. A területi titkárok tagjai voltak a városi MADISZ-központnak. Ez a szervezeti felépítés, amely az első kongresszusig volt érvényben, lehetővé tette a gyors és közvetlen irányítást és alkalom adtán a fiatalok mozgósítását.

A MADISZ szegedi és megyei szervezeteinek megalakulásával egyidőben kibontakozott az alapszervezetek sokrétű munkája is. Legtöbb helyen a volt KISZ-tagok kezdeményezésére alakult meg az ifjúsági szervezet és megőrizte a KISZ hagyományait. A megalakuló alapszervezeteknek a belső vitákon túl meg kellett küzdeni a szembeforduló rosszindulatú, sok helyen ellenséges megnyilvánulásokkal is. De ezek a viták erősítették a MADISZ-szervezeteket, formálták politikai és szervezeti egységét.

A MADISZ vezetőinek őszinte, önkritikus polemizálása az 1945 első hónapjaiban kibontakozó „egyik legfontosabb magyar sorskérdés: az ifjúság kérdése”-ben és munkája, őszinte akarással igyekezett mielőbb kiragadni az ifjúság egészét a semmittevésből és a világos feladatok megoldására bírni. Nem tagadták, hogy „azért a nemzeti katasztrófaért, melybe Magyarország került az által, hogy részt vett egy rablóhadjáratban a Szovjetunió és más demokratikus országok ellen, az ifjúság is felelős. Felelősek vagyunk azért, ami történt. — hangsúlyozta a MADISZ egyik vezetője. — Hogy Magyarország a népek szabadsága elleni háborúban az elnyomás oldalán, Hitler oldalán harcolt. Magyarország ifjúsága nem harcolt azok ellen, akik az országot belekényszerítették a háborúba... Nem küzdöttünk úgy, ahogy kellett volna. A magyar ifjúság nagy többsége passzívan tűrte, hogy legjobbjai elpusztuljanak, hogy városaink tönkremenjenek, hogy egy szegénytelen háborúban veszünk részt. Az ifjúság felelős azért, és mások a bűnösök. A bűnösök azok, akik így nevelték az ifjúságot.” [36]

A MADISZ első országos ifjúsági ankétjára készülve a kibontakozó demokratikus ifjúsági mozgalom első hónapjainak problémáit így összegezték a szegedi ifjúsági vezetők: „Beszéljünk az ifjúsági egységről, de nem érezzük át szükségességét, nem hirdetjük meggyőző erővel, nem teszünk meg mindent gyakorlati megvalósításáért. Más szellemben nőttünk fel. A gyűlöletig fokozódó bizalmatlanság légköre

nevelte fel azt a nemzedéket, amelynek erről a sorsdöntő magyar kérdésről (az ifjúsági egységről N. I.) határoznia kell. Hozzászoktunk a taktikázásokhoz. Ezért irtózunk a nyílt állásfoglalásoktól. Nemcsak irtózunk tőle, de nem is ismerjük fel. Hátsó gondolatokat keresünk az őszinte szavak, a tiszta szándékok mögött... Az idősebb generáció túlnyomó része lehelyezkedik valamely pártban, az ifjúság túlnyomó része távol áll, sőt szemben áll nemcsak a pártpolitikával, hanem mindenféle politikával. Az ifjúság közömbös nagy tömegeinek felrázása, nem pártpolitikai, és nem politikai, hanem elsősorban kulturális eszközökkel és módszerekkel lehetséges: sport, ének, zene, művészet, tanulás, és szórakozással. Ezek a módszerek pedig csupán az ifjúság nagy rétegének, a munkás, paraszt és értelmiségi ifjúságnak tényleges együttműködése révén és az összefogás keretei között lehetnek eredményesek. A magyar ifjúság nagy tömege ma nem politizáló, hanem közömbös ifjúság. Ez a közömbösség pedig nagy veszélyt jelent ma, amikor annyi sorskérdés vár megoldásra.” [37]

A MADISZ kezdeti tagszervezési eredményei a megye területén számottevőek annak ellenére, hogy Makón és Hódmezővásárhelyen, illetve környékén az ifjúsági vezetők alkalmatlansága miatt nagyon vontatottan indult a munka. Különösen Szegeden és környékén járt számottevő eredménnyel a tagtoborzás, ahol a közben szerveződő más ifjúsági egyesületeket megelőzve a legmagasabb taglétszámot érték el, a mintegy 1400—1500 fiatal belépésével. Ugyancsak kielemelkedő volt a Szentés, Csongrád, és környékén végzett szervező munka is, amelynek eredményeként mintegy 1000—1200 taggal az akkori Csongrád megye első ifjúsági szervezete lett a MADISZ. [38] Emellett jelentős számú fiatal maradt „A KISZ jellegű”, a „kommunista ifjúsági tagozatok” tagjaiként, a kommunista párt alapszervezeteiben, amelyek felszámolására csak 1946-ban került sor. [39] Taglétszámuk a megyében mintegy 1000—1500-ra tehető. Általában a 20—24 éves fiatalokról van szó, akik már nem az ifjúsági mozgalomban, hanem más munkaterületen végeztek pártmunkát, de a MADISZ-alapszervezetek megszervezésében, egy-egy akció végrehajtásában konkrét segítséget nyújtottak a MADISZ-vezetőknek.

E tagtoborzási eredmények annak ellenére, hogy az egész megye területén mintegy 5000-re tehető a kezdeti szakaszban a MADISZ létszáma, elenyészően kevés ahhoz a közel százezernyi Csongrád megyei 15—24 éves korú munkás, paraszt és diák fiatalhoz képest, akiknek csupán 1/5-e kapcsolódott be valamelyik ifjúsági szervezetbe. Helyénvaló tehát az a korabeli helyzet-megítélés, hogy az „ifjúság nagy többsége passzívan szemlélte azokat az eseményeket, amelyek pedig döntő jelentőségűek voltak.” [40]

A MADISZ-szervezetek legfontosabb munkaterülete éppen azért a politikai szervező, valamint az agitációs és propaganda munka volt. 1945 májusáig a MADISZ budapesti és országos vezetőségének különválásáig — tulajdonképpen a MADISZ központi vezetőségének megalakulásáig —, valamennyi munkaterület, így a politikai munka feladatainak meghatározása, irányítása, szervezése, Dél-Magyarországon és Csongrád megyében is a szegedi MADISZ-központ, és a városi MADISZ-vezetőségekre hárult. Ez a helyzet különös jelentőséget adott a Csongrád megyei városi MADISZ vezetősége munkájának, de természetesen mindenek előtt a Nagy-Szegedi MADISZ Központi Vezetőségének — ahogyan akkor magukat joggal nevezték.

A Szegedről kiinduló s az egész országra érvényesként elfogadott demokratikus népfront és kormányprogram és az azokból következő kezdeményezések természetesen hatottak az ifjúsági mozgalomra is. Az itt kibontakozott munkamódszerek, elvi és gyakorlati lépések, meghatározó jellegűek voltak a megyei ifjúsági mozgal-

mának további fejlődésére mindenképpen, de általános elvi kérdésekben és a kialakult munkamódszerek tekintetében több vonatkozásban országosan is.

A budapesti és szegedi MADISZ „Központi Vezetőség”-ek vezetőinek első találkozására munkakapcsolatuk felvételére közvetlenül Budapest felszabadulása után 1945. január 31-én került sor, amelyről egy későbbi visszaemlékezés ezt írta: „Január 31-én megérkezik a MADISZ szegedi küldötte. Ezzel megteremtődött a kapcsolat Szegeddel. A MADISZ budapesti vezetői érzik: túlnő munkájuk az eddigi kereteken. Már nemcsak Budapest területeivel és a környékbeli települések ifjúsági szervezeteivel kell törődniük. Már távolról az ország második nagy városából is meg jött a hír: *Szeged városa jól dolgozik, az ifjúság ott is egységbe tömörült, egységesen küzd és bizony Budapest tanulhat Szegedtől: hiszen ott már ekkor hosszabb múltra tekinthet vissza a szövetség.*” (Kiemelés tőlem: N. I.) [41]

Ettől kezdve rendszeres a két város vezetői között a kapcsolat és természetesen a főváros egyre határozottabban veszi át az egész országban a MADISZ szervezetek vezetését. De csak 1945. júniusára alakul ki a MADISZ egész apparátusa, amely a Központi Vezetőséggel az élen nyolc kerületre osztva az országot irányítja, szervezi és ellenőrzi az egész mozgalmat. Addig a budapestiek és a szegediek között több alkalommal került sor közös akciókra.

Csongrád megyében a felszabadulás után kibontakozó demokratikus ifjúsági mozgalom az első hónapokban különböző ifjúsági rétegenként, de egységes tartalommal szerveződött. A kommunista párt helyi szerveinek kezdeményezésére megalakult KISZ-alapszervezetek bár akkor a legerősebbnek bizonyultak, feladták a szervezeti autonómiát, hogy megteremthessék a szélesebb alapokon nyugvó, nagyobb ifjúsági tömegeket átfogó MADISZ létrehozásával az ifjúsági mozgalom szervezeti egységét.

Ez a kezdeményezés, ha belső viták, bizonyos értetlenség leküzdése után is, de életrevalónak bizonyult. Elfogadták a többi ifjúsági rétegszervezetek, mert egyrészt a világos, közérthető programmal induló MADISZ, az ifjúság valamennyi csoportjának legégetőbb problémáját kívánta az ország előtt álló feladatokkal összhangban megoldani, másrészt lehetőséget adott a kommunista pártot még nem ismerő, az előítéletekkel küszködő fiatalok ezreinek egy hozzájuk közelebb álló, kevesebb ideológiai és politikai kötöttséget jelentő tömegszervezetben való munkálkodásra.

A Csongrád megyéből induló Magyar Nemzeti Függetlenségi Front, a demokratikus pártok újjászerveződése, az első hónapok népmozgalma, tehát kitűnő lehetőséget adott az ifjúság demokratikus program alapján való egységének megteremtésére is.

Az 1944—1945 fordulóján az ország felszabadítása idején, miközben a pártok szervezése, működési elvének és gyakorlatának kialakítása folyt, a politikai életet és a népmozgalmat a belőlük keletkezett népi bizottságok uralták.

A demokratikus erőket a nemzetközi helyzet, a hadműveletek és a magyar népmozgalom emelte viszonylag hamar országvezető politikai erővé. Ezért tulajdoníthattak nagy jelentőséget a népi bizottságoknak. De mégsem tömegmozgalmi, esetleg néphatalmi szerepére fektették a súlyt, hanem pártszövetségi jellegét, a demokratikus pártok képviselőiből alkotott koalíció perspektíváját tartották lényegesnek. A pártszövetség nagyjából egységes szemléletét elsősorban az alapozta meg, hogy a decemberben elfogadott program általános célkitűzései egyetértéssel találkoztak. Ellenvetés még a későbbi ellenfelek részéről sem hangzott el. [42] E jelenség magyarázata abban keresendő, hogy a „demokratikus jelszó kezdettől sokféle értelemmel bírt, de időbe telt, amíg az ellentétes értelemek megvilágosodtak, szétváltak és egymás ellen felvonultak”. [43]

A koalíciós pártok által elfogadott közös programok és irányelvek ugyanis nem homályosították el azt a tényt, hogy ezek a pártok különböző társadalmi rétegek osztályok, képviselői és mint ilyenek természetesen a demokratikus átalakulása mikéntjére és céljára vonatkozóan is egymástól eltérő álláspontot képviselnek. A kormányt és a pártszövetséget foglalkoztató alapvető kérdés tehát az volt, hogyan alakulnak magán a koalíción belül az erőviszonyok. [44]

Ebben a helyzetben valamennyi koalíciós párt és politikáját elfogadó szervezet igyekezett magának tömegeket, számbeli fölényt, különböző módon szervezett tagságot biztosítani.

Ezért fordultak az ifjúság felé is. A MADISZ 1945. február 18-i programjának megjelenésével egyidőben ugyan a kommunista párt és a MADISZ-vezetői több alkalommal folytattak tárgyalásokat a Szociáldemokrata Párt és a Kisgazda Párt vezetőivel arról, hogy ismerjék el az ifjúság demokratikus egységszervezetét, de ezek a tárgyalások eredménytelenek voltak éppúgy, mint a helyi erőfeszítések a két párt szegedi, illetve Csongrád megyei szervezetei mellett kibontakozó ifjúsági egyesületek ellen.

Csongrád megyében szinte a MADISZ-szal egyidőben alakultak meg először a Szociáldemokrata Ifjúsági Mozgalom (SZIM) és a Független Ifjúsági Szövetség (FISZ) valamint Polgári Demokrata Párt ifjúsági szervezetei. Egy ideig a Nemzeti Parasztpárt, amelynek ifjúsága támogatta a MADISZ létrehozását, nem hívott létre külön ifjúsági szervezetet, az 1945-ös novemberi választások után azonban megalakította a Népi Ifjúsági Szövetséget (NISZ). Ezzel a KMP kivételével valamennyi koalíciós párt mellett létrejöttek a külön ifjúsági szervezetek, amelyek az ifjúsági egység megteremtése helyett, annak pártérdekek szerinti megosztását jelentették.

Csongrád megyében 1945 júliusára fejeződött be a demokratikus pártok ifjúsági szervezeteinek kiépülése. Ezzel a folyamattal párhuzamosan az országoshoz hasonlóan az egyházak mellett működő újjászervezett ifjúsági szervezetek is megalakultak. A római katolikus egyház irányítása mellett működő Katolikus Agrárfifjúsági Legényegyletek Országos Testülete (KALOT), a Katolikus Leánykörök Szövetsége (KALÁSZ), az Emericana és a Katolikus Diákszövetség; a református egyház irányításával szervezett Keresztény Ifjúsági Egyesület (KIE), a középiskolások Soli Deo Gloria nevű szervezete (SDG), a Bethlen Gábor Kör stb., majd újra megalakult a Cserkész Szövetség is.

A koalíciós pártok és a különböző egyházak mellett megalakult ifjúsági szervezeteken túl kulturális és sportegyesületek, önképzőköri, sportkörök, színjátszókörök is alakultak, amelyek látszólag mind a pártok, mind az egyházak által szervezett ifjúsági csoportoktól függetlenül végezték munkájukat, ténylegesen azonban mind-egyik valamelyik párt, egyház, vagy egyéb politikai csoport befolyása alatt működött.

A szervezetileg és politikailag is erősen differenciálódott ifjúsági mozgalmon belül 1945 őszéig két jelentős rétegszervezetet is létrehoztak. Februárban a szakszervezeti keretekben működő ifjúsági csoportok hagyományaira építve megalakult a Szakszervezeti Ifjúsági Titkárság (SZIT), amely a munkás ifjúság üzemi szervezete volt. Szakszervezeteinek vezetésében kommunista és szociáldemokrata vezetők vettek részt.

A másik rétegszervezet pedig a MADISZ kezdeményezésére az 1945 augusztusában Balatonlellén tartott egyetemi konferencián megalakult Magyar Egyetemi és Főiskolai Egyesületek Szövetsége (MEFESZ) volt. A megalakulásakor elfogadott program, amely az egyetemi ifjúság demokratikus alapokon való széleskörű összefogását célozta, a rendkívül heterogén, különböző irányzatú és elnevezésű egyetemi

és főiskolai egyesületek, körök, csoportok — általában jobboldali — vezetése miatt azonban nem realizálódhatott.

Csongrád megyében 1945 őszeig hasonlóképpen bontakozott ki és differenciálódott az ifjúsági mozgalom. A MADISZ, mint politikailag legerősebb és taglétszámában is legnagyobb ifjúsági szervezet mellett a mozgalom második jelentős létszámú csoportját a koalíciós pártok ifjúsági szervezetei alkották. A rétegszervezeteket, mint az ifjúsági mozgalom harmadik csoportját a Szakszervezeti Ifjúsági Titkárság (SZIT) és az egyetemi ifjúság szervezetei jelentették megyénkben. Végül elég széles ifjúsági csoportokat egyesítettek az újjászervezett felszabadulás előtti ifjúsági szervezetek. [45]

A differenciálódott ifjúsági mozgalom feltárása, elemzése azonban már újabb tanulmány tárgya.

JEGYZETEK

[1] A felszabadulás után a Szegeden és Csongrád megyében kibontakozó demokratikus ifjúsági mozgalom történetével legjobb tudomásunk szerint eddig az alábbi tanulmányok foglalkoztak: KISS GYÖRGY: A Magyar Kommunista Párt ifjúsági egységéért folytatott harcának néhány kérdése. — Tájékoztató. O.M. Marxizmus-leninizmus Oktatási Főosztály. Budapest, 1955. 75—92. p. — KISS GYÖRGY: A Magyar Kommunista Párt felszabadulás utáni ifjúsági politikájának néhány kérdése. = Párttörténeti Közlemények, 1956. I. évf. 1. sz. 47—69. p. — SVÉD LÁSZLÓ—GÁL LAJOS: Félévszázados harc az ifjúság szolgálatában. Bp. 1968, Ifjúsági Lapkiadó Vállalat. 1944. p. 91—104. p. — Eleven erő. A KISZ Történelmi Emlékülése 1968. december 10—12. Bp. 1969, Kossuth Kiadó. 262 p. 104—188. p. — NAGY ISTVÁN: A szegedi demokratikus ifjúsági mozgalom történetéből (1944. október 11—1948. március 15.) = Klny. A Szegedi Tanárképző Főiskola Tudományos Közleményei. Szeged, 1963. 191—210. p. — NAGY ISTVÁN: A Csongrád megyei demokratikus ifjúsági és diákmozgalom kezdetei (1944—1948) = Az ifjúsági és diákmozgalom haladó hagyományai Csongrád megyében. Szeged, 1969. KISZ CSM Bizottsága. 104. p. 3—27. p. — GÁL LAJOS (Szerk.): Egységbe ifjúság! Válogatott iratok a magyar ifjúsági mozgalom történetéből 1944. október—1948. március. Bp. 1973, Kossuth Kiadó 339. p.

[2] A szegedi Kommunista Ifjúsági Szövetség megalakulásának dátumát első ízben LŐKÖS ZOLTÁN: Szeged felszabadulása. Szeged, 1954. Csongrád megyei Füzetek 3. sz. 28 p. című munkája közli, majd NAGY ISTVÁN: 1963-as idézett tanulmánya említi. Mindketten a megalakulás napjaként 1944. október 20-át, tehát a KISZ alakuló nagygyűlését jelölték meg, ahol mintegy 200 szegedi fiatal jelenlétében nyilvánosan is bejelentették a Kommunista Ifjúsági Szövetség szegedi szervezetének megalakulását. Az 1944. október 15-i dátumot fogadta azonban el SVÉD LÁSZLÓ—GÁL LAJOS: i. m. 91. p., amely a szervezett szűkebb körben való megalakulását vette alapul.

[3] SVÉD LÁSZLÓ (Összeáll.): „Előre, harcra ifjúnunkás!” 1919—1945. Bp. 1954, Ifjúsági Könyvkiadó. 813. p. 74. p.

[4] NEMES DEZSŐ: Magyarország felszabadulása. Bp. 1960, Kossuth Kiadó. 330. p. 74. p. és HARSÁNYI JÁNOS (Szerk.): A magyar szabadságharcosok a fasizmus ellen. Dokumentumok a magyar antifasiszta ellenállási mozgalom történetéből. 1941—1945. Bp. 1966, Zrínyi Kiadó. 906. p. 610., 630. p.

[5] MSZMP Csongrád megyei Bizottsága Archivuma, 39/2/II/132

[6] MSZMP Csongrád megyei Bizottsága Archivuma, 39/2/II/137

[7] MSZMP Csongrád megyei Bizottsága Archivuma, 39/2/II/132

[8] Délmagyarország (továbbiakban: DM) 1944. november 26. 1. évfolyam 7. sz. 3. p.

(Az eddigi három fiúgimnázium: a kegyesrendiek gimnáziuma, a Baross Gábor és a Klauzál Gábor gimnáziumok 9. osztályában 438; az állami Szent Erzsébet leánygimnázium és az apácnővérek alsóvárosi lánygimnáziuma 8. osztálya 141 tanulóval összesen 579 állami gimnáziumban tanuló középiskolást jelentett. A fiúkereskedelmi és a lány, valamint a vegyesipari középiskola összesen 17 osztályában 449; 27 polgári iskolai fiú és leányosztályban együttesen 1141 tanuló tanult.)

[9] DM 1944. november 23. 1. évf. 23. sz. 3. p.

[10] DM 1944. december 16., 24. 1. évf. 23. sz. 3. ill. 31. sz. 2. old.

[11] DM 1944. november 28. 1. évf. 8. sz. 3. p.

[12] PI Archivum 39/1/2. (közli: Felszabadulás. 1944. szeptember 26—1945. április 4. Dokumentumok. Budapest, 1955. Szikra, 512. p. 152. p.)

[13] Komócsin Zoltán: Szabad Ifjúság. = DM 1944. november 25. 1. évf. 6. sz. 1. p.

- [14] Néplap, 1944. november 30. (Közli: Felszabadulás... 176. old.)
- [15] Korabeli ifjúsági plakát szövege a Szegedi Somogyi Könyvtár Röpiratgyűjteményéből.
- [16] KOMÓCSIN ZOLTÁN: Fiatalok összefogása. = DM 1944. december 12. 1. évf. 19. sz. 1. old.
- [17] Néplap, 1944. december 7. (Közli: Felszabadulás... 164. old.)
- [18] A röplapok szövegét közli: Hazánk felszabadulása (1944—1945). Bibliográfia Dokumentumgyűjtemény. Bp. 1955. Fővárosi Szabó Ernő Könyvtár, 3339., 3341. és 3348. sz. alatt.
- [19] DM 1944. december 29. 1. évf. 32. sz. 1. p.
- [20] DM 1944. december 31. 1. évf. 34. sz. 2. p.
- [21] DM 1945. január 9. 2. évf. 5. sz. 3. p.
- [22] A távirat és a felhívás szövegét közli: Felszabadulás... 318—319. p.
- [23] DM 1945. január 20. 2. évf. 12. sz. 1. p.
- [24] SVÉD LÁSZLÓ—GÁL LAJOS: Félévszázados harc az ifjúság szolgálatában. Bp. 1968, Ifjúsági Lapkiadó Vállalat 143 p. 92. p.
- [25] Szabad Ifjúság, 1945. február 18. 1. évf. 2. sz. 1—2. p.
- [26] Utunk, 1945. április 18. 1. évf. 8. sz. 3. p.
- [27] Makói Népújság, 1945. január 27. 1. évf. 5. sz. 1. p.
- [28] Makói Népújság, 1945. január 30. 1. évf. 7. sz. 2—3. p.
- [29] Makói Népújság, 1945. február 15. 1. évf. 20. sz. 4. p.
- [30] Szentesi Lap, 1945. január 9. 75/2/évf. 5. sz. 2. p.
- [31] Szentesi Lap, 1945. január 11. 75/2/évf. 7. sz. 2. p.
- [32] Szentesi Lap, 1945. január 14. 75/2/évf. 10. sz. 2. p.
- [33] Szentesi Lap, 1945. január 23. 75/2/évf. 17. sz. 2. p.
- [34] A jelenlegi Csongrád megye közigazgatási beosztása a tárgyalási időszakban: „Csanád, Arad és Torontál közigazgatásilag egyelőre egyesített vármegyék” helyett: Csanád vármegye. Székhelye: Makó. Járásai: 1. Battonya, 2. Eleki, 3. Központi, 4. Mezőkovácsházi, 5. Torontáli. Csongrád vármegye székhelye: Szentes. Járásai: 1. Csongrádi, 2. Kiskundorozsmai, 3. Mindszenti. Megyei jogú városok: Szentes és Csongrád. Törvényhatósági jogú városok: Szeged és Hódmezővásárhely.
- [35] Nagy-Szeged: Alsóközpont, Átokháza, Baktó, Balástya, Bojárhalom, Csengele, Csorva, Domaszék, Fehértó, Feketesék, Felsőtanya, Gajgonya, Jánosszállás, Királyhalom, Klebelsbergtelep, Mórahalom, Nagyszéksós, Ószéksék, Röske, Röskecsentmihálytelek, Somogytelep, Szatymaz, Szentmihálytelek, Vilmaszállás, Zákány. 141789 kh. 135 071 lakos.
- Szokásos volt Szegeden és a megye nagyobb városaiban a kisebb alapszervezeteket összefogó városi vezetőségeket „Központi Vezetőség”-nek nevezni. A szegedi MADISZ Központi Vezetőség irányította a városi kerületi és a Szeged környéki alapszervezeteket.
- [36] Hollós Ervin beszéde a szegedi MADISZ 1945. február 25-i nagygyűlésén. = Utunk, 1945. február 25. 1. évf. 1. sz. 2—3. p.
- [37] Utunk, 1945. április 25. 1. évf. 9. sz. 1. p.
- [38] A MADISZ szervezetek taglétszámáról csak szórványosan maradtak fenn dokumentumok. Így a hiányos archívumi adatok, sajtó hírek és visszaemlékezések alapján lehet csak óvatos becsléssel az 1945-ös átlaglétszámot megállapítani. Eszerint a mai Csongrád megyei területén kb. 180—200 alapszervezetnek mintegy 4000—5000 tagja volt.
- [39] MSZMP Csongrád megyei Bizottság Archívuma, 2365—1946.
- [40] Uo.
- [41] Magyar Ifjúság, 1945. szeptember 15. 1. évf. 20. sz. 4. p.
- [42] SÁGVÁRI ÁGNES: Népfront és koalíció Magyarországon 1936—1948. Bp. 1961, Kossuth. 226 p. 103—104. p.
- [43] SZEGFÜ GYULA: Forradalom után. Bp. 1947, Cserépfalvi. 208. p. 161. p.
- [44] SÁGVÁRI: i. m. 118. p.
- [45] NAGY ISTVÁN: A Csongrád megyei demokratikus ifjúsági és diákmozgalom kezdetei (1944—1948) = Az ifjúsági és diákmozgalom haladó hagyományai Csongrád megyében. Szeged, 1969. KISZ CSM Bizottsága. 104. p. 3—27. p.

VERSUCH ZUR SCHAFFUNG EINER ORGANISATIONSEINHEIT
DER DEMOKRATISCHEN JUGENDBEWEGUNG
IM KOMITAT CSONGRÁD
(OKTOBER 1944—MÄRZ 1945)

Von

István Nagy

Die Arbeit untersucht die Geschichte der Entfaltung der demokratischen Jugendbewegung anhand von Quellenwerken des zuerst befreiten Komitates Ungarns, Csongrád.

Verfasser gibt eine Übersicht über die Ähnlichkeit der Programme der zu Beginn der ersten Phase der volksdemokratischen Revolution entstandenen verschiedenen Schichtorganisationen. Er legt dar, warum und wie trotz der organisatorischen Zergliederung — aufgrund der Identität der antifaschistischen und demokratischen Zielsetzungen der Programme — die prinzipielle und organisatorische Basis zur Gründung einer einheitlich-demokratischen Jugendorganisation, des „Ungarischen Demokratischen Jugend-Bundes“ (MADISZ) geschaffen wurde. Im weiteren teilt die Arbeit mit, wo und wie im Komitat die ersten MADISZ-Organisationen des Landes zustandekamen.

ПОПЫТКА СОЗДАНИЯ ОРГАНИЗАЦИОННОГО ЕДИНСТВА
ДЕМОКРАТИЧЕСКОГО МОЛОДЁЖНОГО ДВИЖЕНИЯ
В ЧОНГРАДСКОЙ ОБЛАСТИ

(октябрь 1944 г.—март 1945 г.)

Иштван Надь

Работа занимается историей развития демократического молодёжного движения на основе данных первой освобожденной области Венгрии.

Автор усматривает сходство програми организаций различных слоёв молодёжи, созданных в начале первого этапа народно-демократической революции. Указывается, что вопреки организационной разчленности каким образом создалась теоретическая и организационная основа первой единой демократической молодёжной организации: Венгерского Союза Демократической Молодёжи — на основе единых антифашистских и демократических направлений, отраженных в программах. В конце работы указывается: где и каким образом организовались в области первые в стране организации Венгерского Союза Демократической Молодёжи.

**A MAGYAR KOMMUNISTA PÁRT ESZMEI-POLITIKAI
HARCÁNAK NÉHÁNY VONÁSA AZ ÉRTELMISÉG
MEGNYERÉSÉÉRT CSONRÁD MEGYÉBEN
A SZOCIALISTA FORRADALOM GYŐZELMÉÉRT VÍVOTT
HARCBA (1945—1948)**

I. RÉSZ (1945—1946)*

Írta: TÓTHNÉ DR. JÓNÁS IRMA

A Magyar Kommunista Pártnak az 1944. november végén meghirdetett és a Magyar Nemzeti Függetlenségi Front [1] által elfogadott programja a társadalom valamennyi antifasiszta osztályához, rétegehez szólt, tehát az értelmiségi réteghez, ennek különböző csoportjaihoz is. Ez a program [2] nemzeti, demokratikus, antifasiszta, antiimperialista és antifeudális jellegénél fogva alkalmas volt a munkásosztály által irányított széles nemzeti összefogás megteremtésére. A nemzeti összefogás gondolata egyrészt reális volt, kifejezte a Függetlenségi Frontba tömörült osztályok objektív érdekeit, másrészt a MKP tudatos munkája révén alapot nyújtott a szocialista forradalom viszonylag békés útját elősegítő szövetségi politikához.

A szövetség kikovácsolásának lényeges eleme volt az objektív érdekek felismeretése, tudatosítása az érdekelt osztályokban és rétegekben. A Magyar Kommunista Pártnak együtt kellett működnie a többi demokratikus párttal, de emellett harcolnia kellett azért, hogy az objektíve szövetséges osztályokat, rétegeket felvilágosítsa és mozgósítsa a népi demokratikus átalakulás szolgálatában.

Ennek a politikának képezte a részét az a kapcsolat, amit a párt a demokratikus érzelmű értelmiség irányába alakított ki. Az egészen természetes volt, hogy az értelmiségi rétegek politikai elhelyezkedése közvetlenül is, de társadalmi, felelős pozícióin keresztül — mint mérnök, orvos, pedagógus, tisztviselő stb. — közvetve is befolyásolták az előrehaladást, pontosabban a politikai élet alakulását. Lényeges volt tehát, hogy a kommunista párt az értelmiség leghaladóbb tagjait saját soraiba vonja, másrészt pedig az, hogy *politikailag közel jusson* ennek a rétegnek a számottevő tömegéhez. A kommunista párt az értelmiség irányában folytatandó politikáját nagyon nyíltan megfogalmazta. Révai József a debreceni országgyűlésen így közvetítette ezt: „Kell bírálni a magyar értelmiséget sok minden mulasztásért, sőt bűnért, ugyanúgy, mint ahogy a legtöbb magyar társadalmi osztályt és réteget lehet és kell bírálni. De ez az egy bizonyos: az új Magyarországot *értelmiség nélkül, vagy ellene felépíteni nem lehet.* (Kiemelés: T.-né) Az értelmiségnek nem a vádlottak padján, hanem a magyar demokrácia táborában, a magyar nemzeti egységfrontban van a helye.” [3] A kijelentés tartalmát aláhúzta az a körülmény, hogy az államhatalom, mint a munkás-paraszt forradalmi demokratikus diktatúra egyik válfaja, az antifasiszta, haladó értelmiséget is bevonta az uralomba.

A Révai-féle felfogás lényegében reálisan, *illúziók nélkül* értékelte általában a magyar értelmiséget, amikor bizonyos múltbeli mulasztásokra, sőt bűnökre utalt, hiszen az értelmiségnek egy jelentős része anyagi és szellemi szálakkal a múlt rendszeréhez volt kötve. Nagyon gyakran saját maga, vagy családjának, rokonságának a tagjai valamilyen reakciós szervezetet támogatott, tudatosan, vagy akár kényszerből. [4] Ugyanakkor világosan megfogalmazódott ebben az álláspontban az is,

* (A dolgozat része egy átfogóbb tanulmánynak.)

bogy mindezek ellenére a 25 évert nem lehet az értelmiségre hárítani a felelősséget, bár nem is lehet teljesen felmenteni; s hogy a kommunista párt csak az értelmiség tömegével *együtt* látta megvalósíthatónak az ország talpraállítást. A párt tisztában volt azzal, hogy általában az értelmiségnek, de különösen egyes csoportjainak döntő szerepe lesz az ország újjáépítésében, a társadalom progresszív átalakításában. S bízott abban, hogy a háborús évek tanulságai, az ellenállási mozgalom, s az ország felszabadulásának a körülményei megteremtették az előfeltételt a munkások, parasztok és az értelmiségiek együttműködésének. [5] Lényegében ugyanezt az álláspontot hirdette meg a MKP Országos Értekezlete 1945 májusában: „A magyar értelmiség jelentékeny része még mindig idegenkedve vagy zavarodottan áll a fiatal demokráciával szemben, és távolról sem kapcsolódott be úgy az újjáépítésbe, ahogy ez saját érdeke és a nemzet jövője megköveteli. A Magyar Kommunista Párt ragadjon meg minden eszközt arra, hogy e rendkívül értékes rétegnek megkönnyítse a demokrácia felé vezető utat” — hangsúlyozza a párthatározat. „Mutassa meg, hogy a demokratikus, népi Magyarországon foglalhatja csak el az értelmiség azt a helyet, mely műveltségénél és szaktudásánál fogva megilleti. Támogassa szellemileg és anyagiilag, és járjon kezére abban, hogy tudását minél gyorsabban az újjáépítés szolgálatába állíthassa. Különös súlyt kell fektetni arra, hogy az üzemekben a mérnökök, a technikai intelligencia és a munkásság között olyan viszony keletkezzék, mely az újjáépítést elősegíti.” [6]

Hogyan alakult a párt értelmiségi politikája a gyakorlatban, az elvi kijelentéseken túl?

A megye értelmiségi rétegének politikai elhelyezkedése és szerkezeti összetétele közvetlenül a felszabadulás előtt és a népi demokratikus átalakulás első éveiben jelenleg még feltáratlan. Ez egyelőre arra az egyoldalúságra készíti a szerzőt, hogy a jelen dolgozatban kizárólag a *párt oldaláról* elemezze a kérdést.

A párt eszmei-politikai harcának kezdete az értelmiség megnyeréséért

Nagyon fontos volt a megye egész területén a helyesen alkalmazott politika az értelmiségiek irányában azonban a kérdés különös jelentőséggel bírt Szegeden, az egyetemmel rendelkező városban. Éppen ezért elsősorban — természetesen nem kizárólag — és nagyobb mértékben a szegedi pártvezetés politikáját kísérjük figyelemmel ezen a téren.

A pártvezetés felismerte az értelmiség társadalmi szerepét s azt, hogy a nem kevés nehézség és akadály ellenére is meg kell nyerni az értelmiség haladó tömegeit, míg a nyílt reakciókat le kell leplezni, ugyanakkor a legkiválóbb tagjait be kell vonni a pártba. Ezt a felismerést bizonyította már az is, hogy 1944. X. 26-án az MKP megalakította Szegeden Intellektuális Csoportját, amely az ország első kommunista értelmiségi csoportja volt. [7] Az értelmiség szervezése a továbbiakban az értelmiségi szakszervezetek megteremtésére tevődött át. A MKP vezetői a demokratikus pártokkal együtt segítik az értelmiségi szakszervezetek megalakítását. [8]

Csongrád megyében a párt — az országos irányvonallal megegyezően — a szervezeti keretek megteremtése mellett elsősorban ideológiai — eszmei téren próbálta az értelmiséget befolyásolni, s lényegében ez a munka már 1945 elején megkezdődött.

Tisztában voltak Szeged — és a megye — kommunista vezetői ennek a feladatnak a nehézségeivel. Nem volt ismeretlen előttük az értelmiségnek a felszabadulás előtti politikai beállítottsága, sem a felszabadulás utáni magatartása. Már a felszabadulás előtt is kapcsolatban állottak a szegedi kommunista vezetők az egyetem, a peda-

gógusképzés, a magántisztviselők s más értelmiségi csoportok baloldali érzelmi tagjaival, [9] a felszabadulás után pedig az értelmiség különböző csoportjainak leghaladóbb tagjai már a kommunista pártban, vagy a demokratikus pártok baloldali tagjai között találhatók. Ennek az aktivának a segítségével betekintést szerzett a párt olyan fontos területekre, mint az egyetem, az iskolák, a közigazgatás stb.

A kommunista értelmiségiek jelentős része fáradhatatlan szervező és politikai felvilágosító munkát végzett, de mellettük a párt legfelsőbb vezetői, közéleti vezetői közül többen — RÉVAI József, MÓD Aladár, ANDICS Erzsébet, RUDAS László, BALÁZS Béla stb. — a város vezető kommunistaival — SZIRMAI István, KOMÓCSIN Zoltán, ifj. KOMÓCSIN Mihály, PIKLER György, később ZÖLD Sándor — karöltve közvetlenül is folytatták az eszmei-politikai harcot, az értelmiség progresszív befolyásolását. Egyes értelmiségi személyekkel való viták, párbeszéd, előadások, a párt sajtójában megjelent elméleti írások, kulturális rendezvények — pl. muzsikáló nyári esték, előadások a szovjet irodalomról stb. — jelentették az értelmiség között folytatott eszmei-politikai ráhatás legfőbb eszközeit.

Milyen kérdéseken keresztül folyt az eszmei harc?

1945. tavaszának központi kérdése az *újjaépítés* volt.

RÁKOSI Mátyás 1945. III. 15-i ünnepi beszédében a megye, ill. Szeged város értelmiségi rétegéhez is fordult: a nemzet romokban hever, soha nem volt szükség annyi mérnökre, orvosra, tanárra, mint most. Az újjaépítésben való aktív részvétel egyet jelent a demokrácia melletti állásfoglalással — hangsúlyozta. Ugyanebben a beszédében rámutatott arra is, hogy Szeged a reakció fészke volt; a fasiszta mótely behatolt az ifjúság egy részébe, az egyetem falai közé is, ez ellen gyökeresen és gyorsan cselekedni kell. Azonban Szegednek más hagyománya is van — hangsúlyozta — itt tanított SZENT-GYÖRGYI Albert is, aki nemcsak világhírt szerzett Magyarországnak, de bátor demokrata is volt. SZENT-GYÖRGYIT példaképül állította Szeged haladni vágyó ifjúsága elé. [10] Amíg a munkások lázas ütemben dolgoztak az üzemekben, s a parasztság is biztosította az ország kenyerét, addig az értelmiség jelentős tömegében nem lehetett tapasztalni hasonló magatartást, sőt éppenséggel azt, hogy teli volt gátlásokkal. [11] (Ez természetesen nem azt jelentette, hogy az értelmiség teljesen távolmaradt volna. A Délmagyarország 1945 nyarán arról ír, hogy a város tisztviselői minden hétfőn a vasút újjaépítésén dolgoznak.) [12]

Ugyanakkor a szegedi pártbizottság értelmiségi szervezői, az értelmiség között politikai munkát irányító pártfunkcionáriusok és aktivisták gyűléseken és sajtóban ismételt hangsúlyozták: aki bekapcsolódik az újjaépítésbe, azzal együttműködik a párt. Milyen gátlásokkal küzdöttek az értelmiségek, mi fékezte őket abban, hogy teljes energiájukkal bekapcsolódjanak az ország újjaépítésébe?

Reálisan elemezte ezt a kérdést 1945. augusztus 15-én RÉVAI József értelmiségi ankétján, amit Szegeden tartott a párt Kálvin téri székházában, s ahol a kommunista értelmiséget tájékoztatta a gazdasági feladatokról és a nemzetközi helyzetről. Még aznap délután a városháza közgyűlési termében párttag és olyan értelmiségiek számára tartott előadást, akiknek a megnyerése — tekintélyüknél fogva —, fontos lett volna a párt számára. Nem volt ott nagy tömeg — kb. 70 meghívott, egyetemi tanárok, művészek, újságírók, az egyház képviselői, 10 egyetemi hallgató stb. RÉVAI József az előadásban elemezte azokat a gátlásokat, amelyek az intelligenciát távol tartották a társadalmi-politikai haladától.

Olyan politikai átalakulás ment végbe Magyarországon, amely nem tudta biztosítani azonnal a várt szociális felemelkedést. Az intelligenciának anyagi gondjai voltak, bizonyos rétegei deklasszációdtól tartottak. Jelentős tömegei nem tartották stabilnak a demokratikus kibontakozást, hamis analógiából indultak ki — mondotta

Révai — amikor azt az 1918/1919-es helyzettel hasonlították össze, s nem vették figyelembe az 1918/1919-es időtől lényegesen eltérő történelmi helyzetet.

Az értelmiségnek külpolitikai vonatkozású aggályai is voltak. Nyugat felé tekintettek, idegenkedtek a Szovjetuniótól, attól féltek, hogy Magyarországot tagállamává akarja tenni. Büntudat is volt ebben a rétegben, amiért támogatta a 25 évet.

Mindezek ellenére szükség volt erre az értelmiségre — közvetítette a párt álláspontját az előadó —, most bizonyíthatna aktív és pozitív cselekedetekkel. [13]

Egy másik alkalommal — egyértelműen feltette a kérdést Révai az értelmiség számára: Kivel akar tartani? A letűnt dzsentrivel, vagy a munkásosztállyal és a parasztsággal? A magyar értelmiség számára ez a lét vagy nemlét kérdését jelentette. [14]

Helyes volt, hogy a párt az eszmei-politikai befolyásolást az értelmiségnek valamennyi rétegére kiterjesztette, azonban a hatékonyságot csökkentette más tényezőkön kívül az a körülmény is, hogy az elvi-politikai kérdéseket általában vetették fel, nem elemezve konkrétan egy-egy értelmiségi csoportra. Kivétel volt ez alól egyrészt a műszaki értelmiségi réteg, akik között a legeggyértelműbben nyert megfogalmazást a párt állásfoglalása, kimondva a szélsőséget is: az újjáépítésben együttműködni még az olyan mérnökkel, műszaki vezetővel is, aki — a tőkés által kényszerítve — hajcsárkodott a munkások felett.

A másik értelmiségi csoport, amely között a pártszervezet megpróbált sajátos eszmei-politikai harcot folytatni, a *pedagógusok* rétege volt. Nyilvánvaló volt a megkülönböztetés szükségessége ezen a területen, azonban csak nagyon kezdeti lépések történhettek a felszabadulás első éveiben. Pl. a pedagógus szakszervezet által 1945. nyarától szervezett átképző-tanfolyamokon jelentős számban szerepeltek kommunista előadók, akik a világnézeti kérdéseken túl, elsősorban egzisztenciális perspektívájukat mutatták meg a pedagógusoknak a demokrácia fejlődésében. [15] Lényegesen csökkentette azonban ennek a politikai befolyásolásnak a hatását maga a valóság, a pedagógusok gazdasági helyzete, egy részüknek az állástalansága. Azonban ezeken az állapotokon, főleg az elsők képtelen volt a párt változtatni az infláció egyre erősödő kibontakozása miatt.

A pedagógusok körében az eszmei-politikai harc egyik fő területe a *közoktatás* volt, bár ez lényegében csak a III. Kongresszus után került intenzívebben a párt-politika előterébe. A párt 1945 nyarán kikényszerítette az általános iskolát, de a kultuszkormányzat nem harcolt érte következetesen. A tanügyben a döntő pozíciókban nagy számmal maradtak reakciós vagy konzervatív felfogásúak.

A pártnak nem sikerült pozícionálisan előretörni ezen a területen. 1945 nyarán, a választások előtt is csak úgy lehetett megközelíteni a közoktatás kérdését, hogy harcolni kellett a kultuszminisztérium reakciós szelleme ellen, másrészt a pedagógusokhoz fordulni, mint akiken első sorban áll vagy bukik a demokratikus nevelés. A párt felvilágosító munkája 1945-ben a megye pedagógusainak döntő többségében még nem talált megfelelő visszhangra, bár a pedagógusoknak egy kis töredéke a felszabadult élet politikai harcosává vált. Azonban a többség először bizalmatlanul fogadta a demokratikus életet, sőt helyenként agresszívan léptek fel ellene.

Akik a háború alatt maguk között, vagy szűk baráti körben elítélték a Sztójay-kormányt, a faszmus rémtetteit, azok közül a felszabadulás után sokan visszavonultak, s a társadalmi átalakulás élharcosával, a kommunista párttal szemben álltak, vagy legalábbis bizalmatlanok voltak. [16] Ennek természetesen számos oka volt, s ezek közül az egyik legfőbb ok az, hogy a 25 év ideológiájának nem a maradványai voltak az értelmiségiek, így a pedagógusok zömének is a fejében, hanem ott volt jelentős mértékben maga az ideológia, noha annak szélsőjobboldali, nyílt.

fasiszta jelentkezése háttérbe nyomult. Figyelembe kellett venni, hogy Szeged az ellenforradalmi ideológia egyik fészke volt a Horthy-korszakban, s ez az ideológia nem múlt el nyomtalanul a felszabadulással párhuzamosan az értelmiség között még akkor sem, ha a világháború borzalmai, a magyar uralkodó osztály politikai szűklátókörűsége, önzése segített is „rendezni” a fejekben a gondolatokat.

Az ellenforradalom 25 év alatt a kommunistákat hazafiatlanoknak, nemzetelleneseknek, istentagadóknak, a családi életet, az egyén szabadságát eltipróknak festette meg. A „keresztény úri középosztály”-hoz tartozó értelmiség többsége előtt ez a kép rögződött meg a kommunistákról a felszabadulásig.

A pártpropagandában éppen ezért is tudatosan kerültek előtérbe olyan témák, mint az MKP felfogása a *hazafiság* eszméjéről. Meg kell említeni ebben a témakörben ismét RÉVAI József előadását, amit 1945 októberében tartott a Szegedi Nemzeti Színházban, amelyet zsúfolásig megtöltött a többségében értelmiségi hallgatóság. Révai a hazafiság és a haladás összefüggését emelte ki: a hazafiság nem lehet elvont, az igazi hazafiság együtt jár a haladással. Kölcsényt idézte: „Alapelveink valának haza és haladás”. A valóban nagy magyar hazafiak, mindig figyelmeztették a magyarságot: csak akkor lehetnek jó hazafiak, ha más nemzetekkel egy sorban a haladásért harcolnak. Nem lehet hazát szeretni úgy, hogy nem akarjuk a haladást.

A hazafiság és a haladás konkrét tartalmát az újjáépítésbe való bekapcsolódásban, a népi demokratikus kibontakozás akarásában és aktív részvételében jelölte meg. [17]

Meg kell említeni továbbá Balázs Béla forrásikerű előadásait, amelyeket főleg a kommunista értelmiségieknek tartott, ilyen témákról, mint pl. „Értelmiség és szocializmus”.

Balázs Béla az előadásában érdekes, vitát kiváltó módon elemezte az értelmiség fogalmát. Fejtegetésében eljutott addig, hogy az értelmiség közül nem lehet kivonni a munkásságot, mert létezik egy ragyogó munkásértelmiség. Azokat sorolta az értelmiségiek közé, akiknek — foglalkozásuktól függetlenül — közüik van a szellemi dolgokhoz. Foglalkozott a műveltség kritériumaival is, amelyek koronként változtak.

Amíg a klasszikus hellén kultúra műveltsége a filozófia volt, a középkoré a teológia, a renaissance az antik tudás, addig ma a politikai és szociológiai ismeretek adják a teljes világképet, — a politikai és szociológiai ismeretekhez viszont marxizmus kell. Beszélt a szovjet értelmiségről is, amelyről eddig vajmi kevés ismerete volt az értelmiségnek.

A hallgatóság számos kérdése jelezte a kibontakozó érdeklődést. [18]

Ugyancsak nagy érdeklődést váltottak ki — bár szűkebb körben — az Újságírók és Művészek Otthonában megtartott előadások pl. a szovjet kultúráról, amelyeket élvonalbeli írók tartottak. [19] Vagy ideológiai kérdésekről, pl. a fasizmus eszmei tartalmáról. [20] Számos előadást tartott az értelmiség különböző rétegeinek — klinikákon, tudományegyetemen, városi és közalkalmazottaknak gyűlésén — SZIRMAI István, a Délmagyarország főszerkesztője és KOMÓCSIN Zoltán, a pártbizottság titkárhelyettese. [21]

Az előadáson végighúzódtott a párt politikai szándéka: együttműködni az értelmiségi réteggel. Ugyanakkor világosan megmondták azt is, amit várnak ettől a rétegtől: tettekben kifejezett hazafiságot, a haladás, a népi demokratikus kibontakozás igenlését. Igyekeztek az előadásokban eloszlatni azt a képet is, amit a Horthy-féle ellenforradalom és a mind hangosabbá váló szélsőjobboldal a kommunistákról festett.

Ezért hangsúlyozta pl. KOMÓCSIN Zoltán, a város egyik klinikáján tartott előadásában, a párt viszonyát a vallási felekezetekhez. Az előadás jó hatását bizonyította

2 hozzászóló fiatal orvos, akik helyeselték a MKP külpolitikáját, s felfogását a vallásról és a hazafiságról. [22]

Az 1945 nyarán, ősz elején tartott előadások, a propaganda és az agitáció természetesen összekapcsolódott a választásokkal és a szervező munkával is. KERESZTES Mihály, a Délterületi Pártbizottság titkára a városi tisztviselők és alkalmazottak gyűlésén mondta: „A Kommunista Párt eddig különleges feltételeket szabott, ha tagjai sorába lépett valaki. Ma már elég erősnek érzi magát ahhoz, hogy minden becsületes munkást, akár fizikai, akár szellemi dolgozó, tagjai sorába hívjon.” [23]

Ugyanezt a gondolatot közvetítette RÁKOSI Mátyás Szegeden tartott nagygyűlésén, ahol az értelmiségiekhez, de különösen a pedagógusokhoz szólt, hogy segítsenek a demokratikus szellem kibontakoztatásában, a reakció maradványai elleni harcban. Rákosi ezek után egyrészt a gyűlés kommunista munkásrésztvevőihez fordult, akik közül jó néhányan nem szívesen látják a párt soraiban az egyetemi és főiskolai végzettségűeket, — mondotta. Másrészt az értelmiségi résztvevőkhöz fordult, azzal, hogy az értelmiség legjobbjainak a pártban van a helyük. [24]

Ezek az előadások segítették a kommunista értelmiség eszmei-politikai fejlődését, világnézetének marxista—leninista formálását, s hozzájárultak Szeged kommunista és demokratikus érzelmű értelmiségi aktivájának fokozatos kikovácsolásához.

Az értelmiség jelentős része azonban nemcsak ideológiai síkon állt még távol a demokratikus élettől, hanem más körülmények is akadályozták a közeledését, olyanok, mint pl. a gazdasági helyzete. A pártnak azonban akkor nem állt módjában az értelmiség konkrét gazdasági bajait orvosolni — minden erőt az újjáépítésre kellett összpontosítania.

Figyelme, szükségképpen, elsősorban a munkásolsztály felé irányult, illetve az ereit gyűjtő, a FKGP-ben gyülekező reakcióval kellett felvennie a küzdelmet.

Ennek ellenére találunk a megyében olyan pártintézkedést is, amely pl. az értelmiség valamelyik rétegének a sérelmét igyekszik orvosolni. [25] Meg kell említeni még ebben a vonatkozásban a MKP szegedi szervezetének 3 éves várospolitikai programját, amelyet még 1945 októberében meghirdetett. Bár ez nem konkrét intézkedés, de konkrét terv, amelynek iskola- és kultúrprogramja pozitív elképzeléseket tartalmazott. [26]

Az eszmei befolyásolásnak az eredményét, hatását nem lehetett teljes pontossággal lemérni, azonban az első választás mégiscsak bizonyított valamit. Azt mindenesetre, hogy az értelmiség jelentős része még távoltartotta magát a párttól. (Ennek a körülménynek az elemzése jelen esetben nem feladatunk.) A helyi pártvezetés a választások után, 1945/1946 telén, 1946 első felében az értelmiségi munka területén arra törekedett, hogy szívós, fáradságot nem ismerő munkával bázist teremtsen értelmiségi csoportok és szervezetek között. Ennek érdekében is mind szorosabban együttműködtek a demokratikus pártok baloldali vezetőivel. Nagyon sok esetben személyes beszélgetést folytattak az értelmiségnek egy-egy tekintélyes képviselőjével. Ebben a munkában, szűkebb körű értelmiségi csoportokkal, személyekkel való kapcsolatteremtésben, jelentős szerepe volt a Nagyszegedi Pártbizottság értelmiségi foglalkozású — orvos — titkárának, ZÖLD Sándor elvtársnak is. [27]

Fokozott és szervezett propaganda bontakozott ki az értelmiségi irányába 1946 második felétől, országos és megyei viszonylatban egyaránt. Szegeden Komócsin Zoltán vezetésével létrejött egy kommunista értelmiségi aktíva, amelynek a segítségével a Nagyszegedi Pártbizottság 1946. július 9-én megkezdte az ún. Szabad Parlament előadássorozatot, elsősorban a pártonkívüli értelmiség számára. Nagy körületekintéssel választották meg egy-egy Szabad Parlament előadóját, az értelmiség, elitjéből valót, jónevűt, — ezzel is vonzani akarták a tartózkodó intelligenciát. Az első

előadást dr. Janson Vilmos tankerületi főigazgató tartotta, A demokratikus értelmiség kialakulása címen. A pártbizottság, a kommunista értelmiségi aktíva rendkívül nagyarányú személyes és sajtóagitációt fejtett ki. Meghívták valamennyi értelmiségi szakszervezetet, valamennyi iskolát, állami és közhivatalt, a pártok képviselőit. A kitűnő szervezésen túl gondot kellett fordítani a pl. megfelelő dekorációra is, a vörös és a nemzeti szín összhangjára, ezenkívül tekintélyes összetételű fogadóbizottságot és elnökséget állítottak össze. Kb. 300 résztvevő vett részt az előadáson, zömmel pártonkívüli értelmiségi. Ez az előadás igen jól sikerült, napokon keresztül a legnagyobb elismeréssel beszéltek róla a városban. Az előadó demokratikusabb szellemben fogalmazott, mint ahogyan várni lehetett volna. Az értelmiség politikai elhelyezkedését az új rendben lényegében jól csoportosította: 1. a demokráciához hű; 2. antidemokratikus; 3. konjunktúra-demokrata; 4. tétovázó elem. A nacionalizmusról úgy beszélt, mint ami katasztrófába sodorta a nemzetet. Az ország pusztulása felrázta az értelmiséget — hangsúlyozta —, az egész magyar társadalmat összefogó gondolat nélkül nincs újjáépítés. Az értelmiség a mai elesettségéből csak a munkások, a parasztok segítségével tud felemelkedni — ismerte el. Az előadáshoz kommunista értelmiségiek színvonalasan hozzászóltak, de pártonkívüliek is mondtak véleményt.

Megemlítenéd még pl. *Halasi Nagy József* — polgári filozófus — előadása az 1946 őszen tartott Szabad Parlamentben, ahol szintén nagyszámú — 250 — 300 értelmiségi hallgatóság jelent meg, s ebben az érdeklődésben szerepet játszott az előadó személye. Vagyis a Szabad Parlament sikere ha nem is jelentette mindig és feltétlenül a párthoz való vonzódást, azonban mégis hatékony formának bizonyult: hiszen a *párt* szervezete s a témaválasztással, a kommunisták hozzászólásával (itt pl. *Balázs Béla*) befolyásolta a pártonkívüli értelmiséget. (28.)

Hasonló módon próbált közeledni az értelmiséghez a megye többi városának a pártbizottsága is. Szentesen, Hódmezővásárhelyen tudományos előadásokat szerveznek kizárólag az értelmiség részére tekintélyes előadókkal (Pl. *Pikler György*, *Andics Erzsébet*.) (29.) Ezek az előadások érdeklődést váltottak ki a résztvevőkből, jó hatásuk volt. Az előadásokat vidéken elsősorban pedagógusok látogatták, akik tulnyomó többségben pártonkívüliek, vagy más párthoz tartozóak voltak, Szegeden az összetétel már heterogénebb volt, az értelmiségnek szinte minden rétegéből megjelentek 1-1 Szabad Parlamenten, vagy Politikai Akadémián. Ez utóbbit a kommunista értelmiség részére szervezte a párt — az első előadó *Mód Aladár* volt — de pártonkívüliek is megjelentek az előadásokon. Nagy sikere volt ennek az előadásnak, kb. 400—500 hallgató jelent meg, több, mint 50%-a pártonkívüli, vagy más párthoz tartozó. [30] A Nagyszegedi Pártbizottság értelmiségi aktívája a fellendült propagandamunka hatására igen színvonalas tervet készített. A minden harmadik hétre tervezett Politikai Akadémiára országos nevű előadókat hívtak meg pl. *Lukács György*t, *Andics Erzsébet*t, *Fogarasi Bélát*, *Révai Józsefet*, *Antos Istvánt* s másokat. [31]

Azonban nemcsak az elképzelések voltak biztatók, hanem a demokratikus, baloldali és a kommunista értelmiség maga is mindinkább kezdett bekapcsolódni a tömegmunkába. Egyik legszebb példája volt ennek az 1946. okt. 20-án szervezett „Város a faluért” nap Kiskundorozsmán, ahol kommunista orvosok ingyen gyógyítottak, másik három községben kommunista és pártonkívüli orvosok dolgoztak ugyanígy. A párthoz közelálló pedagógusok, jogászok, adóügyi szakemberek pedig tanácsadással szolgáltak a falvakban. [32]

Az értelmiséghez való közeledés egyik feltétele volt a párt, a munkásosztály világnézetének a terjesztése is. Ahhoz, hogy a marxizmus—leninizmusnak a „bevitele” az értelmiség körében megfelelő legyen, új módon kellett a propagandát folytatni

olyan értelemben is, hogy a marxizmus – leninizmus terjesztése nem szorítkozhatott kizárólag a polgári nézetek kritikájára, hanem meg kellett mutatni — legalább is ez lett volna az előrevívő, hogy a magyar kultúra, a történelem, az irodalom stb. kérdéseire a marxizmus tudja megadni a legjobb feleletet. Lukács György a MKP III. Kongresszusán éppen ezért is az egyetemeken és a főiskolákon tanszéket követel a marxizmus – leninizmus számára. [33]

A Nagyszegedi Pártbizottság a kongresszus szellemének a hatására is mindinkább felismeri a marxizmus – leninizmus propagandájának a szükségét az intelligencia körében. Józanul, reálisan hangsúlyozta, hogy nem lehet célkitűzés az adott körülmények mellett az, hogy minden értelmiségit marxistává neveljenek, azonban az a — különben helyes — megállapítás, hogy ne lehessen Magyarországon tudomány, kultúrával foglalkozó ember, aki elmehe a marxizmus mellett — 1946 őszén még csak óhaj lehetett. [34]

A pártvezetés elsősorban a kommunista értelmiség világnézeti fejlődését akarta biztosítani. Ezt voltak hivatva szolgálni pl. az 1946. ősztől tervezett szemináriumok különböző témakörökből. [35]

A párt értelmiségi politikájának alakulása a III. Kongresszus szellemében

A III. Kongresszus alapvető politikai célkitűzése a népi demokratikus forradalom továbbfejlesztése volt. Ennek megvalósítása többek között megkövetelte a dolgozók nagy tömegének a felsorakoztatását és megnyerését. Ezzel összefüggésben szükségképpen kiemelten foglalkozott a kongresszus a munkásosztály és a parasztság politikai és gazdasági helyzetével. Ugyanakkor 1946 őszén a pártpolitika érdeklődésének a középpontjába került az értelmiség is.

Amíg egyrészt a párt világosan és jól látta, hogy milyen feladatok várnak megoldásra a különböző értelmiségi területen, addig másrészt azt is meg kellett állapítania, hogy viszonylag a leginkább elhanyagolt, illetve elmaradt munkaterület a pártban az értelmiség közötti munka. (Ez pedig hátrányos volt a MKP-ra, mert az SZDP és a KGP külön szakmai csoportok szervezésével agitációt fejtett ki az értelmiség soraiban.) [36]

Fordulatot kellett tehát elérni ezen a téren a továbbfejlődés miatt, s ennek a fordulatnak meg is volt a reális alapja, mégpedig a megelőző két esztendő tapasztalata. Egyrészt a munkások és a parasztok mellett az értelmiség egy része, pedagógusok, orvosok, mérnökök, tudósok, művészek és írók is lényegében helytálltak az újjáépítésben, nagy részük a konkrét munkájával a politikai-világnézeti beállítottságától függetlenül is az újjáépítést szolgálta. Másrészt pedig az értelmiség számára 1945, 1946 tapasztalata volt az a megmásíthatatlan tény is, hogy a kommunista párt az ország újjáépítésében, a stabilizáció megteremtésében oroszán részt vállalt.

Az értelmiség kérdése — politikai beállítottsága, perspektívája 1946 végén az egyik legvitatottabb és legégetőbb kérdés. Gerő Ernő a MKP tudományos és művészeti vitasorozatának bevezető előadásában kiemelte az értelmiség különleges szerepét, s egyúttal azt is, hogy emiatt a társadalmilag különleges szerep miatt nem szabad ráhárítani a felelősséget a 25 évről. Ugyanakkor most már csak rajtuk múlik, hogy milyen kapcsolatba kerülnek a progresszivitással. A reakciótól lényegében függetlenné váltak csupán az által is, hogy jelentős részüket ekkor már az állam foglalkoztatta. Gerő Ernő úgy értékelte ebben az előadásában az értelmiség politikai elhelyezkedését, hogy jelentékeny részük — elsősorban a műszakiak — már a demok-

rácia felé fordultak, sokan még ingadoznak, sőt, vannak közöttük ellenséges beállítottságúak is. A pártot elsősorban az ingadozók érdeklik — fejtegette tovább az előadásában —, az a kérdés, hogy mi az oka az ingadozásuknak? Az ingadozásnak bizonyára többféle oka lehetett, azonban ezek között feltétlenül jelentős szerepet játszott az anyagi helyzetük, s a perspektíva kérdése: mit nyújthat számukra a demokrácia? [37] Hatással volt az értelmiségre a perspektíva vonatkozásában a „polgári vagy népi demokrácia” vitája is ebben az időben. A párt célkitűzése ekkor is világos és egyértelmű volt; megnyerni az értelmiség közül azokat, akik megnyerhetők, s ugyanakkor kialakítani az új, a népi értelmiséget. [38]

Ami a régi értelmiség megnyerését illeti, ekkor elsősorban *gazdasági helyzetének* a problémáit kellett figyelembe venni. A párt legnagyobb tette ezen a téren nyilvánvalóan a *stabilizáció* megteremtése volt, hiszen a mérnökök, orvosok, tanárok, tudósok az infláció tombolása alatt sok esetben a legszükségesebb ingóságaitól is kénytelenek voltak megválni. A kongresszus elismerte, hogy a stabilizáció után is roppant alacsony az értelmiség zömének az életszínvonala. Leginkább a műszaki értelmiség helyzete javult, de különösen rossz volt pl. a kórházi és klinikai orvosok bérezése. Azonban kétségtelenül a legrosszabb anyagi körülmények között a pedagógusok éltek, akiknek az átlagfizetésük 200. — Ft-ot ért el. Ilyen anyagi feltételek mellett a legszerűbb megélhetést sem tudták maguknak biztosítani. A párt vállalta, hogy az ország teherbíróképességének az arányában minden erejével kiáll a legégetőbb anyagi problémák rendezése mellett. [39]

A párt akciója a pedagógusokért

Korábban már megemlítettük, hogy a III. kongresszuson kiemelten szerepelt a pedagógusokkal való foglalkozás, különös tekintettel az anyagi helyzetükre. A mintegy negyedmilliónyi értelmiségnek több mint a felét tette ki ez a réteg, s a lakosság közötti elhelyezkedésénél fogva komoly politikai tényezőt jelentett. A forradalmi továbbfejlődés miatt rendkívül lényeges volt a megnyerésük, hiszen ilyen nagy kérdésekhez kapcsolódott a párt befolyásának léte vagy nemléte, illetve e befolyásnak a mértéke a pedagógusok között, mint pl. a parasztság közötti munka, a parasztság politikai megnyerése, az ifjúság demokratikus nevelése, a kultúrpolitika legfontosabb szektorának, a köznevelésnek a demokratizálása.

A párt eddig is igyekezett támogatni a pedagógusokat (pl. státuszrendezés), helyi segítségnyújtás is volt alkalmanként, de politikailag mindezt kevésbé sikerült közvetlen módon kamatoztatni. Ennek egyik oka feltétlenül abban keresendő, hogy a párt nem támaszkodott szervezett kommunista pedagóguscsoportra, amely segített volna tudatosítani ebben a rétegben a pártpolitikát. Viszonylag későn, csak 1947. március 21-én alakították meg az MKP Pedagógus Csoportját. Csak ez után indult meg vidéken is az intenzívebb szervezés.

A párt pedagógus tagsága országos viszonylatban és vidéken rendkívül alacsony létszámú volt. [40]

A pedagógusoknak távolállása, ingadozása vagy közömbössége mellett az MKP gyenge befolyása összefüggött a helyi pártszervezetek szívós értelmiségellenes magatartásával is. A pedagógusoknak a megnyerése nyilván nem volt könnyű feladat. Amikor a helyi funkcionáriusok nem haladtak előre a szervezésben, kedvetlenül elfordultak a pedagógusoktól, mint javíthatatlan reakciótól. Nem vizsgálták meg azok politikai magatartásának a gyökereit. Pl. a pedagógusok egy részének az emlékében még ott élt az ellenforradalom retorziója azokkal a tanítókkal, tanárokkal,

kal szemben, akik 1919-ben, a Tanácsköztársaságban szerepet vállaltak. Ez az emlék sok esetben visszatartotta őket attól, hogy politikai érzelmeiket nyíltan kifejezzék. Vagy pl. a falvakban az egyházi tanítók helyzetét vizsgálva ez a réteg igen nagy anyagi és erkölcsi nyomásnak volt kitéve az egyházi szervezetek által. Pl. nem egy helyen püspöki körlevél megtiltotta a pedagógusnak még a szakszervezetbe való belépést is. Vagy pl. a létszámcsökkentésnél elsősorban a baloldali pártoknak, de különösen a MKP-nek a tagjait bocsátották el az egyházi iskolákból. Világos volt tehát, hogy a helyi pártszervezeteknek fel kellett számolniuk ellenérzésüket vagy türelmetlenségüket a pedagógusok iránt. Tudatosulni kellett az alsóbb pártszervezetekben, hogy a parasztsággért folytatott harcban, de általában a forradalom továbbfejlődésében mi a szerepe a pedagógusnak, következésképp milyen rendkívüli jelentőségű a politikai megnyerése. [41]

Az MKP — tekintettel a pedagógusok társadalmi szerepére és anyagi helyzetükre — nagyszabású kampányt indított a III. kongresszus után, bár eddig is számos alkalommal felemelte szavát a pedagógusoknak nagyobb anyagi és erkölcsi megbecsülése érdekében. 1945, 1946 folyamán az MKP egyik legfőbb gondja az infláció megfékezése, a stabilizáció megteremtése volt: csak ezzel lehetett segíteni valamennyi rétegen, a munkásokon, parasztokon s értelmiségieken egyaránt. Ezen kívül már 1946 februárjában a párt állást foglalt a pedagógusokat leginkább érdeklő kérdésben, nevezetesen a státuszrendezés ügyében. Azonban a párt követelése a kultuskormányzat merev ellenállása miatt sikertelen maradt. A Pedagógus Szakszervezet központi törekvése 1946 őszén egyrészt a meglévő státus revíziója volt, s ebben teljesen támogatta a párt. Ennek a kért rendezésnek a lényege az volt, hogy minden pedagógust legalább egy fizetési osztállyal feljebb soroljanak. Az érvényben levő státus revízióját azért követelték, mert indokolatlanul alacsony volt a pedagógusok reálbére.

A stabilizáció után az életszínvonal egyenlőtlenül alakult, egyes kategóriák életkörülménye viszonylag jelentősen javult, míg mások elmaradtak. Amíg 1946 novemberében pl. a magántisztviselők az 1938-as életszínvonalnak 70%-át, az ipari munkások 55%-át érték el, addig a pedagógusok (családi- és lakbérpótlékkal) mindössze 36,6%-ot. [42] Nem a munkások életszínvonala volt magas — hiszen az sem volt általában megnyugtató, de az inflációhoz képest nagyon jelentős — hanem a pedagógusoké volt valóban rendkívül alacsony. A SZOT Statisztikai Közlönye 1946 októberi számában háromtagú ipari munkáscsalád megélhetési költségét 283,— Ft-ban állapította meg, megjegyezve, hogy a szakmunkások nagy átlaga meg is keresi ezt az összeget. Az óvónők, tanítók, tanárok 67%-ának a fizetési átlaga 204,— Ft. (20.000 fő), 3600 pedagógusnak 149,— Ft, 3000-nek pedig 174,— Ft volt.

A pedagógusoknak az anyagi helyzete tehát *valóban* rossz volt. Ahhoz, hogy az 1938-as színvonal 50—60%-át elérjék, 45—70%-os fizetésrendezést kellett volna kapniuk. [43]

A státusbeli jogos kérelmek kiküszöbölésén túl egyéb lehetőségek is voltak az életszínvonal emelésére. Pl. a pedagógusok közmunka váltságának az eltörlése, a 2,3%-os OTBA-levonás megszüntetése, de különösen a gyermekeik iskoláztatása terén voltak lehetőségek anyagi támogatásukra. A Pedagógus Szakszervezet a párt támogatását kérve azt követelte, hogy a pedagógusgyermekek felmentést kapjanak a tandíjfizetés alól, a tanyai, falusi pedagógusok gyermekei kollégiumi ellátásban részesüljenek, illetve 24 éves korukig családi pótlékot kapjanak továbbtanulás esetén. [44]

Az általános státuszrendezés óvónőtől a középiskolai tanárig érintette a pedagógusokat, s évi 13 és fél millió forint többletkiadást jelentett volna az államháztartás-

nak. Éppen ezért a párt hangsúlyozta, hogyha ez az összeg veszélyeztetné a stabilitást, akkor az általános státusrendelet elvi elismerése mellett először a leginkább rászoruló rétegnek, a falusi és a tanyai tanítóknak a helyzetén kell segíteni, s a követelés többi részét pedig fokozatosan megvalósítani. [45]

Másrészt a párt felkarolta az ugyancsak a Pedagógus Szakszervezet által kezdeményezett országos gyűjtési akciót a háború által sújtott iskolák, épületek rendbekerítésére, illetve pénzbeni és természetbeni gyűjtést a rászoruló pedagógusok számára. A VKM is hozzájárult a gyűjtési akcióhoz 1946. november 1-től november 15-ig minden nép- és általános iskolában. [46]

Vagyis az eddig sajnálatos módon másod- vagy harmadrangúan kezelt pedagóguskérdés és általában az iskolaügy a pártpolitika előterébe került, s ezzel a haladó közvélemény érdeklődésének is a középpontjába.

Az ügy sikere érdekében minden nagyobb városban 1946 decemberében pedagógus gyűléseket szerveztek a közoktatás legfőbb kérdéseiről és a párt állásfoglalásáról. Olyan helyi előadókat kértek fel általában, akik a párt iránt szimpátiát tudtak kelteni, s jól ismerték a pedagógusok helyzetét. (Alapos szervezés előzte meg ezeket a gyűléseket, a párt együttműködött a Pedagógus Szakszervezettel, a gyűlések jelszavai: „Emberi megélhetést a nép nevelőinek!” „A föld mellé iskolát is a magyar parasztnak!”) [47]

Szegeden december 15-én tartották meg a pedagógus nagygyűlést, amelyen kb. 5–6000 hallgató — a pedagógusoknak kb. 50%-a — részt vett. Az előadás politikailag igen jól sikerült. A hallgatóság élénken reagált ZÖLD Sándornak, a Nagyszegedi Pártbizottság titkárnak és SIMON Józsefnek az előadására. A pártbizottság a gyűlést úgy értékelte, mint nagy lépést előre a pedagógusok részéről tapasztalt közöny leküzdésében. [48]

Igen pozitív országos viszonylatban is a Nagyszegedi Pártbizottságnak az a törekvése, mely szerint a pedagógusok rétegén belül különösen a tanyai tanítók helyzetét kívánta megjavítani. A pártbizottság abból indult ki, hogy a tanyai tanítók helyzete rendkívül nehéz: az időjárási viszonyok, a távolság, a tanyai iskolák személyi és dologi ellátottsága nehezítette a tanítást, nevelést. „Az osztatlan vagy részben osztott tanyai iskolákban az oktatás fokozott szellemi és idegi megerőltetést kíván. Gyakori a díjazás nélküli közigazgatási teendő” — érvelt a tanyai tanítók mellett. [49]

A párt nemcsak a múlt rendszer vétkes kultúrpolitikájának a mulasztásait látta a tanyai tanítók helyzetében, hanem azt is, hogy a tanító kulcspozíciót tölt be a falu életében. Éppen ezért részletes, több vonatkozásban ma is elgondolkodtató javaslatot készítettek a tanyai iskolaügy rendezésére. [50] A párt akciója a pedagógusokért a III. Kongresszus után megkezdődött, s 1947 első felét végigkísérte. Jelen esetben csak a kérdésfelvetést érzékeltettem.

Összegezeként: A helyi pártvezetés kezdettől fogva tisztában van az értelmiség között végzendő eszmei-politikai harc szükségességével. Felismerte a várható nehézségeket is. Ennek ellenére szinte fáradhatatlan az újrakezdésben. 1946. második felétől a megyei, a szegedi pártvezetés mindinkább keresi, kutatja azokat a formákat, amelyeknek a segítségével csökkentheti az értelmiség és a párt közötti távolságot. Ez időszaktól az értelmiségi területen végzett pártpolitika mind több részeredményt ért el, de természetesen volt, hogy hatékony, átfogó értelmiségi munkának lényeges feltétele, hogy gazdasági téren is tegyen a párt konstruktív javaslatokat az értelmiség különböző rétegei valóban alacsony életszínvonalának a rendezésére.

A nagy általánosságban megfogalmazott politikai célkitűzésnek — az értelmiség tömegével együttthaladni — a konkrét belső tartalma, a megvalósíthatóságnak

szinte valamennyi feltétele fokozatosan bontakozott ki. Ebben a folyamatban jelentős fordulat kezdetét jelentette a III. Kongresszus, 1946. ősze, amikor a párt a kialakult politikai erőegyensúly birtokában, s különösen a stabilizáció megteremtésével már az elvi kijelentések gyakorlati bizonyításával is tudott hatni az értelmiség különböző csoportjaira.

Fordulat kezdetét jelentette a kongresszus abban a vonatkozásban is, hogy mind erőteljesebben segített felismertetni a párttagokban, a pártfunkcionáriusok körében — alsó, de olykor középszinten is olykor gyakran jelentkező értelmiségellenes magatartás elhagyását, valamint azt, hogy a dolgozó parasztság megnyerése nem történhet meg értelmiségellenességgel párosulva, hogy a közoktatást nem lehet demokratizálni, ha az értelmiség nagy tömege, a pedagógusok nem állnak cselekvően a népi demokratikus hatalom mellé. Tehát 1946. ősze, a III. Kongresszus azaz időszaka, amely *kezdetét* jelentette olyan fordulatnak, amely majd az értelmiség jelentős tömegét felsorakoztatja a párt és a munkásosztály mellé a szocializmus építésének a szolgálatában.

JEGYZETEK

[1] A Magyar Nemzeti Függetlenségi Frontot a Magyar Kommunista Párt, a Magyarországi Szociáldemokrata Párt, a Nemzeti Parasztpárt, A Független Kisgazda Párt, a Polgári Demokrata Párt, és a Szakszervezetek Országos Tanácsa vezetői alakítottak meg Szegeden, 1944. XII. 2-án.

[2] A program fő célkitűzései a következők voltak: Szakítani Németországgal, s fegyveres harcban hozzájárulni a német fasizmus megsemmisítéséhez, a magyarországi fasiszta szervezetek feloszlata, az állami apparátus, a közelet megtisztítása, a fasiszta elemektől: gyökeres földreform; kartellek, nagybankok, állami ellenőrzése; államosítani a föld méhének kincseit, a kőolajforrásokat, bauxit-, szén- és ércbányákat, a villanytelepeket; szociálpolitikai intézkedések.

[3] RÉVAI József: Élni tudunk a szabadsággal. Szikra, 1949., 571. o.

[4] SZEKFI Gyula: Az értelmiség átalálása. Tanulmányok népi demokráciánk történetéből. Szikra, 1955.

[5] Párttörténeti Intézet (továbbiakban PI) Archivuma, 274—274/1. (11—134).

[6] A MKP és SZDP határozatai, 1944—1948. Kossuth, 1965., 85. o.

[7] Szegedi Népakarat (A MKP Szegedi Csoportjának napilapja) 1944. X. 27-i cikke: Beszámoló a MKP Intellektuális Csoportjának alakuló gyűléséről.

[8] A pártajtóban már 1944. X. 31-én felhívás jelent meg a város tanügyi alkalmazottaihoz (egyetemi tanároktól az iskolai altisztekig szabad szakszervezet megalakítására. (Népakarat, 1944. X. 31.)

1945. tavaszáig egymás után alakulnak a megyében az értelmiségi foglalkozásúak szakszervezetei. PI. 1945. II. hóban Szentesen megalakult a pedagógusok szakszervezete, kb. 40 taggal. Elsősorban érdekvédelmi szervezetnek tekintik, de emellett összekötőnek is „minden magyar dolgozó” felé. (Csongrád megyei SZMT iratai. 1945.) A következő hónapban sorra megalakulnak az orvosok; mérnökök, a közalkalmazottak, stb. szakmai szervezetei valamennyi demokratikus párt részvételével. (Uo.)

[9] Dr. KOMÓCSIN Mihály, a MKP Délterületi Pártbizottságának ifjúsági vezetője, majd a Nagyszegedi Pártbizottság ifjúsági vezetője, később titkárhelyettese, s 1948-tól titkára jelenleg a MSZMP Csongrád megyei Bizottságának első titkára, közlése.

[10] Délmagyarország, 1945. III. 17., RÁKOSI Mátyás beszéde.

[11] Délmagyarország, 1945. VII. 8., Miért habozik a polgár?

[12] Délmagyarország, 1945. VII. 18.

[13] Délmagyarország, 1945. VIII. 17. RÉVAI József ankétjai. (Az ankét összetételét mutatja néhány név a meghívottak közül: DÉNES Leó polgármester, PÁLFY József polgármester helyettes, PURJESZ Béla rektor, HALASY József filozófus, SIK Sándor egyetemi tanár, SZABÓ Lóránd evangélikus lelkész, WINKLER László festőművész, KOPASZ Márta grafikus stb.)

[14] Délmagyarország, 1945. IX. 16., RÉVAI József előadása Budapesten, az V. kerületi tisztviselő-nagygyűlésen.

[15] Délmagyarország, 1945. VIII. 3., PIKLER György előadásai a pedagógusok szakszervezetében.

[16] Uo.

[17] Délmagyarország, 1945. X. 24., RÉVAI József előadása a Nemzeti Színházban.

[18] Délmagyarország, 1945. aug. 28. BALÁZS Béla előadása az Újságírók és Művészek Ott-honának matinén.

[19] Délmagyarország, 1945. aug. 1., ZILAHY Lajos, a Magyar—Szovjet Művelődési Társaság elnöke és HAY Gyula előadása.

[20] Délmagyarország, 1945. aug. 7. ZILAHY Lajos előadása a Nemzeti Színházban.

[21] Délmagyarország, 1945. júl. 18., aug. 10., 14., 19., okt. 5-i előadásai.

[22] Délmagyarország, 1945. aug. 10. KOMÓCSIN Zoltán beszéde.

[23] Délmagyarország, 1945. júl. 23., KERESZTES Mihály előadása.

[24] Délmagyarország 1945. júl. 31., RÁKOSI Mátyás előadása.

[25] Pl. Szeged közalkalmazottai nem kapták meg a fizetésüket 1945. IX. hóban. A reakció jól szervezett akciója volt, hogy eltüntette az illetmények kiutalására vonatkozó iratokat. A MKP Szegedi szervezete ankétot tartott a hivatalfőnökökkel a gyors intézkedés végett, általában a tisztviselők mozgalmának az élére állt, ezen túlmenően fél millió Pengőt adott saját anyagi erejéből. Ebből az összegből kifizették az igazságügy, az iparfelügyelőség és a háziipari központ tisztviselőinek illetményét 1945. IX. hóban. Délmagyarország, 1945. IX. 2., 6., 7., 8-i száma.

[26] A MKP Szegedi szervezetének 3 éves várospolitikai programját közli a Délmagyarország 1945. aug. 21-i száma.

[27] DR. KOMÓCSIN Mihály közlése.

[28] PI Archívum 274—16/165., 79. l.

[29] Csongrád megyei Pártlevéltár, 60. f. 35. öe., 1149. l.

[30] Uo. 84. f., 32. öe., 1387.

[31] Uo. 84. f., 32.62., 1379.

[32] Uo. 84. f., 32. öe., 1387.

[33] Szabad Nép, 1946. X. 1., LUKÁCS György hozzászólása a III. Kongresszuson.

[34] Csongrád megyei Pártlevéltár, 84. f., 3. öe., 14.1.132. l.

[35] Uo. 84. f., 32. öe., 1379. l.

[36] PI Archívum, 274—24/2., 74. l.

[37] Szabad Nép, 1946. dec. 3., GERŐ Ernő: Az értelmiség szerepe és jövője.

[38] Az új értelmiség nevelését szolgálta az 1946 nyarán életre hívott népi kollégium mozgalom, amely 2 hónap alatt 2500 munkás és paraszt fiatal befogadására alkalmas kollégiumi hálózatot teremtett, igazolva a mozgalom jogosultságát és szükségességét. Az új értelmiség kialakításának a jelentőségét felismerve, a MKP szegedi szervezete már korábban kezdeményezte azt az o zágossá váló mozgalmat, ami a dolgozók középiskolájának a felállítását elindította. A mozgalomhrsz csatlakozott a SZDP, a NPP, a szakszervezet, s együtt felterjesztést küldtek a minisztériumhoz éo az egyetemi tanácshoz. Olyan rendszerű középiskola felállítását sürgették, amely lehetővé teszi msnden 18. évet betöltő szellemi, vagy fizikai munkás számára, ha kellő felkészültséggel rendelkezetti,hogy a gimnázium V—VIII. osztályát elvégezhesse, középiskolai érettségi vizsgát tehesen. Az egyetem egyetértéssel fogadta a felterjesztést. Az eredmény gyorsan megszületett: a dolgozók középiskolájának V. osztálya még a rendelet megjelenése előtt, 1945. október 29-én megnyílt Szegeden, a Baross Gábor gimnáziumban. A MKP előteremtette a tanárok első havi fizetését, a költségvetést pedig szorgalmazta. Ez a középiskola volt az elindítója Szegeden az új értelmiség megteremtésének. Első diákjai 1948. nyarán érettségiztek, s ma van közöttük főiskolai, egyetemi oktató, mérnök, gazdasági szakember, vezető pedagógus stb.

[39] Szabad Nép, 1946. október 1., a MKP III. Kongresszusa.

[40] PI Archívuma, 274—24/2. 75. l.

[41] Uo. 274—24/2. 75. l.

[42] SZOT Statisztikai Közlöny, 1946. október.

[43] PI Archívuma, 274—20/87, 50—53. l.

[44] Uo.

[45] Szabad Nép, 1946. XII. 1.

[46] Uo.

[47] Csongrád megyei Pártlevéltár, 60. f., 3. öe., 1453. l.

[48] Uo. 84. f., 32. öe., 1390. l.

[49] Uo. 84. f., 35. öe., 1524. l.

[50] Uo.

DIE GESTALTUNG DER INTELLIGENZ-POLITIK
DER KOMMUNISTISCHEN PARTEI UNGARNS IM KOMITAT CSONGRÁD
ZUR ZEIT DES KAMPFES UM DIE SOZIALISTISCHE REVOLUTION
(1944—1948)

Von

Irma Tóth-Jónás

Verfasserin untersucht die Intelligenz-Politik der Kommunistischen Partei Ungarns während des Kampfes um die Sozialistische Revolution (1944—1948) im Komitat Csongrád.

Die vorliegende Arbeit bildet den ersten Teil jener Untersuchungen (1945—1946), aus dem hervorgeht, mit Hilfe welcher Mittel und Formen die Parteileitung des Komitats, vor allem aber die der Stadt Szeged, versucht, die Geistigschaffenden des Volkes in den Dienst des Wiederaufbaus, des politisch-gesellschaftlichen Fortschrittes zu stellen.

Im besonderen befasst sich die Arbeit mit der Situation der beträchtlichen Masse der Intelligenz, der Pädagogen, bzw. mit jenen ökonomischen Aktionen, die von der Kommunistischen Partei Ungarns im Interesse der Hebung des Lebensstandards der Pädagogen in die Wege geleitet wurden.

ФОРМИРОВАНИЕ ПОЛИТИКИ ВЕНГЕРСКОЙ КОММУНИСТИЧЕСКОЙ
ПАРТИИ СРЕДИ ИНТЕЛЛИГЕНЦИИ В БОРЬБЕ
ЗА СОЦИАЛИСТИЧЕСКУЮ РЕВОЛЮЦИЮ

(1944—1948)

Тотнэ, Йонаш Ирма

Автор изучает политику Венгерской Коммунистической Партии среди интеллигенции Чонградской области в борьбе за социалистическую революцию (1944—1948).

Данная работа является первой частью того исследования (1945—1946) из которого выясняется, что партийное руководство области, но особенно города Сегеда, при помощи каких средств и форм пытается привлечь интеллигенцию чтобы она способствовала общественно-политическому прогрессу.

Работа отдельно занимается вопросами положения педагогов, составляющих значительную часть интеллигенции, а также по инициативе Венгерской Коммунистической Партии теми экономическими мероприятиями, которые служили бы улучшению жизненных условий педагогов.

A BERUHÁZÁSOK HATÉKONYSÁGÁNAK NÉHÁNY KÉRDÉSE AZ ÁLLAMI GAZDASÁGOKBAN

Írta: VÉKÁS ISTVÁN

Beruházási problémáinkat az egyes szerzők nagyon sokféle aspektusból közelítik meg és ez természetes is, hiszen e gazdasági tevékenység számos összetevőből fakad, széleskörű gazdasági folyamatokat indukálva. Jóllehet beruházási problémáink az utóbbi időben egyre élesebben jelentkeznek és egyre több, hatékony megoldási kísérlet lát napvilágot kormányhatározati szinten, az alapproblémát — a beruházási piacon tapasztalható feszültséget — nehéz megnyugtató módon megoldani. Talán nem érdektelen megemlíteni, hogy ezek a problémák (feszített beruházási tevékenység, a befejezetlen beruházások állományának nem kívánt alakulása, tervezési alábecslések és kivitelezési hiányosságok stb.) gazdasági fejlődésünkben nem először jelentkeznek, tulajdonképpen *különböző élességgel végigkísérték szocialista népgazdaságunk eddigi fejlődéstörténetét*. Bródy András „Gazdasági növekedésünk, üteme 1924-től 1965-ig” című cikkében beruházási politikánk szigorú bírálatát adta, rámutatva az egyes megoldási lehetőségekre. A szerző nem mond kevesebbet minthogy a beruházások szférájában „olyan amplitudójú kilengéseket találunk amire még a világválság tőkés statisztikájában is aligha lehet példát találni”¹. Kétségtelen, hogy az egyes kérdések kritikus felvetésével sürgetően hívta fel a figyelmet a hosszú távú beruházási koncepció szükségességére, mert ellenkező esetben: a gazdálkodás során kapkodunk, erőforrásainkat szétforgácsoljuk és rövidebb távon is milliárdokat pazarolunk.

Jelenlegi időszakban is a legtöbb szerző problémáink gyökerét elsősorban a beruházások döntési rendszerében, a fejlesztési elgondolások mai érvényrejuttatásában látja, alapvetően a hatékonyság oldaláról. Köztudott, hogy a magyar népgazdaság abban a fejlődési időszakban van, amelynek fő kérdése a gazdasági erőforrások hatékony gyümölcsozttetése, az intenzifikálás, a holtmunka értékesülésének növelése. Egyre inkább döntő tényezővé válik a beruházások hatékonysága. Annál inkább domináns lesz e tényező szerepe gazdasági növekedésünkben, minél több anyagi eszköz áll a fejlesztés rendelkezésére és ezeket az erőforrásokat a gazdasági érdekek szövevényes rendszerében egyre bonyolultabb lesz elosztani, illetve a befektetések a gazdaság egyes területein egyre inkább hanyatló görbe szerint értékesülnek.

A tudományos-technikai forradalom korszakában a termelőeszközök dinamikusan növekvő mennyiségét, a termelési-technológiai eljárások egyre bonyolultabb rendszereit alkalmazzuk az anyagi javak létrehozásának folyamatában. Ebben az időszakban *a termelés anyagi ráfordításai gyorsabban emelkednek, mint az elevenmunkaráfordítások és így kulcsfontosságú feladattá válik a termelőeszközök optimális kihasználása, hatékonyságuk fokozása*. Az ember szerepe is megváltozik a gazdálkodásban, sokkal inkább homo oeconomicus lett, mint valaha. Szerepe nem csupán

¹ Im. Közgazdasági Szemle, 1967. április, 426. old.

a termelési folyamatban alakul át szervező tevékenységgé, hanem a gazdasági élet irányításának szférájában is: szabályozó funkcióvá. Biztosra vehetjük, hogy a szocialista állam gazdaságirányító feladata ma sokkal bonyolultabb és nagyobb felelősséggel teli, mint az 50-es évek elején megvalósított óriási horderejű fejlesztések során vagy a — nem kevésbé fontos — mezőgazdaság szocialista átszervezésének időszakában.

A gazdaságpolitikának szerves része a beruházási politika, amely tartalmazza a gazdaságpolitikának megfelelő állóeszközfejlesztési célkitűzéseket és ennek eléréséhez szükséges feltételeket. A célkitűzések realizálását biztosító feltételek:

- a megvalósítás gazdasági és műszaki feltételei,
- olyan eszközrendszer, amely hatékonyan hozzájárul az erőforrások aktivizálásához.

A beruházási politika belül megkülönböztetünk hosszabb és rövidebb távú elképzeléseket. Ez megfelel a gazdaságpolitika stratégiájának ill. taktikájának. Mezőgazdaságunk az elmúlt 10 évben nagy eredményt ért el: megvalósult a mainál sokkal fejlettebb nagyüzemi termelés előkészítése, gazdasági és technikai megalapozása. A mezőgazdasági beruházáspolitikai stratégiája a növekvő hazai és világpiaci igények kiváló minőségű termékkel való, egyre magasabb színvonalú kielégítése. Ez nagyon magas követelmény, amely jelentős beruházásokat tesz szükségessé. A beruházások megvalósításával olyan iparszerű, koordinált termelési rendszereket kell létrehozni, amelyekben biztosítva van

- a nagyvolumenű termékkibocsátás,
- az előállított javak önköltségének csökkenése,
- a mezőgazdasági dolgozók kedvezőbb, kulturáltabb körülmények közötti foglalkoztatása.

A beruházási politika rövidebb távú célja elsősorban a legfontosabb állati termékek előállításának növelése, a sertés ill. szarvasmarhaprogram teljesítését célzó szakosított telepek létesítése. Mivel e célok elérése igen nagy áldozatokat követel a szocialista államtól és a gazdaságoktól egyaránt, olyan feltételeket kell teremteni, amelyekben a beruházások döntési mozzanatától a termelésbelépésig elsődleges szempont: az átgondoltság, a beruházási javakkal való takarékoskodás, a befektetések minél jobb hasznosítása. A beruházási politika célrendszerének érvényrejutását olyan mechanizmus tudja biztosítani, amely homloktérbe állítja a beruházások hatékonyságát. Cikkemben azt kívánom megvizsgálni, hogy *a jelenlegi beruházási rendszerünkben milyen tényezők befolyásolják az eleven munka holtmunkával történő felváltásának folyamatában, a mezőgazdaság műszaki fejlődése során a beruházások hatékonyságának alakulását?*

1. A döntési, tervezési rendszer

Egy-egy beruházás gazdasági megítélése az adott közgazdasági környezet alapján lehetséges. Hogy a hatékonyságot befolyásoló tényezők szerepét értékelhessük, szólnunk kell arról a mechanizmusról, amelyben a beruházások megvalósítása történik a mezőgazdaság állami szektorában. Mai beruházási rendszerünk kialakulásának folyamata még sok elemző munkát kíván a szocialista közgazdaságtan és gazdaságtörténet művelőitől, de a döntés oldaláról elmondhatjuk, hogy ez a folyamat a kezdetben központi döntések egy csoportjának fokozatos vállalati hatáskörbe történő utalásában nyilvánul meg. Alapvetően a gazdasági mechanizmus reformjának alapkonceptiója mutatott rá radikálisan erre a mozzanatra, hang-

súlyozva a szocialista állam tulajdonosi joggyakorlásának megosztását a központi szervek és a gazdálkodó egységek között. A gazdasági reform előirányzataként:

a) a vállalati szinten megalapozottabban eldönthető beruházásokat vállalati eszközökből kell biztosítani,

b) azokat a beruházásokat, melyek hatását csak központilag lehet átlátni és fontosságuk az egész népgazdaság szempontjából kulcskérdés — központilag kell megvalósítani, központi pénzalapból,

c) mivel gazdasági erőforrásaink nagysága korlátozott, fokozottan érvényesíteni kell a beruházók anyagi felelősségét, — meg kell szüntetni az ingyenes állami juttatást.

A döntések decentralizálásával szocialista államunk többek között azt kívánta elérni, hogy a vállalatok (gazdaságok) ne csupán végrehajtó szervek legyenek, hanem a fogalom közgazdasági értelmében gazdálkodó szervek, amelyek a döntésekért vállalják az anyagi (és erkölcsi) felelősséget. Ez a felelősség a beruházások területén a megvalósítás, a beruházások realizálása során nyer konkrét tartalmat. Nem utolsósorban, az állam elő kívánta segíteni a beruházási döntések megalapozottabbá válását és így a megvalósítás során ésszerűbb érdekeltségi rendszerben — amely maximálisan elősegíti ill. inspirálja a vállalati tartalékok feltárását — a hatékonyság fokozását. Ugyanakkor a szocialista állam nem mondhatott le a népgazdaság egységes irányítási jogáról és a közgazdasági szabályozók segítségével kívánja befolyásolni a vállalati döntéseket, hogy akaratát érvényesítse közvetlen eszközökkel is beavatkozik a vállalati beruházási tevékenységbe.

A beruházási feladatok felmérése és kijelölése, az erőforrások elosztása központi és vállalati tervezést igényel.

Bár erős törekvés jelentkezik a hosszútávú beruházási koncepciók kialakítására — ezt a törekvést különösen magas rangra emeli a nemzetközi munkamegosztásba való beilleszkedésünk racionalizálása — a beruházási tervek elsősorban a középtávú tervek szerves részeként jelennek meg tervgazdálkodásunkban. A központi tervezés tehát elsősorban a középtávú tervben megjelölt növekedési ütemből és strukturális követelményekből indul ki. Ennek alapján mérik fel az országos hatáskörű szervek — elsősorban az OT és a KSH, valamint a funkcionális minisztériumok — döntően a PM — a felhalmozási erőforrások nagyságát és jelölik ki az erőforrások fő elosztási arányait a népgazdaság különböző területei között (ágazatok, szintek). E feladatot az OT és a pénzügyi tervező szervek oldják meg, eredménye 5 évre szóló fejlesztési javaslat.

A központi tervezés számára azonban számos információ szükséges a végső döntés meghozatalához. Ezeket az információkat több ágazati és területi érdekeket képviselő szerv nyújtja. A tervezésnek meg kell vizsgálnia, hogy az erőforrások nagysága és elosztása biztosítja-e a népgazdaság arányos fejlődését, milyen beruházásokról és mennyi közvetlen állami juttatásról kell gondoskodni. A MÉM figyelembe véve az Állami Gazdaságok Országos Központjának előrejelzéseit, a mezőgazdaság összérdekeit — fontos szerepet játszik ebben a folyamatban. Az ágazati és területi szervek óriási nyomást gyakorolnak a funkcionális szervek kialakította pénzügyi keretekre és volt rá példa, hogy teljesen „keresztülhúzták” azokat.² A végső

² Lásd: HUSZÁR—MANDEL: A beruházási döntések rendszeréről. Közgazdasági Szemle, 1972. június, 676. oldal.

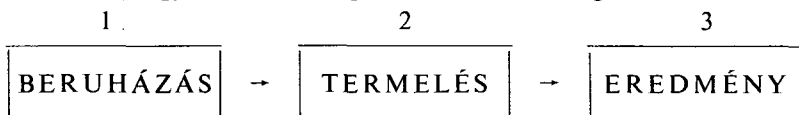
A harmadik 5 éves terv beruházásainak ágazati megoszlása szinte 100%-ig a második 5 éves terv tényszámait követik, nem pedig a harmadik öt éves tervfeladatokat! Olyan rendszer ellentmondásáról van szó, amelyben a döntést és a tervekészítést más-más típusú szervek végzik!

döntés a jóváhagyott beruházási tervet olyanná alakítja, amely végül egyetlen szerv eredeti elképzelésével sem vág egybe, hiszen a sok szerv érdek-erőviszonyainak durva eredőjeként alakul ki.

Fejlesztési elgondolásaink, melyek a beruházási tevékenység során realizálódnak, mai döntési mechanizmusunkban részben központi elhatározást tartalmaznak, másrészt a gazdasági szabályozók és a mindenkori jogszabályok rendszerében központi-népgazdasági akaratot juttatnak érvényre. Ám e döntések bárhol is születnek, bármilyen érdeket-részérdeket fejeznek is ki, a konkrét beruházás műszaki-gazdasági megvalósulása üzemi-vállalati szinten történik. A vállalati tervezés számbaveszi a népgazdasági elvárásokat, a szabályozórendszer irányát és ennek alapján korrigálja céljait.

A népgazdasági követelményeknek primátusa van a vállalati saját erőforrások felmérésével szemben, amely tevékenység a fejlesztési elképzelésein alapszik. Ugyan olyan parallel hatásról beszélhetünk tehát, mint a központi tervezés esetén, csakhogy vállalati síkon az a tényező (érdek), amely erőszakolt korrekcióra készítet — a népgazdasági-központi szervek érdekeinek összessége. Vállalati és népgazdasági érdek relációjában az az ellentmondás fogalmazható meg, hogy ti. a vállalat felé jelentkező népgazdasági érdek már teleszótt az említett ágazati és területi szervek érdekeivel, melyekről nem mondható el, hogy következetesen képviselik az össz-népgazdasági érdeket — ellentétben a funkcionális szervekkel. Ezen ellentmondás okozza, hogy a vállalati beruházási terv nem illeszkedik pontosan a népgazdasági terv beruházási fejezetének irányába vagy más oldalról: a népgazdaság által elvárt hatékonysági követelmények nem kapnak kellő visszhangot a vállalati gazdálkodás során.

A vállalati tervezés mindig konkrét, valamely üzemág fejlesztését célozza. Ezt a tevékenységet nagyban befolyásolja a közgazdasági szabályozórendszer működése, az a közgazdasági környezet, amelyben a vállalat kifejti tevékenységét. A vállalat beruházási magatartását nem csupán a beruházási tevékenységgel összefüggő szabályozás hatja át, hanem a termelési folyamat szabályozása is, hiszen az eszközlekötés az üzemelés során válik produktívvá, azaz a lekötött eszközöket meg kell „szervezni” a kibocsátás érdekében. Mivel a lekötött eszközök hatékonyságát a létrehozott eredmény alakulásán keresztül ítéldhetjük meg és a gazdasági szabályozás jelentősen befolyásolja a vállalat eredményét (vállalati eredmény címen kimutatott összeg nem azonos a gazdaságban realizált eredménnyel) azon belül is a központi elvonás döntően meghatározza a vállalati felhalmozóképeességet — a szabályozóknak a gazdálkodás harmadik mozzanatában kifejtett hatása (az árszabályozás mai rendszerét is ideértve) úgy tűnik elsődleges a beruházási magatartásra.

A gazdálkodás mindhárom mozzanata szabályozott, ám a fentiek alapján célunk alapvetően az első és a harmadik szabályozásának ill. alakulásának kérdése.

2. Mezőgazdasági beruházások gazdasági hatékonyságáról

A hatékonyság nem csupán gazdasági, hanem társadalmi vonatkozásban is gyakran használt kategória (pl. valamilyen intézkedés hatékonysága, beszélünk az oktatás hatékonyságáról is stb.) és mint ilyen, területenkén különböző formában

nyilvánul meg. Gazdaságpolitikánk alapvető célkitűzése — melyet pártunk X. kongresszusa is felsőfokon deklarált — a társadalmi (eleven és holt) munka hatékonyságának fokozása. Közgazdasági értelemben a munka hatékonyságáról beszélünk, amely különválasztható az eleven munka hatékonyságára (a munka termelékenységére) és a holtmunka hatékonyságára. A holtmunka hatékonysága tulajdonképpen a termelésben felhasznált eszközök produktivitásában nyilvánul meg, amely eszközök ráfordítások során keletkeznek, ill. használandnak el. A ráfordítások hatékonysága arra ad választ, hogy egységnyi (a mértékegység általában 1000 vagy 100 Ft) egyszeri, folyamatos vagy egyszeri és folyamatos ráfordítás milyen irányú és nagyságú, mennyiségben, minőségben, ill. pénzben kifejezett hozam, az kibocsátás-változást idéz elő. Az egyszeri ráfordítások a beruházási tevékenység során valósulnak meg az alapok pótlása, ill. bővítése révén. A beruházás nyomán a beruházási javak (építőanyagok, gépek, felszerelések, járművek) a gazdaság eszközállományába épülnek bele, annak szerves részévé válnak — produktivitásuk tehát eszközhatékonyságként jelenik meg. Mégis különbséget kell tennünk a beruházások hatékonysága és az eszközök hatékonysága között. Ugyanis a beruházások egy része nem növeli a gazdaság eszközállományát, csak pótolja a termelésből kiiktatott (kiselejtezett) mennyiségét. Másrészt az eszközállomány tartalmazza a korábbi években beruházott állóvagyonot. A beruházások tekintetében is alapvetően a bővítő beruházások hatékonysága a fontos, mert az egyszeri ráfordítások dinamikáját ezen keresztül mérjük és ezzel vetjük egybe a hozam, ill. kibocsátás növekedését.

A beruházások népgazdasági hatékonyságát a nemzeti jövedelem növekménye és a beruházási költség egybevetésével mérjük. Ez a mutató a $G_{ng} = \frac{\Delta J}{B}$, amelynek reciproka mutatja a beruházás megtérülési idejét is.

A népgazdaság érdeke a nemzeti jövedelem növelése, adott beruházási összeg esetén ez a ráfordítás minél nagyobb nemzeti jövedelem növekményt hozzon létre. A mutató alakulását nagyon sok ellentétes irányba ható tényezők befolyásolják, hiszen a népgazdaság különböző területein eltérő módon értékesül holt munka.

A mezőgazdasági beruházásaink hatékonyságának megítélésénél abból kell kiindulnunk, hogy a vizsgált tevékenységet sajátos körülmények között fejtik ki. Ebben a népgazdasági ágban a beruházások gazdasági megítélésénél főként a következő két szempontot kell figyelembe venni:

a) a mezőgazdaság biológiai-természeti jellegű tevékenységét, melyet Marx is kiemel: „A gazdasági újratermelési folyamat bármilyen legyen is sajátos társadalmi jellege, ezen a területen mindig egybefonódik egy természetes újratermelési folyamattal.”³

— a beruházások által előállított többlettermék mennyiségét és minőségét nem csupán a beruházott eszközök produktivitása befolyásolja;

— a termelés térbeni növelése alapvető akadályokba ütközik, mert a földmunka-tőke arány sokkal merevebb (mint pl. az iparban).

b) az előző sajátosságot és egyéb tényezőket szem előtt tartó sajátos irányítási rendszert, amely figyelembe veszi, hogy

— a mezőgazdaságilag hasznosítható földterület és a mezőgazdasági dolgozók száma csökken;

— a mezőgazdaságban felhasznált ipari eredetű termelőeszközök volumene ugrásszerűen emelkedik, az iparszerű termelési rendszerek térhódítása egyre széleskörűbb;

³ MARX: A Tőke 11. kötet (Szikra, Bpest, 1963., 365. old.)

— a mezőgazdasági termékkibocsátással szembeni hazai és világpiaci minőségi igények rohamosan nőnek, ami az intenzív ágazatok nagy összegű eszközbefektetést igénylő termelése felé mozdítja el a termelési szerkezetet.

A mezőgazdasági termelés eredményére jelentősen hatnak a természeti körülmények. Kedvező időjárás, kellő időben hullott csapadék, ill. kapott napfény nagyon előnyösen járul hozzá a gazdaság eredményéhez. Száj- és körömfájás, szárazság és más hátrányosan ható tényezők magas gazdálkodási színvonal esetén is súlyosan érinthetik egy-egy év szorgalmas munkájának gyümölcsét. Mivel a föld nagysága adott, bizonyos határon túl a további befektetések nem hoznak többlettermést, nem növelik az állattenyésztés alapját szolgáló takarmányok mennyiségét. A mezőgazdaság technikai színvonalának emelkedése — amely a felhasznált termelőeszközök mennyiségében, a korszerű technológiák alkalmazásában nyilvánul meg — csökkenti a természeti hatásoktól való függést, de nem szünteti meg azt.

Az elmondottak alapján a mezőgazdasági vállalat eredményét jelentősen befolyásolják a gazdálkodástól független tényezők is. Ugyanakkor döntő hatással van rá a mai beruházási rendszer, amely a népgazdasági elvárásokat közvetíti a gazdaságok felé.

Mindenekelőtt a vállalati beruházásgazdaságossági mutató nem csupán az egysegnyi beruházás által létrehozott többletnyereségben jelentkezik, hanem a többlettermelési-értékben ugyanúgy. A beruházások gazdasági hatékonyságának alapmutatója az eredmény és a ráfordítások viszonyát ragadja meg: $G_h = \frac{E}{R}$. Az állami gazdaságok nyereségét „vállalati eredmény” címen fejezik ki a számvitelben, ez tulajdonképpen a mérleg szerinti adózatlan nyereséget jelenti. A gazdaságok így kimutatott összege azonban eltér az adott áron realizált nyereségtől. Az utóbbit növelik a különböző támogatások, ill. csökkentik az elvonások.

Másképp a jelenlegi viszonyaink között a mezőgazdasági cikkek egy részénél számottevő hiány mutatkozik, nagyon sok esetben a beruházások támogatásával a szocialista állam elsődlegesen termelésnövelési célt kíván elérni. Az állami gazdaságok adatai is alátámasztják, hogy a mai beruházási magatartás egyik legfontosabb inspirálója a termelési lehetőségek bővítése, az anyagi javak előállításának növelése. Jóllehet az állami gazdaságok nyereségnövelésre való törekvése sokkal erősebb, mint a termelőszövetkezeteké. Megmutatkozik ez a beruházások elhatárolásánál is, a foglalkoztatás másképpen vetődik fel, mint a szövetkezeti szektorban. Tehát a hatékonyság nem csupán a 100 vagy 1000 Ft beruházásra jutó nyereség mutatójában tükröződik, hanem az egységnyi beruházási összegre jutó termelési érték alakulásában is.

Állami gazdaságok adatai millió Ft-ban

Megnevezés	Év: 1968	1969	1970	1971	1972
Beruházás	2220	2875	3600	3900	3839
Bruttó termelési érték	14445	16786	18438	20243	21414
Vállalati eredmény	1453	2047	1415	1177	1285

Forrás: ÁGOK: (Állami Gazdaságok Országos Központja).

Ha a gazdaságok beruházási tevékenysége csak a vállalati eredménnyel lenne összefüggésben, annak alakulása mozgatná a beruházásokat (egyébként azonos körülmények között), a beruházási kedv 1971-től csökkent volna. A saját forrás nem az egyetlen alap, amelyből a beruházásokat finanszírozni lehet, másrészt a vállalati nyereség alakulását csak részben befolyásolja a beruházások hatékonysága. A vállalati eredmény egyenetlensége alapvetően a közgazdasági szabályozók módosítására (1970, 1971) vezethető vissza. Csak másodlagos szerepet játszik az 1969-es év kiugróan jó eredménye, ami döntően a természeti tényezők szerencsés alakulásának a következménye.

A hatékonyság alakulásáról megközelítően tájékoztat bennünket a 100 Ft beruházásra jutó termelési érték, ill. nyereség, de megítélhető valamelyest az 1969-es és az 1972-es év viszonylatában a kétféle gazdasági „eredmény”. 1969-re 100 Ft beruházás 105 Ft-tal növelte a termelési értéket, ill. 26,60 Ft-tal a nyereséget. 1972-re ezek az értékek 30,20 Ft és 2,70 Ft.*

A lekötött eszközértékre jutó ágazati termelési érték alakulása világosabb képet ad a hatékonyság alakulásáról, mivel adott ágazat érdekében történő ráfordításokhoz viszonyítjuk az általa elért produktumot. Ez a Békés és Csongrád megyében gazdálkodó állami gazdaságoknál (1971-ben 18) 1970-ben és 1971-ben az alábbiak szerint alakult (a két főágazatot, ezen belül az állattenyésztést — kiemelve):

1000 Ft lekötött eszközértékre jutó ágazati termelés

Megnevezés	Év: 1970	1971
Növénytermelés	509	595
Állattenyésztés	441	402
Szarvasmarhatenyésztés	335	315
Sertésenyésztés	629	550
Baromfitenyésztés	1056	829
Mind összesen:	474	509

Forrás: Békés—Csongrád megyei ÁG-ok Főosztályának számítási anyaga.

Az adatokból kitűnik, hogy a gazdaságok összességében csekély hatékonyságjavulás mutatkozott 1971-re, bár a korábban eszközölt beruházások alapján ennél nagyobb javulást várhattak volna. Az viszont mélyebb elemzést igényel, hogy éppen azok az ágazatok, ill. főágazat eredményessége romlott, amely érdekében a legnagyobb összegű anyagi áldozatokat hoztak a gazdaságok (ill. az állam): az állattenyésztés. Még kedvezőtlenebb a kép, ha a hazai és a világpiaci követelmények oldaláról nézzük az állattenyésztés eredményét. Különösen fontos a legjelentősebb állattenyésztési ágazat, a szarvasmarha tenyésztés helyzete, melynek kiemelet fontosságát mutatja, hogy a hazai állati eredetű fehérjefogyasztáshoz és a népgazdasági tőkés relációjú exporthoz való hozzájárulása 40%, ill. 15%!

* Megjegyezzük a további adatokról is, hogy folyóárasak és így a dinamikus összehasonlítás tendenciaként fogadható el. Változatlan árak nem állnak rendelkezésre, de ez nem rontja a tisztánlátást, mert az utóbbi időben törekvés mutatkozik a folyóárak nagyobb mértékű feltüntetésére, hiszen a gazdaságok ténylegesen ezen mutatják ki gazdálkodási adataikat.

3. Vállalati beruházási magatartás és hatékonyság

A vállalati gyakorlatban nem mindig úgy vetődik fel a kérdés, hogy melyik ágazat milyen résztvevékenységeinek fejlesztése lenne gazdaságos, melyik beruházási változat a hatékonyabb? A kérdés inkább úgy kerül napirendre: milyen fejlesztésre lehet állami pénzt szerezni, melyik az a beruházás, amely a legnagyobb ártámogatást nyerhetné (és ez még a gazdaságossági számítás alapján „átgondoltnak” is tűnne). Ebben az esetben a gazdaság csupán olyan magatartást tanúsít, mint az egyes ágazati szervek, ahonnan ma is jelentős nyomás van az állami erőforrások megszerzésére. Ezt az erőszakos törekvést szemléletbeli torzulásnak nevezi Drecin József⁴, amely törekvés a „fejlesztési mindenáron” cselekvésben nyilvánul meg. Kétségtelenül él még a gazdaságok beruházási törekvése mögött a direkt irányítás ingyenes, kényelmes erőforrások iránti hajlama, és a vállalati belső mechanizmus sem teszi lehetővé a tartalékok maximális feltárását, kihasználását.

Mindenek előtt azonban a gazdaságok beruházásai még hosszú ideig csak jelentős állami támogatás mellett valósíthatók meg, ezt indokolja a mezőgazdaság állami támogatásának az árrendszer sajátosságain alapuló szükségessége is. Az állami gazdaságok által felhasznált központi erőforrások nagyságrendje és szerepe a népgazdaság pénzügyi-technikai folyamatait *csak* tovább bonyolítja. Hiszen döntési rendszerünkben már szinte általánossá vált a központi és a vállalati hatáskör feloldása, ha a döntés valódi jellegétől függetlenül a megvalósítás pénzügyi eszközeit vesszük figyelembe: természetessé vált, hogy központi döntéseket vállalati eszközökből finanszírozzunk és fordítva⁵.

Különösen nagy szükség van állami támogatásra az állattenyésztésben, hiszen mind a szarvasmarhatenyésztés, mind a sertésenyésztés igen jelentős eszközszükségletet kíván, és a nagy befektetést a hosszú, eredmény nélküli lekötési idő még kedvezőtlenebbé teszi — különösen a szarvasmarhatenyésztésben.

A szarvasmarhatenyésztésre fordított beruházások csökkenése jellemzi az utóbbi éveket. Az összes beruházásoknak 1970-ben 7,9%-át, 1971-ben 7,6%-át, 1972-ben pedig 3,9%-át fordították a gazdaságok az ágazat fejlesztésére. Ugyan-ezen időszakban a sertésenyésztésre fordított összegek emelkedtek, az ágazat részesedése az összes beruházásból 1970-ben 23,5%, 1971-ben 38,1%, 1972-ben 42,6% volt. A mai arányok mellett — annak következtében — akkor is csökken a beruházási kedv a szarvasmarha ágazatban, ha annak minden létesítményére még jelentősebb állami támogatást folyósítanak. A gazdaságok nem látják világosan a perspektívát és számukra nem eléggé kedvező jövedelmezőség esetén nem vállalják azt a jelentős eszközlekötést, amely csak 3–4 év múlva hoz eredményt. Az utóbbi években történt többszöri áremelés sem lendítette fel az ágazat eredményességét, csak kompenzálta valamelyest a költségek rohamos emelkedését.

Összességében tehát azt tapasztaljuk, hogy a beruházásokhoz való állami hozzájárulás nem elég, önmagában nem segíti elő megfelelő mértékben az egyes ágazatok fejlődését — a népgazdasági igények kielégítését. *A beruházások ártámogatása és a gazdaságoknak juttatott fejlesztési hozzájárulás nem ösztönzi a beruházási kedvet, ha a beruházás által elérhető vállalati eredmény az adott árvízonyok következtében — amit ront a hosszú megtérülési idő — erős visszahúzó tényező!*

⁴ DRECIN József: Beruházási egyensúly, irányítási és döntési mechanizmus. Társadalmi Szemle, 1971. június.

⁵ Huszár—Mendel: Im.

A Békés—Csongrád megyei állami gazdaságok adataiból kitűnik, hogy a szarvasmarhatenyésztés eredménye évről-évre romlik:

1969-ben 3,534 millió Ft
1970-ben 12,241 millió Ft
1971-ben 36,592 millió Ft
1972-ben 61,241 millió Ft veszteséget könyvelt el.

A sertésenyésztés helyzete annyiban kedvezőbb, amennyiben az eszközlekötés kisebb (ezen belül is kedvezőbb a forgóeszközök aránya, melyek nagy többsége a mezőgazdaságban közvetlenül hozzájárul a kibocsátáshoz) és biológiai sajátossága alapján az eszközök forgása gyorsabb, megtérülése rövidebb.

Megemlítendő az a szempont is, hogy a sertésenyésztés fejlesztésének megvalósítása előbb kezdődött, mint a szarvasmarhatenyésztésé, és a 60-as évek végén eszközölt nagy befektetések népgazdasági szinten lassan hozzák azokat az eredményeket, amelyeket az ágazattól elvárnak (ez mindenképpen kedvezőbb megítélést jelent a szarvasmarhatenyésztésnél is) ha ez vállalatilag még nem is tűnik ki.

A mezőgazdaság állami szektorában állattenyésztésünk helyzetét jól érzékeltetik az alábbi, 1972. évi gazdálkodási adatok.

Főágazatok	Részeseedés	
	az összes árbevételből %	a nyereségből %
állattenyésztés	36,3	3,5
növénytermesztés	31,4	84,0

Forrás: ÁGOK 1972. évi értékelés.

A mai körülmények között a gazdaságok veszteségforrása az állattenyésztés. Miközben az állam és a gazdaságok nagy összegű beruházások eszközzésével fejlesztik a főágazatot és súlya egyre növekszik a gazdaságokban, ami az árutermelés növekedésében mutatkozik meg, *az adott árak nyereségtartalma éppen ellenkező irányba ható faktor. Ez a mai beruházási rendszerünk egyik legfontosabb ellentmondása!*

Az ÁGOK értékeléséből kitűnik, hogy 1972-ben

— csökkent a sertésenyésztés jövedelmezősége,

— *nőtt a szarvasmarhatenyésztés vesztesége!*

— javulás csak az évek óta igen nagy veszteséggel gazdálkodó juhászatban tapasztalható,

— elfogadható nyereségszint csak a halászatban van.

Az 1970. és 1971. évi szabályozómódosítások és az ipari termékek általános áremelkedése 1969-hez képes abszolút rontotta a gazdaságok eredményét. Ez a folyamat más oldalról azt jelenti, hogy *az utóbbi évek nagy befektetéseitől elvárt hatékonyságjavulás egyáltalán nem ellensúlyozta a közgazdasági környezet változásából adódó hátrányokat, és elsősorban az állattenyésztésben nem.* A népgazdasági szempontokon túl, vállalati szinten az állattenyésztés helyzetének ilyen kedvezőtlen alakulása komoly problémát jelent, hiszen az állattenyésztésnek stabilizátor szerepe van a gazdaságban — a természeti tényezők hatásával szemben biztos ágazat, ellentétben a növénytermeléssel. Azonban ezt a funkciót az elmondottak alapján aligha tölti be.

Vállalati szinten a beruházások pénzügyi-gazdasági megtervezése úgy tűnik elég körültekintően történik. Az alábbi beruházási dokumentáció egy 960 kocás sertéstelep létesítésére vonatkozik, annak tervezett eredményét mutatja be.

A költségelőirányzat pénzügyi forrásai 1000 Ft-ban

Források	A beruházási költség jellege				
	Építés	Belföldi gép	Egyéb	Összes	%
Ártámogatás	35 124	4 514	1 000	40 638	48,9
Fejlesztési alap	8 500	2 500	1 000	12 000	14,4
Hitel	26 625	3 703	—	30 328	36,7
Összesen	70 249	10 717	2 000	82 966	100,0
Jelleg szerinti megoszlás, %	84,5	13,1	2,4	100	

A beruházás gazdaságossági alátámasztása (rövidítve)

Halmazatlan termelési érték	46 569,978 Ft
— a területen előzőleg nyert halmazatlan termelési érték (2500 Ft/kh × 16 kh)	40 000 Ft
Korrigált évi halmazatlan érték	46 526 978 Ft
— korrigált anyagi jellegű költségek	33 384 000 Ft
Bruttó jövedelem	13 142 978 Ft
— Élőmunkaráfordítás	1 813 000 Ft
Nettó jövedelem	11 329 978 Ft
— tiszta jövedelmet terhelő költségek (5%-os kamat közteher)	481 000 Ft
A beruházással elérhető üzemi tiszta jövedelem	10 848 978 Ft

Forrás: Békés—Csongrád megyei ÁG-ok Főosztálya (Derekegyházi ÁG. beruházás adatai, 1971.)

A megvalósuló beruházás minden 100 Ft-ja 16 Ft-tal növeli a nemzeti jevedelmet ill. 13 Ft-tal a népgazdaság tiszta jövedelmét (megtérülési ideje 7,7 év). Vállalati szinten 100 Ft beruházási költség 25,6 Ft nyereséget termel, így a nyereségből való megtérülés 4 év. A kiszámított három hatékonysági mutató (két népgazdasági szintű, egy vállalati szintű) jelzi az adott beruházás népgazdasági, ill. vállalati megítélését.*

Egyedi voltában is rávilágít néhány fontosabb általánosítható szempontra:

1. a forrás oldalról igen alacsony a saját eszközök aránya (14,4%), ugyanakkor jelentős állami támogatást köt le (48,9%), a kivitelezési költségek felét.

Támogatás nélkül megvalósíthatatlan.

A beruházások forrás szerinti összetétele mutatja, hogy számottevő a hitel súlya (36,7%).

* Időközben megvalósult, de az üzemelés rövidsége miatt értékelni még nem lehet.

*A főosztály alá tartozó állami gazdaságok beruházásainak
forrás szerinti megoszlása:*

Források	Év: 1970	1971
saját eszköz	34 %	34,8 %
ártámogatás	41 %	36,0 %
hitel	19 %	24,0 %

A hitel szerepének növekedését tapasztalhatjuk országos állami gazdasági szinten is. Aránya az erőforrásokon belül egyre növekszik: 1968-ban 4,5 %, 1969-ben 8,1 %, 1972-ben 34,3 % volt — miközben a saját források részaránya állandóan csökkent: az 1968-as 68,5 %, ill. a 69-es 59,5 %-ról 1972-re 43,4 %-ra! Ez a tendencia nagyban jelzi a gazdaságok helyzetét, fejlesztési lehetőségeit és miközben növekszik a gazdaságoknak a bankkal szembeni tartozása (1971. év végén a főosztály alá tartozó gazdaságoknak 200 millió Ft beruházási és 154 millió Ft forgóalap hiteltartozásuk volt) az általános forráshiány — és az épületberuházások nagy súlya — miatt erős az igény a közép lejáratú gépbszerzési hitelek iránt.

2a Fenti beruházás túlnyomó része épületek létesítésére szolgál. Bár országos, ill. főosztályi szinten a beruházások kisebb arányát fordítják épületekre, építményekre, mégis, a közvetlenül termelést szolgáló, ill. termelékenységet növelő gépi beruházások aránya alacsony. Nehéz lenne megmondani, hogy az építkezések kivitelezési igény szintje mennyiben járul hozzá az épületberuházások költségeinek növekedéséhez. Népgazdaságilag érezhető — az ország gazdasági lehetőségeit kellően figyelembe nem vevő — olyan szemlélet, amely túlzott követelményeket támaszt nemcsak az épület, hanem a gépi beruházások formai és műszaki színvonalával szemben. Pedig *a műszaki fejlesztés nem öncél*, éppen ezért *mindig alá kell rendelni a gazdasági hatékonyságnak*, ellenkező esetben minden eredmény nélkül pazarolunk. Ugyanakkor rá kell mutatnunk a józan gazdasági megfontolásra, amely szem előtt tartja az eszközleltés távlati eredményét, hiszen pl. a szakosított telepeink nagyon hosszú ideig szolgálják a gazdaság célját és kivitelezésük elhamarkodásával „összeszapott” munkával a gazdálkodás elemi szabályai ellen vétünk. *Kellő tervezés nélkül a mai beruházások szerkezete és műszaki megoldása ugyanolyan gátló tényezője lesz a jövőbeni beruházásoknak, mint a régebbi beruházások a maiaknak* (több gazdaságban akadályt jelentenek a régi, korszerűtlen majorok).

2b Itt mutatunk rá egy elméletileg és gyakorlatilag is fontos kérdésre, amely a beruházások hatékonyságának megítélésénél fontos szerepet játszik. Nevezetesen a gazdálkodás előzőekben említett második mozzanata, a termelés összekötő kapocs a beruházás és annak eredménye között, ezért szerepéről nem szabad elfeledkezni. Azért, mert a termelési folyamatban az eszközök felhasználása, kihasználása történik. A gazdaságok — és gyakran a szakirodalom is — a hatékonyság és a kihasználás fogalma közé egyenlőségjelet tesznek, holott a hatékonyság bármennyire is függvénye a termelőeszközök ésszerű kihasználásának — nem azonos kategória vele. A ki-

* A téma kidolgozása során a gazdasági élet mindhárom szintjét szem előtt tartom az állami szektor vonatkozásában. A szektorszerű folyamatokat az ÁGOK adatai alapján, a DK-Alföldi gazdaságok és az említett gazdaság helyzetét a Békés—Csongrád megyei Állami Gazdaságok Főosztályának adatai segítségével tanulmányoztam. Úgy gondolom valamennyire sikerül képet adni a makro-, mezo- és mikroszint összefüggéséről. Az egyes megállapítások nagyjában érvényesek a mezőgazdaság egészére (a termelőszövetkezetekre is).

használás olyan céltudatos — magasfokú szervezést kívánó tevékenységként határozható meg, amely a termelés tárgyi feltételeit maximálisan működteti, figyelembe véve azok műszaki teljesítményhatárát és a termelés személyi tényezőjét — a dolgozó embert. A kihasználás a termelőeszközök felhasználásával a kibocsátás növelését célozza, a munkával való takarékoság, a költségek csökkentése útján.

Tehát látható a kihasználás javulásának kapcsolata a hatékonysággal: minél ésszerűbb, jobb a termelőeszközök kihasználása az eredmény növelése érdekében, annál kedvezőbb a hatékonysági mutatók alakulása. Viszont a kihasználás optimumot megközelítő mértéke ökonómiailag elvárt tényező. *Ha a gazdasági gyakorlatban az a beruházási változat lenne hatékonyabb, amelyik jobb kihasználással lenne üzemeltetve, akkor üres fikciókra építenénk a fejlesztési elgondolásainkat.* A kihasználás — mint célszerű cselekvési forma, tevékenység — csak egy (és nem is a legfontosabb) tényezője, feltétele a hatékonyságnak, amely relatív tartalmú, számszerű formában kifejezhető mutató.

Mindezek ellenére nem véletlen az a vállalati nézőpont, amely a két kategóriát azonosítja.

— a kellően át nem gondolt beruházások egy része kihasználatlan és a gazdaságok tudatában vannak annak, hogy az eredménynövelés egyik tartalékeszköze ezen kapacitások kihasználása,

— rámutattunk arra a szemléletre, amely a fejlesztésben, a kapacitások bővítésében látja a termelésnövelés egyetlen útját és eközben elsiklik a több tízmillió értékű eszközök rendeltetésszerű kihasználása felett. Az irányító hatóság viszont számonkéri a termelési eredményt és azt, hogy hogyan gazdálkodtak a rendelkezésre álló termelési lehetőségekkel (ill. a folyósított állami pénzzel),

— a leglényegesebb szempont mégis a gazdaságoknak az a józan törekvése, hogy a jelenlegi közgazdasági környezetben az eszközök produktivitását csak a kihasználás javításával tudják növelni. Különösen az állattenyésztési beruházások esetén állapítható meg olyan káros szemlélet, hogy a beruházás „addig tart”, amíg termelni nem kezd. Ezután az üzembehelyezett beruházás folyamatos ráfordításai körül forog minden és ezzel úgy tűnik, feledésbe merült a beruházás esetenként óriási értékű tétele. A gazdasági vezetőket már nem érdekli a hitelkérelemben feltüntetett gazdaságossági számítás — amelyekkel bizonyították a bank felé a hatékonyságot — és sok esetben okkal elő sem keresik azokat. *Nagyon sok beruházásnál a termelés során derül ki, hogy egyáltalán nem biztosítható olyan mértékű termelési érték vagy nyereség, amelyet a megelőző számvetés kimutatott. A valóságban tehát egy olyan ellentmondásról van szó, hogy különösen azon beruházásaink zöme, amelyekre ártámogatás kapható és ily módon megvalósításuk könnyebb, vállalatilag is preferált — az üzemeltetés során a mai költség- és árviszonyok következtében már nem gazdaságos, nem hatékony!!!*

A mai beruházási rendszer tehát maga szüli a beruházási feszültséget és elegendő okot ad a beruházások nem kellő kihasználására.

3. A közgazdasági környezet egyre nagyobb feladatokat elé állítja a gazdaságokat. Ma már alapvető követelmény a termelőkapacitások maximális kihasználása és nem elég magas színvonalú termelési eredményt elérni. Vállalati szinten is szükség van távlati fejlesztési tervre, amely részben előre programozott költséggazdálkodáson* alapszik.

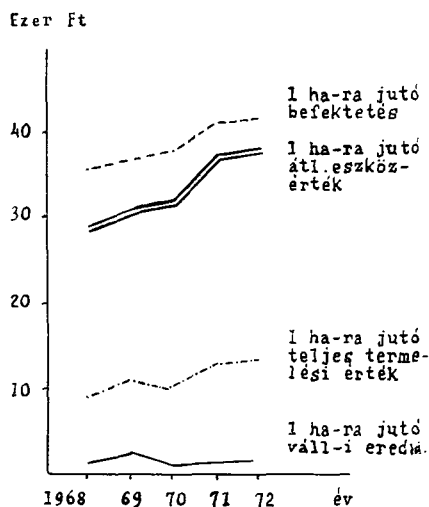
* A költségek várható alakulására több prognózis készült (a fontosabb húsfélék várható költségjövődelem alakulása a mezőgazdaságban és az élelmiszeriparban 1971—1975) címmel készített a M.É.M. Statisztikai és Gazdaságelemző Központ munkacsoportja, ám bármennyire is hasznosak ezek, a gazdaságok csak mértékkel tarthatják magukat az egyes számításokhoz. (Minden gazdaság sajátos ráfordítási struktúrát jelent, a számítások pedig országos átlag alapján készültek és irányt fejeznek ki).

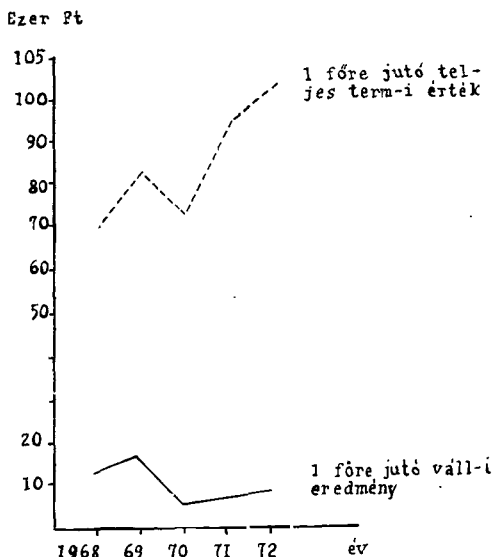
A beruházások ésszerű megválasztásával olyan termelési szerkezetet kell kialakítani, amely a legnagyobb nyereséget biztosítja, rugalmasan alkalmazkodik a piaci igényekhez. Az állami gazdaságok képesek is rugalmasan követni a változó piaci igényeket, a közgazdasági szabályozók irányvonalát, azonban ez a rugalmasság a fogyasztói igények kielégítése szempontjából nem feltétlenül előnyös. Az állami gazdaságokban munkavállalók dolgoznak — a foglalkoztatás nem úgy merül fel, mint a tsz-ekben — a létszám lassú csökkenése ma sem állt meg, ennek következtében a reform utáni első három évben jelentősen csökkentették a sok élőmunkát igénylő termékek termelését. Ezzel nagyban hozzájárultak a zöldség-gyümölcs problémák fokozódásához.** Kétségtelenül a nagyobb gazdálkodási gyakorlat (a jobb szakemberellátottság stb.) következtében reagáltak gyorsabban az állattenyésztési ágazatok igen alacsony jövedelmezőségére is. Az említett példában szereplő beruházás tervezett hatékonysága népgazdaságilag alacsony, vállalatilag csak azért elfogadható, mert az ártámogatás összegét nem tekintjük „ráfordításnak”.

Azonban az évi 4—7%-os költségnövekedés következtében — amely az utolsó négy év átlagának alapján valószínűsíthető — termékkibocsátása aligha mondható gazdaságosnak. A felvásárlási ár és a várható költségalakulás következtében a termékegységre jutó (fajlagos) nyereség csökken, azaz csökken a jövedelmezőség. Vállalati síkon a beruházások hatékonysága jövedelmezőségként jelentkezik, tehát a gazdaságokban nem úgy vetődik fel a kérdés, hogy: érdemes-e beruházni, hanem kifizetődik-e valamely termék termelése?!

1. sz. ábra

2. sz. ábra

A Békés és Csongrád megyei állami gazdaságok eredményeit az alábbi grafikonok mutatják a gazdasági reformot követő években. Az 1. számú ábrán látható az egy ha-ra jutó összes átlagos eszközérték, ill. befektetések alakulása. A befektetésnek

* Jóllehet az állami gazdaságok az ország földterületének 10,7%-án gazdálkodnak, a mezőgazdasági termékek felvásárlásához 20%-kal járulnak hozzá.

a mezőgazdaságban sajátos tartalma van*, mutatja az összes anyagi jellegű termelési tényező alakulását. Mindkét jellemző görbe emelkedő tendenciát mutat, csupán a 70-es év jelent kisebb megtorpanást. Bár a termelési érték 1970-ben visszaesik, növekedési üteme gyorsabb, mint az eszközöké. Ez azt jelenti, hogy az egységnyi eszközértékre jutó termelési érték emelkedett 1968-hoz viszonyítva, ami igen pozitív eredmény. Miközben az egy ha-ra jutó összes átlagos eszközérték 1968-ról 1972-re 27 300 Ft-ról 36 500 Ft-ra emelkedett, a termelési érték 8 900 Ft-ról 12 700 Ft-ra nőtt. Az egy ha-ra jutó vállalati eredmény 1968-hoz képest is csökkent 1972-re és mint már jeleztük, a mai rendszerben nem is fejezi ki az eszközök hatékonyságának alakulását**. A 2. számú ábra a munka termelékenységét és az egy főre jutó nyereséget mutatja. Mint látható, a munka termelékenység növekedése 1970-ben visszaesik (a befektetések és az eszközöké nem), de ezután meredeken ível felfelé és 1972-ben elérte az egy fő átlagos munkavállalóra jutó 102 000 Ft-os értéket. 1970 óta tartó időszakban jól megfigyelhető a két görbe alakulása közötti differencia növekedése, amely aláhúzza az előzőekben kifejtetteket, hogy ti. nő az egy főre jutó holtmunka felhasználás és csökken a termelési érték nyereség tartalma. *A vállalati eredmény vázolt alakulása igen kedvezőtlenül befolyásolja a vállalati önállóságot, a jövőbeni felhalmozóképességet.*

Az eddigi gondolatokat még néhány gyakorlati szemponttal egészítenénk ki. Nevezetesen a hatékonyság mérésének vállalati szintű problémáit fokozza az a tény, hogy

- az állóeszközök bruttó értéke nem követi a beruházási árszint változásait,
- másrészt az állóeszközök hatékonyságát általában a 100, ill. 1000 F-tra jutó termelési értékkel fejezzük ki, és ebben az eszközértékben nem szerepelnek a „0”-ra írt eszközök — ugyanakkor a termelésben részt vesznek.

Az utóbbi probléma kapcsán úgy gondolhatnánk, hogy a jelzett hatékonysági mutatók mögött tehát még gyengébb gazdálkodási tartalom rejlik, azonban a valóságban nem ez a helyzet. Mivel a kifejtettek alapján a vállalati beruházások hatékonysága a jövedelmezőségben oldódik fel, ezért az eszközök produktivitását nagyban befolyásolják ezen eszközök üzemeltetési költségei. Az üzemeltetési költségek pedig a legtöbb gazdaságban emelkednek.

4. A beruházások megvalósulásával kapcsolatos kérdések

1. Az említett körülmények következtében az állami gazdaságok saját erőből nem tudják megvalósítani azokat a beruházásokat, amelyek biztosítanák a szektor optimális mértékű műszaki-technikai fejlődését. Sok esetben nem történik meg az elavult épületek cseréje, ennek következtében igen magas a régi állatférőhelyek fenntartási költsége. Olyan költségről van szó, amelyekkel csak foltozgatjuk a leromlott állagú eszközöket.

2. A szükségszerűen magas épületberuházások miatt több gazdaságban a szoros értelmében nem marad elegendő fedezet a gépi beruházások megvalósítására, ezért a gazdaságok egyrésze óvakodik a selejtezésektől, melyeknek elmaradása kedvezőtlenül hat a gépek üzemeltetési költségeire (különösen a kombájnok javítási költsége emelkedik a főosztályhoz tartozó gazdaságokban). A mezőgazdasági gépek beszerzési problémáira mutat rá az a helyzet, hogy igen sokféle típusú gépet

* ar. K. 600 Ft-os szorzata + termelő állóeszközök nettó értéke + készletek átlagos értéke.

** Éspedig nem azért, mert egyértelműen csökken

használnak a gazdaságok, ami megnehezíti az alkatrészek cserélését, szakszerű javítását. Van olyan gazdaság, ahol a traktorállomány 13! típusból áll. Mezőgazdasági termelésünk ipari háttére rengeteg strukturális problémával küzd, különösen áll ez a gépiparra, amely még 50%-ig sem tudja a mezőgazdaság ilyen irányú igényeit kielégíteni (minőség-cserélhetőség, ár és idő-ütemezés problémáról nem is szólva). A mezőgazdaság ipar felé való nyitottsága, a gépipar (és az ellátó vállalatok) monopolhelyezete ezt a körülményt tovább nehezíti.

3. A még ki nem próbált technológiát igénylő beruházásoknál különösen kiéleződik a népgazdasági szinten fontos kockázatvállalás kérdése. Nem lehet eléggé hangsúlyozni azt a tarhatatlan helyzetet, amelyben a tervezők és a kivitelezők egyre nagyobb összegek mellett sem hajlandók vállalni a kockázat minimumát (miközben durva alábecslési hibákat vétenek, ill. esetenként elfogadhatatlan létesítményeket hagynak maguk mögött). Gyakran akadályozzák ezzel a beruházás termelésbe lépését és további kiadásokat hárítanak a beruházókra!

Szakosított telepeink esetén egyértelműbben kellett volna koordinálni az említett szervek és a beruházók közötti gazdasági felelősséget, kockázatot. A beruházó és a kivitelező kapcsolatát tartóssá kell tenni mindaddig, amíg a kezdeti üzemelési problémákon túl leszünk.

4. Szakosított telepeink hatékony működtetése igen magas követelményeket rótt a gazdaságokra állategészségügyi, technológiai téren egyaránt. Több gazdaság igen nehezen tudta a fertőzésmentes fajtaállományt biztosítani. A nem kielégítő légcseré és a — padozat miatti — végtagi megbetegedések következtében hátrányosan alakul a takarmányértékesítés és a fajlagos hozam.

5. A jelentős összeget igénylő szakosított telepberuházásaink a mezőgazdasági termelés műszaki-technikai fejlődését segítik elő. A gépesítés magas színvonala megkönnyíti az egyes munkák elvégzését. A korszerű környezet biztosítja a kulturáltabb munkavégzést, ugyanakkor csökkenti a munkaerőszükségletet és így a gazdaságok munkaerőgondjait is. A gazdaságok vezetői gyakran hivatkoznak arra, hogy a hagyományos állattartási viszonyok közepette nehéz munkaerőt biztosítani. Ugyanakkor a szakosított telepek munkeroigénye szakképzettség tekintetében magasabb, mint a hagyományos tartásnál és a megfelelő szakképesítésű mezőgazdasági dolgozóban hiány van. Valószínű, hogy a gazdaságok a munkaerő szempontjából sem számoltak olyan követelménnyel, amivel az új beruházások felléptek. Részint ez is oka a beüzemelési idő meghosszabbodásának (több mint 3 év), amely az eredménytelen eszközlekötésben jelentkezett.

6. Végül és nem utolsó sorban a beruházási javak piacán tapasztalható feszültség, amely az ellátási zavarok időnkénti felerősödésében mutatkozik meg, egyik legfontosabb tényezője az elhúzódoó beruházásoknak.

Következtetések és a megoldás lehetséges útjai

Beruházási támogatási rendszerünk több korrekcióra szorul. Egyik oldalon a szocialista állam számottevő áldozatot vállal a mezőgazdaság érdekében, miközben a gazdaságok súlyosnak tartják az elvonás mértékét és egyre nehezebben igazodnak el a szabályozók bonyolult viszonyai között. A központi gazdaságirányítás elvárja a gazdaságoktól a távlatokban való gondolkodást és döntést, a perspektivikus szemléletet, ugyanakkor olyan közzgazdasági környezetet teremt, amely hátrányosan hat a gazdálkodás biztonságára és a szabályozók gyakori módosításával éppen a „napról napra” tevékenységre készítet. Ezen a ponton joggal vethető fel,

hogyan gazdaságirányításunk (és a közvélemény) nem türelmetlen-e konkrétan az állattenyésztés fejlődésével szemben?

1. A beruházások ártámogatása a bekerülési érték %-ára vonatkozik. A bekerülési érték normatívák alapján határozható meg, azonban e normatívák mielőbbi felülvizsgálatára lenne szükség, mert jelentősen elszakadtak a tényleges ráfordításoktól. Az 1 tehénférőhelyre megállapított normatíva 42 000 Ft költséggel számol, holott a tényleges ráfordítások szerint 62—66 000 Ft-ba kerül.

2. Jelenlegi támogatási rendszerünk nagyon ésszerűen preferálja a közös vállalkozásban megvalósított beruházásokat. Ennek ökonomiai helyességét nem lehet vitatni, mert éppen egy-egy gazdaság elégtelen felhalmozókéességét kívánja az erőforrások koncentrációjával növelni. Ezzel alapot igyekszik biztosítani nemcsak az objektum létesítéséhez, hanem annak jobb kihasználásához is. Ugyanakkor ez a konstrukció még inkább fokozhatja a beruházások jelenlegi rendszerének egyik ellentmondását, a felelősség kellő hiányát. Nyilvánvaló a beruházások egy részénél nem lehet egyenlő befektetést elvárni ezzel azonos mértékű áldozatvállalást és így a döntési felelősség kollektív szintre homályosul (akárcsak központi szinten).

3. A mai rendszer nemcsak pénzügytechnikailag, hanem hatékonyságmegítélés szempontjából is rendkívül bonyolult. Támogatást nyújtunk az egyszerű ráfordításokhoz, hozzájárulunk a folyamatos ráfordítások olcsóbbításához, és hogy vállalati szinten elégséges jövedelmezőséget biztosítsunk — bizonyos időközönként felfelé emeljük a végtermék felvásárlási árát. Hogy csökkentjük a sajáterő-problémákat, eredménykiegészítő támogatásokat nyújtunk.

4. 1972 végétől emelkedett a fehérje-, keveréktakarmányok és a takarmánykoncentrátumok ára. A fehérje-takarmányok árszínvonala mintegy 7—10 %-kal növekedett. A takarmányárak emelkedése növeli a takarmányozási költségeket, ezért 1973-ban felfelé emelték a sertés és a baromfi felvásárlási árát.

A szarvasmarhatenyésztés különleges fontosságára való tekintettel egyedi elbírálásban részesül. 1973-tól állami támogatást kapnak a gazdaságok a többlet-tehén-létszám után, 3000 Ft üzemviteli támogatásban részesülnek minden élveszületett borjú után. 1973. január 1-től a tej literenként átlagosan 1,30 Ft-tal, a vágómarha 5,70 Ft-tal magasabb felvásárlási áron kerül ki a gazdaságokból. Megváltozik a beruházások állami támogatása is

- a támogatás kiterjed a meglévő telepek korszerűsítésére is
- az új férőhelyek és a szakosított telepek létesítéséhez fix összegű támogatást nyújt az állam.

A szarvasmarhatenyésztés beruházásainál előreláthatóan nagyobb gond jár el a gazdaságok. Várhatóan javul a meglévő telepek kihasználása, kissé visszaszorul az új létesítmények számának gyarapodása. A fix összegű támogatás jobban fog ösztönözni az olcsóbb megoldásokra, előnyösen hat a vállalati takarékosagra.

A problémakomplexum megoldását két oldalról lehetne megközelíteni.

I. A felhalmozási erőforrások nagysága oldaláról azt kellene megvizsgálni, hogy a népgazdaság jelenlegi helyzetében megvalósítható-e a mezőgazdaság gyors ütemű technikai-technológiai fejlesztése. Tehát lehetne-e a mainál jóval nagyobb mértékben koncentrálni az ágazatra (avagy vigyük tovább a mostani fejlesztési ütemet).

Az ország gazdasági fejlődése ilyen értelemben kritikus szakaszban van.

A magyar szocialista ipar műszaki megalapozása után ezen ágazatunk is csak intenzív módon fejleszthető, amely a termelés anyagi ráfordításainak nagyarányú növelésével oldható meg. Nemcsak az állami gazdaságokban, hanem a termelőszövetkezetekben is a jelenlegi időszakban van a legnagyobb szükség a műszaki

fejlesztésre (minőségileg magasabb színvonalon, mint a második, ill. harmadik 5 éves tervben). Tehát gyakorlatilag mindkét népgazdasági ágban egyidőben jelentkeznek a nagyarányú fejlesztési szükségletek. A két ágazat fejlődése kölcsönösen feltételezné egymást, alapot adhatna a másik ágazat lehetőségeinek kihasználására, azonban mindkét ágazat *elsősorban igényt táplál* a másikkal szemben, és ez csak komoly ráfordítások eszközzésével lenne megoldható*.

A mezőgazdaságban is egyre szükségszerűbben merül fel a termelési tényezők optimális aránya — a föld, létszám és a termelőeszközök olyan kombinációja — amely alapján a termékegység költsége minimális és az egységnyi eszközértékre jutó vállalati nyereség maximális. Ily módon a beruházások megtérülése rövidebb, a gazdálkodási feltételek előnyösebbek. De olyan beruházási rendszer kialakításának, ami ezeket biztosítja — a mai körülmények között semmi valós magva nincs. Úgy gondolom, hogy a mezőgazdasági termelés felé jelentkező hazai és világpiaci fogyasztói igények sokkal erősebb faktor a fenténél. Olyan beruházási rendszer viszont, amelyben a gazdaságokat jobban érdekeltté lehetne tenni az egyszeri ráfordításokban — nem illúzió, egyben égető szükségszerűség. Mai viszonyaink között ez a beruházási rendszer egyes ellentmondásainak feloldásában jelentkezhetne, nevezetesen az egyik legfontosabb — a gazdasági felelősség növelésében. Célravezető lenne olyan érdekelttség megteremtése, ami az egységnyi eszközértékre jutó fejlesztési alap maximalizálásában valósulna meg. Ez elősegítené a saját forrás bővülését, a vállalati önállóság növekedését, a befektetésekkel való fegyelmezettebb gazdálkodást.

II. Általában a mezőgazdaságnak nyújtott támogatások oldaláról (amely támogatások szerepét nagyon differenciáltan, igen ellentétesen ítélik meg) régi, ma is felszínen levő kérdés — a támogatások „árasítása”. Nem lenne-e hatékonyabb felemelni a mezőgazdasági termékek árát, megszüntetve a megszámlálhatatlan csatornán keresztül folyósított támogatást? Konkrétan a mezőgazdasági termékek áremelése lenne a legkézenfekvőbb megoldás a gazdaságok számára. Ha ez az áremelés biztosítaná az egyszeri és folyamatos ráfordítások visszatérülését és egy normálhasznot, akkor a gazdaságok hosszabb távon is világosan látnák a termelés eredményét és tartalmát kapna a beruházások hatékonysága. Nagyobb értelme lenne az egyszeri ráfordítások összegének, nem számíthatnának a gazdaságok a támogatások különböző formáira (amelyek vállalati szinten teljesen összekuszálják a hatékonyság egyes faktoraikat).

Azonban a megoldás ilyen formája népgazdasági szinten pontosan előre nem látható, bonyolult módon tovagyrúzó áremelkedést indítana el. A különböző strukturális problémákon túl, döntően kihatna életszínvonal-politikánkra.

Talán járhatóbb út lenne a másik változat.

Segítené a gazdasági tisztánlátást, ha a *támogatásokat egy összegben adnánk és feltétlenül az első mozzanathoz, a beruházásokhoz*. Ennek több előnye is lenne:

— a gazdaságok a beruházások megvalósítása és üzemeltetése során nem „bizakodhatnak” a további állami segítségben, a gazdálkodási fegyelmet, a munkaszervezés színvonalát nagyban emelné,

— jobban segítené a beruházások megvalósítását, hiszen tartósan forrásprobléma van,

— *világosabbá tenné a ráfordítás és az eredmény viszonyát*, ti. az esetenkénti felvásárlási áremelés kedvezőbb hatékonyságúnak tünteti fel a befektetéseket, mint amilyenek azok a valóságban. Egészen pontosan, amennyiben az eredmény-

* Több javaslat hangzott el egy jelentős kapacitású — élelmiszergazdaságot és az ipar mezőgazdaságot ellátó ágazatait összefogó — nagy ágazati komplexum erőteljes fejlesztésére, ám majdnem annyi érvet lehetne felhozni az ipar többi ágazatainak kiemelt ütemű dinamikus fejlesztése mellett.

javulás külső tényezőből adódik, nem tekinthető a befektetések hatékonyságjavulásának, mert ténylegesen nem nőtt a társadalom anyagi gazdagsága, ill. nem csökkent annak megtermelési költsége.

EINIGE FRAGEN DER WIRKSAMKEIT DER INVESTITIONEN IN DEN STAATLICHEN LANDWIRTSCHAFTEN

Von

István Vékás

Verfasser untersucht die Wirksamkeit der Investitionen im staatlichen Sektor der Landwirtschaft und führt in Verbindung damit auch die Beweggründe des Verhaltens der landwirtschaftlichen Betriebe auf diesem Gebiet vor Augen. Die Gestaltung der Wirksamkeit ist besonders im Rahmen der Viehzucht problematisch und auch die Richtlinien der ökonomischen Regelungen sind nicht zur Besserung dieser Situation geeignet. Die dargelegten Vorschläge (des Verfassers?) zur Lösung des Problems werden hoffentlich auch zu einer Verfeinerung des Investitions-Systems beitragen.

НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ ОПЕРАТИВНОСТИ КАПИТАЛОВЛОЖЕНИЯ В СОВХОЗАХ

Векаш Иштван

Автор в своей работе изучает формирование оперативности инвестиции в государственном секторе сельского хозяйства. Одновременно он указывает и на импульсы капиталовложения совхозов.

Формирование оперативности, особенно в животноводстве проблематично и даже направление экономического регулирования не облегчает улучшение этого положения.

Предложения автора о решении вопроса очевидно будут содействовать уточнению системы инвестиции.

II. NYELV ÉS IRODALOM

TYUTCSEV NÉGYÜTEMŰ JAMBUSAINAK STATISZTIKAI ÉS ÖSSZEHASONLÍTÓ ELEMZÉSE

Írta: BARÓTI TIBOR

TYUTCSEV versritmusának gazdagságát, újszerűségét, a korabeli költészet megszokottá vált ritmusától való eltérését már kortársai is észrevették. Az erre vonatkozó korabeli feljegyzések mellett legjellemzőbbek talán Turgenyevnek, a Tyutcsev-versek első, 1854-es gyűjteményes kiadása szerkesztőjének közismert önkényes „ritmusjavításai”.

TYUTCSEV ritmitikai gazdagságát, újszerűségét a versmértékek, verselési rendszerek viszonylag kevés választékából alkotja meg. TYUTCSEV leggyakrabban használt, legáltalánosabb versmértéke a négyütemű jambus, amely Lomonoszov verselése óta az orosz költészet fő versmértéke volt. A továbbiakban megkíséreljük a négyütemű jambus különböző formáinak statisztikáját adni, hogy a ritmus, mint a vers alapvető formateremtő elvének számszerű leírása után a kapott eredményeket más költőre jellemző adatokkal összehasonlítva Tyutcsev fő, ritmikai és verselési tendenciáit meghatározhassuk, így próbáljuk megjelölni helyét az orosz líra fejlődésében.

Vizsgálódásunk tárgya: TYUTCSEV legújabb, akadémiai kiadásának első kötetében található négyütemű jambusokkal írt összes verse: összesen 99 költemény, 1245 sor. Meggyőződésünk, hogy egy költői életmű tárgyalásakor a ritmus jellemzőinek megállapítása legalább olyan jogos és fontos, mint bármi más, vers-struktúrát alkotó tényező (pl. képrendszer, hangzáselemek stb.), mert RUDNYEVVEL együtt az a véleményünk, hogy a vers nem csupán ritmusosan szervezett beszéd, hanem ritmikailag szervezett beszéd mindenek előtt. [1] Ebben az értelemben nemcsak Majakovszkijra, hanem Tyutcsevre, sőt minden igazi költőre érvényesek Majakovszkij szavai: «Ритм — основа всякой поэтической вещи, проходящая через неё гулом. Постепенно из этого начинаешь вытаскивать отдельные слова. Откуда приходит этот основной гул-ритм — неизвестно. Для меня это всякое повторение во мне звука, шума, покачивания или даже вообще всякое повторение каждого явления, которое я выделяю звуком. Ритм может быть один во многих стихах, даже во всей работе поэта, и это не делает работу однообразной, так как ритм может быть до того сложен и трудно оформлен, что до него не добраться и несколькими большими поэмами...» [2]

A ritmus az egymással összemérhető beszédrészek (ritmikus egységek) periódusos ismétlődése; az a szükséges és elegendő feltétel, amely a prózát verssé teszi. A ritmus keletkezésének és érzékelésének legfőbb feltétele a metrum, az a szabályszerűség, normatív törvényszerűség, amely képes előidézni egyrészt a ritmikus ismétlődés bekövetkezésének várását, másrészt a szabályszerűség megsértésének érzékelését. A szillabo-tonikus verselésben — így a négyütemű jambusok esetében is — a vers ritmusát a hangsúlyos és a hangsúlytalan szótagok, szóhatárok és szünetek váltakozása alkotja. A metrum az a szabályszerűség, amely ezt a váltakozást szabályozza.

A vers reális ritmusa, hangzása a metrikus szabályszerűség és a ritmizált beszédanyag kölcsönhatásaként alakul ki: a metrum, mint normatív tényező, meghatározza, hogy a szavak milyen kapcsolata alkothat verssort az adott versmértékben.

A valószínűségszámítás, az információelmélet és a statisztika módszerének felhasználásával lehetőség nyílt egyes versek, vagy akár egész költői korszakok ritmusának leírására és összehasonlítására. Matematikusoknak, nyelvészeknek, irodalomároknak sikerült feltárni és számszerűen leírni azokat az intuitív, „vers előtti” ritmikus tendenciákat, amelyek a vers írása közben hatalmukban tartották a költőt.

A módszer története

Andrej BELIJ alkalmazott első ízben matematikai-statisztikai módszereket a ritmus feltárására «Символизм» c. könyvében. (Moszkva, 1910.) Belij ritmusértelmezésének lényege abban van, hogy a négyütemű jambus elemzésekor különbséget tesz az absztrakt, normatív versmérték fogalma és a reális, akusztikailag érzékelhető ritmus között, és a metrikai séma szabályszerűsége megsértésének összegét nevezi ritmusnak. Belij négyütemű jambusokban írt versek alapján végzett statisztikai számításaiban a metrikus séma szerint kötelező hangsúlyok elhagyását, illetve a „szabálytalan” hangsúlyosodást százalékokban kifejezve igyekezett megállapítani egyes korszakok, költői iskolák vagy egyes költők egyéni ritmikai sajátosságait. Belij hibája nagyjelentőségű kísérletei mellett abban áll, hogy a ritmust nem viszonylagos minőségnek veszi, nem a hangsúlyos és hangsúlytalan szótagok szabályos váltakozását érti alatta, hanem mint mondottuk, csak a metrikus séma megsértéseit a hangsúlytalanodást, vagy pót-hangsúlyosodást tartja ritmusnak. Ezt fejezi ki grafikai módszerével is: a sorok metrikus sémáit egymás alá írva a hangsúlyelhagyást ponttal jelöli, s az így kapott pontokat egyenesekkel összekötve a hangsúly-elhagyásoknak megfelelően különböző mértani alakzatokat kap: „háromszögeket”, „romboidokat”, „tetőket”, „lépcsőket”, „négyzeteket” stb. A kapott alakzatok számából és variációs gazdagságukból következtet az egyes költők ritmusának eredetiségére, gazdagságára. BELIJ számításai szerint a 19. század költői közül előkelő helyet foglal el Tyutcev, míg a 20. századi költők közül Szologub verseinek ritmusa mutatkozik legfrissebbnek, legváltozatosabbnak.

A 20—30-as években statisztikai módszerrel elsősorban a formalisták elemeztek verseket: SENGELI, TOMASEVSKIJ, JARHO stb. Kiemelkedő eredményekkel azonban csak az utóbbi időben dicsekedhet a matematikai statisztika mind a nyelvészetben, mind az irodalomtudományban, miután a kutatásba matematikusok is bekapcsolódtak a matematikai statisztika, az információ-elmélet és a valószínűségszámítás apparátusával.

Úgy a metrum szabályszerűsége, mint a ritmushordozó szó (beszéd) prozódiai sajátosságai kifejezhetők matematikailag. Az orosz nyelv fő prozódiai sajátossága az, hogy minden egyes önálló jelentésű szónak egy dinamikus hangsúlya van, s a hangsúly különböző szavaktól függően különböző szótagon állhat. Az orosz nyelv szavait tehát a szótagszám és a hangsúly szótagonkénti elhelyezkedése szerint különböző típusokba oszthatjuk (pl. Sengeli: Tehnika sztiha): vannak egy szótagból álló hangsúlyos, két szótagból álló jambikus, ill. trocheikus, három szótagból álló daktilusi, anfibrachusi, anapestusi stb. szavak, amelyek a metrikus séma és a ritmikus impulzus szerint szerveződnek ritmusos beszéddé (verssé), úgy, hogy közben a nyelv általános, prozódiai, fonetikai, grammatikai szabályai is érvényesülnek.

Kiszámítható, hogy különböző nyelvek esetében a különböző nyelvi anyag természete, törvényszerűségei hányféle lehetőséget nyújtanak az anyag ritmikus beszéddé való szerveződésére, azaz a metrumba való beilleszkedésre. A számítás egyszerű sémákon, empirikus anyag kizárásával is elvégezhető: csupán a metrikus séma követelményeit és a nyelvi anyag törvényszerűségeit kell szem előtt tartani.

A négyütemű jambus elvileg a következő formákban fordulhat elő: (Я-vel jelöljük a „helyes” azaz hangsúlyos verslábát, П-vel pedig a hangsúly kihagyását: (пиррихий-пирригеус))

1. Я Я Я Я	5. П П Я Я
2. П Я Я Я	6. П Я П Я
3. Я П Я Я	7. Я П П Я
4. Я Я П Я	8. П П П Я

Ezek a sémák együttesen alkotják a négyütemű jambus metrikai alternációinak lehetőségeit. Reális szavakkal „megtöltve” azonban mindegyik lehetséges sémán belül több, pontosan kiszámítható, a nyolc formán belül azonban összesen 41 féle megvalósulási lehetőség van.

A sémák az egyszótagú hangsúlyos szótól a nyolc szótagú véghangsúlyos szóig (vagy kilenc szótagú szóig, ahol a hangsúly az utolsó előtti szótagon van) a különböző szótípusok (jambusi, trocheusi, daktilusi stb.) 41 alternációs lehetőségét biztosítják.

Matematikuskok, nyelvészek, verskutatók először a metrikus sémát kitöltő különböző szótípusok előfordulásának gyakoriságát számították ki ritmikailag semleges szövegben (prózában, köznyelvben) s a kapott számok felhasználásával valószínűségszámítással meghatározták a különböző metrumokat, metrikus sémákat alkotó szótípusok együttes előfordulásának, azaz meghatározott kombinációjának nehézségi fokát.

A számítások bebizonyították, hogy a hétköznapi beszédben, a prózában (művészi prózában is) a ritmus automatikusan keletkezik, azaz nincs semmiféle törvényszerűség a hangsúlyos és hangsúlytalan szótagok váltakozásában. A metrum követelményei, szabályszerűségei természetesen alapvetően megváltoztatják ezt az automatikus, véletlen „ritmust”: a különböző ritmikai struktúrájú szavak már nem a valószínűségelmélet történeinek megfelelően, hanem az egységes költői szándék kifejezését megvalósítva, a költői szándéknak, feladatnak alárendelve szerveződnek egymás mellé. A metrikus séma, amely egyébként nem más, mint absztrakció, a költői alkotásban gazdag érzelmi, akaratí stb. tartalmat hordozó képpé válik; a költő művészi világnézetét, emócióit, a vers hangulatai és hangzás-elemeit egységbe forrasztó képpé alakul át.

Ha nagy költők négyütemű jambusban írt verseit statisztikai módszerrel elemezzük, kiderül, hogy ezekben egyéni ritmikus tendencia jut kifejezésre. A százalékosan kifejtett adatokat összehasonlíthatjuk a valószínűségszámítással kiszámított automatikus, azaz „véletlen” jambus százalékos adataival, s akkor megkapjuk, hogy egyes költők, költői iskolák milyen mértékben engedelmeskedtek a nyelv általános ritmikai szabályainak, illetve mennyire tér el a reális ritmus a kiszámított, „automatikus” ritmustól: azaz a költő tudatosan vagy tudattalanul milyen mértékben törekedett egyéni, kifejező ritmikus struktúra elérésére.

Tyutsev négyütemű jambusainak statisztikai vizsgálata, a vizsgálat eredményei

A továbbiakban TYUTCSEV legújabb, akadémiai kiadásának első kötetében található, négyütemű jambusokban írt verseinek vizsgálatáról számolunk be. [3] Azért szorítokunk kizárólag az első kötetre, mert egyrészt a szerkesztői előszó szerint az első kötet magában foglalja TYUTCSEV lírájának „minden alapvető eredeti darabját, amelyek az orosz és világirodalom nagymértékű kincseit alkotják”, másrészt a második kötet négyütemű jambusokban írt versei között nem találtunk semmiféle olyan kirívó esetet, amely lényegesen megváltoztatta volna számításaink alapján TYUTCSEV ritmikájáról alkotott képünket.

Az első kötet 206 költeményt tartalmaz. Ezek aránylag nagy része, 99 költemény négyütemű jambusokkal íródott, a fennmaradó 107 vers — három-négy-öt ütemű, vagy változó szótagszámú (kevert metrumú) jambus, trocheus (különösen sok a négyütemű trocheus). Kevesebb az egyéb „klasszikus” (három szótagú verslábak) verselésben, illetve a nem „klasszikus” verselésben írott versek száma. A verseket két alkotói korszak részeként elemeztük: az alkotás folyamatában a negyvenes évek elején bekövetkező huzamosabb szünet előtt és után írt versekre osztva azokat.” Az első korszak utolsó verse a 101. oldalon található: «Глядел я стоя над Невой» c. vers, a második korszak első verse a 105. oldalon található: «Ещё томлюсь тоской желаний» c. nyolcsoros vers.

Mindkét korszak összes versében (összesen 1245 sor) a verssorok hangsúlyviszonyai alapján megállapítottuk, hogy a verssor a nyolc fő jambus-forma melyikéhez tartozik. Mindkét korszak sorszámtól 100%-nak véve, a különböző jambikus formák előfordulása %-ban kifejezve a következő:

	I. korszak	II. korszak
1. forma: Я Я Я Я	20,3 %	17,2 %
2. forma: П Я Я Я	3,4 %	7,2 %
3. forma: Я П Я Я	10,9 %	9,3 %
4. forma: Я Я П Я	45,7 %	45,7 %
6. forma: П Я П Я	11,4 %	13,5 %
7. forma: Я П П Я	2,3 %	1,4 %

Az 5. (П П Я Я) és a 8. (П П П Я) forma az általunk vizsgált anyagban egyszer sem fordult elő. Túlságosan ritka, ritmikailag nehéz szavak alkotják ezeket a formákat: legalább hat, illetve nyolc szótagú szavak.

A négyütemű jambus kanonizált nyolc formája mellett a következő formákkal találkoztunk még:

	I. korszak	II. korszak
С Я П Я	1,4 %	2,9 %
Х Я П Я	1,4 %	1,4 %
Х Я Я Я	1,7 %	1,4 %

Ezeket a jambikus formákat mint a négyütemű jambus metrikus szerkezetét sértő, igen sok ritmikai információt hordozó ritmikus variációkat foghatjuk fel. Érdekes megjegyezni, hogy az első korszakban a következő, előfordulási arányukat tekintve jelentéktelen számú, de Tyutsev kezdeti költői korszakára igen jellemző merész kísérletekkel, ritmikus formákkal is találkoztunk:

С Я Я Я	0,9%
С П Я Я	0,3%
Я С Я Я	0,3%

A kapott adatok első pillantásra nem sokat mondanak, egyelőre legfeljebb annyit tudunk megállapítani, hogy a második korszakra különösen az utóbbi formák eltűnésével valamivel nagyobb kiegyensúlyozottság jellemző. Sokkal többről árulkodnak azonban ezek a számok, ha összevetjük a négyütemű jambus nyolc formája 41 variációs lehetősége alapján valószínűségi számítással meghatározott automatikus, „véletlen” jambus százalékban kifejezett adataival. Hogy ТЮТЦСЕВ jambikus verselésének tendenciáit történetileg megfigyelhessük, összehasonlítjuk a kapott eredményeket a 18. század klasszikus költőinek, Тютчев kortársainak — a 19. század első fele költőinek, valamint néhány 20. századi költő megfelelő adataival. A vonatkozó adatokat A. Kondratov „Математика és költészet” (M. 1962.) c. tanulmányában található, az orosz jambus fejlődését mutató első számú táblázatból vettük. Az orosz nyelv ritmikai-statisztikai természetét figyelembe véve a véletlen jambus és a vizsgált korszakok költőinek százalékban kifejezett adatai a következők:

1. ЯЯЯЯ 2. ПЯЯЯ 3. ЯПЯЯ 4. ЯЯПЯ 6. ПЯПЯ 7. ПЯПЯ

Véletlen jambus	17,7	8,0	26,4	26,9	14,9	6,9
Тютчев I.	70,3	3,4	10,9	45,7	11,4	2,3
II. korszak	17,2	7,2	9,3	45,7	13,5	1,4
Ломоносов	31,6	1,4	21,5	42,9	0,8	1,8
Герцзавин	42,7	2,7	18,8	32,3	3,5	0,1
Зуковскай	41,8	7,1	7,7	36,3	6,8	0,3
Пушкин:						
Бахчисз. шок.	23,9	5,3	10,7	52,4	7,5	0,2
Анегин	26,8	6,8	9,7	47,2	7,0	0,4
Бронзлова	28,4	6,5	4,3	49,4	11,1	0,2
Жазиков	27,6	6,7	1,8	49,4	14,0	0,3
Баратинскай	28,1	9,4	1,7	51,3	9,4	0,1
Брусов	42,5	5,7	7,4	38,8	5,6	0,0
Блок	38,5	8,7	10,4	33,5	8,3	0,6
Багrickий	18,2	5,5	16,4	39,5	12,7	6,4
Заболотский	20,7	5,2	4,9	61,5	6,2	1,7

A táblázat értelmezése. Тютчев ritmikus adatainak összehasonlítása a 18. századi, a 19. századi és a 20. századi költők adataival.

A táblázat szerint a négy metrikai hangsúllyal rendelkező „teljes” jambus véletlen előfordulása: 17,7%. A nyelv automatikus törvényszerűségének megsértésére a táblázat szerint legjobban a 18. század költői törekedtek. 1739-ben jelent meg Ломоносов: «Письмо о правилах российского стихотворства» c. műve, amelyben a német, valamint a klasszikus görög és latin verselés példájára — de az orosz nyelven alapulva — elméletileg kidolgozta az orosz szillabo-tonikus verselés rendszerét. Az új verselési rendszer az ún. „emelkedett” műfajokban (mindezekelőtt az ünnepélyes alkalomra írt ódában) igen szigorú szabályszerűségeket jelentett: a költőknek ezekben a műfajokban a hangsúly-eltolódások, a metrikus séma megsértésének elkerülésére kellett törekedni. ЛОМОНОСОВ helytelennek, „véletlennek” nevezi azokat a sorokat, ahol a jambikus versláb helyén pirrigius, azaz hangsúlytalanodás található.

ЛОМОНОСОВ költői tehetősége, nyelv- és ritmusérzéke, mint a számok mutatják, végül is azt eredményezték, hogy verseiben sikerült meghaladnia saját rendszerének

merev szabályait és a gyakorlatban sikerült megvalósítania az orosz jambus ritmikai felszabadítását. Költői gyakorlatában fokozatosan megújította eredetileg az elméletét illusztráló verseinek ritmusát, s újítása a szigorú metrikus kötöttségek megsértéséhez, illetve feladásához vezetett, ami verseinek gondolati, érzelmi, esztétikai információ-késztségét nagyban növelte. Az orosz nyelv átlagos szóhosszúsága (prózában) 2,86 szótag. Így túlságosan kevés szóval (csak az egy-két szótagú szavakkal, vagy amfib-ráchisi szavakkal) fejezhetné ki a költő a világról alkotott véleményét, érzéseit, gondolatait, ha ragaszkodna a teljes (100%-os) jambushoz. A 18. századi költőknek óriási erőfeszítésébe került az első forma ilyen mértékű gyakorisága (Lomonoszov 30,1%, Gyerzsavin 42,7%). Tyutcssev az első forma alapján közel áll a véletlen, az automatikus jambus követelményeihez, ezzel erősen különbözik a 18. századi költőktől, s közelebb áll a puskinsi korszakhoz. Érdekes, hogy a gyakran archaistának aposztrofált Tyutcssev a 18. század egyik fő poétikai tendenciájához viszonyítva mennyire modern. Hiszen a 18. század verselésének fő tendenciája Tregyakovszkij ellenvetései ellenére is a teljes hangsúlyra való törekvés, s ezt az összes táblázatunkban szereplő költő közül legjobban Tyutcssev tagadja. Ez annál is meglepőbb, mivel Zsukovszkij és Gyerzsavin, akiknek tradíciójára épül Tyutcssev egész költészete, az első forma alapján a 18. század verselési tendenciáját folytatják. Tyutcssev vers-ritmusának számadataihoz a táblázatban szereplő költők közül legközelebb két 20. századi költő, Bagrickij (18,2) és Zabolockij (20,7) adatai állnak. A század eleji szimbolisták, akik Tyutcssevet verselése, képrendszere, költői világnézete alapján elődjüknek, mesterüknek tartották, szintén a 18. századi hagyományt látszanak folytatni a teljes (azaz négy) hangsúlyra való törekvésükben (Brjuszov, 42,5 Blok 38,5), amellyel valószínűleg a vers ünnepélyességét, emelkedett hangulatát akarták fokozni.

A 18. század verselésének másik fő tendenciája az első ütemben (első versláb) a hangsúlyos jambusra való törekvés volt. Ha a második és a hatodik forma kivételével összeadjuk a megfelelő adatokat, akkor megkapjuk, hogy az összes jambus hány százaléka őrizte meg az első ütem hangsúlyát. LOMONOSZOVNÁL ez a szám 97,8%, GYERZSAVINNÁL 93,8%. ZSUKOVSZKIJNÁL a második és a hatodik forma gyors növekedése miatt ez a szám 86,1%-ra csökken. Az említett, ugrásszerűen megnövekedett két forma Zsukovszkij újításának fő ritmikai jellemzője. ZSUKOVSZKIJ ritmikai újítása nyomán a puskinsi korszak a hangsúlyszimmetriára törekedett; a második és a hatodik forma százalékszám, azaz az első és a harmadik szótag hangsúlytalanná válása az előző, 18. századi korszak többszörösére emelkedett. A ZSUKOVSZKIJ által meghonosított új tendencia TYUTCSEV költészetében tovább folytatódik, s a második és a hatodik forma fokozott megléte miatt a második korszakban a táblázatban szereplő összes költő közül az első hangsúlyos ütem száma a legmélyebb pontra csökken (az első korszak statisztikája 82,1; a második korszak: 76,5). Az első ütem hangsúlyainak számát Tyutcssevnél növelik az első korszakban 1,4%-ban meglevő, az első ütemben spondeuszt tartalmazó (СЯПЯ) formák, valamint a kizárólag az első korszakban található СЯЯЯ (0,9%) СЯПЯ (0,3%) és az ЯСРЯ (0,3%) formák is, ahol az első ütemben a metrikailag kötelezően hangsúlyos második szótag mellett az első szótag is hangsúlyossá válik.

TYUTCSEV deklamatív, retorikus hangvételű verssoraiban a felkiáltás, költői megszólítás, retorikus, meditatív hanghordozás miatt az intonáció és a szünetet jelző vessző gyakran spondeusszá változtathatják a kezdő ütemet, pl.:

«Там, в горнем неземном жилище...»

«Ты, ты, моё земное провидение».

A kezdő ütem „áhangsúlyosodásának” másik formája viszont a mindkét korszakban fellelhető X Я П Я és X Я Я Я (első korszakban: 1,4; 1,7, második korszakban: 1,4; 1,4.) A hangsúlyeltolódás okozta rendkívül élénk, dinamikus ritmikai hatás mellett ezek a formák jelentősen hozzájárulnak ahhoz, hogy az első ütem csökkenő tendenciája megvalósuljon.

ТҮҮТСЕВ második korszakában jelentősen nő, több mint kétszeresére emelkedik az első hangsúlyt elhagyó második forma, és 2,1 %-kal nő az első és harmadik hangsúlyt egyszerre elhagyó ütemek száma. Az előbb említett, s mindkét korszakban egyaránt megtalálható X Я П Я és X Я Я Я formák szintén nagy mértékben fokozzák a vers ritmikus gazdagságát, s megjelenésüket többnyire a ТҮҮТСЕВ-re annyira jellemző felkiáltások, retorikus meditációk alkotják pl.:

«Как неожиданно и ярко ...»

«Ах, лишь одной главы моей...»

Mint a valószínűségszámítással nyert adatok bizonyítják, a „véletlen” jambus adatai alapján az első ütem mintegy 78 %-a hangsúlyos. A táblázatban szereplő összes költő közül ТҮҮТСЕВ közelíti meg ezt a számot második korszakára jellemző 76,5 %-kal. Így határozottan állíthatjuk, hogy ТҮҮТСЕВ az első ütemre jellemző statisztikai adatai alapján a puskinsi korszakhoz tartozik, élesen különbözik a 18. századi klasszicista hagyományoktól. A kor romantikus költészetének fő ritmikai megváltoztatása Зсуковскийj nevéhez fűződik, amelyet utódai: Puskin, Баратинский stb. tovább folytattak. A kapott eredményekre támaszkodva az első ütemről tett megállapításainkat összegezve mondhatjuk, hogy ТҮҮТСЕВ az első ütem hangsúlyainak szempontjából a puskinsi kor verselésének legjellemzőbb, legtendenciózusabb képviselője.

Az eddigiek során a négyütemű jambus első, második és harmadik formájáról kapott statisztikai adatok segítségével megállapításokat tettünk az első ütem alakulásáról a vizsgált korszakon belül. Ha a ТҮҮТСЕВ korszakaira vonatkozó eddigi adatainkat összehasonlítjuk az első ütemre vonatkozó, a véletlen jambust kifejező számokból meghatározott eredményekkel, akkor azt tapasztalhatjuk, hogy a ТҮҮТСЕВ-re jellemző adatok a kérdéses formák esetében meglepően megközelítik a véletlen automatikus jambus adatait. Nem lehet-e mindebből arra következtetni, hogy ТҮҮТСЕВ verselése a ritmus szempontjából visszaesést jelent az előző korszakokhoz, vagy akár közvetlen kortárs költőkhöz képest? A válasz csak határozottan nem lehet. Kétségtelen, hogy az ódáktól, himnuszoktól hangos, retorikus 18. századi költészetben találhatjuk a leggyakoribb és legáltalánosabb eltéréseket a véletlen által meghatározott szabályszerűségektől. Ezek az eltérések azonban bármilyen „nehéz” alkotói tevékenység eredményei is voltak, az idők folyamán az uralkodó műfajokkal való kapcsolatuk során a műfajra jellemző kanonizált metrikai formulákkal, állandóvá váló lexikával, intonációval, sőt bizonyos helyeken következetesen visszatérő szónokias gesztikuláció, mimika képzetével nőttek össze, s a ritmus „csiszolttá”, automatikussá vált. [4]

Már ЛОМОНОСЗОВ elméletéből és annak általa történő gyakorlati megvalósításából láthattuk, hogy nemcsak ritmikai, de nyelvi, általános poétikai szempontból is nehezebb volt a 18. századi költők verselése a 19. századi romantikusokénál. Ez a tény felfogható azon tendencia részeként és megvalósulásaként, amelyet Озсип Брик „Ritmus és szintakszis” c. művében az orosz szillabo-tonikus verselésnek az orosz nyelv természetének sokkal megfelelőbb hangsúlyos verseléssé való átalakulásának nevez. [5]

A szillabo-tonikus verseléstől a „dolnyik”-on (hangsúlyos tagoló vers, változó számú hangsúlytalan szótagokkal) keresztül a modern orosz hangsúlyos verselésig fokozatosan csökken a metrum szabályozó, korlátozó szerepe: a hangsúlyos verselésben írt verssor hangsúlytalan szótagjait már semmi szabályszerűség nem szervezi, s ebből a szempontból már nem különbözik a prózától. Ugyanakkor a hangsúlyos verselésben írt verset sem érezzük prózának, mert a ritmus helyett a rímek szervezik, „nehezítik”. Ezért van az, hogy különböző korszakok nagy költőinek különböző verselésben írt versei információelméleti vizsgálatok szerint nagyjából azonos információtartalomról tanúskodnak. [6] Bebizonyosodott: a különböző verselési újítások nem „könnyítik” meg a verset, mivel bizonyos ritmikai jellegű könnyítések alkalmával a költők újabb, más természetű „korlátokat” vezetnek be.

Az újítás a verselésben általában valamilyen, a nyelvvél szemben támasztott korlátozó jellegű szabályszerűség feladását, más, enyhébb szabályszerűséggel való helyettesítését jelenti. Ez a helyettesítés, mint az információelmélet módszerével végzett kísérletek igazolták, nem a költészet információtartalmának növelését szolgálja, hanem azért van rá szükség, mert valamely költői forma, metrum, stb. automatizálódott, „klisévé”, közhellyé vált, — azaz megszűnt érzékelhető lenni.

Az automatizáltság érzéséről, annak feloldására irányuló törekvésekről mondotakat látjuk igazoltnak abban a ritmikus viselkedésben, amelyet a második és harmadik ütem hangsúlyviszonyainak vizsgálatával állapíthatunk meg. (A négyütemű jambus szabályai szerint a metrum alapvető követelménye az utolsó metrikus hangsúly kötelező megléte, — a nyolcadik szótagnak mindig hangsúlyosnak kell lennie.)

Először a második ütem hangsúlyviszonyainak statisztikáját vizsgáljuk meg. Táblázatunkban a harmadik és a hetedik forma tartalmaz hangsúlyelhagyást a második ütemben. A kiszámított automatikus jambus szabályai szerint a harmadik forma előfordulása 26,4%, a hetedik formáé 6,9%. TYUTCSEV a két forma adatai szerint már nem követi olyan mereven a nyelv statisztikai törvényeit. A táblázat szerint a második ütem (negyedik szótag) hangsúlyának elhagyása sokkal jellemzőbb vonása a 18. századi költészetnek (Lomonoszov 23,3%, Gyerzsávin 18,9%), s ezzel az aránnyal már ők közelítik meg legjobban a nyelv automatikus szabályszerűségeit. Tyutsev két korszakának összehasonlításakor kiderül, hogy a második korszakra jelentős csökkenés állt be a második ütem százalékszámában: I. korszak 13,5% természetesen ez a szám magában foglalja a csak az első korszakban 0,3%-ot képező, s később megszűnő СПЯЯ-formát is), második korszak: 10,7%. Itt már igen erős az eltérés a véletlen jambus diktálta követelményektől: a véletlen jambus százalékszám 33,3; Tyutsevnek sikerült a harmadrészére csökkenteni ezt az arányt. Zsukovszkijnál ez az arány 8%, Puskin kezdeti korszakában a 10% körül mozog, majd a 30-as évek elejétől rohamosan csökken, ugyanakkor fokozatosan nő az első hangsúly elhagyását jelentő második és hatodik forma. Lomonoszovnál és Gyerzsávinnál fordított a helyzet: a negyedik szótag hangsúlytalanodását valószínűleg az első ütem (második szótag) minden áron való hangsúlyosodására való törekvés indokolta, amikor is a hangsúly után következő ütem jobban kiemelte a főhangsúlyt.

A táblázat adatai szerint is ZSUKOVSZKIJT újítóként könyvelhetjük el: a 18. századi hagyományokhoz képest erősen csökken nála a negyedik szótag hangsúlytalanodása: LOMONOSZOVHOZ viszonyítva pedig csaknem az egyharmadára zsugorodik. ZSUKOVSZKIJ itt TYUTCSEVNél is merészebb, aki bár érezhetően különbözik a 18. századtól, de megmarad egy viszonylag magas (10,7%) szinten, s ezzel élesen különbözik kortársaitól. Ez a különbség még jobban szembetűnővé válik, ha a helyes

történetiség alapján Puskinnal, Jazikovval, Baratinszkijjal az első korszak adatait szembesítjük, hiszen a második korszak csak a 40-es évek végétől indul. Az első korszak 13,5%-ot mutat. A Puskin korai költészetét jellemző 10,7% és 9,7% után kortársainál és Puskinnál is csökken a harmadik forma aránya, és újból csak a 20. századi szimbolistáknál kezd emelkedni. (Brjuszov: 7,4%; Blok: 10,4%), de a legnagyobb, ugrásszerű emelkedést E. Bagrickijnál láthatjuk (16,4%), ahol a második ütem hangsúlytalanodását a példátlanul nagyszámú hetedik forma (6,4%) is növeli. Ezekkel az arányokkal és általában egész négyütemű jambusának statisztikájával Bagrickij közelíti meg leginkább a „véletlen” jambus százalékarányait.

TYUTCSEVRől a második hangsúly elhagyásának statisztikája alapján megállapíthatjuk, hogy bár élesen elkülönül a klasszicista hagyományoktól, nem haladja meg ZSUKOVSKIJT. Egy bizonyos ponton érintkezik Puskinnal, de a továbbiakban tőle és a többi itt feltüntetett kortárs költőtől is élesen eltér. Megáll egy ponton, nem vesz részt teljesen a kor uralkodó ritmikai tendenciájában, de mint eddigi vizsgálataink is mutatják: ő sem tudja magát függetleníteni kora orosz költészetének fő ritmikai irányvonalától. TYUTCSEV is, mint ahogy mindenkor minden nagy költő — a számok tanúsága alapján — valamelyest kénytelen alávetni magát úgy a nyelv alapvető ritmikai követelményeinek (véletlen jambus), mint a kor fő verselési tendenciáinak. Ezeket a törvényszerűségeket egyetlen nagy költő sem ingorálhatja, legfeljebb egyéni szint, egyéni ritmust dolgoz ki az elődök tradíciójára építve és a kor uralkodó ritmikai tendenciája alapján.

A harmadik forma „véletlen” jambusokban való előfordulási aránya: 26,4%, alig kevesebb a negyedik formánál: 26,9%. Míg a 18. századi költők nagyjából beartják az első arányt (harmadik forma), Tyutsev már jelentősen megsejtí: két és félszer, illetve háromszor kevesebb alkalommal használja, mint azt a nyelv törvényei előírják. Már említettük, hogy a puskini kor költészete a táblázatban szereplő arányokat még jobban leszűkíti: Puskinnál hatszor, Baratinszkijnél pedig valamivel több mint tizenkilencszer kevesebb százalékban fordul elő. Ez a fokozatos csökkenés is a kor alapvető ritmikai tendenciáját fejezi ki: a kor költészete az első s a harmadik ütemben (második, illetve hatodik szótag) történő hangsúlytalanodásra, ezáltal pedig a hangsúlyok szimmetriájára törekedett.

Az első és harmadik ütem hangsúlytalanává válásának tendenciája „tisztán” a hatodik formában (ПЯПЯ) jelentkezik. A hatodik forma előfordulási száma a véletlen jambus adatai szerint: 14%. A 18. századi költők erősen megváltoztatják ezt az arányt: Lomonoszovnál az 1%-ot sem éri el, s az összes 18. századi költő közül a reformátor Gyerzsávinnál ugrik a legmagasabbra (3,5%). (KONDRATOV 18. századi költészetre vonatkozó adatai szerint: Kapnyiszt: 1%; Dmitriev: 2,1%; Bogdanovics: 1,3%.) Lényeges változás ismét az újító ZSUKOVSKIJNál tapasztalható: 6,8%. PUSKIN lényegében ezt a tradíciót folytatja, fejleszti tovább: 7,5%-ról egészen 11,1%-ra. TYUTCSEV első korszaka valamivel több a Puskin utolsó korszakát jelző számnál: 11,4%. Ez a szám a második korszakban még tovább emelkedik, s a kortárs költők közül JAZIKOVRA, majd a 20. századi költők közül ismét BAGRICKIJRA emlékeztet.

Ha azonban nemcsak a tiszta ПЯПЯ forma előfordulását vizsgáljuk, hanem tekintetbe vesszük a részben már érintett első és harmadik ütem más formákban történő hangsúlytalanodási arányait, akkor lényegében ismét a szóban forgó tendencia érvényesülését igyekszünk nyomon követni. Ha e szempontból nézzük a táblázatot, nyomban szembetűnik a negyedik forma, a ЯЯПЯ minden korszakban való fokozott előfordulása. Igaz, hogy a „véletlen” jambus is ezt mutatja, hiszen a 26,9% a legmagasabb szám. Ugyanakkor a szótípusok előfordulásának valószínűség-

számítással meghatározott adatai a harmadik és negyedik forma között nem mutatnak olyan éles különbséget, mint költői művek elemzése alapján nyert adatok. (A harmadik forma 26,4%, az eltérés mindössze 0,5%.) Tyutcev első korszakában a negyedik forma a harmadiknak több mint négyszerese, s második korszakában csaknem a harmadik forma ötszörösére emelkedik. A 18. századi költőknél, akik az első ütem fokozottabb hangsúlyosodására törekedtek, valamint Zsukovszkijnál az első forma számadatai még meghaladják a negyedik formát, de a puskinsi kor költőinél megváltozik az arány. Ebből a szempontból ismét a szimbolisták, BRJUSZOV és BLOK lesznek azok, akik az előző korhoz képest jelentősen „újat” alkotnak: nagyjából visszatérnek a 18. századi hagyományokhoz. Tyutcev statisztikája alapján az első hangsúlyt elhagyó versek száma az első korszakban (az összesen 3,1%-ot adó ХЯПЯ és ХЯЯЯ formákkal együtt: — azaz a második és a hatodik forma számadatainak összege: 17,9%. Ez a szám a második korszakra 23,5%-ra emelkedik.

A harmadik ütem elhagyását jelentő formák: leglényegesebb a negyedik forma (ЯЯПЯ), amely mindkét korszakban meglepő módon azonos számot: 45,7%-ot mutat; valamint a hatodik (ПЯПЯ) és a hetedik forma (ЯППЯ). Ide kell számolnunk még az aránylag kis számban előforduló ХЯПЯ-formákat is. A kapott eredmény az első korszakban: 61,1%, a másodikban: 62,0% — igen kis növekedést jelent. De a harmadik ütem hangsúlytalanodásának a két korszakon belüli eltérését, a 0,9% növekedését jelentő, látszólag jelentéktelen szám érdekes, Tyutcev ritmusára jellemző tendenciák eredménye és kifejezője. Már maga az is meglepő, hogy a negyedik forma mindkét korszakban azonos, s ez már egy kicsit előre jelzi, hogy lényeges, ugrásszerű változás nem várható a harmadik ütem hangsúlytalanodásának alakulásában. Ugyanakkor éppen az lesz a jellemző és figyelemreméltó, hogy a harmadik ütem hangsúlyviszonyaira ható egyéb tényezők, azaz a többi forma esetében milyen természetű változás következett be a két korszak között. A táblázat adatai szerint a hatodik forma 2,1%-os növekedést a hetedik forma 0,9%-os csökkenése és a ХЯПЯ-sorok 0,3%-kal való csökkenése okozza. Az összehasonlítás és a következtetés levonása céljából az eddigi vizsgálataink tárgyaként még nem szerepelt hetedik forma látszik alkalmasnak. A hetedik forma (ЯППЯ) a véletlen jambusra vonatkozó számítások szerint az összes itt szereplő formák közül a legnehezebb: mindössze 6,9%-ban fordul elő. A valóságban azonban még kevesebb számban található, s a puskinsi korszak költőinél előfordulása 0—0,4% között mozog. Ennek alapján meglepő, hogy ez a nehéz forma TYUTCSEV első, puskinsi korszakában 2,3%, azaz kortársaihoz viszonyítva átlag tízszer gyakoribb. Ez a tény úgy is kifejezhető, hogy bár TYUTCSEV a puskinsi kor ritmikai tendenciájának százalékos,összegszerű kifejezését illetően feltétlen a puskinsi korszak költője, de mint a hetedik forma előfordulása is mutatja, a közös, korra jellemző ritmikai tendencia erős, egyéni szinteződéssel jutott kifejezésre. Az első és második korszak közötti 0,9% csökkenés azt jelenti, hogy Tyutcev később már nem törekszik olyan tudatosan (vagy inkább talán ösztönösen) egy számszerűen kimutatható nehéz ritmus következetes megvalósítására, s valamit engedni látszik, ezzel mintegy későbben — de nem teljesen — csatlakozik az előző nemzedékekhez. E tekintetben ismét BAGRICKIJ és ZABOLOCKIJ költészetében találjuk meg TYUTCSEV tradíciójának követőit.

Eddig statisztikai módszerrel igyekeztünk feltárni TYUTCSEV négyütemű jambusokban írt verseinek fő ritmikai tulajdonságait. Tyutcev a négyütemű jambusok statisztikája alapján a 19. század alapvető ritmikai hagyományait képviseli, ugyanakkor annak háttérében egyéni ritmust hoz létre. A ritmus, mint a vers alapvető formateremtő tényezője meghatározó a versben, de akkor, amikor dolgozatunk

első részében a négyütemű jambusokban írt verseknek a ritmusát elemeztük, csak a versek bonyolult egészének, a verset alkotó és bonyolult kölcsönhatásukban a vers szerves egészét képező rétegek egyikét, mégpedig a legalsó, egzakt statisztikai módszerrel is megragadható rétegét vizsgáltuk meg. Felsőbb szintet alkotnak a vers „hangzáselemei”, „a hangszerelés”, azaz a metrikus séma hangokkal való kitöltése. Ennél is magasabb szinten történik a szavak kiválasztása, majd még feljebb a szintaktikai-ritmikai egységbe való elhelyezésük. Magasabb szintet jelent a költői képek, szűzsé, általános érzelmi színezet, költői gondolat egészének kialakulása. E rétegek szétválasztása csupán tudományos absztrakció eredménye, a költők természetesen nem ebben a sorrendben alkotják meg verseiket. A költői gondolat, tartalom, érzés, együtt születik a formával: a költő a különböző szociális, pszichológiai, történelmi stb. tényezők hatására a vers egészével fejezi ki mondanivalóját a valóságról. A tudomány egzakt eszközeivel ma még csak a legalsó réteg, a ritmus elemzésére van lehetőség, de biztató kísérletek történtek már a következő szint: a vers hangzáselemeinek feltárására is.

TYUTCSEV egyéni, újszerű ritmusra való törekvése is csak az egyik megnyilvánulása annak a tendenciának, amit Tyutcssev a 19. század kezdetének orosz költészetében képviselt.

A TYUTCSEVRŐL szóló szakirodalom eléggé erőteljesen hangsúlyozza verseinek archaizáló jellegét, melynek célja és funkciója a vers gondolatibbá, tartalmibbá válása, ezáltal az automatizmus feloldása, a vers érzékelésének visszaállítása. Ezt a célt szolgálják verseinek szónokias fordulatai, megszólításai, szokatlan ritmikus variációi, emelkedett hangú dallamos intonációja, a vers hangzáselemeinek fokozott expresszivitása, a képszerűség stb. EJCHENBAUM így ír a jambikus verselés helyzetéről az ifjú Lermontov verselési kísérletei kapcsán:

«Стилистические и стиховые потребности русской лирики нашли себе опору в иностранной поэзии, от которой и было взято то, что русской лирике этого времени было необходимо ... Тяготение это явилось естественным результатом того, что русская поэзия после Пушкина не могла развиваться путём простой преемственности. Нужно было либо возрождать старые традиции 18-ого века (на чем и насаивали архаисты), либо укреплять некоторые, наиболее жизнеспособные, хотя по существу и различные, тенденции последнего времени, с опорой на иностранные источники.» [7]

Ejchenbaum egy korábbi, «Проблемы поэтики Пушкина» c. tanulmányában így ír a puskinai négyütemű jambus kanonizált helyzetéről: «Пушкин создал высокий, классический в своей уравновешенности и кажущейся лёгкости канон. У него не было и не могло быть последователей, потому что каноном искусство жить не может. Искусство создаёт канон, чтобы преодолеть его. Русская поэзия после Пушкина искала новых путей для его преодоления — она больше боролась с ним, чем училась у него. Юноша Лермонтов идёт по его следам как бы только для того, чтобы набраться сил для борьбы с ним же ... В английской и немецкой поэзии он ищет новых источников для русского стиха, чтобы освободиться от пушкинского четырёхстопного ямба. Но русскому стиху суждено было отойти на вторую линию, чтобы подготовить новый, независимый от Пушкина расцвет. От Тютчева и фэта к символистам идёт этот «запасной» путь русской поэзии.» [8]

A harmincas évek elején valóban csökkenni kezd a Puskin által írott versek száma, s a költő egyre fokozottabb érdeklődést tanúsít a prózai műfaj iránt. Figyelemre méltó tény — mint azt Ejchenbaum fentebb már idézett tanulmányában bizonyítja — Puskin prózája lényegében verseiből, verseinek kanonizált, „kiegyen-

súlyozott” helyzetéből születik, s így nála még nincs meg a vers és a próza „soha meg nem szűnő, kibékíthetetlen harca” (Ejchenbaum).

A mai értelemben vett próza megteremtője — az orosz irodalomban Puskin volt. A továbbiakban — mint Lotman írja «Анализ поэтического текста» c. művében, a költészet és a próza mint két önálló, de egymással állandó kölcsönhatásban levő műfaj létezik. Lotman könyvének a költészet és a próza viszonyával foglalkozó részében meggyőzően bizonyítja, hogy az orosz irodalomban a próza megjelenése a költészet mellett, és uralkodó műfajjá válása az irodalomnak az egyszerűtől a bonyolultabbá válásának folyamatával azonosítható, s a próza látszólagos „egyszerűsége” — azaz a prózai stílusnak a hétköznapi nyelvhez való fokozatos és állandó közelítése nem más, mint a prózának a verssel szemben, annak háttérében történő érzékelése: «Представление об украшенности» как необходимом знаке того, чтобы искусство воспринималось именно как искусство (как нечто «сделанное» — модель), присущее многим исторически ранним художественным методам... Понимание простоты как эстетической ценности приходит на следующем этапе и неизменно связано с отказом от крашенности. Ощущение простоты искусства возможно лишь на фоне искусства «украшенного», память о котором присутствует в сознании зрителя-слушателя. Для того чтобы простое воспринималось именно как простое, а не как примитивное, нужно, чтобы оно было упрощенным, то есть чтобы художник сознательно не употреблял определенные элементы построения, а зритель-слушатель проецировал его текст на фон, в котором эти «приемы» были бы реализованы. Таким образом, если «Цукрашенная» («сложная») структура реализуется главным образом в тексте, то «простая» — в значительной степени за его пределами, воспринимаясь как система «минус-приемов», нематериализованных отношений (эта «нематериализованная» часть вполне реальна и в философском, а не бытовом значении слова — вполне материальна, входит в материю структуры произведения)». [9]

Ha a terjedelmes idézetben foglaltakat TYUTCSEV négyütemű jambusának statisztikai módszerrel történő vizsgálatára vonatkoztatjuk, akkor megállapíthatjuk, hogy TYUTCSEV két alkotói korszakának ritmikus struktúráját kifejező adatok önmagukban a vizsgálat tárgyát képező szövegek objektíve meglevő, „materiális” ritmusának jellemzői. A táblázatban szereplő költők ritmikai adataival történő egybevetéskor viszont lényegében az ún. „mínusz-fogásokat” vizsgáltuk, azaz TYUTCSEV négyütemű jambusokban írt versei ritmusának szövegen kívüli összefüggéseit. A mű különböző elemeinek szövegen kívüli viszonyairól Lotman a következőket írja: «Внетекстовая часть художественной структуры составляет вполне реальный (иногда очень значительный) компонент художественного целого. Конечно, она отличается большей зыбкостью, чем текстовая, более подвижна ... Текст (в узком смысле) и для современного читателя стихов вдвинут в сложные общие структуры, внетекстовая часть... произведения существует и для современного слушателя. Но она во многом уже иная. Внетекстовые связи имеют много субъективного, вплоть до индивидуально-личного почти не поддающегося анализу современными средствами литературоведения. Но эти связи имеют и свое закономерное, исторически и социально обусловленное, и в своей структурной совокупности вполне могут уже сейчас быть предметом рассмотрения.» [10]

TYUTCSEV — EJCHENBAUM kifejezésével élve — a puskini kor „mellékágának” költője. A négyütemű jambus tekintetében TYUTCSEV a kor költészetének alapvető ritmikus tendenciáit képviseli, de mint látjuk, hol a 18. századi elődökhöz közelít,

hol a 20. századi költők ritmikus tulajdonságait vetíti előre. TYUTCSEV „abszolút” költő volt: kizárólag a kis formában, a lírai költemény műfajában írt. Nemcsak a négyütemű jambus kanonizált formáinak tekintetében tartotta magát távol PUSKINTól, de a prózai műfajokhoz való vonzódásában sem követte őt. PUSKIN a prózai műfajhoz való közeledésével és az orosz széppróza létrehozásával nyelvi szempontból a hétköznapi, a beszélt nyelvhez közelíti az irodalmi stílust.

Ugyanakkor nagyjából ezzel egyidőben Tyutcev a költészetben belül közelíti a hétköznapi beszédhez, tehát a ritmikusan szervezett beszédet „egyszerűsíti”. Ez az „egyszerűsítés” azonban, mint tudjuk, igen bonyolult, mivel a metrikai-ritmikai struktúra fejlődésének konkrét helyzete határozza meg. Így a 18. század negyvenes éveiben, a szillabo-tonikus verselés oroszországi meghonosodásának koraiban a metrikai normától való eltérés kevéssé volt jellemző, és minden esetben „költői szabadságnak”, hibának számított. LOMONOSZOV verselési reformja, a szillabo-tonikus verselési rendszer szabályai mindenekelőtt tiltások, korlátozások összességét jelentették, amelyek meghatározták az új művészi ritmikus struktúrát. A további ritmikus fejlődés fokozatosan „enyhítette”, feloldotta a szabályok szigorúságát úgy, hogy minden egyes „könnyítést”, azaz a korábban kötelező szabályszerűség megsértését az „irodalmiasság”-ból a „természetesség”-be való átmenetként könyvelték el. Így a reform évében, 1741-ben LOMONOSZOV négyütemű jambusokkal írt versének mintegy 95%-a volt teljes jambus, 1743-ban már csak 71 %, a 1745-ben érte el a korra — és részben a pusikini korra is — jellemző 30—35 %-ot.

TYUTCSEV a 19. századi orosz költészet hátterében, annak immár kidolgozott, sőt kanonizált ritmikai rendszerét megsértve tér el kora fő verselési normájától. Számára a 19. századi klasszikus orosz verselés normái lesznek azok a szabályszerűségek, amelyek megsértése nemcsak „egyszerűsíti”, azaz a természetes, élő nyelvhez közelíti a költészetet, de a ritmus újszerű érzékelését létrehozva új ritmikai lehetőségeket jelentő új metrum, új verselési norma kidolgozását teszi lehetővé.

Mint a korábbi, Ejcheinbaumtól vett idézet mutatja, az orosz költészet — TYUTCSEV, LERMONTOV és más költők révén — a ritmus megújításakor gyakran fordul más nyelvű költészetekhez. E tanulmány keretében nem áll módunkban, hogy Tyutcev fordításai kapcsán a tyutcevi ritmus német vonatkozásairól szóljunk, szükségesnek tartjuk azonban, hogy TYUTCSEV egy négyütemű jambussal írt versének ritmikai tulajdonságával a statisztikai elemzésen túlmenően, a vers gondolatával való összefüggésében is foglalkozunk.

Az 1830-ban írt „Silentium!” TYUTCSEV egyik legismertebb programadó verse:

«Молчи, скрывайся и таи
И чувства и мечты свои —
Пусть в душевной глубине
Встают и заходят оне
Безмолвно, как звёзды в ночи, —
Любуйся ими — и молчи.

Как сердцу высказать себя?
Другому как понять тебя?
Поймет ли он, чем ты живёшь?
Мысль изреченная есть ложь.
Взрывая, возмутишь ключи, —
Питайся ими — и молчи.

Лишь жить в себе самом умей —
 Есть целый мир в душе твоей
 Таинственно — волшебных дум;
 Их оглушит наружный шум,
 Дневные разгонят лучи, —
 Внимай их пенью — и молчи!»

A költemény három, egyenként hatsoros versszakból áll. Minden versszak elején legalább három verssoron keresztül a „hibátlan” négyütemű jambus inerciája érződik. A második versszak negyedik sorában azonban erős „áthangsúlyosodás”, a jambus ritmikai tendenciáját megváltoztató ún. „pót-hangsúlyosodás” érezhető, amely a sor gondolati tartalmával is megegyezik. A versszak három bevezető sora után — amelyek mint ritmikai egységek az első versszaktól és a második versszak utolsó két sorától eltérően befejezett szintaktikai egységekkel, azaz kérdőmondatokkal esnek egybe — a vers metrikus középpontjában, emelkedett, retorikus hangvételű, szónokias kijelentés, kinyilatkoztatás található, amely a vers egész gondolatának is a középpontja. A megelőző két sor retorikus kérdőmondataiban a négyütemű jambus metrikai hangsúlyai hiánytalanul megvannak, ami a vers többi négyütemű jambusban írt soráról nem mondható el. Az intonációs emelkedés, ami ezekben a sorokban realizálódik, az azonos, ismétlődő hangsúlyviszonyok mellett főképpen a vers gondolati-tartalmi emelkedésének eredménye és kifejezője, ezért itt az intonációs emelkedés nem az „énekítő”, azaz dallamos intonáció irányában fejlődik, hanem a tárgyi-logikai tartalomnak megfelelően retorikussá válik, s legmagasabb pontját éppen a negyedik sor kijelentő mondatában éri el, amely grammatikai-intonációs természeténél fogva eleve kizárja a dallamos intonációt. Ugyanakkor a vers tárgyalt részének intonációs emelkedése a szavak művészi cél érdekében történő elhelyezésének, a szavaknak a vers szigorú ritmikai-szintaktikai egységében egymásra gyakorolt bonyolult kölcsönhatásának eredménye.

A második versszak első három kérdőmondata ritmikai-szintaktikai párhuzamot alkot, amelyekben fokozottabban érezhetővé válik minden eltérés. Az első sor kérdő mondata egyszerű ereszkedő intonációt realizál, miközben a logikai hangsúly a «высказать» ige van. A második sor a megegyező mondatrészek megváltozott helye (inverzió) miatt, s a két mondat párhuzama miatt a gondolati-tartalmi fokozódásnak megfelelően emelkedettebb, retorikusabb intonációt hordoz. Az ige és a tárgy helye nem változott, annál fokozottabban érezhető viszont a kérdőszó és a részeshatározó helyének megváltozása (как сердцу — другому как). A retorikus intonáció fokozódását növeli az is, hogy az intonáció az első sorban mind a nyolc szótagot átívelte, így lejtése lassú, fokozatos volt; ugyanez a második sor esetében fokozott amplitúdóval hat szótagon át történik, mivel a kérdőszó közvetlenül az ige mellé került. A harmadik sor kettős kérdést tartalmaz, (legalábbis az «он», a negyedik szótag után pillanatnyi megállást jelez), s ez feltételezi a «чем» szó valamivel fokozottabb hangsúlyosodását, ami viszont nagyobb önállósulását, kérdőszóvá válásának lehetőségét teremti meg. Ez a metrikai helyét tekintve hangsúlytalan, de mégis enyhén hangsúlyos «двойственное слово» előre jelzi az új ritmikai természetű negyedik sor megjelenését: — vv — vv — —, ami nem más, mint a négyütemű jambus egy nehéz, igen ritkán előforduló viariációja: (ХЯПС).

ТЮТЦЕВ „Silentium!” című költeményének ritmusa hosszú idő óta vita tárgyát képezi a szovjet irodalomtudományban. В. Бухстаб: «Русские поэты» című könyvének Тютчевről szóló tanulmányában Тютчев versének metrikai struktúráját elemezve Ja. О. Зунделовics véleményével szemben, aki a szóban forgó verssor

ritmusát a négyhangsúlyos tagoló vers (dolnyik) két szótag alapján érzékelhető variánsának tartja, azt állapítja meg, hogy a „Silentium!” a francia-olasz verselésre jellemző szillabikus verselésben íródott: «...Но одинаковость слогового объема можно ощутить лишь при произношении стихов как силлабических, то есть с приглушёнными ударами. Именно приглушенность звука и нужна здесь, где говорится о молчании, о безмолвии.» [11]

Az azonos szótagszámú sorok és a sorok katalektikája valóban hasonlóvá teszik a költemény metrikai struktúráját a szillabikus verseléshez, de úgy érezzük, hogy a vers gondolati-ritmikai egészének nem felel meg Buhstab értelmezése, de Zundelovics megállapítása is kiegészítésre szorul. Tomasevskij így ír a ritmus érzelmi-szemantikai értelmezéséről: «То или другое эффективное воздействие стихотворного ритма прежде всего зависит от интонационной структуры стиха как фразовой единицы... Один и тот же размер может звучать по-разному... Почти каждый размер имеет несколько аффективных вариантов, и однако, каждый размер ограничен возможностями, только ему свойственными... Каждый размер многозначен, но область его значений всегда ограничена и нвсегда совпадает с областью, принадлежащей другому размеру.» [12]

A vers, mint meghatározott művészi cél érdekében szervezett beszéd, a metrikai-ritmikai, intonációs-szintaktikai és hangzáselemek bonyolult kölcsönhatása folytán hat, válik jelentéssé, fejezi ki a költőnek a világról alkotott véleményét, gondolatait, érzéseit. Ezért feltételezhető, hogy a vers formai elemeinek hirtelen változása (mint pl. versmérték, ütemelőző, verssorok szótagszámának, hangsúlyok számának változása stb.) a vers formai és tartalmi egysége miatt mint ritmikai és egyben gondolati kiemelés érzékelhető, ami képes megragadni az olvasó figyelmét. Ezért BUNSTAB és ZUNDELOVICS felfogásától eltérően úgy érezzük, hogy míg a ritmus semlegessége, halkítottsága a szavak jelentésének megfelelően fokozottan érvényesül a „zavartalan” jambikus lejtésű sorokban, annak hirtelen megváltozása a második versszak negyedik sorában mint ritmikai-intonációs kiemelés értelmezendő, amely a verssorok szemantikájának nemcsak megfelel, de ritmikailag ki is fejezi azt:

«Мысль изреченная есть ложь.
Взрывая, возмутишь ключи, —
Питайся ими — и молчи».

A vers alapvető gondolatának megjelenése, „kirobbanása” érezhetően megzavarja a ritmus jambikus folyását: a ritmikai „törés”, kiemelés érzékelését és az azt megelőző monoton, tompított ritmus fokozott átélését hozza létre a jambikus verselés metrumának két, egymástól igen különböző ritmikai megvalósulásával.

JEGYZETEK

- [1] П. А. Руднев: Из истории метрического репертуара русских поэтов XIX-го — начала XXвв. (Теория стиха). М. 1968. стр. 108.
- [2] В. В. Маяковский: Как сделать стихи. М. 1952. стр. 28—29.
- [3] Ф. М. Тютчев: Лирика 1. М. 1969.
- [4] Ю. Тынянов: Одна как авторский жанр (Архаисты и новаторы) Л. 1929. стр. 61.
- [5] Brik, Oszip: Ritmo e sintassi. I formalisti russi. A cura di Zvezdan Todorov, prefazione di Roman Jakobson. Torino, 1969.
- [6] А. Кондратов: Математика и поэзия, стр. 41.
- [7] Б. Эйхенбаум: Лермонтов. Л. 1924. стр. 32—33.
- [8] Б. Эйхенбаум: О поэзии. Л. 1966. стр. 24.
- [9] Ю. Лотман: Анализ поэтического текста. Структура стиха. Л. 1972. стр. 28.

- [10] Ю. Лотман: цит. соч. стр. 32.
 [11] Б. Бухштаб: Русские поэты. Л. 1970. стр. 62.
 [12] Б. Томашевский: Стих и язык. М-Л. 1959. стр. 38—39.

STATISTISCHE UND VERGLEICHENDE ANALYSE DER VIERTAKT-JAMBEN VON TJUTSCHEFF

Von

Tibor Baróti

Die Studie analysiert den Rhythmus der im I. Band der Akademie-Ausgabe des Werkes von Tjutscheff enthaltenen Viertakt-Jamben-Gedichte mit Hilfe einer statistischen Methode. Diese Methode ist in der sowjetischen Literaturwissenschaft schon ziemlich verbreitet. Nach einer Erörterung der Geschichte dieser Methode versucht der Verfasser — den Rhythmus der in Viertakt-Jamben verfassten Gedichte Tjutscheffs in Ziffern ausdrückend — die Regelmässigkeit der Verse des Dichters, sein Verhältnis zu den Vorfahren und den zeitgenössischen Dichtern festzustellen. Er vergleicht daher die prozentuellen Daten des viertaktjambischen Versbaus von Tjutscheff mit den von A. Kondratov bestimmten entsprechenden rhythmischen, zahlenmässigen Daten von Dichtern des 18.-19.-20. Jahrhunderts und stellt fest, dass — obwohl Tjutscheff im Sinne der numerischen Daten grundlegend ein Dichter der „Puschkin'schen Epoche“ ist beim ihm die kardinalen rhythmischen Gesetzmässigkeit des Zeitalters mit einer besonderen, individuellen Tönung zum Ausdruck kommen. Verfasser stellt fest, dass diese Erscheinung sich zur Zeit des „Automatischwerdens“ des Rhythmus und des Überganges der Literatur der Epoche von der Dichtung in die Prosa abspielte. Demgemäss entfernt sich Tjutscheff, der in seiner ersten schöpferischen Phase dem Rhythmus der Poesie des 18. Jahrhunderts näher steht, in der zweiten Phase stark davon und kommt dem „Rhythmus“ der alltäglichen Sprache näher.

Abschliessend analysiert die Studie die rhythmisch-semanticen Zusammenhänge eines vielumstrittenen Gedichtes „Silentium“ — und determiniert — entgegen anderen Forschern — sein Metrum als Viertakt-Jamben.

СТАТИСТИЧЕСКИЙ И СОПОСТАВИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ ЧЕТЫРЁХСТОПНОГО ЯМБА ТЮТЧЕВА

Тибор Бароти

Автор предлагаемой статьи с помощью статистики исследует ритм стихотворений Тютчева, написанных четырёхстопным ямбом, находящихся в первом томе наиболее полного академического издания стихотворений поэта. Дав характеристику и историческое описание метода, довольно распространенного в советском литературоведении, автор с помощью чисел определяет ритмические особенности тютчевского четырёхстопного ямба, чтобы охарактеризовать правила тютчевского ритма и его отношение к поэтам — предшественникам и современникам. Для этого ритмические показатели тютчевского четырёхстопного ямба, выраженные в процентах, автор сопоставляет с подходящими ритмическими данными поэтов 18-го, 19-го и 20-го веков, определённых А. Кондратовым. Числа показывают, что Тютчев по своим ритмическим особенностям является в основном поэтом пушкинской поры, хотя на фоне основной ритмической тенденции эпохи выделяются и индивидуальные черты его ритма. Автор исследуя ритмические закономерности лирики Тютчева, обращает внимание на то, что своеобразный ритм Тютчева создается в эпоху т. н. «автоматизации» ритма, т. е. во время перехода литературы от поэзии к прозе. В связи с этим в первый период творчества Тютчев ближе к ритму поэтов 18-го века, а во второй период всё больше приближается к «автоматическому» ритму прозы.

Далее автор анализирует ритмико-семантические соотношения стихотворения „Silentium!“ в отличие от других исследователей определяя его метр как четырёхстопный ямб.

JUHÁSZ GYULA KÖLTŐI NYELVÉNEK GYAKORISÁGI SZÓJEGYZÉKE (II)*

Szerkesztette: BENKŐ LÁSZLÓ

acélos	4	betelik	4
ács	4	betyár	4 (fn 3, mn 1)
Ádám	4	bevesz	4
ádáz	4	bezár	4
Ahaszvér	4 (~ 3, Ahazvér 1)	bezzeg	4
ajk	4	bika	4
áldatlan	4	bimbó	4
áldó	4	birodalom	4
áldozati	4	bitor	4 (mn 3, fn 1)
alél	4	biz	4 (~ 3, bíz 1)
alélt	4	Boccaccio	4
alföld	4	bolondság	4
alföldi	4	bong	4
alkonyóra	4	borzalom	4
álmatlan	4	borzong	4
álmotlan	4	boszorkány	4
Alonzo	4	bot	4
általános	4	bő	4
aluszik	4	Buda	4
Amerika	4	búsulás	4
amilyen	4	bűbájos	4 (mn 1, fn 3)
angyali	4	büvölő (= büvölő)	4 (mn 2, hsz 2)
annabál	4 (~ 3, Annabál 1)	cipő	4
anyó	4	cudar	4
Apolló	4	csalfa	4
aranykapu	4	csap (i)	4
áraszt	4	csapongó	4
arkangyal	4	csere	4
Árpád	4	csillagszem	4
árt	4	csillagszerelem	4
ártatlan	4	csipkebokor	4
asztag	4	csipkerózsza	4
átkos	4	csokor	4
átragyog	4	csókos	4
áttör	4	csónak	4
avagy	4	csont	4
bakó	4	csöndesség	4
bál	4	csüggedő	4
Balassi	4	dacos	4
balgatag	4	dalnok	4
bárányfelhő	4	Dávid	4
barázda	4	delejes	4
bármí	4	derék (fn)	4
becsület	4	Déva	4
Béla	4	Diána	4
benéz	4	didereg	4

* A szójegyzék I. részét és a bevezető tanulmányt l. Tud. Közl. 1973/1: 95—122.

direktor	4	felöl	4
diván	4	félős	4
dohos	4	fenséges	4
dolgos	4	fenyér	4
dolgozó	4 (mn-ként 2, fn-ként 2)	férj	4
Döbling	4	feszület	4
dúdolgat	4 (~ 3, <i>dudolgat</i> 1)	fizet	4
dübörög	4	Florica	4
düh	4 (~ 3, <i>düh</i> 1)	folytat	4
ébredő	4	fonnyad	4
égető	4	fölbukkan	4
egy-egy	4	földereng	4
egyenest	4	fölenged	4
éhezik	4	fölriad	4
éhség	4	föltündököl	4
elborong	4	fölver	4
elbújik	4 (~ 2, <i>elbujik</i> 2)	fölzendül	4
elbukik	4	fúj	4
éles	4	függ	4
elesett	4 (mn 1, fn 1, hsz 2)	fülledt	4
élet-hárfás	4	fürge	4
életút	4 (~ 2, <i>életut</i> 2)	Gács	4
elfogad	4	Gellért	4
elfogy	4	Germánia	4
elfojtott	4	gesztus	4
elhamvad	4	Gileád	4
elhantolt	4	Goethe	4
elkészön	4	Golgota	4
elrabol	4	gondolkodó	4 (mn-ként 1, fn-ként 3)
elrejt	4	gondos	4
elrévedez(ik)	4	gömb	4
elsir	4 (~ 2, <i>elsir</i> 2)	gúnyol	4 (~ 1, <i>gunyol</i> 3)
Elssler	4	gyanánt	4
elsüllyedt	4 (~ 3, <i>elsüllyedt</i> 1)	gyik	4 (~ 1, <i>gyik</i> 3)
elszalad	4	gyilkol	4
elvesztett	4	gyorsvonat	4
elvezet	4	győzelmi	4
elvirul	4	háborus (= háborús)	4
elvonul	4	hág	4
Emese	4	hajlék	4
enyészik	4	halandó	4 (mn 2, fn 2)
érces	4	hamar	4
érdemel	4	hamvaz	4
eredmény	4	hárfáz	4
eretnek	4	hármás	4
érette	4	hárs	4
érint	4	hársfa	4
értelmű	4 (~ 1, <i>értelmű</i> 3)	harsogó	4
esett	4	hasít (hasít)	4
eszküszik	4	hazai	4
esőz(ik)	4	hegedűs	4 (~ 3, <i>hegedűs</i> 1)
fájás	4	hegyi	4
fakul	4	Hellasz	4 (~ 1, <i>Hellas</i> 3)
falomb	4	hellén	4 (mn 3, fn 1)
fantom	4 (~ 3, <i>fantóm</i> 1)	Herczeg	4
farkas	4	hevül	4
fárosz	4	hiában	4
fátum	4	hiba	4
faun	4	hibás	4
fehérség	4	hinár	4 (~ 2, <i>hinár</i> 2)
félelem	4	hirdető	4 (mn-ként 2, fn-ként 2)
feleség	4	holdfényes	4
felidéz	4	holló	4

Homér	4	lámpafény	4	(~ 3, <i>lámpa fény</i> 1)
hónap	4	lángész	4	
honnan	4	lankad	4	
óra	4	lankadt	4	
hunyo	4	lankás	4	(mn 3, fn 1)
hurrá	4	látvány	4	
hült (= hült)	4	láva	4	
idegeni	4	lázadó	4	
ideges	4	le	4	
idill	4	lecsap	4	
igazi	4	legenda	4	
illuzió	4	lehajt	4	
iskola	4	lemegy	4	
Ithaka	4	lemond	4	
ittas	4	lényeg	4	
ittasul	4	lepedő	4	
ittmarad	4	lepel	4	
izenet	4	letarolt	4	
japán	4	letört	4	
jázmin	4	lidérces	4	
jéghegy	4	lilás	4	
jeles	4	lista	4	
jólét	4	lobban	4	
kar (= chorus)	4	lohol	4	
kártya	4	Madách	4	
kaszáló	4	maga	4	
kaszárnya	4	magános	4	
kávéház	4	magos (= magas)	4	
kegyelet	4	mágus	4	
kéklík	4	Majtény	4	
kémlel	4	Manci	4	
kés	4	maraszt	4	
készülődik	4	Mátyás	4	
kihajt	4	mécses	4	
kikeleti	4	megcsap	4	
kiköt	4	megenged	4	
kirakat	4	megértő	4	(mn-ként 2, fn-ként 2)
kisded	4	megesik	4	
kísértetes (= kísér-		megett	4	
tetes)	4	megigéz	4	
kísértő	4	megismer	4	
kisváros	4	meglátogat	4	
kitartó	4	megmutat	4	
kitekint	4	megölel	4	
kitép	4	megráz	4	
kivül (= kívül)	4	megszépít	4	(~ 3, <i>megszépit</i> 1)
kóbor	4	megszeret	4	
komédia	4	megszökik	4	
konc	4	megtesz	4	
kontár	4	megvesz	4	
konvent	4	megvet	4	
kórus	4	megvirrad	4	
Kossuth	4	megzendül	4	
koszorúz	4	mennyezet	4	
kóvályog	4	merül	4	
köpenicki	4	meztelen	4	
követ (fn)	4	mielőtt	4	
középkor	4	mindég	4	
közömbös	4	mindegyik	4	
kunyhó	4	mindhalálig	4	
kupa	4	mohos	4	
különb	4	moraj	4	
különben	4	Morva	4	

mozdulatlan	4	(mn 2, hsz 2)	rémítő	4	(~ 1, <i>rémítő</i> 3)
muzeum (= múzeum)	4		repedt	4	
műsor	4		repedő	4	
művészi	4	(~ 2, <i>művészi</i> 2)	rés	4	
nábob	4		rettenetes	4	
Napoleon	4		rohanó	4	
(= Napóleon)	4		rónaság	4	
naptár	4		roppant	4	(mn 3, hsz 1)
nedves	4		rózsafény	4	
nélküle	4		rózsaszínű	4	(~ 2, <i>rózsaszínű</i> 2)
nemzedék	4		rögös	4	
Nirvána	4		rügyez	4	
nyáréji	4		sah	4	
nyom (i)	4		sajog	4	
nyomorú	4	(~ 2, <i>nyomoru</i> 2)	sanda	4	
nyomorúság	4	(~ 2, <i>nyomoruság</i> 2)	sárgás	4	
nyoszolya	4		sarj	4	
nyugovó	4		sehol	4	
odább	4		sejtés	4	
Odysseus	4		sétatér	4	
ok	4		sin (= sín)	4	
október	4		sincs	4	
ólom	4		síp	4	(~ 2, <i>sip</i> 2)
omladék	4		sirhalom	4	(~ 3, <i>sirhalom</i> 1)
omlik	4		sivár	4	(~ 3, <i>sivár</i> 1)
operett	4		sorompó	4	
orgonaszó	4		sóvár	4	(~ 3, <i>sovár</i> 1)
oroszlán	4		spanyol	4	
oroz	4		surran	4	
ostor	4		sűrű	4	(~ 2, <i>sűrű</i> 2)
ostromol	4		szabadulás	4	
oszt	4		szállong	4	
öngyilkos	4	(mn 1, fn 3)	szárnycsapás	4	
őrház	4		szegényke	4	
öröklét	4		széjjel	4	
örült	4		szélmalom	4	
összetört	4		szeptember	4	
pagony	4		szerb	4	(fn 2, mn 2)
pára	4		szerteszét	4	
parányi	4		szerző	4	
pardon	4	(msz 2, fn 2)	szerződés	4	
párhák	4		szféra	4	
paskol	4		szigorú	4	(~ 2, <i>szigoru</i> 2)
pesti	4		szivárványszín	4	(~ 1, <i>szivárványszín</i> 3)
Péter	4		szobrász	4	
piktör	4		szokás	4	
Pilátus	4		szólit	4	(~ 2, <i>szólit</i> 2)
pillantás	4		szomj	4	
Pimodán	4		Szomorú	4	
pipa	4		szomszéd	4	(fn 2, mn 2)
pirosló	4		szózat	4	
pisztoly	4		szül	4	
polc	4		születő	4	
primadonna	4		szünik	4	(~ 2, <i>szünik</i> 2)
prolog	4		szüreti	4	
Prometheus	4		tágul	4	
puska	4		tájkép	4	
pusztulás	4		talpig	4	
ráhajol	4		tanú	4	(~ 1, <i>tanu</i> 3)
Rákóczi	4		tatár	4	(fn 2, mn 2)
ravatal	4		tavaszcég	4	
réges-régen	4	(~ 1, <i>régesrégen</i> 3)	tebenned	4	
rejtelem	4		tejút	4	(~ 2, <i>tejut</i> 2)

teljes	4	vonó	4
téma	4	vonul	4
temetői	4	vőfély	4
tény	4	Zaratusztra	4
Terescsényi	4	zöldell	4 (~ 3, <i>zöldel</i> 1)
testvéri	4	zörög	4
tied	4	zubbony	4
tigris	4	zuhan	4
tipor	4	zsarátnok	4
tisztel	4	zsidó	4 (fn 2, mn 2)
tiszteleg	4	zsivány	4
tisztelt	4	zsoldos	4
tisztes	4	ábrándos	3
titáni	4	Ábrányi	3
titokzatos	4	abrosz	3
torok	4	adóz(ik)	3
tördel	4	áfium	3
töredék	4	Afrodite	3 (~ 1, <i>Afrodité</i> 2)
török	4	ágál	3
török	4 (fn 2, mn 2)	agg	3 (mn 2, mn 1)
történet	4	áhitatos	3 (~ 1, <i>áhitatos</i> 2)
törtető	4 (mn 3, fn 1)	ahonnan	3
trilla	4	ajándék	3
tristia	4	ajánlás	3
trükk	4	ájult	3
tudós	4	akaratlan	3
túlzeng	4 (~ 3, <i>tulzeng</i> 1)	akkord	3
túr	4	alázat	3
tündöklök	4	alkotás	3
tüske	4	áll (fn)	3
ugrál	4	Alsóváros	3
újszegedi	4 (~ 1, <i>újszegedi</i> 3)	altat	3
urfi	4	alvilági	3
üget	4	amaz	3
üldögél	4	ámde	3
üreg	4	amott	3
üzlet	4	Anakreon	3
vacsora	4	Andrássy	3
válaszol	4	angelusz	3 (~ 2, <i>angelus</i> 1)
választ	4	apáca	3
váltó	4	apó	3
vásári	4	ara	3
viadal	4	áradó	3
vidor	4	árboc	3 (~ 2, <i>árbóc</i> 1)
vigad	4 (~ 3, <i>vigad</i> 1)	arcú	3 (~ 1, <i>arcu</i> 2)
vigasztaló	4 (mn 1, fn 3)	árul	3
venyige	4	aszfalt	3
verejték	4	Atlasz	3 (~ 1, <i>Atlas</i> 2)
verekedik	4	átrobog	3
vérpád	4	Augustus	3
versenyez	4	ázott	3
vért	4	azúros	3 (~ 1, <i>azuros</i> 2)
vész (= perit)	4	Babilon	3
világszép	4	Babits	3
világtalan	4	bácsi	3
villámos	4	bajos	3
violaszín	4 (mn 3, fn 1)	bak	3
visszaad	4	bakacsín	3
visszahoz	4	balkon	3
visszavon	4	Balogh	3
Volga	4	banán	3
vonaglik	4	barangol	3
vonal	4		

bárd (= bardus, poeta)	3	csorba	3
báró	3	csőcselék	3
Bartók	3	csukaszürke	3 (mn 2, fn 1)
bástya	3	csügged	3
beborít	3 (~ 1, beborít 2)	dajka	3
bécsi	3	daltalan	3
béka	3	Dankó	3
belát	3	Danton	3
beléje	3	de (latin)	3
Beócia	3 (~ 2, Beocia 1)	de (francia)	3
berek	3	déliabós	3
berreg	3	dérvert	3
Berta	3	deus	3
betekint	3	Dezső	3
bevisz	3	diadém	3
bíborló	3 (~ 1, bíborló 2)	dicsőséges	3
bihari	3	diéta	3
bim-bam	3	díj	3 (~ 2, díj 1)
bizonyos	3	dohog	3
biztatás	3	domborul	3
bocsánat	3	Don	3
bohó	3	dölyfös	3
boka	3	döng	3
boldogtalan	3	dr	3
bólint	3	dudorászik	3
bolt	3	dübürgő	3
boly(o)g	3	-é	3
bolyongó	3	ébenóra	3
bomba	3	ébredez	3
bomlik	3	ébren	3
bomlott	3	égbolt	3
borág	3	egri	3
bordó	3	egyaránt	3
borongás	3	egyelőre	3
botlik	3	egyenlőség	3
bozontos	3	egyessel	3
bőr	3	egyetem	3
brummog	3	éjszak	3
búcsúcsók	3 (~ 2, bucsúcsók 1)	ekhöz	3
bujdokol	3	elad	3
bujdosik	3 (~ 2, bújdosik 1)	eláll	3
bujtogat	3	elalszik	3
bukik	3	elapad	3
buta	3	elbocsát	3
buzgó	3	elborít	3 (~ 1, elborít 2)
büvölet	3 (~ 1, büvölet 2)	elborult	3
cár	3	elbődül	3
cella	3	eldalol	3
chanson	3	elefántcsonttorony	3
cimbalom	3	eléget	3
csákány	3	elenged	3
családi	3	elérkezik	3
csalit	3	elfagy	3
csavargó	3	elfolyik	3
csekélység	3	elfonnyad	3
celló	3	elhalad	3
Cserhalom	3	elhisz	3
csillagfény	3	elhuny	3 (~ 1, elhűny 2)
csirázik	3 (~ 1, csirázik 2)	elhunyó	3 (mn 2, fn 1)
csobog	3	elkárhózt	3 (mn 2, fn 1)
csodaszép	3	ellebeg	3
csodavirág	3	ellenben	3
		elolt	3

előbb	3	fog (fn)	3
elől	3	fogy	3
előnt	3	fojtó	3
elsodor	3	fok (= procursus)	3
elszálló	3	folyam	3
elszunnyad	3	folyvást	3
eltelik	3	fonal	3
elterül	3	fontos	3
eltévedt	3	fordít	3 (~ 1, <i>fordit</i> 2)
eltipor	3	forduló	3
eltört	3	formál	3
eltűnő (= eltűnő)	3	forradalmas	3
elül (i)	3	forrás	3
elvész	3	fölajz	3
elzár	3	fölrobog	3
emberség	3	főleg	3
emelkedik	3	föléget	3
emleget	3	föléje	3
Ena	3	fölér	3
eón	3	fölérez	3
epedő	3	fölgyűjt	3 (~ 1, <i>fölgyujt</i> 2)
epigramm	3	fölharsog	3
építő	3 (~ 2, <i>építő</i> 1; mn 2, fn 1)	fölír	3
érdekel	3	fölkél	3
erdélyi	3	fölkelő	3
erény	3	fölmegy	3
ereszt	3	fölnevet	3
érlel	3	föltámadó	3
Erosz	3	föltámadt	3
érző	3	föltűnik (= -tűnik)	3
esd	3	fölül (i)	3
eset	3	főnség	3
eskü	3	főveny	3
esős	3	fővény	3
estély	3	fráter	3
esténkint	3	frigy	3
észrevétlen	3	futás	3
Eszterházy	3	Fuzijáma	3
ex	3	galád	3 (mn 2, fn 1)
export	3	Gallia	3
ezred (= mille anni)	3	gally	3
eztán	3	Gárdonyi	3
faló	3	Gáspár	3
faluvég	3	gát	3
faluvégi	3	gemma	3
fárad	3	Genezáret	3
fársang	3	gerenda	3
fed	3	germán	3 (mn 2, fn 1)
feketeszőlős	3	Géza	3
felelet	3	giling-galang	3
félénk	3	gím	3
felkel	3	Godiva	3
félő	3	gondtalan	3
félöltő	3	gonoszság	3
félreáll	3	Gotterhalte	3
félvilág	3	görnyed	3
felzokog	3	göröngy	3
fényű	3 (~ 2, <i>fényű</i> 1)	Grál	3
festő	3	gróf	3
feszít	3 (~ 1, <i>feszít</i> 2)	gúla	3
fête	3	gúny	3
finánc	3	gúnya	3 (~ 2, <i>gunya</i> 1)
		gunnyaszt	3

gügyög	3	ideál	3
gyakorta	3	idejár	3 (~ 2, ide jár 1)
gyalázat	3	ideig	3
gyanta	3	időtlen	3
gyászmagyar	3	igérő	3
gyászpompás	3	ihletett	3
gyermekkor	3	illatoz(ik)	3
gyertyafény	3	illedelmes	3
gyérül	3	illik	3
gyopár	3	Ilona	3
gyökér	3	imetten	3
gyöngéd	3	in	3
győzedelmes	3	in (latin)	3
Gyuri	3	induló (= procedens)	3 (mn-ként 1, fn-ként 2)
habár	3	induló (= emba- terium)	3
háborog	3	indus	3 (fn 2, mn 1)
Hadesz	3 (~ 2, Hades 1)	ingyen	3 (mn 2, hsz 1)
hajló	3	inség	3
hajnali	3	ismert	3
hajsza	3	iszap	3
hajtó	3	Itália	3
halavány	3	itthagyt	3
halihó	3 (~ 2, hali hó 1)	jajgat	3
halkuló	3	január	3
hallgató	3 (mn-ként 1, fn-ként 2)	Japán	3
hallik	3	játékos	3 (mn 2, fn 1)
haló	3 (mn-ként 2, fn-ként 1)	játszó	3 (mn-ként 2, fn-ként 1)
halódó	3	jel	3
hanem	3	jelige	3
Hannele	3	jelszó	3
haragszik	3	Jézuska	3
haragvó	3	jobbágy	3
haraszt	3	jószág	3
harmatos	3	jubileum	3
harminchárom	3	juhászlegény	3
hasad	3	kabaré	3
hat (i)	3	kábult	3
határtalan	3	kakukkos	3
haza (hsz)	3	kalács	3
házi	3	kalapács	3
Helikon	3	kallódik	3
helyes	3	kánya	3
helyette	3	kanyargó	3
helyettes	3	kaosz	3
hempereg	3	kaptár	3
Heribald	3	karácsonyi	3
heves	3	karéj	3
hiány	3	karika	3
himes (= hímes)	3	Károly	3
hinta	3	karosszék	3
hintáz	3	kavar	3
hóbort	3	kecses	3
holdsugár	3	kehes	3
horpadt	3	kékség	3
huj	3	kelendő	3
hullat	3	kérd	3
hulldogál	3	kereső	3
Hunnia	3	keret	3
hurcol	3	kerget	3
huszonöt	3	kering	3
hűség	3 (~ 2, hűség 1)	keselyű	3 (~ 2, keselyű 1)
hűséges	3	kesereg	3
idáig	3		

kesergő	3	lánc	3
készít	3	langy	3
kezdet	3	lankadatlan	3
kezdődik	3	lányka	3
kiabál	3	lapoz	3
kiáltó	3 (mn-ként 2, fn-ként 1)	latin	3 (mn 2, fn 1)
kibukkan	3	lé	3
kiderül	3	leáldozik	3
kiég	3	leáldozó	3
kihalt	3	Léda	3
kihunyó	3 (~ 2, <i>kihunyó</i> 1)	ledér	3
kijár	3	léggömb	3
kikötő	3	légyen	3
kímél	3 (~ 1, <i>kímél</i> 2)	lehelet	3 (~ 1, <i>lehellet</i> 2)
kinces	3	lehúz	3 (~ 2, <i>lehuz</i> 1)
kinn	3	leint	3
Kiss	3	lelkesedik	3
kítart	3	lément	3
kitör	3	lendít	3
kiút	3 (~ 2, <i>kiút</i> 1)	lepereg	3
kivándorol	3	lépés	3
kivirul	3	Léthe	3
kivisz	3	letörlik	3
kizár	3	leül	3
koboz	3	Léva	3
kócos	3	levente	3
kohó	3	levesz	3
Kolin	3	liba	3
komédiás	3	libeg	3
kondás	3	lopva	3
kongat	3	lovagol	3
kopasz	3	lovas	3 (mn 1, fn 2)
kormány	3	lóvonat	3
koronás	3	madonna	3
koronáz	3	magára	3
korzó	3	Magduska	3
koszorús	3	majom	3
Kosztolányi	3	Marat	3
kovács	3	Margitsziget	3 (~ 1, <i>Margit sziget</i> 2)
költ (=creat)	3	Marianna	3
kőműves	3 (<i>kőműves</i> 2, <i>kőműves</i> 1, fn 2, mn 1)	markol	3
könnytelen	3	marsol	3
könnyű (fn)	3	második	3
kötél	3	megaláz	3
követel	3	megbékél	3
közben	3 (hsz 1, nu 2)	megbékül	3
közé (nu)	3	megdalol	3
közös	3	megfér	3
közüle	3	megfürdik	3
kripta	3	meggyógyul	3
kriptaajtó	3 (~ 2, <i>kripta-ajtó</i> 1)	meghallgat	3
kritikus	3	meghat	3
kun	3 (fn 1, mn 2)	meghitt	3
küldetés	3	megillet	3
kürtő	3	meglesz	3
küzdő	3 (mn 2, fn-ként 1)	megnyugszik	3
küzködés	3	megrokkann	3
(=küszködés)	3	mégsem	3
lábujhegy	3	megszáll	3
(=lábujjhegy)	3	megszán	3
lakás	3	megszentel	3
lámpaláz	3	megszokik	3
		megtelik	3

megtud	3	orgia	3
melegedik	3	óriási	3
melegszik	3	oson	3
mélyül	3	ostrom	3
menekül	3	ostya	3
mente	3	otthagyl	3
mér	3	otthon (hsz)	3
merészel	3	otthon (fn)	3
mérges	3	Ovid	3
mérleg	3	Ovidius	3
mérték	3	ölelő	3
mesés	3	ölt	3
Michelangelo	3 (~ 1, Michel Angelo 2)	önként	3
Mikes	3	öntöz	3
mindjárt	3	örököl	3
mindnyájan	3	örököld	3
mióta	3	örület	3
mire	3	örvénylő	3
moccan	3	őshaza	3
modern	3	összedobban	3
monsieur	3	összedül	3
morál	3	összes	3
morog	3	özön	3 (fn 2, mn 1)
mozdulat	3	paizs	3
Mózes	3	pajkos	3
muszka	3 (fn 2, mn 1)	pajzs	3
mutató	3	palack	3
napraforgó	3	palánk	3
nárcisz	3 (~ 2, nárczis 1)	panoráma	3
nászi	3	papirhajó	3
nazarénus	3	parfüm	3
názáreti	3 (mn 1, fn 2)	Páris (= Parisz)	3
nedű	3 (~ 1, nedű 2)	párt	3
némber	3	pártos	3
nesz	3	pattan	3
nesztelen	3	patyolat	3
nevenapja	3	pauszálé	3
nevető	3	példa	3
névnap	3	peng	3
névtelen	3	persze	3
nimfa	3	Phaeton	3
nosztalgia	3	pikáns	3
nótás	3	pille	3
nótáz(ik)	3	pipacs	3
Notre Dame	3	pipázik	3
novicius	3	pirkadás	3
női	3	piroslik	3
növő	3	planéta	3
nyáréj	3	pletyka	3
nyárvégi	3	plurális	3
nyereg	3	pogányság	3
nyerit	3 (~ 1, nyerit 2)	poggyász	3
nyomorult	3 (mn 2, fn 1)	porkoláb	3
nyög	3	poros	3
nyugati	3	pöröl	3
nyűtt	3	pöröly	3
odáig	3	préda (fn)	3
Ofélia	3	processzió	3
olaj	3	próféta	3
oltári	3	Prokop	3
oltárkép	3	pulzus	3
Óperencia	3 (~ 2, óperencia 1)	rabló	3 (mn 1, fn 2)
ordít	3 (~ 1, ordit 2)	Rajna	3

rajongás	3	számadás	3
rajongó	3	számol	3
Rákosi	3	száműz	3
rang	3	száműzetés (= szám- űzetés)	3
rapshódia	3	szánt (mn-ként)	3
ravall	3	szántás	3
recseg	3	szaval	3
régesrégi	3	szavaz	3
regiment	3	százzsinú	3
rémület	3	százzszorszép	3
rendületlen	3	Széchenyi	3
renget	3	szégyenel	3
renyhe	3	szekerce	3
repülő	3 (mn 1, fn 2)	szender	3
rész	3	szerda	3
réti	3	szerez	3
revanche	3	Szezám	3
révedez	3	szimfónia	3
rigó	3	színfal	3 (~ 2, <i>színfal</i> 1)
ringatózik	3	színpad (= színpad)	3
rivall	3	szintén	3
Robespierre	3	szít	3
Robinson	3 (~ 2, <i>Robinson</i> 1)	szítál	3
rokkán	3	szívárog	3
rokka-nóta	3	szívárványos	3
rokokó	3 (fn 2, mn 1)	szokatlan	3
romlás	3	szolgaság	3
rózsaszín	3	szöglet	3
sajtó	3	szökell	3
sánta	3 (mn 2, fn 1)	szőkés	3
sáppatag	3	szunnyadozik	3
Savonarola	3	szüzesség	3
Sebestyén	3	takaró	3
sebez	3	taktus	3
sejtelmes	3	találkozás	3
sellő	3	táncos	3
semmisem	3	Tandari	3
senkisem	3	tanító (= tanító)	3 (mn 1, fn 2)
seprű	3	tántorog	3
sétapálca	3	Tápé	3
Shakspere	3	tapos	3
sima	3 (~ 1, <i>sima</i> 2)	tárgy	3
Sion	3	tartó (mn-ként)	3
sírdomb	3	tavaly	3
sírkert	3 (~ 2, <i>sírkert</i> 1)	tavaszești	3 (~ 2, <i>tavaszești</i> 1)
sorvad	3	tavaszdodik	3
sóvárgó	3	távozó	3 (mn-ként 1, fn-ként 2)
sötétlő	3	temetés	3
sugall	3	templomi	3
sugaras	3	teng	3
sugároz	3	tenyér	3
suhanó	3	térdel	3
súly	3	terhes	3
suta	3	teremtés	3
Sz (= Szeged[i])	3 (mn-ként 2, fn-ként 1)	terhes	3
szag	3	terméketlen	3
szárguldo	3	terrasz (= terasz)	3
Szajna	3	terv	3
szakad	3	testamentum	3
szalag	3	tetéz	3
szállás	3	tétováz(ik)	3
szalon	3	tévedés	3
szalutál	3		

tévedt	3	vét	3
Thonuzóba	3 (~ 1, <i>Tonuzóba</i> 2)	vézna	3
tinéktek	3	vigasztalan	3
Tiszapart	3	viharos	3
tizennégy	3	világtáj	3
Tizián	3	violás	3
toroz	3	Virgil	3
tovaszáll	3	virrasztás	3
tölt	3	virtus	3
tömlőc	3	virulás	3
történik	3	vissza	3
törtetés	3	visszaréved	3
tralala	3	visszaterés	3
tréfa	3	Vörösmarty	3
túlsó	3 (~ 1, <i>tulsó</i> 2)	zakatol	3
Turán	3	zamat	3
tutaj	3	zárdá	3
tüdő	3	zárt	3
tűkrözik	3	zeneszer	3
tünthe	3 (~ 1, <i>tünthe</i> 2)	zilált	3
türkisz	3	zokogás	3
tűzfal	3	Zoltán	3
tűzhely	3 (~ 2, <i>tűzhely</i> 1)	zongorázik	3
udvarló	3	Zrinyi	3
ugat	3	zúgó	3
ugyan	3	abádi	2
újbor	3	abbé	2
újulás	3 (~ 2, <i>ujulás</i> 1)	ácsol	2
unoka	3	ad (latin)	2
utazik	3	adós	2
utolér	3	Aeon	2
utoljára	3	Afrika	2
utópia	3	agár	2
üllő	3	agastyán	
ünneplő	3	(= agastyán)	2
üstdob	3	aggó	2
vadász	3	ágyék	2
vadászat	3	ahány	2
vágóhid	3	ahová	2 (~ 1, <i>ahova</i> 1)
vajjon (= vajon)	3	Ajtony	2
valahára	3	akácfa	2
valahogy	3	akárki	2
válás	3	akként	2 (~ 1, <i>aként</i> 1)
válasz	3	akol	2
vállal	3	Akropolis	2
változás	3	aktor	2
vándorlegény	3	albatrosz	2
varó	3	áldomás	2
várt	3	alföld	2
várta	3	alkonyég	2
vasút	3 (~ 1, <i>vasut</i> 2)	alkonyfény	2
vátesz	3	alkonyodó	2 (mn 1, fn 1)
végállomás	3	alkotmány	2
végkép	3	állás	2
vél	3	Allgemeine	2
vemhes	3	alma	2
verbéna	3	álmodozó	2
verés	3	álmú	2
Versailles	3	álomderűs	2 (~ 1, <i>álomderűs</i> 1)
verssor	3	álomvirág	2
vésző	3	álszakáll	2
vesztegel	3	általél	2
vesztes	3 (mn 2, fn 1)	áltat	2

alvás	2	báránnyelleg	2	(~ 1, <i>báránny felleg</i> 1)
ámbrá	2	bárd (= securis)	2	
amen	2	barlang	2	
Amor	2	Barletta	2	
Amphion	2	bármily	2	
anda	2	barokk	2	
andalgó	2	bársonypalást	2	
Andersen	2	Bástya	2	
András	2	bátorság	2	
angol	2	Baumgarten	2	
Anonymus	2	báva	2	
Antal	2	Bäck	2	
anyai	2	bearanyoz	2	
apacs	2	beárnyékol	2	
apát	2	beborul	2	
apátlan	2	becéz	2	
ápol	2	becsukódik	2	
április	2	becsületes	2	
áram	2	befogad	2	
aranyhangú	2	befon	2	
aranypénz	2	beföd	2	
ármány	2	befüz	2	
ars	2	beiszik	2	
Arthur	2	békélt	2	
áruló	2	beledob	2	
ásit	2	belep	2	
átall	2	belépti-díj	2	(~ 1, <i>belépti díj</i> 1)
átfon	2	belül	2	
átthalad	2	bemegy	2	
átjár	2	bereked	2	
átkozódik	2	bérház	2	
Atlantisz	2	bérkaszárnya	2	
átoson	2	Berlin	2	
átremeg	2	beront	2	
attól	2	Berzsenyi	2	
átvág	2	besétál	2	
átvergődik	2	besüpped	2	
átvesz	2	beszélget	2	
átvisz	2	besző	2	
augusztus	2	betakar	2	
Auróra	2	betáncol	2	
Austerlitz	2	betegszoba	2	
Ausztria	2	betér	2	
ave	2	beterít	2	(~ 1, <i>beterít</i> 1)
avitt	2	betöltő	2	
áztat	2	bezárt	2	
babérág	2	bezárul	2	
babéros	2	bíborszínű	2	(<i>bíborszínű</i> 1, <i>bibor-</i> <i>színű</i> 1)
babonás	2	Bice	2	
bágyadó	2	birkanyáj	2	
bágyatag	2	birtok	2	
bájos	2	Blaha	2	
baka	2	Bleriot	2	
Bakony	2	bocsát	2	
balalajka	2	bódit	2	
Balla	2	bóditó	2	(~ 1, <i>bóditó</i> 1)
balszerencse	2	bókol	2	
balta	2	boldogító	2	(~ 1, <i>boldogító</i> 1)
balvégzet	2	boldogul	2	
bambinó	2	bolondos	2	
bán (fn)	2	boltív (= boltív)	2	
bánkódik	2	bolyongás	2	
bánya	2			

bontó	2	csattanó	2
bontogat	2	cselekedik	2
borongós	2	cserél	2
borulás	2	cseresznyefa	2
borulások	2	csicsijja	2 (~ 1, csicsijja 1)
borzol	2	csilingel	2
borzongat	2	csillagász	2
Boszorkány-sziget	2 (boszorkány-sziget 1, Boszorkánysziget 1)	csillaghullás	2
bosszuló	2 (~ 1, bosszuló 1, fn 1, hsz 1)	csillagkönyv	2
botor	2	csillagkör	2
Boticelli	2	csillagtalan	2
Boulanger	2	csillagvilág	2
bőgő	2	csillogás	2
bőség	2	csizma	2
brekeg	2	csókolt	2
brokát	2	csóktalan	2
bruttó	2	csordultig	2
Brutus	2	csöpp	2
bubánatos (= búbánatos)	2	csörg	2
búcsú	2	csősz	2
búcsúfia	2	csukaszín	2
búcsúszó	2	csukott	2
budapesti	2	csunya (= csúnya)	2
Budavári	2	csüggeteg	2
Buddha	2	csűr	2
bujkál	2	dada	2
bujócska	2 (~ 1, bujócska 1)	dagadt	2
bujtó	2 (~ 1, bujtó 1; mn 1, fn 1)	dagály	2
bukkan	2	dajkál	2
butaság	2	dalia	2
butor (= bútor)	2	dalolt	2
büdös	2	dana	2
bűnhődik	2 (bűnhődik 1, bűnhődik 1)	danol	2
büntetés	2	darázs	2
bűvöl	2	dárdás	2
Caillaux	2	daróc	2
Caruso	2	darumadár	2
Cé	2	Debrecen	2
céloz	2	decemberi	2
céltalan	2	dedikáció	2
Charon	2	Dehmel	2
Chopin	2	délceg	2
cikk	2	délelőtt	2
című (= című)	2	démon	2
cinterem	2	dermed	2
cipruság	2	Desmoullins	2 (~ 1, Desmoullins 1)
Circé	2	diadalív	2
Condorcet	2	dió	2
Constantin	2	díszít	2 (díszít 1, díszít 1)
Crampton	2	dohány	2
Credo	2	dolmány	2
cukor	2	domboldal	2
csaló	2	döbbenés	2
csalogánydal	2	dög	2
csalogat	2	döngő	2
csapong	2	dönt	2
csatatér	2	dőre	2
csatlós	2	drámairás	2
		drótsövény	2
		dudva	2
		Dunántúl	2
		dunántúli	2
		Duse	2

dúsgazdag	2	elmos	2
dúvad	2	elnyel	2
duzzad	2	elnyom	2
dühös	2	elnyű	2 (~ 1, elnyű 1)
dül	2	elomlik	2
e (fn-ként)	2	eloszt	2
Ead	2	elporlott	2
ébreszt	2	elragad	2
ecet	2	elréved	2
édeni	2	elsöpör	2
egészséges	2	elsötétül	2
égkék	2	elsuhan	2
égőszemű	2 (~ 1, égőszemű 1)	elszakad	2
égzengő	2	elszakít	2
egyben	2	elszánt	2
egyenés	2	elszáradt	2
egyenlő	2	elszenved	2
egyik-másik	2	Elta	2
egyként	2	eltörött	2
egyre-másra	2	elválás	2
Eisner	2	elválik	2
éjfélarcú	2	elvégez	2
éjsötét	2 (mn 1, fn 1)	elver	2
éjszakai	2	elzengett	2
éjszínű	2	elzokog	2
elalél	2	elzúg	2 (~ 1, elzug 1)
elárult	2	embernyáj	2
elátkozott	2 (mn 1, fn 1)	emelő	2
elázik	2	emelt	2
elbájló	2	emésztő	2
elbibelődik	2	emlékezés	2
elboruló	2	emlő	2
elbúcsúzik	2 (~ 1, elbucsuzik 1)	Endrődi	2
elbukó	2 (mn 1, fn 1)	éneklő	2
elbúsul	2 (~ 1, elbusul 1)	énnekem	2
élc	2	énrám	2
elcsattan	2	enyh	2
elcsitult	2 (~ 1, elcsittult 1)	enyhely	2
eldob	2	enyhülés	2
elégyszer	2	epe	2
elem	2	epilógus	2
elenyészik	2	episztola	2 (~ 1, epistola 1)
életorsó	2	érckarmú	2
elfekszik	2	érdemes	2
elhervadó	2	eredeti	2
elhervadt	2	eredő	2
elhibáz	2	érett	2
elhull	2	erjedő	2
elizi	2	erkölcsi	2
eljárás	2	erőd	2
eljátszik	2	értelmes	2
eljövő	2	esdő	2
elkel	2	esemény	2
elkezd	2	Espersit	2
elkopik	2	esteledik	2
elkopott	2	estenden	2
ellenében	2	északi	2
ellenfél	2	Esztergom	2
ellovagol	2	Etele	2
elmenő	2	Etelka	2
elment	2	Éva	2
elmerült	2	ezred	2
elmés	2	faág	2

Faeton	2
fájva-fájó	2
falucska	2
fametszet	2
fantasztikus	2
fárasztó	2
Farkas	2
fátylas	2
fátyolos	2
Fauszt	2
február	2
fehérlik	2
fejsze	2
Fekete	2
félbehagy	2
félelmes	2
félhold	2
felhős	2
felhótelen	2
felhöz	2
feljö	2
felnő	2
feltámad	2
félút	2
félvállról	2
fen	2
fényűzés	2
férfibánat	2
férfifej	2
férfisziv (= férfiszív)	2
férges	2
fergeteg	2
festett	2
fészülködik	2
figyelmez	2
Finike	2
Firenze	2
Flórenc	2
fodor	2
fogyó	2
fojtogat	2
folyás	2
folyosó	2
fonák	2
forгатag	2
forgó	2
formás	2
forrong	2
fórum	2
foszlik	2
foszló	2
Főfasor	2
föláll	2
földanya	2
földbirtokos	2
földerengő	2
földerít	2
földöntúli	2
földteke	2
fölé	2
fölébreszt	2
fölfog	2
fölhagy	2

főligéz	2
fölírás	2 (~ 1, fölírás 1)
fölleg	2
föllel	2
föllobog	2
fölragad	2
fölrémlík	2
fölsajog	2
fölsíró	2
fölszánt	2
fölmutat	2
föltámadott	2
föltár	2
föltör	2
fölvet	2
fölzsong	2
fösvény	2
fóúr	2
fővárosi	2
France	2
fukar	2
furulya	2
futár	2
futó	2
fuvalat	2
fuvolaszó	2
fű, fa (= fű-fa)	2
fülemüle	2
Fülöp	2
fürt	2
füstöl	2
füt	2
fütyörész	2
füvellő	2
fűzfa-poéta (= fűzfa-poéta)	2
gáncs	2
garaboncás	2
gavallér	2
gázol	2
génusz	2
Gergely	2
gerlice	2
gesztenyefa	2
Gioconda	2
Giorgione	2
giorgionei	2
glóriás	2
gólya	2
gondola	2
gordonkahang	2
goromba	2
gótív	2 (~ 1, gótív 1)
Göncöl	2
görnyesztő	2
görög (i)	2
görögség	2
grammofon	2 (~ 1, gramofon 1)
Grimm	2
guggol	2
guillotin	2 (~ 1, gillotin 1)
gúnyos	2
gurul	2

gúzsbaköt	2	(~ 1, <i>guzsbaköt</i> 1)
Gvadányi	2	
gyakorol	2	
gyalog	2	
gyaluforgács	2	
gyászpompa	2	
gyep	2	
gyeplő	2	
gyere	2	
gyermekszív	2	
gyermektemető	2	
gyertyaláng	2	
gyom	2	
gyomor	2	
gyorslábú	2	
gyöngeség	2	
gyöngyözik	2	
gyötrő	2	
gyötrődés	2	
győzedelmi	2	
gyula	2	
gyülesezik (= gyűl-	2	
sezik)	2	
gyüölő	2	
gyűrű	2	(~ 1, <i>gyűrű</i> 1)
hádeszi	2	
hajléktalan	2	
hajótörés	2	
hajótörött	2	
hajsza	2	
hál	2	
halálfej	2	
halálrafarad	2	
halfsor	2	
hallatik	2	
hallott (mn-ként)	2	
hamis	2	
Hamupipőke	2	
hamuszínű	2	(~ 1, <i>hamuszínű</i> 1)
hamvad	2	
hamvadó	2	
hamvadoz(ik)	2	
hamvadozó	2	
hamvas	2	
hangulat	2	
hangzik	2	
hangzó	2	
hangyavár	2	
hantolt	2	
haragos	2	
harangoz	2	
harcmező	2	
harkály	2	
harminc	2	
harmincadik	2	
harmincegyedik	2	
harmonika	2	
Háromság	2	
harsogás	2	
hasáb	2	
hasonló	2	
haszon	2	
határos	2	

hátha	2	
hátrál	2	
hattyudal (= hattyú-	2	
dal)	2	
Haverda	2	
hegedő	2	
hegedős	2	
hegy (cuspis)	2	
helóta	2	
helyi	2	
Henrik	2	
henyél	2	
here	2	
Herkules	2	
herma	2	
Hermia	2	
Heródes	2	
herold	2	
hetedik	2	
hetet havat	2	
(= hetet-havat)	2	
hétköznapi	2	
hi (i)	2	
hideg fényű	2	(~ 1, <i>hidegfényű</i> 1)
himbál	2	
hirdetés	2	
hirmondó	2	(~ 1, <i>hirmondó</i> 1)
hírnök	2	
hírvonat	2	
histrió (= hisztrió)	2	
hiteget	2	
hittelen	2	
hitvallás	2	
hitvalló	2	
hives	2	(~ 1, <i>hives</i> 1)
hivogat	2	(~ 1, <i>hivogat</i> 1)
holdfény	2	
holott	2	
hómező	2	
Homonnai	2	
honol	2	
hontalan	2	
honvéd	2	
Horác	2	
hordó	2	
horizont	2	
hósiség	2	
Hugó	2	
hulla	2	
hullámos	2	
humus	2	
Hunyadi	2	
hús	2	
I	2	
ibolyás	2	
Icuka	2	
iderémlik	2	
időz	2	
idus	2	
iga	2	
igazgató	2	
igéző	2	
ijesztő	2	

Illés-batár	2	(~ 1, <i>Illés batár</i> 1)	kancsó	2
illetőleg	2		kandi	2
imádó	2		kánikula	2
imbolyog	2		kannibál	2
imé	2	(~ 1, <i>imé</i> 1)	káosz	2
imperátor	2		kapar	2
incseleg	2		kápolna	2
indulás	2		kár	2
ingatag	2		kardal	2
Innominata	2		kardvágás	2
intés	2		karfa	2
Io (görög)	2		Karinthy	2
ipar	2		karnevál	2
irgalmas	2		karol	2
irigység	2		káromol	2
irógép	2		Kárpát	2
iromba	2		kárpáti	2
irt	2		Kassa	2
istálló	2		kaszál	2
iszapos	2		kaszinó	2
itat	2		katlan	2
izgalom	2		Katona	2
izlel	2	(~ 1, <i>izlel</i> 1)	kattog	2
izom	2		Kaukázus	2
izzad	2		Kazinczy	2
jácint	2		kedvező	2
jajong	2		kegyelmes	2
jakobinus	2		kéjes	2
jár-kel	2		kékellő	2
járt	2		kékszakáll	2
játszva	2		kékül	2
javában	2		kelt	2
jazz-band	2		ken	2
jelenés	2		kend	2
jelentés	2		kender	2
jelzőlámpa	2		kényes	2
jócskán	2		kénytelen	2
jókedv	2		képzlet	2
Jordán	2		kérdő	2
jóremény	2		kerék	2
jóságos	2		keresztes	2
Josephus	2		kérges	2
jószag	2		Kerr	2
jószerecse	2		kertész	2
jövevény	2		keszkenő	2
jubilál	2		késztet	2
Judás	2		ketrec	2
juhász	2		kétszáz	2
Jupiter	2		kettes	2
jutalom	2		ki (hsz)	2
juttat	2		kiad	2
kábul	2		kiáll	2
kacagás	2		kiáltás	2
kácsa	2		kibont	2
Kainz	2		kicsal	2
kakukkol	2		kicsap	2
Kalipso	2	(~ 1, <i>Calipso</i> 1)	kicsike	2
kalóz	2		kicsordul	2
kalózhajó	2		kiejt	2
kályha	2		Kieselhausen	2
kámza	2		kifárad	2
kámzsás	2	(mn 1, fn 1)	kifelé	2
kanca	2		kifoly(ik)	2

kifoszt	2	körtánc	2
kigyújt	2	körültekint	2
kigyullad	2 (~ 1, <i>kigyúlad</i> 1)	körülvesz	2
kihunyt	2	kötény	2
kihúz	2 (~ 1, <i>kihuz</i> 1)	kötöz	2
kihül	2	köz (=sikátor)	2
kijut	2	közelget	2
kikel	2	közlés	2
kiküzd	2	közvélemény	2
kimér	2	kriptabolt	2
kínos	2 (~ 1, <i>kinos</i> 1)	kristály	2
kinyíl	2	krónika	2
kipirult	2	Kupa	2
kiréved	2	kuria (=kúria)	2
kisgyermek	2	kurjantás	2
kis hűg (=kishűg)	2	kurucnóta	2 (~ 1, <i>kuruc-nóta</i> 1)
kiskapu	2 (~ 1, <i>kis kapu</i> 1)	kútgém	2
kiszív	2	külön	2
kitagad	2	kürtös	2 (fn 1, mn 1)
kitágul	2	küzdés	2
kitalál	2	L.	2
kitesz	2	Laci	2
kivág	2	ladik	2
kivert	2	lagzi	2 (~ 1, <i>lakzi</i> 1)
kivesz	2	lak	2
kivirít	2 (~ 1, <i>kivirit</i> 1)	lakáj	2
kívív	2	lakodalom	2
kizengő	2	lakol	2
klasszikus	2	lakomázik	2
kobold	2	lándzsa	2
koccint	2	langyos	2
kocog	2	lankadó	2
kócsag	2	lantos	2
kolibri	2	lányfej	2
kolostori	2	lányos	2
komázik	2	lápvirág	2
kométa	2	lármáz(ik)	2
komikus	2 (mn 1, fn 1)	látás	2
komisz	2 (mn 1, fn 1)	látó	2 (mn-ként 1, fn-ként 1)
koncert	2	látogatás	2
kondor	2	látta (fn)	2
kopácsol	2	láttat	2
kopik	2	lázad	2
Koppány	2	leányka	2
korcsmáros	2	lebegő	2
korhadó	2	leborul	2
korhad	2	ledől	2
kormos	2	lefekszik	2
Kornél	2	legelő	2
kóró	2	légi	2
korty	2	legyőz	2
ködlík	2	lehajol	2
kökény	2	lehangolt	2
Kölcsey	2	lehel	2
költ	2	lejön	2
költözik	2	lelkesít	2
költöző	2 (mn 1, fn 1)	lelki	2
könyörgés	2	lemenő	2 (mn-ként 1, fn-ként 1)
könyvtár	2	lemos	2
köpködő	2	lemosolyog	2
körhinta	2	Lenau	2
Körös	2 (~ 1, <i>Körös</i> 1)	lendület	2
köröskörül	2	lengyel	2 (fn 1, mn 1)

lep	2	meghagy	2
letarlott	2	meghajt	2
letarol	2	meghasad	2
letelik	2	meghódít	2
leteper	2	meghúzódik	2 (~ 1, <i>meghuzódik</i> 1)
letünik (= letünik)	2	meging	2
levág	2	megiszik	2
levert	2	megitat	2
levet	2	megítél	2 (~ 1, <i>megitél</i> 1)
lidércfény	2	megjár	2
Liliencron	2	megkér	2
liljom	2	megkérdéz	2
link	2	megkésik	2
Lionardo	2	megköszön	2
Lipce	2	megkövet	2
lobogás	2	meglehet	2
lombik	2	megöszül	2
London	2	megreped	2
Lóth	2	megriad	2
lóvasút	2	megrontó	2 (mn-ként 1, fn-ként 1)
lő	2	megroppan	2
lőre	2	megsüg	2 (~ 1, <i>megsug</i> 1)
M.	2	megszeg	2
macska	2	megszólal	2
madonnakép	2	megszületik	2
magasodik	2	megszürkül	2
magától	2	megtanul	2
maholnap	2	megtart	2
májusfa	2	megtép	2
Makart	2	megtör	2
Makó	2	megtörök	2
mákony	2	megtört	2
makrapipa	2	megújul	2 (~ 1, <i>megujul</i> 1)
málnázik	2	megun	2
manapság	2	megvert	2
maradandóság	2	megviv	2 (~ 1, <i>megviv</i> 1)
Máramarossziget	2	méltóság	2
Marengo	2 (~ 1, <i>Marengó</i> 1)	mementó	2
Márja	2	mén (i)	2
Maris	2	mén (fn)	2
marsall	2	menő	2
Marseillaise	2 (~ 1, <i>marseillaise</i> 1)	menten	2
másvilági	2	Mentor	2
meder	2	menyasszony	2
megállás	2	menydörgő	2 (~ 1, <i>meny.örgő</i> 1)
megbán	2	meredély	2
megbecsül	2	merés	2
megbeszél	2	meselő	2
megbirkózik	2	meteor	2
megcsillan	2	mezei	2
megdőbben	2	mézes	2
mégegyszer	2	mézeskalács	2
(= még egyszer)	2	mezítelen	2 (~ 1, <i>mezitelen</i> 1)
megejt	2	mezitábas	2 (mn 1, fn 1)
megél	2	milliom	2
megérkezik	2	mindenáron	2
megértés	2 (~ 1, <i>meg nem értés</i> 1)	ministráns	2 (~ 1, <i>minisztráns</i> 1)
megfagy	2	mintáz	2
megfeszít	2 (~ 1, <i>megfeszít</i> 1)	mintegy	2
megfogy	2	miránk	2 (~ 1, <i>mi ránk</i> 1)
meggörnyed	2	mirtusz	2 (~ 1, <i>mirtus</i> 1)
meggyógyít	2 (~ 1, <i>meggyógyít</i> 1)	misztikus	2
meggyújt	2	mível	2 (~ 1, <i>mivel</i> 1)

mivelhogy	2	nyugoszik	2
moh	2	nyujt (=nyújt)	2
móka	2	nyügös	2
mormol	2	ó (fn-ként)	2
Morus	2	odadob	2
mosolyos	2	odalent	2
motoszkál	2	óhajt	2 (~ 1, <i>ohajt</i> 1)
mögé	2	okoz	2
muri	2	oktalan	2
muskátli	2	okul	2
muszáj	2	oláh	2
műbiráló	2	olasz	2
műgond	2	old	2
nád	2	oleander	2
nagyálmú	2	oltalmazó	2
nagyapa	2	olvadás	2
nagybeteg	2 (mn 1, fn 1)	omló	2
nagyságos	2 (mn 1, fn 1)	omlott	2
Nagyvárad	2	opál	2
naiv	2	ordító	2 (~ 1, <i>ordító</i> 1)
Nakonxipán	2	orgonavirág	2
napimádó	2	orsó	2
naponta	2	ósdi	2
napóra	2	osztály	2
napzem	2	osztozik	2
naptalan	2	ökönyál	2
naptűzés	2	öldököl	2
nászút	2	öltő	2 (mn-ként 1, fn-ként 1)
nátha	2	ölü	2
negyvenkettes	2	ömlő	2
negyvennyolc	2 (~ 1, 48 1)	önfeledt	2
nemesség	2	önkéntes	2
nemrég	2	önnön	2 (~ 1, <i>önön</i> 1)
nemsoká	2	öntudat	2
nemtő	2	öregszik	2
némul	2	örökélet	2
néne	2	örökkévaló	2 (mn 1, fn 1)
néni	2	őrszem	2
népdal	2	örültség	2
népfölkelő	2	örv	2
népség	2	örvend	2
népvezér	2	őserő	2
nevel	2	őszinte	2
nevetség	2	összedől	2
nézőtér	2	összehoz	2
noha	2	összekulcsol	2
notabéne	2	összeszorít	2
(= nota bene)	2	összetép	2
nótázó	2	ösztön	2
novemberi	2	öt száz	2
növés	2	ötven	2
nunc (latin)	2	övez	2
nyargal	2	özv	2
nyárutó	2	özvegyasszony	2
nyél	2	özvegyiség	2
nyers	2	pajzán	2
nyitó	2	Pál	2
nyitott	2	palánta	2
nyolcvanas	2	paletta	2
nyomban	2	Pálfi	2
nyomtalan	2	pálmaág	2
nyomorúságos	2 (~ 1, <i>nyomorúságos</i> 1)	panama	2
nyugdij	2 (~ 1, <i>nyugdij</i> 1)	panaszos	2

pandur	2	regés	2
Panteon	2 (~ 1, <i>Pantheon</i> 1)	rejtőzik	2
pápa	2	rekkenő	2 (mn 1, fn 1)
papi	2	reneszánsz	2
paplan	2	rengeteg (mn)	2
papucs	2	rengeteg (fn)	2
parancsolat	2	rengető	2
páratlan	2	rengő	2
paroláz(ik)	2	repit	2 (~ 1, <i>repit</i> 1)
páros	2	repkény	2
pártol	2	részint	2
pátriárka	2	reszkető	2
pazar	2	révén	2
pazarol	2	Reviczky	2
pecér	2	revolver	2
Péchy	2	rezignáció	2
pediglen	2	riaszt	2
példáz	2	rikkant	2
penget	2	rikolt	2
Pepilió	2	Rilke	2
perem	2	rímes	2
Petrás	2	ringó	2
pezsgő	2	ripacs	2
Piave	2	riport	2
piheg	2	rivalda	2
pince	2	robaj	2
pirosszemű	2	Robin	2
pislogó	2	robogó	2
Pista	2	robotól	2
pitvar	2	Rodostó	2
plánta	2	rohad	2
poétaszív	2	rokonság	2
poézis	2	Rókus	2
pompás	2	románc	2
pompázó	2	roncs	2
pont	2	rop	2
pontusi	2	ropog	2
pór	2	roskadó	2
porcelán	2	roskadoz(ik)	2
porladó	2	rozoga	2
Porten	2	Rózsa	2
póruházt	2	rózsaszál	2
posztós	2	Rózi	2
profán	2	röpít	2 (~ 1, <i>röpít</i> 1)
Przemysl	2	röpke	2
Puccini	2	röppen	2
pucerájós	2	rubintos	2
puskapor	2	rúd	2 (~ 1, <i>rud</i> 1)
pümkösd	2	rug (= rüg)	2
R.	2	Salome	2
rábámul	2	sárgaság	2
rácsos	2	sárguló	2
rajt (hsz)	2	sárgult	2
rakéta	2	sarki	2
ráma	2	sáros	2
rámosolyog	2	saru	2
ránéz	2	Sasfiók	2
ránt	2	Saturnus	2 (~ 1, <i>Szturnusz</i> 1)
Ráró	2	Schmidt	2
rászakad	2	Schumann	2
rávár	2	sebesült	2 (mn 1, fn 1)
ravasz	2	sebtén	2
regement	2	segítség	2

seholsem	2	szeles	2
sekély	2	szelidség	2
selyemkendő	2	szelindek	2
semmise	2	szellemesség	2
senkise	2	szemafor	2 (~ 1, <i>szemafór</i> 1)
sért	2	szembenéz	2 (~ 1, <i>szembe néz</i> 1)
séta	2	személy	2
sétány	2	szemérmes	2
siető	2 (mn-ként 1, fn-ként 1)	szemfödő	2
Simeon	2	szemű	2 (~ 1, <i>szemű</i> 1)
simit	2 (~ 1, <i>simit</i> 1)	széna	2
sincsen	2	szenátor	2
sípol (= sípol)	2	szenderül	2
siralomvölgy	2	szentegyház	2
sívó	2	Szentiván	2
sodor (fn)	2	szentiváni	2
Sokrates	2	szeátségtörő	2 (mn 1, fn-ként 1)
Somlay	2	szenny	2
sovány	2	szennyes	2
söpör	2	Szép	2
sötétkék	2	szeplőtelen	2 (mn 1, fn 1)
sötétség	2	szerént	2
spanyolfal	2	szerint	2
Stefánia	2	szerte	2
stilisza	2	szervezett	2
Stra-a-szburg	2	szeszély	2
(= Strasburg)	2	szeszélyes	2
sudár	2 (mn 1, fn 1)	szét	2
sugárzik	2	szétomol	2
sugárzó	2	szikrázó	2
súgó	2 (~ 1, <i>sugó</i> 1)	szilánk	2
süllyedő	2	szilárd	2
süllyesztő	2	szimpózion	2 (~ 1, <i>szimpozion</i> 1)
süppedő	2	szinbor (= színbor)	2
süppedt	2	sziporkázik	2
sürgős	2	sziszeg	2
szabadul	2	szív (i)	2 (~ 1, <i>szív</i> 1)
szablya	2	szívű (= szívű)	2
Szabó	2	szociális	2
szakadó	2	szolgabíró	2
szakadt	2	szolgál	2
szakolcai	2	szolgálólány	2
szalma	2	szolganép	2
szalmaözvegy	2	szólongat	2
szalve	2	szombat	2
számlál	2	szorong	2
számtalan	2	szózat	2
számu (= számú)	2	szöcske	2
szándék	2	szög	2
szánt (i)	2	szögedi	2
szárító (= szárító)	2	szöges	2
szarvas	2	szökik	2
század (= centuria)	2	szökken	2
százados	2	szórköntös	2
százéves	2	szörnyűség	2
szed	2	szöske	2
szédülő	2	szundit (= szundit)	2
szegedvárosi	2	szunnyadó	2
(= Szeged városi)	2	szűkölő	2
szegénylegény	2	szüle	2
szegett	2	születésnap	2
szekeres	2	szürkélő	2
szel	2	Tábor	2

tábornok	2	tiszháti	2
tagló	2	tisztaság	2
Tahiti	2	tisztelő	2 (mn 1, fn 1)
takács	2	tisztogat	2
takarózik	2	tizenhármás	2
tál	2	tizenöt	2
talaj	2	tokaji	2
találkozó	2	Toldi	2
tallér	2	tolmács	2
támadás	2	Tolsztoj	2
tanulság	2	tolul	2
táplál	2	tolvaj	2
tapsvihar	2	Tompa	2
taréj	2	topán	2
tarjagos	2	topolyafa	2
Tarján	2	torna	2
tárna	2	toronyalja	2
tárolt	2	toaleng	2
társadalmi	2	tovapártol	2
tarsoly	2	töpreng	2
tárt	2	töretlen	2
tatárjárás	2	törzs	2
Tátra	2	trara	2
tavaszmező	2	trónus	2
tavaszcvarás	2	turbékol	2
távlat	2	tusázó	2
téboly	2	tülök	2
tehozzád	2	Tündérország	2
tejüveg	2	tündöklés	2
tékozol	2	tünűdés	2
reli	2 (hsz 1, mn 1)	türelem	2
telt	2	tüsketlen	2
tengerfenék	2	tűzrózsa	2
tengerkék	2	tyúk	2
tengerszem	2	ugar	2
(= lacus montanus)	2	ujjongás	2
tengerszem	2 (~ 1, <i>tenger-szem</i> 1)	Ujszeged	2
tengervész	2	untalan	2 (~ 1, <i>untalan</i> 1)
tengő	2	uralkodás	2
tengődik	2	uralkodó	2 (mn 1, fn 1)
tenorista	2	uraság	2
térdelő	2	urnő	2 (~ 1, <i>urnő</i> 1)
terem (fn)	2	úszó	2
teremfáját	2	utitárs	2
terítő	2 (~ 1, <i>terítő</i> 1)	ű	2
termékenység	2	üerciher	2
termés	2	űk	2
természet	2	űkapa	2
terzina	2	ünnepnap	2
testamentom	2	űröm	2
tétlen	2	üstök	2
tetszhalott	2	üstökös	2
thorni	2	üvegharang	2
Thulé	2	vacogó	2
tiburi	2	vacsorázik	2
tiéd	2	vádol	2
tikkadt	2	vadrózsa	2
tikkasztó	2	vadság	2
tikkatag	2	vagon	2
Tinódi	2	vagyódik	2
tinta	2	vagyon (i)	2
tipeg	2	vagyon (= bona)	2
tiport	2	vajúdik	2 (~ 1, <i>vajudik</i> 1)

vakít	2	világbiró	2	(~ 1, <i>világbiró</i> 1)
vakító (= vakító)	2	világhír	2	
vakmerő	2	világít	2	
vakondok	2	világszabadság	2	
vakság	2	villa	2	
vaksi	2	villámlik	2	
valahány	2	villogó	2	
valamennyi	2	Villon	2	
vallás	2	Vilma	2	
váló	2	vinkó	2	
valóban	2	virágözön	2	
valódi	2	virágzik	2	
váltakozik	2	virágzó	2	
változatlan	2	visszaemlékezik	2	
változó	2	visszafáj	2	
váltság	2	visszahull	2	(~ 1, <i>visszahull</i> 1)
van (előljáró szó)	2	visszanyer	2	
vándordaru	2	visszasóhajt	2	
vándorol	2	visszavár	2	
vánkos	2	visszavisz	2	
váratlan	2	visszazendül	2	
varázsló	2	visszhangos	2	
városháza	2	visszhangoz(ik)	2	
varr	2	vita	2	
várva-vár	2	vitáz(ik)	2	
vaságy	2	vitézség	2	
vásárhelyi	2	vivát	2	(isz-ként 1, i-ként 1)
vasárnapi	2	vivmány	2	
vásáros	2	vivódás (=vivódás)	2	
vaskalap	2	vívódó	2	(~ 1, <i>vívódó</i> 1)
vasrácsos	2	vízimalom	2	
váz	2	vízpart	2	
Vecsera	2	Vojtina	2	
védelem	2	volt (mn-ként)	2	
vedlett	2	vonít	2	
védtelen	2	vőlegény	2	
végez	2	vörhenyes	2	
végítélet	2	Wagram	2	
(= végítélet)	2	Waterloo	2	
végváros	2	zagyva	2	
velő	2	zajlik	2	
véna	2	zajong	2	
vendéglő	2	zajos	2	
venit	2	zaklat	2	
vénség	2	zálog	2	
vércse	2	zarándok	2	
vereség	2	záporoz	2	
verkli	2	zborói	2	
vérmező	2	zendít	2	
verőfényes	2	zeneg	2	
versaillesi	2	zenekar	2	
vértelen	2	Zoltánka	2	
veszendő	2	zomotor	2	
vessző	2	zörren	2	
veszteg	2	zuhanás	2	
vesztő	2	zuhog	2	
vezéri	2	züllött	2	
viasz	2	zsámoly	2	
vígság (= vígság)	2	zsongás	2	
vigyázat	2	a (isz)	1	
vigyorog	2	Abádszalók	1	
viharoz	2	abbahagy	1	
viharzik	2	Ábel	1	

ábra	1	alany	1
Abracadabra	1	alanyi	1
abrak	1	alászáll	1
ábráz	1	alattomos	1
ábrázat	1	alattvaló	1
Achilleus	1	alávaló	1
Acht	1	Albion	1
ácsi	1	álcáz	1
ácsolt	1	álcázott	1
adagio	1	áldozár	1
adieu	1	áldozott	1
adó (mn-ként)	1	Alfred	1
adófizető	1	Alfréd	1
Adolphe	1	álgyász	1
adósság	1	aljas	1
Adria	1	alju (= aljú)	1
Ádria	1	alkímia	1
adta-teringette	1	alkohol	1
advent	1	alkonyárnyas	1
Ady-mécses	1	alkonybibor (= alkonybibor)	1
Ady-utánzás	1	alkonyodás	1
Aeneas	1	alkonyodik	1
Aesopus	1	alkonyvéres	1
Aetnai (= aetnai)	1	Állam (= állam)	1
Affér (= affér)	1	állampolgár	1
aforizma	1	állandó	1
afrikai	1	állapodik	1
agát	1	állapot	1
aggat	1	állat (i)	1
agglegény	1	alleluja	1
aggódik	1	állit (= állit)	1
Ágoston	1	állvány	1
ágról szakadt	1	almafa	1
(= ágrólszakadt)	1	almafavirág	1
águ (= ágú)	1	Almássy	1
agyar	1	álmodott	1
agyarog	1	áloé	1
ágyasház	1	áloélevél	1
ágyas	1	áloévirág	1
agyonrug	1	alóla	1
(= agyonrúg)	1	áломcsillag	1
agyontaposott	1	álomfüggöny	1
agyrem	1	álomhajó	1
agyvelő	1	álomhagedű	1
ah	1	álo-India (= Álo-India)	1
Aida	1	álomkisértet (= álomkisértet)	1
ajánl	1	álomköltemény	1
ajk	1	álomlátás	1
ajnároz	1	álomlétkü	1
ajz	1	áloország	1
akadály	1	álompalást	1
akarás	1	álo-mregement (= álo-mregement)	1
akárcsak	1	álomrózsa	1
akárhogy	1	álomszemfedő	1
akaró	1	álomtávtlat	1
akó	1	álomtrombita	1
Ákos	1	álomvidék	1
alabárdos	1	álomvonat	1
alabástrom	1	Alpár	1
alagút	1	alpesi	1
aláíró	1	alpes (orom)	1
alakul	1	alsóvárosi	1
alamizsna	1	általa	1

általad (i)	1	aranybor	1
általölél	1	aranycsík	1
általragyog	1	aranyék	1
általringat	1	aranyeső	1
álvigasz	1	aranyfürtös	1
am (német)	1	aranyfüstös	1
ámbár	1	aranygyapjas	1
ámbátor	1	arany-gyermekség	1
ámbrás	1	aranyhaj	1
amelyik	1	aranyhajú	1
amerikai	1	aranyház	1
Amfion	1	aranyhimű (=aranyhímű)	1
ami (francia)	1	aranyhintó	1
amidőn	1	aranyifjú (=aranyifjú)	1
amiért	1	aranykehely	1
amily	1	aranykereszt	1
ámmal	1	aranykeret	1
amoroso	1	aranykincs	1
ampiróra	1	aranykoszorú	1
ámuló	1	aranymező	1
anakreontikum	1	aranyműű (=aranyműű)	1
Ananké	1	aranynap	1
anarkista	1	aranyos	1
Anasztázia	1	arany-pajzsos	1
anch'io	1	aranypalota	1
Andersenmese	1	aranypárás	1
Andor	1	aranypor	1
André	1	aranyszárnyu (=aranyszárnyú)	1
Angelico	1	aranyszavú	1
angyalsereg	1	aranszekér	1
angyalszárny	1	aranyvár	1
Anjou	1	aranyvirág	1
annabáli	1	árböctető (=árböctető)	1
anno	1	arcél	1
Antikrisztus	1	Ardenn	1
antiszemita	1	Ares	1
Antoinette	1	ária	1
Anton	1	áristom	1
Antónia	1	Arisztótelesz (=Arisztotelész)	1
anyaálom	1	árkád	1
anyaföld	1	Árkádia	1
anyagi	1	Arno	1
anyakönyv	1	árnyal	1
anyaság	1	árnyalt	1
anyasír (=anyasír)	1	árnyaz	1
anyasóhaj	1	árnyék-processzió	1
anyaszél	1	árnyékvilág	1
anyatej	1	Aron	1
apad	1	arszlán	1
apadó	1	Artus	1
Aphrodite	1	árvácska	1
ápoló	1	árvácskavirág	1
Appenninek	1	árvalány	1
ápril	1	árvalányhaj	1
áprilisi	1	árvaságos	1
apród	1	Árvay	1
aprókockás	1	árvul	1
Aquincum	1	árvult	1
Arad	1	ás	1
áradás	1	ásítóz(ik) (=ásítóz)	1
áradat	1	ásó	1
aranyág	1	ásott	1
aranybibor	1	aspi	1

Astarte	1	átvezet	1
astra	1	átviharoz	1
Astra	1	átvilágol	1
astrolabium	1	átzendül	1
aszondják	1	Atyuska	1
asszonyhaj	1	audiencia	1
asszonyi	1	Aurél	1
asszonytalan	1	Aurelius	1
asszonyvágy	1	autokrata	1
asztali	1	automobil	1
asztalos	1	autózó	1
asztalosműhely	1	avas	1
aszú	1	avat	1
átad	1	avatang	1
átadás	1	avatatlan	1
átalad	1	áve	1
Atalanta	1	áve-szó	1
átaluszik	1	Avon	1
átárad	1	avult	1
átbandukol	1	az	1
átdereng	1	azalatt	1
átfog	1	ázó	1
áthal	1	azomba	1
Athéne	1	azon	1
áthív	1	azonban	1
áthoz	1	azonnal	1
áthúz	1	asztán	1
átizzó	1	azurország	1
átkarol	1	azzal	1
átködlő	1	b.	1
átkutat	1	Bábel	1
átlátszó	1	babérfa	1
átleng	1	babértalan	1
átmegy	1	babonáz	1
átmeneti	1	bábú	1
átnéz	1	Bach	1
átnótáz	1	bádog	1
átnyilaz	1	bagoly	1
átolvad	1	bagolyszemű	1
atom	1	bajnok	1
átövez	1	bájoló	1
átringat	1	bajusz	1
átsír	1	bakkancs	1
átsuhan	1	bakkozik	1
átsuhanó	1	baktatás	1
(átszalad)	1	Balassa	1
átszánt	1	balcsillag	1
átszédit	1	baldachin	1
átszel	1	baleset	1
átszivarog	1	balfénék	1
átszól	1	báli	1
átszorít	1	Bálint	1
átsző	1	balkáni	1
átszűrődik	1	ballagás	1
(= átszűrődik)	1	ballagdál	1
áttetsző	1	ballagdáló	1
áttikái	1	ballagós	1
attila (= atilla)	1	baltás	1
Attilai (= attilai)	1	Baltazár	1
átugrik	1	bálterem	1
átujjong	1	balzsamir (= balzsamír)	1
átutazó	1	balzsamos	1
átvágat	1	bambuszerdő	1

bámuló	1	befalaz	1
Bánát	1	befed	1
bánathegedű	1	béfedez	1
bánatóra	1	befelé	1
bánatú	1	befog	1
bánik	1	befoly(ik)	1
Bánk	1	befúr	1
banket	1	befüggönyöz	1
bankó	1	befüt (= befüt)	1
bánság	1	behajló	1
Bánság	1	behamvazgat	1
bántó	1	beheggeszt	1
bántott	1	behúz	1
Barabás	1	beillatoz	1
barack	1	beír	1
barátsuha	1	bejáratos	1
barátságos	1	bejelent	1
Barbara	1	bejön	1
bárca	1	bekacag	1
bárdcsapás	1	békebeli	1
bárdos	1	békedíj	1
bárhogyan	1	békél	1
barka	1	békétlen	1
bárki	1	béketűrő (= béketűrő)	1
Barkóczy	1	békít	1
barna-arany	1	békó	1
barnás	1	beköszönt	1
barnaság	1	békült	1
barnuló	1	belé	1
báróné	1	belédöng	1
bársonyos	1	belefárad	1
bársonyruha	1	belehal	1
bársonyszalag	1	belehull	1
Bártfa	1	beleir (= beleír)	1
Bartos	1	beléjekondul	1
bástyakapu	1	belélegzik	1
Batthyány	1	bélelt	1
Bauda	1	belémered	1
Baumbach	1	belémerül	1
Bavária	1	belenéz	1
bazár	1	belesiketül	1
baziliskusz	1	belesír	1
beállít	1	belésír	1
beamter	1	beleszór	1
beárnyékoz	1	belétemet	1
Beata	1	belevág	1
Beato	1	belevesz	1
Beatrice	1	belevész	1
beatus	1	belévész	1
bebotorkál	1	belevet	1
becézget	1	bella	1
becéző	1	Bellay	1
Beck	1	Bellini	1
becsap	1	belüle	1
becsönget	1	bélyeg	1
becstelen	1	bélyeges	1
becsuk	1	bemenet	1
becsül	1	Bémer	1
bedob	1	benépesít	1
bedug	1	Beniczkyné	1
beesőz	1	bénít	1
beesteledik	1	bennetek	1
befagy	1	benneteket	1

benő	1	bitorló	1
Benő	1	bitorolt	1
bent	1	bizakodik	1
Bentián	1	bizalmas	1
benzines	1	bizalom	1
bepólyál	1	bizarr	1
bérclelkű (=bérclelkű)	1	bizás (=bízás)	1
Bercsényi	1	Bizet	1
Berec	1	bizon	1
Beregi	1	bizonyítvány (=bizonyítvány)	1
Berenicé	1	bizonytalan	1
béres	1	biztosít (=biztosít)	1
Bergson	1	bizvást (=bizvást)	1
bérlő	1	Blanka	1
Bernát	1	blokk	1
Bernstein	1	blúz	1
berobog	1	Bob	1
berregő	1	Bobbi	1
besározott	1	Bock	1
besötétedik	1	bocsánatkérő	1
bessenyő (=besenyő)	1	Bocskay	1
bestia	1	Bodri	1
besuhan	1	bódulat	1
besurran	1	bódult	1
besüppedt	1	Bogdánovics	1
beszánguldó	1	boglár	1
beszeg	1	boglya	1
beszürkül	1	bogyó	1
betakarózik	1	bogyószem	1
betaposott	1	bohém	1
betart	1	bohóc	1
betemet	1	bohócsipka	1
betetőz	1	bohókás	1
Bethánia	1	bojtár	1
bethuliás	1	bók	1
betlehemes	1	bokros	1
betűz	1	Boldizsár	1
bevál(ik)	1	boldogulás	1
bevált	1	bólog	1
bevés	1	bólogat	1
bevilágol	1	bólong	1
bevon	1	boly	1
bezeng	1	bolygótűz	1
biblioteca (=bibliotéka)	1	bomlás	1
biborágy (=biborágy)	1	Bonaparte	1
biborár (=bíborár)	1	bóra	1
biborfény (=biborfény)	1	borbély	1
biborkárpit (=bíborkárpit)	1	borbélyleány	1
biborlik (=bíborlik)	1	borbélylegény	1
biborszín (=bíborszín)	1	borbély pálya (=borbélypálya)	1
biborszőnyeg (=bíborszőnyeg)	1	borissza	1
bibortűz (=bíbortűz)	1	borital	1
Bihar	1	borocska	1
Biliczky	1	boróka	1
Bill	1	borongásos	1
billentyű (=billentyű)	1	borotváltat	1
billikom	1	borotvált	1
birál (=bírá)	1	borozó	1
birálat	1	borult	1
biráló (=bírá)	1	borúslelkű	1
Biró	1	borzad	1
birtokos	1	borzasztó	1
bitófa	1	borzongás	1

borzongó	1	buzavirág (= búzavirág)	1
Bosznia	1	buzogány	1
boszorkányos	1	bű	1
bosszulás	1	bülbüli	1
bosszus (= bosszús)	1	bűnbánat	1
bosszusomj (= bosszúsomj)	1	bűnbánati	1
Bot	1	bűnhődő	1
botondi	1	bűntelen (= büntelen)	1
batorság	1	bűntet	1
Bovaryné	1	bűntetlen	1
bőgős	1	bűvész (= bűvész)	1
bőkezű (= bőkezű)	1	bűvölget	1
bökkenő	1	bűvölt (= bűvölt)	1
bölcselet	1	bűzlő (= bűzlő)	1
bőrkabátos	1	Byron	1
börtönablak	1	Calasantius	1
börtönajtó	1	Calipsó	1
börze	1	Camille	1
börzés	1	Campagna	1
bőség-szaru (= bőségsszaru)	1	Capet	1
Böske	1	Capulet	1
bőszült	1	Carlos	1
bőven	1	Carmagnole	1
bővül	1	Carmen	1
Braun	1	Carmencita	1
Bréda	1	Caroli	1
Brescia	1	Casanova	1
Bretagne	1	Cato	1
breve	1	Cecilia	1
Brieux	1	ceglédi	1
brigád	1	célszerű	1
Britannia	1	cenk	1
bronzköntös	1	censeo	1
bronzszárny	1	centenárius	1
bronzvértű	1	Cerberus	1
Brumaire	1	ceremóniás	1
Brügge	1	cháris	1
Brüsszel	1	Charles	1
bubos (= búbos)	1	Chénier	1
búcsúóra	1	Christus	1
bucsúztat (= búcsúztat)	1	cicáz(ik)	1
budai	1	cifraság	1
Budavár	1	cifráz	1
buga	1	cigányzó	1
búgás	1	cigaretta	1
búgó	1	cincog	1
buggyan	1	Cinka	1
bujapompás	1	cipruserdő	1
bujdokoló	1	cirádás	1
bujdosás	1	cirkusz	1
Bukosza	1	cirógatás	1
bunkó	1	cirpel	1
Burg	1	Citere	1
Burgundia	1	Clarissa	1
búsit (= búsit)	1	Cleopátra	1
búsitó (= búsitó)	1	Cloé	1
búsképű (= búsképű)	1	Cognetti	1
búskomor	1	comb	1
búslakodó	1	Commedia	1
busong (= búsong)	1	Consolant	1
búsult	1	Consolatio	1
búvó	1	Copernicus	1
buzarend (= búzarend)	1	Coppée	1

Corda	1	csillagfényes	1
Cordélia	1	csillaghideg	1
coronatio	1	csillaghimes (= csillaghímes)	1
cövek	1	csillaghonvág	1
Cyrano	1	csillagmosoly	1
Czacza	1	csillagpálya	1
Czimer	1	csillagpár	1
csábit	1	csillagrózsza	1
csábitó (= csábító)	1	csillagsereg	1
csacsog	1	csillagtábor	1
csahos	1	csillagtakaró	1
csákó	1	csillagtörvény	1
Csáktornya	1	csillagvilágos	1
csali	1	csillagvirág	1
csalóka	1	csillant	1
Csanád	1	csillár	1
csapatostul	1	csillogtat	1
csapda	1	csinos	1
csaplár	1	csíp	1
csapláros	1	csitít (= csitít)	1
csapódik	1	csitítgat	1
csapszék	1	csitt	1
csapszéki	1	csitult	1
csárdás (személy)	1	csizió (= csizió)	1
csárdás (tánc)	1	csizmadia	1
császári	1	Csizmadia	1
császári-királyi	1	csodafa	1
csataló	1	csodafény	1
csatamén	1	csodajó	1
csatangol	1	csodakék	1
csatársor	1	csodálat	1
csatás	1	csodalélek	1
csataszomjas	1	csodáló	1
csatorna	1	csodamély	1
csatornasárkány	1	csodamód	1
csatornáz	1	csodanóta	1
csatt (= csat)	1	csodaország	1
csavarog	1	csodaszarvas	1
csecsemő	1	csodaváros	1
csegei	1	csókdos	1
csehszlovák	1	csókolózik	1
csekély	1	csolnak	1
csekk	1	Csoma	1
cselekszik	1	csontosöklű (csontos öklű)	1
csendélet	1	csoport	1
csenget	1	csordahad	1
csengettyű (= csengettyű)	1	csordapásztor	1
csepereg	1	csordul	1
cséplés	1	csorog	1
csepp	1	csoroszllya	1
cseppnyi	1	csótár	1
cserélget	1	csóvál	1
cseresznye	1	csönget	1
Cserna	1	csőr	1
cserző	1	csörög	1
csésze	1	csörrenő	1
csicsereg	1	csudás	1
csicsergő	1	csudatartomány	1
csiga	1	csudavirágos	1
csiger	1	csúfos	1
csihol	1	csuk	1
csikordul	1	csuklya	1
csikos (= csikos)	1	csupasz	1

csúszás	1	diadalmi	1
csüggedés	1	diadalujjongva	1
csüggedetlen	1	diadalünnep	1
csüggesztő	1	dialóg	1
dacoló	1	dialógus	1
dagaszt	1	dicskoszorús	1
daguerrotip	1	dicsségszorong	1
dajkadal	1	dicssülés	1
dajkaének	1	dicstelen	1
dajkáló	1	didergő	1
daliás	1	didergős	1
daljáték	1	dies	1
dalkör	1	dijaz	1
dall	1	diktátor	1
dalolgat	1	dilettáncosság	1
Danae	1	dimenzió	1
Dancka	1	disznó	1
dandár	1	disztihonos (= disztichonos)	1
Dánia	1	divatos	1
D'Annunzio	1	Divina	1
danse	1	Dnyeszter	1
dantei	1	dobál	1
darabcsináló	1	dobált	1
darabont	1	dobbanás	1
dárda	1	Doberdó	1
dáridó	1	Dobó	1
darvadozás	1	dobogás	1
Darwin	1	dobogó	1
dávidi	1	doctor	1
deák	1	Dohnányi	1
debreceni	1	doktrina	1
Dei	1	Dokumentum (= dokumentum)	1
dekadens	1	dologtevés	1
delej	1	dolorosa	1
delendam	1	domborodik	1
délnyugat	1	domesztika	1
délvidék	1	Donatello	1
Délvidék	1	dongó	1
Demeter	1	dór	1
Demke	1	d'or	1
demokrácia	1	Dorottya	1
dendi	1	döbben	1
deo	1	döbbent	1
dércsipte (= dércsipte)	1	döcög	1
dereglye-él (= dereglyeél)	1	döfő	1
derekalj	1	dögmadár	1
derekas	1	dőlt	1
derengés	1	dölyf	1
derít	1	dönget	1
derült	1	döntő	1
dérütött	1	dörgés	1
dérütötte	1	dörgő	1
dérverte	1	dörmög	1
Desdemona	1	dörömböl	1
Dési	1	drámaíró	1
destruktív (= destruktív)	1	du (francia)	1
deszkakoporsó	1	dudál	1
detektívdrama (= detektívdrama)	1	dúdoló	1
detronizál	1	dug	1
dévajkettős	1	duhaj	1
Dévény	1	dukál	1
dezentor	1	Dukduk	1
diadalmenet	1	dúlás	1

dult (=dült)	1	éjféltájt	1
Duna (cigaretta)	1	éjközepe	1
Dunapart (=Duna-part)	1	éjmadár	1
dunnalud (=dunnalúd)	1	éjnap	1
dupla	1	éjszakázás	1
durcás	1	éjszakázik	1
durran	1	éjszín	1
duruzsol	1	éjten-éjjel	1
dúslelkű	1	eke	1
Dutka	1	ékesít (=ékesít)	1
duzzadt	1	ékesszóló	1
dübörgés	1	ékit (=ékit)	1
dühödt	1	eladó	1
düledék	1	elágyaz	1
dzsiu-dzsiu	1	elálmodozik	1
ebéd	1	elalvó	1
ébenhaj	1	elaluszik	1
éberség	1	elaluvó	1
Eburnea	1	elandalit (=elandalit)	1
echó	1	eláruló	1
Eckhardt	1	elás	1
ecset	1	elázott	1
edény	1	Elba	1
édesbusít (=édesbúsít)	1	elbágyaszt	1
édesít (=édesít)	1	elbámul	1
édesség	1	elbánik	1
efemeridák	1	elbir (=elbír)	1
égbenéző	1	elbírál (=elbírál)	1
égbenyuló (=égbenyúló)	1	elborongó	1
égboltozat	1	elborulás	1
egér	1	elbotol	1
égerfa	1	elbukott	1
égetés	1	elbúsult	1
égetett	1	elbúvik	1
égett	1	elbuvó (=elbúvó)	1
égív	1	elbűvölt	1
égkárpit	1	elcsal	1
Egressy	1	elcsattant	1
égreörög	1	elcsavar	1
égverő	1	elcserél	1
égvilág	1	elcsittit (=elcsittit)	1
egyáltalában	1	elcsöndesedés	1
egyáltalán	1	elcsuklik	1
egybeforr	1	elcsukló	1
egyedülség	1	eldalolgat	1
egyenként	1	eldalolt	1
egyenkint	1	eldobál	1
egyesít	1	Eldorado	1
egyetértés	1	eldönt	1
egyforma	1	eldudol (=eldúdol)	1
egyház	1	eldug	1
egykedvűség	1	elefántcsontkéz	1
egynemely	1	elefántcsontmivű (=mívű)	1
egyörpötű (=egyörpötű)	1	elegancia	1
együgyű (=együgyű)	1	elégedetlen	1
egyűvé	1	elégítél	1
egy végtében (=egyvégtében)	1	elegy	1
éhenhalás	1	elei	1
éhes	1	elejt	1
Ehrlich	1	Elek	1
Eidus	1	elemel	1
ej	1	elének	1
éjféli	1	eleped	1

eléretlen	1	elkergetett	1
elérhetetlen	1	elkerül	1
elérhetlen	1	elkészül	1
elért	1	elkőborol	1
élesít (= élesít)	1	elkölt	1
eleső	1	elköltözött	1
eleste	1	elkövet	1
élesztget	1	ellankad	1
életbál	1	ellebben	1
életérzés	1	ellenállás	1
életfa	1	ellenére	1
életfolyó	1	ellenez	1
életgálya	1	ellenforradalmi	1
élethárfa	1	ellenkezés	1
életmű	1	ellenséges	1
életősz	1	ellentét	1
életrengeteg	1	ellenzék	1
életszerető	1	ellep	1
életszomj	1	ellobog	1
élettelen	1	ellop	1
életvágy	1	Elm	1
elfakult	1	elme	1
elfáradó	1	elmélázgat	1
elfek	1	élmény	1
elfogódott	1	elmerengő	1
elfogyó	1	elmesél	1
elfolyaszt	1	elmondatlanul	1
elföldelt	1	elmondott	1
elfutó	1	elmosódik	1
elgázol	1	elmul (= elmúl)	1
elgondol	1	elmulandó	1
elgondolás	1	elmulasztott	1
elgyötör	1	elmuzsikál	1
elgyötört	1	elnevez	1
elhágy	1	elnéző	1
él-hal	1	elnyomott	1
elhantol	1	elnyújtózó	1
elhárít	1	elnyúlik	1
elharsog	1	elnyűtt (= elnyűtt)	1
elhelyez	1	eloldalog	1
elhervadott	1	előbbi	1
elhervaszt	1	előbuvik (= előbúvik)	1
elhever	1	előbúvöl (= előbúvöl)	1
elheverés	1	elődöng	1
elhibázott	1	előjog	1
elhord	1	előjő	1
elhuilat	1	előkerül	1
elillant	1	előleg	1
elinal	1	előljár	1
elismer	1	előljáróság	1
elitél (= elitél)	1	előőrs	1
elizium (= Elysium)	1	előrobog	1
eljátszott	1	előszó	1
eljegyez	1	előszökik	1
éljen	1	előtér	1
eljövet	1	előtör	1
elkap	1	elővesz	1
elkapdos	1	elpattan	1
elkárhozik	1	elpihenés	1
elkér	1	elporlad	1
elkérdéz	1	elporladó	1
elkeres	1	elporladt	1
elkerget	1	elporzik	1

elpüföl	1	elvásik	1
elragadtatás	1	elveszejt	1
elrebben	1	elveszít	1
elrejtett	1	elvesző	1
elrejtező	1	elvet	1
elrejtő	1	elvét	1
elreked	1	elvétett	1
elrepül	1	élvez	1
elrévült	1	elvtárs	1
elriad	1	elvtársi	1
elrobog	1	elzarándokol	1
elrohan	1	elzengő	1
elront	1	elzokogott	1
elrothad	1	elzúgott	1
elrothadó	1	emberárny	1
elröppenő	1	emberárok	1
elröpül	1	embermúlás	1
elsétál	1	emberölő	1
elsiet	1	emberraj	1
elsikamlik	1	emberrengeteg	1
elsimul	1	emberszavu (=emberszavú)	1
elsírt	1	emberszem	1
elsuhanó	1	emberszép	1
elsuhant	1	embersziv (=emberszív)	1
elsüllyeszt	1	emberszózat	1
elsüpped	1	embertelen	1
elszáguld	1	embertestvér	1
elszállott (mn-ként)	1	ember-testvériség	1
elszállt (mn-ként)	1	embertűrás	1
elszárad	1	emelint	1
elszédít (=elszédít)	1	emez	1
elszerződött	1	emitt	1
elszór	1	Emke	1
elszökik	1	emlékező	1
elszundít	1	emlékjel	1
elszunnyadó	1	emlék-kaszáló	1
elszürkül	1	emléktelen	1
eltapos	1	Emőd	1
eltászít	1	en (francia)	1
eltékozol	1	Encella	1
eltemetett	1	énekelendő	1
elteng	1	énekelget	1
eltép	1	énekszó	1
eltesz	1	engedelem	1
eltévedez	1	engedelmes	1
eltévesztett	1	engedély	1
eltipró	1	Engel	1
eltitkolt	1	engesztel	1
eltökél	1	énhozzám	1
eltölt	1	enkéz	1
eltör	1	ennél	1
eltöredez(ik)	1	éntőlém	1
eltörődik	1	énvelem	1
eltöröl	1	énvélem	1
eltörpül	1	enyeleg	1
eltűr (=eltűr)	1	Eötvös	1
elún (=elun)	1	epedés	1
elutazik	1	epedez(ik)	1
elült	1	epekedik	1
elv	1	eperfa	1
elvágyó	1	Eperjes	1
elvár	1	építőmester (=építőmester)	1
elvarázsol	1	ércakarat	1

ércbeöltözött	1	evangélium	1
ércfej	1	Evangelium	1
ércizmu (=ércizmú)	1	Evers	1
érckar	1	évezer	1
érckéz	1	évezred	1
érckolosszus	1	evoéz(ik)	1
ércelelkü (=ércelelkü)	1	évszak	1
érclő	1	évülő	1
ércpáncél	1	exhumál	1
ércszobor	1	expressio	1
érectrombita	1	expressz	1
érc-turul (=érecturul)	1	ez alatt (=ezalatt)	1
érdek	1	Ezeregyéj (Ezeregy éj)	1
érdekes	1	ezerfejú (=ezerfejú)	1
Erdélyország	1	ezernyi	1
érdes	1	ezernyolcszázkilencvenkilenc	1
Erdős	1	ezeröttszáz tizennégy (=ezeröttszáz tizennégy)	1
ereklye	1	ezredév	1
ereszalja	1	facér	1
érező	1	fagyott	1
érintés	1	faggyú	1
erkélyrács	1	fáir	1
érkezik	1	fájdalmú	1
érlelő	1	fajmagyar	1
Érosz	1	fakadó	1
érő	1	fakereszt	1
erősség	1	fakir (=fakír)	1
erőtlen	1	fakít	1
errabunda	1	fáklyafény	1
errefele	1	fáklyaláng	1
értéktelen	1	Fakó	1
értelmetlen	1	fakoporsó	1
értetlenség	1	fakult	1
érthetetlen	1	falánk	1
érzelmes	1	falióra	1
érzet	1	Falke	1
Erzsébet	1	Falkenstein	1
Erzsi	1	faltörő	1
esdekel	1	fanfár	1
esély	1	fanyarbús	1
esengő	1	fanyarzöld	1
esetleg	1	fapipa	1
esküvés	1	fáradoz(ik)	1
esőszagú	1	fáraó	1
Esperanto	1	fáraszt	1
esse	1	farizeus	1
Est	1	Farkaspál	1
estelig	1	far(o)k	1
esténként	1	farsangi	1
estharang	1	fatönk	1
Estilap	1	fatörzs	1
estima	1	fauszti	1
eszmeforrás	1	favágó	1
eszmei	1	fazék	1
eszmeláng	1	fázékony	1
eszmélet	1	feák	1
eszmény	1	fecseg	1
eszményi	1	fecsegő	1
Eszter	1	fecske madár (=fecskemadár)	1
Eszterház	1	fecskesereg	1
etikett	1	fedd	1
étlen	1	fedél	1
Eugenia	1	fedélzet	1

fehér-fekete	1	felnéz	1
fehérkaru (= fehérkarú)	1	felordít	1
fehérekék	1	felölt	1
fehérszakállas	1	felönt	1
fehérvirágos	1	felöltő	1
fejetlen	1	felpezsdül	1
fejfájás	1	felragyog	1
fejlődik	1	félre	1
fekete-ezüst	1	félrecsúszott	1
feketefátylas	1	félrevert	1
fekete-fehér	1	felség	1
feketekává	1	felséges	1
feketéllik	1	felségsértés	1
feketéllő	1	felségsértő	1
feketeség	1	félsiker	1
fekete-zöld	1	félsötétes	1
féktelen	1	félsz	1
feláll	1	félszáz	1
félárboc	1	félszeg	1
félbeszakad	1	félszegvágó (= félszegvágú)	1
felbucsúzik (= felbúcsúzik)	1	félszem	1
felcsendül	1	félszer	1
féléber	1	felszínes (= felszínes)	1
feledékeny	1	felszökik	1
feledtet	1	félt	1
Félegyháza	1	feltámadás	1
félegyházai	1	feltámaszt	1
felejtkezik	1	féltékeny	1
Feleki	1	féltés	1
félélet	1	féltő	1
felelget	1	feltörtet	1
félelmetes	1	feltündököl	1
felelőtlen	1	feltűnik	1
felemel	1	felül (i)	1
felér	1	felül (nu)	1
felérkezik	1	felüle	1
felfűt	1	felüvölt	1
felgyöngyözik	1	felver	1
felhagy	1	felvon	1
félhalál	1	felvonít	1
félhalott	1	felzendül	1
félhalt	1	felzokogó	1
félhang	1	feminista	1
félholt	1	Femke	1
félhomályos	1	fene gyerek (= fenegyerek)	1
Felhő	1	fénix	1
felhőcsoport	1	fenkölt	1
felhőrom	1	fenndörgő	1
felhőző	1	fénycsók	1
feligéz	1	fényesedik	1
felír	1	fényesség	1
feljár	1	fényfolt	1
felkél	1	fényittas	1
felkelő	1	fényivó	1
felkődlik	1	fényözön	1
felköszönt	1	fénysugár	1
felköt	1	fénytelen	1
felküld	1	fényű	1
fellebbez	1	fényüzési (= fényüzési)	1
fellelges	1	fenyves	1
fellel	1	fér	1
felmegy	1	ferdült	1
felmunka	1	Ferenczy	1

férfiás	1	forgácsolt	1
férőbu (= férőibú)	1	forgás	1
férőcsók	1	forog	1
férőélet	1	Forgeron	1
férőelme	1	Forgiarini	1
férő gőg (= férőgőg)	1	forogóhinta	1
férőhős	1	formátlan	1
férőkarének	1	forrasi	1
férőlélek	1	Fortuna	1
férő-rengeteg (= férőfireneteg)	1	foszlány	1
férőu (= férőü)	1	foszlott	1
fergeteges	1	fosztogat	1
feső	1	fotografia	1
fess	1	födél	1
festék	1	födélzet	1
festmény	1	födöz	1
feszítődmeg (fn)	1	főkapitány	1
feszül	1	főborong	1
fétis	1	főbűj	1
Fidiász	1	főbukik	1
figura	1	főcikáz	1
filiszter	1	főcsattan	1
filiszteus	1	főcsendül	1
filmstar (= filmsztár)	1	főcseng	1
filológia	1	főcsillan	1
filozopter	1	főcsillanó	1
finálé	1	főcsokol	1
finomul	1	földalot	1
fiók	1	földelül	1
firenzei	1	földelülte	1
firkál	1	földgolyó	1
firmamentum	1	földiszit	1
fityeg	1	földnélküli	1
fivér	1	földrengés	1
fizetés	1	földszint	1
flagelláns	1	főlébe	1
Flambean	1	főlékesit	1
Flaubert	1	főléled	1
Floréal	1	főlengeszt	1
flört	1	főlceng	1
flörtel	1	főlfedez	1
Fmke	1	főlfeszit (= főlfeszit)	1
fogadó	1	főlfegyel	1
foganó	1	főlfordit	1
fogantatás	1	főlfőriad	1
fogás	1	főlfyul (= főlfyul)	1
fogható	1	főlfhangzik	1
foglal	1	főlfhasznál	1
foglalás	1	főlfhuz (= főlfhúz)	1
fogság	1	főlfizik	1
fogva	1	főlfajong	1
fogyókúra	1	főlfjáró	1
fogytán	1	főlfjavul	1
főhászokodás	1	főlfjegyez	1
fok (= gradus)	1	főlfkacag	1
foltozat	1	főlfkélő	1
folydogál	1	főlfken	1
folytatódik	1	főlfkent	1
fonál	1	főlfkiált	1
fonó	1	főlfkorbácsol	1
fonódik	1	főlfllángol	1
Forel	1	főlflebbező	1
forogásillat	1	főlfleges	1

Gaurisankar	1	grisett	1
gazdagít	1	gros	1
gazdagság	1	guba	1
gazdag-szegény	1	gubbasztó	1
gazdátlan	1	Gulácsy	1
gázlámpás	1	gúnyolt	1
g-dur	1	Gustav	1
gém	1	guzlica	1
gémberedő	1	guzlicás	1
generál	1	guzlicáz(ik)	1
genezáreti	1	gügyögő	1
gentlemanlike	1	Gül baba	1
George	1	Günther	1
gépkosci	1	Gynt	1
Gerhat	1	gyalázott	1
gerjed	1	gyalu	1
gerlekacajágás	1	Gyalu	1
Germinal	1	gyalul	1
gétai	1	gyanit (= gyanít)	1
gillotín	1	gyantás	1
Giotto	1	gyanu (= gyanú)	1
gitár	1	gyapjas	1
gixer	1	gyapjú	1
gladiátor	1	gyári	1
gloár	1	gyárkémény	1
gnóm	1	gyászdal	1
gobelinkép	1	gyászfátyol	1
Gogh	1	gyászfátyolos	1
Gól (= gól)	1	gyászharang	1
golgotai	1	gyászköntös	1
golyhó	1	gyászlepel	1
gomb	1	gyászmez	1
gombamód	1	gyásznap	1
gomblyuk	1	gyászodú	1
gomolyog	1	gyászoló	1
gondhijas	1	gyászövezte	1
gondolatcsata	1	gyászsereg	1
gondolatszabadság	1	gyászsors	1
gondoz	1	gyásztterhes	1
gond-öröl	1	gyászu	1
gongütés	1	gyékény	1
gordonka	1	gyémántfény	1
gordonkaszó	1	gyémántmező	1
gótika	1	gyémántpaizs	1
Gózon	1	gyémántterhes	1
gödölye	1	gyengéd	1
Gömbös	1	gyengeség	1
görnyedt	1	gyepágy	1
görredőny	1	gyerekkor	1
Göthe	1	gyerekkori	1
gőzfürdő	1	gyermekarc	1
gőzgomoly	1	gyermekév	1
gőzpára	1	gyermekkacaj	1
gráciák	1	gyermekraj	1
gránát	1	gyermekszem	1
granátos	1	gyermeteg	1
gránátos	1	gyógypedagógus	1
gránátalma	1	gyógyuló	1
Grandet Eugenia	1	gyolcs	1
gránit	1	gyónás	1
gratulál	1	Gyóni	1
Gréve-tér	1	gyopáros	1
Grieg	1	gyorsaság	1

gyökérez(ik)	1	hajófenék	1
gyöngül	1	hajótört	1
gyöngyfűzér	1	hajrá	1
gyöngyös	1	hajtás (= üzés)	1
gyöngyvirágos	1	hajtás (= sarjadás)	1
gyönyörködik	1	hajtott	1
gyönyörűjongás	1	haju (= hajú)	1
gyönyörűséges	1	hal (fn)	1
gyötört	1	hálaadás	1
gyötredelem	1	haladék	1
gyöződelem	1	haladó	1
gyufafény	1	halálharang	1
gyujtogat	1	halálhegedű	1
gyülés (= gyűlés)	1	halálhimnusz	1
gyűlölködő	1	halálhozó	1
gyűlölség-bogáncs	1	halálítélet	1
gyűlölséges	1	halálkiáltás	1
gyűlölt (= gyűlölt)	1	halálközelség	1
gyűrt	1	halálmadár	1
gyűrűzik	1	halálpille	1
H.	1	halász	1
habaré	1	haldoklik	1
háborgó	1	halkhúrú	1
háborít	1	halkszavu (= halkszavú)	1
hoboruz(ik)	1	hallata	1
habos	1	hallatszik	1
haboz(ik)	1	halleluja	1
Habsburg	1	hallelujáz(ik)	1
habtánc	1	hallgatózik	1
habzó	1	hallszik	1
hadar	1	halmaz	1
hadászat	1	halódik	1
haderő	1	halottfáradt	1
hadfi	1	halottvivő	1
hadi	1	haloványarcu (= halovány arcú)	1
hadiárva	1	haloványkék	1
hadifogoly	1	haloványszóke	1
hadifogság	1	hályogos	1
hadizene	1	hám	1
hadtest	1	hamuszín	1
hadverő	1	hamvazás	1
hadvezérlő	1	hamvazó	1
hadvezető	1	hancuroz (= hancúroz)	1
hagy	1	hangnem	1
hagymáz	1	hangú	1
hagyomány	1	hangverseny	1
haha	1	hangzatka	1
hahota	1	Hannibál	1
hahotáz(ik)	1	Hannibáli (= hannibáli)	1
hajdanában	1	hány (i)	1
hajdanán	1	hányadik	1
hajlat	1	hanyag	1
hajlít (= hajlít)	1	hanyatlás	1
hajlong	1	hanyatló	1
hajlott	1	hanyatt	1
Hajnal	1	haramia	1
hajnalég	1	harangjáték	1
hajnalhasadás	1	harangkongás	1
hajnallik	1	harangozó	1
hajnalló	1	harasztos	1
hajnalodik	1	harcdal	1
hajnalodó	1	harcoló	1
hajnaltáj	1	harcszintér (= harcszintér)	1

harctér	1	helytt (= helyett)	1
hárfa	1	helyzet	1
hárfa	1	henger	1
harmadszor	1	hengerít (= hengerít)	1
harmatcsók	1	hengerkő	1
harmatoz	1	hentes	1
harmincad	1	Herakles	1
harmincéves	1	heraldikus	1
harminckétéves	1	hercegi	1
harmincnyc	1	hercegkisasszony	1
háromszínű (= háromszínű)	1	Hercegovina	1
háromszögletes	1	Hermann	1
hársfalomb	1	hernyó	1
harsonáz	1	Herold	1
hasadó	1	hervadásos	1
hasadt	1	hervadás-szag (= hervadásszag)	1
hasonlatos	1	hervadozó	1
hasznos	1	Hesperidák	1
haszontalan	1	Hesse	1
hat (szn)	1	hétpecsét	1
határidő	1	hetyke	1
határszél	1	heuréka	1
hátizsák	1	hevület	1
hatodik	1	Heyse	1
hatodika	1	hiábavalóság	1
hátráló	1	hiányos	1
hátranéz	1	hic	1
hátra van (= hátravan)	1	hihetetlen	1
hátter	1	Himalája	1
hátul	1	himbálózik	1
hatvankilencedik	1	himezett	1
hátvéd	1	himpör (= himpor)	1
hattyúfog	1	himzés	1
Hauptmann	1	hinár-rengeteg (= hínárrengeteg)	1
Hauser	1	Hindenburg	1
haviboldogasszony (= Havi Boldog-		hintál	1
asszony	1	hintaló	1
Haynau	1	hintó	1
hazaáhit (= hazaáhit)	1	hiperboréák	1
hazabotorkál	1	hipp	1
hazaér	1	hírharsona	1
hazafelé	1	hirhedett	1
hazajár	1	hírhős	1
hazamegy	1	hirtelenül	1
hazasodor	1	hírvivő (= hírvivő)	1
házas pár	1	hitevesztett	1
haza szállítódik (= hazaszállítódik)	1	hitzegő	1
haza tart (= hazatart)	1	hitteljes	1
háziur (= háziúr)	1	hitves	1
házszege	1	hiúság	1
háztető	1	hivalkodó	1
hé	1	hivatal	1
hebeg	1	hivatalos	1
Hecc (= hecc)	1	hivatlan (= hívatlan)	1
hégli	1	hivatott	1
hegyorom	1	hívogató	1
hegytető	1	hizeleg (= hízeleg)	1
héjja	1	hizelgő (= hízelgő)	1
héjja-nász (= héjánász)	1	hizlal	1
Hektor	1	hodály	1
Heléna	1	hódítás (= híódítás)	1
Helfferich	1	hódoló	1
Héliosz	1	Hofbauer	1

hófehér-piros
 hogy ne (=hogyne)
 hóhérláb
 holdjavesztett
 holdkóros
 holdtölte
 holdvilágos
 holla
 holland
 hollandi
 Hollós
 holnapi
 holnapután
 Holofernes
 holtfehér
 holtrabágyad
 holtrafárad
 homály-tükör (=homálytükör)
 homéri
 Homérosz
 homlokú
 homoki
 hónapos
 hónapya
 honfi
 honfibú
 honfiszív
 honfivér
 honi (francia)
 Honolulu
 honszerelem
 honvagyó
 honvédemlék
 honvédő
 hó-opp
 hóól
 hopp
 Horácus
 horatiusi
 hordozó
 Hóreb
 horgony
 horkant
 horkol
 horpad
 hortyog
 horvát
 Horvát
 hossz
 hosszabbít (=hosszabbít)
 hosszasan
 hószinű (=hószinű)
 hotelszoba
 hótiszta
 hottentott
 hozó
 hozomány
 hozzáfűz (=hozzáfűz)
 hozzájön
 hozzátalál
 hozzávisz
 hozsanna
 Hozsánna

1 hozsonna
 1 hölgyes
 1 hörég
 1 hörög
 1 hősdal
 1 hőség
 1 hősies
 1 Höss
 1 hősszerelmes
 1 Hughes
 1 huhog
 1 hullámtető
 1 hullámszik
 1 hullás
 1 hullong
 1 humana
 1 humorista
 1 huncut
 1 hunyorgat
 1 hunyorog
 1 husvéti (=húsvéti)
 1 huszár
 1 huszárság
 1 huszéves (=húszéves)
 1 húszkoronás (=húszkoronás)
 1 (huszonhatodik =) 26.
 1 huszonkettő
 1 huszonnyolc
 1 hül (=hül)
 1 hűtlenség
 1 i (=y francia)
 1 ibolyácska
 1 Ibolyafaló
 1 ibolyaillat
 1 Ida
 1 iddogál
 1 ideballag
 1 idebenn
 1 idefönn
 1 idegesít (=idegesít)
 1 ideghúr
 1 idejében
 1 idekerül
 1 idekong
 1 ideküld
 1 idelent
 1 idén
 1 ideszakadó
 1 idetér
 1 idetéved
 1 idéttlen
 1 idevár
 1 idézet
 1 idézett
 1 idézget
 1 időnap
 1 időnkint
 1 ifj
 1 idős
 1 ifjonti
 1 ifjui (=ifjúi)
 1 ifjúkor (=ifjúkor)
 1 igazságdárda

igazságos	1	írástudó (= írástudó)	1
igazságtalan	1	iratos	1
igényel	1	irgalmaz	1
Ignác	1	irgalmazó	1
ignoto	1	irisz	1
igricnóta	1	irnok	1
ihlet (ige)	1	íróasztal	1
ihlet-óra (= ihletóra)	1	íróművész	1
ihlető	1	írótárs (= író társ)	1
ij	1	írott	1
ijedelem	1	írtó (= irtó)	1
ijeszt	1	irtóztatás	1
ik (szn-ként)	1	irtóztató	1
Ikária	1	Isaszeg	1
iker	1	ismeretlenség	1
Ila	1	ismerkedik	1
illatozó	1	ismétel	1
ille	1	Isonzó	1
illeg, ballag (= illeg-ballag)	1	istenadta	1
illendő	1	istenasszony	1
Illés	1	istenillatu (= istenillatú)	1
Illés-szekér	1	istenit (= istenit)	1
illeszt	1	istennő	1
illesztget	1	istenség	1
illetés	1	istentelen	1
illető	1	istentett	1
Ilonka	1	iszák	1
Ilyenke (= ilyenke)	1	iszamós	1
ilyen-olyan	1	iszonyu (= iszonyú)	1
ilyentájt	1	Izster	1
imádandó	1	itatgat	1
imádkozó	1	itató	1
imádkozóterem (= imádkozó terem)	1	ittasodik	1
imádott	1	ittasult	1
imádságos	1	ittfelejt (= itt felejt)	1
imigyen	1	ittmaraszt (= itt maraszt)	1
imitatio	1	itur	1
immel, ámmal (= immel-ámmal)	1	Iván	1
immáron	1	ivás	1
immortel	1	ívelés	1
Imperator	1	ivellő (= ívelő)	1
indiai	1	ivlámpa (= ívlámpa)	1
indit (= indít)	1	ivor	1
indult	1	ixedik	1
infáns	1	Izaiás	1
infánsnő	1	Izapart	1
Infernó	1	izgat	1
ing (i)	1	izlik	1
ingat	1	izmú	1
inger	1	izmus	1
inkognitó	1	Izold	1
intelem	1	izzadt	1
Intellectualis	1	izzás	1
intendáns	1	izzik	1
interieur	1	Izsák	1
intermezzo	1	jajszó	1
intéz	1	jajveszékel	1
intonál	1	jajveszékelő	1
iny (= iny)	1	Jakab	1
io (olasz)	1	Jákob	1
iparos	1	Jank	1
irány	1	Jánosszállás	1
irányzat	1	Janus	1

járás	1	kabar	1
járatlan	1	kabát	1
járó	1	kacérság	1
járom	1	kacsa	1
Jaroslav	1	kacsint	1
járu	1	kadét	1
Jászai	1	kaftános	1
jászoli	1	Kain	1
játékavesztett	1	Kaisergruft	1
játékpuska	1	kaján	1
játékszer	1	káka	1
játszadozik	1	kakasszó	1
játszi	1	kakukk	1
Jaurès	1	kakukóra (=kakukkóra)	1
jázmínág	1	kaláber	1
jJázon	1	kalandor	1
jegenyefa	1	kalauz	1
jeges	1	Kalazanti	1
jégszív	1	kalitka	1
jégvert	1	Kálmán	1
jégvirág	1	kaloda	1
jegy	1	Kálvária	1
jegyz	1	Kálvária-domb	1
jegyzet	1	kalyiba	1
jegyzetes	1	kamasz	1
jegyző	1	kaméliás	1
jeladás	1	kan	1
jelenet	1	Kánaán	1
jelenleg	1	kandikál	1
jelkép	1	kandúr (=kandúr)	1
jelképez	1	kánikulai	1
jelöl	1	Kant	1
Jelöletlen	1	kántál	1
Jim	1	kantár	1
Joachim	1	kantaté	1
jobbkez	1	kántor	1
jód	1	kapa	1
jogtalanság	1	kapál	1
Johann	1	kapás növény (=kapásnövény)	1
jóindulat	1	kapaszkodás	1
jóleső	1	kapható	1
jóirányzott	1	kapkodó	1
jómaga	1	káplár	1
jón	1	Kápolna	1
jóni	1	kapott	1
jóságvirág	1	káprázatos	1
jósol	1	kapzsiság	1
joszivü (=jószivü)	1	karácsonyér	1
jóvoltából	1	karácsonyfa	1
józanul	1	karaván	1
jövel	1	karbol	1
jövendőség	1	kardvas	1
jubiláris	1	kárhozati	1
Juda	1	karikás	1
Judea	1	Karl	1
juhászkolomp	1	karlócai	1
juhásznóta	1	Karlsbad	1
juniusi (=júniusi)	1	karmester	1
Juszuf	1	karnő	1
jutalmazó	1	Károlyi	1
jutányos	1	karom	1
k	1	káromkodás	1
K.	1	káromkodik	1

karriér	1	kényelem	1
karrikatura (= karikatúra)	1	kenyeres	1
karszék	1	kenyértelen	1
kartágói (= karthógi)	1	képes könyv (= képeskönyv)	1
kartárs	1	képzeli	1
kártyavár	1	kéreg	1
karu (= karú)	1	kérés	1
kárvalló	1	keresés	1
kárvallott	1	kereset	1
karvaly	1	keresztlevél	1
kas	1	keresztültör	1
Káspi tenger (= Kaszpi-tenger)	1	kerge	1
Kass	1	kergetőzik	1
Kassai	1	kérő	1
Kassák	1	kérődzik	1
kaszabol	1	kérődző	1
kaszálás	1	kerub (= kerub)	1
Kaszás	1	kerubsereg	1
kászolódik	1	kesely	1
kataleptikus	1	keselyűhad	1
Katica	1	kesergés	1
katonaapa	1	keserít (= keserít)	1
katonadal	1	keserűség	1
katonaló	1	késés	1
katonaság	1	keshedt	1
kattogó	1	késői	1
kavargó	1	készség	1
kávépalota	1	kész	1
kaviár	1	kétkedő	1
kavics	1	kétely	1
kazal	1	kétéves	1
kecske	1	kétfejű	1
kecskedudás	1	kétfelől	1
kecskenyáj	1	kétkedő	1
kedély	1	kétölnyi	1
kedvel	1	kétszínű (= kétszínű)	1
kedvenc	1	kettészel	1
kedvtelés	1	kettőzött	1
kedvtelve	1	kevélykedik	1
kegy	1	kever	1
kegyed	1	kevesel	1
kegyel	1	kézbevesz	1
kegytelen	1	kezel	1
kéjvágy	1	kezelés	1
kékszalagos	1	kézszerítés	1
kékszárnyas	1	ki (= qui francia)	1
kékszemű (= kék szemű)	1	kiábrándult	1
kékszínű (= kék színű)	1	kiadás	1
Kelemen	1	kiadó	1
Kelenföld	1	kiállt	1
kelevéz	1	kiáltvány	1
kellem	1	kialuvó	1
kellet	1	kialvó	1
kelta	1	kiapad	1
kelyhű (= kelyhű)	1	kibéget	1
kém	1	kibetűz	1
kemence	1	kibúgat	1
kémlélő	1	kibújik	1
Kempis	1	kibukik	1
kenderfűrt	1	kicsendül	1
kénes	1	kicsinyes	1
kenet	1	kicsirázik (= kicsirázik)	1
kénkőszag	1	kicsiség	1

kicsorbult	1	kiolvas	1
kicsúfolt (= kicsúfolt)	1	kiont	1
kidob	1	kiontott	1
kidől	1	kioszk	1
kiegő	1	kioszkos	1
kiér	1	kiöml(ik)	1
kies	1	kiönt	1
kiesik	1	kipattan	1
kietlen	1	kipihent	1
kietlenség	1	kipírul	1
kifeslik	1	kipróbál	1
kifog	1	kirajzol	1
kiformál	1	Királyhymnusz (= királyhymnusz)	1
kiforr	1	királykodik	1
kifosztott	1	királyné	1
kifut	1	királyság	1
kihágási	1	kiráz	1
kihallgat	1	kirepítő (= kirepítő)	1
kihallgatás	1	kirobban	1
kihamvadt	1	kiruccanó	1
kihever	1	kiséret (= kíséret)	1
kijátszik	1	kisértés (= kísértés)	1
kijavít (= kijavít)	1	kisérteti (= kísérteti)	1
kijelöl	1	kisétál	1
kijózanul	1	kisgyerek	1
kijózanulás	1	kisiklott	1
kijózanult	1	kisír (= kisír)	1
kikacag	1	kisirt (= kisírt)	1
kikapós	1	kislány	1
kikérdez	1	Kispipa	1
kikerget	1	kiszabadul	1
kikezd	1	kiszalad	1
kilátás	1	kiszálló	1
kilencszáz	1	kiszámít (= kiszámít)	1
kilencvenkilenc	1	kiszárad	1
Kilényi	1	kiszikkad	1
kiles	1	kiszínez (= kiszínez)	1
kilincs	1	kiszögez	1
kilobban	1	kiszűrődik	1
kilobbanó	1	kitagadott	1
kilobbant	1	kitárt	1
kilobog	1	kitáruló	1
kilóg	1	kitelel	1
kilő	1	kitett	1
kimagaslik	1	kitöm	1
kimélő	1	kitörő	1
kimenő	1	kitöröl	1
kimerül	1	kitündököl	1
kimonó	1	kitűz (= kitűz)	1
kimonós	1	kiüz	1
kimos	1	kiváj	1
kimutat	1	kiválik	1
Kína (= Kína)	1	kivált (i)	1
kincstár	1	kivált (hsz)	1
Kinderszene	1	kivándorló	1
kinevet	1	kivár	1
kinő	1	kivéd	1
kinpad (= kinpad)	1	kivégez	1
kintorna	1	kivés	1
kinyíló	1	kivesz (= megszűnik)	1
kinyitó	1	kivet	1
kinyújt (= kinyújt)	1	kivigyáz	1
kiolt	1	kivillan	1

kivillanó	1	korcsolyázik	1
kivirágzik	1	kordé	1
kivirrad	1	kőrista	1
kizokog	1	kormányfőtanácsos	1
kizöldült	1	kormányka	1
klarissza	1	kormányozható	1
klastromablak	1	kormánypárt	1
klastromi	1	Kornai	1
Klauzál-tér (=Klauzál tér)	1	korog	1
klavir (=klavír)	1	korom	1
Klió	1	koronatanu (=koronatanú)	1
kóborol	1	koronázás	1
koca	1	korong	1
kocsi	1	Korvina	1
kocsis	1	Korzika	1
kocsmasztal	1	Kossuth-nóta	1
kocsmazaj	1	Kossuth-szobor	1
Koessler	1	kótyagos	1
kohol	1	Kovács	1
koholt	1	kovácsműhely	1
kokárda	1	kovácsol	1
kokott	1	kóválygó	1
kolduló	1	kozák	1
koldusanyóka	1	kő (=kell)	1
koldusbot	1	kőbörtön	1
Koldusgróf	1	kődfátyol	1
koldus-király (=kolduskirály)	1	ködlő	1
koldus-szegény (=koldusszegény)	1	ködösség	1
koldus-temetés (=koldustemetés)	1	ködülte	1
kollégium	1	ködvár	1
kollektív	1	kőhomlok	1
kolompol	1	köhög	1
Kolozsvár	1	köhögő	1
Költő	1	köhögős	1
koma	1	kökényszem	1
Komar!	1	kőkereszt	1
Komárom	1	kő-kövön	1
komáromi	1	köldök	1
komédiázik	1	köll	1
komiszáros	1	költ (=életre kelt)	1
komolyodik	1	költés	1
kompania	1	költő-fiatalság (=költőfiatalság)	1
koncleső	1	költő-katona (=költőkatona)	1
kondit (=kondit)	1	költőkirály	1
kondor keselyű (=kondorkeselyű)	1	könnyharmat	1
konduló	1	könnyharmatos	1
konfetti-avar (=konfettiavar)	1	könnyit (=könnyit)	1
kong-bong	1	könyöklő	1
kontó	1	könyörgő	1
konzervatív	1	könyörög	1
konyha	1	könyvtáros	1
konyult	1	könyvtárszoba	1
kopó	1	köpenyeg	1
kopogás	1	köpenyke	1
koppan	1	köpönyeg	1
koppanás	1	körbeül	1
koptat	1	körmenet	1
kór	1	környez	1
koráll	1	környezet	1
koránhaló	1	Kőrösi	1
koratavas	1	körösmenti (=Körös menti)	1
korcsma	1	körüláll	1
korcsmárosné	1	körülbelül	1

körüle	1	kurácsi	1
körülfolly	1	kurjantó	1
körülfon	1	kurjogat	1
körüljajong	1	kuruckodik	1
körüljár	1	kurucos	1
körüllebeg	1	kurzus	1
körülleng	1	kurzus-zászló (= kurzuszászló)	1
körülnéz	1	Kuszkó	1
körültáncol	1	kútágas	1
körültekintő	1	kutató	1
körülzár	1	kútforrás	1
kőszikla	1	kútfő	1
kőszínház	1	kutyaérdek	1
kőszív	1	kutyahűség (= kutyahűség)	1
kőszívűség (= kőszívűség)	1	kutyuska	1
kőszönes	1	kül	1
kőszörül	1	küldöz	1
köteles	1	külföld	1
kötet	1	küllő	1
kötődik	1	külömb	1
kötözget	1	különféle	1
köves	1	különösen	1
köz (= kapcsolat)	1	külső	1
közanya	1	külváros	1
közbeszól	1	külvárosi	1
közeledő	1	kürtőhang	1
közélet	1	labancság	1
közelg	1	lábbad	1
közelgő	1	Laborfalvy	1
közepett	1	Lachaise	1
középkori	1	Laczkovics	1
közérzés	1	ládafia	1
közkatona	1	Lady	1
közönséges	1	lágyló	1
község	1	Lajosné	1
közszemérem	1	lakáj-nép (= lakájnép)	1
köztársasági	1	lakatol	1
közuti (= közúti)	1	lakatos	1
közügy	1	lakzi	1
Krasznik	1	lalla	1
kraszniki	1	lalláz(ik)	1
krétaarcú	1	lámpagyújtó	1
kristálykehely	1	lámpion	1
krisztusarc	1	láncfű	1
Kriván	1	láncosfű	1
krizantém	1	lángbor	1
kroki	1	lángkard	1
Kronenberger	1	lánglélek	1
krónikás	1	lángolás	1
Krudy	1	lángragyújt	1
kufár	1	lángzó	1
kukkan	1	lanka	1
kukorékol	1	lankadozik	1
kuliissa	1	lantideg	1
kultúr hely (= kultúrhely)	1	lányarc	1
kultusz	1	lány szem	1
Kuna	1	láp	1
kunság	1	lapda (= labda)	1
Kúnság (= Kunság)	1	lapos	1
kuplé	1	lapulás	1
kupolás	1	lári-fári	1
kuporog	1	lármas	1
kurátor	1	lármazik	1

lassacskán	1	lejátszott	1
lassanként	1	lejő	1
lassul	1	lekaszál	1
Lászlóné	1	lekaszált	1
láthatár	1	lekésik	1
láttelel	1	leküzdött	1
látogat	1	lélekharang	1
látóhatár	1	lélekszakadva	1
látomány	1	lélekzene	1
lator	1	lelkendez	1
látogat	1	lelkendező	1
látzatos	1	lelkiismeret	1
laurus	1	lelkü (=lelkü)	1
laza	1	lelő	1
lázadás	1	lelők	1
lázálom	1	Lemnos (= Lemnosz)	1
Lazarus	1	lendkerék	1
lázit	1	lenéző	1
leábrázol	1	lengő	1
leányálom	1	lengőhajú (=lengő hajú)	1
leányfej	1	Lenkey	1
leányszív	1	lent	1
leányzó	1	lenyír (=lenyír)	1
learat	1	lenyugodó	1
lebont	1	Leó	1
lebukik	1	leomlott	1
lebukott	1	lépcső	1
lebzsel	1	lépdel	1
Lech	1	leperdül	1
lecke	1	lepihenő	1
Leconte	1	lepipál	1
lecsillapul	1	lepke	1
lecsökken	1	lépkedés	1
lecsuk	1	leragaszt	1
lecsukódik	1	leragyog	1
lecsügged	1	lerajzol	1
lecsüggeszt	1	lerombol	1
ledob	1	leront	1
leég	1	leroskad	1
leemel	1	lesipuskás	1
leend	1	leső	1
leenged	1	lesült	1
lefest	1	leszakad	1
legátus	1	leszédül	1
légdal	1	leszerelő	1
legénység	1	leszivárog	1
legfeljebb	1	leszür (=leszür)	1
legyez	1	leszüretel	1
legyint	1	leszürt (=leszürt)	1
legyőzhetetlen	1	létei	1
Lehel	1	letekint	1
lehellő (=lehelő)	1	letépett	1
lehervasztott	1	letiport	1
lehetetlen	1	letörlő	1
leheveredik	1	letünthe (=letünthe)	1
lehint	1	letűz	1
lehullott	1	levágott	1
lehullt	1	leválik	1
lehunyó	1	Lévay	1
lehüt (=lehüt)	1	Lévay—Pool	1
leigáz	1	levendula	1
leir (=leir)	1	lever	1
lejárt	1	levetett	1

levezekel	1	madárcsicsergés	1
leviáthán (=leviatán)	1	madárdal	1
lezár	1	madárka	1
lezárt	1	magába	1
lezárul	1	magányosság	1
lézeng	1	magaslat	1
lezuhan	1	Magdaléna	1
libris	1	máglyafény	1
liceum	1	magvető	1
lidérccláng	1	magyaráz	1
Lidia	1	máj	1
Lidó	1	Mája	1
lihegő	1	Mája-fátyol	1
Lilla	1	majális-emlék (=majális emlék)	1
Lipót	1	majdnem	1
Lipótváros	1	majszoló	1
Lisa	1	májuséj	1
Lisle	1	májusvégi	1
lisztjegy	1	makaó	1
Li Tai Po	1	Makó (város)	1
literátor	1	makói	1
lobbanó	1	mákonyos	1
lóbór	1	mákos	1
lóg	1	mal	1
lógó	1	Malkus	1
lóhalálba	1	mállik	1
loholó	1	mályva	1
Lointaine	1	máma	1
Loire	1	Mammon	1
lojális	1	mámorít	1
lóláb	1	mámorpiros	1
lompos	1	mandula	1
lonckoronás	1	mandulaszem	1
longa	1	Manfredonia	1
Longfellow	1	mánia	1
lopható	1	maniákus	1
loppal	1	mankó	1
Lóránd (=Loránd)	1	mappa	1
lord	1	maradandó	1
Loreley	1	maradék	1
Lorett	1	marasztal	1
lőtiporta	1	Maraton	1
lótuszevő	1	marcangol	1
Louis d'or	1	Marcellus	1
lovagregény	1	Marcus Aurelius	1
lövés	1	marcona	1
Luca	1	Margit	1
lucsok	1	margó	1
Luini	1	marha	1
Lujza	1	Mari	1
lukas	1	Mári	1
lustaság	1	Maria	1
lusztrum	1	Máriakép (=Mária-kép)	1
lűktetés	1	Mari(bad)	1
Lyris	1	Marie Antoinette	1
lyukas	1	máris	1
macabre	1	Márius	1
make	1	Mark Aurél	1
machina	1	markotányosnő	1
mackó	1	Márkus	1
macskajaj	1	már-már	1
macskaláng	1	Mármaros	1
macskazug	1	mármarosi	1

Mármarossziget	1	megcsúfol	1
mármint	1	megdagad	1
Marospart (= Maros-part)	1	megdermed	1
Mars	1	megdermeszt	1
Marseille	1	megdicsér	1
marsoló	1	megdicsőült	1
márt	1	megdob	1
martalék	1	megdobog	1
Martinovics	1	megdőf	1
mártir	1	megdől	1
mártirhalott (= mártirhalott)	1	megdönget	1
mártíromság (= mártíromság)	1	megdönt	1
márványmosoly	1	megédesít (= megédesít)	1
márványos	1	megéget	1
márványszép	1	megegyez(ik)	1
márványtömeg	1	megelégedett	1
márványváll	1	megelőz	1
másként	1	megemlékezik	1
másképp	1	megérdemel	1
máskor	1	megegyezkedik	1
másvilág	1	megérint	1
Máté	1	megérkezett	1
Mater	1	megeőltet	1
Matica	1	megeszik	1
matt	1	megfelelkezik	1
matuzsálem	1	megfest	1
matyóhímezés	1	Megfeszített (= megfeszített)	1
mázolt	1	megfeszül	1
mayerlingi	1	megfog	1
mecset	1	megfogyott	1
mécsvilág	1	megfojt	1
medaillon	1	megfordul	1
meddőség	1	megfű	1
Medgyaszay	1	megfut	1
Medici	1	meggyilkol	1
medievo	1	meggyötört	1
meditáció	1	meggyül (= meggyül)	1
meditál	1	meghalt	1
megadó	1	megharcol	1
megalázott	1	meghátrál	1
megáldott	1	meghiúsult	1
megálló	1	meghódol	1
megannyi	1	megifjul	1
megárad	1	megigér (= megígér)	1
megaranyoz	1	megimád	1
megázik	1	meginog	1
megbabonáz	1	meginterjuvol	1
megbecstelenít	1	megir	1
megbékélt	1	megiródik	1
megbékülő	1	megittasodik	1
megbénul	1	megittasul	1
megbocsájtás	1	megizlel (= megízlel)	1
megborzad	1	megjárt	1
megbukik	1	megjelenik	1
megbűnhődik (= megbűnhődik)	1	megjósol	1
megbüntet	1	megjő	1
megbűvöl	1	megkap	1
megcáfol	1	megkarmol	1
megcsalódik	1	megkerül	1
megcsalt	1	megkisebbit	1
megcsíp (= megcsíp)	1	megkopik	1
megcsodál	1	megkövült	1
megcsonkul	1	meglep	1

megmaradt	1	megveszett	1
megment	1	megvigasztal	1
megmér	1	megvívható	1
megmos	1	megzenget	1
megmozdul	1	megye	1
megnyer	1	Meklenburg	1
megnyílt	1	mélábús	1
megnyúlik (= megnyúlik)	1	mélázás	1
megokol	1	melegség	1
megold	1	melléje	1
megoldás	1	mellékel	1
megoldó	1	mellesleg	1
megoldódik	1	mellől	1
megoszt	1	Melpomené	1
megöntöz	1	méltóságos-dicső	1
megöntözés	1	mélyed	1
megörökít (= megörökít)	1	mélyenzengő (= mélyen zengő)	1
megőröl	1	Memfisz	1
megőrül	1	Memnon	1
megőszít	1	menekszik	1
megpályáz	1	menekülés	1
megpillant	1	menés	1
megpiszkál	1	meneszt	1
megpróbál	1	menet	1
megpróbált	1	menetel	1
megrakott	1	menetlevél	1
megrendít (= megrendít)	1	menetrend	1
megrepedez(ik)	1	menetszárad	1
megreszket	1	Menippus	1
megretten	1	ment	1
megriasztó	1	mentében	1
megrogy	1	mentő	1
megrokkano	1	mentőkocsi	1
megront	1	mentség	1
megroskad	1	menüett	1
megsajog	1	menyasszonyi	1
megsuhog	1	menyegző	1
megsüvegel	1	Menyhért	1
megszalad	1	menyő (= mennykő)	1
megszenved	1	mennybéli	1
megszerez	1	mér (= miért)	1
megszervez	1	merci	1
megszólít (= megszólít)	1	Mercutio	1
megszomjazik	1	meredék	1
megszorít	1	meredez	1
megszül	1	meredt	1
megszűnik (= megszűnik)	1	merengés	1
megtagadott	1	merénylet	1
megtalpal	1	merészség	1
megteremt	1	mereszt	1
megterít	1	méretű (= méretű)	1
megtért	1	mérföldes	1
megterül	1	mérgez	1
megtiport	1	Mérimée	1
megtölt	1	merít (= merít)	1
megúnt (= megunt)	1	merő (= merész)	1
megutál	1	mértékű	1
megünnepel	1	mesebéli	1
megüzen	1	mesefa	1
megvakul	1	mesejáték	1
megválaszt	1	mesekirályság	1
megválnak	1	mesemadár	1
megváltotta	1	mesemély	1

mesemód	1	modor	1
mesemondó	1	módos	1
mesecsország	1	Moesta	1
meseváros	1	Mohács	1
mesgye	1	Mohamed	1
messiás	1	mohi	1
Messidor	1	Moholi	1
mesterkélttség	1	mohóság	1
messze-messze	1	mókás	1
messzenéz	1	mókázik	1
messzenéző	1	molett	1
messzetűnő (= messze tűnő)	1	Molnár	1
messzevágó (= messze vágyó)	1	Moloch	1
messzezengő (= messze zengő)	1	mon	1
méter számra (= méterszámra)	1	Mona Lisa	1
metzi	1	monda	1
Meunier	1	mondat	1
mez	1	monitor	1
meztelen	1	monostor	1
mézga	1	Montagu	1
meztelen	1	Montblanc-tető (= Mont Blanc-tető)	1
meztőláb (= meztőláb)	1	Moor	1
mezőség	1	Morava	1
Miatyánk	1	Móric	1
miér (= miért)	1	Móricz	1
mignem	1	Mors	1
mikéntha	1	Morse	1
Miklós	1	Mortui	1
Mikulás	1	morzsa	1
Milano (= Milánó)	1	mostani	1
milói	1	motivum (= motivum)	1
Milton	1	motor	1
mimel (= mímél)	1	motyó	1
Mimi	1	motyog	1
minapában	1	Mozart	1
mindahány	1	Mozart-szonáta	1
mindaz	1	mozdony	1
mindegyre	1	mozgófénykép (= mozgó fénykép)	1
mindenegy (= minden egy)	1	mozgósínház (= mozgósínház)	1
mindenkefelett	1	mozidal	1
mindenhol	1	mozi-mozi	1
mindennapi	1	mozis	1
mindenszentek	1	mozsár	1
mind(három)	1	mukkan	1
mindkét	1	múl (= múlik)	1
mindörökké	1	multkoriban	1
mindszenti	1	munkálkodás	1
mindvégig	1	munkálkodik	1
minekünk	1	munkanélküli	1
Minerva	1	Munkásdajegylet	1
minő	1	munkásgyermekhimnusz (= munkásgyermek-	
Miramare	1	– himnusz)	1
Miriám	1	munkásház	1
Mirjám	1	munkásotthon	1
mirrhaillat	1	muskátlis	1
miskönyv	1	muskétás	1
miss	1	Musset	1
mister	1	mustármag	1
misztrikus	1	mutatványos	1
mív	1	muzsikás	1
mível	1	muzsikaszó	1
míves (= míves)	1	műemlék	1
mizantrop (= mizantrop)	1	műfaj	1

müterem	1	néger	1
művel (=művel)	1	negyedes	1
műveletlen (=műveletlen)	1	negyvenhatos	1
Művelődés (=művelődés)	1	néhai	1
művészkez	1	néhanap	1
művészno	1	néhanapján	1
mystica	1	nehézzagú	1
na	1	neje	1
nádas	1	nekeresdi	1
nadrág	1	neki szegez	1
Nagy	1	nekivág	1
nagyanya	1	nekivágtat	1
Nagybánya	1	nekrológ	1
Nagyboldogasszony	1	nektár	1
nagydob	1	nélküli	1
nagyérdemű	1	nélkülöz	1
nagyerdő	1	Nelli	1
nagykőrösi	1	nem (fn)	1
nagy-messze (=nagy messze)	1	nemde	1
nagypéntek	1	némelyik	1
Nagysarló	1	Nemere	1
nagyszemű	1	Németország	1
nagytemplom	1	Nemezis	1
Nagyúr (=nagyúr)	1	nemlét	1
nagyváros	1	nemrégen	1
nagyvilági	1	némult	1
nagyzási	1	nemzeti	1
naiva	1	nemzetség	1
najád	1	nénia	1
Nándor	1	népbíró (=népbíró)	1
napáldozat	1	népegyetem	1
napáldozat	1	népes	1
napeste	1	népmillió	1
napesti	1	népregiment	1
napfényvilág	1	népszerűség	1
naphímezte	1	Neptun	1
Napisten	1	népünnepély	1
napkeleti	1	népverő	1
naplelkű (=naplelkű)	1	Néro	1
napnyugoti	1	Nessus-ing	1
Nápoly	1	nesze	1
nappali	1	neszfgó	1
napsütötte	1	Nesztor	1
napvert	1	neuraszténia	1
napverte	1	nevelő	1
napvilág	1	neves	1
narancs	1	nevettető	1
narancserdő	1	nevezetesség	1
nászejándék	1	névjegy	1
Naszály	1	nevű (=nevű)	1
nászi-lakoma (=nászi lakoma)	1	nézés	1
nászinduló	1	nézésű (=nézésű)	1
nászutas	1	nézve	1
náthás	1	Niembusch	1
Naumburg	1	Niké	1
Názáret	1	nikészárnú	1
nebuló	1	nincstelen	1
Neckar	1	Nis	1
nedv	1	Nivőse	1
nefelejcskék	1	No	1
negatív	1	Nobel	1
negédes	1	nógat	1
negédke	1	Nóra	1

nos	1	oceánidák	1
nosza	1	Ocskay	1
nótásszavú (=nótás szavú)	1	ocsu (=ocsú)	1
nőszemély	1	odaát	1
nőszik	1	oda ballag (=odaballag)	1
nőtelen	1	odafenn	1
nőtest	1	oda hajt (=odahajt)	1
növekvő	1	odahaza	1
növény	1	odakünn	1
nulla	1	odalenn	1
Numa	1	odalép	1
nuova	1	odalesz	1
nüná	1	ódalog	1
nyakas	1	odamegy	1
nyakék	1	odarejtett	1
nyakkendő	1	odatalál	1
nyakrafőre	1	odatart	1
nyaral	1	odatesz	1
nyaralás	1	odatör	1
nyárfaárny	1	odavágyik	1
nyárfasor	1	odavesz	1
nyavalya	1	odavisz	1
nyavalyás	1	Odyssea (=Odisszea)	1
nyegle	1	Offenbach-zene	1
nyereség	1	óhaj	1
nyilallik	1	óhajtás	1
nyílás	1	ókád	1
nyilazó	1	Okeános	1
nyílegyenes	1	okirat	1
nyílt (=nyílt)	1	oktat	1
nyíltság	1	oktató	1
nyíltszemű (=nyílt szemű)	1	olajág	1
nyilvánosság	1	olimposzi	1
nyír (=nyír)	1	olló	1
nyirt (=nyirt)	1	ólomerdő	1
nyitja	1	ólomláb	1
nyolc	1	olt	1
nyomasztó	1	oltalmaz	1
nyomba (=nyomban)	1	oltározó	1
nyöget	1	olthatatlan	1
nyőszörög	1	olvadó	1
nyugalmu (=nyugalmú)	1	olvasás	1
nyugasztaló	1	olvasmány	1
nyughatatlan	1	olvasztgat	1
nyugodalmas	1	olvatag	1
nyugovás	1	olykoron	1
nyugtalanít	1	olympiai	1
nyugtató	1	ómega	1
nyugton	1	ómen	1
Nyujork (=New York)	1	omladoz	1
nyújtózik (=nyújtózik)	1	omnia	1
nyulacska	1	ón	1
nyurga	1	ónsúly	1
nyüzsgő	1	operett-világ	1
nyüzsög	1	Ophir	1
oázis	1	ópiumszívó	1
obeliszk	1	óramutató	1
obligát	1	ordas	1
oboa	1	orditoz(ik) (=ordítoz)	1
obsit	1	ordó	1
obulusz	1	Orestes	1
óceáni	1	orfeum	1
Oceánia	1	organizáció	1

orgonahang	1	örökkék	1
orgonás (= orgonahangú)	1	örökkétig	1
orgonás (= orgonavirágos)	1	örökmécs	1
orgonaszólam	1	örökölt	1
orgonavirágos	1	öröktől	1
orkán	1	örökvaltság	1
Orkusz	1	örömet	1
ormós	1	örömharsona	1
ormótlan	1	örömrózsa	1
orosházi	1	örömtelen	1
Oroszlámos	1	örség	1
oroszlánbőr	1	örtűz	1
oroszlánrészt	1	örvendetes	1
oroszlánsarj	1	örvendező	1
országoló	1	örző	1
országos	1	ősanya	1
orvosság	1	ősapa	1
orvul	1	ősbű	1
Ossi	1	őserdő	1
ostábla	1	ősmagyar	1
Oswalda	1	ősmély	1
ósláv	1	ösmer	1
oszlík	1	ösmert	1
oszlopfej	1	óstalaj	1
oszol	1	őszelő	1
osztályos	1	őszesti	1
ottmarad	1	őszfejú (= ősz fejű)	1
óvakodik	1	őszies	1
óvintézkedés	1	őszirózsa	1
ovoda (= óvoda)	1	őszirózsa	1
öblös	1	összeborul	1
öblü (= öblű)	1	összeborzad	1
ögyeleg	1	összebű	1
ökeme	1	összebuvik (= összebúvik)	1
ökledőzik	1	összedönt	1
ököljog	1	összeér	1
öldöső	1	összefázott	1
ölelget	1	összefázik	1
ölő	1	összefon	1
öltöző	1	összefonódik	1
öltöztet	1	összegyűjt	1
ölyv	1	összehajol	1
ön (= saját tulajdonú)	1	összekap	1
őneki	1	összekerít	1
önemelő	1	összeköt	1
önfény	1	összenéz	1
önhitt	1	összeomlik	1
önismeret	1	össze-össze bújik (= össze-összebújik)	1
önlelke	1	összerág	1
önös	1	összerezzen	1
öntött	1	összerogý	1
öntözött	1	összeront	1
öntűz	1	összeszed	1
őrangyal	1	összetépett	1
őregapa	1	összetesz	1
őreglegény	1	összetéveszt	1
őgróf	1	összeül	1
őrhely	1	összevesz	1
őriző	1	össze-vissza (= összevissza)	1
őrijöngő	1	ősz-tavaszi	1
örködik	1	őszül	1
ő róla (= órála)	1	őszvégi	1
örökített	1	ötlet	1

ötödfél	1	paróka	1
ötvöz	1	párolg	1
ötvözött	1	Párosz	1
öv	1	párta	1
őzike	1	Partenon	1
őzszem	1	Partenosz	1
P.	1	pártfogó	1
packázás	1	pártfogol	1
padisah	1	partraszáll	1
padka	1	parttalan	1
padlás	1	pártus	1
padlásszoba	1	partvidék	1
padló	1	párló	1
Pádusz	1	Pascal	1
pagoda	1	Pasteur	1
páholy	1	Pásztor	1
Palágy	1	pásztori	1
Pali	1	Pásztor-nóta	1
Pallas	1	pásztortüzes	1
palló	1	patagon	1
pallos	1	patakzik	1
pállott	1	paténa	1
pályasík	1	patika	1
pályatér	1	patina	1
pályázó	1	patkó	1
panaszszó	1	pátosz	1
páncélos	1	Patric	1
páncér	1	Patroklos	1
Pandóra-ajándék	1	patron	1
pang	1	patróna	1
Panna	1	pattant	1
pannóniai	1	pattogó	1
panorámás	1	patyolatos	1
pántlikás	1	Paul	1
panz (= pense)	1	Paulus	1
papa	1	páva	1
pápaszem	1	pávaskodik	1
pálista	1	pazarló	1
papnő	1	pazér	1
papol	1	Pázmány	1
Papp	1	Pécs	1
papri-kabaret	1	Peer Gynt	1
parádé	1	pehely	1
paradicsom	1	pej	1
paradoxon	1	Pekár	1
parancsol	1	példaképpen	1
parancsoló	1	példaszó	1
parancsszó	1	példázó	1
párás	1	Pelid	1
paraszi	1	penészes	1
paraszt-születés (= parasztszületés)	1	pennás	1
parázslik	1	Pentelikosz	1
párbeszéd	1	pénztelen	1
párduc	1	penzum	1
paréj	1	per (fn)	1
párisi	1	per (latin előjáró)	1
párkány	1	percegő	1
parlament	1	perdül	1
parlamenti	1	pereputty	1
Párma	1	pergamen	1
Parnassz	1	pergament	1
parnaszi	1	pernye	1
paródia	1	perzsel	1

perzselő	1	Polónyi	1
Petőfi-centenárium	1	poltura	1
Petőfikép (= Petőfi-kép)	1	pólus	1
Petur	1	pólyál	1
pezsdít	1	polyhistor (= polihisztor)	1
pezseg	1	polyva	1
Phaéthon	1	Pomacsek	1
Philippi	1	Pontius	1
Philoktetes	1	pontos	1
piac	1	ponyva	1
piarc	1	póráz	1
pilises	1	porlepte	1
Pílisi	1	porló	1
pillanatnyi	1	porond	1
pillér	1	poroszkál	1
pimasz	1	poroszló	1
pindaroszi	1	portázó	1
pingál	1	Portia	1
pintyőke	1	póruł	1
pipacos	1	porzó	1
pipafüst	1	pósta (= posta)	1
pipás	1	postafordultával	1
pipázás	1	postáskisasszony	1
pipázó	1	poszt	1
Pipszi	1	posztó	1
piramis	1	pótól	1
Piripócs	1	pótoló	1
Piros	1	potom	1
Piroska	1	pótvizsgál	1
piros-fekete	1	pozitív	1
piruló	1	pőfékel	1
pisla	1	pörg	1
piszkál	1	pösze	1
Pitél	1	pöttöm	1
pittore	1	pöttön	1
pitymallat	1	pötyke	1
plafond	1	Prairial	1
plakát	1	praktika	1
pláne	1	préda	1
plánéta	1	prédikáció	1
platánfa	1	prédikáló	1
Plató	1	prédikátor	1
Plátó	1	preludium	1
plátói	1	preparandia	1
plebs	1	prétor	1
Plejádok	1	príbék	1
Plutárk	1	primitív	1
pluviále	1	primitiva	1
Pluviöse	1	primula	1
Po	1	princesse	1
pocakos	1	prior	1
pocséta	1	professzor	1
pocsolya	1	prolongál	1
podeszta	1	prometheuszi	1
poéma	1	przemysli	1
poétika	1	publikum	1
pókháló	1	puccos	1
pókhálós	1	pucéráj	1
pokolárok	1	Puck	1
pokoli	1	puccs	1
polgármester	1	puffog	1
polgártárs	1	puhaság	1
politika	1	pukkad	1

Pulcinella	1	rávet	1
puskadörgés	1	rávigyáz	1
puskaszó	1	rávilágít (=rávilágít)	1
Puskin	1	rávillan	1
puszi	1	rázuhog	1
pusztai	1	reális	1
Pusztaszér	1	reárohan	1
pusztuló	1	reátalál	1
püspöki	1	rebbent	1
ráadás	1	rebellió	1
rablánc	1	rebellis	1
ráboruló	1	recipe	1
rabszolga	1	redakció	1
rabszolgatartó	1	Rédei	1
rabtárs	1	redves	1
rabtartó	1	reflektor	1
rábukkan	1	refrén	1
ráctemplom	1	regényke	1
rácsap	1	régesrég	1
Rác	1	regg	1
rádió	1	reggeli	1
Radomér	1	régiség	1
ráébred	1	rég óta (=régóta)	1
ráemel	1	regő	1
Rafael	1	regös	1
ráfagy	1	rejlik	1
ráfanyalodik	1	rejteget	1
ráfekszik	1	rejtekhely	1
ráfuval	1	rejtezik	1
rág	1	rekettyés	1
ragyogtat	1	reklámbatár	1
ráhímez (=ráhímez)	1	rekviem	1
ráhull	1	Rembrandt	1
Rainer	1	remegés	1
rajta-rajta	1	remeteség	1
rajz	1	rémhir (=rémh)	1
rajzolgat	1	rémít (=rémít)	1
rákacag	1	rémkirály	1
rákacsint	1	rémlátó	1
rakás	1	rémlió	1
rákezd	1	rémült	1
rákiált	1	rendelet	1
Rákóczi-induló	1	rendes	1
rakoncátlan	1	rendezett	1
rámosolygó	1	rendezget	1
rámragyogó (=rám ragyogó)	1	rendít	1
ráncos	1	rendőr	1
randevu (=randevű)	1	rendszer	1
ráragyog	1	rendszeres	1
rárepül	1	rendül	1
rárófajta	1	Renée	1
rárohan	1	renegát	1
rásimul	1	reneszansz	1
Rasputin	1	rengés	1
rásuhint	1	repertoár	1
rásüt	1	repülés	1
rátapos	1	repülőgép	1
rátész	1	republika	1
rátípor	1	rest	1
rátör	1	részegedik	1
rátűz (=rátűz)	1	részegít (=részegít)	1
ráváró	1	részegülhet	1
ravasz (fn)	1	részlet	1

részvény	1	rózsaágy	1
részvétlen	1	rózsabimbó	1
részvevő	1	rózsafelhő	1
Retté	1	rózsafényes	1
retteg	1	rózsakebel	1
rettenet	1	rózsálló	1
révbehal	1	rózsatenger	1
reves	1	rózsatermő	1
revolvergolyó	1	rózsaujjú (= rózsaujjú)	1
révület	1	rozsdállik	1
rézdob	1	Röbspir	1
rezeg	1	rőf	1
rézpacsirta	1	rögtön	1
réztülkös	1	rögtűró	1
rezzen	1	röpkedő	1
Rezső	1	röpköd	1
ri (= ri)	1	röppenő	1
riadalom	1	röppentyű (= röppentyű)	1
riasztó	1	röpte	1
rikácsoló	1	röptű	1
rikító	1	röpül	1
rikoltoz(ik)	1	röstel (= röstell)	1
rimánkodik	1	röstelkedik	1
Rimbaud	1	rőtes	1
ringlispil	1	rövidlátó	1
ringyó	1	rubin	1
riog	1	rubinajkú	1
ripők	1	ruca	1
Rippl-Rónai-kép	1	Rudnay	1
ritkás	1	Rudolf	1
rivális	1	ruganyos	1
ríz	1	rugás (= rúgás)	1
robajló	1	rugott (= rúgott)	1
Robinson	1	rügybontás	1
robogásos	1	rügybontó	1
Rocinante	1	s	1
Rodin	1	S.	1
rogyó	1	Sabaria	1
roham	1	saecula	1
rohateci	1	sáfárkodás	1
rokkadás	1	sajg	1
rokokóágy	1	sajgó	1
rokotalan	1	Sajó	1
román	1	sajtóper	1
romantika	1	sakkozik	1
rombol	1	saláta	1
rombolás	1	Salburg	1
romboló	1	Salome	1
Romi	1	salve	1
romlott	1	Sámson	1
ronthatatlan	1	Sand	1
roppan	1	Sandro	1
rorate	1	sántalábu (= sánta lábú)	1
roráte	1	sántikáló	1
rosa	1	sántító	1
Rostand	1	sanzon	1
rothad	1	sápadtas	1
rothadt	1	sápasztó	1
Rousseau	1	sáppadó	1
röv	1	sáppaszt	1
rovás	1	Sappho (= Szappho)	1
Róza	1	Sára	1
rozzant	1	sarc	1

sarcol	1	siránkozó	1
sárgáló	1	síratatlan	1
sárgul	1	sírató	1
sarjad	1	sírbolt (= sírbolt)	1
Sarkadi	1	sírdogál	1
sarkessillag	1	sírfelirat	1
sarlós	1	sírhant (= sírhant)	1
sáska	1	sírhely (= sírhely)	1
Sassi	1	sírkő	1
Scaliger	1	sírmező (= sírmező)	1
Schiller	1	sír-ri (= sír-ri)	1
schönbrunni	1	sírvavigad (= sírva vigad)	1
sebes	1	sírvavigadás (= sírva vigadás)	1
sebhelyes	1	sírvavigadó (= sírva vigadó)	1
sebtiben	1	sírverem	1
seft	1	sírsers (= sírsers)	1
Segantini	1	sisak	1
sejtelem	1	sistereg	1
sejtésű (= sejtésű)	1	Sixtina	1
Sekszpir	1	Skamander	1
selejtes	1	Skamandros	1
selyemágy	1	skarlátköpeny (= skarlát köpeny)	1
selyemapa	1	skót	1
selymü	1	sláger	1
semmiféle	1	slemil	1
semmiházi	1	Smith	1
semmiképp	1	smonca	1
semmilyen	1	sodor (i)	1
semmi-öl	1	sofför	1
serceg	1	sohsem	1
serény	1	sokadalom	1
serked	1	sokára	1
serkentő	1	sokkalta	1
sértéskivitel	1	sokasodik	1
Sessenheim	1	Sólom	1
sétáló	1	Solveig	1
setesutaság	1	sólyom	1
Shakespeare	1	Soma	1
Shaw	1	somnium	1
siber	1	sonnet (= szonett)	1
sic	1	sono	1
siheder	1	sorsdöntő	1
Sik	1	sorsfeletti	1
sikeres	1	sosem	1
sikolt	1	souvenir	1
sikoly	1	sóvárgás	1
sikong	1	sömlék	1
sikongat	1	sörény	1
silányság	1	sörényes	1
silbakol	1	sörét	1
siller	1	sötétes	1
Sils	1	sötétlik	1
simmi	1	sötétül	1
simogató	1	Spanga	1
Simóka	1	spártai	1
Simonka	1	Spencer	1
Simplicissimus	1	Spinóza	1
sipka	1	spiritusz	1
sipkás	1	spriccel	1
sipláda	1	stáció	1
Sipos	1	staféta	1
sirámos	1	statárium	1
siránkozik	1	Steiner	1

stilszerű	1	Szaternusz	1
stilusparódia (= stilusparódia)	1	Szatymaz	1
stimmelés	1	szavazat	1
strázsa	1	százezer	1
Stukkert	1	százzsin	1
sugárcső	1	százzszoros	1
sugárut (= sugárút)	1	száztornyú (= száztornyú)	1
suhintó	1	Szebasztopol (= Szevasztopol)	1
suhog	1	szedáni	1
summa 1. venit	1	szeg	1
sunyi	1	szeg (= szöglet)	1
surranó	1	szegély	1
sursum	1	szegélyű	1
sustorog	1	szeges	1
süllyedt	1	szegez	1
süpped	1	szeglet	1
süppedez	1	szégyel	1
süveg	1	szék	1
süvegél	1	székely	1
süvit (= süvit)	1	Szekerke	1
'sz	1	szekérvár	1
Szabács	1	szekfű (= szegfű)	1
Szabadító (= szabadító)	1	szekunda	1
szabadkai	1	szélcsönd	1
szabadosság	1	széled	1
Szabadság-szobor	1	széledt	1
szabályszerű (= szabályszerű)	1	szelelő	1
száda	1	szelence	1
szájevíz	1	szelet	1
szakadás	1	széljárta	1
szakadatlan	1	szellemhang	1
szakadék	1	szellemi	1
szakadoz	1	szellős	1
szakállas	1	szembe	1
szakállszáritó (= szakállszáritó)	1	szembejő	1
szála	1	szembejőn	1
szaladó	1	szemelvény	1
Szalay	1	szemepárja	1
szálfa	1	szemérem	1
szállt	1	szemét	1
szalonka	1	szemfedős	1
szalonna	1	szemfödél	1
szalve	1	szemhatár	1
szamár	1	szemlél	1
számküzdött	1	szemlélet	1
számlálgat	1	szemöldökfa	1
számra	1	szempár	1
számum	1	szempilla	1
szánandó	1	szemsugár	1
szanaszéjjel	1	szemtelen	1
szánka	1	szénaasztag	1
szankülött (= sans-culotte)	1	szénhiány	1
szántó	1	szénjegy	1
Szapolyai	1	szén-kincs (= szénkincs)	1
szaporán	1	szenteltetik	1
szaporít (= szaporít)	1	szentesi	1
szapul	1	Szentháromság	1
száraz	1	szentjános-tűz (= szentjánostűz)	1
szárnyszegett	1	szentmise	1
szárnyu (= szárnyú)	1	szentségtörés	1
szarv	1	Szent-szövetség (= szent szövetség)	1
Szarvas	1	szennyez	1
szatira (= satíra)	1	szépanya	1

szepeg	1	szinkör (= színkör)	1
szepesi	1	szinpadi (= színpadi)	1
szépit (= szépit)	1	szintelen (= színtelen)	1
szeplősit	1	színükveszett (= színükveszett)	1
szeráfi	1	szípgó	1
szeráfin	1	sziréna	1
Szerbia	1	szirénahang	1
szerdai	1	Sziriusz (= Sirius)	1
szerencsen	1	szítáló	1
szerená	1	szító (= szító)	1
Szerencs	1	szitok	1
szerencsétlen	1	szivarozik	1
szerént	1	szívgörcs	1
szerepel	1	szívnyúzó	1
szereplő	1	szívó (= szívó)	1
szeretkezés	1	szívrepesve (= szívrepesve)	1
szerette	1	szívtelen (= szívtelen)	1
szerfőlött	1	szívverés	1
szerkesztő	1	soa (= soit)	1
szerkesztőség	1	szobalány	1
szerteárad	1	szoborárva	1
szerteséjjel	1	Szoboszló	1
szérű (= szérű)	1	szokásos	1
szervezkedik	1	szókimondás	1
szerzetes	1	szoknya	1
szédül	1	Szokratesz (= Szokratész)	1
szétkong	1	szolgabán	1
szétrombol	1	szolgaföld	1
szétronsolt	1	szolgagát	1
széttár	1	szolgagond	1
széttékint	1	szolgarobot	1
széttép	1	szolid	1
szétterjeszt	1	Szomaházy	1
szétver	1	szomjan	1
szétvisz	1	szomjazik	1
szétvon	1	szomjú	1
szezonvers	1	szomjuhozik (= szomjúhozik)	1
szibilla (= Szibilla)	1	szomjuság (= szomjúság)	1
Szibinyáni	1	szomjuzó (= szomjuzó)	1
szid	1	szomorkodik	1
Szidi	1	szomorúságos	1
szigeti	1	szomszédos	1
zigor	1	szonáta	1
szikes	1	szonett-kórus (= szonettkórus)	1
szikadt	1	szónokol	1
szikabarlang	1	szórakozik	1
sziklacsúcs	1	szordino	1
sziklaoltár	1	szorongó	1
sziklatömb	1	szorul	1
szikratávirat	1	szorult	1
Szilágyssomlyó	1	szótár	1
szilajbús	1	szóval	1
szilvafa	1	Szováta	1
szímatol	1	szőghaj	1
színdarab (= színdarab)	1	szőkehaju (= szőke hajú)	1
színdús (= színdús)	1	szőkellő	1
színekúra	1	szőkés	1
színeszet (= színeszet)	1	szőkevény	1
színfolt (= színfolt)	1	szőkkenő	1
Szinger	1	szőkő	1
színházjegy (= színházjegy)	1	szőlőkoszorús	1
szini (= szini)	1	szőlőlevél	1
szinigazgató	1	szőlős	1

szőlőtőke	1	támasz	1
Szőreg	1	tambur	1
Szőri	1	támolyog	1
szörnnyeteg	1	tan	1
szótt	1	Tanács	1
szövedék	1	táncdal	1
szöveg	1	táncoló	1
szövet	1	táncütemű (= táncütemű)	1
szövétnek	1	Táncsics	1
szövő	1	tanítgat (= tanítgat)	1
szövődik	1	tanítónő	1
szt.	1	Tantalus	1
Sztrahon	1	tantalusi	1
Sztrégova	1	tantiem	1
szu (= szű)	1	tantiem vadász	1
szúette	1	tántorit (= tántorit)	1
szundikál	1	tanulatlan	1
szunnyadt	1	tanulságos	1
szunyog (= szúnyog)	1	tanyaház	1
szurkos	1	tányér	1
Szücs	1	tányérnyaló	1
szügy	1	tapad	1
szükség	1	tapaszt	1
született	1	tapint	1
szülőanya	1	tapod	1
szülőföld	1	Tar	1
szülői	1	tarajos	1
szülött	1	tarantella	1
szünet	1	tárca	1
szünetlen	1	tarkabarka	1
szür (= szűr ige)	1	tarkaság	1
szürcsölget	1	tarkázik	1
szürdalmány (= szürdalmány)	1	Tarpatok	1
szüretel	1	társalkodik	1
szüretelő	1	társalog	1
szürkell	1	társtalan	1
szürkítő (= szürkítő)	1	társzeker	1
szűzanya (= Szűzanya)	1	tartalékos	1
szűz dohány (= szűzdohány)	1	tartalom	1
szűzies	1	tartozik	1
Tabéry	1	taszigál	1
Tabódy	1	tátongó	1
tabu	1	tátott	1
tagadás	1	tavaszdal	1
tágranyilik (= tágra nyílik)	1	tavaszerü (= tavaszderü)	1
Tai	1	tavaszerüszaka (= tavaszéjszaka)	1
taifun	1	tavaszerü (= tavaszest)	1
Taja	1	tavaszerü (= tavaszderü)	1
tajfun	1	tavaszerü (= tavaszzenet)	1
tájt	1	tavaszerü (= tavaszzenet)	1
tajték	1	tavaszerü (= tavaszzenet)	1
tajtékzó	1	tavaszerü (= tavaszzenet)	1
talicska	1	tavaszerü (= tavaszzenet)	1
Talizmán	1	tavaszerü (= tavaszzenet)	1
talján	1	tavaszerü (= tavaszzenet)	1
tallózik	1	tavaszerü (= tavaszzenet)	1
talpal	1	tavaszerü (= tavaszzenet)	1
talpalatnyi	1	tavaszerü (= tavaszzenet)	1
talpkő	1	tavaszerü (= tavaszzenet)	1
Táltos	1	tavaszerü (= tavaszzenet)	1
tályog	1	tavaszerü (= tavaszzenet)	1
támadó	1	tavaszerü (= tavaszzenet)	1
támadozik	1	tavaszerü (= tavaszzenet)	1
		tea	1

Teánó	1	testtelen	1
technika	1	testület	1
tégla	1	testvérke	1
tehervonat	1	testvérlámpás	1
tehetetlen	1	tetemnéző	1
tejivó	1	tetemrehívás	1
teker	1	tétovázó	1
tekintetű	1	tettetés	1
télapó	1	tetű	1
telefonál	1	tévedez	1
Telemakhosz	1	teveled	1
települ	1	tévelyedik	1
telít	1	téveszt	1
teljesteli (= teljes teli)	1	téveteg	1
télutó	1	thalassza	1
temérdek	1	Theodor	1
Temes	1	Thermidor	1
temesi	1	thuja (= tuja)	1
temetett	1	thujafa (= tujafa)	1
temetget	1	Thule	1
temetőavar	1	Tiber	1
temetőkapu	1	tihozzátok	1
templomhajó	1	tilalom	1
templompribék	1	tilinkó	1
tempó	1	tiltó	1
tenéked	1	tiltott	1
tengerágy	1	tinectes	1
tengerár	1	tipró	1
tengerbarázda	1	tirol	1
tenger-éj (= tengeréj)	1	tirzusz	1
tengeri	1	Tiszafejéregyháza	1
tengernagy	1	Tiszahát	1
tengerszéles	1	Tiszahíd (= Tiszahíd)	1
tengerzöld	1	tiszamenti	1
tengés	1	tiszaparti (= Tisza-parti)	1
tenget	1	Tisza-víz (= Tisza-víz)	1
tente	1	tiszt	1
tenyényi	1	tisztaszívű (= tiszta szívű)	1
tenyészet	1	tiszteletdíj	1
tényezett	1	tiszteletes	1
tényező	1	tiszteletpéldány	1
tényleg	1	tisztesség	1
tépáz	1	tiszti	1
répdel	1	tisztit (= tisztít)	1
tépdés	1	tisztul	1
térdeplő	1	titkár	1
teregető	1	titokterhes	1
teremrázó	1	Titusz	1
téres	1	Tivadar	1
Terézia	1	tizedes	1
terjed	1	tizedik	1
terjedendő	1	tizenhét	1
terjeng	1	tizenkilenc	1
terjengő	1	tizennyolc	1
térkép	1	tizéves (= tízéves)	1
termet	1	tizezer (= tízezer)	1
termetű (= termetű)	1	Tobosó	1
terólad	1	tócsa	1
tervez	1	tódul	1
térzene	1	tok	1
tesped	1	tol	1
testál	1	tollpohly	1
testőrség	1	tolmácsol	1

tolongás	1	tuba	1
tolvajlámpa	1	tubica	1
tomboló	1	tudat	1
Tóni	1	tudatlan	1
topánka	1	tudatlanság	1
topáz	1	tudatos	1
topogás	1	tudó	1
toppan	1	tudományos	1
toppant	1	túlharsog	1
torlasz	1	túli	1
tornác	1	túllát	1
tornyos	1	tulnan (= túlnan)	1
toronyhegy	1	túlnéz	1
toronyóra	1	túloldal	1
torozás	1	túlpart	1
torpanó	1	túlrikolt	1
torta	1	túlvisz	1
Tosti-dal	1	turnus	1
továbbra	1	Túrócszentmárton	1
tovalhalad	1	Turris	1
tovalézung	1	tücsökdal	1
tovasiet	1	tücsökzene	1
tovatűnik (= tovatűnik)	1	tüdővész	1
tovatűnő (= tovatűnő)	1	tükrös	1
to vazengő	1	tükröző	1
többször	1	tüle (tőle)	1
tőftőf-nóta	1	tülekedik	1
tőke	1	tündéralom	1
tökéletes	1	tündérkert	1
tökéletlen	1	tündérkirálynő	1
tölgydárda	1	tündérlány	1
Tölgyes	1	tündérpalást	1
töltő	1	tündérpalota	1
tömeggyilkos	1	tündérsereg	1
tömjénfűst	1	tündérsziget	1
tömjénterhes	1	tündérvilág	1
tömörül	1	tünetmény	1
tömpe	1	türelmes	1
tömzsi	1	tűrhető (= tűrhető)	1
tönk	1	tűrt	1
tönkremegy	1	tűskerózsa-ösvény	1
tőprenkedés	1	tűtül	1
törékeny	1	tűzcsóva (= tűzcsóva)	1
Törley	1	tűzeső	1
Török	1	tűzhalál	1
történelem	1	tűzhányó (= tűzhányó)	1
törül	1	tűzimádó	1
törvényes	1	tűzjáték	1
törzsőrmester	1	tűzkemence	1
trafikos	1	tűzkő (= tűzkő)	1
tragikus	1	tűzmag	1
trágyás	1	tűznyilas (= tűznyilas)	1
Trajánus	1	tűzrózsás	1
trallala	1	tűzsugaras	1
Trebia	1	tűzű (= tűzű)	1
Trecento	1	tűzvarázs (= tűzvarázs)	1
tréma	1	tűzvész (= tűzvész)	1
Trieszt	1	Tyukodi	1
tripus	1	u. (= új)	1
trójai	1	udvari	1
trombitás	1	udvarol	1
trombitaszó	1	ugató	1
trónoló	1	úgy-e bár (= ugyebár)	1

ugymond (=ügymond)	1	váci	1
ügy se (=ügyse)	1	vacog	1
ugyszintén (=ügyszintén)	1	vacok	1
U. I. (=utóirat)	1	vadás	1
újból	1	vadász(ik)	1
Újházi	1	vadászruha	1
újja	1	vadgalamb	1
újraéled	1	vadgesztenyefa	1
újraoltási	1	vadidegen	1
újszülött	1	vadkan	1
újul	1	vadlud (=vadlúd)	1
Újvidék (=Újvidék)	1	vadorzó	1
újvidéki (=újvidéki)	1	vadregényes	1
Umbria	1	vadrózsafa	1
universum	1	vadszöllő (=vadszőlő)	1
untat	1	vágtató	1
úntató (=untató)	1	vágy (i)	1
Uppmann	1	vágyakozik	1
uralg	1	vágyódás	1
urbinói	1	vágytalan	1
utál	1	vaj (fn)	1
utálatos	1	vaj (hsz)	1
utánzás	1	vajudó (=vajúdó)	1
utcaforduló	1	vakhit	1
utcaakó	1	vakkant	1
utcasarok	1	vakolat	1
utcasor	1	vakond	1
uti (=úti)	1	vakparádé	1
utóirat	1	vaksötét	1
utókor	1	vakul	1
útonálló (=útonálló)	1	vakult	1
útszél	1	valamig (=valamíg)	1
úttalan	1	választás	1
útvesztő (=útvesztő)	1	választék	1
Uzsok	1	választó	1
uzsorás	1	választójog	1
üde	1	Valjevo	1
üdit (=üdit)	1	vallásos	1
üdül	1	valóba	1
üdvösséges	1	valószínűtlen	1
üdvözt (=üdvözt)	1	valószínűtlen (=valószínűtlen)	1
üdvözlés	1	vált (mn)	1
ügyesség	1	váltott	1
ügynök	1	változat	1
üldöz	1	változik	1
üldözés	1	valuta	1
üldözött	1	vályog	1
ülő	1	vályú	1
ültet	1	vám	1
ünnepély	1	vándordal	1
ünnepélyes	1	vándorlás	1
üresség	1	vándorló	1
ürül	1	vándormadár	1
üstdobverés	1	vándorút	1
üstökösfarok	1	ványadt	1
ütés	1	várás	1
ütközik	1	varázsfuvolás	1
ütött-kopott	1	varázsütés	1
üveablak	1	várható	1
üveges	1	varjas	1
üveglélek	1	varjúraj	1
üvegtető	1	vármegyeháza	1
Vác	1	váromladék	1

városi	1	veris	1
váróterem	1	veriték (= veriték)	1
várrom	1	vérködös	1
várvavárt	1	vérkönnyes	1
Vásárhely	1	Verlaine	1
vasember	1	Verlaine-vers	1
vaskarika	1	Vérmező	1
vasketrec	1	Verona	1
vaskéz	1	verő	1
vaskezű (= vaskezű)	1	vérőzön	1
vasnevetés	1	vérpiros	1
vaspánt	1	vérrózsa	1
vasrács	1	verselés	1
vasutas	1	verselő	1
vasutmenti (= vasút menti)	1	verseng	1
Vasvári	1	verses	1
vasvégzet	1	verseskönyv	1
Vata	1	vérszomjas	1
Vaterland	1	vértanúi	1
vatta	1	vértó	1
váza	1	vérverte	1
védekezik	1	vérvihar	1
védetlen	1	vérvörös	1
vedlik	1	vese	1
védő	1	vészt	1
végalkony	1	veszedelem	1
véges végtelen (= véges-végtelen)	1	veszedelmes	1
végett	1	veszejt	1
végigterül	1	vészfék	1
végigzendül	1	vészharang	1
végítéletes (= végítéletes)	1	veszít (= veszít)	1
végrehajtás	1	vesztaláng	1
végrehajtási	1	veszteség	1
végtében	1	vetekedik	1
végvári	1	vétkezik	1
végzetes	1	vetődik	1
végzetszerűség (= végzetszerűség)	1	vezekelő	1
vegyit (= vegyít)	1	vezércikk	1
vegyül	1	vezérel	1
vékony	1	vezérlő	1
Velazquez	1	viaskodik	1
velős	1	viaskodó	1
velsi	1	viaszszárny	1
Vendéc	1	victis	1
vendéglőj	1	vidit (= vidít)	1
vendégraj	1	vidul	1
Vendémiaire	1	vigadoz(ik)	1
Venezia	1	vigalom	1
vénytő	1	viganó	1
Ventőse	1	vigasztalódik	1
venyigelomb	1	Vigopera (= vígopera)	1
véradó	1	vigyázás	1
veranda	1	vigyorgás (= vigyorgás)	1
vércsik (= vércsik)	1	vihamadár	1
verdes	1	vihartalan	1
verekszik	1	viharvert	1
vérez	1	viharverte	1
vérező	1	vihogó	1
Vergilius	1	vihorász	1
vergiliusi	1	vijjog	1
vergődő	1	vijjogás	1
vérharmatos	1	vijjongó	1
véridge	1	világéletében	1

világhíres (= világhíres)	1	visszás	1
világít (= világító)	1	visszasír	1
világlát	1	visszaszáll	1
világmagány	1	visszaszállong	1
világosít (= világosít)	1	visszatérő	1
világotbíró (= világot bíró)	1	visszatud (= vissza tud)	1
világpolgár	1	visszavezet	1
világrész	1	visszaviv (= visszavív)	1
világszerelem	1	visszhangzik	1
világtenger	1	Visztula	1
Világtörténelem	1	vita	1
világtörvény	1	vita (latin)	1
világunalom	1	vitézi	1
világuralom	1	vitézkedik	1
világvégi	1	vitórlátlan	1
villámhajtó (= villámhajtó)	1	Vittoria	1
villamlámpa	1	vivott (= vívott)	1
villámló	1	vizár (= vizár)	1
villámröptű	1	vizecske	1
villámszárnny	1	vizio	1
villant	1	vizkereszt (= vizkereszt)	1
villany	1	vizözön (= vízözön)	1
villanyvilág	1	vocem	1
villi	1	vón	1
Vincent	1	vonagló	1
violavirág	1	vonszol	1
virágcsata	1	vont	1
virágének	1	vontat	1
virágillat	1	vonuló	1
virágméz	1	vonz	1
virágmező	1	vox	1
virágozik	1	völgyön-hegyen (= völgyön, hegyen)	1
virágozó	1	vöröses	1
virágszirom	1	vöröslő	1
virágtalan	1	Vrchlicky	1
virágzás	1	Vulkán	1
virgács	1	Wagner	1
virgili	1	Wallenstein	1
Virgilius	1	Watteau-idill	1
virginitas	1	Weichherz	1
virilis	1	Weighloffer	1
virradás	1	Weimar	1
virradat	1	Weininger	1
virradati	1	Wekerle	1
virradó	1	Wells	1
virradt	1	Wilde	1
viszont	1	Wildgans	1
viszonzás	1	Wilheimné	1
visszaáhít	1	Wolff	1
visszabúg	1	yacht	1
visszacsend	1	zabasztag	1
visszafizet	1	zablya	1
visszafolyik	1	zajog	1
visszafordul	1	zajtalan	1
visszahajol	1	zamatós	1
visszahív	1	záporszem	1
visszahőköl	1	zárdai	1
visszakér	1	zárjel	1
visszaleng	1	zárókar	1
visszamosolyog	1	záros	1
visszaóhajt	1	zászlós	1
visszapártolt	1	zavar (i)	1
visszaringat	1	zavar (fn)	1

zavaros	1	zugdul (= zúdul)	1
zefír (= zefír)	1	zúgás	1
zeke	1	zubankdirektor	1
zendülés	1	zuhatag	1
zendülő	1	züllik	1
zenekíséret (= zenekíséret)	1	zűr	1
zenés	1	zűrös	1
zengedez	1	zsák	1
zengés	1	zsákutca	1
zengésű	1	zsarnokság	1
zengzet	1	zseb	1
Zenta	1	zsebmetsző	1
Zerind	1	zsellér	1
Zerkovic	1	zsendülő	1
Zeus	1	zseni	1
zihál	1	zsibbadt	1
zilál	1	zsibongás	1
zimankó	1	zsibongó	1
zimankós	1	zsidós	1
zizzenő	1	Zsigmond	1
Zmejánovics	1	zsinat	1
zokszó	1	zsírszóda	1
Zola	1	zsivaj	1
zongorás	1	Zsivéna	1
zökkenés	1	zsold	1
zöldernyős	1	Zsolt	1
Zöldfa	1	zsongású	1
zömök	1	zsöllér	1
zöng	1	zsuppfödte	1
zöngedelem	1	zsuptető	1
zörgető	1	zsúr	1
zörgő	1	Zsuzsanna	1
Zuboly	1		

HAUFIGKEITSVOKABULAT DER DICHTERSPRACHE

VON GYULA JUHÁSZ VON L. BENKŐ

Die deutschsprachige Zusammenfassung der einleitenden Abhandlung ist im Band der Wissenschaftlichen Mitteilungen (Tud. Közl.) 1973-I: 95—122 veröffentlicht worden.

ЧАСТОТНЫЙ СЛОВАРЬ ПОЭТИЧЕСКОГО ЯЗЫКА ДЬЮЛЫ ЮХАСА (II)

Ласло Бенкő

Резюме на русском языке вводной работы появилось в Ученых Записках Педагогического Института, в первом томе за 1973 год (стр. 95—122).

AZ ÖTMONDATOS BEKEZDÉSNI BESZÉDMŰ KÍSÉRLETI VIZSGÁLATÁRÓL

Írta: BÉKÉSI IMRE

1. Az alábbi elemzés egy olyan kísérleti vizsgálat része, amely szintén csak egyik összetevője a bekezdésnyi beszédmű szerkezetének feltárására vállalkozó nagyobb feladatnak. A munka közvetlenül DEME LÁSZLÓ eredményeiből indult ki [1], s kezdettől fogva személyes tanácsait is élvezzi.

1.1. A vizsgálat első, tájékoztató szakaszában (két napilapunk napi híreinek gyakorlati feldolgozásában) bőségesen tapasztaltam, hogy már a három-, de még inkább a négy- és az ötmondatos hírekben közvetlenül nem mondategészekre, hanem előbb mondat fölötti szövegszerkezeti egységekre — DEME LÁSZLÓ kategóriáját használva [2] — *tömbökre* tagolódnak a beszédmű, s pl. a négymondatos napi hírek ilyesféle konstrukciókat rejtenek: $[(1 \leftarrow 2) \leftarrow (3 \leftarrow 4)]$, $\langle [(1 \leftarrow 2) \leftarrow 3] \leftarrow 4 \rangle$, $\langle 1 \leftarrow [2 \leftarrow (3 \leftarrow 4)] \rangle$ stb. De hogy valójában, bizonyítható módon miként épülnek fel ezek a konstrukciók, vagyis miféle szabályoknak engedelmeskedve tagolódnak tömbökre a bekezdések, empirikus módon nem lehet meggyőző válaszhoz jutni. Ehhez már kísérleti vizsgálatra van szükség.

1.1.1. A kísérlet általános hipotézise szerint a tömböket alkotó mondatok belső közelsége, illetőleg az egyes tömbök egymástól való elkülönültsége összefügg a bekezdés lineáris kifejtésében elfoglalt *sorrendi helyükkel*. Vagyis ha megváltoztatjuk a bekezdés mondatainak sorrendjét, ezzel megváltoztatjuk a bekezdés konstrukcióját is: Más mondatrenddel másként kell tömbösödniök a bekezdéseknek.

A konstrukciót azonban nem egyetlen tényezőként határozza meg a mondat-sorrend. Eddigi vizsgálatainkban [3] a mondategészek sorrendjével szoros kapcsolatban mutatkoztak a köztük érvényesülő *logikai viszonyok*, továbbá az egyes mondatok *közeli vagy távolabbi kapcsolódását* kifejező grammatikai-szemantikai eszközök [4]. E tényezők együttes figyelembevételével meggyőzően sikerült formalizálnunk a bekezdésnyi beszédmű első szintű tagolódását, de az első szintű tömbök továbbtagolódásában (= belső tömbösödésében) egyre inkább előtérbe került a mennyiségi tényező is: *hány mondategészből* áll a vizsgált bekezdés.

1.1.2. A négymondatos bekezdés permutálása 24 lehetőséget nyújt, az ötmondatosé már 120-at. Négymondatos kísérleteinkben a három kapcsolódási helyen két logikai viszonyt (következtető és magyarázó) variáltattunk, így a lehetséges logikai alapviszonyok száma ($2^3 =$) 8 volt; ugyanez a két logikai alapviszony az 5 mondat négy kapcsolódási helyén ($2^4 =$) 16 logikai alapviszonyt kínál megvalósításra. A négymondatos bekezdés három szintmélységen 10 konstrukciótípusban jelent meg, egy ötödik mondat azonban már négy szintre mélyíti, s harmincra növeli a konstrukciótípusok lehetőségét.

Az ötmondatos bekezdésnyi beszédmű alábbi kísérleti elemzése tehát nem csupán saját mennyiségi kategóriáján belül szolgáltat tipológiai és gyakorlati adatokat,

hanem a négymondatos bekezdéssel való összehasonlítás tanulságaival is előbbre viszi a vizsgálatot.

1.2. A kísérletben kilencven magyar szakos tanárjelölt dolgozott azon a publicisztikai-szerkesztéstani feladaton, hogy megadott öt mondat informatív fontos elemeinek megtartásával ötmondatos hírvariánsokat írjon. Az öt mondat egy tipikus, a valóságos esemény időrendjét követő, bekezdényi napihír öt mondata; csupán beszédművet alkotó kapcsolatukat lazítottam fel oly módon, hogy önálló mondatonként, egymás alá gépelve kapták meg a hírszerkesztők:

[1] *Kivilágítatlan lovaskocsival fuvarozott kedden este Nagy Antal Zsombó, Fő utca 13. szám alatti lakos.*

[2] *Új Zsigulijával lovaskocsinak ütközött Zsombó és Forráskút között Ince Sándor Zsombó, Ménes u. 9. szám alatti lakos.*

[3] *Súlyos sérülést szenvedett egy személygépkocsi-vezető Zsombó és Forráskút között.*

[4] *Az új Zsiguli teljesen összetört.*

[5] *A szegedi Rendőrkapitányság eljárást indított egy balesetet okozó lovaskocsi hajtója ellen.*

1.3 A fenti mondatok sorrendi-logikai variálásával (permutálásával) 675 db hírvariáns készült. A bennük rejlő tipológia részletező kibontása igen nagy terjedelmet igényelne. Az alábbiakban ezért csak az egyik fő csoport elemzési folyamatát mutatom be, s az e feldolgozás eredményeként létrejövő részrendszerrel egyúttal a teljes rendszer igazolásának tekintem. E részkorpusz 150 variánsból áll, s csoportalkotó jegye az az egyetlen tény, hogy az eredetileg ötödik (záró) helyen megadott mondat (*A szegedi Rendőrkapitányság eljárást indított egy balesetet okozó lovaskocsi hajtója ellen.*) itt az első helyre került.

Az elemzés megkezdése előtt tekintsük át a részkorpusz tipológiáját meghatározó tényezők *elvi lehetőségeit*:

1.3.1. A csoport 5 mondatának *permutálása* az alábbi 24 lehetőséget kínálja:

51234	52134	53124	54123
51243	52143	53142	54132
51324	52314	53214	54213
51342	52341	53241	54231
51423	52413	53412	54312
51432	52431	53421	54321

1.3.2. A *logikai alapviszonyok* elvi számbavétele már néhány szó magyarázatot igényel. Tudniillik a mondategészek számának ötre történt emelése mellett a logikai viszonyoknak szintén egy lehetőséggel történt növelése a második tényező, amellyel a téma általános kísérleti vizsgálatát ebben a dolgozatban gazdagítani kívánjuk. Az eddigi *következtető* (←) és *magyarázó* (→) viszony mellé a *kapcsolatos* viszonyt (+) is fölvtettük, mégpedig azáltal, hogy az „ütközés” következményét két mondategészre tagoltuk: „Súlyos sérülést szenvedett.” „Az új Zsiguli is teljesen összetört.” Így az öt mondat közti négy kapcsolódási helyen háromféle logikai viszony variálódik, elvi mennyisége ($3^4=81$).

Ezt a mennyiséget azonban két tényező is csökkenti. Az egész ötmondatos kísérletre érvényes hatállyal egyrészt az a tény, hogy a kapcsolatos viszony minden variánsban csak egy helyet foglalhat le, a további három helyen a következő és magyarázó viszony (nem okvetlenül egyenlő arányban!) osztozik.

A részkorpuszon belül viszont az a sajátos helyzet teszi áttekinthetőbbé a képet, hogy itt a variáns első helyére állított 5-tel jelölt mondatához (mint előre vetett végkövetkezményhez) bármilyen folytatás csupán magyarázó viszonnal kapcsolódhat. Tehát az 51, 52, 53, 54 mindig: 5→1, 5→2, 5→3, 5→4, — arra való tekintet nélkül, hogy melyik további mondat jön majd a variáns 3. helyére. Csoportunk elvi logikai

viszonyainak alábbi áttekintésében ezért nem is tüntetjük fel a variánsok 2—5. helyén álló mondatok számát, hanem e mondatok helyére egységesen z-t írunk:

$5 \rightarrow z \leftarrow z \leftarrow z \rightarrow z$	$5 \rightarrow z \leftarrow z \rightarrow z \leftarrow z$	$5 \rightarrow z \rightarrow z \leftarrow z \leftarrow z$
$5 \rightarrow z \leftarrow z \rightarrow z \rightarrow z$	$5 \rightarrow z \rightarrow z \rightarrow z \rightarrow z$	$5 \rightarrow z \rightarrow z \rightarrow z \leftarrow z$
$5 \rightarrow z \rightarrow z \leftarrow z \rightarrow z$	$5 \rightarrow z \rightarrow z \rightarrow z \leftarrow z$	$5 \rightarrow z \rightarrow z \rightarrow z \rightarrow z$
$5 \rightarrow z \rightarrow z \rightarrow z \rightarrow z$	$5 \rightarrow z \rightarrow z \rightarrow z \rightarrow z$	$5 \rightarrow z \rightarrow z \rightarrow z \rightarrow z$

1.3.3. A bekezdésnyi beszédmű *tagolódásának* (tömbösödésének és belső tömbösödésének) elvi formáit a részkorpuszra vonatkoztatva az alábbiakban tekinthetjük át [5]. (Itt már nemcsak a 2—4. helyen álló mondatok egyedi értéke, hanem a köztük lehetséges logikai viszony is irreleváns.)

$\langle 5 - [z - z - (z - z)] \rangle$	$\{ 5 - \langle z - [z - (z - z)] \rangle \}$
$\langle 5 - [(z - z) - z - z] \rangle$	$\{ 5 - \langle z - [(z - z) - z] \rangle \}$
$\langle 5 - [z - (z - z) - z] \rangle$	$\{ 5 - \langle [z - (z - z)] - z \rangle \}$
$\langle 5 - (z - z - z) - z \rangle$	$\{ 5 - \langle [(z - z) - z] - z \rangle \}$
$\langle 5 - [z - (z - z - z)] \rangle$	
$\langle 5 - [(z - z) - (z - z)] \rangle$	

1.3.4. Az előbbieken vázolt 10 elvi konstrukciótípus az elővételezett végeredmény. Tulajdonképpen ez az, aminek a feltárására az egész vizsgálat irányul. De hogy egy azonos mondatosrenden és azonos logikai alapviszonyon építkező bekezdésnyi beszédmű miért és hogyan választ e 10 elvi lehetőség közül, azt a felsorolt elvi tényezők figyelembevétele mellett gyakran csak a mondatkapcsolódás szorosságát kifejező *grammatikai-szemantikai eszközök* mérlegelésével lehet megítélni. Ezen eszközök elvi számbavételét más helyen már elvégeztem [6], megismétlésükre itt nincs elég hely; az alábbi elemzésekben viszont, mivel főszerepet kapnak, remélhetőleg eléggé egyértelműen mutatkoznak meg.

2. A tüzetes elemzés első lépéseként célszerű bemutatni a vizsgálandó részkorpusz típusait:

A típus száma	Bekezdéstípusok:	A típusok relatív gyakorisága:	
1/a	$\langle 5 \rightarrow [(1 \leftarrow 2) \leftarrow (3 + 4)] \rangle$	81 db,	54,00 %
1/b	$\langle 5 \rightarrow [1 \leftarrow [2 \leftarrow (3 + 4)]] \rangle$	21 db,	14,00 %
2	$\langle 5 \rightarrow [(2 \leftarrow 1) \leftarrow (3 + 4)] \rangle$	21 db,	14,00 %
3	$\langle 5 \rightarrow \langle [2 \leftarrow (3 + 4)] \rightarrow 1 \rangle \rangle$	13 db,	8,68 %
4	$\langle 5 \rightarrow \langle [1 \leftarrow (3 \rightarrow 2)] + 4 \rangle \rangle$	4 db,	2,66 %
5	$\langle \langle 5 \rightarrow \langle [(3 \rightarrow 2) \rightarrow 1] \rangle + 4 \rangle \rangle$	4 db,	2,66 %
6	$\langle 5 \rightarrow \langle 3 \rightarrow [1 \leftarrow (2 \leftarrow 4)] \rangle \rangle$	3 db,	2,00 %
7	$\langle 5 \rightarrow \langle [(3 \rightarrow 2) + 4] \rightarrow 1 \rangle \rangle$	3 db,	2,00 %
		150 db,	100 %

A típusok áttekintésekor három közös jegy azonnal szembetűnik: valamennyi hír kéttömbös (az első szinten két tömbre tagolódik); az első tömböt mindenütt az első mondat önmagában alkotja; továbbá a két első szintű tömb között mindenütt magyarázó viszony van. Mindebből az következik, hogy az egyes bekezdéstípusokat a II. tömb további tagolódása, belső tömbösödése határozza meg, figyelmünket tehát erre kell fordítanunk.

2.1. Az 5. mondatból induló hír legnépesebb logikai alapviszonya: $\langle 5 \rightarrow 1 \leftarrow 2 \leftarrow 3 + 4 \rangle$ a variánsokban kétféleképpen tömbösödik:

1/a típus: $\langle 5 \rightarrow [(1 \leftarrow 2) \leftarrow (3 + 4)] \rangle$. Tipikus megfogalmazásban:

„A szegedi Rendőrkapitányság eljárást indított egy balesetet okozó lovaskocsi hajtója ellen. 17-én, kedden este ugyanis kivilágítatlan lovaskocsival fuvarozott

Nagy Antal Zsombó, Fő u. 13. szám alatti lakos. Gondatlansága oda vezetett, hogy a Forráskút és Zsombó közötti úton Ince Sándor ugyancsak zsombói lakos új Zsigulijával nekiütközött. A baleset következtében a személygépkocsi vezetője súlyos sérülést szenvedett. Az új Zsiguli is teljesen összetört.”

1/b típus: $\{5 \rightarrow (1 \rightarrow [2 \rightarrow (3 + 4)])\}$. Tipikus megfogalmazásban:

„A szegedi Rendőrkapitányság eljárást indított egy balesetet okozó lovaskocsi hajtója ellen. Nagy Antal Zsombó, Fő u. 13. szám alatti lakos 17-én, kedden este kivilágítatlan lovaskocsival fuvarozott. A forráskúti elágazásnál új Zsigulijával a lovaskocsinak ütközött Ince Sándor zsombói lakos. Súlyos sérülést szenvedett. Kocsija is teljesen összetört.”

A fenti két konstrukcionális forma különbségét legáltalánosabban úgy fogalmazhatjuk meg, hogy míg az 1/a forma II. tömbje belsőleg két, egyenlő tömbre válik szét: $[(1 - 2) - (3 - 4)]$, addig az 1/b forma II. tömbjének második tömbje is tovább tagolódik: $(1 - [2 - (3 - 4)])$. Ezt az elképzelésünket egyelőre csak annak vizsgálatára építjük, hogy a hírszerkesztő mely mondategységek között fejezett ki szorosabb összetartozást, illetőleg elkülönülést. Ugyanis ahol a hír 2—3. mondatát egységbe fogta, ott a folytatás tipikusan a 4—5. mondat belső tömbjeként valósult meg; ahol viszont a 2. mondatnak bizonyos önállóságot adott, ott a folytatás is tovább tagolódott belsőleg. De ezen megállapítások bizonyításához most már részletes elemzés szükséges.

Az 1/a forma II. tömbjében a 1—2. és a 3—4. mondat összetartozását, illetőleg elkülönülését több eszköz is kifejzi. Igen szemléletesen mutatkoznak meg, ha a hír végéről előrefelé haladva vesszük ezeket számba.

2.1.1. Legszeretnőbb az utolsó helyen álló, 4-gyel jelölt mondat önállótlan-sága. Előzmény nélkül egyaránt volna indokolatlan „Az új Zsiguli” határozott névelője s a mondat kapcsoló-toldó kötőszója; de az igével közölt következmény („összetört”) is feltételezi az előzményekben szerepelt okot. Valóban, a 3-as mondat okhatározója („A baleset következtében”) éppen úgy kiegészítője a 4-es mondat igéjének is („összetört”), miként a sajátjának („szenvedett”). E két ige *szinonim* kapcsolata ugyanúgy szembeűnő, mint a két mondat *szórendi* hasonlósága: (okhatározó... alany... állítmány), s erre a hasonlóságra az *is* kötőszó még külön hangsúlyt is helyez.

A 3—4-gyel jelölt mondat tehát együttesen ad tájékoztatást a következményekről; kommunikatív funkciójuk — az előzményekhez való logikai viszonyukból eredően — azonos. A köztük levő kapcsolatos viszony is jelzi, hogy informatíve ugyan szegényebben, de konstrukcionálisan elégségesen zárhatná le egyikük is a hírt. Így viszont nem külön-külön mondatként, hanem szövegegységként, tömbként lépnek a konstrukcióba.

A 3—4-gyel jelölt mondat tömb létének igazolásához még meg kell vizsgálnunk a távolabbi előzményekhez való viszonyukat is, erre azonban célszerűbb akkor visszatérnünk, amikor a 2—3. mondat alkotta tömböt már megismertük.

2.1.2. Az (1—2) mondat tömb léte az első pillantásra nem olyan nyilvánvaló, mint a (3—4) mondatok egysége. Az 1—2-vel jelölt mondatok között is létezik ugyan kapcsolatos viszony (az időbeli rákövetkezés), de erősebb közöttük az okság. Tudniillik az 1-es mondatban közölt esemény nemcsak megelőzte, hanem okozta is a 2-es mondatban leírt eseményt. E két mondat sorrendi cseréje tehát nem volna annyira közömbös, mint a (3—4) mondatok esetében (bár informatíve ott sem mindegy), de a *konstrukció egészen itt sem változtatna, hogy e belső tömbön belül* következő vagy magyarázó viszony van-e. Vagyis konstrukcionális szempontból közömbös, hogy (1—2) vagy (2→1) a belső tömb *megszerkesztettsége*. A beszédmű szintjén

csak a konstrukcióba való beszerkesztettsége a fontos, vagyis az, hogy az 1. belső tömb a 2. belső tömb okát közli, s vele alkotott egységben fejtí ki a hír első mondatában mint abszolút önálló tömbben előre vetett végkövetkezmény okát.

Az (1—2) mondatok egységlétét tartalmi-logikai kapcsolatuk mellett egyéb eszközök is kifejezik. A 2-es mondat főmondatának grammatikai alanya („*gondatlansága*”) birtokszóként hozza tovább az 1-es mondat grammatikai alanyát („*Nagy Antal*”) mint birtokosjelzőt, s ugyancsak hozzá utal vissza a mellékmondat állítmányának névmási igekötője („*nekiütközött*”). Személytelenebbül, de a 3-as mondat *ugyancsak* határozója szintén jelzi, hogy az előzményben megneveztek egy másik zombói lakost is.

Ezek után visszatérhetünk a (3—4) mondatok alkotta szövegegységhez. Valóban az (1—2) mondatok tömbjéhez kapcsolódik-e: [(1—2) — (3—4)], s nem képzelhető-e el, hogy a 2-es mondatnál szorosabb s az 1-sel távolabbi egységet alkotott: <2—[3—(4—5)]>? Igenis elképzelhető, méghozzá olyannyira, hogy ezzel az 1/b konstrukciótípus létezésének kérdését vetettük fel.

2.2. A 3—4-es mondatok tömbje ugyanis kísérleti variánsaink 14%-ában (21db) közvetlenül a 2-es mondatához kapcsolódott, s csupán a vele alkotott magasabb szövegegység tagjaként lépett viszonyba az 1-es mondatnál: <1—[2—(3+4)]>.

A hírek ebben a tagolásában a háromas (s ezáltal a négyes) mondatból kimarad a kifejtett alany („*a személygépkocsi vezetője*”). A 3—4-es mondatok informatíve üres ígei személyragjai („*szenvedett*”, „*összeütközött*”) így az 1/a variánsnál szorosabban kénytelenek követni a 2-es mondatban megnevezett alanyt („*Incze Sándor*”): „*A forráskúti elágazásnál új Zsigulijával a lovaskocsinak ütközött Incze Sándor zombói lakos. Súlyos sérülést szenvedett. Kocsija is teljesen összetört.*”

A 2—3—4-es mondatok szoros összetartozását látva fölmerül az a kérdés is, hogy a hír II. tömbjének belső tagolódása nem inkább ilyen-e: [1—(2—3—4)]? Az előzőekben már hasznosnak bizonyult próbánk, a tömbtagok sorrendi fölcserélhetőségének a vizsgálata azt mutatja, hogy a 3—4-es mondat az 1/b variánsban is egységként lép viszonyba a 2. mondatnál: „*Incze Sándor zombói lakos súlyos sérülést szenvedett. Kocsija is teljesen összetört. Ugyanis új Zsigulijával a forráskúti elágazásnál a lovaskocsinak ütközött.*” Képlettel kifejezve: [(3+4) → 2].

Az előbbi tömb akár itteni, elképzelt, akár az eredeti megszerkesztettségében: [2—(3+4)] funkcionál, mindenképpen következtető viszonytal kapcsolódik az első belső tömböt önmagában képező 1-es mondatához. A hír 1-es mondata relatíve önálló tömb, tudniillik relatíve egész információs egységgel toldja meg a közleményt. „*Nagy Antal Zsombó, Fő u. 13. szám alatti lakos 17-én, kedden este kivilágítatlan lovaskocsival fuvarozott.*” Ez a mondat kontextustól függetlenül is életképes: nemcsak grammatikailag egész, hanem még informatíve sem hiányzik belőle más, mint az olvasó „Na és?” kérdése: „Miért értesítenek engem arról, hogy N. A. kivilágítatlan lovaskocsival fuvarozott? Nyilván valami figyelemre méltó következménye lesz.”

A hír II. tömbjének konstrukcionális próbáját, a sorrendi felcserélést elvégezve igazolódik a belső tömbösödésről előzőleg alkotott véleményünk: „*A forráskúti elágazásnál ... Súlyos sérülést szenvedett. Kocsija is ... Mindezt az okozta, hogy N. A. kivilágítatlan kocsival fuvarozott.*” Képlettel kifejezve: <[2—(3+4)] → 1>. S ezután példahírünknek mint beszédműnek a tagolódását már könnyen igazolhatjuk a két felső szintű tömb sorrendi megfordításával:

<{1—[2—(3+4)]} → 5>, illetőleg az 1/a típusé:

<[(1—2) — (3+4)] → 5>. Ezzel az igazolási móddal viszont nemcsak szövegszegmentálási módszert alakítottunk ki, hanem az egyes szövegszerkezeti egységek egymásba való kölcsönös átalakíthatóságát is felismertük.

Mivel az átalakítás művelete a további elemzésben fő szerepet kap, érdemes egy pillanatra megállnunk a lényeg elmélyítésére. Ha eddigi gondolatmenetünk példáin visszafelé haladunk, láthatjuk, hogy a mondategészek és a tömbök kölcsönös sorrendi felcserélése mindig szövegszerkezeti egységen belül, vagyis *mindig csak azonos tagolódási szinten* valósítható meg. Ez viszont azt a lényeges tanulságot kínálja, hogy a *bekezdésnyi beszédmű tömbökre való tagolódása egyúttal szintek létrehozását is jelenti*. A szövegalkotás időbeli folyamatában nyilván a tagolás (a tömbösödés) az elsődleges, a konstrukció elemzésében viszont a szinteket célszerű elsőként felvázolnunk, hogy a mondategészek (illetőleg a tömbök) tömbösödését tényleges helyükön állapíthassuk meg. Eddigi elemzésünk példáin visszafelé haladva:

A beszédmű értékű bekezdés 1/a típusának első tagolódási szintjén:

$\langle 5 \rightarrow [(1 \leftarrow 2) \leftarrow (3 + 4)] \rangle$ átírható $\langle [(1 \leftarrow 2) \leftarrow (3 + 4)] \rightarrow 5 \rangle$

második tagolódási szintjén:

$\langle 5 \rightarrow (1 \leftarrow 2) \leftarrow (3 + 4) \rangle$ átírható $\langle 5 \rightarrow [(3 + 4) \rightarrow (1 \leftarrow 2)] \rangle$

harmadik tagolódási szintjén:

$\langle 5 \rightarrow [(1 \leftarrow 2) \leftarrow (3 + 4)] \rangle$ átírható $\langle 5 \rightarrow [(2 \rightarrow 1) \leftarrow (3 + 4)] \rangle$

A beszédmű értékű bekezdés 1/b típusának első tagolódási szintjén:

$\{ 5 \rightarrow \langle 1 \leftarrow [2 \leftarrow (3 + 4)] \rangle \}$ átírható $\{ \langle 1 \leftarrow [2 \leftarrow (3 + 4)] \rangle \rightarrow 5 \}$

második tagolódási szintjén:

$\{ 5 \rightarrow \langle 1 \leftarrow [2 \leftarrow (3 + 4)] \rangle \}$ átírható $\{ 5 \rightarrow \langle [2 \leftarrow (3 + 4)] \rightarrow 1 \rangle \}$

harmadik tagolódási szintjén:

$\{ 5 \rightarrow \langle 1 \leftarrow [2 \leftarrow (3 + 4)] \rangle \}$ átírható $\{ 5 \rightarrow \langle 1 \leftarrow [(3 + 4) \rightarrow 2] \rangle \}$

negyedik tagolódási szintjén:

$\{ 5 \rightarrow \langle 1 \leftarrow [2 \leftarrow (3 + 4)] \rangle \}$ átírható $\{ 5 \rightarrow \langle 1 \leftarrow [2 \leftarrow (4 + 3)] \rangle \}$

A fenti, szemléltető célú képletekben mindig csak egy átalakítási műveletet végzünk el. Kísérleti vizsgálatunk *tipológiai* részének azonban éppen az lesz a jelentősége, hogy általa a bekezdéskonstrukciók kölcsönös átalakíthatóságának valamennyi szabályát felismerhetjük. *Gyakorisági* vizsgálatunkkal pedig az alapkonstrukciókat szeretnénk felismerni, amelyekhez képest a többi típus csak változat értékű. [7]

2.3. A 150 variánsból álló részkorpusz elemzését a 2., majd a 3. konstrukció-típussal folytatva, most már könnyen felismerjük, hogy az 1/a típusnak a 2-es, az 1/b típusnak pedig a 3-as konstrukció az átalakítási párja.

A 2-es konstrukció típus: $\langle 5 \rightarrow [(2 \rightarrow 1) \leftarrow (3 + 4)] \rangle$

„A szegedi Rendőrkapitányság eljárási indított egy balesetet okozó lovaskocsi hajtója ellen. Zsombó és Forráskút között ugyanis a lovaskocsinak szaladt Ince Sándor zsombói lakos. Az összeütközést az okozta, hogy a Nagy Antal Zsombó, Fő u. 13. szám alatti lakos által hajtott lovaskocsi nem volt kivilágítva. A baleset következtében Ince Sándor súlyos sérülést szenvedett. A gépkocsiban súlyos kár keletkezett.”

E típusnak az 1/a típushoz való viszonya első pillantásra szembevető: a lehető legközelebbi változatai egymásnak. Az első: $\langle 5 \rightarrow [$ és a második: $[(z - z) - (z - z)]$

szintjükön azonos módon tagolódnak, s csupán a harmadik szint első tömbjében ment végbe logikai változás annak következtében, hogy az okot és az okozatot tartalmazó két mondategész sorrendi helyet cserélt: $(2 \rightarrow 1)$ átírva: $(1 \rightarrow 2)$. Azaz 1/a típus: $\langle 5 \rightarrow [(1 \rightarrow 2) \leftarrow (3 + 4)] \rangle$ átírva 2-es típusra: $\langle 5 \rightarrow [(2 \rightarrow 1) \leftarrow (3 + 4)] \rangle$.

Az elemzett két konstrukciótípus fenti kapcsolatának feltárása mellett érdemes kitérnünk egy sajátosan itt jelentkező s a későbbiekben hasznosítható részletkérdés megvitatására is. A hírszerkesztő hallgatóknak mintegy fele ugyanis határozott névelőt tett a 2-es mondat „lovaskocsinak” határozója elé. A névelőtlen változatban is nyilvánvaló, hogy a határozottság nélkül említett „lovaskocsi” azonos az 5-ös mondatban említett hajtó kocsijával, de a puszta szóismétlés, valamint az *ugyanis* kötőszó által nem keletkezik olyan szoros kapcsolat, amely lazítaná az első helyre állított 5-ös (tétel-) mondat abszolút tömb létét, azaz hogy a 2-es az 5-sel alkotna belső tömböt: $(5 \rightarrow 2)$. A határozott névelő azonban már a harmadik kapcsolóelem a hír első és második (5-tel, ill. 2-vel jelölt) mondatai között, s amennyiben a határozott névelő helyett birtokos személyrag látná el a meghatározás szerepét („kocsijának szaladt”), akkor ez a konstrukció alapján, vagyis az első tagolóadási szintjén változna meg: $\langle [(5 \rightarrow 2) \rightarrow 1] \leftarrow (3 + 4) \rangle$. Ezzel a megfogalmazással azonban nem találkoztam a 21 variánsból álló, 2-es jelű konstrukciótípusban.

2.4. A 3-as konstrukciótípus: $\{5 \rightarrow \langle [2 \leftarrow (3 + 4)] \rightarrow 1 \rangle\}$

„A szegedi Rendőrkapitányság eljárást indított egy balesetet okozó lovaskocsi hajtója ellen. Ugyanis 17-én, kedden este Zsombó és Forráskút között új Zsigulijával egy lovaskocsinak szaladt Ince Sándor Zsombó, Ménes u. 9. szám alatti lakos. A személygépkocsi-vezető súlyos sérülést szenvedett. Az új Zsiguli teljesen összetört. A balesetet az okozta, hogy Nagy Antal Zsombó, Fő u. 13. szám alatti lakos kivilágítatlan lovaskocsival fuvarozott.”

Ez a típus távolabbi változata az 1/b jelűnek, mint a 2-es volt az 1/a-nak: itt ugyanis a második tagolóadási szinten ment végbe az átalakítás. 1/b típus: $\{5 \rightarrow \langle 1 \leftarrow [2 \leftarrow (3 + 4)] \rangle\}$ átírva 3-as típusra: $\{5 \rightarrow \langle [2 \leftarrow (3 + 4)] \rightarrow 1 \rangle\}$.

Az 1/b-vel és a 3-mal jelölt típusok átalakítási összefüggése eléggé meggyőző, azonban kevésbé biztos az, hogy a 3-mal jelölt típus első belső tömbjét csupán így lehet felfogni: $[2 \leftarrow (3 + 4)]$. A kísérlet két szövegvariánsában ugyanis nem explikálták a 3-as mondat alanyát („a személygépkocsi-vezető”), hanem csupán az igealakokkal, implicite utaltak rá. Az így önállóságot veszített 3-as mondatnál szemben (a kapcsoló szerepű párhuzamosságok ellenére) explikált alanyával („Az új Zsiguli”) a 4-es mondat bizonyos mértékig elkülönül előzményétől: $[(2 \rightarrow 3) \leftarrow 4]$. Ez a megoldás azonban már stilisztikai mérlegelést igényel: informatíve indokolt lehet-e a 4-es mondat relatív önállósítása, vagy sem.

A fenti kérdésem kívül ugyanez a konstrukciótípus kínál egy fontosabb tanulságot rejtő példát is. Az eddigiekből ugyanis még azt a következtetést is levonhatnánk, hogy a konstrukció logikai alapviszonyait az egyes, meghatározott információt tartalmazó mondatok puszta sorrendje határozza meg. Hogy ez egyáltalán nem szükségszerű meghatározottság, jól szemlélteti az alábbi, más mondatrendű hírvariáns, amely ugyancsak a 3-mal jelölt konstrukciót képviseli:

„A szegedi Rendőrkapitányság eljárást indított egy balesetet okozó lovaskocsi hajtója ellen. A fuvaros, Nagy Antal Zsombó, Fő u. 13. szám alatti lakos kivilágítatlan lovaskocsival hajtott Forráskútra. Gondatlansága miatt egy új Zsiguli összetört. Vezetője ugyanis, Ince Sándor nem vette észre az előtte haladó lovaskocsit, és a sötétben belerohant.” Ábrázolva: $\{5 \rightarrow \langle [1 \leftarrow (4 + 3)] \rightarrow 2 \rangle\}$,

Fő változat: $\{5 \rightarrow \langle [2 \leftarrow (3 + 4)] \rightarrow 1 \rangle\}$.

Vagyis a két konstrukció az eltérő mondatrend ellenére azonos. Ezt általánosíthatjuk is: Különböző mondatrendű kísérleti beszédművek azonos logikai alapviszonyt képviselhetnek, amelyre azonos konstrukciók építhetők.

2.5. Jelen vizsgálatunk részkorpuszának 4-es és 5-ös konstrukciótípusát szintén párhuzamosan elemezzük, mert a logikai alapviszonyuk azonossága, valamint egy belső tömbjük egymás közeli változatának jelzi őket:

4-es típus: $\langle 5 \rightarrow [(1 \rightarrow 3) \rightarrow (2 + 4)] \rangle$

5-ös típus $\langle 5 \rightarrow [(3 \rightarrow 2) \rightarrow 1] \rangle + 4$

A harmadik tagolódási szinten álló tömb: $(1 \rightarrow 3)$ valóban átírható $(3 \rightarrow 2)$ -re, de a két típus II. tömbjének többi eleme az azonos logikai viszony mellett sem felel meg egymásnak. Elsősorban azért nem, mert míg a 4-es típus egységes konstrukciót, azaz érvényes formát képvisel, addig az 5-ös típus utolsó (4-es) mondata kívül rekedt a konstrukción.

2.5.1. 4-es típus: „A szegedi Rendőrkapitányság eljárást indított egy balesetet okozó lovaskocsi hajtója ellen. Nagy Antal Zsombó, Fő u. 13. szám alatti lakos 17-én, kedden este kivilágítatlan lovaskocsival fuvarozott. Ennek következtében szenvedett súlyos sérülést egy személygépkocsi-vezető. Ince Sándor zsombói lakos ugyanis új Zsigulijával a lovaskocsinak ütközött. Autója is teljesen összetört.”

Nem tekinthetjük rossznak ezt a típust, de kifogástalannak sem, mivel az „ütközésről”-ről informáló 2-es mondat elszakította egymástól a leginkább egybetartozó két mondategységet („sérülés”, „a kocsi összetört”). A hír II. tömbjének belső tagolódása ezért nem lehet teljesen egyértelmű.

Az 1—3-as mondat hézagtalan kapcsolódását kötőszói használatú kifejezés jelzi („Ennek következtében”) [8], de a közlés folyamatosságát ugyanilyen szorossággal biztosítja a 2-es mondat „ugyanis” kötőszava. Vagyis ez a három mondat hiánytalanul és egységet alkotva fejt ki azt, amit a hír első, tételmondata előrebocsátott. A konstrukció így a következő volna: $[5 \rightarrow (1 \rightarrow 3 \rightarrow 2)]$. De van még egy ötödik mondat is, amelyik informatíve esetleges, nyugodtan elhagyható volna, konstruktiválisan viszont a helyén van. Kapcsolódása is jó: bár van saját grammatikai alanya (Autója), ennek birtokos személyragja mégis implikálja a logikai alanyt, amely viszont a 2-es mondat grammatikai alanya (Ince Sándor). A 4-es mondat ilyen módon való „ragaskodása” okozza, hogy a 2-es mondat, amely — mint láttuk — belső tömbkapcsolatba lépett volna az 1—3-sal, a 4-es mondat súlyával megnövekedve némileg elkülönül azoktól: $\langle 5 \rightarrow [(1 \rightarrow 3) \rightarrow (2 + 4)] \rangle$. Ez a tagolódás azonban nem tökéletes, s az sem véletlen, hogy a 675 variánsból mindössze 4 db alkotja ezt a típust.

2.5.2. 5-ös típus: „A szegedi Rendőrkapitányság eljárást indított egy balesetet okozó lovaskocsi hajtója ellen. Ince Sándor zsombói lakos súlyos sérülést szenvedett szerdán este a forrásküti elágazásnál. Új Zsigulijával ugyanis lovaskocsinak ütközött. A balesetet Nagy Antal Zsombó, Fő u. 13. szám alatti lakos okozta, mert nem világította ki a kocsiját. Az új Zsiguli teljesen összetört.”

A 4-es és az 5-ös típus logikai alapviszonyának lényegi azonossága mellett még az utolsó mondatok is megegyeznek egymással: „Az új Zsiguli (ill. Autója) teljesen összetört.” A lexikai különbség itt, (ahol azonos denotátumot azonos mondatrészi funkcióban levő szinonímák neveznek meg) nyilvánvalóan irreleváns; annál fontosabb azonban a két típus utolsó mondatának kapcsolódási, beszerkesztődési módja.

A 4-es típus utolsó mondata ugyanis birtokos személyraggal kapcsolódik („autója”), míg az 5-ös típusban határozott névelő kívánja ellátni ugyanezt a funkciót („Az új Zsiguli”). Az eredmény látnivalóan nem azonos értékű. A határozott névelő nem képes tömbön belülre hozni az utolsó mondatot, mert az utolsó előtti

(1-es) mondat *tematikailag* elszigetelte természetes közegétől, a (3→2) tömbtől. Ezt a tematikai (szemantikai) szakadékot grammatikai eszközzel már nem is lehet áthidalni. Hiába próbálkoznánk a birtokos személyraggal is a határozott névelő helyett. A konstrukciót ugyan látszólag helyreállítanánk, de meghamisítanánk az információegészet. Ezzel az eljárással ugyanis a lovaskocsis tulajdonába utalnánk át a Zsigulit: („*A balesetet Nagy Antal okozta ... Új Zsigulija teljesen összetört.*”)

A tematikai (szemantikai) közegétől, vagyis a saját tömbkörnyezetétől elszigetelt utolsó (4-es) mondat sorsa ezek után csak egy lehet. El kell hagyni. Tudniillik még folytatni sem lehetne. Bár első pillantásra úgy tűnik, hogy „*Az új Zsiguli teljesen összetört*” mondattal új tömb kezdődik, amely azért különült el, mert valami informatíve fontos részt ily módon akart a szerző kiemelni, például így: $\langle 5 \rightarrow [(2 \leftarrow 3) \rightarrow 1] + [4 \leftarrow 6] \rangle$. Ezt a lehetőséget azonban a mégiscsak meglevő tematikai kapcsolat zárja ki. Nem lehet olyat csinálni, hogy a 3. tagolódási szinten elhelyezett informatív szakasz („*I. S. súlyos sérülést szenvedett*”) kapcsolatos párját („*A kocsi összetört*”) négy mondatos késéssel s egy tagolódási szinttel följebb folytassuk.

A 4-es mondat elhagyásával viszont érvényes formát nyerünk: $\langle 5 \rightarrow [(2 \leftarrow 3) \rightarrow 1] \rangle$. A 3-as mondat így szorosan kapcsolódik a 2-eshez, hiszen onnan kapja alanyát, amit az igealak zéró ragja („*ütközött*”) és egyik határozójának birtokos személyragja („Zsigulijával”) hiányol.

A szöveg aktuális tagolódása szempontjából ugyanezt úgy is megfogalmazhatjuk, hogy a 3-as mondat tartalmazta ok mint új közlés (*réma*) témaként folytatja a 2-es mondatot. Az 1-es mondat közös oka a 2—3-asnak, s ezzel a szereppel járó relatív elkülönülését azzal fejezi ki, hogy határozott névelővel ellátott lexikai elemmel („*A balesetet*”) témaként hozza tovább a 2—3-as mondatok tömbjét, s ehhez önmaga mint *réma* járul hozzá. Vagyis az aktuális tagolódás szempontjából nézve a II. tömb felépülése a következő:

(2 ← 3)

téma réma

$[(2 \leftarrow 3) \rightarrow 1]$

téma réma

2.6. A 6-os bekezdéstípus mindössze 3 db variánsban jelent meg, de figyelemre méltó tanulság rejlik benne. Az 5 mondata között húzódó logikai alapváltozat azonos a 2-es típusával:

2-es típus: $z \rightarrow z \rightarrow z \leftarrow \dot{z} + z$

6-os típus: $z \rightarrow z \rightarrow z \leftarrow z + z$

A közös logikai alapváltozat eltérő sorrendű mondatok között mutatkozik, s e különbség következtében a hír tagolódása is másként ment végbe:

2-es típus: $\langle 5 \rightarrow [(2 \rightarrow 1) \leftarrow (3 + 4)] \rangle$

6-os típus: $\{ 5 \rightarrow \langle 3 \rightarrow [1 \leftarrow (2 + 4)] \rangle \}$:

„*A szegedi Rendőrkapitányság eljárást indított egy balesetet okozó lovaskocsi hajtója ellen. Súlyos sérülést szenvedett egy személygépkocsi-vezető kedden este a forráskúti elágazásnál. Egy felelőtlen fuvaros, Nagy Antal Zsombó, Fő u. 13. szám alatti lakos ugyanis nem világította ki kocsiját. Ezért rohant bele új Zsigulijával Ince Sándor ugyancsak zsombói lakos. Gépkocsijában is így keletkezett súlyos kár.*”

A 2-es és a 6-os típus alapvető különbsége tehát abból adódik, hogy melyik mondat került a II. tömb első helyére. A 2-es konstrukciótípusban a 2-es mondat, a 6-os típusban a 3-as mondat kezdi a II. tömböt, s ezt a pozíciót mindkettő következmény jellegével tölti be (2-es m.: „beleszaladt”, 3-as m.: „megsérült”). A következmény jelleg itt azonban csak a magyarázó viszonyú folytatást implikálja, a belső tömbösödést már nem.

A belső tömbösödés ebben az esetben a mondatok tematikai közelségének, ill. távolságának a függvénye. A 2-es típusban közvetlen ok magyarázza a II. tömb élére kiemelt következményt: „beleszaladt” → „Ugyanis nem volt kivilágítva”, így harmadik szintű belső tömbbé kapcsolódnak: (2 → 1). A 6-os típus II. tömbjének élére a 3-as mondat képviselte „súlyos sérülés” került, méghozzá olyan személytelen alannyal, amely saját, II. tömbjének tételmondatává különítette el („Súlyos sérülést szenvedett egy személygépkocsi-vezető kedden este a forráskúti elágazásánál.”). De ez a tételmondatnyíva növelt távolság a következő (1-es) mondat eredménye is, amely ugyanolyan mértékben tartja a szemantikai távolságot közvetlen előzményétől, mint az a folytatásától: hiszen ez már harmadik olyan mondata a hírnek, amely sem grammatikai, sem logikai formában nem veszi át az előzménye alanyát (5: Rendőrkapitányság, 3: egy személygépkocsi-vezető, 1: egy...fuvaros). Ezek után érthető, hogy az azonos logikai alapváltozat ellenére másként tagolódik a hír a 6-os típusban, mint a 2-esben.

2.7. A 7-es típus néhány jellegzetességét szintén az előbbiekkal való összehasonlítással tárhatjuk fel.

„A szegedi Rendőrkapitányság eljárást indított egy balesetet okozó lovaskocsi hajtója ellen. Ince Sándor zombó lakos súlyos sérülést szenvedett szerdán este a forráskúti elágazásnál. Új Zsigulijával ugyanis belerohant egy lovaskocsiba. A személygépkocsi teljesen összetört. A balesetért Nagy Antal Zombó, Fő u. 13. szám alatti fuvaros a felelős, mert nem világította ki a kocsiját.” Ábrázolva: $\{5 \rightarrow [(3 \rightarrow 2) + 4] \rightarrow 1\}$.

A II. tömb élén, miként a 6-os típusban, szintén a 3-as mondat áll. Itt azonban nem a távolabbi, hanem saját közvetlen oka követi magyarázatként („belerohant”), s ez az okozati-okai viszony, valamint a két mondat közös alanya (Ince Sándor) harmadik szintű belső tömbbe tömöríti őket: (3 → 2).

A hír 4-es mondata kis híján éppen úgy kimarad a konstrukcióegészből, mint az 5-ös típusban láttuk: $\langle 5 \rightarrow [(3 \rightarrow 2) \rightarrow 1] \rangle + 4$; csupán az (a tőle független) körülmény építi be mégis, hogy az 1-es mondat mint végső magyarázatul adott első ok zárja le a hírt.

2.8. Az előzőekben tüzetesen vizsgáltuk meg az ötmondatos bekezdésnyi beszédmű kísérleti variánsainak egyik részkorpuszát. Ez a részkorpusz 150 db variánsból áll (itt = 100%), s csoportalkotó jegye az az egyetlen tény, hogy az eredetileg ötödik helyen megadott mondatot az első helyre állították a hírszerkesztők.

A következőkben tekintsük át e részkorpusz legfontosabb tipológiai és gyakorisági jellemzőit!

2.8.1. A hírvariánsok logikai alapváltozatai

Az e kísérletben lehetséges 12 logikai alapváltozatra 150 db hírvariánst írtak, így — ha közömbös volna a hír mondatai közti logikai kapcsolódás — *elvileg* 12,5—12,5 db variáns jutna mind a 12 alapváltozatra. Az alapváltozatonkénti 12,5 db hírt ezért 100%-nak tekintjük, s szembesítjük a ténylegesen megírt mennyiséggel. Így kapjuk meg az egyes logikai alapváltozatok *kihasználtsági* mutatóját.

Logikai alapváltozatok:	Mennyiség db	%	Kihasznátsági mutató:
$5 \rightarrow z \leftarrow z \leftarrow z + z$	102	68	816 %
$5 \rightarrow z \rightarrow z \rightarrow z + z$	4	2,66	32 %
$5 \rightarrow z \rightarrow z \leftarrow z + z$	21	14	168 %
$5 \rightarrow z \leftarrow z \rightarrow z + z$	—	—	—
$5 \rightarrow z \leftarrow z + z \leftarrow z$	—	—	—
$5 \rightarrow z \rightarrow z + z \rightarrow z$	3	2	24 %
$5 \rightarrow z \rightarrow z + z \leftarrow z$	—	—	—
$5 \rightarrow z \leftarrow z + z \rightarrow z$	13	8,66	104 %
$5 \rightarrow z + z \leftarrow z \leftarrow z$	—	—	—
$5 \rightarrow z + z \rightarrow z \rightarrow z$	—	—	—
$5 \rightarrow z + z \rightarrow z \leftarrow z$	—	—	—
$5 \rightarrow z + z \leftarrow z \rightarrow z$	—	—	—
$5 \rightarrow z \leftarrow z \rightarrow z \leftarrow z$	4	(2,66)	32 %
$5 \rightarrow z \rightarrow z \leftarrow z \leftarrow z$	3	(2)	24 %
	150	100	

Két változat azért került vonal alá, mert nem szerepeltek az elvileg kialakított 12 forma között. Ezek a későbbiekben külön elemzést igényelnek, hiszen bennük — a sorrendi cserék hatására — a kapcsolatos logikai viszony következtetővé alakult át.

2.8.2. A hírvariánsok tömbösödési formái

A részkorpusz valamennyi variánsa kéttömbös, mégpedig egyenlőtlen kéttömbös. Az I. tömböt a hír elejére állított 5-ös mondat egymagában alkotja, így a II. tömb további tagolódása alakítja ki az egyes konstrukciótípusokat.

A II. tömb — belső továbbtagolódása következtében — három- vagy kéttömbös lehet. A három belső tömbös (mivel négy mondategészt foglal magában) eleve egyenlőtlen tagolódású; a két belső tömbös azonban egyaránt lehet egyenlő és egyenlőtlen kéttömbös.

A részkorpuszt 150 variánsa *elvileg* 10 formában tömbösödhet, így egy tömbösödési formára *elvileg* 15 db variáns jut (itt = 100 %). A valóságos mennyiséghez viszonyítva itt is a forma *kihasználtságát* jelzi a következőkben.

A bekezdésnyi beszédmű II. tömbje

Egyenlően kéttömbös:

$\langle 5 \rightarrow [(1 \leftarrow 2) \leftarrow (3 + 4)] \rangle$	81 db	54 %
$\langle 5 \rightarrow [(2 \rightarrow 1) \leftarrow (3 + 4)] \rangle$	21 db	14 %
$\langle 5 \rightarrow [(1 \leftarrow 3) \rightarrow (2 \leftarrow 4)] \rangle$	4 db	2,6 %
	106 db	70,6 %

A forma kihasználtsága: 706%-os.

Egyenlőtlen kéttömbös:

$5 \rightarrow \langle 1 \leftarrow [2 \leftarrow (3 + 4)] \rangle$	21 db	14 %
$5 \rightarrow \langle 3 \rightarrow [1 \leftarrow (2 \leftarrow 4)] \rangle$	3 db	2 %
	24 db	16 %

A forma kihasználtsága: 160 %-os.

$$\{5 \rightarrow \langle [2 \leftarrow (3 + 4)] \rightarrow 1 \rangle\} \quad 13 \text{ db,} \quad 8,09 \%$$

A forma kihasználtsága: 86,6 %-os.

$$\begin{aligned} \{5 \rightarrow \langle [(3 - 2) \rightarrow 1] + 4 \rangle\} & \quad 4 \text{ db,} \quad 2,6 \% \\ \{5 \rightarrow \langle [(3 - 2) + 4] \rightarrow 1 \rangle\} & \quad 3 \text{ db,} \quad 2 \% \end{aligned}$$

A forma kihasználtsága: 46,6 %-os.

3. Az ötmondatos bekezdésnyi beszédmű kísérleti vizsgálatából csupán az egyik részkorpusz elemzését mutattuk be közelebbről. A továbbiakban ennek az analógiájára vázoljuk fel a kísérlet teljes anyagát.

3.1. *A mondatrend, a logikai kapcsolódás és a konstrukciótípusok összefüggései*

Sor-szám	A mondatok			Mennyiség:
	sor-rendje	logikai viszonyai	tömbösödése és szinteződése (=konstrukciótípusok)	
1.	12345	$\leftarrow \leftarrow + \leftarrow$	$\langle [(1 - 2) \leftarrow (3 + 4)] \leftarrow 5 \rangle : 76; \quad \langle \{1 \leftarrow [2 - (3 + 4)]\} \leftarrow 5 \rangle : 35;$	111 db 16,4 %
2.	12354			—
3.	12435			—
4.	12453			—
5.	12453			—
6.	12543	$\leftarrow \leftarrow \rightarrow +$	$\langle [1 - 2] \leftarrow [5 \rightarrow (4 + 3)] \rangle$	5 db 0,74 %
7.	13245	$\leftarrow \rightarrow + \leftarrow$	$\langle \{ [1 \leftarrow (3 - 2)] + 4 \} \leftarrow 5 \rangle$	4 db 0,59 %
8.	13254			—
9.	13425	$\leftarrow + \rightarrow \leftarrow$	$\langle \{ [1 \leftarrow (3 + 4)] \rightarrow 2 \} \leftarrow 5 \rangle$	5 db 0,74 %
10.	13452			—
11.	13524			—
12.	13542			—
13.	14235	$\leftarrow \rightarrow \leftarrow \leftarrow$	$\{ 1 \leftarrow [4 \rightarrow (2 - 3)] \leftarrow 5 \}.$	1 db 0,14 %
14.	14253			—
15.	14325			—
16.	14352			—
17.	14523			—
18.	14532			—
19.	15234	$\leftarrow \rightarrow \leftarrow +$	$\{ 1 \leftarrow \langle 5 \rightarrow [2 \leftarrow (3 + 4)] \rangle \}$	28 db 4,14 %
20.	15243			—
21.	15324			—
22.	15342			—
23.	15423			—
24.	15432			—

Sor- szám	A mondatok			Mennyi- ség:
	sor- rendje	logikai viszonyai	tömbösödése és szinteződése (= konstrukciótípusok)	
Részösszegezés: A konstrukció első helyén az 1-gyel jelölt mondat:				154 db 22,8 %
25.	21345	$\rightarrow \leftarrow + \leftarrow$	$\langle \langle (2 \rightarrow 1) \leftarrow (3 + 4) \rangle \leftarrow 5 \rangle$	60 db 8,8 %
26.	21354			—
27.	21435	$\rightarrow \leftarrow + \leftarrow$	$\langle [(2 \rightarrow 1) \leftarrow (4 + 3)] \leftarrow 5 \rangle$	8 db 1,18 %
28.	21453			—
29.	21534	$\rightarrow \leftarrow \leftrightarrow +$	$\langle [2 \rightarrow 1] \leftarrow [5 \rightarrow (3 + 4)] \rangle$	5 db 0,74 %
30.	21543			—
31.	23145	$\leftarrow \rightarrow + \leftarrow$	$\{ \langle [(2 \leftarrow 3) \rightarrow 1] + 4 \rangle \leftarrow 5 \}$	6 db 0,88 %
32.	23154	$\leftarrow \rightarrow \leftarrow +$	$\{ \langle [(2 \leftarrow 3) \rightarrow 1] \leftarrow 5 \rangle + 4 \}$	1 db 0,14 %
33.	23415	$\leftarrow + \rightarrow \leftarrow$	$\{ \langle [2 \leftarrow (3 + 4)] \rightarrow 1 \rangle \leftarrow 5 \}$	54 db 8 %
34.	23451	$\leftarrow + \leftarrow \rightarrow$	$\{ \langle [2 \leftarrow (3 + 4)] \leftarrow 5 \rangle \rightarrow 1 \}$	15 db 2,2 %
35.	23514			—
36.	23541			—
37.	24135	$\leftarrow \rightarrow + \leftarrow$	$\{ \langle [(2 \leftarrow 4) \rightarrow 1] + 3 \rangle \leftarrow 5 \}$	1 db 0,14 %
38.	24153			—
39.	24315	$\leftarrow + \rightarrow \leftarrow$	$\{ \langle [2 \leftarrow (4 + 3)] \rightarrow 1 \rangle \leftarrow 5 \}$	12 db 1,77 %
40.	24351	$\leftarrow + \leftarrow \rightarrow$	$\{ \langle [2 \leftarrow (4 + 3)] \leftarrow 5 \rangle \rightarrow 1 \}$	7 db 1,12 %
41.	24513			—
42.	24531			—
43.	25134	$\leftarrow \rightarrow \leftarrow +$	$\{ 2 \leftarrow \langle 5 \rightarrow [1 \leftarrow (3 + 4)] \rangle \}$	9 db 1,32 %
44.	25143			—
45.	25314			—
46.	25341			—
47.	25413			—
48.	25431			—
Részösszegezés: A konstrukció első helyén a 2-vel jelölt mondat:				178 db 26,37 %
49.	31245	$\rightarrow \leftarrow + \leftarrow$	$\langle 3 \rightarrow [1 \leftarrow (2 + 4)] \leftarrow 5 \rangle : 41; \langle 3 \rightarrow [(1 \leftarrow 2) + 4] \leftarrow 5 \rangle : 11;$	52 db 7,7 %

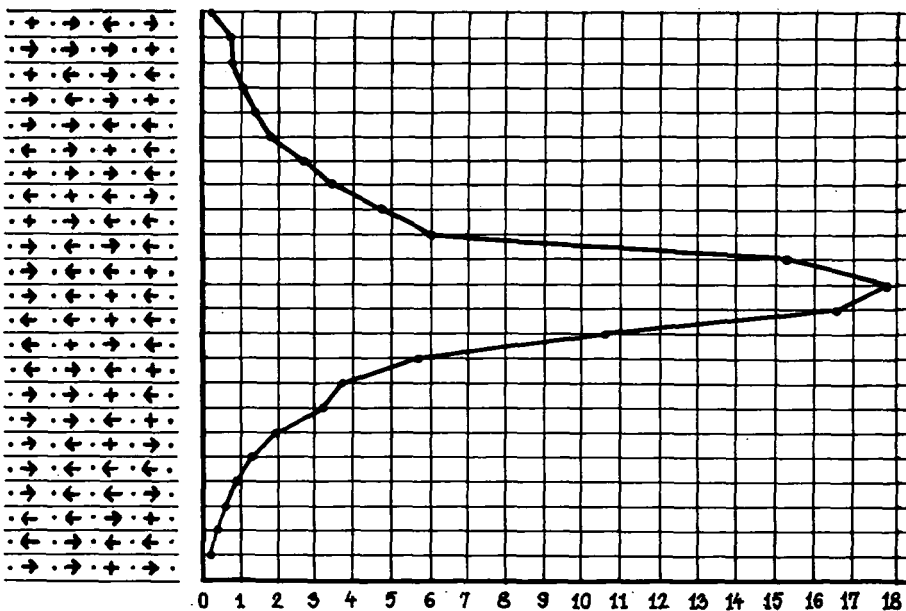
Sor- szám	A mondatok			Mennyi- ség:
	sor- rendje	logikai viszonyai	tömbösödése és szinteződése (=konstrukciótípusok)	
50.	31254			—
51.	31425			—
52.	31452			—
53.	31524			—
54.	31542			—
55.	32145	$\rightarrow \rightarrow + \leftarrow$	$\{ \{ [(3 \rightarrow 2) \rightarrow 1] + 4 \} \leftarrow 5 \}$	25 db 3,7 %
56.	32154			—
57.	32415	$\rightarrow \leftarrow \rightarrow \leftarrow$	$\{ \{ [3 \rightarrow (2 \leftarrow 4)] \rightarrow 1 \} \leftarrow 5 \} : 19; \{ \{ [(3 \rightarrow 2) + 4] \rightarrow 1 \} \leftarrow 5 \} : 10$	29 db 4,3 %
58.	32451	$\rightarrow \leftarrow \rightarrow \rightarrow$	$\{ \{ [3 \rightarrow (2 \leftarrow 4)] \leftarrow 5 \} \rightarrow 1 \}$	6 db 0,88 %
59.	32514			—
60.	32541			—
61.	34125	$+ \rightarrow \leftarrow \leftarrow$	$\{ \{ [(3 + 4) \rightarrow (1 \leftarrow 2)] \leftarrow 5 \}$	25 db 3,7 %
62.	34152			—
63.	34215	$+ \rightarrow \rightarrow \leftarrow$	$\{ \{ [(3 + 4) \rightarrow (2 \rightarrow 1)] \leftarrow 5 \}$	11 db 1,63 %
64.	34251	$+ \rightarrow \leftarrow \rightarrow$	$\{ \{ \{ [(3 + 4) \rightarrow 2] \leftarrow 5 \} \rightarrow 1 \}$	2 db 0,28 %
65.	34512	$+ \leftarrow \rightarrow \leftarrow$	$\{ \{ [(3 + 4) \leftarrow 5] \rightarrow [1 \leftarrow 2] \}$	4 db 0,56 %
66.	34521			—
67.	35124	$\leftarrow \rightarrow \leftarrow \leftarrow$	$\{ 3 \leftarrow \langle 5 \rightarrow [(1 \leftarrow 2) \leftarrow 4] \rangle \}$	3 db 0,42 %
68.	35142			—
69.	35214			—
70.	35241			—
71.	35412			—
72.	35421			—
Részösszegezés: A konstrukció első helyén a 3-mal jelölt mondat:				157 db 23,25 %
73.	41235	$\rightarrow \leftarrow \leftarrow \leftarrow$	$\{ \{ 4 \rightarrow [1 \leftarrow (2 \rightarrow 3)] \} \leftarrow 5 \}$	9 db 1,32 %
74.	41253			—
75.	41325			—
76.	41352			—
77.	41523			—
78.	41532			—
79.	42135	$\rightarrow \rightarrow \leftarrow \leftarrow$	$\{ \{ 4 \rightarrow [(2 \rightarrow 1) \leftarrow 3] \} \leftarrow 5 \}$	6 db 0,84 %
80.	42153			—
81.	42315	$\rightarrow \leftarrow \rightarrow \leftarrow$	$\{ \{ \{ 4 \rightarrow (2 \rightarrow 3) \} \rightarrow 1 \} \leftarrow 5 \}$	7 db 0,98 %

Sor- szám	A mondatok			Mennyi- ség:
	sor- rendje	logikai viszonyai	tömbösödése és szinteződése (= konstrukciótípusok)	
82.	42351			—
83.	42513			—
84.	42531			—
85.	43125	$\rightarrow \leftarrow \leftarrow \leftarrow$	$\langle [(4+3) \rightarrow (1 \leftarrow 2)] \leftarrow 5 \rangle$	7 db 0,98 %
86.	43152			—
87.	43215	$\rightarrow \rightarrow \rightarrow \leftarrow$	$\langle [(4+3) \rightarrow (2 \rightarrow 1)] \leftarrow 5 \rangle$	7 db 0,98 %
88.	43251			—
89.	43512			—
90.	43521			—
91.	45123			—
92.	45132			—
93.	45213			—
94.	45231			—
95.	45312			—
96.	45321			—
Részösszegezés: A konstrukció első helyén a 4-gyel jelölt mondat:				36 db 5,33 %
97.	51234	$\rightarrow \leftarrow \leftarrow +$	$\langle 5 \rightarrow [(1 \leftarrow 2) \leftarrow (3+4)] \rangle : 81; \{ 5 \rightarrow \langle 1 \leftarrow [2 \leftarrow (3+4)] \rangle \} : 21;$	102 db 15,11 %
98.	51243			—
99.	51324	$\rightarrow \leftarrow \rightarrow \leftarrow$	$\{ 5 \rightarrow \langle [1 \leftarrow (3 \rightarrow 2)] + 4 \rangle \}$	4 db 0,56 %
100.	51324			—
101.	51423			—
102.	51432			—
103.	52134	$\rightarrow \rightarrow \leftarrow +$	$\langle 5 \rightarrow [(2 \rightarrow 1) \leftarrow (3+4)] \rangle$	21 db 3,11 %
104.	52143			—
105.	52314			—
106.	52341	$\rightarrow \leftarrow + \rightarrow$	$\{ 5 \rightarrow \langle [2 \leftarrow (3+4)] \rightarrow 1 \rangle \}$	13 db 1,91 %
107.	52413			—
108.	52431			—
109.	53124	$\rightarrow \rightarrow \leftarrow \leftarrow$	$\{ 5 \rightarrow \langle 3 \rightarrow [1 \leftarrow (2 \leftarrow 4)] \rangle \}$	3 db 0,42 %
110.	53142			—
111.	53214	$\rightarrow \rightarrow \rightarrow +$	$\{ \langle 5 \rightarrow \langle [(3 \rightarrow 2) \rightarrow 1] \rangle + 4 \rangle \}$	4 db 0,56 %
112.	53241	$\rightarrow \rightarrow + \rightarrow$	$\{ 5 \rightarrow \langle [(3 \rightarrow 2) + 4] \rightarrow 1 \rangle \}$	3 db 0,42 %

Sor- szám	A mondatok			Mennyi- ség:
	sor- rendje	logikai viszonyai	tömbösödése és szinteződése (=konstrukciótípusok)	
113.	53412			—
114.	53421			—
115.	54123			—
116.	54132			—
117.	54213			—
118.	54231			—
119.	54312			—
120.	54321			—
Részösszezés: A konstrukció első helyén az 5-tel jelölt mondat:				150 db 23,70 %

A kísérletben megadott 5 mondat sorrendi variálása (permutálása) 120 lehetőséget rejt, ebből a hírszerkesztők 38-at valósítottak meg. A mondatrend kihasználtsága tehát 31,66%-os. A 38-féle mondatrend azonban nem képvisel egyúttal 38 logikai alapváltozatot, hanem csupán 23-at, vagyis a megvalósított 38 permutáns 23 logikai alapváltozaton oszlik meg. Ezt az összefüggést a következőkben először oszlopdiagramon szemléltetjük (3.1.1.), majd egyenként is megvizsgáljuk a logikai alapváltozatok legjellemzőbb tulajdonságait (3.1.2.).

3-1-1. AZ EGYES LOGIKAI ALAPVÁLTOZATOKRA ESŐ VARIÁNSOK RELATÍV GYAKORISÁGA (675 DB = 100%)

3.1.2. A megvalósított logikai alapváltozatok főbb sajátosságai

3.1.2.1.	$\cdot \rightarrow \cdot \leftarrow \cdot + \cdot \leftarrow \cdot$	21345	60 db	8,80 %
		21435	8 db	1,18 %
		31245	52 db	7,70 %
			120 db	17,68 %

$$\left\{ \begin{matrix} 2 \\ 2 \end{matrix} \right\} - 1 - \left\{ \begin{matrix} 3 \\ 2 \end{matrix} \right\} + \left\{ \begin{matrix} 4 \\ 4 \end{matrix} \right\} - 5$$

Az első helyre állított részkövetkezményt („*nekiütközött*”, ill. „*megsérült*”) közvetlenül az első ok magyarázza („*kivilágítatlan lovaskocsi*”); majd a további részkövetkezményeket a valóságos eseményben is záró szerepű „*rendőrségi eljárás*” zárja le. Az 5-ös mondat ezzel a feladattal abszolút önálló tömbként különül el az előzményektől: $\langle [(2 \rightarrow 1) \leftarrow (3 + 4)] \leftarrow 5 \rangle$; a 3-as mondatvaló kezdéskor azonban (a 3-as mondat tételmondat-szerű szerepe következtében) csak relatíve önálló tömb az 5-ös mondat: $\langle 3 \rightarrow [1 \leftarrow (2 + 4)] \leftarrow 5 \rangle$.

3.1.2.2.	$\cdot \rightarrow \cdot \leftarrow \cdot + \cdot \leftarrow \cdot$	12345	111 db	16,40 %
----------	---	-------	--------	---------

Ez a valóságos esemény idő- és logikai rendje, ebben a sorrendben kapták meg a variációs feladat mondatait a hírszerkesztők. A logikai alapváltozat gyakorisága tehát nem véletlen. A rá épülő kétféle konstrukció különbsége a 2-es mondat megfogalmazásában mutatkozik meg. Amennyiben ez számottevő *témát igényel* az 1-es mondatból („*nekiütközött*”, „*beleszaladt*”, „*Az ő kocsijának ütközött*” stb.), a maga *rémájával* szorosan kapcsolódik hozzá: $\langle [(1 \rightarrow 2) \leftarrow (3 + 4)] \leftarrow 5 \rangle$. Ha azonban *explicit formában* jön át a téma a 2-es mondatba, ezzel bizonyos önállóságot is ad neki („*Ince Sándor új Zsigulijával beleszaladt Nagy Antal kocsijába*”): $\langle 1 \leftarrow [2 \leftarrow (3 + 4)] \leftarrow 5 \rangle$.

3.1.2.3.	$\cdot \rightarrow \cdot \leftarrow \cdot \leftarrow \cdot + \cdot$	51234	102 db	15,11 %
----------	---	-------	--------	---------

Első szintű átalakítása az előbbi konstrukciónak. A hírt lezáró végkövetkezményt („*rendőrségi eljárás*”) a konstrukció elejére állítja, ezáltal igen szembevetendő, figyelemfelhívó [9] tételmondatot, bevezetést ad a hírnek.

$$\begin{aligned} \langle [(1 \rightarrow 2) \leftarrow (3 + 4)] \leftarrow 5 \rangle & \text{ átalakult: } \langle 5 \rightarrow [(1 \rightarrow 2) \leftarrow (3 + 4)] \rangle \\ \langle [1 \leftarrow [2 \leftarrow (3 + 4)]] \leftarrow 5 \rangle & \text{ átalakult: } \langle 5 \rightarrow [1 \leftarrow [2 \leftarrow (3 + 4)]] \rangle \end{aligned}$$

3.1.2.4.	$\cdot \leftarrow \cdot + \cdot \rightarrow \cdot \leftarrow \cdot$	13425	5 db	0,74 %
		23415	54 db	8,00 %
		24315	12 db	1,77 %
			71 db	10,51 %

$$\left\{ \begin{matrix} 1 \\ 2 \end{matrix} \right\} - \left\{ \begin{matrix} 3 \\ 4 \end{matrix} \right\} + \left\{ \begin{matrix} 4 \\ 3 \end{matrix} \right\} - \left\{ \begin{matrix} 2 \\ 1 \end{matrix} \right\} - 5$$

A közös logikai alapviszony ellenére jelentős különbség van az 1—3—4—2—5 és a másik két mondatosrendű változat *informatív* értéke között. Az utóbbiak csupán a negyedik mondatukban árulják el az egész história eredeti okát, s bár e késleltetésnek lehet figyelemfokozó hatása, a napihír mégsem törekedhet novellisztikus erényekre. A konstrukciók egyébként azonosak:

$$\begin{aligned} \langle [(1 \leftarrow (3 + 4)) \rightarrow 2] \leftarrow 5 \rangle \\ \langle [2 \leftarrow (3 + 4)] \rightarrow 1 \leftarrow 5 \rangle \end{aligned}$$

3.1.2.5.	. → . + . → . + .	32415	29 db	4,31 %
		42315	7 db	0,98 %
		51324	4 db	0,56 %
			40 db	5,84 %

$$\left\{ \begin{matrix} 3 \\ 4 \rightarrow 2 \rightarrow 3 \rightarrow 1 \rightarrow 5 \end{matrix} \right\}$$

Itt az 5—1—3—2—4 variánsnak van egészen más informatív értéke, mint az előző két változatnak. Az élre állított végkövetkezmény szabályos abszolút tömb, s ez a helyzet a további négy mondatot egyetlen tömbbe tömöríti: $\langle 5 \rightarrow [(1 \rightarrow 3) \rightarrow (2 \rightarrow 4)] \rangle$. A hírkezdőként alkalmazott részkövetkezmények nem tudnak hasonló konstrukciót elkezdni: önállóságuk csak relatív, s az is csupán a harmadik tagoló-dási szinten érvényesül:

$$\{ \langle [3 \rightarrow (2 \rightarrow 4)] \rightarrow 1 \rangle \rightarrow 5 \}$$

$$\{ \langle [4 \rightarrow (2 \rightarrow 3)] \rightarrow 1 \rangle \rightarrow 5 \}$$

3.1.2.6.	. → . → . + . + .	15234	28 db	4,14 %
		23154	1 db	0,14 %
		25134	9 db	1,32 %
			38 db	5,60 %

$$\left\{ \begin{matrix} 1 \\ 2 \rightarrow 3 \rightarrow 1 \rightarrow 3 \end{matrix} \right\} + 4$$

Ebben a logikai alapváltozatban a 4-es mondat közös komponensnek mutatkozik. Lényegesen más azonban a kapcsolódási lehetősége: A 3-as mondatnál tömbkapcsolatba lép:

$$\{ 1 \rightarrow \langle 5 \rightarrow [2 \rightarrow (3 \rightarrow 4)] \rangle \}$$

$$\{ 2 \rightarrow \langle 5 \rightarrow [1 \rightarrow (3 \rightarrow 4)] \rangle \};$$

az 5-ös mondat után azonban semmi keresnivalója nem lehet, kívül is reked a konstrukción:

$$\langle [(2 \rightarrow 3) \rightarrow 1] \rightarrow 5 \rangle + 4$$

3.1.2.7.	. + . → . + . + .	34125	25 db	3,72 %
		43125	7 db	0,98 %
			32 db	4,68 %

$$\left\{ \begin{matrix} 3 \\ 4 \rightarrow 3 \rightarrow 1 \rightarrow 2 \rightarrow 5 \end{matrix} \right\}$$

E két variáns egymás legközelebbi, negyedik szintű kölcsönös átalakítása. A konstrukció azonos, informatív különbségük csupán azon múlik, hogy a bal-eseten belül a gépkocsivezető sérülése, vagy a gépkocsi megrongálódása minősül-e súlyosabb esetnek.

$$\{ \langle [(3 \rightarrow 4) \rightarrow 1] \rightarrow 2 \rangle \rightarrow 5 \}$$

$$\{ \langle [(4 \rightarrow 3) \rightarrow 1] \rightarrow 2 \rangle \rightarrow 5 \}$$

3.1.2.8.	. → . → . + . + .	32145	25 db	3,70 %
----------	-------------------	-------	-------	--------

A 4-es mondat — elszakadván természetes párjától, a 3-tól — esetleges helyre került, s ezzel fellazította a konstrukciót:

$$\langle \langle [(3 \rightarrow 2) \rightarrow 1] \rightarrow 4 \rangle \rightarrow 5 \rangle$$

3.1.2.9.	. + . + . + . → .	23451	15 db	2,20 %
		24351	7 db	1,12 %
			22 db	3,32 %

$$2 \rightarrow \left\{ \begin{matrix} 4 \\ 3 \rightarrow 4 \rightarrow 5 \rightarrow 1 \end{matrix} \right\}$$

$$\begin{aligned} &\{1 \leftarrow \langle [2 \leftarrow (3 + 4)] \leftarrow 5 \rangle\} \\ &\{\langle [2 \leftarrow (3 + 4)] \leftarrow 5 \rangle \rightarrow 1\} \end{aligned}$$

A fenti mondatosrend kétféleképpen tömbösödhet, s ez tipikusan olyan helyzet, amelyben csak a téma-réma viszony elemzésével lehet választani:

$$\langle 5 \rightarrow [(2 \rightarrow 1) \leftarrow (3 + 4)] \rangle, \\ \langle 5 \rightarrow \langle 2 \rightarrow [1 \leftarrow (3 + 4)] \rangle \rangle.$$

(2→1): A téma kifejtetlenül, névmási utalószóval kerül át az 1-es mondatba: „Ince Sándor zsombói lakos egy lovaskocsiba ütközött. *Ez* ugyanis nem volt kivilágítva.”

⟨2→[1: Itt viszont újabb grammatikai-logikai alany lép be az 1-es mondatba, s ezáltal elkülönül: „Ince Sándor zsembói lakos egy lovaskocsiba ütközött. Nagy Antal zsembói lakos ugyanis kivilágítatlan lovaskocsival fuvarozott.”

3.1.2.11.	. + . → . → . ← .	34215	11 db	1,63 %
		43215	7 db	0,98 %
			18 db	2,61 %

$$\begin{Bmatrix} 3 \\ 4 \end{Bmatrix} + \begin{Bmatrix} 4 \\ 3 \end{Bmatrix} \rightarrow 2 \rightarrow 1 \leftarrow 5$$

A két variáns egymás legközelebbi, negyedik szintű átalakítása:
 $\{[(3+4) \rightarrow 2] \rightarrow 1\} \leftarrow 5$ átalakul: $\{[(4+3) \rightarrow 2] \rightarrow 1\} \leftarrow 5$

3.1.2.12. $\cdot \rightarrow \cdot \leftarrow \cdot + \cdot \rightarrow \cdot$ 53341 13 db 1,91 %

A konstrukció „tárgyaló részének” belső tagolódása egyértelmű: $[2 \leftarrow (3 + 4)]$; az 5-ös és az 1-es mondat kapcsolódása viszont háromféle is lehet: háromtömbös konstrukcióban: $\langle 5 \rightarrow [2 \leftarrow (3 + 4)] \rightarrow 1 \rangle$, kéttömbös konstrukcióban:

az 1-es mondat alkot abszolút tömböt: $\{\langle 5 \rightarrow [2 \leftarrow (3 + 4)] \rangle \rightarrow 1\}$,
 az 5-ös mondat alkot abszolút tömböt: $\{5 \rightarrow \langle 2 \leftarrow (3 + 4) \rangle \rightarrow 1\}$.

A harmadik változatot választhatjuk leghelyesebbnek, ugyanis az 1-es mondat egyrészt szoros tematikai kapcsolatban van az előzményével, másrészt konkrétebb és egyedibb jellegű információrészletet hordoz, mint az 5-ös mondat. Az 5-ös mondat abszolút önálló tömbként való elkülönülését leginkább az előre vetett végkövetkezmény jellege (tételmondat-szerep) mutatja, de kifejezi általánosító ereje és egyedi tematikai eleme is („rendőrségi eljárás”).

3.1.2.13.	. ← . → . + . ← .	13245	4 db	0,59 %
		23145	6 db	0,88 %
		24135	1 db	0,14 %
			11 db	1,61 %

$$\begin{Bmatrix} 1 \\ 2 \\ 2 \end{Bmatrix} \leftarrow \begin{Bmatrix} 3 \\ 3 \\ 4 \end{Bmatrix} \rightarrow \begin{Bmatrix} 2 \\ 1 \\ 1 \end{Bmatrix} + \begin{Bmatrix} 4 \\ 4 \\ 3 \end{Bmatrix} \leftarrow 5$$

A variánsok 4. mondata (4-es, ill. 3-as) esetleges helyre került, s ezzel fellazította a konstrukciót:

$$\begin{aligned} &\{ \langle [1 \leftarrow (3 \rightarrow 2)] + 4 \rangle \rightarrow 5 \} \\ &\{ \langle [\langle (2 \rightarrow 3) \rightarrow 1 \rangle + 4 \rangle \rightarrow 5 \} \\ &\{ \langle [\langle (2 \rightarrow 4) \rightarrow 1 \rangle + 3 \rangle \rightarrow 5 \} \end{aligned}$$

3.1.2.14. . → . ← . → . ← . 41235 9 db 1,32%

A „tárgyaló rész” tematikailag homogén, idő- és logikai rendje is egyértelmű: $[(1 \leftarrow 2) \leftarrow 3]$. Vitatni csupán a konstrukció három-, illetőleg kéttömbös voltát lehetne. A hírkezdő 4-es mondat azonban közelebb áll a folytatáshoz, mint a mindent lezáró és összefoglaló utolsó mondat, ezért inkább az alábbi ábrázolást választjuk:

$$\{ \langle 4 \rightarrow [(1 \leftarrow 2) \leftarrow 3] \rangle \rightarrow 5 \}.$$

3.1.2.15.	. → . → . → . → .	42135	6 db	0,84 %
		53124	3 db	0,42 %
			9 db	1,26 %

$$\{ 4 \rightarrow \{ 3 \rightarrow 1 \leftarrow \{ 3 \rightarrow \{ 5 \} \} \} \}$$

A két variáns egyetlen közös eleme a konstrukciók közepén álló 1-es mondat, de ez is különbözőképpen helyezkedik el. Az egyik esetben abszolút beépült tömbtag: $\{ \langle 4 \rightarrow [(2 \rightarrow 1) \leftarrow 3] \rangle \rightarrow 5 \}$, a másik esetben pedig harmadik tagolódási szinten álló relatíve önálló tömb: $\{ 5 \rightarrow \langle 3 \rightarrow [1 \leftarrow (2 \rightarrow 4)] \rangle \}$.

3.1.2.16. . → . ← . → . → . 32451 6 db 0,88%

Az előzőekben már találkoztunk hasonlóan vitatható megoldással, amelyben az eredeti okot végső magyarázatul hagyják:

Helyesebb az első szintű átalakítása:

$$\begin{aligned} &\{ \langle [3 \rightarrow (2 \rightarrow 4)] \rightarrow 5 \rangle \rightarrow 1 \} . \\ &\{ 1 \leftarrow \langle [3 \rightarrow (2 \rightarrow 4)] \rightarrow 5 \rangle . \end{aligned}$$

3.1.2.17.	. → . ← . → . → .	12543	5 db	0,74 %
-----------	-------------------	-------	------	--------

E kis gyakoriságú csoport tanulságos esetet képvisel. Ugyanis el kell dönteni, hogy a látnivalóan egybetartozó két tömb közül $(1 \rightarrow 2)$, ill. $3 + 4$ melyikhez csatlakozik a közöttük álló 5-ös számú mondat. Tehát $\langle [\langle (1 \rightarrow 2) \rightarrow 5 \rangle \rightarrow [4 + 3] \rangle$, vagy $\langle [1 \rightarrow 2] \leftarrow [5 \rightarrow (4 + 3)] \rangle$ a helyes? Választ a tömbök kölcsönös sorrendi felcserélése útján kaphatunk. Eszerint az első forma helytelennek bizonyul, mert az I. és a II. tömb sorrendi cseréjével együtt nem változik meg a köztük levő ok-okozati viszony, pedig ennek következtetéből magyarázóvá kellett volna változnia. A második forma helyes, mert a tömbök közti kölcsönös sorrendi csere az addigi következtető viszonyt magyarázóvá változtatja: $\langle [1 \rightarrow 2] \leftarrow [5 \rightarrow (4 + 3)] \rangle$ átalakítható: $\langle [5 \rightarrow (4 + 3)] \rightarrow [1 \rightarrow 2] \rangle$.

3.1.2.18. . → . ← . → . → . 21534 5 db 0,74%

Az előző fejtegetést igazolja a jelen konstrukció: hiszen nem más, mint az előző típus második és harmadik szintű átalakítása: $\langle [2 \rightarrow 1] \leftarrow [5 \rightarrow (3 + 4)] \rangle$.

3.1.2.19.	. → . → . → . → .	14235	1 db	0,14 %
		35124	3 db	0,42 %
			4 db	0,56 %

$$\{ 1 \leftarrow \{ 4 \rightarrow \{ 2 \rightarrow \{ 3 \rightarrow \{ 5 \} \} \} \} \}$$

Szétdobált mondatok. Mindkét konstrukcióban maradt egy negyedik szintű tömbkapcsolat, a többi mondat azonban igen erőltetetten követi egymást:

$$\{1 \leftarrow \langle [4 \rightarrow (2 \leftarrow 3)] \rightarrow 5 \rangle\},$$

$$\{3 \leftarrow \langle 5 \rightarrow [(1 \leftarrow 2) \leftarrow 4] \rangle\}.$$

3.1.2.20. .+.←.→.←. 34512 4 db 0,56 %

Ismert típus: a 17. és a 18. konstrukciók átalakítása:

$$\langle [(3+4) \leftarrow 5] \rightarrow [1 \leftarrow 2] \rangle$$

3.1.2.21. .→.→.→.+ 53214 4 db 0,56 %

Elrontott szerkezet: a 4-es mondat kívül marad:

$$\langle 5 \rightarrow [(3 \rightarrow 2) \rightarrow 1] \rangle + 4$$

3.1.2.22. .→.→.+→. 53241 3 db 0,42 %

A 4-es mondat esetleges helyétől eltekintve helyes konstrukció, bár a szükségesnél több átalakítást hajtottak végre benne.

$\{5 \rightarrow \langle [(3 \rightarrow 2) + 4] \rightarrow 1 \rangle\}$ második szinten visszaalakítható:

$\{5 \rightarrow \langle 1 \leftarrow [(2 \rightarrow 2) + 4] \rangle\}$ harmadik szinten visszaalakítható:

$\{5 \rightarrow \langle 1 \leftarrow [(2 \leftarrow 3) + 4] \rangle\}$, s így már egészen elfogadható szerkezet.

3.1.2.23. .+→.←.→. 34251 2 db 0,29 %

Mint már néhány esetben meggyőződhattunk róla, az 1-es mondat itt is indokolatlanul került összefoglaló, záró helyzetbe. Egy első és egy második szintű átalakítási művelettel átalagos konstrukciót nyerhetünk belőle:

$\{\langle [(3+4) \rightarrow 2] \leftarrow 5 \rangle \rightarrow 1\}$. Első szintű átalakítása:

$\{1 \leftarrow \langle [(3+4) \rightarrow 2] \leftarrow 5 \rangle\}$. Második szintű átalakítása:

$\{1 \leftarrow \langle [2 \leftarrow (3+4)] \leftarrow 5 \rangle\}$.

3.2. Az előzőekben gyakran fordultunk bizonyítási eljárásként a mondatok, ill. a tömbök *sorrendi felcseréléséhez*. Ebben az eljárásban a konstrukciókat *egymás kölcsönös átalakításaiként* tekintettük.

A következőkben rendszerbe foglaljuk az átalakítási párokat. Ebben a rendszerben azt mutatjuk be, hogy a kísérletben létrehozott 38 konstrukció közül melyek képviselnek azonos konstrukciótípust, vagyis melyek jöttek létre egymás átalakításaként; illetőleg melyek azok az egyes konstrukciók, amelyek egymagukban képviselnek típust.

Az alábbi áttekintésből kitűnik az 5-ös mondat egyedüli lehetősége: csupán ez lehet tételmondat (=abszolút önálló tömb) a hír első és utolsó helyén egyaránt, vagyis egyedül az 5-tel kezdődő konstrukcióknak van átalakítási lehetőségük az első tagolódási szinten. Az 1-es, 2-es, 3-as és 4-es mondattal kezdődő konstrukcióknak csupán a második, harmadik és negyedik tagolódási szinten van átalakítási párjuk.

Egymás kölcsönös átalakításai

A konstrukció első tagolódási szintjén:

$$\begin{aligned} \langle 5 \rightarrow [(1 \leftarrow 2) \leftarrow (3 + 4)] \rangle : 81; & \leftrightarrow \langle [(1 \leftarrow 2) \leftarrow (3 + 4)] \leftarrow 5 \rangle : 76; \\ \langle 5 \rightarrow [(2 \rightarrow 1) \leftarrow (3 + 4)] \rangle : 21; & \leftrightarrow \langle [(2 \rightarrow 1) \leftarrow (3 + 4)] \leftarrow 5 \rangle : 60; \\ \{ 5 \rightarrow \langle [2 \leftarrow (3 + 4)] \rightarrow 1 \rangle \} : 13; & \leftrightarrow \{ \langle [2 \leftarrow (3 + 4)] \rightarrow 1 \rangle \leftarrow 5 \} : 54; \\ \{ 5 \rightarrow \langle 1 \leftarrow [2 \leftarrow (3 + 4)] \rangle \} : 21; & \leftrightarrow \{ \langle 1 \leftarrow [2 \leftarrow (3 + 4)] \rangle \leftarrow 5 \} : 35; \\ \{ 5 \rightarrow \langle 3 \rightarrow [1 \leftarrow (2 \leftarrow 4)] \rangle \} : 3; & \leftrightarrow \{ \langle 3 \rightarrow [1 \leftarrow (2 \leftarrow 4)] \rangle \leftarrow 5 \} : 41; \\ \{ 5 \rightarrow \langle [(3 \rightarrow 2) \rightarrow 1] + 4 \rangle \} : 4; & \leftrightarrow \{ \langle [(3 \rightarrow 2) \rightarrow 1] + 4 \rangle \leftarrow 5 \} : 25; \\ \{ 5 \rightarrow \langle [(3 \rightarrow 2) + 4] \rightarrow 1 \rangle \} : 3; & \leftrightarrow \{ \langle [(3 \rightarrow 2) + 4] \rightarrow 1 \rangle \leftarrow 5 \} : 10; \\ \{ 5 \rightarrow \langle [1 \leftarrow (3 \rightarrow 2)] + 4 \rangle \} : 4; & \leftrightarrow \{ \langle [1 \leftarrow (3 \rightarrow 2)] + 4 \rangle \leftarrow 5 \} : 4; \end{aligned}$$

A konstrukció második tagolódási szintjén:

$$\begin{aligned} \langle [(2 \rightarrow 1) \leftarrow (3 + 4)] \leftarrow 5 \rangle : 60; & \leftrightarrow \langle [(3 + 4) \leftarrow (2 \rightarrow 1)] \leftarrow 5 \rangle : 11; \\ \{ 5 \rightarrow [2 \leftarrow (3 + 4)] \rightarrow 1 \} : 13; & \leftrightarrow \{ 5 \rightarrow \langle 1 \leftarrow [2 \leftarrow (3 + 4)] \rangle \} : 21; \end{aligned}$$

A konstrukció első és második tagolódási szintjén:

$$\langle [2 \rightarrow 1] \leftarrow [5 \rightarrow (3 + 4)] \rangle : 5; \leftrightarrow \langle [(3 + 4) \leftarrow 5] \rightarrow [1 \leftarrow 2] \rangle : 4;$$

A konstrukció harmadik tagolódási szintjén:

$$\begin{aligned} \langle 5 \rightarrow [(1 \leftarrow 2) \leftarrow (3 + 4)] \rangle : 81; & \leftrightarrow \langle 5 \rightarrow [(2 \rightarrow 1) \leftarrow (3 + 4)] \rangle : 21; \\ \langle [(2 \rightarrow 1) \leftarrow (3 + 4)] \leftarrow 5 \rangle : 60; & \leftrightarrow \langle [(2 \rightarrow 1) \leftarrow (4 + 3)] \leftarrow 5 \rangle : 8; \\ \langle [(3 + 4) \rightarrow (1 \leftarrow 2)] \leftarrow 5 \rangle : 25; & \leftrightarrow \langle [(3 + 4) \rightarrow (2 \rightarrow 1)] \leftarrow 5 \rangle : 11; \\ \langle [(4 + 3) \rightarrow (1 \leftarrow 2)] \leftarrow 5 \rangle : 7; & \leftrightarrow \langle [(4 + 3) \rightarrow (2 \rightarrow 1)] \leftarrow 5 \rangle : 7; \end{aligned}$$

A konstrukció második és harmadik tagolódási szintjén:

$$\langle [2 \rightarrow 1] \leftarrow [5 \rightarrow (3 + 4)] \rangle : 5; \leftrightarrow \langle [1 \leftarrow 2] \leftarrow [5 \rightarrow (4 + 3)] \rangle : 5;$$

A konstrukció negyedik tagolódási szintjén:

$$\begin{aligned} \{ \langle [2 \leftarrow (3 + 4)] \rightarrow 1 \rangle \leftarrow 5 \} : 54; & \leftrightarrow \{ \langle [2 \leftarrow (4 + 3)] \rightarrow 1 \rangle \leftarrow 5 \} : 12; \\ \{ \langle [2 \leftarrow (3 + 4)] \leftarrow 5 \rangle \rightarrow 1 \} : 15; & \leftrightarrow \{ \langle [2 \leftarrow (4 + 3)] \leftarrow 5 \rangle \rightarrow 1 \} : 7; \end{aligned}$$

A konstrukció harmadik és negyedik tagolódási szintjén:

$$\langle [(3 + 4) \rightarrow (2 \rightarrow 1)] \leftarrow 5 \rangle : 11; \leftrightarrow \langle [(2 \rightarrow 1) \leftarrow (4 + 3)] \leftarrow 5 \rangle : 8;$$

Az alábbi 15 konstrukciónak (39,74) a kísérletben egyetlen átalakítási lehetősége sem realizálódott, így mind a 16 konstkrució egymagában képvisel típust:

1-es mondattal kezdődő típusok:

$$\begin{aligned} \{ 1 \leftarrow \langle 5 \rightarrow [2 \leftarrow (3 + 4)] \rangle \} & \quad 28 \text{ db} \\ \{ \langle [1 \leftarrow (3 + 4)] \leftarrow 2 \rangle \leftarrow 5 \} & \quad 5 \text{ db} \\ \{ 1 \leftarrow \langle [4 \rightarrow (2 \leftarrow 3)] \leftarrow 5 \rangle \} & \quad 1 \text{ db} \end{aligned}$$

2-es mondattal kezdődő típusok:

$\{2 \leftarrow \langle 5 \rightarrow [1 \leftarrow (3 + 4)] \rangle\}$	9 db
$\{\langle [(2 \leftarrow 4) \rightarrow 1] + 4 \rangle \leftarrow 5\}$	6 db
$\{\langle [(2 \leftarrow 4) \rightarrow 1] + 3 \rangle \leftarrow 5\}$	1 db
$\langle [(2 \leftarrow 3) \rightarrow 1] \leftarrow 5 \rangle + 4$	1 db

3-as mondattal kezdődő típusok:

$\{\langle [3 \rightarrow (2 \leftarrow 4)] \rightarrow 1 \rangle \leftarrow 5\}$	19 db
$\{3 \rightarrow [(1 \leftarrow 2) + 4] \leftarrow 5\}$	11 db
$\{\langle [3 \rightarrow (2 \leftarrow 4)] \leftarrow 5 \rangle \rightarrow 1\}$	6 db
$\{3 \leftarrow \langle 5 \rightarrow [(1 \leftarrow 2) \leftarrow 4] \rangle\}$	3 db

4-es mondattal kezdődő típusok:

$\{\langle 4 \rightarrow [1 \leftarrow (2 \leftarrow 3)] \rangle \leftarrow 5\}$	9 db
$\{\langle [4 \rightarrow (2 \leftarrow 3)] \rightarrow 1 \rangle \leftarrow 5\}$	7 db
$\{\langle 4 \rightarrow [(2 \rightarrow 1) \leftarrow 3] \rangle \leftarrow 5\}$	6 db.

4. A jelen munkának az volt a feladata, hogy kísérletileg állítson elő ötmondatos konstrukciótípusokat. Ezek önmagukban megragadható jellemzőit: a mondatrendet, a logikai kapcsolódást és a tematikai összetartozás grammatikai-szemantikai eszközeit a fentiekben áttekintettük és rendszereztük.

További összefüggések feltárásához újabb vizsgálatokra van szükség. A legáltalánosabb jegyeket csupán a négy- és a hatmondatos konstrukciótípusokkal való összehasonlítás mutathatja meg.

JEGYZETEK

[1] Lásd: DEME LÁSZLÓ: Mondatszerkezeti sajátosságok gyakorisági vizsgálata. Bp., 1971; Az általános nyelvészet alapjai. Bratislava, 1969; A nyelvről — felnőtteknek. Bp., 1966; A mondatok kapcsolódása a beszédben. Nyr. 89. 292—302; Szövegszerkezeti alapformák és stílusértékű változataik. (Előadás a magyar nyelvészek II. nemzetközi konferenciáján.)

[2] Vö. Mondatszerkezeti sajátosságok gyakorisági vizsgálata. Bp., 1971. 86, 221, 227—8.

[3] Vö. BÉKÉSI IMRE, Tipológiai és gyakorisági adatok a bekezdés értékű beszédmű szerkezetéről: Néprajz és Nyelvtudomány, 1973.; A bekezdésnyi beszédmű tömbösödésének és színteződésének kísérleti vizsgálatáról: Általános Nyelvészeti Tanulmányok XI., (szerk. Telegi Zs.).

[4] Ennek a vonatkozásnak bőséges szakirodalma van. A legújabbak közül lásd: I. R. GALPERIN: Stylistics. Moscow, 1971. 193—201; R. HARWEG, Stilistik und Textgrammatik: Textlinguistik (Zeitschrift für Literaturwissenschaft und Linguistik. 1972/V. 71—82; F. MIKO, Odsek, téma, styl: Segmenty a styl. Bratislava, 1973. 5—45.

[5] E rendezett osztályozásban logikailag lehetséges formák még az alábbiak is, amelyeket azonban ebben a feladatban nem lehetett megalkotni. Ti. a kapcsolás oksági természete kizárja az öttömbös formát: $[1 - 2 - 3 - 4 - 5]$; az alábbi — egyébként logikailag helyes — formákból viszont kiesik egy-egy mondat, ill. tömb, vagyis nyelvileg hibásak: $[1 - (2 - 3) - 4 - 5]$, $[1 - 2 - 3 - 4 - 5]$, stb.

[6] Vö. A közös részek kapcsoló szerepe a mondat fölötti szövegegységben. (Előadás a magyar nyelvészek II. nemzetközi konferenciáján.)

[7] A kísérletben kapott konstrukciók nagyobb része egymás kölcsönös átalakításaként fogható fel. Ebben a viszonylatban a leggyakoribbat tekinthetjük alapformának, amelyhez képest a többi változat értékű.

[8] Vö. MNyR. II. 435.

[9] Vö. BÁNKÚTI GÁBOR: Híreket mondunk. Bp., 1970. (MRT Szakkönyvtára 7—8.) 112.

ÜBER DIE EXPERIMENTELLE UNTERSUCHUNG VON SPRACHWERKEN MIT FÜNFSATZ-ALINEEN

Von Imre Békési

Laut der allgemeinen Hypothese des Versuches hängt die innere Nähe der die Texteinheiten bildenden Sätze bzw. die Separation der einzelnen Texteinheiten voneinander mit ihrer reihenfolgemässig in der linearen Ausführung des Absatzes eingenommenen Stelle zusammen. Mit anderen Worten: eine Modifizierung der Satzreihenfolge im Absatz hat auch eine Änderung der Konstruktion des Absatzes zur Folge: mit einer anderen Satzreihenfolge wird offenbar auch das Gesamtwerk der Sätze ein anderes Gepräge erhalten.

Der Stoff für die experimentellen Untersuchungen wurde von neunzig Hochschul-Studenten des Ungarisch-Faches als Aufgabe im Rahmen der publizistischen Konstruktionslehre (Redaktionstätigkeit) zusammengestellt. Aus 5 gegebenen Sätzen wurden unter Beibehaltung ihrer informativ wichtigen Elemente aus 5 Sätzen bestehende Nachrichten-Varianten verfasst, derart, dass ein jeder der Sätze als erster Satz fungieren konnte. Die vorliegende Arbeit enthält die Lehrer der Analyse der in der Aufgabe angefertigten 675 Nachrichten-Varianten.

ЭКСПЕРИМЕНТАЛЬНЫЕ ИССЛЕДОВАНИЯ РЕЧЕВОЙ ЕДИНИЦЫ АБЗАЦА В ОБЪЕМЕ ПЯТИ ПРЕДЛОЖЕНИЙ

Имре Бекеси

По предположению автора внутренняя близость предложений составляющий текст и отделения друг от друга абзацев зависят от того, в каком порядке стоят предложения. Если изменяется порядок предложений в абзаце, изменяется и его конструкция: если предложения имеют другой, измененный порядок, в соответствии с этим формируется абзац.

Материал экспериментального наблюдения приготовили 90 студентов обучающиеся на отделении венгерского языка, рассматривая публицистико-композиционную задачу.

Были даны пять предложений — при сохранении содержания которых надо было написать возможные варианты. В задаче было создано 675 вариантов, с анализом которых познакомит нас данная работа.

A MAGYAR MUNKÁSMOZGALOM ÉS M. GORKIJ

(1902—1919)

I. A művek útja

Írta: FENYVESI ISTVÁN

A kérdés felvetése — hogy ti. milyen helyet foglalnak el Makszim GORKIJ művei a magyar munkásmozgalom történetében és milyen fokú hatásról beszélhetünk ennek kapcsán — amilyen időszerű, éppen annyira összetett. És ez természetesen csupán egy szélesebb körű, általánosabb kérdés része lehet: azé, milyen szerepet játszott az író életműve XX. századi irodalmunk, kultúránk, közgondolkodásunk fejlődésében.

Az érdemi tárgyalást megelőzően néhány általános, módszertani jellegű megjegyzés szükséges.

a) Az első — közleményünk címének szórendjéről. Ez kifejezetten csak az általunk adott alakban létjogosult, amennyiben annak a vizsgálatát kell elvégeznünk, hogy az író művei elterjedésének a mozgalomban milyen mennyiségi és minőségi mutatóiról lehet beszélni, amelyek elősegítették mind a munkástömegek osztálytudatának alakítását, mind pedig az akkortájt kibontakozni kezdő munkás- és szocialista kultúrát. Szinte egyáltalán semmiféle adattal nem rendelkezünk (és aligha fogunk rendelkezni a jövőben) arra nézve, hogy írónknak valamennyire is jelentős kapcsolata lett volna a magyar munkásmozgalommal és hogy ennek a kapcsolatnak legalább valamennyire is észrevehető nyomai maradtak volna Gorkij műveiben.

b) A magyar munkásmozgalom története tudományos feldolgozottságának jelenlegi állapota és konkrét eredményei lehetővé teszik azt, hogy kérdésünket — a magunk szabta határokon belül — kellően széles fesztávval vessük fel, hogy a vonatkozó jelenségek minél szélesebb körét bevonhassuk vizsgálatunkba. Nevezetesen arról van szó, hogy mialatt természetes módon koncentrálnunk a munkásmozgalom alapvető, legkövetkezetesebb, forradalmi sodrára, nem kerülik el figyelmünket azok a viszonylag periférikus jelenségek sem, (mint az akár már akkor, akár később reformistává vált vezetők megnyilvánulásai, a különböző ellenzéki és frakciós csoportok tevékenysége stb.), amelyek között témánk szempontjából időnként lényeges mozzanatok találhatók. Itt, gyűjtésünk „geográfiájának” körülhatárolása kapcsán említjük meg azt is, hogy az általunk vizsgált jelenségek körébe vonjuk mindazokat a recepciós tényeket, amelyek az első magyar munkásállam, a Magyar Tanácsköztársaság 133 napos időszakára esnek.

c) Az általunk közzétett anyag kapcsán figyelembe veendő, hogy az első rendszerezés kísérletéről van szó. Bármennyire paradoxnak tűnik, tény, hogy a magyar— orosz irodalmi kapcsolatok történetének viszonylag elégséges feltártsági szintje mellett éppen GORKIJ (mégpedig eszmei-esztétikai sikon legnagyobb hatású időszak, az 1900—1919 évekbeli) „fortunájának” a vizsgálata az egyik máig is csaknem fehér folt. Néhány, másfél-két évtizede íródott összefoglaláson kívül nem rendelkezünk sem magyar fordításainak akárcsak valamennyire is teljes bibliográfiájával,

sem a vele kapcsolatos kapcsolat-, befogadás- és hatásproblémák legfőbb elvi vonatkozásainak monografikus feldolgozásával. Azzal, hogy dolgozatunk témája korábban egyáltalán nem volt még tanulmányozás tárgya, összefügg közleményünk egyidejűleg tényfeltáró és értékelő jellege.

1. Mivel az irodalom létezése és funkcionálása kizárólag a műveken keresztül valósul meg, témánk szempontjából az tűnik a legfontosabbnak, hogy a magyar munkásság, abban a mértékben, amint a kultúra, az olvasás hatókörébe került, a realista és szocialista ihletésű művek sorában megismerkedhetett GORKIJ műveivel is. [1] Ennek kizárólagos forrásául természetesen nem lehet csupán a kifejezetten munkás- és szocialista lapokat tekinteni. Az akkortájt megjelenő egyéb időszakai sajtó bizonyos részét (főleg a helyi lapokat és az ún. családi hetilapokat) olvasták munkáskörnyezetben is, tehát az e lapok által közölt GORKIJ-írások ilymódon eljutottak a munkásolvasókhoz is. (Ebből az következik, hogy műveinek ismertségi köre némileg — bár nem túl lényeges mértékben — szélesebb körű, mint alább következő fejtegetésünkben, ahol tematikai okokból kizárólag a szociáldemokrata, szakszervezeti stb. sajtóra koncentrálunk.)

Mindamellettt magyarra fordított műveinek a munkás- és szocialista sajtóban való közlése különleges jelentőséggel bír. Ez az a közeg, ahol e művek természetes rezonanciára lelnek, ahol pszichológiai hatásuk számára a legkedvezőbb talaj adódik. (Ezt gyakran külön is elősegítik a szerkesztőségeknek a művek előtt közölt megjegyzései, az íróról, életéről, műveinek sorsáról adott rövid glosszák stb.) Ezért tulajdonítunk különleges jelentőséget annak, hogy (még egészében publikálatlan bibliográfiánk tanúsága szerint) *Makszim Gorkij minden hatodik magyar fordítása éppen a munkás- és szocialista sajtóban jelent meg.* [2]

Ezen belül az a figyelemreméltó, hogy a munkásolvasók ilyen közvetlen ismeret-ségére GORKIJjal saját sajtójukban már viszonylag röviddel azután sor kerül, amikor a magyar olvasó egyáltalán kézhez kapja az író műveit. A Mezőfi-csoport lapjának, a Szabad szó c. agrárszocialista újságnak az 1902. évi naptárában jelenik meg a *Перед лицом жизни*-vel GORKIJ. A közlések kronológiájának közelebbi vizsgálata során pedig az derül ki, — és ezt nem lehet függetleníteni az életmű tartalmi vonatkozásaitól — hogy az általunk most szemügyre vett fordítások több mint fele éppen az osztályösszezapások éles szakaszaiban találja meg az utat a magyar munkásolvasóhoz — az orosz forradalom által is ösztönzött 1905—1906-os belpolitikai harcok fellángolása idején és a forradalmi vihar három éve alatt, 1917—1919-ben.

A gorkiji életműnek a munkássajtóba való bekerülése mennyiségi mutatóiról beszélve, arra az eddigi kutatásaink során felfedezett csaknem 70 fordításra gondolunk, melyek több mint 30 művet tolmácsolnak a magyar olvasó számára. [3] Hogy sok-e vagy kevés ez a félszáz fordítás, azt két viszonyítás segít eldönteni. Az egyik a kor-szak teljes magyar GORKIJ-fordításaira vonatkozik. Mint erre már fentebb rámutat-tunk, ez sem kevés. A másik a környező országok munkássajtójában közölt GORKIJ-írások számával való összevetésből adódik. Ez azt mutatja, hogy a magyar szám csak három ország munkássajtójában közölt GORKIJ-fordítások számától marad el. Az első a lengyel: itt, a Lengyel Királyságban az orosz sajtó mint belföldi terjedt, ez abszolút előnyt adott a Gorkij-műveknek is hozzáférhetőség tekintetében. [4] A második a német: itt (Berlinben) működött a Ladizsnyikov-kiadó, az író „vezér-képviselője”, ez — különösen 1905 után — elsőnek közölte oroszul a műveket, melyekből a német (többek között a munkás) sajtó sokszor már a szedés alatt is közölt részleteket. [5] A harmadik a bolgár: közismert G. BAKALOV aktív kapcsolata az íróval, aki számos művét kéziratban, illetve a korrektúrában megküldte a bolgár

szociáldemokrata lapoknak. [6] E három ország munkássajtója tehát közvetlenül hozzájutott a friss közlésekhez, amiktől a magyar munkássajtó el volt zárva — többi között — éppen a három többiben meglevő előnyös mozzanatok hiánya miatt:

(Jegyezzük meg meg, hogy ezen felül féltucatnyi olyan mű jelent meg GORKIJ neve alatt, amit mások írtak, köztük az ismert orosz eszer író, Gigorij GERSUNYI, Makszim PESKOV, az író fia és mások. Különleges sorsa volt ezek közül GERSUNYI A szétrombolt gát című balladisztikus novellájának, mely bejárta az egész európai munkássajtót, magyarul pedig összesen 13 közlésben ismeretes.)

2. Vizsgáljuk meg, mi volt az, amit a folyamatosan „érkező” gorkiji művekből a magyar munkássajtó hasábjain való közlésre kiemelt.

A „kis műfajok” közül első sorban realista művei szerepelnek itt, olyanok mint a Болесь, Вывод, Герой, Двадцать шесть и одна, Озорник, Погром, Тюрма, Ярмарка в Голтве. Ez a válogatás két okból is jellemző. Először azért, mert vagy élesen kritikai jellegű művekről van szó, vagy olyanokról, ahol egyszerű emberek alakját rajzolja az író, néhol pedig lázadó embereket mutat be (idézőjelben vagy anélkül). De az is jellemző, hogy ezek között nem találunk egyetlen ún. „bosszak”, csavargó-elbeszélést sem. (Ennek elvi jelentősége van a munkásmozgalom Gorkij-recepciójában, ehhez később, a kritikai visszhang értékelésekor visszatérünk.) Továbbá filozófikus, allegorikus jellegű műveit találjuk itt (Вода и её значение, И ещё о черте, Перед лицом жизни, Товариш, Часы, Человек), melyek áttételesebb, ám mégis közérthető módon hoztak olvasóközönségbe fontos szociális és etikai igazságokat. Természetes szószékre letek a munkássajtóban az író publicisztikai művei is. Ilyenek az első orosz forradalom időszakában a Ко всем гражданам..., К рабочим всех стран, К пролетариям Италии, Обращение к Англии. Élénk visszhangot keltett az Interjúim sorozat legremekebb pamfletjeinek (Один из королей республики és a Русский царь) a közlése. Az európaival arányosan rezonanciát váltott ki 1918-ban először közölt felhívása, az Обращение к народу и трудовой интеллигенции. A győztes magyar proletariátushoz intézett üdvözlője, valamint a tanácskoimány által könyv-alakban, illetve több nyelven is közzétett Обращение... jelentős politikai, agitációs szerepet töltött be. [7]

E körből azonban mégis heroikus-romantikus műveinek lefordítása tett legjelentősebb fajsúlyra szert a magyar munkássajtóban. Ezt a mennyiségi arányok is alátámasztják: az e lapokban közölt minden negyedik fordítás, az elbeszélések csaknem fele ehhez a műfaji csoporthoz tartozik. A legelterjedtebbek a következők voltak: a Danko-legenda (a Старуха Изергиль-ből különböző években csak ezt közlötték a munkáslapok), a Сказки об Италии (9 mese a ciklusból), a Песня о Буревестнике (előbb a Весенние мелодии keretében, később önállóan is) és a Песня о Соколе. Egyáltalán nem véletlen, hogy ezek a művek ilyen jelentős helyet foglalnak el itt. Egyrészt — mint erre helyesen éreztek rá a szerkesztőségek — éppen belőlük meríthette a munkásolvasó azt a pozitív, emocionális töltetet, melynek ezreihez hasonló hozzájárulhatott a forradalom lélektani előkészítéséhez. Másrészt viszont (mint erre még annak idején V. VOROVSKIJ rámutatott) e művek elvont allegorikus jellegében az akkori orosz proletárharc még viszonylag éretlen viszonyai nyertek kifejezést. A munkásság osztályérettségének viszonyai a századelő Magyarországon sok tekintetben hasonlóak voltak, ezért érthető éppen ezeknek a műveknek a közlése iránti vonzódás.

Az író két regényének kiadásáról kell témánk összefüggésében szólni.

Az anyát első ízben 1908-ban fordították le magyarra és közlötték a Magyar szó-ban. E tény eszmei és irodalomtörténeti jelentősége kétségtelen. Az azonban aligha tételezhető fel, hogy a haladó polgári lapban való folytatásos újságközlés

közel vihette a regényt a munkásság egy akármennyire is jelentős részéhez. Mint ahogy az a szépszájú előadás, mely – egykorú dokumentumok tanúsága szerint – a munkások között a regényről elhangzott, s melynek előadói támaszkodhattak WILDNER Ödön alapvető felismerést tartalmazó értékelésére („GORKIJ ezzel hatalmas követ rakott le az igazán korszerű és igazán szociális szépirodalom épülő új házához”), [8] ha nyújtott is támpontot a Gorkij műveiben való tájékozódáshoz, nem helyettesíthette a közvetlen olvasói átélést.

A széles tömegekhez a regényt 1912 tavaszának pesti forradalmi eseményei hozzák el. Nem lehet az időponttól független véletlennek tekinteni, hogy éppen röviddel május 23 után kezdi a szociáldemokrata párt központi lapja, a Népszava folytatásokban közölni a regényt. (1908-ban már Pável beszédét közölte a lap.) A következő évre áthúzódo folytatás lezárása után ugyanebben a fordításban jelenik meg a regény első ízben könyv alakban magyarul.

A második olyan regénye, amely megjelenését a munkásmozgalomnak köszönheti, a ДЕТСТВО. Kiadásának előkészületei már korábban megkezdődtek, LENDVAI István kapott megbízást a fordításra, a nyomdai munkák azonban csupán augusztus 1. után fejeződtek be. [9]

GORKIJ drámaírói munkássága egészében szinte ismeretlen volt hazánkban a felszabadulás előtt. Nyomtatásban (tehát valamennyi színház számára hozzáférhető formában) csupán az Éjjeli menedékhely jelent meg, igaz, rögtön az első évben, 1903-ban, négy fordításban. A kolozsvári, pozsonyi és a győri színház néhány előadásban bemutatta 1906, illetve 1907 során a Nap fiait is. A Kispolgárok előkészületei is megkezdődtek, napjainkig fennmaradt fordítása — kéziratban — értő elemzésre vár.

E tények fényében annál jelentősebb az a tény, hogy az Ellenségek c. darabjának (mely a szocialista realizmus legelső regényének mintegy dramaturgiai párhuzama) legalább egy részlete a munkássajtóban megjelent 1907-ben.

Az elmondottakon kívül a magyar munkás és szocialista sajtó GORKIJ műveinek magyarországi elterjedéséhez való hozzájárulását tanúsítja az is, hogy az író számos művével a magyar olvasó 1919-ig csupán e sajtó hasábjain ismerkedhetett meg. Ezek tételes felsorolását második függelékünk tartalmazza, közülük a vasutas szakszervezet lapjából a Товариш!-t és a Népszava Olvasótárában közölt Человек-et emeljük ki.

Végül a fordítások megjelenésének topográfiájáról szólva megemlítjük, hogy ezek több mint felét a központi lap, a Népszava közölte, a többi pedig tematikai gyűjteményekben, szakszervezeti újságokban és a különböző frakciós és szakadár csoportok orgánumaiban látott napvilágot. E kérdésen belül figyelemreméltó, hogy a helyi, vidéki munkássajtó is erejéhez mérten kiveszi a részét ebből a munkából: minden ötödik közlés ide kötődik.

3. GORKIJ rendkívüli jelentőséget tulajdonított alakjai színpadai megformálásának. Az a tény is, hogy a század elején egy időre félreteszi a prózát és darabokat kezd írni, annak a törekvésének a megnyilvánulása volt, hogy humanista eszméit magának az életnek a közvetlenül ható, képszerű alakjaiban fejezze ki.

Közismert az a valóságos diadalmenet, mely legismertebb és máig is leginkább ható darabjának, az Éjjeli menedékhelynek az útját jelzi az európai, jelesen a magyar színen. Adataink szerint csupán 1903—5-ben az ország több mint hatvan városában játszották, többhelyütt néhányszor fel is újítva. Mégpedig nem csupán magyarul: Nagyszebenben és Brassóban a helyi német, Újvidéken a szerb együttes is bemutatta, Iosif VULCAN Nagyváradon megjelenő folyóiratában, a Familiában egy részletet közölt a darabból.

Már az 1903 nyarán közölt pesti recenziókban is találunk egy-egy elejtett megjegyzést a Krecsányi-féle budai előadások közönségének zömmel plebejus jellegéről. A vidéki szinikritikák egyes passzusai kifejezetten arra utalnak, hogy a nézők között jelentős számú munkás volt. Nem elszigeteltek az olyan adatok sem, mint a kolozsvári és a kassai színház hirdetése, ahol a darab 1906-os felújítása során kifejezetten munkáselőadásokat is rendeztek. Ezekon a sorozatokon GORKIJ darabja HAUPTMANN Takácsok és HEYERMANS Remény c. darabjai mellett ment. [10]

És nagyjából ezekben az években kerül a darab a munkás-színjátszó körök műsorára is. A központi szociáldemokrata sajtó és a szakszervezeti lapok gyakran közölnek hirdetményeket a darab előadásáról a munkásotthonokban, vendéglőkben stb. Sok idevonatkozó adatot találunk a mozgalom vezetőinek és közkatonáinak visszaemlékezéseiben is. [10/a]

És ha a darab a hivatásos magyar színen iskolát teremtett, a fejlődés egy új szakaszát nyitotta meg azzal, hogy az élet kegyetlen igazsága realista ábrázolásának példájául szolgált, a munkás-színpad számára még fontosabb mondanivalója volt: elősegítette a társadalmi igazságtalanság tudatosulását, ébresztgette a cselekvő tiltakozás gondolatát és egyúttal hozzájárult a helyes műsorpolitika kialakításához is.

1919-ben, a vidéki és a másodrendű fővárosi színpadokon való hosszú bolyongás után a darabot az egyik legjobb pesti együttes, a Magyar Színház mutatja be.

4. A fiatal magyar proletárfilm is ekkor teszi az első lépéseket az új tartalom megtalálása felé és arra törekszik, mint a proletárdiktatúra kikiáltása utáni első napok egyik programszerű kijelentésében olvassuk, hogy a milliók számára olyan filmeket nyújtson, „amelyek szórakozva fogják terjeszteni az eszmét, a tudást, az új idők erkölcsét”. [11] Ebben az összefüggésben — DEÉSY Alfréd 1917-es, a z Éjjeli menedék hely egy-egy motívumai alapján készített RADMIROV Katalin c. filmje után — ismét GORKIJ művei után nyúlunk. [12]

A budapesti filmgyár ekkor összeállított távlati tervében a világirodalom nagy realista és szocialista műveinek megfilmesítési programjában szerepelt Az anya is. A Pénz c. film viszont, PALLÓS Sándor fiatal rendező a Cselkas alapján forgatott munkája a tavaszi hónapok során el is készült. Maga a filmszalag nem maradt fenn (ismeretes, milyen leszámolás várt mindenre és mindenkire, ami és aki a 133 nappal kapcsolatban volt: a terror áldozatává vált a rendező is), ellentmondások a források arra nézve, be érkeztek-e még mutatni július utolsó heteiben. A filmről érdemi ismereteink alig vannak, néhány felületes mozzanatot csupán az újságközlemények és a kortársak emlékei összevetéséből lehet kiszűrni.

Az a tény viszont, hogy a fiatal magyar szocialista filmgyártás GORKIJ-művet filmesített meg, rendkívüli jelentőségű. A világ filmográfiájának összevető vizsgálata alapján állíthatjuk, hogy — az 1917-es Deésy-filmmel együtt — ezek voltak (beleértve az összevetésbe még a forradalom előtti orosz GORKIJ-filmkísérleteket is) az első tulajdonképpen olyan *játékfilmek*, melyek a nagy proletáriró művei alapján készültek.

5. GORKIJ műveinek a magyar munkásmozgalomban vázolt „fortunáját” összegezve, tartózkodni kívánunk mindenféle túlságosan kategorikus ítélettől és látványos általánosítástól. SZABOLCSI Miklóssal együtt valljuk, hogy egy irodalmi műnek a munkásmozgalomra kifejtett hatását nem lehet közvetlenül és — még kevésbé — egzakt módon lemérni [13]. Viszonylag ritkák azok az esetek, amikor egy-egy mű agitatív, kimutathatóan közvetlen cselekvésre ösztönző szerephez jut. (Néhány, főleg 1918—19-ben megjelent GORKIJ-írás esetében talán lehet ilyesmire is beszélni.) Általában, az esetek többségében azonban a művészi alkotás, így a munkássajtóban közölt, illetve a munkásmozgalom résztvevői által egyebütt megismert

GORKIJ-művek hatása közvetettebb és áttételesebb volt. Elsősorban abban nyilvánult meg, hogy a személyiség formálásához járult hozzá, az ember tapasztalatát, jellemét és érzelmi kultúráját gazdagította-gyarapította, vagy LUKÁCS György szavaival, „belsővé vált”. Csak egy hosszabb időszak távlatában (egyrészt) és a hatást gyakorló irodalmi szövegek egész sora összességében (másrészt) lehet beszélni a szocialista irodalomnak is, jelen esetben Gorkij műveinek a magyar munkásmozgalomban kifejtett emberalakító szerepéről. Az a plusz viszont, amelyet azzal nyújtott hogy a cselekvő kételyt ébresztgette és közvetlen valóságában mutatta be a magatartásformákat, az eszményeket, a követendő példaképeket, — semmi egyéb nem lett volna pótolható. Ez az a pont, ahol nem pusztán ideológiai, hanem emberpszichológiai szükségleteket is kielégített a munkásmozgalomban, a forradalmak előkészítésében.

A művek konkrét visszhangját — a szakmai-irodalmi reflexióktól a tömegek spontán megnyilvánulásáig terjedő sokszínű palettán — tanulmányunk második, befejező részében fogjuk tárgyalni.

1. sz. függelék

*Repertórium**

A m	A munkás (Túrkeve)
A pr	Armada proletaru
B	Bányamunkás
C	cikk
C n	Červone noviny
D	Debrecen
E	elbeszélés
E kf	Előre képes folyóirat (New York)
E l	Előre
E (Ny)	Előre (New York)
É s sz	Éttermi segédek szaklapja
F m	Földművelő (Gyoma)
F m N	Földművelő Naptára
Forr	Forradalom (Omszk)
F n he	A forradalom névtelen hőseinek emlékére
H sz	Husadik Század
IE	Igaz Eszme (Békéscsaba)
Im	Az ifjúmunkás
IP	Ifjú Proletár
J	Jövendő
Ka	Kereskedelmi alkalmazott
Kp M	Kispesti Munkás
Kv FU	Kolozsvári Friss Újság
L	levél
M Ksz	Magyar Könyvszemle
MV	Magyar Vasutas
Na	Népakarat (Győr)
Na (NY)	Népakarat (New York)
Nét	A nő és a társadalom
Nm	A nőmunkás
Nsz	Népszava
Nsz N	Népszava Naptára
Nsz Ot	Népszava Olvasótára
P	pamflet

* A Kozocsa-Radó bibliográfiában az 5—7, 12, 16—19, 21, 24, 27., 28., 36., 48. 58/a, 59/a és 66. tételek találhatók meg.

PH	Pesti Hírlap
Pt K	Párttörténeti közlemények
R	regény
Rr	regényrészlet
S Szl	Sütők Szaklapja
Sch Fbl	Schneider Fachblatt
R soc	Revolutia sociala
Sz	Szamos
Szdr	szindarabrészlet
SzH	Szegedi Híradó
Sz Sz	Szabad Szó (Szentés)
Sz Sz N	Szabad Szó Naptára
T	Testvériség (Szombathely)
T (NY)	Testvériség (New York)
Ti	távírat
Tv	Tolnai világlapja
Ü	Üveges
V	Világ
Vh p	Vásárhelyi proletár (Hódmezővásárhely)
V k	Vörös katona
VU	Vörös Újság

Az élet ítélőszéke előtt 1902
Перед лицом жизни 1
SzSz N

E

Huszonhat és – egy 1903
Двадцать шесть и одна 2
S szl márc. 1

E

Rombolás 1904
Поргом 3

Sz Sz szept. 22.
E

A hős 1905
Герой 4

K a jan. 1.
E

Beszélgetés az élettel 5
Перед лицом жизни

Nsz ápr. 1.
E

Migunov, a hős 6
Герой

Kv F U ápr. 5.
E

Gorkij pöre 7
Ко всем русским гражданам и общественному

мнению европейских государств
Nsz ápr. 7.
C

Gorkij köszönete az olasz proletáriátusnak 8
К пролетариям Италии

Nsz ápr. 8.
C

Órák Часы Nsz május 11. E	9
A víz és annak jelentősége a természetben és az emberi életben «Вода и её значение в природе и жизни человека» Nsz május 16. E	10
A lángoló szív Старуха Изергиль Sz Sz máj. 22. E	11
A munkássághoz К рабочим всех стран Nsz jan. 11. C	1906 12
Az ördög И еще о черте Nsz jan. 11. E	13
Ne adjatok pénzt az orosz kormánynak! Не давайте денег русскому правительству! Nsz ápr. 8. E	14
Beszélgetés az étellel Перед лицом жизни M V jún. 22. E	15
A semmirevaló Озорник T szept. 1—22. E	16
A milliárdos Один из королей республики T okt. 6. P	17
A Dankó szíve Старуха Изергиль T okt. 20. E	18
Az Élet arculata előtt Перед лицом жизни T nov. 10. E	19
Eltárs! Товарищ! Nsz dec. 28. M	20
Látogatás az orosz cárnál Русский царь Fnhe P	21

„Eltárs”!	1907
Товарищ!	22
M V jan. 18.	
M	
„Eltárs”	
Товарищ!	23
Nv. MU márc. 3,10	
M	
Az ellenségek	24
Враги	
F: S. J.	
Nsz máj. 10.	
Szdr	
Dal a sólyomról	25
Песня о Соколе	
Fm máj. 24, 31.	
E	
Gorkij felhívása az angol nemzethez	26
Обращение к Англии	
Nsz jún. 30.	
C	
Az élet előtt	27
Перед лицом жизни	
Nsz Ot okt. 20.	
E	
A viharmadár	28
Песня о Буревестнике	
Nsz Ot nov. 24.	
E	
Az ember	29
Человек	
Nsz Ot dec. 22.	
E	
	1908
Az anya	30
F: Dr. Kelen Ferencné	
Мать	
Nsz máj. 17.	
Rr	
Stunden	
Часы	31
Sch Fbl jun. 10.	
E	
Vor dem Ungesicht des Lebens	
Перед лицом жизни	32
Sch Fbl jul. 10.	
E	
	1911
Sztrájk	33
Сказки об Италии	
Nsz júl. 12.	
E	
A páрмаi gyerekek	34
Сказки об Италии	
Nsz aug. 3.	
E	

Bolesz	35
Болесь	
Nsz aug. 24.	
E	
	1912
Az anya	36
Мать	
Nsz júl. 26.—1913. febr. 13.	
R	
Lelki harcok	37
Сказки об Италии	
Nsz júl. 30., aug. 1.	
E	
A valóság meséi	38
Сказки об Италии	
Nsz okt. 19.	
E	
A hő	39
Герой	
Nsz nov. 30.	
E	
	1913
A lángoló szív	40
Старуха Изергиль	
Nsz aug. 2.	
E	
	1914
Senzanami	41
Сказки об Италии	
Nsz jan. 8.	
E	
Pepe	42
Сказки об Италии	
Nsz jan. 17.	
E	
Az ég ajándéka	43
Сказки об Италии	
Nsz jún. 11.	
E	
Az orosz írók az angol írókhoz	1915
Ответ русских писателей английским писателям	44
Nsz ápr. 27.	
L	
	1917
Az óra	45
Часы	
Nsz jan. 24.	
E	
Gorkij Burzev ellen	
Бурцеву (Письмо в редакцию)	46
Nsz aug. 19.	
L	
	1918
Maxim Gorkij a művelt világhoz	47
Обращение к народу и трудовой интеллигенции	
Nsz dec. 28.	
C	

Az anya	48
Сказки об Италии	
Nsz N	
E	
Üdvözlő távirat a Magyar Tanácsköztársaságnak	1919
Письмо Венгерской Советской Республике	49
J márc. 30.	
Ti	
Maxim Gorkij üdvözlete	
Письме Венгерской Советской Республике	50
Nsz márc. 30.	
Ti	
Gorkij üdvözlő a tanácskormányt	
Письмо Венгерской Советской Республике	51
T márc. 30.	
Ti	
Gorkij a Magyar Tanácsköztársasághoz	
Письмо Венгерской Советской Республике	52
V márc. 30.	
Ti	
Maxim Gorkij üdvözlete	53
Письмо Венгерской Советской Республике	
V U márc. 30.	
Ti	
Maxim Gorkij pozdravil proletariát Uhorska	
Письмо Венгерской Советской Республике	54
C n ápr. 1.	
Ti	
Gorkij üdvözlő távirata	
Письмо Венгерской Советской Республике	55
Vh p ápr. 1.	
Ti	
Gorkij üdvözlete	
Письмо Венгерской Советской Республике	56
V K ápr. 1.	
Ti	
Woodrow Wilson vagy Lenin	57
Обращение к народу и трудовой интеллигенции	
Bp. Közoktatásügyi Népbiztosság kiadása	
C	
Kultúréhség	
Несвоевременные мысли	58
I P ápr. 13.	
C	
Valamelyik nyári este	58/a
Песня о слепых	
TV ápr. 19.	
E	
Chemare	
Обращение к народу и трудовой интеллигенции	59
R sós máj. 1.	
C	

Délvidéki város Сказки об Италии TV máj. 3. E	59/a
A börtönben Тюрьма E máj. 17. E	60
Provoláni ke kulturim lidem a socialistum vseh zemi Обращение к народу и трудовой интеллигенции P pr. máj. 18. C	61
Woodrow Wilson oder Lenin. Aufruf Maxim Gorkis Обращение к народу и трудовой интеллигенции Verlag des Volkskommissariats für...	62
A szemfényvesztő Детство Kp M jún. 18. Rr	63
Megrázó eset Детство Kp M júl. 6. Rr	64
Az orosz-népéletből Вывод E júl. 12. E	65
A sárga ördög városa Город Жёлтого Дьявола B. Légrády, 56—64. p. (Üi.: L. Andrejev: A gondolat)	66
Egy élet regénye Детство Bp. „Kultúra”, 338 p. R	67
<i>A külföldi magyar szocialista sajtóban megjelent Gorkij-írások</i>	
Az Orlov-házaspár Супруги Орловы Na (NY) aug. 2—okt. 8. R	1907 1
Az ördög mint sebész Еще о черте Na (NY) nov. 19. E	2
Az anya Мать F: Bárd Imre E (NY) szept. 12—? R	1908 3
Tselkas Челкаш T (NY) márc. 28—máj. 6. E	1911 4

Az ördög vándorlása. Első vándorlás О черте T (NY) máj. 9—? E	5
Sztrájk Сказки об Италии T (NY) aug. 3. E	6
Pármái gyerekek Сказки об Италии T (NY) aug. 31. E	7
A pajtások Товарищи [F: Isaák Márta] T (NY) jul. 11, 18. E	1912 8
Lelki harcok Сказки об Италии T (NY) aug. 22. E	9
A lángoló szív Старуха Изергиль E (NY) aug. 13. E	1913 10
Szabadság, szépség és a cinikusok О цинизме E (NY) jan. 15. C	1914 11
Senzanami Сказки об Италии E (NY) jan. 31. E	12
Pepe Сказки об Италии E (NY) febr. 3. E	13
Az anyá Мать F. Bárd Imre E (NY) márc. 28—jun. 20. R	14
Az ég ajándéka Сказки об Италии E (NY) jul. 4. E	15
Az ég ajándéka Сказки об Италии E (NY) jan. 1.	1916 16
Az ember Человек E Kf aug. 16. E	17

Beszélgetés az orosz cárral	1917
Русский царь	18
E (NY) jan. 18., 19.	
P	
Ének a sólyomról	1918
Песня о Соколе	19
Forr. ápr. 14.	
E	
Az ember	20
Человек	
E Kf aug. 11.	
E	
A viharriadár	21
Песня о буреветнике	
E Kf aug. 11.	
E	

Gorkijnak tulajdonított művek

Gátszakadás	1903
Nsz N	1
E	
Gátszakadás	1905
M V szept. 29.	2
E	
Gáttörés	3
Március (Orosz szám)	
E	
Gáttörés	1907
Éssz márc. 5.	4
E	
Lord Kitchener	1917
Nsz nov. 7.	5
C	
A villanylámpa	1919
I P jan. 27.	6
E	

A külföldi magyar szocialista sajtóban

Gátszakadás	1912
T (NY) jan. 18.	7
E	
Bolsevik mese	8
E (NY) márc. 30.	
E	

2. sz. függelék

Közléstörténeti és textológiai kommentárok a repertóriumhoz

Gorkij-művek

Ad 1. A filozófikus novella magyar nyelven a munkássajtó 5 közlése nyomán válik ismertté, innen veszik át később debreceni, szegedi és erdélyi polgári lapok is. [14]

Ad 2. Az egyik legnépszerűbb (12 magyar közlésben ismert) Gorkij-novellának a munkássajtóban lett egyetlen tolmácsolása.

Ad 3. A novella első magyar fordítása.

Ad 9. (45), valamint 7, 8, 10, 14, 20, 22, 24, 26, 29, 47 (57). Ezeket a műveket csak a munkássajtó közölte magyarul.

Ad 11. Ez a központi eszmei-művészi jelentőségű elbeszélés (Izergil anyó) volt magyarul a legismertebb Gorkij-novella: a két évtized alatt negyedszáz közlését sikerült felkutatnunk. Szembetűnő, hogy ezek között — a negatív példával „operáló” Larra-betétnovellával szemben — a közvetlen pozitív mondanivalójú Danko-legenda van túlsúlyban (16 közlés). A munkássajtó is mindhárom ízben ezt a legendát közli.

Ad 24. Kizárólag a munkássajtóból ismeri a magyar olvasó. A dráma utolsó felvonásának végét tartalmazza az „Ügyész: Mit akar? Jakimov: Én öltem meg az igazgatót (...) Levsin: Nem az a gyilkos, aki lesújtott, hanem az, aki okot adott a gyűlölségre. Teljesen igaza van, kedvesem” közötti részletet. Szerepel a Kozocsa-Radó bibliográfiában, de csupán a kritikai adatok között, ahol nincs utalás arra nézve, hogy a közlés fordításrészletet is tartalmaz.

Ad 30. A részlet (mely a regénynek a Magyar Szóban történt első közlése idején jelenik meg, de attól szövegében teljesen független), Pável bírósági beszédét adja közre. („De most felállt Pável és csönd lesz körülötte (...) és akik ennyire megfosztanak emberi méltóságának tudatától”).

31, 32. A Szabók Szaklapja német mellékletében közölt írások.

Ad 33. (valamint 34, 37, 38, 41, 42, 43, 58/a, 59/a). A nagy jelentőségű ciklus magyar tolmácsolására és megismertetésére elsőként a munkássajtó vállalkozott. Innen sugárzanak szét az egyes novellák a haladó polgári lapokba is. Pl. a szegedi Délmagyarország valamennyit néhány nap múlva a Népszava nyomán közli. [15]

Ad 47. (valamint 57). A felhívást a Tanácsköztársaság kormánya több nyelven is közli az intervenció csapatak közötti terjesztés céljából.

Ad 48. Kozocsa-Radó bibliográfiája tévesen a regény egy részleteként közli.

Ad 63 (valamint 64). A közölt résztelemek a VIII., ill. IX. fejezetek erősen rövidített szövegét tartalmazzák. A szövegvizsgálat bizonyítja, hogy a két közlés nem az ekkor már elkészült Lendvai-féle fordítás (67. tétel) alapján történt.

Ad 67. A regény már a Tanácsköztársaság leverése után jelent meg.

Már tanulmányunk nyomdába kerülése után sikerült felkutatnunk a törzsanyagunk e „kis függelékbe” foglalt adatokat. Ezek a szorosan vett témánkhoz, úgy tűnhet, nem kapcsolódnak, hiszen az országtól távol élő magyarság kultúrkörébe tartoznak bele. Hasznos mégis együtt látni az előző 67 tétellel, mivel (mint pl. az amerikai közlések nagy többsége) jórészt a Népszava nyomán láttak napvilágot, tehát az „óhazai” munkáskultúra szétsugárzását tükrözik.

Külön megemlíthető Bárd Imre „Az anya” — fordítása, mely — mint látjuk — négy évvel korábban kerül az amerikai magyar munkások kezébe, mint itthon.

Egészen különleges helyet foglal el a magyar szocialista Gorkij-közlések között az omszki „Forradalom” 1918. áprilisi „Ének a sólyomról” fordítása. Feltételezésünk szerint Ligeti Károly fordítása. [15/a]

Ezúton mondok köszönetet Kovács Józsefnek az amerikai és Milei Györgynek az omszki anyag felkutatásában nyújtott segítségükért.

Gorkijnak tulajdonított művek

Ad 1.—4. (valamint 7) Gersunyi novellája, melyet Szétrombolt sziklák címen két ízben a szerzője neve alatt is közölt a munkássajtó. [16] Gorkij-írásként kizárólag 1902—1907 között közlik. Mindkét címvariáns a német megfelelők fordítása.

Ad 5. A Népszava a szerzősége való utalás teljes egyértelműségével közölte ezt a Gorkijtől stílusában is idegen írást. Feltehetőleg a Leipziger Volkszeitung öt hónappal korábbi számából vette át, ahova viszont a Gorkij által szerkesztett Letopisz c. folyóirat júniusi számából került. А Летопись жизни и творчества А. М. Горького nem jelöl ebben az időben ilyen című írását a Letopisz-ben közölt művei között. Lord Kitchener nevével egyáltalán nem találkozunk Gorkij szépirodalmi vagy publicisztikai írásaiban.

Az írás németül még egyszer felbukkan 1917-ben a Das neue Deutschland-ban. Ad 6,8. Az új forradalmi élet egy jellemző mozzanatát felvillantó elbeszélés némileg rövidített fordításban két fordításban is megjelent magyarul. [17] Az elbeszélést Baluhatij tanúsága szerint Gorkij fia, Makszim Peskov írta. [18] (Megjegyezhetjük, hogy az 1910-t megelőző években néhány hasonló publikálási „lapsus” Tolsztoj kapcsán is előfordult.) Később csupán németül még kétszer (1921, 1924) tűnik fel az írás. A német Gorkij-recepciót a teljesség jogos igényével összegző akadémiai bibliográfia még 1968-ban sem kérdőjelezi meg Gorkij szerzőségét, jólehet Baluhatij már 1936-ban az író szavaira támaszkodik. [19]

JEGYZETEK

[1] Az eddig (a Kozocsa-Radó bibliográfia adatai alapján) ismerteken túlmenően az orosz irodalom legjavát széles körben bemutatta olvasóinak a munkás és szocialista sajtó. Csak a legjelentősebb közlések közül utalunk néhányra: *Andrejev* (A forradalom dala, MV 1905. okt. 20.; A hét akasztott ember, Nsz 1911. febr. 24—márc. 28.; A kormányzó halála, Nsz 1912. jún. 27.) *Csehov* (Egy szélhámos naplójából, IE 1904. ápr. 20.; Az olvasás, Nsz 1905. ápr. 8.; Az információ, Nsz 1906. dec. 22.; A milliomos, Nsz 1908. ápr. 8.; Aludni, MV 1908. júl. 1.; Aludni Nét 1908. aug. 1.; Csehov-aforizma, Nm 1908. aug. 15.; Az utolsó szerzetes, Nsz 1910. szept. 25.; Inkognitóban, Nsz 1911. márc. 22.; Ványa Im 1913. jún. 1.) *Dorosevics* (Szent Judás, Nsz 1912. júl. 10.; A jó nemes császár, Nsz 1912. okt. 8.), *Garsin* (Vészjelző, MV 1905. márc. 17., 24.; Akit a harctéren felejtettek, Nsz 1914. júl. 17.), *Gogol* (Egy örült emlékiratai, T 1914. júl. 12.), *Korolenko* (A vén harangozó húsvéti ünnepe, SzSz 1907. máj. 16.; A vak, Nsz 1912. aug. 14.), *Kuprin* (A százéves aloé, Nsz 1914. júl. 22.), *Polonszkij J. P.* (A modell, SzSz 1904. júl. 14.), *Szaltikov-Scsedrin* (Hogyan táplált egy paraszt két tábornokot, SzSz 1904. ápr. 21.), *L. Tolsztoj* (A hazafiságról, Fm N 1903. 40—51. p.; Ezek és azok. Márciusi gondolatok, SzSz 1904. márc. 10.; Hol a megoldás? SzSz 1904. márc. 24.; Miért? SzSz 1904. ápr. 7.; Miért? IE 1904. ápr. 20.; Kiáltvány az emberiséghez, Fm 1904. ápr. 29.—aug. 19.; Munka, halál és betegség, SzSz 1904. máj. 5.; Sorozás, MV 1904. jún. 15.; Asszarhadon király, IE 1904. okt. 15.; Az élet, Fm 1907. április 26.; Miért? Na 1909. szept. 12.; Miért? Ü 1909. nov. 1.; Mi a pénz? A m (Tk) 1910. X. sz.; A két emelet, Nsz 1911. aug. 29.; Gyermekbölcsesség, Nsz 1912. febr. 12.; Három kérdés, Nsz 1913. aug. 23.; Munka, halál és betegség, Nsz 1913. szept. 16.; Egy parasztfü életéből, Nsz 1913. okt. 30.; Így kell ennek lennie? Bm 1914. febr. 12. Egy parasztfü életéből, Im 1914. márc. 1. Proszkuhin halála, Nsz 1914. júl. 2.; Alexej, a „fazék”, Nm 1917. okt. 1, 15.; A munkáról, Nm 1917. dec. 15.).

[2] Gorkij Magyarországon. (Adalékok az 1899—1919. évek recepciójához és kontaktusaihoz.) Bölcsészdoktori értekezés. 1972. ELTE BTK.

[3] Itt nem vesszük figyelembe a Gorkij névvel közölt, de kimutathatóan mások által írt művek közlését.

[4] Зинаида Рытер: Творчество М. Горького в польской литературной критике 1898—1917 гг. — Вестник Московского Университета, Серия Х. Филология (2) 1968.

[5] I. Idzikowski—G. Schwarz: Entwicklung und Wandel des Gorki-Bildes in Deutschland (1898—1965) — Maxim Gorki in Deutschland. Bibliografie 1893 bis 1965. Akademie Verlag Berlin 1968.

[6] И. Цветков: Максим Горький и българската литература. БАН 1964.

[7] Részletesen elemzi József Farkas A Nagy Október forradalmasító hatása a magyar irodalomban (1917—1919) c. tanulmányában. — Ötven év. A Nagy Október és a magyarországi forradalmak. 1967. Akadémiai — Kossuth.

[8] HSz 1907. 1056. p.

[9] Siklós András: Az 1918—19. évi könyvkiadás történetéhez. MKSz 1964. 2. szám.

[10] Kultúra és üzlet E (Kolozsvár) 1906. dec. 5.

[10/a] A sert a nyomdászok színiátszócsoportha nyitotta meg 1903 októberében.—Tiszay Andor közlése.

[11] A mozi a nép szolgálatában — Az Est, 1919. márc. 27.

[12] Ezt megelőzően is több orosz irodalmi műből készült magyar film. Így elsőnek 1916-ban Korda Sándor vállalkozott Dosztojevszkij hőseinek a mozivásznon való megelevenítésére (Fehér éjszákak), majd ugyanebben az évben készült el Deéry Alfréd Raszkolnyikovia és Nádas Sándor három, Csehov-novellából írott filmje. Az első Gorkij-film évéből (1917) Garas Márton Anna Karenináját említiük. — Nemeskürthy István: A mozgóképtől a filmművészetig. A magyar filmesztétika története (1907—1930). Magvető 1961.

[13] Szabolcsi Miklós: Irodalomtörténet és munkásmozgalomtörténet. — Ptk 1972. 2. sz. 137—8.

[14] 1907. nov. 8.; SzH 1909. dec. 12.; Sz 1910. febr. 24.

[15] Fenyvesi István: Orosz és szovjet kultúra a szegedi lapokban, 1890—1944. Repertórium.. Szeged, 1967.

[15/a] Nem véletlen, hogy éppen az Októberben költővé érett Ligeti Károly lapja közöl a legtöbb verset magyar költőktől az összes oroszországi internacionalista lapok között. Mint Pagonyi Antal Végrendelet c. életrajzi regényében írja (Kossuth, 1966., 144. p.), a magyar verseket egy Lusztig nevű színész írta le emlékezésből. (Innen az érthető pontatlanságok a szövegekben). A Gorkij-mű valószínűleg az eredeti némely rövidítése révén s a körülmények által diktáltan hevenyészve került lefordításra. Agitatív szerepe a szibériai forradalmi viszonyok közepette kétségtelen.

[16] Nsz 1914. nov. 20.; Nsz N 1915.

[17] Az I P előtt egy hónappal a PH közli Az orosz forradalom címen, 1918. dec. 29.

[18] С. Балухатый: Литературная работа М. Горького М.-Л. 1936. с. 245.

[19] Maxim Gorki in Deutschland. Bibliographie 1899 bis 1965. Akademie Verlag Berlin 1968.

DI E UNGARISCHE ARBEITER-BEWEGUNG UND M. GORKIJ

(1902—1919)

I. DER WEG DER WERKE

Von István Fenyvesi

Der ungarische Arbeiter-Leser bekam erstmaeig im Kalender der agrarsozialistischen Zeitung „Szabad Szó“ vom Jahre 1902 ein Gorkij-Werk direkt in die Hand. Die Hälfte der in der Epoche erschienenen über ein halbes Hundert Übersetzungen wurde während der Phasen der schafren Klassenzusammenstöße (1905—1906, 1917—1919) publiziert.

Von seinen Novellen gelangen hauptsächlich realistische und allegorische Werke zur Veröffentlichung. Diese Dichtungsart besteht fast zur Hälfte aus heroisch-romantischen Novellen. Keine einzige Bosnák-Novelle finden wir hier. Er erscheinen auch zahlreiche puplizistische Werke Gorkij's in diesen Zeitungen.

Seine schon 1908 übersetzte „Die Mutter“ erreicht die Arbeitermassen im Anschluss an die Revolutionsergebnisse des Frühjahrs 1912. Zur Zeit der Räte-Republik wird sein Roman „Meine Kindheit“ übersetzt.

Ausschnittsweise veröffentlicht 1907 die Zeitung Népszava Teile seiner „Die Gegner“. Das „Nachtasyl“ ist auch im Kreise des Arbeiterpublikums populär, es ist ein ständiges Stück auf dem Program der Arbeiter-Laienschauspielerzirkel.

Der 1917 in Anlehnung an das „Nachtasyl“ zusammen mit Katrine Radmirov (die später ein Opfer des Terrors der Konterrevolution wurde) von Sándor Pallós (aufgrund der Motive des Cselkas ?) gedrehte Film „Das Geld“ ist eigentlich der erste der aufgrund von Gorkij-Werken verfertigten Spielfilme.

Die Verbreitung der Werke Gorkij's in der ungarischen Arbeiterbewegung hat die Entwicklung des Klassenbewusstseins der Arbeitermassen sowie die Herausbildung der Arbeiter- und Sozialistischen Kultur gefördert. Mit dem Wachrufen des aktiven Zweifels und der unmittelbaren Vorführung der zu bezeugenden Verhaltensformen haben sie die ideologischen und psychologischen Bedürfnisse der Arbeiterbewegung befriedigt.

ВЕНГЕРСКОЕ РАБОЧЕЕ ДВИЖЕНИЕ И М. ГОРЬКИЙ (1902—1919)

I. ПУТЬ ПРОИЗВЕДЕНИЙ

Иштван Феньвеш

Венгерский рабочий читатель получил впервые непосредственно в свои руки произведение Горького в календаре аграрно-социалистической газеты «Сабад Со» за 1902 год. Половина свыше 60 переводов за исследуемый период появляется в острые моменты классовых схваток (1905—1906, 1917—1919).

Из новелл писателя публикуются главным образом его реалистические и аллегорические произведения. Почти половину произведений этого жанра в переводах составляют рассказы героико-романтического характера. Совсем не публикуются рассказы о босяках. Газеты печатают и ряд публицистических произведений Горького.

Роман «Мать», переведенный уже в 1908 году, находит путь к рабочим массам вслед за революционными событиями весны 1912 года. На время Венгерской Советской Республики приходится перевод романа «Детство».

Отрывок пьесы «Враги» печатается в газете «Нэпсава» в 1907 году. Пьеса «На дне» популярна и среди рабочих, она — в постоянном репертуаре кружков рабочей самодеятельности.

Вместе с кинофильмом «Каталин Радмиров» (по пьесе «На дне», 1917), кинофильм «Деньги», поставленный в 1919 году по мотивам «Челкаша» Шандором Паллошем (ставшим позже жертвой белогвардейского террора), — первые художественные фильмы, созданные на основе горьковских произведений.

Распространение произведений Горького в венгерском рабочем движении содействовало формированию классового самосознания рабочих масс, а также рабочей и социалистической культуры. Пробуждая активный скепсис и непосредственно показывая формы поведения как образец для подражания, они удовлетворяли идеологические и психологические потребности рабочего движения.

MÓRA FERENC ISMERETLEN LEVELEI PÓSÁÉKHOZ

Írta: HEGEDŰS ANDRÁS

Móra Ferenc a Pósa Lajossal történt találkozást — *A költő* (1923), *Szegedi életem 25. évfordulója* (1927), *A halhatatlanság körül* (1930) című írásaiban — több változatban írta meg. Annyszor alakított rajta, ahányszor íróként hozzányúlt. Fantáziája — szinte játékosan — új és új rendbe rakta a megtörtént esemény tényeit. Csak lényeges élményt használnak fel és variálnak ennyiszor az írók. Móra a maga életében sorsfordítónak tartotta a Pózával való találkozást. Azt ma már az előkerült Móra-levelekből biztosan tudjuk, hogy nem Szegeden, Dankó Pista temetésén és nem 1903-ban találkoztak először. Írónk — több verse megjelenése után — pesti egyetemistaként Péterfy Sándornak, a „tanítók atyjának”, ekkori jötevőjének ösztönzésére kereste fel Pósa Lajost. 1899. november 16-án így írta le a menyasszonynak küldött levelében a találkozást: „Nagyon szívesen fogadott, nem volt semmi különös mondanivalója, csak éppen meg akart ösmerni. Nekem is mondta, amit Péterfynek is mondott: hogy ez a Móra Ferencz már most is ér annyit, mint Móra István, már most is van akkora költői tehetség, mint az. Aztán csak arra kért, hogy Pestet itt ne hagyjam.” [1] A második találkozás történt 1903-ban Szegeden, a nótakirály temetésén. A gyászbeszédet a múzeum lépcsőjéről Pósa Lajos tartotta. A temetésről szóló riport megírására Móra kapott megbízást, aki ekkor még „a szegedi sajtó keze-lába”, „olyan szaladj-ide, szalajd-oda újságíró” volt. A szerkesztő előre közölte vele: vigyázzon, mert Pósa nagyon kényes arra, hogy milyen hűen jelenik meg az emlékbeszéde. Móra ki se ment a temetőbe, elrejtőzködött a szerkesztőségben, megírta és a nyomdába adta a tudósítást. A temetés után Pósa, aki maga akarta az újságírónak közlésre lediktálni a Dankó koporsója felett tartott beszédet, felhozta a nyomdából a kéziratot: „...átnézte, megölelt és azt mondta, hogy írjak meséket *Az Én Újságom*nak. Rám parancsolta a meseírást. Így aztán egészen 1914-ig dolgoztam Pósa bácsi lapjában” — idézte a nagy pillanat emlékét *Szegedi életem 25. évfordulója* című írásában.

Ekkor kezdődött nemcsak a két író, hanem a két család barátsága is.

Móra, azokban a levelekben, amiket 1914-ig Pósának s 1933-ig Pósánénak, „Lidike mamá”-nak írt, leplezetlen nyíltsággal vallott önmagáról. Tudjuk, írónk epikai alkotásait is áthatotta a líraiság, s ez gyakran megnyilvánult abban is, hogy őszintén kitárulkozott, nyíltan felmutatta magát, de ezek a levelek Móra életének olyan problémáiról is hírt adnak, amik még a nála oly gyakori reflexiók formájában, odavetett megjegyzéseként sem tűntek fel az alkotásokban. A levelekbe zárt vallomások összetettebb s így teljesebb képet adnak Móra egyéniségéről, emberi sorsáról és írói szemléletéről, világáról.

Ezek a levelek azért is jelentős dokumentumok, mert Móra írói életének szinte az egészéről, az 1905-től közel a haláláig tartott periódusról, ennek minden jelentős mozzanatáról szólnak.

Móra „az irodalom virágos kertjében”

Pósa adott Mórának, a vidéki újságírónak először lehetőséget arra, hogy *Az Én Újságpm* lapjain gyermekirodalmi alkotásaival az ország színe elé lépjen. Sőt, Pósa volt az is, aki először nevezte Mórát a legnagyobb élő gyermekírónak. Csak egyetlenegy levélben, 1906. december 21-én így halmozta az értékelő, dicsérő megállapításokat Móráról: „Senkiben se telik nekem olyan nagy örömem, mint tebened ... Nyelved zamatos magyarságában gyönyörködöm; tartalmas írásod művészi formája mindig meglep...; minden egyes dolgod egy-egy kis költői alkotás. Úgy csordogál tolladból a mese, mint a méz... Költő vagy, író vagy, művész vagy a legjavából... Sok örömem volt már új tehetségek szárnyának bontogatásában, de senkiben sem telt még annyi örömem, mint te benned.”

Móra levelei a hála szavait zengték, és már nem is a baráti, hanem a gyermeki ragaszkodás, szeretet forró vallomását visszhangozták. Mindig frissen és a kifogyhatatlan költői képekkel a prózát líraivá finomítva...

1906. augusztus 24-én így fogalmazta Móra a névnapi üdvözlét: „A sok Lajos-napi köszöntő közt, amely az ország minden tájáról megkeresi holnapra a radnóti poéta-félszket, bizonyosan egy se száll hozzátok szerényebb helyről, mint a mienk, de bizonyosan egyiknek se ad szárnyat a mienknél igazibb szeretet. Szíved, lelked bő terméssel, örök nyárral áldja meg az Isten, soha ne fogyatkozzon meg a virág, amit angyalkezek szórnak az utadra.” 1909. december 10-én Móra így köszöntö meg Pósának legújabb írásairól küldött dicsérő megállapításait: „Fejedelmi bőkezűséggel szórod a gyöngyöt a szegény vándorlóra, — persze futja a te kincses-táradból. S mit tagadnék rajta: biz én nekem jól esik bele öltözködnöm ezekbe a gyöngyökbe... Tudom én azt, hogy a Te hozzám való, meghálálhatatlan szereteted nagyító-üvegén keresztül nézed a dolgaimat, de azért mégis csak jól esik a dicséret. Az az én Pegazusomnak az abrakja.” Amikor Móra felesége kórházban volt Pesten s Pósaék többször meglátogatták a beteg asszonyt, írónkban „himnusz csattogott”, szívéből „hálaadó imádság” kelt szárnyra: „Mindig tudtuk, hogy ti vagytok a legjobb emberek a földön, annyira jók, hogy a ti jóságtok már nem is erre a világra való... Az a figyelem, az a gyöngédség, a szeretetnek az a szülőt, rokont felejtető mértéke, amivel ... át melegítettetek bennünket, mintha a legszebb meséskönyvből lenne kivágva. Lám, így ismeri meg őszbe csavarodott fejjel, főlhasogatott szívvel, öreg korában az ember a kedves jó tündéreket, akikben gyerekkorában sem hitt s amikor érzi a fején és a szíven a simogató, áldott kezüket, akkor nem tud egyebet tenni, mint a gyerek: csendesesen sirni boldog örömeiben...” 1913. augusztus 24-én így küldte jó kívánságait Pósának: „Lelked tüznél senki többet nem melegedett, mint mink, — tiszta fénye tartós lobogását senki őszintébben nem kívánja.” Az egyik levélben „lélek szerint való apám”-nak nevezte Pósa, a másikban „fiúi kézcsókkal” borult a kezükre, majd így fogalmazta meg családjá nevében a Pósaékhoz tartozást: „...akikhez olyan közel vagyunk, mint fészkelő madár a fájához”. S amikor 1914. júniusában Pósa betegségéről az első „riasztó hírt” olvasta az újságban Móra, Pósanénak így írt: „...apám haláláról maradt könnyekkel sirattam meg, annál keservesebben.” Ha Pósa halála után az özvegytől jött a meleghangú levél, írónk így vagy ehhez hasonló gondolatokkal zárta válaszlevelét: „... olyan jól esik a simogató anyai kéz, ha még olyan bús és erőtlen is: mi a lélek szerint való apánk áldott és áldó, felejtethetetlen kezét is érezzük benne.”

Említettem, hogy ezt a ragaszkodást fűtötte az a tény, hogy Móra, a vidéki író *Az Én Újságom* hasábjain kapott először lehetőséget arra, hogy az ország olvasóihoz szóljon. Azt rögtön jegyezzük meg, hogy nem Pósa formált belőle ifjúsági író,

ő csak a közlési lehetőséggel kicsalogatta belőle azt, ami már készen volt benne. Móra az induláskor teljes értékű ifjúsági írónak bizonyult. Sajátos írói egyénisége, művészi élményanyaga, erkölcsi felelősségérzete, pedagógiai hajlama, gyermek-szeretete, művészetének sajátossága tette a fiatalok alkotójává. Sőt, Móra írásai révén lett igazán nagyhatásúvá, művészi értékűvé *Az Én Újságom*.

Fokozta Mórában a Pósa iránti tiszteletet az is, hogy — éppen úgy, mint Tömörkény, Mikszáth, később pedig Kosztolányi — ő is a művészi értékű magyar gyermekvers megteremtőjét látta *Az Én Újságom* szerkesztőjében. A gyermekek költőjét dicsérte benne, „a dalok és mesék fehérszakállú, aranyos királyá”-t, aki arra tette rá az életét, hogy a magyar gyerekek lelki tápláléka ne lehessen többé „régí sovány pedagógiai tészta, a tanköltészet cukrával, mákjával behintve”.

Jobban megértjük ezt a nem mindennapi, áhítatos, gyermeki ragaszkodást, ha azt is tudjuk, hogy Móra egy kegyetlen életperiódus után érezte meg a feléje nyújtott segítő, felkaroló kezét. 1903-ban még frissek írónk lelkén a sebek, amiket a pesti egyetemi évek idején, majd a sikertelen, megalázó álláskereséskor kapott. [2] Az előkerült levelekből ma már nyilvánvaló, hogy Móra 1897 szeptemberétől nemcsak nyomorgott, éhezett, fázott, hanem kiszolgáltatott, kihasználta szellemi proletár is volt Pesten. Reggel öttől este 11-ig tanult és különösképpen dolgozott, a korrektorságtól az adminisztrációs munkán át buta úri diákok tanítását vállalta el azért, hogy megélhessen és pénzzel támogathassa Kiskunfélegyházán élő öregedő szüleit. Saját bőrén tapasztalta meg, hogy a kapitalizálódó fővárosban az önzés, az egoizmus törvénye irányítja az emberek szemléletét, hogy azokkal az értékekkel, amikkel gimnazistaként szülővárosában méltán megbecsültnék érezhette magát, Pesten a kiszolgáltatottság mélységében találhatta, tudhatta magát. Nem véletlenül írta néhány hónapos pesti tartózkodása után kiskunfélegyházi menyasszonyának: „... annyi rosszat, az emberek annyi bűnit, nyomorúságát, kicsiségit láttam idefönt ezalatt a hosszú három hónap alatt, mióta fönt vagyok, hogy elég lesz egész életemre.” Oka volt rá, hogy ilyen állásfoglalással sűrítse össze magában a kapitalista főváros elleni haragvó ellenszenvét: „...ha egyszer elszabadulhatok Pestről, nem hogy vissza nem jövök többet, hanem még képpel se fordulok felé életemben.” 1900 tavaszán két hónapra alapvizsgás tanárságot vállalt Felső-Lövön, majd 1902. május 1-ig állásért könyörgött a miniszternél és más „méltóságos kutya”-nál; Kiskunfélegyháza urai még az irnoki állástól is elűtötték, míg végre újságíróként Szeged befogadta. Ilyen élmények után találkozott Pósával, aki megbecsülte, értékelte, tisztelte őt, — hogyne nevezhette volna szellemi apjának *Az Én Újságom* szerkesztőjét!

A „régí iskolába tartozók” körében

Persze, Pósa Lajos nemcsak gyermekköltő volt. (A gyermekirodalom történetében megvan a jelentősége még akkor is, ha verseit olvasva ma már a monoton egyhangúság, olykor-olykor a rutin és a primitívvé vált egyszerűség zavaróan hat is ránk. Gyermekversei közül kihulltak az idő rostáján az illi népszemléletet és a vallásos eszmeiséget sugárzó költeményei.) Felnőtteknek írott, konvencionális formai megoldásokat alkalmazó verseivel, amelyek a szellemi igénytelenséget és a problémátlan életszemléletet úgy tüntették fel, mint a magyarság és a moralitás eszményét, a „régí iskola”, a nép-nemzeti epigonizmus egyik vezér-egyénségévé s ezzel együtt a modern, az új idők új dalaival jelentkező költészet bigott ellenfelévé vált. Több tényező okozta, hogy a költő Móra „a régí iskola” köréhez csatlakozott, most az egyik legfontosabbról, a Pósa-hatásról, a Pósa-hoz fűződő érzelmi kötődésről

szólhatok csupán. Még az egyetemi évek végén, 1899/1900-ban úgy tűnt, hogy Móra, a költő az epigon lírával ellentétes költőeszménnyel jegyzi el magát. Amikor a kapitalizmus emberellenességét, a társadalom nyomorát átélte, amikor a természettudomány hatására megrendült benne az Isten-hit, amikor rádöbbsent, hogy a lelke bonyolult, kiismerhetetlen erők csatát ere, a kétely, a vívódás lett úrrá rajta, s ebből az életérzésből született is néhány megrázó erejű költeménye. Az *Éjszakák*, a *Hajnalhasadás*, az *Isten* című versekben a vívódó, útkereső Mórát ismerjük meg, a századforduló emberét, aki nagykorúvá akar lenni, önállóvá akarja kiküzdeni magát. Az *Isten* című verséből idézek:

Őrült, vad eszmék téptek, ostoroztak,
 Kimarva lelkem éles karmaikkal,
 Vérszomjasan és éhesen üvöltve.
 Vívogva verte össze szárnyait
 Gyötrelmeinek siró erdejében
 A kétkedésnek halálmadara.

Aztán itt van a nyomor és az állásnélküliség periódusában, 1902. március 30-án megjelent verse, a *Halljátok-e öreg tanáraitam...* Móra ebben a költeményben keserűen támadta tanárait azért, mert nem tárták fel előtte az élet igazi arcát, s nem mondták meg neki, hogy ő, a szegény maradjon a zsellér-rögön, hogy az élet piac, ahol minden hitványsággal van tele, ahol csak a gaz kelendő s a becsületnek nincs becsülete, hogy hamis nagyságoknak tömjént égetve többre lehet jutni, mint tudománnyal, s hogy csak az boldogul benne, ki saját lelkét bérbe adja. A költemény utolsó versszakából az is kicsendült, hogy Móra lényegében nem is öreg tanárait támadta, hanem azokat, akik miatt nem diadalmaskodhat az érdem és igazság, akik miatt fertelmes az élet.

Ilyen Móra-versek a Pózával kötött barátság, az ő költői eszményével történt azonosulás után nem születnek többé. Érdekes, hogy írónk ugyanekkor prózában, különösen publicisztikai írásaiban egyre inkább Ady szemléletével rokon...

A Pózáéhoz írott levelekben Móra a régi iskolához való tartozását egyértelműen megszólaltatta.

Kiss József költő, a *Hét* szerkesztője, írói jubileuma 40. évfordulóján meghívott vendégként fololvasott a Dugonics Társaságban 1910. február 9-én. Móra így tájékoztatta erről az eseményről Pózá február 15-i levelében: „Az ám, itt járt az ősz kuldus — a hogy ő mondja magáról — Szegeden. Az újságokba kiírta ugyan, hogy hogy fogják őt ünnepelni — előbb, mint Szegedre hírt adott volna, hogy jön-e csakugyan — de aztán irtózatosan megcsalódott s a mi gyűlölet belefér — pedig úgy nézem, még a csizmaszárában is ezt hord az a kis ember — azt alkalmilag mind ráköpi Szegedre.”

Elmondom neked, hogy áll a bál, mulass, vagy bosszankodj rajta, ahogy érdemesebbnek látod. A zsidó pap addig rágta a Tömörkény (a Társaság főtitkára — H. A.) fülét, meg a Lázárét (Lázár György polgármester, a Társaság elnöke — H. A.) (nagy versszakértő mind a kettő), hogy hazánk ősz költőjét végre is meghívták, hogy olvasson föl, mint vendég... A nagy költő erre a pesti lapokat tele fújta reklámmal, egyben pedig leírt ide a keresztfiának, Kun Józsefnek (verseit láthattad már a Hétben, többet, mint én, mert én a kezembe nem veszem őt év óta) — hogy lejön, de legyen *gavallér a társadalom* és adjon neki pénzt.” Kiss József hívei gyűjtést rendeztek, de — Móra közlése szerint — csak 300 korona gyűlt össze, ennyit pedig szégyeltek átadni. „... s így nagy hazánkfia nem kapott egy krajcárt se. Azért volt

olyan harapós, mint mondják, egész ittléte alatt, mint egy hörcsög. Ládd, milyen undorítóan szép ez az ünneplés így közelről.

Hanem hát mi közünk nekünk ehhez?”

Pósa tetszésére számítva, az ő ízléséhez igazodva írta Móra ezt a levelet: idegenül, ellenségesen, megvető gúnnyal szólt az ünnepele Kiss Józsefről; megfricskázta a jó barátot, Tömörkényt is a felolvasó ülés megrendezéséért; közölte, hogy öt év óta, 1904 óta — azaz barátságuk kezdetétől — a *Hét* nem volt a kezében. Móra szemléletét nem tette magáévá az a lap sem — a *Szegedi Napló* —, ahol írónk újságíróként dolgozott. A napilap „Kiss József Szegeden” főcímmel és „A költő-király felolvasása” alcímmel tájékoztatta olvasóit a Dugonics Társaság felolvasó üléséről. A tudósításban ezek olvashatók: „A koszorús költő, kinek negyven éves jubileumát most ünnepli az ország, Szegedre is lejött, hogy itt is hallassa szavát, hogy a Dugonics Társaságban felolvassa lelkének újabb szülötteit, az ő páratlan, igézően szép költeményeit.” Nemcsak a teremben tapsolták meg a költőt, az utcán, „... a torony alatt valósággal lázzal ünnepelte a közönség”. „Kiss József jól érezte magát köztünk s igen hízolgőn nyilatkozott Szegedről. A város nagyon tetszik neki, de kivált meghódította őt a magyaros, közvetlen és őszinte vendégszeretet.” Sőt, a *Szegedi Napló* ugyanebben a számában, külön glosszában szól arról is, hogy Kiss Józsefről könyv jelenik meg. Így méltattatta a vállalkozást: „A magyar társadalom, közélet és irodalom vezér-szellemi szövetkeztek egymással, hogy elégtételt szolgáltatassanak Kiss Józsefnek, magyar költészetünk díszének, azért a közömbösséggért, bántalomért és háládatlanságért, mellyel a sors és a nemzet hivatalos és választott képviselői fizettek halhatatlan dalaiért.”

Érdekes módon történt Móra taggá választása a nép-nemzeti írók szervezetébe, a Petőfi Társaságba 1915-ben. Pósa ekkor már nem élt, özvegye, aki szintén verselgetett, vette kezébe a kezdeményezést. Ő protezsálta be Mórát Szávay Gyulánál, aki levélben „megmozgatta Tömörkényt”, mint írónkhoz legközelebb állót, hogy készítse el az ajánlást, s ugyanakkor azt is közölte vele, hogy „ők, a régi iskolába tartozók, mindent megtesznek” Móra beválasztásáért. „Nem értettem a dolgot — írta költőnk Pósanénak 1915. november 30-án —. Szávayval én soha össze nem melegedtem. Az én kis cirokhegedűmre ki tehetné figyelmessé? Most már tudom, amit valahogy mindjárt sejtettem: hogy a Pósa bácsi áldott keze simogat engem a sírból is, lélek szerint való apámé, a ki engem a világon legjobban szeretett.

Én a Szávay jóakarataát megköszöntem és — elhárítottam magamtól, mint a minap itthon a városatyaságot. Ezt persze, más okból: szegényesen vagyok én föltarisznyázva a Petőfi Társaságba. Nemcsak arra értem, a mi kedveset össze cincogtam, s a mi bizony a magam szemében sem nyom sokat, de a hivatalos poéták közt a Pósa bácsi visszajáró lelkén kívül kicsodám maradt nekem? Ki tud én rólam, névtelen kicsi vidéki emberről, aki mindig szégyeltem kiabálni?

Most mégis a Pósa bácsi akarata döntött, a hogy kisugárzott Lidike mama leveléből.”

Pósané ösztönzésére Móra levélben fordult a Petőfi Társaság tagjaihoz, s kérte szavazáskor támogatásukat. Ilyen tartalmú leveleket küldött szét 1915. december 3-án: „Szávay Gyula úr az imént értesített, hogy ő és néhány jó emberem megszegyenítő jóakarattal tagul ajánlott a Petőfi-Társaságba. Csöndes, magamnak cirpelgető vidéki tücsök létemre ambícióim sohasem mertek ennyire szállni, — most, hogy biztatást kaptam rá, szabad legyen Nagyságos Uram jóakaratu támogatását is kérnem. Körül-belül húsz éve irogatok, verseim nagyrészt az Új Időkben és a Vasárnapi Újságban jelentek meg. Van néhány kötetem, mely miatt tán nem kell szégyenkeznem, új verskötetem most van sajtó alatt. Ennek egy próbaívét ide mellékelem az esetre,

ha a magyar költészet nagy kórusában az én kis cirok hegedűm eddig elkerülte volna Nagyságos Uram szíves figyelmét. Ez szóljon értem, ha tud.” [3]

Móra pontosan tájékoztatta Pósánét a kapott válaszokról. A választás előtt közel húszan ígérték meg szavazatukat. „Tömörkény a második választásnál — az elsőnél elbukott — 11 szóval került be — közölte Pósánéval —, de most úgy látszik, nagyobb az érdeklődés és sokan fognak szavazni.

A Bársony meghódítása nagyon kedvesen történt. Mikor Lidike mamának írt, még akkor nagyon bizonytalanul nyilatkozott. Közben azonban megkapta a levelemet s abban az ide is mellékelte néhány szelvényt. Erre tegnap este ezt a levelet kaptam tőle: „Kedves Uram, most nem érek rá sokat írni, csak ennyit mondok: Az *Aeterna solitudo* című verse miatt föltétlen önre szavazok. Szíves köszöntéssel stb.”

Pósáné szervező ügybuzgalmáért így mondott köszönetet Móra: „Megszégyenítő, soha meg nem érdemelt és soha meg nem szolgálható jóságának annyi bizonyosságát vettem minden felől, hogy a hálálkodásba bele se fogok. Kevés volna, akármennyit mondanék és szegényes az érzésnek addig a teljességéig, a mely már könnyben csordul ki.”

December 18-án választották be Mórát a Petőfi Társaságba. Ezzel költőként — szervezetileg is — „a régi iskola körébe” került... Pósa „visszajáró lelké”-nek, Pósáné közreműködésének köszönhetette, hogy országos testület tagja lehetett. Ez a tény is fokozta a Pósa emléke iránti tiszteletét. S ezt élete végéig többször kifejezésre is juttatta. Ő mondott emlékbeszédet 1919. januárjában Budapesten a Zeneakadémián az öt éve elhunyt költő tiszteletére rendezett emlékünnepen. Karcolatot írt róla 1929-ben, amikor elkészült Pósa szobrának agyagmintája, s 1930-ban a Városligetben tartott Pósa-szobor leleplezésekor is ő szólaltatta meg Szeged üdvözlését. [10]

A hála a halott költőnek szólt, aki megnyitotta előtte az „irodalom virágos kertjé”-nek kapuját. De Móra lírája, amivel az epigon költőkhöz kapcsolódott, szemlélete radikalizálódásával egyre apadt, majd végleg el is némult. Ady halálakor már a nagy költőben — akinek a költészetét évekig idegenkedve, ellenérzéssel figyelte — a forradalom költőjét köszöntötte, s 1920 után gyakran gyakran csipkelődő, lekicsinylő szót ejtett a Petőfi Társaságról. Még Pósánének is ezt írta 1922. március 8-án: „A Petőfi Társaságbeli dicsőségtől is megkeseredett a szám íze.” Kiss Lajosnak, a nyíregyházi múzeumigazgatónak, néprajzosnak a 20-as közepén így fejezte ki baráti ragaszkodását: „Több vagy nekem, mint az egész Petőfi Társaság.” [4]

„...fuldoklom a ... gondok zuhatagában...”

Móra napjai szakadatlan munkában teltek. Szegedi élete első 10—15 évét pásztázzuk csak végig: 1902-től a *Szegedi Napló* munkatársa, 1913-tól szerkesztője; 1904-től a múzeumot és a könyvtárat egyesítő Közművelődési Palota tisztviselőjeként vezette a könyvtárat, végezte az ásatásokat, rendezte és kezelte a természettudományi tárt, segített Tömörkénynek az „adminisztrációs teendők” végzésében, majd 1917-ben az intézmény igazgatója lett. Ahová „fizetség” kötötte, ott a „szerződés” miatt is, még inkább becsületből, morális felelősségből pontos munkát végzett. Bekapcsolódott a Dugonics Társaság munkájába, ahol nemsokára szakítkár, majd főtitkár lett, 1908-tól részt vett a Gyermektanulmányi Társaság tevékenységében. Kiépítette kapcsolatát a szabadkőművesekkel, a polgári radikálisokkal, 1915-ben tagja lett a Petőfi Társaságnak. Ilyen körülmények, ennyi elfoglaltság közepette kellett időt, alkalmat szakítania az alkotásra.

Nem csoda, ha a gondok zuhatagában fuldoklott.

Gyakran panaszkodott Pósának amiatt, hogy kevés ideje marad az alkotásra. Az *Én Újságom* szerkesztője pedig sürgette lapja számára az írásokat. 1909. november 15-én az ásatásokból az eső kergette haza Mórát. „Most már majd írok, ha tudok még — válaszolta Pósának —; mert más embernek hasznára van a pihenés, de nekem minden huzamosabb dologtalanság után újra kell tanulom az írást.

Én sajgom legjobban, hogy olyan rég nem voltam otthon (az *Én Újságomat* értem): de nem bírtam hazajutni. Vagy a Naplót kellett elhanyagolnom, vagy emezt, ha a szívem emide húzott is, amoda meg kötött a szegődség s annak muszáj eleget tenni, amire az ember szerződve van.” 1909. december 10-én számos kéziratot adott postára. „Gondolom, a *menyiség* ellen most már nem lehet panaszod. A kvalitás persze más dolog. Hamar munkának sok a lazája s biz én most elég sebesen dolgoztam. Tömörkény beteg lévén, a héten minden nap én írok cicerót; a hivatalban is kettőnk helyett kell helyt állnom, pedig így karácsony tájt töméredek rubrikával fekszik rá a statisztika az emberre s köztem és a számok közt amúgy is olyan természeti ellenkezés vagyon, mint az egér, meg a macska közt.” Az alkotóműhelybe világít be a levél néhány mondata: „Látod, még a verspenzummal is elkészültem, bár ez nekem mindig nehezen megy, részben gyakorlat híján is. Olyan ritkán írok verset, hogy mikor írok, mindig újra kell tanulnom a versírást.” 1911. január 14-én így kesergett: „Ez a sok hivatalos nyavalya, a mi megörlí az energiám, ez az ezer felé való kapkodás, ami megeszi minden időmet...” 1911. november 3-án ezeket írta Pósának: „A munkakedvnek, te magad láthatod, nem is volna híja nálam, csak idővel győzném. De most annak szűkében vagyok: az ásatás alatt a hivatali munkám is felhalmozódott s most a gazdátlan Napló is minden estém elveszi. Pedig vékonyan állok egészség dolgában: olyan ősinfluenzázt hoztam haza Csókáról, hogy majd megfojt.” 1913. március 22-én így sóhajtott: „...az agyam meg van csigázva...” 1913. október elsején a *Szegedi Napló* főszerkesztője lett, s ezzel a gondjai is súlyosabbak lettek. Rögtön királlysértési pert akasztottak a nyakába. Ebben az időben gyakori uzus volt a lapoknál, hogy a névtelenül megjelent cikkek esetében — ha perre került sor — „pénzen vett nyomdászt” küldtek el a tárgyalásra. Mórának is ajánlották ezt a lehetőséget, de elhárította, mert a látszatát sem akarta kelteni annak, hogy a *Szegedi Napló* vezércikkeit nyomdások írják. Azt meg szégyelte volna, hogy valamelyik újságíró kollégája mögé bújjon. 1913. október 16-án, a tárgyalás napjának reggelén azt írta testvérbátyjának, Móra Istvánnak, hogy vállalja a királlysértést, mert „mindössze arról van szó, hogy becsületesen teljesítettem a kötelességemet.” Mégis úgy alakult a helyzet, hogy a volt szerkesztő jelent meg a tárgyaláson, mint a cikk szerzője. Nyugtalansággal, keserűséggel írta este a levelet Pósa Lajosnak: „Ma készültem hosszú levélre s máról is elmaradt. Most nem az elfoglaltság, hanem a fáradtság miatt: ma tárgyalták egy királlysértési pörömet. Annyiban volt az enyém, hogy én írtam az inkriminált vezércikket, bár a felelősséget Fehér, a volt szerkesztő vállalta érte. *Három hónapi állami fogházat* kapott mindenki meglepetésére, mert a cikk nagyon ártatlan. Most az bánt, hogy nem engedtek engem magamat helyt állni azért, amit írtam, — holott ha én védhetem magam, engem bizonyosan fölmentenek.

Se baj, ezen is túl vagyunk most már.”

A világháború kitörésétől még inkább zaklatottabb lett az élete. Juhász Gyula azt írta Móra lapjáról, hogy a nagy háború első napjától kezdve „végig a vezető helyen mindig a békét siratta, mindig a magyar vért sajnálta, mindig a jövőt féltette...” A cikkek írójáról, Móráról pedig így vallott: „A háborúban a tollal küzdők sorában a legtisztább magyar hősök egyike volt a mi Móra Ferencünk.” [13] A tiszta tollért, a becsületes szerkesztői, újságírói tevékenységért Mórának zaklatás, nyugtalanság

lett az osztályrésze. Még a Pósa-jubileumra sem utazhatott fel Pestre: „... a váratlanul kapott sajtópörök nem eresztenek a redakció gályapadjáról, melyhez rettenetesen oda vagyok láncolva...” — írta Pósánénak. 1915-ben már súlyosan érzékelt, mit jelent becsületesen lapot szerkeszteni a becstelen háború idején. Augusztus 19-én így szakadt ki belőle a panasz: „Neken, szegény hajszolt állatnak megint nem jutott egy napi pihenés se. Második éve telik így el a főszerkesztőségnek, aminek vállallása nyilván nagyon elhibázott dolog volt. Folytonos idegmunka, sok izgalom, elszakadás az irodalomtól s messzebb, messzebb menő távolodás az én régi, csöndös, nézelődő életemtől. A háború végéig állnom a helyemet most már mégis becsületbeli kötelesség.” 1916. augusztusában már meg kellett fogadnia orvosai tanácsát, s „megtépett idegei”-vel egy hétre kiszökött a környezetéből, a felvidékre utazott. 1917. február 6-án „sivár élet”-ét emlegette Pósánénak. Tömörkény halála után a Kultúrpalota igazgatójává választották „megillető parádéval és erkölcsi elismeréssel”. A „magas méltóság” 100 korona fizetéstöbbletet jelentett egy évre, de inkább ezt vállalta, mint a felajánlott másik állást, amiért protezsztálója politikai érvényesüléséhez akarta őt felhasználni, „Kedvesebb nekem ez a tisztas szegénység..., inkább a mai független rabság, mint az” — írta Pestre.

1918 ősze, a forradalom új problémákat hozott Móra életébe. [14] Írónk a csöndben alkotók fajtájából való volt, a forradalom pedig tetteket követelt. „Magam nagy lelki válság előtt állok — írta 1918. november 29-én —. A forradalmat a magam részéről én már befejeztem volna s nincs egyéb vágyam, mint visszamenni a könyveim közé, mert én nem akarok semmi más lenni, mint ami vagyok, hiszen azért tértem ki a főispánság elől is. Az I. kerület mandátumát azonban már nehezebb lesz elkerülnöm. Pedig mire kell ez nekem? Nincs-e igazam, drága Lidike mama?” Nem úgy lett, ahogy Pósánénak írta. Neki — bizonyára — a régi kötelek miatt vállott így. Móra vállalta a forradalmat, túllépett pártja, a radikális párt programján is, ha igazi forradalmárrá nem is érlelődött. A következő hónapokban nem írt Pósánénak. Az ellenforradalom kezdetén jelentkezett ismét levéllel. A bizonytalanság, a rettegés, a bosszúállás időszakában ezek a sorok érzékeltették Móra helyzetét, lelkiállapotát: „... én a szerkesztésről már hónapokkal ezelőtt lemondtam, s bár a lap kötelékében megmaradtam, megbújtam a kultúrpalota áldott menedékszládján” — írta 1919. augusztus 22-én. 1920 elején ezt közölte: „... nyugodtan várom, akár mi jön, — mert hiszen minden jöhet a mai zord időben... mi közel vagyunk Kecskeméthez és vérpárás köd homályosítja el ma még a szelíd lelkeket is, hát még a farkastól fajzottakat.

Itthoni, szegedi emberektől különben nincs mit tartanom, itt engem mindenki ismer s hogy milyennek ismernek, talán eléggé bizonyítja, hogy mikor legjobban dühöngött a megtorlás, az én fizetésemet akkor emelte fel a város tanácsa. Hajam szála se görbült semmilyen pozícióban, a Napló szerkesztésétől csak azért léptem vissza magam jószántából, mert ki akartam térni az előre látott vak viharok elől.”

A 20-as évek végén, a 30-as évek elején Móra hajszolt, keményre edzett életének még volt egy nagy próbatétele: gyógyíthatatlan betegsége. Nagy emberre vallón tűrte a kínokat. Hős volt a halál kapujában. Pósáné 1933 őszén a férje emlékére rendezendő ünnepélyre előadónak hívta Budapestre a beteg író. Móra így kért felmentést 1933. november 9-én: „... ezt a levelet is ágyban írom, de még mindig nagyon gyöngye lábadozó vagyok. A rádió-előadást, közönség nélkül, ülve, előttem a vizes pohár helyett orvosságos üveggel meg bírtam tartani, de nagy közönség elé így, tizenöt kilóval lefogyva, nagyon bizonytalan tartással egyelőre nem állhatok. Ezért kellett elhalasztani díszpolgárrá avatásomat is Szeged törvényhatóságában. Az orvosaim avval biztatnak, hogy januárra megerősödök, addig azonban tilos a dobogóra lépnem.

Tudom, hogy a helyiség miatt nehéz a halasztás, de ha valami okból mégis januárra maradna az ünnep, a legboldogabban veszem ki belőle a magam részét. Most kénytelen felmentést kérni nagyon megroугált, szinte föl se ismerhető, mindnyájukat szívből ölelő Ferijük.”

Munkás, próbáknak kitett idegeket tépázó megedzett élete volt Mórának.

Móra Ferenc — családi körben

A Mórával foglalkozó irodalomtörténészek eddig keveset tudtak mondani írónk családi életéről. Pedig alapvetően fontos feltárni Móra családi, otthoni környezetét már azért is, mert írónk sok esetben a világot a családi ház ablakából nézte és művészetének gyakran ihletője és témája volt a család. Panka, a kislánya gyermekverseinek, meséinek, történeteinek lett bájos, szépséges tündére, az unoka, a Vadember pedig kötetnyi tárca írására inspirálta Apapát. Móra életművében ritkán tűnt fel felesége képe.

A most előkerült levelezés birtokában teljesebb és hübb képet rajzolhatunk Móra családi életéről.

A Pósaékhoz írt levelekben gyakran esik szó a feleségről, Ilonkáról és Pankáról, a kislányról. Ez természetes, hiszen a két család minden tagját baráti szálak fűzték egymáshoz. Pósaék nemcsak Móra, hanem Ilonka és Panka mindennapjaira, sorsára is kíváncsiak voltak.

Panka — ezekben a levelekben is — Móra életének bearanyozója, az igazi örömök forrása, kedvfasztó, erőt adó a nehéz napok, évek idején. 1915-ben, amikor magát „szegény, hajszolt állatnak” érezte, Pankában lelt egyedül vigaszra. Így szólt róla az augusztus 19-i levélben: „Pankáról dicsekvés nélkül nem lehet írni: hihetetlen gyorsasággal nyíló pompás virág, akit az apaszív csak remegő gyönyörűséggel tud nézni: ő, csak minden rossz időtől megkímélné a jó isten...” Sorjáztak a levelekben a Pankát dicsérő megállapítások: „Panka, hála istennek, változatlanul szép, erős és dolgoz...” „Virágos ifjú csónak, aki minden vizen könnyen úszik még.” „Panka: Panka. Nagy, erős, szép, jó.” Amikor a feleség, Ilonka súlyos beteg, egy vigasz van, Panka: „Jó, hogy Panka friss, szép, erős és jó. Igaz, hogy nem tesz naponta egy órát, míg együtt vagyunk, — de legalább addig felejtkezik az ember az élet nyomorúságáról.”

Móra életében az élet egyik nyomorúságát, nagy gondját, baját a felesége súlyos betegsége jelentette. A Pósaékhoz írott levelekben szólt Móra leggyakrabban és leg részletebben Ilonka betegségről. 1911. augusztus 11-én ezt írta: „Ezt a levelet szegény Ilonkám szerette volna megírni, de attól félek, soká lesz az, míg ő levelezget. A görcsök nem hogy ritkázódtak vagy enyhültek volna, inkább gyakoribbabb és hevesebbek. A hazaérkezésünk után való nap éjszakáján háromszor is ismétlődtek s ki nem mondhatom a szenvedésünket, amit fokoz a Panka rémüldözése. Eltávolítani meg nem lehet olyankor az anyjától, még erőszakkal se.” 1913 tavaszán pesti szanatóriumba vitte feleségét, s amikor jó hírt hallott állapotáról, így írt Pósanénak: „... most már megint összenevethetünk Pankával és vígabban locsoljuk a cserepes pünkösdi rózsánkat és megkértük, hogy ne nyíljon addig, míg anyu haza nem ér. Ugyanis csak akkor lesz nekünk pünkösdünk.” 1914. augusztus 14-én ezt közölte Pósanéval: „... Ilonka ... sokszor elájult, vért hányt s a szívem majd meghasadt, amilyen elerőtlenedve, gyerekké zsugorodva találtam, ágyánál a sirdogáló Pankával.” 1914. szeptemberében Móra újra felesége visszatért betegségről írt: „Úgy látszik, neki már ez a sorsa szegénynek, állnunk kell mindnyájunknak zúgolódás nélkül.” 1916-ban

ismét ezt kellett írnia: „Ilonka mára virradóra... megint hányt kétszer-háromszor, csupa gyomorsavat, aztán mikor megpróbálta a felkelést, elszedült... tele vagyunk nyugtalansággal és kétségbeeséssel: úristen, hát megint elülről kezdődik-e az egész kálvária?” Az 1916. október 18-án írt levélből már a nagyon megviselt, tépett idegzetű férj szava szólt: „Ilonka miatt sok nyugtalanságom van. Szegényke úgy ing-leng körülöttünk, mint az árnyék, mindig gyöngé és mindig fáradt... Életünk szép szelíd régi fénye emiatt homályosodóban van. Magam is fáradt vagyok s néha úgy érzem, nem bírom soká idegekkel. Az Ilonka miatt való gond a legnagyobb...” 1918. novemberében a diagnózis szerint „az új gyomorszájon új fekély” képződött, s Ilonka ismét hányt, szédült, fogyott. 1933. novemberében Móra operációja idején „Ilonka is lefogyott 44 kilóra... az izgalmak kiújították kétszer operált gyomor-fekélyét”.

Ilonkának nehéz volt hordozni, viselni ezt a betegséget. Azon nem is lehet csodálkozni, hogy a sok szenvedés miatt idegessé, ingerültté vált. Móra a keresztet — mindazt, ami ilyen betegségből a családra szakadt — türelmesen hordozta. Különben is érzékenyen reagált minden emberi szenvedésre.

Sokkal súlyosabban érintette, szinte megrázta Mórát az, amire 1906-ban jött rá véletlenül: felesége titkolt adósságot csinált. A hatszáz koronáért vásárolt fülbevalóról Ilonka azt közölte otthon, hogy az üveg, hamis gyémánt és csak 30 koronába került. Közben havonként törlesztgette az adósságot. Móra Pósnak írta meg az esetet, s ezt fűzte hozzá: „Hazudnék, ha azt mondanám, hogy nem fájt a dolog. Nem az a nyomorult pénz, hanem a hazugság. Az alatt a két hét alatt kezdtem én el deresedni... Azt sohse hoztam föl azóta — s látod, mégis minden elsején elhomósítja az árnyék a napunkat. Olyankor viszi a feleségem a részleteket...”

Ekkor tört, repedt meg Mórában valami...

1.

Kedves Bátyám!

A sok Lajos napi köszöntő közt, amely az ország minden tájáról megkeresi holnapra a radnóti poéta-félszket, bizonyosan egy se száll hozzátok szerényebb helyről, mint a mienk, de bizonyosan egyiknek se ad szárnyat a mienknél igazabb szeretet. Szíved, lelked bő terméssel, örök nyárral áldja meg az Isten, soha ne fogyatkozzon meg a virág, a mit angyalkezek szórnak az utadra. Isten mindhármatokat mindig szeressen.

Hálás híved:

Móra Ferenc

Félegyháza, 1906. aug. 24.

Én ezek fölött azt is kívánom, hogy szeretetükbe tartsanak meg.

Ilona

Én a radnóti fülemülékre bízom, a mit nem tudok elmondani.

Szegedi Pannika

2.

Kedves Bátyám!

Ezzel a vallomással, a mi alább következik, szombat este óta tartozom neked. Hogy ennyi ideig késett: bocsáss meg érte. Nem jutottam hozzá, hogy négyszemközt beszélhessek veled, — ez az egyik. Pedig annyira csak a kettőnk dolga, szegény fele-

ségemé, meg az enyém, hogy még a testvérem előtt se akartam beszélni róla. Aztán meg fájt volna is róla élő szóval beszélni, — ez a másik.

Pedig úgy szerettem volna kérni: ne szidd Te meg a kiadókat az én honoráriumom miatt, hiszen nincs ő bennük hiba. Úgy fizetnek, a hogy Te mondtad nekik, — a mit meg is köszöntem annak idején neked is, nekik is.

Hogy a feleségem előtt még se mondhatom ezt meg neked, annak ez a története.

Mikor engem két esztendővel ezelőtt megválasztottak könyvtárosnak, az én jó feleségem, a kire én mindig úgy néztem, mint a napra, valami meggondolatlanságot csinált. Épen azzal a Weisznével, a kinél Pistáék jártak vasárnap, bent járt valamelyik ékszerüzletben. Gondolom, Pankának vettek valami csecsebecsét, aki akkor kezdett járni. Akkor tetszett meg a feleségemnek valami fülbevaló. Megkérdezte: hogy adják? 600 korona. Ezzel aztán Ilonka búcsút is vett volna a fülbevalótól, ha Weiszné egyre nem biztatta volna:

— Így Móráné, amúgy Móráné, most már biztos állása van az urának, ennyit maga is megengedhet magának. Az urának ne szóljon semmit: havi 8 koronával szépen letörlesztgeti.

Szegény Ilonám megszédült, hiszen tudod, milyen az asszony, aztán gyerek is volt még akkor nagyon. Megvette a függőt: nekem azt mondták, üveg, hamis gyémánt, 30 koronába került. Én pedig — sohse értettem az effélékhez, nem is törődtem az ilyen dolgokkal — azért haragudtam, hogy a kinek nem telik igazira mért bolondítja a világot hamissal...

Pár nap múlva azonban elfelejtettem az egészet, hiszen volt énnekem más gondom is. A törlesztéseket pedig nem vehettem észre, hiszen a pénzt az utolsó garasig Ilonka kezelte. A hogy kaptam, úgy adtam neki s meg nem kérdeztem, eszembe se jutott: hová teszi. Minden havi keresetemből kikértem 5 koronát egy skatulya rövid szivarra — s boldog voltam, hogy tovább nincs gondom arra az utálatos pénzre.

Most, épen azon a vasárnapon, mikor Te itt jártál, múlt egy esztendeje, mikor megtudtam az igazságot. Épen annak a Weisznének a révén, a ki az igazi bűnös volt az egész ostobaságban. Hazudnék, ha azt mondanám, hogy nem fájt a dolog. Nem az a nyomorult pénz, hanem a hazugság. Az alatt a két hét alatt kezdtem én el deresedni s az alatt a két hét alatt szenvedett meg az én feleségem jobban, mint a milyen a kárhozat lehet.

Pedig nem volt miköztünk még csak hangos szóváltás se. Mindössze annyit mondtam Ilonkának, hogy ha három annyiba került volna is az a hitványság, szó nélkül megszereztem volna neki, ha tudom, ha megmondja: hogy szeretné. Hanem akkor azt gondoltam, hogy megőrül a feleségem. Heteken át olyan volt, mint a halott s ha a kislányunk nincs, nem tudom, mi lesz belőle...

Hanem aztán ez is csak elmúlt s a mi napunk megint csak kisütött. Tán tisztában és melegebben, mint az előtt. Szó azt ki nem mondhatja, hogy micsoda bálványozással vesz engem körül a feleségem s engem megverne az isten, ha olyan gyöngéd nem lennék hozzá, a milyen csak lehetek. Azt sohse hoztam föl azóta — s látod, mégis minden elsején elhomályosítja az árnyék a napunkat. Olyankor viszi a feleségem a részletet — s ó, micsoda kálváriája ez szegénynek. Milyen

3.

Nagyságos Asszonyom!

Kedves sorait vettem, sietek rájuk válaszolni, mielőtt közölném őket Ilonával, a ki helyett előre is köszönöm a kegyeletes feladattal való megtisztelő megbízatást.

Megnyugtatóan szolgáljon különben, hogy a nótafa sírja egyáltalán nincs olyan elhagyatott állapotban, mint a hogy rossz akarató híresztelések mondják. Az a botrányhajhászó szegedi híradás, mely aligha nem egy műhelyből való a Pesti Hírlap két évvel ezelőtti tárcájával, nagyon elvetette a súlykot. A sok őszi eső valamennyire megrongálta ugyan a sírt (nem jobban, mint a többi), de már van róla gondoskodva, hogy rendben legyen s már rendben is van. A Nagyságos Asszonyoméék adományát mind virágra lehet fordítani, — tudom, hogy azok alatt álmodik legszebbet szegény Dankó Pista.

Mink, a mennyire a magunk szegénysége engedte, hébe-hóba eddig is juttattunk egy-egy cserép rózsát a sírra s ezután se felejtkezünk meg róla. Gondoltam én már az állandó gondozásra is; olyan formán, hogy indítványt adtam be a Dugonics társasághoz: szavazzon meg erre a közgyűlés évi 15—20 forintot. A jövő hónapban lesz a közgyűlés s nem hiszem, hogy akadnak olyan lelketlen ember, akinek csak egy szava lenne az indítványom ellen.

Nagyságos Asszonyomnak minket érdeklő szíves kérdéseit köszönjük, — majd élő szóval felelek rájuk, ha a jövő hetekben fölmehetek Pestre. Addig is Pósa bácsit és Sárikát köszöntve, Nagyságos Asszonyomnak vagyok kézcsooló tisztelője:

Móra Ferencz

Sz. 1906. okt. 24.

4.

Nagyságos Asszonyunk!

Szinte látom, a mikor a kezem írását fölismerte, azt méltóztatik mondani:

— Nini, ez is meg van még! Pedig már azt hittem, beállt molynak valami öreg bibliába abban a könyvtárban.

Nem biz én, megmaradtam olyan ártatlan káposzta pillének, a milyen ez előtt voltam, — csak épen az idő szolgált rám rosszul. Esőtlen nyár van rám, sivatag világ. Pósa bácsinak szokott írásbeli bőbeszédűségemmel megírtam minden ügyünk-bajunkat.

Azt is mondhatnám, egyéb okom is volt rá, hogy ilyen sokára köszönjem meg azokat a kedves sorokat, a melyekben Nagyságos Asszonyunk elküldött hozzánk lelkéből egy-két meleg sugarat. Meg akartam mutatni, (a mit különben Pósa bácsi már úgy is tud), hogy ha Pósa bácsi nem szeret levelet írni (nem én mondom ezt: idézet az utolsó péceli levélből), van nála még rosszabb levélíró is s az nem én vagyok, világért se én, hanem Móra István. Hanem aztán a ki Móra Istvánnál is rosszabb, az már igazán én vagyok.

Hanem hiszen bocsánatos bűn ez az időnként való betűcsömör. Nagyságos Asszonyunk is megbocsátja rögtön, ha arra gondol: hogy egy esztendőben száznyolcvanöt vezércikket írok a Naplónak (sátoros ünnepes cikkeket nekem kell szerkesztenem, ha nem vagyok is soros) és ötvenkét vasárnapi cikket. Förtelmes munka ez, de vigasztal a remény, hogy a jó Isten beszámítja a másvilágon.

Aztán könnyű Pósa Lajosnak levelet nem írni, mikor Pósa Lajosné az íródeákja. Minálunk azonban úgy áll a bál, hogy Móra Ferencnének is Móra Ferenc az íródeákja. De még mennyire az! Még azt is nekem kell megkérdennem a félegyházi mamáktul, hogy mennyi áru koriándrum köll a sonka pácoláshoz. Olyankor el is szalajtok egy-egy istenfáját, — ellenben a legnagyobb örömmel zárom ide a feleségem csókját, a ki mindjárt indul Félegyházára Pankáért, Nagyságos Asszonyomnak és Sárikának.

— Bánom is — mondja Sárika — ha az én fehér párnáim hiába várják a tulipántos ágyat! Ne haragudjon, Sárika, inkább mosolyogjon szép-szelíden s csalogassa közelebb azzal is a szép szelíd mosolyságú szeptembert: akkor már karcog a gyalu a tulipántos bútorok fáján.

Persze, Sárika inkább a nyarat tartóztatná, mint az őszt csalogatná a mosolygásával. Jól teszi Sárika, örüljön az édes radnóti nyárnak. Az ősz csak az ilyen ősziülő bácsiknak való, a kinek két hónap alatt teljesen belepte a haját a dér s a ki igaz tisztelettel csókolja kezeit.

Szeged, 1907. aug. 12.

Móra

5.

... nemhogy felénk néznétek, hírt se hallunk rólatok. Még az én jó fráter vántelem se ír rólad, még csak a levelezőlap sarkában sem. Csak nem bántottunk meg benneteket valamivel, Pósa bácsi? Mert ha igen, mindjárt fölajánlom ezt a kócos fejemet az én királyomnak, mint ... igen, mint Kis József Papp Mariska — Saloméának.

Az ám, itt járt az ősz koldus — a hogy ő mondja magáról — Szegeden. Az újságokba kiíratta ugyan, hogy hogy fogják őt ünnepelni — előbb, mint Szegedre hírt adott volna, hogy jön-e csakugyan — de azt irtózatosan megcsalódott s a mi gyűlölet befér — pedig úgy nézem, még a csizmájában is azt hord ez a kis ember — azt alkalmilag mind ráköpi Szegedre.

Elmondom neked, hogy áll a bál, mulass, vagy bosszankodj rajta, a hogy érdemesebbnek látod. A zsidó pap addig rágt a Tömörkény fülét, meg a Lázárét (nagy versszakértő mind a kettő), hogy hazánk ősz költőjét végre is meghívták, hogy olvasson föl, mint vendég Kőhegyi Lajos orvos és Szele Róbert főigazgató úrral együtt. A nagy költő erre a pesti lapokat tele fújta reklámmal, egyben pedig leírt ide a₁ keresztfiának, Kun Józsefnek (verseit láthattad már a Hétben, többet mint én, mert én a kezembe nem vettem őt év óta) — hogy lejön, de legyen *gavallér a társadalom* és adjon neki pénzt. Szegény Kun röstelkedve szaladt a zsidó papához, Rózsa Izsóhoz s megindították a gyűjtést Jeruzsálem fiai és lányai közt. Begyűlt 300 korona, de ezt keveselték, szégyelték odaadni — s így nagy hazánkfia nem kapott egy krajcárt se. Azért volt olyan harapós, mint mondják, egész ittléte alatt, mint egy hörcsög. Ládd, milyen undorítóan szép ez az ünneplés így közlül.

Hanem hát mi közünk nekünk ehhez? Van nekem egyéb mondanivalóm is még. Meddig tart a Kecsekő s van-e már helyette másik? Mert ha jobb nincs és futja még az idő, szívesen tennék próbát megint valami hosszabb lélegzetű dologgal. Megköszönném, ha nem felejtened el Fráterrel megíratni a választ, de úgy, hogy rólad is csináljon legalább utóíratot.

Ezért a sok írka firkáért pedig bocsáss meg a Te hálás hívednek,

Szeged, 1908. febr. 15.

Móra Ferkónak

6.

Kedves Bátyám!

Bizonyára nem lep meg, hiszen hozzá lehetsz már szokva, hogy ha köszönni valóm van, neked köszönöm meg utoljára.

Most pedig van több rendbéli. Az egyik a *Szegedi Pannika*, a melyiknél szebb verset talán soha életében nem kapott az én lányom. Fejedelmi bőkezűséggel, igazán

királyhoz illő módon szórod ránk, édes Bátyám, a gyöngyöket, a miket meg se tudunk illendően köszönni, nemhogy megszolgálni tudnánk a mi együgyű szeretetünkkel. A jó Isten, a kinek ugyis sok tartozása van irántatok, vegye ezt is a többihez.

A feleségem Pankával vasárnaphoz egy hétre, július 4-én megy Szilácsra s valószínűleg én is elkísérem őket. A másik megköszönni valóm éppen az, hogy a fürdőre való pénzcseke megszerzésénél közbenjártál a kiadónál. Én nem akartalak téged zaklatni vele, mert tudom, hogy zaklatnak mások eleget, hanem a Wiesner úr sorai-ból kivettem, hogy mégis csak közben jártál. A legjobbkor jött a pénz s most már, hála Istennek, viszi az asszonyt.

Ide zárok 1 darab történetet s a mi postán még volt. Az új küldeményt pedig várom s a jövő héten kéziratokkal együtt fogom visszaküldeni.

Tiédnek kezét csókolva, téged igaz szeretettel köszönt hálás híved:

Móra Ferencz

Szeged, 1909. jún. 25.

7.

Kedves Bátyám!

Istennek hála, megjött az eső és hazakergetett, most már végérvényesen. Most már majd írok, ha tudok még; — mert más embernek hasznára van a pihenés, de nekem minden huzamosabb dologtalanság után újra kell tanulnom az írást.

Én sajgom legjobban, hogy olyan rég nem voltam otthon (az Én Újságomat értem): de nem birtam haza jutni. Vagy a Naplót kellett elhanyagolnom, vagy emezt, ha a szívem emide húzott is, a moda meg kötött a szegődség s annak muszáj eleget tenni, a mire az ember szerződve van.

No de ha neki melegszen, annyit írok, hogy nem győződ olvasni.

Ezért a levélpapírért pedig bocsáss meg, bátyám s ne vedd figyelmetlenségnek, csak szelességnek. Siettemben nem néztem meg, mire írok.

Én soha se bocsátom meg az ősrégészeknek, hogy miatta az újságból kellett megtudnom Pósa Lajos ittjártát, a kinek én vagyok igaz szeretettel hálás híve:

Móra Feri

Sz. 909. nov. 5.

Beöthy Zsolt — Eszthetika. (.....) előadásai után jegyzett könyomat — 14., Budapest, 1908. vász-k.

8.

Kedves Bátyám!

Magad is gondolhatod, hogy az utolsó két három paksamétából mért maradt el az „adjon Isten!” — nem értem rá írni — a sok írástól.

Pedig tartozom megköszönni azt a nagy örömet, a mit a minapi leveleddel szereztél nekem. Fejedelmi bőkezűséggel szórod a gyöngyöt a szegény vándorlóra, persze futja a te kincsestáradból. S mit tagadnék rajta: biz én nekem jól esik bele öltözködnöm ezekbe a gyöngyökbe, mikor magam vagyok. (Az asszony elől persze el kell zárni az ilyen levelet, mert az addig mutogatná nagy-kevélyen fünek-fának, hogy tán még az újságba is belekerülne: pedig attól őrizzen meg engem az isten halálom órájáig, hogy a helybéli lapok megdicsérjenek: mindjárt Szmokény Nándornak érezném magam, az pedig keserves érzés lehet.)

Tudom én azt, hogy Te a hozzám való, meghálálhatatlan szereteted nagyító-üvegén keresztül nézed a dolgaimat, de azért mégis csak jól esik a dicséret. Az az

én Pegazusomnak az abrakja. Attól szilajodott úgy neki most is, hogy petrence-számba viszi neked a kéziratot. Gondolom, a *mennyiség* ellen most már nem lehet panaszkod. A minőség persze más dolog. Hamar munkának sok a lazája s biz én most elég sebesen dolgoztam. Tömörkény beteg lévén, a héten minden nap én írok cicerót; a hivatalban is kettőnk helyett kell helyt állnom, pedig így karácsony tájt töméredek rubrikával fekszik rá a statisztika az emberre s köztem és a számok közt amúgy is olyan természeti ellenkezés vagyon, mint az egér, meg a macska közt.

No hiszen azért csak megvagyok valahogy. Látod, még a verspenzummal is elkészültem, bár az nekem mindig nehezen megy, részben gyakorlat híján is. Olyan ritkán írok verset, hogy mikor írok, mindig újra kell tanulnom a versírást. Most meg az idő is kicsi volt. Szerdán ünnep lévén s én magam nyavalyás: nem jöttem be hivatalba s így csak csütörtökön délből vettem a havi parancsot: este meg már menni köllött az éneknek.

A küldött postát mind feldolgoztam s mellékelve küldöm. A kiadóhivatali vonatkozású leveleket is visszaküldöm.

Most már csak a Csalavér-história befejezése volna hátra. Az is készen volna már, ha a sok munka így rám nem szakad. Pár nap múlva azonban minden familiás-tól hozzád hurcolkodik a koma, a kit instrukcióid szerint igyekszem kikészíteni.

Az ám, az instrukciók! Nekem volna arra szükségem, Pósa bácsi, hogy ne egy esztendőben, hanem legalább minden héten egyszer összejöhetnék veled. Segítenék is, a mit lehet, meg tanulnék is, a magam hasznára.

Hiszzen ha jegyem volna (az a bolond, hogy még csak korrektor voltam, mindig volt, amióta újságíró vagyok, soha sincs), föl is mennék én hozzád minden vasárnap. Különösen most szeretnék már benneteket látni, örömeitekről, bajaitokról valamit hallani.

Itt az ákom-bákom, Pósa bácsi! Nagyon szerencsétlen gondolat volt tőlem, hogy sajátkezű levelet irassak Pankával, mert azóta egyebet se csinál, csak levelet ír — nem győzöm levélpapírral (mert más formára nem ír) s a cseléd nem mosogathat, mert szüntelen a postára kergeti.

A Panka írása különben, ezt konstatálhatod, majdnem olyan olvashatatlan, mint az apjáié.

A Sárika szívét hogy meggyógyította-e már a csodatévő anyai hatalom? Hát a feleséged könyve kinyílik-e az ünnepekre fehér liliomnak a mai asszony-poézis fekete mocsarában? Neked, úgy is tudom, sok a gondod, bajod, — mégis szeretném tudni, neveli-e azt a Jó Pajtás?

Mink megvagyunk, Istennek hála, a szokott csendességben. Télen még csendesebben vagyunk, mint nyáron s az idén a tél egyetlen szokott szenzációja is aligha el nem marad: a disznóölés. Disznóölő kés pedig akadna, a Pista öcsém önkéntesi bajonetja, hanem olyan poca nem akad, a ki beguruljon az udvarunkba.

Isten megáldjon benneteket, bátyám, a mi szívünk szerint, a kik kézcsókkal, köszöntéssel (kitől kinek mi jár) vagyunk hálás hiveitek:

Sz. 909. decz. 10.

Móra Feriék

9.

Nagyságos Asszonyom!

Bolond játékaik vannak a sorsnak. Én éppen az nap jártam Makón valami intézeti ügyben, mikor szegény jó Széll György uramat örök nyugovóra vitték. Bizony ha tudom, hogy kinek a gyásza ez a gyász: mindjárt sietek megosztani igaz részvétellel.

Így csak egy patriarchális derék magyar úrnak az elmúlását sajnáltam, a kiről még újságíró koromban hallottam egyetmást s hazajövet telefonon figyelmeztettem a szerkesztőséget, hogy itthon is emlékezzenek meg a makói temetésről.

Telefonon: mert nekem rögtön mennem kellett Bajára, a sógorom esküvőjére, a ki most már a második asszonynak kötötte be a fejét. A mi családukknak tehát most örömet juttatott a sors, de nagyon mérsékelte. Nincs szörnyebb esküvő az olyanál, a hol feketének látja az ember a menyasszonyi fátylat. Az a jó csak, hogy a feleségem ártatlan, gyerek szeme még a feketét is fehérnek tudja látni.

Hazajövet már itt várt a Nagyságos Asszonyom szomorú levele, jóleső bizony-ságául annak, hogy még bánatukban is van hely szívükben a mi számunkra. Egyet-mást a levélből elmondtam egy jó emberemnek, Szigethy Vilmosnak s a Pesti Hírlap-ban ő pellengérezte ki Makó városát. Gondoltuk, hogy talán azt a csekélyke kegy-díjat illetőleg nem válik kárára szegény özvegynek, s ha a város azt látja, hogy egy olyan újság érdeklődik iránta, mint a P. H.

A hét derekán, csütörtökön fölmegegy Pestre s ha csak egy órára is fölzaladok kezét csókolni Nagyságos Asszonyomnak, köszönteni Sáríkat s kéziratot vinni Pósa bácsinak:

Móra Ferenc

10.

Nagyságos Asszonyom!

Ide való jó pajtásaim, a kiket több életfilozófiával áldott meg az Isten, mint engem, sokszor konstatálták már rólam, hogy egy nagy hujja van a tökéletességemnek: az, hogy nem tudok adósságot csinálni.

No ha csak ez volt a hiba, akkor most már tökéletes gentleman vagyok. Meg-találtam az adósságcsinálásban a magam terepnumát: én a köszönetekkel maradok adós. De ebben aztán szégyelni valóban sokra vittem. Még csak most érek oda, hogy jó embereinknek vissza kívánjam a boldog új esztendőt.

E miatt azonban nem sok lelkiismeret furdalást érzek, meg kell vallanom — hanem azért éget a szégyen, hogy Pósa Lajosnének annyival adósa vagyok. A boltoskáért, a mibe pedig minden nap be kell nézmem és vásárolnom a boltos bácsitól tulajdon abból a cukorból, a mit én tőlem vesz hitelbe! A könyvekért, a mik olyan bőkezűen honorálták a gyűjtői készséget, hogy mind a két öregházunk-nak jutott belőle egy-egy, vasárnap délutáni olvasmányának, az egész utca szíve tisztulására! S a versekért magukért, a mikén olyan jó elandalodni még most is, mikor már úgy zsongenek-zsonganak a lelkemben, mintha ott születtek volna!

... hát rossz adós vagyok s ezt annyira érzem, hogy a mentségeimmel elő se hozakszom. Ez a sok hivatalos nyavalya, a mi megőrli az energiám, ez az ezer felé való kapkodás, a mi a megeszi minden időmet s nem ad érte semmit, meg azt is, hogy közel két hónapja az influenza játszik bennem bújócskát. Most is olyan náthás vagyok, mint egy cethal, — hanem hiszen ez mind fölösleges beszéd. Tudom én, hogy Nagyságos Asszonyomnál mindig megkapom a föloldozást, különösen ha az asszonykám is segít kérni, meg Panka is, a ki meg Pósa bácsinál van már szörnyen eladósodva s a kikkel együtt igaz lélekkel vagyunk Nagyságos Asszonyoméknak hűségeseik:

Moráék

11.

Kedves Bátyám!

Egy hete hurcolom a tudatát a szégyennek, hogy milyen rendetlen embernek tartasz te engem, a ki a Naplóba való kéziratot is az Én Újságomnak küldözöm. S egy hét óta nem jutok hozzá, hogy kimentsem magamat, — az ördög vigye el ezt a száz felé való elfoglaltságot, a mely engem visz el mentül előbb. Úgy esett is, hogy ma egy hete még javában írtam, mikor a feleségem egyre ráncigálta a fülem, hogy elkések már a Panka próba báljáról. Mikor aztán fölrángatott az asztal mellől, akkor meg a sürgönyhordó állta utamat.

„Pista két napja eltűnt, a rendőrséggel köröztetem, nincs-e nálatok?” — A Pista bátyám kérdezte ezt Pestről.

Ebben az ész veszejtő állapotban pakoltam aztán be a másik — holnaposát a neked való kéziratok közé. Észre se vettem másnap reggelig, a mikor jöttek érte. Akkor aztán meg is lakoltam a hebehurgyaságért, mert le kellett írnom még egyszer az egészszet. Az pedig olyan alávaló munka, hogy Dante bizvást bevetette volna a pokolba.

Ebben pedig az volna a legjobb, ha Te az eddig irtakból egy szót se értenél, mert az is lehet, hogy nem neked küldtem az irkafirkát, hanem máshová hánytam el.

A próbabálról elkéstem, a kézirat se lett meg — hanem a Pista gyerek megkerült. Pedig neki is, mindnyájunknak is jobb lett volna, ha végérvényesen elveszett volna, mert ha megér, előbb-utóbb szégyent hoz mindnyájunkra.

A jövő heti kéziratot idején küldöm, postát is csinállok hozzá, — csakhogy minél nyugodtabban jöhess közénk tiéiddel.

Addig is szeretettel köszönt hálás híved:

Sz. 911. febr. 10.

Móra Feri

12.

Kedves Pósa bácsi!

Nagyon megörültem az írásodnak, mert régen láttam a betűidet, — de már válaszoltam is rá, mielőtt megkaptam volna. Levelem, melyet a Nagyságos asszonynak küldtem, bizonyára keresztezte a tiédet.

Sárikát értesítettem, már válaszolt is rá, útra készen vár. A Tiszában a Széchenyi-térre néző, 4. számú, első emeleti szoba lesz a tiétek. Most ugyan még egy pesti bankigazgató lakja, de holnap délutánra fölszabadul. Kétágyas, dívány is van benne, de Sárikának majd egy széles ottománt, vagy tábori ágyat tesznek be. Meleg is lesz olyan — ha lesz! — mint a milyen meleg szívvel mi várunk benneteket, igaz híveitek:

Sz. 911. febr. 17.

Móráék

Kedves feleséged első levele értelmében már a színházban is jó helyet biztosítottunk.

13.

Kedves Bátyám!

Ezzel a levéllel egyszerre teszem postára a mai szegedi lapokat. A Naplóból több példányt is küldök, — bár az sincs szépséghiba hijján. A Dugonics-beszámolót Kisteleki elhebehurgyáskodta. Pedig ambicionálta a megírását s külön megkért,

engedjem át neki a referensi tisztséget, mivel máskor is mindig ő írt a Dugonicsról. Elutazásotok után nyomdába adtam a tőled kapott költemény másolatát s ott hagytam a Kisteleki asztalán a verscímeteket. Éjszaka aztán — mivel a família köhögésétől úgy se igen volt nyugtom — bementem a nyomdába megnézni: rendben vannak-e a dolgok. De már akkor tördelték a Kisteleki cikkét és nem segíthettem. Így lett a tudósítás hiányos s így szabdalták a verset strófákra.

Mire hazaértem, a család kiköhögte magát s pompásan aludtunk reggelig. Annál szomorúbb volt aztán a mai napunk, — együtt búsultunk utánatok Szigethyékkel, a fehérnép most is ide át van, az asszonyok titeket emlegetnek s a gyerekek összes babáikat Sáríkáknak hívják, s jelenleg épen azon osztoznak, hogy melyikük legyen a Lidike néni.

Kedves feleségednek kezét csókolom, mindakettőt, Sáríkat az „Öcsém”-mel együtt köszöntöm, téged igaz szívvel ölel hálás híved:

Móra Feri

Sz. 911. febr. 21.

Széll néninek küldtem a mai Naplóból.

14.

Kedves Bátyám!

Sietek küldeni a postát és sietek válaszolni a feleségem helyett a Nagyságos Asszony kedves levelére.

Hálásan köszönjük az értesítést s most már ahhoz képest csináljuk meg a programmot. Én a jövő hét végén lemegyek egy-két napra Bajára a sógoromhoz (előbb azonban elküldöm a Csalavér végét), menekülve a költözés elől, amely sajnos, csak részletekben elvonuló veszedelem lesz. Innét kihurcolkodunk ugyan, — de amoda be csak augusztus végén, mert közben festenek és tisztogatnak. Így tehát 2-án mi már Félégyházára megyünk, ahol Panka már két hét óta vár s onnan megyünk Pestre 4-én, a délben oda érkező gyorsal. Azért ezzel, mert Széll néninek, akiért én át fogok jönni Szegedre, talán ez lesz a legalkalmasabb, mert a reggeli gyorshoz, amely 9-kor ér Pestre, tehát hűvösebb, korán kellene kelnie. Erre nézve különben a néni határozozzon, mi örülünk, ha bármikor kísérhetjük. Talán legjobb lenne, ha egyenesen engem értesítene az elhatározásáról. Vissza felé azonban, sajnos, nem jöhetünk együtt, mert mi Pestről Szolnokra megyünk a hugomékhöz. Ezt azért írtam meg, hogy a néni e szerint csinálja meg a visszatérés programját.

A rólunk való gondoskodásért, a szállodát illetőleg, hálásan köszönjük, annyival inkább, mert a közeletekben lehetünk.

Addig is, illetve kéziratküldésig is tieidnek kezét csókolva, Téged szeretettel ölel hálás híved:

Móra Feri

Szeged, 911. júl. 21.

15.

Nagyságos Asszonyom!

Ezt a levelet szegény Ilonkám szerette volna megírni, de attól félek, soká lesz az, míg ő levelezget. A görcsök nem hogy ritkázódtak, vagy enyhültek volna, inkább gyakoribbak és hevesebbek. A hazaérkezésünk után való nap éjszakáján háromszor is ismétlődtek s ki nem mondhatom a szenvedésünket, a mit még fokoz a Panka rémüldözése. Eltávolítani meg nem lehet olyankor az anyjától, még erőszakkal se.

Ilyen formán arra gondoltunk, hogy máris végét vetjük a szabadságnak és hazamegyünk Szegedre, — azonban abba a rendetlen lakásba nem mehetünk bele. Így aztán kiköltöztünk a szőlőbe, végtelen kedves helyre, egy elhagyott tanyai iskolába, a melynek repedezett, megfeketedett öreg padjai közt mintha megvalósulna egész életemen át kísérő álmom: a tanyai tanítóság. Sajna, a rossz idő is kiköltözött velünk, napok óta nem láttunk napot s amúgy se igen mozdulhatok szegény kis betegem mellől.

A sógorom enyhítőül morfiumot írt néki, de biz az nem sokat használ. Félek is tőle — jobban bíznánk a Nagyságos Asszonyom javalta hermofórban. Azért arra kérnénk szépen, méltóztassék megrendelni ott, ahol kapható s mivel az árát nem tudjuk, utánvéttel elküldetni a névjegyre írt címre.

Tudjuk, hogy nagyon rossz időben alkalmatlankodunk ezzel a kéréssel, — de a ki annyi jóssággal volt hozzánk, mint Nagyságos Asszonyomé, az bizonyosan megbocsát érte nekünk, a kik igaz szeretettel gondolunk rá még meg nem szokott magánossága borongós napjaiban és csendes hálóval csókoljuk azt az áldott kezét:

Móra Ferencz

Panka

Félegyháza, 1911. VIII. 11.

16.

Kedves Pósa bácsi!

Mindenek előtt hálás szívvel köszönjük a kérésünk gyors elintézését. Posta fordul-tával már itt volt a csudatevő bádognasina. Persze mi csak tegnap kaptuk ki, a levelekkel együtt. Bár minálunk is tenne valami kis csodát! Szegény asszonykámra ugyan ráférne, mert nagyon sokat szenved.

Különben még csak egy-két nap levegőzünk idekint, vasárnap már be megyünk a városba s csütörtökön haza. Ha tehát parancsolnál valamit, a levelet szerdáig Félegyházára, szerdán már, illetve szerdától haza címeztesd a Somogyiba.

A kéziratot, azt hiszem, megkaptad azóta, két számra valót. A postát itt küldöm, egy *suttyom-verssel* együtt, mely, sajna, közelről se ér fel a *suttyom-hússal*. De lásd legalább a jó szándékot!

A Nagyságos asszonymnak, aki ezer bajában is úgy sietett a segítségünkre, a feleségem ezer csókot küld és csak azért meri a levelét várni, mert ígérve volt a csomagba tett kedves pár sorban; én magam igaz tisztelettel csókolom a kezét és szeretettel szorítom a tiédet, hálás híved:

Félegyházán, a galambosi szőlőkben, közel a monostori zöld erdőhöz

Móra Feri

911. aug. 18.

17.

Kedves Pósa bácsi!

Szégyenlem ugyan magam, hogy már megint olyan fejedelmi bőkezűséggel terítesz rám bíborpalástot a leveledben, — hanem azért mégis azt mondom, az isten áldjon meg érte. Nekünk ünnep minden nap, amelyik levelet hoz töletek s nekem kétszeres öröm a leveled: először teérted, másodszer az asszonykám miatt, aki sohase boldogabb, mint mikor te tőled hall rólam szépet, jót.

A munkakedvnek, te magad láthatod, nem is volna hijja nálam, csak idővel győzném. De most annak szűkében vagyok: az ásatás alatt a hivatali munkám is

fölhalmozódott s most a gazdátlan Napló is minden estém elveszi. Pedig vékonyan állok egészség dolgában: olyan ősinfluenzázt hoztam haza Csókáról, hogy majd megfojt.

Persze nem érek rá betegnek lenni, nem is illik most. *November 11-én, Márton napján nagy ünnepünk van Félégyházán: az édes apámék aranylakodalma, meg a Pista bátyámék ezüstlakodalma együtt.* Együtt lesz az egész család, mint még soha nem volt, (ha igaz, Pistáék is valamennyien lejönnek) s minket nyolc-tíz jó emberünk kísér át Szegedről, hanem azt tudod, ugy-e Pósa bácsi, hogy se nekünk, se a mieinknek senki olyan kedves vendége nem volna, mint ti? Tudjuk, hogy nem szívesen utaztok, unszolni nagyon nem is merünk benneteket: csak kérünk félve-reménykedve, ha terhetekre nem esik s az egészségetek engedi, aranyozzatok meg lejöveteletekkel a mi szerény ünnepünket, — apánknak, anyánknak talán utolsó örömét ebben az életben.

Még egy kommissióval zaklatlak meg, Pósa bácsi, akár milyen nehezemre esik. Reéz Pál, ez a Dankó-hiéna, a hogy a lapokból olvashattad már megint matinézik, persze nem szegény Dankóért, hanem maga magáért. Vas megyei barátjával, Tóth Dezsővel íratott prológot s behozta hozzám hogy küldjem el neked: közölheted-e. Én eleget szabódtam, azt is megmondtam, hogy bár Tóth Dezső poéta ember, ez a verse nem poézis, mert hideg, csinált, erőltetett. Nem bírtam lerázni a nyakamról s a mit meg kellett ígérnem, hogy szabaduljak, állom is: elküldöm a verset neked. Bocáss meg érte!

Kézíratot a jövőhéten idejében küldök, postát meg várok s azzal együtt légy szíves megírtni, várhatunk-e benneteket Félégyházán.

Kézcsókkal, igaz szeretettel hálás híved:

Móra Feri

Sz. 911. nov. 3.

Szeged, 1912. nov. 21.

18.

Édes jó asszonyunk!

Bocsásson meg nekünk, hogy szívünkbe nyilalló soraira csak harmadnap válaszolunk. Ép akkor kaptam a levelet, mikor szegény gazdánk gyász jelentését szövegeztem — s a temetés azóta is egyre tart. Sok árkot kell itt betemetni, amiket a boldogult szertelen természetével ázott maga közt és az emberek közt, az óriási vállalatnak sok zugában rendet csinálni, még pedig gyorsan, mert egész sereg egzisztencia sorsáról van itt szó s azonnal intézkedni kell. Az özvegy, szegény, akármilyen túlságos is benne az energia, mégiscsak asszony, most különösen az, gyöngé és összetört, a rokonsága iránt bizalmatlan, bennem pedig annyira bízik, hogy minden tanácskozásba belevon, bármilyen kellemetlen ez nekem. Bizonyára azért, mert ők, szegények, mindig kihasználtak engem a végletekig — s ellenértéket én soha nem kértem. Hát ezért szeretnek úgy, — hiszen ilyen a kiadók hálája.

Arra a pusztaságra, amibe lélek szerint való apámnak, Pósa bácsinak élet-ösvénye lassan-lassan behajlik, sokszor gondolok szomorúsággal. Nem arra gondolok, hogy virága nem lesz, hiszen azokat ő maga termi, belőlük soha ki nem fogy, — hanem hogy kenyérfát nem ültetett bele senki. A hitves rajongó szeretetének és borongós aggodalmainak megnyilatkozására tele van visszhanggal a szívem. Konkrétumot egyelőre nem tudok mondani, — a tanítóság belevonása, sőt az egész mozgalomnak erre alapozása jónak látszik, — azonban a formát meg kell rá találunk. Hamarosan megbeszélem a dolgot ide való jó embereinkkel is, a pestiekkel

is s bizonyos vagyok benne, hogy nem eredmény nélkül. Olyan sivár még ma se lehet ez az ország, hogy háláját méltóan ne tudná kifejezni szellemi életének olyan királya iránt, amilyen Pósa Lajos. Igaz hűséggel csókolja a kezét

Móra Ferencz

19.

Nagyságos Asszonyom!

Kalácsszagú nagyszombat szelíd estéjénél előbb nem bírtam addig jutni, hogy lelkünk fehér kendőjével bár milyen kurta köszöntést is juthassak azok felé, a kikhez olyan közel vagyunk, mint fészkelő madár a fájához. Szégyelném, ha mondanom kellene, hogy nem szeretetünk megfoghatkozása ez, csak egy kicsit hajszolt életemnek az átka, a mely úgy szétosztogat idegen embereknek, hogy semmi nem marad belőlem azoknak, a kikhez lélek szerint tartozom.

Bizonyára méltóztatott értesülni róla, hogy Tömörkény a legnagyobb készséggel tett eleget Nagyságos Asszonyom óhajtásának s velem együtt örülne, ha mentől előbb alkalmá lenne mentől többet használni. Kimondhatatlan örülök neki, hogy a dolog ilyen jó mederbe került s olyan kezekbe, melyekben van erő, hogy országos folyamó dagasszák, mely a gondtalan nyugalom révénbe viszi majd a Pósaék virágos kis hajóját.

Magunkról is jó híreket írhatok: Ilonka a javulás útján van, lassan-lassan hizogat már, lehet tán ötven kiló is; Panka is majd kikesergeti már kis nyavalyáit, várja a frissülést a tavasztól, egy kis rózsácskát sápadt arcára, — s rám is rámférne egy kis tavasz, fizikailag csak el vagyok, hanem az agyam meg van csigázva egy kicsit s ő, még nagyon messze van a nyár!

Enyéim odavannak most, hallelujázni a csillagosodó alkonyatban, az ő szívük szeretetét is idezárva csókolom az áldott kezét:

Móra Ferencz

Félegyháza, 913. márc. 22.

20.

Szeged, 913. május 13.

Nagyságos Asszonyom!

Minden szóért áldja meg isten, a mivel a mai napunkat besugározta. Vasárnap óta a mikor Nádor Samu hírt adott szombat délelőtti látogatásáról a szanatóriumban, szegény kicsimről semmit nem hallottam. Tudjuk, hogy nyugtalanságra semmi okunk, — az ember szíve mégis egyre reszket, mint a nyárfalevél: hátha, hátha... az a sok istenverés, ami tél óta ránk nehezedik, ijedőssé és rémlátóvá teszi az embert. Ezer köszönet érte, hogy most már megint összenevethetünk Pankával és vígabban locsoljuk a cserepes pünkösdi rózsánkat és megkértük, hogy ne nyíljon addig, míg anyu haza nem ér. Ugyanis csak akkor lesz nekünk pünkösdünk.

Mert ez a mostani nem volt az. Sok fényes napunknak kellene jönni, hogy az ünnepek borongását elfelejtse velünk. A bajom nem javul, inkább rosszabbodik. Pénteken szakadó esőben értem haza, a szombatot, vasárnapot ágyban töltöttem, hétfőn megpróbáltam kimenni, de ma már megint itthon kellett maradnom, mert nem bírok járni s most már a jobb karom is fáj. Az orvos azzal biztat, hogy a pihenés pár nap alatt rendbe hoz, — Ilonka minderről nem is tud semmit, nem írom meg neki s talán már egészségesen várhatom. Fölmenetelemről persze szó se lehet; ha vasárnap már jöhet, Balla hozza el, ha később jön, Fehér megy fel érte.

A Pósa bácsi címére küldtem ma 550 koronát. Kérném szépen azonban Nagyságos Asszonyomat, legyen olyan jó, beszélje rá Ilonkát, hogy ne fizesse ki az előlegszámlát, mert abból ugyan vissza nem fizetnek, hanem majd csak a végleges számlát fizesse, az valószínűleg kevesebb lesz. Ha több lenne, akkor se ijedjen meg s az se szerezzon neki egy pillanatnyi izgalmat se, valahogy majd csak kifizetjük, akár mennyi lesz. De arra kell gondolni, hogy a minap is 100 korona volt az előlegszámla s csak 76 korona a végleges, — talán most is ilyen lesz az arány. Itthon is azt mondja mindenki, csak akkor fizessen Ilonka, ha eljön, hiszen az előleges számla csak formaság.

Épen mikor idáig érek, jön be az asszonykám kissé bizonytalan írású *sajátkezű levele*. Azt hiszem, az első szerelmes levelének se örültem, nem is örülhettem így.

„Lidikéék nagyon jók hozzám” — írja benne szegénykém s ez az, a mi halmozott nyomorúságunkban elviselhetővé teszi a helyzetünket: a jó emberek jósága. Ő ott érzi, én itt érzem s ez a szeretet a melengető takarónk didergős életünkben. Minden gyöngéd selyem szálát fizesse meg a jó Isten!

Kezét csókolja hűséges, hálás szeretettel:

Móra Ferencz

Pósa bácsit tessék megnyugtadni: csütörtökre minden kézirat ott lesz, legroszabb esetben péntekre. Hogy már is készen nem vagyok mindennel: az a magyarázata, hogy holnap bémálkodik Panka, ma gyónt, áldozott s mindenre nekem kell előkészítenem anyuka helyett. Még a szalagjait is én igazgatom el a fájós kezemmel.

Szeged, 913. május 18.

21.

Kedves Pósa bácsi!

Megint úgy vagyok már, hogy nem szolgál prózára se a szívem, se a tollam. Valami hatalmas himnusz csattog bennem, valami hálaadó imádság, az Istenhez, a ki megint meg mutatta az arca ragyogását s a jó emberekhez, a kiknek a jósága úgy úzi ki a szívünkbeli a sok szomorúságot, kétségbeesést, a mit gonosz órák hullattak beléje, mint valami áldott, meleg déli szél. Mindig tudtuk, hogy ti vagytok a legjobb emberek a földön, annyira jók, hogy a ti jószágok már nem is erre a világra való, — a mit most tettetek értünk, azt már szinte sokalljuk is. Az a figyelem, az a gyöngédség, a szeretetnek az a szülőt, rokont felejtető mértéke, a mivel olyan hosszú időn át melegítettetek bennünket, mintha a legszebb meséskönyvből lenne kivágva. Lám, így ismeri meg őszbe csavarodott fejjel, fölhasogatott szívvel, öreg korában az ember a kedves jó tündéreket, a kikben gyerekkorában nem hitt s amikor érzi a fején és a szíven a simogató, áldott kezüket, akkor nem tud egyebet tenni, mint a gyerek: csendesen sírni boldog örömeiben...

Szegény kicsi párom szerencsésen érkezett meg, sokañ vártuk az állomáson, magam is kíváncsorigtam s boldogok voltunk, hogy jobb erőben kaptuk vissza, mint a hogy vártuk. Az öröm, hogy köztünk lehet, legalább arra az estére egy kis étvágyat is adott neki, jól is aludt s a nagy, de érthető gyöngeségtől eltekintve azóta mindig jól érzi magát. Hól idebent pihen az én díványomon, hól kint üldögel a napon, — csak egy dolog bánt fáradhatatlan: reggeltől estig látogatója van s azoknak mind elmeséli a két hét egész történetét s minden meséje azon végződik, hogy „az Isten áldja meg Lidikét...”

Most azt köti a lelkemre, hogy benne legyen ám a levélben, mennyire szeretünk benneteket. De mondom, nem írom én azt bele, mert az olyan furcsa volna, mint

ha az apjának, anyjának azt mondaná az ember: nagyon szeretlek benneteket — kézcsókkal, öleléssel minden hálájukkal adósaitok:

Móráék

22.

Kedves Bátyám!

Sárga levelű fák alól, mosolygós őszi napsugárral küldtük el a lelkünket Lajos-napi ölelésre, hozzátok, haza, a hová baráti szeretetnél több gyermeki ragaszkodás köt. Lelked tüzénél senki többet nem melegedett, mint mink, — tiszta fénye tartós lobo-gását senki őszintébben nem kívánja.

Ma termett ez a vers, hajnali harmaton, küldöm neked azon frissiben.

Kézcsókkal, öleléssel borulnak a szívetekre:

Móráék

Félegyháza, 913. VIII. 24.

23.

Kedves Pósa bácsi!

Ma készültem hosszú levélre s máról is elmaradt. Most nem az elfoglaltság, hanem a fáradság miatt: ma tárgyalták egy király sértési pörömet. Annyiban volt az enyém, hogy én írtam az inkriminált vezércikket, bár a felelősséget Fehér a volt szerkesztő vállalta érte. *Három hónapi állam fogházat* kapott mindenki meglepetésére, mert a cikk nagyon ártatlan. Most az bánt, hogy nem engedtek engem magamat helyt állni azért, a mit írtam, — holott ha én védhetem magam, engem bizonyosan fölmentenek.

Se baj, ezen is túl vagyunk most már.

A jubileumi előkészületek pompásan folynak, legközelebb majd bővebben referálok róla, — bár egyet-mást a Naplóban is olvashattál.

Kézcsókkal, öleléssel a tiétek:

Móra Feri

24.

Kedves Pósa bácsi!

Verset most nem bírtam írni, Csalavért is csak hétfőre küldhetek. Nagy változások történtek a Naplónál; azok akadályozták meg az utam is. Ha csak egy negyedórás lélekzethez jutok is, mindent megírok. Feleséged ő nagyságának addig is kezét csókolom, mélységes hálával a kedves meghívásért, Téged szeretettel öllelek:

Móra Feri

25.

Nagyságos Asszonyom!

a hogy egy kicsit megenyhült fölöttem az ég, dologhoz láttam. A legöregebb szegedi ovónő, Székely néni segítségével értekezletre hívtam össze tíz szegedi ovónőt. Beszélünk a szegedi, valamint a Csongrád megyei tanfelügyelővel is. Mindenki, a kivel szót értettem, a legigazabb szeretettel ígér közreműködést a köteles hála lerovásának munkájában.

Az a terv, hogy a szegedi tantestületek kezdeményezik a dolgot és Budapest bevonásával országossá teszik. Ez a legjobb, én magam kis ember vagyok arra, hogy valami közfelhívást bocsássak ki. Ezt csak hivatalosan lehet csinálni.

A jövő héten megint összejövünk s akkorra nekem különböző felvilágosításokat kell adnom. Az év melyik része lenne alkalmas az ünnepre? Volna-e Nagyságos Asszonyomnak valami pozitív kívánsága? Fölmerült a Radnóti ház felépítésének az ötlete: szerencsésnek tartja-e azt?

Tudom, Nagyságos Asszonyomnak is nehéz ezekre a kérdésekre felelni: mégis méltóztassék foglalkozni velük s engem értesíteni. Valamilyen formában talán Pósa bácsival is közölni kellene a dolgot, mert addig a lapokat nem akarjuk informálni, pedig ebben a rideg világban szükség van a sajtó dobjára.

E levéllel egyidejűleg írok Weisnernek is, kérve: mit tudnak és mit akarnak ők segíteni? Természetesen a magam nevében és kezdeményezéséből és diszkréciót kérve írok.

Nagyságos Asszonyom válaszát kérve igaz hűséggel csókolom az áldott, gondos, félelemtől remegő kezét:

Móra Ferencz

Szeged, 1913. dec. 16.

26.

Szeged, 914. márc. 1. vasárnap

Nagyságos Asszonyom!

Szegény Ilonkám ma esett át a második méhkaparáson s ma volt éppen ma egy hónap óta az első két óra, a mit egy folytában itthon töltöttem, nem számítva a nekem mindig éjfél után kezdődő éjszakát. Ezt arra használok, hogy végre — ha telegráf-stilusban is — megírjam ezt a levelet, az elsőt róvam le azok közül a kötelességek közül, a mik hetek óta nyomják a lelkemet. (Édes anyámnak, szegénynek hat hete nem írtam!)

Minapi cikkem nyomán — a tíz példányt, remélem, megküldte a kiadó-hivatal, Lázár ülésre hívta össze a Dugonics-társaság igazgatóságát s azt a határozatot hozatta, a mit még azon az estén közöltem Sebők Gyulával: hogy a társaság nyílt levelet intéz a Petőfi-társasághoz s felszólítja a Pósa-jubileum rendezésére és vezetésére. Azért mondom, hogy *hozatta* ezt a határozatot, mert egyiknek se volt kedve hozzá: mi azt akartuk, hogy Szeged vegye kezébe a kezdeményezést és irányítást. Lázár azonban, aki mindig hiú és féltékeny volt, most betegségében, a minek nem is igen lesz gyógyulása, kétszeresen az s nem enged csinálni semmit, a minek nem ő lehet a központja. Ezért marad el a fogadalmi templom alapkövetétele, a Széchenyi-szobor leleplezése és egész sereg ügye ennek a szerencsétlen városnak, a mely ma már valósággal betege a Lázár nehéz betegségének. Attól tartok, a jövő havi tisztújításon végzettségé válik. Lázárra ez az oktalan augusztuscászárkodás, — szíve azonban senkinek sincs hozzá, hogy a nagy beteget ellentmondással ingerelje.

Kimondhatatlan örülök, hogy a kezdeményezés és vezetés jobb kezekbe került a miénknél, — az első hívétel után mindjárt fölmentem Lázárhoz, megkérdeni, mit teszünk most, a mikor az a bizonyos nyílt levél fölöslegessé vált.

— Megvárjuk, míg értesítenek bennünket s aztán teljesítjük kötelességünket, — ezt mondta.

De nemcsak a Dugonics-Társaság várakozik, hanem a jótékony nőegylet is, élén Pósa Lajos két rajongójával: Polgár Lászlónéval és Székely nénival. Beszéltem velük, határozatot is hozattak már, csak a jelle várnak felülről, hogy megmozdítsák Szegedet, a mi igazán nem lesz nehéz munka.

Olvastam, hogy valami nagy országos bizottságot állítanak össze: abba néhány szegedi név feltétlenül belekerüljön. Még pedig a hiú embereké, a kiknek ezzel külsőleg is kötelességévé válik a buzgolkodás: tehát a Lázáré, Tömörkényé, Kovács Jánosé, Balassa Árminé, Jánossy Gyula tanfelügyelőé s a fenti két asszonyé. Mi, sajtó, névtelenül is „megtesszük kötelességünket”. Én ezenkívül, mihelyst valami képen tényleg megindul a mozgalom oda fönt s kibocsátanak valami országos fölhívást, azonnal külön akciót indítok a magam gyerek lapjában, a mi kicsi ugyan, de mégis csak 18. illetve mióta én szerkesztem, 19 ezer példányban jelenik meg. Szegedet illetőleg pedig addig is állandóan napi renden tartom az ügyet a Naplóban.

Hát ennyi beszámolni valóm van egyelőre. Magamról nincs mit írnom, — várom rabnapjaim múlását. Egy hónap letelt, még másfél van hátra, — akkor telik le az a 900 korona, a mit Fehér Árpádnak végkielégítésül adott a kiadó s a minek fejében én ingyen vállaltam a szerkesztést harmadfél hónapig. Talán ostoba dolog volt, de a lap érdeke kívánta a Fehér távozását, Semmi nélkül ezekben az inséges napokban nem lehetett a világba kilökní — s én most már állom, a mit vállaltam, erőm fogytáig.

Egy hónap óta nem jutottam hozzá, hogy írjak Barát Árminnak: utalják ki a szabadjegyemet. Ma éjszaka tán kimódolom az írást, hogy ha sehova nem bírok is menni, legalább akkorára meglegyen a jegyem, mire a Pósa-ünnep szükségessé teszi, hogy nehányszor felszaladjak.

Pósa bácsit, ha el volna szomorodva miattam, tessék megnyugtadni: majd leszek én még írónak is a régi, — fiuknak most is az vagyok, kézcsókoló szeretettel:

Móra Ferencz

27.

Kedves Pósa bácsi,

országos ünnepség megnyitóján, gyönyörűen sikerült szegedi apothéózisodról (utolsó próbájáról) távozóban boldogan és büszkén borulok rátok a szívemmel és elküldöm neked együgyű versem első kéziratát (az egész országban is első köszöntésedet), hogy lássad, milyen tisztán és készen fakadt ki a lelkemből. Igaz, hogy hét virzsinia fogytáig, hajnali harangszóig csináltam mára virradóra, mert előbb nem bírtam hozzájutni.

Adja az Isten, hogy újuló erőben hallgathass meg minden neked zendülő örömeidet s hogy mind szebb legyen, mint az enyém, a ki fiúi szeretettel öllelek:

Móra Feri

Szeged, 1914. május 16

28.

Nagyságos Asszonyom!

A pesti gyors után, a mely elvitte Pósa bácsiékat és a Csókai expressz előtt, a mely visz ki engem a puszták közé, van egy-két percem, hogy elküldhessem a lelkem a Pósaék fészkébe. Ott lesz, mikor hazaér a világ legjobb s most legboldogabb embere is s beszámolván erről a gyönyörű vasárnapról, a minél szebbet rég nem ért Szeged, még egyszer meg fürdik a lelke a szoborral való szembenállás felejthetetlen perceinek visszasűrű sugaraiban

Úgy járt itt Pósa bácsi, mint egy fejedelem, csupa hercegekből álló udvarral, — csak az hiányzott mellőle, a ki legjobban meg tudta volna mérni az ő szíve örömét

és boldogságát ezen a napon. Gondoltam is rá sokat: hogy íme, Pósaéknak még ez a napja se lehet árnyék nélkül való.

Zörög a kocsim, megyek vissza az abbahagyott munkámhoz, lelkem kendőjét föllobogtatva ma este Pósaék ablakába. Kezét csókolja hűséges szívvel, övéi helyett is szeretettel:

Móra Ferenc

29.

Nagyságos Asszonyom!

Most érkeztem haza Csókáról, a vasárnapi szám előkészítése végett s azon porosan, füvesen, őscserepektől és csontoktól összehasogatott kézzel sietek fiúi kézcsókkal borulni kezükre nagy örömük előestéjén és fájdalommal kérni bocsánatot, hogy én ott nem lehetek. Ugyanaz napon érkezik ide a múzeumok országos főfelügyelője s mennem kell vele Csókára, régészeti telepem bemutatására, a mit az állam minde-
ne-
stől meg akar venni, hogy ott állandó ásatásokat folytathasson. Olyan hivatalos kötelesség ez, a mi elől semmi módra se tudok kitérni.

Ilonka a kedves meghívásra nem tudott felelni míg én haza nem jöttem, — most már sírt is szegény, mikor hallotta, hogy nem mehetek föl. Neki volna kedve, de olyan gyöngye és törékeny, hogy egyedül nem merem fölereszteni.

Lélekben ott leszünk Pósa bácsi széke mögött és könyes szeretettel simogatjuk elgyötört ősz fejét, a mely, ó, hogy a hódolat bíborvánkossán se talál már nyugtot!

Kézcsókkal, öleléssel, fájó szívvel, hogy éppen nekem kell hiányoznom a király koronázásakor az udvarából, örök hűségesük:

Móra Feri

Szeged, 1914. jún. 5.

30.

Szeged, 1914. jún. 24.

Szegény drága jó Asszonyunk,

a kit annyiszor emlegetünk könybelábadt szemmel ezekben a vigasztalanul elborult napokban, nem tudjuk megköszönni azt a megható szeretetet, a melyel még most is eszébe jutottunk, a gyötrelmek és fájdalmak idején. Remegő szívvel lesünk az esti lapokból minden hírt drága betegünk felől, a kinél, a hogy a bátyám írta, igazabb rokonunk nekünk ebben az életben nem lesz. Mikor az első riasztó hír jött róla — este, utcán olvastam az újságot — az apám haláláról maradt könyekkel sirattam meg, annál keservesebben, mert ha tudtunk is a betegségéről, ilyen megdöbbenően súlyosnak nem gondoltuk. Úgy volt, hogy megyek is föl mindjárt, megcsókolni a kezét, mely hihetetlen gyöngédséggel, a miből tán senkinek nem jutott másnak, a tenyerén hordozott s mely egyetlen segítóm és előre vivóm volt az életben, — de akkor hirtelen jött a miniszterlátogatás, most pedig váratlanul kapott sajtópörök nem eresztenek a redakció gályapadjáról, melyhez rettenetesen oda vagyok láncolva. Tömörkény is viszi a gyerekeit fürdőre, tán ha ő vissza ér, a jövő hónap első hetében felszökhetnek valahogy. Addig Ilonkát, Pankát küldöm föl magam helyett, pénteken este érnek oda s szombaton, ha lehet, Pista viszi el őket Pósa bácsi beteg ágyához.

Én lélekben minden órában gyermeki fájdalommal simogatom meg a kezét és csókolom az asszonyomét, a leghűségesebb és legáldottabb asszonyét, a kit talán azóta újra megerősített egy kicsit az Isten jóságában való reménység. Fiúi hűséggel

Móra Feri

Drága jó asszonyunk,

napok óta tartó itthonlét után — hány nap óta, még mindig nem tudom, mert a naptárral ma még kevésbé vagyok tisztában, mint eddig — ma jutok csak hozzá, hogy a köszönetnek egy forró szavát belesóhajtsam a fürgeteges napok torlódásába. Szomorúságokból új szomorúságok közé értem haza: Ilonka sokkal betegebb lett az izgalmakba, mint a hogy velem közölték, sokszor elájul, vért hányt s a szívem majd meghasadt, a milyen elerőtlenedve, gyerekké zsugorodva találtam, ágyánál a sirdogáló Pankával. Az első dolgom volt a gyereket — kezecskéjére fűzve az asszonyom küldte olvasót, e khaotikus napok egyetlen lehetséges oltalmának szimbólumát — Félegyházára küldeni a nagymamához, hogy ne bántsák kis szívét az itthon való bajok s hogy én is minden gondomat anyunak adhassam. Már t. i. a mit a lap meghagy, mert azt is nagyon lezüllött állapotban találtam s öt-hat órát kell egyfolytában dolgoznom, hogy a Napló megint vezető helyre kerüljön. Jó szerencse, hogy erőm és nyugodtságom teljesen visszatért s más dolgaiban is rendet csinálva, a magam dolgaiban is higgadtan tudok az eljövendő napok szemébe nézni.

Mióta itthon vagyok, ez az első levelem, az édes anyámnak írottal együtt: azokkal a betűkkel és a léleknek azzal a meghatott és gyöngéd szeretetével, a hogy neki szoktam írni. Áldott kezét hálás fiúi ragaszkodással csókolom:

Móra Ferencz

Szeged, 914. aug. 14.

Kedves jó Asszonyunk!

Nincs különösebb jelenteni valónk, csak szeretetünk jeléül libbentjük egy kicsit arra felé a lelkünket. Én még mindig várom sorsom eldöltét, minden hír nélkül, sokat dolgozva, sokat éjszakázva, sok hajnalon, mikor fáradtan haza botorkálok, keresve az Istent a hidegen világító csillagok fölött.

Ilonka egy hónap alatt hizott néhány kilót, — most fekszik már megint. Úgy látszik, neki már ez a sorsa szegénynek, állnunk kell mindnyájunknak zúgolódás nélkül. E miatt aztán édes anyám se jött közénk, — igaz, gyöngélkedik ő maga is s a húgomat se akarja hagyni, a ki két gyerekével maradt magára. A sógorom a montenegrói határról írt, az én tudomásom szerint tíz nappal ezelőtt utoljára. Másik sógorom aránylag szerencsésebb, az Ilonka bátyja, a ki mint orvos vonult be s már majd egy hónapja az olasz határon unatkozik. Ezekben a napokban ennél rosszabb foglalkozások is vannak.

Kedves versikéjét Asszonyomnak olvastam az Én Újságomban. Szívből örültem neki, egyrészt hogy egy-egy pillanatra elhúzódik így a gyötremel elől, másrészt mert azt sejtem belőle, hogy Singeréssel valahogy mégis meg marad a kapocs.

Sárikáékat a viszonytlátásig is — nem tudom, kívánjam-e a mai körülmények közt — szívből ölelve, Asszonyom kezét gyermeki ragaszkodással csókoljuk:

Móra Feriék

Szeged, 914. szept. 16.

Szeged, 1914. november 10.

Kedves jó Lidike mama!

Félegyházáról küldött halottaknap-i kártyákon — most jut eszembe, hogy nagybetyűkkel kell írni, mint édes anyámnak szoktam — tehát a halottak napi kártyán röviden említettem már, mért csak lelkünk borult rá a szomorú estén Pósa bácsi fejfájára. A Napló indította vöröskeresztes-koszorúakció páratlan eredménnyel járt, tán 5000 korona tiszta hasznot hozott. Az utolsó napokban, mikor már borostyán és babér fogytán volt a kertészeknél, megostromolták a koszorúcskákért a kiadóhivatalt, de akkor már csak a mi félretett koszorúink voltak ott: a mit az egyik, meg a másik édes apám sírjára váltottunk meg. Épen postára akartuk adni őket, mikor jött a Pallavicini-uradalom tisztartója, őt koszorút kért és ígért darabjáért 40 koronát. Engelné odaadta az ura sírjára szántat s erre mi is oda adtuk a mi koszorúinkat: a háromért 120 koronát kaptunk a szent célra. Az hiszem, drága halottaink szíve szerint cselekedtünk, — jobb időkben majd kárpótoljuk őket tiszta és szelíd, nem vérfoltos virágokkal.

Mindennél szebb virág lett volna a Pósa bácsi sírján a hitvesi fájdalom gyönyörű dala, ki is szedtettem halottak napjára, — sajnos, nem bírtam beszorítani a kegyetlen aktualitások miatt. Most arra várok, hogy legalább egy csöppet csendesedjen a világvihar s legyen egy kis helyem arra is, hogy egy cikkekcskét is írhassek a vers mellé.

Az *Én Újságomat* olykor megnézem: hátha kietlen sivatagában találom Lidikétől egy-egy szál virágot. Nagy meglepetésemre legutóbb egy versemet találtam ott, a mi mindenüvé való lehet, csak oda nem. Annak a 6—7 éves kéziratát bizonyára a Pósa bácsi asztalában találta s olvastalan adta le a szerkesztő. Nagyon bánt, mert mindenki engem fog érte hibáztatni, hogy ilyen verset küldök gyereklapnak.

Enyéim jól vannak, Ilonkának minden ideje a sebesülteké, Panka szorgalmasan kötöget, — nekem egész életem a lapé, ki tudja, meddig. Szívünket Sárικάék számára is idezárva, fiúi szeretettel csókolja a kezét:

Móra Feri

Drága jó Lidike mama!

Gyermeki szeretettel csókoljuk a kezét és kérjük, ne szeretetlenségnek vegye, hogy meg nem előztük a karácsonyi köszöntésben, sőt vissza is későn adjuk, de csak most, a karácsonyfa alatt jutok hozzá, hogy pár szóba belezárjam a lelkünket és elküldjem szívünk szerint való anyánk mindig felhős, ezen a napon még a szokottnál is felhősebb homlokának megsímogatására. Örömet nem küldhetünk, nekünk sincs most: könyes szeretetünket küldjük, arra is gondolván a karácsonyfa szent enyhiben, a ki engem a világon mindenkinél jobban szeretett...

Sárikát, Rudit testvéri szeretettel öleljük, Lidike mamának áldott kezét hűségében meg nem fogyatkozó szeretettel csókoljuk:

Feriék

Szeged, 1914. dec. 24.

Szeged, 9 15. július 8.

Drága Sárika húgom,

az a tervünk volt, hogy az évfordulóra Ilonka nénivel együtt fölme gyünk. Sajnos, ki újult a gyomor fekélye s ágyának ejtette a gyöngeség, — így csak lélekben borong-

hatunk el a virágos síron. Postautalványon küldtem 10 koronát, s kérem Sárikát, vegyen azon koszorút a mi nevünkben édes apa sírjára. Édes anyát, tudom, nem szabad most ilyenekkel zavarni, — csak leveleimet adja át neki, lelkem, a mit egyenesen nem küldhetek hozzá, mert a címét maig se tudom.

Az öregebb testvér hűséges szeretetével öleli mindkettőjüket:

Feri bácsi

36.

Szeged, 1915. aug. 19.

Kedves jó Lidike mama,

a kinek csodálatos figyelme annyiszor megszegyenít bennünket, hálás szívvel köszönöm az Ilona-napi köszöntőt, addig is még asszonykám megköszönheti. Azonnal átküldtem neki Félegyházára, ott próbálja magát összeszedni szegényke az öreg ház csöndös nyugalmaiban és békéjében, a legáradóbb szeretettől körülfogva, a mi csak adathatik e világon. Ha a szeretet gyógyítani tudna — Lidike mama tudja ezt legjobban — már rég kivirágzott volna az ő régi ereje és egészsége. Sajnos, a doktorok szereinek még annyi hatása sincs, mint a mi tehetetlen, mindig könnyharmatos szeretetünknek: szegény asszonykám alig pendült valamit. Erősödni semmit se erősödött, de a szíve egy kicsit éled, olyan elesettnek se érzi magát s idegessége egy kicsit megpihent.

Pankáról dicsekvés nélkül nem lehet írni: hihetetlen gyorsasággal nyíló pompás virág, a kit az a passzív csak remegő gyönyörűséggel tud nézni: ó, csak minden rossz időtől megkímélné a jó isten!...

Nekem, szegény hajszolt állatnak megint nem jutott egy napi pihenés se. Második éve telik így el a főszerkesztőségnek, a minek vállalása nyilván nagyon elhibázott dolog volt. Folytonos idegmunka, sok izgalom, elszakadás az irodalomtól s messzebb, messzebb menő eltávolodás az én régi, csöndös, nézelődő életemtől. A háború végeig állnom a helyemet most már mégis becsületbeli kötelesség.

A Lidike mama élete folyásáról szóló sorok, bár nem lepnek meg, nagy szomorúsággal töltenek el s hiábavaló vigasztalásra nincs bátorságom. Fáj látnom, hogy martírélete állandó borongásban telik el, de tudom, hogy ez a végzete, a mit visel lehajtott fejjel.

Sárikaéknak külön írok, Lidike mamának fiúi szeretettel csókolom a kezét:

Feri

37.

Pósa Lajosné nagyságos asszonynak

Budapest, VIII. József-körút 71.

Kedves Lidike mama!

Nagy késedelemmel értek ide megszegyenítően kedves sorai, köszönetünk nyilván még lassabban jut oda ebben az összevissza világban. Pedig Félegyházára viszem el a postámat, mert tőlünk csak hetek múlva menne el. Ilonka fekszik, azt hiszem sokáig: arzen injekciókat kap. Mi csöndös munkában görnyedéssel csak elvagyunk. Sárikaékat köszöntve, Lidike mamának gyermeki szeretettel csókoljuk a kezét:

Feriék.

Városi múzeum, Szeged 915. szept. 18.

Drága jó Lidike mama,

öt-hat napja lehet, a mikor Szávay levélben megmozgatta Tömörkényt, ajánljon engem, mint hozzám legközelebb álló, a Petőfi-Társaságba s ők, a régi iskolába tartozók, mindent meg tesznek értem. Nem értettem a dolgot. Szávayval én soha össze nem melegedtem. Az én kis cirokhegedűmre ki tehette figyelmessé? Most már tudom, a mit valahogy mindjárt sejtettem: hogy a Pósa bácsi áldott keze simogat engem a sírból is, lélek szerint való apámé, a ki engem e világon legjobban szeretett.

Én a Szávay jóakarátát megköszöntem és — elhárítottam magamtól, mint a minap itthon a városatyaságot. Ezt persze más okból: szegényesen vagyok én föltarisznyázva a Petőfi-társaságba. Nemcsak arra értem, a mi keveset össze cincogtam, s a mi bizony a magam szemében se nyom sokat, de a hivatalos poéták közt a Pósa bácsi visszajáró lelkén kívül kicsodám maradt nekem? Ki tud én rólam, névtelen kicsi vidéki emberről, a ki mindig szégyeltem kiabálni?

Most mégis a Pósa bácsi akarata döntött, a hogy kisugárzott a Lidike mama leveléből. Tömörkény már írja az ajánlólevelet s Szávaynak ezzel egy időben irok s még egy-két embernek, a kiket kedves volt Lidike mama megnevezni. (Nógrádi Papp Gyulát is közéjük vehetem, úgy-e?) őszintén szólva semmi bizodalmam ugyan az egész dologhoz, — de legalább nem váratlanul jön s nem lesz olyan fájdalmas a bukás.

A mit azonban Sebők Zsigmondról írni tetszett, végtelen meglep. Soha az életben nem láttam, de deák korom óta fanatikus olvasója vagyok. A mit itt Szegeden az öregektől hallottam róla, az mind csak arra való volt, hogy mint ember is nagyon szimpatikus legyen előttem. Soha egy rossz szót le nem írtam róla. A Sebők-kultuszban annyira mentem, hogy a *magánkönyvtáramba* én, a szegény újságíró minden könyvét megvettem, antikvár úton még a régieket is, a kislányommal olvastatom már a novelláit is, a legtisztábbakat a magyar irodalomban, morálisan is, esztetikailag is s bár senki nem kért rá, a magam gyönyörűségére mindakét utolsó könyvéről írtam a Szegedi Naplóban — igazán nem tudom, mivel bánthattam meg. Ha nem tudná, hogy a világon vagyok, azon nem csodálkoznám annyira, mint azon, hogy neheztem rám. A szegedi monografia miatt, mint írni tetszett. Nem tudom, mi az, de nagyon szeretném tudni, hogy — a Petőfi-társasági kalandra való tekintet nélkül — kitisztázódhassam olyan bűnből, a miben igazán ártatlannak érzem magam.

A família most, istennek hála, szépen virágzik, — én magam már harmadik hete a szobát őrzöm. Megfáztam s máskor tán fel se vettem volna, most azonban egész szervezetem nagyon megviselt.

Enyéim csókját idezárva, Sárικάékat köszöntve testvéri szívvel, fiúi hűséggel csókolom a kezét:

Feri

Szeged, 1915. nov. 30.

Drága jó Lidike mama,

megszégyenítő, soha meg nem érdemelt és soha meg nem szolgálható jóságának annyi bizonyosságát veszem minden felől, hogy a hálálkodásba bele se fogok. Kevés volna, akár mennyit mondanék és szegényes az érzésnek addig a teljességeig, a mely már könyben csordul ki.

Inkább az eredményről írok, csak így futtában. Biztos szavazatot ígértek a következők, a kiknek nagy unszolásra levelet írtam azon az alapon, hogy ha már a jó akarat beledobott a vízbe, magamnak is mozognom kell:

Szávay, Lőrinczy, Lampérth, Tömörkény, Sas Ede, Farkas Pál, Koszta Pál, Somló Sándor, Váradi Antal főtitkár (írt, hogy vétessem föl ajánlóim közé is), Nógrádi P. Gyula, Bársony István, Szácsi Ferenc, Pap Zoltán, Szabó Endre, Szabóné. Ez 15 szavazat. Szabolcska az esetben megy fel, ha valami lehetetlen napon nem lesz a választás. (Dec. 18-án lesz.) Feleki Sándor hosszú levélben írta meg, hogy már régen elígérkezett, de oly sok a jelölt, hogy abszolút eredmény első szavazásra aligha lesz s ez esetben az új szavazásnál már nem köti az ígéret és rám szavazhat. Nehányan betegségükkel mentették ki magukat, — ellenben néhány szavazatra olyan helyről is kilátásom van, a honnan eddig nem kaptam választ. (Palágyi Lajos, Ferenczi Zoltán, Teleki grófnő.) Mindent össze-véve, rosszabb-jobb eshetőséget, 18—20 szavazatról lehet szó. Tömörkény a második választásnál — az elsőnél elbukott — 11 szóval került be, de most, úgy látszik, nagyobb az érdeklődés és sokan fognak szavazni.

A Bársony meghódítása nagyon kedvesen történt. Mikor Lidike mamának írt, még akkor nagyon bizonytalanul nyilatkozott. Közben azonban megkapta a levelemet s abban az ide is mellékelte néhány szemelvényt. Erre tegnap este ezt a levelet kaptam tőle:

„Kedves Uram, most nem érek rá sokat írni, csak ennyit mondok: az *Aeterna solitudo* című verse miatt föltételen önre szavazok. Szíves köszöntéssel stb.”

Hát gondolom, ez az egy most már csakugyan biztos szavazat. Pakotshoz és

40.

Drága Lidike mama,

Vitnye, 916. aug. 13.

elutazásom utolsó negyedórájában olvastam a pesti lapokban szegény Herman Ottóné halálát s pár sort a vasútra való indulás előtt hevenyésztem róla s hordárral küldtem be a szerkesztőségbe. Nem tudom, beért, mert azóta még nem láttam a lapot.

Rossz heteim voltak mostanában, se étvágyam, se álmom, a két esztendő nagyon megtépte az idegeimet. Az orvosok rávettek, hogy legalább két hétre szökjem ki a megszokott környezetből. Kiegyeztünk aztán egy hétben, a mit a felvidéken csavarogva töltök el, hol ide, hol oda bekukkanva. Ezt Vittnyén átutazóban írom, meg-nézem a bányavárosokat s a jövő kedden már otthon is leszek. Ha lehet, útba ejtem majd Pestet. Szegény Sárikáról se tudunk semmit, Lidike mama életének ez után való alakulása is érdekel. Hogy a jövő halál felszabadította szegény nagybeteget, az ha szomorúság is, mégis csak megkönnyebbülés Lidike mamának, a ki eddig neki áldozta az életét — tudom, azért nem lesz könnyű beleszokni a teljes magányba. S a hagyaték dolga vajjon fog-e simán menni?

Beszállásra csöngetnek, hűséges, meleg szeretettel csókolom a kezét:

Feri

41.

Drága Lidike mama,

Szeged, 1916. okt. 18.

a rossz idő hazavert az ásatásból s azt hiszem, erre az évre véget is vetett neki. Levélbeli tenger adósságom lerovogatásához hozzá foghatok most már, — legelső helyen a nekünk legkedvesebbet, a Lidike mamáét köszönné meg. Aranyos vissza csillo-

gása a leáldozott sugaras éveknek minden sorocska, a mit a szeretet fehér galambja hoz-visz közöttünk ezekben a megátkozott időkben.

Bizony most nekünk se sok jó üzeni valónk van tőle! Ilonka miatt sok nyugtalanságom van. Szegényke úgy ing-leng körülöttünk, mint az árnyék, mindig gyöngé és mindig fáradt s nincs hatalom a mely rá bírja venni, hogy pihenjen és gondját viselje magának. Életünk szép szelíd régi fénye emiatt homályosodóban van. Magam is fáradt vagyok s néha úgy érzem, nem bírom soká ideggel. Az Ilonka miatt való gond a legnagyobb, a munka is kimerít, a minek csak úgy nem látni végét, mint a háborúnak s most mindehhez a téli gondok is járulnak. Jó, hogy Panka friss, szép, erős és jó. Igaz, hogy nem tesz naponta egy órát, míg együtt vagyunk, — de legalább addig felejtethetik az ember az élet nyomorúságáról.

Bocsássa meg, drága Lidike mama, hogy egy kicsit kicsapott belőlem a keserűség, — legalább kevesebb maradt akkorára, ha fölmehtek egyszer megcsókolni a kezét és Sárika szemében örülni az új élet csillogásának és a mindenben diadalmas fiataliságnak. A Pósa bácsiról való emlékbeszédemhez is kalászkodat kell gyűjtenem. A decemberi, vagy januári felolvasó ülésre szeretném megcsinálni, — akkorra talán túl leszek még ki se tervezett, végig se álmodott gyerekregényemmel. A mit nem nagyon van kedvem írni, de muszajit rá az élet. Majd sebesebben alszom, ha már az alvás pár óráját kell meglopnom.

Jakab Ödön bátyámnak ma írtam, tudakozódván, hogy kedvező választ kapnánk-e, ha meghívnánk a Dugonics-Társaság novemberi felolvasó ülésére. Én azért szeretném, ha jönne, hogy a szeretetéből visszaadhatnék valamit, — de félttem ezekben az összevissza időkben a vasutazástól.

Egy Bártfára küldött nyári levelemben tolmácsoltam Szalay József dr. főkapitány kérését a ki a gyűjteménye számára gyászjelentést szeretne Herman Ottóról és a feleségéről, ha hozzá lehetne még jutni. Most arra kér, ismételjem meg a kérését. Mindnyájunk hűséges szeretetével csókolom a kezét:

Feri

42.

Drága Lidike mama!

Sebők Lacika olyan kedves volt, hogy Szegeden jártában fölkeresett bennünket a napokban, bizonyos hírt is vitt rólunk, — annál rövidebb lehetek. Nem úszom, hanem fuldoklom a karácsonyi gondok zuhatagában. Nagy események tódulása a lapnál, évi zárlat a hivatalban, új évkor kezdődő s félek, csak apró folytatásokban írható gyerekregény az Én Újságomnak: ez csak a nagyja. Hát még az a dolog, a mivel a minden féle ügyes-bajos ember megtisztel! S mi ez mind az Ilonka téli gondjaihoz képest, a mikből mégis csak muszaj nekem is kivenni a részemet!

Sok ügyünk-bajunk azonban természetesen úgy nem árthat Lidike mama iránt való gyöngéd szeretetünknek, mint a futó felhőcskék a napnak. Adtunk mi hírt is magunkról, de úgy látszik, nem ért kézhez utolsó levelem, a melyben Szalay főkapitány úr kérését ismételten tolmácsoltam: hogy Herman Ottóék gyászjelentéseihöz lehetne-e valahogy hozzájutni?

A milyen részvétellel olvastuk a hírt Lidike mama betegségéről, a minek az alapos gyógyításához bizony ideje lenne hozzá látni, annyira megörültünk a fölépülésének s a kedves ígéretnek, hogy a meg nem változott szíve Szegedre is elhozza. Szeretnénk, ha ez mielőbb megtörténhetne: — eddig azon múlt, hogy a Dugonics-Társaság a háború alatt elzúllott egy kicsit az öregek kezén. Most csináltunk alapszabály revíziót s ennek az alapján választunk új tisztikart. A kombinációk olyanok, hogy

vége Tömörkényt választjuk meg elnöknek, de a tulajdonképpeni vezető én leszek, mint főtitkár. Főtitkári székfoglalóm aztán az ünnepi tisztelgés lesz annak az emléke előtt, a kinek mindent köszönhetek. S ha Jakab Ödön is akkorára jönne le — novemberben végtelen kedves levélben haladékokat kért — az igazán nagy napja lenne a Társaságnak...

Ha a két karácsony közt feljuthatok Pestre, majd megbeszéljük ezeket a dolgokat, — akkor csak vendégnek megyek föl. Szávay kedvéért valószínűleg muszáj lesz fölmennem a Petőfi-közgyűlésre is, bár hihetetlen rossz időben van, épen az ünnepek előtt, de akkor épen csak a szavazásra utazom föl az egyik vonattal, a másikkal már jövök is vissza. De ha a tisztesség megengedi, megtakarítom ezt az utat, mert különben nagyon megbánja a karácsonyi lap.

Ép eddig értem, a mikor kaptam Móricz Pál levelét: hát persze hogy ilyen formán fölmegek s egy pillanatra talán fölszaladok Lidikéhez is. Ne tessék azonban ezt ígéretnek venni, mert nem tudom, hogy futja az idő s a mai vasutazás mellett lehetetlen programot csinálni.

A szép verset már le is adtam, hálás kézcsókkal köszönöm. Mihelyt ki birom módolni, a Sárika lapjának köszönöm meg, a kinek a felszabaduló kezecskéjét a Lidike mamáéval együtt, drágáim nevében is, meleg szeretettel csókolom:

Feri

Szeged, 1916. dec. 14.

43.

Kedves Lidike Mama!

Mosakodás közben megsértettem a szemem héját, kicsit dagadt, inkább csak találgatom, mint látom a betűt, — azért írok csak röviden. Viszont nem akarok lemondani arról, hogy én magam köszönjem meg megihatott szívvel végtelen jóleső, gyöngéd gondolatát, a mely igazán az anya drága szeretetével fordult felénk.

Mindegy nekünk, a kár mikor jön el közénk Lidike mama: nekünk minden nap ünnep lesz s kívánnivalónk csak annyi, hogy az ünnep mentül hosszabb legyen. Csak arra kérjük, hogy valamivel előbb tessék tudatni velünk — a posta nagyon lassan és rendetlenül jár most, a radnóti kedves hírt egyáltalán nem hozta el — hogy szeretetünkkel elébe siethessünk. S az útra — ezt Ilonka üzeni — melegen tessék öltözködni, mert olykor fél napot is késik a gyors is s a kocsik nincsenek mindig fűtve.

Ilonka, Panka boldogan készülődgetnek már rá, mivel jár hassanak majd kedvében Lidike mamának, magamról nem is szólok. Nekem az én mostani különösen sivár életemben különös öröm lesz érezni a régi boldog évek elmerült napjának visszasugárzását.

Sárikát szívből ölelve, Lidike mamát a legtisztább szeretet sok-sok kéz csókjával várják öreg gyermekei:

Feriék

Szeged, 1917. febr. 6.

44.

Kedves szép Lidike mama!

Mivel a nehezen várt levélből olyasmit sejtettünk ki, hogy Lidike mama visszariadt már az úttól, mindent elkövettem, hogy az Arany-ünnepet ürügynek megtarthassuk. Azért kellett t.i. mindent elkövetni — holott simán is menni kellene a dolognak —

mert Tömörkény a megszokott bogarasságával ellene van minden kultúréletnek a háború alatt. Nagy részben ő az oka annak is, hogy a Dugonics-Társaság működése szünetel. Szalay főkapitánnyal és Almássy szini direktórral aztán mégis sikerült úgy megállapodnom, hogy a Társaság és a színház *március második felében* Arany-ünnepet tart a *színházban*. Erre kérnénk aztán le a szívünknek annyira kedves Jakab Ödönt. Az ő verse lenne a mag, a mi körül az egész ünnep kikristályosodnék. Valaki ünnepi beszédet tartana, a színtársulat néhány vidám tárgyú Arany-verset mutat be élőképekben s előad egy felvonást valamelyik Arany-fordításból, — én talán be konferálnám az egészet, ha más nem akad erre a szerepre. T. i. nekem annyi a dolgom, hogy nagyon keservesen kell megfizetnem minden, a szokott roboton kívül eső extra vállalkozásért, — azért, ha lehetne, legszívesebben kibújnék.

A mi Jakab Ödön honoráriumát illetné, a Dugonics-Társaság — akár most jön, akár más esetben — 100 koronát örömmel áldozna erre. Tudom, hogy hozzá méltatlan szerény összeg a mai időkben, de talán a vasutat, szállodát futja. Ezt tessék hát óvatosan kitudni, beéri-e ezzel s akkor hivatalosan is — én külön is — meg fogjuk hívni.

A viszontlátás biztos reményében Sárikával együtt meleg szeretettel csókoljuk a kezét:

Feriék

Szeged, 1917. febr. 27.

45.

Kedves Lidike mama!

Várom, várjuk az Arany-ünnep ügyében a döntést Budapestről, de nem jön. Én február 24-én közöltem Lidike mamával, hogy március második felében tartanánk az ünnepet, ha a mesternek, a ki ennek központja lenne, konveniálna ez az idő. Eddig azt hittem, azért késik a válasz, mert Lidikének nem volt alkalma Jakab Ödönnel beszélni, — most már azonban arra kell gondolnom hogy talán megint elkallódott valamelyikünk levele az úton. Kérésemet azért ismétlem most meg: lenne-e olyan kedves Lidike mama megtudni megszokott finom óvatosságával elég-e Jakab Ödön útiköltségeire 100 korona, a meddig a Társaság el tud menni s hajlandó-e még mindig megtisztelni bennünket. Talán legjobb volna, ha ő választaná meg az időt s mi alkalmazkodnánk ahhoz. Most már inkább csak áprilisról lehet szó, márciusra már nem igen illeszthetjük be a színház műsorába az Arany-estét, legfőljebb úgy, ha nagyon szegényes körítést adunk a briliáns ódához, ezzel pedig nem akarnánk Jakab Ödönt megbántani.

Nagyon szépen kérjük Lidike mamát, kegyeskedjék a helyzetről tájékoztatni, mert most nem tudjuk magunkat mihez tartani. És Sárikánk boldogságához lehet-e már gratulálnunk?

Sok-sok szeretettel, kézcsókkal és hűséges szívvel:

Feriék

Szeged, 1917. márc. 12.

46.

Szeged, 1917. ápr. 17.

Drága Lidike mama!

Lehet vagy tíz esztendeje, mikor utóljára megpöröltem Ilonkát, de tegnap délben, mikor az ebédnél találkoztunk, megint majdnem kikapott, a miért megegyezés ellenére elaludtatta velem a gyorsvonatot. Csak azért menekült meg nagyobb vesze-

delem nélkül, mert a jószándék pajzsa mögé húzta magát szegényke. Ezen megbékültünk és gondolatban együtt kísérgettük Lidike mamát és találgattuk, melyik állomáson juthat helyhez. A vacsoránál aztán elégedetten mondogattuk, hogy hála istennek, bizonyosan pihen azóta, — de azért mégis nyugtalanok vagyunk: a fárasztó éjszakázás után a rettenetes út nem tette-e megint beteggé. Drága Lidike mama, nyugtasson meg bennünket, mert szinte szemrehányást teszünk magunknak, hogy több áldozatába került az út, mint a mennyi örömet mostani össze-vissza életünkben nyújtani tudunk érte. Ezzel megint csak az adósságunk növekedett, a mi a nélkül is annyi volt már, hogy hármunk szívének egyre terebélyesedő szeretete se ellen súlyozhatja.

E levél írása közben jön fel egy kiadóhivatali kislány a sürgöny díjából visszájáró pénzzel. Kérdem, mikor adta fel. Azt mondja, csak vasárnap délbén, mert szombat éjszaka bent felejtette a nyomdában. Mindjárt telefonálok a postára, mert nem vagyok benne biztos, egyáltalán föladta-e. Minden esetre értem most már, mért nyugtalankodtak Sárikáék vasárnap este.

Ilonka ma már friss, fürgé és vidám. Én ma rendezek majd nagy alvást, ha sikerül, aztán a gyerekregény befejezésére vetem magam s ha avval készen leszek a héten, akkor a jövő héten már verset is tudok írni. Sárikáékat ölelve Lidike mama kezeit hálával és hűséges szeretettel csókoljuk:

Feriék

47.

Drága Lidike mama,

ki se mondhatom, micsoda szégyenkezéssel olvastam a július 11-ről keltezett kedves sorokat, a mikkel ide csak július 15-én ért megint nagyon el rendetlenedett póstánk. Csak az nyugtat, hogy a Lidike mama szeretetét el nem veheti tőlünk még az ilyen durva figyelmetlenség se, a mibe *látszólag* keveredtünk. Mert dehogy hagytuk mink azt az első szerető suhanást válasz nélkül! Óriási levelezésem mellett kénytelen vagyok könyvet vezetni a magánlevelezésünkről is s abban látom, hogy mi Lidike mamától kártyát kaptunk június 22-én (magát a lapot a többihez zárta Ilonka) s arra feleltünk június 25-én, még pedig levélben. Hogy aztán az merre kallódott el, nem az én cudar írásom miatt került-e cigányútra, annak csak a jó Isten a megmondhatója.

Azóta aztán széthullottunk, a hányan vagyunk, annyi felé. Persze Panka van legjobb helyen s legjobban is érzi magát: a nagymamai szeretet ringató ölében. Virágos ifjú csónak, a ki minden vizen könnyen úszik még. Ilonka, szegény, Menyházán foltozgatná a maga hajócskáját, félek, nem sok eredménnyel. Ép az nap délbén ment el, a melyiknek délutánján a második karlsbadi kártya érkezett. Már el telt két hét s hízni még nem hizott, állítólag a köhögése enyhült valamit. Az én öreg bárkám persze nem mozdulhat a Tiszáról a maga megszaporodott terheivel. Meg volt közben az igazgató választás is, minden megillető parádéval és erkölcsi elismeréssel, ellen súlyozásul annak, hogy ez a magas méltóság — kerek 100 korona fizetéstöbbletet jelent egy évre. Mégis kedvesebb nekem ez a tisztességes szegénység a Szász barátom fehér kenyérénel a melynek, félek keserű íze lenne. Politikai érvényesülést keres, ahhoz kellenék eszköznek, a hogy most kiderült, — de akkor inkább a mai független rabság, mint az. Ilonka különben erről nem tud semmit s nem is akarom izgatni vele. A barátság, a melynek részemről nem volt önző alapja, természetesen zavartalanul a régi marad azért Szászékkal. Lidike mamának úgy írtam a dologról, mint a ki lélekben legközelebb áll hozzánk a világon. — Addig is, míg

többet írhatok, abban a reményben, hogy Karlsbad nemcsak szép volt, hanem áldott is, az ősz gyermek hűségese szeretetével csókolom a kezét:

Feri

Az *Én Újságom* mai bájos, harmatos verse karlsbadi termés-e?

48.

1917. dec. 14.

Aranyos Lidike mamánk,

bizony úgy kezdhethetném, mint a mesét: hol volt, hol nem volt, hajnalon túl volt, reggelen innen volt, volt egyszer egy fáradt ember, a ki lapzártá után kinézett a halott utcára, a ködbe és kereste benne az angyalok nyomait, a kiknek ebben a hónapban már szállongani kellene a föld felett, — de csak egynek a sugárzó nyomát találta, az is a saját író-tárcájából sugárzott ki. Ott hordom a Lidike mama drága névnapi köszöntőjét, a minden virágnál hímesebbet és minden versnél muzsikálóbbat. Valahányszor kinyitom a tárcát és meglátom a levelet, mindig ellágyul a szívem és meghatott zavarba hoz a szent szeretet, a mely változatlan hűséggel kipatazkzik felőle felénk, a csöndes és fáradt gyerek felé. Akiknek olyan végtelen jól esik a simogató anyai kéz, ha még olyan bús és erőtlén is: mi a lélek szerint való apánk áldott és áldó, felejtethetlen kezét is érezzük benne.

Nem olyan vidám a házunk, mint a milyennek egy hónappal ezelőtt vártuk. Nagyon lassan pendül az Ilonka egészsége és megint itt borong felettünk a régi szomorúság, ha takargatjuk is egymás elől. Étvágya van ugyan, de nem hízik, a gyomor mindjárt felfúvódik és három-négy naponként a hányás is jelentkezik.

Panka, hála istennek, változatlanul szép, erős és dolgos, én magam, ha lehet, még megterheltebb vagyok, mint eddig. Nemcsak a kenyérkereső gondjaim nyomnak, hanem a társadalom is egyre jobban rám nehezedik, — hiszen láthatja Lidike mama a Naplóból. S e baj, csak a háború végéig elbírom ezt az életet, akkor majd megszabadítom magam, — de boldog Isten, hol van az még!

A papír elfogyott, a szeretetünk elfogyhatatlan s azzal öleljük Sárikát, Pistát és csókoljuk a Lidike mama kezét,

Feriék

49.

Drága Lidike mamánk,

a kinek szíve is, keze is mindig frissebb, mint a miénk, a cirógató szeretetben megint megelőzött bennünket. Mi készültünk megköszönni azt a megköszönhetetlen kedvességet, hogy eljöttek hozzánk és szerény ünnepünk házi szötteésbe elhozták a legüdébb színeket, — s íme már itt is van a levél, a mely ránk pirit a köszönettel az egyszerű kötelességteljesítésért s a melyet opálos ragyogásával drága emlékül tettünk el a Társaság irattárába.

Ezzel bevégezván a félhivatalos részt, a melyhez még Szalay tiszteletteljes kézcsókját csatolom avval a kijelentésével, hogy ez a Pósa-ünnep csak fogalaló volt részünkről a háború utánra, — áttérhetek a magunk dolgaira, a melyek, sajnos, sokkal komorabbak. Ilonka mára virradóra — ezt szerda éjjel írom — megint hányt kétszer-háromszor, csupa gyomorsavat, aztán mikor megpróbálta a felkelést, elszédült úgy, hogy az egész napot ágyban kellett töltenie, rettenetes főfájással. Most este már kissé könnyebben érezte magát, de azért tele vagyunk nyugtalansággal és

kétségbeeséssel: úristen, hát megint elülről kezdődik-e az egész kálvária? Igaz, részben ő maga az oka ennek a változásnak, a miért minden sürgetés ellenére se ment fel Herczelhez, a ki pedig bizonyára nem ok nélkül rendelte őt magához. Most se tudom, e mai rosszullét nélkül nem halasztotta volna-e el az útját, — így a jövő-héten, talán kedden, pár napra föltétlenül fölmegy.

Akkor majd fölküldöm tőle az ünnepünkről referáló többi szegedi lapot is, a miket félre raktam Lidike számára, de elküldeni még nem bírtam, mert most megint nagyon hajszos napjaim vannak. Vasárnap óta még minden napra jutott vagy egy beszéd, vagy egy előadás s ilyen lesz az egész hét, — ezért nem mehettem én most fel Pestre Pistánk telefonon való szíves invitálása dacára sem.

Sárikáékat szívből ölelve, Lidike mamának csak áldást árasztó kezeit hűséges szeretettel csókoljuk:

Feriék

A verseket, a mennyiben más szándéka nincs velük Lidikének, alkalmilag leköszölgétném s szeretném már a pünkösdi számban kezdeni.

50.

Kedves Lidike mama,

betegem írok, vasárnap óta ágyban fekszem, hetek óta lappangó hurutom erőt vett rajtam az utóbbi zürzavaros napokban, utcai szónoklatokban stb. Hála istennek, nincs komolyabb baj, inkább csak elővigyázatból ítéltem magam szobafogságra, hogy összeszedhessem minden erőmet az igazán csak most jövő nehéz napokra.

Nagyobb baj az Ilonkáé, még nagyobb, hogy még mindig nem veszi komolyan. Az új gyomorszájon alighanem új fekély képződik — ha ugyan helyes a helybeli diagnózis — az epehólyag is duzzadt. Sokat hány és szédül, két kilót már fogyott is. Ha az utazás egy kicsit könnyebb lesz, fölviesszük és betesszük egy szanatóriumba, ahonnan a gyógyulás teljessége előtt ki se eresztik.

A forradalom első napjaiban fönt jártam Pesten, Detttrét kineveztetni kormánybiztosnak, rettenetes út volt, részben ennek is vagyok a betege. Akármennyire ösztökölt a szívem, lehetetlen volt egy kézcsókra is beszaladnom. Pedig szerettem volna Sárikáékról tudni valamit, nyugtalan voltam Pistánk miatt, — azóta olvastam az előlépését és legalább e tekintetben megnyugodtunk. De vajjon ez volt-e az, a mire Lidike mama célzást tett a levelében, a sorok közt? Magam nagy lelki válság előtt állok. A forradalmat a magam részéről én már befejeztem volna s nincs egyéb vágyam, mint visszamenni a könyveim közé, mert én nem akarok semmi más lenni, mint a mi vagyok, hiszen ezért tértem ki a főispánság elől is. Az I. kerület mandátumát azonban már nehezebb lesz elkerülnöm. Pedig mire kell az enyém? Nincs-e igazam, drága Lidike mama? Gyermeki szeretettel csókoljuk a kezét:

Feriék

51.

aug. 22.

Drága Lidike mama,

az özönvíz után csak épen inteni akarunk egyet a lelkünk kendőjével azok felé, a kik nekünk drágák:

— hála istennek, hogy ti is partra értetek!

Magunk is sokat hanyódtunk-vetődünk az árban, szerencsére nálunk csak a pohár vízben való vihar volt az.

Domokos Laci hírt hozott a főnt átszenvedett rémségekről, az első kérdésünk az volt hozzá: mi van Lidikéékkel, Sárikäékkel? Boldogok voltunk, hogy... meg tudott nyugtatni, — nagyon sokat aggódtunk értük, miattuk.

Mi elég csöndösen vagyunk, én a szerkesztésről már hónapokkal ezelőtt lemondtam, s bár a lap kötelékében megmaradtam, megbújtam a kultúrpalota áldott menedékszikáján.

Ilonka a szokott módon kel, fekszik, egy kicsit nekitelik, aztán gyorsan lefogy: csak a szíve tisztasága s a kedélye frissessége marad változatlan, egyetlen kincsünknek e fosztogató napokban.

Panka: Panka. Nagy, erős, szép, jó.

Mindhármukat könyes nagy szeretettel öleljük:

Feriék

52.

Szeged, 1920. I. 17.

Drága Lidike mama,

a posta, a mely ma ép oly álnok és megbízhatatlan, mint az emberek, csak ma hozta el nekem a megváltó szeretet harmatával írt sorokat, a melyek biztatást, vigaszt és mindennél drágább megnyugvást jelentenek nekem. Mert idegen emberek minden ítélete közömbösen ér, jó, rossz egyformán lepereg a mai időkben elfásodott lélek kérégről, de halálnál fájdalmasabb lett volna, ha elfordulnak tőlem azok a megtevesztett lelkek, a melyekkel szent érzések láthatatlan szálai kötnek össze, napsütésben és éjszakában.

Most már nyugodtan várom, akármi jön, — mert hiszen minden jöhet a mai zord időkben. Tudja, Lidike mama, mi közel vagyunk Kecskeméthez és vérpárásköd homályosítja el ma még a szelíd lelkeket is, hát még a farkastól fajzottakat.

Itthoni, szegedi emberektől különben nincs mit tartanom, itt engem mindenki ismer s hogy milyennek ismernek, talán eléggé bizonyítja, hogy mikor legjobban dühöngött a megtorlás, az én fizetésemek akkor emelte fel a város tanácsa. Hajam szála se görbült semmilyen pozíciómban, a Napló szerkesztésétől csak azért léptem vissza magam jószántából, mert ki akartam térni az előre látott vak viharok elől. Itt csak egy sebet kaptam, a mely azonban halálig sajogni fog, mert dédelgetett barát keze ütötte: a Szigethy. Egyébként azonban ma is a régi fizetéssel a lap kötelékében állok, bár nagyon ritkán írok bele és politikát csak holnapra írtam, gyászkeretben, a magyar békéről.

Mind erről különben talán hamarosan elbeszélgethetünk: a jövő héten valószínűleg felutazom. Ő, nem mint menekülő, bár sok jó barátom unszol, hogy a franciák kivonulása után várható atrocitások elől húzódjam el pár napra. Nekem azonban nincs mehetnékem s én a sorsom elől nem futok el. Azonban mégis aligha kerülhetem el a pesti utat, mert a város tanácsa hivatalosan kiküldött az Ambrozovits-hagyaték ügyének tisztázására. T. i. Ambrozovits Dezső hír szerint a mi múzeumunkra hagyta kincseket érő képtárát, de a végrendelet másolatát nem kaptuk meg s ezt kell felhajtanom, más hivatalos ügyekkel együtt. Már e héten mennem kellett volna, de állítólag a miniszterelnök Szegedre készül s míg ezen át nem esünk, nem akarok elmenni.

Szeretnék vidámabb dolgokról is írni, de kinek a palettáján van ma más szín is a feketén kívül? Ilonkáék ma jöttek meg Félegyházáról, jó kedvben, de nem jó erőben. A házi gondok elől bujdosott oda, szegénykém, pár hétre s azok helyett megint fölkereste az epegörcs. Erről, ugy-e, nincs mit mondanom, épen szegény Lidike mamának?

A Singerék cudarságának új felvonására se refektálok, a kiknek szolgálatába belerogyott az élő, a gályarabságra fogott király, azoktól nem meglepő; ha most a halott leple alá bújnak. A gyűjtőívet azonban boldogan várnók. A Pósa Lajos költészetére ezután fog felvirradni, hegyeket indító szava most fog erőre jutni, — de az özvegy galamb gyöngé vállá meg fogja-e bírni a nyomdai uzsora terhét.

Az ám, Kiss Menyhért költőtársat hogy el ne felejtsem, — hát ennek a szegény lantosnak épen az én helyem kell a Petőfi-Társaságban? Hiszen már a nyáron úgy szerepeltette itt magát lapokban, plakátokon, matinéken, mint a Petőfi-Társaság tagja s mint ilyen ünnepeltette magát. Én persze csak mosolyogtam és a viláért se szóltam volna egy szót se. Mégis nagyon meglepett, hogy ő az én vádlóm. Egy ujjal se bántottam soha. Egyszer járt nálam a nyáron a kultúrpalotában, baráti látogatást tett. És én szóltam érte jó szót a Szegedi Naplónál, mert bizony másképp nem közölték volna a rossz versét. De hát ilyen embernek is lenni kell. Sárikáékat testvérszívvvel ölelve, Lidike mamának könyes hálával csókolja a kezét

Feri fia

53.

Drága Lidike mama,

épen írni készülöben voltam, mikor rég várt sorai érkeztek — most „nagy”-hétfőn, t. i. nagytakarításos hétfőn reggel. Egy deszkaszálon írok a gangon, azért lesz levelem rövid és az írás még a szokottnál is pogányabb.

Először azt akartam megírni, hogy most már végre csakugyan meglesz a pesti út, a mit annyi készülődés előzött meg, mint egy sarkvidéki utat. A jövő héten, 27-én kedden reggel indulunk innét Szalay főkapitánnyal és Tonelli Sándorral, majd ők vigyáznak rám, a ki két év óta most mozdulok ki először a városból. Ez alatt úgy felszaporodott a hivatalos tennivalóm, hogy, ha mindig lótok-futok is, kell 8—10 nap az elintézőkre. Lidike mamától csak az első egy-két éjszakára kérek szállást, aztán majd elveszem magam valahová, a hol nem kell szemrehányást tennem magamnak, hogy azokat inkommodálom, a kiket legjobban szeretnék kímélni. Ha jól tudom, Kálmán öcsém most állandó vendége Lidike mamának, őt se akarnám egy órára sem hajléktalanná tenni, tessék megnyugtadni, hogy egy kis ideig élvezem is meg lehet férni, nem vagyok nagyon kötözködő természetű.

Ha Lidike mama ilyenformán megszánja szállással a vándort, kimondhatatlan hálások leszünk érte, de egy kikötéssel: hogy ez a maximuma a vendéglátásnak, étkezés tekintetében szabadkéz adatik a vendégnek. Ezt a mai körülmények közt mindenütt máshol magától értetődő dolognak tartanák, azonban Lidike mamánál, a ki mindig úgy tesz, mintha „terüljasztalkámat” kapott volna valami tündérkomasszonytul, ezt határozottan ki kell kötni. Legföljebb abban egyezhetünk ki, hogy egyszer otthon ebédelek, vagy vacsorázom, vagy reggelizem. Egyébként is annyifélé kaptam meghívást előre is (Szászék, Madarassyék, egyéb nemzeti múzeumi urak), hogy ha mindenüvé el akarnék jutni, két hét se futná ki.

Fölmenvén természetesen élő szóval fogok beszámolni mindenről. Most csak annyit, hogy én a pénzlebélyegzés előtt levélben megkérdeztem: mi lesz a könyvekkel, megjelennek-e s ezért hajtsuk-e tovább az előfizetési díjakat? Mivel válasz nem jött, a gyűjtést tovább folytattuk. A két mű aláíróinak száma kb. 80, de jó, hogy valamilyen megoldást mégis sikerült találni; én attól féltem, a papír rettentő drágulása az egész vállalkozást megghiúsítja.

Rövidnek ígért levelem elnyúlásáért és felemás papírba való öltöztetéséért borítékot ebben az összevisszaságban nyilván csak harmadik színben talállok)

bocsánatot kérve, holnaphoz egy hétig is sok kézcsókot küldök mind a két házhoz és enyéim ölelését:

Ferijük

Sz. 1920. IV. 19.

54.

Sz. 1920. V. 19.

Drága jó Lidike mama!

Mire hazaértem, már itt várt Szávay Gyula sürgőnye, hogy a Petőfi-Társaság szegedi leruccanása ügyében lejön hozzánk. Itthon aztán kisült, hogy egy vonaton jöttünk, nem tudva egymásról. A Szávayval való megállapodás szerint pünkösdre jön Pekár, akadémikusokkal, Kisfaludystákkal, Petőfistákkal, Nemzeti Színházbeliekkel, összesen 18-ad magával. (Legjobban örülök annak, hogy öreg barátunk, Burkus is közöttük lesz, legalább visszaszerethetjük.)

Hazaérkezésem óta mindig a pünkösdi irodalmi ünnep előkészítésében lótokfutok, egész belesoványodtam már. Most éjfélkor mégis lopok a közügytől annyi időt, míg gondolatban Lidike mama áldott kezére lophatok egy-egy csókot köszönet helyett, mert ha beszélnem kellene, a jósnak és gyöngéd szeretetnek azt a virágméznél tisztább és édesebb fluidumát, a mivel Lidike mama engem dédelgetve elárasztott, csak könyekkel tudnám megköszönni.

Itthon nem nagyon jól vagyunk. Ilonkám, szegény lelkemet annyi szenvedés után, a miket a feleség gondjai is súlyosítanak, eddig példátlan lelkijére lassanként elhagyja. Sokszor vannak jajgató idegrohamai, a mik lassanként szegény Panka kedélyén is nyomot hagynak. Környezetváltozás talán segítene, majd próbálok rá módot keresni, hogy 3—4 hétre talán bevigyük a klinikára, mert a szanatóriumot egész hátralevő életemmel se bírnám megfizetni. Arra is gondolok, talán Pekárral most lent jártában sikerül megcsinálnom, hogy ugyanarra az időre rendeljen be engem valamilyen stúdium címén, egyik, vagy másik nemzeti múzeumi osztályba. Főképp ezért buzgok úgy a matiné rendezése ügyében, mert különben bizony az egészséget odaadnám minden államtitkárostul, akadámiástul azért, ha még egyszer az én drága mesterem föléledne s csak egy óráig is őt hallhatnám beszélni.

Drága Lidike mama, az egyre fiatalodó kakukk (a melynek szavát még most is sokszor hallom) éjfél után egyet kakukkol már, ideje kedves, szép álmokat kívánnom, hiszen Lidike mama már nem sokára fölkel, ha nem kell is most a drágalátos vendég elül a konyhácskába menni harisnyát stoppolni.

Panka és Ilonka csókját ide zárva — a ki minden áron el akarta olvasni ezt a levelet, úgy, hogy meg kellett várnom az írással, míg lefeküdt — sok-sok hálás kézcsókkal búcsúzik:

Feri

55.

Pünkösdi hétfőjén, 1920

Drága Lidike mama,

a kis Vészits Bandi elhozta a kérdést: hogy mit tettünk a lebélyegzőkor visszatartott pénzzel, de nem tudom, a feleletet elviszi-e rá, azért írom meg: nálunk még hivatalosan nem hirdették ki a 3000 K-n aluli összegek visszaadását. Mihelyt ez megtörténik, azonnal beváltjuk a bonnt s küldjük a pénzt. Esetleg fölviesszük magunkal.

A dolgok t.i. olyan szerencsés fordulatot vettek, hogy június 13-án fel kell men-nem, felolvasni a Petőfiben. A vasárnapi szereplésemnek ugyanis érdemén fölül

olyan sikere volt, a mi nekem magamnak is ma is álomnak tetszik. Drága jó Burkus-sunknak, a ki leutazás közben is exponálta magát értem Pekárnál, előzetesen felolvastam a verset s ő már akkor látta a sikert s talán még nálam is boldogabb volt, a mikor a hatást látta, az isten áldja meg érte. Mindenki el volt ragadtatva és nekem szinte mulatnom kellett rajta, hogy egyszerre fölfedeztek: a szigorú Kozma percekig tapsolt, Jászai elvitte a versem, mert ő azt terjeszteni akarja az egész országban, Pekár megölelgetett és rám parancsolt, hogy a legközelebbi ülésen vegyek részt. Jakab Ödön simogatásával együtt, a kinek a saját nagy sikere se szerzett ilyen grómet, éreztem a Lidike mamáét s fölöttünk az én lélek szerint való apám lelke suhogását. — 12-én tehát megyünk, mert most már Ilonka is, Panka is egyszerre erősödtek egy útra valót. Ezer kézcsókkal:

Feri

56.

Drága Lidike mama!

Két napig házaltam a Pénztári Elismervénnyel, — sajnos, minden eredmény nélkül, mert ez már nem a bankok dolga, hanem a pénzügyi igazgatóságoké. A bankok még akkor átszámoltak az államnak s nekik tovább nincs közük a dologhoz. A pénzügyigazgatásón pedig ridegen elutasítottak, mert a rendelet értelmében ezek az alárendelt hivatalok nem is tehetnek mást: szólna a csuda, ha a nemzeti hála koldusbotot nem adna a legnemzetibb költő özvegyének a kezébe. Ezért fog ebből az országból elsüllyedni az is, ami még meg van belőle.

A Petőfi-Társaságbeli dicsőségtől is megkeseredett a szám íze. Nekem az a dicsőség — uti költség és pesti élet — 2200 koronámba került, havi fizetésem kétharmadába. A Petőfi-Társaságnak eszébe nem jutott egy fillért megtéríteni. Ez a rongyos Dugonics-Társaság legalább az utiköltséget megfizette a vidéki felolvasóknak, míg bírta — persze ma a Dudonics-Társaság is koldus, de a Petőfi-Társaság gazdagabb, mint valaha volt. Azt ugyan várhatják, míg én megint felmegyek felolvasni. Hiszen Ilonkának hetekig kell siratni a dicsőség árát.

Holnap reggel megyek ki a tanyára ősöket keresni, jövő vasárnapig kint is maradok s úgy érzem, legjobb is volna az ősök mellé feküdni, hogy ne kellene tovább verekedni az egyre rettenetesebbé váló élettel. Sokszor gondolok rá kétségbe esve, mi lesz velünk, mert bizonyosra veszem, hogy az igazi nyomorúság még csak ezután kezdődik s mi még Ausztriánál is jobban le fogunk zuhanni gazdaságilag. Sőt mindenütt boldogan fognak már élni az emberek, mikor mi még mindig egymás torkát harapdossuk.

Kezd esni a hó, Ilonka, Panka dideregve melengetik egymást a fűtetlen kályha mellett s onnan küldik a szívük ölelését, én sokszor csókolom a kezét tehetetlen fiúi szeretettel:

Feri

Szeged, 1922. márc. 28.

57.

Szeged, 1929. I. 5.

Drága Lidike mama,

hetek óta nyavalyáskodom ugyan, most is betegágyból írok, de erősen javulóban s holnap már ki is nézek a világba. A könyv is, a levél is megjött, csak a betegséggel súlyosított hajszolt életemben eddig még nem jutottam hozzá, hogy írjak róla. Természetes, hogy felejtethetetlen mesterem könyvéről én fogok írni. S az is természetes,

hogy a matinén megjelenni szívbeli kötelességem. Ott leszek, drága Lidike mama s a legkönnyebb és leghálásabb részt választom: intimitásokat mondok el lélek szerint való apámról.

A viszontlátásig is kézcsókkal Lidike mamának és Sáríkáknak, öleléssel Pistáknak, fiúi és testvéri szeretettel vagyok

Ferijük

58.

Szeged, 1933. XI. 9.

Drága Lidike mama,

hálám a halhatatlan halott, szeretetem az élők iránt, a kik őt szerették s minket máig megtartottak a szívükben, soha meg nem fogyatkozik. Boldogan vállalnám a megtisztelő szeretet, szívbeli kötelességük, — de ezt a levelet is ágyban írom, lázammal megint orvoskézre kerülén. Már két hónapos operált, de még mindig nagyon gyöngé lábadozó vagyok. A rádió-előadást, közönség nélkül, ülve, előttem a vizes pohár helyett orvosságos üveggel meg bírtam tartani, de nagy közönség elé így, tizenöt kilóval lefogyva, nagyon bizonytalan tartással egyelőre nem állhatok. Ezért kellett elhalasztani díszpolgárrá avatásomat is Szeged törvényhatóságában. Az orvosaim avval biztatnak, hogy januárra megerősödök, addig azonban tilos a dobogóra lépnem.

Tudom, hogy a helyiség miatt nehéz a halasztás, de ha valami okból mégis januárra maradna az ünnep, a legboldogabban veszem ki belőle a magam részét. Most kénytelen felmentést kérni nagyon megrongált, szinte föl se ismerhető, mindnyájukat szívből ölelő

Ferijük

Ilonka is lefogyott 44 kilóra az én operációm alatt: az izgalmak kiújították kétszer operált gyomorfelekélyét.

JEGYZETEK

Móra Ferenc ismeretlen levelei Pósaékhoz

1. A levél a Juhász Gyula Tanárképző Főiskola Irodalomtörténeti Tanszéke birtokában.
2. Hegedűs András: *Móra Ferenc egyetemi évei*, Tiszatáj, 1974. február.
3. A levél az OSzK Kézirattárában.
4. A levél az OSzK Kézirattárában.

Levelek

Móra Ferenc Pósaékhoz írt levelei az OSzK Kézirattárában találhatók: Hálás köszönetemet fejezem ki *V. Windisch Évának*, az OSzK Kézirattára vezetőjének és *Bata Imrének*, az OSzK tudományos főmunkatársának, akik a Móra-levelek gyűjtésében, felkutatásában segítségemre voltak.

Ezeket a kézírásos leveleket betű szerinti másolatban, az író helyesírásával közlöm. Az OSzK Kézirattárában található levelek közül csak néhány töredék és kisebb jelentőségű levél közlésétől tekintettem el. A korlátozott terjedelem miatt a *Jegyzetekben* csak szűkszavú közlésekre szorítkozhatom.

1.

Pósa Lajos (1850—1914) költő és újságíró, a Dankó-nóták szövegírója, Az Én Újságom című gyermeklap szerkesztője. A magyar gyermekköltészet terén jelentős érdemeket szerzett.

Ilona — Walleshausen Ilóna, Móra Ferenc felesége.

Szegedi Pannika — Móra Ferenc leánya. Az aláírás utal Pósa Lajos költeményének címére

2.

Keltezés nélkül, töredék. *Mikor engem két esztendővel ezelőtt megválasztottak könyvtárosnak* — közlésből megállapítható: Móra 1906-ban írta, könyvtárosnak 1904-ben választották meg.

3.

Nagyságos Asszonyomnak — Pósa Lajos felesége, akit Móra a levelekben gyakran így szólít meg:
Lidike mama.
nótafa sírja — Dankó Pista sírja.
Sárika — Pósa Lajos leánya.

4.

Móra István — Móra Ferenc testvérbátyja, költő-tanár.
Naplónak — Szegedi Napló, Móra 1902. május elsejétől itt újságíró.

5.

Töredék-levél. Jelentős dokumentum Móra ekkori költői szemléletéről.

8.

a Csalavér-história befejezése hátra van — a *Csalavári Csalavér* című ifjúsági regény közlését Pósa 1910. január 2-án kezdi meg *Az Én Újságomban*.

9.

Szigethy Vilmos — Sz. Szigethy Vilmos szegedi újságíró.

11.

„...póstát is csinállok hozzá...”: Móra írta *Az Én Újságom*-ban a gyerekek leveleire a választ, a szerkesztői üzeneteket.

13.

Kisteleki — Kisteleki Ede szegedi újságíró, népies költő.

15.

sógorom — Walleshausen Gyula, ekkor bajai orvos.

16.

Kiskunfélegyházáról küldött levél. Móra szüleinél tartózkodott.
Somogyiba — a szegedi Somogyi Könyvtárba.

18.

szegény gazdánk gyász jelentését szövegeztem — Engel Lajos, a Szegedi Napló „kiadótulajdonosa” 1912-ben halt meg. Móra „Gazdám” címmel 1912. november 24-én írt róla meleghangú emlékező cikket.

23.

Keltezés nélküli levél. Móra 1913. október 16-án írta. A tárgyalás reggelén Móra Istvánnak — 1913. október 16-i keltezéssel — levelet írt. L. Móra Ferenc Levelesládája 59—60. l.
Fehér — Fehér Árpád, Móra előtt a Szegedi Napló szerkesztője.

24.

Keltezés nélkül. Feltételezhetően 1913. októberében, főszerkesztővé történt kinevezése után.

25.

Országos Pósa-ünnepély rendezésének gondolatával foglalkozik Móra.

26.

Lázár — Lázár György a Dugonics Társaság elnöke, 1904-től Szeged polgármestere.

27.

Keltezés nélküli levél. Pósa szegedi ünneplése után.

38.

A Szegedi Napló levélpapírján.

Szávay levélben megmozgatta Tömörkényt — Szávay Gyula konzervatív író Pósané ösztönözte arra, hogy kérje fel Tömörkényt arra, hogy ajánlja Mórát a Petőfi Társaságba.

Sebők Zsigmondról írni tetszett — Sebők Zsigmond újságíró, ifjúsági író. A Petőfi Társaság tagja volt, Pósané szerette volna őt is megnyerni Móra támogatására a Társaságba történő felvételkor.

39.

Töredék-levél. A levélben szereplő írók a Petőfi Társaság tagjai. Értékes dokumentum arról, hogyan történt 1915-ben a felvétel a Petőfi Társaságba.

Keltezés nélküli levél, de a levélből kitudódik, hogy Móra 1915. december 18-a előtt írta.

47.

Keltezés nélküli levél. A Somogyi Könyvtár és Városi Múzeum igazgatójává történt kinevezése után írta 1917-ben.

51.

Évszám nélküli levél. 1919-ben, a Tanácsköztársaság leverése után, augusztus 22-én írta.

52.

K iss Menyhért jelentéktelen, konzervatív költő feljelentésére indított Móra ellen vizsgálatot a Petőfi Társaság.

54.

Szegeden a Petőfi Társaság irodalmi ünnepély rendezését tervezte. A szervezéssel Mórát bízta meg.

őreg barátunk, Burkus — Jakab Ödön költő, a Petőfi Társaság volt főtitkára.

55.

A pönködsi szegedi irodalmi ünnepélyen *Jászai Mari szavalta el Móra költeményét*. Az ünnepély megszervezéséért Mórát a Petőfi Társaság elnöksége dicséretben részesítette. Pekár Gyuláék ez után az ünnepély után bocsátottak meg Mórának a Tanácsköztársaság idején tanúsított magatartásáért.

UNBEKANNT BRIEFE DES FERENC MÓRA AN FAMILIE PÓSA

von *András Hegedüs*

Ferenc Móra, der Szegeder Journalist, konnte sich erstmalig Anfang der 1900-er Jahre in der von Lajos Pósa redigierten Kinderzeitung „Az Én Újságom“ an die kindlichen Leser des Landes wenden. Zwischen den beiden Schriftstellern — Móra und L. Pósa — entwickelte sich vom Jahre 1903 an ein inniges Freundschaftsverhältnis. Dokumente dieser Freundschaft sind jene Móra-Briefe, die ich hier veröffentliche. Unser Schriftsteller stand mit L. Pósa bis zum Jahre 1914 — bis zum Tode Pósa's — und dann bis 1933 mit dessen Frau in regem Briefwechsel. Móra tat sich in diesen Briefen aufrichtig auf, stellte sich offen dar. Die in diese Briefe eingeschlossenen Geständnisse liefern ein zusammengesetzteres, vollkommneres Bild von der Persönlichkeit und dem menschlichen Schicksal Móra's. Aus diesen Briefen wird auch offenbar, das Móra — auf den Einfluss Pósa's — in das Lager der „der alten Schule angehörenden“ Schriftsteller gelangte. Móra entfernte sich nach dem Tode von Pósa, und dann aufgrund der in den Revolutionen erworbenen Erlebnisse, in den 1920-er Jahren von der konservative Ansichten vertretenden „Petöfi-Gesellschaft“ und auch seine lyrische Dichtung, mit der er sich den Epigonen-Dichtern anschloss, verstummte hier endgültig.

НЕЗНАКОМЫЕ ПИСЬМА МОРЫ ФЕРЕНЦА К СЕМЬЕ ПОША

Андраш Гегедюш

Мора Ференц, сегедский журналист, первый раз в начале 1900-х годов в детском журнале «Эн Уйшагом» редактором которого был Поша Лайош мог обращаться к детям. С 1903 года двух писателей, Мору и Пошу связала крепкая дружба. Эти письма — документы той дружбы. Писатель до 1914-го, до смерти Лайоша Пошы переписывался с ним, а после его смерти с его вдовой, до 1933 г.

Мора в этих письмах оказался очень искренним. Эти признания, заключенные в письмах, дают но целостную картину о характере и о человеческой судьбе Мору.

Из этих писем мы узнаем, что Мора по влиянию Пошы вступил в лагерь писателей «старой школы».

Мора после смерти Пошы и под влиянием переживаний связанных с революциями в 20-х годах отделился от консервативного общества имени Петёфи, и лирика его, именно потому, что она связалась с лирикой эпигонистов в это время угасла совсем.

SZEMLELET ÉS FORMÁLÁS ÖSSZEFÜGGÉSE FÜST MILÁN EPIKÁJÁBAN

Írta: KESZTHELYI GYÖRGY

„Úgy tetszik, Füst Milánt egyre többen olvassák, szeretik értik. Régente inkább kuriózumnak számított, elkényeztetett inyek sajátos örömeinek, művészi specifikumának.” [1] Kardos László találóan jellemzi Füst Milán értékelésének kettősségét. Az olvasóközönség és az „értők” között a kezdetektől szakadék nyílt, Füst Milán sohasem vált népszerűvé a szélesebb olvasóközönség köreiből, de egy vékony réteg rajongással vette körül.

Világának és művészetének különossége akadályozza abban, hogy a keresett írók között helyet kapjon. Kísérletünk tehát, hogy életművének jelentős részét bizonyos szempontból értelmezzük, nemcsak arra szolgál, hogy új adalékot adjon a Füst Milán-képhez, hanem — közvetve — segíthet a művész népszerűsítésében is. Minden életmű értelmezése jelentős az alkotó elevenné tartásában, Füst Milán esetében alapvető feladat, hogy az érdeklődő művészetét értse, enélkül megközelítése, különösen a más természetű életművekhez szokott olvasó számára igen nehéz.

Vizsgálódásra ösztönöz a Füst Milán-irodalom is. Abban egyeznek a vélemények, hogy Füst Milán művészetét magasra értékelik, művészi rangját nem vitatják, bár erősen túlzó az az állítás, hogy „valamire való kritikus soha rosszat róla nem mondott.” [2]

Nyugtalanító az a bizonytalanság, mellyel életművének helyét mind a hazai, mind az egyetemes művészetben különféle pólusokon találják meg. A „nagy magányos” továbbra sem talál otthonra, illetve egyszerre többféle kutatják rokonságát. Gyergyai Albert A feleségem történeté-nek francia kiadásához írt előszavában főleg azokat a vonásokat húzza alá, melyek ismerősnek tűnhetnek egy nyugat-európai olvasónak, amelyekben önmagára ismerhet a főleg hazai-nyugati irodalmon nevelkedett közönség. Bernáth István Füst Milán hetvenedik születésnapjára írt ünnepi köszöntőjében a kelet-európai irodalmakhoz kapcsolja a Füst-i életművet. A történelmi helyzet, a Monarchia és a török birodalom évszázados fennhatósága alatt élt népek irodalma a közös sors hatására vett fel közös vonásokat: „Ez nem a szabadságharcok légköre. Ez szomorúbb világ. A harchoz reménysugár kell. Itt már ez is kialudt, ez már valamilyen csak belülről fénylő, szinte álmélet... Én Füstöt ez édes-bús balkáni álmélet művészeként tartom.” [4] Bori Imre, a legrészletesebb elemző tanulmány szerzője, mint annyi más magyar alkotót, Füst Milánt is az egzisztencialista irodalom körébe utalja. Különösen A feleségem történeté-vel kapcsolatban fogalmazza meg támadó éllel véleményét: „A feleségem története mélyén ugyanis egzisztencialista bölcsélet körvonalai sejlenek fel elannyira, hogy Sartre egy későbbi eredetű szövege igazíthat el bennünket, mert a magyar irodalom-történet nemzeti szempontúsága, s ezzel összefonódottan, szociális irányzatossága eltakarja azokat a vonásokat, amelyek az európai szellemi mozgalmakkal rokonít-

ják általában, az egzisztencializmussal pedig külön is.” [5] A Füst Milán-i életmű szituálása az egyik leglényegesebb kérdés. Mindaz, ami a valóságról, ábrázolásról, alakításról kimutatható, aszerint kap hangsúlyt, jelentőséget, hogy az életmű majd véglegesen hol állapodik meg. Eszközeinek értelmezése, főképp azok funkciójának felderítése az első lépés az életmű értékelése felé. Csakis a mű és részleteinek leírásával juthatunk el ahhoz az összegezéshez, mely majd megoldja az életmű helyének kijelölését.

Hangsúlyozni kell az életmű egységét. Epikus művei költői természetétől nem különíthetők el, drámái sem izmosodnak külön ágga, sőt esztétikai munkásságában „elsősorban a maga alkotó gyakorlatáról vall, a saját műhelytitkait leplezi le.” [6] Minden olyan kísérletben, melyben a pályarajzot vázolták fel (Kassák Lajos, Somlyó György, Vajda Endre, Bori Imre) elsősorban a költőt méltatják. Füst Milán költőként lépett fel, a köztudat mint költőt méltatta, karikírozta-támadta, és az epikust sokáig háttérbe szorította a költő. Úgy látszik, az életmű arányai módosulnak, mert az előbb kizárólag mint költőt méltató kritika most egyre inkább az epikus felé fordul. Eszközeinek jelenlegi vizsgálata nem véletlen: egy mindinkább meg erősödő tendenciába kapcsolódik, mely a prózáiról fedezi fel újra és népszerűsíti. (Tegyük hozzá, elég lassan, mert mint Somlyó György szenvedélyesen felemlíti: „oly méltatlanul útfélre hányt nagyregénye kijutott a nagyvilágba, s francia és német kiadása egy év alatt több és értékesebb bírálatot kapott, mint amennyit itthon egy negyedszázad juttatott számára...” [7])

Költészetének és epikájának közös gyökere életszemélete. Akik költészetéről írtak, mind felfigyeltek *életszemléletre* mint ihlető forrásra, s költészete taglalását rendszerint ennek bemutatásával kezdték. Füst Milán jelentkezésétől változatlan életszemlélete, úgyhogy bármelyik korból idézzük kritikusait, ugyanazokra az alapvető vonásokra bukkanunk. Első értő méltatója, Karinthy Frigyes, sokat idézett részletében kitűnő metaforikus jellemzést ad: „Objektív szomorúság. Itt nem egy vergődő és ijedt lélek panaszkodik váratlan támadásokon: — fegyveres katona áll komoran, aki tudja, hogy harcba küldték, és hogy a harcban el fog esni ő is, mert e harcban mindenki elesik. Nem lehet remélni semmit az élettől: mert maga az élet is reménytelen.” [8] Karinthy „megdöbbentő pesszimizmus”-nak nevezi Füst Milán költészetét ihlető életszemléletét, egy későbbi méltatója, „koz-mikus pesszimizmusnak”. [9] Másrészt a magány érzése, a pesszimizmus, reménytelenség nem bágyasztja el művészetét, ahogy Radnóti Miklós találóan mondja, ez „hősi szomorúság, mely saját törvényei szerint igazodik és szinte elszakadva mindentől, külön életet él”. [10] Kassák Lajos pedig az állandóságot tartja egyik jellemző vonásának: „Nem a világ különféle jelenségeinek meglátásai, nem valaminek a megjelölése, nyoma sincs bennük hangulatváltozásoknak s a költő kedélyhullámlásainak, mindig egyazon érzésáradatnak egyazon formában való kifejeződései... Én az állandó és tárgyaltalan félelemérzést látom a Füst-versek tartalmi lényegének.” [11] A több oldalról rajzolt képnek ugyanazok a vonásai erősek: végletes pesszimizmus, reménytelenség, félelemérzés, ugyanakkor valami hősi jellemzi költészetét, amely pályája későbbi szakaszán a „személyes keserűség már-már elviselhetetlen ízével telítődött...” [12]

Szempontunkat túlhaladná az életszemlélet kialakulásának és forrásának vizsgálata. Kétségtelen, hogy azok a magyarázatok (Kabdebó Lóránt, Rákos Sándor, Tóth Dezső), melyek a korból vezetik le Füst Milán életszemléletének pesszimizmusát, kiegészítésre szorulnak. A művész alkata legalább olyan jelentős tényező, mint a kor hatása, s különösen fogadható kételkedéssel az az elképzelés, mely a kor politikai mozgalmainak kudarcában véli megtalálni Füst Milán szellemi arculatának genezi-

sét: „Az a determinizmus, mely a változtatnod nem lehet formulában fogalmazódott meg, hamar (lásd véres csütörtök, 1912!) eltéríti figyelmét a társadalmi küzdelmekről a létezés és közvetlen függvénye, a belső végtelen vizsgálata felé.” [13] Valószínűbb, hogy az eredeti szemléletet korának látványa csak megerősítette, még erősebbre hangolhatta hajlamait, melyek a pesszimizmus felé vitték.

Füst Milán nemcsak tagadta korát, mint annyi kortársa, végtelen pesszimizmusa megakadályozta korának dialektikus értékelésében. Mozgalmak, események, történelmi fordulópontok nem készítették életszemléletének revideálására, mert pesszimizmusa magasából ezeket a változásokat nem érezhette jelentősnek. Egyetlen művét, az Advent-et fogják fel, mint a korra adott közvetlen választ. Ungvári Tamás, a Füst Milán-i képet szinte „rehabilitáló” szándékkal így mutatja be a kisregényt: „1919-re azonban messze hangzóbb válasza van: az Advent, ez a bátor burkolt beszédében is szókimondó kisregény, amelynek példázata a XVII. századi angol forradalmat idézve fogja perbe a fehérterror kegyetlenkedőit.” Következtetése nyilvánvaló túlzás, mind Füst Milánról, mind kortársairól: „Abban az időszakban — 1923-at írtak, — amikor a Nyugat íróinak többsége hallgatott a történelem dolgai-ról, Füst Milánnak harcosként is egyedül kellett útját megjárnia.” [14] Arra viszont nem található felelet, hogy korábban vagy különösen később miért „hallgatott” Füst Milán a történelemről. Senki sem vonja kétségbe bátortétét, ha nem a megírást, hanem a kiadást tekintjük fontosabbnak, de más, az egész pályával összefüggő magyarázat hitelesebben világítana meg a kisregényt, amely művészileg nem különül el a Füst Milán-i művektől. Művészileg azért jelentős a kor hatása, mert az író életérzése találkozott a történelmi pillanattal, s azt a kor ihletésére, szuggesztív erővel fejezte ki. Ilyen direkt „feleletet” azonban többé nem adott, ami magának az Advent-nek az értelmezését is módosítja.

Füst Milán nem kapcsolódott közvetlenül korához, korához inkább életfilozófiájának tartalma kötötte. Nem induktíve jutott el a pesszimizmusig, bizonyos következtetésekig, nem vett át egy konkrét filozófiát, s maga sem formálta rendszerré gondolatait. Személyes életérzését tágitotta egyetemes érvényűvé, az ömlött átalakító erővel műveibe, költészetébe, drámáiba és prózai epikus termésébe. Füst Milán nem meghatározott életdarabról formált véleményt, hanem az emberről és az emberi életről általában. A végső kérdést a boldogság és boldogtalanság kettőssében ragadja meg, felelete pedig egyértelműen negatív. E végső kérdés nem zárja ki ugyan más komplexumok jelenlétét, de a művész ezeket rendszerint átlépi, sőt nem is méltatja figyelemre. Jelen van például az erkölcsi szféra, de csak mint járulékos elem, hősei nem a jó és rossz pólusai közé kerülnek, életükben legfeljebb feltűnik ez a kettősség. A szenvedély és kötelesség között vergődő hős, a klasszikus szituáció nem jellemző Füst Milán epikájára, az erkölcsi motiválás nem mozgatja hőseit. A végső cél, a boldogság jegyében indul a hős, s boldogtalanság vár rá. Ungvári Tamás pontosan körvonalazza az életfilozófia lényegét: „Füst Milán elbeszélései azt tanítják, hogy a világban, úgy ahogy van, nem lehet élni. Mert a jónak se jó, és a gonosznak se jó. Nem lehet megtalálni azt a magatartást, életmódot, s formát, amely az életet elviselhetővé tenné.” [15] Tóth Dezső a kisregényekkel kapcsolatban hasonló általánosításhoz jut el: „Valami nagy bizonytalanság-érzés, értelmetlenség-látás üli meg az elbeszélések szomorú hőseinek lelkét, akik majd mind céltalanul élnek, várnak, esnek át újabb szenvedést hozó kalandokon, s pusztulnak el, lesznek közönyösek az újabb tanulással szívükben.” Nem egyes esetekről van szó, hanem az élet egyetemes kilátástalanságát élék Füst Milán jellemei: „Az élet értelmetlen, mert kegyetlenül lehet szenvedni benne, valami alapvető igazságtalanság áldozatai vagyunk: ez az érzelmi-hangulati tanulsága a két kötetnek.” [16]

Kérdés, *milyen anyagot választ az epikus ilyen életfilozófia birtokában?* A költő méltatónak feltűnt, hogy világát bizarr lények népesítik be. „Különös népség, halászok, kovácsok, pékek, mészárosok, kalmárok, vargák, részegesek, ringyók, középkori várurak, szőlőművesek, pásztorok, kutyafejű, fehérleplek lelkek, magános lovasok úzik játékaikat, elmélkednek, garázdálkodnak, veszekszenek és dolgoznak...” [17] Hasonlóképpen idézi fel Kosztolányi a versek klímáját: „Nagy, síró angyalokat látunk itt, viharokat hallunk zúgni a sötét égbolt alatt, manókat sivalkodni, feleselni a változhatatlan sorssal.” [18] Ezek a furcsa alakok, bárholnan választja őket a költő, egyazon tartalmat, egyazon magatartást képviselnek. A történelem figurái, elképzelt hős (Copperfield Dávid), túlvilági lény a látomást szolgálja, azt a látomást, mely költői magasságokba ragadja el a világot, ugyanakkor egy-egy találó vonásával konkrétságában ábrázolja. Füst Milán művészetét ismernők félre, ha ezekben a látomásos figurákban társadalmi kötöttséget keresnénk. Keszi Imre amikor erről az oldaltól közelíti meg a Füst-i világot, találón hasonlítja a hagyományos, realista művészetéhez: „Füst Milán sajátos műfaja egy rendkívül pontos és szemléletes zsánnerrajz, amely — Petőfi zsánerképeivel ellentétben — nem tartalmaz költői társadalmi állásfoglalást az ábrázolttal szemben, hanem azt elszigetelten akarja ábrázolni, a maga sajátos szubjektív világának közepén.” [19]

A „szubjektív világ” a meghatározó tényező, Füst költészetében az alakok ugyanis a szerző világlátását öltik magukra. Az a tény, hogy költészetét konkrét-látomásos alakokkal telíti, megérteti majd az epikus eljárását, aki hasonlóképpen, alakokba vetíti ki világlátását.

Epikus műveinek anyagkiválasztásában Füst Milán igen következetes. Elsősorban *műveinek szituációja* tűnik fel. Anglia, Lengyelország, Olaszország, hogy csak néhányat említsünk, művei színhelye, másrészt időben sem a jelent választja, hanem vagy történelmi múltat vagy meghatározatlan időt. A távoli korok és helyek alkalmasak hogy bennük arra érezzék rá, amit írói szándéka sugall, tetszés szerint hangsúlyozza egyes vonatkozásait. Nem valószínű, hogy egy konkrét korszak vonzotta volna, mint ahogy Szalay Károly feltételezi A Parnasszus felé regényével kapcsolatban. „Füst Milán számára elsősorban azért vonzó a polgárság heroikus korszakának e világa, mert úgy véli, az emberi érzések még tiszták és igazak, hogy az embernek emberhez való viszonya, az új feltörekvő osztályban friss, romlatlan.” Nem a kor felé fordult a szerző, hanem hősének és kései életbölcsségének választott megfelelő teret, nem a felvilágosodás és a polgárság hősi korszakához vonzódott, mint például Lion Feuchtwanger, életszemléletéhez keresett objektivizálási lehetőséget, melyet a művész fejlődésrajzához egy „tisztá képletben”, a polgárság „heroikus korszakában” talált meg. Bori Imre is az írói alakítás szabadságát tartja lényegesnek A Parnasszus felé korának kiválasztásában: „Az áttételeket, az elidegenítő lehetőségeket, az alakoskodást annyira szerető író szabadon és megkötöttségek nélkül dolgozhat tehát, s beolvaszthatja regényébe a maga életének olyan tapasztalatait és eseményeit is, amelyek, bár mindvégig megsabták képzeletének irányát, objektiv magatartása miatt a közvetlen vallomás és közlés alakját nem ölhették.” [20]

Boldogság-boldogtalanság olyan kategória, mely Füst Milán gondolatvilágában az ember egzisztenciális állapotából adódik, s nincs szükség arra, hogy a társadalomból vagy társadalmi helyzetből vezessük le. Nem azért lesz boldog valaki, mert gazdag, nem azért boldogtalan, mert kizsákmányolják, ez valahol másutt dől el. Bori Imre Füst Milán sajátos szemléletével indokolja, „hogy miért nem játszik Füstnél szerepet az ún. társadalmi meghatározottság, ...hogy miért választhatja oly könnyűszerrel regényei színteréül a nem magyar világot vagy pedig elmúlt korok történelmi világát, nem különben fény derülhet arra a tényre is, hogy Füst

hősei legtöbbször miért szociológiailag köztesnek nevezhető társadalmi rétegekből származó emberek, leginkább iparosok, diákok kapitányok.” A „köztes” vagy „közöttes” kiválasztása valóban jellemző Füst Milánra, s az is meggyőző, ahogy Bori ezt írói szempontból indokolja: „...az író, nyilván ösztönösen, semlegesíteni igyekezett ilyen megoldásai révén a regényírói munkájába betolakodó társadalmiságot, s így akarta elkerülni azokat a helyzeteket és leírás-kényszereket, melyek a hősök társadalmi minősítését célozták.” [21] Nem állíthatjuk biztonsággal, hogy Füst Milán ösztönösen járt el alakjai megválasztásában, de kétségtelen, hogy rátalált a kedvező emberi közegre. Figuráit, sőt világát közöttek helyett nevezhetjük különösnek, átmenetinek, közismertebb szóval nem-tipikusnak is. Ez az igazi Füst Milán-i *ambiance*, ahol kedvére alakíthat, ahol hőseinek problémái egybeesnek tanításával.

Bárhol játszódik a történet, bármely korban, *csaknem azonos a sorformálás*, valaki elindul boldogsága felé, megleli, aztán elveszti. Így jár a kapitány, a katona, a festőnövendék, a fiatal értelmiségi, a dzsentrí. Ennyi hős életútja nem véletlenül hasonlít egymáshoz, s nem véletlenül azonos a végpontjuk. (Ami kivétel, áttételesen ugyanebbe a légkörbe, sőt fogalomkörbe tartozik, mint az *Advent* vagy egyes *novellák hősei*.) Szuggesztív jellemző erővel állítja elénk a hőst, mint esztétikájában vallja, a részletek helyett egy jellemző részlettel, de a társadalmiság elmosódik. A konkrét rajz mindig éles, de a lényeg már máshova csúszott át. Társadalomrajz „van benne, ha közvetve, ha csupán az emberi cselekvés egyik mozgatórugójaként szerepelnek is ilyen motívumok. Annyi van benne ebből a fontos elemből, amennyit a stilizálás lehetővé tesz. A Füst-formálta világ: sajátos törvényeinek engedelmeskedő, művészi világ.” [22] Téves az a nézet, hogy elfordul a „külvilágtól”, történetei konkrét anyagban játszódnak, szuggesztíven jeleníti meg alakjait, akik nem szakadnak el a külső realitástól. Ábrázolásának sajátossága abban rejlik, hogy míg az ábrázolt világ mindvégig követhető, mindvégig megjelenített, hőseinek mozgása s egyáltalán a mozgó erők *nem tipikusak*.

Füst Milánt, mint már közhelyszerűen ismételhetjük, *elsősorban az emberi lélek érdekli*. Annak mélységeit nyomozza, lankadatlan izgalommal járja be tartományait, könyörtelen igazságkeresésével a legtitkosabb, legmélyebb rétegeihez ás le. Ez a felfogás a Füst Milán-irodalomban meggyökeresedett, egyértelművé vált. Többen (Kassák, Bori Imre) dosztojevszkiji mélységét dicsérik. Nem célszerű vitakozni ezzel az összehasonlító értékeléssel, mely az író irányát tekintve igaznak bizonyul. Füst Milán valóban a lélekábrázolásra összpontosít, valóban eljut a lélek mélyrétegéig, eljárásaiban hasonlít az orosz klasszikushoz, a különbség azonban a párhuzamot, mely végül is ötleten s nem elemzésen alapult, kérdésessé teszi. Dosztojevszkij művészetében kora, a társadalmi meghatározottság éppen olyan súllyal van jelen, mint a lélek mélyrétegei. Füst Milán nem a korból indul ki, hanem a belső szemléletéből. Nem olyan tartalmakat sikerül felderítenie, amelyeket egy kor meghatároz, amelyeket társadalmilag érvényes fejlődés hozott létre, hanem egyetemes szférákba emelkedik, mielőtt az alakot szituálta. Füst Milánt *az általános vonzotta*, ami tehát az emberben azonos, a féltékenység, a boldogtalanság vagy a boldogság, s ezt nem úgy formálta meg, hogy az egyediből a tipikusba átmenve általánosítja, hanem az egyediből átlendült az egyetemesbe. Ami a kettő között van, a tipikusság, csak annyiban játszik bele a Füst-i epikumba, amennyiben erősítheti, színezheti egyik vagy másik pólust. Hősei a társadalmi meghatározottság alól kicsúsznak, általános lélektani tartalmakkal telítődnek fel, de nem válnak illusztrációvá, mert egyediségükben, kötöttségeikben vagy némely tipikus vonásaikban a konkrétban realizálódnak.

Szemléletével függ össze lélekábrázoló módszere. A leíró módszert választja, amikor végigkíséri a lélek fejlődését. A leírás azonban többé nem objektív eljárás, mert mint látni fogjuk, az egyes szám első személy használata történetté és bölcselletté hangolja át a leírást. A leírás nem jelent distanciát, teljes objektívizálódást, mert szubjektív tartalmak áramlanak bele, feszültséget indukálva olvasó és író között. Füst Milán olyan ábrázolási módszert alkalmaz, mely az elemzés és a hagyományos leírás között helyezhető el.

Füst Milán a leírást szemlélete sugallatára választhatta, majd ahhoz főleg nagyobb műveiben egész pályáján ragaszkodott. A lélekelemzés feltétele, hogy a művész oksági rendben higgyen, olyan rendben tehát, amelynek segítségével magyarázatot képes nyújtani a dolgokról, a világról általában. Racionalista felfogást vall minden művész, aki a lélekelemzés híve, s bár jól tudja, hogy az emberi lélek mélyén irracionális erők rejtőznek, bizonyos rétegeket fel tud térképezni hősei lelkében.

Füst Milán lélekismeretét egyesek „félelmesnek” tarthatják, minthogy szuggesztív erővel jut el a mélységekig, minthogy hitelessége sohasem csorbul. Füst Milán azonban azt is tanúsíthatja, hogy az emberi lelket sohasem ismerhetjük meg egészen, maga az élet kiismerhetetlen. Az a determinizmus, mely Füst szemléletét áthatotta, készíti arra, hogy ne az okot keresse, hanem az okozatot vizsgálja. Störr kapitány sem a feleségétől elválasztó okokat nyomozza végig, inkább a folyamatot gondolja végig, új és új összefüggéseket tár fel, míg eljut a végső pontig, magányosságához. A lélek irracionális erőknek engedelmeskedik, főleg a szenvedély dolgaiban, amit indokolni merőben hasztalan kísérlet, legfeljebb nyomon lehet követni, ami viszont a művész legfőbb feladata.

A módszer sajátosságát még egy körülmény világíthatja meg. A lélekelemző, amikor okról-okra következtet, szükségképpen olyan közegben jár, amely nemcsak a lélek tartománya. Külső hatás és belső felelet kettősében kell látnia a folyamatokat, nem szakadhat el attól a külsőtől, melytől a lélek impulzusokat kap. A művésznél szélesebb környezetet, társadalmi közeget kell felvennie epikájába, hogy a hatás-ellenhatás motiválását hitelesítse. Füst Milán azonban ezt a társadalmi közeget figyelmen kívül hagyja, a történet egy vagy két ember ügye, sorsukba mások nem szólnak bele érvényesen. Amikor Füst Milán a lélekre koncentrálni, elszakítja hőseit a környezetétől, a kort és a színhelyet semlegesíti, ürügy-valóságként kezeli. Szemlélete éppen ezzel hasonlítja magához anyagát: a sorsszerűségre nincs magyarázat.

Mellékalakjai a főalakkal sajátos viszonyba kerülnek. A főalakra összpontosult ábrázolás és annak belső kutató jellege kevés teret hagy a mellékszereplőknek. Az olvasó emlékezetében nem hagynak tartós nyomot, annyira beolvadnak a főhős történetébe, hogy saját arcukat nem rögzíthetik. De a mellékszereplők nemcsak a főhős történetébe vannak beleszöve. Saját funkciót töltenek be, és éppen a főhőssel kapcsolatban, mert azon kívül, hogy segítik vagy akadályozzák — ez a klaszszikus funkció —, ellentétet formálnak a főhőssel szemben. Míg a hőst elragadja szenvedélye, ők képezik a „normális” világot, mert életüket nem nyűgözi le valami rendkívüli szenvedély. Erre a funkcióra mutat rá Tóth Dezső, a kisregények kapcsán: „A néhány keretszereplő kiegyensúlyozottsága is csupán arra jó, hogy mások szerencsétlen nyomorúságának annál hitelesebb tanúi lehessenek.” [23] Tóth Dezső a keretszereplőkre korlátozza a kiegyensúlyozottságot, de ha a mellékszereplők helyzetét, sorsát vizsgáljuk, megállapítását általánosíthatjuk.

Az író üresnek, közömbösnek érzi ezeket a hőseket, akikről megfélemedezik, ha egyszer betöltötték szerepüket. Mellékszereplői az ábrázolás áramán kívül esnek, gondolatilag tehát nem állhatnak szemben a hőssel. Füst Milán mellékszereplőire

értékes, amit Rákos Sándor a főhősök karakterességéről mond: „Nincsenek jellegzetesen magyar alakjai. De német császára, holland hajóskapitánya, angol fiatalembere sem nemzeti vagy társadalmi, hanem elsősorban lélektani jellegzetességek révén hiteles.” [24] Mellékalakjaira tehát nem a kötés, a kiegészítés funkcióját bízta, mellyel a korhoz, társadalomhoz való viszonyításban kapna fogódzót az olvasó.

Van azonban szereplőinek egy látszólag más funkciót betöltő csoportja. Az Amine-ok, a Lizzy-k, vagyis a *női hősök* csoportja ez, mindegyik műben egy-egy női szereplő. (Ezt a funkciót képviselheti más is, például az angol főbíró az Ádventben, az apa az Őszi vadászatban.) A női szereplők a hős számára a boldogság lehetőségét testesítik meg, akarva-akaratlanul a szenvedély és boldogtalanság tárgyai. A főhős számára ők a legfontosabbak, mint a boldogság letéteményesei, így kapnak egyazon szerepet és ezzel egyazon arculatot az egész életműben. Szabó Ede úgy találja, hogy Füst Milán nem idealizálja hősnőit: „Kicsit rendetlenek, szeszélyesek, kiszámíthatatlanok és csálnak is: de szemük napivő szem és egész lényük mégis: a szépség. Van valami ezekben a Holdacskákban és Annykban, ezekben a drága szép kisasszonyokban valami közös rejtély: a férfiénál melegebb áramlású, mélyebb, kuszább és mégiscsak érettebb és édesebb élet, szeszélyes tüzek bölcsességre nem tanítható lobogása... éppen ettől válnak életteljesebbé”. [25] Szabó Ede érzékletes bemutatásában cáfolja saját véleményét, mindössze ugyanis az derül ki, hogy Füst Milán nem erkölcsileg idealizálja hősnőit, annál inkább olyan vonásokkal látja el őket (a névadástól kezdve), amelyek vonzhatják a férfi hősöket.

Némelyik hős bevallja, hogy ideált keresett, mielőtt rátalált a hősnőre. Az Amine emlékezetében az elbeszélőhős felidézi a találkozás előtt állapotát: „Egyszóval: keserűbb volt már nálunk az élet a kelleténél. Olyan volt, mint az állott tea. S mit tesz az ember ilyenkor? A vonaton egész úton valami édes és szép nők felől akartam volna ábrándozni. Olyanokról, amilyenek talán a török mennyország hölgyei, hogy csupa szépséggé varázsolják az ottlétet.” A fiatal János, megittasulva (A Parnasszus felé) ideálként értékeli szerelmét: „Hanem a szeme, a szeme... a tekintete. De a hangja is olyan boldogítóan meleg... Minden mozdulata olyan, mint azoké a nemtőké, akikről az ember álmodozni szokott, hogy segítik őt az élet-úton, s akikhez éjjelente így imádkozik: Altass el engem, édes, én olyan boldogtalan vagyok.” Más nőalakok, akik fel-feltűnnek a regényben, nem kevésbé vonzanak, mint a főalakok. Kamilla kisasszony „gyönyörű fiatal teremtes lett. Áttetszőbb és légiesebb termet, mint gyermekkorában, amikor egy kicsit bizony vaskosabb volt még. S ehhez mindinkább a légies ruhákat kezdte szeretni. Egyszóval, mindenképpen ábrándozásra serkentő teremtes volt ez a Kamilla, akiről némely merengésre hajlamos fiatalember nyilván azt képzelte, hogy valamelyes köze biztosan van a mennyországhoz.” A valóságban s virtuálisan egyaránt az eszményt látják tehát a hölgyben-lányban-asszonyban, aki számukra meghozza a boldogságot, vagy boldogtalanságuk oka lesz.

A hős ideálja egy-egy nőalakban jelenik meg, így érthető, hogy az író, elbeszélő hősével egyetértésben, sőt vele azonosulva leplezetlenül eszményit. Úgy rajzolja meg a figurát, hogy mindig ugyanazokat a vonásokat emeli ki. A haj, szem, termet, ruha egy vonással felvázolt részlete után, melyben a fizikai állapotot egy-egy jelzővel ragyogtatja ki (gyönyörű, csillogó), az egész lényt a legáltalánosabb fogalmakkal kapcsolja össze, mennyország, boldogság, ég, paradicsom jut a hős eszébe a hölgy megpillantásakor.

Az ideálrajz azonban, bármilyen jellemző, ritka. Csak néhány hősnőt formál eszményire, a maga és hőse tetszésére, a többit átlagosnak mutatja be. Ezzel az eljárással a hősnőt élesen elválasztja a köznapitól, s gondosan kiszűri magából

az alakból is a köznapit. Hősei rendkívülit várnak az Amine-októl, Lizzyktől, s amint ideálképpé lényegülnek át, minden mozgásuk az ideál-dimenzióban történik. Mindennapjaik, szavuk, tetteik ettől az első bemutatástól kap értékelést, aztán bármint cselekszenek, nem halványul el az első benyomás. Füst Milán ugyanis, jó érzékkel a bemutatkozáskor rajzolja meg a hősnőt abban a lenyűgöző hatásban, mellyel a hőst örökre magához láncolja. Ekkor még csak a hős képzelete, látása fogja fel, de később sem az erkölcsi magatartást kéri számon tőle, sem azt, hogy milyen élettárs lett a kedvesből, hanem azt, hogy mint szerelmes hogyan állott közel hozzá vagy szakadt el tőle.

Füst Milán szemléletével függ össze a nőalak rajza és bemutatása. A megjelenéskor rajzolt portréhoz nem kell újabb vonást tennie, nem kell újra felidéznie, nem kell bekapcsolnia alakító áramlatokba, önmagában zárt és egész. De amint az ideál ritka ajándékként jelenik meg, a portré csak egyszer, mindig az első találkozáskor tűnik ki a regény szövetéből felragyogva, mint valami fénylő ékkő, amelyet nem kell tovább csiszolni. S megfigyelhető az ábrázolás kettőssége, amely általában jellemzi Füst Milán művészetét, egy nagyon érzékletes megjelenítés és egy elvontság kettőse, amelyből hiányzik a társadalmi-tipikus közeg. A nőalakok rajzában az érzékletes az ideálhoz igazodik, s egy mozzanat véglegesre rögzíti az ideál-jelleget. A regényekben a hős visszatekint, rendszerint boldogtalanságának történetét idézi fel, tehát ismeri a nőalakot a kifejelet utáni állapotban, mindazt ami közben megváltoztathatta, sőt leleplezhette. Minden hősben azonban változatlanul él az első élmény, az ideált változatlanul tartotta meg az emlékezet.

Bori Imre figyelt fel Füst Milán *tájképalkotó művészetére*, „Prózájának eddig kellően nem értékelt mozzanatáról van itt szó, holott Füst tájképei mesterművek, amelyek az író a magyar próza tájfestői legnagyobbjainak egyikévé avatják.” [26] Főleg a tájrajznak a művekben betöltött szerepét kell tisztáznunk, mielőtt eljutnánk az értékminősítő általánosításhoz.

Füst Milán epikai műveit, mint láhattuk, kettős ábrázolás jellemzi, s ez alól nem kivétel a tájrajza sem. Ez annyit jelent, hogy igen konkrét tájakat fest, amelyeket azonban nem köthetünk a valósághoz. Egy erdőrésztlet, egy falu vagy város érzékletesen villan fel, de ebben nem ismerünk fel vidéket, országot, mindenütt előfordulhat hasonló részlet, tehát a nagyobb egészbe való beleképzelése közömbös. Ahogy Füst Milán alakjaiból hiányzik a társadalmi tartalom, úgy tájait sem határozzák meg tipikus vonások.

A tájrajz funkciója sem hagyományos. A klasszikus ábrázolásban a szituálást szolgálta a táj- és környezetrajz, azt a közeget, amelyben nemcsak a cselekmény játszódik le, hanem tartósabban folyik az élet, ahol az emberek (mármint a tipikus lakók) leélik életük. (Nem mond ennek ellent a kivételes helyszín, mert azt kivételesen fogja fel író és olvasó egyaránt.) A táj jellemző háttér, mely nemcsak a hősöket hordozza, szélesebb alapot képez más történethez is. Füst Milán tájaiban nem élnek benne hősei, legfeljebb megpillantják egy részletét, tehát tartósabb kapcsolat nem létesül a hős és a táj között. Amit pedig megjegyeznek élményeikből — mert a legtöbbre a hős visszaemlékszik —, az sem a jellegzetes. Emlékeikben valami sajátost tudnak megőrizni, a köznapit fölé emelkednek, az emlékképek költőiséggel telnek meg, bennük sokszor a „paradicsomi” tárul fel. „S a mély völgy felett sasok kerengtek szokatlanul nagy csapatban, de egyéb madarak is, amelyek velük társulni szoktak... Szédítő volt nézni őket. Már-már eltűntek a ködös magasságban. És ő már akkor, fiatal fiú korában megállapította, hogy ezek a legboldogabb lények e világon.” A természet látványa reflexióra indít, a hősök életük képét pillantják meg benne, ideáljaikat vetítik rá, elképzelt tartományt teremtenek, ahová elvagyódhatnak.

A tájnak annyiban lélektani a szerepe, hogy egy szereplő benső tartalmaihoz kapcsolódik. Tartósabbá azonban nem nő ez a kapcsolat, ember és környezetének viszonyává sohasem bővül, a szereplő életében alig hagy nyomot, nem segíti, nem hátráltatja életútjában. Fel-feltűnnek ezek az „édenek” a novellákban, regényekben, aztán nyomtalanul eltűnnek, s nincs további funkciójuk. Emlékkép, reális részlet vagy ideálként festett táj a regények-novellák egyik legköltoibb betétje. Az író megjelenítése plasztikus, zárt, a fény elosztása kiegyensúlyozott, költői elemekkel (szín, fény) dúsan felrakott. Az író a részletet nem illeszti be az epikus rendszerbe, de épp ezáltal válhat tájrajza költőivé, mert egy önmagában kerek egészet ad, s nem oldja fel más közegbe. Még akkor is „lelki”-részlet a táj, ha látszólag az epika kerete. Íme egy példa, János egyik nevelője (A Parnasszus felé), az arany szívű pap temetésének fináléja: „A temetés után pedig valamiféle csoda történt. Egész apró, kis gyerekek özönlöttek el ugyanis a temetőkeret, nem tudni honnan. Mint valami madárcsapat, csivitelve, nevetgélve jöttek, nyilván olyaténképpen, ahogy a szegény öreg pap szeretete őket látni. S ami még különösebb volt, mindegyikük kis kezében valamiféle koránnyíló, de nagyon szép, fehér virág volt s ezek aztán teleszórták a sír környékét csupa virággal.” A szentképnymot pontot tesz egy élet végére, mintegy elégtételt szolgáltatva az elhunytak. Aztán másféle kanyarodik a történet, többé nem jön szóba a virággal teleszórt temetőkeret. Az író lírai képet rajzolt fel, amelybe „csodát” vegyít, hogy minél lágyabb és finomabb legyen a kép, epikai szerepe azonban nincs a miniatűrképnek.

Füst Milán művészetének jellegéből következik, hogy a tájra nem bízott epikai-hagyományos funkciót. Somlyó György a táj hiányát egész művészetére tartja jellemzőnek: „Az olyan, alapvetően egzisztenciális fogantatású prózában, amilyen Füst Milán elbeszélő művészete, általában alig jelenik meg a táj, hiába is keressük regényei, kisregényei, novellái sok száz oldalán keresztül; mint ahogy nem találjuk meg Kafkánál vagy Camus-nél sem.” [27] Eltekintve a rokonítástól, mely egyáltalán nem bizonyított, Somlyó György megfigyelését ki kell egészíteni. Ha ugyanis oly kevés alkalommal jelenik meg a táj, lényeges változásra kell felfigyelnünk, arra, hogy az epika hagyományos képlete megbomlik. Alakok-cselekmény-környezet hármásából az író következetesen elhagyta a környezetfestést.

A harmadik tényező a *cselekmény*. Mindaz, amit a cselekmény újabb értelmezéséről írtak, Sükösd Mihály könyvei nyomán a hazai köztudatba is áttelepült. Sükösd Mihály századunk epikájának egyik jellemző tendenciáját abban látja, hogy a cselekményesség egyre zsugorodik, felszívódik a regény anyagába. Füst Milán epikus művészete sem kivétel, a klasszikus értelemben vett cselekmény válsága egész munkásságán végigvonul. Méltatói a cselekmény kérdését azonban nem fejtegették. Egyáltalán, hogy a cselekmény Füst Milán epikájában hogyan alakul, milyen funkciót tölt be, nem vált a szakirodalom megoldandó kérdésévé, valószínűleg azért, mert elhanyagolhatónak vélték.

A klasszikus epikában minden a cselekményben rendeződik, az újabb keletű epikumban a cselekményről leválnak a tartalmak. Ha Füst Milán novelláinak, kisregényeinek vagy nagyregényének tartalmát akarnánk elmondani, a művekről semmi jellemzőt nem kapnánk. Nem tudnánk felidézni a műveket, mint a nagyrealistákéit, mert a művek összefüggésrendszerében a cselekmény kiesik a mű fő áramából. Ha az Advent cselekményét összefoglalnánk, csak ösztövré vázat szerkeszthetnénk, az Advent ugyanis mindössze két jelenetből áll. Az elsőben — az expozíció után — London egyik gazdag polgárához látogat a hős, ott vidáman vacsorázik az összeszokott társaság, ügyvédek, kereskedők, a bíróság elnöke, s beszélgetéssel múlik az idő. A másodikban a hős elmegy a bírósági tárgyalásra, találkozik az elnökkel,

meghallgatja a pert, az ítéletet, majd távozik. Egy alak megjelenése, az ügyvédek és bírák önhitt csevegése, a kétségbeesett, kislfiával magára hagyott fiatalasszony, a tárgyalás szereplői, az összeomlott vádlottak és magabiztos bírák, minden mozzanat a terror, a félelmetes bizonytalanság légkörét indukálja, anélkül, hogy cselekménybe szerveződnek. Az Advent elsősorban nyomasztó légkörével lesz az „általános gyász” [28] képe, amelyet az író cselekményen kívüli elemekkel teremt meg. Az a változás, mely a cselekményt kiszorította az epika fő elemei közül, Füst Milán művészetében éppen úgy bekövetkezett, mint számos kortársában (Krúdy, Gelléri Andor Endre, Szomory Dezső stb.). Egyéni alakítása a változáson belül karakteres, s megfelelő művészi céljainak.

Cselekményvezetésére kell elsősorban felfigyelnünk, vagyis arra a módszerre, hogy a háttérbe szorult elem miként alakul az új összefüggésben. Füst Milán cselekményvezetését látszólagos szeszély jellemzi, mint Tóth Dezső megfogalmazta; „A cselekmény nem a szokásos módon „halad”, történeteinek nincs a szokásos módon vett „eleje”, „közepe”; az élőbeszéd spontaneitását imitálva a propos-k, ötletszerű közbevetések, felemlékezések mentén szeszélyesen alakul...” [29] Amint a cselekmény elvesztette gravitációs vonzását, egyszerre nemcsak tartalmaitól fosztatott meg, benső felépítésében sem képes logikus elrendezést, arányítást követni.

A más elemekhez való igazodás eredménye a cselekmény visszatartott vezetése. Füst Milán a cselekmény vezetését megszakítja, majd nem azon a ponton veszi fel, ahol a belső logika szerint várnánk, visszatér egy korábbi mozzanatra, előreugrik, maga a cselekmény közben stagnál. Az író miközben más elemekre figyel, a cselekmény továbbvitelét úgy ejti el, hogy nem egységes ívet szakít meg, csupán a történetet hagyja abba. Ebből következik, hogy a cselekmény széttöredezik apró részekre, a más természetű elemek, mint az elmélkedés, a reflexió, sincsenek összefüggésben sem általában a cselekménnyel, sem annak részeivel. Ezért nevezhető szeszélyesnek a hagyományos szempontból Füst Milán eljárása, de művészetének egységéből következik, hogy a funkciók átváltása elsősorban a cselekményt érinti.

Füst Milán szemléletében benne gyökerezik a tehetetlenség, a kilátástalanság érzése. A cselekvésnek nincs tere, értelmes, alkotó élet nem lehetséges, következésképpen, felesleges a próbálkozás, hogy a világot formáljuk. Füst Milán művészetében a cselekmény koherensen helyezkedik el a többi elem rendszerében: széttördeltségével, visszafogottságával, alárendelt helyzetével más elemeknek engedi át a művészi megformálás lehetőségeit. Az író hőseit nem kényszeríti arra, hogy a világ dolgaiba keveredjenek, élhetnek a maguk bajának, önnön köreiken belül. Füst Milán cselekményformálása egyúttal kényszerű védekezés minden olyan áramlat ellen, mely epikus anyagát szélesebb körre tágítaná, és bekapcsolná a társadalom jellegzetes mozgásába. A Móricz-i művészet drámai epikája a cselekmény és jellem koordinátáiba helyezhető el, annak megfelelően, hogy egyén és társadalom viszonya kölcsönös, az egyén benne él a közösségben, hatására cselekszik és hat vissza. Füst Milán érdeketlennek vagy értelmetlennek látja ezt a kapcsolatot, s a cselekmény redukálásával nyit utat egy más értékrendszer felé.

Füst Milán *műveinek szerkezete* a lélektani nyomozás logikáját követi, azt veszi fel epikája anyagába, ami újabb ismeretet revelálhat. „A szépprózát író Füst Milán úgy barangol hőseinek lelkivilágában, mint egy ismeretlen földrész kutatója, aki mit lát és tapasztal, lejegyzí gondosan, a látottakat és tapasztaltakat rendbe szedi, érzékelhetővé teszi kapcsolatukat, s ezen a szövevényes szerkezeten mind följebb és följebb hág...” [30] A művek szerkezetében a szokványos elrendezés nem érvényesül, az arányosság sem követelmény, egy emlékkép, hirtelen felvillanó részlet

közelebb hozhat a lélekhez, mint egy gondosan felépített szokványos előrehaladás. A szerkezet arányait az szabja meg, hogy egyes részlet mennyiben képes előrevinni a lélektani felderítést. Füst Milán szenvedéllyel kutat, de ennek a kutatásnak állomásait, lelőhelyeit előre lehetetlen jelezni, a Füst-i szerkezet szeszélyességében azonban következetességet kell látnunk: iránya határozott, egyetlen cél felé halad a mű, közben „mind följebb és följebb hág”, vagyis a lélek újabb és újabb rétegeit deríti fel. Kortársai, akik hasonló művészi célra vállalkoztak, szintén elhagyták a logikus, jellegzetes cselekményvezetést, amely racionális rendszerbe kényszerítette volna anyagukat, s ennek megfelelően a szerkezetet sem hagyományosan tagolták. Füst Milán epikájában egyetlen művészi cél rendezi a szerkezetet, de a rendező elv felszabadul a hagyománytól, az idő-tér-cselekmény összefüggéséből: csak annak a számára szeszélyes műveinek szerkezete, aki a hagyomány felől közelíti meg, csak az ítéli szervetlennek a cselekményvezetést, aki a régi kategóriákat (pl. epizód, főcselekmény) próbálja alkalmazni.

Füst Milán a szerkezet két mozzanatát határozott funkcióval szerepelteti. Regényeiben a kezdő és befejező mozzanatok egymáshoz hasonlóak, szinte megismétlődnek, így nem véletlen, hogy funkciójuk azonos. A szokványos bevezetés a mű világába nyit utat, Füst Milán exponálásai csak részben szolgálnak ilyen célra. Legtöbbször — s ez a jellemző — a történetet szituálják. „Akkoriban minden rosszul ment nálunk...” „Felsőbb gimnazista koromban volt nékem egy barátom, B. A., akivel együtt töltöttük, kószáltuk át kamaszkörünket...” Füst Milán epikai küszöböt helyez regényei elé, az olvasó a küszöb átlépésével el tudja helyezni az idősíkon a regényt: olyan történetet fog hallani, mely nem az elbeszélés idején játszódik, hanem egy régebbi múltban, olyan történetet, amely már készen áll, mert voltaképpen régen befejeződött. Lényegesebb a küszöb a történet és az elbeszélő szempontjából, az elbeszélő már egyszer végigélte a történetet, most csak felidézi. Amikor az elbeszélésbe kezd, minden végleges, visszahozhatatlanul a múlté, a történetet tehát kiemeli s egyúttal visszautalja a múltba. A befejező fordulat is megismétlődik, lezárja a minősítést, véglegesen elmúlt, ami elmúlt. „Kétségtelen, hogy őt szerettem legjobban embertársaim között, s nyilván nem is fogok szeretni többé senkit úgy szeretetni, ahogy őt...” (Nevetők); „Éjjel pedig így tanítom magamat... — Estig tart a nap. És egy napot estig minden nap ki lehet tartani. — És ennyi az egész.” (Amine emlékezete). Legkidolgozottabb regényében, A feleségem történetében megcseréli a helyzetet: a kezdettel utal a végleges állapotra („Hogy a feleségem megcsal, régen sejtettem...”), a befejező rész meg feloldja azt („A lelke-met teszem rá, hogy ez így lesz. Különbözik minék élni? Mert én már csak erre várok, és mindaddig várni fogok, amíg élek. Ezt megígérem. Hogy kinek? Nem tudom.”). A feloldás azonban látszólagos, mert a reménység éppen a megváltozhatatlant tudatosítja, olyannyira, hogy maga is utal rá. („Hogy kinek?”).

Minden kezdő és záró rész, mely már-már formulává kristályosodik, a véglegest, a megváltozhatatlant hangsúlyozza. A kezdő rész még egy funkciót tölt be, az egyes szám első személyes előadás indoklását. Füst Milán prózai munkásságának egyik legmarkánsabb vonása az egyes szám első személyű előadás, ezzel élt legszívesebben regényeiben, s valamennyi kisregényét ebben az előadásmódban írta meg. A feleségem történetét, novelláinak nagy részét is, tekintet nélkül arra, hogy vallomásos vagy parabolisztikus novellaváltozatot választott. Esztétikáját, bevezetéseit, utószavait, egyéb tárgyas természetű szövegeit áthatja az egyes szám első személy használata, vagy legalább az ahhoz közel álló hangvétel (megszólítás, többes szám első személy stb.). A tárgyas elbeszélő formát (pl. A Parnasszus felé) mindig oly egyénivé hangolja át különféle eszközökkel (íronia, személyes kiszólás), hogy az

olvasó úgy érezheti, nem olvas a többitől elütő hangvételi szöveget. A tárgyias (tehát az egyes szám harmadik személy) a kivétel, az én-forma a jellemző az egész életműben.

Füst Milán „Önvallomás a pálya végén” című írásában vázolja fel fejlődésének főbb fordulóit. Elsősorban lírikusnak tartja magát, epikus természetének forrását is saját temperamentumában jelöli meg, de a különbséget világosan látja: „Azt csak elhiszi nékem akárki, hogy a lírai indulat másfajta, mint az elbeszélőé. Az egyik heves, zaklatott, mohó és önkörös temperamentum, a másik nyugalmasabb, szélesebb hullámú, az egyik az érzelmek mestere, vagyis a belső szemléleté (ahogy 1909-ben egyik értekezésemben elneveztem), a másik a látásé, vagyis a külső szemléleté.” Sokat tanulmányozta mestereit, s „e studiumnak végül is oda kellett vezetnie, hogy önmagából, lelke mélyéből kibányássza saját elbeszélő hangját, más szóval, hogy megtudja: az elbeszélésnek melyik hangulati formája az, amely lírai temperamentumának legjobban megfelel. Mert mihelyt erre rájött, akkor már többre mehet. Aki saját indulatának megfelelően mesél, abban végül is könnyebben ered meg a szó.” [31] A költő, amikor majd prózát ír, a jellegzetes epikai erények (elosztás, arányok) kibontakoztatását nem tartotta elsődleges fontosságúnak, az epikus formák ugyanis egy nagyobb egységbe rendeződnek, ha megtalálja a saját elbeszélő hangot. Mestereiben olyan vonásokat tanulmányozott, amelyek a hangvételt jellemzik, például Tolsztoj prózájában a nagy csendet, Dickens regényeiben, főleg a Copperfield Dávid-ban az író „szívét”. Az epikus lassú, érlelő munkájával, a tömörítés-arányítás feladataival nem küszködött, az előadásmódot próbálgatta folytonosan, melyet sajátjának érezhet, s amellyel megbirkózhat az epikus anyaggal. Füst Milán módszere pontosan megfelel annak, amit Emil Staiger [32] a lírai költők eljárásáról jellemzőnek tart, akik a „dallamot”, a „hangot” próbálják ki. Füst Milán epikus gondjait főleg a nyelvi megformálásban látja: „... a leghétköznapiabb nyelven, az élő beszéd legegyszerűbb, mondhatni hevenyészett nyelvén fejezzem ki magam elbeszélő munkáimban, s amellet mégis mindig mondathangsúlyosan vagyis ritmikusán.” Saját hangján elbeszélni, köznapi nyelven, olyan cél, amely nem elsődleges egy tárgyiasításra törekvő epikus művészetében. A nyelvi formálás kiemelése nemcsak Füst Milán epikus prózájának sajátossága, hanem általában azoké az íróké, akik egy sajátos lírai-személyes ideált akarnak realizálni.

Füst Milán amikor egyéni hangvétele megtalálásáért fáradozott, látszólag egy lírikus prózájának kialakulásáért küzdött, de kísérletei egyúttal beleilleszkednek abba a nagy folyamatba, melyet a regény intellektuális átalakulásának nevezünk, s amely a regény és az intellektuális tartalmak bomlasztó-építő találkozásából fakadt. Bóka László, Füst Milán esztétikájához írt előszavában az író gyakorlatával magyarázza esztétikai elveit, többek között a regényforma alakulását: „... a XX. századi regény egyik nagy problémája a regényforma felbomlása és átcsúsztatása a direkt okfejtés felé.” Itt mutat rá Bóka, hogy Füst Milán központi problémája esztétikájában és epikus gyakorlatában egyaránt ennek a gondolatiságnak művészi megformálása. „Az a gondolatmenet, mely az értelmi elemek helyét keresi a művészetben, minden mai író számára tanulság, s örömmel sodortattuk magunkat gondolatok során alaptételéig: „Látomás, indulatok, jellemzőerő, — úgy látszik, csakis e három dolog közrehatása teszi lehetővé, hogy az értelem megállapításai is szóhoz jussanak az irodalomban.” [33] Bóka a Füst Milán-regények és novellák belső ökonómiáját ebben a gondolatmenetben ismeri fel. Mindazon munka, kísérletezés mélyén, melyet Füst Milán oly büszkén fed fel a nyilvánosság előtt, olyan kérdés rejtőzött, melyet a vallomás részben érint csak, a gondolatiság megvalósulásáért vívott harc. A vallomástevő gyakorló író a hangsúlyt a munkára helyezi, a nyelvi anyag ki-

alakítását emeli ki, s elfedi a feladat egy másik, talán mélyebb rétegét, a gondolati tartalom művészi megvalósulásának kérdését.

Vallomásainak és esztétikai nézeteinek összevetéséből kitűnik, hogy az én-forma nála más funkciót töltött be, mint a szokványos és hagyományos esetekben. Azokban egy jellemzően lírai alkat tör utat gátlástalanul magának az én-formában, mely direkt módon vagy keretes megoldásban a romantikusok óta a vallomások kedvelt kifejezési lehetősége. Füst Milán a lírizálástól távol áll, ellágyulás, oldottabb hangulatok, morbid állapotok nem vonzották sohasem, legfeljebb saját mércéjéhez képest lesz „édesebb” a prózája, főleg élete alkonyán. Művészetében az uralkodó elbeszélés mód arra szolgál, hogy gondolati tartalmait önthesse egyéni formába, s minthogy ez a tartalom általános életszemléleten alapul, ez az általános van folyamatosan jelen prózájában, minden elbeszélő hősében ez nyilatkozik meg.

Füst milán művészetére aligha érvényesek azok a tipológiák, melyek a tárgyilagosságot elbeszélő modorhoz viszonyítanak, s a szereplők nézőpontjainak összevetésével kategorizálnak. Uszpenszkij osztályozásában az első kategóriába tartoznak az elbeszélő művek, ha „az események leírásán van a hangsúly, s a szerző a történet időrendi sorrendben rögzíti a szereplők belső állapotának bármilyen figyelembe vétele nélkül”. „A második esetben a cselekmény, történet leírásában egy nézőpont érvényesül. Ennek legismertebb példája az *Ich-Erzählung*.” [34] Mind Uszpenszkij, mind Kristeva [35] osztályozásába akkor illenék bele Füst Milán elbeszélő művésze, ha tipizált, viszonyítható alakokat és alakrendszereket teremtett volna. Másrészt, ha az alak egyértelműen egy nézetet, pontosan körülírható eszmeiséget hordozna, akkor nézőpontjában fel lehetne lelteni az író és hőse közötti azonosulást, esetleg távolodást vagy különválást. Füst Milán hiába elevenít meg annyi hőst, „az olvasó mégis egyetlen lírai vallomás tanúja, nem annyira sorsok, jellemek emléke él benne tovább, mint inkább egyetlen lírai jellem képe, nem annyira a világot, mint inkább egyetlen lélek rezgéseit és gondolatait ismeri meg a különös szuggesztíójú prózában.” Tóth Dezső a szerzőt és hőseit azonosítja, de aligha kell figyelmeztetni arra a tényre, hogy ez az azonosulás nem az „*Ich-Erzählung*” szokványos értelmében kell felfognunk, amikor a szerző korlát nélkül belemerül hősének lelkivilágába. A Stanzeltől szerzőinek nevezett (auktoriale) és az én-elbeszélő szituáció (*Ich-Erzählsituation*) egybeolvadását figyelhetjük meg Füst műveiben. Jelen van egy elbeszélő, aki kommentálja a történeteket, ugyanakkor ez a kommentáló elbeszélő egyúttal én-formában teszi ezt, azaz ő is a regény-elbeszélés fikatív világába tartozik. Füst Milán művészetében az azonosulás és pontos rajz — lelki tartalmak, történések követése — eggyéfonódik úgy, hogy önálló is a hős, de feloldódik egy szemléletben, megtartja különbözőségeit (pl. kapitány, felnőtt stb.), de magasabb szinten egyetlen szemlélet kivetítése: Füst Milán az életbölcesség szintjén azonosul hőseivel, s nem érzelmeit vallja ki.

Az én-forma megköti az író bizonyos alakító képességeit, ugyanakkor másokat szabadabban engedi érvényesülni. Főleg a nagyobb egységek tagolását, az előkészítés, kiteljesedés és a lezárás mozzanatait egyénien kezelheti, mert ábrázolása tárgyias ugyan, de jellegét nem a tárgyiasítás szabja meg. Gondolati és érzelmi tartalma — Füst Milán művészetében az életbölcesség és életszemlélet — szabadon ömölhet át az epikába, a fokozatosság és az arányítás szokványszűrőjét mellőzheti. Ezért hatásosak Füst Milán epikus művei részletekben, éspedig egyenlő hőfokon, az architektonika artisztikumát viszont alig érzékelhetni. A részletek sem úgy hatnak, mint egy egész tagolt darabjai, amelyben az alkotói mechanizmus szabja meg egymáshoz való viszonyukat, inkább egy megszakítatlan áramlás hatását keltik, amely az indítástól folyamatosan tart a befejezésig, s amely aztán más művekben megismétlődik.

Prózájára jellemző, hogy *szinte minden részlete egyformán intenzív*, amit fárasztónak találhat az olvasó. Németh László szavával: „... az embernek szinte jólesett volna egy kis henyeség, a bágyadtságnak egy-egy mellékmondatnyi szünete, hogy ez az agyondolgozott próza kisimuljon...” [36] Intenzitáson azt a művészi telítettséget érthetjük, melyben összesűrűsödnek az alkotói jellemzők és magas fokon vannak jelen. Füst Milán prózájában egyéni az intenzitás elosztása. Kezdő hangütése magas szintre csap fel, az egész mű során azon tartja, a hullámlás a magas szinten belül, kis kilengéssel történik, úgyhogy az intenzitás nem csökken. Ha epikai elemek vinnék az ábrázolás fő vonalát, az előkészítő részek és a fordulópontok között szükségszerűen igen jelentős különbség keletkezne, másrészt számolni kellene azzal, hogy a feszültség-intenzitás fokozatosan haladna a csúcspont felé. Füst Milán elbeszélő hangjában kell keresnünk az intenzitás forrását, abban a hangban-modorban, mely közvetlenül a szerzőtől áramlik az olvasó felé, s mely minden művében egyenletes erővel szól. A szerző jelenlétét folytonosan érezzük, ő vezeti a művet, és sohasem hagyja, hogy „epikailag” mozogjon világa, vagyis hogy az objektív törvényszerűségek kényszerében bontakozzék ki az epikum. Sőtér István Füst Milán költészete rendjének sajátosságát figyelte meg: „Minden a maga helyén van, csak épp nem tudjuk előre, hogy — mi és hol?” [37] Epikájában a tárgyas elemek összefüggése (pl. értékrendje) hasonlóképpen átrendeződik, a tárgyi világ jelen van, de erős törésű prizmán szűrődik keresztül. Minden egyéni, de ugyanakkor a világ lényegének hordozója, s ezt a kettőséget Füst Milán elbeszélő modorával érzékelteti. Azokat a logikai lépcsőket, melyek az általánosításhoz lennének szükségesek, átugorja, hogy egyszerre a végső dolgok szférájába emelkedjék.

Elbeszélő hangjának sajátossága alakjaihoz való viszonyát is megvilágíthatja. Füst Milán hőseinek lényeges vonásai azonosak, de ráismerünk a szerzőre is, aki velük együtt szenved, aki bennük önmaga tükörképét szemléli. Figurái az epikus teremtés sugallatára életszemléletéből nőnek ki, de nem úgy hogy azt illusztrálják, hanem hogy abban mozogjanak. Karakterük, történetük, sorsuk ezért közös, egymáshoz megtévesztően hasonlítanak, ha az író élesen húzza is alá egy-egy vonásukat. Hősei ugyanúgy beszélnek, mert az író beszél velük-bennük. Régebbi korok fiatalembere éppen úgy, mint a kortárs, a kapitány, a művész egyazon nyelvet beszél, Füst Milánét. Ugyanazon a szellemi szinten gondolkodnak, ugyanazzal az intenzív megfigyelőképességgel rendelkeznek, még beszédfordulataik is megegyeznek. Mind egyazon nyelvet beszélnek, amelyet azonban senki sem használ, a Füst-i hangvételt, modort, sőt akart modorosságot veszik fel mindnyájan. Önvallomás a pálya végén című írásában maga mondja ki, hogy a „művésztetlen” beszédet átalakítja, tehát hőseinek át kell venniük a „művészt”: „Nem szeretem az ilyen beszédet: — Micsoda csúnya eljárás ez igazán. — Vagy ezt: — No lám, most eltörtem még ezt a jó szívat is. — Nem jól birom az ilyet, mert otromba és nehézkes. Ehelyett mindenképp így valahogy írnám: — Eljárás ez? Micsoda csúnya dolog! — Vagy a második helyén: — No lám, most még ezt a jó szivaromat is eltörtem.” [38] Amint az alkotó hajlamához idomítja a nyelvet, úgy kell a figuráknak hasonlóképpen kezelniük a nyelvet akár egyszerű megnyilatkozásait, hosszabb megszólalásaikban, feljegyzéseikben pedig egészen az írói hanghoz kell igazodniuk.

Az azonosulás és tárgyasítás kettősségére több kritikus felhívta a figyelmet, különösen legkidolgozott művében, A feleségem történeté-nek méltatásában. „...s a benne levő alanyiség nem más, mint delejes áramlás a történetek epikai magva körül. S nem legkisebb szépsége a regénynek éppen ez a szubjektivitás, amely lehetővé teszi, hogy az egyik alak vonásait a legaprólékosabb pontossággal, pozitívista biztonsággal lássuk, miközben a többi csak illanó felületi tükrözés.” Vajda Endre a többi

figura megalkotásának módját lényegesnek tartja: „Vigyáznia kell, hogy vizionális hitele legyen minden alaknak, ugyanakkor legyen bennük valami alapvető bizonytalanság és tűnékenység, ahogy a hős érzékelté őket.” [39] Szabó Ede Füst Milán egész művészetében a kettősség megoldását tárja fel: „Az ilyenfajta ábrázolás az átélés különös intenzitását követeli meg, azt, hogy az író teljesen azonosuljon hőseivel. Ugyanakkor szüntelenül vigyáznia kell arra is, hogy az írói kontroll meglegyen. A lélekrajz esetleges hibái ugyanis az elsőszemélyű elbeszélésben szűrnak legkönnyebben szemet.” [40] Pontosan látják a kritikusok, hogy a lélektani hitel Füst Milán művészetének alapvető kvalitása, csak hogy arra a kérdésre nem kapunk feleletet, hogy miért ismétlődik meg minden, miért homogén a történet anyaga, a szenvedély rajza, a problémák, s főleg miért hasonlítanak a főszereplők egymáshoz. Füst Milán életszemléletét vetíti a hősbe, a boldogság-tragikum érzését, hősei rajzai nem áztalt válnak hitelessé, mert egyéníti őket, hanem elsősorban azzal, hogy az író saját tartalmait, hitét, ideáljait vetíti egyéniségükbe. Füst Milán egyetlen hőse összpontosítja figyelmét, annak ábrázolásán belül kell keresnünk a többi figura hitelét, a központi hős pedig, az elbeszélő én-nel azonos. Tévednénk, ha más figuráknak akár a megalkotási módjában (pl. portré, jellegzetes vonás, karikírozás) vagy plaszticitásában látnánk az író jellemző művészetét. A jellemek rendszerének hagyományos problémáját az író és hőse viszonyának problémája váltja fel Füst Milán epikájában, mert hősei egyetlen tudatban összpontosulnak, a hős pedig sajátos kapcsolatban áll az alkotóval.

Az én-forma, szerző és hőse közötti kapcsolat valamint a szemlélet érvényesülése preáganszárul fel a feleségem történeté-nek kulcsfigurájában. A regény aránylag rövid fejezetekre tagolódik, amelyek lazán kapcsolódnak egymáshoz, s ez a látszólag szeszélyes kapcsolat nyilván nem a történet kerekded alakítását szolgálja. Minden fejezet ugyanis önállósul azzal, hogy a történet, a lélektani tartalom és az ahhoz fűzött reflexió ugyanazon a szinten megismétlődik. Három síkra rétegeződik a szöveg. Az egyik a külső történet: „Mikor hazamentem, a feleségem oly mélyen aludt, hogy jöttömre fel sem ébredt. Legalábbis nem azonnal.” Ez a külső történet átfolyik a lélektani síkra: „Mert nem tudtam elaludni. Folyton ugyanaz járt a szemem előtt: a boldog ürességek Skóciában. S hogy milyen jó is volna nekem ott — a boldog semmit idéztem, az üres hegyeket meg a réteket, ahol senki se jár.” A lélektani folyamat pedig a bölcselmivel érintkezik: „Mindezt pedig teljes pontossággal s újra meg újra, egész a butulásig, a boldogtalan emberek szokása szerint.” Mindhárom réteg együttesen van jelen, együttesük adja a teljességet, a külső és belső történet, valamint az életfilozófia megnyilvánulását. A szerző életbölcssége való anyagon ragyog át, nem pusztán elmélkedés, abból a folyton ismétlődő, vereséggel végződő küzdelemből adódik, melyben egy lélek vergődik. Störr kapitánynak lépésről lépésre, fejezetről fejezetre ugyanarra a konklúzióra kell eljutnia tapasztalataival, mint amit a költő-író vallott: az élet kiismerhetetlen, szenvedünk, boldogtalanságra születünk, bár az élet nagy adománya és célja a boldogság. Störr nem szócsöve az írónak, nem is alteregója, csupán szenvedő társa, ugyanakkor a gyönyörködésben, az élet szépségének keresésében is azonosak, tehát nemcsak egyetlen, szinte egyszálú gondolatban-eszmében osztoznak meg, hanem egész életbölcsségükben.

Störr kapitány feljegyzései a próza egy sajátos lehetőségét valósítják meg, azt a többrétegűséget, mely egyszerre képes a külsőt és a belsőt, gondolatot és érzést közvetíteni. Tévednénk azonban, ha a belsőre koncentrált ábrázolást a belső monológ-gal hoznánk kapcsolatba, mint egyesek, akik szinte kizárólag újtóként értékelték Füst Milán művészetét. A belső monológ tudatfolyam tükrözése, legtöbbször amorf alakjában, mert a hős nem ellenőrzi a folyamatot. Füst Milán hősei pontosan az

ellenkezőjét teszik, folytonosan feszült tudati állapotban gondolkodnak, éreznek és elmélkednek. A tudati kontroll oly erős, hogy a tudatfolyam sohasem szabadul el az öntudattól, az önreflexió még a legizzóbb pillanatokban sem hagyja el a hőst. Füst Milán újítása abból következik, hogy képes volt a rétegeket egymásba olvasztani anélkül, hogy valamelyiket feladta volna, minden részében-fejezetében ezek összefonódása adja meg Störr kapitány feljegyzéseinek markáns karakterét.

Végül a *műfajválasztás* kérdését kell megvizsgálnunk. Füst Milán írt két „nagyregényt”, egy impozáns kötetre való novellát, s mintegy tucatnyi kisregényt. Az epikus fő műfaja középen helyezkedik el, a nagyregény és a novella között. Nagyregényei, főleg A feleségem története anyagában, feldolgozó módjában közel áll a kisregényhez, novellái pedig sokszor kibonthatók kisregénnyé. Füst Milán maga oldja meg a kérdést, mikor a regény műfajának számára a legfontosabb jegyére mutat rá: „A regény ugyanis furcsa műfaj, s kompozíciója bár sok mindent megkövetel, de azért sok mindent el is tűr, amit a rövidebb lélegzetű műfajok kevésbé viselnek el.” [41] Az író az alakítás szabadabb lehetőségeire hívja fel a figyelmet, arra, amit a maga kisregényeiben kiaknázott. A kisregény írója megszabadul a nagyregény rekvizitumaitól, az extenzív ábrázolás követelményétől, nem kell széles környezetrajzba szituálnia a szereplőket, az ábrázolási kör tetszés szerint szűkíthető. Az író egyetlen szereplőre vagy a szereplő lelki reagálásaira koncentrálhat, a szerzői nézőpontot mással helyettesítheti, hangvétele lehet személyes, lehet azonban „hideg szem” is. Füst Milán olyan szabadabb formát talált, amelyben szigorú, tökélyre törő művészetét egyénire alakíthatta, amelyben megfér a művészi fegyelem és indulat, amelyben a szemlélet koncentráltságát nem oldják fel normák.

Szemlélet és formálás összefüggéseit kísérhettük nyomon az anyagválasztásban, a figurák alakításában, egyes szerkezeti elemekben, a szerző és alakjai viszonyában, az epikai elemek áthangolásában, de számos más vonatkozásban is fel lehetne deríteni ezt az összefüggést (a művek zeneiségében, a nyelvi formálásban, az „indulat” irányában). Az összefüggés feltárásával célunk az volt, hogy megértsük Füst Milán egyéni arculatú művészetét, művei közelebb kerüljenek az olvasóhoz. Nem taglaltuk sem a realizmus kérdéseit, sem az újítás és hagyományörzés kettősségét, de a vizsgálódásból talán kitűnik, hogy Füst Milán irodalmunk egyik nagy kísérletezője, helyét és rangját nem a hagyományos epika művelői közt kell keresnünk, hanem azok között, akik új epikai formákat alkottak meg.

JEGYZETEK

- [1] KARDOS LÁSZLÓ: Vázlatok, esszék, kritikák. Szépirodalmi 1959. 331. l.
- [2] HORVÁTH T. ZOLTÁN: Füst Milán új könyveiről. Kortárs 1957/1.
- [3] KABDEBŐ LÓRÁNT: A Füst Milán-modell tanulságai. Tiszatáj 1970/3.
- [4] BERNÁTH ISTVÁN: Köszöntő helyett. Füst Milán hetvenedik születésnapjára. Kortárs 1958/8.
- [5] BORI IMRE: Füst Milán. Hid 1969/6.
- [6] BÓKA LÁSZLÓ: Füst Milán tanítása. Válogatott tanulmányok c. kötetben. Magvető 1966.
592. l. Előszó Füst Milán: Látomás és indulat a művészetben c. művéhez. Akadémiai 1963.
- [7] SOMLYÓ GYÖRGY: Füst Milán. Arcok és vallomások. Szépirodalmi 1969. 215. l.
- [8] KARINTHY FRIGYES: Füst Milán. Nyugat 1911/III. 63—65. l.
- [9] DÉVÉNYI IVÁN: A hetvenéves Füst Milán. Vigila 1958/8.
- [10] RADNÓTI MIKLÓS: Füst Milán. Munka, 1935. december. Próza. Novellák és tanulmányok c. kötetben. Szépirodalmi 1971. 259. l.
- [11] KASSÁK LAJOS: Füst Milán. Nyugat 1927. 279—284. l.
- [12] SOMLYÓ GYÖRGY: i. m. 215. l.
- [13] KABDEBŐ LÓRÁNT: i. m.
- [14] UNGVÁRI TAMÁS: Arcképvázlat Füst Milánról. Csillag 1956/5.
- [15] UNGVÁRI TAMÁS: Füst Milán. Ikarusz fiai c. kötetben. Szépirodalmi 1970. 362. l.

- [16] TÓTH DEZSŐ: Füst Milán kisregényei. Életünk-regényeink c. kötetben. Szépirodalmi 1963. 127.
- [17] VAS ISTVÁN: Füst Milán olvasásakor. Nyugat 1934/II. 568—572. l.
- [18] KOSZTOLÁNYI DEZSŐ: Füst Milán. Nyugat 1934/I. 355—357. l.
- [19] KESZI IMRE: A sziget ostrom. Dante 1948. 145. l.
- [20] BORI IMRE: Füst Milán. Híd 1969/7—8.
- [21] BORI IMRE: Füst Milán. Híd 1969/4.
- [22] SZABÓ EDE: Füst Milán novellái (Őszi vadászat). Új Hang 1956/8.
- [23] TÓTH DEZSŐ: i. m. 127. l.
- [24] RÁKOS SÁNDOR: Naplóföljegyzések Füst Milán világról. Új Írás 1971/1.
- [25] SZABÓ EDE: i. m. 71. l.
- [26] BORI IMRE: Füst Milán. Híd 1969/4.
- [27] SOMLYÓ GYÖRGY: i. m. 32. l.
- [28] MEZEI JÓZSEF: A magyar regény. Magvető 1973. 605. l.
- [29] TÓTH DEZSŐ: i. m. 126. l.
- [30] BELIA GYÖRGY: Füst Milán: Emlékezések és tanulmányok. Ism. It/1959/I. 181. l.
- [31] FÜST MILÁN: Őszi vadászat. Magvető 1955. 11. l.
- [32] STAIGER, EMIL: Grundbegriffe der Poetik. Deutscher Taschenbuch Verlag. 1972.
- [33] BÓKA LÁSZLÓ: i. m. 602. l.
- [34] ZSILKA TIBOR: A stílus hírértéke. Madách Könyvkiadó. Bratislava. 1973. 165. l.
- [35] KRISTEVA, JULIA: Le Texte du Roman. Monton 1970.
- [36] NÉMETH LÁSZLÓ: Két nemzedék. Magvető és Szépirodalmi 1971. 137. l.
- [37] SÓTÉR ISTVÁN: Tisztulók tükrök. Gondolat 1966. 258. l.
- [38] FÜST MILÁN: i. m. 13. l.
- [39] VAJDA ENDRE: Füst Milán. Látóhatár 1963. december.
- [40] SZABÓ EDE: i. m. 72. l.
- [41] FÜST MILÁN: Útóhang a „Copperfield Dávid”-hoz Charles Dickens: Copperfield Dávid. Európa 1966. II. 484. l.

DER ZUSAMMENHANG VON ANSCHAUUNG UND FORMUNG IN DER EPIK DES DICHTERS MILÁN FÜST

von György Keszthelyi

Die Würdiger des Dichters Milán Füst beurteilen seine Lebensanschauung als eindeutig pessimistisch: seines Erachtens ist das Ziel des Menschen das Glück, aber es erwartet ihn Unglück, Unglückseligkeit. Dieser Lebensaspekt durchdringt seine Epik, seine Novellen, seine Kurzromane und Romane. Verfasser der Arbeit untersucht, in welchen Elementen die Anschauung sich manifestiert und weist nach, dass die Stoffauswahl, die Zeichnung der Charaktere, die Handhabung einzelner Strukturelemente, das Verhältnis des Schriftstellers zu seinen Gestalten entscheidend beeinflusst war durch seine Lebensanschauung.

Die Lebensbetrachtung des Schriftstellers indiziert die Vernachlässigung des Typischen und die Herabsetzung der Bedeutung der Handlung. All dies hängt zusammen mit der in der Kunst des Jahrhunderts beobachteten Wandlung des Systems und der Funktion der traditionellen epischen Elemente. Milán Füst hat seine Lebensanschauung auch dazu veranlasst, die Funktion gewisser epischer Elemente abzuändern und nach neuen Formen zu suchen.

СВЯЗЬ ВОЗЗРЕНИЯ И ФОРМИРОВАНИЯ В ЭПИКЕ ФЮШТА МИЛАНА

Дьердь Кестхейи

Тот, кто оценивает поэтические воззрения Ф. Милана единогласно утверждает, что он пессимист: по его мнению целью человека оказывается счастье, но его ожидает несчастье. Этот взгляд мы находим в его эпике, в новеллах, повестях, романах. Автор данной работы интересовался вопросом: в каких элементах проявляется непонимание писателя. Указывает на то, что воззрения на жизнь писателя решительно влияли на выбор материала, на описание характеров, на употребление некоторых элементов композиции, и на отношение автора к своим героям. Таким пониманием жизни писателя объясняется упущение типичного и недооценка значительности действия.

Все это в тесной связи с изменением структуры и функции традиционных эпических элементов. Это воззрение побудило Ф. Милана к изменению функции некоторых эпических элементов и к поискам новых форм.

A SZÓLÁSOK ÉS KÖZMONDÁSOK IRODALMI FELHASZNÁLÁSÁNAK ELŐZMÉNYEIBŐL

Írta: ROZGONYINÉ MOLNÁR EMMA

A szólások és közmondások rendszerint hosszabb történeti fejlődés során kialakult képződmények, a nyelvi közösség általános igényének, a nép sajátos szemléletmódjának a kifejezései. Egy-egy nyelvnek fontos jellemzője szólás- és közmondáskincse. Tolnai Vilmos írja: „...minden nyelv leleményessége, fordulatossága, képekben való saját gazdagsága, szemléletének eredetisége szólásmódjaiban nyilvánul meg leginkább.” [1]

A szólások és közmondások irodalmi felhasználása igen régi keletű. Az írás művésze a nép észjárásának ismerős nyelvi formával fejezi ki gondolatait, hogy visszajutva ez a forma ismerősnek tűnjön, s a benne levő gondolat megtermékenyüljön az olvasóban. Stilisztikai értékükre vonatkozóan Szvorényi József tesz figyelemre méltó megjegyzést:¹ „A’ sajátságos kifejezések összes nyelv-kincsünknek kétségen kívül legbecsebb részét teszik; mert egy az, hogy eredetiségükről utánozhatatlan, más meg az, hogy ... eredetüket többnyire képek — ’s hasonlatokból nyerték: honnét a’ sajátságos kifejezéseknek mind alkalmazási, mint kellembeli becsét már is gyaníthatni.” [2]

A szólások és közmondások alkalmazására már első írásemlékeinktől találunk példákat, néha elvétve jelentkeznek, máskor bőségesen áradnak az író tollából. Nem a teljesség igényével, csupán a szemléltetés szándékával mutatok be néhányat.

Legrégibb összefüggő nyelvemlékünkben a

HALOTTI BESZÉDBEN (1200) olvashatjuk: „Ef oz gimilfneč vvl || keferuv uola vize. hug turchucat mige zocoztia vola.” [3] „És annak a gyümölcsnek oly keserű volt a leve, hogy majdnem *torkukat szakította* ti. Ádámnak és Évának. Nem csupán magának, hanem minden maradékának halált evett.” [4] „A H B-nek azt az állítását, hogy a tiltott gyümölcs keserű leve *megszakasztotta* Ádám *torkát*, úgy kell érteni, hogy majdnem megszakasztotta.” [5] Az idézett rész is tanúsítja, hogy a *torka szakadt*-nak ’meghal’ lehetett a pontos jelentése, de már benne van egy másik, elvontabb jelentés is ’abbamarad, megszűnik, vége lesz!’ Erdélyi János gyűjteményében [6] „*Nyakát szakítja*” formában szerepel. Jelentésmagyarázat nincs mellette. Jóval később O. Nagy Gábornál: *Nyaka szakad*=b) <cselekvés, folyamat> megghiúsul, abbamarad; c) <terv, remény> megghiúsul [7]. Feltételezhető, hogy a HB-ben ennek a szólásnak egy korai változatával találkoztunk.

Ugyanebben a nyelvemlékben a következő sorokat olvashatjuk: „Hug ef tiv latiatuc szumtuchel. if a ef num||igg ember mulchotia ez vermut. yfa mend ozchuz iarov||vogmuc.” [8] „Amint ti is látjátok szemetekkel, íme, *egy ember sem kerülheti el ezt a vermet*. Íme, mind ahhoz menendők vagyunk.” [9]

¹ A szerző a frazeológiai egységeket nem differenciálja ugyan, de így is világosan kiténik, hogy megjegyzése a szólásokra és közmondásokra is vonatkozik.

Bár nem találtam rá hasonló adatot, nagyon valószínűnek látszik, hogy közmondás: az „*Egy ember sem kerülheti el e vermet*” = ’egyszer mindenki meghal’ jelentésben. Baróti Szabó Dávid gyűjteményében [10] a halál tárgykörébe tartozó közmondások között olvashatjuk: „*Mindnyájunkat follitt a’ gödör.*” A gödör illetve verem emlegetése a halál eufémisztikus kifejezése, s több változata is lehetett azonos jelentéssel.

A HB-ből idézett két részlet igen képszerű, s azt célozhatta, hogy a beszédet hallgató közönség megértse az eredeti bűnről, életről, halálról szóló elmélkedést. A beszéd szabad kivonatos tolmácsolása a latin eredetinek, éppen ezért magyaros mondatszerkezetű, viszonylag fejlett nyelvvállapotra, stílusra mutat.

SYLVESTER JÁNOS egyik legjelentősebb alkotása az Új Testamentum 1541-ben készült teljes fordítása. A bevezető tartalmazza az alábbi fejtegetést: „Könnyű kedígen hozzászokni (ti. az átvitt értelmű szavak, kifejezések megértéséhez) a mű nípünknek, mert nem idegen ennek ez ilyen beszédnek neme. Il ilyen beszédvel naponkíd való szólásában. Il inekekben, kiváltkippen az virágínekekben, melyekben csudálhatja minden níp az magyar nípnek elmíjinek éles voltát az lelésben, mely nem egyéb, mint magyar poézis. Mikoron ilyen felséges dologban ilyen alávaló pildával ílek, az *ganajban aranyt keresek*: nem azon vagyok, hogy az hítságot dicsíjrem. Nem dicsírem azmiről az ilyen inekek vagynak, dicsírem a beszédnek nemesen való szerzísit... Ez íge is: kenyír, mikoron tulajdon jegyzísben nem vitétik, tulajdon az zsidó nyelvnek, tulajdon az magyar nyelvnek. Egy kenyíren vagyok vele, azaz egy íleten. Kenyeret adtanak neki, azaz tisztet, honnan ílete legyen. Elvettik kenyérit, azaz tisztit, melyből ílete volt. ...Az szólásnak módját is az nyelvben jól meg kell érteni és akkippen szólni, mint minden nyelvnek szokása vagyon.” [11]

Fejtegetéséből megismerjük a korabeli népnyelv, népköltészet értékeit, s azt, hogy szólásokban milyen gazdag a magyar nyelv. Közben ő maga is felhasználja ezt a nyelvi kincset: „*az ganajban aranyt keresek*” írja fejtegetésében. Az idézett szókapcsolat különböző gyűjteményekben is előfordul, Ballagi Mór így jegyezte fel: „*Kellemetes az arany ha ganéjból jó is.*” [12] Jelentést nem közöl, csak rövid magyarázatot a latin irodalomból és az angol változatot. O. Nagy Gábor közmondásként tartja számon: ’(Az) arany (a) sárban [táj :a vízben] is arany [*Az arany a ganajban is csak arany* (marad)] = az igazi értéket nem rontja meg a hitvány környezet [13].

Ma ezt a közmondást igen vaskosnak érezzük az Újszövetség bevezetőjében, de szemléletes, népies, közvetlen hatású lehetett a maga korában.

TINÓDI SEBESTYÉN (kb. 1505–1556-ig élt) vándor énekmondó írásainak tartalmához jól illik a szólás. Saját korának eseményeit örökítette meg históriás énekeiben, ezeket közönség előtt lantkísérettel előadta várakban, nemesi udvarházakban, városi kocsmákban. Gyakran használt tréfás hangulatot keltő szólásokat, de a sorok közül kiolvasható a keserűség is; milyen mostohán bánnak a vándorló énekesse.

„Rest udvarbírákon átok nem használ.
Az ki őt átkozja, *kopaszi borotvál.*”

(Az udvarbírákról és kulcsárokról) [14].

’Felesleges átkozni az udvarbírákat, úgysem használ semmit.’ Nemcsak a rím kedvéért élt vele Tinódi, hanem azért is, mert mesterkélttség nélkül, természetesen írt, s a természetes magyar beszédhez hozzá tartozott a szólás használata. O. Nagy Gábor gyűjteményében így szerepel: „*Kopaszi borotvál* [Kopaszi fésül ritka fésűvel] = hiábavalóságot művel [15].

Egyértelműen tréfás stílushatású az alábbi is:

„Az boros víz nádat terömt orromban,
Egészségöt nem ad neköm dolgomban,”
(i. m.).

Nem jó vizes bort inni, egészségtelen ez a vándorénekesnek. „*Nád terem az orrodban!*” = <mondják ijesztésül annak a gyermeknek, aki a kelleténél több vizet iszik.> táj [16].

„Le es vonszják néha kulcsárt körméről,
Ifjak megbüntetik ez ily bünéről,
Az ő abrakjokat elvesztéséről,”
(i. m.)

Ma a „tíz körméről kapnak le” valakit, Tinódi a szótagszám miatt rövidíthette meg a szólást, de lehetett egy ilyen változat is.

A szólás képszerűségét kihasználva egy rövid történetté kerekíti, hogy jobban megértse a hallgató közönség. Így beszéli el a históriát:

„Sőt mégis halljátok császár hamis voltát,
Hogy jobban tudjátok ónni magatokat,
Hogy *hálóját veté* császár Buda alatt,
Ott benne fogta jó jelös halakat.
Drága halat egyet közölük választá,
Kinek sérínsége többit feljűlmulta,
Azt császár magának bárkájában tartá,
Az alábbvalókat ő mind elszalasztá:
Ez lön Terek Bálint, ki jó vitéz vala,...”
(Prini Péternek, Majlát Istvánnak
és Terek Bálintnak fogságokról) [14]

Megtudjuk tehát, hogy fondorlattal sikerült foglyul ejteni Török Bálintot, s hogy őt tartotta legértékesebb zsákmányának a császár.

Tovább sorolhatnánk a példákat, találhatunk szép számmal:

„Az *kit akar isten földén megbüntetni*,
Annak *eszét szokta először elvenni*.
(Erdéli história). [14]

A fenti közmondást úgy illeszti a szövegbe, hogy alakján alig változtat. Fel-tételezzük, hogy O. Nagy Gábor gyűjteményében szereplő forma régen kikristályoso-dott: (A) *kit az isten meg akar verni [büntetni], eszét veszi el* [Ha az isten meg akarja verni az embert, előbb az eszét veszi el] nagy csapás az, ha valaki esztelen(séget) követ el [17].

„PÁZMÁNY PÉTER — írja róla Tolnai Vilmos — nem volt nyelvújító, de a nyelvvel való bánás tekintetében nincsen párja korában. Egyebeken kívül stílusának fő jelensége a nagy gazdagság és sokféleség.” [18]

Erdélyi János is külön kiemeli Pázmány jelentőségét: „Soha senki nem tudta, nem érezte, inkább a közmondások¹ becsét mint Pázmány, — írja némi túlzással —

¹ Közmondás összefoglaló elnevezés Erdélyinél, szólásokra is vonatkozik.

senki nem tudta úgy és annyiszor helyén alkalmazni azokat, mint ő. Kalauza megjelenésének ideje 1613. év, tehát a közmondások divatja ez időtájban legalább oly tekintélyes, főrangú író után, minő Pázmány itélve, nagyobb volt mint ma, s a nyelv ereje, vidámsága valami betyáros és nemes, de igaz magyarság ösztöne után oly szellemben fejlődött, melyet később folytatva nem látni fáj.” [19]

Gyűjteményében (ti. Erdélyi) meg is jegyzi azokat a „közmondásokat” amelyeket Pázmány használt: „*Külön nótát fűj* [20], *Nyakát szakítja* [21]. Előfordul, hogy jelentést is közöl. „*Csuda, ha félszemére eleget aludt* ’Együgyű, félkegyelmű’ [22], *Nagy árkot ásál, nagy a szokellője* ’Olyat mondasz, amit nehéz bebizonyítani’ [23], *Megvonja a bagariát* ’Erőltetett okoskodással él: hazud [24], *Egy csomóba köt vele* = = ’Egyenlőnek tart engem valakivel’” [25].

Máshol részletesebb magyarázatot ad Erdélyi: „*Álmod hűvelyez*” így írja a szótári alakot a gyűjteményben [26], majd közli a jelentést is ’Hiábavalót beszél’. Aztán megjegyzi: „Pázmánynál: *álmodhűvelyző hazug*.” Észrevette tehát, hogy Pázmány megváltoztatta, a szöveghez illesztette a szólás formáját. Ugyanazon ok miatt közölhette az alábbi szólás magyarázatát is „*Töröld ki szemedből a csipát*” alatta apróbb betűvel „Mihelyt a csipát kitörlik szemeikből (Pázmány): azaz világosabban kezdenek látni, felvilágosodni.” [27]

Pázmány meg akarja győzni híveit a katolikus egyház és a maga igazáról, s s hogy az érvelés közérthető legyen, segítségére van a szólás, közmondás. Íme egy pár példa, hogyan érvel szólások segítségével:

„Az igaz tudománnak égő lámpását az *véka* — *alá* nem *rejtethi*, az hogy tetején éppült várast *pad* — *alá* nem *dughattya* semmi nyavalya és üldözés...” [28] Vagyis a katolikus egyház igazsága olyan biztos és nyilvánvaló, hogy azt nem lehet sem elrejtteni, sem elvetni. Máshol: „...az Christus tagadókis az Szent Írást hozzák óltalmokra és annak valamely homályos mondásával, mint *egy hályoggal, akarják az emberek szemét békőtni*, noha ez nyilván ellenkezik velek.” [29] ’A kálvinisták is a bibliából idéznek, így akarják félrevezetni a keresztény embert’

Luther és Kálvin tanítását így cáfolja:

„Egy könyű (könyv), egy szentegyház kőfala, egy embernek emlékezeti bizonyítást nem téveszt arról, hogy valaha, valaki olyan vallásban lőtt volna, olyan *kaptára ütötte* volna vélekedését, minéműre ütötték ez mostani új Atyafiak (ti. Luther és Kálvin) [30].

A mai szólásgyűjteményben: „Egy kaptára üt, — különböző jellegű dolgokat helytelenül azoson elbírálás alá vesz, egyformán ítél meg” [31].

„Ezt pedig a *kis újjából szopta* Luther, mert soha senki ő-előtte efféle jövőndölését Hus Jánosnak nem írta” [32].

Nemcsak a szólás, közmondás használata gyakori Pázmánynál, hanem az alkalmazás módja is kötetlen.

MIKES KELEMEN nyelvét jellemezve az irodalomtörténészek kiemelik stílusának képszerűségét. Szemléletességét fokozzák — s egyúttal „mondanivalóját is tömören summázzák — sűrűn elejtett szólásai, ... magyar közmondásai.”

Erdélyi János Mikes Kelemen is azok közül való írónak tartja, „aki ura némely közmondásoknak” s ilyen szempontból is érdemes „feltartani nevének emlékezetét” [33]. Meg is jegyezte gyűjteményében azokat, amelyeket Mikes Leveles könyvében olvasott. Szövegbe illesztve utánozhatatlanul kedvessé válik tőle az amúgy is személyes hangú írás. Tréfás szemrehányást tesz néjének:

„Ma nyolcad napja, hogy itt a telet kitelevén *elhagya* kéd bennünket, *mint szent Pál az oláhokat*, és a császári városban lévő székebe visszahelyezteté ked magát.” [34] Csendes, tréfás öniróniával beszél körülményeiről: „... igen szoros helytt

vagyunk, és ha égés volna, máshova nem szaladhatnánk, hanem a tengerbe kellene ugranunk. Én *nyernék rajta, mint Bertók a csíkban*, úszni sem tudok.” [35] (Bele-nyert, mint Bertók a csíkba [rég. Nyert benne, mint Bertók a csíkban]=jócskán ráfizetett a dologra [36].

Közvetlen hangon magyaráz néniének:

„Aztot *úgy tudja kéd, mint a Miatyánkot*, hogy rendszerént, amikor a császár audenciát ad valamely követnek, elsőben ebédet adnak nélki” [37]. „... azt írom hírül, hogy mi ismét *felszedjük a sátorfát* egynéhány nap múlva, és innét három mérföldnyire táborban szállunk.” [38]

„FALUDI FERENCET az irodalmi nyelv fejlődésében külön hely illeti meg. Az ő szerény alakja egyike a mérföldjelző oszlopoknak nyelvünk történetének pályáján.” [39] Ő már tudatos újító, aki fő céljának tartja a magyar nyelv természetéhez való alkalmazkodást.

Rokokó jellegű költeményeiben jól megfér a szólás, magyaros stílushatású lesz tőle a vers:

„A sötét gondokat *magos szegre tenni*,
Feladott étkekből jóízűen enni,”
(Tavaszi) [40]

„Ne marasszuk, elmehet,
Amint tetszik, úgy vehet
A faképtül végbúcsút,
Előtte az országút!”
(Útra való)

A könnyedség, ahogy a szólásokat versbe szövi, már Csokonaira emlékeztet.

Alaposabb, részletesebb vizsgálattal teljesebbé tehetnénk a képet, de az elmondottak alapján is hitelesnek tekinthetjük, hogy a magyar nyelvű írásbeliség kezdetétől expresszív hatású stílusesszék a szólás és közmondás s mindig kapcsolatban van a kor beszélt nyelvhasználatával is. Azt, hogy miként teljesedik ki egy írói életműben, miként válik alkalmassá arra, hogy alkalmazkodjék stílusához, mégis megőrizze eredetiségét csak egy-egy író nyelvhasználatának részletes vizsgálata döntheti el. Összefoglalva

Dolgozatomban a szólások és közmondások írásos felhasználásának történetét szándékoztam reprezentálni az első szövegemlékektől a felvilágosodás koráig. Ismeretlen és ismert írók, költők alkotásaival igazolhatjuk, hogy a magyar nyelvű írásbeliség kezdete óta bármilyen témájú szövegben megállta a helyét a szólás és közmondás is, mert mindig kapcsolatot teremtett az adott kor beszélt nyelvével. Különös értékük, hogy a gondolatok tömör, egyértelmű, szemléletes megfogalmazásának eszközei, amelyek egy-egy nép sajátos szemléletmódjáról is képet adnak. Expresszív stílushatásuk miatt a később kialakuló irodalmi nyelv is bőven merít e hagyományokból.

JEGYZETEK

- [1] TOLNAI VILMOS, Szóláshasonlat, szólásmód és közmondás. A magyarság néprajza, Bp., é.n. 401.
- [2] SZVORÉNYI JÓZSEF, Magyar ékes szókötés. Buda, 1948. 148.
- [3] JAKUBOVICH EMIL—PAIS DEZSŐ, Ó-magyar olvasókönyv. Bp., 1929. 69.
- [4] MÉSZÖLY GEDEON, Ó-magyar szövegek nyelvtörténeti magyarázatokkal. Bp., 1956. 110.
- [5] MÉSZÖLY GEDEON, i. m. 199.
- [6] ERDÉLYI JÁNOS Magyar közmondások könyve. Pest. 1851. 301. l. 5744. sorszám.
- [7] O. NAGY GÁBOR Magyar szólások és közmondások. Bp., 1966. 502. l. 12. sorszám.
- [8] JAKUBOVICH—PAIS, i. m. 70.
- [9] MÉSZÖLY GEDEON, i. m. 110.
- [10] BARÓTI SZABÓ DÁVID, A' magyarság virágai. Komárom, 1803. 205. 8. sorszám.
- [11] Bibliotheca Hungarica Antiqua I. SYLVESTER JÁNOS, Új Testamentum Bp., 1960. (Az átírás SZATHMÁRI ISTVÁN, A magyar stilsztika útja. Bp., 1961. 15. szerint.)
- [12] BALLAGI MÓR, Magyar példabeszédek, közmondások és szójárások gyűjteménye. Szarvas, 1850. 19. l. 315. sorsz.
- [13] O. NAGY GÁBOR i. m. 51. l. 559. sorszám.
- [14] TINÓDI LANTOS SEBESTYÉN válogatott munkái. Bp., 1956.
- [15] O. NAGY GÁBOR, i. m. 380. l. 1523. sorszám.
- [16] O. NAGY GÁBOR, i. m. 489. l. 2. sorszám.
- [17] O. NAGY GÁBOR, i. m. 305. l. 368. sorszám.
- [18] TOLNAI VILMOS, A nyelvújító. Bp. 1919. 29.
- [19] ERDÉLYI JÁNOS, i. m. 449.
- [20] Uo. 301. l. 5731. sorszám.
- [21] Uo. 301. l. 5742. sorszám.
- [22] Uo. 8. l. 144. sorszám.
- [23] Uo. 21. l. 419. sorszám.
- [24] Uo. 22. l. 422. sorszám.
- [25] Uo. 71. l. 1498. sorszám.
- [26] Uo. 19. l. 379. sorszám.
- [27] Uo. 68. l. 1451. sorszám.
- [28] PÁZMÁNY PÉTER összes munkái. I. Bp. 1894. 27.
- [29] Uo. 30.
- [30] Uo. 26.
- [31] O. NAGY GÁBOR i. m. 333. l. 272. sorszám.
- [32] PÁZMÁNY PÉTER i. m. 39.
- [33] ERDÉLYI JÁNOS i. m. Előszó I.
- [34] MIKES KELEMEN, Törökországi levelek. Pest 1861. 63.
- [35] Uo. 53.
- [36] O. NAGY GÁBOR, i. m. 81. l. 588.
- [37] MIKES KELEMEN, i. m. 55.
- [38] Uo. 212.
- [39] TOLNAI VILMOS, A nyelvújítás. Bp., 1929. 37.
- [40] FALUDI FERENC versei. Bp., 1900.

ÜBER DIE VORGESCHICHTE DER LITERARISCHEN VERWENDUNG DER REDEWENDUNGEN UND SPRICHWÖRTER

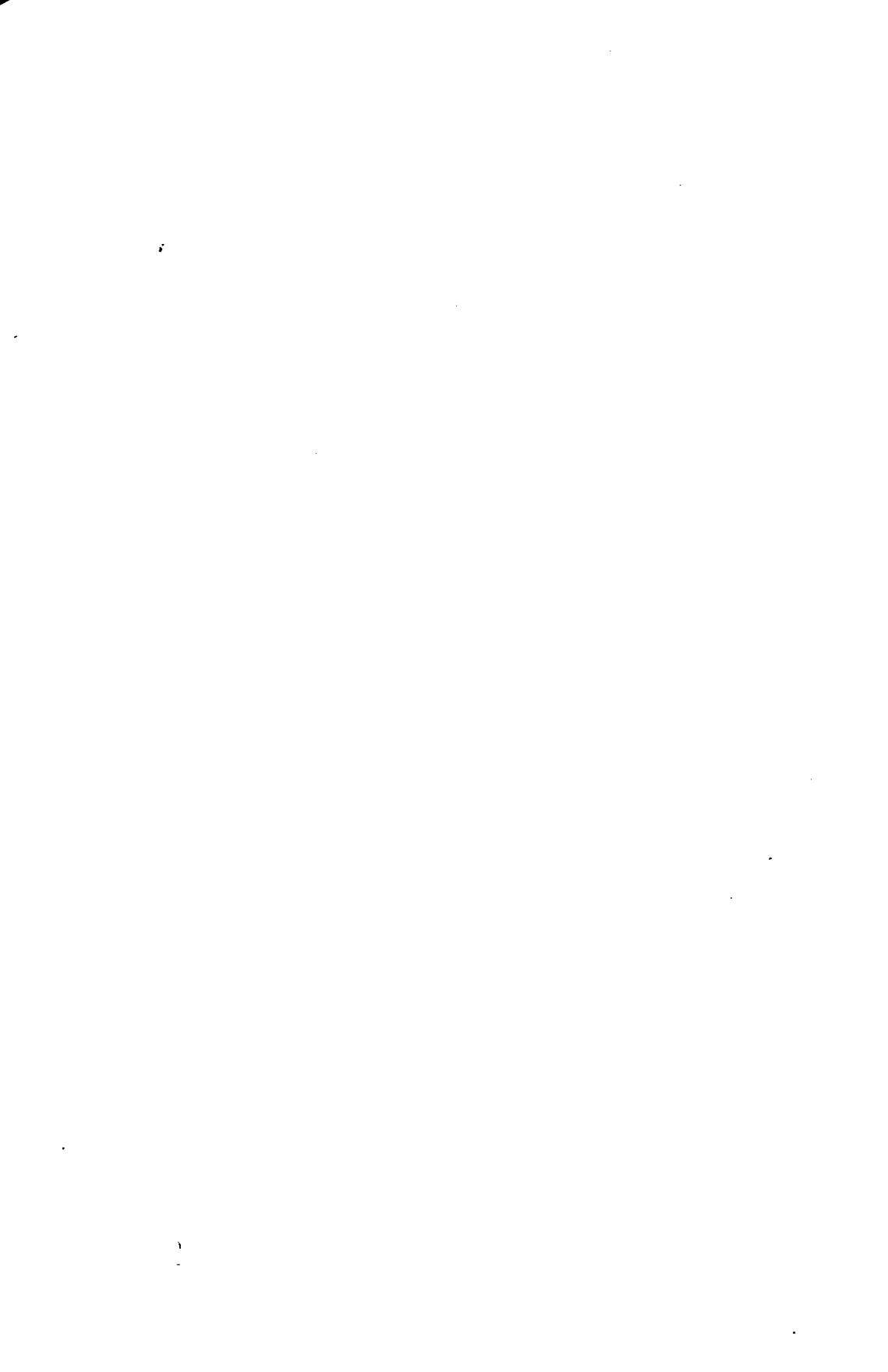
von *Emma Rozgonyi—Molnár*

In der vorliegenden Arbeit sollte die Geschichte der schriftlichen Verwertung der Redewendungen und Sprichwörter — von den ersten Texterinnerungen bis zum Zeitalter der Aufklärung — dargetan werden. Mit Werken unbekannter und bekannter Schriftsteller und Dichter lässt sich beweisen, dass in der ungarischsprachlichen Schriftlichkeit von jeher auch die Redewendungen und Sprichwörter in Texten und Themen aller Art ihren Mann gestanden haben, da sie stets eine Beziehung zu der gesprochenen Sprache der jeweiligen Epoche schufen. Ihr besonderer Wert ist, dass sie Mittel einer gedrängten, eindeutigen, anschaulichen Konzipierung der Gedanken sind, die auch ein Bild über die eigentümliche Anschauungsweise eines Volkes geben. Wegen ihres expressiven Stileffektes schöpft auch die später zur Entwicklung gelangende literarische Sprache reichlich aus diesen Überlieferungen.

О РАННЕМ УПОТРЕБЛЕНИИ ПОГОВОРК И ПОСЛОВИЦ В ЛИТЕРАТУРЕ

Розгонинэ, Молнар Эмма

В работе мы старались показать историю употребления поговорок и пословиц в письменности от первых письменных текстов до эпохи просвещения. Целыми рядами творений известных и неизвестных писателей и поэтов мы можем показать, что с самого начала венгерской письменности и пословицы, и поговорки сумели доказать свою живучесть поскольку они всегда были в тесной связи с языком данной эпохи. Они представляют собой большую ценность как средство сжатого, однозначного, выразительного формирования мыслей, которые могут познакомить нас с особенностями каждого индивидуального народа. И литературный язык, сформировавшийся позже, по традиции широко использует их.

A THONUZOBA-MONDA

(Interpretációs kísérlet Janus Pannonius két sorához)

Írta: SZEGFÜ LÁSZLÓ

1. A magyar rendek V. László halála után — 1458. január 24-én — Hunyadi Mátyást választották meg az ország királyává, ámde „szent István koronájával” nem koronázhatták meg, mert az — közel két évtizede — III. Frigyes birtokában volt. Hosszas alkudozás kezdődött tehát a korona ügyében a két uralkodó között. Bekapcsolódott e diplomáciai küzdelembe Janus PANNONIUS is, aki tanulmányait befejezve, ekkoriban tért haza Itáliából. Epigrammában figyelmezteti Frigyeset, hogy adja vissza koronánkat, mert az az ő nációjára soha nem hozott szerencsét. [1] A vers — egy költői kérdés, s az arra adott „válasz” — valójában történeti példák sora. Ez a felsorolás azáltal válik éles fokozássá, hogy kronológiailag közelít Frigyes felé. Az említett történeti szereplők — szinte kivétel nélkül — vagy erőszakos halállal, vagy gyanús körülmények között haltak meg, [2] s az idézettek közül az első „tanú az ifjúsága virágában megcsalt [ármánnyal rászedett, megkárosított] Imre, akit Istvánnak a kegyes Gizella adott.” Vajon mi indította Janust arra, hogy — kezdve a sort — éppen azt az Imre herceget állítsa elrettentő példaként Frigyes elé, akinek a halála — az utókor számára már — nehezen tisztázható körülmények között történt? Elegendő volt-e ehhez csupán annyi, hogy Imre — a korona várományosa — bajor anyától származott és fiatalon érte szerencsétlenség, vagy talán ismert a költő valami olyan mende-mondát, amely szerint Imre a koronáért való versengés során erőszakos halállal halt volna? Nem tudjuk, legfeljebb találgatásokba bocsátkozhatunk. Az utalás nem kívánja meg szükségszerűen egy monda létét, de ha valószínűsíteni sikerülne, hogy volt ilyen, egyértelműbbé, célratörőbbé válna a költői kép is. Ehhez az első lépés annak tisztázása — a lehetőségek határain belül —, hogy mi is történt voltaképpen Imre herceggel.

2. Amikor István király birodalmában elült a harci zaj, külső támadóit és belső ellenségeit egyaránt térdre kényszerítette, úgy határozott — krónikáink szerint —, hogy a hatalmat átadja fiának, Imre hercegnek, maga pedig visszavonul a politikai élettől. Az ország kormányzásának gondját azonban Imre nem vehette át, korai halála meggátolta ebben. [3] István király legendái — és ezek nyomán krónikáink — nem árulnak el közelebbit halála körülményeiről. [4] Csak annyit tudunk meg belőlük, hogy Imre 1031-ben elköltözött az árnyékvilágból. [5] A szent herceg életrata még a krónikáknál vagy István legendáinál is szűkszavúbban emlékezik meg haláláról. [6] Legendája sokkal inkább aktuálpolitikai programirat, semmint hiteles életrajz. [7]

Más forrásokból a herceg halála körülményeinek kétféle variációjáról értesülünk. (A két lehetőség nem zárja ki egymást!) A lengyel-magyar krónika írja: „Nemsokára a nemes Imre, Slavonia hercege gyengélkedve nyolc napig bágyadozott; a kilencedik napon, a kilencedik órában kilehelte lelkét, amelyet a szent angyalok osztályrésze szerint maguk közé fogadtak. Felesége pedig, aki sértetlen volt, állandóan

vele maradt, a hetedik napon, vasárnap, elköltözött az úrhoz.” [8] Hasonlóképp vélekedik RANSANUS is leírva, hogy a herceg néhány napi gyengélkedés után halt meg. [9]

Másként tudósít Imre haláláról az Annales Hildesheimenses feljegyzése, amely szerint „Imre, István király fia, a testőrség parancsnoka, [10] vadászaton, *vadkantól* széthasítva siralmas halállal halt meg.” [11] A herceg halálának ezt a lehetőségét már PRAY György elvetette arra hivatkozva, hogy egy aszkétikus életű szenthez nem illik a vadászás. [12] Vélekedését Albert PONCELET megvétőzte, s hitelesnek fogadta el a vadászatról írottakat. [13] Nyomán történészeink általában a hildesheimi adatot tartják hitelesnek. [14] Ezt a tudósítást valószínűsítik lengyel források is, amelyek Imre vadászskaladjainak egyikét megőrizték, természetesen kései — névmagyarázó — elbeszélés formájában. [15] Ha figyelembe vesszük, hogy a nagyvadak (bölény, vadtulok, farkas, vaddisznó, medve stb.) vadászatának középkori módja mennyire igénybe vette a vadászt, egyaránt próbára téve fizikai teljesítőképességét, ügyességét, lélekjelenlétét, egyáltalán nem csodálkozhatunk azon, hogy ilyen bal eset előfordulhatott, hiszen minimális hiba, tévedés is könnyen végzetes következményekkel járhatott.

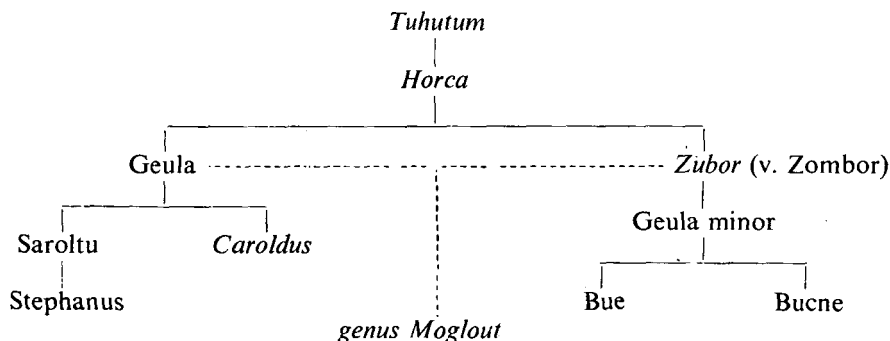
3. Itt azonban mégsem biztos, hogy egyszerű balesetről van szó. A források bizonyos kombinációja más feltételezést is megenged. Szó lehet például szimbolikus magyarázatról is, vagy ami még valószínűbb, csak egy egyszerű műhibáról: arról, hogy a hildesheimi évkönyvek íróját az esetről tudósító — minden bizonnyal magyar származású — hírnök esetleg egy — Imre halálát okozó — személy nevét is latinra fordítva mondta el, s így került lejegyzésre. Ugyanis az I. István-kori eseményeknek van *Vadkan* nevet viselő szereplője. Ez a férfiú az Anonymus Gestájából nyakas pogánynak ismert *Thonuzoba*. [16] Nyelvészeink szófejtése szerint a török eredetű szó magyar megfelelője „disznó-apa”, „vaddisznó-apa”, [17] azaz „vadkan”. Heves, Veszprém, Fejér és Somogy megyében birtokos „*Bő*” nemzetség feje, s az ebből szétágazó Szalók, Tomaj és Örkény nemzetségek ősapja viselte e nevet. [18]

4. Anonymus megőrizte számunkra Thonuzoba halálának történetét. Elbeszéli, hogy a besenyő törzsfő István szigorú megtorló akciójának esett áldozatul: a király élve eltemettette feleségével együtt. [19] Azt pedig, hogy itt nem valami pogány rítus szerinti temetkezésről lehetett szó, valószínűsíti, hogy P. mester először „*vivos*” jelzővel illette Thonuzobát és nejét, [20] minden bizonnyal azért, mert az általa forrásként felhasznált jokulátor-énekekben a mondat alanya szent István lehetett, Thonuzoba pedig tárgya, s a „*vivos*” jelző — a forrás követéséből adódó lapsus linguae — éppen azt lett volna hivatva bizonyítani, hogy nem a feleség követte élve halott férjét a sírba valamiféle „pogány szokás szerint”, hanem eltemettetésükkor mind a ketten éltek. István tehát büntetésből temettette el őket.

Rejtély azonban, hogy miért temettette el István a vétkes feleségét is. Ajtony megöléséről szólva Anonymus megjegyzi, hogy Csanád a legyőzött főnök várát és *feleségét* kapta jutalmul a királytól, [21] a Gellért-legenda viszont arról tudósít, hogy Becs ispán hasonlóan Ajtony egyik *nejét* vette feleségül. [22] A hagyomány tehát nem tanúskodik annak lehetősége mellett, hogy a feleség is a férj bűnéért lakolt. Ám ilyesmi mégis előfordulhatott: erre Zách Felicián esetéből következtethetünk, akinek családját — sőt egész nemzetségét — kívánta a királyi bosszú (talio) kiirtani. [23] A feleségről ugyan itt sem történik említés, de — ha egyáltalában élt még — értelemszerűen rá is vonatkozik a krónikás utalása. Ha Thonuzoba esetében is ilyesmiről lehet szó, feltételezhető, hogy vétke sem volt kisebb, mint Zách Feliciáné. Büntetése tehát összefüggésbe hozható Imre halálával. [24] A párhuzam természetesen csak félmegoldást kínál, hiszen nem tudjuk mi készíthette Thonuzobát a

királyi család sarja elleni merényletre. Anonymus szerint István azért lépett fel ellene, mert „Thonuzoba in fide vanus, noulit esse Christianus”. [25] Ez írói közhelynek tűnik, hiszen néhány fejezettel előbb szóról-szóra ezzel indokolja a Gyula elleni háborúságot is a szerző, [26] akiről pedig csak körülményeskedve tételezhető fel, hogy pogány volt. Ámde, ha Thonuzoba vallására nem is ad biztos fogódzót P. mester, egyet mindenképp feltételezhetünk, azt ti., hogy mindkét törzsfő bizonyos pogány-kori jogszokásokhoz ragaszkodott. Gyula problematikájának tárgyalása nem feladatunk. Azt azonban érdemesnek tartjuk a vizsgálatra, hogy Thonuzoba miért, milyen jogi megfontolásból kerülhetett Istvánnal összeütközésbe, hiszen ők még rokon kapcsolatban sem álltak egymással, nem úgy, mint Gyula vagy Koppány esetében; vagy ha igen, akkor nagyon áttételes lehetett ez a kapcsolat. Lehetőségét azonban így sem szabad kizárni. Egy ilyen rokonság feltételezéséhez Anonymus munkája nyújt némi fogódzót, ha alaposabban szemügyre vesszük a szerző szimbólumrendszerét.

5. A P. mester által kidolgozott szimbólumrendszer vizsgálatára a legalkalmasabbnak látszik az általa említett „genus Moglout”. [27] E nemzetséget a 12–13. századi nemzetségek sorában nem találjuk, éppen ezért KARÁCSONYI János eleve „mesebeszédnek” vagy a szerző önkényének tulajdonítja említését. [28] Nyelvészeink a finnugor eredetű *mag* szóból származtatják e nevet, [29] vagy a szláv *mogyla* (földhányás, halom, domb, tumulus) szóból. [30] A Moglout genus — Anonymus genealogiája szerint — Tuhutumtól származik. Nem érdektelen áttekinteni az egész általa vázolt családfát. [31]

Első pillantásra is látszik, hogy a két fiútestvértől származó nemzetség biológiai anakronizmus, legfeljebb *Horcatól* lehetne eredeztetni e szerint a séma szerint. S ezzel célhoz is értünk: ugyanis, ha összevetjük a krónikák szerint vázolható leszármazás táblával Anonymusét, két lényeges különbséget figyelhetünk meg. Egyik — számunkra lényegtelenebb — *Zubor* (vagy *Zombor*) szerepeltetése. Erről már KARÁCSONYI János próbálta kimutatni, hogy két nemzetségi hagyomány összefüggésére révén kerülhetett a Gestába, [32] valójában *Gyula minor* is *Gyula gyermeke*. A másik — számunkra fontosabb — a *Tuhutum*—*Horca*—*Moglout* hármas betoldása. Ez, szerintünk, teljes egészében Anonymus leleménye lehet. [33] A *magló* szó a *maglik*, *magzik* ige jelen idejű melléknévi igeneve. A török nyelvekben ugyanakkor van egy *toyum*, *togum*, *tozum*, *toqum* hangalakú szó, jelentése: mag, születés, tojás, spermium, nem, nemzetség stb. [34] Igei megfelelője: *toy-*, *tog-*, *toz-*, *tok-*; jelentése: feljönni, felszínre jönni, magasodni, keletkezni, támadni, születni, szülni, nemzeni, fellépni, kiönteni, kiárasztani, kiömleni stb. [35] Ennek (a közismert hat végződésű — *-dam*, *-dām*, *-dym*, *-dim*, *-dum*, *-düm* [36] — deverbális monemképzővel képzett)

jelen idejű melléknévi igeneve: *toydum, toytum, togdum, togtum, toxdum, toxtum, toqdum, toqtum*; a mássalhangzó-torlódás feloldásával *togodum, togotum, togudum, togutum* stb. — és ez az alak Anonymusi transponálással *tucutum, tugutum, tuhutum* lehetne. [37] Azaz a *magló* szónak feltételezhető egy *tuhutum* alakot mutató török fordítása. Röviden: *Magló = Tuhutum*.

Van emellett a magyarban egy *tuhul, tuhad* ige is, jelentése: feltöltődni, felhalmozódni, torlódni, halomba rakódni, összehordani, egymásra halmozódni stb. [38] Mint fent láttuk, a *moglout* szónak a szlávból való megfejtése is lehet felhalmozódás, domborodás, domb, halom; [39] ennek szinonimája a szlávban a *gorka, horka*. [40] Ha a fenti megfigyelés helytálló, akkor a nyelvészkedő Anonymus egy remekbeszabott hármaskombinációjával állunk szemben. Azt pedig, hogy P. mesternek volt hajlandósága a nyelvészkedésre, s nyelvi kombinációit legalább négy nyelvből (latin, magyar, szláv, török) [41] hozta létre, maga bizonyítja. A helynevekhez fűzött interpretációi is azt igazolják, hogy nemcsak megfejtette azokat, de alkotó módon fel is használta tudását. [42] Ha a fenti feltevés helyesnek bizonyulna, *Tuhutumot, Horcat* is felsorakoztathatnánk a *Laborc, Zobor, Glad* típusú kreációk mellé.

Végezetül azt sem hallgathatjuk el, hogy a *magló* szónak van egy speciális jelentése is ti. *disznó, tenyészsüldő* (bármelyik ivarban). [43] Országosan ismert terminus: a Répce mellett, Veszprém megyében, Palócföldön, Hegyalján stb., mindenütt *szaporításra tenyésztett* és éppen ezért nem hizlalt *disznót (emsét)* jelent, [44] sőt Désaknán — disznóra értelmezett — igealakjait is feljegyezték (*maglódik* = megfajul, tenyészik; *maglódo* = megfajuló, tenyésző; *maglódtat* = tenyészt, megfajít). [45] A *magló* szó *disznót* jelentő értelme feltehetőleg úgy alakult ki, mint a *süldő* szavunké. [46] A *mag* szóból keletkezett személynévnek rendkívül gyakoriak a 12–14. században. [47] Közöttük előfordul a *Magló* név is „disznó” értelemben. [48] SZAMOTA értelmezésének helyességét igazolja a tihanyi apátság népeinek 1211-es összeírása is, amelyben a *Moglou* név *Emse, Emus, Moncha* [49] és *Guebe* [50] nevek — valamennyi szolganév — társaságában fordul elő, ezek pedig máig a sertésitenyésztés szakkifejezései. És, hogy a kései következtetés visszavetítésének vádját megkíséreljük elhárítani, talán nem lesz hiábavaló Anonymus egy másik — disznóval kapcsolatos — helyének rövid elemzése sem.

6. P. mester buzgón lejegyzí az *Árpád-dinasztia eredetihistóriáját* is. Íme szemelvényesen: „...Úgyek... Magog király nemzetiségéből való nemes vezére volt Szciithiának, aki feleségül vette Dentü-mogyerben *Önedbelia* vezérnek *Emes* nevű leányát. Ettől fia született, aki az Álmos nevet kapta. Azonban isteni, csodás eset következtében nevezték el Álmosnak, mert teherben levő anyjának álmában isteni látomás jelent meg *Turulmadár* képében, és mintegy reá szállva teherbe ejtette őt ... Mivel tehát: az alvás közben feltűnő képet magyar nyelven álomnak mondják, és az ő születését álom jelezte előre, azért hívták őt szintén Álmosnak.” [51]

Kétségtelen, hogy a *turultól* való származtatás Álmos nemzetségével hozható kapcsolatba. Korábbi keletkezésű lehet Álmos születésétől is, amelyet azonban később az ő személyéhez kapcsoltak. [52] Csakhogy az *Árpád-dinasztia* eredetihistóriájában nem *Emese* szerepelt. Ez azonnal kiderül, ha összevetjük Anonymus és a krónikák elbeszélését. Az Álmos-monda nincs meg KÉZAINÁL; s a 14. századi krónika-kompozíció szerzője elhagyja művéből az *Emese* nevet. [53] *Emese* tehát csak Anonymus Gestájában szerepel. Probléma: „disznó”-nak tekinthetjük-e *Emesét* is? Egyes kutatók elsiklanak efelett, mások tagadják ezt, és vannak, akik elfogadják. Kezdetből történtek kísérletek arra is, hogy az *Emese* név jelentését elmosssák, személyét azonosítsák — feltehetőleg az elbeszélés eredetijében szereplő — *Eneth*-tel, Hunor és Magyar mondabeli anyjával. [54] Úgy véljük, hogy a 13. század-

ban, amikor P. mester munkája keletkezett, az *emse* már egyértelműen *disznót*, „*vaddisznó-anyát*” vagy egyszerűen csak „*disznó-anyát*” jelentett. [55] (A krónikabeli Eneth jelentése: szarvasünő.)

Az, hogy a Gestában *Emse* van *Eneth* helyett — véleményünk szerint — Anonymus tudatos elírása. Nehéz választ adni arra, hogy miért pont nála őrződött meg a *Thonuzoba-történet*, miért éppen ő csempészte be a *Moglout genust* nemzetségeink sorába, s miért írta el az Eneth nevet *Emesére*, ha valamiféle céltudatosságot nem látunk e mögött. Nem önfeledten mesélt, tisztában lehetett azzal is, hogy miért mesél. És tudatosan alakította át az ismert mondákat egy nemzetség (vagy talán attól is szélesebb társadalmi csoport [56]) érdekében, és lejegyzett olyanokat is ezek hagyományából, amelyek már-már feledésre voltak ítélve. Ennek a „nemzetségnek” a hagyományában pedig különösen előkelő szerepet kapott a „vaddisznó”. Mi készíthette erre a szerzőt? Talán maga is e „nemzetségből” származott, s a 13. század társadalmi küzdelmeiben támadás érte „ősi nemességüket”, melyet így próbált megvédelmezni (vagy éppen ezúton megszerezni azt). Példa mindenesetre van ilyenemire e korból.

7. És nem is akármilyen példa! A 13. század másik „ismeretlen” nemzetsége: a Tátony (Tatun) genus. A krónikák András, Béla és Levente hercegek származásáról így emlékeznek meg: „Egyesek azt állítják, hogy ez a három testvér Vazul herceg fia volt, egy *Tatun nemzetség*beli leánytól, nem igazi házasságból származtak. Bizonyosan hazugság ez és nagyon rosszul beszélnek el. Mert anélkül is nemesek [ti. a Tatun nembeliek]; minthogy ezek [a hercegek] Szár László fiai, aki — mint mondják — Oroszországból vett feleséget, akitől ez a három testvér született.” [57] E történetet KARÁCSONYI János „mendemondának” tarja, s csak annyit vél kiolvasni belőle, hogy a 13. század második felében létezhetett egy „Tátony nevű, csekély hatalmú nemzetség emléke, de hol lakott, kik voltak tagjai? arról forrásaink mélyen hallgatnak.” [58] Egyes történészek hitelesnek tartják a Tátony nemzetségről elmondottakat; GERICS József például a Somogy megyei Tátony községet tartja a nemzetség ősi fészekének. A Tátonyok nemességének szenvedélyes védelmét pedig, — amelyből úgy tűnik, az egykori szerzőt jobban érdekelt a szóban forgó genus kétségbevonat nemességének bizonygatása Vazul ügyétől — fontos bizonyítéknak véli a nemzetség léte mellett. [59] Más feltevés szerint a Tátony (Tatun) szó nem más, mint a „*Catun*” név elírása, amely csaknem minden *nomád* török és mongol népnél az uralkodó, *a kagán feleségének a címe*”. [60] GYÖRFFY György ezen a nyomon arra a következtetésre jutott, hogy Vazul a bolgár cár rokonságába házasodott be. [61] Részünkről nehezen képzelhető el, hogy a [nomád] bolgár cár [Sámuel kagán? Gavril-Radomir kagán?] özvegyét [katun?] vette volna el Vazul, leányára vagy nő rokonára viszont aligha gondolhatunk, hiszen a katun a kagán felesége. „A kagánnak azonban nem mindegyik felesége viselte a *katun* címet, hanem legtöbbször *csupán a rangban első*.” [62] Ha valóban *Catun* a szó helyes olvasata — úgy véljük —, a leány talán akkor nyerte el e címet, amikor Vazul neje lett. De ha már a *t* és *c* betűk összezavarásáról beszélünk, azt is számításba kell vennünk, hogy esetleg a szó második *t*-jét kell *c*-nek olvasni: így egy *tacun* alakkal kell számolnunk. A Képes Krónikában — véleményünk szerint — ez az alak elő is fordul. [63] Ez pedig kísértetiesen hasonlít a török *toxum*, *toqum* (=mag) szóra. Tekintve, hogy a magyar nyelvnek a 13. században még nincs kialakult helyesírása, egy-egy szerző leírásában más és más alakban fordul elő ugyanaz a szó, nem is beszélve arról, ha többen is írnak ugyanarról, — úgy véljük — nincs akadálya annak, hogy a két „ismeretlen genus” azonosítsuk egymással. [64] Ha ez így igaz, akkor a 13. század legkülönösebb nemzetségével van dolgunk. Anonymus fiktív őst kreál számukra *Tuhutum* személyében, ezzel honfoglaló voltukat

[szkitiai eredetüket] kívánja bizonygatni, a krónikák pedig védelmükre kelnek, mondván, hogy nem Vazul ágyasa révén jutottak nemességhez, sőt KÉZAI még azt is hozzáteszi, hogy enélkül is nemesek, mert Szkítiából erednek. [65] Ha pedig a „genus Tacun (Tatun)” és a „genus Moglout” azonos, talán [egy nagyon halovány] fény derülhet arra is, hogy miért keveredett Thonuzoba konfliktusba a királyi családdal.

8. Történészeink — szinte kivétel nélkül — elfogadják, hogy a „turul—ősanya [Eneth] nász” totemisztikus eredetű. [66] Kérdés, hogy ez a módosított mondatváltozat is totemisztikusnak tekinthető-e? Ugyanis a totemisztikus nemzetségeknél a totem neve vagy tabu volt, vagy a nemzetségfő és családja viselte azt. [67] Konkretiláza tehát: *Thonuzobát és Emesét* közeli rokonoknak kell tekintenünk. Mivel Vazul „toteme” a *karvaly*, Thonuzoba nemzetsége a *vaddisznó*, s a *karvaly—disznó nászból dicső királyok származtak*. [68] Ha ehhez hozzászámítjuk, hogy a Vazul-ág uralomra juttatásában egy „vadkan” segített — úgy tűnik — nincs akadálya annak, hogy az anonymusi elbeszélést az *Árpád-dinasztia Vazul-ága eredetmondájának* tekintsük (I. István korából mintegy visszavetítve a honfoglalás előtti korbá). Bár ez a felfogás nagyon tetszetős — a magunk részéről — nem tartjuk valószínűnek, hogy a 11. században Magyarországon totemizmusról szó eshet (hát még Anonymus korában!). Sokkal valószínűbb, hogy egy írói szimbólumrendszerrel kell számolnunk, mint ezt már fent vázoltuk. Ez természetesen semmit sem von le az elmondottak értékéből, hiszen a szerzői tudatosság legalább olyan súllyal eshet a latba egy-egy kapcsolat megítélésénél — ha nem nagyobb —, mint egy gyanús totemisztikus összefüggés. Talán nem fogunk nagyon mellé, ha úgy vélekedünk, hogy ez a totemisztikus burok ál-totemeket rejt: *Vazult és Thonuzoba lányát* (talán *Emesét*!). [69]

Imrét *Vadkan* (aper) ölte meg az annalista szerint, de hogy *Vazulnak* is köze lehetett halálához arra is van (közvetett) forrásunk. BERKOVITS Ilona szakavatott kézzel mutatta be a Képes Krónika szerzője és a minátor politikai állásfoglalása közötti ellentmondásokat. Rávilágít, hogy a festő illusztrációival nem támogatta a krónikás „történelemhamisításait”. Gyakran a szövegtől eltérően mutatja be az eseményeket, és az is megesik, hogy az előadott történetben nem szereplő mozzanatot örökít meg, amelyet más forrásból ismerhetett (pl. szent László halottas szekerének lovak nélkül való megérkezése Váradra). Ilyen — az elbeszéléssel nem egyező tartalmú — a szóban forgó miniatúra is: „Vazul megvakítását is megfesti a minátor: de hogyan? Nemcsak mint egy kegyetlen cselekedet tényét, hanem egybekapcsolja Imre herceg sírba tételének jelenetével. Egy képen ábrázolja a két eseményt, a súlypontot mintegy Vazul megvakítására helyezve a virtuózan felépített miniatúrában.” [70] A Képes Krónika miniatúráin — azokon, amelyekről nem egy állókép tekint ránk — az egy képbe tömörített jelenetek között nemcsak kronológiai, de oksági összefüggés is megfigyelhető. Úgy gondoljuk, ez alól a szabály alól a Vazul-miniatúra sem kivétel. Ha pedig Imre halála és Vazul megcsonkítása összefügg egymással, illetve a „Vadkan”-nal, elérkeztünk a probléma [egyik lehetséges] megoldásához. [71]

9. Az elmondottak alapján kíséreljük meg rekonstruálni az eseményeket: István Imrét állította a hadsereg élére (dux Ruisorum). Feltételezhető, hogy ebben a minőségében Imre viselte a fővezéri tisztelet a belső ellenségnek számító Ajtony és a külső támadó, II. Konrád ellen viselt háborúban. [72] E két győzelem bizonyíthatta, hogy Imre rátermett hadvezér, s ugyanakkor élvezte a hadsereg bizalmát is. Ekkor István úgy határozott, hogy átadja a hatalmat fiának. Akadályt jelenthetett azonban a hatalom átvételénél, hogy azt az ősi szokásjog alapján Vazul magának követelhetette. Emellett Vazulnak három fiúgyermek is volt, sőt házassága révén komoly katonai

potenciál is állhatott mögötte. [73] Érthető tehát, hogy István [pogány házassága ürügyén [74]] „propter iuvenilem lasciviam” lefogatta, s Nyitra várába záratta. [75]

A Vazul-párt erre összeesküvést szőtt István és Imre meggyilkolására, Vazul kiszabadítására és a hatalom megkaparintására. Az István elleni akció, mint közismert, kudarcba fulladt, [76] viszont Thonuzoba és emberei — talán éppen vadászat közben — meggyilkolták Imre herceget, vagy legalábbis olyan súlyosan megsebesítették, hogy néhány nap alatt „siralmas körülmények között” belehalt sebeibe. A király felülkerekedvén elkeseredésében elrendelte Vazul alkalmatlanná tételét az uralkodásra s a megtorlást Thonuzobával s nemzetségével szemben: élve eltemettette a besenyő főnököt és feleségét.

A nagyobb István-legenda elbeszél a királyról egy „csodás” eseményt. A szentnek egy éjjel kinyilatkoztatta az isten, hogy az erdélyi részeket besenyők fogják megtámadni. Álmából felserkenve futárt küld Gyulafehérvárra, s az embereket erősségekbe gyűjteni. Akkor a besenyők „gyűjtogatással és fosztogatással” mindent elpusztítottak, de a nép — a szent érdemei miatt — megmenekült. [77] A legendás esemény magyarázata — ha egyáltalán megtörtént — a következő: Istvánnak, amikor elrendelte Thonuzobáék könyörtelen likvidálását, számolnia kellett azzal, hogy a besenyők vérbosszút fognak esküdni ellene, hiszen ez a nomád népek körében ekkor még íratlan törvény volt. Felmérve a helyzetet, haderejének jelentős részét küldte a veszélyeztetett területekre, nehogy egy sikeres külső támadás a belső felforgatók malmára hajtsa a vizet. Így lehetett képes arra, hogy a besenyők támadást már Erdélyben lokalizálja és visszaszorítsa.

Vazul gyermekeit talán még a merénylet előtt Lengyelországba menekíthették, ahonnan András és Levente a kunokhoz [szerintünk: besenyőkhöz] mentek, „akik akkor azt forgatták a fejükben, hogy megölik őket azt híven, hogy országuk kémei; miután egy magyar fogoly végre mégis felismerte őket, attól kezdve igen jól bántak velük”. [78] A kunok [besenyők] tudhatták, hogy Andrásék a magyar király ellenségei, Thonuzoba rokonai [unokái?], tehát szövetségeseik. A hercegek „magyar hadifoglyokkal” találkoznak a kun [besenyő] táborban, „ellenséges kémeknek” nézik őket támadástól tartva — tehát már egy visszavert kun [besenyő] sereggel állunk szembe. Talán ezzel magyarázható, hogy a hercegek tovább mennek tőlük Kievbe. István kisebb legendája elmondja, hogy a támadás a „római egyház ügyeinek elrendezése után következett be. [79] Mint tudjuk, a marosi püspökség volt az utolsó István által alapított egyházmegye, s ennek megszervezése 1030-ban történt. [80]

A Gellért-legendából tudjuk, hogy szent Imre halála körüli időben a Vazul-párti [81] Gellért a királyi udvarba sietett, hogy egy főbenjáró bűnnel vádolt főúr számára a kegyelmet kieszközölje, közben megállt egy olyan vidéken, amely „disznók élésére alkalmas” [82] volt. Véletlen egybeesés ez, vagy lehet valami magyarázata? Anonymus elbeszéli a Thonuzoba elleni megtorlásról írva, hogy fia Örkény kereszténnyé lett és semmi bántódása sem esett. [83] Ugyanakkor István törvénybe foglaltatta, hogy „... ha valakiről törvényesen megállapítást nyert, hogy a király halálára vagy a királyság elárulására törekedett, az ilyen halálos ítélet alá essék, javai azonban változatlanul szálljanak át ártatlan gyermekeire, akik bántódás nélkül maradjanak.” [84] Ennek a törvénynek a megalkotásában talán Gellértnek is volt némi szerepe, ha éppen Vazul rokona [sógora?], Örkény érdekében járt el eredményesen a királynál.

Ezzel a kör be is zárul: Imre, István és Gellért szentté avatása után (vagy már azt megelőzően is) a hivatalos ideológia képviselői számára nagyon kellemetlen lehetett e gyilkosság ténye, s minden eszközzel arra törekedtek, hogy eltüntessék még az emlékét is. De Thonuzoba utódai (főképp a Tomaj nemzetség), és népe

(a Moglout—Tacun náció) őrizték Vazul házasságának emlékét még a 13. században is, sőt talán még Janus PANNONIUS is hallhatott erről némi mende-mondát.

10. Konklúzióként elmondhatjuk — ha a fentiek megfelelnek a valóságnak —, Janus tudatosan szőtte bele Imre történetét — egy utalás erejéig — Frigyes császárhoz írott költeményébe, mert a herceg halála valóban elretentő példa lehetett számára. De ha nem így történt, a remekmű fikarcnyit sem veszít értékéből.

És az interpretáció? A 10—11. század fordulójának történetére olyan kevés adattal rendelkezünk, hogy azok különféle szempontú csoportosítása más és más következtetés levonására ad lehetőséget. [85] Éppen ezért roppant nehéz eldönteni, hogy meddig tart a történeti rekonstrukció, és hol kezdődik az a folyamat, amikor a történész a meglevő adatokból a saját konstrukcióját kezdi építeni. Nem követelhetjük tehát magunknak a „tévedhetetlenség nimbuszát”, megelégszünk azzal, hogy az általunk vázolt THONUZOBA-MONDA egy változat — és mivel minden szentnek maga felé hajlik a keze, számunkra a legvalószínűbb változat — a lehetséges hipotézis-variációk közül. Ha pedig kiderülne az idők folyamán nézetünk tartathatatlansága, talán vigaszunk lehet a jeles talján közmondás: se non é vero, é ben trovato. [86]

JEGYZETEK

[1] *Janus Pannonius munkái latinul és magyarul*. [Szerk. V. KOVÁCS Sándor], Bp. 1972. 204—205. — A költemény méltatását lásd: HUSZTI József: *Janus Pannonius*. Pécs, 1931. 206. — illetve az általa említett REFORGIATO, Vincenzo: *Gli epigrammi di Giano Pannonio*. Catania, 1896. 13.

[2] A kettő a kortársak képzeletében majdnem azonos értékű volt, hiszen a gyanús körülmények önmagukban is jó táptalaját képezték a burjánzó mende-mondáknak. Legkézenfekvőbb példa erre V. László esete, aki 1457. november 23-án Prágában pestisjárvány áldozata lett. SZERÉMI mégis azt írja, hogy Szilágyi Mihály emberei Tüdőrévnél a Dunába fojtották őt (*Szerémi György, II. Lajos és János királyok házi káplánja, emlékirata Magyarország romlásáról, 1484—1543*. [ed. WENZEL Gusztáv], Pest. 1857. 8—9.). SZERÉMI kéziratának ismeretlen glosszátora — talán VERANCICS Antal (vö.: SZERÉMI György: *A mohácsi vész kora*. [ed. ERDÉLYI László], Szeged, 1941. 10.) — pedig e hamis információt „korrigálva” megjegyzi, hogy „Pogyebbad, a későbbi cseh király, mérgezte meg” V. Lászlót.

[3] SZENTPÉTERY, Emericus: *Scriptores rerum Hungaricarum tempore ducum regumque stirpis Arpadianae gestarum*. I—II. Bp. 1937—1938. — a továbbiakban: SRH — az idézett hely: SRH I. 172—173., 319. stb.

[4] SRH II. 391., 428.

[5] Datálására lásd: VARGHA Damján: *Szent Imre problémák*. Bp. 1931. 13—15.

[6] SRH II. 456.

[7] MARCZALI Henrik: *A magyar történet kútfoi az Árpádok korában*. Bp. 1880. 25. — BALANYI György: *Szent Imre herceg történeti alakja*. Katholikus Szemle 44(1930). 3. — HORVÁTH János, ifj.: *Árpád-kori latin nyelvű irodalmunk stílusproblémái*. Bp. 1954. 154. — TÓTH Sarolta: *Magyar és lengyel Imre-legendák*. Acta Universitatis Szegediensis, Acta Historica 11(1962). 32. — CSÓKA J. Lajos: *A latin nyelvű történeti irodalom kialakulása Magyarországon a XI—XIV. században*. Bp. 1967. 224—225.

[8] KARÁCSONYI Béla: *Chronica Hungaro-Polonica. Pars I. (Textus cum varietate lectionum)*. Acta Universitatis Szegediensis de Attila József Nominatae, Acta Historica 26(1969). 53—54.

[9] RANSANUS, Petrus index 9., 93. mondat. — Ezúton mondok köszönetet KULCSÁR Péternek, amiért volt szíves készülő Ransanus kiadásának kéziratát rendelkezésemre bocsátani.

[10] GYÖRFFY György: *A magyar nemzetségtől a vármegyéig, a törzstől az országig*. Századok 92(1958). 574—577.

[11] GOMBOS, Albinus Franciscus: *Catalogus fontium historiae Hungariae aevo ducum et regum ex stirpe Arpad descenduntium ab anno Christi DCCC usque ad annum MCCCII*. Bp. 1937—1938. — továbbiakban: *Catalogus* — idézett hely: 141.

[12] PRAY, Georgius: *Dissertationes historico-criticae de sanctis Salamone rege et Emerico duce Hungariae*. Pozsony, 1774. 57.

[13] PONCELET, Albert: *Vita S. Henrici ducis*. Acta Sanctorum Novembris, tom. 2., pars. I. Bruxelles. 1894. 481.

[14] Vö.: KARÁCSONYI János: *Vélemény szent Imre herceg neijéről*. Századok 36(1902). 110. — BALANYI: i. m. 4. — MADZSAR Imre: *Szent Imre herceg legendája*. Századok 65(1931). 44. — TÓTH:

i. m. 10. — ELEKES Lajos—LEDERER Emma—SZÉKELY György: *Magyarország története. I. Az őskortól 1526-ig.* Bp. 1965. 68.

[15] KARÁCSONYI János: i. m. 107—110. — DÖMÖTÖR Tekla: *Árpád-házi Imre herceg és a csodaszarvas-monda.* Filológiai Közlöny 4(1958). 317—323. — A forrásokat lásd: *Catalogus* 197—198., 2062., 2669—2670., illetve DÖMÖTÖR: i. m. 318.

[16] SRH I. 116—117.

[17] MELICH János: *Az Árpád-kori becéző keresztszavak egy csoportjáról.* Magyar Nyelv 3(1907). 167. — GOMBOCZ Zoltán: *Árpád-kori török személyneveink.* Magyar Nyelv 10(1914). 242—243. — PAIS Dezső: *Régi személyneveink jelentésana.* Magyar Nyelv 17(1921). 161. — Uő.: *Ősbő.* Magyar Nyelv 24(1928). 169—175. — KÉPES Géza: *A magyar ősköltészet nyomairól.* Irodalomtörténeti Közlemények 68(1964). 185.

[18] PAIS: *Ősbő* 169—172. — Egyébként a Felső-Tiszavidéken *Karos, Nyírkalász*, illetve *Tiszanána* községek környékén folyt ásatások olyan sírokat is felszínre hoztak a honfoglalás korából, amelyeknek „malaccsont v. disznóagyar” melléklete volt. (Vö. FEHÉR Géza—ÉRY Kinga—KRÁLOVÁNSZKY Alán: *A Közép-Duna-medence magyar honfoglalás- és kora Árpád-kori sírleletei. Leletkataszter.* Bp. 1962. az 532., 762. és 1140. tétel.)

[19] SRH I. 116—117.

[20] SRH I. 117. — A *Vivos* női névként való értelmezésének kritikáját lásd uo. 2. jz.

[21] SRH I. 50.

[22] SRH II. 505.

[23] SRH I. 494—496. — Megjegyzendő, hogy az ilyen megtorlást I. István törvénykezése (vö. ZÁVODSZKY Levente: *A szent István, szent László és Kálmán korabeli törvények és zsinati határozatok forrásai.* Bp. 1904. 46., 153.) — abban az esetben, ha a vonatkozó törvénycikk Thonuzoba büntetése előtt keletkezett — kizárja.

[24] Az sem zárható ki, hogy egy — a régi exogém leányrablás (asszonyrablás) mondai cselekményét Imrére alkalmazó — jokulátor-ének révén került Thonuzoba neje a történetbe.

[25] SRH I. 117.

[26] SRH I. 69. [Geula] in fide esset vanus et noluit esse Christianus.

[27] SRH I. 41.

[28] KARÁCSONYI János: *A magyar nemzetségek a XIV. század közepéig.* I—III. Bp. 1900—1901. — a továbbiakban: KARÁCSONYI: *Nemzetségek* — idézett hely: II. 111. — Ebből kiindulva aztán nem is kíséreltetek a Maglód-nem esetleges felkutatásával (vö.: SRH I. 69^{15–19}, illetve: 291^{36–38}).

[29] SRH I. 69. [PAIS]: *semen > fecundus* (termékeny, szülésre alkalmas); a *mag* jelentésfejlődése: *test > termékenyítő szerv > mag* [A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára. II. Bp. 1970. címszó], ebből a *magzás*: *seminis, maturescentia, ejaculatio* értelme [SZARVAS Gábor—SIMONYI Zsigmond: *Magyar nyelvtörténeti szótár a legrégibb nyelvemlékektől a nyelvújításig.* Bp. 1891. címszó]. (A *-d* kicsinyítő képzőtől a vizsgálat során eltekintünk.)

[30] MOÓR Elemér: *Szláv eredetű emelkedésnevek alföldi hely- és dülönevekben.* Magyar Nyelvőr 61(1932). 16.

[31] SRH I. 41., 69.

[32] KARÁCSONYI: *Nemzetségek* II. 109—114.

[33] MELICH János [A honfoglaláskori Magyarország. Bp. 1929. 217., ill. *Két látszólagos honfoglalás előtti német helynévről.* Magyar Nyelv 27(1931). 224—225.] és PAIS Dezső [A karcha bíró. Körösi Csoma Archivum 2(1926—1932). 357—365., ill. SRH I. 68.] kétségtelenül helyes magyarázata mellett szabadon itt egy másik megoldás lehetőségével próbálkoznom.

[34] VÁMBÉRY Ármin: *Magyar és török—tatár szójegyzék.* Nyelvtudományi Közlemények, 8(1870). 180. — BUDENZ József: *Felelet.* Nyelvtudományi Közlemények 18(1880). 30. — Древнетюркский Словарь, Ленинград, 1969. 572.

[35] VÁMBÉRY Ármin: *A török—tatár nyelvek etymologiai szótára.* Nyelvtudományi Közlemények 13(1877). 435. — NÉMETH Gyula: *Az ősjakut hangtan alapjai.* Nyelvtudományi Közlemények 43(1914). 315. — Древнетюркский Словарь. 570.

[36] GOMBOCZ Zoltán: *Török jövevényszavainkhoz.* Magyar Nyelv 13(1917). 99—100.

[37] Vö. *Tuhtum* SRH I. 61. — a *c(=k)* és *h* hangcserére lásd: Bycoriensy SRH I. 59.; Euse > *Heuse > Cuesee SRH I. 97.

[38] LEHR Albert: *Tuhad.* Magyar Nyelv 7(1911). 267—268.

[39] Vö. 30. jz.

[40] Kraszna-Horka stb.

[41] Vö. SRH I. 38., 73., 84. stb.

[42] GYÖRFFY György: *Krónikáink és a magyar őstörténet.* Bp. 1948. 25.

[43] Horn Artur [szerk.]: *Állattenyésztési enciklopédia.* III. Bp. 1963. 17.

[44] KISS Ignác: *Tájszók.* Magyar Nyelvőr 2(1873). — BARTHA József: *A palóc nyelvjárás.* Magyar Nyelvőr 22(1893). 77. — DEMJÉN Kálmán: *Tájszók.* Magyar Nyelvőr 24(1895). 96.

[45] LÖRINCZ Károly: *Désaknai szók.* Magyar Nyelvőr 1(1872). 382.

- [46] MARTINKÓ András: *Süldő*. Magyar Nyelvőr 79(1955). 98—101.
- [47] BERRÁR Jolán: *Női nevek 1400-ig*. Magyar Nyelv 47(1951). 164.
- [48] SZAMOTA István: *Magyar Oklevél-szótár*. Bp. 1902—1906. 605. (Zuchtschwein, Mutter-schwein, Fasel-schwein).
- [49] *Monka*, *mankus* jelentése a Palócföldön *fekete disznó*. Vö: DEMJÉN: i. m. 96.
- [50] ERDÉLYI László: *A tihanyi apátság népeinek 1211. évi összeírása*. Nyelvtudományi Közle-mények 34(1904). 405—414.
- [51] SRH I. 38. — A fordítás PAIS Dezső után. (Vö. *A magyarok elődeiről és a honfoglalásról*. [szerk. GYÖRFFY György]. Bp. 1958. 99.)
- [52] KLANICZAY Tibor: *A régi magyar irodalom*. I. [egyetemi jegyzet]. Bp. 1959. 16—17.
- [53] GYÖRFFY György: *Kronikáink és a magyar őstörténet*. 44—45. Vö.: SRH I. 114., ill. 249—250.
- [54] SEBESTYÉN Gyula: *A magyar honfoglalás mondái*. I—II. Bp. 1904. idézett helyek: I. 60—79. és II. 309. — LÁSZLÓ Gyula: *Hunor és Magyar nyomában*. Bp. 1967. 57.
- [55] LÁSZLÓ Gyula: *A honfoglaló magyar nép élete*. Bp. 1944. 246.
- [56] Vö.: NÉMETH Gyula: *Maklár*. Magyar Nyelv 27(1931). 145—147. — RÁSONYI László: *Makut = Maklár*. Magyar Nyelv 37(1941). 116—118. — LIGETI Lajos: *A magyar nép mongolkori nevei*. Magyar Nyelv 60(1964). 385—404.
- [57] SRH I. 344. — GERICS József fordítása [*A Tátony nemzetségről*. Történelmi Szemle 9(1966). 3.].
- [58] KARÁCSONYI: *Nemzetségek* III/1. 79—80.
- [59] GERICS: i. m. — uő.: *Quaedam puella de genere Tatonum*. Annales Universitatis Scientiarum Budapestinensis de Rolando Eötvös Nominatae, Sectio Historica 9(1967). 3—30. — Uő.: *Kronikáink néhány genealogiai vonatkozásáról*. Irodalomtörténeti Közlemények 71(1967). 583—598.
- [60] GYÖRFFY György: *Török női méltóságnév a magyar kútfőkben*. Magyar Nyelv 49(1953). 109. (Vö.: „A kódexírásban mind a minuscula, mind a maiuscula T és C írásmódja annyira hasonlít, hogy már a középkorban állandó tévesztés tárgya volt.” uo. 110.)
- [61] GYÖRFFY György: *Egy krónikahely magyarázatához*. Történelmi Szemle 9(1966). 34.
- [62] GYÖRFFY: *Török női méltóságnév a magyar kútfőkben*. 111. — kiemelések tölem! Sz. L.
- [63] Vö.: *Képes Krónika*. Bp. 1964. Magyar Helikon. I. (facs.) 30^a old., 2. col., 6. sor. *tacum*; 8. sor: *tatum*.
- [64] Lásd a 34. jz.-t. A *tocum* és *tacum* szavak összekapcsolásának hangtani problémái áthidal-hatók: *a = o* vö. SRH I. 54—55. Komárom = Camaro [abl.], Camorum [gen.]; a nazálisok bizonyta-lanságára *m = n* vö. SRH I. 75. Bumger; uo. 76. Buger; uo. 72. Bungerec stb. vagy az Ajtony név Ohtum alakja (uo. 50.).
- [65] SRH I. 178.
- [66] NAGY Gyula: *A turulról*. Turul 1(1883). 29—33. — THURY József: *A turul madár*. Turul 4(1886). 124—126. — SOMLYÓDY István: *Turulmadár: darumadár*. Szeged, 1914. — RÓHEIM Géza: *A kazár nagyfejedeleme és a turulmonda*. Ethnographia 27(1917). 81—88. — LÁSZLÓ: *A honfoglaló magyar nép élete*. 244. — GYÖRFFY: *Kronikáink és a magyar őstörténet*. 39—43. — PAIS Dezső: *Turul*. Magyar Nyelv 45(1949). 38. — GYÖRFFY: *Tanulmányok a magyar állam eredetéről*. Bp. 1959. 3—4., 115. — LÁSZLÓ: *Hunor és Magyar nyomában*. 53—57. — MÁLYUSZ Elemér: *A Thu-róczy-krónika és forrásai*. Bp. 1967. 17. — KRISTÓ Gyula: *Ősi epikánk és az Árpád-kori iráshagyomány*. Ethnographia 81(1970). 117. — Nem tartja totemisztikusnak: SCHENK Jakab: *Magyar solymász-madárnevek*. Aquila 42—45 (1935—1938). 267—409. — A Bibliából próbálja magyarázni: CSÓKA: i. m. 382—383.
- [67] GOMBOCZ: *Árpád-kori török személyneveink*. 245—246.
- [68] SRH I. 38.
- [69] Az Emse általában olyan nőivarú sertést jelent, amelynek még nem voltak malacai. Jel-képesen tehát nevezhető így egy házasságra érett leánygyermek. (Vö. 43. jz.)
- [70] BERKOVITS Ilona: *A magyar feudális társadalom tükröződése a Képes Krónikában*. Száza-dok 87(1953). 72—107. különösen: 85.
- [71] Thonuzoba orgyilkosságára utalhat — negatív bizonyítékként —, hogy a 13. század végéig a Tomaj nemzetségben éppúgy nem találkozunk a Thonyz névvel, mint ahogy az Abák sem használ-ják ez ideig a baljós emlékü Sámuel nevet. Ekkor azonban mindkét nemnél feltűnik — talán aktuál-politikai megfontolásokból — az István-kori ősi neve; a Tomajoknál pl. *Thonyz*, *Thanyz* alakban (PAULER Gyula — SZILÁGYI Sándor: *A magyar honfoglalás kútfői*. Bp. 1900. 463.). Hasonlóképp nem szerepel a magyar nemzetségi címerek között sem olyan, amely vaddisznót ábrázolna. (Vö.: CSOMA József: *Magyar nemzetségi címerek*. Bp. 1904.). Feltéhetőleg tilos volt e címerkép viselése, s ez magyarázza, hogy a Tomajok később griffet ábrázoló címet viselnek.
- [72] SZEGFÜ László: *Az Ajtony-monda*. Acta Universitatis Szegediensis de Attila József Nomi-natae, Acta Historica 40(1972). 19—20. — Imre hadvezérsége mellett szól, hogy a helyébe állított Pétert „*dux exercitus regis*” címmel illetik. (SRH II. 392.)

[73] Ha helytálló Pais Dezső azon feltevése, hogy *Thonuzoba* azonos *Ősbō* (*Usubuu*)-vel, akkor ennek a hatalomnak a meglétét erősíti Ibn FADLAN, aki szerint a kazár *Kagan b.h* (buu) a Nagy Kagán első helyettese, ő vezeti a sereget, ő igazgatja az államügyeket, előtte hódolnak a leigázott népek királyai, rangban megelőzi a gyulát is (*A magyarok elődeiről és a honfoglalásról*. 61.).

[74] GERICS: *A Tátony nemzetségről*. 7—19.

[75] SRH I. 320.

[76] SRH II. 399.

[77] SRH II. 399.

[78] SRH I. 177.

[79] SRH II. 397.

[80] SRH I. 125.

[81] SZEGFÜ László: *La missione politica ed ideologica di San Gerardo in Ungheria. Venezia e Ungheria nel Rinascimento* [a cura di Vittore BRANCA], Firenze, 1973. Leo S. Olschki. 32—36.

[82] SRH II. 497.

[83] SRH I. 117.

[84] ZÁVODSZKY: i. m. 46., 153.

[85] Lásd pl. Géza fejedelem házasságáról vagy pénzveréséről folyó vitákat, a helynevek forrásértéke körüli polémiákat, Ajtony leverésének kérdését, az ideológiai harc értékelését vagy a dukátus problematikáját... és még sorolhatnánk.

[86] E munka némileg módosított és erősen rövidített változata annak a dolgozatnak, melyet a szerző 1970. november 26-án az MTA Középkori Munkabizottsága ülésén „*Emese álma*” címmel felolvasott. [A közmondás értelme: ha nem is igaz, jól van kitalálva.]

DIE THONUZOBA — SAGE (VERSUCH ZUR INTERPRETATION VON ZWEI ZEILEN DES JANUS PANNONIUS)

von László Szegfü

Der Verfasser trachtet durch Deutung zweier Zeilen des Janus PANNONIUS die Umstände des Todes des Herzogs Imre (Emmerich), Sohn von István (Stephan) I. zu ergründen. Seines Erachtens ist das in dem Bericht der „*Annales Hildesheimenses*“ erwähnte Wort *aper* (Wild-Éber) nicht auf ein Tier, sondern auf den Petscheneger—Stammeshäuptling Thonuzoba (Eber) zu beziehen.

Thonuzoba ist das Oberhaupt der Sippe Tacun-Moglout (oder einer weiteren gesellschaftlichen Gruppenansammlung), aus der die Gattin des Herzogs Vazul stammte (der wahrscheinlich der Schwiegervater Vazuls war).

Thonuzoba hatte Herzog Imre getötet, um Vazul zur Herrschaft zu verhelfen. Sein Plan war nicht von Erfolg begleitet: er und auch Vazul fielen den Repressalien Stephan I. zum Opfer. Erst den Kindern Vazuls gelang es nach anderthalb Jahrzehnten, zur Zeit des Heidenaufstandes unter Vata, den Thron zu erobern.

Der Verfasser meint, dieses Ereignis dürfte auch bis zum 13. Jahrhundert nicht in Vergessenheit geraten sein, als das Werk des Meisters P. „*Gesta Hungarorum*“ entstand, es ist aber auch nicht ausgeschlossen, dass es auch dem im 15. Jahrhundert lebenden Janus PANNONIUS bekannt war.

ПРЕДАНИЕ О ТОНУЗОБЕ (Попытка толкования две строки Януса Паннониуса)

Ласло Сегфю

Автор, толкуя две строки Януса Паннониуса, ищет ответ на вопрос об обстоятельствах смерти князя Имре, сына Иштвана Первого. По его мнению причиной смерти князя был не упоминаемый в *Annales Hildesheimenses* (*aper* — лат. *aper* = кабан), а Тонузоба (Кабан) — предводитель печенежского племени.

Тонузоба был вождем рода Tacun—Moglout, из которого происходила жена князя Вазула (вероятно он был тестем Вазула). Он убил князя Имре с той целью, чтобы Вазул мог захватить власть. Но его планы не осуществились: и он, и Вазул стали жертвами расправы Иштвана Первого. Только через 15 лет пришли к власти сыновья Вазула во время языческого бунта Ваты.

Автором предполагается, что эту историю не забыли и в 13-ом веке, когда возникла *Gesta Hungarorum* летописца П., но возможно, что даже живший в 15-ом веке Янус Паннониус знал это предание о Тонузобе.

НАЗВАНИЯ ВЕТРА И МОТИВИРОВАННЫЕ ИМИ СЛОВА В СОВРЕМЕННОМ РУССКОМ ЛИТЕРАТУРНОМ ЯЗЫКЕ

ВАСИЛЬЧЕНКО С. М.

Рассматриваемые в статье названия ветра можно отнести к отвлеченно-конкретным существительным, так как они обозначают «естественное горизонтальное движение слоев воздуха в определенном направлении» и «движущийся поток, струю воздуха». [1] Фактический материал (однолексемные названия ветра и мотивированные ими слова) отбирался по семнадцатитомному «Словарю современного русского литературного языка» и по словарю-справочнику «Новые слова и значения». В этих словарях зафиксировано более 70 лексем, в определении значения которых содержится слово *ветер*.

Поскольку при выяснении соотношения названий ветра с мотивированными ими словами необходимо учитывать семантическую соотносительность, остановимся на семантике лексем, обозначающих «движение слоя воздуха», «движущийся поток, струю воздуха». Кроме этого общего для всех слов семантического признака, в значении лексем указываются следующие признаки [2] 1. направление движения слоёв воздуха, 2. в какое время года, суток наблюдается движение слоёв воздуха, 3. продолжительность (постоянно-периодически), 4. в какой части земного шара, 5. температура воздуха, степень влажности, 6. скорость движения слоёв воздуха, 7. производимое ветром разрушительное действие, сила ветра, 8. характер движения слоёв воздуха (горизонтально-вертикально), 9. сопровождающие слоёв воздуха явления (атмосферные осадки). В лексическом значении слов *ветер*, *безветрие*, *затишье*, *затишек*, *затишь*, *тишь*, *штиль* содержатся противоположные семантические признаки «наличие движения слоёв воздуха» (*ветер*) — «отсутствие движения слоёв воздуха» (*безветрие*, *затишье*, *затишек*, *затишь*, *тишь*, *штиль*). Лексема *ветер* является наиболее употребительной, с её помощью толкуются значения других слов. Поэтому рассматриваемую группу слов можно отнести к названиям ветра.

Признак «направление движения слоев воздуха» отражен в толковании значения лексем *борей*, *север*, *северяк*, *мистраль*, *норд*, *сивер*, *сиверка*, *сиверко*, *трамонтана*, *полуночник* («северный ветер»), *южак*, *зюйд* («южный ветер»), *ост* («восточный ветер»), *норд-вест*, *мистраль* («северо-западный ветер»), *баргузин*, *норд-ост*, *трамонтана* («северо-восточный ветер»), *зюйд-вест*, *шайоник*, *шелонник* («юго-западный ветер»), *норд-норд-вест* («северо-северо-западный ветер»), *норд-норд-ост* («северо-северо-восточный ветер»), *зюйд-ост*, *обедник* («юго-восточный ветер»), *межжик* («ветер промежуточного направления»), *фордевинд* («попутный ветер»), *моряна*, *морянка* («ветер, дующий с моря»), *муссон* («ветер, зимой дующий с суши на море, а летом с моря на сушу»), *фён* («ветер, дующий с гор»), *верховик* («ветер, дующий с верховьев реки или из верхних слоев атмосферы»), *бриз* («береговой ветер, дующий днем с моря, ночью с суши»), *низовка* («ветер с моря, от устья реки»). В значении

большинства перечисленных лексем отмечен только один признак «направление движения слоев воздуха». Этот признак сочетается с временным признаком (в какое время года, суток наблюдается движение слоев воздуха) в значении слов: *муссон* («ветер, зимой дующий с суши на море, а летом на сушу»), *бриз* («береговой ветер, дующий днём с моря, ночью с суши»), *мистраль* («холодный северный ветер, дующий в зимнее и весеннее время»), *памперо* («ветер, дующий с июля по сентябрь»), *зорька* («ветер, бывающий на утренней заре»). Признак «продолжительность движения слоев воздуха» нашел отражение в толковании значения только трёх лексем: *пассат* («ветер, дующий постоянно»), *бора* («ветер, дующий временами»), *шквал* («непродолжительный ветер»). Этот признак выступает только в сочетании с другими признаками.

Также только в сочетании с другими признаками выступает признак «в какой части земного шара наблюдается движение слоев воздуха»: *баргузин* («ветер на Байкале»), *мистраль* («ветер на южном побережье Франции»), *памперо* («ветер в районе Рио-де-ла-Плата»), *хамсин* («африканский ветер»), *сирокко* («ветер в Северной Африке и южной Европе»), *пассат* («ветер, дующий от субтропических широт к экватору»), *трамонтана* («ветер в Италии, Северной Испании, в южных морях СССР»), *бора* («ветер у восточных берегов Чёрного и Адриатического морей»), *самум* («ураган в пустынях Азии и Африки»), *тайфун* («ураган в юго-восточной Азии и западной части Тихого океана»), *оркан* (во втором значении — «тропический циклон, образующийся в южном полушарии»). Локальный признак (место) отражен и в толковании значения существительных *шторм* («ветер, обычно на море, озере»), *треволение* («сильная буря, волнение на море»). Признак «температура воздуха, степень влажности» учитывается в толковании значения лексем *аквилон* («холодный ветер»), *снегоед* («теплый ветер»), *сухой* («сухой горячий ветер»).

Этот же признак в сочетании с другими признаками находим в определении значения существительных *фён* («сухой теплый ветер»), *мистраль* («холодный ветер»), *памперо* («холодный ветер»), *хамсин* («знойный ветер»), *сирокко* («сухойзнойный ветер»), *пассат* («сухой тропический ветер»), *трамонтана* («холодный ветер»), *бора* («холодный ветер»), *зефир* («тёплый ветерок»), *самум* («знойный сухой ветер»), *свежак* («свежий ветер») *холодок* («свежий, прохладный ветерок»).

Тесно связаны друг с другом признаки «скорость движения слоёв воздуха» и «сила ветра, производимое ветром разрушительное действие». Эти признаки отражены в толковании значений существительных *буря* («сильный разрушительный ветер»), *ураган* («ветер большой разрушительной силы, сильная буря»), *циклон* (оттенок значения — «буря, ураган»), *самум* («песчаный ураган»), *оркан* («ураган»), *тайфун* («ураган огромной разрушительной силы»). Определение «сильный» находим в дефинициях следующих лексем: *треволение* («сильная буря, волнение на море»), *памперо*, *хамсин*, *свежак* («сильный ветер»), *бора* («чрезвычайно сильный, порывистый, ветер»), *шквал* («сильный, порывистый ветер»), *шторм* («сильная буря, ветер»). При помощи прилагательного *лёгкий* («лёгкий ветерок») определяется одно из значений существительных *зефир*, *зорька*. Рассматриваемый признак «сила ветра» в сочетании с признаком «производимое ветром воздействие на окружающую среду» нашел отражение также в толковании значений и оттенков значений мотивированных слов *буревал* («жестокий ветер, буря, сваливающие деревья»), *бурелом* («поваленные или поломанные бурей деревья, ряды поваленного леса; сильный ветер, буря»).

Признак «характер движения слоёв воздуха» заключен в определении значений лексем *вихрь* («*крутящийся столб воздуха во время сильного кругового ветра*»), *смерч* («*вихревое движение воздуха в виде воронки или столба, поднимающее песок, пыль или воду*»), *тромб* («*мошный смерч с сильным ветром, осадками и грозowymi явлениями*»), *циклон* («*вихревое движение атмосферы с уменьшением давления от периферии к центру вихря*»), *антициклон* («*область высокого барометрического давления, в которой массы воздуха имеют по преимуществу нисходящее движение; поток воздуха вихревого характера, идущий спирально от центра к краям антициклональной системы*»), *окран* (во втором значении — «*тропический циклон*»). Так как в толковании значения всех перечисленных лексем имеется слово *вихрь*, можно отнести эту подгруппу слов к названиям *вихря*. Признак «характер движения слоёв воздуха» отражен также в значении лексемы *ветер* («*горизонтальное движение слоёв воздуха*»). В семантике всех других лексем, значение которых толкуется при помощи слова *ветер*, этот признак не отмечен, но, конечно, подразумевается.

В значении ряда слов содержится признак «сопровождающие движение слоёв воздуха явления»: *самум* («*песчаный ураган*»), *смерч* («*вихревое движение воздуха, поднимающее песок, пыль или воду*»), *тромб* («*мошный смерч с сильным ветром, осадками и грозowymi явлениями*»), *буря* («*ветер, обыкновенно сопровождаемый грозой, дождём, в зимнее время — снегом, на воде — волнением*»), *сивер*, *сиверка*, *сиверко* («*ветер с дождем или снегом*»). Значение пяти последних лексем раскрывается с помощью слов *осадки*, *дождь*, *снег*. Сочетаемость признаков «движение слоёв воздуха» и «осадки» свидетельствует о тесной связи названий ветра с названиями атмосферных осадков. Для обозначения «снежной бури, сильного ветра со снегом» в современном русском литературном языке зафиксировано 14 наименований: *буран*, *вьюга*, *метель*, *метелица*, *пурга* (стилистически нейтральные), *юга*, *завируха*, *заметь* *замаять*, *кура*, *позёмок*, *подзёмок*, *подзёмка* (снабжены пометой «*областное*»), *позёмка* («разговорное»). Кроме стилистических различий, некоторым из перечисленных названных названий снежной бури присущи семантические различия: *пурга* — сильная метель [3]. Существительные *кура*, *позёмка*, *подзёмка*, *подзёмок* обозначают «метель без снегопада, во время которой снег переносится ветром по поверхности земли или снежного покрова».

Итак, значение большинства рассмотренных названий «движения слоёв воздуха» складывается из нескольких семантических признаков. К названиям, в значении которых не указаны различительные признаки, относятся только лексемы *ветер* и *зол* («в древнегреческой мифологии бог, повелитель ветров; вообще ветер»). В наибольшем количестве слов воплощены семантические признаки «направление движения слоёв воздуха» и «сила ветра». Большинство семантических признаков выступает в сочетании с другими семантическими признаками. Наибольшей семантической ёмкостью обладают такие лексемы, как *мистраль*, *памперо*, *бора*, *сивер* и некоторые другие. Значение почти каждой лексемы отличается от значения других лексем набором семантических признаков, случаи дублирования встречаются реже, чем можно было бы ожидать (в такой большой группе). Наличие семантических дублетов можно объяснить двумя причинами: 1. проникновением в литературный язык стилистически окрашенных названий, 2. проникновением в русский язык заимствований из других языков. Стилистически окрашенные названия ветра составляют примерно 2/3 всех рассмотренных названий, среди них преобладают

лексемы и значения с пометой «областное» (баргузин, завируха, заметь, затьма, затишек, кура, межник, обедник, подзёмка, подзёмок, позёмок, сивер, сиверка, сиверко, северяк, шалоник, шелонник, юга, южак, верховик, зорька, полуночник, низовка, север). Пометой «специальное» снабжены существительные *зюйд, зюйд-вест, зюйд-ост, ост, норд, норд-вест, норд-норд-вест, норд-норд-ост, норд-ост, фордевинд*, второе значение («циклон») лексемы *оркан*. Помета «метеорологическое» сопровождает названия *антициклон* и *бора*. Из разговорной речи проникли в литературный язык следующие существительные и их значения: *позёмка, зорька, снегоед, холодок, морянка* (второе значение), *свежак* (первое значение), *циклон* (оттенок первого значения — «буря, ураган»). Помету «устаревшее» имеют слова *аквилон, борей*, первое значение лексем *оркан, треволение, зефир*, третье значение существительного *север*. Первое значение слова *зефир* снабжено также пометой «поэтическое». Интересно, что среди названий ветра не зафиксированы названия, проникшие в литературный язык и просторечия.

Судя по данным семнадцати томного словаря, почти половину всех рассмотренных названий ветра составляют заимствования. Больше всего заимствований из голландского языка (*зюйд, зюйд-вест, норд, норд-вест, норд-норд-вест, норд-норд-ост, норд-ост, оркан, фордевинд, штиль, шторм*). В словаре зафиксированы также соответствия из следующих языков: из греческого (*бора, борей, зефир, эол, циклон, антициклон*), из французского (*бриз, мистраль, муссон*), из итальянского (*сирокко, трамонтана, тромб*), из немецкого (*ост, пассат, фён*), из английского (*тайфун, шквал*), из арабского (*самум, хамсин*), из тюркского (*буран*), из испанского (*памперо*), из финского (*пурга*), из латинского (*аквилон*).

Очевидно, мужской род стержневого слова *ветер* оказал влияние на род лексем со значением «движение слоёв воздуха». Среди них преобладают существительные мужского рода с основой на твёрдую согласную и нулевым окончанием в именительном падеже единственного числа (типа *буран, циклон, тайфун, южак, северяк, подзёмок*). К мужскому роду относятся также существительные с основой на мягкую согласную и нулевым окончанием: *борей, суховей, смерч, вихрь, мистраль, штиль*, одно существительное с окончанием *-о* (*сиверко* — «областное») и два несклоняемых существительных (*памперо, сирокко*).

Второе место (в количественном отношении) занимают существительные женского рода (*бора, буря, зорька, моряна, морянка, сиверка, трамонтана, низовка, вьюга, завируха, кура, подзёмка, позёмка, пурга, юга, метелица; заметь, затьма; метель, затишь, тишь*). Названия метели, снежной бури, как правило, женского рода (*вьюга, завируха, заметь, затьма, кура, подзёмка, позёмка, пурга, юга, метелица метель*) — по-видимому, под влиянием рода стержневых слов *буря, метель*. В форме существительных *подзёмок, подзёмка, позёмок, позёмка, сиверко, сиверка* нашло отражение колебание в роде. К среднему роду относятся только два слова: *затишье* и *треволение*.

По своей семантической структуре рассматриваемые названия ветра неодинаковы. Немногим более 50% составляют моносеманты — однозначные названия, среди них преобладают заимствования и слова, пришедшие в литературный язык из диалектов: *антициклон, аквилон, бора, борей, бриз, буран, муссон, мистраль, памперо, пассат, пурга, самум, сирокко, хамсин, тайфун, трамонтана, тромб, фён, штиль, шторм; завируха, заметь, затьма, кура, подзёмок, позёмок, северяк, сиверка, сиверко, шалоник, шелонник, юга, южак;*

позёмка; баргузин, вьюга, метель, моряна, суховей, буревал. В существительном *зюл* даются без разграничения значения «бог, повелитель ветров» и «вообще ветер». В слове *бурелом* основным значением является значение «поваленные или поломанные бурей деревья, ряды поваленного леса», значение «сильный ветер, буря» считается употреблением.

В группе полисемантов (многозначных слов) можно выделить две почти равные по количеству подгруппы: 1. существительные с первичным значением «ветер», 2. существительные, у которых значению «ветер» предшествует другое значение. Рассмотрим первую подгруппу. Многозначность мотивированных лексем *свежак*, (1. ветер, 2. свежая рыба, 3. новый человек), *затишье* (1. безветрие, 2. спокойствие, 3. место), *затишь* (1. безветрие, 2. место), *подзёмка* (1. метель, 2. печка), *верховик* (1. ветер, 2. рабочий), *треволение* (1. буря, 2. беспокойство, 3. заботы) связана с многозначностью мотивирующих слов *свежий*, *тихий*, *земля*, *верховой*, *верх*, *волнение*. В существительном *затишек*, тождественном по значению существительным *затишь*, *затишье*, значения «тихое место» и «отсутствие ветра» не разграничены, даны вместе и в ином порядке («тихое, глухое место, затишье»).

На общности признака «легкость» базируется многозначность лексемы *зефир* (1. ветерок, образ западного ветра, 2. ткань, 3. сорт пастилы). В заимствованном существительном *фордевинд* значение «ветер» сочетается со значением «курс судна» (общий признак — направление). Зафиксированные в слове *ветер* значения «горизонтальное движение слоёв воздуха», «метеоризм» можно было бы рассматривать как омонимичные, тем более, что 2-ое значение свойственно форме множественного числа (ветры) и ограничено в употреблении («медицинское»). Перенос значения основан на метонимии, общий признак — наличие движения, перемещения.

На сходстве в характере движения основана многозначность лексемы *метелица* (1. метель, 2. танец, музыка этого танца). Только в лексеме *циклон* наблюдается следующая комбинация значений: 1. вихревое движение атмосферы, центростремительное вихревое движение каких-нибудь частиц, буря, ураган, 2. специальное — аппарат; сходство — в способе движения. Признак «отношение к стране света» объединяет первое («северный ветер») и второе («северный склон гор») значения в существительном *сивер*. В заимствованном названии *оркан* устаревшее значение «ураган» сочетается со специальным значением «циклон».

Регулярная многозначность [4] характерна для слов *буря*, *вихрь*, *ураган*, *шквал*, в которых значение «сильный разрушительный ветер» сочетается со значением «то, что напоминает собой такое движение, то, что проявляется стремительно, с большой силой, в значительном количестве, объеме» (количественное значение) [5]. Для этих существительных (в переносном значении) характерна сочетаемость с существительным в форме родительного падежа: *буря войны*, битв, аплодисментов, чувств, *в вихре жизни*, событий, *ураган огня*, свинца, звуков, *шквал чего-либо*. Существительное *смерч* также может употребляться в переносном значении («о чём-либо, напоминающем смерч») с формой родительного падежа. Только это значение даётся вместе с основным, не разграничивается авторами словаря. Даны вместе значения «ветер», «туман» в лексеме *снегоед* (о тёплом ветре, тумане, под действием которых снежный покров становится рыхлым, тает).

Значению «ветер» может предшествовать значение «страна света» (общий признак — направление). Такое соотношение характерно как для русских,

так и для заимствованных слов. Авторами словаря указанные значения то считаются разными значениями, разграничиваются (в словах *зюйд*, *зюйд-вест*, *зюйд-ост*, *север*), то даются вместе (в словах *норд*, *норд-вест*, *норд-норд-вест*, *ост*, *норд-ост*, *норд-норд-ост*, *обедник*). Логично везде разграничивать эти значения. На пространственных ассоциациях основан перенос значения в лексемах *межник* (1. межа, 2. один из средних румбов компаса, 3. ветер промежуточного направления) и *морянка* (1. птица, 2. разговорное — ветер). Возможно, что на появление у слова *морянка* вторичного значения «ветер» повлияло существительное *моряна*. Это существительное можно считать мотивирующим словом к лексеме *морянка* (во втором значении). Тогда слово *морянка* (в первом значении) образовано от слова *море* (суффикс -янк-), слово *морянка* (во втором значении) образовано от слова *моряна* при помощи суффикса стилистической модификации -к- [6]. Перед нами, в таком случае, 2 омонима: I морянка, II морянка.

Общность временного признака послужила причиной переноса значения в существительном *зорька* (1. зря, 2. лёгкий ветер, бывающий на утренней заре). На сходстве в температуре, степени нагретости воздуха построена многозначность слова *холодок* (1. уменьшительно-ласкательное к холод; небольшой холод, 2. свежий, прохладный воздух, ветерок).

С многозначностью мотивирующих прилагательных *тихий* (в значении «безветренный»), *низовой* (в значении «движущийся, идущий от низовья»), *полуночный* (в значении «северный») связана многозначность существительных *тишь* (3-ье значение — «безветрие»), *низовка* (2-ое значение — «ветер с моря, от устья реки»), *полуночник* (3-ье значение «северный ветер»), образованных суффиксальным способом (нулевой суффикс в слове *тишь*, суффикс -к- в слове *низовка*, суффикс -ик- в слове *полуночник*).

Немотивированные названия ветра составляют около половины всех названий. Это в основном заимствования: аквилон, бора, борея, бриз, буран, зефир, муссон, мистраль, оркан, памперо, пассат, пурга, самум, сирокко, смерч, тайфун, трамонтана, тромб, фён, фордевинд, хамсин, циклон, шквал, штиль, шторм. В слове *антициклон*, заимствованном из греческого языка, можно выделить две части — приставку *анти-* и мотивирующее слово *циклон*. К немотивированным существительным относятся также *буря*, *ветер*, *вьюга*, *вихрь*, *завируха*, *замять*, *кура*, *ураган*, *юга*.

Название ветра *баргузин* омонимично географическому названию реки *Баргузин*.

Мотивированные названия ветра образованы суффиксальным, префиксально-суффиксальным способом и способом сложения [7]. Среди суффиксальных существительных больше всего существительных с суффиксом -ак- (-як-): *свежак*, *северяк*, *южак*. Существительное *свежак* образовано от прилагательного *свежий* по варианту модели со значением «ветер по отношению к признаку, связанному с температурой воздуха». Можно мотивировать существительными *север*, *юг* и прилагательными *северный*, *южный* существительные *северяк*, *южак*, образованные по варианту модели со значением «ветер по отношению к признаку, связанному с направлением». Ударение в мотивированных словах падает на последний слог. Все три лексемы стилистически окрашены. По варианту модели с суффиксом -ик- и значением «ветер по отношению к признаку, связанному с направлением», образовано существительное *верховик* (мотивирующее слово — прилагательное *верховой*). Суффикс -ик- выделяется также в существительном *шелоник* (мотивирующее слово — собст-

венное существительное *Шелонь*); последнее существительное является мотивирующим и к слову *шелонник*, образованному при помощи суффикса -ник-. Все три названия на -ик, -ник проникли в литературный язык из областной речи.

От глагола *метёт* при помощи суффикса -ель по варианту модели со значением «явление природы (снежная буря) по отношению к действию, связанному со способом движения слоёв воздуха и перемещения снега», образовано существительное *метель*. Это существительное, в свою очередь, является мотивирующим к лексеме с суффиксом -иц(а) *метелица*, первое значение которой адекватно значению слова *метель*. Суффикс -к- выделяется в словах *сиверка*, *сиверко*, значение которых тождественно первому значению мотивирующего слова *сивер*; все три слова снабжены пометой «областное». Существительное *морьяна* образовано по варианту модели на -яна со значением «ветер по признаку, связанному с направлением». Мотивирующее слово — существительное *море*.

Названия ветра, образованные префиксально-суффиксальным способом, в большинстве своем стилистически окрашены: лексемы *заметь*, *затишек*, *подзёмок*, *позёмок*, *подзёмка* снабжены пометой «областное», *позёмка* — «разговорное», к межстилевым названиям относятся только два (затишь, затишье). Адекватно по значению слову *метель* однокоренное с ним существительное *заметь*, образованное при помощи приставки *за-* и нулевого суффикса по варианту модели, синонимичному варианту модели на -ель. Мотивирующим является глагол *метёт*. Прилагательным *тихий* мотивируются однокорневые существительные *затишь*, *затишек*, *затишье*, образованные при помощи приставки *за-* и суффиксов: нулевого суффикса (затишь), суффикса -ек- (затишек), суффикса -j- (затишье) по варианту модели со значением «состояние или место по отношению к характерному признаку, связанному с отсутствием ветра». Об отсутствии прикреплённости к определённом роду свидетельствует то, что все три существительных относятся к разному роду.

От существительного *земля* префиксально-суффиксальным способом (префиксы *под-*, *по-*, суффиксы -к-, -ок-) образованы существительные *подзёмка*, *позёмка*, *подзёмок*, *позёмок* по варианту моделей со значением «снежная буря, ветер со снегом по признаку, имеющему отношение к способу движения слоёв воздуха и к месту перемещения снега». Колебания в роде мотивированных слов (мужской-женский) можно объяснить влиянием рода стержневых слов *ветер*, *буря*. В словаре также зафиксировано прилагательное *позёмный* («областное»), которое может употребляться в значении существительного, в этом случае оно равно по значению слову *позёмка*. Способом сложения образованы существительные *буревал*, *бурелом*, *снегоед*, *суховей*, *треволение*. Мотивирующие словосочетания — буря валит, буря ломает, ветер ест снег, веет сухой ветер, три волнения.

Таким образом, названия ветра мотивируются существительными, прилагательными, глаголами. Круг значений мотивирующих слов ограничен. В качестве мотивирующих слов выступают названия ветра (метель, сивер, буря), слова *море*, *земля* (названия географических объектов — явлений природы), названия стран света (север, юг), прилагательные *тихий*, *свежий*, *сухой*, *верховой*, в значении которых содержатся семантические признаки, отмеченные в значении названий ветра: сила ветра, температура воздуха, степень влажности, направление движения слоёв воздуха; глаголы *метёт*, *валит*, *ломает*, *веет*, *ест*, обозначающие действия, которые может производить ветер.

О нерегулярности моделей, по которым образованы рассмотренные названия ветра, и об ограниченности словообразовательной базы свидетельствуют словообразовательные параллели (в том числе и дублиеты) *метель, заметь, метелица; сиверка, сиверко; затишь, затишье, затишек; шелоник, шелонник; моряна, морянка; позёмка, позёмок, подзёмка, подзёмок*.

Итак, как уже отмечалось, названия ветра могут выступать в качестве мотивирующих к названиям ветра (сивер-сиверка, сиверко, метель- метелица, буря — буревал, бурелом). Вторичные (мотивированные) названия ветра, как правило, не могут служить базой для образования новых слов. Не зафиксированы мотивированные слова также от большинства других мотивированных лексем с первичным или вторичным значением ветра (верховик, заметь, затишье, затишек, затишь, позёмка, позёмок, подзёмка, подзёмок, треволнение, южак, шелоник, шелонник; баргузин; зорька, межник, морянка, обедник, полуночник [8], холодок). Не имеют мотивированных слов многие заимствования (аквилон, бора, борей, бриз, мистраль, оркан, памперо, сирокко, тайфун, трамонтана, тромб, фордевинд, хамсин) и следующие немотивированные стилистически окрашенные (областные) названия снежной бури: завируха, замять, кура, юга. Не имеет производных примерно 50 % всех рассмотренных названий ветра.

От 17 названий ветра зафиксировано по одному мотивированному слову — прилагательному. Эти прилагательные образованы по моделям с суффиксами -н-, -ев-, -ов- и значением «относящийся к тому, что обозначено мотивирующим существительным»: буранный, муссонный, пассатный, самумный, ураганый, сухойейный, смерчевой, фёновый, золотый, зюйдовый, остовый, зюйд-остовый, нордовый, норд-остовый, норд-вестовый, норд-норд-вестовый, норд-норд-остовый (последние восемь прилагательных снабжены пометой «специальное»). От существительного *зюйд-вест* образовано, кроме прилагательного *зюйд-вестовый*, существительное *зюйд-вестка* по варианту модели на-ка со значением «предмет одежды по отношению к погоде, климатическим условиям, в которые его носят, надевают»; оба слова имеют помету «специальное». Стилистически нейтральные прилагательные *зефирный, зефировый* не соотносятся с первым значением (ветер) слова *зефир*, так как это значение снабжено пометой «устаревшее».

По два производных имеют существительные *циклон, шквал, штиль*: прилагательные *циклонный, шквальный, циклонический, шквалистый, штилевой*, образованные при помощи суффиксов -н-, -ическ-, -ист-, -ев-, и глагол *штилевать*, образованный при помощи суффикса -ева-. Прилагательные *циклонный* («спец») и *циклонический, шквальный* и *шквалистый* синонимичны. Синонимичны также прилагательные *антициклонный, антициклональный, антициклонический*, образованные от слова *антициклон* при помощи суффиксов -н-, -альн-, -ическ-. От существительного *сивер*, кроме уже отмеченных существительных *сиверка, сиверко*, при помощи суффиксов -к-, -н- образованы прилагательные *сиверкий, сиверный* со значением «относящийся к сиверу, холодный». Лексема *сивер* и все мотивированные ею слова проникли в литературный язык из диалектов.

Два стилистически окрашенных производных зафиксировано от существительного *пурга*: *пуржистый* (просторечное) и *пуржить* (разговорное). Прилагательное *пуржистый* образовано при помощи суффикса -ист- по варианту модели со значением «обильный, сопровождаемый тем, что обозначено мотивирующим словом». Глагол *пуржить* образован при помощи суффикса -и- по варианту модели со значением «действие, связанное с перемещением атмос-

ферных осадков по отношению к снежной буре (явлению природы), при котором оно происходит». На стыке основы и суффиксов -ист-, -и- наблюдается чередование г-ж.

Существительным *вихрь* мотивировано 2 прилагательных, 1 глагол, 2 существительных. При помощи суффикса -ёк- (-ок-) по модели со значением уменьшительности образовано существительное *вихорёк*. Синонимичны друг другу прилагательные *вихревой* и *вихреобразный*, образованные суффиксальным способом (суффикс -ев-) и способом сложения. При помощи суффикса -и- по варианту модели со значением «действие, связанное с перемещением, по отношению к способу перемещения» образован глагол *вихрить*.

От глагола *вихрить* при помощи постфикса -ся образован возвратный глагол *вихриться*. Зафиксированное в словаре отвлеченное существительное *завихрение* (специальное) можно мотивировать глаголом *вихриться* и существительным *вихрь*, образовано это существительное префиксально-суффиксальным способом (префикс за-, суффикс-ениј-).

С четырьмя словами соотносится лексема *вьюга*. При помощи суффиксов -н-, -ист-, лив- образованы синонимичные прилагательные *вьюжный*, *вьюжистый*, *вьюжливый*. Качественные прилагательные *вьюжистый* и *вьюжливый* адекватны по значению («сопровождаемый, обильный частыми, продолжительными вьюгами»). Относительное прилагательное *вьюжный*, кроме значения «сопровождаемый вьюгой», имеет значение «относящийся к вьюге, свойственный ей». При помощи суффикса -и- по варианту модели со значением «действие, связанное с перемещением атмосферных осадков, по отношению к снежной буре (явлению природы), при котором оно происходит», образован глагол *вьюжить*.

Кроме существительного *метелица*, со словом *метель* соотносятся синонимичные прилагательные *метелистый*, *метельный*, *метелевый* и глагол *метелить*, образованные при помощи суффиксов -ист-, -н-, -ев-, -и-. Прилагательные *метельный* и *метелевый* имеют общее значение «относящийся к метели»; значение «с метелями» объединяет прилагательное *метельный* с качественным просторечным прилагательным *метелистый*, которое имеет также значение «обильный метелями». Глагол *метелить* образован в областной речи по тому же варианту модели, что и глаголы *пуржить*, *вьюжить*.

С существительным *буря* (в значении «ветер») соотносятся три простых и три сложных слова (*бурюшка*, *бурный*, *буревой*; *буревал*, *бурелом*, *буревестник*). Образованное при помощи суффикса -юшк- существительное *бурюшка* имеет значение ласкательности. По моделям с суффиксами -ев-, н- и значением «относящийся к тому, сопровождаемый тем, что обозначено мотивирующим существительным», образованы прилагательные *буревой*, *бурный*. Словосочетанием *вестник бури* мотивировано образованное способом сложения существительное *буревестник* (птица, которая обычно появляется перед бурей, предвещает бурю). Во всех остальных словах с корнем -бур- произошла семантическая декорреляция, они не соотносятся со значением «ветер» [9].

Существительным *шторм* мотивируются существительные *штормик*, *штормяга*, *штормовка*, глаголы *штормить*, *штормовать* и прилагательное *штормовой*. При помощи суффиксов -ик-, -яг- образованы стилистически окрашенные лексемы *штормик* (разговорное, уменьшительно-ласкательное) и *штормяга* (просторечное, сильный шторм). По модели с суффиксом -ов- образовано прилагательное *штормовой*, имеющее следующие значения: относящийся к шторму, являющийся штормом; такой, какой бывает во время

шторма; применяемый во время шторма, предназначенный для борьбы со штормом; характеризующийся частыми штормами. При помощи суффикса -овк- образовалось существительное *штормовка* по варианту модели со значением «предмет одежды по отношению к условиям (погоде), при которых его носят.» Суффикс -и- выделяется в глаголе *штормить*, образованном по варианту модели со значением «находиться в состоянии, вызванном тем, что обозначено мотивирующим существительным». От этого глагола отличается лексическим значением и употреблением глагол *штормовать* (выдерживать, претерпевать шторм), образованный при помощи суффикса -ова-. (Ср.: *штормить* — быть очень бурным из-за шторма; о море, озере и под.)

Лексемы *штормовка*, *штормовать* можно мотивировать также прилагательным *штормовой* (штормовой костюм, штормовая одежда; выдерживать штормовую погоду). Заимствовано из голландского языка, как и слово *шторм*, существительное *штормтрап* (специальное). Оно легко разлагается на составные части *шторм-*, *-трап*, поскольку русским языком заимствованы оба слова (шторм, трап).

Самым производительным в рассматриваемой группе названий является существительное *ветер*. Оно соотносится с простыми и сложными словами, с существительными, прилагательными и глаголами, образованными суффиксальным, префиксальным, префиксально-суффиксальным, префиксальносуффиксально-постфиксальным способами и способом сложения. При помощи суффиксов субъективной оценки -ок-, -очек-, -иш- образованы существительные *ветерок* (уменьшительное), *ветерочек* (уменьшительное и ласкательное), *ветрище* (увеличительное; в просторечии сильный ветер). Также суффиксальным способом образованы стилистически окрашенные существительные *ветряк* (просторечное и областное), *ветрило* (устаревшее и в поэтической речи) — по вариантам моделей с суффиксами -як-, -ил- и значением «приспособление по отношению к природному явлению, с помощью которого оно функционирует, действует».

В словаре зафиксированы еще два стилистически окрашенных существительных с корнем ветр-: *ветрянка* (просторечное) и *ветряница* (просторечное и областное), второе значение которых адекватно значению лексемы *ветряк*. Эти существительные можно мотивировать двояко — существительным *ветер* и прилагательным *ветряный*. Первое значение слова *ветряница* — «сушильня, специальное место», 1-ое значение слова *ветрянка* — «болезнь». Логично было бы считать 1 и 2 значения существительных *ветряница*, *ветрянка* омонимичными: I ветряница — место на ветру, II ветряница — ветряная мельница; I ветрянка — ветряная оспа, II ветрянка — ветряная мельца. В пользу признания омонимии тот факт, что в современном русском литературном языке имеется прилагательное *ветряной* (ударение падает на окончание) и прилагательное *ветряный* (ударение на гласном корня). Образованы они при помощи одного суффикса -ян- по одной модели, но за каждой формой закрепилось определённое значение: *ветряной* — действующий, работающий при помощи ветра, техническое *ветряные двигатели* — двигатели, приводимые в движение силой ветра; *ветряный* — медицинское *ветряная оспа* — инфекционное заболевание.

При помощи суффикса -ов- по модели со значением «относящийся к тому, что обозначено мотивирующим существительным», образованы прилагательные *ветровой*, *ветровый*, имеющие следующие частные значения: «противодействующий тому, сопровождаемый тем, подвергнутый действию того, что

обозначено мотивирующим словом *ветер*». Образованное при помощи суффикса -ен- качественное прилагательное *ветренный* в своём основном значении синонимично прилагательному *ветровой* («сопровождаемый ветром ветрами»), в переносном употреблении имеет значение «легкомысленный». Только с переносным значением прилагательного *ветренный* соотносятся лексемы *ветренность*, *ветреник*, *ветреница*, *ветреничать*.

Стилистически нейтральный глагол *ветреть* (ударение на втором слоге) и просторечный глагол *ветренеть*, образованные при помощи суффиксов -е-, -ене-, тождественны по значению (становиться ветренным, о погоде). Значения варианта модели, по которому образованы эти глаголы, можно сформулировать следующим образом: «приходить в состояние, обозначенное мотивирующим существительным». Глагол *ветренеть* формально и семантически соотносится также с прилагательным *ветренный*.

Из просторечия проник в литературный язык глагол *ветреть* (ударение падает на первый слог), образованный при помощи суффикса -е- по варианту модели со значением «измениться под воздействием того, что названо мотивирующим существительным». Из-за стилистических различий нельзя считать просторечный глагол *ветреть* мотивирующим к стилистически нейтральным глаголам *выветреть*, *обветреть*. Можно полагать, что эти глаголы образованы от существительного *ветер* префиксально-суффиксальным способом (префиксы вы-, об-, суффикс -е-) по варианту модели со значением «подвергаться воздействию того, измениться под действием того, что обозначено мотивирующим существительным».

Также префиксально-суффиксальным способом (при помощи пристанок вы-, об-, про- и суффиксов -и-, -ива-) по варианту модели со значением «подвергать что-либо воздействию того, что обозначено мотивирующим существительным», образованы глаголы *выветрить*, *выветривать*, *обветрить*, *обветривать*, *проветрить*, *проветривать*. (Глаголы с суффиксами -и-, -ива- входят в видовую оппозицию). Перечисленные глаголы отличаются друг от друга лексическим значением и употреблением, например, *обветрить*, *обветривать* имеет значение «вызывать высыхание, погрубение кожи»; *проветрить*, *проветривать* — «очищать, освежать какое-либо помещение притоком свежего воздуха»; *выветрить*, *выветривать* — «действием ветра и других атмосферных явлений разрушать горные породы».

Словом *ветер* мотивируются глаголы *обезветрить* (совершенный вид), *обезветривать* (несовершенный вид), образованные префиксально-суффиксальным способом (приставка обез-, суффиксы -и-, -ива-) по варианту модели со значением «лишать действия того, что обозначено мотивирующим существительным». Префиксально-суффиксально-постфиксальная модель со значением «сопровождаться тем, что обозначено мотивирующим существительным», воплощена в членах видовой пары *разветриться* — *разветриваться* (приставка раз-, суффиксы -и-, -ива-, постфикс -ся). По-видимому, эти глаголы появились по аналогии к глаголам *разведриться*, *разведриваться* (мотивирующее слово *вёдро*). Об этом свидетельствует то, что первое значение глаголов *разветриться*, *разветриваться* (становиться солнечным, проясняться при ветре) синонимично значению глаголов *разведриться*, *разведриваться* (после дождя, ненастья становиться ясным, ведренным; проясняться). Второе значение глаголов с корнем ветр- «делаться ветренным».

По модели с приставкой без-, суффиксом -и- и значением «отсутствие того, что обозначено мотивирующим существительным», образована лексема *без-*

ветрие. При помощи приставки *за-* и суффикса *-и-* образовано существительное *заветрие*, обозначающее «место, защищенное от ветра». При помощи приставок *без-, за-, над-, под-* и суффикса *-енн-* от слова *ветер* по модели с общим значением «относящийся к тому, что обозначено мотивирующим существительным», образованы прилагательные *безветренный, заветренный, наветренный, надветренный, подветренный*. Лексическое значение прилагательных соответствует лексическому значению предложно-именных конструкций *без ветра, за ветром, на ветер, под ветер*. Указанные прилагательные находятся в отношениях синонимичности. Тождественны по значению (обращенный туда, куда дует ветер) прилагательные *наветренный* и *надветренный*, это значение имеет также лексема *подветренный* (второе значение — расположенный со стороны, в которую дует ветер; испытывающий на себе действие ветра). В первом значении (защищенный от ветра) прилагательное *подветренный* синонимично прилагательным *заветренный, безветренный*. Качественное прилагательное *безветренный* имеет также значение «тихий, спокойный, без ветра».

Словосочетаниями *улавливатель ветра, устойчивость по отношению к ветру, станция по использованию силы ветра* мотивированы образованные способом сложения отвлеченные и конкретные существительные *ветроустойчивость, ветроулавливатель, ветростанция*. Способом сложения в сочетании с нулевой суффиксацией образованы существительные *ветровал, ветролом, ветромер, ветроçёт, ветрогон* (в состав мотивирующих словосочетаний входит существительное *ветер* и глаголы *валить, ломать, мерить, гонит, гнать*). Стилистически окрашенное (областное) слово *ветровал* и межстилевое слово *ветролом* тождественны по значению (поваленный ветром лес, вырванный бурей с корнем). Это же значение (поваленные или поломанные бурей деревья) отмечалось в существительном *бурелом*. Обозначают конкретный предмет (прибор для измерения силы, направления ветра) употребляемые в профессиональной речи существительные *ветромер* (метеорологическое) и *ветроçёт* (авиационное). Существительное *ветрогон* только во втором значении (техническое — ветряной двигатель) соотносится с основным значением (движение слоев воздуха) слова *ветер*.

Словосочетанием *непроницаемый для ветра* мотивируется адекватное ему по значению прилагательное *ветронепроницаемый*, образованное способом сложения. Способом сложения (в сочетании с суффиксацией, суффикс *-ов-*) образовано также снабженное пометой «техническое» существительное *ветросиловой* (мотивирующее словосочетание — действующий *силою ветра*).

Таким образом, в современном русском литературном языке с названиями ветра семантически и формально соотносится немногим более 100 (106) слов. Первое место по участию в словопроизводстве занимает лексема *ветер*, от нее образовано 45% всех зафиксированных в словарях слов. Названиями ветра мотивируются слова разных частей речи: прилагательные, существительные, глаголы. В количественном отношении преобладают прилагательные, они составляют около 50% (из 106 слов — 52 прилагательных), далее следуют существительные (около 30%—31 слово), на последнем месте глаголы (около 20% — 22 слова). Среди способов словообразования, по которым образованы рассмотренные мотивированные лексемы, первое место занимает суффиксальный способ (71 слово), на втором месте префиксально-суффиксальный способ (18 слов), на третьем — сложение (15 слов), только 2 глагола образовано префиксально-суффиксально-постфиксальным способом.

Больше всего суффиксальных прилагательных образовано при помощи суффиксов -н-, -ов-, -ев- (буранный, муссонный, пассатный, самумный, бурный, суховейный, ураганный, шквальный, циклонный, антициклонный, сиверный, выюжный, метельный, фёновый, золовый, зюйдовый, остовый, зюйд-вестовый, зюйд-остовый, норд-остовый, нордовый, норд-вестовый, норд-норд-вестовый, норд-норд-остовый, штормовой, ветровой, ветровый, смерчевой, штилевой, вихревой, метелевый, буревой). Всем указанным прилагательным свойственно значение «относящийся к тому, что обозначено мотивирующим существительным». Как уже отмечалось, некоторые из перечисленных прилагательных, кроме этого значения, имеют качественное значение «сопровожаемый или изобилующий тем, что обозначено мотивирующим словом» (например, выюжный, метельный). Последнее значение зафиксировано у прилагательных с суффиксом -ист- (выюжистый, метелистый, пуржистый, шквалистый) и у единственного прилагательного с суффиксом -лив- (*выюжливый*). Суффиксы -ян-, -ен- зафиксированы только в прилагательных, мотивированных словом *ветер* (ветряный, ветряной, ветренный). В двух словах (циклонический, антициклонический) воплощен суффикс -ическ-, только в одном слове — -альн- и -к- (антициклональный, сиверкий). Префиксально-суффиксальным способом образовано всего 5 прилагательных, все они мотивированы словом *ветер* (безветренный, заветренный, надветренный, наветренный, подветренный). Лексемами *ветер* и *вихрь* мотивируются прилагательные *ветронепроницаемый*, *ветросиловой*, *вихреобразный*, образованные способом сложения.

Среди существительных, мотивируемых названиями ветра, также преобладают суффиксальные. Тожественны по значению мотивирующим словам *сивер*, *метель* существительные с суффиксами -к-, -иц- *сиверка*, *сиверко*, *метелица*. При помощи суффиксов -ушк- (-юшк-), -ок-, -ек-, -очек-, -ик- образованы существительные со значением ласкательности и уменьшительности *бурюшка*, *ветерок*, *вихорёк*, *ветерочек*, *штормик*. В просторечии образованы и употребляются в значении «сильный ветер», «сильный шторм» существительные с суффиксами -иш-, -яг-: *ветрище*, *штормяга*. В нейтральном стиле лексема *ветрище* имеет значение увеличительности. Препятствием к образованию слов со значением уменьшительности, ласкательности от названий ветра может служить наличие количественного признака в их значении. Не употребляется в современном языке слово *выюжка* (уменьшительное), приведенное в семнадцатом словаре (зафиксировано оно в словаре Нордстета. 1780 г.). Названиями ветра *зюйд-вест*, *шторм* мотивированы названия одежды *зюйдвестка*, *штормовка*, образованные при помощи суффиксов -к-, -овк-. Лексемой *ветер* мотивируются существительные, обозначающие приспособление, конкретный предмет (*ветряк*, *ветрило*), место (*ветряница*), болезнь (*ветрянка*). Только двумя словами (буря и ветер) мотивируются все сложные существительные. По значению эти сложные существительные делятся на группы: 1. названия ветра (буревал, бурелом), 2. названия деревьев, леса (бурелом, ветровал), 3. названия приспособлений, приборов (ветромер, ветроучёт, ветрогон (во втором значении), ветроулавливатель), 4. название птицы (буревестник), 5. отвлеченное существительное (ветроустойчивость), 6. название учреждения (ветростанция).

Префиксально-суффиксальные существительные *заветрие*, *завихрение*, *безветрие* соотносятся с лексемами *ветер* и *вихрь*. Все три существительных имеют разное значение: *заветрие* обозначает «место», *завихрение* — «отвлеченное действие», *безветрие* — «состояние».

Итак, можно сделать вывод, что круг значений существительных, мотивированных названиями ветра, довольно широк. От существительного *ветер* (в переносном значении) образовано название лица *ветрогон*.

В одинаковом количестве глаголов воплощены суффиксальные и префиксально-суффиксальные модели. Больше всего глаголов образовано при помощи суффикса -и-: *выюжить*, *метелить*, *пуржить*, *вихрить*, *штормить*. Все пять глаголов несовершенного вида, непереходные, только глагол *вихрить* может быть переходным и непереходным. Этим глаголам свойственно значение «иметь место, происходить (о явлении природы)».[10] Более конкретно значение можно сформулировать так: «действие, связанное с перемещением слоев воздуха, по отношению к способу перемещения, к атмосферному явлению». В единичных глаголах воплощены суффиксы -ева-, -ова-, -ене-: *штилевать* (стоять, не двигаясь, из-за *штиля*). О судне), *штормовать* (выдерживать, претерпевать *шторм*), *ветренеть* (становиться *ветреным*). Последнему глаголу синонимичен глагол *ветреть*. При помощи суффикса -е- (безударного) в просторечии образован глагол *ветреть* (сохнуть, просушиваться на ветру). Глагол *штилевать* двувидовой. Все остальные бесприставочные глаголы, образованные от названий ветра, несовершенного вида. Многие глаголы относятся к безличным — *выюжить*, *пуржить*, *метелить*, *ветреть*, *ветренеть*, *штормить*.

Префиксально-суффиксальным способом образовано 10 глаголов, в том числе 4 видовые пары: обезветрить, обезветривать, выветрить, выветривать, проветрить, проветривать, обветрить, обветривать; только совершенного вида глаголы выветреть, обветреть. Все указанные глаголы мотивированы одним словом — *ветер*. Этим же словом мотивированы глаголы *разветриться*, *разветриваться*, образованные префиксально-суффиксально-постфиксальным способом. Большинство зафиксированных в словаре глаголов соотносится со словом *ветер* (15 из 22).

Среди производных второй и третьей ступени, зафиксированных в словаре, также преобладают слова с корнем ветр.- Больше всего отглагольных образований: приставочные глаголы *проштилевать*, *запуржить*, *завихриться*, *завыюжить*, *попроветрить*, *попроветриться*, возвратные глаголы *вихриться*, *выветреться*, *выветриться*, *выветриваться*, *обветриться*, *обветриваться*, *проветриться*, *проветриваться*, отвлеченные существительные с суффиксом -ниј- *выветривание*, *обветривание*, *проветривание*, *штилевание*, с суффиксом -е- *мо-е-сть* *проветриваемость*, прилагательные *выветрелый*, *обветрелый*, причастия, перешедшие в прилагательные, *выветренный*, *обветренный*. Прилагательными мотивированы отвлеченные существительные с суффиксом -ость- (*безветренность*, *выветрелость*), наречия и предикативные слова на -о: *безветренно*, *ветрено*, *выюжно*, *сиверко*. От существительного *ветрогон* образовано прилагательное *ветрогонный*.

В целом названия ветра и образованные от них слова представляют собой замкнутый, ограниченный круг лексики, мало пополняющийся новообразованиями. На основании данных словаря-справочника «Новые слова и значения» можно сделать вывод о том, что рассмотренный класс слов пополняется за счет лексем, пришедших в литературный язык из говоров (*запуржить*, *верховик* — в первом значении — «верховой ветер»-), и за счёт новообразований в литературном языке (метелевый, ветронепроницаемый). В разговорной речи появилось новое значение «странность, необычность в мыслях; фантазия» у существительного *завихрение*.

ПЕРЕЧЕНЬ СНОСКОК

[1] Аналогичное мнение высказывает Н. К. Демьяненко, которая относит слова типа *дождь, ветер, землетрясение* к конкретно-отвлеченным существительным. (Лексико-грамматические разряды имен существительных в современном русском языке. АКД. Днепропетровск, 1972, стр. 8).

[2] В определении семантических признаков опираемся на данные семнадцатитомного словаря.

[3] Несовпадающие семантические компоненты «характер ветра» (метель — сильный ветер порывами, вьюга — сильный ветер) и «характер движения снега» (метель — снег движется в одном направлении, вьюга — снег кружится в воздухе) в значении слов *метель* и *вьюга* отмечает С. Н. Муране (Моносемантические слова в словарном составе современного русского языка. АКД. Ленинград, 1972, стр. 15).

[4] О регулярной многозначности см. в статье Ю. Д. Апресяна «О регулярной многозначности». («Известия АН СССР». Серия литературы и языка. 1971, вып. 6, т. XXX, стр. 509—522).

[5] На способность названий явлений природы развивать переносные количественные значения обращает внимание также Г. И. Мишурова (Существительные с количественным значением в современном русском языке (семантическая характеристика). АКД, Л. 1969, стр. 17).

[6] О суффиксах стилистической модификации см. в книге «Грамматика современного русского литературного языка». Изд. «Наука», М., 1970, стр. 138—142.

[7] Мотивированные существительные с вторичным значением *ветра* здесь не рассматриваются, так как в них значение ветра могло появиться в результате переноса названия.

[8] Глагол *полночищать* соотносится не со значением «ветер», а с другим значением слова *полночник*.

[9] См. об этом: А. Н. Тихонов. Проблемы составления гнездового словообразовательного словаря современного русского языка. Самарканд, 1971, стр. 226.

[10] Грамматика современного русского литературного языка. Изд. «Наука». М., 1970, стр. 231.

DIE BENENNUNGEN DES WINDES UND DIE DURCH SIE MOTIVIERTEN WÖRTER IN DER HEUTIGEN RUSSISCHEN LITERATURSPRACHE

von Sz. M. Vassiltschenko

Den Gegenstand unserer Untersuchung bilden die unilexämischen Ausdrücke „Bewegung der Luftschichten“ und „bewegliche Luftströmungen“ bzw. die durch sie motivierten Wörter. In dem 17 Bände umfassenden „Wörterbuch der heutigen russischen Literatursprache“ gibt es über 70 festgelegte Lexeme für die Benennung des Windes. Wegen der Vielfältigkeit ihrer semantischen Eigenschaften unterscheiden sich diese auch in ihrer Bedeutung voneinander. Die Unterschiedlichkeit der semantischen Paare lässt sich mit dem Eindringen der stilistisch bereicherten Benennungen in die literarische Sprache erklären und damit, dass es in der russischen Sprache viele aus Fremdsprachen übernommene Ausdrücke gibt. (Die Lehnwörter machen fast die Hälfte der von uns untersuchten Benennungen aus.) Etwas mehr als 50% vertreten die Wörter mit einer Bedeutung. Es ist auch ein Übergang der Benennungen in Substantive mehrfacher Bedeutung verschiedenen Typs festzustellen. Über die Hälfte der gesamten Benennungen „Wind“ sind nicht motiviert. Die motivierten Wörter sind mittels suffixaler, präfixo-suffixaler Bildung bzw. durch Zusammensetzungen entstanden, in der Regel aufgrund eines inproduktiven Modells. Zirka die Hälfte der untersuchten Wind-Benennungen sind durch das Fehlen der Derivat-Beziehungen charakterisiert. Aufgrund eines motivierten Wortes (meistens ist es ein Adjektiv) sind 17 Wind-Benennungen verzeichnet. Eine ganze Reihe der Benennungen des Windes steht im Ableitungsverhältnis zu 2, 3, 4, 5, 6 bzw. mehr Wörtern. Die meisten motivierten Wörter (45% der untersuchten Wörter) steht in Derivationsbeziehung zum Worte Wind.

НАЗВАНИЯ ВЕТРА И МОТИВИРОВАННЫЕ ИМИ СЛОВА В СОВРЕМЕННОМ РУССКОМ ЛИТЕРАТУРНОМ ЯЗЫКЕ

С. М. Васильченко

Объектом исследования являются однолексемные названия «движения слоёв воздуха», «движущегося потока воздуха», и мотивированные ими слова. В семнадцатитомном «Словаре современного русского литературного языка» зафиксировано более 70 лексем — названий ветра. Значения многих лексем отличаются друг от друга различным набором семантических признаков. Наличие семантических дублетов можно объяснить проникновением в литературный язык стилистически окрашенных названий и проникновением в русский язык заимствований из других языков (заимствования составляют почти половину всех рассмотренных названий ветра). Немногим более 50% составляют моносеманты-однозначные названия. Устанавливаются типы переноса названий в многозначных существительных. Около половины всех названий ветра не мотивировано. Мотивированные названия ветра образованы суффиксальным, префиксально-суффиксальным способом и способом сложения — в основном по непродуктивным моделям. Примерно 50% рассмотренных названий ветра характеризуется отсутствием деривационных связей (не имеет производных). По одному мотивированному слову (чаще всего это прилагательное) зафиксировано от 17 названий ветра. Ряд названий ветра находится в деривационной связи с двумя, тремя, четырьмя, пятью, шестью и более словами. Больше всего мотивированных слов находится в деривационной связи со словом ветер (45% всех рассмотренных слов).

III. PEDAGÓGIA ÉS LÉLEKTAN

GONDOLATOK AZ ESZTÉTIKAI MEGISMERÉS PSZICHOLÓGIAI TERMÉSZETÉRŐL

Írta: BALOGH TIBOR

Problémafelvetés

Mielőtt részletesen kifejtendő tárgyunkra térnénk, vissza kell vennünk a címbeli ígértből: nem jellemezzük teljes egészében az esztétikai megismerést, annak csak egy fragmentumáról, a műalkotások (közelebbről az epikus műalkotások) megértéséről írunk.

Az esztétikai megismerés, vagy visszatükrözés* sokak szerint a leglényegibb vonása a művészetnek, s ez a vonás lényegi a műalkotást elsajátító számára is. Ennek a felfogásnak a hívei a lukácsi esztétikából kiindulva állítják, hogy a művészet lényegét a visszatükröző-megismerő funkcióban kell látnunk. (Vö. pl. BÓNA és mtsai, 1970. 66—89. VITÁNYI, 1973. 6.)

Véleményünk szerint a lukácsi felfogást ki lehetne egészíteni TAMÁS koncepciójával, mely szerint a költészetnek — s általánosabban, szélesebb körű felfogásban: a művészetnek — „épp a legfőbb, a legközpontibb funkciója ... ,a sajátos' gyönyörködtetés, mely nem más, mint az *esztétikai* állapot megteremtése, s mely a *maga* egészében nem vezethető le a felsorolt funkcióknak — valóságmegismertetésnek, önkifejezésnek, kommunikációnak stb-nek — egyikéből sem”. (TAMÁS, 1972. 20.) Ez a sajátos gyönyörködtetés pedig szerintünk azért valósulhat meg, mert a műalkotások is hivatva vannak az aktív esztétikai szemlélet igényét kialakítani és kielégíteni. Ebben az aktív esztétikai szemléletben „a szabadság-szükséglet szimbolikusan kielégül”. (GARAI, 1962. 501.) Ilyen módon a *műalkotások funkciójának* meghatározásakor a gyönyörködtetés és a szabadság-szükséglet szimbolikus kielégítése mellé sorolva beszélhetnénk a visszatükrözés szerepéről, fontosságáról.

Kérdés: nem lehetne-e a meghatározást tovább árnyalni azzal, hogy az általunk másutt javasolt magasabb szintű egyensúlyi-egyensúlytalansági állapot (és törekvés) kialakulásával is jellemeznénk a műalkotások befogadását, s így a műalkotások funkcióját is. Ennek a magasabb szintű egyensúlyi-egyensúlytalansági állapotnak (és törekvésnek) az ismertetőjegyeit a pszichológiai sajátosságok leírásával adhatnánk meg; a *gyönyörködtetés*, a *szimbolikusan kielégülő szabadság-szükséglet* is igényelné a pszichológiai jellemzést, — ezzel pedig (a felsorolt kategóriákat, jelenségeket összefüggésbe hozva a *visszatükrözéssel*) lépést tehetnénk a műalkotások elsajátításának komplex pszichológiai leírása felé.

Dolgozatunkban a megértést vizsgálva egy epikus műalkotás tartalmának és mondanivalójának a megfogalmazását kértük a kísérletben résztvevőktől.* Egy partikulárisabb, részletszerűbb-részletezőbb, és egy totálisabb, egységesebb elkülönítését és visszaadását kértük tehát; s ezt a kérést kíséri és árnyalja a többi feladat.

* Nem elemezzük azt a kérdést, hogy a két fogalom tartalma és jelentése teljesen azonos-e, dolgozatunkban azonosnak vesszük.

* Értelmezésünk szerint az epikus mű életjelenséggént felfogott eseménysora a mű *tartalma*, s a mélyebb jelentés a mű *mondanivalója* — „eszmei mondanivalója”.

A szokásos problémátörténeti részletezés alól felment bennünket ERŐS (1973.) tanulmánya, amely hozzánk némileg hasonló módon vizsgálja a műalkotások elsajátítását. Itt a téma magyar és nem-hazai szakirodalmának vázlata is megglehető. Ezért mi csak a számunkra legfontosabb munkát említjük, GARAI (1972) fejtegetését. Tulajdonképpen az ő megértés-definícióját elfogadva építettük fel dolgozatunkat.

Eljárások

GARAI szerint a műalkotások megértésekor az érzéki anyag tudatosul, s ebbe a tudatosuló érzéki anyagba épül bele külön nem tudatosuló módon a jelentés, a maga eszmei voltaival.

Ez a definíció — ha igazán konzekvensen értelmezzük — a vigotszkiji szkepszishez juttat. Hiszen ha a jelentés nem tudatosul, igaz: „Természeténél fogva az esztétikai élmény lényegét és lefolyását tekintve érthetetlen és rejtett marad a szubjektum számára. Soha nem tudjuk és nem értjük, miért tetszett meg nekünk ez vagy az a mű. Mindaz, amit kigondolunk hatásának magyarázatára, későbbi kiagyalás, a tudattalan folyamatok nyilvánvaló racionalizálása. Maga az élmény lényege viszont rejtélyes marad számunkra.” (VIGOTSKIJ, 1968. 41.) Az ábrázoló művészetek esetében (az epikus irodalom is idetartozik) a műalkotás elsajátítója az epikus alkotás szavait, szókapcsolatait képkeltő funkciójukban fogja fel. Ezek a hatásosan szervezett képek képzetkeltő erejűek, s az esztétikai „indítású” képzetek tudatos érzéki felfogásakor a műélvező a jelentést külön nem mindig tudatosuló módon éli át. A szókapcsolatok által létrehozott kép tárgyra utaló, s noha önálló jelentése van, érzékisége, s az ehhez kapcsolódó hangulati velejáró a „fontosabb”. Ez a valóság-ábrázoló kép (általában „másodlagos egyéni”, olykor „elsődleges egyéni képzet”) az emlékező- és fantázia-tevékenység által válik összetettebbé, világosabbá: képzetté („általános képzetté”). (Vö. NYÍRÓ, 1971.)

A műalkotásban az optikai, az akusztikai és egyéb érzéki benyomást kialakító szavak, a semmiféle érzéki benyomást kialakítani nem tudó szavak, szókapcsolatok felsorolásuk szerint csökkenő arányban alkalmasak a képszerűen részletes megjelenítésre — képzetkeltő ereje azonban valamennyinek lehet. (TAMÁS, 1969.)

A műalkotásban szereplő szavak, szókapcsolatok képzetkeltő erejének hatására a művet elsajátító személyiség az érzékiség által nyert anyag feldolgozásakor egységesítésre törekszik, s anélkül, hogy figyelne rá: beépíti a jelentést az érzéki anyagba. Ahhoz, hogy a jelentés bonyolultabb változata, a totális jelentés harmonikusan beépüljön az érzéki anyagba, s hogy a személyiség megértse a totális jelentést — e kettő összefügg — minél teljesebb valóságelsajátítás szükségeltetik. Az emberiség, az osztály vagy réteg, az egyén ideológiai-erkölcsi, politikai és pszichológiai tartalma feltétlenül kapcsolatban van a haladást megvalósító, vagy keresztező társadalmi mozgalommal. A műalkotás elsajátítója ezeket csak a társadalmi mozgalomban valamilyen módon való tevékeny részvétel által érezheti ki, élheti át. Ez az aktuális életkor szintjén azt jelenti, hogy az életkornak megfelelő valóságismeret elengedhetetlen feltétele a mű megértésének.

Elgondolásunk szerint az általunk adott feladatok utólagos, racionalizált válaszokban realizálódtak: azt tanulmányoztuk, ami a műalkotás érzéki anyagából visszavehető — a kérdéssel kényszerített *jelentés* keresését. A kérdésességét az indokolja, hogy az irodalomoktatás nem mond le a műalkotások tartalmának és mondanivalójának a megfogalmaztatásáról, reprodukáltatásáról.

Egy epikus műalkotás megértéséről adnak számot a kísérleti személyek, s fogalom- és ítélet alkotásuk műalkotásra utaló ugyan, ám mindennapi szintű*.

A kísérletünkben elsajátításra felkínált mű JÓZSEF ATTILA: *Öngyilkosság?* című epikai műve volt. (*Összes Művei, IV. k.*, Sajtó alá rendezte FEHÉR E., SZABOLCSI M., Ak. K., 1967, 24—27.)

A rövid terjedelmű írás próza volta miatt „elűt” JÓZSEF ATTILA életművétől. Ebben az 1935-ben írt művében JÓZSEF ATTILA élményeit felelevenítve alkotja újjá gyermekora világát. Ismert nevű költő általában ismeretlen műve, amely a szeretet- és önállóságigény kifejezője. Megmutatja az apa nélkül maradt családban a legkisebb gyerek helyzetét, s noha kilenc éves gyerekről szól, feltételezésünk szerint sok motívuma alkalmas lehet ítéletekben is kifejeződő azonosulásra.

E mű kiválasztásánál szempontjaink a következők voltak: rövid terjedelmű epikus alkotás legyen, ismert szerző (nem középiskolai anyagként ismert) ismeretlen műve; a mű hőséneke világa ne legyen teljesen idegen a tanulóknak, de tartalmazzon a mű „nehezebben érthető” mozzanatok is. A partikuláris és a totális jelentés távolsága kicsi legyen.

JÓZSEF ATTILA általánosan — s a szegedi tanulók esetében az átlagosnál (helyi vonatkozásai miatt) jobban — ismert volta miatt megfelelt szempontjainknak. *Öngyilkosság?* című műve pedig — véleményünk szerint — értékes anyagául szolgálhatott a kísérletnek.

Kísérletünket a szegedi Ságvári Endre Gyakorló Gimnázium II. c osztályában végeztük az 1972/73-as tanévben. A hospitálások és a gyakorló tanítás során szerzett tapasztalataink szerint jó kontaktust alakítottunk ki az osztállyal, s más jellegű vizsgálódásunk is őszintének ható érdeklődés közepette, a tanulók által figyelemmel kísérve zajlott le. A kérdéseinkre adott válaszok is őszintének fogadhatók el. A magyar nyelvből és irodalomból előírt tanítási gyakorlatot az első félévben, 1972-ben végeztük el, ez a vizsgálat a második félév elején, egy „semlegesebb órán”, osztályfőnöki órán zajlott le. A kísérletet indirekt módon készítettük elő: gyakorló tanításunk folyamán megismertettük a tanulókkal a műalkotás rétegzettségének fogalmát, felhívtuk figyelmüket a tartalom, az eszmei mondanivaló fogalmak jelentésére. Ezekre következett — több hetes kihagyással — a kísérlet; a kísérleti órán semmiféle irodalomelméleti vagy -történeti információt nem adtunk.

Az osztály létszáma 25 fő. A 25 főből 18 fiú, 7 lány. Életkori átlaguk 15 év. Az osztály tanulmányi átlaga az 1972/73-as tanév első félévében 3,24 volt. A magyar irodalmi osztályzatok osztályátalaga 3,24 volt. Az osztály tanulóinak többsége kialakulatlan érdeklődésű, a tanulók figyelme nehezen leköthető, elkalandozik. Az osztály általános tagozatú tanterv szerint dolgozik.

A gyenge tanulmányi eredményt néhány tényező legalábbis kompenzálta: az osztály nyílt, barátságos légkörű, mindenféle nem hivatalosan iskolai munkába jól bevonható volt.

Munkájuk, viselkedésük során megnyilvánuló rokonszeny-ellenszeny válaszaik arról tanúskodnak, hogy a tanulók a közvetlenséget, a határozottságot, a nyíltságot értékelik a leginkább. Érdeklődésük, reagálásuk mindenféle szerepjátszástól mentes.

A vizsgált aktuális személyiségek KELEMEN (1966) jelölése szerint a *középiskolás korú személyiség* terminus technicussal jelölhetők. Domináns élettani folyamatuk a serdülés, specifikumaik közül a legfontosabb az álmodozás, az illuzionált

* Mindennapin a lukácsi tudományos és művészi (esztétikai) szint mellé harmadiknak felvett szintet értjük. (LUKÁCS, 1965., 9.)

világ, a szexualitás, s főként a gondolkodás — vélemény-alakítás — tervezés dominanciája. Az önállósulási vágy, a kritikai hajlam gyakran megváltoztatja családi, iskolai, s általánosabban társadalmi viszonyait. Ebben az életkorban a környezettel való összehangolódási állapot és törekvés néha ideiglenesen megszűnik, felfüggesztődik. A logikai jellegű emlékezés és tanulás csak fragmentumaiban jelentkezik. Megfigyelhető a vitatkozó kedv és az igazságkeresés végletes erőssége is; a sokszor ellentétes tendenciájú komponensek ellentmondásos szemléletmóddá, életvitellé szerveződnek (szerencsés esetben csak) ideiglenes jelleggel.

Az általunk vizsgált tanulók irodalmi érdeklődése alapvető egyezést mutatott hasonló életkorúakat hasonló jelleggel vizsgáló munkák eredményeivel. (Ennek ismertetésétől eltekintünk.)

Az osztályfőnöki órán felolvastuk a JÓZSEF ATTILA-művet; a felolvasással párhuzamosan a sokszorosított szöveget tanulmányozhatták a tanulók, így a mű hallott és olvasott módon is eléjük került. A fölolvasással végezve, szétszortottuk a kérdőíveket. A kérdőív nem tudakolta a tanuló nevét, csak a fiú-lány rész megfelelő tagjának aláhúzásával kellett nemüket jelölniök.

Kérdéseink a következők voltak:

A mű melyik mozzanata tetszett a legjobban?

Hogyan foglalnád össze röviden a mű tartalmát, mondanivalóját?

Milyen hatást váltott ki belőled a most megismert rövid írás?

Jellemezd röviden a mű hőseit!

Értékesnek, vagy értéktelennek tartod-e a művet? Miért? Ha úgy véled, vannak, írd le értékeit!

(Hely hiányában az ötödik kérdésre adott válaszok ismertetésétől eltekintünk.)

Eredmények

1. A feltett öt kérdés közül az elsőben általánosabban arra voltunk kíváncsiak, hogy a mű melyik motívuma ragadta meg legjobban a tanulók érdeklődését. A mű rétegeire azért kérdeztünk rá, hogy megállapítsuk: el tudják-e ezeket a rétegeket különíteni. (El tudják-e tehát különíteni pl. az akusztikai, grammatikai, képi réteget, a képi rétegen belül a cselekményt és alkotóelemeit stb.)

Erre a tanulók közül senki nem vállalkozott; annál tanulságosabb a motívum-preferálás. Az anyai szeretet megnyilvánulása, és az elképzelt halál utáni anyai szeretet kapta a legtöbb választást, összesen 11-et. „Az, amikor a mamája felvette az ágyról és a konyhában lefektette, begyújtott, és herbateát főzött neki.” —2—* „Amikor már megitta a „lúgkövet”, maga előtt látta a halála utáni szeretetet, amely körülvette és amelyre annyira vágyott. Hiszen akkor volt a legboldogabb. Attila, amikor édesanyja lefektette, de előtte felvette a karjába.” —24—

A keményítő ivás — feloldás 5, a keményítő ivás — bűnhődés mozzanata 1 választást kapott. „Az, amelyik részben Attila keményítőt iszik. Talán ezt a véleményem indokolni is kell. Azt a fájdalmat, amit Attila akkor érzett, hogy őt nem szereti senki, mi ma már meg nem érthetnénk. S mikor az anya megjelenik, szinte feloldást hoz magával, hisz megmutatja Attilának, hogy habár valaki a szeretetét nem mutatja, úgy is szeret.” —5—

* A sorszámozott tanulói válaszok a tanulók nemét is jelölik. A 25 tanuló közül az első hét lány, a többi fiú; tehát a számok előtt álló válaszok hétnél nagyobb érték esetében fiútól, hét, illetve kisebb érték esetében lánytól származnak.

A nővéri önkény elleni, a testvéri pofon miatti lázadás, az önállósulási vágy megnyilvánulása 5 szavazatot kapott. „Az a mozzanata, amikor Jolán pofonvágja Attilát, és a közvetlenül utána lejátszódó események, Attila dühkitörése.” — 10 —

A „haldoklás” észre nem vétele miatti düh 2, a családi helyzet (általában) 1 s szavazatot kapott. Az előbbire: „Az a rész, amikor József Attilának nem a keményítő által kiváltott hatás, hanem a nemtörődömség fáj a legjobban. Hiába tettette a rosszullevet, nem figyelt rá senki, ezért felhívta magára a figyelmet, hiszen csak úgy édes a bosszú, ha érezzük a hatását.” — 11 — Az utóbbi: „A család tagjainak a bemutatása: a helyzetüket optimistán felfogó gyerek képe, és a gyerek butaságának, naivságának bemutatása.” — 4 —

2. A második feladat megoldásainak ismertetése bonyolultabb. A kérdés itt is kettős volt: a mű tartalmának és mondanivalójának összefoglalását kértük, arra is kíváncsian, hogy hányan vállalták mindkét feladatot, s akik csak az egyiket vállalták, vajon melyiket választják?

Az eszmei mondanivaló (a totális jelentés) megállapításához többnyire elvont gondolkodásra, és beleélő képességre van szükség.

BARANYAI (1959) átvitt értelmű szavak felfogását vizsgálva a következőket írja: „minél konkrétabb az iniciális jelentés, annál inkább sikerül az átvitt értelmének megragadása. ...Az áttételnél mindig az a nagy kérdés, hogy az iniciális jelentésben foglalt tartalomhoz, vagyis egy folyamathoz, dologhoz, mozgáshoz stb.-hez hasonló valami felmerül-e a tudatban. Az alacsonyabb színvonalú iniciális jelentések valóságbeli vonatkozásokkal, élénk színeikkel, a közvetlen benyomás idézésével, annyira intenzíven éreztetik a folyamat, dolog, minőség stb. jellegét, hogy az ezekhez hasonlót közel hozzák a tudathoz, tehát könnyebben tevődnek át; pl. a „keserű” pregnánsan idéz egy érzékleti benyomást, egy ehhez hasonló valami ezért könnyebben prezentálódik, mint pl. az „átítatja” jelentéséhez valami hasonló történés-jelentés.” (128) A szerző szerint az átvitt értelmezés 14 éves korban általában kialakul, ám jónéhány szó elvont jelentésének a tolmácsolásával még a 18 évesek zöme is adós marad.

Az általunk vizsgált tanulókra a mindennapi ítélet- és fogalomalkotás jellemző. Ezt a fajta fogalom- és ítéletalkotást a JÓZSEF ATTILA-mű implikálja: a partikuláris és a totális jelentés ebben az esetben ugyanis kis distanciával elkülönülő.

Mi tehát — BARANYAI vizsgálataiból kiindulva — azt állítjuk, hogy *minél kisebb a partikuláris és a totális jelentés távolsága a műalkotások esetében, sokszor annál nehezebb a kétféle jelentés elkülönítése, s különösen a totális jelentés visszaidása.*

A vizsgált tanulók közül senki nem érezte meg a mű iróniáját, azt az írói fogást, ahogy a felnőtt írja le saját kilenc éves tetteit. Nem tudatosult a tanulóknál az író azonosulás — nem azonosulás dialektikus megoldása. A reflektáló (többnyire zárójellel jelölt részek) nem kaptak kellő említést a válaszokban. Ezek nélkül véleményünk szerint nem lehet adekvátan megfogalmazni az *Öngyilkosság?* totális jelentését.

Az eszmei mondanivaló (totális jelentés) megfogalmazásával nyolcan próbálkoztak — két lány, hat fiú —, a többiek a mű tartalmát ismertették. A nyolc próbálkozás közül a két legjobbat idézzük. „A mű József Attila gyermekkorának egy részletét mutatja be. Megtudjuk, hogy a költő nagyon szereti édesanyját. Szegénységüket is megismerjük, és azt, hogy József Attila nem érzi szegénységüket, és hősnek érzi magát, hogy fát lop a kiserdőből. Mondanivalója: József Attila jellemét ismerjük meg, hogy érzékeny, makacs.” — 1 — „A fiú nyomorban, szegénységben élt, habár ezt gyakorlatilag nem, nagyon érezte. De lelkieken, a szeretetben kielégületlensége végül is az öngyilkosság gondolatát fogalmazta meg benne. És amikor elcsattant

a két pofon, amely — úgy érezte — végleg megölt benne minden szeretetet, érdeklődést, meg akarta ölni magát. És ha ezt nem teszi, talán sohasem értette volna meg az igazi tragédiát.” —24—

Azt a kis különbséget, ami véleményünk szerint igazából a totális jelentés többlete, egyik válaszoló sem említi. Ám a másodikként idézett, szerencsésebb megfogalmazású válasz tartalmazza azt az érdekes állítást, mely szerint az író az igazi tragédiák megértésére és kifejezésére bizonyos fokig predesztinálta ez a gyermeki történet. A tanulók tudták, hogy JÓZSEF ATTILA a mű szerzője, s ez többségük válaszaiba kimutathatóan belejátszott. Egyikük — suta módon — megemlíti a sikeres öngyilkosságot is. „Nemcsak a társadalomban volt rossz sorsa, még a családban is bántották. Ezért követte el ezt az öngyilkosságot, ami nem sikerült. A következő azonban már sikerült, a vonat elé vetette magát, és az könyörtelenül a nyakára ment.” —21— Legelső kérdésünkkel ellentétben a válaszok itt nem korlátozódtak a családi szférára. A kor, a társadalmiság, a partikuláris és a totális jelentés leírásakor majdnem mindegyikük válaszában említésre kerül. „Abban a korban nagy nyomorúságban éltek. Ezt mutatja a tüzelő, cipő hiánya...” —5— „József Attila saját családján keresztül mutatja be a kor munkásosztályának nyomorúságát, elkeseredettségét.” —19— Néha vulgáris ugyan a megragadás, a társadalmiság és az intímebb szféra együttes megragadására való törekvés azonban — amely leginkább ennél a kérdésnél tapasztalható — értékes vonás.

Ahogy már említettük, a tanulók többsége a mű tartalmát (partikuláris jelentését) írta le. „Ez a fiú egy nyomorban élő asszony gyermeke. 2 nővére mindig kivételezett vele. Egyszer a nővére dohányzott a konyhában és neki nem engedte meg. A fiú azonban mégis rágyújtott. Ekkor kapott két nagy pofont. Úgy érezte, ez mindent tetetözött. Öngyilkosságot követett el, amely azonban nem sikerült, mert lúgkő helyett tévedésből keményítőt ivott.” —2—

3. Harmadikként feltett kérdésünkre — Milyen hatást váltott ki belőled a most megismert rövid írás? — a 25-ből egy tanuló nem, egy pedig másról írva válaszolt. Ez a tanuló tulajdonképpen itt is a mű tartalmát írta le. 23 tanuló 18 hatásfajtát jelölt meg, néhányan közülük nemcsak egy fajtát neveztek meg. „Először humorosnak találtam. Majd hirtelen elgondolkodtam, mi lett volna, ha van otthon lúgkő, vagy keményítő. Ezen megdöbbszemtem. Sokszor én is, és biztos, hogy más is érez olyat, hogy őt nem szereti senki, én is, más is kigondol butaságokat. Aztán újra meg-gondolom és már nem teszem meg. Ha nem jön az anya, és csak a végén tudjuk meg, hogy mit ivott, mert akkor biztos, hogy sírtam volna.” —5— „Gyermekkoromban idézte. Azt az időt, amikor még én is ilyesmiket csináltam, a bosszú érdekében.” —11— „Ehhez hasonló érzéseket én is ismerek. Különösen kisebb koromban én is gyakran éreztem, hogy nem törődnek velem, elhanyagolnak. „Nem érek rá” — „dolgom van” ilyen és ehhez hasonló válaszokat kaptam néha. Természetesen ez akkor még úgy értelmettem, hogy nem szeretnek.” —24—

4. Negyedik kérdésünkre — Jellemezd röviden a mű hőst! — mind a 25 tanuló válaszolt. Egy értékelhetetlenül: ismételt tartalom-elmondással. Társai közül leg többben érzékenynek állítják a kisfiút, olyanak, aki az átlagosnál érzékenyebb. Ezenkívül említik szeretetre vágyását, különös gondolatvilágát, szimpatikus voltát akaraterejét, lázadását. „A mű hőst nagyon értékes gyereknek tartom. Nem úgy gondolkodik, mint általában egy kilencéves. S nem is tudom, kilencéves korára hogy választotta az öngyilkosságot.” —13—

Egy másik szerint viszont „Attila egy kis éretlen gyermek, aki még nem tudhatja az élet nagy kérdéseit és problémáit megérteni. Külső környezete néha mostoha bánik vele, s ezt ő még nem tudja elviselni, nagyon elvakult.” —18— Az átlagosnál

érettebb, illetve éretlen gyermek ellentétes minősítések. A felsoroltakon kívül az igazságérző, a társadalmi gyengeségeket meglátó minősítés kerül még elő. E rész lezárásaként idézzük a véleményünk szerint leghelytelenebb és leghelyesebb (legteljesebb) jellemzést. „A kilencéves gyermek csak azért lehetett volna öngyilkos, mert hitt a túlvilági boldogságban, s hogy ott nem bánt majd a nővére, s a gyöttrő szegénység.” —23— „Attila az ő kilencéves gyermekfejével nem látta még az igazi problémákat. Hiszen szeretik őt, de rengeteget kell dolgozniuk, hogy ő a lehető legtöbbet megkapja. Tévesen értelmezi az őt körülvevő emberek viselkedését.” —24—

A két jellemzés két eltérő világ. Az elsőnek egyáltalán nem, a másodiknak igen jól sikerült — véleményünk szerint — ráhangolódnia a műre, jellemeznie a mű hőst.

Tapasztalatunk szerint a feltett öt kérdést a tanulók többsége gyakorlatilag mereven kettéválasztotta. Az első, a harmadik és a negyedik (melyik mozzanat, réteg tetszett a legjobban; milyen hatást váltott ki; jellemezd röviden a mű hőst) alkalmat adott az azonosulás kifejezésére, s ezt több-kevesebb mértékben sokan meg is tették. A mű tartalmának, mondanivalójának összefoglalása és a mű értékelése szinte kivétel nélkül megszüntette ezt az azonosulást. A társadalmiság előkerülésével a mű intimitását leszorították a tanulók.

A tanulók elsajátítottak valamiféle konvencionális gyermekképet, s kialakították a korabeli társadalom képét is magukban. Mindkét kép társadalmilag előírt, közvetített, s a helyes kialakítási módokról a tanulók meg vannak győződve, ezzel a meggyőződéssel igényelve az általánosítást.

A tanulók által kialakított gyermekrajz a műalkotás gyermekrajzának — az azonosulás lehetősége miatt — sokkal adekvátabban felel meg, mint a korabeli társadalom rajza. A tanulók gyermekrajzába nem fért bele a kilencéves gyerek társadalomképe: nem érezték meg, hogy a szenvedés és a nélkülözés, lopás stb. valójában nem szörnyűséges voltában, hanem hősi, és felnőtteket megtévesztő módon van meg ennél a gyereknél, akiről ráadásul a szerző nem azonosuló, reflektáló módon is ír.

(Akad kivétel is ez alól: a totális jelentést megfogalmazni próbáló — s bizonyos fokig sikeresen megfogalmazó — idézett két példa kitér a „hősiesség” mozzanatára.)

A negyedik feladat is olyan volt, amelyeik — leírásunk szerint — azonosulást váltott ki. A vizsgált tanulók közül négy kivételével mindegyiknél találunk azonosulás-tendenciát. A négy — írásbeli feladat alapján nem azonosulónak ítéltető — tanuló mindegyike fiú. Nagy fokú azonosulás található annál a lánynál is, aki (már idéztük) többek közt ezt írta: „Azt a fájdalmat, amit Attila akkor érzett, hogy őt nem szereti senki, mi ma már meg nem érthetnénk.” —5— A meg nem érthetés leírása ellenére — az eltérő életkor különbözőségét eliminálva — ez a lány is nagyon jól megérti a szituációt; a megértésen túl azonosulni is tud a szeretetre áhítozóval.

Értékelés

Analógiát tételeztünk a partikuláris — totális jelentés, és a konkrét — átvitt értelmű szavak jelentésének felfogása között. Ez az analógia az angol nyelvterületen Ranschburg-effektusnak nevezett jelenséggel okolható. „Ha az egyidejű homogén ingerhatások fellépésük körülményei folytán központilag különböző fokban kedvező helyzetben vannak, úgy a kölcsönhatás különösen abban nyilvánul meg, hogy a kedvezőtlenebbül elhelyezett elem a kedvezőbbben elhelyezettbe igyekszik beolvadni, miközben az előnyös helyzetű elem világossága, eleveensége s érvényesülési képessége

gyarapszik, a kedvezőtlenebb helyzetűé pedig fogy.” (RANSCHBURG, 1914., 6.) RANSCHBURG szerint a homogén gátlás törvénye az emlékezés és felfogás jelenségeire egyaránt érvényes. Újabb kutatások, amelyek az irodalmi alkotásnál kevésbé bonyolult objektumok felidézését, reprodukálását kutatták, megerősítették e törvény érvényességét. (Vö. MARTON, 1971.)

A műalkotások jelentős hányadánál a totális jelentés elvont, logikus gondolkodást, beleélő képességet kíván, és „közel van” a partikuláris jelentéshez.

Épp ezért a totális jelentést a műalkotás elsajátítója gyakran nem alakítja ki, mert az a homogén gátlás folytán vagy beleolvad a partikuláris jelentésbe, vagy más módon válik lehetetlenné érvényesülése.*

Az elsajátításra felkínált JÓZSEF ATTILA-mű felfogása, megértése véleményünk szerint azért volt nehéz, mert a partikuláris és a totális jelentés „közel van” egymáshoz, a köztük levő distancia kicsi. A totális jelentést döntően meghatározó ironikus reflektálás nem tudatosult a vizsgált tanulók döntő többségénél. Elkerülte figyelmüket az író olykor felfüggesztett azonosulása a történet hőisével. A többségükénél megvalósuló beleélés is fragmentális volt éppen ezért: az életkori közelség is inkább arra felé vitte a tanulókat, hogy a kilencéves hőssel azonosuljanak, s az ironikus, reflektáló részek átélése legtöbbször elmaradt.

Ugyanakkor furcsa sajátossága volt a beleélésnek az, hogy a kilencéves hősen nem (vagy legalábbis más módon) tudatosuló szegénység vizsgálatunk tanulóinál döntő, s inkább „felnöttesen” átélt, értelmezett motívum volt.

A kétféle jelentés közelsége indukálta véleményünk szerint főként azt is, hogy a tanulók jórésze kettéválasztotta a kérdéseket: a mű eszmei mondanivalójának a leírása és az értékelés többnyire beleélést nélkülöző volt.

A vizsgált tanulók az életkornak megfelelő társadalmi tevékenység szintet — néhány kivételtől eltekintve — elérték; azokról a társadalmi mozzanatokról azonban, amelyekről csak közvetítés — nem átélés — révén tudnak, egyszerűsítő módon formálnak véleményt.

A totális jelentés megértéséhez és reprodukálásához szükséges elvont gondolkodás és beleélő képesség nem teljesen kialakult módon van meg az általunk vizsgált tanulóknál, ítéletalkotásuk egészében mindennapi szintű.

Vizsgálatunk fiú-lány relációban nem mutatott lényeges eltérést semmilyen vonatkozásban az *Öngyilkosság?* megértését tanulmányozva. Mindkét nemnél a környezettel való jelenlegi összehangolódás volt a domináns, s ez bizonyos szempontból elűt az életkor általános vonásaitól.

Nem követelhetünk a tanulóktól optimális megértést. *Vizsgálatunkból* úgy tűnik, hogy az *Öngyilkosság?* a tanulmányozott életkor esetében olyan megértést implikál, amely nem jut el a totális jelentés adekvátnak mondható felfogásáig, nem hoz létre teljes azonosulást.

Az általunk jellemzett műalkotás-megértést hasonló jellegű (a partikuláris és a totális jelentés távolsága kicsi) epikus műalkotások esetében bizonyos fokig jellemzőnek érezzük a vizsgált korosztályra; jellemzőnek, annak ellenére, hogy a vizsgált személyek száma kevés, tanulmányi eredményük eléggé rossz volt.

* ERŐS hasonló tapasztalatról ad számot: RADNÓTI MIKLÓS egyik versét — *Járkálj csak, halálra-ítélt!* — exponálta általános iskola felső tagozatos, gimnáziumi első osztályos és a Színház- és Film-művészeti Főiskola első évfolyamos hallgatóinak.

„Megkockáztatjuk azt a következtetést, hogy az iskolásoknál elsősorban a vers *egyes részlete* hatnak, mint élettapasztalatok sűrűsödése; a hatásra az a fogalom rezonál, amelynek tárgyi megfelelője közelebb áll a gyermek tevékenységéhez, tapasztalataihoz, érdeklődéséhez. A főiskolásoknál... a műalkotás *mint egész, mint egységes struktúra* hat...” (118)

Utalva érdeklődés-felmérésünkre: a vizsgált tanulók többsége a szórakozást, időtöltést, kikapcsolódást, menekülést nyújtó műalkotás kiváltotta hatással jellemezte önmagát. Az ilyen típusú alkotásokat kedvelik, s ezt a hatást várják el.

Ezt az olvasásmotívumot azonban egy más jellegű műalkotás nyomán a tanulók döntő többségénél értékesebb-értelmesebb motívumok váltották fel.

Tehát a tanulói tevékenység értelmesebb lett esetünkben, hiszen a szubjektum számára tevékenységének az értelme olyan, mint amilyen a tevékenység motívuma.

Pszichológiai vizsgálatunk eredményeként az alábbi pedagógiai teendőket érezzük fontosaknak: a pedagógusnak tovább kell dolgoznia azért, hogy a műalkotások immanens jegyeit, értékeit jobban és többen átéljék, megértsék. Fontos a műalkotások dokumentumjellegének (az ilyen jellegű dominánsnak érző felfogásnak) a visszaszorítása. Fontos a társadalomrajz részletesebb, korrektebb interpretálása. Általánosságban: az esztétikai értékű tárgyra való emocionális rezonálás, a tudatos műelemzés készségét, a specifikus művészi érzékeket kell kialakítani és fejleszteni a tanulóknban.

Ami a kétféle jelentés elkülönítését illeti: a tanuló — a könnyebb megoldás irányába haladva — az elvont gondolkodás és a beleélő képesség működtetésének mellőzésével sokszor csak a *tartalom* (a *partikuláris jelentés*) megfogalmazásáig jut el.

Ha a tanuló szert tesz — nem utolsó sorban az imént felsoroltak eredményeként — az elvont gondolkodásra, s erősödik beleélő képessége, a „kis distanciájú” műalkotások esetében is *heterogénebb* lesz számára a kétféle jelentés, s a fel nem lépő homogén gátlás nem akadályozza a totális jelentés adekvát felfogását, visszaadását.

IRODALOM

- BARANYAI E.: *Átvitt értelmű szavak jelentésének felfogása a gyermek- és ifjúkorban*, in GEGESI (K. P.) (főszerk.), *Pszichológiai Tanulmányok* Ak. K., 1959., II. 123—138.
- BÓNA E., és mtsai. — *A tudomány néhány elméleti kérdése* Ak. K., 1970.
- ERŐS F.: Az esztétikai jelentés vizsgálata szemantikus differenciálal, *Magyar Pszichológiai Szemle*, 1973., 30., 109—121.
- GARAI L.: A szép pszichológiája, *Magyar Filozófiai Szemle*, 1962. 6. 488—511.
- GARAI L.: *A művészet érthetősége*, in SZERDAHELYI I. (szerk.), *Művészet és közérthetőség*, Ak. K., 1972., 110—125.
- KELEMEN L.: *Fejlődéslélektan*, 4., változatlan utánnyomás, Tk., 1966.
- LUKÁCS GY.: *Az esztétikum sajátossága*, I. Ak. K., 1965.
- MARTON L. M.: A Ranschburg-effektussal kapcsolatos kutatások a közelmúltban, *Ideggyógyászati Szemle*, 1971., 24., 388—390.
- NYIRŐ GY.: *Psychiatria*, 2., változatlan kiadás, Medicina, 1971.
- RANSCHBURG P.: *Pszichológiai Tanulmányok*, II., *A lelki élet minőleges alaptörvényei*, 1914.
- TAMÁS A.: A „kép” problematikája a költői műalkotásban, klny, *Acta Historiae Litterarum Hungaricarum*, 1969., IX., Szeged.
- TAMÁS A.: *A költői műalkotás fő sajátosságai*, Ak. K., 1972.
- VIGOTSKIJ L. SZ.: *Művészetpszichológia*, Kossuth, magyar kiadás, 1968.
- VITÁNYI I.: *Minerva Képes Nagy Enciklopédia*, A művészetek, Minerva, 1973.

GEDANKEN ÜBER DIE PSYCHOLOGISCHE NATUR DES ÄSTHETISCHEN ERKENNENS

von Tibor Balogh

Das als Ausgangsdefinition unserer Arbeit fungierende „*Verstehen*“ ist die Manifestation einer ästhetischen Anschauung, welche nicht eine einzige, ausschliessliche Form des ästhetischen Verhältnisses des Menschen ist. Das ästhetische Verhältnis beinhaltet u.a. auch die bewusst ausgedrückte Erkennung der ästhetischen Inhalte (z. B. *Bedeutung*, *Meldung*).

Die ästhetische Aneignung ist oft ein zweiphasiger Vorgang. Die erste ist die prärationale, gefühlsmässige Phase (in der das sinnliche Material bewusst wird) und dann kann die bewusstmachende, kritisch aufarbeitende Phase folgen, (in der das Bewusstwerden der Bedeutung zu beobachten ist).

Unsere Untersuchungen boten in Anbetracht des Lebensalters, der schulischen Situation und der schriftlich gestellten Fragen Gelegenheit zur Ausgestaltung und zum Studium der zweiten Phase.

Die Distanz zwischen *Inhalt* und *ideellen Gedanken* der Kunstwerke kann eine unterschiedliche sein. Im Falle der „über eine geringe Distanz verfügenden“ Werke kommt es zu einer Vereinigung der simultanen homogenen Reizwirkungen — im Sinne des Ranschburg'schen Gesetzes, indem das weniger günstig plazierte Element in das günstigere einschmilze. Die zweifache Bedeutung des von uns untersuchten Kunstwerkes war von stark homogenem Charakter und unsere Vermutung, wonach auch hier das günstiger situierte Element reproduziert werden wird, hat sich bewahrheitet.

НЕКОТОРЫЕ РАЗМЫШЛЕНИЯ О ПСИХОЛОГИЧЕСКОМ ХАРАКТЕРЕ ЭСТЕТИЧЕСКОГО ПОЗНАНИЯ

Балог Тибор

Являющееся исходной дефиницией нашей работы, осмысление, проявление такого эстетического взгляда, который является не единственной формой эстетических отношений. Эстетическое отношение содержит в себе сознательное познание эстетического содержания (примерно: значения).

Эстетический охват часто имеет две стадии. Первая предрациональная эмоциональная стадия (в которой чувственный материал осознаётся), после неё допускается сознательная, критически перерабатывающая стадия (в ней можем наблюдать осознание значения). С учётом возраста, школьной ситуации и письменно заданных вопросов, нам удалось создать и проследить вторую стадию.

Дистанции содержания и идейного содержания у художественных произведений могут быть разными. У произведений «небольшой дистанции» одновременно раздражающие действия — в значении закона Раншбурга-, сливаются следующим образом: место неблагоприятных элементов занимают благоприятные. Двойное значение рассмотренного нами художественного произведения имело твёрдый гомогенный характер, и наше предположение о том, что в этом случае воспроизводится элемент благоприятного положения, подтвердилось.

A FÁJDALOM ÉRZELMI ELVISELÉSE BETEG GYERMEKNÉL

I. ÉRZELMI TRAUMA ELVISELÉSÉNEK VIZSGÁLATA SIKETNÉMA GYERMEKEK FOGÁSZATI BEAVATKOZÁSÁKOR

Írta: GERÉB GYÖRGY, TÓTH KÁROLY, RUDAS LENKE

1. Bevezetés

A fogászati beavatkozás pszichológiai komponenseivel korábban elsősorban a szorongás szubjektív és objektív megítélése szempontjából foglalkoztunk [23]. Úgy találtuk, hogy a műtéti beavatkozás vonatkozásában csakis a szomatopszichikus szemléletmód alapján ítéldhetjük meg reálisan a beteg helyzetét. [1, 2, 3.] A vizsgálatokból kiderült, hogy a fájdalom elviselésének emocionális projekciója sajátos pszichés velejárókban és tünetcsoportokban mutatkozik meg. A toleranciát befolyásolja a műtét elképzelése, különösképpen a gyermekkorban, midőn a traumatizálást eredményező stressz-szituáció a továbbiak számára is domináns jelentőségű lehet. Kiderült, hogy *nem maga a műtét viseli meg elsősorban az izgatott állapotban levő vizsgált személyeket (v. sz.), hanem ennél jelentősebb a pszichés feszültségnek a szerepe.*

A gyermekanyag vizsgálata szembeszökően bizonyította, hogy a különböző életkorúak félelme, szorongása jelentős, és ezen belül is előkelő helyet tölt be az orvosi beavatkozástól való félelem. [21, 35, 36] Az érzelmek, az emóciók kísérik a megismerési funkciókat, színezik azokat, lényegében tehát a külvilágot tükröző belső élményeket érzelmi folyamatok sorozata teszi számunkra preferálttá [16, 19, 43]. Ezért úgy is mondhatjuk, hogy *a tükrözés élményszerűsége adekvát, vagy in-adekvát emocionális háttérben realizálódik.* Az érzelmek kapcsolata a vegetatív folyamatokkal közismert (légzés, vérnyomás, pulzusváltozások stb.). A fájdalom legkülönbözőbb megnyilvánulásakor található aktivációs mechanizmus bizonyítja, hogy az agytörzsi pályáknak, a formatio reticularisnak, a hypothalamusnak alapvető szerepe van az emocionálisan színezett cselekvésformákban. [5, 20, 40, 41]

Az orvostudomány humanista célkitűzésével arra törekszik, hogy minél jobban csökkentse a betegséggel járó fájdalmakat, szorongást, félelmet. [4, 32] Közismert azonban, hogy a műtéti beavatkozás érzelmi szempontból az egyéb orvosi kezeléssel szemben a szokásosnál is nagyobb mértékben viseli meg a betegeket. [6, 18, 24, 38] Ez vonatkozik még az egyszerű foghúzásra is. *A félelem már a beavatkozás elképzelésekor nyomasztó érzésként jelentkezhet.* [7, 8, 9] Mindezt fokozza a várakozás időszakában a betegek egymásra gyakorolt pszichés infékcója. [10, 11, 13, 25, 26, 27] A képzeletben átélt félelem jelentőségére utalnak BALDWIN [2], továbbá JOHNSON [26] tapasztalatai is. A szerzők 67, 3—7 éves gyermeket figyeltek meg vizsgálat és kezelés közben és úgy találták, hogy a gyermek félelmében és viselkedésében komoly szerepet játszik a család, a szülő emocionális befolyása.

E pszichológiai tények gyermekfogászati következményei kézzel foghatóak. [29, 30, 31] *Gyermekelektani szempontból jelentősnek kell tartanunk, hogy az óvoda megkezdésétől kezdve tömegméréteknél találkozik a gyermek fogorvossal.* Ezek az első találkozások döntően befolyásolják pszichológiai szempontból a fogorvoshoz fűződő kapcsolatot és kihatnak a későbbi időszak fájdalomtűrésének jellegére is.

A pszichológiai tényezők jelentőségét hangsúlyozza ROSENZWEIG [39] és SHAW [42]. Ez utóbbi véleménye szerint szükséges, hogy a fogorvos ismerje a beteg pszichéjét, ezért a fogorvosképzés keretében tanítani kellene az alapvető pszichológiai ismereteket. KLUSER [30] a fogászati kezelés fókuszába állítja a pszichológiai előkészítést és javasolja, hogy ezt, valamint a pszichoterápiát nagyobb mértékben alkalmazzák a fogászatban.

Feltevésünk szerint a pszichés megterhelésen kívül a fogászati beavatkozások különböző fázisai is — bár személyenként változóan — *eltérő mértékben veszik igénybe a beteget*.

Vizsgálat tárgyává tettük tehát a fogászati székbe való beülést, a fúrást különböző mélységű üregeken, a normális és a turbina-fúróval való üregalakítást, a maradék szuvas rész exkavátorral való eltávolítását. Kíváncsiak voltunk arra a kellemetlenségi érzésre is, amely az izolálás, a nyálszívó behelyezése vagy a matrica felhelyezése következtében jön létre.

Arra törekedtünk, hogy *megfelelő pszichológiai eljárásokkal a beavatkozások fájdalmasságát, a tűrőképességet vizsgálat tárgyává tegyük*. Tudatában vagyunk annak, hogy vizsgálataink során mindenhez csupán adatokat szolgáltatathatunk, mégis úgy véljük, hogy az egyéni különbségek ellenére az egyes beavatkozási formák, eljárási fázisok fájdalmat okozó hatásáról is tudunk adalékokat szolgáltatni.

2. Módszer

2.1. A v. sz.-ről két kérdőívet töltöttünk ki. Az *első* kérdőíven (3. sz. táblázat) a személyi adatok felvétele után az előző fogfájás és kezelés élményeiről érdeklődtünk. CECIL és COLEMAN [12] fogászati beavatkozáskor nem talált szignifikáns eltérést a gyermek viselkedésében az előző kezelés korrelációjában. A *második* számú kérdőíven (4. sz. táblázat) azután érdeklődtünk, hogy fájt-e a beavatkozás és mit érzett fúrás közben. Felsoroltuk a várható kellemetlen tüneteket és a gyermeknek ezekre kellett válaszolnia. Ugyanezt tettük a szárítás és a tömés esetében is. Végül megtudakoltuk, hogy a kezelés megtörténte után egy elkövetkező beavatkozástól jobban fél-e mint eddig, vagy kevésbé.

2.2. A beavatkozás előtt és után fényingerekre kapott reakcióidőket (R_i) mértük.*

2.3. Mind a vizsgálat előtt, mind utána megmértük a pulzust és a tensiót.

A pulzus és a tensio mérése az érzelmi élet vizsgálatának rég bevált egyik paraméterét képviseli. [46]

DARROW [14] különösen fontosnak tartja a vérnyomásmérést az érzelmi állapotok meghatározására.

NISSEN [37] két paciensen mérte a vérnyomás adatainak alakulását, midőn a fogorvosi székben ültek. A fogorvos belépésekor megemelkedett a vérnyomás, s ez jellemzőbb volt, mint műtét közben.

2.4. A v. sz.-ek a várakozás ideje alatt Wartegg-tesztet töltöttek ki és szabadrajzokat készítettek (férfi, nő, fa és szabadon választott rajz). EICHENBAUM és DUNN [15] megállapította, hogy a gyermekrajz sok támpontot ad a fogászati beavatkozások alkalmával a gyermek gondolkodásának megismerésére. A rajzoltatást a beavatkozás előtt és után végeztették el.

2.5. A műtét lefolyása alatt regisztráltuk a galvanikus bőrreakciót (GBR).

* A műszaki segítségnyújtásért köszönetet mondunk Kónya Gábor és Vladiszavlyev Andrásnak a Pszichológiai Tanszék technikusainak.

A GBR használata az aktivációs szint megállapítására általánosan bevált. [40, 44]

Ez az eljárás a következő törvényszerűségeken alapul: A bőrnek szinte bármely két pontja potenciálkülönbséget mutat, ha galvanométerrel összekapcsoljuk azokat. A GBR nagyságának megállapítására mértük az ellenállási szinteket és azok változását Weatson-híd segítségével. A híd két végén a potenciál egyenlő. Ha a kísérleti személy bőrének ellenállása csökken (izzadás, értágulat), megbomlik az egyensúly, az áram áthalad a galvanométeren, a mutató kileng. Ismert tény, hogy az érzelmi állapotok változásakor, az emocionális szint intenzitásának növekedését vagy csökkenését, valamint az aktivációs változásokat a GBR jól követi. [46] E paramétereknek az emocionális állapot tanulmányozásában való jelentőségére utal KARDOS [28] is. Az izzadságmirigyeket a szimpatikus idegrendszer postganglionos rostjai innerválják. [33, 34] Asthmás beteganyag szorongásos, félelmi emocionális állapotának tanulmányozásakor hasonló szomatopszichológiai szemléletmóddal és eljárás-móddal közelítették meg a kérdést. [22] Az iskolai szorongások vizsgálatakor is jól alkalmazhatónak bizonyult a GBR-rel történő mérés. [17] A GBR sokoldalú használhatóságát, s az érzelmek kimutatásának lehetőségét az utóbbi időben megjelent monográfia foglalja össze. [45]

A GBR természetesen elsősorban az érzelmeket kiváltó aktivitási szintre nyújt adatokat, az érzelmek minősége, esetleges kevertsége csak megfelelő differenciál-diagnózis során és kiegészítő vizsgálatok alkalmazásával finomítható.

Vizsgálataink során nem törekedtünk az abszolút értékek mérésére, elsősorban egy megadott helyzethez képest való relatív eltérést igyekeztünk rögzíteni és elemezni. Ez annál inkább szükséges volt, mert az egyes v.sz-eknél, sőt azon belül az egyes vizsgálati alkalmakkor eltérő alapszint mutatkozhatott. A változás tendenciája és viszonylagos értékváltozása azonban feltétlenül szignifikánsnak mutatkozott.

Véleményünk szerint a GBR esetében sok tekintetben analóg helyzet mutatkozik az EEG egyes paramétereinek viszonyításával. Ott is jelentősége van az egyes szakaszok rendjében fellépő amplitúdó- és frekvenciaváltozásoknak.

Esetünkben az összehasonlításra az is lehetőséget nyújtott, hogy ugyanazon személynél azonos időpontban nyertük a változó adatokat és így az eltérés teljesen az orvosi beavatkozás egyes fázisainak következtében fellépő eltérésre utalt.

2.6. Mindezen eljárasmódokat úgy tekintettük, mint hasonló emocionális helyzetben mért értékeket, amelyeknek összevetése helyenként kiegészítő, máskor erősítő jellegű volt. A szomatopszichikus szemléletmód alapján ugyanis joggal kerestünk összefüggést az említett paraméterek fiziológiai és pszichikus összetevői között.

Jelen vizsgálatainkban csupán arra törekedtünk, hogy módszeres eljárásaink segítségével egy-egy csoporton belül megmutatkozó és összehasonlítható adatokat szerezzünk. További finomításra van ahhoz szükség, hogy egyéni sajátosságokat is felszínre tudjunk hozni.

3. Vizsgált személyek száma

Harmincegy siketnéma, és kontrollként ugyanannyi normális gyermek adatait dolgoztuk fel.

4. Eredmények

4.1. Siketnémákon a reakcióidőben a beavatkozás előtt mért értékhez képest 29 msec-os átlagos csökkenést találtunk, szemben a normális populáció 17 msec-os növekedésével. (1. sz. táblázat) Ez minden bizonnyal az elvárás és a tűrés közötti sajátos eltérésre utal, bár ennek további vizsgálata nélkül ezt egyértelmű összefüggésnek nem foghatjuk fel ($P > 0,001$).

1. sz. táblázat

Reakcióidők különbségeinek alakulása normális és süketnéma gyermekeken

Sorszám	Név	Süketnéma gyermekeken különbség msec-ban	Név	Normális gyermekeken különbség msec-ban
1	T. I.	+38	B. A.	-83
2	L. S.	-40	B. Cs.	+23
3	M. A.	-35	B. L.	-8
4	Sz. G.	+55	P. L.	+21
5	T. M.	—	F. P.	+26
6	M. Zs.	-41	H. G.	+26
7	P. S.	—	K. E.	+21
8	K. J.	+12	N. M.	+5
9	K. A.	-62	T. O.	+64
10	T. E.	—	K. A.	+37
11	P. P.	-30	M. L.	+31
12	S. J.	-8	B. B.	+21
13	N. I.	—	B. M.	+8
14	K. F.	—	B. F.	+13
15	J. A.	-7	S. B.	+31
16	N. E.	-39	P. L.	+9
17	Sz. J.	-68	H. F.	+37
18	V. R.	-40	K. L.	+14
19	Sz. E.	+21	M. N.	+35
20	P. J.	-37	R. S.	+38
21	H. L.	-65	L. F.	+29
22	O. I.	+27	K. N.	+9
23	K. E.	-188	L. A.	+14
24	K. J.	-287	B. R.	+25
25	Sz. G.	-7	N. F.	-18
26	G. T.	-9	L. A.	-5
27	Sz. G.	-3	L. M.	+25
28	Sz. M.	+25	Á. F.	+14
29	K. F.	+57	B. M.	+8
30	N. I.	+14	L. A.	+33
31	K. E.	—	B. T.	+26
Átlagok különbsége msec-ban			Átlagok különbsége msec-ban	
- 39			+ 17	

4.2. A pulsus és a tensio siketnéma gyermekeken ugyancsak némi csökkenést eredményezett (2. sz. táblázat).

Siketnéma gyerekek elemi fiziológiai paramétereinek érzelmi traumák esetén

Sorszám	Név	Pulsus/min.			Tensio					
		Műtéti beavatkozás								
		Előtt	Után	Különbség	Előtt	Után		Különbség		
1	T. I.	80	76	−4	115	80	125	100	+10	+20
2	L. S.	100	88	−12	120	80	115	70	−5	−10
3	M. A.	80	65	−15	100	65	110	65	+10	—
4	Sz. G.	72	80	+8	145	85	140	90	−5	+5
5	T. M.	80	84	+4	125	85	118	80	−7	+5
6	M. Zs.	92	92	—	120	75	120	75	—	—
7	P. S.	68	72	+4	130	80	130	85	—	+5
8	K. J.	64	72	+8	125	75	120	70	−5	+5
9	K. A.	72	64	−8	130	90	105	80	−25	−10
10	T. E.	63	65	+2	110	60	120	70	+10	+10
11	S. J.	85	80	−5	145	75	140	70	−5	−5
12	P. P.	96	80	−16	120	70	125	70	+5	−5
13	N. I.	84	70	−14	150	80	130	70	−20	−10
14	K. F.	95	80	−15	140	80	140	75	—	−5
15	J. A.	90	70	−20	115	60	110	60	−5	—
16	N. E.	72	60	−12	135	75	120	60	−15	−15
17	Sz. J.	76	68	−8	125	75	140	75	+15	—
18	V. R.	92	92	0	125	85	120	85	−5	—
19	Sz. E.	80	72	−8	120	80	120	80	—	—
20	P. J.	76	72	−4	120	70	110	70	−10	—
21	H. L.	72	80	+8	115	75	110	70	−5	−5
22	O. I.	92	100	+8	150	85	140	80	−10	−5
23	K. E.	76	76	0	130	80	110	75	−20	−5
24	K. J.	92	80	−12	125	80	125	75	—	−5
25	Sz. G.	80	76	−4	140	80	140	80	—	—
26	G. T.	88	116	+28	130	90	140	90	+10	—
27	Sz. G.	88	92	+4	145	90	135	90	−10	—
28	Sz. M.	88	74	−14	115	75	115	75	—	—
29	K. F.	96	92	−4	150	90	150	75	—	−15
30	N. I.	88	80	−8	130	80	115	75	−15	−5
31	K. E.	88	96	+8	135	70	130	75	−5	+5
Összesen		2565	2464		3980	2420	3868	2355		
Átlag		82,7	79,4	−3,3	128,3	78,0	124,7	75,9	−3,6	−2,1

4.3. A szabad-rajz és a Wartegg-teszt egyaránt érdekes eltérést mutatott. A siketnéma mintegy 80%-a kifejezetten a foggal, a beavatkozással kapcsolatos rajzokat produkáltak, s ezek főként a közvetlen észlelés, I. jelzőrendszeri szinten mozogtak. Ez a normál gyermekek esetében mintegy 30%-ban fordult elő. Az eltérés nagymértékben ($P < 0,01$) szignifikáns és adatokat nyújt a gondolkodás és a beszéd, valamint az érzelmi projekció fejlődéslélektani problematikájához (1—6. sz. ábra).

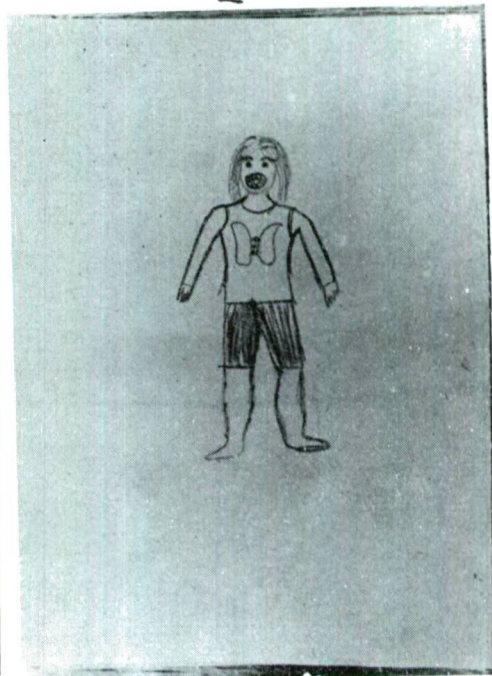
4.4. A kérdőívek értékelése során kitűnt, hogy mind a két vizsgált populáció, mind az egyes kódolt beavatkozás tekintetében értékelhető eltérések mutatkoztak. Ezek közül is ki kell emelni egyes beavatkozással járó eltérő reakciókat (3. és 4. sz. táblázat.)

1. ábra

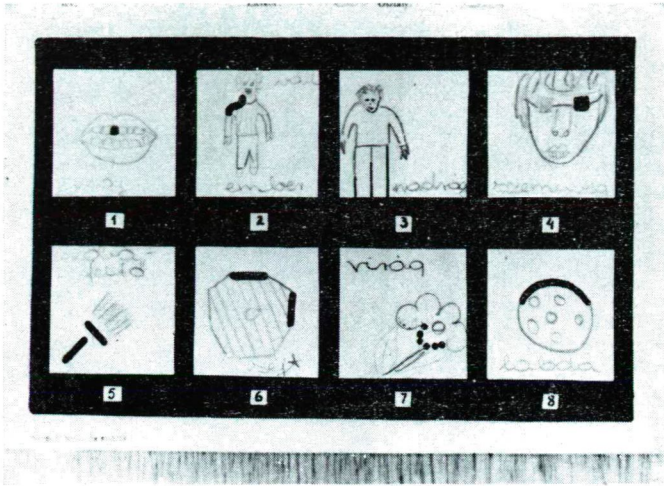

2. ábra

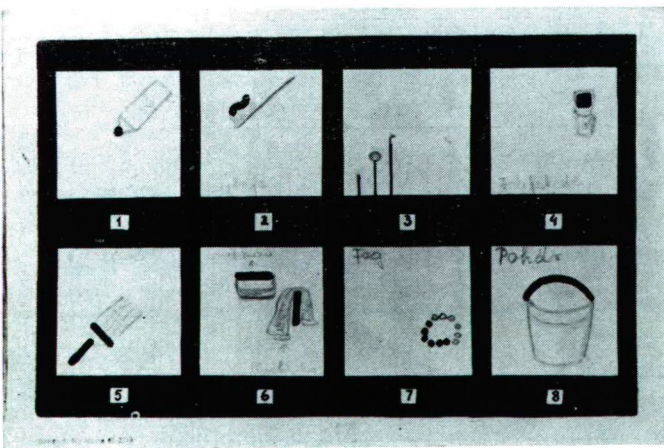
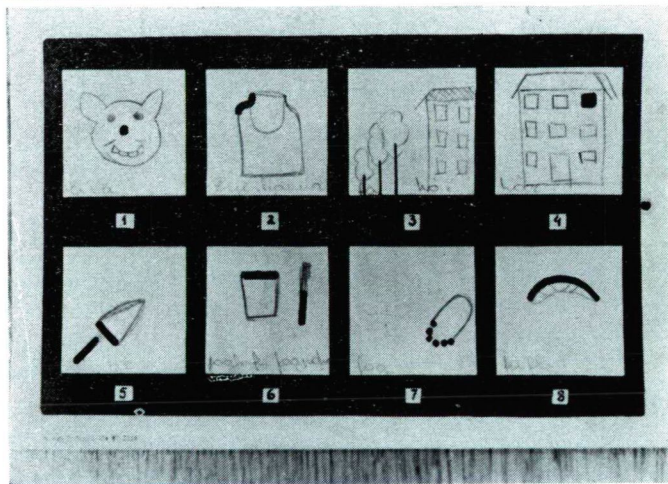

3. ábra

4. ábra

5. ábra

6. ábra

3. sz. táblázat

A kérdőíves exploratio százalékos adatai a fájdalmat kiváltó tényezők megvilágítására

I. kérdőív

A kérdés száma	A feltett kérdés	Igen/a kérdés 1. tagja		Nem/a kérdés 2. tagja	
		normálisak	süket-némák	normálisak	süket-némák
4	Fájt már a fogad?	82,75	31,04	17,25	68,96
5	Félsz a fogfúrástól?	72,41	58,62	27,59	41,38
6	Furták már a fogad?	27,59	86,20	72,41	13,80
7	Kivel szeretnéd kezeltetni a fogad? (doktor bácsival, doktor nénivel)	27,93	22,07	72,07	77,93
8	Fájt-e az előző kezelés?	51,73	48,28	48,27	51,72
9	Mitől félsz jobban? Az injekciótól vagy a fogfúrástól?	41,38	42,00	58,62	58,00
10	Kezelésnél az első vagy az utolsó szeretnél lenni?	82,75	65,51	17,25	34,49
11	Az utolsó fúrásakor vizet fecskendeztek a fogadra?	62,07	86,20	37,93	13,80
12	A vízfecskendezés jó volt-e?	62,07	86,20	37,93	41,38
13	Kifáradtál-e a kezeléskor?	51,73	58,62	48,27	51,38
14	Mit szeretnél jobban, ha egyszerre betömnék minden lyukas fogadat, ez persze tovább tartana, vagy külön-külön és akkor többször kellene jönnöd?	48,27	55,17	51,73	44,83
15	Két fúrógép hangját fogod hallani. Melyikkel szeretnéd, ha fúrnák a fogad? (hagyományos, turbinás)	62,07		37,93	

4. sz. táblázat

A kérdőíves exploratio százalékos adatai a fájdalmat kiváltó tényezők megvilágítására

II. kérdőív

A kérdés száma	A feltett kérdés	Igen/a kérdés 1. tagja		Nem/a kérdés 2. tagja	
		normálisak	süket-némák	normálisak	süket-némák
1	Fájt a fúrás?	51,73	68,96	48,27	31,04
2	Mit éreztél fúrás közben?				
	a) Zúgott a fejed?	3,45	13,80	96,55	86,20
	b) Szédültél?	6,89	10,34	93,11	89,66
	c) Meleged volt?	89,66	37,93	10,34	62,07
	d) Izzadtál?	—	24,13	100,00	75,87
	e) Remegtél?	6,89	34,48	93,11	65,51
	f) Bizsergett a fogad?	48,27	48,27	51,73	51,73
3	Fájt-e a száritás?	24,13	20,68	75,86	79,32
4	Fájt-e a tömés?	24,14	6,89	75,86	93,11
5	Most a kezelés után jobban félsz a következő kezeléstől?	34,48	13,80	65,51	86,20

4.5. A GBR-reakciók százalékosan viszonyított értékei különösen hasznos adalékokat szolgáltatnak számunkra, mert a gyermekek emocionális tűrőképességét exakt módon tükrözték (5. sz. táblázat). A kódolást úgy végeztük el, hogy a beavatkozás egyes lényeges szakaszát kiemeltük, kódjellel láttuk el és a táblázatban az egyes beavatkozási kódokra eső százalékos eltérést adtuk meg olyképpen, hogy a legkisebb és a legnagyobb kilengés közötti eltérést tekintettük 100%-nak és az eltérés nagyságát ehhez viszonyítva fejeztük ki százalékos értékben. (A kódolási szakaszokat az összesítő GBR-táblázat jelmagyarázatként közli.) Az adatokból kiemeljük, hogy néhány beavatkozás (pl. a nyálszívó behelyezése, a matrica felhelyezése) különösen igénybeveszi a gyermeket.

5. sz. táblázat

Gyermekefogászati beavatkozás kódolt részeire eső GBR alakulás százalékában

Sor-szám	Név	K	A	B	C	D	E	F	G	H	I
1	T. I.	11,5	15,5		12,1		22,3		19,2	3,4	16,7
2	L. S.	19,7	22,1			28,1	26,1		20,1	16,1	
3	T. M.	18,2		31,3	29,2		14,3		18,3	6,1	
4	M. Zs.	12,3	24,3			26,2	29,2		39,7	1,1	
5	P. S.	11,3	12,5			61,4		43,4	29,8	12,3	32,4
6	K. J.	23,1			63,4		48,9	70,2	27,5	15,2	
7	K. A.	10,2	15,1		22,3		26,4		26,1	15,2	
8	T. E.	12,3	3,4	26,3		18,2			16,4	18,2	21,2
9	S. J.	6,8	23,2	44,9		26,7	19,2		1,3	0,2	
10	P. P.	3,4	2,0			44,5	3,2		1,6	2,1	1,8
11	N. I.	23,8	17,0	34,2		27,6	13,6		3,5	15,9	1,3
12	K. F.	10,2	43,2	82,4	76,1		42,3	71,2	64,2	39,4	
13	J. A.	32,4		92,3		58,9	7,5	55,4	46,8	33,2	
14	N. E.	30,1				25,1	12,3		13,4	10,5	19,5
15	Sz. J.	22,8				30,1	16,8	40,2	22,3	15,1	45,3
16	V. R.	28,2	18,1		38,4	55,2	33,1		4,3	1,9	26,2
17	Sz. E.	13,4	10,2			32,4	9,1	43,2	33,2	21,4	25,2
18	P. J.	26,5		51,4	46,3	53,8		38,9	36,2	26,2	41,3
19	H. L.	30,1	22,2			45,2	26,4		21,4	19,2	
20	K. E.	16,5	19,3			56,2	15,4		16,2	15,3	
21	K. J.	18,9	9,8	42,3		38,4	9,4		25,3	13,5	11,8
22	Sz. G.	19,2	12,3	56,3		49,3	18,4		20,2	18,1	24,3
23	G. T.	12,4	11,5			19,8	11,4		16,6	8,0	
24	Sz. G.	11,3		52,4		51,3	11,4		23,4	20,2	
25	Sz. M.	16,1	16,5	35,1		34,2	14,8		12,8	10,0	30,2
26	M. A.	20,1	29,3		33,7	43,5	28,6	40,8	19,3	22,3	31,7
27	K. F.	13,7	8,3	43,7		50,1	7,3		17,9	12,1	23,3
28	N. I.	27,9	26,3	51,6		62,5		43,1	30,2	23,1	28,6
29	K. E.	12,3	28,2	43,1		38,5	18,9		17,6	15,6	
Összesen		514,7	373,1	687,3	321,6	977,2	486,3	446,4	644,8	414,6	380,8
Százalékok átlaga		17,7	16,9	49,1	40,2	40,7	18,7	49,6	22,2	14,3	23,8

Jelmagyarázat:

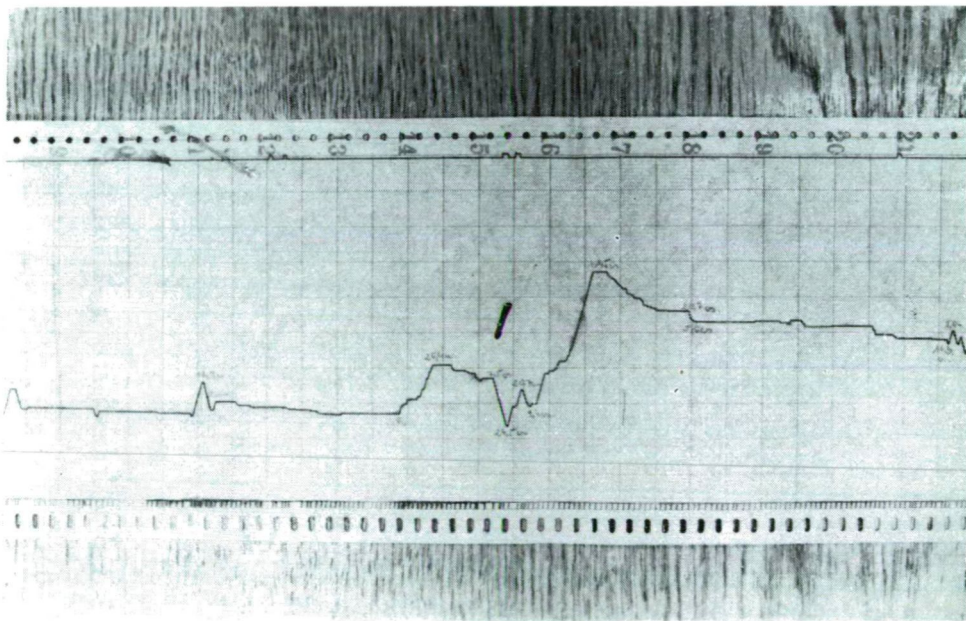
- A = vattarolnival izolálás
B = nyálszívó behelyezése
C = fűrés normál fűróval
D = fűrés turbinával
K = üreg szárítása
- F = matrica felhelyezése
G = tömés
H = tömés lesimítása
I = excaválás
K = kiindulási állapot

4.6. Módszeres eljárásunkat és eredményeinket néhány példán kívánjuk bemutatni.

4.6.1. N. E. 16 éves leány. Jó magatartású, élénk érdeklődésű, vidám természetű tanuló. Figyelme szétszóró; fáradékony, társaihoz kedves. A felnőttekkel szemben udvarias, szolgálatkész. Értelmi képessége jó, de tanulmányi munkája nem egyenletes, és így eredményei csak közepesek. Kézügyessége jó.

Első fogászati kezelés 1966-ban 10 éves korában körtént. 1966—1972-ig megfigyelésünk alatt állt. 1972-ben 16 éves korában jött utoljára kezelésre. Az utolsó évben az előzőekhez viszonyítva jelentős fogromlás következett be. DMF* indexe 9.

A kezelés előtti és utáni Ri különbsége — 39 msec (1. sz. táblázat, 16. eset), tehát lényegesen csökkenő tendenciát mutatott. Exploratiojából kiderült, hogy nagyon fél a kezeléstől. A pulsusa és tensioja is csökkent (2. sz. táblázat, 16. eset). A GBR (5. sz. táblázat, 14. eset) aránylag magas kiinduló értékkel indult (30,1%) és a beavatkozás során az egyes kódolt részek érzelmi reakciója ennél alacsonyabb szinten mozgott (7. és 8. sz. ábra). Félelmét rajza és Wartegge is kifejezi, tükrözvén egyúttal a siketnémákra jellemzően kidomborodott közvetlen élményt nyújtó projekciót (sokszor szerepel a fog; 9. és 10. sz. ábra).

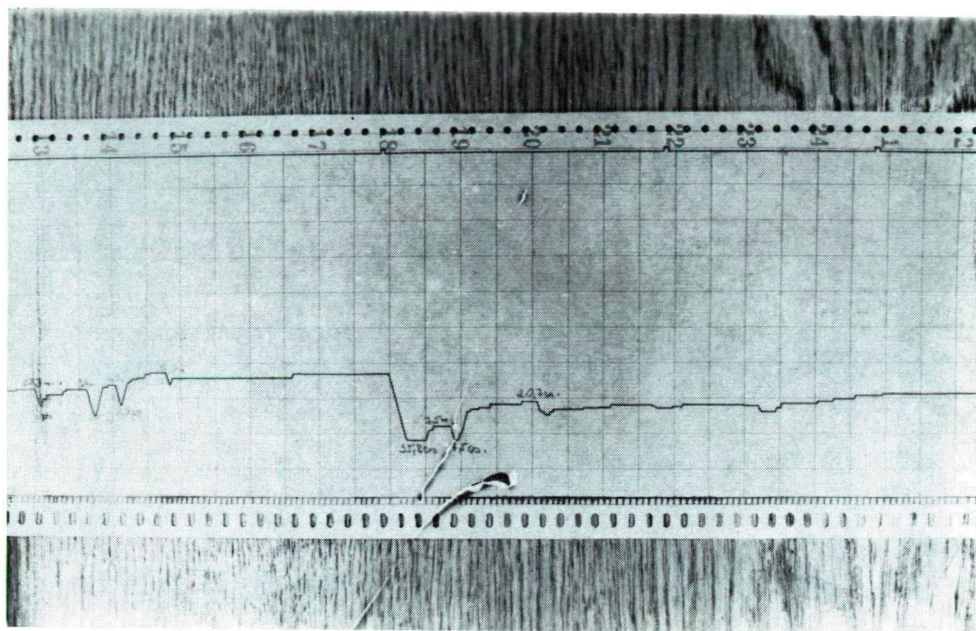

7. ábra

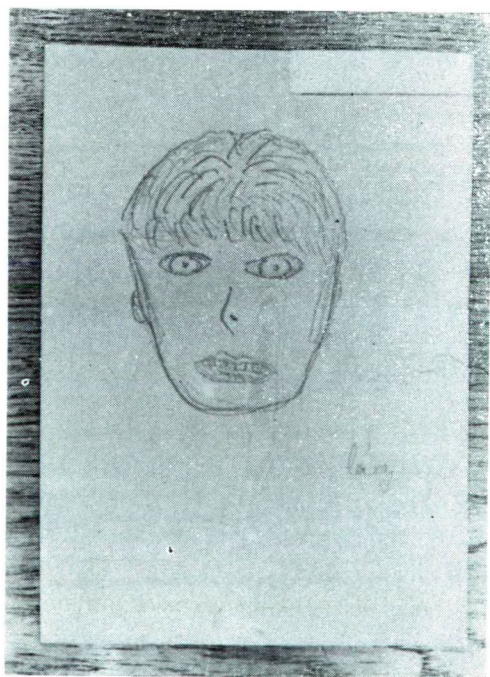
* A fogszuvasodásban (cariesben) megbetegedett fogak számát egy szájon belül a caries-intenzitás fejezi ki. Ezt egy index-számban adhatjuk meg. A szakirodalomban leggyakrabban az angolszász irodalomból átvett DMF indexet használjuk, ami a maradó fogakra vonatkoztatva:

D = decay = szuvas	} összessége ad.
M = missed = hiány	
F = filled = tömött	

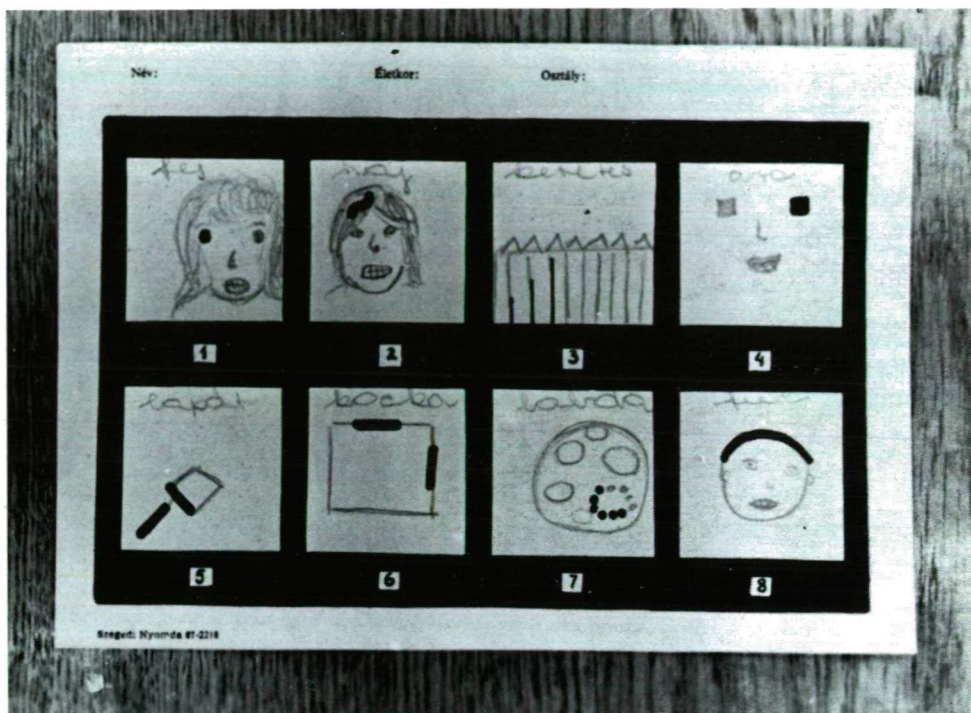

8. ábra

9. ábra

10. ábra

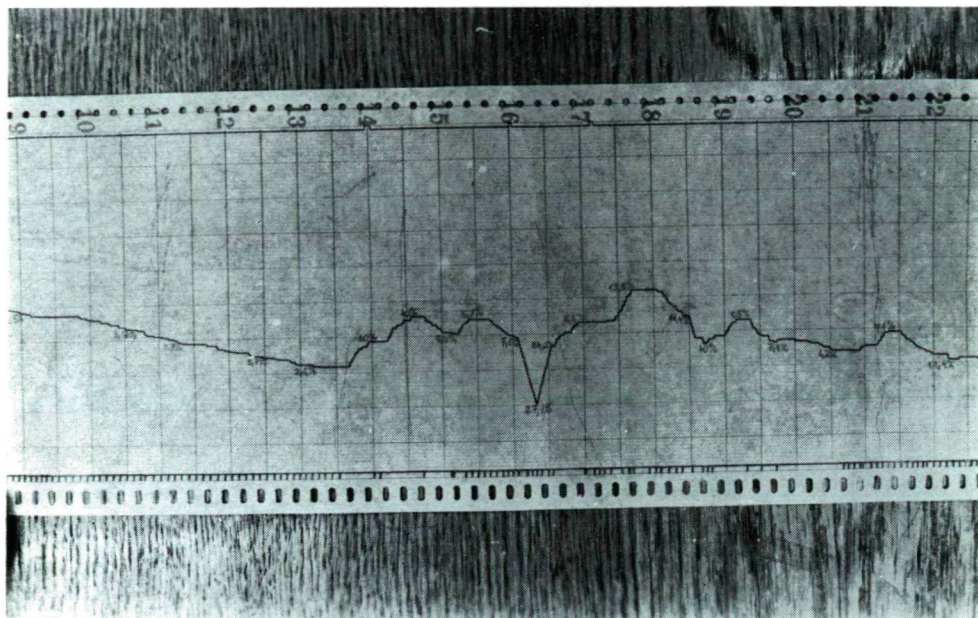
4.6.2. Sz. J. 17 éves fiú. Állami gondozott. Három testvére közül egy másik is siketnéma. Félénk, visszahúzódozó gyermek, figyelme szétszór, nehéz felfogású, sok foglalkozást igényel. Jó szándékú, csendes, nyugodt. Gondolkodása és cselekvése lassú. Osztálytársai szeretik. Jószívű, segítőkész gyermek. Jegyei általában elégségesek.

1966-ban volt első fogászati kezelésen 11 éves korában. 1966—1972 között kezelésünk alatt állt. Utolsó kezelése 1972-ben, 17 éves korában volt. Nem különösen cariesactiv gyerek. DMF indexe 5.

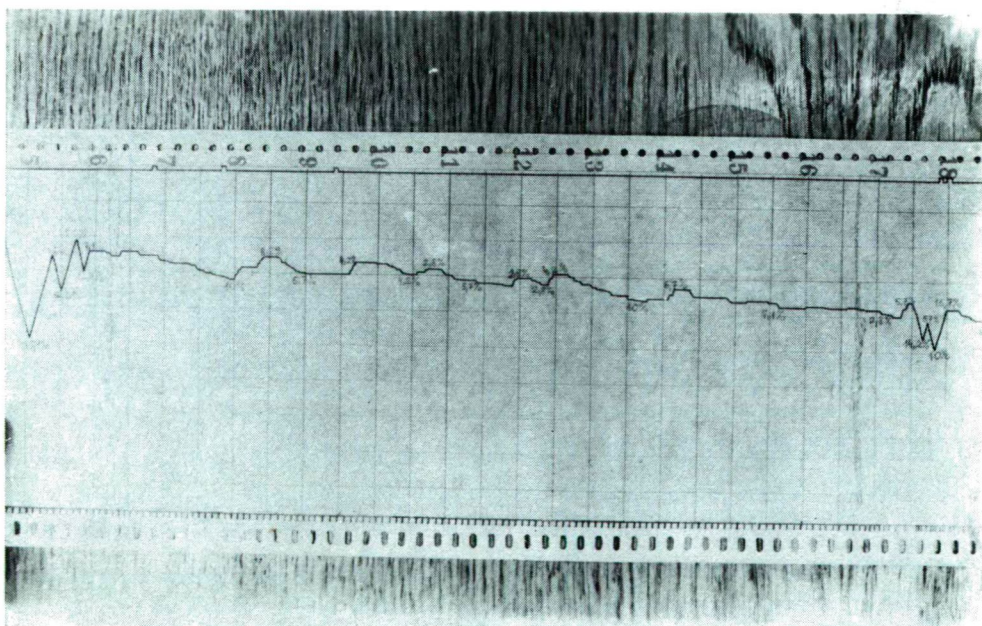
A kezelés előtti és utáni Ri különbsége — 68 msec (1. sz. táblázat, 17. eset), nagyon csökkent. A kezeléstől félt. Pulsusa 8-cal csökkent, míg tensioja nőtt (2. sz. táblázat, 17. eset). A GBR (5. sz. táblázat, 15. eset) a kiindulási értékhez képest (22,8%) a fúrás alatti érzékenysége megnőtt (30,1%-ra), de kiugróan megemelkedett a matrica felhelyezésekor (40,2%; 11. és 12. sz. ábra).

4.6.3. S. J. 17 éves leány. Közepes képességű. Állandóan jókedvű, mosolygós. A rábízott feladatokat hiányosan hajtja végre. Figyelme csapongó; komolytalan. Sokat foglalkozik önmagával. A pedagógiai jellemzés szerint az írás nehezen megy nála, számtanból is gyenge. Munkájával nem sokat törődik. Figyelmét nem tudja a tanulásra összpontosítani. Kézügyessége is gyenge.

11. ábra

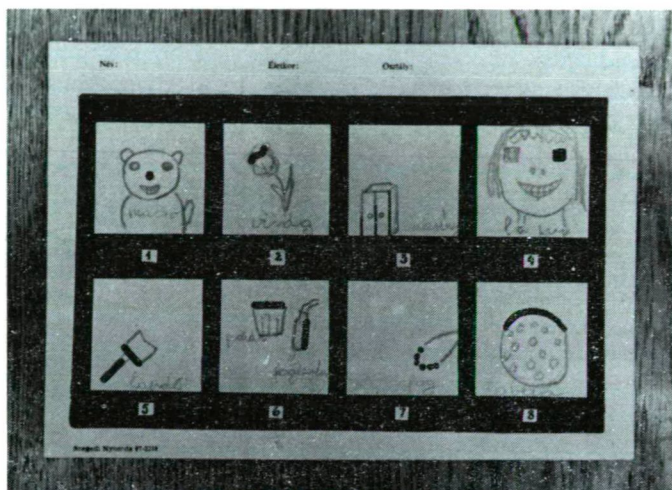

12. ábra

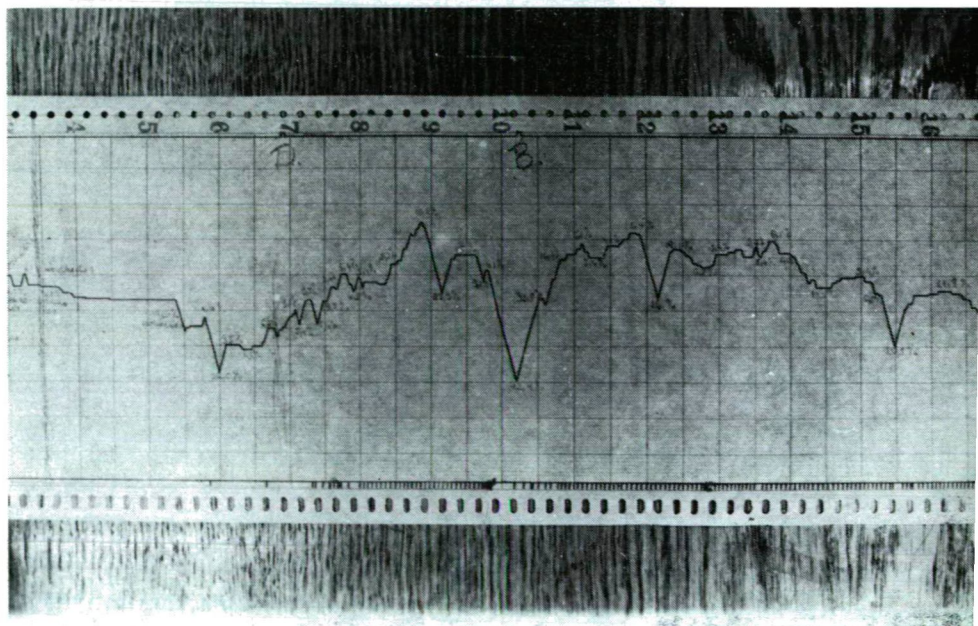

Első fogászati vizsgálaton 1966-ban, 11 éves korában volt. 1966—1972 között rendszeresen kezeltük. Utolsó kezelés 17 éves korában volt. Cariesactiv. Kiugró fogromlása 15 éves korában kezdődött. 1972-ben négy firss cariessel jelentkezett. DMF indexe 11.

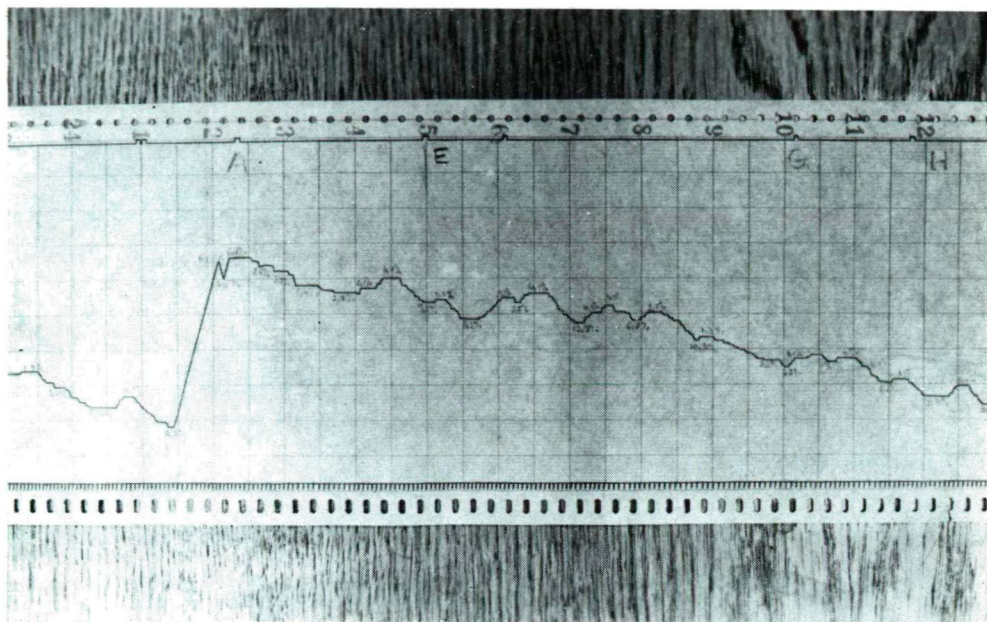
A kezelés előtti és utáni Ri eltérése -8 msec (1. sz. táblázat, 12. eset). Pulsusa és tensioja csökkent (2. sz. táblázat, 11. eset). Wartegg-jében a beavatkozás, mint közvetlen élmény projiciálódik (13. sz. ábra). A GBR (5. sz. táblázat, 9. eset) alacsony indulás után (6,8%) a fűrés emelkedést mutat (26,7). Az egyéb beavatkozás alacsony-szintű reakciót vált ki, csupán a nyálszívó behelyezése mutat erős fájdalmat és emeli meg a görbét (44,9%-ra; 14. és 15. sz. ábra).

13. ábra

14. ábra

15. ábra

5. Értékelés

Vizsgálatainkból kitűnik, hogy az összehasonlító fejlődéslélektani adatok segíthetik mind a pszichológia, mind a gyermekfogászat interdiszciplináris haladását, hozzájárulhatnak az érzelmi élet sok megoldatlan problémájának tisztázásához és közvetlen haszonként humanizálhatják az egyébként is elég súlyos traumákkal járó gyermekfogászati beavatkozást. A kísérlet további tapasztalata, hogy a siketnéma és a normális gyermekek motorikuma, továbbá elemi fiziológiai funkciói között jelentős eltérés mutatható ki erős érzelmi traumát jelentő hatásra. A műtétet megelőző szakaszban siketnéma gyermekeken — mint erre a szabadrajz és a Warteggteszt is rávilágít — az I. jelzőrendszer területére eső közvetlen érzéketes projekció a jellemző. Mindez a megelőző pszichoterápiás befolyásolás szükségességét is felveti.

A befolyásolás pszichoterápiás módszereire, jelentőségére későbbi vizsgálatainkkal kívánunk rávilágítani.

IRODALOM

- [1] AYER, W. A. JR.: 1966., Psychological aspects of dentistry. Dent. Stud. Mag. 44, 554—556.
- [2] BALDWIN, D. C. JR.: 1966., The psychological preparation of the child for dental surgery. Anesth. Progr. 13, 32—34.
- [3] BARBIERI, FR.: 1965., Psychology in dental practice. J. New Jersey Dent. Soc. 36, 306—309.
- [4] BÁLINT, M., 1961., Az orvos, a betege és a betegség. Akadémiai Kiadó, Bp., 399. o.
- [5] BENDIG, A. W., 1962. Factor analysis of "anxiety" and "neuroticism" inventories. J. Consult. Psychol. 26, 392—395.

- [6] BOSTON, V., SKLAER, A. B. and THOMSON, G. O. B., 1970., A study of attitudes towards dental treatment. *Dent. Stud. Mag.* 87, 316.
- [7] BÜHLER, CH., 1931., *Kindheit und Jugend*. Leipzig.
- [8] BÜHLER, K., 1921., *Geistige Entwicklung des Kindes*. Jena.
- [9] BÜHLER, K., 1930., *Abriss der geistigen Entwicklung des Kindes*, 1949. Heidelberg.
- [10] BYRNE, D., 1961., Anxiety and the experimental arousal of affiliation need. *J. Abnorm. soc. Psychol.* 63, 660—662.
- [11] CASTANEDA, A., MCCANDLESS, B. R. and PALERMO, D. S., 1956., The children's form of Manifest Anxiety Scales. *Child develo.* 27, 317—326.
- [12] CECIL, H. S., COLEMAN, T. H., 1966., Behavioral patterns of the child patient. *J. dent. Child.* 33, 50.
- [13] COX, F. N. and LEAPER, P. M., 1959., General and test anxiety scales for children. *Austr. J. Psychol.* 11, 70—80.
- [14] DARROW, C. W., 1936., The galvanic skin reflex (sweating) and bloodpressure as preparatory and facilitative functions. *Psychiat. Bull.* 33, 73—94.
- [15] EICHENBAUM, I. W., DUNN, N. A., 1971., Projective drawing by children under repeated dental stress. *J. dent. Child.* 38, 164—173.
- [16] EYSENEK, H. J., 1955., A dynamix theory of anxiety and hysteria. *J. ment. sci.* 101, 28—51.
- [17] FORRAI, T., 1958., *Iskolai teljesítmény és szorongás*. Akadémiai Kiadó, Bp.
- [18] FRANKL, S. N., SHIESE, F. R., FOGELS, H. R., 1962., Should the parent remain with the child in the dental operator. *J. dent. Child.* 29, 150.
- [19] GERÉB, GY., 1962., *Kísérletek a fáradtság lélektanának köréből*. Akadémiai Kiadó, Bp., 225. o.
- [20] GERÉB, GY. (szerk.) 1971., *Pszichológia*. Tankönyvkiadó, Bp., 430. o.
- [21] GERÉB, GY. és SZABÓ, Z., 1964., Középiskolai tanulók félelmi motívumainak pszichológiai vizsgálata. *Szegedi Tanárképző Főiskola Tudományos Közleményei*, 285—308.
- [22] GERÉB, GY., OSVÁTH, P. und MÁRKUS, V., 1969., Asthmás gyermekek reakcióképességének vizsgálata terhelés hatására experimentális pszichológiai módszerekkel. *Gyermekegyógyászat*, 20, 360—368.
- [23] GERÉB, GY., PAPP, P. és TÓTH, K., 1972., Über einige psychologische Fragen im Zusammenhang mit operativen Eingriffen in der Mundhöhle. *Dtsch. zahnärztl. Z.* 27, 68—74.
- [24] ISAACS, S., 1935., *The psychological aspects of child development*. London University of London, Institute of Education.
- [25] JENKS, L., 1964., How the dentists behavior can influence the child's behavior. *J. dent. Child.* 31, 358.
- [26] JOHNSON, R., BALDWIN, D. C., 1969., Maternal anxiety and child behavior. *J. dent. Child.* 36, 87—92.
- [27] KÁCLOVÁ, J., 1965., Prothiadene premedication of anxious patients prior to dental surgery. *Activ. Nerv. Sup. (Praha)* 7, 286—287.
- [28] KARDOS, L., 1964., *Általános pszichológia*. Tankönyvkiadó, Bp.
- [29] KLEIN, H., 1967., Psychological effects of dental treatment of children of different ages. *J. dent. Child.* 34, 30.
- [30] KLUSER, J. R., 1966., Application of psychological principles of dental practice. *J. dent. Child.* 33, 113.
- [31] KRACKE, R. R., 1962., Premedication in children undergoing singlevist, multiple cavity repair. *J. dent. Child.* 29, 207.
- [32] KRETSCHMER, E., 1941., *Orvosi pszichológia*. Bp., 376. o.
- [33] LINDSLEY, D. B., 1950., Emotions and the electro-encephalogram. Reymert M. L. Feelings and emotions: The Mooseheart symposium. N. Y. McGraw-Hill, 282—246.
- [34] MCLEARY, R. A., 1949., The nature of the galvanic skin response. *Psychiat. Bull.* 47, 97—113.
- [35] MEILI, R., 1955., Angstenstehung bei Kleinkindern. *Schweiz. Z. f. Psychol.* 14, 195—212.
- [36] NEUMANN, M., 1947., *Über die Angst*. Basel.
- [37] NISSEN, A. E., 1928., Influence of emotions upon systolic bloodpressure. (Nischt publizierte Thesen) M. A. Columbia University.
- [38] OPPENHEIM, M. N., FRANKL, S. N., 1971., A behavioral analysis of the preschool child when introduced to dentistry by the dentists of hygienist. *J. dent. Child.* 38, 317—325.
- [39] ROSENZWEIG, S., 1968., Children's attitudes toward dentists and dentistry. *J. dent. Child.* 35, 129—136.
- [40] RUBINSTEIN, S. L., 1964., *Az általános pszichológia alapjai*. Akadémiai Kiadó, Bp., I—II. 1103 o.
- [41] SELYE, J., 1964., *Életünk és a stress*. Akadémiai Kiadó, Bp., 328. o.
- [42] SHAW, S. I., 1963., Should psychology be taught in dental Schools? *J. dent. Child.* 30.

- [43] STERN, W., 1922., Psychologie der frühen Kindheit. Leipzig.
 [44] UAXKÜLL, TH. VON, 1963., Grundfragen der Psychosomatischen Medizin. Hamburg.
 [45] UHERIK, A., 1965., A bioelektrická aktivita kože. Vydavateľ'stvo Slovenskej Akadémie vied Bratislava, 197. S.
 [46] WOODWORTH, R. S. és SCHLOSBERG, H., 1966., Kísérleti pszichológia. Akadémiai Kiadó, Bp., 1153. o.

UNTERSUCHUNG DES ERTRAGENS EMOTIONELLER TRAUMEN BEI ZAHNÄRZTLICHEN EINGRIFFEN AN TAUBSTUMMEN KINDERN

Von György Geréb, Károly Tóth und Lenke Rudas

Die Verfasser hatten sich früher mit den psychologischen Komponenten der zahnärztlichen Eingriffe vor allem vom Gesichtspunkte der subjektiven und objektiven Beurteilung der Beklemmung beschäftigt. Es stellte sich heraus, dass nicht der Eingriff selbst in erster Linie die in erregtem Zustand befindlichen untersuchten Personen mitnimmt, sondern die Rolle der psychischen Spannung weitaus grösser ist. Die Angst kann sich schon bei der Vorstellung der Operation als bedrückendes Gefühl bemerkbar machen.

Verfasser haben sich einer kombinierten Methode bedient (Fragebogen, Messung der Reaktionszeit auf Lichtreize, Messung von Puls, Tension und galvanischer Hautreaktion, Freizeichnen und Wartegg-Test).

Beim Vergleich der Untersuchungswerte mit einem normalen Kindergut zeigte sich, dass zwischen den beiden Populationen hinsichtlich des Motoriums der Kinder sowie ihrer elementaren physiologischen Funktionen wesentliche Abweichungen festzustellen sind. Die Zeichen-Teste haben eindeutig erwiesen, dass in der präoperativen Phase für die taubstummen Kinder die auf das Gebiet des I. Signalsystems entfallende, direkte empfindsame Projektion typisch ist. All dies wirft auch die Notwendigkeit der prophylaktischen psychotherapeutischen Beeinflussung auf.

ИССЛЕДОВАНИЕ ЧУВСТВИТЕЛЬНОЙ ТРАВМЫ ПРИ ЛЕЧЕНИИ ЗУБОВ У ГЛУХОНЕМЫХ ДЕТЕЙ

Дьердь Гереб, Карой Тот, Ленке Рудаш

Психологическими компонентами лечения зубов авторы раньше занимались в первую очередь с точки зрения субъективного и объективного определения боязни. Выяснилось, что не сама операция утомляет в первую очередь возбужденных наблюдаемых лиц а психологическое напряжение. Боязнь может проявиться как тягостное чувство уже при воображении лечения.

Авторы работали сложными методами (анкеты, измерения времени реакции на световой эффект, измерение пульса, кровяного давления и гальванической реакции кожи, рисование и заполнение тестового листа методом Вартега.

Данные исследования сопоставили с данными полноценных детей. Выяснилось, что между двумя результатами показывается значительное расхождение с аспекта моторных рефлексов детей и их физиологических функций. Исследования рисунков единогласно доказали, что до операции для глухонемых характерны чувствительные проекции приходящиеся непосредственно на область I. сигнальной системы. Всё это поднимает вопрос и о предупредительном психотерапевтическом влиянии.

II. FOGELTÁVOLÍTÁS ÉRZELMI HATÁSA IDIÓTA GYERMEKEKEN

Írta: GERÉB GYÖRGY, TÓTH KÁROLY, PAPP PIROSKA

A fogeltávolítás és annak bevezető szakasza, az érzéstelenítés traumát jelent mind a felnőttek, mind a gyermekek számára. Korábbi tanulmányunkból [3], de más szerzők vizsgálataiból is [1, 7, 11] kitűnt, hogy a fogászati beavatkozás pszichológiai megterhelő hatása már a műtét elképzelésekor, tehát a megelőző szakaszban érvényesül. Kisebb mértékben mutatkozott ez meg fogkezeléskor siketnéma gyermekanyag esetében. [4] Fiziológiai és pszichológiai módszerek segítségével kimutatható volt, hogy a reakcióidő, a pulusszám és a vérnyomás emelkedett, a GBR növekvő aktivitást, illetve romló értékeket tükrözött. A beavatkozás után általában hosszabb idő kellett ahhoz, hogy az emocionális egyensúly megközelítőleg helyreálljon és a betegek megnyugodjanak.

Jelen kísérletben azt vizsgáltuk, hogy miképpen viselik el az oligophrenek az őket ért traumát érzelmi tekintetben. E célból 13 idióta gyermekben végeztünk fogeltávolítást és mértük lehetőség szerint reakcióidejüket, a pulzust és vérnyomást, valamint minden esetben a galvanikus bőrreakciót (GBR). A vizsgált személyek a Szegedi Egészségügyi Gyermekotthon ápolottjai voltak.*

Az idióták fejlődése alacsony szinten fixálódott, beszédük általában nem adakvát, kommunikációra alig alkalmas. Felismerésük főképpen az első jelzőrendszer keretére korlátozódik. Idegrendszeri károsodásuk nyilvánvaló. A méhen belüli életben, születés közben, vagy fiatal korban szenvedtek el olyan ártalmakat, amelyek az idegrendszeri struktúra maradandó sérüléséhez és ezzel együtt a struktúrára épülő funkciók zavarához vezet. [6] A gyermekkori agyi károsodás következtében korlátozottak a fejlődés lehetőségei, megbomlik a személyiség egységes szerkezete, mindenek előtt a mentális fejlődés. [2, 10, 11, 12, 13, 14]

1. Módszer

A módszert előző közleményünkben részletesen ismertettük. [4]

2. Eredmények

2.1. A pulzus és a tensio alakulását táblázatba foglaltuk (1. sz. táblázat). Kitűnt, hogy az átlag 87/min-es pulzus a műteti beavatkozás után 95,1/min-re növekedett, a különbség tehát 7,8 egység. Hasonlóképpen emelkedést találtunk a tensio-

* Az intézet főorvosának, Dr. Galántai Erzsébetnek a megértő támogatásért, Kónya Gábor aneszéki technikuskának a műszaki segítségért, őszinte köszönetünket fejezzük ki.

1. sz. táblázat

Idióta gyermekek elemi fiziológiai paraméterei érzelmi traumák esetén

Sorszám	Név	Pulsus/min			Tensio					
		Műtési beavatkozás								
		Előtt	Után	Különbség	Előtt	Után		Különbség		
1	Sz. I.	88	100	+ 12	140	90	150	90	+10	—
2	R. J.	72	76	+ 4	110	90	110	90	—	—
3	D. J.	68	73	+ 4	100	80	100	80	—	—
4	E. A.	88	92	+ 4	130	80	130	80	—	—
5	F. F.	92	100	+ 8	130	90	150	100	+20	+10
6	K. A.	84	0	—	140	90	150	90	+20	—
7	N. J.	100	120	+ 20	130	90	150	90	+20	—
8	Sz. F.	96	100	+ 4	140	80	160	90	+20	+10
9	T. J.	72	74	+ 2	120	80	120	90	—	+10
10	K. M.	84	92	+ 8	100	80	100	90	—	+10
11	T. J.	76	76	—	110	90	110	90	—	—
12	K. Gy.	92	120	+ 28	100	80	140	90	+40	+10
13	F. I.	120	120	—	120	90	140	100	+20	+10
Összesen		1132	1142	94	1570	1110	1560	1080	130	50
Átlag		87	95,1	+ 7,8	120,7	85,3	130	90	+ 11,8	+ 4,1

ban is. Míg a beavatkozás előtt az átlagos érték 120,7/85,3 Hgmm volt, addig ez a beavatkozás után 130/90 Hgmm értékre emelkedett. (A systolés emelkedés 11,8, míg a dyastotlós 4,1.)

2.2. A motorikum alakulásában a szakirodalomban jelzett infantilizmus volt megfigyelhető. HOMBURGER [5] a motoros infantilizmus fogalmát vezette be, amely szerint idióta gyermekeken feltűnő a motoros retardáció [8, 9, 11].

2. sz. táblázat

Reakcióidők alakulása idióta gyermekeken foglaltávolítás hatására msec-ban

Sor-szám	Név	Hang			Fény		
		Előtte	Utána	Különbség	Előtte	Utána	Különbség
1	Sz. I.	0	0	0	0	0	0
2	R. J.	400	457	57	425	331	-94
3	D. J.	0	0	—	0	0	—
4	E. A.	0	0	—	0	0	—
5	F. F.	551	427	-124	534	472	-62
6	K. A.	962	0	—	712	0	—
7	N. J.	0	0	—	668	613	-55
8	Sz. F.	0	0	—	0	0	—
9	T. J.	0	0	—	0	0	—
10	K. M.	0	0	—	1544	2532	+988
11	T. J.	0	0	—	0	0	—
12	K. Gy.	427	435	+8	445	427	-18
13	F. I.	628	642	+14	729	982	+253
Összesen		2968	1961	-124	5057	5357	+1012
Átlag		593,6	490,2	-31	722,4	892,7	+168,6

0 = nem értékelhető

A vizsgálati személyekkel több alkalommal lehetetlen volt a reakcióidő méréséhez szükséges kontaktust felvenni, amikor azonban ez sikerült, az értékek pathológiásan nagyoknak bizonyultak (2. sz. táblázat).

2.3. A GBR vizsgálat az oligophren állapotra annyira jellemző szellemi és érzelmi defektust tükrözte. A beavatkozásokat 5 kódolt egységre bontottuk szét: a kiindulási állapot, a szájüreg vizsgálata, az érzéstelenítés, a fogeltávolítás és a megnyugvás szakaszára. Kiderült, hogy a kiindulási szakaszban a két szélső érték közötti eltérést 100%-nak véve alig találtuk aktivitásra valló eltérést (átlag 5,7%, 3. sz. táblázat). Ez arra utal, hogy lényegében az idióta gyermek tudatáig nem jut el a beavatkozás ténye és az azzal járó kellemetlenség kilátása érzelmileg nem érinti.

3. sz. táblázat

Fogeltávolítás kódolt részeire eső GBR alakulás százalékban idiótákon

Sor-szám	Név		Életkor	K	A	B	C	D
1	Sz. I.	Q	14	10,1	20,3	31,1	78,1	17,3
2	R. I.	Q	9	5,3	14,6	61,2	83,4	19,7
3	D. J.	Q	14	8,2	15,2	87,9	75,8	9,8
4	E. A.	Q	17	16,7	14,8	25,4	63,5	32,7
5	F. F.	Q	15	5,7	7,2	79,8	57,6	11,2
6	K. A.	Q	17	10,1	30,9	—	—	6,2
7	N. J.	Q	14	8,2	13,6	48,9	71,2	3,1
8	Sz. F.	Q	16	2,1	82,1	88,2	97,1	12,2
9	T. J.	Q	10	3,1	32,1	63,9	79,3	3,1
10	K. M.	Q	8	2,3	2,2	91,7	99,8	0,2
11	T. J.	Q	10	0,2	0,1	82,3	37,1	1,2
12	K. Gy.	Q	6	6,1	15,2	81,2	93,8	3,1
13	F. I.	Q	13	5,5	7,7	50,7	58,6	18,6
Összesen				74,5	256,0	792,3	892,3	138,4
Átlag				5,7	19,6	66,1	74,3	10,6

Jelmagyarázat:

- K = kiindulási állapot
- A = a szájüreg vizsgálata
- B = érzéstelenítés
- C = extractio
- D = a megnyugvás szakasza

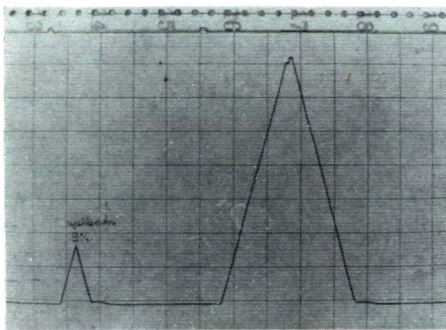
A szájüreg vizsgálatakor még mindig viszonylag alacsony kitérés mutatkozott (átlag 19,6%). A ténylegesen kisebb fájdalmat okozó érzéstelenítés átlagosan 66,1% és a fogeltávolítás átlagosan 74,3% eltérést eredményezett, jeléül annak, hogy adeakvát reakció mutatkozott a műtéti részletek végzésekor. A megnyugvás szakasza aránylag is alacsony szintet mutat (átlag 10,6%), de a számértéknél is jellemzőbb az a tény, hogy a megnyugvás minden esetben meredeken és váratkozás nélkül csökkentette a reakció görbéjét. Ezek szerint tehát megállapítható, hogy idióta gyermekeken a műtétet megelőző és követő időszakban a normálisokra annyira jellemző szorongás és félelem, valamint a képzeleti átélés teljesen lecsökkent állapotban jelentkezik.

Megállapításainkat a műtét során kapott GBR görbékkel is alátámasztjuk, az egyes esetek ismertetésekor.

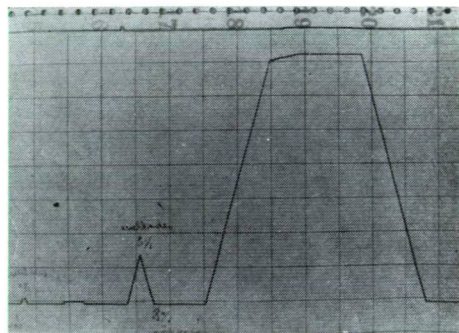
2.4. Esetismertetés

2.4.1. K. M. 8 éves leány (1., 2. és 3. sz. táblázat, 10. eset). Diagnózis: Hydrocephalus int., porencephalia. Nyugtalan, dühkitörései vannak, az elemi kifejezéseket megérti, de nem beszél. Sír [12] hangsúlyozza, hogy „az anormalias gyermekek minden kategóriájában, bár eltérő mértékben, sérült a beszédkiadás”.

A kezeléskor nehezen volt befolyásolható. Hangra nem reagált. A fényre adott reakcióideje a beavatkozás előtt 1544 msec volt, míg utána 2532 msec. A szokásos értékeket ez sokszorosan felülmúlja. A latenciaidőben megmutatkozó különbség +988 msec, ami erősen kóros. Mind a pulsus mind a tensio értékeiben kisebb növekedés volt tapasztalható. A GBR-ben a kiinduláskor, valamint a szájjüreg vizsgálatakor szinte alig mutatkozott változás (2,3 % és 2,2 %). Az érzéstelenítés azonban igen nagy emelkedést tükrözött (91,7 %), és a fogeltávolítás is feltűnően nagy reakciót váltott ki benne (99,8 %). A beavatkozás után a görbe azonnal visszaesett 0,2 %-ra, eléül annak, hogy pszichés reakciói szinte teljesen megszűntek (1. és 2. sz. grafikon).

1. sz. grafikon

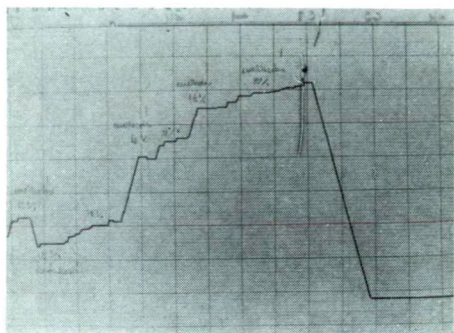

2. sz. grafikon

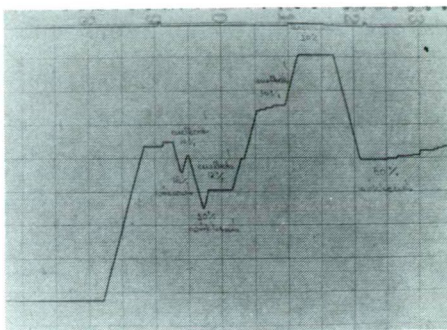
2.4.2. R. J. 9 éves fiúgyermek. (1., 2. és 3. sz. táblázat, 2. eset). Imbecillis. Képezhetőnek tartották és ezért áthelyezték a Gyógypedagógiai Intézetbe. Ragaszkodó, jól beilleszkedett a közösségbe, fokozatosan fejlődött. Reakcióideje gyenge, de nem abnormis. A fogeltávolítás folyamán a tensioban nem mutatkozott különbség és a pulsusban is mindössze +4/min eltérést találtunk. A GBR kiindulási értéke alacsony, 5,3 %, de már a szájjüreg vizsgálatokor 14,6 %-ra emelkedett (3. és 4. sz. grafikon). Az érzéstelenítés és a fogeltávolítás magas értékeket mutatott (61,2 % és 83,4 %), de a megnyugvás időszakában is mutatkozott a normálisokéhoz hasonló érzelmi feszültség (19,7 %).

2.4.3. E. A. 17 éves epilepsiás fiú, értékei igen tanulságosak (1., 2. és 3. sz. táblázat, 4. eset). Agresszív, dühkitörésre hajlamos, mozgása inkoordinált, nehezen irányítható. Petit-mal és grand-mal, néha naponta többször is előfordul. Reakcióidő vizsgálatot nem tudtunk nála végezni. Az elemi fiziológiai paraméterek a szokásos képet mutatták. A GBR alakulására jellemző volt a viszonylag magas szintű kiindulási állapot (16,7 %), amely a szájjüreg vizsgálatokor megközelítőleg azonos nagyságot mutatott (14,8 %). Lényegesen nem emelkedett az érzéstelenítéskor (25,4 %), de megugrott a fogeltávolításkor (63,5 %) és jellemző módon nem csitult el a későbbiek során, hanem igen magas szinten fixálódott (37,2 %; 5. és 6. sz. grafikon).

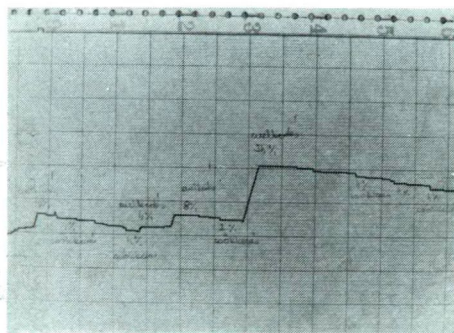

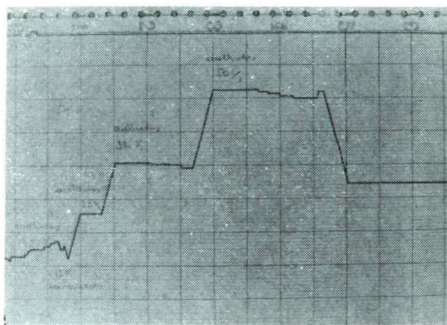
3. sz. grafikon

4. sz. grafikon

5. sz. grafikon

6. sz. grafikon

3. Megbeszélés

A vizsgálatok tanulsága szerint az oligophrennek sajátos módon viselik el a beavatkozásokat. A súlyos mentális retardatio következtében a műtéti beavatkozást megelőző szakaszban nem ismerik fel a várható fejleményeket és természetesen nem tudják elképzelni a rájuk váró beavatkozás érzelmi tényezőit sem. Számukra többnyire a műtét előtti szakasz, az előkészítés is csupán „találkozás” új arcokkal és tárgyakkal. Az emlékek bizonytalanok és érzelmi színezetük a normálisokkal szemben igen alacsony intenzitású. Éppen ezért ez a modell a cortex maximális kikapcsolásának in vivo történő vizsgálatát jelenti és e tekintetben a pszichológiai vizsgálatok új lehetőségét nyitja meg az emóciók kísérletes megközelítése terén.

A motorikum zavara, valamint az appercepció nehézségei, a koordinációs elégtelenségek megmutatkoznak a hosszú reakcióidőkben és többnyire abban is, hogy a mérés feltételeit sem lehetett megteremteni. Az elemi fiziológiai paraméterek, a pulzus és a tensio nem mutatott a normálisoktól lényegesen eltérő vonásokat. A GBR azonban éppen a várakozás és a beavatkozást követő időszak azonnali és renyhe aktivitási foka miatt egy csakis az oligophreniára jellemző pathológiás vonulatot tükrözött. A jelzés csakis adekvát időben és időtartamban való reakciót mutatott, a beavatkozást megelőző és az azt követő állapot igen alacsony fokú szenzibilitást nyújtott.

- [1] McAMMOND, D., DAVIDSON, P. O., KOVITZ, D. M., 1971., A comparison of the effect of hypnosis and relaxation training on stress reactions in a dental situation. Amer. J. Clin. Hypn. 13, 233—242.
- [2] BUSEMANN, A., 1959., Die Hilfsschule und ihre psychologischen Probleme. In Handbuch der Psychologie Bd. 10.
- [3] GERÉB, GY., PAPP, P., TÓTH, K., 1972., Über einige psychologische Fragen im Zusammenhang mit operativen Eingriffen in der Mundhöhle. Dtsch. zahnärztl. Z. 27, 68—74.
- [4] GERÉB, GY., TÓTH, K., RUDAS L., 1973., Érzelmi trauma elviselésének vizsgálata siketnéma gyermekek fogászati beavatkozásakor. Szegedi Tanárk. Főisk. Tud. Közl. 1974, 311—327.
- [5] HOMBURGER, A., 1925., Die seelische Differenziertheit als Heilpädagogische Frage und Aufgabe. Z. K. Bd. 30.
- [6] ILLYÉS GY.-NÉ, ILLYÉS S., JANKOVICH L., LÁNYI M.-NÉ, 1971., Gyógypedagógiai pszichológia. Akadémiai Kiadó, 467. o.
- [7] KIRSCH, TH., 1971., Psychologische Aspekte in der zahnärztlichen Praxis. Zahnärztl. Welt/Reform 80, 514—519.
- [8] LUTZ, J., 1961., Kinderpsychiatrie. Rotapfel, Zürich, Stuttgart, 407. o.
- [9] LUTZ, J., 1961., Schwachsinn und Demenz. 212—222. In: Verh. 2. int Kongr. psych. Entw. Stör. Kindesalt II. Wien, 261. o.
- [10] MOOR, P., 1965., Heilpädagogik. H. Huber, Bern-Stuttgart, 524. o.
- [11] SCHOLZ-EHRSM, E., 1962. Zur Psychologie des schwachsinnigen Kindes. VEB Vg. Volk- und Gesundheit, Berlin, 138. o.
- [11] SCHÖNBERGER, A., WALDMANN, W., 1970., Der Einfluss von Zahnextraktion und Lokalanästhesie auf Pulsfrequenz, Blutdruck und Plasmahydroxykortikoidspiegel des Menschen. Dtsch. Zahn-, Mund- und Kieferheilk. 54, 241—248.
- [12] SIF, Zs., 1965., Az anomáliás gyermekek oktatásának pszichológiai kérdései. In: Djacskov: Az anomáliás gyermekek oktatásának és nevelésének alapjai. Dokumentáció.
- [13] WEWETZER, K. H., 1959., Das hirngeschädigte Kind. Thieme, Stuttgart, 119. o.
- [14] ZAZZO, R., 1960., Une recherche d'équipe sur la débilité mentale. Enfance 4—5. 335—364.

DER EMOTIONELLE EINFLUSS DER ZAHNEXTRAKTION BEI IDIOTISCHEN KINDERN

Von György Geréb, Károly Tóth und Piroska Papp

Die Zahnextraktion und deren einleitende Phase, die Anaesthesie, bedeuten für Erwachsene und Kinder gleichermassen ein Trauma. In früheren Studien wiesen die Verfasser nach, dass die psychologisch belastende Wirkung des zahnärztlichen Eingriffs bereits in der präoperativen Phase — schon bei deren Vorstellung — zur Geltung kommt. In der Arbeit wurde mit Hilfe physiologischer und psychologischer Methoden (Messung von Puls, Blutdruck, Reaktionszeit, galvanischer Hautreaktion) bei 13 idiotischen Kindern die Wirkung der Zahnextraktion untersucht.

Die Ergebnisse zeigten, dass die Entwicklung der Idioten — ihrer Fixierung auf niedriger Stufe entsprechend — mit einer neuralen Schädigung gepaart ist. Die Störung der mentalen Entwicklung manifestiert sich in den Ergebnissen. Die Reaktionszeit ist auffallend hoch. Die elementaren physiologischen Parameter, der Puls und die Tension, wichen nicht wesentlich von denen der normalen Probanden ab, während d. GBR eine eigentümliche Krümmung aufwies. Im Gegensatz zu den Befunden bei normalen Kindern zeigte die Kurve vor dem Eingriff und in der postoperativen Phase kaum eine Aktivität, sondern lediglich während der auch physiologisch nachweisbaren und Schmerzen bedeutenden Extraktion.

ЧУВСТВЕННОЕ ВЛИЯНИЕ УДАЛЕНИЯ ЗУБА У ДЕФЕКТНЫХ ДЕТЕЙ

Дьердь Гереб, Карой Тот, Пирושка Пapp

Удаление зуба и предварительный этап его обезболивание означает травму как взрослым, так и детям. Авторы в прежних своих работах указывали на то, что вмешательство зубного врача означает психологическое травматическое влияние уже до операции, при подготовке к ней. В работе физиологическими и психологическими методами (пульс, кровяное давление, время реакции, измерение гальванической реакции кожи) были изучены влияния удаления зуба у 13 неполноценных детей.

В качестве результатов выяснилось, что развитие неполноценных детей в соответствии с их реагированием на невысоком уровне сопровождается нарушением нервной системы. В результатах показывается нарушение ментального развития. Время реакций очень высокое. Элементарные физиологические параметры, пульс и кровяное давление незначительно отличаются от данных полноценных детей, однако гальваническая реакция кожи отмечала своеобразную кривизну. В отличие от полноценных здесь кривая едва показывала активизм до и после операции, лишь при физиологически проявляемой экстракции, означающей боль.

NDTK/I.

(ADALÉKOK A NÉPI DEMOKRÁCIA PEDAGÓGUSKÉPZÉSÉNEK TÖRTÉNETÉHEZ)*

Írta: NÁNÁSI MIKLÓS

A címül vett betűszó nem labdarúgócsapat név- és klasszisjelzése, hanem mindközönségesen: a N...i DOLGOZÓK TANÍTÓKÉPZŐINTÉZETE I. kísérleti évfolyamának iktatókönyvi szignója. A felnőttoktatási tapasztalatok összegyűjtésére serkentő pályázati felhívás olvastán e négy betű ugrott emlékezetünkbe. Nyomukban megmozdultak azok az emlékképek, amelyek szocialista iskolarendszerünk „ős- és hőskora” egy sajátos intézménytípusának indulásához társultan már a mélyrétegig sülyedtek. Halványan és megkopott színekkel sorra előhívogatták egymást. De ez kevés volt ahhoz, hogy a pályázat szép feladatával megkínált kedvnek elegendő legyen. Az írásos emlékek gazdagabb és hitelesebb formában őrzik a múltat. Nézzük meg azokat is! De a NDTK irattárának nyoma veszett, seholse leltük. Hosszas nyomozás aztán feltárta sorsát: a megszűnt anyaiskola teljes irattári anyagával együtt elpusztult. Jelesül: egy részét begyűjtásra, a másikat a MÉH-be szállította az őrzésre rendelt intézet hivatalsegédeinek takarékosági buzgalma. És mindez abban a városban, ahol az ország legkorszerűbb levéltára létesült!

Így „saját kútforráskön” kívül csak egyetlen forrásra támaszkodhattunk: a volt tanítványok és tanárok emlékezetére. Levélben és személyesen kerestük fel őket, csoportosan találkoztunk, alkalmilag sűrűn beszélgettünk. Ebből a forrásból fakadt fel az a tényanyag, amelyben egy történelmi korszak egyik forradalmi jelentőségű létesítményének mulékony emlékeit e szerény dolgozat még megidézhetette és összegezte.

Műfaji jellege a pályázati feltételhez igazodó: „élményszerű visszaemlékezés.” Az epikai hitel természetesen nem hagyhatta figyelmen kívül a mellőzendőnek javallt „forrásfeldolgozó tanulmány” elemeit sem. Az emlékezés szubjektivitásának és a faktográfia objektivitásának műfajszabály szerinti arányára azonban ügyelt a szerzői igyekezet, amely „sem barátságból, sem félelemből hamisítat bé nem írt, az mi keveset írt, igazat írt”.

Ha e dolgozatnak csupán ez egyetlen érdeme, ez is valami, és „nem is kevés”. Az írásos és tárgyi adalékok megsemmisültével egyedül lapjai őrzik a múlt emlékeit.

„Dolgunk értelme pedig az, hogy jobbá tegyük magunk és utódaink számára mindazt, amit múltunkból kaptunk, magunknak adva ösztönzést újra meg újra életető és jövő-vívó emlékezésre.

A feledékenységgel a jövő halála.” [1]

* Országos felnőttoktatási pályázat díjnyertes dolgozata.

NÉMI ELŐZETES

a nevelés osztályjellegéről, ami rávilágít a Dolgozók Iskoláinak társadalmi szükségességére; továbbá arról: hol-milyen körülmények között és hogyan indult a NDTK/I.

Valahányszor a nevelés osztályjellegét értelmeztük tanítványainknak, mindig a személyes példatárból került elő a „konkrét tényanyag”.

...Mert az úgy volt sokhelyt a régi világban, pl. nálunk is, hogy anyai nagyanyánk írástudatlan volt, anyánk 3, apánk 4 elemi járt. Ennyi akkortájt elég volt a borbélymesterséghez. Bennük is úgy élt a vágy, akár az aljnövényekben élhet. Azt akarták, hogy gyermekeik fák legyenek, nagyobbra nőjenek. Őt gyermekük közül az első egy, a második négy „gimnáziumot” végzett. A harmadik (az egyetlen lány, 1920-ban!) leérettségizett. A negyedik két évig bírta az orvoskar költségeit. Az ötödik (jőmagunk), akár a mesebeli legkisebb, legyőzte a sárkányt s a család messzirenyúló emlékezete szerint, kereken 40 esztendőnek előtte a népes nemzetség I. vagy Egyetlen Diplomása: „tanár úr” lett. Hogy csak neki sikeredett, abban nem a „fajtaminőség” volt a hibás. Hisz nagyanyánk már elmúlt 60 éves, amikor szektáns hevületében az Írás kedvéért megtanult írni-olvasni. Apánk inasokorában, zsidó tanítómesterének házában (ami egyben böcheriskola is volt) megtanult héberül. Fújta a Talmud-szöveget, persze egy szót se értett belőle, de a „konyhai zsidót” folyékonyan beszélte, akár nemzetiségi szülőfalva három nyelvét. Betűszeretőbb embert se igen ismertünk nála. Ipartestületi könyvtáros lévén, örökké hordta haza a könyveket, újságokat, képeslapokat s szüntelenül azokban élt, válogatás nélkül. Vas Gereben, Jókai, Mikszáth, Eötvös Károly, Rákosi Viktor minden sorát ismerte. Édesanyánk élő nótafa volt, mindig dalolt és remekül számolt. Sokszor mesélte, hogy amikor nagyapánkkal (szításmester volt) hetipiacra jártak a városba, mindig ellopódzott a tanítónőképző ablakai alá, hogy hallhassa a szép énekszót. Hányszor emlegette szívfüdalommal: hej, ha ő tanító-kisasszony lehetett volna! Ennek a teljesületlen álmot dédelgető anyai vágnak meghatározó szerepe volt a legkisebb pályaválasztásában, aki egy hajszálnyival se volt többet érő testvéreinél. Mind értett valamihez, tudott valamit, amiben felszikkasztott valamiféle adottság, képesség, de szétpattogzott mint a kovácszikra és tűz sose lett semmiből. Tudták ők mit kellett volna tenniük ezért, de mindig csak azt tehették amit lehetett, amit a „kor és a körülmények hatalma” engedett...

Körülbelül így festett a nevelés osztályjellegének ecsetelése. A megértés fokát a szemek fénye csillogta vissza. Felesleges lett volna több szót pazarolni a „kor és körülmények hatalmának” értelmezésére. Minden „prepa” érezte és tudta: kikre s mire kell gondolnia, hiszen legtöbbször hasonló tájakról, mélységekből s előzményekkel érkezett a tanítóképzőbe. Tanyáról, faluról, kisvárosokból, nagyvárosok pereméről, földes házakból, szoba-konyhából, szerény otthonokból. Mert a régi tanítóképzőig is elvergődni csak keveseknek adatott meg felszabadulásunkig.

A magyar demokrácia első gondoljai közé tartozott e súlyos igazságtalanság jóvátétele. Még fel sem ocsúdtunk a háború retteneteiből, amikor a kormány 1945. november 21-én kelt rendeletével (11.130/1945. M. E. sz. r.) különleges célú és tanításrendű iskoláknak, az ún. *Dolgozók Iskoláinak* létesítését rendelte el.

„Ezek az iskolák középfokú v. középiskolai tanulmányok folytatására nyújtanak lehetőséget azoknak a felnőtt kenyérkeresőknek, akik az élet iskolájában már megállották a próbát s csak a körülmények miatt nem juthattak ahhoz, hogy az iskolában is megállhassák, amihez pedig az általában megkívánt szellemi képességekkel rendelkeztek.” [2]

— írja a „vallás és közoktatásügyi miniszter” 46 februárjában. Szózaterejű közleménye a forradalmi vívmány életrehívó történelmi jelentőségének méltatásával így zárul:

„A földért folyó nagy per a szolgaságban tartott magyar tömegek javára dőlt el. Az anyagi javak igazságos elosztása után meg kellett teremtenünk a szellem javaiban való igazságos részesedés lehetőségét is: a föld, a munka joga s szabadsága mellé a művelődés jogát, szabadságát s lehetőségét is. A Dolgozók Iskolája megszervezése ennek a nagy feladatnak szolgálatában áll. Ha méltó, lelkes,

igazságos, valóban művelt és demokratikus emberek erőfeszítéséből születik meg s izmosodik élet-erős intézménnyé, az új Magyarországnak olyan alkotása válhatik belőle, amelynek jelentősége felér egy földreforméval. Bízom benne, hogy így lesz.”

Erre a korszakra gondol nagy írónk:

„...ha távozóban, egy más bolygón azt kérdeznék: mi az, amiért a földet a történetek után is sajnáltam itt hagyni, azt mondanám, hogy olyan korból és országból jöttem, amelyben a tanulás alkalmá s a hozzávaló kedv együtt és rendkívüli mértékben nőtt.” [3]

Az alkalom és megnőtt kedv a hivatalosnak minősíthető összegezés szerint az indulás évében 4688 felnőtt tanulót ültetett 44 gimnázium, ugyanannyi polgári iskola, 6 tanítóképző, 1 óvónőképző és 1 általános iskola padjaiba. Felénél több (2480) gimnáziumba, harmada (1542) polgári iskolába íratkozott, egynyolcada (666) maradt a többi fenti iskolának. [4] A legutolsó adatot azonban nem tekinthetjük hitelesnek. A rendelet szerint ui. „a kifejlesztés alatt álló általános iskola dolgozó tagozata nem nyitható meg, helyette átmenetileg szükségszerűen a gimnázium és polgári iskola megfelelő osztályait kell fenntartani”. Ezt azért érdemes megjegyezni, mert az egynyolcad általános iskolába irányult része is gimnáziumba vagy polgáriba vette az útját, így még kevesebb lett a tanító-, ill. óvónőképzőbe felvettek száma.

Az adatszolgáltatás alapján a Dolgozók Iskolái I. évfolyamaira beíratkozottak társadalmi rétegeződését a következő „nagyságrendben” kíséreltük meg összegezni:

1099	—	postai, MÁV, közhivatali altiszt, segédmunkás
865	—	egyéb—vegyes
738	—	ipari segédmunkás
656	—	szakmunkás (gyári munkás—bányász)
550	—	rendőr, katona, magántisztviselő
534	—	kereskedő, önálló iparos
246	—	paraszt

4688

A korabeli „felmérések és bevallások” hitelességének ismeretében minden általánosító szándék hamis eredményekhez vezetne. De azért a számok fényt vetnek az első kísérleti év ferdeségeire és ellentmondásaira. Pl. országos arányban mérhetőenül magasabb a kultúrán kívül rekedtek száma (246 paraszt!), mint amennyien a rendeletnyújtotta könnyű és gyors bizonyítványszerzés reménye nyomán tódultak az iskolapadokba. Ezek száma, szociális megoszlása és mozgásiránya (gimnázium, polgári!) semmiképpen se arra mutat, hogy „éhe a szépnak, éhe a szónak” hajtotta többségüket, hanem inkább arra a konjunkturális útra, amelyen kilábolhatott „a népségből a nép fia”, vagy amelyen létbizonytalanságában valamiképp megkapaszkodhatott a deklasszáltak tömege. Vagyis „zömileg” a gimnázium és a polgári iskola vonzásába sodródtak az „úri embert jelentő” érettségi bizonyítvány múltból beidegzett csalóka reményében, vagy az „íróasztal-fetisizmus” mobilizáló hitében.

Az egyéb iskolafajokba (tanító-, óvónőképző, 1 általános iskola) irányulók közül nem lehet pontosan kielemezni a pedagógusképző intézmények, a pedagóguspálya felé tartók számát és társadalmi képét. De az egy általános iskolát fentebb említett kizáró ok miatt — ezek száma becslésünk szerint arányítva szerfelett kevés lehetett. Ha a hozzánk jött 25—30 dolgozót (számukat nem sikerült pontosan megállapítanunk) vesszük átlagalapul, akkor a 6 tanítóképzőbe 150—200 embernél semmiképpen sem jelentkezhetett több.

Ha arra gondolunk, hogy épp az indulás ideje volt a „nemzet napszamosainak” társadalmi, erkölcsi, anyagi mélypontja, nem hinnénk, hogy bárkit is a könnyű

oklevélszerzés vagy karrierneurózis lódított volna a tanítóság felé. Azt se mondjuk viszont, hogy a pedagógiai érosz hevülete hajtotta volna őket (a maiak közül ugyan hányat?), de többségükben azért ott munkált a pálya, a hivatás vonzása, a régen vágyott, de nem teljesült álmom: hej, ha én egyszer tanító lehetnék! Abban a néhány emberben legalább is, akiket 1946 tavaszán a Dolgozók Tanítóképzőjének híre N. városában megmozdított.

N. népes, gazdag mezőváros hírneves, gimnáziummal s az ország egyik legrégebb tanítóképzőjével (1839). A két felekezeti „testvérintézet” közös telken állt, de viszonyukat inkább mostohatestvérinek emlegette a közbeszéd. E viszonyban lényegileg hosszú idők osztályszemlélete tükröződött. A gimnázium „elitiskola” volt, a tanítóképző pedig jellegzetesen „proletáriskola”. Egy vezető egyházi tanférfit a város iskoláit úgy rangsorolta, hogy először jön a gimnázium, másodszor megint a gimnázium, azután a polgári leányiskola, messze tőle a polgári fiúiskola, utánuk a népiskolák és inasiskolák, majd egy nagy üresség és valahol kint a gypeszélen: a preparandia. E hierarchikus szemlélet (osztálykülönbség) kifejeződött a két iskola tanári és tanulóinak életjelenségeiben is. A gimnázium tanárinkara „bennszülött” vagy „benőszült”, társadalmilag, vagyoniilag szilárd: föld, szőlő, nyaraló, a nagy utcák vonulatainak rangos házak, porták. A képző tanárai „beszármazottak”, nincstelen „gyüttmöntek”, akik csak emberfeletti munkával, legfeljebb egy szerény hajlékig jutottak családjuk feje fölé.

A város urainak, tehetőseinek fiait a gimnázium, a plebs elenyésző gyermekhagyatát a tanítóképző várta, amelynek ódon falait mindenkor a Pesttől Dél-Dunántúlra húzódó egyházkerület falvainak, községeinek feltörekvő fiai népesítették be.

A két iskola válaszfalait a háború döntötte le egyéb válaszfalakkal együtt. A pusztulásban váltak igazán testvérekké. A németek kórháznak rendezték be mindkettőt s amikor a front közeledtek egy reggelre továbbálltak, égő könyvmáglyák, elhamvadt berendezések, elpusztult szertárak, dögtetek, vér és szenny hirdették nyomukat. Egy későbbi évkönyv sokatmondó szükséztűséggel közli, hogy a tanítóképző bútorfelszerelésének 90%-a pusztult el, szertárállományának 0,9, 14000 kötetes könyvtárának pedig csak 0,6%-a maradt meg.

Amikor a felszabadító szovjet katonák érkeztek reggelén az égő főtéren át első utunk az öreg iskolához vitt, falainál csak lelkünk volt kiégettebb, reménytelenebb. Mikor lesz itt újra élet? Hol vannak, merre sodorta tanulóit, tanárait a pusztító vihar? Közeledtek hírére tanulóinkat az internátus tele raktárából feltárisznázva útnak indítottuk. Gyalogszerrel, szekéren, vonaton, ki ahogy tudott, igyekezett hazafelé szüleikhez. Az „urak futásakor” lábrakapott tömeghisztéria az egész tanári kart családostól szekérre ültette s bizonytalan utakra lökte. Amikor lassanként hazaszállingóztak, a kifosztott otthon üres falai fogadták őket.

De ilyen körülmények között is megindult az élet. November 2-án szabadult fel a város. 18-án a már megalakult tanács tagjai előtt a jövő két küldötte: Révai József és Erdei Ferenc vázolta a helyzetet és a legsürgősebb tennivalókat. A polgármesteri szobában a cserépkályha mellől egy fiatal szíjgyártólegény kemény szavaira figyeltünk fel mindnyájan. Másnap már kézzel írt falragaszokon mint párttitkár tudatta, hogy „A Magyar Kommunista Párt helyi szervezete megalakult. Értesíti az elvtársakat, hogy testvéri szeretettel vár minden becsületes, tiszta múltú, hazánk sorsát szívében viselő dolgozó magyart soraiba.”

A motor megindult, rövid idő alatt hallatlan energiát termelt és szétlőtte az élet áramát. 1945 januárjában a helyi sajtó első lappéldányában már azt olvassuk, hogy „Középiskoláink itthonmaradt tanárai és elemi iskoláink itthonlevő tanítói a város vezetőségének támogatásával minden lehetőséget megragadtak iskoláink

lehetőséghez képest való megnyitása irányában... megnyílt a gimnázium, a tanítóképző és a líceum is, melyek a polgári fiúiskolával karöltve működnek s az I—IV. osztályok óráit együtt tartják. A felsőbb gimnáziumi osztályok óráit pedig a tanítóképző óráival vonták össze. A megnyílt iskolákban a növendékek száma napról-napra öröndetesen emelkedő irányt vesz.” [5]

E közlemény stílusos ziláltsága eltölpül a „tanítás” kezdeti zavaraihoz képest. A négy középiskola egy kalap alá vont 21 osztályába 10—15 gyermeket ha felengedett eleinte a szülői aggodalom, amelyet a mindenfelől érkező rémhírek tápláltak. Három itthonmaradt tanár, két Pestről idevetődöttel „tanítottunk” mindent tábla, kréta és könyv nélkül egy jégverem teremben. De tavasz táján, amikor folyamatosan szállingóztak hazafelé a világgá futott tanerők, lassanként azért minden iskolában megindult a valamivel rendszeresebb oktatás. A tanítóképző épülete és internátusa katonai kórház maradt, ezért hol itt, hol ott húzódtunk meg egy-egy osztállyal. Tanulóink az oktatás kezdetének hírére kezdtek visszaszivárogni. Magánházaknál, tanáraiknál, csoportosan, önellátó externista életre berendezkedve folytatták tanulmányaikat. A rövidített tanév áprilistól júliusig tartott. Kellott a tanító! „A népiskolai alapon mozgó szükséglet az évben 5549 tanítót igényelt. Az akkor induló általános iskola, ill. szakrendszer bevezetése még kb. kétszer annyi új tanerő beállítását követelte meg.” [6]

* * *

A művelődés szabadságának, lehetőségének és szükségességének egybefonódó törvényszerűsége ilyen körülmények közt és így hívta létre a Dolgozók Iskoláit. A történelmi jóvátételen túl gyakorlati szándék is motiválta létrejöttüket. „Azt várjuk ezektől az iskoláktól, hogy az újjászülető magyar társadalom nagy feladatainak megoldására minden vonalon lelkes, új erőket adjanak. Közembereket és vezetőket, akik a dolgozók küzdelmes sorsát a maguk küzdelmeiből, vágyait, csalódásait a maguk vágyaiból és csalódásaiból ismerték meg és épp ezért egyek maradnak velük akkor is, ha — most már nagyobb képzettséggel — régi munkakörükbe térnek vissza, de akkor is, ha új hivatásokba, vezetőhelyekre kerülnek.” [2]

Az életrehívó kormányrendelet végrehajtási utasítása (19.100/1946. VKM. sz. r.) 1946. február 7-én jelent meg. A miniszter szerint ez „a Dolgozók Iskoláinak csak a legszükségesebb kereteit, irányelveit vázolja. Az önálló helyi kezdeményezésre, a sajátos jelleg kialakítására minden lehetőség megvan. A tanárokon és a tanulókon múlik, hogy ezt a keretet milyen értékű tartalommal töltik ki. Ezért külön is hangsúlyozni kívánom, hogy a most kiadott végrehajtási utasítást úgy kell tekinteni, mint az iskolák mielőbbi megnyitását lehetővé tevő s az általános kereteket biztosító ideiglenes rendelkezést.” [2]

A „mielőbbi megnyitást lehetővé tevő” s egyben sürgető rendelkezésre — amint említettük — az ország 6 tanító(nő)képzőjében szervezték meg a Dolgozók Iskoláját. Az a tény, hogy a 48 tanító(nő)képző közül (számukra nem esküszünk, de ennyire emlékszünk), (túlnyomó részük felekezeti, ill. zárdai intézmény volt) mindössze hat nyitotta meg kapuit a dolgozók előtt, sokat mond arról: milyen foganatja volt az első demokratikus közoktatási rendelkezésnek. A n. i. tanítóképző — amelynek kálvinista-plebejus-demokratikus hagyományai egy évszázadnál messzebbre nyúltak vissza — mindenesetre az elsők közt mozdult tette. Közhírré tette szándékát, megkezdte a szervezést. A helyi újság egy hónap múlva már közli, hogy „a Dolgozók Tanítóképzője március 18-án délután 4 órakor megnyílik. A jelentkezők okmányokkal felszerelt folyamódványait sürgősen adják be s az iskolai év megnyitásán feltétlenül jelenjenek meg.” [7]

Akik megjelentek és akiknek közreműködésével négy év alatt oklevelet szereztek, azokat sorra felkerestük. Velük csoportosan többször, egyénileg sűrűn találkoztunk, elbeszélgettünk. Kérdéseink nyomán megéledt a múlt és az emléktöredékekből úgy állt egybe a kép, ahogyan az alábbiakban következik.

EMLÉKEZÉSEK

**tanítványokkal, tanárokkal arról:
hogyan s mint volt hát?**

1. Hányan — kik — honnan — miért jöttek? A felvétel és a létszámalakulás

Sűrűn idézgetjük a miniszter gondolatait. De ő volt az egyetlen illetékes és legfőbb hivatalos, aki a rendelet indítékait, szellemét leghitelesebben magyarázhatta. Nagyon lényegesnek tartotta a felnőtt dolgozó tanulók gondos, körültekintő és szigorúan szakszerű kiválogatását. Óva intett, hogy

„a Dolgozók Iskolái ne „újabb diplomásokat”, ne urakat neveljenek, hanem emberséges, igazságos és művelt magyarokat. Ne a bizonyítványosok gógös hadát növeljék, hanem azt a művelt elitet, amelynek szemében az az igazán művelt ember, aki a maga helyén a legjobban tudja a köz érdekében kifejtetni képességeit.” [2]

Figyelmeztetett, hogy ne a valamennyire iskolázott s önként jelentkezők soraiból válogassunk,

„mert ez a közösség szempontjából nem kívánatos egyoldalú *toborzásra* vezetne, hanem a parasztság és munkásság érdekképviselői szerveinek bevonásával gondosan fel kell kutatni paraszt-ságunknak és munkásságunknak a magasabb műveltségtől eddig elzártabban élő tagjait, akik egyéni értéküknél fogva a közjónak kiváló munkásaivá válhatnak.” [2]

Ez elgondolások optimális övezetben mozogtak. Nekünk lentebb kellett szállnunk s azt tennünk, amit akkor lehetett. Az érdekképviselői szervekkel való tárgyalás, felkutatás, körültekintő utánajárás és szigorúan szakszerű válogatás helyett, bizony mi egyszerűen „toboroztunk”.

A hiteles tanúk emlékezete már nem tudja pontosan felidézni a toborzás nyomán jelentkezettek számát. Körülbelül 25—30 főre taksálják az indulókat. Kettő kivételével mind helybeli. Egyikőjük iskolaszolga lakatossegéd fia, egy tanítócsalád költöztetésekor „mitfahrerként” szekerezik át a városon és régi vágya itt ragasztja tanítóképzősnek. A másik a debreceni képzőben már két osztályt járt, de a háború 5 évre fogságba sodorta. Egyenest idejött a hírre és népi kollégium táplálta társával együtt mindvégig. Volt köztük jóval 30-on túli, zömük 20—25, néhányan még tizenévesek. Felük férfi, felük nő. A rendelkezés szerint olyan dolgozót is fel lehetett venni, aki a tantervben megállapított ismeretanyagot magánszorgalomból sajátította el. Ilyen nem jelentkezett. Az alapvető feltételként jelzett 4 középiskolája (valamennyinek polgárija) és igazolt munkahelye mindenkinek megvolt. A polgári iskolai végzettség már jelzi származásuk irányát és foglalkozásukat.

— Mindenkinek dolgozni kellett. Ide csak az járhatott, aki igazolta rendes munkaviszonyát. Ezt nagyon pontosan tudom, mert 1948-ban a nyári hónapokban a Balaton mellett tartózkodtunk, innen sürgős levéllel vagy távirattal rendeltek haza szüleim, mert az iskola csak úgy írt be az V. évfolyamra, ha azonnal bemutatom friss munkaadói igazolványomat.

Az iparos, kisparaszti, alkalmazotti kategóriák, a kisegítő és magántisztviselő-ség, háztartásbeliség tájékairól jöttek. Volt köztük villanszerelő-, szabó-, lakatos-segéd, motorszerelő inas, gyári segédmunkás, háztartási alkalmazott, irodista, városházi írnok, magántisztviselő, faipari szakmunkás. Az évfolyam mindvégig első tanulója és osztálybizalmija, amikor virágos kertje csendjében magnóra mondja útját a képzőig, szavai nyomán osztályos- és osztálytársai rokon sorsa képzik meg előttük.

— Édesapám szegény paraszty gyermek volt. Mérlegkovács-szakmát tanult és szabadulása után bejárta a Monarchia területét és jól megtanult németül. A fogságban szerzett betegségében fiatalon halt meg. Édesanyám szegény napszámos szülők gyermeke volt. Hat elemi járt, nagyon jóeredmény-nyel, tanítója többször is járt náluk, hogy engedjék továbbtanulni. Tanítónő szeretett volna lenni, szegénységük miatt erről azonban szó sem lehetett. Benne akkora volt a tudásvágy, hogy éjszakákon át olvasott, még ma 77 éves korában is fájlalja, hogy nem tanulhatott tovább. Református iskolába járt, a biblia volt és maradt máig is legkedvesebb olvasnivalója. Úgy ismeri, hogy oldalszámmra írja tanulmányait, amikhez fejből idézi az egy-egy gondolatkörbe tartozó szövegeket. A Népszabadságot, a Nők Lapját is olvassa, élénken reagál az olvasottakra és írogat a cikkek íróinak, még Veres Péterrel is váltott levelet. Amikor 1946 tavaszán a helyi újságokban megjelent a felhívás, hogy a dolgozók tanítóképzője megnyílik, ő hívta fel a figyelmet és küldött, hogy menjek érdeklődni. Amit ő nem érhetett el, azt rajtam át megkapta, velem tanult, velem örült és most az eredményt is együtt élvezzük.

Szüleimtől örököltém a tudásvágyat, amely nem hagyott nyugodni és a hat elemi elvégzése után évekkel később magánúton végeztem el a négy polgárit. Egy-egy vizsga díja 108 pengő volt és egy havi keresetem 20—25 pengő. Sem öltözködni, sem tanárnak fizetni nem tudtam. Nehéz fizikai munkával kerestem a pénzt. Műveltünk földet feléből, harmadából, gyümölcsöt, zöldséget csomagol-ni jártam a piacra és a Benedek-telepre. Jártam a gyárba is, ha munka volt és háztartási alkalmazott-ként is évekig dolgoztam.

Mivel tanárnak fizetni nem tudtam, csak könyvekből, magyarázat nélkül, sokat gondolkodva, töprengve tanultam. Amikor megnyílt a dolgozók tanítóképzője, talán valamennyi hallgató közül én voltam a legboldogabb. Ugyanis már ebben az időben a polgári lányiskola igazgatónőjének biztatá-sára vállalkoztam gyengén tanuló polgárista lányok korrepetálására. Tőle még táblát és térképet is kaptam segédeszközként. Türelemmel, kitartással foglalkoztam velük. Mivel annak idején magam-nak kellett rájönnöm a megoldásokra, így a rávezetés is könnyebben ment. A fizikai-munka mellett ezzel a szellemi tevékenység öröme sem hiányzott, és így könnyen illeszkedtem bele a továbbtanu-lás feladataiba.

Persze nem mindenkinek ment ilyen zökkenőmentesen a „beilleszkedés”. A felvételi vizsgát — amely a tanítói pályára való alkalmasság kitapogatására ren-deltetett — még valamennyien „simán vették”. Hiszen nem is állt az másból, mint „egy kis elbeszélgetésből, zenei hallásvizsgából. Dalolni kellett, majd a kántor úr akkordokat nyomott le zongorán és a hallott hangokat kellett egymásután énekelni”. Holott a rendelet felvételi feltételei olyan magasra emelték a mércét, hogy azt vala-mennyien leverték volna. A testi alkalmasság megállapítása után beiratkozottakat az első tanévükre csak feltételeken lehetett volna felvenni. Véglegesen felvett tanuló-ként csak az folytathatta volna tanulmányait, akinek a tanítói hivatásra való „lelki-szellemi alkalmassága” is bebizonyosodik a meglehetősen bonyolult eljárássorozat alapján. Ha betű szerint folyik a felvételi, akkor sose lesz tanító egy nagy intézet helyettes igazgató, többszörösen kitüntetett, tankönyvíró tanára, az a lakatossegéd, aki süketen reagált minden lekopogott ritmusképletre; nem lesz kiváló népművelő-könyvtáros az a lányka, aki a szomszéd város kereskedelmijének volt bejáró tanulója, s egy napon mindkét lábát levágta a vonat. Mindenkit felvettünk, aki jelentkezett.

A követelmény és teljesítőképesség ellentétei azonban elég korán jelentkeztek. Felismerésük már az első hónapban sokakat „lemorzsol” . Akik régebben, gyermek-korukban végezték a polgárit, azoknak nehezen ment már a tanulás, alapjaik is meggyengültek. Néhány az időhiány miatt távozott, többen a zene miatt futamodtak meg. Kettő férjhez ment. Egyet tanító nagyapja riasztott el: „Mit erőlködsz? Ennyi idő alatt úgyse lehet valakiből tanító!” Voltak olyanok is, akik kényelemből fordított-

tak hátat. Közülök előttünk azóta nem egy szidta önmagát, bánta akkori elhatározását: Istenem, de bolond voltam!

Így aztán hirtelen megcsappant a létszám, és állandóan fogyó tendenciát mutatott. Volt idő, amidőn azon aggódtak a tanulók, hogyha így folytatódik és az előírt 15 fő alá csökken a létszám, megszüntetik az iskolát. A III. osztály (az I—IV. osztály tanulmányi idejét 6—6 hónapban, az V. osztályét 1 teljes tanévben szabta meg a rendelet) után a szerencse és a közösség egészséges szelleme azonban megszüntette aggodalmukat.

Az történt ui., hogy a márciusban indult I. osztály után szeptemberben megnyílt egy újabb I. osztály. Ennek a létszáma azonban még reménytelenebbül süllyedt. Úgyannyira, hogy mire a III. osztályt elvégezték, kimondták megszüntetésüket. Ekkor, a már IV.-be ért osztály közakarata úgy döntött, hogy a IV. elvégzésére 6 hónap helyett egy teljes tanévet szán és megvárja az utánajövőket, azaz: egy normális létszámú osztállyá egyesülnek, ami az oklevélig már biztosítja mindkét osztály számára a megkívánt létszámot. Az ettől kezdve a 22 fősre (14+8) egyesült osztály aztán végig együtt maradt.

Arra a kérdésre, hogy mi indította őket a tanítói pályára, fentebb általánosságban már szóltunk. Az idősebbeket — akik egy-egy foglalkozás állóvizében horgonyt vetve már csak nosztalgiával vágyakoztak a tanítóság partjai felé —: egy régi tanító példája, a pálya vonzása, a gyermekszerepet vagy egyszerűen a tudásvágy, a továbbtanulás megnyílt lehetősége mozdította meg. Az irodisták, városházi írnokok nem bírták az íróasztalt, a sötét hivatalszobát. A lányok közül többen vágytak a szomszéd város tanítónőképzőjébe, mert az ő idejükben még nem volt „koedukált” az anyaiskola. De oda csak bentlakónak mehettek. Igen ám, de a „kis Baár-Madasként” emlegetett lányképzőbe olyan „staffirung” kívántatott, amelyről ők nem is álmodhattak. Így kapóra jött nekik a helybeli képző. A lakatossegéd valami könnyebb munkára vágyott. A 40 felé tartó női szabó (aki az akkori tantestületünknel egy-maga többet keresett) világeletében tanító szeretett volna lenni. Volt „ki vézna, ügyetlen testi dologra, adta magát a tudományokra”. Bár az út a tudományokhoz sose a tanítóképzőn át vezetett, de ő fizikából doktorált és ma az atomkutatóintézet tudományos munkatársa. — A legfiatalabbakban még nem alakult ki a világos célképzet. Sem ösztönösség, sem tudatosság nem vezette őket. Egyszerűen keresték helyüket a társadalomban, s a felnőtté válással járó, szükségszerűen hajtó, külső-belső erőket említik pályaválasztási motívumként.

2. Tapasztalható volt-e valamilyen megkülönböztetés, hátrány vagy előny abból, hogy valaki „dolgozóképzős” volt?

Ez a kérdés azért lényeges, mert a tapasztalat-diktálta válaszok arról tájékoztatnak: hogyan fogadta és értékelte a közvélemény a dolgozók iskoláit, az iskolák a „dolgozóképzőst” és munkáját; azaz: a köztudatban mennyire játszottak szerepet társadalmi, politikai, világnézeti és pedagógiai momentumok?

A kérdésre írásban és szóban kapott feleleteket minden kommentár nélkül közöljük:

— Hogyne. Az akkori továbbtanulási formák köztudottan „gyorstalpaló” elnevezést kaptak. Bizonyára ekkor született e nem dicső és negatív előjelet viselő megjegyzés, bennünket is ilyennek tituláltak. Ha konkrét ténnyel bizonyítani nem is tudom most, de bennem van, hogy egy bizonyos értelmű ellentét volt osztályunk, mint délután tanuló osztály és a rendes tanulók közt. Azt is hallottam, hogy egy másik iskola tanára azt mondta rólunk: mi vagyunk a „sötétség üdvhadseree”. De ez nem biztos, csak hallottam.

— A rendes nappaliakban volt ellenszenv irántunk. Ezt onnan tudom, hogy egy volt „nappali-val” (—aki pedig csak licista volt) később közös munkahelyre kerültünk, nem iskolába, hanem a gyárba és akkor sokat beszélgettünk erről az ellenszenvről. Ők úgy érezték, hogy mi indokolatlan és jogtalan előnyökhöz jutottunk. Igazságtalannak tartották, hogy egy osztályt hat hónap alatt végzünk és a tanárok is elnézőbbek irántunk. Aztán a zenét pl. lehetetlenség annyi idő alatt elvégezni.

— Az úttörőnek mindig nehéz volt s e területen egy kicsit annak érzem magam is. Ha rá gondolok, sokszor fülemben csengenek ilyen megjegyzések: Minek tanulsz? Ha a rendszer megváltozik, úgyis elveszik, megsemmisítik az okleveleteket. Vagy amikor már oklevéllel a kezemben dolgoztam, nem egyszer vettem észre lenéző tekinteteket, legyintéseket.

— Nagypapa tanító volt és ő mondta: Mit erőlködsz, hiszen ennyi idő alatt úgyse lehet valakiből tanító. Én világ életemben csak kettőt sajnáltam — mondta — : a kutyát, meg a tanítót, mert minket mindenki uszítgathatott. Titeket még jobban uszítanak majd.

— Kétségtelen, hogy akkor Dolgozók Tanítóképzőjébe járni, tanulni egy „kicsit” a rendszer melletti kiállást, a benne való bizalmat jelentette. Ezzel a tanárok is bizonyítani akartak. Az is tény, hogy egy-két eset alapján ítélve jogos averziók voltak, hiszen az élet mindenütt ad selejtet. Köztünk is, cselekedeteinkben is, nálunk sem volt mindenki kiváló tanuló, kiemelkedő gyakorlati munkássá se vált.

— Tanulás közben, az oklevél után is állni kellett a környezet lekicsinylő megjegyzéseit s mindenkor igazolni a szintet, ami a sorssal való dacolást és az önvédelmi reflexek sokaságát alakította ki bennem.

— Sokáig éreztem az alacsonyabbrendűségi érzést az iskolában. Még akkor is, amikor a főiskolát elvégeztem. Ez csak akkor kezdett feloldódni, amikor az igazgatóm sorozatos óralátogatásai után a testület előtt értékelte munkámat és kijelentette, hogy az teljesértékű.

— Mi népi kollégisták együtt éltünk a nappaliakkal. Amíg ők délelőtti iskolában voltak, addig mi dolgoztunk. Amikor mi fáradtan hazajöttünk, utána már mentünk iskolába. Látták, mennyit dolgoztunk, ezért tisztelettel néztek ránk. Idősebbek is voltunk, keresetünk is volt, és amikor megszorultak, még cigarettára is tőlünk kértek. Tehát anyagilag is támaszkodtak ránk, de nemcsak ők, hanem a gimnazisták is számítottak ránk. Amikor diákból volt és utána verekedés, még éjszaka is hazaszalasztottak értünk, hogy menjünk segíteni. Volt tekintélyünk az bizonyos, de nemcsak az anyagi és testi erő miatt, hanem azért is, mert a kollégiumban politikai, világnézeti oktatás is folyt és itt mi tudtunk többet. Idősebbek, tapasztaltabbak voltunk, magyaráztuk a broszúrákat, tanítottuk a gimnazistákat, a nappaliakat, az írásbeli beszámolókra is felkészítettük őket. Időnként nyilvános ideológiai-politikai beszámoló is voltak, amelyeken a funkcionáriusok, a „haladó értelmiségiek” is megjelentek és ott mindig mi brillíroztunk. Ez presztizskérdés is volt, úgyhogy mi nem éreztünk semmiféle hátrányos megkülönböztetést, sőt!

— Nem jelentett hátrányt a különböző területeken végzett társadalmi munkában. Sohasem tették szóvá, ha ez „kitudódott” a munkások, a kommunisták körében. Nem egyszer azonban elhallgattam, amikor úgy vettem észre, hogy az adott környezet megjegyzést fűzve hozzá, de csak azért, hogy önmagamat védjem, mert alapjában véve büszke voltam s vagyok, hogy ott tanultam s a lehetőséggel éltem.

— Alapvető ellentéteket okozó problémák ma már nemcsak hogy köztünk nincsenek — hiszen mi is a N...i tanítóképzőben végeztünk —, hanem ez a tanulási forma (esti, levelező, magánút) teljes jogot nyert és a „szégyelni valóból” erkölcsi elismerést is jelentő intézménnyé vált.

— Tanárként sose tapasztaltam semmiféle lekicsinylést a dolgozók képzőjével szemben. A követelmények teljesen azonosak voltak a rendes tagozaton tanulókéval s akkor nem az álláshoz szereztek oklevelet, hanem előbb tanulni kellett nekik is, hogy oklevelük legyen, s állásról csak azután lehetett szó. Akkor senki nem gondolt arra, hogy ezt fordítva is lehetne csinálni.

— A tanárok is kiálltak a Dolgozók Iskolája mellett. Nemcsak azzal, hogy érdemes ezt csinálni, hanem azzal a meggyőződéssel, hogy képesek elvégezni az iskolát. Az ő hathónapos tanévük ért annyit, mint a tízhónapos, mert hat hónapot szünet nélkül jártak végig és ugyanazt a tantervi anyagot végeztük el náluk, mint a nappali tagozaton. Most így visszatekintve, meggyőződéssel mondhatom, hogy megszolgáltak, megérdemelték és nem kaptak kisebb értékű oklevelet.

3. Kik — mit — hogyan tanítottak?

Az oktatók — az oktatás tartalma, szervezete, módszere

A rendelet előírta, hogy a „Dolgozók Iskoláinak tanárszükségletét elsősorban az anyaiskola és a többi helybeli iskola önként vállalkozó, kiváló képzettségű, szociális gondolkodású és haladó szellemű tanáraiból kell kielégíteni” (3. §./1).

A paragrafus józan mértékét a költő-miniszter lírai hevülete már szinte irreális méretűvé növelte.

„A Dolgozók Iskolái tanári kara ne olyan fáradt hivatalnok-pedagógusokból tevődjenek össze, akik unottan, a kedv nélkül vállalt különmunka nyűgével végzik munkájukat, hanem olyanokból, akik tudják, hogy a jövőbe vezető helyes utunkon nincs visszatérés, akik vállalják demokráciánk eszményeit s a lélek lángjával tudják maguk köré melegíteni a munka megfáradt embereit.” [2]

A paragrafus követelményeinek az anyaiskola tanárai megfelelték, a miniszteri kívánalmaknak már kevésbé. A menekülésből nemrég tértek vissza feldúlt, kifosztott otthonaikba. Infláció tombolt. Fizetésük egy doboz cigarettát se ért. Juttatott kerteszecekből, robotos túlórásból, csere-beréből s a jó ég tudja még miből verítékeztük elő a mindennapi falatot s ruhadarabjainkat. Tüzelőnket a temető akácósából vagdosztuk ki s szánkáztuk haza. Joggal mondták, hogy a magyar pedagógus sápadt arca mögül az ókori rabszolga meggyötört tekintete révlett elő. Sorsunk közügy lett. A budapesti sportszarnoki nagygyűlésen (1946. május 7.) a Dolgozók Iskolájának egy tanulója is „kiállt”.

„Az életet megjárt, túlnyomórészt családfenntartó, kinn az életben talán sorsokat irányító munkásdiákok nevében beszélek. Megelégtünk végre is tanáraink nyomorát. Nem akarjuk többé hallani, mint csuklik és halkul el hangjuk az éhségtől. Nem akarjuk, hogy még egyszer bekövetkezzék ebben az országban az a döbbenetes erejű valóság, hogy a magyar tanító meghalt az éhségtől.” [8]

Ha messze jártunk is az éhhaláltól, de magunk is fáradt emberként, a kiegészített lélek alig pislákoló fényével kezdtük a munkát. Iskolánkba még nem térhettünk vissza. Fiatal, tehetséges zenetanárunk elpusztult a háborúban. Gyakorlóiskolánk vezető tanítója még hadifogságban. Kettejük kivételével már együtt a régi testület, amelynek akkor 9 rendes, 2 beosztott, 3 óraadó tanára és 4 gyakorlóiskolai tanítója volt. Három értelmiségi származású kivételével valamennyien a dolgozó tanulók forrásvidékéről jöttek: kisparaszt-, kovács-, nyomdász-, szabó-, borbély-ivadékok. Javakorabeliek: harmincon túl, ötvenen innen. Közéleti hajlandóságaitak — mint felekezeti tanerők — a város különböző egyházi, társadalmi egyleteiben, főként a kultúra terjesztőiként élték ki (KIE, A. J. Irodalmi Társaság, gazdakörök, iparoskör, hegyközség, nőegylet, dalárdák). A politikai arénát messze kerülték. Senkit se csábított az ott kínálkozó gyors karrier lehetősége. (Legöregebb tanítónk keveredett egyszer bajba: az igazgatótanács egyházi elnökét, a nyilas-néptribun főpapot akarta agyonverni, mert fiát beerőszakolta valami alakulatba.) Amikor a nem politizálás nyílt politikának (már ti. reakciónak) számított, a testület akkor is megmaradt régebbi álláspontján. Arról a neveltetés, a beidegzett ideológia, az egyházi függőség és a közelmúlt óvatosságra intő tapasztalatai miatt nem mozdult se jobbra, se balra. Politikai tettnek az iskolai munkát tekintette, amit a szakszervezeti mozgalom és a népművelés serény szolgálatával egészített ki. A koalíciós időszak is csak egy beosztott tanárt tudott a közélet porondjára szólítani: Bartók—Kodály megszállott apostolát, Erdei Ferencék (akik a felszabadulás előtti években sűrűn és tartósan időztek a városban tudományos kutatómunkájuk révén) elkötelezett hívét és barátját. Ő volt a helyi Parasztpárt egyik alapítója és oszlopa.

De politikai állásfoglalásnak minősítette a testület a dolgozók iskolája melleti kiállást, az ottani munkát a sanyarú viszonyok közt, a tanulók segítségét céljaik elérésében. Némiképpen „bizonyítani” is akart ezzel a szektáns beütésű, túlzóan balos mozgalmi emberek előtt, akik meglehetősen bizalmatlanul kezelték az értelmiségieket, a „tanárféleségeket” meg különösen. A „népítélet” a helyi laphoz csatolt végzésében hét pedagógust szólított fel a katedra azonnali elhagyására, mert nem tartotta alkalmasnak őket arra, hogy a nép gyermekeit neveljék. Köztük egy képzős tanár sem volt.

Szinte valamennyi tantárgyat középiskolai és tanítóképzőintézeti tanári képesítésű, tapasztalt szaktanár tanított. Ez rendkívüli jelentőségű volt a dolgozó tanulók szempontjából. A képzős tanárok sajátos képzettsége, pszichológiai, nevelésméleti, didaktikai és módszertani iskolázottságukkal ötvöződött gyakorlata számos buktatón segítette át őket. Egyedül az ének-zene oktatása sínylette meg szaktanárunk elvesztését. Hatan is tanítottak zongorázni, harmóniumozni, orgonálni, amíg egy menekült szaktanár kezébe került a dolog.

Az a tény pedig, hogy indulástól kezdve mindvégig azonos tanári „törzsgárda” tanította a dolgozókat, szintén előnyt jelentett számukra. Ismerték őket: élet- és munkakörülményeiket, közös és egyéni sajátosságait, teljesítőkéességüket, problémáikat. Követelményekben és módszereikben ezekhez igazodva, egészséges tanár-tanulóviszony alakult ki. A közös munka eredményét biztosító legfőbb tényezőként pedig ezt könyvelhetjük el.

* * *

Az oktatás tartalmát az óraterv és tanterv rendeletileg megszabta. A dolgozók tanítóképzőjének tanterve a művelődési cél, az ismeretanyag kiválasztása és módszeres feldolgozása tekintetében általában a tanítóképzők akkor érvényben levő tantervéhez és a hozzáfűzött utasításokhoz igazodott. A kevesebb óraszámnak és tanítási időnek megfelelően a tantervi anyagot csökkenteni kellett.

Az idők, a társadalmi követelmények, a nevelési cél és feladatok változásaira legérzékenyebben és leggyorsabban mindig az oktatás tartalma (tanterv) reagál. Az 1946-os óraterv szerint a heti óraszám a dolgozók képzőjének minden osztályában: 24. Az I—V. osztály heti 120 órájából pontosan 36—36 jutott a közismereti, humán- és reáltárgyakra, 24—24 pedig a pedagógiai és az ún. készségtárgyakra. A hittan, az idegen nyelv, a karének kötelező tantárgy.

„A felmerült kívánságoknak, a megváltozott tanulmányi időnek és elsősorban az általános iskola alsó tagozata szükségleteinek figyelembevételével” készült 1948-as óratervben (az 1900/1948. V. K. M. sz. rendelet melléklete: Köznevelés 1948. 4. szám 36. o.) a heti óraszám már 113 (21—21—22—22—23); eltűnik a hittan, szabadon választható tárgy lesz az élő idegen nyelv és a karének, a humántárgyak 23, a reáliák 39, a készségtárgyak 25, a pedagógikum 22 órát kapnak.

A felekezeti iskolaként induló Dolgozók Tanítóképzője az államosításkor állami-vá lett. De e tényről és a hittant kiiktató rendelkezéstől függetlenül mindvégig tanítjuk a „hit és erkölcsant” és a felekezeti időszakból megmaradt „egyházi éneket és zenét.” Mindkettő kalkulusa az oklevélben is szerepel. Az elsőből mindenki jeles, az utóbbi eléggé „rázós” tárgy. Még a kántorizálás lehetősége is adva volt. De ezzel csak egyetlen dolgozó élt, aki hitbuzgalmi botlását nemsokára ádáz és harcoss anti-klerikalizmusával igyekezett levezekelni a párt és az emberek előtt.

Élő idegen nyelvként — az eléggé indokolt németellenesség ellenére — mindenki a németet választotta. De ehhez volt tanár és némi alap a polgáriból. Persze a közhangulat miatt a német kiszorult a tárgyak „gyepszélére”, ahol a régi prepák értékrendjében is a legméltóbb helye volt. Testnevelés nem volt, ill. csak az utolsó évben tanítottuk a tárgy szakmódszertanát. Új tárgyként vonult be az „iskolán kívüli népművelés”, későbbi nevén: a „szabadművelődés intézményei”. Tanításakor rá kellett mutatni „azokra az elvekre és módszerekre, amelyekkel a tanító felkeltheti és kielégítheti a magyar népben a művelődés és az ismeretszerzés iránti vágyakozást”. Programot kellett készíteni a népművelési műsoros estek, rendezvények, tanulmányok számára stb. E tárgy elméleti anyaga, alapfogalmai, elvei tisztázatlanok, zavarosak voltak. De gyakorlatain (pl. kultúrműsorok a konzervgyárban, a 48-as centenárium ünnepségei, az iskola rendezvényei) szívesen részt vettek és tevékeny-

kedtek a tanulók. Az anyaiskola országos hírví kórusának is többen tagjai voltak, ami nem kis büszkeséggel töltötte el s némiképp kompenzálta is a képző „másodrendű” honpolgárait.

Amint emelítettük: a tanterv általában megegyezett a rendes korúak tantervével. Vagyis ugyanazokat a tantárgyakat tanítottuk, csak a kevesebb óraszámnak és tanítási időnek megfelelően csökkentve. A szaktárgyi elfoglaltság esetleges túlzásait eleve féken tartotta a tantervi utasítás, amely az egyes tantárgyak „súlyponti” részeit kiemelte és hangsúlyozta külön-külön, „hogy azok az anyagrészek, amelyek a népiskola vagy az általános iskola tanítási anyagában is előfordulnak, különös gonddal és alaposítással tárgyalassanak.” Ez a praktikus célirányulás — ami a képzős oktatást mindig is jellemezte — itt még indokoltabbá és hangsúlyosabbá vált. A tárgyak tanításában az anyag cél- és ésszerű szelektálásával az életre, az iskolai gyakorlatra való közvetlen előkészítés volt az uralkodó didaktikai feladat. És természetesen legfőképpen a tanítás mesterségének elsajátíttatása!

E téren aztán összevont „frontális támadás” ösztüze zúdult a tanulókra. A pedagógiai tárgyak tanításában — az elméleti alapvetésen túl — a legfontosabb elvi és gyakorlati tudnivalókról kellett áttekintést adni, hogy „a tanulók általános tájékozódást szerezzenek a tanítási gyakorlat menetéről, a fegyelemtartás, osztályfoglalkoztatás stb. kérdéseiről”. Nem véletlen, hogy a pedagógiai tárgyakat s főként a tanítási gyakorlatokat szerették legjobban. Hamar felismerték e studiumok szerepét és értékét a pálya szempontjából. E téren persze oktatóiknak köszönhetek legtöbbit, akiknek egy-egy órájáról, tanításáról ma is kigyúlt arccal beszélnek. A délelőtti hospitálások és tanítások akadályait sorra elhárították, amelynek sikerében szerepe volt a munkaadói körök előtt az anyaiskola tekintélyének is.

A hospitálás már az I. osztályban megindult és a III.-ig tartott a lélektan, gyermektanulmány és neveléstan anyagához kapcsoltnak. A „tanítási gyakorlatok” a IV—V. osztályban folytak, heti 3, ill. 6 órában, amelyekből egyet a tanítások előkészítésére, egyet azok elemző megbeszélésére, bírálatára fordítottunk. Az előkészítést az elért eredményekhez képest csökkentettük. Ehhez alkalmazkodtunk a tematika feldolgozásában is. Előbb a kevesebb didaktikai és metodikai ismereteket igénylő tárgyak tanítására került sor (betűismertetés, írás-olvasás, ének, testgyakorlás, számolás-mérés), majd később a beszéd- és értelemgyakorlat az I—II. osztályban. A behatóbb tanítástani és módszertani ismereteket kívánó tárgyak tanítása csak akkor következett, amikor erre pedagógiaiilag már alaposabban felkészültek.

* * *

Az oktatás legelemibb eszköze a *tankönyv*, amit tanítunk és amiből a tanulók tanulnak. E téren sok nehézséggel küszködtünk. Mivel nem volt más, a régi tanítóképzői és liceumi tankönyveket használhattuk. Főként a világnézeti tárgyak tankönyvei voltak problematikusak. A korszerűtlenné vált részleteket módosítottuk, javíttattuk, kirekesztgettük. Persze ehhez a „korrektori ténykedéshez” sok szó férhetett. Ki látott tisztán, kinek volt kellő ideológiai, politikai, világnézeti iskolázottsága, judiciuma: alapja akkor a „korszerűsítéshez”? (Mai pedagógiánkban is egyik legtöbbet vitatott kurrens cikk a „korszerűség”!) Mivel „javítanivaló” könyv is kevés volt, a délutániak a délelőttiektől kölcsönöztek és azokat kivonatolták. 46-ban már megjelent a középiskolás irodalomkönyv: a Magyar írók I—II. kötete, de ez terjedelme és nyelvezete miatt nem nekünk való volt. Ezért tömör foglatatban tollbamondtuk vagy gépelten átadtuk a tanulnivalót, amit egyik szorgos irodalány aztán több példányban legépelte. Ilyen úton jutottak hozzá a „közgazdaságtani, jogi és társadalmi ismeretek” c. új tantárgy anyagához is. Az „iskolán kívüli nép-

művelés”, ill. „a szabadművelődés intézményei” c. tárgyéhez pedig az alábbi említésre-méltó módon.

Mivel e tárgy azonnal osztály-, sőt képesítővizsgálati rangra emelkedett, tanulni is kellett hozzá valamit. De miből? Egyik tanárunk úgy segített ezen, hogy egybeszerkesztette a legszükségesebb tudnivalókat és saját kiadásában 47-ben „piacra dobta”. (Mentségére legyen mondva, hogy nem „öntevékenységből”, hanem e szükségben szenvedő képzős tanárok nógatasára.) Volt abban a füzetecskeben sok minden, főként az átkos múlt emlegetése. A felekezeti intézmények, főként a zárdaiak érzékenységét ismerve, az eszmei mondanivalók egyoldalúságának némi ellensúlyozására és a „mű” kelendőségére gondolva azonban emigyen zárta kölcsönzött gondolatait: „Az itt elmondottak lebegjenek szemeink előtt és a legelső eszményi népnevelő példája vezessen mindnyájunkat: Krisztusé!” Így aztán elrakt minden példány. Nem hinném, hogy bárkit is megingatott volna világnézetében e kompendiumoska, de szerzője felruházta belőle családját és még egy ócska biciklit itt vehetett magának. Dii immortales miserere ei! Ezt csupán azért tartottuk említésre méltónak, mert hiteles részadalék tankönyvkiadásunk akkori állapotához.

Legszerencsésebbek voltunk a pedagógiával. A közhasználatú Molnár Oszkár-féle Neveléstörténet permanens korszerűségét igazgatónk évtizedek óta bediktált széljegyzetei biztosították. Hozzáfoghatóan pedig se előtte, se azóta nem igen tanítja senki a neveléstörténetet széles e hazában. Tanú rá a pesti egyetem tanszékvezető professzora, a pedagógiai tudományok doktora, aki „elibe járt” prepaként és tőle tanulta a pedagógiát! — A bejegyzett példányokért hajszát indítottak, még a régen végzett, messzi vidékiektől is kölcsönkérték.

Visszagondolva két évtized „pedagógiai-tankönyvbeli” közállapotára, kivételes előnynek minősítjük, hogy dolgozó tanítványaink pedagógiai iskolázottságát, szemléletét és nevelői gondolkodását Imre Sándor klasszikus Népiskolai neveléstan-a alapozhatta meg. Képzeljük el: ahány pedagógusképző intézmény és oktató, annyi-féleképpen értelmezik és tanítják a pedagógia alapfogalmait, kérdéseit s azok összefüggésrendjét. Ekkor kezdett el bábelileg úgy megzavarodni a pedagógia fogalomvilága, nyelve és rendszere, hogy azt még a maiak is sínylek. Imre Sándor szilárd gondoltarendszere, logikája, tárgyias szemlélete, tömör és kristálytisztá nyelvezete egy életre szólóan hatott azokra, akik tankönyvén nőttek fel. Ha álmából felriasztanak egy 30—40 esztendeje végzett n...i, vagy k...i képzőst (az egész országban csak e két helyen tanulták e könyvet!), az ma is hibátlanul fújja, hogy „a nevelés a közösség életéből fakadó, a közösség életére visszaható szándékos, tudatos és célszerű szellemi tevékenység, amelynek során a fejlettség magasabb fokán álló hat a kevésbé-fejlettre mindaddig, amíg azt az önállóság ki nem zárja”. Mert ezt így kellett fűjni a páratlan tanárnak, aki — amikor mesteréhez hasonló remek okfejtéssel ejltott a meghatározásig, levette újjáról a karikagyűrűt és nagyon halkán ennyit mondott: „Kis kollégáim, aki ennél többet és jobbat mond, annak adom a gyűrűmet!).” — Máig se mondott senki többet és jobbat!

Hogyan folyt a tanítás—tanulás?

Ezt a kérdést az *oktatás szervezete és módszere* felől közelíthetjük meg, mert a kettő kölcsönhatásban áll egymással.

Az *oktatás szervezetének* kerete: az iskola, amelynek épülete, berendezése, felszerelése és külső-belső rendje lényeges meghatározója az ott folyó munka módszerének, ill. eredményességének. Említettük iskolánk sorsát és helyzetét. A dolgozók tanítását a polgári lányiskolában kezdtük. Mire a II. osztály indult, visszatérhettünk az anyaiskola épületébe, amelynek néhány termét akkorra „fogadóképessé” tette a tanárok, tanulók és a szülők közös munkája. Fertőtlenítettünk, az ablakokat

beragasztottuk, vakoltunk, meszeltünk, súroltunk, ócska kályhákat kerítettünk, padokat, táblákat, asztalokat kölcsönöztünk más iskoláktól, az internátustól stb. Berendezésünkhöz képest egy mai BÁV-raktár műintézményként hat. Rengeteg tennivaló maradt még a következő évekre is. De ilyen körülmények közt is folyt a tanítás.

Délután 4-kor kezdtük és este 8—9-ig, sokszor 10-ig is tartottak az órák. Ekkorra bizony „kifáradt már a lovas és a ló”, hisz mindkettő másutt is dolgozott és amellet hol ide hol oda lótot-futott a napi létszükséglet biztosításáért. Ennek ellenére az évkönyv tanúsága szerint 30 óránál kevesebbet mulasztott 8 tanuló, az osztály (II. o.) igazolt mulasztása egész évben 300 óra volt. Igazolatlanul nem hiányzott egy sem.

Nem lehet meghatódás és kölcsönös elismerés nélkül gondolni a tanítási órákra. Ülünk a hideg teremben, téli kabátban, pokrócba tekerve, szedett-vedett ócska asztaloknál, padokban. Egyszer kialszik a lámpa. Amíg sötét van, megzörrennek a papírzacskók, elő a vacsorát! Közben verseket idézünk, énekelünk, példákat mondunk, valaki a kötelező olvasmány tartalmát meséli, szóbeli feladatok megoldására kerül sor. És ha fény gyúl, folyik tovább az óra; ha nem, akkor lassanként szedelőzködik az osztály. Ma is emlegetik, hogy rendszerint ének volt az utolsó óra. Szándékosan tettük oda, mert a tanár pazar kedélye felvillanyozta őket s mindig a jól végzett nap érzésével indultak haza. És minden énekóra után azt a népdalt énekelve, hogy

Este, este, este akar lenni.
Ez a kislány haza akar menni.
Haza menne, de nincs kísérője...

Kísérjük hát haza! És a kísérgetés olyannyira hatékonyak bizonyult, hogy az oklevél után három osztálytárs-házasság kerekedett belőle, abból pedig hét szép gyermek.

Felszerelésünk (szertár, könyvtár, szemléltetési eszköztár, hangszerek) a berendezésnél még szájalmasabb képet nyújtott. Pedagógiánk a szó igaz értelmében a „krétakorba” zuhant vissza, mert egyetlen és legfőbb eszközünk a kréta volt. Pedig a rendelet szerint a dolgozóknál is „korunk természettudományi vívmányainak megértésére kell törekedni, valamint arra, hogy a tanulók a népiskolában (ált. iskolában) végzendő kísérletek végrehajtásában kellő gyakorlatra tegyenek szert” (22. §. B/14). Ennek a kíváncsnak a délelőttiekkel együtt oly módon igyekeztek eleget tenni, hogy „kellőképpen gyakorolták a kísérleti felszerelés selejt-anyagokból való összeállítását s a meglevő felszerelés esetleges hiányainak pótlását” (uo.) — Az elpusztult könyvtár pótlása is hasonlóképpen idült meg: a szétszórt darabok összeszedésével, gyűjtögetéssel és szerény keretű vásárlás útján. A magyar klasszikusok sorozatát a Teleki téren magunk vettük, egy ócska vaskapuvál, ami még ma is fungál. Jelentős gyarapodásnak számított egy neves pesti közéleti férfiú özvegyének közel 1000 kötetes adománya, de ennek nagy része oktatási szempontból hasznavehetetlen volt. A kötelező olvasmányok, pedagógiai és egyéb szakkönyvek, folyóiratok hiányoztak.

Kissé hosszasan időztünk a hiányok, negatívumok területén. Nem ok nélkül, mert fotós-nyelven szólva: az árnyak ugratják ki a fényeket. De így válik nyilvánvalóvá, amit a *tanítás-tanulás módszereiről* mondunk.

Módszereink megválasztásában szemünk előtt lebegett az egész „szempont-katalógus” (nevelési cél, a társadalom igénye, az iskolafaj követelménye, a tanulók életkori sajátosságai stb). Mindezekre azonban csak homályos összefonódottságuk-

ban gondolhattunk, mert akkori pedagógiánk az elvi tisztánlátás terén teljes bizonytalanságban hagyta a gyakorlatot. Kettőt tudtunk, jobban mondva éreztünk világosan: az új korszakkal kezdődő új nevelés, új iskola mást és másként kíván mindent, mint a régi; aztán: feleannyi idő alatt ugyanolyan tanítókat kell képeznünk, mint azelőtt. Az egyik úton sokáig ösztönösen, tapogatózva lépdeltünk előre, a másikon pedig a hagyományos módszerek fogódzóján.

Hol volt még akkor a felnőttoktatás didaktikája? Ha a korabeli lélektan szerint az iskolásgyermekek kicsinyített felnőtt, akkor az iskolapadban ülő felnőttet is lehet gyermeknek tekinteni. E sikertelen analógia alapján a gyermek testére szabott módszerek öltönyét húztuk rájuk, amit életkori sajátosságaik és körülményeik folytán már rég kinőttek. Iskolai tapasztalataik alapján ők természetesnek vették ezt és elviselték, mint szegény gyermek a szűk ruhát. De ahol szorított, ott *mi* engedtünk, vagy *ők* igazítottak rajta.

Mi: az időhöz túlméretezett anyagot bátran „húztuk”, a lényegét közvetítettük, vázlatot adtunk, jegyzeteket készítettünk, a tanulás metodikáját, a szellemi munkavégzés technikáját taníttattuk, az anyagot az órán igyekeztünk feldolgozni és rögzíteni, minden órán feleltettünk, osztályoztunk, óvakodtunk a túlterheléstől, követelményeinket egybehangoltuk, a gyakorlás lehetőségeit maximálisan biztosítottuk, igényeiket honoráltuk (amivel sosem éltek vissza) stb.

Ők: órára, tanítási gyakorlatra, hospitálásokra, gyakorló-órákra pontosan jártak, tanulócsoportokat szerveztek, jegyzeteltek, jegyzeteinket legépelték, írásbeli és egyéb feladataikat időre elvégezték, egymást segítették a tanulásban, kérték segítségünket, szorgalommal igyekeztek pótolni alapismereteik hiányosságait (egyikőjük gyakorlóiskolai tanítónktól azt kérte, tanítsa meg őt „luttorul” írni, mert azt nem tudja, a táblára pedig úgy kell) stb.

Az utasítás a tanítás módszerével kapcsolatban hangsúlyozta, hogy „a felnőtt tanulókkal a tantervi anyagot a tanítási órákon úgy kell elsajátíttatni, hogy az elméleti ismereteket a népiskolában folyó nevelőmunka tanulmányozása, majd az ott folytatott tényleges gyakorló tanítás közvetlen tapasztalatai szőjék át” (22. §. B/2). Módszeres eljárásaink ezért mindenkor az elmélet és gyakorlat kívánt egységét gyeekeztek szolgálni.

Óráink különben a hagyományos mederben folytak: számonkérés-osztályozás (noteszbe!) — az új anyag feldolgozása és rögzítése. Uralkodó módszer: a szóbeli cözlés, főként előadás formájában; ritkábban a beszélgetés. Ezek hatékonyságát az „időfaktor” erősen csökkentette. Munkából jövet, fáradtan, órák hosszát előadást hallgatni lehetetlenség; beszélgetni meg nem értünk rá. A kétféle eljárás ötvözete is perdöntő módon mindig a tanár egyénisége találta meg a helyes eljárást.

A vizualitás terén a táblai rajz, tankönyvi illusztrációk és a képek határai közt nozoghattunk. A kísérletezést eszköztárunk hiányossága minimálisra csökkentette.

„A szegényember vízzel főz” — mégis felnő a családja.

4. A nevelés és eredménye

Eddig látszólag csak az oktatásról és képzésről esett szó. A sorok közül azért épten-nyomon előbukkan a nevelés bújáló szála, hiszen csak összeszövődöttségük-en mehet végbe a teljes személyiség formálásának folyamata. Ez a valóságban asonlóan festett. Feladatunk első soron a tanítóképzés volt, amit magától érte-ődően csakis a tanítóvá-nevelés sokrétű folyamatának hatásrendszerében valósít-attunk meg.

Ki s mi formálta tanítványainkat? És milyenné?

Mi, tanárok talán a legkevésbé. Tudtuk, hogy felnőtt, önálló emberekkel van dolgunk, akikkel a nevelés iskolás módszereivel semmire se megyünk. A származás, neveltetés, osztályhelyzet, munkahelyi, környezeti hatások tudatukat és magatartásukat bizonyos fokig már meghatározták. A direkt nevelői ráhatás predikációs alakzatait eleve céltalannak tartottuk. Különben sem volt fülük az ilyenek meghallására. A felnőtteken leginkább már csak a személyes példa fog. Személyes példánk talán arra nevelhette őket, hogy még a legsanyarúbb körülmények között sem válik a hivatás feltétlenül pusztá kenyérkeresetté. És leginkább azzal nevelhetünk, hogy naponként eszméltettünk az önnevelés-önművelés-önképzés igényére, benső szükségességére.

A szocialista közösségi nevelést még csak „hajaztuk-formán”, de csirája már megmozdult az elrendelt „osztálybizottságban”, amelynek „feladata a belső rend biztosítása, a tanulmányok eredményes folytatása érdekében minden esetleges zavaró mozzanata kiküszöbölése, a nevelői kar és a tanulók közti teljes összhang biztosítása” — volt (13. §./8). A bizottság titkos szavazással minden 6—10 tanuló után egy osztálymegbízottat választott. Az osztálymegbízott (nálunk egyszerűen „felelős” volt a neve) feladata az, hogy „... a rend és fegyelem ellen vétőket négy szemközti, minden esetre feltűnés nélkül figyelmezteti, szükség esetén az osztálybizottság elé idézi, amely zárt megbeszélésen kisebb fegyelmi vétségek esetén az osztályfőnök fegyelmi intézkedést javasol. Az egyes tanulók iskolai magatartásának és tanulmányi eredményének megítélésében az osztálybizottságra hárul az a feladat, hogy az osztályfő kívánságára esetenként a tanulók véleményét megállapítsa és — azt a javasolt osztályzatok feltüntetésével — az osztályfőnek írásban átnyújtsa. Ez a vélemény tájékoztatásul szolgál a tanároknak, ill. osztályfőnek az osztály közhangulatáról, segíti a tanárokat saját véleményük kialakításában, azonban a tanulók magatartásának és tanulmányi eredményeinek elbírálásában őket nem kötelezi. Ezenkívül az osztálymegbízottak közvetítik az osztályfőhöz vagy az iskola vezetőjéhez a tanulók felmerült kívánságait a belső rendre, a tanulmányi ügyekre, vagy egyéb, az iskolai munkát érintő kérdésekre vonatkozóan.” (uo.)

Az utasítások a magatartást illetően azt is megszabták, hogy a dolgozó tanulók „kötelesek tanáraiknak tanulmányi és egyéb iskolai ügyekben engedelmeskedni, ... a tanítási órákon és más iskolai foglalkozásokon pontosan megjelenni... stb.”

Mindezt csupán azért említjük, hogy e normák tudata önmagában is nevelési tényezőként hatott. Velük kapcsolatban azonban semminemű szabálysértést nem tud felidézni se a tanár, se a tanuló emlékezete. Inkább a következőkre emlékeznek.

— Ne felejtjük el, hogy az az idő is nevelt, a „fényes szellők” kora. A „...holnapra megfordítjuk az egész világot” hite és akarata élt a tanítványokban. A nagy tettek ideje volt az, szégyen let volna nem helytállniuk. De maga az iskola is formálta őket. A kifosztott, ütött-kopott falak köz újra éledt az évszázados intézmény, de különben is minden tanítóképző sajátos légköre, hagyománya a *genius loci*. Egy régi tanítványunk úgy fogalmazta meg ezt, hogy „én nem tudom miért és hogyan de itt a kilincstől a sötét szűk folyosóktól, ócska faragott padoktól kezdve a pedelluson át az igazgatóig minden és mindenki nevelt bennünket.”

— Mint tanárnak a legkellemesebb emlékeim fűződnek a DTK-hoz. A rendes korúaknál jóva értebbek, komolyabbak voltak. Érdeklődésük őszinte volt, a tanítási órák hangulata közvetlen. Igyekezettük szinte megható volt. A tisztelet érezhetőbb volt a tanárok iránt, mint a délelőtti tazon, pedig ott se hiányzott. Hogy hálásak voltak nekünk tanároknak, azt szinte minden percben érezni lehetett. Van köztük olyan, aki bár komoly vezető beosztásban dolgozik, többszörösen ki tüntetett tanár, ma se akarja tegezni volt tanárait, akik pedig korban is csak néhány évvel idősebb bek. Minden követelménynek igyekeztek megfelelni. Itt a nagy különbség a mai dolgozók iskoláiba szemben. Kölcsönösen jó hatással voltak egymásra. Segítették egymást tanulmányaikban. Az esze sebbek a gyengébb képességeket, serkentették a hanyagabbakat.

— A gyakorlói iskolában mindig pontosak voltak. A munkahelyi nehézségek ellenére se hiányoztak. Nem kellett őket kötelességteljesítésre figyelmeztetni, nógatni. Arra se, hogy a szünetekben a gyermekekkel foglalkozzanak. Ezt sokkal szívesebben tették, mint a rendes tanulók. Magatartásuk célegyenes volt: érezték, hogy ez az a terület, amibe minden tudásukat, akaratukat bele kell adni. Tanításaik bírálati során mindig a legőszintébb bírálatot kérték tőlünk, mert hibáikból tanulhattak legtöbbet.

— Osztályunk egészére jellemző volt a politikai aktivitás, a világnézeti problémák változása, alakulása tudatunkban. Talán ez az a terület — jól lehet magamból indulok ki — ahol sokat fejlődünk. Kétségtelenül tanultunk egymástól.

— Az osztály légköre egészséges volt. Igazi diákokká váltunk: sügtünk, puskáztunk de azért igyekeznünk becsületesen dolgozni és mindenben segítettük egymást. P. M.-éknél szabadidőnkben rendszeresen többen összejöttünk tanulni, hiszen jórészt saját jegyzeteinkre voltunk utalva. Nyilván mindent nem lehetett leírni, amit a tanár az órán elmondott.

— A magam részéről odahaza nagyon keveset tanultam. Nem volt időm. Szerettem, ha a közösségben — mivel ilyen pedig volt, tehát akkor nyilván mások is szerették — beszélgettünk, értelmezhattük, vitattuk a problémákat.

— Nagy volt az összetartás, a segítés. M. I. olvasott a legtöbbet, tartalmi kivonatokat készített, abból tanult mindenki. Tőlem a képesítón a Sáraranyt kérdezték, de én csak az ő ismertetőjét olvastam és abból feleltem. Még kosztoltuk is egymást. V. I. mindig jó falatokat hozott az iskolába. F. K. — aki azóta meghalt szegény — finom palacsintákat. Még a tanároknak is jutott néha „szeretecsomag”, meg pipadohány. Szokássá vált, hogy egymás örömét, bánatát magunkévá tegyük. Több-ször voltunk kirándulni a Tiszához. A Bükkbe a gyár rossz teherautóján mentünk, tizenhatszáz emberrel robbantunk le vele. Életünkben akkor voltunk először az Operaházban a Pillangókisasszonyt láttuk.

— Sok nehézségünk volt. Akik régebben vagy magánúton végeztek a polgárit, azoknak bizony gyenge alapjuk volt. Mert azért sokat kellett ám tudni. A kezünk, az ujjunk elnehezedett a fizikai munkában és a zene ezért volt nagyon nehéz. Ez volt a legnehezebb, legalábbis nekem, de a többieknek is, úgy tudom. Én több időt veszködtem a billentyűkkel, mint a tanulással. Az esti órákban sokszor nagyon fáradtak voltunk, a tanárok is. Szombat kivételével mindennap jártunk órákra és a munka mellett a tanulásra való idő igen kevés volt.

— A közösségünk műveltségi szintjét lényegében azonosnak ítélem, de a műveltség tartalmának akkori figyelmen kívül hagyásával. Szerintem az együtt eltöltött évek alatt sem nivellálódás, sem polarizálódás nem következett be, viszont annál inkább nyilvánvalóvá tette a lehetőségek (adottság, tehetség, szorgalom és akarat) kibontakozását, az önirányítást, a tudatosságot, a képesítő utáni permanenciát. Tudom hogy klasszikus szépirodalmi ismereteim hiányosak voltak. Emiatt problémám is akadt a tanulási idő alatt, de hozzáteszem: azóta sem, ma sem hiányzik, nem érzem magam szegényebbnek. Egy pedagógiai, pszichológiai szakirodalmat nagyobb izgalommal tanulmányozok, mint pl. ha a Forsyte saga-t kellene végigolvasnom. Nem szeretnék túl praktikus lenni, de a hasznosság elve az érdek elve nagyon motivál a felnőtt munkájában és akkor is motivált.

— Az osztály szelleméről érdemes megemlíteni, hogy diáktanácsunk problémáinkat közvetítette a tanári karhoz. Már az első évfolyam kezdetekor magunknak kellett meghatározni, hogy milyen idegen nyelvet akarunk tanulni. A többség döntése alapján nem egyszer álltunk ilyen és ehhez hasonló, sőt sokkal komolyabb problémák előtt. Az intézet vezetősége elének terjesztette a problémát, amellyel lényegében bevont az iskolai gondokba, életbe s ezzel mintegy már irányította is a közösséggé formálódásunkat. Talán nem is túlzással, ezek alapján beszélhetünk az osztály, az iskola demokratizmusáról, az irányító testület vezetési szelleméről.

— Rajtam, de biztos vagyok hogy mindnyájunkon legtöbbet a pedagógia, a tanítások formáltak. Én legsokoldalúbbnak és legeredményesebbnek a pedagógiai tárgyak tanulását tartom. Itt megtanultuk a tervszerű munkát, a felkészülés szükségességét, egyben kifejezve ezzel a gyermek végtelen tiszteletét és szeretetét. Pedagógia tanárunk tanított meg logikusan gondolkodni, lényeglátni, rendszerezni. Egy nyíl ide, egy nyíl oda a táblán, és mindjárt megláttatta a dolgok összefüggését. Mindig hálával és kegyelettel gondolok emlékére. A tanítások elemzése, de főként a bírálatok voltak rám a legnagyobb hatással. Ott tanultam meg, hogy kell a legtárgyilagossabb kritikát megmondani és elvisselni tudni.

— Elvégeztem a főiskolát, a pedagógiaszakot az egyetemen, de mondhatom, hogy a képzőben tanult pedagógia volt az alap, azt csak bővíteni kellett.

— A testületről, a tanárokról szólni jóval nehezebb, nemcsak az idő távlatából nézve, hanem azért is mert mi „csak” a tanítási órákon találkozhattunk. Magatartásukban nem volt semmi megkülönböztető. Oktató-nevelő eljárásaik során, módszereikben, tevékenységükben a megértő, támogató készséget lehet elmondani, amely azért párosult a következetességgel, a követeléssel. Igyekeztünk bevonni bennünket az intézet munkájába. Mivel az oklevél megszerzése után helyben tanítottam, majd a közeleti tevékenység, a társadalmi munkák posztjain —, kollegák, munkatársak lettünk, sokat találkoztunk, a munkáról beszélgettünk. Barátkoztunk.

— Mint az ötéves találkozók egyik szervezője, tanulóársaimmal rendszeres kapcsolatban van. Megkülönböztetett érzésekkel találkozom olykor — vagy ilyen érzésekkel kezelnek — a n...i képzőben végzettekkel az ország bármelyik részében. Az intézet, a testület, a tanárok, az osztálytársak, iskolatársak hatása kétségtelen érezhető. Ez közismert!

* * *

Egy intézet munkája a közvetlen és a távoli *eredményekkel* mérhető. A közvetlen eredmény mutatója a végbizonyítványok, oklevelek minősége (hány jeles, jó stb.). A távoli eredményeké: ki, hogyan sáfárkodott, mit váltott valóra azokból a javakból, amelyeket iskolájától kapott s hogyan állta meg helyét az életben?

A NDTK/I. négy évi munkájának közvetlen eredményét a képesítővizsgálat osztályzatai tükrözik, amelyeket egyedül az osztályfőnök notesze őrzött eddig. Onnan mentettük át ide az adatokat, amelyek szerint a 22 tanuló közül

kitűnő	1	4,6%
jeles	7	31,8%
jó	5	22,7%
közepes	7	31,8%
megfelelt	2	9,1%

minősítésű oklevelet nyert.

Abban az évben éppen a 7 számjeggyel való osztályozás dívott, de a következőre már „eljátszotta szerepét”. Egyik tanítvány érdeklődő gyermekének úgy „magyarázta a bizonyítványát”, hogy akkor olyan sokat kellett tudni, hogy 4 számjegy nem is volt elegendő az osztályozásra.

Az oklevél hátára mindenkinek rávezették, hogy „zenei képessége, érdeklődése és ügyessége alapján az ének-zene teljes óraszámában való ellátására alkalmas (VKM. 43. 126./1946. III. üo. sz. r.).

A képesítővizsgálat eredménye a régi törvényt igazolja: az emberiség háromnegyede a „tisztas, szerény középszer” kategóriájába tartozik. És ennek józan tudata jellemzi a tanítványok életének későbbi alakulását.

Fele részük megmaradt alsó-tagozati tanítónak. Kezdetől fogva megszakítás nélkül, vagy kevés helyváltoztatással a város és a közvetlen környék külterületén, tanyavilágában becsülettel és elégedetten végzik munkájukat. Másik részük ugyane helyeken felső tagozatban, szakközépiskolában tanít, vagy nevelőotthonban s a tanügyigazgatás terén dolgozik. Ők levelezőként a főiskolán tanári képesítést szereztek. Hármójuk az egyetemen pedagógia szakot végzett. Egy már doktorált, a másik kettő most készül szigorlatára. Nevelésszociológiával és -lélektannal foglalkoznak. Köztük az ország legnagyobb és -korszerűbb szakközépiskolájának helyettes igazgatójaként közben még megírja az első élelmézőstechnológiai tankönyvet. A népi kollégista palócgyerek a képesítő után egyetemre megy, fizikából doktorál és most az atomkutatóintézet adjunktusa.

Egy érzékeny lányunkat a pálya patogén ártalma korán összeroppant, amit nem soká él túl. A másik — noha oklevele hátlapja igazolja „zenei képességét s ügyességét” — épp e kvalitásai tudott hiánya miatt sose mer állást vállalni, és tisztviselő lesz. A harmadik lányunkra — a letehetségesebbre, akinek életútját fentebb idéztük — világnézeti meggyőződése miatt „nem bízhatják az ifjúság nevelését”, a gyárban helyezkedik el. De vezető beosztásba kerül, nyelvvizsgákat tesz, kitüntetést, elismerést, jutalmakat kap, a külföldet járja és ahol mód s alkalom adódik, tanítja a munkásokat. Jól hasznosítja az iskolában tanultakat. Közben három állami gondozott gyermeket felnevel s bocsát szárnyra.

Senkiről se tudunk, hogy gondot, bajt okozott volna munkája vagy magatartása.

Ha a közélet porondra szólítja őket, mindig, mindenütt ott vannak. A pártban, a népfrontban, a tanácsstagok soraiban, az állandó bizottságban, a téészekben, népművelésben, társadalmi munkában. Többen igazgatók, helyettes igazgatók.

Közben életüket is építik. Akiknek itt gyökerük volt, mélyebbre nőttek, akiknek nem volt, azok meg itt eresztettek gyökeret. Jártunk házaikban, lakásaikban, kertjeikben, virágaik, szőlőik, gyümölcsfaik sorai közt. A zongora, tévé, magnó, rádió, az Élet és Irodalom, Nagyvilág, Kortárs, az Új Írás ott van a homoktenger tanítói lakásában is, amelynek udvarán a nagyobbik fiú öccsével egy kapura játszik. Rőt szakálla van, és szeptemberben földrajz—német szakosként kezdi tanulmányait az Eötvösön a csemői tanítópár fia. Kocsija egynek van. „Kicsije” és nagyja talán minden házaspárnak. Azért „talán”, mert csak huszonkettőt tudtunk összeszámolni. Közülük többen a szülők nyomdokait követve, csodálatosan szép hivatásunk, de nagyon-nagyon nehéz mesterségünk irányába haladnak.

Ha ők továbbörökítik a szülői hagyatékot, annak mélyrétegeiben kielemezhetetlenül bár, de időtlenül él és hat a NDTK s „a kor, mely szülte őt”.

Emlékük megmentése e lapokon szívünk szerinti kötelesség is volt. Nem a pályázat révén kellett magát. Életünk hívja elő kötelességeinket és azok törvényszerű magyarázatát a mában rejlő múltból, amelynek tapasztalatkincse segíthet megszerkeszteni jövőnk algoritmusait és az érdemes modellt magatartásunk célszerű felőrösítésére.

* * *

AZ IDÉZETEK LELŐHELYEI

- [1] BALOGH EDGÁR: Történelmi kosztüm nélkül, Korunk 1970/12. sz. 1881. o.
- [2] KERESZTURY DEZSŐ: A Dolgozók Iskolái, Köznevelés 1946/4—5. sz. 1—2. o.
- [3] NÉMETH LÁSZLÓ: Sajkodi esték, Bp., 1961. 52. o.
- [4] ZOLTÁN PÉTER: Miért tanulnak a dolgozók? Köznevelés, 1946/18. sz. 7. o.
- [5] N...s Népe 1945. január 6-i szám.
- [6] DR. TESLÉRY KÁROLY: Régi örökség—új felelősség, Köznevelés, 1946./12. sz.
- [7] N...s Népe 1946. március 16-i szám
- [8] Pedagógusok harca a megélhetésért, Köznevelés, 1946/18. sz. 4. o.

A tanítványok és tanárok megnyilatkozásait bontebb kezdjük s változtatás nélkül közöltük. A stiláris zökkenők innen erednek. Kiemelten köszönjük Varga Sára és Kovács Ambrus írásos adalékait.

EIN BEITRAG ZUR GESCHICHTE DER PÄDAGOGENAUSBILDUNG DER VOLKSDEMOKRATIE

Von Miklós Nánási

Die Mitteilung liefert authentische Daten zu einem speziellen Institutionstyp der „Ur- und Heldenepoche“ unseres sozialistischen Schulsystems: der Werktätigen-Lehrerbildung und damit zur Geschichte des Erwachsenen-Unterrichts. Sie beleuchtet die gesellschaftliche Notwendigkeit der Schule der Werktätigen, die Umstände ihrer Organisation, der Arbeit ihrer Schüler und Lehrer, die Methoden und Resultate ihrer Unterrichts- und Erziehungstätigkeit.

НЕКОТОРЫЕ ДАННЫЕ ИСТОРИИ ОБРАЗОВАНИЯ ПЕДАГОГОВ В НАРОДНОЙ ДЕМОКРАТИИ

Миклош Нанаши

Работа располагает точными данными о древней, героической эпохе своеобразной социалистической школьной системы: педучилища рабочих. Указывает на общественную необходимость Школы Рабочих, на условия организации, на работу её воспитанников и учителей, на методы и результаты обучения и воспитания.

A SZÜLŐK VÉLEMÉNYE ISKOLARENDSZERÜNK ÉS AZ ISKOLA STRUKTÚRA KÉRDÉSEIRŐL*

Írta: SZABÓ G. MÁRIA

A történelmi-társadalmi fejlődés szemszögéből vizsgálva az iskola és a családi ház nevelési feladatát, a két tényező kölcsönhatását, nagy változást figyelhetünk meg.

A gyermek személyiségfejlődésének évezredekken át első számú meghatározója — főleg nevelés terén — a családi mikrokörnyezet volt. Az utóbbi két évszázadban, de különösen a századfordulótól, az emberiség életformájában beálló változások következtében, a „családközpontú” nevelés megingott.

Az új eszmék egyik megfogalmazója Krupszkaja volt, aki tanulmányában, amikor megkérdezték tőle, hogy véleménye szerint hogyan fog alakulni a nevelés ügye a szocialista társadalomban, a közösségi, a társadalmi nevelés hívének tartotta magát. Ami szó szerint így olvasható: „a társadalom felmenti a szülőket a gyermek-neveléssel járó gondok alól, és a társadalom magára vállalja a szükséges feltételek megteremtését és a személyiségfejlesztés lehetőségét is.” [1]

A század közepétől hazánkban is megnövekedett és kiszélesedett az intézményes nevelés szerepe és mintha elhalványította volna a családi nevelést.

Az intézményes nevelés kiterjedésével egyidejűleg a közvéleményben és a tudományos kutatásban egyáltalán nem volt egyértelmű az a kérdés, hogy hol is a helye és mi a szerepe a családnak a nevelési tényezők között. Ennek jelei abban mutatkoztak meg egyrészt, hogy túlzó, — szélsőséges elméletek keletkeztek, amelyek a család elhalását emlegették. Másrészt az ellentmondások nyomán avantgardista nézetek születtek a család társadalmi funkciójának csökkenéséről. Ezek a nézetek azonban átmenetiek voltak, melyeket az V. Nevelésügyi Kongresszus téziseiben teljes egészében szétzúzott. Idézem: „Mindenek előtt azt kell megállapítanunk, hogy a családi nevelés társadalmi jelentősége semmivel sem csökkent a múlthoz képest, és csak arról beszélhetünk, hogy szerepe a forradalmi változások következtében módosult. Minden komoly vizsgálat arra az eredményre jut, hogy boldog, kiegyensúlyozott, önmagukkal és a társadalommal harmóniában élő embereket felnevelni tömegmérétekben a család nélkül lehetetlen; az egészséges családi nevelés semmivel sem pótolható érték a gyermeknevelésben. A bensőséges családi légkör teremti meg azt a biztonságérzetet és az én jelentőségének azt a tudatát, amely a személyiségfejlődés pszichológiai bázisa.” [2]

Közösségi társadalomról lévén szó, a társas hatások bonyolult özőnében és rendszerében a csoportviszonyok homogenitása is felbomlik. Sok kisebb mikro-csoport jön létre. Ezeknek élménygazdagsági szintjük a társadalmi életben nem azonos, egyik felülmúlja hatását a másikat, így előfordulhat az is, hogy a családi kapcsolat alul marad. Pedig „a család az egyik legfontosabb, a társadalmi normákat

* Részletek „A szülők elvárása az iskolai oktató-nevelő munkával szemben” c. tanulmányból. 2128 Főiskola 1. (816-tól) — Lajosné 74.8.26.

és értékeket, célokat, és elérésük eszközeit az egyénnek közvetlenül átadó, személyhez szólóan tanító közösség...” [3]

Érthető okokból a nevelés korábban, jól körülhatárolt színtereken folyt. Napjainkban a nevelés kiterjedt, többirányúvá vált. Ha az állandóság-változás dimenziójába akarjuk helyezni a nevelés főbb színtereit, Zaborowsky szerint a következő fokozatok vannak: [4]

A felnövekedés egész folyamatának színtere	Viszonylag, állandó, szakaszosan változó színterek	Alkalmi színterek
OTTHON (elsődlegesen családi otthon v. családi otthont pótló nevelőintézm.)	ISKOLA, MOZGA- LOM, KULTURÁLIS és SPORT- EGYESÜLETEK	Pl.: KLUBOK TÁBOROK RENDEZVÉNYEK

A fenti táblázat szemléletesen mutatja be a családi nevelés helyét, más színterekkel való kapcsolatát. A szerző nemcsak a vizuális képét adja meg a családi otthon helyének, hanem tanulmányában egy fontos megállapítást is tesz, amelyet az alábbiakban idézek: „A pedagógiai nevelés közintézményeké volt eddig, a család inkább csak praktikus tanácsokat kapott. A bekövetkezett változások olyan jelentősek, hogy a pedagógia egyszerűen nem fejlődhet tovább, ha a régi minta szerint iskolapedagógia marad.” [5]

Világos ebből a gondolatból az a feladat, amely a családi házra hárul, hiszen a családi otthon állandóan és folyamatosan ható tényezője a gyermeki személyiség fejlődésének. Szemben az iskola, az ifjúsági mozgalom, a kulturális és sportegyesületek, klubok, táborok és egyéb rendezvényekkel, amelyek változó, ill. alkalmi színterei a nevelésnek. Az iskola és a családi ház kapcsolatát is újszerűen veti fel az említett tanulmány.

A felszabadulás után eltelt időszakban, mindezekig nem nagyon kutatták és vizsgálták hazánkban a család, a szülői ház véleményét az iskoláról. Pedig a szülők vélekedésére időszakonként oda kellene figyelnünk. Felnőtt egy új nemzedék, akik iskolázottabbak, szélesebb alapműveltséggel rendelkeznek, mint felszabadulás előtt. Különösen kitűnik ez, ha összehasonlítjuk a dolgozó osztályok műveltségi adatait a harmincas évekével, amikor az analfabéták száma igen magas volt, és a lakosság 70%-a az elemi iskola 4., 5. osztályát, vagy legfeljebb 6. osztályát végezhetette el. A népiskolák többsége osztatlan volt. „E néhány kiragadott példa is bizonyítja, hogy milyen szomorúan fest a magyar köznevelés a két világháború között, valamint azt is, hogy a népi demokráciánk milyen súlyos örökséggel terhelt látott neki szocialista köznevelésünk megteremtéséhez.” [6]

A nyolc osztályos általános iskola kötelezővé válásával megnőtt az alapműveltséggel rendelkező családtagok száma. A „tanköteles kor felső határáig a tanulók 91%-a elvégzi az általános iskolát napjainkban. Minden ötödik állampolgár iskolarendszerű oktatásban részesül, közel 2 millióan tanulnak valamilyen oktatási intézmény nappali, esti, levelező tagozatán.” [7]

Jellemzésül elmondhatjuk tehát, hogy a családok anyagi, szociális körülménye napjainkban előnyösen megváltoztak. A művelődés hazánkban valóságos népmozgalommá vált. Így jutottam el arra a következtetésre, hogy ha emelkedett a családok kulturális, szociális színvonala, ezzel egyenes arányban felhalmozódott a családok

ban két és fél évtized alatt számos pedagógiai tapasztalat is. Hiszen gyermeke nyolc évig általános iskolában, ill. egyes családoknál további négy évig középiskolai oktatásban-nevelésben részesülnek, melyről a családnak állandó és folyamatos információi vannak. Ezeket azonban nem gyűjtöttük össze, nem rendszereztük, főleg kritikailag nem tanulmányoztuk.

Tanulmányomban ennek a sokrétű tapasztalatnak, problémának egy alapvető kérdésével foglalkozom. Azt vizsgálom, hogy mi a szülők véleménye iskolarendszerünk és az iskolastruktúra kérdéseiről.

* * *

Tanulmányom tárgyából következik, hogy viszonylag kevés irodalmi, elméleti, anyag, tény, adat állt rendelkezésemre. Ezért széleskörű adatgyűjtésbe kezdtem, de ezt megelőzően számba kellett vennem azokat a konkrét jelenségeket, amelyeket a vizsgálat során a szülőktől meg akartam tudni. Mivel nagyszámú véleményre, adatra volt szükségem, problémát jelentett az alapsokaság megválasztása. Kezdetől fogva világos volt előttem, hogy lehetetlen felmérnem Csongrád megye és Szeged város valamennyi általános- és középiskolai tanuló szüleit. Ezért részleges felmérést végezhettem, amely a sokaságnak csak meghatározott tagjaira terjedt ki. Ezt nevezi az irodalom „mintavételes” felmérésnek, vizsgálatnak. A mintát úgy igyekeztem kiválasztani, hogy képviselje, reprezentálja az „egészet”. Vállalva természetesen azt, hogy a reprezentatív felmérés hibalehetőséget is rejt magában.

Megjegyzem továbbá azt is, hogy az adatok nagy többségét kérdőív, ill. interjú útján szereztem. A kérdőív szerkesztése sok problémát jelentett számomra, mert a kérdések zöme az iskolai nevelési területekre vonatkozik, amelyeket sokkal nehezebb megfogalmazni, mint pl. a tanulmányi eredményekre vagy a tanulásra irányuló kérdéseket. A válaszok minőségét nagymértékben a szülők pedagógiai kulturáltsága befolyásolta.

A módszerek sokféleségében egy rendező elvet szem előtt tartottam, nevezetesen azt: „A nevelési jelenségek, ezen belül a nevelési tapasztalatok megragadásának legfőbb módszere ma a lehetőségek határain belül mennyiségileg ábrázolt adatokkal alátámasztott minőségi elemzés. Az egzaktság a nevelési jelenségek területén — mint általában a társadalmi folyamatok területén —, elsősorban nem számszerű, mennyiségi formulákban való kifejezhetőséget jelent, az egzaktság azt jelenti, hogy az ábrázolás (matematikai, nyelvi, vizuális) fejezze ki a jelenség lényegét, ill. a legtöbbet fejezze ki belőle.” [8]

Ezek után rátérek az összegyűjtött adatok ismertetésére és csoportosítására.

Összesen 1010 db kérdőívet osztottam ki. A szülők a kérdésekre döntő többségében válaszoltak. Az 1010 db kérdőívből 904 db-ot kaptam vissza, melyből mindössze 6 db kérdőív nem volt értékelhető, így az értékelhető kérdőívek száma 898 db. A 898 szülő 899 tanulóról adott információt. A több gyermekes szülőktől külön kérdőíven, gyermekeként kértem a válaszokat, így jött ki az adat, hogy ahány kérdőív, annyi szülő és tanuló válasza érkezett vissza hozzám. Az 1 fő eltérés abból adódott, hogy egy szülő két gyermekének adatait egy kérdőívre írta.

A kérdőívet kitöltők lakóhely szerinti megoszlása:

Csongrád megyében: Hódmezővásárhelyen általános és középiskolában; Szentesen egy középiskolában; Balástyán, Forráskúton, Pusztamérgesen egy-egy általános iskolában és Ásotthalmon az Irodasori osztatlan általános iskolában végeztem felméréseket. Szegeden: PNYV. Szegedi Textilművekben, Kőolajfűrészi Üzemben, Taurus Gumigyárban, Kenderfonó és Szövőipari Vállalatnál, Szegedi Ruhagyárban,

Minőségi Cipőgyár Szegedi Gyáregységénél, MKM. Szegedi Kábelgyárban, Szegedi Konzervgyárban, Szegedi Tervező Vállalatnál, Csm. Tanácsnál, Szeged m. Városi Tanácsnál, Szegedi Nyomdánál, Alsótiszavidéki Vízügyi Igazgatóságnál, Új Élet Tsz.-nél, MÁV Szegedi Igazgatóságánál, Postaigazgatóságnál, Szakszervezetek Csongrád megyei Tanácsánál, Szegedi Rendelőintézetnél, I. kerületi Tanácsi Hivatalnál, József Attila Tudományegyetemen és Kiskundorozsmán végeztem felméréseket.

A kérdőívet kitöltők nemek szerinti megoszlása:

Nemek szerinti csoportosításban a szülőkről az alábbi adatokat kaptam: 511 anya és 387 apa vagy gondviselő töltötte ki a kérdőívet, tehát 124-gyel több anya válaszolt a kérdésekre. A kérdőív megszólítása pedig: „Kedves Szülők” egyformán szólt apához és anyához. Főleg fizikai dolgozó családoknál és alkalmazotti családoknál az anyák töltötték ki a kérdőívet, kivételt képez az értelmiségi szülők, ahol 50%-nál több kérdőívet az apák töltötték ki. Visszatérve a nagyobb számú — anyák által adott válaszokra, azt a következtetést vonhatjuk le, hogy a gyermek otthoni gondját még mindig az anya ismeri jobban és kíséri figyelemmel, noha az anyának — munkábaállásával — semmivel nincs több ideje az apánál.

A kérdőívet kitöltők kor szerinti megoszlása:

A kérdőívet kitöltő szülőket életkor szerint is csoportosítottam és az alábbi adatokat kaptam:

32 év alatti anya	109 fő (17,8 %)
32 év alatti apa	23 fő (5,9 %)
32 év feletti anya	402 fő (82,2 %)
32 év feletti apa	364 fő (94,1 %)

A kérdőívet kitöltő személyek közül 766 fő 32 év feletti korú és csak 132 fő a 32 év alatti. A csoportosítást azért végeztem el, mert jelentős különbséget látok a felszabadulás előtti családok iskolázottsága és a felszabadulás utániak iskolázottsága között. Kiragadom a szülők iskolázottságából a legalsó iskolai végzettséget: 32 év alatti szülő közül 4—6 osztályt végzett 9,8 %. A 32 év feletti szülők közül 4—6 osztály végzettsége 16%-nak van. Ha arányaiban összehasonlítjuk a 32 év feletti szülőket, ez több, mint 9-szerese a 32 év alattinak. Az adatok összehasonlításából kettős következtetést vonhatunk le, egyrészt a felszabadulást követő időszak iskoláztatási, művelődési lehetőségei kedvezően megváltoztak, másrészt a magasabb iskolai végzettség feltehetően kedvezően befolyásolja a családi nevelést.

Az elmondottak illusztrálására a 2. és a 3. számú ábrát kérem megtekinteni.

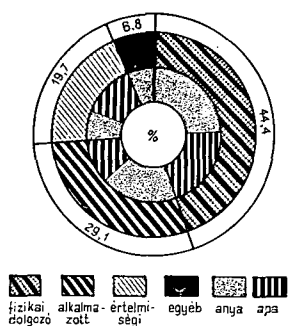
A kérdőívet kitöltők szociális kategória szerinti megoszlása:

A kérdőívet kitöltő szülőket szociális kategória szerint is csoportosítottam és az alábbi adatokat kaptam:

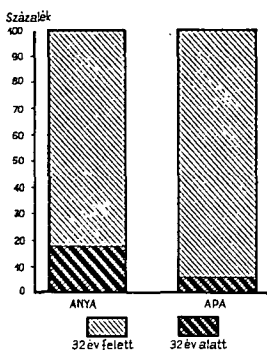
fizikai dolgozó, a megkérdezett szülők (apa-anya)	44,4 %
alkalmazott dolgozó, a megkérdezett szülők (apa-anya)	29,1 %
értelmiségi dolgozó, a megkérdezett szülők (apa-anya)	19,7 %
egyéb dolgozó, a megkérdezett szülők (apa-anya)	6,8 %

Szemléletesen mutatja a fenti megoszlást az 1. sz. ábra.

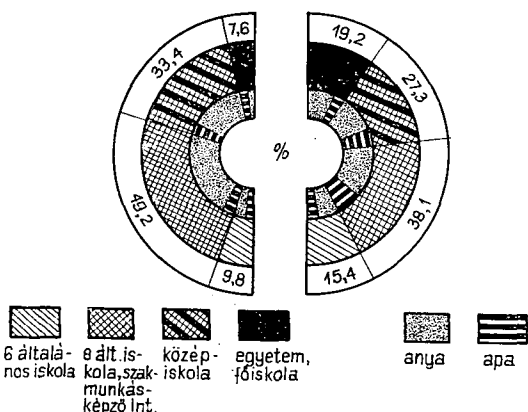
1. ábra

2. ábra

32 ÉV ALATT

32 ÉV FELETT

3. ábra

A százalékos megoszlásból jól tükröződik az a szándékom, hogy kérdőívemmel társadalmunk fizikai dolgozó rétegeit keressem fel nagyobb arányban. Ezt azért tettem, mert meggyőződésem, hogy szocialista társadalmunkban — a művelődési monopólium megszüntetésével — lehetősége van minden foglalkozási ágban dolgozó szülőnek, hogy ismerkedjen és szóljon is bele a közoktatás, az intézményes nevelésbe, továbbá segítse és támogassa a gyermek személyiségformálást. A szociális kategóriák szerinti csoportosításból levontam azt a következtetést, hogy a fizikai dolgozó szülők nem maradnak el színvonalban válaszaikkal, (ez vonatkozik az aláhúzásos és a szöveges válaszokra is) más társadalmi rétegektől. Meggyőződtem továbbá arról is, hogy van véleményük, van elvárásuk az iskola nevelő munkájával szemben és őszintén vallanak a családban meglevő nevelési gondjukról is.

A kérdőívet kitöltő szülők gyermekei az alábbi iskolatípusba járnak:

Felmérésemben kimutatom azt is, hogy a megkérdezett szülők gyermekei jelenleg milyen iskolatípusba járnak. Azért tartom fontosnak ezt a csoportosítást is elvégezni, hogy a nevelési gondokat, az iskolastruktúráról vallott véleményeket ne csupán azonos korú tanulók problémáján keresztül (egy iskolatípuson) érzékeljük, hanem különböző iskolatípusba járó tanulók szülei szóljanak erről.

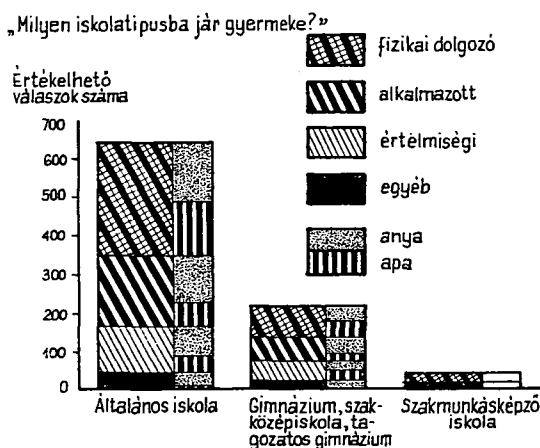
Vizsgáljuk meg az I. sz. táblázatot.

Milyen iskolatípusba jár gyermeke?

Megnevezés	Általános iskola	Középiskola	Szaktanulmányi iskola	Összesen
Összes értékelhető válasz	646	123	40	899
Ebből:				
Fizikai dolgozó	292	81	24	397
Alkalmazott	185	62	14	261
Értelmiségi	120	56	1	177
Egyéb	49	14	1	64
Összes értékelhető válasz	71,8	23,7	4,5	100
Ebből:				
Fizikai dolgozó	73,5	20,4	6,1	100
Alkalmazott	70,9	23,8	5,3	100
Értelmiségi	67,8	31,6	0,6	100
Egyéb	76,6	21,9	1,5	100

A kérdőív alapján az általános iskolai tanulók száma 646 fő, az összes tanulók 71,8%-a. A megoszlásból jól látszik, hogy az általános iskolai tanulók aránya a legmagasabb. Azért törekedtem ilyen arányra, mert ez az iskolatípus társadalmunkban kötelező, tehát e korosztály nevelési gondjaival minden szülő találkozhat. Utána következik a középiskolai tanulók aránya, 213 fővel, az összesnek 23,7%-a. A középiskola gyűjtőfogalmába soroltam a gimnáziumba, a szakközépiskolába, és a tagozatos gimnáziumba járó tanulókat. Harmadik helyre került a szaktanulmányiskolába járó tanulók adata 40 fő, az összesnek 4,5%-a. Nem kérdeztem a kérdőív útján az ún. továbbképző iskolás és a kisegítő iskolás tanulók szüleit.

A fentiek illusztrálására lásd a 4. sz. ábrát, ahol nemcsak az iskolatípusok szerinti megoszlás látható, hanem a szülők szociális kategóriája is. Szemléletes képet nyújt a kettő összefüggéséről.

4. ábra

Az iskolarendszerünkről és iskolastruktúráinkról alkotott szülői véleményeket az alábbi 3 kérdés köré csoportosítottam:

a) „Ha Önre lenne bízva, hány éves korig járatná kötelező iskolába a tanulókat?” (A kérdést úgy fogalmaztam meg, hogy ne csak szűken családjára vonatkoztassa a kérdőív kitöltője, hanem általánosabban, az egész társadalomra.) 5 variáció közül aláhúzással válaszolhattak: 6 osztály, 8 osztály, 10 osztály, érettségi, az ötödik válasz „egyéb javaslat”... után az írásbeli megjegyzésnek is helyet biztosítottam.

A szülők 0,2%-a 6 osztályt járatna minden tanulóval, 21,1%-a 8 osztály, 18,5%-a 10 osztályt és 58,6%-a érettségit javasol kötelező iskolai végzettségnek. Minden szülő válaszolt a fenti kérdésre. Kiegészítette az aláhúzásos választ írásbeli megjegyzéssel a szülők 1,6%-a, amelyet a többi szöveges válaszokhoz viszonyítva kevesnek találtam. Áttekinthetőbben az alábbi táblázaton láthatjuk az adatokat:

Megnevezés	6 osztály	8 osztály	10 osztály	Érettségi	Egyéb	Összesen
Összes értékelhető válasz	Válaszok száma					
	2	190	166	527	14	899
Ebből: anya apa	2	104	91	312	3	512
	—	86	7	215	11	387
Fizikai dolgozó	1	108	63	217	8	397
Alkalmazott	—	40	44	175	2	261
Értelmiségi	—	24	49	102	2	177
Egyéb	1	18	10	33	2	64
Összes értékelhető válasz	Megoszlás százalékban					
	0,2	21,1	18,5	58,6	1,6	100

Nézzük meg milyen tények rejlenek a számok, az adatok mögött. Nagyon elenyésző szerencsére azon szülők száma, (2 fő) akik a tanulókat csak 6 évig járatnák iskolába. De ilyenek is vannak, akiket nagyon elmaradott szülőnek tartunk. Ha összefüggést keresek a 4—6 osztályt végzett 32 alatti 9,8% és a 32 év feletti 15,4% között, gyermekeiket már több évig akarják kötelezően iskolába járatni, s ez már jelentős tudati fejlődésre utal.

Szembetűnő, hogy az érettségi kötelezősége rangsorban az első helyre került. Az összes értékelhető válaszok 58,6%-a a középiskolát kötelezően elvégzendő iskolatípusnak tartja. Az érettségi kötelezőségét szociális kategóriák szerint is a legtöbben javasolják: a fizikai dolgozók 54,6%-a, az alkalmazottak 67%-a, az értelmiségiek 54,6%-a és az egyéb kategória 51,6%-a. A fizikai dolgozók véleményét tartom különösen kedvezőnek. De az anya-apa válaszok között sincs lényeges eltérés.

Sorrendben a következő helyre a kötelező 8 osztály került 21,1%-kal, a harmadik helyen a 10 osztályos iskola áll 18,5%-kal. Bizonyos mértékig érthető, hogy a 10 osztályos kötelező iskolát kevesebben tartják a „jövő” iskolájának. Noha a tudományos kutatások az oktatás felülvizsgálata során ezt az iskolatípust hangsúlyozták erőteljesebben. De ezekről a társadalmi közvéleménynek tapasztalatai nincsenek. A majdnem 20%-os szülői válaszok azt igazolják, hogy foglalkoztatja ez az iskolatípus is a szülőket.

Az elmondottak illusztrálására lásd az 5. sz. ábrát.

Mint említettem az aláhúzásos válasz mellett 17 fő írt írásbeli kiegészítést, melyekből néhányat szó szerint idézek: „Általános érettségi + szakma, F 8; Szakmai

érettségi, F 6; Érettségi és legalább két szakma, F 17; 10 osztály, amely az érettségit is magában foglalja, F 2; Ne legyen bukás, tarthat egy-egy tantárgy elsajátítása több évig, É 20; 10 osztály után kötelező szakmai képzés, É 25; Érettségi + szakma annak is, aki egyetemen továbbtanul, É 9; A 8+4 osztályt egy iskolában végezzék el, É 7; A szellemileg gyengén fejlett tanulókat külön osztályban, külön tanterv szerint kellene tanítani, F 105; A szakmunkástanuló-képzés is érettséggel záruljon, F 70; Több fakultatív tárgy legyen az általános iskola felső tagozatán, É 21; Kötelező érettségi és fejlettebb politechnikai oktatás, F 28; A szakközépiskolai érettségi legyen kötelező minden gyermek számára, F 91.”

A szóbeli észrevételeket nagyon tartalmasnak, korszerűnek tartom. Egy része az azóta megjelent oktatási határozatban is szerepel és reméljük az iskolai gyakorlatba is bevezetésre kerül néhány szülői javaslat.

Nem lenne teljes a kép, ha nem idéznék néhány túlzó, ill. helytelen szülői véleményt is:

„Egyetemi végzettség kell mindenkinek, A 30; Ameddig a tanulónak kedve van tanulni, A 80; Elég a 6 osztályos iskola is, vagy a 2 éves iparitanuló iskola, A 52; Még akkor is 14 éves korig járjon a tanuló iskolába, ha csak 3 osztályt végzett el eredményesen, F 85.”

b) „Gyermeke napközis-e? (tanulószobás-e?) igen—nem” (A kérdés szemben az előzővel a szülő saját gyermekére vonatkozik. Aláhúzásos választ kértem.) Szerve-sen kapcsolódik ez is tartalmában az iskolastruktúra területéhez.

A válaszok feldolgozása adat és százalékos megoszlásban az alábbi táblázaton látható.

Gyermeke napközis—tanulószobás-e?

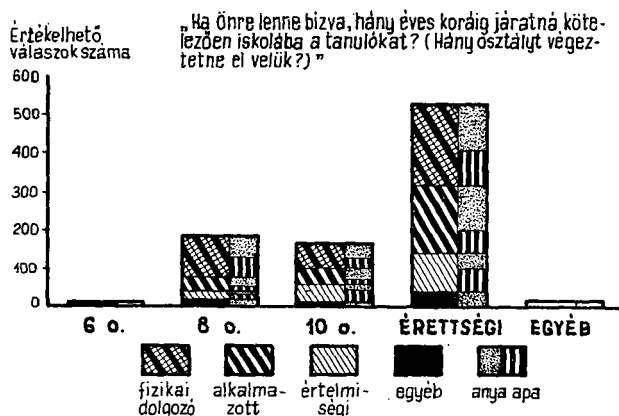
Megnevezés	Igen	Nem	Összesen
Összes értékelhető válasz	Válaszok száma		
	228	671	899
Ebből: anya apa	139	373	512
	89	298	387
Fizikai dolgozó	97	300	397
Alkalmazott	74	187	261
Értelmiségi	47	130	177
Egyéb	10	54	64
Összes értékelhető válasz	Megoszlás százalékban		
	25,4	74,6	100

Nézzük meg milyen tények rejlenek a számok és adatok mögött. Ismert tény, hogy az anyák munkába állásával a tanulók délutáni foglalkoztatása az iskolára hárul. Azonban annak, hogy ez az elv a gyakorlatban érvényesülhessen, jelenleg még sok-

sok objektív-szubjektív akadály van. Sajnos ma még nagyon sok azoknak a tanulóknak a száma, akik nem nyernek napközis elhelyezést. Adataim is ezt támasztják alá. A szülők 25,4%-ának jár csupán gyermeke napközibe, 74,6%-a nem. Még rosszabb az arány, ha a szociális kategóriák szerint vizsgáljuk a napközis adatot.

Fizikai dolgozó szülők gyermekének	24,5 %-a,
alkalmazott dolgozó szülők gyermekének	28,4 %-a,
értelmiségi dolgozó szülők gyermekének	26,6 %-a,
egyéb dolgozó szülők gyermekének	15,6 %-a

napközis. Kiragadva a fizikai dolgozó szülők gyermekeinek adatait, több, mint 75%-a nem részesül napköziotthonos nevelésben. A szülőkkel való beszélgetések során kutattam, hogy mi az oka a napközivel szembeni ellenérzésnek? A legtöbb kifogás a napközik ellen úgy merül fel, mintha a napközit maga az „iskola” is valami szükséges rossznak tartaná; kevés a napközi részére adott tanterem, s ezekben igen

5. ábra

nagy a zsúfoltság, s így igazi tanulás aligha lehetséges? Gyakori panasz az is, hogy sok napköziben a pedagógus nem veszi figyelembe a gyermekek délelőtti kimerültségét és az órák után jogosan jelentkező mozgásigényét; az állandó csend és mozdulatlanság követelése a délutáni foglalkozásokat unalmassá, egyhangúvá, fárasztóvá teszi. Meg kell azt is említenem, hogy sok édesanya a napközit — még az elismerten jót is — valami szükséges kényszernek tartja, semmibe veszi a napközis tanár kéréseit, s ez a gyermekben is kialakít egy ellenérzést a napközivel szemben.

c) „Szívesen bízna-e gyermekét egész napra (reggel 8 — délután kb. 5—6 óráig) az iskola gondjaira? igen—nem?” (Ez a kérdés a harmadik, amely az iskolastruktúra területéhez tartozik. Aláhúzásos választ kértem. A szülők szemléletére voltam kíváncsi. Jelenleg egész napos iskolába egy gyermek sem járt a megkérdezettek közül.)

Az egész napos iskola típusa a szülői vallomások adatai alapján lényegesen szimpatikusabb, mint a napköziotthon. Az adatokban ez a következőképpen tükröződik: a szülők 44,8%-a igennel felelt, 52,2%-a nemmel. A fizikai dolgozó szülők

fele szívesen járatná gyermekét egész napos iskolába. Az értelmiségi szülők meglepően tartozókodóak, 67,8% nem járatná egész napos iskolába gyermekét. A fizikai dolgozó szülők véleményét különösen jelentősnek tartom, mert úgy vélem, nem kényelmi szempontból igényelnék az egész napos iskolát gyermekeik számára, hanem a tanulást-nevelést látják biztosítottnak. A hátrányok felszámolásának is egyik módja lehetne. Visszatérve arra a tényre, mely szerint a megkérdezett szülők kb. 50%-a bizalommal van az egész napos iskola iránt, azok is, akik a napközit ellenzik. Okát abban látom, hogy az iskolai tanítási-tanulási terhelés arányosabban oszlik meg ebben az iskolatípusban. A szülők nagy része a túlterhelés csökkenését látja ebben a formában. A szórakozást, a játékosságot, a otthonosságot is felfedezik benne. A közoktatás irányítói a szülői ház pozitív véleményét ebben a kérdésben határozottabban figyelembe vehetnék.

A válaszok feldolgozása adat- és százalékos megoszlásban a 2. sz. táblázaton átható.

Szívesen bízna-e gyermekét egész napra az iskola gondjaira?

Megnevezés	Igen	Nem	Összesen
Válaszok száma			
Összes értékelhető válasz	403	496	899
Ebből: anya	226	286	512
apa	177	210	387
Fizikai dolgozó	195	202	297
Alkalmazott	119	142	261
Értelmiségi	57	120	177
Egyéb	32	32	64
Megoszlás százalékban			
Összes értékelhető válasz	44,8	55,2	100
Ebből: anya	44,1	55,9	100
apa	45,7	54,3	100
Fizikai dolgozó	49,1	50,9	100
Alkalmazott	45,6	54,4	100
Értelmiségi	32,2	67,8	100
Egyéb	50	50	100

Következtetések:

Az adatfeldolgozás során meggyőződtem arról, hogy a szülők szívesen nyilatkoznak gyermekük iskoláztatási, nevelési problémáiról. A felhalmozott tapasztalatokról tanácsos volna időszakosan vagy rendszeresen a szülőket megkérdezni, egyformán gondolok közoktatáspolitikusokra, iskolavezetőkre és tudományos kutatókra. Az értékes szülői véleményeket érdemes lenne a közoktatáspolitikai programokban realizálni.

A szülői válaszok alapján megállapíthatjuk, hogy foglalkoztatja őket az iskola-rendszer és az iskolastruktúra elvi és gyakorlati kérdése. A jelenleg érvényben levő

8 osztályos általános iskola kötelezőségét nem kezelik tabuként, nem tartják megváltoztathatatlanak.

Szívesen nyilatkoznak a szülők — szociális kategóriák mindegyikére egyformán vonatkoztatom — az iskolarendszerünk perspektíváiról is. Olyan iskolatípusról is bizalommal nyilatkoznak, amely nálunk csak kísérleti jelleggel működik. (pl. az egész napos iskola)

A középfokú iskolai végzettség kötelezőségét nem tartják irreálisnak. Az érettségit minden tanulóra kiterjesztenék. A középfokú szakmai műveltség, szakmatanulás fontosságát hangsúlyozzák. Figyelemre méltó az életre nevelés és a politéchnikai képzés fontosságának hangoztatása is.

JEGYZETEK

¹ KRUPSZKAJA: Nő és a gyermeknevelés c. tanulmányából. A nevelésről (Tankönyvkiadó, 1952.)

² Ötödik Nevelésügyi Kongresszus jegyzőkönyve I. köt., Bp., 1971.

³ SZALAI Júlia: A családi munkamegosztás néhány szociológiai kérdése (Valóság, 1970. 10. sz.)

⁴ Pedagógia (jegyzet) Kossuth Kiadó, 1973/74.

⁵ Pedagógia: i. m.

⁶ JÓBORÚ Magda: Élet és iskola (Gondolat Kiadó, 1961.)

⁷ MSZMP IX. Kongresszusi határozatából (1966)

⁸ SZARKA József: A nevelési tapasztalat (Akadémiai Kiadó, 1971.)

IRODALOM

[1] KÖVES—PÁRNICZKY: Általános statisztika

[2] JULE—KENDALL: Bevezetés a statisztikai elméletbe

[3] Az állami oktatás helyzete és fejlesztésének feladatai (Kossuth Kiadó, 1972.)

[4] KELEMEN László: A pedagógiai pszichológia alapkérdései

[5] KRÜGER H.: Családi körülmények és együttműködés a szülőkkel (Famili-re Bedingungen und Zusammenarbeit mit den Eltern.) Pedagógiai K., 1968.

[6] SHARROCK, A. N.: Tájékoztatási kapcsolat az iskola és a szülők között. (Aspects of Communication between Schools and Parents.) Educational Research, 1970.

[7] ÁGOSTON György: Nevelésemélet (Tankönyvkiadó, 1970.)

[8] CSEH—SZOMBATHY—FERGE: Bevezetés a szociológiai mérésekbe (Közp. és Jogi Könyvkiadó, 1968.)

DIE MEINUNG DER ELTERN ÜBER DIE FRAGEN UNSERES SCHULSYSTEMS UND DER SCHULSTRUKTUR

Von Maria G.-Szabó

In der Arbeit werden die Daten einer 1010 Fragebogen umfassenden Aufmessung in einer längeren Studie analysiert, in der von den vielfältigen Erfahrungen das grundlegende Problem hervorgehoben wird, welches die Meinung der Eltern hinsichtlich der Fragen des Schulsystems und der Schulstruktur ist. Die Analyse der Daten erfolgt in der folgenden Gruppierung: Verteilung der Eltern nach Wohnorten, Geschlechtern, Alter, und sozialen Kategorien, bzw. welchen Schultyp die Kinder dieser Eltern besuchen. Sorgsam aufgestellte Abbildungen illustrieren die Arbeit. Von den abgeleiteten Konsequenzen seien zwei hervorgehoben: In der gegenwärtigen Gesellschaft ist es erforderlich, dass die Eltern unsere Unterrichtspolitik, Schulleiter, Klassenchefs systematisch über ihre angesammelten Erfahrungserfahrungen informieren. Ein grosser Prozentsatz der Eltern erachtet als obligate Schulbildung die Erwerbung des Mittelschul-Abiturs.

МНЕНИЕ РОДИТЕЛЕЙ О ВОПРОСАХ ШКОЛЬНОЙ СИСТЕМЫ И СТРУКТУРЫ НАРОДНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Сабо Г. Ласло

В работе изучаются данные измерения на основе 1010 анкет. Данная работа выделяет один основной вопрос этого многостороннего опыта: какое мнение родителей о вопросах системы и структуры школ народного образования. Анализ данных проводится в следующем порядке: распределение родителей по месту жительства, по возрасту, по социальному положению и по типу школы, в которой учатся их дети. Работу иллюстрируют рисунки, составленные очень аккуратно. Из выведенных итогов выделяются два момента. В обществе наших дней необходимо, чтобы наши специалисты по вопросам народного образования, директора школ, классные руководители регулярно получали информацию об опытах родителей в области воспитания. Большая часть родителей считает необходимым экзамены на аттестат зрелости.

IV. MŰVÉSZET

ÖSSZ-INTERVALLUM DALLAMOK PENTATON HANGKÖZÖKBŐL

Írta: AVASI BÉLA

Az európai műzene néhány évszázadra visszatekinthető hangkészlete a kromatikus-enharmonikus tizenkétfokúság. A hangnemhez kötött muzsikában a hangok bizonyos szerepet töltenek be, köztük fölé- és alárendeltségi viszony is van. Az enharmónikusan megegyező hangok élesen ellentétes funkciókat képviselhetnek, pl. C-dúr tonalitásban *desz* a nápolyi szext alaphangja, erős szubdomináns, a *cisz* pedig (akár VI., akár emelt I. fokú mellékdomináns részeként) épp a szubdomináns funkciójú II. fok felé kívánczik. Példák tömegével bizonyítható, hogy a bécsi klasszikusok hangkészlete a hangok hangnemi funkcióját figyelembe véve több mint tizenkétfokú, legalább tizenöt fokú: C-dúr tonalitásban a hét törzshangon kívül négy-négy módosított hangot számítva (fisz, cisz, gisz, disz, ill. b, esz, asz, desz). A romantikusok e hangkészletet még tovább bővítették.

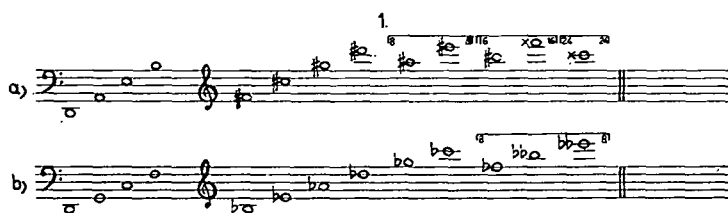
A dodekafonia hadat üzent a hangnemeknek, a hangok funkcióinak, az enharmóniák kétféle értelmezési lehetőségének, csak tizenkét hangot ismert el. (Egy hangkészlet hangjairól *hangminőség*, *hangkvalitás* értelmében beszélünk. A hangminőség olyan hangok sora, melyek rezgésszáma ekvivalens, vagyis e hangok egymástól egy vagy több oktávnyira vannak.) A dodekafónia olyan zeneszerzési módszerre törekedett, melyben a hangok egymáshoz mellérendelt viszonyban állnak. A dodekafon dallam legfőbb ismertetőjegye, hogy egy hang sem szólalhat meg újra mindaddig, míg a többi tizenegy el nem hangzott. (J. M. Hauer osztrák zeneszerző számítása szerint ily módon 479 001 600 dallam-lehetőség adódik.) [1]

Schönberg dodekafon kompozícióinak alapja, a tizenkétféle hangkvalitás meghatározott sorrendje: „Reihe” (olaszul: seria, innen a szériális zene elnevezés, magyarul: sor). *Joseph Rufus* meghatározása szerint a „Reihe tizenkét hangkvalitásból álló amorf komplexus”. [1] A dodekafónia sorszerkezetei igen nagy mértékben biztosítják a hangok gazdaságos megszólaltatását. A dodekafon zeneszerzők nem szeretik azokat a tizenkétfokú sorokat, melyekben hármashangzatokra emlékeztető fordulatok vannak, mert ezek könnyen hangnemi góccokat alakítanak ki maguk körül. *Klasszikusnak nevezhetők azok a sorok, melyekben nemcsak a hangkvalitások, hanem a dallamot alkotó hangközök is csak egyszer fordulnak elő.* Az ilyeneket *össz-intervallum soroknak* nevezzük. Ezek száma mindössze 3856, bécsi, ill. kölni elektronikus számítógépek szerint. [2] Az össz-intervallum sorokban természetesen az enharmónikus hangközök felcserélhetők, azaz a kis terc azonos pl. a bővített szekunddal s. i. t.

Össz-intervallum sorok a tiszta kvintek sorozatából

Egyik régebbi tanulmányomban [3] felvázoltam a tetszés szerinti számú hangközpárokból álló össz-intervallum sorok alkotásának egyik lehetőségét. Építsünk tiszta kvinteket, ill. tiszta kvartokat egymás után! Tapasztalhatjuk, hogy 1. mindig

új, eddig elő nem forduló hangokat kapunk; 2. minden egyes hang a kezdő hanghoz viszonyítva új és új hangközt ad. Legyen a kezdő hang *d!* (1. a—b kottapélda)

A tiszta kvint, ill. tiszta kvart tartalmú hangközök egymásutánja a következő:

t1	t5	n2	n6	n3	n7	b4	b1	b5	b2	b6	b3	b7
t8	t4	k7	k3	k6	k2	sz5	sz8	sz4	sz7	sz3	sz6	sz2

A tiszta kvintet a *nagy*, majd a *bő* (bővített) hangközök követik, a tiszta kvart tartalmú *kis*, ill. *szűk* (szűkített) hangközök az előbbieket megfordításai. Érdekes e két hangközsorozatot enharmónia szempontjából is megfigyelni. A középen levő hangközpár (*b4—sz5*) nemcsak egymás megfordítása, hanem enharmonikus hangköze is. Innen balra, ill. jobbra haladva a hangközpárok ugyancsak enharmonikus hangközöket alkotnak. A két szélén pl. a tiszta prim enharmonikus a szűk szekunddal, ill. a tiszta oktáv a bő szeptimmal. A tetszés szerinti számú — tiszta kvintenkint, ill. kvartonként felsorakozó — hangközökből a következő módon alkothatunk össz-intervallum sorokat:

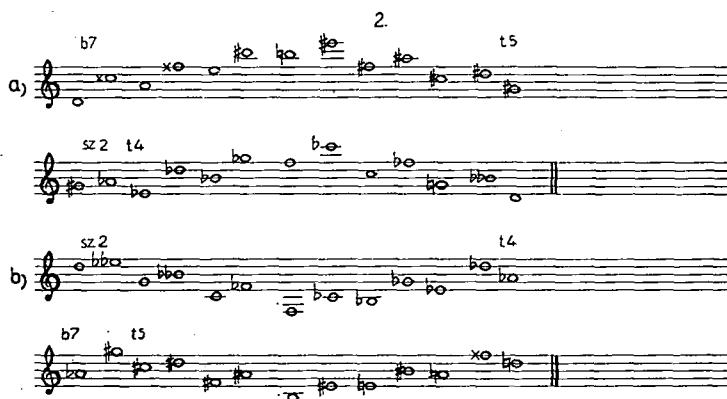
1. válasszuk ki az adott hangközökből a legnagyobb tiszta kvint, ill. tiszta kvart tartalmú intervallumot, ez lesz a kezdő hangköz, (példánkban a *b7*, ill. a *sz2*);

2. haladjunk most fokozatosan a tiszta kvint, ill. a tiszta kvart hangközöig, (vagyis táblázatunkban jobbról balra);

3. a tiszta kvint, ill. tiszta kvart után a kezdő intervallum megfordítása következik, (példánkban a *sz2*, ill. *b7*);

4. folytassuk a soralkotást a felírt hangközök megfordításával, de ellenkező sorrendben, (vagyis újra tiszta kvart, ill. tiszta kvint következik, majd *k7*, ill. *n2* stb.).

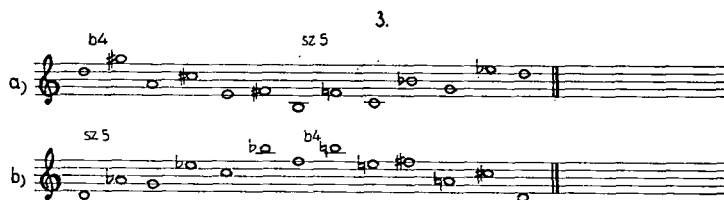
A következő példákban a hangközöket a könnyebb áttekinthetőség kedvéért, váltakozva fel- és lefelé, ún. „cikk-cakk” dallamban írtuk fel: (2. a—b kottapélda)

A felírt össz-intervallum sorokból természetesen újak is származtathatók: 1. tükör-, rák- és ráktükör megfordítás útján; 2. rotációval, azaz más hangközről kezdve, de a sorrendet megtarva. Példáink soraira jellemző, hogy a hangok, ill. hangközök enharmóniáját nem veszi figyelembe.

A tizenkétfokúság, hétfokúság és ötfokúság összefüggései

Tizenkét hang esetében a bő kvart, ill. a szűk kvint a kezdő hangköz. (3. a—b kottapélda.)

A tizenkét hang között egy sincs enharmonikus, a törzshangokon kívül mindkét sorban az előjegyzési rend szerinti két-három kereszttel, ill. b-vel módosított hangok szerepelnek. Mindegyik hangköz diatonikus, tehát a bő kvarton és szűk kvinten kívül egyéb bővített, ill. szűkített intervallumok nem fordulnak elő.

A pentaton hangközökből felírható össz-intervallum sorok természetesen nem adhatnak teljes tizenkétfokúságot, hisz' a négy hangközpárhoz (t5—t4, n2—k7, n6—k3 és n3—k6) nyolc hang is elegendő. (4. a—b kottapélda.)

A kapott össz-intervallum sorok a törzshangokon kívül csak egy-egy módosított hangot tartalmaznak, ezek az első kereszttel, ill. b-vel módosított hangok.

Zenetörténeti és népzenei szempontból a pentatónia és a diatónia az egyetemes emberiség dallamvilágának két legjelentősebb korszaka. Se szeri, se száma azoknak az elméleteknek és feltételezéseknek, melyek az öt- és hétfokúság összefüggéseit kutatják. Ha a dallamfejlődés útjai nem is mindig egyenesvonalúak, a pentatónia és diatónia, mint hangok rendszere, számos közös törvényszerűséget mutat. Az a fajta zenei gondolkodás, mely a dodekafónia össz-intervallum soraihoz vezetett, századunk terméke. Végső soron a tizenkétfokú össz-intervallum dallamok a diatónia hangközeiből (ill. azok enharmonikus változataiból) épülnek. A zenei fejlődésrendszerben ennek előbbi foka, a pentaton hangközök össz-intervallum sorai hiányoznak. A nyolcfokúság nem ad olyan zárt rendszert, mely megindíthatta volna a zenei fantáziát az össz-intervallum dallamok világa felé. Van-e, lehet-e összefüggés a diatónia és a pentatónia össz-intervallum sorai közt? Két kottapéldánkban már tettünk erre felvényt. Ezek azonban kiragadott és különleges esetek. A törvényszerűségek fel-

tárása a pentatónia és diatónai össz-intervallum dallamainak teljességét kell megvizsgálnunk. Az elektronikus számítógépek erre lehetőséget adnak, hisz előállíthatják e sorok összességét. A következőkben a pentatónia össz-intervallum dallamait vizsgáljuk. A számítógép programját GALAMBOS LAJOS matematikus készítette.

A pentaton össz-intervallum sorok rendszeralkotása

A számítógép programjában az intervallumokat számok jelölik. Ezek meg-egyeznek az egyes hangközökbe foglalható *félhangok* (kis szekundok, ill. bő primek) összegével. Tehát:

nagy szekund:	2,	kis szeptim:	10,
kis terc:	3,	nagy szext:	9,
nagy terc:	4,	kis szext:	8,
tiszta kvart:	5,	tiszta kvint:	7.

Az eredményül kapott 560 számsor, azaz 560 össz-intervallum dallam 20 rendszert alkot.

A következőkben azt vizsgáljuk, hogyan alakulnak a számcsoportok dallamai-ból rendszerek. Írjuk fel pl. a

2—7—4—5—10—3—8—9

számcsoport dallamát *d* kezdőhangról! (5/a kottapélda)

A hangközöket egyaránt mérhetjük felfelé és lefelé, a kapott két dallam egymás tükörmegfordítása.

Helyettesítsük be számcsoportunkba a hangközök megfordításait! (Szám-tani műveletként: írunk fel egy olyan számcsoportot, mely az adott számcsoport minden egyes tagját 12-re egészíti ki!)

10—5—8—7—2—9—4—3

Írjuk fel e származtatott számcsoport dallamait *d* kezdőhangról! (5/b kottaábra)

Az 5/a és b kottapéldák összefüggése nyilvánvaló: tükörmegfordítással és a hangközök megfordításával azonos hangkvalitású dallamsorokat kapunk.

Rendezzük át az új számcsoportot 2 kezdettel:

2—9—4—3—10—5—8—7

E számcsoport *d* kezdőhangról indított dallamait a 5/c kottaábrán láthatjuk.

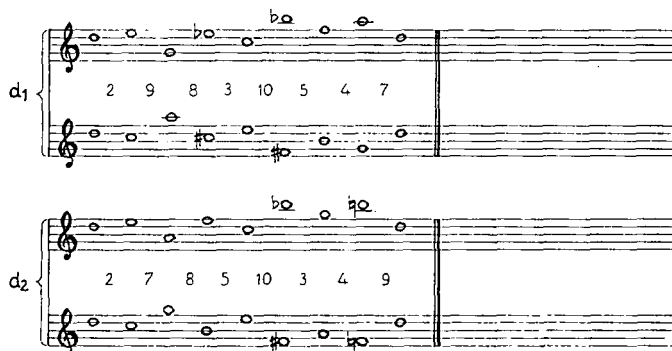
Az 5/a és c kottapéldák dallamai már hangminőség szempontjából is különböznek.

A számcsoportok fordított sorrendje a dallamok rák-megfordítását eredményezi. Könnyebb összehasonlítás céljából a rák-megfordítások számcsoportjait is 2 kezdettel rendezzük:

2—9—8—3—10—5—4—7, ill.

2—7—8—5—10—3—4—9

A rák-megfordítások (és tükreik) *d* kezdőhangról: (5/d kottaábra)

Az össz-intervallum dallamok kezdő hangköze természetesen nemcsak nagy szekund lehet, hanem bármely pentaton hangköz.

A pentaton össz-intervallum sorok rendszereinek zenei jellemzői

Dallamok, ill. hangkészletek összehasonlításának és rendszerezésének zenei alapvetésével foglalkozva *Bárdos Lajos* hármast mértékrendszert állított fel. [4]

1. „Állapítsuk meg, hogy a teljes hangkészlet *mennyire fejlett kvint-sort* (L°) reprezentál!” Egy-egy össz-intervallum sor-rendszer minden egyes dallama azonos L° -értéket mutat. 8° egy, 9° két, 10° három és 11° tizennégy rendszer sorainak L° -értéke.

2. A dallam hangjaiból alkotható hangközök mennyiben tesznek eleget az „akusztikus kvintrokonság (Q) elvének?”

A pentaton össz-intervallum dallamok nyolc hangból állnak, tehát huszonnyolc hangköz kvintrokonságát kell megállapítanunk, s ezekből átlagot számítanunk.

Itt is azt tapasztalhatjuk, hogy egy-egy rendszeren belül a sorok Q átlagértékei megegyeznek. Az azonos L° -értékű rendszerek sorrendjét a Q-átlag határozza meg.

3. A dallam hangjaiból alkotható hangközök mennyiben tesznek eleget a „beszédszerű hangközelség (S)” elvének? Egy-egy dallam S-értékét huszonnyolc adat átlaga adja. Bizonyos rendszereken belül kétféle S-átlag is előfordulhat, az eltérést a hangközmegfordításos változatok okozzák.

Az össz-intervallum rendszerek sorrendjének megállapításában kis mértékben eltértünk Bárdos Lajos értelmezésétől, az S-átlagot ui. csak az azonos L° -érték és Q átlagérték mellett vettük figyelembe.

Az össz-intervallum sorrendszerek hangkészlete

A számcsoportok 2 kezdettel való rendezése csak a számszerinti összehasonlítást célozza. A dallamsorok hangkészletének zenei rendjét a nagy szekundus kezdés nem biztosítja. Ha a rendszerhez tartozó 32, ill. 16 számcsoport mindegyikét d kezdőhangra építjük fel, akkor a kapott dallamok hangkészletét a törzshangok és módosított hangok figyelembevételével zeneileg is rendezhetjük. (A d kezdőhangos dallamok hangkészlete L° értékükkel arányosan növekszik. Így a $L=8^\circ$ értékű sorok d -től legtávolibb hangjai *desz*-, *disz*, a $L=9^\circ$ esetében *gesz*—*aisz*, ha a $L=10^\circ$, akkor *cesz*—*eisz*, végül ha $L=11^\circ$, akkor *fesz*—*hisz*. Egy-egy rendszerben belül a sorok hangkészlete szimmetrikusan szabályos felépítést mutat, mely a választott d centrális hang és a tükörmegfordítások rendszeréből következik. A zenei rend közepén azok a dallamok helyezkednek el, melyekben a törzshangokon kívül a legelső módosított hangok szerepelnek. (Az alterált hangokat a dúr-moll tonalitás előjegyzési rendje szerint értékeljük, tehát a kvintkör sorrendjében.) A központi sorokban gyakori a keresztes és b-s módosított hangok egyidejűsége. A központi soroktól mindkét irányban távolodva fokozatosan megjelennek a további keresztes, ill. b-s alterált hangok. Attól függően, hogy a kvintkörben a d központi hangtól a keresztes, vagy a b-s irányban levő hangok vannak-e többségben D (domináns), ill S (szubdomináns) töltésűnek nevezhetjük a dallamsorokat. Példaképpen közöljük az 1. rendszer dallamainak zenei rendjét. A közölt számcsoportot kétféleképpen kell értelmeznünk: balról-jobbra és jobbról-balra is, mert egy dallam és rák-megfordítása ugyanazokból a hangokból épül fel. Példáink dallamai mind felfelé kezdődnek!

Dallamsorok	Hangkészlet	Dallamsorok
8—9—2—7—4—5—10—3	desz—d	3—4—9—2—7—8—5—10
10—3—8—9—2—7—4—5	asz—a	5—10—3—4—9—2—7—8
7—4—5—10—3—8—9—2	esz—e	8—5—10—3—4—9—2—7
9—2—7—4—5—10—3—8	b—h	2—7—8—5—10—3—4—9
3—8—9—2—7—4—5—10	f—fisz	4—9—2—7—8—5—10—3
5—10—3—8—9—2—7—4	c—cisz	10—3—4—9—2—7—8—5
4—5—10—3—8—9—2—7	g—gisz	7—8—5—10—3—4—9—2
2—7—4—5—10—3—8—9	d—disz	9—2—7—8—5—10—3—4

A központi sorokban a törzshangokon kívül az első b-vel, ill. keresztrel módosított hangok találhatók. Ezekhez 4—4 számcsoport dallama tartozik. (A tükörmegfordítások 4—4 újabb dallamot jelenthetnek, de hangminőség szempontjából újat nem adnak.)

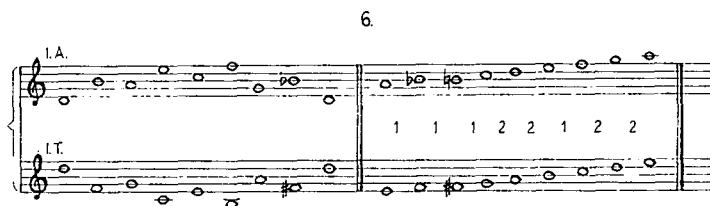
A központi dallamsoroktól felfelé láthatjuk a S-tartalmú, lefelé a D-tartalmú dallamokat. E rendszerben a központi dallamsorok is határozottan kettéoszlanak S-, ill. D-tartalmuk szerint. A sorok tükörmegfordításai ellentétes, S-, ill. D-tartalmat képviselnek, azaz a legfelső sorok tükörmegfordításait a legalsó sorok közt találjuk stb.

A pentaton össz-intervallum sorok hangsorai, hangrendszerei. A hangsor olyan dallam, melyben a hangok magasságuk szerinti rendben követik egymást. A pentaton összintervallum dallamok hangjai, értelemszerűen, nyolcfokú skálákat alkotnak. Egyik régebbi tanulmányomban [5] csoportosítottam a kromatikus-enharmonikus tizenkétfokúság hangkészleteinek összes lehetőségét. A nyolcfokú hangkészletek 43 rendszert (ezen belül 330 skálát) alkotnak. A hangrendszerek jelzésére bármely hangsorukat használhatjuk, ha a szomszédos hangok intervallumait számokkal jelöljük. Célszerű azt a skálát kiválasztani, melyben alul helyezkednek el a kisebb, s felül a nagyobb hangközök, mert az így kapott hangsor számsorozata a legkisebb nyolcjegyű számot adja.

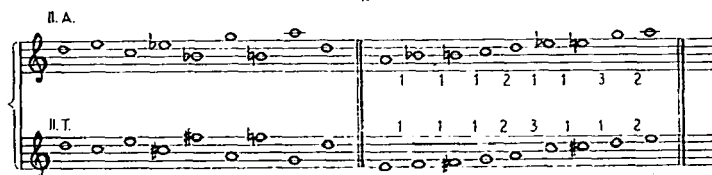
A pentaton össz-intervallum dallamok hangsorainak szerkezeti vizsgálata során megállapíthatjuk, hogy

- bizonyos rendszerekhez csak egyféle szerkezeti számjelzés tartozik, e rendszerek dallamai tehát azonos hangrendszer részei;
- néhány rendszerben viszont kétféle hangsorszerkezettel találkozunk, ezek azonban egymás rákmegfordításai;
- a 20 össz-intervallum rendszer közül többen egyazon hangrendszerhez tartoznak.

Az I. rendszer dallamainak hangsorai pl. kivétel nélkül 1—1—1—2—2—1—2—2 szerkezetűek, a rák-megfordítás (tehát, amikor a skálában alul vannak a nagyobb s felül a kisebb hangközök) ugyanezt a szerkezetet adja. (6. kottaábra.)

A II. rendszerben a dallamsorok tükörmegfordításai már kétféle skálaszerkezet-hez vezetnek. (7. kottaábra.)

A 2—4—3—5—9—8—10—7 számcsoportozáshoz tartozó dallamok hangsorai 1—1—1—2—3—1—1—2 szerkezetet mutatnak, viszont a 2—4—3—7—9—8—10—5 számcsoport sorainak skálái 1—1—1—2—1—1—3—2 szerkezetűek. A két hangsor egymás rák-megfordítása.

Egyazon hangrendszerhez tartoznak a IV—V., VI—VII., VIII—XII., IX—XI—XX., XIII—XVIII. és XIV—XX. össz-intervallum rendszerek. Ezek közül azonban csak a IV.—V. és IX.—XI. rendszerek hangkészlete esik egybe, a többi rendszer hangkészlete enharmonikus variáns. (Mindegyik esetre egy-egy példát a 8. kottaábrán találunk.)

A pentaton össz-intervallum dallamsorok zenei rendjének összefoglalása

A pentaton össz-intervallum dallamsorok rendszerezéséről és zenei felépítéséről elmondottakat a következő táblázatban foglaljuk össze.

A táblázat első rovatában római számmal jelöljük a rendszer sorszámát. Az alatta levő nyolcjegyű szám, ill. számok a rendszerhez tartozó dallamok skáláinak szerkezetét mutatják.

Felül a második rovatban a rendszert jelző, 2 kezdettel rendezett, számcsoportokat találjuk. (Két számcsoport a 32, egy számcsoport a 16 dallamsorból álló rendszerre utal.) A számcsoportok után a rendszer dallamainak L° értékét, Q és S átlagát találjuk. Bizonyos 32 soros rendszerek S átlaga kétféle számot mutat, itt a kisebb értékűt közöljük előbb. Az alsó rovatban a rendszerek d hangra épülő sorainak központi dallamaiból találunk egyet-egyet példaként. A számcsoportokban bekereteztük azt a számot, mely e dallamok kezdő intervallumát adja. Az össz-intervallum sorok után levő hangköz a cikk-cakk dallam ambitusát mutatja.

A rendszer sor- száma	Számcsoportok	L°-érték	Q-átlag	S-átlag
	Össz-intervallum dallamok			
I. 1112—2122	2—7—4—5—10—3—8—⑨ 2—7—8—5—10—3—④—9	8°	3	5,714 5,857
	d—h—a—e'—c'—f'—g—b—d d—fisz—a,—h,—e,—c—g,—f—d			
	...k 10... ...n 9...			
II. 1112—3112 1112—1132	2—4—3—5—9—⑧—10—7 2—4—③—7—9—8—10—5	9°	3,428	4,642 4,642
	d—b—c—g—f—a—fisz—h—d d—f—b,—g—h,—a—e—fisz—d			
	...n 7... ...n 7...			
III. 1112—1114	2—7—4—3—10—5—8—⑨	9°	3,571	5,642
	d—h—a—e'—c'—esz'—f—b—d			
IV. 1121—2212	2—7—3—⑤—10—4—9—8 2—7—⑨—5—10—4—3—8	10°	3,5	5,642 5,714
	d—g—a,—cisz—e,—c—b,—f—d d—h—fisz—e'—c'—esz'—g—a—d			
	...k 10... ...n 9...			
V. 1121—2212	2—⑦—9—3—8—4—5—10 2—7—8—4—9—3—5—10	10°	3,5	5,714 5,928
	d—a—c—esz—g,—h,—fisz,—e—d d—c'—b—f'—a—cisz'—e—g—d			
	...k 10... ...k 10...			
VI. 1111—3212 1111—2123	2—3—④—7—10—5—8—9 2—5—8—⑨—10—3—4—7	10°	3,785	4,857 4,928
	d—fisz—h,—a—e—c'—esz—f—d d—h—cisz—e—c—g—f—b—d			
	...k 9... ...n 7...			
VII. 1111—2123 1111—3212	2—3—4—9—10—⑦—8—5 ②—3—8—9—10—7—4—5	11°	3,928	4,5 4,5
	d—a—cisz—fisz—e—g—esz—c'—d d—e—cisz—a—c—b—esz—g—d			
	...sz 8... ...k 7...			
VIII. 1111—2222	2—4—5—⑨—10—3—7—8 2—3—⑦—8—10—4—5—9	11°	3,928	4,928 5,072
	d—h—cisz—e—a,—f—esz—g—d d—a—cisz—h—g—c'—esz—f—d			
	...n 9... ...sz 8...			
IX. 1121—1222	2—4—③—7—10—8—9—5	11°	4,071	4,642
	d—f—b,—asz—c—a—e—fisz—d			
X. 1111—1214 1111—1412	②—3—5—7—8—4—9—10 ②—3—8—4—5—7—9—10	11°	4,071	4,785 4,853
	d—e—cisz—fisz—h,—g—esz—c'—d d—e—cisz—a—f—b—esz—c'—d			
	...k 9... ...sz 8...			
XI. 1121—1222	2—8—⑦—3—10—4—5—9	11°	4,071	6
	d—a—fisz—e'—c'—f'—asz—b—d			
	...k 10...			

XII. 1111—2222	2—4—3—7—10—5—9—⑧ 2—5—9—8—10—4—③—7	11°	4,214	4,928 5,072
	d—b—asz—c'—a—e'—fisz—h—d d—f—b,—c—g,—e—gisz,—fisz—d			
XIII. 1111—1133	2—8—7—3—5—4—10—9 2—⑧—7—9—5—4—10—3	11°	4,214	5 5,214
	d—c'—esz—f—a,—e—cisz—fisz—d d—b—esz—c'—g—h—cisz—e—d			
XIV. 1112—1213 1113—1212	②—3—5—9—10—4—7—8 2—3—7—9—10—④—5—8	11°	4,285	4,785 4,857
	d—e—cisz—fisz—a,—g—esz—b—d d—fisz—cisz—a—g—b—esz—c'—d,			
XV. 1111—1115	2—3—④—5—10—7—8—9 2—7—8—⑨—10—3—4—5	11°	4,357	4,714 4,714
	d—fisz—cisz—h—e—c'—esz—f—d d—h—cisz—e—c—f—esz—b—d			
XVI. 1212—1212	2—3—④—7—10—9—8—5	11°	4,428	4,428
	d—fisz—h,—a—c—asz—esz—f—d			
XVII. 1112—1312	2—3—④—5—8—9—10—7 2—3—4—7—8—⑨—10—5	11°	4,428	4,428 4,428
	d—fisz—cisz—a—c—b—esz—f—d d—h—cisz—fisz—e—g—esz—b—d			
XVIII. 1111—1133	2—7—8—④—5—3—9—10 2—3—9—7—8—④—5—10	11°	4,5	4,5 5,124
	d—fisz—cisz—e—g,—f—esz—b—d d—fisz—cisz—h—a—c'—esz—b—d			
XIX. 1113—1212 1112—1213	2—7—10—4—3—5—9—8 2—5—10—4—3—7—9—8	11°	4,571	4,785 4,857
	d—b—asz—esz'—f—a—fisz—h—d d—f—b,—g—h,—cisz—gisz,—fisz—d			
XX. 1121—1222	2—7—3—4—10—5—9—⑧	11°	4,632	5,571
	d—b—asz—esz'—c'—e'—fisz—h—d			

A rendszeren belüli zenei rokonság

A rendszeren belüli zenei rokonság fokát a különböző hangokra transzponált össz-intervallum dallamok közös hangjai mutatják. Ismeretes, hogy a diatonikus hétfokúságban az egymástól tiszta kvart (ill. tiszta kvint) távolságra levő hangsorok közt csak egy-egy hangnyi eltérés van, itt tehát a tiszta kvart-, (ill. kvint) rokonság a legerősebb, míg az egymástól kis szekundnyira vagy bővített kvartra levő skálák csupán két-két hangban közősek (beleszámítva az enharmóniát is), tehát a rokonsági fok e transzpozíciók közt a leggyengébb.

A pentaton hangközökből álló össz-intervallum dallamsorok rendszerei közt akad olyan is, melyben a különböző transzpozíciók (enharmonikus) azonosságot

mutatnak, pl. a XVI. rendszer dallamainak kis terc és bővített kvart (valamint a nagy szext és szűkített kvint) transzpozíciói ugyanabból a nyolc hangból (ill. enharmonikus variánsaiból) állnak: (9. kottaábra.)

9

A négy dallamtranszpozíció hangkészlete: d, esz (disz), f (eisz), fisz (gesz,) asz (gisz), a, h (cesz) és c (hisz).

Az össz-intervallum rendszerek transzpozíciós rokonsági fokát a következő táblázat mutatja:

A rendszer sorszáma	A transzpozíció hangköze					
	k 2	n 2	k 3	n 3	t 4	b 4
I.	4	6	5	4	7	4
II.	5	5	5	5	6	4
III.	6	5	4	4	6	6
IV.	4	5	6	5	6	4
V.	4	5	6	5	6	4
VI.	5	5	6	4	5	6
VII.	5	5	6	4	5	6
VIII.	4	7	4	6	4	6
IX.	4	6	4	7	4	6
X.	6	5	5	5	5	4
XI.	4	6	4	7	4	6
XII.	4	7	4	6	4	6
XIII.	6	5	6	5	4	4
XIV.	5	4	6	5	5	6
XV.	7	6	5	4	4	4
XVI.	4	4	8	4	4	8
XVII.	5	4	6	6	5	4
XVIII.	6	5	6	5	4	4
XIX.	5	4	6	5	5	6
XX.	4	6	4	7	4	6

A transzpozíciók hangköze c. rovat lényegében két intervallumot jelöl, mert a hangközök felfelé, s lefelé egyaránt értelmezhetők, tehát a rokonsági fok a hangköz-megfordításra is érvényes.

A rovatokban levő számok (4, 5, 6, 7, 8) a megadott intervallum szerinti transzpozíciók közös hangjait jelölik. Pl. az I. rendszerben a legmagasabb fokú rokonságot az egymástól tiszta kvart (ill. tiszta kvint) távolságban levő dallamtranszpozíciók mutatják, melyek 7—7 hangban azonosak, s csak 1—1 hangban különböznek. A tizenkétfokúság enharmonikus értelmezéséből adódik, hogy bármely nyolc hangkvalitásból álló dallamtranszpozíciónak legalább 4—4 közös hangja van. Az összintervallum dallamsorok hangrendszerbeli hovatartozása és a transzpozíciós rokonsága között törvényszerű összefüggés tapasztalható. A IV—V., VI—VII., VIII—XII., IX—XI—XX., XIII—XVIII. és XIV—XIX. rendszerek hangjai azonos szerkezetű hangrendszert alkotnak, a rokonsági fokot jelző közös hangok száma és intervalluma megegyezik.

A pentaton össz-intervallum sorok nyolc modusa

Herbert Eimert idézett művében [2] a dodekafónia össz-intervallum sorainak nyolc modusát állítja fel. Négy modus az alapdallamból, a rák-, a tükör- és ráktükör-megfordításából adódik. A további négy modus az alaphangsor kvart-, ill. kvint-változata és e kettő rákfordítása. Mivel a kvart- és kvintváltozat egymás tükörképe, a második négy modus is egy alapsorból és háromféle dallam-megfordításából áll. A dodekafónia össz-intervallum sorainak kvart-, ill. kvint-változatai is tizenkétfokú össz-intervallum dallamok.

A pentaton hangközökből álló össz-intervallum sorok kvart-, ill. kvint-változataiban azonban már nemcsak pentaton hangközöket találunk, hanem kis szekundot, ill. nagy szeptimet is, viszont kimaradnak a dallamból a tiszta kvart és tiszta kvint ugrások. A kvart-, ill. kvint-változatoknak az alapsorokhoz viszonyított hangköz-eltéréseit a következő táblázat mutatja:

Alapsor (A)	2	3	4	5	7	8	9	10
Kvart-változat (IV)	10	3	8	1	11	4	9	2
Kvint-változat (V)	2	9	4	11	1	9	3	10

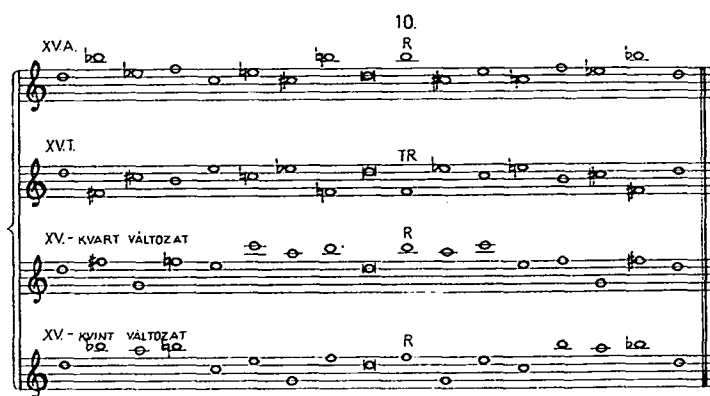
A pentaton össz-intervallum rendszerek sorainak kvint-változatait a következő táblázatban tanulmányozhatjuk.

A rendszer sorszáma	Az alapsorok kvint-változata	A hangsorok szerkezete
I.	d—f—es—fes—deses—ces'—des—b—d d—fis—dis—eis—disis—his—cis—h—d	1111—1115 (XV)
II.	d—b—c—des—ces—es—ges,—f—d d—h—ais—cis'—eis—dis'—e—fis—d	1111—1214 (X), 1111—1412 (X)
III.	d—f—es—fes—deses—bb—ces—b—d	1112—3112 (!)
IV.	d—cis'—dis—fisis—disis—his—ais—h—d d—f—ges,—fes—deses—bb—des—es—d	1111—1133 (XIII., XVIII.)
V.	d—es—c—a—cis—eis—fis,—e—d d—c'—b—ces—es—g—e—cis'—d	1111—1133 (XIII., XVIII.)

A rendszer sorszáma	Az alapsorok kvint-változata	A hangsorok szerkezete
VI.	d—fis—eis—dis'—e—c'—a—h—d d—f—g,—e—c—des—ces—b—d	1111—3212 (!) 1111—2123 (!)
VII.	d—es—g,—fis—e—cis'—a—c'—d d—e—g,—es—c—b—a—cis'—d	1111—2123 (!) 1111—3212 (!)
VIII.	d—f—g,—e—dis—h—a—cis'—d d—es—g,—f—des—c'—a—h—d	1111—2222 (!)
IX.	d—h—ais—gis'—his—dis'—e—fis—d	1121—1222 (!)
X.	d—e—g,—fis—eis—cis'—a—c'—d d—e—g,—es—ces—b—a—c'—d	1112—3112 (II) 1112—1132 (II)
XI.	d—es—ges,—fes—deses—ces'—as—b—d	1121—1222 (!)
XII.	d—b—as—c'—es—fes—ges,—f—d d—h—ais—his—cis—e—gis,—fis—d	1111—2222 (!)
XIII.	d—c'—a—h—dis—e—g,—fis—d— d—b—a—c'—des—f—g—e—d	1121—2212 (IV., V.)
XIV.	d—e—g,—fis—dis—cis'—a—b—d d—fis—g,—es—des—b—a—c'—d	1112—1213 (!) 1113—1212 (!)
XV.	d—fis—g,—f—e—c'—a—h—d d—f—g,—e—c—h—a—b—d	1112—2122 (I.)
XVI.	d—fis—eis—dis'—his—gis'—a—h—d	1212—1212 (!)
XVII.	d—fis—g,—es—c—b—a—h—d d—f—g,—fis—e—cis'—a—b—d	1112—1312 (!)
XVIII.	d—fis—g,—e—cis—h—a—b—d d—fis—g,—f—es—c'—a—b—d	1121—2212 (IV., V.)
XIX.	d—b—as—bb—ces—es—ges,—f—d d—h—ais—cis'—eis—fisis—gis,—fis—d	1113—1212 (!) 1112—1213 (!)
XX.	d—b—as—bb—deses—fes—ges—f—d	1121—1222 (!)

A bal oldali rovatban a római számok a pentaton össz-intervallum sorok rendszámát mutatják. A középső cikk-cakk dallamok a' rendszertani táblázatban feltüntetett alapsorok kvint-változatai. A jobboldali rovat a kvint-változatok hangsorának szerkezetét mutatja. Ha az alapdallam és kvint-változata egyazon hangrendszerbe tartozik, akkor a szerkezetet jelző számsorozat után zárójeles felkiáltójelet (!) láthatunk. Ha a kvint-változat hangsorszerkezete más mint az alapdallamé, akkor a zárójelben annak az össz-intervallum rendszernek sorszámaát találjuk, melynek alapdallamai azonos skálaszerkezetet mutatnak. Tapasztalhatjuk, hogy az össz-intervallum rendszerek hangrendszer változásai kölcsönösek: pl. az I. rendszer alapdallamainak hangsorszerkezete megegyezik a XV. rendszer kvint-változatának hangrendszer képletével és viszont stb.

Végül közöljük egy pentaton össz-intervallum sor nyolc modusát: (10. kottaábra).

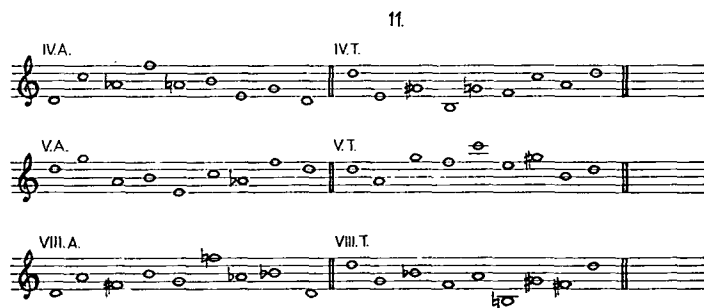

A kottapélda alapidallama a XV. rendszer egyik sora. Bal oldalt egymás alatt az alapidallam és tükörmegfordítása, a kvart-, majd a kvint-változat található. (A kvint-változat felírható a kvart-változat tükröként is.) A jobb oldali dallamok a rák-megfordítások.

A hangkészlet változása a dallam-megfordításokban, a modusokban

A dallamok rák-megfordításában a hangkészlet természetesen változatlan marad. A tükör-megfordítás azonban a hangkészlet bővüléséhez vezethet, akad mégis néhány olyan össz-intervallum dallam, melynek tükör-megfordítása az alapsorral azonos hangokból, ill. enharmóniájukból áll. Ilyen pl. a IV., V., VIII., XII., XIII. és XVIII. rendszer két-két dallama.

Hét közös hangot és egy enharmóniát találunk a IV., V., és XIII. rendszer egy-egy sora és tükör-megfordítása között. (11. kottaábra.)

Ugyancsak e három rendszerben találjuk azokat a dallamokat, melyek tükör-megfordítása a közös alaphangon kívül hét-hét hangban enharmóniát ad. (12. kottaábra.)

Teljes tizenkétfokúságot ad az alapsor és a tükör-megfordítás hangkészlete a XVI. rendszer valamennyi össz-intervallum dallamában, az I., VI., VII., XIV., XV. és a XIX. rendszer négy-négy és a II., III., IV., V., X., XIII. és a XVIII. rendszer két-két sorában. A hét törzshanghoz az alterált hangok néha a kvintkör rendjében sorakoznak. Pl.

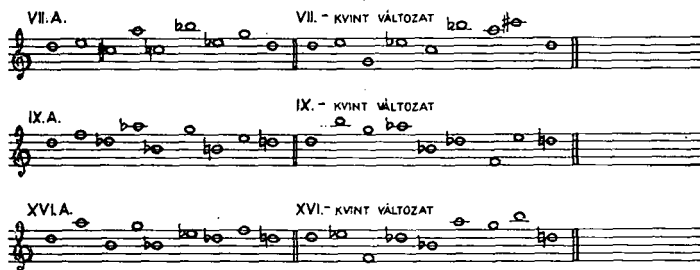
I. d—c'—a—f'—as—b—es—g	d'—e—g—h,—gis—fis—cis'—a
II. d—a—c—as—b,—es—des—f	d—g,—e—gis,—fis—cis—dis—h,
VII. d—fis—a,—g—c—as—es—f	d'—b—g'—a—e'—gis—cis'—h

A XIV. rendszer egyik sorának és tükör-megfordításának hangkészletében viszont a törzshangok többsége enharmóniába öltözött:

d—b—as—ces'—fes—des'—es—g	d—fis—gis—eis—his—dis—cis—a

Érdekes, hogy a kvint-, ill. kvart-variánsok, melyek pedig új hangközöket is eredményeznek, a hangkészletet kisebb mértékben bővítik, mint a tükör-megfordítások. Az alapsorok és kvint-változatok együttes hangkészlete például egy esetben sem ad tizenkétfokúságot.

A VI., VII., XIV. és a XIX. rendszer négy-négy, a III., VIII. és a XII. rendszer két-két, valamint a IX., XI. és a XX. rendszer egy-egy sorában viszont az alapsorok és kvint-változatok együttes hangkészlete azonos a kvint-változat hangkészletével. Teljes azonosságot találunk a VII. rendszer négy, a IX. és XVI. rendszer egy-egy alapsora és kvint-változata között. (13. kottaábra)

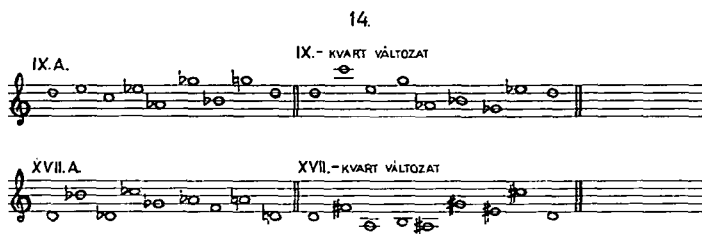

A kvart-variánsok három rendszer, VI., VII. és a XVI., négy-négy alapsorával teljes tizenkétfokú hangkészletet alkotnak, pl.

VII. d—a—f—b—as—ces'—es—c'   d'—cis'—eis'—fis—gis—h,—g—e

XVI. d—c'—es—ces'—ges—as—f—a   d'—e—g—h,—ais—gis—eis'—cis'

A XVII. rendszer négy és a IX., XI. és XX. rendszer egy-egy dallama és kvart-variánsa azonos, ill. enharmónikusan azonos hangokból áll. pl. (14. kottaábra)

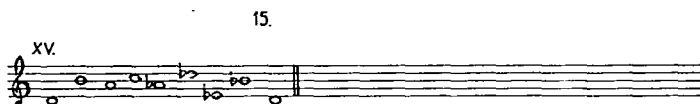
Az alaphangsor (A), tükör-megfordítás (T), kvint (V)- és kvart (IV)-változat hangkészlete között a következő szabályszerűség figyelhető meg:

$$A + T = V + IV., \quad A + V = T + IV \text{ és } A + IV = T + V$$

A nyolc modulus összesített hangkészlete csak a XVII. rendszer össz-intervallum sorainak esetében nem éri el a tizenkétfokúságot. A II., III., V., IX., X., XI., XII., XVIII. és a XX. rendszer két-két alapsora, a IV. rendszerben három, az I., VIII., XII., XIV., XV., XVI. és a XIX. rendszerben négy-négy, végül a VI. és a VII. rendszerben hat-hat össz-intervallum dallama a megfordítások és modulusok hangkészletével tizenkétfokúvá bővül.

Az össz-intervallum dallamok akkord-fordulatai

A húsz rendszer közül mindössze egy akad, melynek dallamsoraiban *nincsenek tercépítkezésű akkord-fordulatok*. Ez a XV. rendszer, melynek egyik sora: (15 kottaábra.)

A dallam tercugrásai mellett nincs kvint, szextjei mellett pedig kvart.

Egy dúr, ill. egy moll hármashangzat felbontása rajzolódik ki a II., V., X., XIII., XVII. és XIX. rendszer dallamaiban. Ismeretes, hogy a dúr akkord tükör-megfordítása moll-akkordot ad. Amely dallamban tehát dúr hármashangzat van, annak tükörképében találunk mollt és viszont. Pl. a II. rendszer egyik dallama és tükör-megfordítása:

d—e—c—es—b,—g—h,—a—d

d—c—e—cis—fis—a,—f—g,—d

A dőlt betűs hangok az alapsorban Esz-dúr, a fordításban fisz-moll hármás részei.

Két dūr, ill. két moll akkord felbontását találhatjuk az I., IV., VI., VII., VIII. és XII. rendszer dallamaiban. A tükörképekben a dúrokat itt is a moll akkordok váltják fel. Pl. a XII. rendszer egyik sora és tükre:

$d-f-b,-asz-esz-c-e-fisz-d$
 $d-h,-fisz-gisz,-cisz-e,-c-b,-d$

A dőlt betűs hangok a B- és Asz-dūr, ill. a h- és cisz-moll akkordokat adják. A két dūr-, ill. moll akkord alaphangjának viszonya azonos rendszeren belül állandó, tehát pl. a XII. rendszer bármely dallamában nagy szekund.

Egy-egy dūr- és moll akkord felbontását tartalmazza a III., IX., XI., XIV., XVI. és XX. rendszer valamennyi sora, a tükörképekben ui. értelemszerűen szintén egy-egy dūr és moll hármás található. Pl. a III. rendszer egyik dallama és tükre:

$d-h-a-e'-c'-esz'-f-b-d$
 $d'-f-g-c-e-cisz-h-fisz-d'$

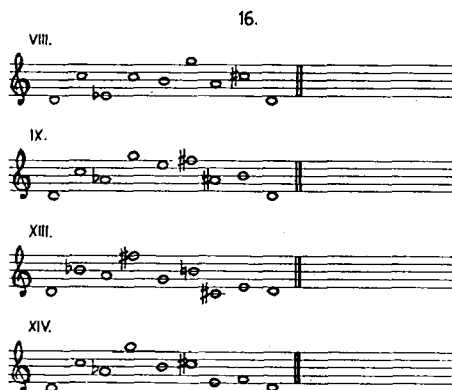
A dőlt betűs hangok az a-moll és B-dūr, ill. a C-dūr és h-moll hármashangzatok alkotói. Az akkordok alaphangjának egymástól való távolsága rendszeren belül itt is állandó, példánkban kis szekund.

Végül a XVIII. rendszer dallamaiban csak *szűkített és bővített hármások* vannak. Pl.

$d-e-a,-f-desz-gesz-esz-c'-d$
 $d-c-g-h,-disz-aisz,-cisz-e,-d$

A szűk hármásnak szűk, a bőnek bő a tükre is.

Az össz-intervallum-dallamok kvart-, ill. kvint-változatai nem követik az alapsorok szabályszerűségeit. Négy olyan rendszer is akad, melynek kvart-, ill. kvint változataiban *nincs hármashangzat* felbontása, ezek a VIII., XI., XIII. és XIV. rendszer. (16. kottaábra)

Egy dúr, ill. egy moll akkord rajzolódik ki az I., IV. és VII. rendszer változataiban. Példáink a VII. rendszer soraiból valók.

$d-h-g-b-c-desz-f,-e-d$

$d-f,-a,-fisz,-e-disz-h-c-d$

A dőlt betűs hangok G-dúr, ill. d-moll hármast adnak.

Két dúr, ill. két moll akkordfordulat van a II., VI., XII., XV., XVII. és XIX. rendszer változataiban. Példáink a XIX. rendszerből:

$d-c-asz-f'-e'-g'-h-cisz-d$

$d'-e-gisz-h,-c-a,-f-esz-d'$

A dőlt betűs hangok az f- és é-moll, ill. az É-dúr és f-moll hármashangzatok alkotórészei.

Egy dúr és egy moll hármast találunk a III., IX., XVI. és XX. rendszer változataiban. Példáink a XX. rendszerből:

$d-cisz-aisz-fisz'-e'-f'-asz-c-d$

$d'-esz-gesz-b,-c-h,-gisz-e-d$

A dőlt betűs hangok Fisz-dúr és f-moll, ill. esz-moll és E-dúr hármashangzatot adják.

Egy szűk és egy bő hármast van az V., és XVIII. rendszer változataiban. Példáinkat az V. rendszerből választottuk:

$d-e'-disz-h-g-b-desz-c'-d$

$d-c-desz-f,-a,-fisz,-disz-e,-d$

A dőlt betűs hangok közül a középső mind a bő, mindpedig a szűk hármashangzat közös hangja.

A X. rendszer változataiban csak *egy bővített* hármast fordul elő:

$d-b-gesz-f'-e'-g'-a-h-d$

$d'-fisz-aisz-h,-c-a,-g-f-d'$

Amint példáinkban tapasztalhattuk, a cikk-cakk dallamokban alapállású hármásra, szext- és kvartszext-akkord felbontására egyaránt akad példa. A hármashangzatok sok rendszer dallamában négyeshangzattá bővülnek, sokszor viszont hiányos szeptimakkordok felbontásával találkozhatunk. Nem részleteztük azokat az eseteket, ahol a dúr vagy moll akkordok mellett szűk vagy bő hármast is találhatók. Összegezve elmondhatjuk, hogy a tercépítkezésű hármashangzatok fordulatai a pentaton össz-intervallum soroknak és változatainak igen jelentős dallamformálói.

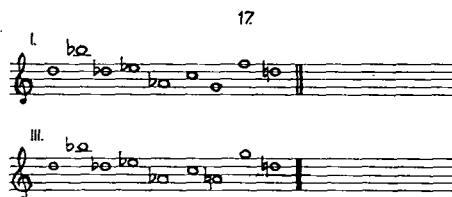
A rendszerek dallamrokonsága

A rendszereket meghatározó számcsoportokban rövidebb-hosszabb közös számsorozat található. A nyolc számjegyből sokszor hat ugyanabban a sorrendben követi egymást, csupán két-két szám cserél helyet. Az I. rendszert és a III. rendszer rák-megfordítását pl. a következő számcsoport jellemzi:

I. 8—9—2—7—4—5—10—3

III. 8—9—2—7—4—3—10—5

A két sor dallama tehát öt egymást követő hangközben azonos, majd kis eltérés után a hatodik közös dallamugrás következik. (17. kottaábra)

Az össz-intervallum rendszerek hat hangközből álló dallamrokonsága a húsz rendszerben négy zárt csoportot alkot. Az I. rendszer pl. nemcsak a III., hanem a VII. és XV. rendszer számcsoportjával is hatos rokonságot mutat:

I. 3—8—9—2—7—4—5—10

I. 10—7—8—5—2—3—4—9,

VII. 3—8—9—10—7—4—5—2

XV. 10—7—8—9—2—3—4—5.

Hasonlóan kapcsolódik a III. rendszerhez a VI. és XVI., a VII.-hez a XV. és XVI., a XV.-hez a VI., majd a VI.-hoz a XVI. és a XVI.-hoz a XVII. rendszer. Mivel a XVII. rendszer csak a XVI. rendszerrel tart hatos rokonságot, az első rokonsági csoport e hét rendszerrel bezárult. (Az egyezések megállapításában a tükör- és rák-megfordításokat is figyelembe vettük.)

A második csoportban hat, a harmadikban négy, végül a negyedikben három rendszer kapcsolódik egymáshoz hatos rokonságban. A közös hatos számsorozatot felmutató csoportok között nem teremtenek átmenetet a megegyező ötös számsorozatok sem. Érdekes, ilyenekből jóval kevesebb van, mint a hosszabb hatosokból. Nagy számban akadnak viszont négy számból álló közös számsorozatok. Ezek már összefüggést teremtenek a hatos rokonsági csoportok rendszerei közt.

A rendszerek számsorozatainak hatos, ötös és négyes egyezését táblázatba foglaltuk össze. A táblázatban a rendszereket a hatos rokonság alapján csoportosítottuk. Az első csoportban a XV. rendszer mutatja a legszerteágazóbb rokonságot: hatos számsorozatban egyezik az I., VI. és VII. rendszerrel, ötösben a III. és XVI. rendszerrel, melyek mind az első rokonsági csoportba tartoznak. A négyes rokonságot csoportok szerint is elkülönítettük, tehát a XV. rendszer négyes számsorozatban azonos az I. csoport XVI., a 2. csoport II., XII. és XIX., a 3. csoport VIII. és XIII., végül a 4. csoport V. és XVIII. rendszerével.

Első csoport						
Rend- szer	Közös számsorozat					
	Hatos	Ötös	Négyes			
			1.	2.	3.	4.
I.	III., VII. XV.	VI.	XVI.	IV.	—	V., XVIII.
III.	I., VI., XVI.	XV., XVII.	VII.	IX., XX.	XI.	—
VI.	III., XV., XVI.	I., VII.	XVII.	II., XII., XIX.	VIII.	—
VII.	I., XV., XVI.	VI.	III., XVII.	—	XIV.	—
XV.	I., VI., VII.	III., XVI.	XVII.	II., XII., XIX.	VIII., XIII.	V., XVIII.
XVI.	III., VI., VII., XVII.	XV.	I.	IX., XX.	—	—
XVII.	XVI.	III.	VI., VII., XV.	II., IX., XII., XIX.	—	X., XVIII.

Második csoport						
Rend- szer	Közös számsorozat					
	Hatos	Ötös	Négyes			
			1.	2.	3.	4.
II.	IX., XIX.	XX.	VI., XV., XVII.	XII.	XIV.	—
IV.	XX.	XII.	I.	IX., XIX.	XIII., XIV.	V.
IX.	II., XII., XX.	XIX.	III., XVI., XVII.	IV.	XI.	—
XII.	IX., XX.	IV.	VI., XV., XVII.	II., IV., XIX.	VIII.	XVIII.
XX.	IV., IX., XII., XIX.	II.	III., XVI.	—	XI.	XVIII.

Harmadik csoport

Rendszer	Közös számsorozat					
	Hatos	Ötös	Négyes			
			1.	2.	3.	4.
VIII.	XI., XIV.	—	VI., XV.	XII.	XIII.	XVIII.
XI.	VIII., XIII.	XIV.	III.	IX., XX.	—	V.
XIII.	XI.	—	XV.	IV., XIX.	VIII., XIV.	X., XVIII.
XIV.	VIII.	XI.	VII.	II., IV., XIX.	XIII.	X., XVIII.

Negyedik csoport

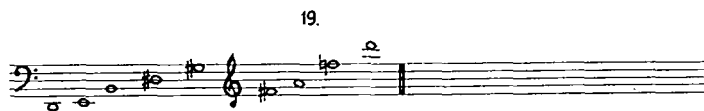
Rendszer	Közös számsorozat					
	Hatos	Ötös	Négyes			
			1.	2.	3.	4.
V.	XVIII.	—	I., XV.	IV.	XI.	X.
X.	XVIII.	—	XVII.	XIX.	XIII., XV.	V.
XVIII.	V., X.	—	I., XV., XVII.	XII., XIX., XX.	VIII., XIII., XIV.	—

Tudjuk, hogy a rendszerek többségét két számsorozattal jellemezhetjük. Érdekes összehasonlítani rokonsági fok szempontjából a rendszerek két számsorozatát. A negyedik csoport rendszereinek kivételével mindegyik rendszer számcsoportjaiban hatos egyezést találhatunk, az V. és X. rendszer számsorozatai azonban csak négyes rokonságot mutatnak, sőt a XVIII. rendszer számsorozataiban csak kettős sorrendi egyezés van. Ez azt jelenti, hogy e rendszerek dallamaiban a hangköz-megfordítás távolabbi variánsokhoz vezet, mint a másik rendszer, eltérő szerkezetű sorai. (18. kottaábra)

18.

Mind a népzeneben, mind pedig a műzenében számtalan példát találhatunk arra, hogy a különböző szerkezeti rendszerekhez tartozó dallamokat közelebbi variánsoknak érezzük, mint a közös rendszerbelieket. A hangnem tehát csak bizonyos szempontból fogja össze a dallamokat, a dallamcsaládot alkotó variánsok azonban különböző hangnemekhez tartozhatnak.

A cikk-cakk dallamban elhelyezkedő pentaton hangközök össz-intervallum sorai természetesen nem az egyetlen lehetőségei e kötöttségek megvalósításának. A dodekafónia össz-intervallum soraiban például azonos irányú hangközök követik egymást. Könnyebb áttekinthetőség kedvéért a tizenkét hangot egy oktávba sűrítik, ekkor viszont megszűnik a sorok össz-intervallum jellege, mert a nagyobb hangközöket megfordításuk képviselik, ezért e hangközökből kettő is szerepel e sorban. A pentaton hangközök egyirányú halmaza is alkothat össz-intervallum sorokat. Az I. rendszer hangköz-sorrendje pl. a hangközök irányának megváltozása nélkül is össz-intervallum sort ad. (19. kottaábra)

E hangok oktávba sűrítve a következő dallamot adják: (20. kottaábra)

Tapasztalhatjuk, hogy a nagy szekund és kis terc kétszer is előfordul e dallamban.

A cikk-cakk dallamok legtöbb számsorozata azonban nem alkalmas ilyesfajta össz-intervallum sor alkotására.

FORRÁSMUNKÁK

- [1] PONGRÁCZ ZOLTÁN: Mai zene, mai hangjegyzírás. Bp., 1971. (36—42. lap)
- [2] EIMERT, HERBERT: Dodekafónia, Bp., 1969.
- [3] AVASI BÉLA: Hangközök a főiskolai zeneelmélet-oktatásban. (Szegedi Tanárképző Főiskola Tudományos Közleményei. Szeged, 1970., 293—322. lap)
- [4] BÁRDOS LAJOS: Természetes hangrendszerek. (Harminc írás. Budapest, 1969., 55—90. lap)
- [5] AVASI BÉLA: Tonsysteme aus Intervall-Permutationen. (Studia Memoriae Belae Bartók Sacra. Bp., 1956., 249—300 lap)

GESAMT—INTERVELL—MELODIEN AUS PENTATON—INTERVALLEN

Von Béla Avasi

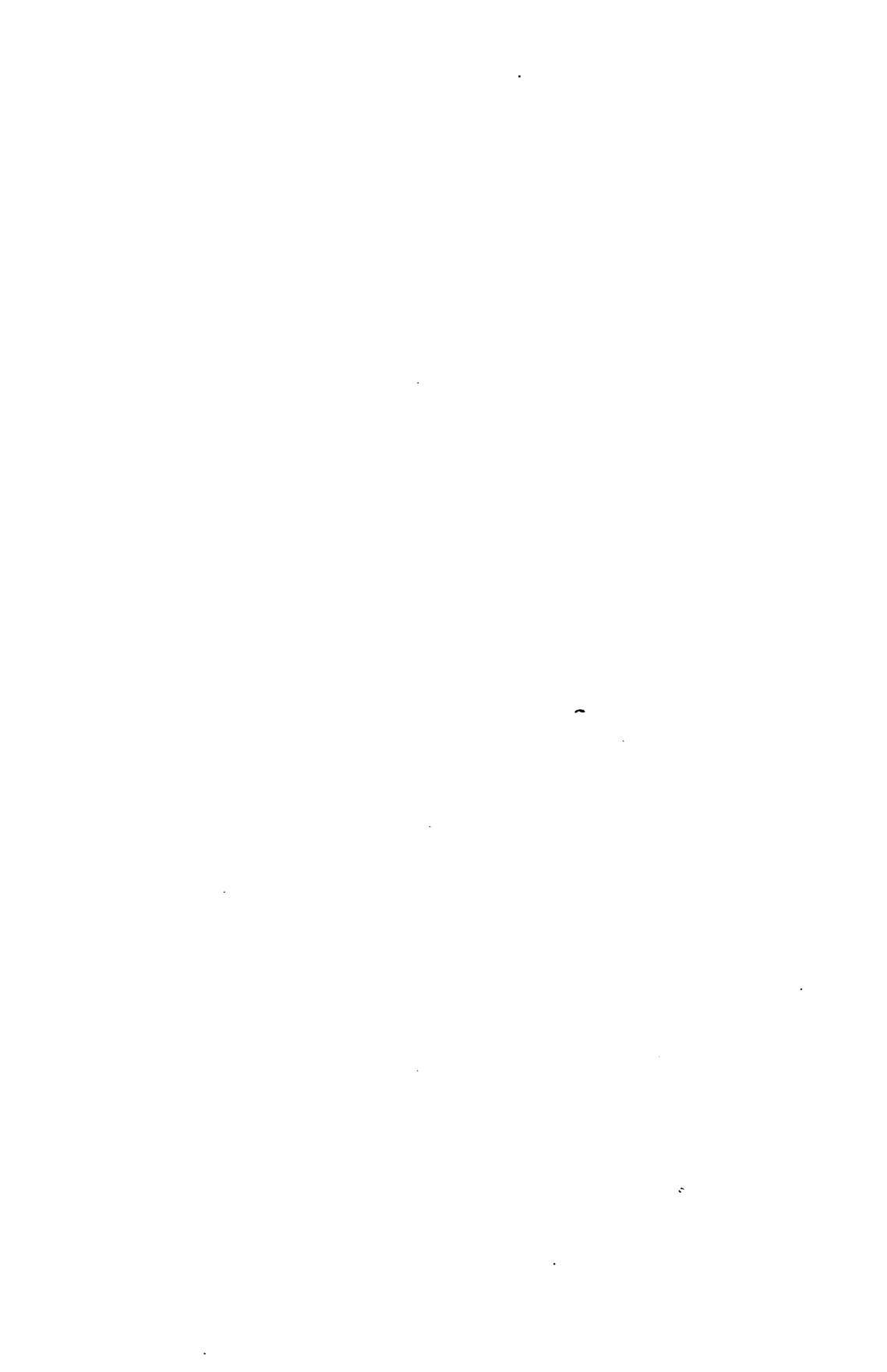
Die Studie schliesst sich der einen Musikrichtung des 20. Jahrhunderts, der Dodekaphonie, an. Die Auswahltechnik der in der dodekaphonen Vertonungsweise benutzten zwölferlei Töne und zwölferlei Intervalle wird ins Reich der pentatonen Intervalle übertragen. Unter Berücksichtigung der neuesten Ergebnisse der musikalischen Systematisierung wird die musikalische Ordnung der mittels Rechenmaschine erhaltenen Melodien-Modelle beschrieben.

МЕЛОДИИ СОСТАВНЫХ ИНТЕРВАЛОВ В ПЕНТАТОННЫХ ЗВУКОВЫХ РЯДАХ

Бела Аваши

Работа занимается додекафонией, типом музыкального направления XX-го века. Применяемые в методе композиции 12 звуков и технику выбора 12 видов интервалов переносит в пентатонный звукоряд.

С помощью вычислительной машины описывает музыкальный порядок полученных моделей мелодичности, принимая во внимание самые последние достижения музыкального распределения.

BARTÓK BÉLA: MIKROKOZMOSZ

Az I. kötet elemzése

Írta: FRANK OSZKÁR

BARTÓK Béla Mikrokozmosza a XX. századi zeneirodalom egyik legjelentősebb pedagógiai gyűjteménye. A 153 darabból álló sorozat nem csupán a zongorajáték iskolája, hanem olyan példatár, amely végtelen gazdagsággal, s ugyanakkor szigorú logikai sorrendben tárja fel számunkra BARTÓK alkotóművészetének műhelytitkait. De nemcsak BARTÓK zenei stílusa bontakozik ki előttünk a Mikrokozmosz nyomán, hanem szinte az egész zenetörténet. Megtalálhatjuk benne a különböző népzenei dallami, ritmikai elemeit, a reneszánsz többszólamúság technikai „fogásait”, a barokk mesterek zenéjére utaló vonásokat, a klasszikus kisformák világát, romantikus alterációkat, a századforduló és a XX. század első felének stílusjegyeit, nyelvi sajátosságait. Univerzális alkotás a Mikrokozmosz: kis darabokból, zenei atomokból összeálló zenei világegyetem. A Mikrokozmosz beható ismerete nagymértékben megkönnyíti számunkra BARTÓK és kortársai művészetének megértését, e művek stílusú előadását, tartalmi mondanivalójuk átélését.

A továbbiakban ejtsünk néhány szót a Mikrokozmosz keletkezési körülményeiről, majd fogjunk hozzá a darabok részletes áttekintéséhez, végül összegezzük a legfontosabb ismertetőjegyeket. Segítséget nyújt ehhez BARTÓK előszava, néhány megjegyzése, valamint azok a rövid pedagógiai jellegű útmutatások, amelyeket Amerikában, kevéssel halála előtt a Mikrokozmosz darabjaihoz fűzött.

A Mikrokozmosz egyik darabja még 1926-ból származik, de BARTÓK csak 1932-ben kezd behatóan foglalkozni azzal a gondolattal, hogy Péter fia számára könnyű zongoradarabokat írjon. „....Igazából csak 1932 nyarán láttam munkához, akkor kb. 40 db készült, 1933—34-ben megint vagy 40 és az utána következő években is még vagy 20; míg végül száz és egynéhány volt együtt 1938-ban. De még mindig mutatkoztak hiányok. Ezeket tavalý pótoltam, így többek közt az I. füzet első fele ekkor készült.” [1]

A Mikrokozmosz befejezésének időpontja 1939 vége. Pontos címe: „Mikrokozmosz, zongoramuzsika a kezdet legkezdetétől.” Első kiadása 1940-ben jelent meg a londoni Boosey et Howkes cég gondozásában.

Idézzünk néhány mondatot BARTÓK előszavából: „Ezeknek a zongoradaraboknak első négy füzete azzal a szándékkal készült, hogy a zongorázni tanulni akarók — akár gyermekek, akár felnőttek — benne a kezdet kezdetétől tanulásra alkalmas, lehetőleg minden egyszerűbb technikai problémára kiterjedő, nehézségi fokozatok szerint rendezett anyagot találjanak. Sőt az I., II. és III. füzet anyagát úgy alakítottuk, hogy elképzelésünk szerint a tanulási idő első vagy kezdeti másfél esztendejére egymagában is elegendő legyen.” „....Négy darab (pedig) ének zongorakísérettel. Minden hangszertanításnak tulajdonképpen a tanulók énekelteséből kellene kiindulnia. Ha ez így történik, akkor semmi különös nehézséget nem okoz ilyen ének-zongora számok betanulása.”

Jellemző BARTÓK pedagógiai nézeteire a 14. sz. darabhoz fűzött megjegyzés: „Hogy — ellentétben a közelmúlt divatos felfogásával — rámutassunk a zene kifejező voltára, kérdő és felelő verssorokat helyeztünk a kérdés, illetve feleletszerű dallamrészek alá. Ajánlatos ezt a számot betanulás előtt két tanulóval (esetleg tanuló-csoporttal) énekelteni.”

Végül néhány mondat ENGEL Iván előszavából a Mikrokozmosz magyar kiadásához: „...Művén három alapvető gondolat vonul végig: a zene elemeinek fokozatos kibővítése, a programzeneszerű és sokszor lírikus darabok kifejezésbeli fokozása, és végül a népzenevel való hangsúlyozott kapcsolat.” „...A Mikrokozmosz zenéjén keresztül nemcsak a zongora végtelenül gazdag kifejezési lehetőségeit tanuljuk meg, hanem megtanulunk muzsikálni a muzsika elemeiből és bátrabban merünk hozzányúlni a zene nagy mesterinek remekműveihez.”

Elemzéseinket a következő csoportosítás szerint végezzük: A) ritmika, B) hangnem—melodika, C) szerkezet—felépítés, D) együtthangzás, E) egyéb megjegyzések.

A tanulmánysorozat első részében az I. kötet ritmikai és hangnemi elemzésére kerítünk sort. Vizsgálódásaink célja kimondottan gyakorlati: az, hogy megismerkedjünk Bartók zenei nyelvének néhány alapvető sajátosságával. Ezért nem bocsátkozunk bonyolult esztétikai fejtegetésekbe, nem foglalkozunk a Mikrokozmosz és más művek összehasonlításával, messzemenő stiluskritikai és zeneelméleti következtetésekkel, hiszen ezek amúgy is meghaladnák egy ilyen tanulmány kereteit. Így is remélhető, hogy a darabok rövid, de sokoldalú megvilágítása révén sikerül némi betekintést nyernünk a Bartók-zene műhelytitkaiba.

Az I. kötet darabjainak elemzése

A) ritmika, B) hangnem—melodika

1. *Hat unisono dallam/1*

A) Magyar népdalritmus, hat- és hétszótagú sorok augmentált (magnagyobbodott) ritmusértékkel.

(Vö.: „Hol jártál, báránykám...”)

A ritmus a következőképpen tagolódik: 2+2+4, vagyis két bipódikus és egy tetrapódikus motívum követi egymást.

B) C-dúr pentachord. Hangterjedelme (ambitusa) 1—5. (A záróhangtól a kvintig.) Szekundlépésekből álló, domború ívű dallam. A dallam csúcshangja az arany-metszés helyén található. (13 hang közül a 9.)

2. *Hat unisono dallam/2*

A) Augmentált kanásztánc ritmus.

(Vö.: „Házasodik a tücsök...”)

Négyütemes (tetrapódikus) mondatokból áll.

B) Az a) változat C-dúr, a b) változat á-moll pentachord. Mindkét változat dallamának ambitusa 1—5. Skálamozgás, irányváltoztatásokkal. Az a) és b) változat egymás tükörképe.

3. *Hat unisono dallam/3*

A) Augmentált hetes és hatos sorok. Tripódikus (háromütemes) motívumok.

A záró formula összetartozása miatt a sorok váltakozó ütemeket rejtenek.

A 3. sor a többiektől eltérően „lépő” négyessel kezdődik. [2]

- B) D-moll pentachord. Ambitusa 1—5. A dallam a kvinten kezdődik. Az első sor homorú, a második és negyedik ereszkedő, a harmadik emelkedő. A teljes ambitust egyik sor sem tölti ki: a páratlan sorok terjedelme 2—5, a páros soroké 1—4.

4. *Hat unisono dallam/4*

- A) Augmentált 12-es és 10-es sorok.
(Vö.: „Icike, picike...”)
Az 5. és 6. ütem ritmusa tükörszimmetriát alkot.
- B) C-dúr pentachord. Ambitusa: VII-4. (A záróhang alatti fokokat az ambitus, valamint a sorvégző hangok jelölésénél római számok jelzik.) A dallam a vezetőhangon indul, terjedelme nem tiszta, hanem szűkített kvint. Az első mondat emelkedő, a második mondat ereszkedő szekvenciával kezdődik (tükörszimmetria).

5. *Hat unisono dallam/5*

- A) Augmentált hetes és hatos sorok, rejtett váltakozó ütem.
Az 1., 2. és 4. sor kezdő ütemei tükörszimmetriát alkotnak. A 3. sor a többiektől eltérően, két bipódikus motívumból áll.
- B) Természetes á-moll pentachord. Ambitusa VII-4. A vezetőhang nélküli VII. fokról nagyszekund lépéssel emelkedik az alaphangra (modális fordulat).

6. *Hat unisono dallam/6*

- A) Augmentált 11-es és 13-as sorok.
A 7. ütem elején levő szünet a ritmus jellegén nem változtat. A darab végén a ritmus lelassul (megkomponált ritenuto), e miatt az utolsó motívum tripódikus.
- B) G-dúr pentachord 1—5 terjedelemmel. A mondatok elején tükörmotívumok találhatók. Az első mondat skálaszerű, a második mondat váltóhangos dallamfordulatokkal kezdődik.

7. *Kóta ponttal*

- A) Nyújtott és éles ritmus. Az 5. ütemben levő diminúció (ritmusszűkülés) miatt a tetrapódikus (négyütemes) motívum tripódikusként ismétlődik. Két nyújtott ritmus egymás után idegen a magyar népzénétől. A 3. sorban levő négyhangú képletek viszont már magyarosak, Bárdos Lajos terminológiája szerint „lenge-dező” négyesek. [2]
- B) É-frig pentachord. Az 1., 2. és 4. sor ereszkedő, a 3. sor emelkedő. A 3. sor dallama bővített kvart (tritónusz) hangközt hidal át.

8. *Hangismétlés*

- A) Az eddigieknél tagoltabb, ritmikusabb, élénkebb (=128). A népi ritmika leginkább a záró képletekben érzékelhető.
- B) É-természetes moll. Kétféle pentachordból tevődik össze: 1—5 és VII-4. A teljes hangkészlet tehát hatfokúra bővült. A dallam első és második fele tükörszimmetriát alkot, csak a végén tér el a lezárás érdekében. A hangismétlés következtében a többi hangnál jelentősebb szerephez jutnak az é-moll, illetve a D-dúr hármashangzat tagjai (é—g—h, illetőleg á—fisz—d).

9. *Szinkópák*

- A) Háromféle átkötésből eredő hangsúlyeltolódást tartalmaz.
A mondatok két bipódikus és egy tripódikus motívumból állnak.
- B) C-dúr pentachord. Mindkét mondatban megnyújtja s ezáltal kiemeli a domináns csúcshangot.

10. *Két kézzel felváltva*

- A) Az első páratlan ütemű darab. Első két sora nyugatias, az ún. Volta-ritmusra emlékeztet. [3] Negyedik sora népi ritmus, „szökő-lejti” négyesekkel. [2] Az első két sor négyütemes (tetrapódikus), de a 4. ütemben már kezdődik az újabb sor, illetve az ismétlés, itt tehát lezárás és újra indítás egybeesik. A 3–4. sor tripódikus, ebben a részben az újabb sorok csak az előzők lezárása után kezdődnek.
- B) Szűkkvintes moll pentachord. Hangsora n_2-k_2 ismétlődéséből álló 2:1 modell. [4] A sorok kezdő hangjai ($d-f-ász-f$) felbontott szűkített hármast alkotnak, ezek egyúttal a tonikai tengely tagjai. [5]

11. *Párhuzamos mozgás*

- A) Augmentált 12-es, 11-es, 9-es sorok.
A páratlan sorok tükörmotívumokkal kezdődnek.
- B) G-mixolid. Kétféle pentachordból tevődik össze: 1—5 (felső szólam) és VI-3 (alsó szólam). Kétféle hangsor: G-dúr és é—frig vegyítéseként is értelmezhető, tehát a darab bitonális.

12. *Tükörkép*

- A) A félkotta mint ütemegység itt jelenik meg először. Váltakozó ütemek (2/2, 3/2). A magyaros ritmika nyoma itt is megtalálható, különösen a sorok második felében.
A mondókaszerű 3. sor „pergő” négyesekből áll. [2]
- B) D-dór, kétféle pentachord együttese. Felső szólam: 4—8 (tulajdonképpen G-dúr), alsó szólam 1—5 (d-moll). A közös d -hang tehát moll pentachord alapja és dúr pentachord kvintje. Mindkét szólam többször érinti a d -hangot, de a trichordot ismételtető 3. sor kisebb ambitusú, nem éri el a d -t.

13. *Fekvésváltozás*

- A) Páratlan népi ritmus, kilences sorok magyaros záró formulával.
A 3. sorban „triolás” négyesek találhatók.
- B) C-dúr kétféle pentachordból: 1—5 és 5—9. A 2. sor és a 3. sor első fele kvinttel magasabb transzpozíció, vagyis felső kvinttváltó. A hangnemi felépítés úgy is értelmezhető, hogy a középső sorokban hangnemi kitérés történt, tehát: C-dúr—G-dúr—C-dúr. Ívelt melodika, a 3. sorban tükörszimmetria.

12. *Kérdés és felelet*

- A) Népi 11-es és 9-es sorok. Az első két motívum pentapódikus (ötütemes) a kezdő motívumiz ismétlése miatt. A pentapódikus sorok „lépő” és „pergő” négyesekből állnak. [2]
- B) D-dór. Háromféle pentachordból tevődik össze: 1—5, 4—8, VII.-4. Trillaszerűen kezdődő, majd ívelten folytatódó dallamvonal. A dallamok ellentétes irányba megfelel a címben feltüntetett „programnak”. A kezek áthelyezése alkalmával az eddigieknél nagyobb ugrás keletkezik (k7).

15. *Falusi dal*

- A) Népi ritmika, hatos sorok.
A 3. sor bipódikus motívumokból áll, a többi sor tripódikus. Az eltérést a második motívuzím diminúciója (szűkülése) okozza.
- B) A szélső sorok hangneme d -végű, a középrész hangneme d -végű SZO-mixolid. Moduláló középrész, reális válasz (a *cisz* miatt). A hangkészlet négyféle pentachordból tevődik össze: VII-4 és 1—5 d -záróhanggal, valamint VII-4 és

1—5 á-záróhanggal. A 3. sor a többiek tükörképe. Az 1., 2. és 4. sor porrectusa [6] modális jellegű, vezetőhang nélküli.

16. *Párhuzamos mozgás helyzetváltoztatással*

A) Augmentált népi ritmus különböző szótagszámú motívumokkal. Közös záró formula.

Rejtett váltakozó ütemek. A visszatérés egy ütemmel rövidebb (a 3. ütem visszatérése elmaradt). Itt jelenik meg először a szinkópa. A középrész is megrövidült a 12. ütemben levő diminúció miatt.

B) C-dúr. Négyféle pentachordból áll: 1—5 és 5—9 (felső szólam), VI-3 és VII-4 (alsó szólam). Az első és második rész végződése tükörszimmetriát alkot, a harmadik rész végén a felső szólam leereszkedik az alaphangra.

17. *Ellenmozgás*

A) =13.

B) C-dúr. A kíséretben levő *fisz*-hangok értelmezése: a szélső sorokban kromatikus alsó fordulóhang, a 2. sorban és a 3. sor első felében a G-dúrba való hangnemi kitérést jelzi (vö. a 13. darabhoz fűzött megjegyzéssel), a 3. sor második felében pedig a C-dúr dominánsára törekvő vezetőhang (a váltódomináns terce). A 6. ütemben levő *cisz* ugyancsak kromatikus alsó fordulóhang.

18. *Négy unisono dallam/1*

A) Augmentált népi ritmus, rejtett váltakozó ütem.

B) D-végződésű tetraton dallam. Az é-hanggal d-moll pentachorddá egészül ki ugyan, de a dallamfordulatok nem a hétfokú, hanem az ötfokú hangszerrendszerre (pentatóniára) jellemzők. Itt találunk első ízben ugrást egy motívumon belül (t4, k3).

19. *Négy unisono dallam/2*

A) Augmentált tízes sorok.

A sorok 2—3. ütemei ritmikai tükörképet alkotnak. A 4. sor vége lelassul (megkomponált ritenuto). E miatt a 4. sor tetrapódikus, a többi sor tripódikus.

B) C-dúr pentachord. Oldalmozgás szekund- és terclépésekkel. A 4. sor második fele a 3. sor második felének tükörképe.

20. *Négy unisono dallam/3*

A) Augmentált, különféle tagolású hatos, hetes, nyolcas sorok: 3+3, 4+3+1, 3+3—4+3, 2+3+1. A 2. és 3. sorban sűrítés található. A 3. sor osztott: egy hathangú és egy héthangú motívumból tevődik össze.

B) G-dúr pentachord. Első felében a hangsor ötödik hangját, második felében a hangsor negyedik hangját emeli ki. Tükörmotívumokkal kezdődik. Összefoglalja az eddigi hangközöket szekundtól kvintig.

21. *Négy unisono dallam/4*

A) Magyaros páratlan ritmus. Hangsúly az éles ritmus első tagján. Bi- és tripódikus motívumok váltakoznak.

B) Á-moll pentachord. Emelkedő és ereszkedő szekvenciával kezdődő mondatok (tükörszimmetria). A második mondat szekvenciája áttört szerkesztésű, mert a középső motívumízt az alsó szólam veszi át.

22. *Imitáció és ellenpont*

A) Melodikus, váltakozva tartott hangokkal. Lejtése inkább időmértékes, mint hangsúlyos. (Vö. Lassus, Te vagy az áldás c. kórusművével, [7] vagy Beethoven VII. szimfóniájának lassú tételével.) Magyaros ritmika található a felső szólam záró motívumában:

- B) D-dór. Összetevői: VI-3 és 4—8 ambitusú pentachordok (h-lokriszi és G-dúr). Hullámzó melodika. A tükörszimmetria itt is felfedezhető: első mondata emelkedő, második mondata ereszkedő szekvenciával indul.

23. *Imitáció és fordítása*

- A) Tripódikus 9-, 10- és 8-szótagú sorok, rejtett váltakozó ütem.
 B) D-moll pentachord. Ívelt, skálaszerű dallam. A csúcshangok megnyújtása és az innen való fokozatos leereszkedés is érzékelteti a sorok 2—3. ütemének egybe-tartozását, tehát a rejtett polimetriát.

24. *Pastorale*

- A) Kisütemes írásmód: csak kétütemenként érezhető főhangsúly, tehát valójában 6/4-es ütemekkel van dolgunk. Nyugalmat áraszt a tartott hangokon megálló egyenletes ringás. Lassú, nyugateurópai táncritmus, de a 7—10. ütemben levő imitáció magyaros „szökő-lejti” négyes. [2]
 B) D-lid. 1—5 és IV-1 ambitusú pentachordokból tevődik össze, tehát a felső szólam tiszta kvint, az alsó szólam szűkített kvint terjedelmű. A felső szólamra a trillamozgás, az alsó szólamra az emelkedő-ereszkedő dallamvonal jellemző.

25. *Imitáció és fordítása*

- A) Egyenletes negyedmozgás, helyenként átkötések. Feltűnő, hogy a legegyszerűbb ütemfajta, a 2/4 csak itt jelenik meg.
 B) Szűk kvintes moll pentachord (2:1 modell) [4] h-alaphanggal. A szélső szakaszok ambitusa kitölti a hangkészletet, a középrész motívumai kisebb hangterjedelműek. Hullámmozgású melodika. Tükörszimmetria: az indulás emelkedő, a visszatérés lefelé hajló.

26. *Hangismétlés*

- A) Két tripódikus és két pentapódikus motívum. Nyugateurópai ritmika. Némileg a barokk menüetre emlékeztet, ha a háromütemes motívumokat egyetlen 3/4-es vagy 3/2-es ütemeknek tekintjük. A harmadik motívum ötütemessé bővült az utolsó motívumíz szekvenciális ismétlése miatt. A negyedik motívum viszont egy ütem kihagyása miatt vált pentapódikussá.
 B) D-dúr. Felső szólama 1—5, alsó szólama V-2 ambitusú pentachord. Úgy is értelmezhető, hogy (a kvintimitáció jellegének megfelelően) a felső szólam a tonikai, az alsó szólam a domináns hangnemben van.

27. *Szinkópák*

- A) A 9. darab átkötéseihez itt ellenszólam társul, a kötőívek végén mindig megszólal a másik szólamban egy hang, ezzel is elősegítve a késleltetések pontos megvalósítását. A kísérő szólam ritmusa a darab első felében igen egyszerű, túlnyomórészt egészhangokból áll. A második rész kísérete már bonyolultabb: imitáció és nagyszinkópa teszi változatossá.
 B) C-dúr. Felső szólam 1—5, alsó szólam V-2 ambitusú pentachord. A gisz alsó fordulóhang. Az alsó pentachord módosítása nyolcfokú hangkészletet eredményez. Az alsó szólam dallamvonala a felső szólam ellentéte.

28. *Kánon oktavában*

- A) A 9—11. ütemben a pontozott ritmus eltolódásának eredményeként nyújtott és éles ritmust kell egyidejűleg játszani.
 B) =7.

29. *Imitáció tükörképben*

- A) A kezdő motívumot fokozatosan gazdagodó ritmussal (és bővülő dallammal) fejleszti tovább. A mondatok két bipódikus és egy tripódikus motívumból állnak. Komplementer (kiegészítő) ritmika: amíg az egyik szólam áll, a másik mozog — és fordítva. A záró motívumokban népi ritmus fedezhető fel.
- B) Közös centrumhangtól felfelé és lefelé haladó tükör-pentachordok. A felső szólam É-dúr, az alsó szólam á-moll, együttesen: é-alapú kuruc hangsor. [8] A darab melodikájára jellemzők a táguló ambíusú motívumok. A két mondat záró motívumainak összefüggései: Felső szólam = az 5. és 12. ütem egymás tükörképe; a 6—7. és a 13—14. ütem azonos. Alsó szólam = a 7—8. ütemben található záró formula (DO—RE—MI) a 13—14. ütemben diminuált ritmussal tér vissza.

30. *Kánon az alsó kvintben*

- A) A gyakori megállások miatt mozaikszerű. Végig kétütemes motívumokból áll, kivéve a tetrapódikus záró motívumot. Az első rész páratlan ütemeiben mindig más és más ritmusképletek fordulnak elő.
A középső rész mozgalmassabb, mert csak a végén áll meg a ritmus egészhangon. A harmadik rész ritmikája újból nyugodtabb, a befejező motívumban félhangok egymásutánja fékezi le a mozgást.
- B) C-dúr, 1—5 és V-2 ambíusú pentachordokkal. Az imitáció jellegének megfelelően ez a darab is értelmezhető bitonálisként: a felső szólam hangneme C-dúr, az alsó szólamé G-dúr. (Vö. a 26. sz. darabbal.) A különböző nagyságú dallamlépésekkel összefoglalja az eddigi hangközöket.

31. *Tánc kánon formában*

- A) Kanásztánc ritmus 13-, 14-, 12-szótagú sorokkal.
(Vö.: „Kertbe virágot szedtem...”)
A mozgalmasságot fokozza, hogy a félhangokkal egyidőben a második szólam állandóan negyedmozgást végez (kivéve a 3. és 4. sor záróhangjait), a két szólam ritmusa tehát mindig kiegészíti egymást (komplementer ritmika). Figyelemreméltó a hangsúlyozás: a két szólam hangsúlyai nem mindig találkoznak, emellett nemcsak ütemkezdetre, hanem a relatív súlyos harmadik negyedre is jut hangsúly.
- B) D-dór. Háromféle pentachordból tevődik össze: VII-4, 4—8 és 1—5. Magyaros pentaton dallamszerkezetet követnek a sorzáró fordulatok (DÓ—SZÓ—LÁ). A dallam második felében irányváltoztató és szekvenciázó motívumizék találhatók.

32. *Dór hangsor*

- A) Egyenletes lassú ritmus. Negyedhangok váltakoznak tartott, illetve átkötött hangokkal. A darab második felében kissé megélénkül a mozgás, de a végén ismét nyugodtabbá válik. Az 1—4. ütem ritmikai felépítése 1—1—2 arányú. Figyelemreméltó a 8. ütemben kezdődő 3. rész fokozatos motívumbővítése: ostinato felett előbb 2, majd 3, 4, 5 és 6 hangból álló motívum követi egymást, míg végül a kadenciában ismét lelassul.
- B) D-dór. A felső szólam 4—8, az alsó VII-4 ambíusú pentachord. Itt a két pentachord semmiképpen sem tekinthető két különböző hangnemnek, mert a g—d ambíusú felső szólam legtöbbször a d-dór kvinttjén, a c—g ambíusú alsó szólam pedig a d-dór alaphangján áll meg, e két hang kiemelése pedig az alaphangnemét hangsúlyozza. A felső szólam dallamában helyenként a népi ötfokúságra emlékeztető fordulatok találhatók.

33. *Lassú tánc*

- A) 6/4-es ütem. Az előző darab 3/2-es ütemétől eltérő hangsúlyozás (2—2—2 helyett 3—3). Lassú menüettre emlékeztető ritmika. Az 5—6. és 9—10. ütemben kétféle népies négyes szól egyszerre: „lengedező” és „szökő-lejti”. [2]
- B) Bimodális hexachord *g*-alaphanggal: *g—á—h—c*, *cisz—d—é*. [9] Tehát: *g*-hangsor tiszta kvarttal = *G*-dúr, és *g*-hangsor bővített kvarttal = *G*-lid. A darab hangneme *e* szerint dúr és lid keveréke. Kétféle, 2—6 és 1—5 ambitusú pentachordból tevődik össze. A szólamok terjedelme alapján bitonálisnak is tekinthetnénk, mivel a felső szólam *á*-tól *é*-ig terjed (*á*-moll), az alsó szólam pedig *g*-tól *d*-ig (*G*-lid). Ezúttal azonban helyesebb, ha a felső szólamot is a *g*-alaphangra vonatkoztatjuk, mert a dallam erősen hangsúlyozza a *g*-re épülő hármashangzat tercét, a *h*-t.

34. *Fríg hangsor*

- A) Kis motívumokból álló, többszöri megállással tarkított dallamok. Itt összegeződnek a hangsúlyeltolódás eddig tanult elemei: átkötés, szinkópa, súlyos helyen levő szünet. A 15—17. ütemben mindezekhez még polimetria társul: ez a rész az írásmóddal ellentétben nem három 2/2-es, hanem két 3/2-es ütemből áll, hiszen az ismétlődő szinkópás motívum csúcshangjai a 15. ütem elején és a 16. ütem közepén vannak.
- B) *E*-fríg. Két öthangú szelvényből tevődik össze. A felső szólam pentachordja 5—9, az alsó szólam pentachordja 1—5 ambitusú. A 32. sz. darabhoz hasonlóan a felső szólam dallama a kvintet, az alsó szólam dallama az alapot hangsúlyozza. Jellemzők a táguló-szűkülő hangközök, különösen a darab elején és végén.

35. *Korál*

- A) Lassú, egyenletes mozgású ritmus, a szakaszok végén hosszan tartott hangokkal, szünetekkel. (Bach koráljaiban fermáta jelzi a sorok végét.)
- B) *C*-dúr pentachord hangkészlet, de a sorok záratai egyéb moduszokat jeleznek. Az első sor SZÓ-végű = mixolid (felső szólama RE-végű = dór), a második sor MI-végű = fríg, a harmadik sor FÁ-végű = lid, a negyedik sor DÓ-végű = ion. A dallamvonal a korál jellegének megfelelően kis ambitusú, hullámozó mozgású.

36. *Szabad kánon*

- A) Nyugat-európai páratlan ütemű ritmus. Az első rész motívumai ütemelőzővel kezdődnek. Ez a szakasz különösen emlékeztet a valcerra. A lassú, ringatózó lejtés a darab második felében is érezhető, de ez a rész kevésbé táncos karakterű. Elmarad az ütemelőző, átkötések, tartott hangok teszik melodikussá.
- B) Tetraton dallam *á*-alaphanggal. A hangkészlet a TI-pienhanggal VII-4 ambitusú pentachorddá egészül ki. A 8., 12. és 13. ütemben levő TA-fordulóhang ezen felül fríg színezetet kölcsönöz a darabnak (bimodalitás), ez is hozzájárul a gyengéd, lírai karakterhez. A szakaszok első felében magyaros pentaton fordulatok találhatók.

Összefoglalás

A) *Ritmika*

A darabok kb. háromnegyed részében a magyar népzene ritmikai sajátosságai figyelhetők meg. Mivel az I. kötetben csak egész-, fél- és negyedhangok fordulnak elő, s kezdeti fokon a játék tempója mérsékelt, a népi ritmusok leírása — a szokásos népdallejegyzésektől eltérően — augmentált (megnagyobbított) ritmusértékekkel történt. A népi ritmusok az I. kötetben mind táncritmusok, így a lejtés, hangsúlyo-

zás, a hangcsoportok összetartozása alapján könnyen megállapítható, hogy esetenként milyen típusról van szó. A különböző hosszúságú népdalsorok közül leggyakoribb a hatos és tizenkettes sor, amint azt a következő összeállítás is szemlélteti: Népdalsorok a Mikrokozmosz I. kötetének darabjaiban:

Hatos	1., 3., 5., 15., 16., 20.
hetes	1., 3., 5., 20.
nyolcas	16., 20., 23.
kilences	11., 13., 14., 23.
tizes	4., 19., 23.
tizenegyes	6., 11., 14.
tizenkettes	2., 4., 11., 16., 18., 31.
tizenhármass	2., 6., 31.
tizzenégyes	31.

A fentiekén kívül még számos darabban fordul elő népi ritmika (főleg a záró motívumokban). A népi karakterű négyes hangcsoportok közül megtalálható a „lengedező” (7., 28., 33.), „szökö-lejti” (10., 33.), „pergő” (12., 14.), „lépő” (14.), „triolás” (13., 17.). [2]

Nyugat-európai táncritmus fedezhető fel a 10., 24., 26., 33., 36. számú darabban. Inkább melodikus, mint ritmikus a 9., 22., 25., 27., 32., 34. és 35. sz. darab.

A *tempóra* vonatkozóan Bartók megjegyzi, hogy a metronómjelzés, valamint a darabok végén feltüntetett időtartam csak tájékoztató jellegű. Mindamellett ezek az előírások bizonyos útmutatást jelentenek az arányokra nézve, ezekből állapíthatjuk meg a darabok egymáshoz viszonyított gyorsaságát. A leggyorsabb tempójú a 31. sz. (Tánc, kánon formában), a leglassúbb a 32., 34. és 35. sz. (Dór hangsor, Fríg hangsor, Korál). Talán nem véletlen, hogy a leglassúbbak a régi modális zenét idéző darabok.

Az *ütemfajták* közül először a 4/4, majd a 3/4 jelenik meg, és csak egyetlen alkalommal, feltűnően későn bukkan fel a 2/4-es ütem (25. sz. darab). Ezzel szemben már a 12. darabban találkozunk 2/2-del és 3/2-del, ugyanitt fordul elő a kötet egyetlen kiírt váltakozó üteme. Emellett azonban több helyen érzékeltet a ritmus lejtése, hangsúlyozása rejtett váltakozó ütemeket. A 34. darabban a kottában nem jelzett metrumeltolódás fedezhető fel (3/2-es ütemek 2/2-en belül).

A különböző *ritmusértékeket* Bartók fokozatosan vezeti be. A félhang, egészhang, fél értékű szünet után következik a negyedhang, negyed szünet, pontozott félkotta, végül az egész értékű szünet. Nyolcad hang, illetve szünet az I. kötetben még nem szerepel. Meglehetősen hamar találkozunk súlytalan ütemkezdettel (6. sz.), átkötött hangokkal (9. sz.). Egy ütemen belüli szinkópa a 16. darabban bukkan fel először.

Részben a hangsúlyozás, részben a felépítés témakörébe tartozik az egy motívumon belüli hangsúlyok, a *pódiák* száma, amelyet az egyszerűség kedvéért az ütemszámmal azonosítunk. A szimmetrikus, páros hangsúlyozású motívumok mellett már a 3. darabban megjelenik a tripódia. Pentapódikus motívumok fordulnak elő a 14. és 26. darabban. A pódiák számának megváltozását gyakran idézi elő diminúció, illetve augmentáció.

Komplementer (kiegészítő) ritmika található a legtöbb polifónikus darabban (29., 32., 34.). Ennek lényege, hogy a szólamok felváltva végeznek mozgást. Ilyen többek között az is, ha pl. éles és nyújtott ritmus hangzik egyszerre (28. sz.). A motívumok általában főhangsúllyal kezdődnek, ez felel meg a magyaros jellegnek. Ütemelőző csak a kötet utolsó darabjában fordul elő.

B) Hangnem, melódika

A darabok hangkészlete öthangú diatonikus szelvényekből, pentachordokból tevődik össze. Ez felel meg legjobban az alapfokú zongorajáték technikájának, mert így az öt ujj szomszédos billentyűkre kerül. Az első kötetben alá-, illetve fölétevés nincs, tehát a hangkészlet kibővítése csak az egész kéz áthelyezése, vagyis több pentachord összeillesztése útján lehetséges. Az ötnél többfokú hangsorok tehát a Mikrokozmosz első kötetében különböző magasságú és színezésű pentachordok egyesítése révén alakulnak ki. Bartók rendkívül gazdagon, sokrétűen aknázza ki a lehetőségeket. Felsorakoznak a különféle pentachordok, amelyek színezete mindig attól függ, hogy hol helyezkedik el a skálán belül félhang. Két, illetve több pentachord vegyítése hat-, hét-, nyolcfokúságot eredményezhet. Az így létrejövő hangkészlet értelmezése háromféle lehet (mindháromra akad példa az első kötetben):

a) egy alaphangra épülő, egyféle színezetű hangsor (pl. két v. több pentachord teljes dúr skálát alkot),

b) egy alaphangra épülő, de kétféle színezetű hangsor, vagyis *bimodalitás* (pl. G-dúr és G-líd pentachord együttesen),

c) különböző alaphangú sorok vegyítése, vagyis *bitonalitás* (pl. G-dúr + d-moll).

Mindezeken kívül előfordulnak a kötetben moduláló darabok, amelyekben a pentachord áthelyezése hangnemváltozással jár együtt.

A továbbiakban tekintsük át, hogyan sorakoznak fel az első kötetben a fentebb említett változatok.

Pentachord típusok: (a számok a félhangokat jelzik)

2:2:1:2	= dúr (1., 2a, 6., 9., 19., 20., 35.)
2:1:2:2	= moll (2b, 3., 21., 23.)
2:2:2:1	= líd (24., 33.)
1:2:2:2	= fríg (7., 11., 28.)
1:2:2:1	= lokriszi (22.)
2:1:2:1	= szűkkvintes moll (10., 25.)

Két pentachord egyesítéséből kialakuló hétfokúság:

Dúr	13., 26., 30.
természetes moll	8.
dór	12., 22., 32.
líd	24.
fríg	34.
mixolid	11.
kuruc hangsor	29.

Három pentachord egyesítéséből kialakuló hétfokúság:

Dór	14., 31.
-----	----------

Négy pentachord egyesítéséből kialakuló hétfokúság:

Dúr	16.
-----	-----

Moduláló középrész:

C-dúr—G-dúr—C-dúr	13.
D-mixolid—A-mixolid—D-mixolid	15.

Bitonálisként értelmezhető:

G-dúr + é-frig	11.
G-dúr + d-moll	12.
D-dúr + Á-dúr	26.
É-dúr + á-moll	29.
C-dúr + G-dúr	30.

Egyéb hangsorok:

Dúr alterált hanggal	17., 27.
Tetratónia pienhanggal	18., 36.
Bimodális hexachord	33.

A 29. sz. darab két pentachordja tükörskálát alkot, mert közös centrumhangtól felfelé és lefelé haladó azonos felépítésű hangsorokból áll. (A dúr pentachord felfelé ugyanolyan, mint a moll pentachord lefelé.) Ugyanezt szemlélteti a 2. sz. darab a) és b) változata.

Az I. kötet *melodikájára* általában a szekundlépésekből álló dallamalkotás jellemző. A sorrendet itt is a pedagógiai szempont határozza meg. Tükörkép (irányváltoztatás) már az 1. sz. darabban megjelenik, s a későbbiek folyamán sokféle változatban fordul elő. Szekvencia a 4. darabban, azonos magasságú hangismétlés a 8. darabban, trillaszerű hangismétlés a 14. darabban jelenik meg először. A szekundnál nagyobb szomszédos hangközlépést, vagyis ugrást előbb helyzetváltoztatással, tehát a kezek áthelyezésével hozza létre (8. darab). Motívumon belüli ugrásra, vagyis a szomszédos ujjak kihagyására csak később, a 18–21. számú unisono darabokban kerül sor. Akkordfelbontásra példa a 32. sz. darab. A korábban tanult hangközlépéseket a 20. és 30. darab foglalja össze. A bartóki dallamfejllesztés egyik jellemzője, a hangköztágulás, -szűkülés figyelhető meg a 34. sz. darabban. Az ősi népdalok pentaton fordulatai mindössze három darabban bukkannak fel (18., 32., 36.). Ez is bizonyítja, hogy az énekes zene tanításának metodikája nem ültethető át minden esetben változtatás nélkül a hangszeres oktatás anyagába, mert más technikai, intonációs követelményeket támaszt az éneklés, és megint másokat a zongorázás. A Mikrokozmosz első kötetében a népdal hatása inkább érvényesül a ritmika és a szerkezet terén, mint a dallamalkotásban.

JEGYZETEK

[1] Szentjóni Miklósnak adott nyilatkozat. Magyar Nemzet, 1940. okt. 3.

[2] BÁRDOS Lajos: Népi ritmusok Bartók műzenéjében. (Harminc írás, Bp., 1969., 9–40. lap)

[3] Volta = páratlan ütemű gyors tempójú 16–17. századi olasz tánc. A magyar népdallal való kapcsolatát l. KODÁLY—VARGYAS: A magyar népzene, Bp., 1952., 52–53. lap.

[4] Modellskálák = két különböző hangköz periodikus ismétlődéséből álló hangsorok. A számok a hangközben levő félhangok mennyiségét jelzik. Tehát 2:1 = két félhang + egy félhang ($n_2 + k_2$), 5:1 = öt félhang + egy félhang ($t_4 + k_2$), és i. t. A modellskálák részletes magyarázatát l. LENDVAI Ernő Bartók zenéjét elemző tanulmányaiban. (Bartók stílusa, Bp., 1955., Bartók dramaturgiája, Bp., 1964., Bartók költői világa, Bp., 1971.)

[5] A kisterc távolságú hangok az ún. tengelyelmélet szerint azonos funkciót töltenek be. A tengely ellentétes ágain levő, tritonusz távolságú hangok elnevezése: pólus—ellenpólus. A tengelyfunkciók részletes magyarázatát l. LENDVAI Ernő fent említett műveiben.

[6] Porrectus = alsó váltóhangos záróképlet, pl. DO—TI—DO

[7] A Puisque j'ay perdu-mise Glória tételének részlete. Magyar szöveggel l. FORRAI Miklós: 1000 év kórusa, Bp., 1943., 75. lap.

[8] Kuruc hangsor = a dallamos moll ötödik modulusza: MI—FI—SZI—LÁ—TI—DO—RE—MI. A skála részletes magyarázatát l. BÁRDOS Lajos idevágó munkáiban. (Harminc írás, Bp., 1969., 116. és 371. lap.)

[9] Bimodalitás = azonos alapú, kétféle színezetű hangnem egyesítése.

БАРТОК БЕЛА: МИКРОКОСМОС

Анализ I-го тома

Франк Оскар

Микрокосмос Бартока — одна из крупнейших фортепьянных пьес начала двадцатого века. Подробным анализом их освещается стиль Бартока, и помимо этого знакомит нас с музыкальным миром первой половины века, и тайнами музыкального творения. Первая глава серии состоящей из нескольких научных трудов занимается ритмическим, тональным и мелодическим анализом пьес I-го тома Микрокосмоса. Указывает на то, что большая часть этих пьес питается из элементов народной ритмики, но есть немало западноевропейских танцевальных ритмов и ритмических формул раннего ренессанса и барокко. Автор указывает на мелодичное богатство пьес на проявление разных типов тоники и модальности, на шкалы моделирования Бартока и центральные осевые функции. С помощью подробного анализа краткое изложение вскрывает главные ритмические и мелодические особенности.

BÉLA BARTÓK: „MIKROKOSMOS“

ANALYSE DES I. BANDES

von *Oskar Frank*

Bartók's „Mikrokosmos“ gehört zu den bedeutendsten Klavierstück-Serien der ersten Hälfte des 20. Jahrhunderts. Die eingehende Analyse des Werkes beleuchtet den Stil Bartók's, gestattet aber auch einen Einblick in die gesamte Musikwelt der ersten Hälfte des Jahrhunderts und in die Werkstattgeheimnisse der Tonkunst dieser Zeit. Das erste Kapitel der ausmehreren Studien bestehenden Reihe befasst sich mit der rhythmischen, tonartlichen und melodischen Zerlegung des I. Bandes des Mikrokosmos. Es zeigt, dass der überwiegende Teil der Stücke sich von den Elementen der Volksrhythmik nährt, doch finden sich in ansehnlicher Zahl auch westeuropäische Tanzrhythmen bzw. die für die alte Renaissance- und Barock-Musik charakteristischen Rhythmusformeln. Es weist auf den melodischen Reichtum der Stücke hin, beleuchtet das Erscheinen der verschiedenen Arten der Tonalität und Modalität der Bartók'schen Modellskalen und Achsenfunktionen. Nach der ausführlichen Analyse verdichtet eine kurze Zusammenfassung die wichtigsten rhythmischen und melodischen Charakteristika des I. Bandes zu einem Ganzen.

V. FELSŐOKTATÁS-PEDAGÓGIAI (MÓDSZERTANI) TANULMÁNYOK

A GYAKORLATI KÉPZÉS FEJLŐDÉSE A TANÁRKÉPZŐ FŐISKOLÁN. II. (1947—1973)*

Írta: BERECKZI SÁNDOR

A gyakorlati kiképzés az 1947-ben megszervezett Pedagógiai Főiskolán is fontos szerepet töltött be az általános iskolai tanárok képzési folyamatában. Éppen a gyakorlati kiképzés állandó tökéletesítési szándékát bizonyítja az, hogy 1947 óta a gyakorlati kiképzés szabályozó útmutatót többször átdolgozták, s újabb elemekkel, követelményekkel gazdagították. 1947-től 1952-ig az egyes főiskolák helyileg elkészített útmutatók alapján szervezték meg a gyakorlati kiképzés menetét, 1953-tól pedig már a Művelődésügyi Minisztérium által kidolgozott útmutatóknak megfelelően egységes keretek között folyik a gyakorlati kiképzés.

A gyakorlati kiképzés rendjének módosításai a képzési folyamat egészében végrehajtott változásokkal függnek össze. Az egyes tantervi reformok — melyek megváltoztatták a képzés idejét, a szakpárosítást — magukkal hozták a gyakorlati kiképzés menetének, tartalmának átalakítását is. Ugyanakkor azonban a tanárképzés színvonalának emelése megkívánta a gyakorlati kiképzés feladatrendszerének gazdagítását is.

Az általános iskolai tanárképzés 1947 óta a következő képzési keretek között folyt: 1947-től 1951-ig 3 éves kétszakos, 1951-től 1954-ig 2 éves kétszakos, 1954-től 1959-ig 3 éves kétszakos, 1959-től 1964-ig 4 éves háromszakos, 1964-től 1973-ig 4 éves kétszakos képzés. A képzési formáknak megfelelően alakították át a gyakorlati kiképzés rendjét is.

Ha összehasonlítjuk a gyakorlati kiképzés 1873-tól 1945-ig elkészített szervezeti szabályzatait az 1947 után kidolgozott útmutatókkal, akkor azt állapíthatjuk meg, hogy az általános iskolai tanárképzés folyamatában a gyakorlati kiképzés feladatrendszere egyre szélesebbkörűvé vált, amely egyben természetesen el is mélyítette a gyakorlati kiképzést. Lényegében azt állapíthatjuk meg, hogy az 1947 után kidolgozott útmutatók fokozatosan valósították meg azokat a javaslatokat, melyeket Imre Sándor 1910-ben fogalmazott meg. Természetesen nem arról van szó, hogy 1947 után Imre Sándor tervezte szolgálta alapul a gyakorlati kiképzés szélesítéséhez, hanem arról, hogy a tanárképzéssel szemben támasztott követelmények szükség-szerűen igényelték a gyakorlati kiképzés átalakítását. Ezek a módosítások azonban igazolták Imre Sándor felismerésének helyességét.

A gyakorlati kiképzésnek ezt a fejlődési menetét úgy összegezhethetjük, hogy az útmutatók a tanítási órákra való előkészítés, az órák vezetése és elemzése, értékelése mellett egyre nagyobb szerepet adnak az órán és iskolán kívüli feladatok elvégzésére, az oktatómunka mellett a nevelőmunka különböző területeire — osztályfőnöki órák, úttörőfoglalkozások, napközi otthonban végzett tevékenység — a gyakorlóiskola mellett más iskolákban végzett oktató-nevelő munkára.

* A dolgozat első része a Szegedi Tanárképző Főiskola Tudományos Közleményeinek 1972-es kötetében jelent meg.

Ugyanakkor ez a fejlődés abban az irányban is haladt, hogy a tanárjelöltek minél teljesebb oktatási-nevelési folyamat megfigyelői, illetve cselekvő részesei legyenek, s így az általános iskola életét, oktatási, nevelési feladatait minél sokoldalúbban ismerjék meg.

A gyakorlati kiképzésnek ezt a fejlődését hathatósan segítették azok a tantervi követelmények, amelyek lényegében előkészítették, megalapozták a jelöltek későbbi tanítási-nevelési gyakorlatát. Gondolok itt a lélektani, pedagógiai (didaktika, neveléstudomány) tárgyú hospitálásokra, megfigyelésekre, elemzésekre. Természetesen fontos szerepet kap a módszertan, illetve tantárgypedagógia oktatása s ennek keretében végzett feladatok megoldása. Igaz, a módszertan oktatásában bizonyos mértékű problémát jelentett a módszertant oktató metodikusok helyének, szerepének változó értékelése s munkájuk szervezeti feltételeinek változása.

Ezen általános áttekintés után vizsgáljuk meg a gyakorlati kiképzés részletkérdéseit az 1947-től kiadott tantervek, gyakorlati kiképzési útmutatók alapján.

Az 1947-ben megszervezett főiskola képzési idejét 3 évben jelölték meg. Az 1947-ben elkészített tanterv azonban csak az I. és II. évfolyam tanulmányi anyagát tartalmazta s a III. évnél csupán tantárgyait s az ezekre fordítandó óraszámot adta meg. A Pedagógiai Főiskolák megszervezésekor a képzési célt úgy jelölték meg, hogy a főiskolák hallgatói az általános iskolák alsó és felső tagozatára egyaránt képesítést nyernek. Ez a képzési cél olyan tantárgyak beiktatását is szükségessé tette a főiskola tantervébe, amelyek az általános iskolai alsó tagozatos oktatást szolgálták. Az 1947-es főiskolai tanterv a tanítási gyakorlatokra a III. év mindkét félévében 18—18 órát tervezett. A tanterv készítői azonban — figyelembe véve az alsó tagozatos oktatásra való felkészítést — előírták, hogy a tanítási gyakorlat 18 órájába beleszámít a mindenkire kötelező ének, rajz, testnevelés, kézimunka 8 órája is, s így a tényleges tanítási gyakorlatra 10—10 óra jutott volna. Az 1947-es tanterv III. évfolyamának tervezett óraszámja azonban nem ment át a gyakorlatba. 1949-ben a Minisztérium módosította a főiskola képzési célját és a főiskolák feladatává csak az általános iskolák felső tagozatára való képesítést jelölte meg. Tekintettel arra, hogy az 1947-ben főiskolai tanulmányaikat megkezdő hallgatók az 1949/50-es tanévben lettek III. évesek, szükségessé vált az 1947-ben kiadott tantervben csak körvonalakban megjelölt III. évfolyam tantervi anyagának részletes kidolgozása. A főiskolai képzés megváltozott célját azonban nem terjesztették ki a II. és III. évfolyamra s így ezeknek az évfolyamoknak hallgatói még az általános iskola alsó és felső tagozatának módszertanában, tanítási gyakorlatában is kaptak kiképzést. Az 1949-ben kidolgozott utasítás előírta, hogy a II. évfolyam hallgatói 15 fős csoportokban kéthetenként egy délelőtti hospitálást végezzenek. Ez idő alatt a főiskolai órák alól felmentést kaptak. Az utasítás 2 órai hospitálást, 1 órás megbeszélést és 2 óras lélektani gyakorlatot írt elő. A hospitálásoknak mindig más-más napra kellett esni, hogy így különböző órákat tudjanak megfigyelni a hallgatók.

Az utasítás a III. éven változatos hospitálási és tanítási gyakorlati lehetőségeket biztosított. Az iskolai életre való felkészítést a III. évben a következő tárgyak szolgálták:

	I. félév	II. félév
iskolaszerveztan	2	—
a nevelő társadalmi munkája	2	2
iskolaszervezés, ügyvitel	—	1
az osztálytanítás módszertana	3	3
szakdidaktika	2	2

Az osztálytanítás módszertana foglalta magában az általános iskolák alsó tagozatos tárgyait módszertanát.

A szegedi főiskola a tantervben megjelölt 3 órát 4 órára kívánta felemelni azzal az indokolással, hogy „az általános iskolai tanítás számára az alsó tagozat oktatása jelenti a legsokoldalúbb és célkitűzéseiben is legalapvetőbb feladatot. Az osztálytanítás helyes elvégzése kíván elsősorban ügyes didaktikust, ahol még nem azon van a hangsúly, hogy mit tanítsunk, hanem inkább azon, hogy hogyan! Itt ahány tárgy, annyi módszeres eljárás, annyi szempont van. Viszont aki tökéletesen jártas lesz a kicsinyeknek lélektani megalapozottságú nevelőoktatásában, az a szakosított tárgyak módszeres eljárását is könnyen elsajátíthatja.” [1]

A tantervben azonban meghagyták az eredeti 3 órát.

A III. éven a hospitálás és a tanítási gyakorlat e fenti tárgyakon kívül kapott még 15 órát. A rendelkezésemre álló dokumentumokból nem derül ki az, hogy e 15 órából mennyi időt fordítottak hospitálásra és tanítási gyakorlatra, valamint az sem, hogy egy-egy jelölt hány órát tanított. A hallgatók kis létszáma miatt ez fél-évenként 8—10 óra lehetett.

A főiskolai tanulmányait 1948-ban megkezdő évfolyam csak a III. év első félévét fejezte be a tanterv szerint, mivel a jelentkező pedagógushíány miatt a második félévben már kihelyezést nyertek általános iskolákhoz. Így az első félév 8—10 órai tanítása után a második félévet teljesen a gyakorlati tanítás töltötte ki. E gyakorlati tanítás után tettek a hallgatók államvizsgát.

A gyakorlati kiképzés kerete, szervezete, a tanítási órákra való felkészítés, az órák vezetése és a megtartott órák bírálata még a régi, az 1928-as szervezeti szabályzat előírásainak megfelelően történt. Az 1949-ben kiadott utasítás a kiképzés feladatait a tanításra való előkészítésre és a tanítási órák bírálatára korlátozta, nem jelölt meg tehát órán- és iskolán kívüli oktatási, nevelési feladatokat. Részletes útmutató sem készült még ekkor, amely az előkészítés, óravezetés, bírálat követelményeinek részletezését tartalmazta volna.

A szegedi főiskolán 1951-ben dolgozzák ki a gyakorlati kiképzés felszabadulás utáni első részletes útmutatóját. A többi főiskolán is ekkor került sor annak elkészítésére, dolgozatomban azonban csak a szegedi főiskola által megfogalmazott útmutatót elemzem. 1951-ben azért vált szükségessé a gyakorlati kiképzés részletes szabályozása, mivel 1951-től áttértek a 2 éves kétszakos képzési formára. A hallgatók a III. évet gyakorló év címén teljes egészében általános iskolában töltötték. A korábbi — főiskolán töltött — 3 éves képzési időnek 2 évre való változtatása miatt a gyakorlati kiképzés menetét is újra kellett szabályozni. Ennek megfelelően a gyakorlati kiképzés korábban III. éven szereplő feladatát a II. évre kellett áthelyezni. Ez a gyakorlati kiképzés módosításának azonban csak szervezeti oldalát jelentette. E szervezeti változás mellett sokkal jelentősebb a kiképzést szabályozó új utasításban az, hogy a gyakorlati kiképzés érdekében felhasználja a szocialista didaktika, nevelésméлет eddig elért eredményeit. Ezzel lényegében új eszmei alapokra helyezi a gyakorlati kiképzést, amely 1951-ig az 1928-ban kidolgozott pedagógiai, módszertani elveken nyugodott. Ez egyben azonban azt is jelenti, hogy az 1951-es utasítás nem tartalmazza a gyakorlati kiképzés egyes elemeinek (előkészítés, óravezetés, bírálat) követelményeit, szempontjait, csupán azokat a főbb elveket, amelyeken e részfeladatok nyugszanak.

Az 1951-es utasítás főbb elvi megállapításai a következők. Mindenekelőtt leszögezi, hogy a hallgatók elméleti pedagógiai kiképzésüket a főiskolai órák keretében kapják meg, míg gyakorlati kiképzésük a gyakorlóiskolában történik. A gyakorlati kiképzés a II. évfolyam első félévében a módszertani (akkori elnevezéssel szakdidaktikai) előadások hallgatásából és hospitálásokból áll. A hospitálásokkal kap-

csolatban az utasítás megállapítja: „Kíváncsi, hogy a jelöltek saját szaktárgyaikon belül minél több gyakorlóiskolai tanár módszerét figyelhessék meg az egyoldalúság veszélyének kiküszöbölése végett, és hogy látogatásaik során más tárgyak és az alsó tagozat munkamódszerébe is betekintést nyerjenek.” [2]

A módszertani órák számát szaktárgyanként 2 órában állapította meg az utasítás, s előírta, hogy a módszertant oktató gyakorlóiskolai tanárok az általános didaktikai előadások anyagával összhangban tanítsák tárgyukat. Ennek érdekében a módszertant tanító tanároknak szoros kapcsolatot kellett tartani a neveléstudományi tanzékkal.

Az utasítás e megállapításaiból világosan észrevehető az a törekvés, hogy egyrészt szoros kapcsolatot teremtsen a pedagógia és módszertan anyaga között, másrészt e kapcsolat révén a szocialista pedagógia elvei érvényesüljenek a módszertan oktatása során is.

A hospitálások óraszámát szaktárgyanként 4 órában állapították meg. E négy órából a szakvezető tanár az első órát előkészítésre használta fel. Ekkor ismertette meg a hallgatókkal a meglátogatandó óra tervét is. A negyedik óra a meglátogatott óra elemzésére szolgált. Mind az előkészítő, mind az elemző órán jelen volt a meglátogatott órát tartó tanár is. E hospitálásokkal azt a célt kívánták elérni, hogy a jelöltek megfigyelhessék a pedagógiai és a módszertani elvek gyakorlati érvényesülését a tanítási órákon.

A II. évfolyam második félévében került sor a gyakorlati tanításra. Az utasítás a gyakorlati tanítás célját abban jelölte meg, hogy a jelöltek a tanult elméleti ismereteket a gyakorlatban alkalmazzák s egyúttal tanítási gyakorlatra tegyenek szert. A gyakorlati tanítás menetét úgy szervezték meg, hogy a jelölt minden szaktárgyból 2 hétig összefüggően vegyen részt a gyakorló iskola munkájában. A két hét időtartamából az első héten a jelölt látogatta az adott osztály megfelelő szaktárgyi óráit, tapasztalatokat gyűjtött, majd a második héten önállóan tanított. Az utasítás nem jelölte meg a jelölt által tartott órák számát. A tanítást követő bírálaton az adott csoport minden tagja részt vett.

Az utasítás leszögezi, hogy a gyakorlati kiképzés ellenőrzését a gyakorlóiskola igazgatója, szaktárgyi ellenőrzését a főiskola tanárai, pedagógiai ellenőrzését pedig a neveléstudományi tanszék látja el. A pedagógiai ellenőrzés szempontjait és feladatait az utasítás részletesen is taglalja. Az általános pedagógiai felügyelet fő elvének az elmélet és gyakorlat összekapcsolásának segítését, ellenőrzését fogalmazzák meg. Ennek szellemében el kellett érni, hogy az általános didaktika tételei valamennyi módszertan oktatásában egyformán érvényesüljenek, illetve, hogy a módszertani elveket minden szakvezető tanár egyöntetűen alkalmazza. A neveléstudományi tanszék feladata volt annak ellenőrzése is, hogy a szakvezető tanárok milyen mértékben tartanak lépést a pedagógia és módszertan fejlődésével. A neveléstudományi tanszék feladatához tartozott a jelölttanítások látogatása is, s a szerzett tapasztalatokról a szakvezető tanárok számára összegező értékelést, elemzést adni, s egyben a szocialista pedagógia elveire épülő tájékoztatást nyújtani a gyakorlati tanítások továbbfejlesztése érdekében.

Mint látjuk, az 1951-es utasítás több területen új szempontból közelíti meg a gyakorlati kiképzés egyes feladatait. Az 1951-es utasítás elvi megállapításai alapján dolgozták ki 1952-ben a gyakorlati kiképzés részletes útmutatójának tervezetét és a gyakorlati képzésről írandó tankönyv vázlatát. Ez utóbbi azonban csak terv maradt.

Az 1952-ben megjelent útmutató részletesen foglalkozik a gyakorlati kiképzés egyes feladataival. Így meghatározták a gyakorlóiskolai tanár bemutató órájával

szembeni követelményeket. Részletezi az útmutató a hallgatók felkészítését a bemutató tanításokra. Ez a következő menetben történt: a szakvezető tanár ismertette az óratervet s elmondotta azt, hogy az óra milyen helyet foglal el a tanítási órák folyamatában, rendszerében; hogyan határozta meg a tanítási óra anyagát; hogyan vette figyelembe az osztály tanulóinak értelmi és tanulmányi színvonalát, sajátos körülményeit; milyen oktatási és nevelési célt tűzött ki maga elé s hogyan kívánja megoldani ezeket a tanítási óra folyamán; milyen elvi megfontolások alapján választotta meg az óra típusát és felépítését? Az előkészítés során adta meg a szakvezető tanár az óra megfigyelésének szempontjait is.

Az útmutató tartalmazza a bemutató tanítással szemben támasztott követelményeket. Az útmutató előírta, hogy a bemutató tanításnak természetes körülmények között kell lefolynia, s ezért helytelen, ha a tanár kirakatmunkát végez, az osztályt bármilyen szempontból előkészíti a bemutató tanításra, vagy pedig „a szovjet haladó didaktikától és metodikától eltérő egyénieskedést folytatna.” [3]

A bemutató tanításon jelenlevő hallgatóktól megkövetelték, hogy ne zavarják a tanítás menetét s tartózkodjanak minden tetszés, vagy nemtetszés nyilvánítástól. Tilos volt a beszélgetés és a sűgás. A bemutató óra menetét a hallgatóknak gondosan jegyezniök kellett.

Az útmutató előírta, hogy az előkészítés közvetlenül előzze meg, a bírálat pedig azonnal kövesse a bemutató tanítást, hogy a hallgatók még friss bonyomásaik alapján tudjanak részt venni a megbeszélésen. Ennek menetét így szabályozza az útmutató: először a gyakorlóiskolai tanár elemezte azt, hogy milyen mértékben tudta megvalósítani tervét, elképzelését, miért kellett attól eltérnie? Ezután a hallgatók tehettek fel kérdéseket, ezek azonban nem lehettek bíráló jellegűek, csupán felvilágosítást kérőek.

A gyakorlati kiképzés 1952-es útmutatójában megfogalmazták annak lehetőségét is, hogy a gyakorlóiskolán kívül más iskolákat is bekapcsolnak a tanárjelöltek kiképzésébe. Az útmutató kiterjesztette a hospitálások körét a tanítási órán kívül az óráközi szünetekre, a szakköri foglalkozásokra, az úttörő összejövetelekre.

Segítette a gyakorlati kiképzést az, hogy 1952-től a gyakorlóiskola szakvezető tanárai mellett metodikusok is részt vettek egyes feladatok megoldásában.

1952-ben az egyes főiskolák külön-külön dolgozták ki az intézetükben bevezetésre kerülő útmutatót s ezt megküldték a minisztériumnak. A minisztérium azonban ekkor még nem adott ki egységes útmutatót.

A gyakorlati kiképzés fent ismertetett 1952-ben kiadott útmutatója 1953-ig nem változott meg. Az időközben megjelent tantervek csak a gyakorlati kiképzésre fordítandó óraszámokban hoztak változást. Így pl. az 1952-ben kiadott tanterv a hospitálási órák számát a III. évfolyam mindkét félévében 3—3 órában, a tanítási gyakorlatokat szintén 3—3 órában jelölte meg. A módszertani órák száma szaktárgyanként változott, általában félévenként 2—4 óra között mozgott. Az 1953-ban kiadott módosított tanterv a III. éven ismét 4 órára csökkenti a hospitálási és tanítási órák együttes számát.

Az 1953/54-es tanévtől a legtöbb tanszéken metodikusok látták el a gyakorlati kiképzés irányítását a neveléstudományi tanszéken dolgozó vezetőmetodikus közreműködésével. A metodikusok tevékenysége hozzájárult a gyakorlati kiképzés alaposabb, elvibb megalapozottságú tervezéséhez, irányításához, ellenőrzéséhez, értékeléséhez. A metodikusok rendszeresen készítettek összegező jelentéseket a gyakorlati kiképzésről. A vezető metodikus félévenként foglalta össze a gyakorlati kiképzés tapasztalatait s tett javaslatot a továbbfejlesztésre, illetve készítette el a következő félév feladatait. E jelentések alapján is megállapíthatjuk, hogy a gyakorlati kiképzés

ebben az időszakban minden mozzanatában rendkívül gondosan kidolgozott volt. Ennek elvi alapját szolgáltatta az 1953-ban megjelent egységes útmutató, s az ezt figyelembe vevő, helyi sajátosságokat szem előtt tartó utasítás.

E dolgozat keretében nincs lehetőség arra, hogy a gyakorlati kiképzéssel kapcsolatos munkaterveket, értékelő jelentéseket, javaslatot teljes terjedelmükben ismerthessem. Néhány észrevételt, javaslatot azonban szeretnék megemlíteni. Így pl. az 1953/54-es tanév I. félévi munkáját elemző jelentés javasolja, hogy a II. félévben el kell érni azt, hogy a jelöltek minden órátípusból lássanak legalább egyet, mivel az I. félévben a legtöbb tárgynál csak vegyes típusú órán hospitáltak. Követelményként írja elő a jelentés, hogy a metodikus minden hallgató tanításából legalább két órát látogasson meg.

A jelentés szerint egységesíteni kell az óratervezetek, óravázlatok külső formáját. Érdekes az a javaslat, hogy a főiskolai előadásokon nem tárgyalt, de a jelölt által tanítandó anyagot a metodikusok beszéljék meg a hallgatókkal. A vezető metodikus jelentése részletesen felsorolja a jelöltek gyakorlati tanításai során előforduló hibákat: hajlamosak a hosszú magyarázatra, előadásra; sok hallgató nem tud bánni a hangjával, vagy halkán beszélnek, vagy túlságosan hangosak; kevés időt hagynak a tanulóknak a gondolkodásra, sok lazaság mutatkozik az óra elején és végén stb.

Az értékelő jelentésből az is kiderül, hogy a két gyakorló iskolán kívül a hallgatók hospitáltak a város és a városon kívüli általános és középiskolában, s megfigyelték az összevont iskolák oktató-nevelő munkáját is. A hallgatók részt vettek osztályozó és szülői értekezleteken, iskolai ünnepségeken. Beszámol a jelentés arról is, hogy a szakvezető tanárok közül egyesek hajlamosak túl sok segítséget adni s ez a jelölt önállóságának rovására megy. A jelöltek beszámolóira hivatkozva állapítja meg a jelentés azt, hogy egy-két szakvezető túlzottan ragaszkodott saját elgondolásához s nem helyeselte a hallgató egyéni kezdeményezéseit. A vezető metodikus ezzel kapcsolatban állapítja meg: „Az ilyesmi aztán könnyen odavezethet, hogy a hallgatók nem maguknak és a tanulóknak tanítanak, hanem a nevelők izlésének igyekeznek eleget tenni. A hallgatók kezdeményezésének — helyes nevelői irányítással — teret kell adni.” [4]

Az 1953/54-es tanévet értékelő év végi jelentésében a vezető metodikus felveti annak lehetőségét, hogy helyes lenne a gyakorlati tanítások olyan elosztása, hogy az I. félévben minden hallgató tanítana egyszer-kétszer s a többi tanításra a II. félévben kerülhetne sor. Így biztosítani lehetne a gyakorlati kiképzés követelményeinek fokozatos fejlődését. A gyakorlati tanítás érdemjegyét a vezető metodikus megállapítása szerint az előkészítés mértéke, a tervezet és a tanítás alapján kellene megállapítani. Javasolja azt is, hogy a hallgatók mindkét szaktárgyukból külön kapjanak tanítási gyakorlatra jegyet, ezzel ne vonják össze a két szaktárgy tanítási jegyét. Érdekes az az elképzelés, hogy a hallgatók gyakorlati tanításra való felkészítése érdekében egy didaktikai termet rendezzenek be, ahol minden megtalálható a tanár számára, ami a tanításhoz szükséges: tankönyvek, nyomtatványok, óratervezetek, vázlatok, tanmenetek, lexikonok, könyvek stb. Külön gyakorlati kiképzést igényel a részben osztott iskolák oktató munkájára való felkészítés céljából. Felveti annak szükségességét is, hogy a hallgatók a IV. félévben 8 órában alaposabban ismerjék meg az iskolai adminisztrációt, elsősorban az osztályfőnök adminisztrációs teendőit. Megemlíti a jelentés a módszertan oktatásának hiányosságait, a módszertani munkaközösségek tevékenységét, a metodikusok továbbképzését, tudományos módszertani munkáját.

Külön jelentés foglalkozik a II. éves hallgatók úttörőképzésével. A heti 1 órás elmélet mellett a hallgatók egész évben végeztek hospitálást a gyakorló iskolában,

részt véve az őrsi és rajgyűlésen, szakköri foglalkozáson. Meglátogatták az úttörő-házat, valamint több városi és falusi iskola úttörőfoglalkozásait. Az önként jelentkező hallgatók az iskolák úttörőrajaiban és az úttörőház szakköreiben dolgoztak. A neveléstudományi tanszéken dolgozó úttörővezető többek között sürgeti a mozgalmi munkára való alaposabb, tervszerűbb felkészítést, az úttörőmunkával kapcsolatos kiadványok beszerzését. Érdekes az a javaslata, hogy a hallgatók úttörőgyakorlatra kapott minősítését válasszák el a tanítási gyakorlatokétól s külön osztályozzák az úttörőelmélet és úttörőgyakorlat terén felmutatott eredményt. Azért taglaltam ilyen részletesen a fenti jelentést, hogy lássuk: milyen volt a gyakorlati kiképzés rendje az 1953-as években.

Az 1954/55-ös tanévtől a gyakorlóévet megszüntetik, így a képzési idő ismét 3 év lett, ugyanakkor a kétszakos képzés megmaradt. A képzés menetének megváltoztatásával új tanterv kiadása vált szükségessé. Az új tanterv 1955-ben jelent meg. A gyakorlati kiképzésre vonatkozó új szervezeti szabályzatot nem dolgozták ki. A gyakorlati kiképzéssel kapcsolatban az új tanterv csak óratervi változtatást hozott. A gyakorlati kiképzés a III. évre tevődött át, mindkét félévben 6—6 órában. A 6 óras tanításhoz járult még mindkét félévben 4—4 óras hospitálás. Az egyes módszertanok a 4. félévben 3, az 5. félévben 2 órát kaptak. A gyakorlati kiképzés új tárgyaként került a tantervbe a praktikum a 6. félévben heti 1 órában. A praktikum óráin a hallgatók az iskolai adminisztrációval ismerkedtek meg. Az úttörővezetés ugyancsak a 6. félévben nyert elhelyezést heti 1 órában.

Az 1955-ös tanterv tehát a tanítási gyakorlatok, a hospitálások, a praktikum, az úttörővezetés beiktatásával a III. évet elsősorban a gyakorlati kiképzés szolgáltatába állította. Ezt mutatja az is, hogy a III. év 1. félévében a gyakorlati kiképzés tárgyaira 12 óra, a 2. félévben pedig 15 óra jutott. Ugyanakkor a szaktárgyak órászáma az 1. félévben 10—12, a 2. félévben 8—10 óra volt.

A gyakorlati kiképzés rendjében 1955-től 1962-ig lényeges változást nem eszközölnek. A kiképzés menetének ez a stabilitása lehetővé teszi a gyakorlati kiképzés egyes elemeinek fokozatos finomítását, tökéletesítését. Éppen ezért a gyakorlati kiképzést értékelő év végi jelentésekben, összefoglalásokban annak intenzív fejlődéséről olvashatunk. Az 1958/59. tanévet értékelő jelentés például arról számol be, hogy a hospitálásra fordított heti 4 óra során a hallgatóknak módjuk volt a tanítási anyag feldolgozását az órák egymás utáni összefüggésében megfigyelni, nem pedig az órák egymástól elszakított menetében. A hospitáló csoportok 6—10 főből álltak, s ez a kis létszám hozzájárult az óraelemzések aktivitásához. Változást hajtottak végre azon a téren is, hogy a korábbi évektől eltérően a csoportok 6—8 hétig egy-egy osztályban hospitáltak, nem pedig minden hospitálási órájukat más-más osztályban. A hospitálások rendjét úgy tervezték meg, hogy a csoportok az V. osztályban kezdték hospitálni s fokozatosan jutottak el a VIII. osztályig.

Amikor a hospitáló csoport új osztályba került, a szaktanár ismertette a hallgatókkal az adott osztály tantervi anyagát, tanmenetét, tankönyvét s jellemezte az osztály tanulóit, s munkájukat. A tavaszi hónapokban a hallgatók tanyai iskolában is végeztek megfigyeléseket.

A gyakorlóiskolai bemutató tanításokat a hallgatók gondosan elemezték. Az elemző óra végén a szaktanár megadta a következő bemutató óra anyagát, a szükséges módszertani útmutatásokat, az óra megfigyelésének szempontjait. Így a hallgatók felkészülhettek a bemutató tanítások alapos elemzésére. Minden második héten a hallgatók jelölt-tanításon vettek részt. Egy-egy hallgató átlagosan 14 órában tanított.

A hallgatók a tanév folyamán 2 osztály- és egy iskola-szülői értekezletet hallgattak végig.

Az úttörő hospitálásra a III. év második félévében került sor csoportonként 20—20 órában. A hallgatók délutáni elfoglaltsága azonban nem tette lehetővé azt, hogy az útmutató előírásának megfelelően 4 órás úttörőfoglalkozáson vegyenek részt.

A gyakorlati kiképzés során gondoskodtak az osztályfőnöki órák látogatásáról is. Egy hallgató egyénileg hospitált s 2—3 osztályfőnöki órán vett részt. A hospitálás előtt a hallgatókkal megismertették az osztályfőnöki óra szervezési, tartalmi és módszertani kérdéseit. A gyakorlati kiképzést elemző év végi jelentés az egyéni hospitálás helyett az osztályfőnöki órákkal kapcsolatban is csoportos hospitálást javasol.

Érdekesek ennek a jelentésnek egyéb javaslatai is a gyakorlati kiképzés magasabb színvonalra emelése érdekében. Így pl. javasolja azt, hogy a főiskolai órarend összeállításánál a gyakorlati kiképzés érdekeit kell az első helyre tenni; szükséges lenne a főiskolai és a gyakorlóiskolai kirándulások, szünnapok összehangolása; szorosabbá kell tenni a módszertant oktató tanárok és a gyakorlóiskola tanárai közötti kapcsolatot, mert különben nagy lesz az űr az elmélet és gyakorlat között. Ennek elkerülése érdekében a tanév első félévében közös értekezleten kellene megvitatni a tanítási anyag nyújtotta nevelési lehetőségeket. A jelentés szerint szorosabbá kellene tenni a szaktanszékek és a gyakorlóiskola kapcsolatát is. Mint láthatjuk, e javaslatok egyben jelzik a gyakorlati kiképzés még megoldatlan problémáit is.

Az 1959/60-as tanévtől ismét módosítják a képzés szervezeti formáját, amennyiben bevezetik a 4 éves háromszakos képzést. A gyakorlati kiképzésre vonatkozó útmutatót azonban ekkor még nem dolgozzák át. Az 1959-ben kiadott új főiskolai tanterv azonban lényegesen módosítja az óratervet s ennek megfelelően a gyakorlati kiképzéssel kapcsolatban is lényeges változások történnek. E változások a következők voltak. Az új tanterv a VI—VIII. félévben minden hallgatónak mindhárom szaktárgyából 10—10 gyakorlati tanítást írt elő. A VI. félévben a három szaktárgy hospitálásából és a gyakorlati tanításból a hallgató közös jegyet kapott.

A VII. és VIII. félévben szaktárgyanként külön-külön kellett a gyakorlati jegyet megállapítani. Ha a gyakorlati tanításra a jelölt elégtelen jegyet kapott, akkor államvizsgára nem volt bocsájtható. Az új tanterv részletezte a hospitálások különböző fajtáit is. Ennek megfelelően a hallgatóknak a következő hospitálásokat kell elvégezniük:

- az I. félévben lélektanból 2 alkalommal, összesen 4 órát,
- a II. félévben logikából 1 alkalommal, összesen 2 órát,
- a II. félévben neveléslelektanból 2 alkalommal, összesen 4 órát,
- a III. félévben didaktikából 4 alkalommal, összesen 8 órát,
- a IV. félévben neveléstanból 2 alkalommal, összesen 4 órát.

E hospitálásokon kívül a tanterv az I. évben 1—1 napos egyéni hospitálást írt elő lélektani megfigyelésre; a II. évben 1—1 egész napos egyéni hospitálást pedagógiai megfigyelésekre; a III. évben 1—1 egész napos egyéni hospitálást napközi otthonban; a IV. évben pedig 1—1 egész napos egyéni hospitálást részben osztott felső tagozati tanulócsoporthoz, továbbá csoportonként 1 napos pedagógiai kirándulást „C” területen levő iskola meglátogatására. E hospitálásokon kívül az úttörőmunka elmélete című előadások kiegészítéseként minden hallgatónak 20—20 órában különböző úttörőfoglalkozáson kellett részt venni.

Az új tanterv követelményei a gyakorlati kiképzés területén világosan mutatják a tanterv készítőinek koncepcióját: szélesíteni a gyakorlati kiképzés lehetőségeit

elsősorban a részben osztott iskolák irányában, illetve az órán kívüli nevelő-oktató munka feladataiban. Ez a törekvés összhangban volt a 4 éves háromszakos képzésre való áttérés igényeivel. A gyakorlati kiképzés feladatrendszerének szélesítésével egyidőben természetesen emelték a gyakorlati kiképzésre fordítandó óraszámot is. Érdekes ellentmondásként azonban éppen a 4 éves háromszakos képzési rendszer magas szaktárgyi követelményei akadályozták meg a gyakorlati kiképzés elé kitűzött feladatok maradéktalan megvalósítását, veszélyeztetve ezzel az egyébként helyes koncepció kivitelezését. Ezért nem sikerült ekkor a hallgatókat a gyakorlati kiképzés sokágú feladataira magas színvonalon felkészíteni.

Pedig a minisztérium által 1961-ben kiadott „A pedagógiai főiskolán folyó tanárképzés célja és fő feladatai” című irányelvekben pontosan körvonalazzák a gyakorlati kiképzéssel szembeni követelményeket is, s ezeket a tantervi keretek teljes értékű kihasználásával lehetett volna megvalósítani. Az irányelvekben a többi között a következőket olvashatjuk: „Meg kell szervezni a gyakorlati képzésnek a metodikusi rendszeren alapuló felépítését, hogy a főiskolát végzettek elméleti ismereteiket szilárdan tudják alkalmazni, az oktató-nevelő munka gyakorlatában. A gyakorlati kiképzés során ismertettük meg a hallgatókkal az osztott és részben osztott iskolatípusok belső életét és az osztályfőnöki munkát, a család és az iskola együttműködésével kapcsolatos teendőket, a felnőttoktatás sajátos problémáit és módszereit. A kibontakozó sokrétű társadalmi életre az eddigieknél helytállóbb tanárokat kell képeznünk, akik az oktatási-nevelési feladatok megoldásán túl egyéb iskolán kívüli kulturális és nevelési feladatok teljesítésére is képesek. (Az Úttörő- és KISZ-szervezetek munkájában való részvétel, népművelési és ismeretterjesztési tevékenység végzése, könyvtárak vezetése, ünnepélyek rendezése, napközi, gyermek-védő és tanulóotthonok vezetése, a szocialista falu társadalmának gyakorlati szakmai tanácsok nyújtása, pedagógiai propaganda végzése a szülők körében.)” [5]

Ismerve a gyakorlati kiképzéssel szemben eddig támasztott követelményeket, megállapíthatjuk, hogy az 1961-ben kiadott irányelvek szélesítették ki annak körét a legjobban. Érdekes ellentmondás, hogy a gyakorlati kiképzésnek ezt a sokirányú feladatrendszerét akkor jelölik meg, amikor a tantervi követelmények szakmai szempontból is a legnehezebb feladat elé állították a hallgatókat.

A főiskolán tanított tantárgyak célját és feladatát szintén 1961-ben hagyta jóvá a minisztérium. Ez a fontos dokumentum az eddig használt tanítási gyakorlat kifejezés helyett a szélesebb területet felölelő szakmai (pedagógiai) gyakorlat elnevezést vezet be. A szakmai (pedagógiai) gyakorlatot a pedagógiai tárgyak sorában helyezi el s tanítási célját így határozza meg: „Egészítse ki a főiskolán folyó pedagógiai elméleti oktatást. E gyakorlatok során el kell érni, hogy a hallgató mindhárom szaktárgya tanításában olyan gyakorlatot szerezzon, amely az önálló oktató-nevelő munka kezdeti nehézségein átsegíti és egyéni továbbfejlődését szilárd alapokon biztosítja.” [6]

Az 1961-es irányelvekben megfogalmazott követelmények részletes kidolgozását 1962-től figyelhetjük meg. Az 1962 elejétől megjelenő miniszteri rendeletek, utasítások a szakmai gyakorlatok jelentőségének felismerését mutatják. E rendeletekre, utasításokra, az alapos kidolgozottság, a képzés menetébe beiktatott gyakorlatok pedagógiai indokolása, társadalmi szükségességének megvilágítása s az egyes részfeladatok pontos elemzése jellemző. E dolgozat keretében nincs lehetőség arra, hogy e részletesen kimunkált rendeleteket, utasításokat a maguk teljességében ismertessem, s ezért csak lényeges mozzanataikat emelem ki.

Az 1962 januárjában kiadott 27310/1962. VI. számú rendelet a szakmai gyakorlatok alapvető elveinek megfogalmazását adja. A rendelet aláhúzza, hogy a gyakorlatok

új rendszerével tovább kell emelni a képzés színvonalát s egyúttal biztosítani az oktatás és élet kapcsolatának megszilárdítását, az elmélet és gyakorlat termékeny összekapcsolását. A szakmai gyakorlatoknak a képzés olyan folyamatosságát kell biztosítani, amely már az I. évtől kezdve lehetővé teszi a hallgatók bekapcsolódását a gyakorlóiskolák életébe, tevékeny részvételüket annak munkájába s el kell érni, hogy az eddigi passzív megfigyelést a hallgatók maximális aktivitása váltsa fel. A szakmai gyakorlatok során biztosítani kell az oktató-nevelő munka szerves egységét. Szükséges a gyakorlatok kiszélesítése a gyakorlóiskolákon kívül is, hogy így a gyakorlati kiképzés sokoldalúbbá válhasson s ezzel hozzájárulhasson a hallgatók önállóságának fokozottabb fejlesztéséhez. Ezért írja elő a rendelet a külső — főleg falusi — iskolákban elvégzendő munkát is. Külön kiemeli a rendelet a hallgatók úttörőmunkában való aktív részvételét. A rendelet részletesen írja le a szakmai gyakorlatok rendszerét.

A tanítási gyakorlatokat megelőző hospitálások következő típusait írja elő az 1962-es rendelet:

- a) az I. éven 20 óra lélektani megfigyelés, illetve gyakorlat úgy, hogy 10 óra csoportos hospitálást szemináriumi órák keretében, 10 órát pedig egyéni hospitálás formájában kellett elvégezni. Ez utóbbi 10 órát két-két délelőtti bontva kellett hospitálni a gyakorlóiskolában, illetve más iskolában;
- b) a II. éven 20 óra pedagógiai (didaktikai és nevelésméleti jellegű) megfigyelés, illetve gyakorlat. E 20 órát ugyanígy 10—10 órára kellett bontani, mint a lélektani hospitálások esetében;
- c) a III. éven 10 óra megfigyelés az osztályon kívüli munkával kapcsolatban, egyéni hospitálás formájában. A III. évre beiktattak még 15 órás módszertani tárgyú megfigyelést is a módszertani órák keretében. E módszertani megfigyelésekre mindhárom szaktárggyal kapcsolatban 5—5 órát írt elő a rendelet.

A hospitálásokra és tanítási gyakorlatokra a VI. félévben heti 6 órát, a VII. és VIII. félévben heti 9 órát kellett fordítani. A VIII. félév 9 órájából 3 órát részben pedagógiai szeminárium jellegű előadásokra és vitákra, részben pedig a hallgatók nevelő munkába való aktívabb bekapcsolására is fel lehetett használni.

Az 1962-es rendelet a tanítási gyakorlatok 3 formáját állapította meg.

1. A VI., VII. és a VIII. félévben csoportos hospitálásokat, csoport előtti bemutatás és gyakorló tanításokat;
2. a VII. és a VIII. félévben egyéni hospitálásokat és tanítási gyakorlatot a gyakorlóiskolában egy héten keresztül.
Ezen a héten a hallgató mentesült a főiskolai órák látogatása alól, s így folyamatosan részt tudott venni a gyakorlóiskola heti munkájában;
3. a VII. vagy a VIII. félévben 2 hetes iskolai gyakorlat falusi iskolában.

A hallgatók a gyakorlati kiképzés során mindhárom szaktárggyukból párhuzamosan tanítottak, illetve hospitáltak. A hallgató által tanított órák számát szaktárgyanként 10—15 órában jelölték meg, s így egy-egy jelölt minimálisan 30 órát tanított.

A rendelet előírta azt is, hogy a hallgatók félévenként az általános iskola alsó tagozatos osztályaiban is hospitáljanak. Megkívánták a hospitálást a felnőttoktatás megismerése érdekében is.

A VIII. félévben a hallgatóknak mindhárom szaktárggyukból zárótanítást kellett tartani.

Az 1962 januárjában kiadott rendelet részletesen taglalja az előkészítés, a tervezetkészítés, a tanítási óra bírálatának elveit, menetét, követelményeit.

A hallgatóknak a VI., VII. és VIII. félév elején a metodikus irányításával munkatervet kellett készíteni, amely tartalmazta a hospitálások és gyakorlati tanítások helyét, idejét, a tanítási órán kívüli nevelőmunkában való részvételt.

A tanítási gyakorlat mindhárom szaktárgyból hospitálással kezdődött. A bemutató tanításon az egész csoport jelen volt. A csoportos hospitáláson kívül minden hallgatónak egyéni hospitálást is kellett végezni tanításának megkezdése előtt. A hallgatóknak az első tanítási órára tanítási tervezetet kellett készíteni, a többi órájukat bővebb óravázlat alapján is tarthatták. A tanítási tervezetet, óravázlatot a szaktanár nézte át, csoport előtti tanítás esetén pedig a metodikus. Érdekes a rendelet által megfogalmazott igény a hallgatók tanításával szemben: „A gyakorlatok során arra kell törekedni, hogy a hallgatók gyakorlati tevékenysége ne korlátozódjék a szakvezető tanár utánzására, hanem egyre inkább tanuljanak meg önállóan, kezdeményező szellemben alkotó módon dolgozni, képessé kell válniuk arra, hogy a gyakorlatok alapján továbbfejleszthessék elméleti ismereteiket, és megfelelő érdeklődéssel forduljanak a szocialista pedagógia elméleti problémái felé.” [7]

A csoport előtt tartott tanításokat közvetlenül az óra után, az egyéni tanításokat pedig lehetőleg még aznap kellett megbeszélni. A megbeszélésen először a tanítást végző hallgató elemezte, értékelte óráját, majd a hallgatók, szaktanárok hozzászólása következett. A megbeszélés, bírálat eredményét a metodikus foglalta össze, aki egyúttal útmutatást adott a hibák kijavítására is.

A hallgató félévi munkáját a metodikus értékelte a szaktanárok által készített egyéni tanítások minősítése, valamint a falusi iskolai gyakorlatról készített jelentés alapján. Figyelembe kellett venni a csoport előtti és a zárótanítás alkalmával nyújtott teljesítményt. A hallgató mindhárom szaktárgyból külön kapott gyakorlati tanítási jegyet.

A rendelet külön fejezetben ismerteti a hallgatók részvételét az órán és iskolán kívüli nevelő munkában. Ez a rendelet is széles teret kívánt nyújtani a hallgatók ilyen irányú tevékenységének. Megkívánta a hallgatóktól, hogy ismerjék a szakörök életét, a napköziben folyó munkát, vegyenek részt családlátogatáson, szülői értekezleten, osztályozó értekezleten, osztálykiránduláson, korrepetálásban, falusi KISZ és népművelő munkában. Be kellett kapcsolódni a gyermek- és ifjúságvédelmi intézményekben folyó munkába is. A gyakorlati kiképzés során a hallgatóknak tájékozódniuk kellett az általános iskolai politechnikai foglalkozások terén is.

A gyakorlati kiképzés különböző feladatainak elvégzését a hallgatónak munkanaplójával kellett igazolni. A munkanaplót a metodikus nézte át s igazolta a hiányokat. Külön melléklet tartalmazta „Az ifjúsági mozgalom nevelőmunkája” c. elmélet s az úttörőgyakorlat, valamint a „Népművelési ismeretek” című elmélet és a népművelési gyakorlat beillesztését, illetve követelményrendszerét a szakmai pedagógiai gyakorlat rendszerébe.

Az ifjúsági mozgalom nevelő munkájának elméleti ismereteit a hallgatók a IV. félévben heti 1 órában kapták meg, az úttörőgyakorlatot pedig a III., IV. és V. félévben végezték. Az úttörőgyakorlat céljából a hallgatókat 12—15 fős csoportokra osztották s egy-egy úttörőcsapathoz kapcsolták. Az úttörőgyakorlatokra heti 1 órát írtak elő, de alkalmasszerűen a hallgatók kéthetenként 3—4 óra délutáni foglalkozásra is kötelezhetőek voltak. A III. félév első felében a hallgatók hospitáltak a csapat, az órs, a raj, s a kisdobos foglalkozásokon. A félév második felében a hallgatók bekapcsolódtak egy-egy részfeladat megoldásába, pl. próbákra való felkészítés, játékok levezetése, kirándulás előkészítése. A IV. és V. félévben a hallgatók önállóan vezettek raj, illetve szakköri foglalkozásokat. A IV. félév végén — a nyári szünetben — a hallgatók 2 hetes, központi szervezésű úttörő-táborozáson vettek részt.

Eőírta az utasítás, hogy az őttőő gyakorlati foglalkozások három féléve alatt al hallgatóknak őttőő dolgozatot kell készíteni s ezt az V. félév végére beadni. A hallgatók az őttőő gyakorlatra gyakorlati jegyet kaptak.

A hallgatók iskolán kívőli feladatokra való felkészítését szolgálta a népmővelési ismeretek bevezetése is. E területen az elméleti felkészítés az V. félévben heti 2 órában, a gyakorlati előkészítés pedig az VI—VIII. félévben kötelező, de fakultatíve választható szakkörök keretében történt, ugyancsak heti 2 órában. Az elméleti képzéssel szemben fő követelményként jelölték meg, hogy a hallgatók a szaktárgyaik keretében tartozó témákból önálló ismeretterjesztő előadások tartására váljanak alkalmassá. Ezért az elméleti kiképzés során különös figyelmet kellett fordítani az ismeretterjesztés című téma feldolgozására. Ennek keretében a hallgatóknak stilisztikai, retorikai és az ismeretterjesztéshez kapcsolódó pedagógiai és pszichológiai ismereteket kellett nyújtani. Az elméleti ismeretekből az V. félév végén kollokváltak. Az ismeretterjesztés szakmódszertanát a módszertani órák keretében az egyes szaktárgyak metodikusai adták elő.

A gyakorlati kiképzés a népmővelés területén különböző szakkörökben történt. A következő szakkörök megszervezését írta elő az utasítás: könyvtári; szavaló-színjátész; táncművészeti; karvezető; honismereti; díszítő-művészeti; fotószakkör. Az egyes szakkörökbe a megfelelő szakos hallgatók jelentkezhetek. Pl.: a karvezető szakkörbe ének szakos, a könyvtári szakkörbe magyar szakos, a fotószakkörbe fizika, illetve rajz szakos stb. A szakkörökben végzett munkát aláírással igazolták és zárták le.

Az őttőő- és népmővelési elmélet és gyakorlat ilyen rendszerének kidolgozása hozzájárult ahhoz, hogy a hallgatók gyakorlati kiképzése túllépjen az eddigi kereteken s a hallgatókat a tanítási órákon végzett munkán kívül egyéb nevelési és oktatási feladatok elvégzésére is felkészítse.

Az utasítás külön hangsúlyozza is, hogy a szocialista nevelés célkitűzései nem valósíthatók meg az ifjúsági mozgalom nélkül. A hallgatók érezzék az őttőő gyakorlatok során, hogy az őttőő munkában való aktív részvétel hatékonyan segíti munkájukat az iskolában s ezért kell az őttőő munkára való felkészítést beépíteni az általános iskolai tanárképzés rendszerébe. Hasonló célkitűzést jelöltek meg a népmőveléssel kapcsolatban is. Ennek beillesztésétől azt várták, hogy ébressze fel a hallgatókban egész dolgozó népünk szocialista nevelése s kulturális felemelkedése iránt érzett felelősséget.

Lényeges eleme az 1962-ben kiadott utasításnak az, hogy visszaállítja a metodikus rendszert. A metodikus rendszer feladataként a szakmai és pedagógiai elmélet és gyakorlat egységének megteremtését, a szaktanszékek, a pedagógiai tanszék és a gyakorlóiskola együttműködésének biztosítását jelölték meg a szakmai, pedagógiai gyakorlatok során, valamint a szakmai, pedagógiai gyakorlat megszervezését, irányítását és ellenőrzését. A metodikusok munkájának összefogását a vezető metodikus feladatává tették.

Az 1962 januárjában kiadott utasítást az 1962 júniusában megjelent 29182/1962. VI. számú utasítás egészítette ki. Ez utóbbi részletesen jelöli meg a falusi iskolában végzendő szakmai, pedagógiai gyakorlat feladatait. A kiegészítő utasítás a falusi iskolai gyakorlat hármas célját jelöli meg:

- a) a hallgatók továbbfejlesszék az oktató és nevelő munkában szerzett készségeiket, szokásaikat;
- b) ismerjék meg a szocialista nevelés falun jelentkező sajátos problémáit mind az iskolai, mind az iskolán kívőli munkában;

c) érzésben, gondolkodásban, hivatásszeretben kerüljenek közelebb a falu dolgozóihoz.

A falusi iskolai gyakorlat időtartama két hét volt.

A hallgatók egyik csoportja a IV. év első félévében (szeptember 20—december 10 között), a másik csoport a második félévben (február 10—május 1 között) vett részt a gyakorlaton úgy, hogy egy-egy szakcsoportból egyidejűleg csak 2—6 fő volt beosztva.

A hallgatók a gyakorlat ideje alatt a három szaktárgyból összesen 12 órát tanítottak. A gyakorlat kezdetén először hospitáltak, majd először napi 1—1, később 2—3 órát tanítottak. A két hét alatt részben osztott iskolában is kellett 1—2 órát tanítaniok.

A gyakorlat ideje alatt a hallgatóknak sok feladatot kellett megoldaniok. Így részt kellett venniök a tantestület értekezletein, az iskola ünnepélyein, egy-két szakköri foglalkozáson, szülői értekezleten, családlátogatáson. Meg kellett ismerniök az úttörőcsapat munkáját, a napközi otthoni feladatokat, meg kellett látogatniok a KISZ-klubot, a kultúrházat s tapasztalatokat kellett szereznük a kultúr csoport munkájában s ha mód volt rá, ismeretterjesztő előadást is kellett tartaniok.

Nyilvánvaló, hogy e sok irányú feladat elvégzése két hét alatt nem lehetett teljes. Az 1962 júniusában kiadott rendelet 1 hetes hospitálást írt elő a IV. éves hallgatók számára augusztus 23-tól szeptember 3-ig terjedő héten, hogy ezen idő alatt a hallgatók tapasztalatokat szerezzenek a tanévelőkészítő munkában is: a tantestületi alakuló értekezleten, javítóvizsgákon, szaktárgyi tanácskozásokon, tanévnyitó ünnepélyen.

Az 1963 júliusában kiadott 58655/1963. VI. számú utasítás meghagyja a korábbi utasítás falusi iskolai gyakorlatra vonatkozó részét, módosítja azonban az úttörőgyakorlat, illetve a népművelési gyakorlat rendszerét.

Az úttörőgyakorlat menetében a hallgatók a II. év elvégzése után 10 napos csillebérci táborozáson vettek részt, majd a III. és IV. félévben heti 2—2 órában (összesen 60 órában) folyt a képzés. A 60 órából 50-et úttörőcsapatoknál gyakorlati munkára, 10-et pedig szemináriumi foglalkozásra kellett fordítani. Az úttörőcsapatoknál a hallgatóknak a korábbi utasításban megjelölt feladatokat kellett elvégezni.

Az 1963-as utasítás különválasztja a népművelési ismereteket és az ismeretterjesztés gyakorlatát. A népművelő ismeretek elméletére az V. félévben heti 1 órát fordít, úgy, hogy a rendelkezésre álló 15 órából 5 órát közös szeminárium tartására, illetve szakmai látogatásokra lehet felhasználni. Az ismeretterjesztés gyakorlatára a VI. félévben 2 órát biztosít az utasítás. A rendelkezésre álló órák felét előadások tartására, másik felét pedig gyakorlatra kellett fordítani. Az ismeretterjesztés gyakorlatával azt a célt igyekeztek elérni, hogy a hallgatók képesek legyenek egyik szaktárgyukkal kapcsolatban a tudományos ismeretterjesztés feladatainak megfelelni. E feladatra megfelelő felkészültségű — a hallgatók szakcsoportjához igazodó — humán, illetve reál — tudományokban jártas külső előadókat kellett biztosítani.

Az 1962-es januári és júniusi, illetve az 1963-as júliusi utasítás részletes elemzése világosan mutatja, hogy a gyakorlati kiképzés valamennyi összetevője helyet kapott a képzési folyamatban. Hiányzott azonban ezek összehangoltsága, illetve mindegyik feladat maximális követelményrendszerrel került az utasításba. Ennek következményeként a hallgatóknak sokirányú munkát kellett végezni olykor kellő elmélyültség nélkül.

Az 1962-es, illetve 1963-as utasításokban kidolgozott képzési rendszer főbb vonalaiban változatlan maradt 1972-ig. Természetes azonban, hogy amikor az 1964-ben kiadott tanterv alapján a 4 éves kétszakos képzésre térnek át, akkor a

gyakorlati kiképzés 1962-ben kidolgozott feladatrendszerének magasabb színvonalon tudtak eleget tenni. Az eddigi elemzés során láthattuk, hogy éppen a háromszakos képzésből eredő sokágú szakmai követelmények miatt nem lehetett eleget tenni az egyre teljesebbé váló gyakorlati kiképzés feladatainak. 1964-ben a két szakra való áttéréssel lehetővé vált, hogy a gyakorlati kiképzés is elmélyedjen s a képzés folyamatába beillesztett feladatok kellő súlyt kapjanak.

Az 1964-es tanterv — nagyon helyesen — nem is változtat lényegesen a gyakorlati kiképzés rendszerén. Egy-két helyen módosítja azonban az óraszámokat, illetve pontosabban fogalmazza meg a követelményeket.

Az 1964-es tanterv a szakmai (pedagógiai) gyakorlatok rendszerét a következőkben adja meg.

1. Az I. és a II. félévben 2 alkalommal (összesen 20 órában) lélektani, a III. és IV. félévben 2 alkalommal (összesen 20 órában) pedagógiai, az V. félévben 2 alkalommal (összesen 10 órában) módszertani tárgyú megfigyelés, egyéni beosztás alapján;
2. A VII. és a VIII. félévben heti 10 órás csoportos hospitálás és gyakorlati tanítás a gyakorlóiskolában;
3. a VII. és a VIII. félévben 1 hetes összefüggő hospitálás és tanítási gyakorlat a gyakorlóiskolában;
4. Háromhetes összefüggő hospitálás és tanítási gyakorlat a VIII. félévben (február 1—21 között) valamely község általános iskolájában.

A tanterv előírta, hogy a szakmai (pedagógiai) gyakorlat időtartama alatt a hallgatóknak szaktárgyanként átlag 25 órát, összesen 50 órát kell tanítani. Ebből az 50 órából 20-at a háromhetes tanítás során kellett tartani.

Az I. évfolyam elvégzése után — augusztusban — a hallgatók 10 napos táborozáson vettek részt Csillebércen.

Az 1964-es tanterv tehát megszünteti a VI. félévbe iktatott hospitálásokat, tanítási gyakorlatokat. A szakmai (pedagógiai) gyakorlatok egyes feladatainak részletezése, illetve végrehajtási módja az 1962-es, 1963-as utasításoknak megfelelően folyt tovább.

A gyakorlati képzéssel járó sokféle feladat, a hallgatók magas létszáma terhet rótt a gyakorlóiskolákra. Egy szakvezetőre 18 hallgató jutott. A szakvezetők túlterhelésének csökkentése, illetve a gyakorlati képzés feladatainak eredményesebb megoldása érdekében a szegedi főiskolán szükségessé vált külső szakvezető tanárok beállítása is. Ezzel a hallgatóinknak lehetőségük nyílt arra, hogy a gyakorlóiskolákon kívül más általános iskolák életével is megismerkedjenek.

A gyakorlati kiképzésről írt értékelő jelentések is azt mutatják, hogy 1964-től magasabb lett a képzés színvonala. Az 1966-os jelentésben többek között például ezeket olvashatjuk: „A gyakorlati képzés rendje tartalmasabbá, sokoldalúbbá vált, hiszen a tanárjelöltek nemcsak a tanítás munkáját végezték, hanem sok olyan nevelési munkaterületen is aktívan tevékenykedtek, amelyekre támaszkodva nagyobb tájékozottsággal, több biztonságérzettel kezdhették meg önálló tanári munkájukat. A sok pozitívum ellenére is szükség van azonban a jelenlegi gyakorlat tudományos alapokra épülő továbbfejlesztésére, az egyes területeken folyó munka korszerűbbé, módszeresebbé tételére, fokozottabb koordinálására és nem utolsósorban a gyakorlati képzés objektív feltételeinek biztosítására.” [8]

A jelentés — a hallgatók véleményét is felhasználva — kifogásolja a VI. félévi hospitálások és tanítási gyakorlatok elhagyását s javasolja annak visszaállítását a képzés menetébe.

A gyakorlati kiképzés továbbfejlődésében fontos állomást jelent a Pedagógusképző Osztály 1967 márciusában készített jelentése az általános iskolai pedagógusképzés magasabb színvonalra emeléséről. A jelentésben fontos helyet kapott a gyakorlati kiképzés problémáinak elemzése. Úgy gondolom, hogy szükséges a jelentés megállapításaival behatóbban foglalkozni, mivel a gyakorlati kiképzés területén később bekövetkező változások a jelentésben megfogalmazott elvek alapján történtek.

A jelentés mindenekelőtt megállapítja azt, hogy „a jelölteket olyan módon kell világnézeti, erkölcsi, politikai és pedagógiai szempontból jó pedagógussá nevelni, hogy iskolai munkájukat szaktárgyaiknak megfelelően az oktatás-nevelés egységében végezhessék.” [9] Ez a megállapítás magában foglalja azt az igényt is, hogy a hallgatókat a gyakorlati kiképzés során ne csak az oktatás, de ugyanakkor a nevelés feladataira is felkészítsék. A jelentés nagyon határozottan húzza alá azt, hogy a pedagógusképző intézményekben nincs kellő tekintélye a pedagógiának, majd megállapítja: „a neveléstudomány e nemkívánatos státusának következtében alábecsült és alárendelt szerepe van a gyakorlati és módszertani képzésnek és oktatásnak.” [10] Helyteleníti a jelentés a gyakorlóiskolák helyének, szerepének alábecsülését is, s velük kapcsolatban a következő igényt fogalmazza meg: „a gyakorlóiskoláknak a pedagógusképzés műhelyeinek kellene lenniük, a hivatástudatra nevelés, a mester-ségbeli felkészítés magas színvonalú megvalósítóinak.” [11]

A gyakorlati kiképzéssel kapcsolatban megállapítja még a jelentés, hogy „ez a gyakorlatrendszer nem nyugszik szilárd elvi alapokon, hanem az egyes intézménytípusok programjainak szakmai telítettsége szerint változik.” [12] Példaként említi meg a jelentés a falusi tanítási gyakorlatok időtartamát: tanítóképzőkben ez féléves, óvónőképzőkben 6 hetes, tanárképző főiskolákon 3 hetes. Ezek után a jelentés leszögezi: „Ez a nemkívánatos helyzet egyrészt a gyakorlati képzésnek a pedagógusképzés egész folyamatában betöltött súlyáról és rangjáról árulkodik, másrészt arra utal, hogy a gyakorlati képzésre fordított időnek ilyen semmivel nem indokolható heterogenitása teljesen esetleges és szubjektív elhatározások eredménye.” [13]

A jelentés tehát nagyon aktuális és fontos problémát ragadott meg a gyakorlati képzéssel kapcsolatban: annak alaposabb, elvibb kimunkálását és ezáltal jelentőségének, súlyának növelését. A jelentés azért is húzza alá: „A gyakorlati és a módszertani képzés éppen olyan fontos része a pedagógusképzésnek, mint a szaktárgyi képzés vagy a hivatásra nevelés.” [14] A gyakorlóiskola szerepét emeli ki a jelentés akkor is, amikor nem fogadja el a metodikusi rendszert, s a módszertan tekintélyének emelését a gyakorlóiskolák szakvezető tanárainak a hallgatók módszertani képzésébe való intenzívebb bevonásától várja.

E jelentésben megfogalmazott elvek gyakorlati végrehajtása teljes egészében nem volt azonnal megvalósítható, s lényegében napjainkban is folyamatban van ezek gyakorlati alkalmazása.

A Pedagógusképző Osztály már 1967-ben hozzákezdett az elvek realizálásához. Első intézkedésként a nevelőmunka eddig kevésbé figyelemre méltatott területére, az osztályfőnöki munkára való felkészítésre hívta fel a figyelmet. 1967. augusztus 28-án készített előterjesztésben a Pedagógusképző Osztály javaslatot tesz az osztályfőnöki és az úttörőmunkára való felkészítésre azzal az indoklással, hogy „egymással szorosan összefüggő, egyaránt problematikus, — nem megfelelően elrendezett kérdésekről van ugyanis szó. E két nevelési feladat a gyakorlati pedagógiai munkában is szerves egységben jelentkezik”. Az előterjesztés a feladat megoldásának többféle lehetőségét ismerteti.

Az 1967. szeptember 13-án kiadott 58635/1967. IX. számú utasítás tárgya a hallgatók hatékonyabb felkészítése volt az osztályfőnöki munkára. Az utasítás

előírja, hogy az osztályfőnöki ismeretek nyújtására a IV. félév „Nevelési gyakorlat” c. tantárgy heti 2 óráját kell felhasználni, úgy, hogy 15 órát elméletre, 15 órát pedig gyakorlatra (szemináriumra) kell fordítani. E tárgyból a hallgatók gyakorlati jegyet kaptak. Az utasítás részletesen tartalmazza az előadások és szemináriumok témaköreit. Az 1967. október 5-én kiadott 58838/1967. sz. kiegészítő utasítás közli az osztályfőnöki munka elméleti anyagának részletes programját.

A szemináriumi foglalkozások során az utasítás a következő feladatok elvégzését írta elő:

- a) 2 óra csoportos látogatást osztályfőnöki órán, s 1 óra értékelést;
- b) osztályfőnöki dokumentumok tanulmányozását;
- c) az 5—8 osztályokban osztályfőnöki órák látogatását;
- d) osztályfőnöki munkaközösségi ülésen való részvételt;
- e) pedagógiai tárgyú előadások tartását szülőknek;
- f) osztályszülői értekezleten való részvételt;
- g) konkrét tanulói fegyelmi esetek elbírálását;

E feladatok értékesen egészítették ki a hallgatók gyakorlati kiképzésének menetét s erősítették a képzés nevelési oldalát. Kár, hogy a képzési feltételek elégtelen volta nem tette lehetővé ezek maradéktalan végrehajtását. Itt elsődlegesen a nagy hallgatói létszám, illetve a lehetőségek kevés száma (pl. osztályfőnöki órák) akadályozta a munkát.

Lényegesek azok az intézkedések is, melyeket az úttörőképzéssel kapcsolatban hoztak. Az 1967. szeptember 29-én kiadott 58636/67. számú utasítás — ugyancsak az 1967. augusztus 28-án kiadott előterjesztés alapján — mind a tanárképző főiskolán, mind a tanítóképző intézetben módosította az úttörőképzés menetét. A tanítóképző főiskolák hallgatói közül a legjobb mozgalmi munkát végzőket a II. félév végén, a nyári szünetben, központi csapatvezetőképző tanfolyamon képezik ki. A többi hallgató képzését a megyei KISZ V. B. megyei nevelőképző tanfolyamon biztosítja. Az úttörő munka elméleti részét a hallgatók a III. félévben a nevelési gyakorlat heti 2 órájában kapták meg. A IV. és V. félévben heti 1 órában a hallgatók délután úttörőgyakorlaton nyertek beosztást a város általános iskoláihoz. Javasolja az utasítás, hogy a IV. félévet lezárt hallgatókat osszák be a nyár folyamán napközis táborokba, üdülőkbe.

Az utasítás mellékletben közli az úttörőelmélet részletes programját is.

Az 1968. és 1969. évben a gyakorlati kiképzés problémáival való foglalkozás központi helyre került. A Pedagógusképző Osztály több fontos dokumentumot, vitaanyagot, javaslatot dolgoz ki e kérdéssel kapcsolatban.

Az 1968. június 28-án megjelent 61040/1968. számú utasítás a népművelés oktatását módosítja. A népművelés oktatását az V., illetve a VI. félévre helyezi. Az V. félévben került sor heti 1 órában az elméletre, a VI. félévben pedig heti 2 órában a gyakorlatra. A VIII. félévben a pedagógiai gyakorlat keretében a hallgatóknak egy-egy ismeretterjesztő előadást kellett tartani. Az utasítás részletezi az elméleti előadások témaköreit, illetve a gyakorlatok során elvégzendő feladatokat.

Az 1968. szeptember 2-án kiadott 61367/1968. számú utasítás szabályozza a szak módszertan oktatását, illetve a szakmai-pedagógiai gyakorlatot.

A szak módszertan oktatásával kapcsolatban az utasítás leszögezi, hogy az iskolaközpontúság elvének megfelelően „a szak módszertan oktatása nagyobb hangsúlyt kapjon a tanárképző főiskolák és azon belül az egyes tanszékek képzési rendjében”. [15] Ennek az elvnek megfelelően intézkedik az utasítás a tudományos igényű és szintű szak módszertan oktatásáról, a szak módszertant oktató tanárok feladatai-

ról. Az utasításnak megfelelően a szakmódszertani előadások kollokviummal, a szakmódszertani gyakorlatok gyakorlati jeggyel zárultak. Az utasítás megszünteti a vezető metodikusi feladatkört s ennek ellátását a főiskola oktatási igazgatóhelyettesére, a gyakorló iskola oktatási igazgatóhelyettesére és a tanulmányi osztályra bízta.

Az utasítás a szakmai-pedagógiai gyakorlatok rendszerét iskolai megfigyelésekre, valamint hospitálási és tanítási gyakorlatokra osztja, beleértve ez utóbbiba a hallgatók részvételét az órán és az iskolán kívüli nevelőmunkában is.

Az iskolai megfigyelések 1962 óta kialakult rendszerét az utasítás nem módosítja, megjegyzi azonban, hogy az óralátogatások egy része helyett más pedagógiai, vagy pszichológiai tárgyú megfigyelések is előírhatók, pl.: napközi otthon, nevelőotthon, kollégium, gyógypedagógiai intézet, óvoda, gyermek ideggondozó intézet, gyermek-bíróság meglátogatása.

A hospitálásokkal és tanítási gyakorlatokkal kapcsolatban az utasítás megjegyzi, hogy a főiskolák javaslatai ellenére — amelyek kérték a gyakorlati kiképzés kezdetének visszahelyezését a VI. félévre — a gyakorlati képzés helye a VII. és VIII. félév marad. Megengedi azonban azt, hogy a szakmódszertanok oktatásához kapcsolódó csoportos hospitálást már az V. és VI. félévben elvégezzék. Az utasítás a tanítási gyakorlatok rendszerét sem változtatja meg. Egy-két részletkérdésben azonban bővebb tájékoztatást ad. Így pl. megállapítja, hogy a VII. és VIII. félévben a gyakorlati képzés heti óraszama összesen 10—10 óra s a hallgatóknak szaktárgyanként legalább két tanítást kell tartani. A tanítás mellett a hallgatónak meg kellett ismernie a gyakorló iskola egész munkáját (iskolai ügyvitelt, szakköri tevékenységet, napközi otthont). A gyakorló iskolai beosztása idején a hallgató mentesült a főiskolai órák látogatása alól.

Az utasítás a hallgató mindkét szaktárgyból zárótanítás tartását írja elő.

Új vonása az utasításnak az, hogy először jelöli meg a szakmai-pedagógiai gyakorlatok menetében részt vevők feladatkörét. Így felsorolja a főiskola, illetve a gyakorlóiskola oktatási igazgatóhelyettesének, a tanszékvezető, a neveléstudományi tanszék, a gyakorlóiskola tanárainak szerepét. Helyeselhető az utasításnak az a megállapítása, hogy „a szakmai-pedagógiai gyakorlatok további részletkérdéseiben, a helyi tapasztalatokat és a kialakult jó gyakorlatnak megfelelően a főiskola igazgatója saját hatáskörében intézkedhet.”

Nagyon értékesek azok a vitaanyagok, amelyeket a Pedagógusképző Osztály irányításával dolgoztak ki és vitattak meg a gyakorlóiskolák. Az 1968, illetve 1969 decemberében megtartott gyakorló iskolák igazgatóinak értekezletén a gyakorló iskolák lehetőségeit és szerepét vitatták meg a tanárjelöltek szakmai-pedagógiai képzésének folyamatában.

Ez értekezletekre készített vitaanyagok egy eddig elhanyagolt s rendkívül fontos területre hívták fel a figyelmet s egyúttal elemezték a gyakorlóiskolák funkcióját a gyakorlati kiképzés során. Mindkét jelentés helyesnek tartja azt, hogy a hallgatók képzése érdekében szükséges lenne a gyakorlóiskolában eltöltött idő felemelése.

Fontos szerepet szán a szakmai-pedagógiai gyakorlatoknak az 1968. decemberében, a Pedagógusképző Osztály által kidolgozott „Irányelvek az általános iskolai és az óvodai pedagógusképzés korszerűsítéséhez” című vitaanyag is. E dokumentum alaposan elemzi a korszerűsített oktató-nevelő munka 1964 óta elért eredményeit és további feladatait. Ez értékelő jelentésnek csupán témánkkal kapcsolatos megállapításaira térek ki, bár természetes, hogy ez csupán része a képzés egész folyamatának. A vitaanyag a gyakorlati képzéssel kapcsolatos, 1964 óta hozott intézkedések áttekintése után rámutat a továbbfejlesztés feladatára is. Ezzel kapcsolatban állapítja

meg: „A felsőoktatási reform során helyes törekvés volt a gyakorlati képzés mennyiségi emelése, hiba lenne azonban a gyakorlati képzést csak mennyiségi problémaként kezelni. A gyakorlati képzést minőségileg is fejleszteni kell: több gondot kell fordítani a tanítási gyakorlatok előkészítésére és a gyakorlati munkát követő óraelemzésre.” [16] Ebből is láthatjuk, hogy a Pedagógusképző Osztály helyesen látta meg a gyakorlati kiképzés továbbfejlesztésének útját, amikor a munka minőségi emelését jelölte meg. A vitaanyag javaslatai között szerepel a külső iskolai gyakorlat időtartamának 4 hétre való felemelése. Előremutató volt az a megállapítás is, hogy „nevelési koncepciónknak megfelelően a szakmódszertanokat tantárgypedagógiákká kell fejleszteni”. [17] A jelentés ugyanakkor aláhúzza azt, hogy a tanárképző főiskolákon a szakmódszertani képzés szerepét növelni kell. Több év óta napirenden levő kérdésre is kitér a vitaanyag, amikor megemlíti azt, hogy az eddig VII. és VIII. félévben szereplő tanítási gyakorlatot három félévre — vagyis a VI. félévre is — tervezik kiterjeszteni. A vitaanyag szerint a VI. és VII. félévben heti 6—8 órában folynának a tanítási gyakorlatok, az összefüggő tanítási gyakorlat pedig a VIII. félévben kerülne sorra.

Ugyancsak fontos dokumentumot dolgozott ki a Pedagógusképző Osztály, amikor 1969. február 9-én megjelentette a metodikai képzés továbbfejlesztését szolgáló irányelveket. Ebben beható elemzésnek vetik alá az egyes tantárgyak metodikai tematikáit, jegyzeteit. Kifogásolják többek között azt, hogy az egyes tematikák, jegyzetek csak az adott tantárgy speciális oktatási kérdéseivel foglalkoznak s nem térnek ki a nevelő munka feladataira, sok az átfedés az általános pedagógiával, nem a korszerű pedagógiai, pszichológiai elvekre épülnek s nem tartalmazzák a korszerű módszerek ismertetését sem, viszont nagyon aprólékosan foglalkoznak egyes módszertani eljárásmóddal, oktatástechnikai kérdéssel, elhanyagolva ezzel a nevelő-oktató munka elvi elemzését. E problémák felvetése után állapítja meg a vitaanyag: „Az egyes tantárgyak tanítási módszereit a teljes személyiségformálás szempontjából felül kell vizsgálni. Az ismeretek, jártasságok és készségek kialakításán, illetve a képességek fejlesztésén kívül a módszereknek a képzési folyamatban nevelési céljainkat is szolgálniuk kell.” [18]

A vitaanyagban lefektetett elveknek nagy szerepük volt abban, hogy az egyes módszertanok oktatása korszerűbbé vált s ezzel megfelelő elméleti alapvetést adott a tanítási gyakorlatok számára.

A Pedagógusképző Osztály 1969. márciusában megjelenteti a pedagógusképzés korszerűsítési munkáit tartalmazó feladat és ütemtervet. Ebben ismét megfogalmazták, hogy a korszerűsített pedagógusképzésben nagyobb szerep illeti meg a tantárgypedagógiákat, melyeknek kidolgozását és tankönyvekben való megjelentetését 3—4 éven belül jelölték meg. Az ütemterv 1972-re tűzte ki a gyakorlati képzés új rendszerének kidolgozását, beleértve az osztályfőnöki, napközi otthoni feladatokra és az úttörőmunkára való gyakorlati felkészítést is.

A Pedagógusképző Osztály intézkedései fontos állomást jelentenek a gyakorlati kiképzés fejlődésében. Ezen intézkedések legjelentősebb vonását abban jelölhetjük meg, hogy a gyakorlati kiképzést új szemléletmóddal közelítik meg s azt a tanárképzés el nem hanyagolható területéként kívánják kezelni. Ez a szemléletmód hozta magával azt, hogy szükségessé vált a gyakorlati kiképzés magasabb szintű elvi alapjainak kidolgozása, amelyek a képzés egyes részfeladatainak eredményesebb megoldását is lehetővé tették. A Pedagógusképző Osztály által kiadott utasításokban, vitaanyagokban a gyakorlati kiképzéssel szembeni magasabb igény, követelmény fogalmazódott meg s ez hozzájárult a gyakorlati kiképzés, a gyakorlóiskolák fontosságának, tekintélyének emeléséhez.

A gyakorlati képzés terén megfogalmazott elvek érvényesülnek az 1970-ben kiadott új főiskolai tantervben is. Az új tanterv több olyan tárgyat iktat be, amelyek a tanárok korszerűbb képzését szolgálják. Így pl.: az I. évfolyam mindkét félévében heti 1 órában a beszédművelés, a III. vagy IV. félévben heti 2 órában az oktatás technikai eszközei. E két tantárgy nagyon hasznosan egészíti ki a jövőendő tanárok felkészítését az oktatás-nevelés feladataira.

Nagyon hangsúlyozottan jutott kifejezésre az 1970-es tantervben a tanárképzés gyakorlati oldala. Ez a hospitálások, a nevelési-oktatási feladatok, a gyakorlati tanítások sokféleségében s összehangoltságában nyilvánult meg.

A lélektani, valamint a pedagógiai hospitálások rendjét a tanterv a következőkben jelölte meg.

A II. félévben fejlődépszichológiából, a III. félévben didaktikából, az V. félévben nevelésmélethez egyéni beosztás alapján 5—5 órában hospitálás a gyakorlóiskolában.

A III. félévben pedagógiai-pszichológiából, a IV. félévben didaktikából csoportos hospitálás 5—5 órában a gyakorlóiskolában, vagy más általános iskolában.

Az iskolai gyakorlatok területén is bővülnek a gyakorlás lehetőségei. E téren legjelentősebb változás az, hogy a tanterv visszaállítja a VI. félév tanítási gyakorlatait, amelyet a főiskolák már évek óta szorgalmaztak. Az iskolai gyakorlatot a tanterv két csoportra osztja: a tanítási gyakorlatok és az osztályon és iskolán kívüli gyakorlatok csoportjára.

A tanítási gyakorlatok menete a következő feladatokat foglalja magában.

A VI. félévben szaktárgyanként heti 3—3 órában csoportos tanítási gyakorlat; a VII. félévben szaktárgyanként heti 4—4 órában szintén csoportos tanítási gyakorlat. A VI. és a VII. félévben 1 hetes tanítási gyakorlat egyéni beosztás alapján a gyakorlóiskolában, s részvétel az órán és iskolán kívüli munkában. A VII. félév elején 1 hetes hospitálás valamelyik külső iskolában. A VIII. félévben 4 hetes, külső iskolai gyakorlat, egyéni tanítás szaktárgyanként 12—20 órában, 2 osztályfőnöki óra vezetése és részvétel az órán-, iskolán kívüli munkában. A VIII. félévben szaktárgyanként heti 2—2 órában tanítási gyakorlat: zárótanítások és azok megvédése.

Az órán és iskolán kívüli gyakorlatok rendszerében új elem a napközi otthonban végzett hospitálások beiktatása. Igaz, a napközi otthonban végzendő megfigyelések eddig is szerepeltek a gyakorlati kiképzés feladatai között, azonban azok csak ajánlott lehetőségek voltak. E fontos szervezeti formának kötelező erejű beiktatását az 1970-es tanterv végzi el, s szélesíti ki ezzel a nevelési-oktatási megfigyelések, tapasztalatszerzések körét. Fontos az is, hogy a tanterv nemcsak hospitálásokat, hanem foglalkozások vezetését is írt elő.

Az osztályon és iskolán kívüli gyakorlatok következő feladatait tartalmazza a tanterv.

A VII. félévben az 1 hetes egyéni gyakorlat alatt hospitálás és foglalkozás vezetése a napközi otthonban; a VI. és VII. félévben egyéni beosztás alapján 2—2 foglalkozási nap a napközi otthonban; a VIII. félév 4 hetes gyakorlata során 1 napos foglalkozásvezetés a napközi otthonban.

Az új tanterv az iskolai gyakorlatok rendszerébe építi bele az úttörő munkára való felkészítést, amelyet az eddigi utasítások, tantervek külön kezeltek. Az 1970-es tanterv az úttörő munkára való felkészítés következő feladatait jelölte meg.

A II. félév befejezése után vezetőképző tanfolyam; a IV. és V. félévben úttörő-csapatoknál, úttörőházakban vagy egyéb ifjúsági mozgalmi szervezetekben gyakorlat. A IV. félév után heti 2 hetes úttörő- vagy napközis tábori gyakorlat. A tanterv

a IV. és V. félév gyakorlataihoz azonban nem iktatott be határozott óraszámot s ezzel nehezítette a tantervi követelmény megvalósítását.

A népművelést az 1970-es tanterv a VI. félévben heti 1 órában elmélet, a VII. félévben heti 2 órában gyakorlat formájában oktatta.

A különböző tantárgypedagógiák az V. és a VI. félévben 2—3 órát kaptak.

A Pedagógusképző Osztály intézkedései a gyakorlati képzés magasabb színvonalra emelése érdekében, valamint az 1970-es tanterv lehetővé tették a szakmai-pedagógiai gyakorlatok új útmutatójának kidolgozását. Az új útmutató 1972-ben jelent meg. Értékelését dr. Füle Sándor, a Pedagógusképző Osztály helyettes vezetője végezte el a Módszertani Közlemények 1972. évfolyamában. Helyesen állapítja meg, hogy az új útmutató — először a tanárképző főiskolák 25 éves története során — a gyakorlati képzés egész folyamatát egységes keretbe foglalja össze, s ezzel biztosítja az egyes részfeladatok összehangoltságát, egymással való kapcsolatát. [19]

Az útmutató a gyakorlati képzés feladatát abban jelöli meg, hogy „Ismertesse meg a szocialista pedagógia gyakorlatát, alapozza meg a korszerű elmélet alkotó alkalmazását, formálja, fejlessze a szaktárgyak nevelő-oktató munkájához szükséges készségeket, képességeket, s tudatosítsa, mélyítse a hallgató világnézetét, hivatás- és gyermekszeretetét, folyamatos továbbképzési igényeiket.” [20]

E célkitűzésnek kíván eleget tenni az útmutató akkor, amikor — e tekintetben is első ízben — nagyon alapos elemzésnek veti alá a gyakorlati kiképzés során jelentkező és megoldandó feladatokat. Igaz, az útmutató nem változtatja meg az 1970-es tanterv képzési rendszerét, s annak egyes elemeit, új azonban a csoportosítás módja, s az, hogy minden egyes feladat-rendszerrel, illetve feladattal kapcsolatban pontosan megjelöli az elérendő követelményeket.

A szakmai-pedagógiai gyakorlat folyamatát az útmutató a II—VIII. félévre terjeszti ki. Ezen belül három szakaszt különböztet meg:

- a) a pszichológiai-pedagógiai tapasztalatszerzés szakaszát (II—V. félév);
- b) a kezdő nevelés-tanítás szakaszát (VI—VII. félév);
- c) az önálló nevelés-tanítás szakaszát (VIII. félév).

Az egyes szakaszok feladatait nem ismertetem, mivel azok az 1970-es tantervben rögzítetteknek felelnek meg. Érdemes azonban kitérni az egyes szakaszok végére elérendő követelményekre, mivel ilyen igény először fogalmazódott meg a gyakorlati képzést szabályozó útmutatóban.

Az első szakasz végére a hallgatóknak meg kell ismerni az iskolai életet, az oktatás-nevelés szervezeti és munkaformáit, eszközeit, módszereit, az ifjúsági szervezet életét, munkaformáit.

A második szakasz végére a hallgatóknak el kell jutni az önálló vázlatkészítés és ennek alapján az eredményes tanítás szintjére, ismerni kell az óraelemzés szempontjait, az órán és az órán kívüli feladatokat, önállóságra kell szert tenni a tervezetek, óravázlatok készítésében, s el kell jutni az óravezetéshez szükséges fegyelem biztosításában. A tanítási órák önálló elemzésében és vezetésében jártassági szintet ír elő az útmutató. Ennek érdekében a hallgatóknak tudni kell helyesen meghatározni és érvényre juttatni a tanítási óra célját, megszervezni a maguk és a tanulók munkáját, eredményesen megoldani a nevelési és didaktikai feladatokat, helyesen alkalmazni és kombinálni az oktatási és nevelési módszereket.

A harmadik szakasz végére a hallgatóknak el kell jutni a pedagógiai tudatosság-nak arra a szintjére, hogy önállóan legyenek képesek megoldani a korszerű nevelési-oktatási-képzési feladatokat, s egyúttal meg tudják oldani továbbképzésüket is. Az egyes szakaszok végére kitűzött követelmény-szintek jól mutatják azokat a foko-

kat, melyeken a jelölteknek át kell haladni ahhoz, hogy a tanítási gyakorlatok területén is elérjék a kívánt eredményt.

Az útmutató természetesen mindegyik részfeladat célkitűzését is pontosan megfogalmazza s egyben részletezi a tantervben csak globálisan megadott területet. Így pl. tisztázza a napközi otthoni hospitálás idejét, elhelyezését, feladatait az egyhetes tanítási gyakorlat folyamán. Részletesen elemzi az útmutató a bemutató tanítások, az előkészítések, az óraelemzések, a zárótanítások szempontjait, menetét, módszereit.

Ebben az útmutatóban is fontos szerep jut a szakmai-pedagógiai gyakorlat irányításában, szervezésében részt vevők feladatkörének ismertetésére. Az irányító szerepet betöltő tényezők széles köre igazolja dr. Füle Sándor előbb említett tanulmányának azt a megállapítását, hogy a „szakmai-pedagógiai iskolai gyakorlat az általános iskolai tanárképzés szerves része. Központi szerepet tölt be a hallgatók tanári hivatásra való felkészítésében, pedagógiai képességeinek fejlesztésében, eredményes megvalósítása a tanárképző főiskola oktatói karának és a gyakorlati képzésben részt vevő minden nevelőnek együttes feladata.” [21] Dr. Füle Sándor külön kiemeli az egyes tanszékek megnövekedett feladatait a gyakorlati képzésben.

A szegedi Tanárképző Főiskola 1973. áprilisában főiskolai tanácsülésen beszélte meg az új tanterv és útmutató alapján folyó gyakorlati kiképzés tapasztalatait. A gyakorlati kiképzést irányító főigazgatóhelyettes jelentése összehasonlítást tesz a régi és az új rendszerű képzés között. Az eltérés az egyes félévekre lebontva a következő.

A régi rendszer szerint

Az új rendszer szerint

VI. félév

Csoportos hospitálás:

szaktárgyanként heti 3—3 óra.

Egyéni tanítás:

szaktárgyanként, hallgatónként 3—4 óra.

VII. félév

Csoportos hospitálás:

szaktárgyanként heti 5—5 óra.

Csoportos hospitálás:

szaktárgyanként heti 4—4 óra.

Egyéni tanítás:

szaktárgyanként, hallgatónként 5—5 óra.

Egyéni tanítás:

szaktárgyanként, hallgatónként 3—6 óra.

VIII. félév

Csoportos hospitálás:

szaktárgyanként heti 5—5 óra.

Csoportos hospitálás:

Egyéni tanítás, a zárótanítással

együtt: szaktárgyanként, hallgatónként 5—5 óra.

Külső iskolai tanítás:

szaktárgyanként, hallgatónként 12—20 óra.

Külső iskolai tanítás:

szaktárgyanként, hallgatónként 20—20 óra.

Zárótanítás és megvédése:

szaktárgyanként, hallgatónként 2—2 óra.

Összesen

Csoportos hospitálás:
szaktárgyanként heti 10—10 óra.

Egyéni tanítás:
szaktárgyanként, hallgatónként
30—30 óra.

Csoportos hospitálás:
szaktárgyanként heti 7—7 óra.

Egyéni tanítás:
szaktárgyanként, hallgatónként 20—32
óra.

A két képzési rendszer összehasonlítása alapján a jelentés készítője — dr. Sipos Sándorné főigazgatóhelyettes —, megállapítja, hogy számszerűen a korábbi képzési rendszer volt némileg kedvezőbb, majd így folytatja: „viszont azzal, hogy 2 félév helyett 3 félévre terjed ki az iskolai gyakorlat, hallgatóink hosszabb ideig élnek a gyakorlóiskola légkörében, hosszabb ideig foglalkozhatnak közvetlenül az általános iskolai tanulókkal. A gyakorlati képzés területe gazdaságosabb, iskolaközpontúbb lett, átfogja az általános iskolai oktató-nevelő munka egészét. A megfigyelésről a súlypont a hallgatói tevékenységre tevődött át. Mindezek alapján elmondhatjuk, hogy az új képzési rendszer várhatóan minőségi javulást eredményez hallgatóink tanári pályára való felkészítésében.” [22]

E megállapítások helyesen emelik ki az új útmutató alapján folyó gyakorlati kiképzés legfőbb pozitívumát: a képzés minőségének fokozódását. S tekintettel arra, hogy az új útmutató alapján még csak egy éve folyik a gyakorlati kiképzés, ezért a tapasztalatok további elemzése szükséges.

A jelentés problémaként veti fel azt, hogy a tantárgypedagógiák oktatása nem fejeződik be a VI. félévre, amikor a jelöltek tanítási gyakorlatai megkezdődnek, s ez nehezíti mind a szakvezetők, mint a tantárgypedagógiát oktatók, mind pedig a hallgatók munkáját. Részletesen foglalkozik a jelentés a gyakorlati kiképzés új területével, a napközi otthonban végzett munkával is. Fő eredményként fogalmazza meg a jelentés azt, hogy a hallgatók e fontos szervezeti formában nemcsak korrepetálnak, hanem cselekvően vesznek részt a munkában. El kell érni azt, hogy a hallgatók a napközi otthoni munka minél differenciáltabb fajtáival ismerkedjenek meg, s ezért törekedni kell különböző foglalkozásokat biztosító termék berendezéséről, mint pl. játék, TV, könyvtár- olvasóterem stb. Helyes lenne egész napos osztály megszervezése is, hogy a hallgatók e téren is szerezzenek tapasztalatokat.

A jelentés foglalkozik az úttörővezető-képzés helyzetével is.

Az 1973-ban megjelent tanterv a kiképzés néhány területén módosítást hoz.

A pszichológiával és pedagógiával kapcsolatos hospitálások változatlanok maradtak, s nem alakult át a tanítási gyakorlatok rendje sem.

A beszédművelés a VIII. félévre került át heti 2 órában. Az úttörővezetés a VI. félévben heti 2 órát kapott s ezzel több év után újra tantervben biztosított óraszám áll az úttörőelmélet oktatására.

A népművelés nem szerepel a tantárgyak között, oktatására speciálkollégiumok keretében kerülhet sor.

Az 1972-es útmutatóval kapcsolatban még nem rendelkezünk kellő tapasztalattal. Annyit azonban már most megállapíthatunk, hogy a jelenlegi útmutató koncepciója, gazdag feladatrendszere megfelelő feltételeket teremt a tanárképzés magasabb színvonalra emeléséhez. Oktató-nevelő-képzőmunkánk e fontos területe így felelhet meg azoknak a követelményeknek, melyeket közoktatásügyünk továbbfejlesztése vár tőlünk.

Áttekintve a gyakorlati kiképzés történeti alakulását, olyan képzési folyamat fejlődését tártuk fel, amely mindig szerves részét alkotta a tanárképzés munkájának. E folyamaton belül azonban a szervezeti formák gazdag változására s egyben egyre

teljesebb s tökéletesedő menetére figyelhetünk fel. Ezen az úton jutottunk el a képzés mai rendszeréhez, amely — a történeti összefoglalás alapján is megállapíthatjuk — a legteljesebb koncepciót jelenti a tanárképzés folyamatában.

IRODALOM

- [1] Javaslat az 1949-es utasítás átdolgozására. Kézirat.
- [2] A gyakorlati kiképzés útmutatója. 1951. Kézirat.
- [3] A gyakorlati kiképzés útmutatója. 1952. Kézirat.
- [4] Jelentés a gyakorlati kiképzésről. 1954. Kézirat.
- [5] A pedagógiai főiskolán folyó tanárképzés célja és fő feladatai. Bp., 1961., 5.
- [6] A Pedagógiai Főiskolán tanított tárgyak célja és feladata. Bp., 1961., 3.
- [7] Rendelet a szakmai (pedagógiai) gyakorlatokról. 1962., 7.
- [8] Jelentés a gyakorlati kiképzésről. 1966. Kézirat 9.
- [9] Az általános iskolai pedagógusképzés magasabb színvonalra emeléséről. 1967. Kézirat 4.
- [10] Uo.
- [11] Uo.
- [12] Uo.
- [13] Uo.
- [14] Uo.
- [15] Utasítás a szakmódszertan oktatásáról, illetve a szakmai-pedagógiai gyakorlatról. 1968. Kézirat.
- [16] Irányelvek az általános iskolai és az óvodai pedagógusképzés korszerűsítéséhez. 1968. Kézirat.
- [17] Uo.
- [18] Irányelvek a metodikai képzés továbbfejlesztésére. 1969. Kézirat.
- [19] DR. FÜLE SÁNDOR: Tanárképző Főiskolák új rendszerű gyakorlati képzése. Módszertani Közlemények, 1972., XII. évf. 181—184.
- [20] Útmutató a szakmai, pedagógiai gyakorlatokhoz. 1972. Kézirat.
- [21] DR. FÜLE SÁNDOR idézett cikke.
- [22] A gyakorlati kiképzés helyzete a szegedi Tanárképző Főiskolán. 1973. Kézirat.

РАЗВИТИЕ ПРАКТИЧЕСКОЙ ПОДГОТОВКИ В ПЕДАГОГИЧЕСКОМ ИНСТИТУТЕ II. (1947—1973)

Шандор Берецки

Автор в своей прежней работе выяснял развитие практической подготовки с 1873 по 1947 г.

В данной работе он в рамках социалистической системы подготовки преподавателей наблюдает формирование этой важной области в их подготовке. После анализа отдельных постановлений и программ, относящихся к практической подготовке, автор определяет, что развитие практической подготовки проявляется в первую очередь в том, что с одной стороны постепенно расширяются возможности подготовки главным образом в области воспитания на уроках и вне школы, с другой стороны создается все более тесное единство между различными областями подготовки. В этом отношении постановление, изданное в 1972 году означает осуществление хорошо продуманной в своем содержании и требованиях единой концепции.

DIE ENTWICKLUNG DER PRAKTISCHEN AUSBILDUNG AN DER PÄDAGOGISCHEN HOCHSCHULE II.

1947—1973

von *Sándor Bereczki*

Der Verfasser hatte in einer früheren Studie einen Überblick über die Entwicklung der praktischen Ausbildung während der Zeit von 1873 bis 1947 gegeben.

In der vorliegenden Arbeit verfolgt er die Gestaltung dieses wichtigen Gebietes der Lehrerbildung innerhalb des sozialistischen Pädagogenbildungssystems. Nach der Analyse des auf die praktische Ausbildung bezüglichen Teiles der Wegweiser und Lehrpläne kommt er zu der Feststellung, dass der Fortschritt in der Ausbildung sich vor allem darin zeigt, dass einerseits die Möglichkeiten zur Bildung besonders auf dem Gebiete der Erziehung ausserhalb der Stunden und der Schule allmählich umfangreicher werden und andererseits eine immer engere Einheit zwischen den verschiedenen Gebieten der Bildung zustandekommt. In dieser Hinsicht bedeutet der 1972 herausgegebene Wegweiser die Realisierung einer inhaltlich und in ihrem Forderungssystem wohlgedachten einheitlichen Konzeption.

A HÁZI OLVASMÁNYOK HELYE, ANYAGA, TERJEDELME ÉS ELLENŐRZÉSI FORMÁI AZ OROSZ SZAKOS TANÁRKÉPZÉSBEN (II.)

Írta: BOKÁNYINÉ KOCSIS MARGIT

1. A házi olvasmány anyagának, terjedelmének megállapítása a korábbi és jelen felmérési adatok összehasonlítása alapján; az adatok alátámasztása ismeretlen, idegen nyelvi szöveg óra alatti feldolgozása alapján.*

A megfigyelések során csoportjaimban továbbra is adaptált szövegeket jelöltem ki házi olvasmánynak. Igyekeztem olyan szövegeket kiválasztani, amelyeket már hallgatóim az előző évek során feldolgoztak. Az anyagválogatásnál figyelembe vettem az előző dolgozatokban már feltüntetett szempontokat, melyek közül a legfontosabbak közé tartoznak: az érdekes tematika, az emocionális hatás, a szakhoz való kapcsolódás, a hallgatók felkészültségi foka. Ez utóbbi késztetett arra, hogy — mint az a későbbiekben látszani fog — egyes szövegek mellé még másikat jelöljek az anyag mennyiségének emelésére. Ezt indokoltá tették a hallgatók elmúlt időszakban felmutatott eredményei.

A megfigyeléssorozat eredményei a következők. Az előző felmérés alkalmával a «Консультация» c. szöveg (7598 „n”) elolvasására hallgatóim átlagosan 33,5 percet fordítottak. Az őket követő csoportoknál ide kapcsoltam az «У Вовки поднимается температура» c. szöveget, ezáltal a heti mennyiség 10 264 „n”-re nőtt s feldolgozásuk még így is csak 32,95 percet vett igénybe. A «Лекарство» és a «В скором поезде» c. szövegekre együttesen átlag 33,04 percet fordítottak a hallgatók, míg az előző felmérés során csak az elsőre 88,5 percet. Ez azt látszik bizonyítani, hogy az újabb megfigyelések alanyainál a szöveg feldolgozását rendszeres, körültekintő munka előzte meg, melynek során a hallgatók olyan gyakorlatra tettek szert az idegen nyelvű szövegek olvasásában, hogy ilyen nagy eltérés mutakozhatott meg az átlagok között, ami számottevő még akkor is, ha figyelembe vesszük a hallgatók előképzettségét.

A feldolgozott szövegek között van olyan, amely eddig — nehézségi foka miatt — nem került elsőéves hallgatókhoz. Ilyen az «Осень» c. is. A fenti eredmények ellenére is, amelyek alapján kiadtam ezt az olvasmányt, a viszonylag kis terjedelmű (5270 „n”) szöveg olvasására 60, 22 percet fordítottak. A felmérés adatait a 2. sz. táblázat mutatja be.

Az összehasonlítás során ismételten bebizonyosodott a hallgatók által az egyes szövegekre fordított és bevallott azon időmennyiség hitelessége, amit előző dolgozatomban kimutattam. Ebből kiindulva megpróbáltam egy olyan felmérést készíteni, amelynek alapján viszonylag pontos összehasonlítást lehet tenni. A legalkalmasabbnak a zárthelyi formát találtam. A hallgatók egyforma szöveget kaptak kézhez, ennek nehézségi foka, terjedelme megfelelt a házi olvasmány heti adagjának. A kiválasztásnál fontos volt, hogy a hallgatók számára elegendő legyen az egy tanítási óra. A szöveg kijelölésénél fontos szempontnak tekintettem, hogy az olyan anyag legyen, amit a korábbi években más csoportok már feldolgoztak és az azok által

* Ebben a dolgozatban folytatjuk az 1966 óta vezetett megfigyelések összegzését és az eddig közölt adatok újabb eredményekkel történő összehasonlítása útján közelítjük meg eddigi következtetéseinket (ld. a Szegedi Tanárképző Főiskola Tudományos Közleményei, 1973.)

1. sz. táblázat

Sorszám	A szöveg címe	„N”	Jeles			Jó			Közepes			Elégséges			Összesen		
			elolvasa (fő)	idő (perc)	1 főre eső átl.	elolvasa (fő)	idő (perc)	1 főre eső átl.	elolvasa (fő)	idő (perc)	1 főre eső átl.	elolvasa (fő)	idő (perc)	1 főre eső átl.	elolvasa (fő)	idő (perc)	1 főre eső átl.
1.	Фабрика писем	3100	3	95	31,66	16	625	39,05	4	210	52,5	1	45	45	24	965	40,2
2.	В отделе игрушек универмага	3100	3	50	16,6	15	300	20	4	95	23,75	1	90	90	23	335	14,56
3.	Лекарство; В скором поезде	2790 1736 (4526)	3	75	25	16	540	33,75	4	145	36,22	—	—	—	23	760	33,04
4.	Осень	5270	3	190	63,3	16	835	52,18	4	360	90	—	—	—	23	1385	60,22
5.	Необыкновенный концерт	7888	3	130	43,3	14	890	63,5	4	355	88,75	—	—	—	21	1375	65,4
6.	49 дней в океане; Снегирь	3906 4216 (8122)	1	45	45	15	1044	69,62	2	75	37,5	—	—	—	18	1174	65,2
7.	Консультация У Вовоки поднимается температура	7598 2666 (10 264)	3	80	26,6	15	440	29,33	4	205	51,25	—	—	—	22	725	32,95

közölt időre vonatkozó adatok rendelkezésemre állnak. Így alkalom nyílt arra is, hogy tájékozódjam a szótározásra, vázlat- és tartalomírásra fordított részidőkről is. A választás a 4698 „n” terjedelmű «В редакции „Правды»» c. szövegre esett. Ennek az olvasmánynak feldolgozására a korábbi felmérések alapján 37,5 percet fordítottak a hallgatók, itt pedig 39,8 percet. Lényeges eltérés tehát nem mutatkozott. Amit észlelni lehetett (2,3 perc) valószínűleg abból eredhet, hogy a hallgatók odahaza végzett munkája kevésbé kidolgozott, mint itt. Az előző dolgozatban már szó esett arról, hogy odahaza a hallgatók háromféle feljegyzést készítenek: szöszedetet, vázlatot a szövegről vagy tartalmat, de nagyon ritka, amikor mind a három szerepel. Itt az órán pedig az ismeretlen szavak kikeresése mellett vázlatot és tartalmat is

2. sz. táblázat

Sor-szám	A szöveg címe	„n”	Előző felm. adatai			Jelen felm. adatai			Megjegyzés
			elolvasta (fő)	az olvasásra ford. idő (perc)	egy főre eső átlag	elolvasta (fő)	az olvasásra ford. idő (perc)	egy főre eső átlag	
1.	В отделе игрушек универмага	3100	19	760	40	23	335	14,56	
2.	Лекарство В скором поезде	2790 1736 (4526)	20	1770	88,5	23	760	33,04	Az előző felmérésnél csak a «Лекарство» c. szövegre vonatkoznak az adatok.
3.	Необыкновенный концерт	7888	26	1070	41,1	21	1375	65,4	
4.	Консультация У Вовки поднимается температура	7598 2666 (10,264)	27	905	33,5	22	725	32,95	Az előző felmérésnél az adatok csak a «Консультация» c. szövegre vonatkoznak.

kellett írni, ami jelentős időt vett igénybe. Ha megnézzük, hogy a tartalomírásra még a jeles hallgatóknál is 13—14, sőt 21 percre volt szükség, világossá válik, honnan a 2,3 perc különbség.

A fent említett szöveget 22 hallgató dolgozta fel. Közülük három részére (13,6%) nem volt ismeretlen szó benne, két hallgatónak (9,9%) 2 szó, egynek (4,5%) 3, egynek (4,5%) 4, kettőnek (9,9%) 6, öt hallgatónak (22,7%) 7, háromnak (13,6%) 8, kettőnek (9,9%) 10, egynek (4,5%) 9, egynek (4,5%) 11 és ugyancsak egynek (4,5%) 16 volt az ismeretlen szavak száma.

A szótárazásra és a vázlatíráásra fordított idő aránya a következőképpen alakult. A jeles hallgatók közül volt, aki már 11 perc alatt készen volt, a közepesek közül viszont volt, aki csak 30 perc alatt tudott elkészülni. Ugyancsak változó képet mutat a szöveg egészének feldolgozására fordított idő is: többen 25—26 perc alatt, de sokan (15 fő — 68,18%) csak 40—45 perc alatt fejezték be a munkát.

A szöszedeten és vázlatpontokon kívül a tartalom mennyisége sorokban kifejezve a következő képet mutatja: legkevesebb 15 sor (csak két hallgató) a legtöbb 46 sor (egy hallgató). Az olvasmány megértésének foka kielégítő, sőt nagyon jónak mondható. A 22 hallgató közül csak háromnál volt némi eltérés (ezek kb. 80%-ra értették meg), a többi tizenkilencnél teljes (100%) a megértés.

A következő, 3. sz. táblázat tükrözi az ismeretlen szavak számát, a jegyzet mennyiségét, a szöveg megértésének százalékát, valamint a feldolgozásra fordított időt, s ezen belül a szöszedetre és vázlatra és külön a tartalomra fordítottat.

A 4. számú táblázat összeveti az előző felmérések eredményét a zárthelyi formában történt feldolgozásnak az eredményével.

3. sz. táblázat

A szöveg címe	„n”	Az ismeretlen szavak száma				A szöveg megértése (%-ban)				A jegyzet mennyisége (sorban)			
		jéles	jó	közepes	elégseges	jéles	jó	közepes	elégseges	jéles	jó	közepes	elégseges
В редакции „Правды”	4698	0	7,	8,		100	100	100		20	24		
		0				100	80	100		32	30	27	
		7	10, 7,	10,		100	100	100			24	30	
							100	100		30	22		
							100	100			24	28	
							100	80			36		
			0, 2,	6,			100				46	18	
			7, 8,	16			100				18		
			7, 11,				100				27		
			6, 3,				100				28		
			2, 4,				100				36		
			8, 9,				100				15		
							100				34		
							100				15		
							80				22		

Szószedetre és vázlatírásra fordított idő (perc)				Tartalomírásra fordított idő (perc)				A feldolgozásra fordított összidő (perc)			
jéles	jó	közepes	elégseges	jéles	jó	közepes	elégseges	jéles	jó	közepes	elégseges
21	21, 25,	24		21	21,20	22,		42,	42,	45,	
	20, 19,	24		14	26,18			25,	45, 46,		
11	16, 20,				32, 21	21,		26	37, 48,	46,	
	21, 20,	22		13	21,14	19,			41, 42,		
13	20, 31,				13,14	15			34, 33,	41,	
	21, 15,				19,15				45, 40,		
	23, 22,	30			20,30				30, 43,	45	
	21				15				45, 36		

4. sz. táblázat

A szöveg címe	„n”	A korábbi felmérés eredményei			A jelenlegi felmérés eredményei		
		elolvasta (fő)	összidő (percben)	I főre eső átl. (percben)	elolvasta (fő)	összidő (percben)	I főre eső átl. (percben)
В редакции „Правды”	4698	38	1425	37,5	22	877	39,8

Az eddigi felmérések eredményei alapján megállapítottam, hogy a fokozatos anyagnövelés mellett a hallgatók még az eddigi maximális mennyiség mellett sem töltöttek olvasással másfél-két óránál többet hetente. Ebből kiindulva megpróbáltam növelni az új első éves csoportban és az előző felmérésekbe már bekapcsolt második éves csoportban a heti anyag terjedelmét. Az első éven a csoport közepes előképzettségű, többen közülük néhány év kihagyása után kerültek ide. Ennek ellenére az eddig eltelt időszakban egyetlen szövegre sem fordítottak átalagosan másfél óránál többel egy héten. Természetesen előfordult, hogy a gyengébb előképzettségűek között néhányan két órát is eltöltöttek egy-egy szöveg feldolgozásával (pl. «Москвичи», «Где улица Ломоносова»). Ebben a csoportban az eddigieknél is jobban igyekeztem betartani a fokozatos anyagnövelés elvét és a szövegeket úgy összeválogatni, hogy azok megfeleljenek a csoport felkészültségének. Az eltelt időszak azt bizonyítja, hogy a csoport tudásszintjének emelésében ezen a területen is történt előrelépés. A fejlődés megmutatkozott: *a)* az aktivitás növekedésében, *b)* egy-egy olvasmány óra alatti feldolgozásában, ill. megtárgyalásában, *c)* az odahaza készített feljegyzések minőségi javulásában, *d)* az egyes szövegekre fordított idő alakulásában. Ha megfigyeljük a következő két táblázat (5 és 6 sz.) adatait és összehasonlításokat teszünk,

5. sz. táblázat

Sorszám	A szöveg címe	„n”	Jeles			Jó			Közepes			Elégséges			Összesen		
			elolvasta (fő)	összidő (perc)	1 főre eső átl.	elolvasta (fő)	összidő (perc)	1 főre eső átl.	elolvasta (fő)	összidő (perc)	1 főre eső átl.	elolvasta (fő)	összidő (perc)	1 főre eső átl.	elolvasta (fő)	összidő (perc)	1 főre eső átl.
1.	Разве она не герой?	2046	1	30	30	3	130	43	3	130	43	3	150	50	10	440	44
2.	Детские и школьные годы Ильича	2790	2	120	60	3	180	60	2	150	75	3	210	70	10	670	67
3.	Грач в троллейбусе	3472	2	120	60	3	195	65	3	240	80	2	150	75	10	705	70,5
4.	Москвичи; Где улица Ломоносова	3596 2170 (5766)	2	180	90	3	270	90	3	280	93	1	120	120	9	850	94,4
5.	Асина семья	3816	2	150	75	4	300	75	2	240	120	2	240	120	10	930	93
6.	Давай, повторим дробь	3818	2	75	37,5	3	120	40	2	120	60	3	165	55	10	480	48
7.	Билет	4072	1	30	30	3	130	43	3	130	43	3	150	50	10	440	44
8.	Подвит	4466	2	60	30	4	144	36	3	140	46,6	3	165	55	12	509	42,4

6. sz. táblázat

Sor- szám	A szöveg címe	„n”	Előző felm.			Jelen felm.			Megjegyzések
			elolvasta (fő)	összidő (perc)	1 főre eső átl.	elolvasta (fő)	összidő (perc)	1 főre eső átl.	
1.	Москвичи Где улица Ломоносова	3596 2170 (5766)	18	780	43,3	9	850	94,4	Az előző csoportok csak a Москвичи szöveget olvasták
2.	Грач в троллейбусе	3472	38	2380	62,6	10	705	70,5	
3.	Асина семья	3816	38	4895	128,8	10	930	93	
4.	Давай, пов- торим дроби	3818	37	2640	71,3	10	480	48	
5.	Билет	4072	52	1785	34,5	10	440	44	
6.	Подвиг	4466	13	510	31,5	12	509	42,4	

akkor megállapíthatjuk, hogy az eltérés igen kedvező fokot mutat, sőt az időarányok néhol még jobbak is, mint a korábbi felméréseknél. (pl. az «Асина семья», «Давай. повторим дроби» c. szövegeknél).

A II. évfolyamra került csoportom felkészültségénél, képességénél fogva alkalmasnak látszik további kísérletek folytatására. Az elmúlt tanévben rendszeresen kapott és ellenőrzött házi olvasmány anyaga megalapozta ennek az évnek a munkáját. Ezek a hallgatók könnyedén olvassák az adaptált szövegeket és házzáértően kezelik az eredeti nehézségeket. Az első két hét folyamán került sor az «Алѣнка» c. elbeszélés feldolgozására. Jóllehet az elbeszélés számukra elég szokatlan formában íródott — levelekből és táviratokból áll —, és terjedelme is szokatlanul nagy (22 984 „n”), elolvasása és feldolgozása a két hét alatt átlagosan csak 212,9 percet vett igénybe. Ezt a megfigyeléssorozatot részleteiben ismerteti a 7. sz. táblázat az elolvasott szövegek címeivel, terjedelmével és a feldolgozásra fordított időmennyiséggel együtt. Érdekes megfigyelni, hogy ezek közül a legtöbb nehézséget az «Алѣнка» és «Бессмертные» c. szövegek okozták, mert 212,9 ill. 219,6 percet foglaltak el. Ez viszont a terjedelemmel és az adaptálatlansággal is magyarázható. Az eltelt időszak azt mutatta, hogy bár sok időt vett igénybe a házi olvasmányok feldolgozása (de

7. sz. táblázat

Sorszám	A szöveg címe	„n”	Jeles			Jó			Közepes			Elégséges			Összesen		
			elolvasta (fő)	összidő (perc)	1 főre eső átl.	elolvasta (fő)	összidő (perc)	1 főre eső átl.	elolvasta (fő)	összidő (perc)	1 főre eső átl.	elolvasta (fő)	összidő (perc)	1 főre eső átl.	elolvasta (fő)	összidő (perc)	1 főre eső átl.
1.	Алёнка	22 984	5	855	171	4	1100	275	1	240	240	2	360	180	12	2555	212,9
2.	Сосед	15 392	5	450	90	5	565	113	1	210	210	2	280	140	13	1505	115
3.	Бессмер- тие	27 560	5	1115	223	5	1130	226	—	—	—	2	570	285	12	2855	219,6
4.	Город Серёжи- ного детства	11 494	5	435	87	4	280	70	1	180	180	2	300	150	12	1195	99,58
5.	Три дня профес- сора Крючкова	11 544	5	545	109	5	660	132	—	—	—	1	180	180	11	1385	125,9
6.	Солнеч- ное утро	8 060	4	170	42,5	4	210	52,7	1	60	60	1	60	60	10	500	50

még így sem többet heti másfél-két óránál), a hallgatók szívesen, érdeklődéssel olvasták, sőt több alkalommal előre is olvastak. Kellő érzékkel figyeltek fel a tartalmi mozzanatokra, így pl. a hivatásszeretet és egymás iránti felelősség kérdése a «Три дня профессора Крючкова» c. szöveg óra alatti megtárgyalása során.

Összegezve a megfigyelések eredményeit, megállapíthatjuk, hogy a gyakorlat megmutatta és bizonyította az előző dolgozatban már részletesen ismertetett javaslatok, normák helyességét a házi olvasmányok tematikájával, terjedelmével kapcsolatban. Ennek az új tanterv során esedékes normarendszer kidolgozásánál különös jelentősége lesz.

A szakirodalom egyik fő követelményként szögezi le a csoportok felkészültségi fokát, képességét és egy általános rendszer kidolgozásakor is úgy kell megállapítani a normatívákat, hogy a szaktanárnak módjában legyen a hallgatóktól függően egyik vagy másik irányban változtatni. Ez azonban nem lehet olyan mértékű, hogy egyes csoportok egészen rövid szövegeket olvassanak, mások viszont havonta 30—50 oldalt.

Mindkét formát megalapozatlan végetnek tartom. Az elsónél a szövegek feldolgozása egészen aprólékos, s ugyanolyan a feldolgozási folyamata, mint a

kötelező órai szövegeké. A szövegek mind terjedelmükben, mint hatásukban különböznek a házi olvasmányoktól. Egyértelműen elfogadott álláspont már a szakirodalomban az a korábban általam is idézett definíció, mely szerint a házi olvasás olyan *viszonylag terjedelmes* szépirodalmi művek iskolán kívüli önálló olvasása, amelyek jelentéktelen százalék ismeretlen lexika kivételével, ismert nyelvi anyagra épülnek, csak éppen új kontextuális kombinációban. A „viszonylag terjedelmes” kitételt húzzuk jelen összefüggésben alá, ti. a hallgatók csak ebben az esetben tudják kifejezőképességüket fejleszteni és az olvasottakon elgondolkodni. Ehhez viszont a célnak megfelelő szövegekre van szükség.

A második esetben a véglet az anyag maximalista növelése irányában történik. Ennek — jóllehet kétségtelen pozitívuma az, hogy a hallgató hosszú órákat tölt olvasással — több negatív vonása van.

Az egyik az, hogy a számonkérés nem történhet az órán, vagyis lehetetlenné válnak a közös társalgási gyakorlatok, amelyek a hallgatók beszédképességét nagy mértékben fejlesztik. Az egyéni beszámolók, bár feltétlenül hasznosak, de nem helyettesíthetik a kollektív munkát. A kísérletek során bebizonyosodott, hogy csak a negyedik félévben lehet arra gondolni, hogy havonta 24—26 oldalt olvassanak, hogy gyakorlatuk legyen mind az írásbeli (otthoni önálló) feldolgozásban, mind a szóbeli megbeszéléseken (órák alatt). A közös véleménykialakítást, a sokszor viták szintjéig emelkedő tartalmi feldolgozást nem szabad kiküszöbölni ebből a munkaformából. Van olyan vélemény is, hogy ezek a hosszú szövegek eredeti, szépirodalmi szövegek legyenek, főleg a 19. századi, hogy ezzel könnyíteni lehessen az irodalmi szemináriumok munkáját. Ha a dolgozatomban feltüntetett eredményeket megnézzük és elgondolkodunk az adaptált szövegek feldolgozására fordított időmennyiségén, érthető lesz e véleménnyel szembeni aggodalmunk — vajon a hallgatók mit profitálhatnak a beszéd és írásképesség közvetlen fejlesztése területén a tőlük még távolabb álló nyelvezetű művekből.)

A másik hiányossága a nagy terjedelmű anyagoknak az olvasásukra fordított időmennyiség. Napjainkban a pedagógusokat, metodikusokat és nem utolsósorban a pszichológusokat a hallgatók önállóságra nevelése mellett élenként foglalkoztatja a hallgatói aktivitás és a tanulás hatékonyságának növelése. E kérdéscsoportok vizsgálatánál a figyelem középpontjában a hallgatói túlterhelés kérdése áll. L. A. Prjagyna körültekintő elemzésében arra hívja fel a figyelmet, hogy a hallgatói túlterhelést vizsgálva általában csak az órákon eltöltött időt szoktuk figyelembe venni, holott az aktivitás, hatékonyság szoros kapcsolatban vannak a hallgatók önálló munkával való megterhelésével. Véleményét a pszichofiziológusoknak és orvosoknak a hallgatói teherbírás határaival kapcsolatos kutatásai alapján fogalmazza meg: „A hallgató órán kívül önállóan legfeljebb három órát foglalkozhat, beleértve a fonetikai laboratóriumban végzett gyakorlatot is.” [1] Ez, úgy hiszem, vonatkozhat a mi hallgatóinkra is, akkor viszont meggondolandó, lehet-e az alsó évfolyamokon a házi olvasmány anyaga 30—50 vagy annál több oldal havonta anélkül, hogy károsan befolyásolná a fenti tényezők valamelyikét.

2. A házi olvasmányok szerepe az idegen nyelvű szövegek hallás utáni megértésében és az írásképesség fejlesztésében

Amikor a hallgatók beszédképességének fejlesztéséről beszélünk, nem hagyhatjuk figyelmen kívül az írásképesség problémáját, a kettő csak párhuzamosan képzelhető el, a beszéd annyi mint közlés és megértés, amit élő szóban vagy írásban fejezünk ki. Ha a kettő közül csak az egyiket fejlesztjük, akkor a nyelvi felkészültség egy-

oldalúvá válik. „Az írásban kifejezett beszédet, — mutat rá Beljajev, — úgy kell tekinteni mint egy bonyolultabb formát, mert magába foglalja az élő beszédformát is.” Fontos tehát, hogy az idegen nyelv tanára számára „az olvasás és íráskészség szintje azonos legyen a megértés és beszéd szintjével. A tanár elfogadható stílusban tudjon írni, értse meg a művelt emberek által olvasott irodalmat.” [2]

E gondolatból kiindulva kezdtem összegezni megfigyeléseimet s következő három területen: a hallgatói munkafüzetek; az önállóan feldolgozott anyag tartalmának összefoglalása; a tanár által felolvasott ismeretlen elbeszélés, írásban történő összefoglalása.

a) A hallgatók munkafüeteiről, amelyeket házi olvasmányok részére nyitottak, már korábbi összefoglalóban szoltam. Az azóta eltelt időben sokat foglalkoztunk az órákon a feljegyzések minőségének javításával. Egy-egy hallgató felolvasta az otthon készített vázlatot, illetve tartalmat és azt közösen megvittattuk tartalmi és formai szempontból, rámutatva a nyelvtani és lexikai hibákra, esetleges tartalmi tévedésekre stb. Ez különösen hasznosnak látszik az előéveseknél az első félévben, amikor még élesen kiütözik a különböző előképzettség, évkihagyás stb. A fejlődés kimutatható mégha írásukban ma sok is a nyelvtani és helyesírási hiba, tartalmi vonatkozásban már ritkán fordul elő, hogy egy-egy embernél jelentős tévedések legyenek.

b) Az önállóan feldolgozott szövegek tartalmának összefoglalását (írásban, az óra keretében) abban a csoportban veztem be, amelyben a korábbi felméréseket is végeztem. A három félév tervszerűen végrehajtott közös munkája lehetőséget adott az első eredmények összegezésére. Az elmúlt félévben több alkalommal volt ilyen írásbeli beszámoló és a szöveg megértés szintje 80—100 százalékos volt. Ez azt is bizonyítani látszik, hogy a csoport tagjai valóban önállóan dolgozták fel az olvasmányt, s lényegretörő, értelmes tartalmat írtak a szövegek bármelyikéről. Példaként egy viszonylag terjedelmes elbeszélés (9168 „n”), Marsak «Двенадцать месяцев» c. művének feldolgozását idézem. Bevallásuk szerint a jeles hallgatók 40—50 percet töltöttek az önálló feldolgozással, a leggyengébb pedig 120 percet. Az egy főre eső időmennyiség átlag 58,18 perc. A hallgatóknak az órán egy óra állt rendelkezésére. Érdekes megfigyelni, hogy a megértés foka mennyire kedvező képet mutat (csak egy hallgatónál mutatkozik eltérés, aki évkihagyás miatt most került a csoportba, tehát nem volt meg az „alapozása”). Megjegyzem, hogy a csoportban tanuló, volt szakközépiskolás hallgató eredményén (sem a mennyiség, sem a megértés tekintetében) nem érezni lemaradást, bár a nyelvtani és helyesírási hibák rontják munkája minőségét. Az írásbeli összefoglalók legfőbb tanulsága, hogy ebben a csoportban lényegesen jobban megmutatkozik a sok gyakorlás, a tudatos mondatformálás stb., mint az elsőéveseknél. Az alábbi táblázat tükrözi a feljegyzések mennyiségét és a megértés fokát:

A szöveg címe	„n”	Mennyiség (sorban)				Megértés (százalékban)			
		jeles	jó	közepes	elégséges	jeles	jó	közepes	elégséges
Двенадцать месяцев	9168	40	60	40	38	90	100	100	60
		61	45			100	100		
		48	50			100	100		
		64	56			100	100		
		38				100			

c) A fogalmazás során egy, a hallgatók által még fel nem dolgozott, kevés ismeretlen szót tartalmazó szöveget olvas fel a tanár és ezt foglalják össze írásban. Ilyen feladatokat mindkét csoportban végeztem. Az egyik készítő tényező az volt, hogy meg akartam tudni: ha az önállóan olvasott (vizuális forma) anyagot kevés kivétellel teljes mértékben megértik, segíti-e ez a hallás utáni megértést is. A másik az, hogy az e téren szerzett gyakorlat segíti a felkészülést a szigorlatra, amelynek egyik tétele éppen ez a forma. Ezt a munkát úgy kezdtük, hogy az első időben az ismeretlen szöveg kétszeri felolvasása után szóban végeztük el az összefoglalást, legtöbbször társalgási formában és csak azután foglaltuk össze a teljes tartalmat. Meg kell jegyezni, hogy ezek az órák nagy aktivitással folytak le. Az írásban történő összefoglalás eredménye meglepően jónak mutatkozott. Még a gyenge felkészültségű elsőéves csoportban is mindenki megbirkózott a feladattal, eltérés csak két (vidéki gimnáziumból idekerült) hallgatónál volt, akiknek még az olvasásban nem volt gyakorlatuk. A régebbi csoportban a szövegek természetesen mind terjedelemben, mind pedig nehézségi fokban különböztek az újabb csoportétól. Az eredmény itt is hasonlóan jó képet mutatott. Az írásbeli munkát minden alkalommal követte a szóbeli feldolgozás, ami szintén a hallgatók aktív részvétele mellett történt, és meggyőződött arról, hogy a felolvasott elbeszélést valóban jól megértették. A fent leírtak érzékeltetésére két szöveg feldolgozását ábrázolja a következő táblázat:

Sorszám	A szöveg címe	„n”	Megértés (százalékban)				Mennyiség (sorban)			
			jóles	jó	közepes	elégéses	jóles	jó	közepes	elégéses
1.	Кому написать письмо (új csoport)	3720	100	100 100 100	100 50	40	34	42 36 30	20 20	28
2.	Третья ошибка (régí csoport)	4450	100 100 100 100 100	100 100 100 100 100	80 100	—	37 36 50 30 40	32 19 27 23 39	23 44	—

Az olvasásban szerzett gyakorlatot természetesen nem szabad egyedüli hatótényezőnek tekinteni a hallás utáni megértésnél, hiszen bármely foglalkozáson, laboratóriumi gyakorlaton s a tanulás egyéb formáiban is fejlődik készségük, itt csupán mint egyik feltételezhető és részben bizonyítható formát szerettem volna érzékeltetni. A megfigyeléssorozat nem fejeződött be, hiszen ez az összefoglaló csak a kezdeti eredményekről szól. A jövőben ennek a formának a folytatása mellett az íráskészség minőségi javításán kell dolgozni. Azt hiszem, legeredményesebben a hallgatók tanórán és az önállóan végzett munkájának eddiginél még szorosabbá tételével tudjuk kitűzött céljainkat elérni.

JEGYZETEK

[1] Прядина, Л. А.: Поиск оптимального режима самостоятельной работы по русскому языку студентов-иностранцев в I. концентре обучения (Сборник методических статей, „Высшая школа”, Москва, 1972.)

[2] Белъев, Б. В.: Очерки по психологии обучения иностранным языкам („Просвещение”, Москва, 1965.)

ORT, STOFF, UMFANG UND KONTROLLIERUNGSFORMEN DER HAUS-LEKTÜRE IN DER LEHRERAUSBILDUNG FÜR DAS RUSSISCH-FACH (II)

von Margit Bokányi-Kocsis

Verfasserin setzt in der vorliegenden Arbeit die Summierung der seit 1966 geführten Beobachtungen fort und versucht durch Vergleich der in der früheren Arbeit bekanntgegebenen Daten mit neueren Ergebnissen die bisherigen Folgerungen zu bekräftigen.

Der erste Teil der Arbeit enthält die Zusammenfassung der in neueren Gruppen vorgenommenen Aufmessungen und Tabellen über den Vergleich der früheren und der neuen Daten. Zwecks Feststellung der Glaubwürdigkeit der für die selbständige Aufarbeitung der unbekannten Texte angeblich aufgewandten Zeit hat in letzter Zeit mehrfach Klausur-Aufarbeitung stattgefunden; über den Stoff, die zur Aufarbeitung verwendete Zeit und den Vergleich mit der von den Hörern angegebenen Zeitspanne wurde ebenfalls eine Tabelle aufgestellt.

Im zweiten Teil wird zu demonstrieren versucht, eine wie grosse Hilfe die selbständige Aufarbeitung unbekannter Texte für das Verstehen der unbekannten Texte nach dem Gehör und die Entwicklung des Schreibvermögens bedeutet. Die aufgrund der Ergebnisse der Hörer des II. Jahrganges angefertigten Tabellen veranschaulichen die numerischen Versuchsdaten.

МЕСТО, ТЕМАТИКА, ОБЪЕМ ДОМАШНЕГО ЧТЕНИЯ И ЕГО КОНТРОЛЬ В ПОДГОТОВКЕ ПРЕПОДАВАТЕЛЕЙ РУССКОГО ЯЗЫКА (II)

Боканинэ, Кочиш Маргит

Автор в данной работе продолжает сообщение о результатах своих наблюдений с 1966 года и путем сравнения данных прежней работы с новыми доказывает верность выведенных итогов.

Первая часть работы содержит результаты наблюдений в новых группах и таблицы о новых и прежних данных. Для проверки верности необходимого им количества времени, затраченного на самостоятельную разработку текста, неоднократно проводились контрольные работы и были составлены таблицы, содержащие сопоставление прежних и новых данных.

Во второй части утверждается в какой мере самостоятельная разработка незнакомого текста способствует пониманию незнакомого текста по слуху и развитию навыков письма.

IFJÚSÁGI KLUB — IFJÚSÁGI AKADEMIA

Írta: FARKAS KATALIN ÉS WALDMANN JÓZSEF

Manapság sokat beszélünk a szabad időről s annak hasznos eltöltéséről. Egyik lényeges művelődéspolitikai kérdéssé vált pl., hogy töltsi el az ifjúság a rendelkezésére álló szabad időt?! A közművelődés egyik feladata, hogy megszervezze intézményeiben az ifjúság számára azokat a kereteket, amelyek alkalmasak a szabad idő eltöltésére és azt a tartalmi munkát, amely az eltöltött szabad időt hasznossá teszi. Az ifjúság számára az egyik közkedvelt, hatékony forma a klub s ennek egyik tartalmat adó foglalkozás az ifjúsági akadémia.

Az ifjúsági klubokban szervezett ifjúsági akadémiák fontos szerepet töltenek be közművelődésünkben, mert az életkori sajátosságokra támaszkodva kihasználják a társ, vagy a társak keresésének az adottságát és e közösséggé szerveződésben nyújtanak szórakozást és ismereteket. Ez azt is jelenti, hogy ifjúságpolitikai irányelveink érvényesítése érdekében, a művelődéspolitikai elvek szem előtt tartásával tudatosan olyan programokat terveznek és módszereket alkalmaznak, amelyek az ifjúságot mai életünkre készítik elő. „... az jogos igény, hogy a fiatalokat a szocializmust építő nép iránti kötelességtudatra kell nevelni, és arra, hogy a szocializmus építésében nekik nemcsak jogaik, hanem feladataik, kötelességeik is vannak.”¹

Az említett kérdést a főiskola szemszögéből vizsgálva azt kell meglátnunk, hogy a többet tanulnak, a többet tudónak, az értelmiséginek ebben az értelemben kettős kötelessége van. Hadd hivatkozzunk e tétel hangsúlyozott voltának kiemelése érdekében ismét KÁDÁR Jánosra: „...Mert a népnek olyan szakemberekre van szüksége, akik az eleven életben dolgoznak és produkálnak. A magas fokú szakképzésnek az a rendeltetése, hogy a magasabb ismeretek az életben, az egyén munkájában, a nép javára hasznosuljanak. Ha nem azzal kezdjük már az óvodában, hogy kötelességtudatra neveljük a gyermekeket, akkor hiába tanítunk ismereteket, a fiatalok zsebében lesz ugyan bizonyítvány, de az életben semmire sem mennek vele.”² E szavak tükrében is úgy jelentkezik e kettős s mégis egy és elválaszthatatlan kötelesség, hogy a fiatal pedagógusjelöltnek alaposan fel kell készülni, hogy szakjának és a nevelésnek igazi szakemberévé váljék, és megszerzett tudását az életben érvényesítse, azaz átadja az utána következő nemzedéknek.

„Magyarországon ma több mint 100 ezer pedagógus tanít, az orvosok száma megközelíti a 25 ezret, a mérnököké a 60 ezret, a jogászoké a 20 ezret, a művészeti dolgozóké, népművelőké, könyvtárosoké a 22 ezret, a tudományos műhelyekben több mint 15 ezer kutató dolgozik. Ha csak ezeket a foglalkozási ágakat tekintjük, akkor is megállapíthatjuk, hogy legalább 240—250 ezer olyan szakképzettségű és beosztású értelmiséggel számolhatunk, akik alkalmasak a közművelődésben

¹ KÁDÁR János: Az oktatás fejlesztése — közügy. (Az állami oktatás helyzete és fejlesztésének feladatai. Válogatott dokumentumok. Tankönyvkiadó, Bp., 1973., 12. o.)

² Uo.

való részvételre.”³ Örvezdezhethénk e számokon, ha a következô sorok nem csökkenének örvezdezésünk mértékét: „Igazat kell adni a hozzászólóknak, hiszen tudjuk, hogy még a neveléssel foglalkozó értelmiségiek egy része sem tud megfelelően bekapcsolódni ebbe a munkába — sokszor egyszerűen tájékozatlansága miatt.”⁴

A Népművelés c. folyóiratban lezajlott vita végül is azzal zárult, hogy lehetőséget nyújtott néhány tanulság levonására, amely éppen az értelmiség társadalmi funkcióját határozza meg, nevezetesen azt, hogy az értelmiségnek a közművelődésben való részvételét erősíteni kell.

Ezeknek a gondolatoknak a nyomán, ha nem is teljesen ebben a megfogalmazásban rajzolódtak ki előttünk azok a feladatok, amelyek a pedagógusjelöltek közéleti felkészítését sürgették, az a gondolat, hogy az eddigi népművelési formák mellé még újabb, lelkesítőbb feladatokat keressünk. Ezen gondok közepette jelentkezett a Szegedi Járási KISZ, a művelődési osztály és a TIT, hogy az ifjúsági klubok keretében ifjúsági akadémiát indítanának, ha a főiskola hallgatói ezek patronálását vállalják. E feladatra a rendkívül tettekrekész Pedagógiai Tudományos Diákkör vállalkozott. E munka ismertetését s néhány pedagógiai tanulság közvetítését az alábbiakban adjuk.

Vállalkozásunk új kezdeményezés volt, s a feladatot megtisztelőnek éreztük. Miket is mondhatnak a főiskolai fiatalok, falusi-tanyai fiataloknak. A probléma összetett. A következô kérdések merültek fel:

- Össze kell állítanunk azt általunk javasolt előadások jegyzékét.
- Egy-egy előadásra alaposan fel kell készülni. A felkészülés azt jelentette, hogy az írásban elkészített és jóváhagyott előadást egymásnak mondták el a hallgatók, néha nem is egyszer.
- Hogyan férkőznek a hallgatók a fiatalok közelébe, nem lesznek-e túlságosan izgatottak, esetleg félénkek, gyámoltalanok; megtudják-e magukat értetni?
- Ki tudnak-e a falusi fiatalokkal olyan kapcsolatot építeni, hogy az mindkét fél részére hasznos legyen?
- Egyáltalán, milyen didaktikai-nevelési célokat lehet megvalósítani?

Most már két év tapasztalatainak és tudatosan gyűjtött adatainak a birtokában megkíséreljük megfogalmazni a kérdésekre adható válaszokat.

1. A vizsgálat módszere

Erre a munkára is vonatkozik az a megállapítás, hogy a kutatási módszerek megválasztása mindig a kutatás témájától és céljától függ. Jelen esetben úgy tűnik, hogy legcélszerűbb módszer a *beszélgetés módszere* s ennek két kiegészítőjeként alkalmaztuk az *ankét módszert* és a *megfigyelést*. Minden előadónak feladata volt az előre alaposan átgondolt és megbeszélte módon az adatok gyűjtése e három módszerrel. Minden egyes előadás után rövid írásbeli jelentést (adatokkal) és jellemzést készített az előadást tartó hallgató. Ezenkívül a TIT számára elkészítették a jelentőlapokat s ezek anyagát jelen dolgozatunk elkészítéséhez ugyancsak felhasználtuk. A beszélgetés módszere:

A) Az előadások helyén

a) előadás előtt és után a fiatalokkal,

b) művelődési otthon igazgatóval, pedagógussal, klubvezetővel, gondnokkal

³ KÖPECZI Béla: Társadalom, műveltség, értelmiség. Vitazáró. (Népművelés., XX. évf. 1973. szept., 6. old.)

⁴ Uo.

B) Egyéb beszélgetés

- a) járási népművelési felügyelővel,
- b) TIT munkatársakkal,
- c) a diákkör vezetőségével,
- d) többszöri találkozáson az előadók egymással.

Az ankét módszer:

Megkíséreltük annak a vizsgálatát (kérdőívvel), hogy a fiatalok e közösségi, elsősorban ismereteket szerző tevékenységének mik a motivációs tényezői. Pl., miért vesznek részt ezen az akadémián (sokan néhány km távolságról jöttek).

A megfigyelés módszere:

Ennek az volt a célja, hogy a fiatalok agilitását, reagálását, magatartását, közömbösségét, vagy aktivitását, vagy éppen a lelkesedését figyelje s erről adjon számot.

A jelentő lapok:

A megjelentek számára vonatkozó néhány adatot tartalmaztak és az elhangzott kérdéseket rögzítették.

2. Didaktikai nevelési feladataink

A gyorsan változó világ új feltételeket és körülményeket szab az emberiség számára, s ezekhez a körülményekhez gyorsan kell alkalmazkodni. Ez a gyors alkalmazkodás új ismereteket, új érdeklődést, új szokást, új képességeket kíván, ami a személyiség átalakulásával jár. Kétségtelen, hogy a fiatal fa könnyebben és jobban hajlítható, ami a mi nyelvünkön azt jelenti, hogy a nevelés klasszikus kora (a mi szempontunkból) az ifjúkor. Ilyenkor különösen fontos a határozott nevelési cél, s ebbe már a lehetőségekhez képest beszámítottuk az élet-körülményeket, a környezeti hatásokat. Az akadémiát szervező klubvezetővel, az iskola pedagógusával, a művelődési otthon vezetőjével való konzultálás után, a hallgatóságnak és életkörülményeinek ismeretében az előadás tartalmától függően meghatároztuk az egyes előadások kapcsán adódó nevelési feladatainkat.

El kellett határoznunk, hogy a mértéktartóan szórakoztató előadásokban arra kell törekednünk, hogy előadásaink egyrészt emeljék a társadalomtudományi műveltséget, másrészt segítsenek a természettudományos, a termelési-technikai szemlélet kiterjesztésében és végül hathatósan járuljanak hozzá az ízlés fejlesztéséhez.

A társadalomtudományi műveltség emelését, az emberi kapcsolatok kiépítését, a helyes magatartás kialakítását különösen a következő előadások segítették:

— Pártunk ifjúságpolitikája. — Az ifjúsági törvény végrehajtása. — Az élet értelme. — Pályaválasztás, továbbtanulás. — Hány vallás van a világon? — Barátság, szerelem, házasság — Kettős nevelés.

A természettudományos szemlélet megszilárdítását a következő előadások szolgálták:

— Feltárul az élet titka. — Körforgás a világban. — Az élet értelme. — Biológiai pokolgép — Hogyan lesz a tojásból csirke?

A termelési-technikai ismereteket a következő előadások gazdagították:

— Technikai érdekességek. — Modern lakás, háztartási eszközök.

A hazaszeretet megvalósítására a következő előadásokban törekedtünk:

— 2000 km hazánk tájain. — Nemzeti emlékeink ápolása. — Magyarország kövek között. — Népviselet, népszokások.

Az internacionalizmus erősítésére is törekedtünk előadásainkban:

— A huszadik század szégyene (haláltáborok). — A VIT-ek története.
— Más táj, más nép

Gazdag előadássorozatot iktattunk be az igazi művészet felismerése, a giccstől való megkülönböztetése érdekében:

— Szép, vagy nem szép? — Képzőművészet mindenkinek. — Szép-e a szépirodalom? — Színészek, színpadok. — Zene és valóság.

Egyéb előadásaink:

— Meddig vagyok fiatal? — Illik, nem illik. — Modern öltözködés. — Önfegyelem, joga. — Van-e különbség városi- és falusi ember között? — Telepátia. — A cigányok Magyarországon. — Vannak-e véletlenek? — Csúfolódik-e a falu?

3. Ismeretterjesztő munkánk elemzése

Már az eddigiekből is látható, hogy didaktikailag jól megalapozott előadások tartására törekedtünk. Tettük ezt abból a tudatosan átgondolt szempontból, hogy a didaktikailag helyesen elkészített program már magában hordja a megvalósulás garanciáját. Programunk és ezen belül az egyes előadások elkészítésének a lényege a konkrét körülmények számbavétele, a szükséges egyedi formák kijelölése, az igények és szükségletek megismerése, az egyes foglalkozások vezetőinek, az előadónak a teljes programban való tájékozódása. Előnynek könyvelhető el a célszerűség biztosítása, a tudatosság hangsúlyozott volta és a jó szervezethez való hozzájárulás.

Meg kellett ismerkednünk azokkal a helységekkal, amelyekben az ifjúsági akadémiát megszervezték. Eligazítást jelentett a Helyiségnévtár, a diákkört vezető tanár személyes kapcsolata és ismeretei, néhány megyénkbeli hallgató tájékozottsága, az előadó hallgatók egy részének falusi származása és kötődöttsége; a bejelentett igények és nem utolsósorban a járási népművelési felügyelő alapos tájékozottsága. A következő községekben, tanyaközpontokban tartottuk előadásainkat:

— Algyő, Deszk, Kistelek, Sándorfalva, Szőreg, Tápé nagyközségek. Ez utóbbit, Algyót, Szőreget, Tápét az új területrendezés kapcsán Szegedhez kapcsolták.

— Ásotthalom, Balástya, Mórahalom, Pusztamérges, Rőszke, Rúza, Szatymaz, Zákányszék, Zombó községek (volt tanyaközpontok).

— Ásotthalom-Irodasor, Domaszék-Bajai út, Rúza-Ruki II., Üllés-Baromjárás, Sövényháza—Pusztaszeri major.

3.1. Előkészületek, szervezés

Közismert, hogy a nevelést határozott célratörés jellemzi. Ahhoz tehát, hogy a nevelés valóban célhoz érjen, minden tényezőjének, eszközének tervszerűen, szervezeten kell működnie. Ebből következik a tervszerűség és szervezethez való szükséges. Ebben a kérdésben mindenki egyetértett s a mi munkánkban két oldalról jelentkezett:

— a mi előadónk, a főiskolai hallgatók tervszerű előkészületeiben, — a klub, illetve a klubnak helyet és egyéb működési feltételeket nyújtó művelődési otthon, vagy iskola előkészületeiben.

3.2. Alkalmazott módszerek, szemléltetés, eszközök

Miután a módszer nem más, mint a nevelési cél megvalósítására szolgáló eljárások összessége, nekünk is meg kellett beszélnünk, hogy az egyes előadások hatékonyságának biztosítása érdekében milyen eljárásokat alkalmazunk. Sorba vettük tehát a módszereket meghatározó szempontokat.

A jelenségek és tárgyak érzéki észlelésének a fontossága közismert. Maradandó képzetek az ember tudatában csak az érzékszervek útján közvetlenül szerzett tapasztalatok alapján keletkezhetnek. De a gondolatot tovább víve azt is elmondhatjuk, hogy az érzékelés, az észlelés, az emlékezés, tehát a megismerő képesség fejleszti a gondolkodást és viszont; a gondolkodás előfeltétele a gondolkodásra készített érzelmi állapot és az akarati tulajdonságok is.

Tudtuk, hogy olyan fiataloknak tartunk előadást, akikkel csak néhányszor találkozhatunk, ezért a meggyőzés módszerét kívánjuk érvényesíteni a következő eszközök támogatásával: példát, eszményképet állítunk hallgatóink elé előadás, magyarázat, vita és beszélgetés segítségével, sokoldalú, gazdag, de nem túlzott szemléltetés alkalmazásával.

A főiskola és a megyei módszertani központ segítette az előadókat, hogy filmvetítővel, diavetítővel, írásvetítővel, magnóval, lemezjátszóval jelenhessenek meg az előadások színhelyén.

3.3. A hallgatóság

Ifjúsági akadémiáról van szó, tehát hallgatóságunk a 14—24 év közötti fiatalokból adódott. Számunkra nem lehet közömbös, hová, merre tartanak ezek a fiatalok. A közvélemény általánosítva szeret a fiatalokról véleményt mondani. E vélemény, a fiatalok gondolkodásának, magatartásának a megítélése, néha egyértelműen magasztaló, legtöbbször egyértelműen elmarasztaló. Pedig a fiatalság kor, nem, iskolázottság, gondolkodás, munkahely, világszemlélet, magatartás és más jellemzők tükrében rendkívül differenciált. Sok felnőttnek eszébe sem jut, hogy nem a szélsőség, a hangoskodás, a külsőségekkel tündető fiatalok alkotják a fiatalok zömét. Ezek vannak kisebbségben, és a csendben, becsületesen dolgozó és tanuló, nem látványosan produkáló fiatalok a többség. Mint érdekeltek és mint kívülről és belülről figyelők és élők, megfigyeléseink és tapasztalataink alapján a következő megállapítással értünk egyet:

„Az ifjúság megítélésében mi változatlanul az alábbi alapelveket tekintjük irányadónak:

- Először: Ifjúságunk a társadalom elválaszthatatlan része, hibái és erényei sohasem önmagában, hanem mindig a társadalom életében gyökereznek;
- Másodszor: Minden kor ifjúsága más úton jut el a haladó eszmékhez, más körülmények között él és fejlődik;
- Harmadszor: Ifjúságunk problémái nem generációs, hanem társadalmi problémák. A harc nem öregek és fiatalok, hanem a régi és az új között folyik;
- Negyedszer: Az ifjúság helyes megítélése azt igényli, hogy ne a kisebbségből ítéljünk. A fiatalok elbírálásában is az legyen a mérce, amely minden ember megítélésének az alapja: mit tesz a gyakorlatban, hogyan él és dolgozik, hogyan teljesíti kötelességeit?!⁵

⁵ KÁRPÁTI Sándor: Az ifjúság szocialista nevelésének néhány időszerű kérdése. (Információ. A Népművelési Intézet Tájékoztatója. 2. Népművelési Propaganda Iroda).

Az alant következő kimutatások és táblázatok összeállításában és néhány következtetés levonásában a következő két alapvető tényezőt vettük figyelembe: — Honnan jött, honnan jön ez az ifjúság. Milyen gazdasági, politikai és kulturális közeg veszi körül hat rájuk mindennapi életükben.

— Erre építve mit tehetünk mi, meddig mehetünk el a nevelőhatások érvényesítésében, hogy munkánk minél eredményesebb legyen.

Előljáróban vizsgáljuk meg két ifjúsági akadémia hallgatóságát. A jobb megismerés érdekében egy községi és egy tanyai művelődési központban működő ifjúsági akadémia hallgatóságának iskolai végzettségét mutatjuk be:

	Nincs 8. o.	Ált. isk. végzett	Ip. tan., szakmun- kás	Középisk. végzett	Főisk., egyet. hallg.	Diplomás
Deszk község	—	—	10	12	4	2
Ásotthalom-irodасori tanyai isk.	10	17	—	—	—	3

Az adatok megértéséhez tudnunk kell, hogy Deszk kb. 3000 lakosú község Szeged közvetlen szomszédságában. Van vasúti állomása, napi sok autóbusz szállítja az utasokat 20 perces menetidővel. A város tehát naponta tetszés szerinti időben megközelíthető. Ásotthalom-Irodасor 27 km-re van Szegedtől. A gazdasági vasút (kisvasút) 4 km-re található. Autóbusz naponta nyolc (8) alkalommal érkezik és indul. Az iskolában három (3) főiskolát végzett tanár tanít, akik minden ifjúsági akadémiai foglalkozáson (amint a kimutatás is jelzi) jelen vannak.

Ha tovább vizsgáljuk e számadatokhoz kapcsolva pl. az Ifjúságpolitika a gyakorlatban c. előadást, a következőkről szólhatunk:

— A jelenlevők közül Deszken 8-an szóltak az előadáshoz.

— A jelenlevők közül Ásotthalmon 4-en szóltak az előadáshoz.

A döntő különbséget már a számok mutatják. Ha azonban a felszólalásokat és a kérdéseket vizsgáljuk, a mérleg nyelve még erősebben Deszk felé billen.

Az alant következő táblázat 12 ifjúsági akadémia helységeit, az elhangzott előadások címét, a látogatók számát és a felszólalók, illetve kérdezők számát mutatja be.

E táblázat több tanulssággal is szolgál. Összesen 43 előadás vizsgálatát végeztük el. 1139-en vettek részt a 12 akadémian. 316 fiatal szólalt fel. A legtöbben falusi és tanyai fiatalok, akik tudvalevően bátortalanabbak, zárkózottabbak. Főiskola hallgatóink beszámolóiból tudjuk, hogy első előadásaikon alig volt kérdező s még kevesebb a hozzászóló. Beszélgetni kellett velük, bátorítani kellett őket, hogy megnyilatkozzanak.

Az előadások száma az ifjúság érdeklődési körét s igényét tükrözi. Ezért nem árt erről néhány mondatot megfogalmazni: A pálma az „Illik, nem illik” c. előadásé, míg a második helyet a „Modern öltözködés” foglalta el. A két előadás igénylése a falusi és tanyai ifjúságnak azt a törekvését tükrözi, hogy félszegségét le kívánja vetni. Elkívánczik abból a szűkebb környezetből, amelyikben eddig élt. Horizontja kitágult és egyre táguló, perspektívái egyre biztatóbbak, a szülőföldhöz való kötöttség kötelékei lelazulnak. A védelmet jelentő és eddig valóban védelmet nyújtó közvetlen környezettől való eltávolodás számára egyúttal elbizonytalanodást is jelent. Nem ismerheti, nem ismeri annak a másik, számára „vonzóbb” világnak a szokásait, törvényeit, amelybe vágyódik. Arra törekszik tehát, hogy olyan visel-

Résztevők, hozzászólók

	Házasság, szerelem		Illik, nem illik		Az élet értelme		Meddig vagyok fiatal		Szép-e a szép- irodalom		Szép, nem szép		Zene és valóság		Feltárl az élet titka		Nemzeti emlé- keink ápolása		Népvisélet, népszokás		2000 km Hazánk szép tájain		Modern öltözködés		Pártunk ifjúság- politikája		Modern lakás		Előadások száma		Résztevők száma		Hozzászólók száma	
	R	H	R	H	R	H	R	H	R	H	R	H	R	H	R	H	R	H	R	H	R	H	R	H	R	H	R	H						
Algyő			36	14					32	20			31	4									29	8			40	10	5	168	56			
Ásotthalom			42	8							26	10											24	10					3	92	28			
Balástya	35	15	36	11	40	17	39	9										25	3									5	175	55				
Bordány									20	3	16	15	10	1														3	46	19				
Domaszék			31	6	26	2															21	4	35	5		25	15	5	138	32				
Forráskút			26	8			17	7					15	5											30	5		4	88	25				
Röszke													22	4	15	4												2	37	8				
Rúzsá	45	7					11	2									23	2										3	79	11				
Tápé	20	6	20	6			22	6							17	5												4	79	23				
Üllés			35	6			29	6													30	5	38	12				4	132	29				
Zákányszék									15	9											30	5						2	14	14				
Zákányszék-alsó			23	6	17	5																	30	5				3	70	16				
Előadások sz.: Résztevők	3	100	8	28	3	24	6	118	3	67	2	42	4	78	2	32	1	23	1	25	3	81	5	156	40	1	30	2	65	43	1139	316		

2. sz. táblázat

Hallgatók összetétele,
átlag a megtartott előadások alapján

Előadások helye	össz. hallg. átlag	Férfi	Nő	Kor szerint			Foglalkozás			Hozzá- szólók száma átlag
				—16év	16—20	20 felett	Tanuló	Mező- gazd. dolg.	Ipari munk.	
Algyő	34	29	5	6	24	4	8	11	15	11
Ásotthalom	30	18	12	4	21	5	12	10	8	9
Balástya	40	25	15	10	20	10	16	14	10	10
Bordány	12	8	4	2	4	6	2	8	2	6
Domaszék	20	10	10	18	2	—	20	—	—	4
Forráskút	26	18	8	2	20	4	10	12	4	6
Röszke	18	8	10	4	12	2	10	5	3	4
Rúza	23	15	18	3	10	12	5	12	8	4
Tápé	20	15	5	2	15	3	10	4	6	6
Üllés	30	22	8	2	24	4	2	24	4	6
Zákányszék	15	5	10	2	10	3	2	12	1	7
Zákányszék-alsó	20	13	7	17	3	—	15	4	1	5
Átlag	24	15	9	6	12	4	9	10	5	7

3. sz. táblázat

Hallgatók összetétele átlagos adatokból százalékban

Előadások helye	Férfi	Nő		Kor szerint			Foglalkozás			Hoz- zá- szólók
				—16év	16—20	20 felett	Ta- nuló	Mező- gazd. dolg.	Ipari munk.	
Algyő	85	15		17	70	13	23	32	45	32
Ásotthalom	60	40		13	71	16	40	33	27	30
Balástya	63	37		25	50	25	38	37	25	25
Bordány	67	33		16	34	50	16	68	16	50
Domaszék	50	50		90	10	—	100	—	—	20
Forráskút	69	31		8	76	16	38	46	16	23
Röszke	44	56		22	66	12	52	20	28	22
Rúza	60	40		12	40	48	20	48	32	16
Tápé	75	25		10	75	15	50	20	30	30
Üllés	73	27		6	80	14	6	80	14	20
Zákányszék	30	70		13	72	15	13	80	7	41
Zákányszék alsó	65	26		85	15	—	75	20	5	25
Összesítve	63	37		25	63	12	37	42	21	28

kedési, magatartási normákat sajátítson el, amelyek eligazítják és biztonságot kölcsönöznek az új körülmények között, Hasonlóak kívánnak lenni a városiakhoz, ne lehessen pl. a ruházatukról és más külsőséges jegyekből már messziről látni, hogy falusiak.

A következő két táblázatban a hallgatóság községenkinti összetételét vizsgáltuk. A 2. sz. táblázatban átlagot számoltunk. A foglalkozásokat tanulókra, mezőgazdaságban és iparban dolgozókra egyszerűsítettük. A 3. sz. táblázatban százalékként az előző táblázat átlagát.

3.4. A kérdések

Azt tanítjuk, hogy a jó kérdezés tudása biztos tárgyismeretet, erős logikát, a nyelvvel való bánni tudást és gyakorlottságot jelent. Mi azonban most a kérdéseket nem az előadó, hanem a befogadó oldaláról kívánjuk vizsgálni. Mit és hogyan kérdez az a fiatal, aki soha nem hallott és nem tanult a kérdezés módszeréről, aki nem tanulta, hogy a kérdésnek tartalmilag pontosnak, megfogalmazásában világosnak, formailag a lehető legrövidebbnek és nyelvileg is helyesnek kell lennie.

Arra törekedtünk, hogy olyan megfelelő, nyílt légkört teremtsünk, amelyben a fiatal hallgatók feszültsége felenged és a kérdezés mellett a beszélgetés is kialakuljon. Így sikerült elérnünk, hogy háromszáztizenhat (316) fiatal nyilatkozott meg. Legtöbben csupán egy-egy kérdés megfogalmazásáig jutottak el. Ha közelebbről megvizsgáljuk a sokszor primitíven, néha bátortalanul feltett, később a beszélgetés (néha vita) hevében már bátrabban, néha egészen szabatosan megformált kérdéseket, látnunk kell, hogy az ifjú önmagát adja; gondolatait, gondjait, kétségeit, vágyát törekvéseit önti e kérdésekbe. A kérdések vizsgálata is segít bennünket az ifjúság jobb megismerésében.

3.5. A főiskolai hallgatók, mint előadók

Sokszor felvetődött már a kérdés, hogy mai társadalmunkban lehet-e és egyáltalán szükséges-e az általános iskolai tanárt a két háború közötti néptanítóhoz hasonlóan „polihisztorrá”, mindent tudóvá képezni? A kérdésre a leghatározottabban nemmel felelhetünk. Nem lehetséges, mert a tudományok gyors fejlődése nyomán bekövetkezett eredmények sokaságát egy ember nem sajátíthatja el és nem is szükséges, mert már régen ott tartunk, hogy a különböző szaktudományok terjesztését falun is a jól képzett szakemberek sokasága végezheti és természetesen nem csak pedagógus. Azt azonban látnunk kell, hogy a társadalom a mai pedagógustól olyan közéleti személyiséget és társadalmi munkást vár el, aki a szocializmus építésében annak sokrétű és bonyolult folyamatában kisebb-nagyobb mértékben felelős vezető. Egész társadalmunkkal meg kell láttatni, hogy a művelődésügy és abban az iskola az életnek nem melléktérülete, hanem egyik legfontosabb, az életre előkészítő műhelye, s abban a pedagógus a mester.

„Az oktatás és a nevelés történelmi eredményeit a pedagógusok áldozatkész, jó munkája nélkül nem tudtuk volna elérni. Pártunk bízott a pedagógusokban és bizton támaszkodik ma is rájuk. Javíthatjuk mi az oktatás tartalmát, szervezését, az anyagi ellátás színvonalát — az oktatás-nevelés középpontjában mégis a pedagógus marad.”

Az oktató-nevelő munkának ki kell lépnie izoláltságából, szélesebb horizontúvá

⁶ ACZÉL György: Az állami oktatás helyzetéről. Előadói beszéd a Központi Bizottság 1972. június 14-i ülésén.

kell válnia és az élettel a legszorosabb kapcsolatot kell teremtenie. A tanárjelöltek e munkára való felkészítésében kívántunk közreműködni, amikor sorainkba szöveltük és útba indítottuk, látni és tanulni, láttatni és tanítani. Főiskolásaink elmondották, hogy sok értékes pedagógiai és pszichológiai tapasztalatot szereztek. Be tekintettek néhány falu és tanyakörzet kulturális életébe. Megismerték a tanyai művelődési központokat, iskolákat, művelődési otthonokat, klubokat, ezeknek ifjú tagságát és a bennük folyó munkát. Ezekről eddig csak elméletben hallottak. Mi tagadás, még a saját falujuk ilyen intézményeitől is elszakadtak, középiskolai és főiskolai tanulmányaik megkezdése óta. Most azonban ennek a munkának a jelentősége és a szépsége kikristályosodott előttük. Tanultak, élettapasztalatokat szereztek, kiléptek a főiskola falai közül az életbe és megtették első lépéseiket az önálló pedagógiai munka felé. Elért sikeres eredményeik biztatóak s reményt adnak arra, hogy személyiségükben gyarapodva e jó leckével gazdagodva a jövőben is jó munkát fognak végezni.

Amikor tanulmányunk középpontjába az ifjúsági akadémia eredményeinek vizsgálatát tettük és itt elsősorban az akadémia ifjú tagságát és a főiskolai hallgatók előadói munkáját és lelkesedését kívántuk kiemelni, — nem mulaszthatjuk el a Szegedi Járás KISZ Bizottságának, a TIT-nek és a Szegedi Járási Hivatal Művelődésügyi Osztályának az akadémia előkészítésében és szervezésében kifejtett jó munkáját sikeres példaként megemlíteni.

Összegezésként annyit mondhatunk, hogy sok munka és fáradság fekszik egy ilyen központból irányított ifjúsági akadémia megszervezésében és lebonyolításában, de megérte. A tanulságok levonására nagyobb lélekzetű tanulmány készült, itt azonban helyszűke miatt okulásul ennyit tudunk közölni.

JUGENDKLUB — JUGENDAKADEMIE

von Katerine Farkas und Joseph Waldmann

Das Dekret des Ministerrates über die kulturelle Versorgung der Jugend drängt auf die Errichtung von Jugendklubs und innerhalb dieser auf die Ermöglichung verschiedener Kulturformen. Zu diesem Zweck wurden in 14 Gemeinden des Kreises Szeged im Rahmen dieser Klubs jene Jugendakademien ins Leben gerufen, deren Vortragende unsere Hochschul-Hörer waren.

Die Verfasser haben neben der Organisation und ander — weitigen Vorbereitungsarbeiten die Bedeutung der Jugendakademie auf zwei Gebieten studiert:

1. Was bedeutete die zweijährige Vortragsserie den rund zweitausend (2000) 15—24-jährigen Jugendlichen vom Lande — aus Dörfern und Einzelgehöften — vom Gesichtspunkte der Zerstreuung und Bildung?

2. Was kann die moderne Pädagogenbildung u. a. im Rahmen ihrer speziellen Bestrebung, Persönlichkeiten des öffentlichen Lebens heranzubilden, tun; welchen Weg soll sie im Interesse der Pädagogenanwärter wählen?

Szeged, den 10. Jan. 1974.

МОЛОДЁЖНЫЙ КЛУБ — «МОЛОДЁЖНАЯ АКАДЕМИЯ»

Каталин Фаркаш и ожеф Вальдманн

Постановление Совета Министров о положении культурной жизни молодёжи требует создания молодёжных клубов и в рамках их организацию различных форм просветительной работы. В интересах достижения этой цели в 14-ти селах Сегедского района были организованы «Молодёжные Академии» докладчиками которых были студенты нашего института.

Авторы помимо исследования организации и других подготовительных работ с двух аспектов изучают значение «Молодёжной Академии». С одной стороны изучают что означала с точки зрения интересов и просвещения серия докладов за два года для двух тысяч хуторских и сельских представителей молодёжи. С другой стороны изучают возможности подготовки преподавателей, выбор путей в интересах формирования будущих преподавателей в сфере воспитания в качестве общественного деятеля.

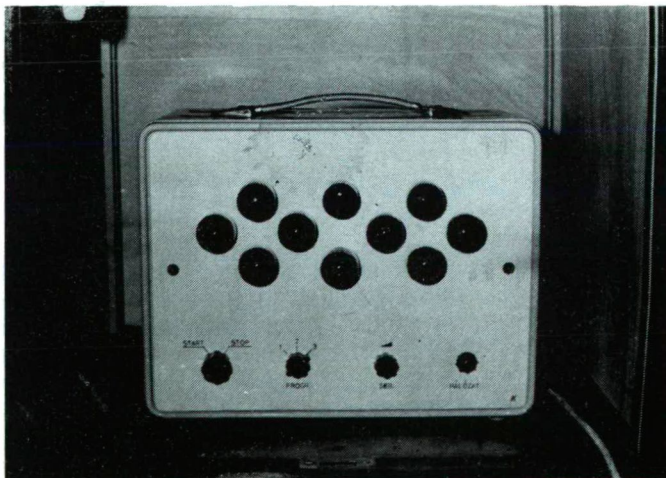
KÜLÖNBÖZŐ RITMUSÚ INGERHALMAZ HATÁSA AZ ÉBERSÉGI SZINTRE FŐISKOLAI HALLGATÓK ERŐS ÉRZELMI MEGTERHELÉSÉNÉL

Írta: GERÉB GYÖRGY

Kérdésfeltevés és a munkaeszköz leírása

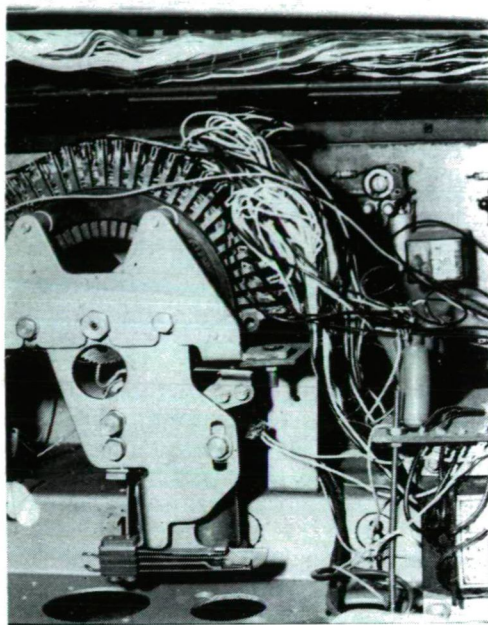
Az éberségi szint változása függ az ingerhalmaz összetételétől, az ingerek közt eltelt időtől, az ingerek egyedi sajátosságaitól, a környezetben elfoglalt helyzetüktől (Vö. LOMOV 1969, RUSSEL 1951). Ennek a változó állapotnak hosszabb idejű követése megkívánja, hogy az ingerek kiváljanak a háttérből, s jelentéstartalmat kapjanak. Egy-egy mozgásban megnyilvánuló ingercsoport a nyugalmi háttérrel szemben eleve felhívó jellegű. Aránylag kis figyelmi koncentrációval nyomon követhetjük a változó inger kiemelkedését a környező nyugvó tárgy-egészből. Egészen más azonban a helyzet, ha az ingerhalmaz több, állandóan mozgó, változó ingerből áll, s éppen a mozgásban egy időre korlátozott ingert, vagy ingereket kell megfigyelni. A műszerfalakon sokszor éppen a mozgó értékskálákat kell leolvasni, illetőleg észre kell venni bizonyos kritikus leállást, esetleg értéktelődést. Ennek a helyzetnek a modelljét kívántuk kísérleti feltételek mellett tanulmányozni.

Egy 90 cm×50 cm-es panellre 10 számkijelzőt helyeztünk el, három sorban felül és alul 3-at, középpont pedig 4-et. Minden számkijelző 0—9-ig terjedő, egymáshoz képest eltérő számot adagolt, ezek azonban aritmiás sorrendben követték egymást, s az egymás melletti számokban sem volt sorrendiség.* (1—2. ábra) Az impulzusokat, valamint a köztük eltelt időt beprogramoztuk és aritmiás időszakoszonként egy-két

1. ábra

* A technikai kivitelezésért VLADISZAVLYEV Andrásnak és KÓNYA Gábornak mondok köszönetet.

2. ábra

számszélő számszélét megszállítottuk. A v. sz.-eknek az volt a feladatuk, hogy a megszállást észrevegék és mikrofonba mondják. Az eredményt magnetofon rögzítette. Így az ingerek észrevételének időpontja és az appercipiált számszélő visszajélés útján olyan diagrammott adott, amelyből a vigilitás alábbi jegyeit szűrhattuk le:

1. Az ingerek kiadása és az azokra adott válaszok közti idő.
2. A kihagyott impulzusok száma és jellege.
3. A helyes és a helytelen válaszok mennyiségi mutatója.

Az ingerek adagolásának időbeli függvényében nehezíthettük a feladatot, s ezzel az optimális vigilancia-fok egyik fontos mutatóját kívántuk megismerni. A beprogramozott időben történő számszélőállások időtartamát is szabályozhattuk, megkeresvén a feladat elvégzésének határértékeit. Egy-egy feladatsor több megismétlődő programból tevődött össze, így ezeknek a vetületében a v. sz.-ek munkagörbáját, illetve az éberségi szint alakulását is nyomon követhettük. Az állandóan mozgásban levő számszélők változó ingerhalmazt közvetítettek, s ezek megtanulása a gyakorlatban lehetetlen volt. Így a teljesítmény ingadozásánál a gyakorlás tényezőjét elhanyagolhattuk.

A v. sz.-ek I. éves főiskolai hallgatók voltak vizsga-szituációban, tehát erős emocionális stressz-helyzetben és egy másik alkalommal nyugalmi állapotban. Választ kívántunk kapni arra, hogy az erős érzelmi megterhelés milyen mértékben befolyásolja az éberségi szint alakulását, s milyen jellegű és mértékű összefüggés van a fokozott emocionális feszültség és a teljesítményt lényegesen befolyásoló éberségi szint között. Az aktiváció és érzelmi helyzetkép neurofiziológiai és szubjektív oldalát egyaránt figyelemmel kísértük részint elemi fiziológiai paraméterek (vérnyomás, pulzus, GBR) követésével, részint e célra szerkesztett kérdőív és exploratio segít-

ségével. A legtöbb esetben ezeket a vizsgálatokat nyugalmi és vizsga-szituációban (vizsga előtt) végeztük el, néhány alkalommal azonban a vizsga egész folyamatában mértük a galvanikus bőrreflexet és pulzométerrel az érlökések folyamatos alakulását is. Az értékek összehasonlítása alapján vontunk le következtetéseket.

Az éberségi szint változása stress-helyzetben

Vizsgálataink annak a kérdésnek a tisztázásához kívántak adalékokat szolgáltatni, hogy a stress-helyzet aktivációs, vagy inkább gátló mechanizmusa — típusos és egyedi esetek létezését természetesen nem tagadva — általában növeli, vagy csökkenti az éberségi szintet. A vizsgára való várakozás izgalma alkalmas légkörnek bizonyult ehhez. A hallgatók szubjektív vallomása alapján azokat a jelölteket tekintettük v. sz.-eknek, akik erős érzelmi töltésű félelmet éltek át.

Kísérleteinket az előzőekben leírt eszközünk („vigilancia-vizsgáló”) segítségével végeztük el. Az éberségi szint mutatójának, a teljesítmények kiszámításánál figyelembe vettük az ideális esetek számát (n), az észre nem vett esetek összegét (k), valamint az észre vett esetekre fordított összes időt. Ennek alapján az alábbi képletet alkalmaztuk (*)

$$T = \left(\frac{n+k}{n-k} \cdot \Sigma t \right) (1+k).$$

Az éberségi szint mutatóinak alakulása programok szerint főiskolai hallgatóknál

Programok	Nyugalmi állapotban		Stress-helyzetben	
	T-index	Szórás átlaga	T-index	Szórás átlaga
1.	207,207	180,335	476,015	748,327
2.	193,524	181,099	549,429	740,383
3.	215,659	232,320	463,217	315,375
4.	317,898	729,330	903,556	1147,659
5.	253,490	250,514	1035,063	1243,782
6.	281,433	300,327	951,899	897,796
7.	253,426	224,690	1076,492	1356,455
8.	246,111	228,579	1155,018	1891,89
9.	221,740	219,877	993,588	1079,091
10.	330, 203	333,222	671,289	603,288

1. sz. táblázat

* A képlet kidolgozásáért ezúttal is köszönetet mondok dr. GYÖRI István matematikusnak, a SZOTE Központi Kutatóintézet munkatársának.

A teljesítmény hibaátlagainak alakulása nyugalmi és stress-helyzetben főiskolásoknál

Sor- szám	Név	Nyugalmi állapotban		Stress-helyzetben	
		T-érték	Szórás	T-érték	Szórás
1.	N. J.	100,595 20,387	90,879 13,970	687,361 155,574	562,516 96,441
2.	T. R.	351,731 104,911	254,890 36,546	439,820 178,365	317,815 70,683
3.	K. L.	233,285 31,017	200,813 37,106	1694,746 554,846	397,385 119,934
4.	J. L.	207,049 69,855	212,216 33,256	1209,49 437,84	642,078 123,731
5.	M. M.	707,555 165,667	582,004 122,995	692,174 143,378	795,547 179,224
6.	R. J.	154,064 40,061	85,065 9,706	501,715 65,897	624,835 217,768
7.	B. J.	377,241 37,583	234,185 57,663	333,426 77,635	416,999 139,738
8.	M. V.	383,631 153,976	479,806 162,129	609,607 153,334	557,279 109,570
9.	B. L.	174,288 42,471	111,540 20,511	737,881 251,374	553,371 141,714
10.	D. Zs.	200,308 104,676	242,334 43,004	614,325 109,189	546,776 129,831
11.	Z. M.	194,036 61,775	147,407 32,803	1102,135 147,901	324,346 134,192
12.	B. M.	413,304 98,857	241,689 383,342	590,141 162,754	705,285 139,966
13.	J. P.	325,811 71,540	298,415 48,625	1644,852 526,712	1122,338 326,575
14.	P. E.	210,569 107,330	147,975 32,797	527,601 67,336	382,961 59,549
15.	Sz. K.	168,223 70,805	108,577 9,463	473,879 113,043	397,292 126,646
16.	Sz. M.	95,491 26,480	68,159 11,251	317,491 86,244	211,991 45,886
17.	K. M.	213,146 64,746	135,402 22,932	730,653 212,926	427,566 49,828
18.	B. J.	538,915 188,031	272,219 48,915	1143,887 284,202	879,294 127,365
19.	B. Zs.	181,749 58,282	164,994 43,844	703,615 139,708	635,068 117,327
20.	T. J.	212,531 63,838	161,646 24,199	934,968 273,701	917,932 141,669
21.	B. S.	182,629 53,399	150,283 22,923	643,821 209,893	496,306 31,575

Sor- szám	Név	Nyugalmi állapotban		Stress-helyzetben	
		T-érték	Szórás	T-érték	Szórás
22.	D. M.	125,275 35,546	127,123 33,450	245,918 64,503	242,500 43,007
23.	G. M.	145,769 68,835	93,406 15,093	439,441 114,130	449,257 105,327
24.	S. M.	1163,127 415,436	328,823 119,875	625,739 154,741	437,335 74,555
25.	H. J.	110,070 33,805	91,735 21,905	343,591 99,298	261,420 48,238
26.	H. F.	102,268 36,849	77,313 11,629	533,861 110,884	417,103 92,033
27.	B. Zs.	129,011 43,535	104,148 14,454	464,985 118,169	812,115 490,512
28.	S. A.	375,699 99,670	281,829 33,661	374,183 145,155	336,357 103,346
29.	F. E.	159,111 29,956	149,433 25,917	815,750 139,682	727,603 178,170
30.	K. T.	379,388 61,971	397,469 100,334	1437,137 370,542	2519,380 799,152
31.	F. A.	355,769 169,913	183,092 19,027	786,101 119,343	991,322 463,318
32.	K. Zs.	285,713 45,229	278,734 51,443	930,735 178,577	1234,320 488,482
33.	G. A.	630,865 159,287	478,482 40,669	654,045 125,860	313,296 248,078
34.	E. V.	1356,995 223,130	1350,162 441,201	565,020 174,962	392,290 85,719
35.	T. K.	232,639 49,778	175,728 37,571	2123,449 573,988	3613,17 637,103
36.	D. Zs.	329,441 80,915	215,006 30,174	1340,600 455,999	742,587 75,660
37.	B. M.	496,679 80,527	547,175 113,956	1832,648 487,586	1340,095 460,981
38.	K. V.	398,290 89,152	282,810 40,311	967,419 165,272	913,52 193,686
39.	D. J.	276,251 83,445	206,038 32,066	1062,578 168,867	1156,005 256,783
40.	Cs. G.	203,336 81,033	146,510 26,934	957,630 134,413	553,786 118,231
41.	P. E.	317,744 107,679	249,049 29,079	1437,25 356,071	1118,674 234,382
42.	N. Á.	135,530 41,565	122,109 31,397	809,65 222,824	499,34 111,229

Sor-szám	Név	Nyugalmi állapotban		Stress-helyzetben	
		T-érték	Szórás	T-érték	Szórás
43.	Sz. M.	320,996 56,773	298,306 55,986	976,031 136,117	1122,199 470,343
44.	T. J.	601,569 458,395	188,451 34,180	976,333 247,322	689,403 163,805
45.	B. K.	100,956 65,325	152,489 33,247	1423,031 398,274	1644,170 604,333
46.	N. E.	154,234 62,323	114,919 23,647	750,275 291,373	640,447 156,766
47.	H. M.	205,255 37,756	163,229 37,792	1560,623 460,192	1264,983 479,693
48.	E. M.	414,333 34,085	331,559 70,530	1317,793 369,933	1022,198 267,578
49.	P. J.	338,491 31,023	325,759 44,364	1498,366 396,194	1551,181 453,601
Összátlag:		315,37		885,63	
Szórás átlaga:		35,08		64,05	

A különbség átlaga: 570,260

A különbség szórása: 73,546

$T = 7,754$

$P < 0,001$

2. sz. táblázat

Minden fel nem fogott, tehát kihagyott információ az egyes megálló számra jutó maximális idővel szerepelt, tekintettel arra, hogy a v. sz. egyáltalán nem fogta fel az ingert. A teljesítmény összesítésénél tehát ezt vettük figyelembe. A „teljesítmény” mennyiségi növekedése tehát az éberségi szint romlásával arányos.

Kísérleteink során 49 v. sz.-nél, egyenként 10 megismételt program alapján összehasonlítást végeztünk az éberségi szint megállapítására normál- és stress-helyzetben. Ennek eredményét az említett képletünk alapján kiszámítottuk és összegeztük (1. sz. táblázat). Adataink alapján az alábbi következtetéseket vonhattuk le:

1. A megvizsgált személyek döntő többsége (89,83%) zaklatott állapotban, stress-helyzetben lényegesen rosszabb eredményt ért el, mint nyugalmi állapotban. Ez megmutatkozott a tévesztések számában és nagyságrendjében egyaránt. A kihagyott információk száma megnőtt és az appericipáláshoz szükséges idő is megnőtt.

2. Az elkövetett hiba teljesítményértéke nyugalmi állapotban átlagosan 315,37 volt (35,08-as szórás mellett), míg stress-helyzetben ez az érték 885,63-ra meledgett (64,05-ös szórással). Az éberségi szint általunk kidolgozott vizsgálati mutatója tehát a kétszeresénél is többet romlott stress-helyzetben. A különbségek átlaga 570,26, szórásuk pedig 73,546 volt. Ez a különbség igen szignifikánsnak bizonyult $t = 7,754$ és $P < 0,001$ értékek mellett (2. sz. táblázat).

3. Az egymás után következő 10 azonos programban elért teljesítmény értéke az elkövetett hibák görbementének a tükrében sajátos képet mutatott. A nyugalmi állapotban programonként elért teljesítményszint abszolút értéke szembe-szökően többszörösen jobb volt a stress-helyzetben elértnél. A görbe vonulata

a nyugalmi állapotban 193—330-ig ingadozott, míg stress-terhelés mellett 463—1155-ig. Az egymás után következő szakaszok szerint kapott értékek a nyugalmi állapotban egyenletesen oszlottak el, míg stress-helyzetben egészen rapszodikusán. A nyugalmi állapot szintje 207-es értéktől indult el és a 4. szakaszban érte el a 330-as magaslatot. Onnan lecsökkent a 9. szakaszig 221-re, majd megemelkedett 330-ra. A stress-helyzetben kapott görbe viszont a kezdeti viszonylag magas értékek után (476, 549, 463) meredeken megemelkedett 903-ra és ezt a szintet tartotta lényegében a 10. pontig.

Vizsgálataink legfőbb tanulsága mentálhigiénés vonatkozású: jelenlegi oktatási rendszerünk, vizsgáztatási módunk túlságosan megterheli a hallgatókat. Sokszor igen nagy a tét, egy-egy vizsga kihát a sorsok alakulására, pályákat törhet ketté. Naivitás lenne ebből arra következtetni, hogy egészségben kellene minden értékelési rendszert, vizsgát eltörölni. Bizonyára vannak azonban olyan lehetőségek, ki nem használt módszertani megfontolások, amelyek alapján a vizsgák esetlegességét, a diszpozíció időhöz való kötését, ennek következtében a tét nagyságából folyó egészségtelenül nagymérvű traumatizáló sokkhatást mérsékelni lehetne.

A kérdésnek etikai következménye is van: a gyengébb idegrendszerűek a befektetett munkához, sőt képességeikhez viszonyítottan is rosszul, esetleg elégtelenül szerepelhetnek. Ha nem is lehet a teljes igazságosság és méltányosság alapján elbírálni valakinek a tudását, felkészültségét (ehhez elégséges idő sem áll rendelkezésre, mégkevésbé az egyedi esetek mérlegeléséhez szükséges ismeret), meg lehet közelítenünk azáltal is az elbírálás realitását, ha a stress-helyzetet mérsékeljük. Az éberségi szint olyan mértékű romlása, amit kísérleteink egyértelműen bizonyítottak, arra vall, hogy stress-helyzetben nincs meg a feltétele a pszichikus funkciók egészséges működésének, az aktivációs bázis, a figyelmi energiák kellő mobilizációjának. Mindez pedig az ismert módon kapcsolódik a megismerési funkciók, mindenekelőtt az emlékezet és a gondolkodás csökkent teljesítményéhez, aktuális romlásához. Az oktató-nevelő munka minden szintjén kimutatható a „pszichés klíma” ezen károsító hatása (GERÉB, 1971), amelynek személyiséglélektani következményei egészen a karakteropathiáig szélesedhetnek.

A hallgatókat a stress-hatás következtében kialakult éberségi szint szerint típusokba soroltuk. Az *a)* típusba tartozóknál a nyugalmi helyzethez képest stress hatására lényegesen megnőtt a figyelmi eltérítést jelző T-érték, a *b)*-nél alig változott, míg a *c)* esetében javulást mutatott. A típusok megvilágítására néhány táblázatot és görbét mutatunk be.

a) K. L. Nagyon fél a vizsgáktól. Készült, de ettől a jegytől függött a rendisége. Otthoni anyagi helyzetük miatt fontos az ösztöndíja, lényegében ebből fedezi a tanulmányait. Keveset aludt. Nem minden esetben „izgulós”, de most alig tudott aludni vizsgája miatt. Sápadt, remeg, nyugalmi állapotban az átlagosnál jobb a teljesítménye (233,285), most azonban lényegesen meghaladja a szokásos stress-utáni figyelmi kiesési indexet (1694,746). Az első három szakaszban ez a különbség még nem kiugró, mindössze két-háromszorosa a nyugalmi helyzetben mért értékeknek. A továbbiakban azonban lényegesen megnő az eltérés. A 4. szakaszban pl. 79,84-gyel szemben 1365,00, a 7.-ben 119,30, illetve 1001,00, a 10.-ben 483,00 és 1186,90 (3—4. sz. táblázat).

Z. M. Általában „félős” természetű. Vizsgáit többször kellett megismételnie gátlásai miatt. Ha „megemberelte magát”, jó eredményeket ért el. Ezt a vizsgát nehezként tartotta, sokat készült rá, szeretett volna jó eredményt elérni. A tárgyat nehezként tartotta és szorongás fogta el, ha arra gondolt, hogy vizsgáznia kell. Nyugalmi állapotban jó teljesítményt mutatott (194,036), de ez erősen leromlott a vizsga-helyzetben. (1102,35). Az eltérés szakaszosan jellemző. Különösen a 4.

K. L. vigilancia-vizsgálati értékei az I. variációban

Programok száma	Hibák száma	Kihagyott információk	S z á m j e g y e k								Egy programra eső teljesítmény
			7	9	2	5	3	6	0	8	
1.	2	2	0,95	4,85	4,90	1,50	—	—	3,35	3,90	97,23
2.	1	2	6,95	9,05	9,95	4,05	—	0,70	—	3,10	168,99
3.	3	2	2,50	12,20	9,00	3,25	—	—	8,70	3,70	196,74
4.	—	1	1,50	6,50	5,50	1,50	1,85	—	6,90	7,30	79,84
5.	—	3	3,50	9,90	1,00	—	—	3,60	11,90	—	263,12
6.	1	2	3,95	6,40	8,95	1,40	2,95	—	3,00	—	133,23
7.	—	1	5,50	7,00	15,05	2,00	—	3,05	12,40	1,40	119,30
8.	—	3	3,00	5,90	9,10	—	3,10	—	—	6,95	246,84
9.	2	2	4,30	4,30	11,80	—	2,55	8,60	12,30	—	219,24
10.	1	5	4,30	—	8,60	—	—	5,70	—	—	483,60
			36,45	161,56	83,85	159,80	292,60	389,70	434,92	307,40	
Az egyes számjegyekre eső teljesítmény											

3. sz. táblázat

K. L. vigilancia-vizsgálati értékei a II. variációban

Programok száma	Hibák száma	Kihagyott információk	S z á m j e g y e k								Egy programra eső teljesítmény
			7	9	2	5	3	6	0	8	
1.	1	4	—	0,35	7,60	—	2,60	8,40	—	—	284,25
2.	2	7	—	—	—	—	—	—	2,60	—	312,00
3.	1	5	—	—	15,90	—	9,90	—	3,90	—	772,20
4.	—	5	—	—	6,50	—	1,50	—	44,50	—	1365,00
5.	4	4	—	8,30	28,40	—	—	—	14,90	16,30	1018,50
6.	—	4	—	16,50	—	16,50	6,50	—	0,50	—	600,00
7.	1	5	—	—	22,50	—	—	—	10,50	5,50	1001,00
8.	3	5	—	—	24,00	—	—	—	14,00	7,00	1170,00
9.	—	4	25,90	25,90	20,90	—	—	—	—	4,90	1164,00
10.	2	5	—	—	24,55	—	—	—	12,55	8,55	1186,90
			4921,00	1429,40	676,56	3135,00	574,00	1596,0	465,51	760,50	

4. sz. táblázat

(46,40—1093,26), a 9. (33,75—939,90) és a 10. szakaszban (157,62—1185,80) feltűnő (5—6. sz. táblázat).

B. M. Általában figyelmetlen, kapkodó típusú. Vizsgaeredményei rosszak, erős drukkk jellemzi. Láthatóan ideges, tikkelt, izgatott. A vizsgától nagyon félt, mert az egyes anyagrészekkel nem volt tisztában, helyenként tehát készületlen volt. Már a nyugalmi helyzetben mért teljesítménye (496,679) is rosszabb volt az átlagos-

Z. M. vigilancia-vizsgálati értékei az I. variációban

Programok száma	Hibák száma	Kihagyott információk	S z á m j e g y e k								Egy program-ra eső teljesítmény
			7	9	2	5	3	6	0	8	
1.	1	3	3,35	4,10	1,45	2,15	—	—	—	2,35	117,92
2.	1	3	5,15	3,15	6,15	6,15	—	4,35	—	—	219,56
3.	—	3	1,20	1,20	4,35	5,10	1,35	—	—	—	116,16
4.	—	1	2,35	4,10	3,35	3,35	2,30	1,45	—	1,15	46,40
5.	—	2	4,10	4,10	6,35	6,35	—	2,20	4,35	—	137,25
6.	—	2	2,90	3,85	3,70	3,95	1,45	—	—	3,10	94,74
7.	—	4	5,10	6,95	7,30	7,30	—	—	—	—	399,75
8.	—	3	3,35	—	4,45	4,95	2,90	1,50	—	—	150,92
9.	—	—	3,95	3,95	6,10	3,95	4,35	2,20	5,35	3,90	33,75
10.	—	3	—	1,45	—	6,90	—	4,20	3,90	1,45	157,62
			76,86	80,30	105,60	50,15	222,30	185,50	616,48	215,10	
Az egyes számjegyekre eső teljesítmény											

5. sz. táblázat

Z. M. vigilancia-vizsgálati értékei a II. variációban

Programok száma	Hibák száma	Kihagyott információk	S z á m j e g y e k								Egy program-ra eső teljesítmény
			7	9	2	5	3	6	0	8	
1.	—	5	—	23,45	22,38	—	—	—	13,90	—	1552,98
2.	—	6	—	4,25	—	6,60	—	—	—	—	531,65
3.	—	4	25,25	2,75	9,30	—	—	—	13,00	—	754,50
4.	—	5	12,40	9,75	—	19,90	—	—	—	—	1093,26
5.	—	4	10,10	10,20	—	—	—	—	11,25	9,35	613,50
6.	—	3	8,25	6,75	19,50	7,45	—	—	—	7,83	438,04
7.	—	2	—	8,00	7,10	10,10	—	6,85	19,35	10,50	309,48
8.	—	5	13,15	8,50	14,50	—	—	—	—	—	939,90
9.	—	6	12,10	12,10	—	—	—	—	—	—	1185,80
10.	—	8	—	—	—	—	—	—	—	—	
			947,90	209,60	1310,04	1233,40	950,00	1301,50	1610,00	1254,80	

6. sz. táblázat

nál, ez azonban lényeges eltolódott a stressz-szituációban (1340,095). Értékei minden szakaszban jellemzően romlottak, de különösen feltűnt ez az 5. és 7. szakaszban. Az 5.-ben a nyugalmi állapot 888,00-os eredményével szemben 5130,00-t mértünk, a 7.-ben ezek az értékek 157,26 és 1465,10 voltak (7—8. sz. táblázat).

b) T. R. értékei kiegyensúlyozottak. Helyzetét reálisan ítélte meg, vizsgájára felkészült, s ez nem jelentett számára különösebb izgalmat. Türelmesen várt a sorára,

B. M. vigilancia-vizsgálati értékei az I. variációban

Programok azáms	Hibák száma	Kihagyott információk	S z á m j e g y e k								Egy program- ra eső teljesít- mény
			7	9	2	5	3	6	0	8	
1.	—	5	1,55	—	—	—	—	1,95	—	4,85	217,08
2.	—	5	—	—	—	1,00	—	—	10,25	1,60	334,08
3.	—	7	5,90	—	—	—	—	—	—	—	708,00
4.	—	6	—	—	13,15	—	—	2,85	—	—	784,00
5.	—	7	—	—	—	—	—	—	7,40	—	888,00
6.	—	6	—	—	20,20	4,95	—	—	—	—	1232,35
7.	—	5	1,05	—	—	—	—	1,90	3,10	—	157,26
8.	—	5	2,50	—	7,25	—	—	—	4,75	—	375,98
9.	—	4	4,85	20,30	7,75	—	—	—	8,85	—	626,25
10.	—	4	2,45	—	2,25	—	3,60	—	—	1,55	147,75
			255,16	385,70	910,80	481,95	684,00	303,68	619,50	362,64	
Az egyes számjegyekre eső teljesítmény											

7. sz. táblázat

B. M. vigilancia-vizsgálati értékei a II. variációban

Programok száma	Hibák száma	Kihagyott információk	S z á m j e g y e k								Egy program- ra eső teljesít- mény
			7	9	2	5	3	6	0	8	
1.	—	6	—	—	3,25	—	—	—	—	4,55	382,20
2.	—	7	5,10	—	—	—	—	—	—	—	612,00
3.	—	5	—	3,00	21,10	—	—	—	—	5,50	769,60
4.	—	6	—	11,75	—	—	—	—	14,90	—	1305,85
5.	—	8	—	—	—	—	—	—	—	—	5130,00
6.	—	5	12,20	18,80	—	—	—	—	—	14,75	1189,50
7.	—	6	13,90	—	—	—	—	—	—	16,10	1465,10
8.	—	7	—	—	—	—	—	—	1,00	—	120,00
9.	—	6	23,00	21,30	—	—	—	—	—	—	2170,70
10.	—	7	—	—	—	—	—	—	3,80	—	456,00
			1514,80	1535,80	1972,35	5130,00	950,00	1520,00	893,04	1145,20	

8. sz. táblázat

nem félt. A nyugalmi állapotban mért érték átlagos volt (351,731) és ezt nem haladta meg lényegesen a vizsgaszituációban elért 439,820 sem. Ez egyébként jobb eredménynek bizonyult az átlagértéknél (9—10. sz. táblázat).

B. J. Flegmatikus típusú, saját bevallása szerint „semmi sem hozza ki a sodrából”. Lehetőség szerint jól felkészült vizsgájára, nem szorongott, nyugodtan várt. Társait is biztatta, nyugtatta. A nyugalmi és a stressz-állapotban mért értékek között szinte

T. R. vigilancia-vizsgálati értékei az I. variációban

Programok száma	Hibák száma	Kihagyott információk	S z á m j e g y e k								Egy program-ra eső teljesítmény
			7	9	2	5	3	6	0	8	
1.	—	2	1,30	7,45	—	2,45	—	4,20	6,45	1,00	114,25
2.	—	2	4,10	7,50	19,45	3,55	—	—	1,30	6,10	210,00
3.	—	2	6,10	6,10	—	7,15	2,35	—	2,20	4,30	141,00
4.	—	2	6,20	7,50	21,30	6,35	—	—	5,30	7,10	268,75
5.	—	—	5,70	7,00	23,55	6,35	6,30	7,10	6,55	9,80	72,35
6.	—	2	7,00	4,50	22,50	11,10	—	—	4,70	5,50	276,48
7.	—	3	7,60	7,60	10,60	9,90	—	—	4,60	—	354,64
8.	—	2	10,55	10,55	23,10	10,30	—	—	5,25	10,10	345,25
9.	—	3	8,70	8,70	18,60	—	—	6,60	2,90	—	400,50
10.	2	3	7,90	7,90	6,30	10,80	—	8,20	—	—	361,68
			65,15	74,80	654,30	166,10	700,65	730,80	95,94	326,11	
Az egyes számjegyekre eső teljesítmény											

9. sz. táblázat

T. R. vigilancia-vizsgálati értékei a II. variációban

Programok száma	Hibák száma	Kihagyott információk	S z á m j e g y e k								Egy program-ra eső teljesítmény
			7	9	2	5	3	6	0	3	
1.	5	4	—	1,50	—	5,00	—	—	7,10	0,50	211,50
2.	6	4	—	14,20	11,05	9,20	—	—	16,30	—	761,24
3.	16	1	7,40	21,70	16,70	10,30	—	1,50	8,20	2,90	176,64
4.	18	1	1,90	3,00	23,20	10,80	2,90	6,20	—	2,00	128,56
5.	22	1	2,20	12,50	51,50	17,30	0,20	0,90	—	10,20	243,76
6.	30	3	2,20	2,20	6,05	16,00	—	—	—	4,75	274,56
7.	18	1	1,80	1,80	23,90	14,80	1,50	0,40	—	8,80	136,28
8.	3	4	1,30	1,30	—	0,10	—	—	—	6,50	138,00
9.	1	4	16,10	13,20	6,20	3,50	—	—	—	—	585,00
10.	2	5	2,10	12,40	—	5,60	—	—	—	—	522,60
			157,50	81,10	1029,60	92,60	208,48	252,0	1432,48	264,80	

10. sz. táblázat

semmi lényeges különbség nem mutatkozott, s az összatlagnál kiemelkedően jobb volt (110,070, illetve 343,591). Enyhén növekedett a figyelmi tévesztés és csupán a 8. (246,40—470,80) és a 10. pontban (31,60—508,50) emelkedett viszonylag erőteljesen, de átlagosan ez az eredmény is igen jónak mondható (11—12. sz. táblázat.).

c) Némelyik esetben azt tapasztaltuk, hogy a szokásossal szemben éppen a stress-helyzetben javult meg a figyelmi kapacitás.

B. J. vigilancia-vizsgálati értékei az I. variációban

Programok száma	Hibák száma	Kihagyott információk	S z á m j e g y e k								Egy program-ra eső teljesítmény
			7	9	2	5	3	6	0	8	
1.	2	1	6,00	7,05	7,55	3,00	4,00	—	5,25	8,50	106,32
2.	—	2	2,40	6,75	—	6,05	—	5,15	6,50	8,25	115,00
3.	—	3	—	8,60	10,55	4,45	3,25	5,50	—	—	372,68
4.	—	2	5,15	—	3,30	7,15	3,35	3,35	5,75	—	140,25
5.	—	4	4,00	—	—	—	—	4,25	7,45	4,50	303,00
6.	—	1	6,70	6,70	3,75	6,95	2,80	6,00	4,30	—	95,64
7.	—	4	—	3,00	—	—	3,55	5,60	—	4,20	245,25
8.	—	3	5,10	1,60	—	4,55	3,20	4,20	—	—	164,12
9.	—	2	—	7,70	2,70	2,70	2,00	2,55	6,30	—	119,73
10.	—	5	4,95	13,10	—	8,10	—	—	—	—	679,86
			254,80	327,0	681,30	193,26	164,52	164,70	414,75	817,60	

11. sz. táblázat

Programok száma	Hibák száma	Kihagyott információk	S z á m j e g y e k								Egy program-ra eső teljesítmény
			7	9	2	5	3	6	0	8	
1.	1	4	0,40	7,00	2,00	4,95	—	—	—	—	215,25
2.	—	2	1,20	1,20	0,45	—	0,20	—	2,75	0,80	33,00
3.	—	2	2,30	7,20	1,00	2,00	—	—	12,20	1,40	130,50
4.	—	3	0,40	5,40	2,00	—	—	1,20	—	2,30	99,44
5.	—	4	—	0,95	6,60	—	—	7,16	—	5,40	316,65
6.	—	4	—	9,75	6,60	10,90	—	—	0,60	—	417,75
7.	—	4	14,10	—	7,50	—	—	—	19,20	8,35	737,25
8.	—	2	12,65	12,65	7,65	7,65	—	—	5,10	8,60	271,50
9.	—	6	11,85	—	—	—	—	—	19,50	—	1536,15
10.	—	4	7,10	10,40	—	4,00	—	—	6,00	—	412,50
			225,00	245,46	152,10	531,00	38,00	677,16	485,44	313,25	

12. sz. táblázat

Pl. E. V. esetében az átlagos 1356,995 (rossz érték) 565,020-ra javult. Az exploratio során kiderült, hogy a vizsga-helyzetben sokkal jobban tudott koncentrálni. „Valahogyan úgy érzem, hogy most minden erőmet össze kell szednem a cél érdekében. Sokat tanultam és ettől a vizsgától függött, hogy tovább haladhatok-e. Meg akartam mutatni, hogy képes vagyok rá.” A vizsgai várakozásban kapott teljesítménye szakaszonként jobbnak mondható, mint a nyugalmi állapotot tükröző értékek. Az utóbbi esetben ugyanis a 2., 4., 5., 6. és 10. pont az 1000-t meghaladó, míg ez az előbbi esetben egyszer sem volt tapasztalható (13—14. sz. táblázat).

E. V. vigilancia-vizsgálati értékei az I. variációban

Programok száma	Hibák száma	Kihagyott információk	S z á m j e g y e k								Egy program-ra eső teljesítmény
			7	9	2	5	3	6	0	8	
1.	3	7	—	—	—	—	—	—	8,10	—	972,00
2.	1	7	—	10,20	—	—	—	—	—	—	1224,00
3.	—	4	—	11,80	—	1,30	—	—	14,40	3,10	459,00
4.	—	8	—	—	—	—	—	—	—	—	5130,00
5.	—	5	—	—	17,90	25,40	1,60	—	—	—	1167,36
6.	—	6	19,90	—	—	—	—	5,60	—	—	1249,50
7.	1	7	—	—	—	—	3,90	—	—	—	468,00
8.	2	7	7,20	—	—	—	—	—	—	—	864,00
9.	1	5	6,35	—	2,60	—	2,35	—	—	—	293,76
10.	—	7	—	—	13,95	—	—	—	—	—	1674,00
			1516,40	1782,00	1561,68	2162,70	357,68	1064,00	1822,50	589,00	
Az egyes számjegyekre eső teljesítmény											

13. sz. táblázat

E. V. vigilancia-vizsgálati értékei a II. variációban

Programok száma	Hibák száma	Kihagyott információk	S z á m j e g y e k								Egy program-ra eső teljesítmény
			7	9	2	5	3	6	0	8	
1.	—	3	2,30	—	7,80	—	—	1,60	15,50	3,50	149,04
2.	1	5	4,95	—	3,95	0,80	—	—	—	—	750,26
3.	2	2	7,35	1,05	6,50	9,15	—	3,10	5,25	—	155,52
4.	—	3	4,25	6,60	13,50	1,60	—	7,35	—	—	284,24
5.	1	5	—	8,30	16,75	—	—	—	—	8,85	848,82
6.	—	—	4,75	12,75	12,00	1,75	2,75	7,95	55,50	10,55	108,00
7.	1	2	5,50	8,50	11,00	5,30	—	—	13,75	6,60	243,12
8.	—	3	10,45	11,45	14,20	7,45	—	—	20,50	—	704,55
9.	—	4	11,90	11,90	10,60	12,70	—	—	—	—	706,50
10.	—	6	8,60	1'05	—	—	—	—	—	—	472,85
			144,12	277,20	235,40	287,84	522,50	560,00	1657,50	835,80	

14. sz. táblázat

M. M. Szereplései kiegyensúlyozottak. Valósággal „felvillanyozza” a vizsga, és az exploratio során tett önvallomása szerint olyasmí is eszébe jut, amit korábban alig tudott felidézni. Átlaga nyugalmi helyzetben 707,555, míg stressz-állapotban

692,174, tehát kisebb mértékű javulást mutatott. Az egyes szakaszokban elért teljesítmény váltakozva hol az egyik, hol a másik variációban volt rosszabb, „vibráló” jelleget mutatott (15—16. sz. táblázat).

M. M. vigilancia-vizsgálati értékei az I. variációban

Programok száma	Hibák száma	Kihagyott információk	S z á m j e g y e k								Egy program-ra eső teljesítmény
			7	9	2	5	3	6	0	8	
1.	—	2	11,30	9,25	4,25	4,25	—	—	5,45	9,70	221,00
2.	—	2	4,30	8,70	5,30	6,50	—	1,40	4,10	—	151,50
3.	—	1	9,40	7,70	10,20	6,85	6,00	9,00	9,05	—	149,65
4.	—	3	13,10	—	14,05	12,05	—	—	3,80	9,90	465,52
5.	—	3	13,40	10,05	16,60	—	—	10,20	9,20	—	523,16
6.	—	4	—	20,25	13,95	16,60	—	10,50	—	—	919,50
7.	—	3	11,50	10,50	8,50	—	—	8,35	10,10	—	430,76
8.	2	5	10,70	—	15,80	—	—	—	5,70	—	837,20
9.	—	4	—	14,50	8,10	12,10	—	—	15,95	—	759,75
10.	3	7	—	—	11,35	—	—	—	—	—	1372,00
			547,48	601,34	108,10	680,75	1140,0	710,10	285,07	1587,60	
Az egyes számjegyekre eső teljesítmény											

15. sz. táblázat

M. M. vigilancia-vizsgálati értékei a II. variációban

Programok száma	Hibák száma	Kihagyott információk	S z á m j e g y e k								Egy program-ra eső teljesítmény
			7	9	2	5	3	6	0	8	
1.	1	2	4,70	4,70	3,45	2,85	—	—	4,65	7,25	138,00
2.	—	4	2,30	—	15,85	6,95	2,10	—	—	—	408,00
3.	1	3	3,20	12,00	13,90	—	—	7,50	11,00	—	418,88
4.	1	3	6,50	15,00	8,60	5,60	—	6,05	—	—	367,32
5.	—	3	1,530	21,75	20,00	8,00	—	—	10,20	—	662,20
6.	—	5	—	14,50	11,10	8,15	—	—	—	—	877,50
7.	3	5	—	20,75	17,90	16,90	—	—	—	—	1444,26
8.	—	4	20,25	19,40	16,10	—	—	—	18,70	—	846,75
9.	1	3	13,85	18,90	23,20	19,05	—	—	11,20	—	758,56
10.	2	7	—	16,95	—	—	—	—	—	—	2034,00
			491,00	349,42	318,02	501,40	399,00	1097,55	1003,50	1377,50	

16. sz. táblázat

- ADAMS, A. J. 1956, Vigilance in the detection of low-intensity visual stimuli. *J. Exp. Psychol.* 52. 204.
- ANDERSON, J. H., C. S. BRIDGEMAN, R. S. DANIEL, J. G. DARLEY ET AL. 1944., Radar operator „fatigue”. The effect of length and repetition of operation periods of efficiency of performance. Yerkes Lab. Primate Biology, Orange Park Fca. USA OSED Rep. 3334 and res. Rep. 6.
- ANOKHIN, P., 1960, On the specification of the reticular formation on the cerebral cortex. In: The Moscow Colloquium on Encephalography of the Higher Nervous Activity. Ed. H. H. Jasper, G. D. Smirnov (Moscow 1958.) *Electroenceph. clin. Neurophysiol. suppl.* 13.
- BARTENWERFER, S., 1957, Über die Auswirkungen einförmiger Arbeitsvorgänge. *Marburger Sitzungsber. Naturwiss.* 80 o.
- BÁLINT I., HÓDOS T., 1963., Futószalagon dolgozó motorkészítők idegrendszeri igénybevételének vizsgálata. *Ideggyógyászati Szemle.* 252—256.
- BERGER, H., 1929., Über das Electroencephalogram der Menschen. *Arch. Psychiat. Nervenkr.*
- BILLS, A. G., 1931., Blocking: a new principle of mental fatigue. *Amer. J. Psychol.* 230—245.
- BRACKEN, H., 1956., Paradoxien der Ermüdung. *Zbl. f. Arbeitswissenschaft und Sozialbetriebspraxis.* 10. Jg. H. 12, 177—192.
- DANIEL, J., 1965., Analysis of the work of an operator in automatized Production. *Psychologické štúdie.* Bratislava. 319—322.
- ĐURIC, 1958, Práceschopnosť žiakov v priebehu vyučovacieho procesu. *Jednotná Škola.* 4.
- DÜKER, H., 1955., Untersuchungen über die sogenannte Aufmerksamkeit. *Ber. 20. Kongr. Dtsch. Ges. für Psychol.* 142.
- FLORU, R., 1968., Psihofiziologia activității de orientare. *La psychopsiologie de l'activité d'orientation.* 347. p.
- DÜKER, H., LIENERT, G. A., 1959., Konzentrations-Leistungs-Tests. Verlag für Psychologie Dr. C. J. Hogrefe, Göttingen. 16. o.
- GERÉB, Gy., 1962., Kísérletek a fáradtság lélektanának köréből. *Akadémiai Kiadó,* 215. o.
- GERÉB, Gy., 1965., Egyszerű műveletek monotóniát kiváltó hatásának vizsgálata általános iskolai tanulókon. *MTA Pszich. Tanulm.,* 8. 101—120.
- GERÉB, Gy., 1965., A monotónia területén végzett kísérleteink néhány tanulsága. *A Magyar Pszichológiai Tudományos Társaság II. Tudományos Nagygyűlése. Előadás-kivonatok,* 30—31.
- GERÉB, Gy., 1966., Modell-kísérletek néhány módszertani tanulsága a monotónia tanulmányozására. *Kny. A MTA Pszich. Tanulmányok c. IX. köt.* 563—579.
- GERÉB, Gy., 1966., Obiectivele și unele concluzii ale cercetărilor noastre în domeniul psihologiei aboselii și monotoniiei. *Revista de psihologie.* Tomul 12, Nr. 1. București.
- GERÉB, Gy., 1966., Pszichológiai vizálatok a monotónia jelentésköréből. *A Szegedi Tanárképző Főiskola Tudományos Közleményei,* 153—161.
- GERÉB, Gy., 1967., Význam faktoru unavy a monotonnosti z hlediska pedagogického procesu. *Československá Hygiena,* 12—5., 267—270.
- GERÉB, Gy., 1966., Hauptprobleme unserer Untersuchungen auf dem Gebiet der Psychologie der Müdigkeit und der Monotonie. „Arbeit und Leistung” H. 11. 203—206.
- GERÉB, Gy., 1968., Intenzív igénybevételt jelentő tevékenység és egyhangú cselekvés kölcsönhatásának pszichológiai vizsgálata. *MTA Pszichológiai Tanulmányok,* 11. 335—355.
- GERÉB, Gy., 1968., Alcuni problemi psicologici della stanchezza e della monotonia. *La Scuola in Azione.* Luglio. 153—178.
- GERÉB, Gy., 1968., Kimerülés, figyelmetlenség és monotónia. *Kny. Szegedi Tanárképző Főiskola Tudományos Közleményei,* 217—225.
- GERÉB, Gy., 1968., Kísérletek a monotónia állapotának vizsgálatára. *Zbornik Pedagogické Fakulty v Nitre. Slovenské Pedagogické Nakladateľstvo* 13. Bratislava, 27—43.
- GERÉB, Gy., 1968., Über einige psychologische Probleme der Monotonie und der Belastung. *Studia Psychologica,* X. 4. 313—324.
- GERÉB, Gy., 1968., Vyčerpanosť nepozornosť a monotónnosť. *Psychologia a patopsychologia diet'at'a.* Ročník III. Bratislava, Zvázok 5—6. 536—546.
- GERÉB, Gy., 1970., Intenzív tevékenység és monoton állapot kölcsönhatásának vizsgálata általános iskolai tanulóknál. *A pszichológia módszerei. Pszichológiai Tanulmányok XII.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 249—266.
- GERÉB, Gy., 1970., Műanyagipari modellen végzett vizálatok az egyhangú tevékenység tanulmányozására. *Magyar Pszichológiai Szemle,* XXVII. 4. 603—611.
- GERÉB, Gy., 1971., Neuere Modell-Untersuchungen zur Erforschung einiger Eigenschaften der monotonen Arbeitsverrichtung. *Studia Psychologica,* Bratislava (XIII. 4.) 293—300.

GERÉB, Gy., 1972., Modell-vizsgálatok a monoton munkavégzés néhány sajátosságának megállapítására. Környezet és tevékenység. Pszichológiai Tanulmányok. XIII. Akadémiai Kiadó, Budapest, 387—395.

GERÉB, Gy., 1972., Monoton-állapot, vigilitás és érzelem. Szegedi Tanárképző Főiskola Tudományos Közleményei.

GERÉB, Gy., 1972., Eljárásmódunk az éberségi szint vizsgálatára általános iskolai tanulóknál. Szegedi Tanárképző Főiskola Tudományos Közleményei. 167—180.

GERÉB, Gy., 1973., Főiskolai hallgatók éberségi szintjének kísérletes vizsgálata. Kny. a Szegedi Tanárképző Főiskola Tudományos Közleményeiből. 287—304.

GRAF, O., 1961., Arbeitszeit und Arbeitspausen. Betriebspsychologie. Verl. f. Psych. Dr. C. J. Hogrefe Göttingen 95—116.

HACKER, W., 1961., Zur problematik von Verfahren zur Ermüdungs. bestimmung. Ein Beitrag zur Prüfung von Sinnesproben auf Ihre Eignung als Ermüdungstests. Probleme u. Ergebnisse d. Psychologie II. 15—29.

HAIDER, M., 1962., Ermüdung. Beanspruchung und Leistung. Franz Deuticke, Wien. 146. o. HORVÁTH, L. G., 1963., Szenzoros és motoros teljesítőképesség fáradtság hatására létrejött elváltozásának kísérletes összehasonlító vizsgálata. MTA Pszichológiai Tanulmányok, 5. 385—410.

HÓDOS, T., 1965., A futószalag-munka pszichológiai vizsgálatának néhány tanulsága. Munka-védelem. No. 4—6. 42—48.

HÓDOS, T.—JÓNI, A., 1972., Időészlelési vizsgálatok eredményei. Környezet és tevékenység. Pszichológiai Tanulmányok, XIII., Akadémiai Kiadó, Budapest, 367—375.

KARSTEN, A., Lewin, K., 1928., Psychische Sättigung. Psychologische Forschungen. 142—254. I. LISSÁK és ENDRŐCZI, 1964., A magatartás idegi és hormonális szerveződése. Medicina, Budapest, 218. o.

LOMOV, B. F., 1969., Ember és technika. Akadémiai Kiadó, Bp., 450. o.

RÓNA, B., 1964., Az iskolaegészségügy jelenlegi helyzete, problémái és feladatai. Tiszántúli mv. továbbk. Miskolc. Budapest, 17—36.

MORUZZI, G., MAGOUN, H. W., 1949., Electroenceph. Clin. Neurophysiol. I: 455.

OFFNER, M., 1928., Die geistige Ermüdung, Berlin.

SCHMIDTKE, H., MICKO, H. C., 1964., Untersuchungen über die Reaktionszeit in Dauerbeobachtungssituationen. Forschungsbericht Nr. 1360 des Landes Nordrhein Westfalen. Köln—Opladen.

SZEW CZUK, W., 1964., Kísérlet a monotónia-elfáradás újabb magyarázatára. Magyar Pszichol. Szemle 55—65.

DIE WIRKUNG VON REIZAGGREGATEN VERSCHIEDENER RHYTHMIK AUF DAS WACHSAMKEITSNIVEAU VON HOCHSCHULHÖRERN BEI STARKER GEFÜHLSELASTUNG

von György Geréb

Es wird die eigentümliche Gestaltung des Wachsamkeitsniveaus bei starker gefühlsmässiger Belastung untersucht. Zu den Untersuchungen wurden Paneele mit 10 Ziffersignalen konstruiert, an denen die Impulse im Sinne der Einprogrammierung aufeinander folgten. Das Stehenbleiben der Zahlen musste von den Probanden wahrgenommen und ins Mikrophon gesprochen werden. Die Ergebnisse fixierte ein Tonbandgerät.

Die Versuchspersonen waren Hochschulstudenten des I. Jahrganges in der Prüfungssituation, d. h. in starker emotioneller Stress-Situation, und bei einer anderen Gelegenheit im Ruhezustand.

Verfasser suchte in Erfahrung zu bringen, inwiefern bzw. in welchem Grade die starke gefühlsmässige Belastung die Gestaltung des Wachseinsniveaus beeinflusst und was für ein, bzw. ein wie grosser Zusammenhang zwischen der gesteigerten emotionalen Spannung und dem die Leistung wesentlich beeinflussenden Wachsamkeitsniveau, der Aufmerksamkeit, besteht. Verfasser hat die neurophysiologische und subjektive Seite der Aktivierung und des Situationsbildes gleichermassen verfolgt — teils mit Hilfe physiologischer Parameter (Blutdruck, Puls, GBR), teils mit Hilfe eines für diesen Zweck angefertigten Fragebogens und Exploration. In den meisten Fällen erfolgten diese Untersuchungen im Ruhezustand und in Prüfungssituationen (vor der Prüfung), manchmal aber wurden während des gesamten Prüfungsverlaufs der galvanische Hautreflex und mittels Pulsometer auch die kontinuierliche Gestaltung des Pulses gemessen. Aufgrund des Vergleiches der Werte wurden die Konsequenzen in mentalhygienischer und persönlichkeits-psychologischer Hinsicht gezogen.

ВЛИЯНИЕ СЕРИИ РАЗДРАЖЕНИЙ РАЗЛИЧНОГО РИТМА НА УРОВЕНЬ БДИТЕЛЬНОСТИ У СТУДЕНТОВ ПРИ НАПРЯЖЕННОМ ЭМОЦИОНАЛЬНОМ ПОЛОЖЕНИИ

Дьердь Гереб

Работой исследуется особое формирование уровня бдительности при напряженном эмоциональном положении. Для изучения этого приготовили 10 таблиц, на которые нанесли цифры по программированию. Замечая установление цифр, наблюдаемые лица сообщили об этом, и эти данные записывались на магнитофон.

Наблюдаемыми лицами оказались первокурсники пединститута во время экзамена, следовательно в напряженном эмоциональном положении, а другой раз в спокойном состоянии. Автору хотелось найти ответ на тот вопрос, что как влияет тяжелая эмоциональная нагрузка на уровень бдительности каковы характер и степень связи между эмоциональным напряжением и уровнем бдительности, которой главным образом определяется мощность человека. Автор наблюдал с помощью измерения элементарных физиологических параметров (кровенное давление, пульс, гальваническая реакция кожи), анкет и расспрашивания, нерво-физиологические и субъективные стороны активности и эмоционального положения.

Эти исследования происходили в большинстве случаев в спокойном состоянии и в ситуации экзамена (перед экзаменом), по несколько раз и в течении экзамена измерялись гальванические реакции кожи и пульсометром формировании ударов пульса. Сравнением результатов автор пришёл к выводу по отношению к психологии и гигиене личности.

TÖRTÉNELEM SZAKOS TANÁRKÉPZÉSÜNK SZÁZ ÉVE (1873—1973)

Írta: HUSZKA LÁSZLÓ IMRE

Alapításának centenáriumát ünneplő főiskolánk oktató-nevelő munkájának kezdettől fogva szerves része volt a történelem szakos tanárok képzése. Érthető, hogy kutatásunk tárgyát a történelmi tanszék története képezi. Intézetünk sorsának alakulásán kívül feltárul előttünk az a szívós, kitartó munka, melyet a történelem szakos tanárképzés érdekében tanszékünk a száz év alatt végzett. Az a közel 7000 történelem szakos tanár (lásd az 1. sz. táblázatot!), akik részint intézeti növendékek, részint magánúton, esetben külföldön kapott tanári oklevelük honosításával szereztek meg tanszékünkön diplomájukat, főleg a polgári iskolákban, majd az általános iskolákban, de sokan más tanintézetekben (pl. tanítóképzőben) munkájukkal öregbíteni igyekeztek főiskolánk, s a történelem tanszék hírnevét.

Anyaggyűjtésünket akadályozta, hogy a szükséges iratanyag részben elpusztult (pl. néhány év anyakönyve), de a meglevő készlet rendezetlensége, más-más városban való szétszórtsága is nehezítette a munkát. [1]

I. A hallgatói létszám alakulása, felvételi követelmények

Az Eötvös József által kiadott népoktatási alaptörvény (1868. XXXVIII. t. c. II. fejezet) szerint létrehozott felső nép- és polgáriskolák tanárainak képzéséről csak az 1870. július 15-én megjelent rendelet intézkedett, amelyben a budai állami elemi tanító- és pesti tanítónőképző igazgató tanácsát és tanári karát bízta meg, hogy a felső nép- és polgáriskolák számára különvizsga letételével képesítést adjon ez iskolákban való tanításhoz. [2] Ilyen képesítő vizsgát évente két alkalommal tartottak. Képesítést egy-egy tantárgyból, oklevelet azonban csak a teljes szakcsoport minden tárgyából tett sikeres vizsga esetén lehetett szerezni. [3] Mind a csekély előképzettség, mind a vizsgálatra kitűzött tananyag bizonytalanul körvonalazott volta, melyet ez a vizsgaszabályzat a jelöltektől megkívánt, arra a meggyőződésre juttatták a kormányt, hogy egy magasabb képzettséget biztosító intézményt kell létrehozni mindkét nembeli tanárjelöltek számára. Ezt sürgette az egyre szaporodó polgáriskolák növekvő tanárszükségletének kielégítése is. 1873/74. tanévben az elemi iskolai tanítóképzővel egy helyen kezdődött polgári iskolai tanítóképző elnevezéssel Budán a férfiak, Budapesten a tanítónőképzőben polgári iskolai tanítónőképző elnevezéssel a nők számára a polgári iskolai tanárképzés. Az első években a képzés kétéves volt, majd az 1881/82. tanévtől háromévesre bővítették a tanulmányi időt. [4]

A felvételi szabályzat szerint a növendékek zöme túlnyomó többségben a háromosztályú elemi tanítóképzőt végzettenkből vagy már tanítói oklevéllel rendelkező, működő pedagógusokból toborzódott. A szabályzat középiskolai érettségizettek felvételét is engedélyezte, számukra azonban az elemi iskolai tanítóképző pedagógiai

tárgyainak tananyagából külön felvételi vizsga letételét tették kötelezővé. [5] Akit csupán képezdei osztálybizonyítvány alapján vettek fel, a tanítói oklevél megszerzésére kötelezték. Felvételnél elsősorban azokat részesítették előnyben, akik a középiskolát, illetve tanítóképzőt jeles, jó eredménnyel végezték. Az egyetemen vagy pl. teológián 5—6, esetleg ennél több félévet végeztek felvételéről a VKM esetről esetre döntött, miképpen kell előző tanulmányaikat beszámítani, illetve a pedagógiai tárgyakból különbözeti vizsgát tenni. [6]

Mindkét intézetben magánvizsgákat is tehettek a már két éve működő, tanítói képesítéssel rendelkező nevelők évente egy alkalommal. Mivel a magánvizsgázók tanulmányi eredménye az intézeti hallgatókétól messze elmaradt, megszigorították a vizsgafeltételeket. I. illetve II. tanképesítő vizsgára csak azokat bocsátották, akik az évi vizsgákat előzőleg letették, és két gyakorlati év helyett hármat követeltek meg. Viszont az eddigi egy vizsgalehetőség helyett egy évben három alkalommal: karácsony, húsvét táján és év végén állítottak be vizsgákat. [7], [8]

Az 1879. jún. 29-én kiadott rendelkezés reformot hozott még azzal is, hogy növendékeinek zömét az 1879. évi 16. 014 sz. rendelettel négy évfolyamosra emelt tanítóképzőből toborozhatta, valamint a gyakorlati képzés számára mindkét intézményben „minta” polgári iskolát hozott létre 1879-ben. Ezekkel az intézkedésekkel a polgári iskolai tanítók összes iskoláztatása az 1881-ben háromévesse fejlesztéssel egyszerre két évvel hosszabbodott meg, s így elérte a középiskolai tanárok összes iskoláztatásának akkori idejét. 1879 őszén a férfiképző 6 osztályú gyakorló polgári iskolát, a nők intézete 4 osztályú polgári leányiskolát kapott. Ez utóbbi 1887-ben 6 osztályú felsőbb leányiskolává bővült. A gyakorló iskoláknak külön tanári kara volt, de közös igazgatás alatt állott a tanárképzővel. Csak 1919 őszétől kapott mindkét gyakorló iskola saját igazgatót. [9]

Lényeges változást jelentett főiskolánk életében, hogy hosszú harc eredményeképpen 1918 őszén főiskolai rangot kapott, s ezentúl a végzett hallgatók tanári képesítést kaptak. [10] A kormánynak ez az intézkedése a század eleje óta színvonalában egyre emelkedő tanárképzés elismerését jelentette. 1920-tól kezdve szemináriumi és laboratóriumi munkákat kapcsoltak az elméleti előadásokhoz. Ehhez járult hozzá a tanítási gyakorlatok végzése. Az eddigi két szakcsoport helyébe előbb három, majd négy szakcsoport lépett.

Ha a történelem szakon diplomát nyertek létszámtáblázatát megvizsgáljuk, mindkét intézményben az intézeti hallgatóság létszáma eléggé egyenletes képet mutat. Egyedül az I. világháború pusztító évei alatt esett vissza a létszám annyira, hogy a Pedagógium nappali tagozata valósággal elnéptelenedett. Az intézet évkönyvében fényképekkel, adatokkal részletesen felsorolták a hősi halottak neveit. Az évkönyvek lapjait megdöbbenéssel és hátborzongva forgathajta az olvasó, milyen nagy pusztítást végzett a háború a fiatal tanárnemzedék soraiban is. [11] Nevüket fehér márvány emléktáblán örökítették meg.

A hallgatók 80—90%-a az első évtizedekben tanítói oklevéllel került intézetünkbe. 10—20%-uk volt érettségizett. Ez utóbbiak aránya az évek során csökkenő tendenciájú és ingadozó volt. 1928-ig a Pedagógiumban 958 intézeti és 640 magántanuló, az Erzsébet Nőiskolában 1094 intézeti és 296 magántanuló nyert a történelem szakon oklevelet (lásd az 1. sz. táblázatot!). Ez azt jelentette, hogy az ország polgári iskoláiban többségében a két intézetben végzett tanárok tanították a történelmet. [12]

1928-ban — hároméves huzavona után — a két intézmény önálló működését lezáró miniszteri intézkedés szerint egyesítették a két főiskolát és Szegedre helyezték át. [13] A már abban az időben fölmerült egységes tanárképzés gondolatán kívül a gr. Klebelsberg Kunó kultuszminiszter által végrehajtott összevonás mögött a

Kolozsvárról Szegedre költöztetett egyetem kapacitásának jobb kihasználása húzódott meg. A tanárképzés idejét 4 évre hosszabbították meg 3 fő szakcsoportos oktatással és az ezekhez kapcsolódó 4 mellékszakon átlagosan heti 25 órában. A képzésben kooperált a szegedi egyetem bölcsészeti fakultása oly módon, hogy minden jelölt szakcsoportjának egy szabadon választott tárgyából heti 4–6 órát volt köteles hallgatni, s azokból vizsgát tenni. Egyben megszűntek a női szerzetes-rendek önálló polgári iskolai tanítónőképző intézetei, a budapesti Angolkisasszonyok intézetének kivételével. Ettől kezdve főiskolánknak különböző szerzetesrendek apáca hallgatói is voltak. (Lásd a fényképdokumentumok c. gyűjteményt!)

Egy korabeli pályázati hirdetmény [14] szerint az Állami Polgári Iskolai Tanárképző Főiskola I. évfolyamára bármely szakcsoportra elsősorban azok vehetők fel, akiknek elemi iskolai tanítói oklevelük, másodsorban azok, akiknek választott szaktárgyaikból legalább jó eredménnyel középiskolai érettségi bizonyítványuk van. Ezenkívül felvehetők a legalább jórendű érettségi bizonyítvánnyal rendelkező felső kereskedelmi és felső mezőgazdasági iskolai tanulók közül az A (= nyelv- és történettudományi) szakcsoportra azok, akiknek választott szaktárgyaik mindegyikéből jeles osztályzatuk volt. A hirdetmény azt is közli, hogy az egyetemre kötelezően beiratkozott hallgató az egyetemnek csak rendkívüli hallgatója. Ez utóbbi intézkedés mind a tanárok, mind a hallgatók körében igen heves vitákat robbantott ki: a rendkívüli hallgatónak ugyanis nem engedélyezték a doktorálást. De anyagilag is sérelmes volt rájuk nézve, mert a főiskolai hallgatóknak beíratási és egyéb díj címén például 1938-ban évente 36,50 pengőt, tandíjért félévenként 25 pengőt kellett fizetniök, mely utóbbi alól jó tanulmányi eredmény alapján teljes, illetve fél tandíjmentesség volt adható. Ugyanakkor a hetenként 4–6 kötelező egyetemi óra hallgatása ellenszolgáltatásául az egyetemi tandíj és beíratási díj félévenként 25,50 pengő volt, s ez alól csak a köztisztviselők gyermekei kaphattak részben felmentést. Legjobban tehát a szegényparaszti, esetleg munkás vagy alkalmazott származású, jó tanulmányi eredményű hallgatókat sújtották, mert az akkori Diákvédő Iroda gyenge pénzalappal rendelkezett, s így nagyon kevés szegénysorsú főiskolásnak adhatott tanulmányi segélyt. Az egyetem indoklása is átlátszó volt (félteni kell az egyetem szellemi színvonalát), hiszen a főiskolai hallgatók 48,1 százaléka az ötéves tanítóképző legkiválóbb jeles tanulóiból toborzódott. Az intézkedésnek mélyebb anyagi háttere, a polgári iskolai tanárok régi követelése rejlett. Ha a tanárok egyetemi végzettséggel rendelkeznek, akkor jogosan követelhetnék volna, hogy a gimnáziumi tanárokkal egyenlő fizetési kategóriába (IX. 3. fizetési osztályba) sorolják be őket. Ez 9 évi szolgálati előreugrást is magával vont volna. A VKM erre a felszabadulásig nem volt hajlandó.

A két főiskola összevonása a hallgatói létszám alakulására is nagy hatással volt. [15] A tanulmányaikat Budapesten már előző években megkezdő évfolyamok kifutása után a férfiak létszáma a felénél kisebbre csökkent az 1931–1934. években. (Lásd az 1. sz. táblázatot!) Ettől kezdve ingadozó létszámmal, de növekedett történelem szakos hallgatóink száma, főleg a nőké. Ehhez hasonló apadást csak a második világháborút követő években láthatunk. (1. sz. táblázat). A különböző képzési időmódosítások és a minisztérium által meghatározott állandóan változó szakpárosítások következtében a történelemmel kapcsolt szakos hallgatók száma eltérő képet mutat. A nők túlsúlya, a férfiakéhoz való lényegesen nagyobb aránya a pedagóguspálya elnőiesedésének folyamatát jelzi.

Meg kell említenünk még azt az intézkedést is, mely szerint az 1945 előtti területgyarapodás következtében megnövekedett tanárszükséglet kielégítésére az 1941/42. tanévben a III. évfolyamon végzeteknek megengedték, hogy 1942. szeptember első

felében képesítő vizsgát tehessenek és sikeres vizsga esetén tanári diplomát nyerhessenek. [16, 17]

A férjhallgatók közül aránylag igen kevesen éltek ezzel a „kedvezménnyel”. Ugyanis az akkor már javában dúló második világháború idején a diploma megszerzése egyben a katonai szolgálat alól való felmentés megvonását is jelentette volna. A hirdetés szövege szerint mindazok, akik az előbbi összevont vizsgáztatás lehetőségével élnek, egyben elzárják magukat attól a lehetőségtől, hogy az Apponyi Kollégium hallgatói lehessenek. A felsőbb vezetés talán így akarta férfi hallgatóinkat a számunkra értelmetlen háború katonai szolgálati kötelezettsége alól felmenteni? Kétségtelen, hogy az Apponyi Kollégiumnak sohasem volt eddig annyi férfi hallgatója évfolyamonként, mint az 1942—1945-ig terjedő időszakban. Igaz viszont, hogy a teljes mozgósítás idején, 1944-ben katonai hatóságaink az ide vonatkozó rendelkezéseket figyelmen kívül hagyva apponyistáink közül jó néhányat behívtak katonai szolgálattételre.

A felszabadulás után a főiskolára való felvételnél semmi megkötöttség nem volt. Bármiféle középiskolát végzett volt is a pályázó, a felvételnél a pályára való testi, erkölcsi alkalmasságon kívül a felvételi vizsgán elért eredmény alapján vették fel a hallgatókat a minisztérium által előzetesen megadott szakonkénti felvételi kereten belül. Az 1950-es évek első felében szakértetségis hallgatói is voltak tanszékünknek. A káderutánpótlásnak ez a módja az országos tapasztalatok alapján nem bizonyult megfelelőnek, tanszékünk szakértetségit tett történelem szakos hallgatói közül ritka kivétellel tudtak a követelményeknek megfelelni, többségükben érettségijük átlagánál 2—3 teljes osztállyal gyengébb vizsgaeredménnyel vizsgáztak, nálunk is lemorzsolódtak. 1947—1949 nyarán hathetes szakosító tanfolyamot rendezett a főiskola történelem egyszakos, és történelem kiegészítő szakokkal (ének, rajz, műhelygyakorlat, mezőgazdaságtan, testnevelés és háztartási gyakorlatok),

1. sz. táblázat

a) *A Történettudományi Tanszéken történelemtanári oklevelet szerzett hallgatók száma 1870-től 1928-ig*

Év	Pedagógium			A képzés ideje	Erzsébet nőiskola			Összesen végzett
	Intézeti tanuló	Magán-tanuló	Összes férfi		Intézeti tanuló	Magán-tanuló	Összes nő	
1870	—	3	3	Kétéves képzés	—	—	—	3
1871	—	4	4		—	—	—	4
1872	—	2	2		—	5	5	7
1873	—	13	13		—	3	3	16
1874	—	15	15		—	8	8	23
1875	7	12	19		7	—	7	26
1876	11	5	16		18	4	22	38
1877	9	2	11		15	6	21	32
1878	9	7	16		5	—	5	21
1879	5	2	7		15	3	18	25
1880	12	3	15		19	4	23	38
1881	20	3	23		28	—	28	51
1882	7	10	17		4	—	4	21
1883	—	—	—		8	5	13	13
1884	10	5	15		10	11	21	36
1885	10	4	14		6	8	14	28
1886	15	4	19		16	15	31	50
1887	13	3	16		27	8	35	51

I. sz. táblázat folytatása

Év	Pedagógium			A képzés ideje	Erzsébet Nőiskola			Összesen végzett
	Intézeti tanuló	Magán-tanuló	Összes férfi		Intézeti tanuló	Magán-tanuló	Összes nő	
1888	8	13	21	Három- éves képzés	12	1	13	34
1889	15	15	30		6	1	7	37
1890	10	9	19		7	1	8	27
1891	13	19	32		8	—	8	40
1892	10	18	28		10	1	11	39
1893	12	13	25		7	7	14	39
1894	16	2	18		14	—	14	32
1895	16	11	27		23	—	23	50
1896	19	3	22		20	—	20	42
1897	12	17	29		10	—	10	39
1898	13	26	39		21	—	21	60
1899	38	18	56		22	—	22	78
1900	22	15	37		34	—	34	71
1901	18	25	43		30	—	30	73
1902	25	28	53		28	—	28	81
1903	25	32	57		25	7	32	89
1904	31	23	54		21	7	28	82
1905	33	17	50		26	15	41	91
1906	35	19	54		24	11	35	89
1907	20	16	36		24	11	35	71
1908	20	10	30		29	11	40	70
1909	18	15	33		29	10	39	72
1910	27	10	37		23	13	36	73
1911	28	12	40		30	13	43	83
1912	33	9	42		23	12	35	77
1913	20	19	39		32	13	45	84
1914	41	15	56		28	5	33	89
1915	7	3	10		28	6	34	44
1916	4	13	17		28	11	39	56
1917	4	14	18		29	10	39	57
1918	16	5	21	Tanár- képző Főiskola	31	11	42	63
1919	51	5	56		54	9	63	119
1920	28	2	30		28	9	37	67
1921	25	5	30		37	5	42	72
1922	18	4	22		34	5	39	61
1923	18	6	24		27	1	28	52
1924	12	7	19		—	6	6	25
1925	10	12	22		8	1	9	31
1926	24	12	36		16	2	18	54
1927	14	15	29		10	—	10	39
1928	21	11	32		20	1	21	53
Összesen: 958	640	1598			1094	296	1390	2988

illetve magyar—történelem szakkal. A tanfolyamot végeztek a későbbi évek során szép számmal teljes tanári szakvizsgát is tettek választott tárgyaikból, így történelemből is.

A nappali hallgatókkal végzett munkán kívül komoly megterhelést jelentett főiskoláinkon a magánvizsgázókkal, levelezőkkel végzendő sokrétű foglalkozás. Magántanulói mind a Pedagógiumnak, mind az Erzsébet Nőiskolának, mind pedig az egyesített szegedi intézetnek mindig is voltak. A Pedagógium 1870-től 640, az Erzsébet Nőiskola 296 magántanulónak adott történelem tanári oklevelet 1928-ig.

b) A Történettudományi Tanszéken történelemtanári oklevelet szerzett hallgatók száma 1929-től 1972-ig

Év	SZEGEDI ÁLLAMI POLGÁRI ISKOLAI TANÁRKÉPZŐ FŐISKOLA							Összesen végzett
	Férfi hallgatók			A képzés ideje, a szakok száma	Nőhallgatók			
	Nappali tagozat	Levelező tagozat	Összes férfi		Nappali tagozat	Levelező tagozat	Összes nő	
1929	27	12	39	Négy- éves, három- szakos képzés	12	—	12	51
1930	37	23	60		18	1	19	79
1931	3	4	7		5	1	6	13
1932	6	2	8		10	2	12	20
1933	9	—	9		19	2	21	30
1934	7	1	8		24	5	29	37
1935	13	—	13		21	8	29	42
1936	5	—	5		16	8	24	29
1937	16	—	16		24	13	37	53
1938	11	—	11		31	19	50	61
1939	21	—	21		39	14	53	74
1940	30	4	34		39	23	62	96
1941	26	2	28		33	22	55	83
1942	18 + 4	6	28		33 + 17	25	75	103
1943	30	5	35	39 + 34	14	87	122	
1944	10	—	10	16	12	28	38	
1945	14	4	18	47	1	48	66	
1946	8	4	12	55	1	56	68	
1947	11	3	14	Három- éves, 2 + 1 szakos képzés	52	2	54	68
SZEGEDI PEDAGÓGIAI					FŐISKOLA			
1948	6	54	60		29	44	73	133
1949	9	35	44	36	44	80	124	
1950	10	1	11	Kétéves kétszakos képzés	19	—	19	30
1951	10	—	10		9	—	9	19
1952	29	100	129		22	57	79	208
1953	35	22	57		31	30	61	118
1954	64	38	102	Három- éves kétszakos képzés	64	73	137	239
1955	—	75	75		—	103	103	178
1956	32	48	80		32	25	57	137
1957	33	8	41		51	15	66	107
1958	10	25	35		10	12	22	57
1959	13	34	47		11	34	45	92
1960	12	28	40	Négy- éves, három- szakos képzés	19	28	47	87
1961	7	21	28		26	41	67	95
SZEGEDI TANÁRKÉPZŐ					FŐISKOLA			
1962	1	10	11		—	23	23	34
1963	13	29	42	25	26	51	93	
1964	7	19	26	Négy- éves, kétszakos képzés	34	41	75	101
1965	4	21	25		23	36	59	84
1966	9	27	36		19	47	66	102
1967	12	23	35		32	64	96	131
1968	11	6	17		38	57	95	112
1969	9	22	31		29	67	96	127
1970	6	8	14		20	8	28	42
1971	10	9	19		17	9	26	45
1972	8	16	24		35	9	44	68
1929— 1972	666	749	1414		1215	1066	2281	3695
1870— 1972	1624	1389	3013		2309	1362	3671	6684

Megjegyzés: A statisztikai adatokat a főiskolai irattárban őrzött fenti intézmények anyakönyvei (1—305. sorszámgig) és vizsgajegyzőkönyvei adataiból vettük.

1928—1945-ig Szegeden 59 férfi és 169 nő szerzett magánúton képesítést, amibe a honosítások és az egyetemet, különböző főiskolát végzettek. különböző vizsgázói is beszámítódnak. A felszabadulás óta Szegeden 1972 végéig 690 férfi és 897 női levelező hallgató szerzett képesítést történelem tanításra. Ha a kirostálódottakkal való sok-sok vizsgáztatást nem is számítjuk, elképzelhető, miért indokolhatták tanszékünk tanárai a tudományos munkájukban való visszaesésüket azzal, hogy a nappali hallgatókkal való mindennapos munkán kívül rendkívüli erőfeszítést igényelt a 7 különböző városban tartott levelező konzultációk csoportlátogatása, irányítása, a szakdolgozatok előkészítése, bírálata, az államvizsgáztatás időigényes többletmunkája.

Ha az elmúlt száz évben a történelem szakon képesítést nyertek számát össze-szítjuk, intézeti növendékként 1624, magántanulóként (levelezőket is beleértve) 1389, összesen 3013 férfi, intézeti növendékként 2309, magánvizsgázóként (a levelezőket is ideszámítva) 1362, összesen 3671 nő, mindössze 6684 férfi és nő szerzett diplomát történelemtanításra. Ez a szám önmagáért beszél. Hazánk minden táján találkozhatunk velük az általános iskolák, de más középfokú tanintézetek falai között is. A magasabb képesítést szerettek közül főiskolai és egyetemi tanárok is kerültek ki. [18] Így a „sub auspiciis gubernatoris” doktor Vincze Sándor, a neveléstudományok doktora; Nagy Sándor egy. tanár; dr. Kelemen László tanszékvezető egyetemi tanár, KLTE; dr. Veress Judit kandidátus; dr. Simon Gyula, Dénes Béla, Molnár József stb. főiskolai tanárok.

II. Tantervek, óratervek, vizsgatervek, tankönyvek, jegyzetek

Az első tantervet mindkét intézet mindjárt felállításakor 1873/74-ben kapta, mely 1877/78-ig volt érvényben. [19] Megkülönböztetett kötelező és nem kötelező tárgyakat. Ez utóbbiak közé tartozott az angol és francia nyelv. A kötelező tárgyakat 4 csoportba osztotta. Az I. csoportba a pedagógiai tárgyak tartoztak a következő beosztással: az I. osztályban logika, tanítástan, a II. osztályban neveléstan, a nevelés legkitűnőbb, korszakot alkotó férfiai, az iskolák szervezete és igazgatása. Gyakorló tanítás mindkét osztályban volt. A II. csoportba a nyelv- és történettudományi tárgyak (magyar nyelv és irodalom, német nyelv irodalom nélkül, földrajz, történelem, hazai alkotmány és némi jogi ismeretek), a III. csoportba a mennyiség- és természettudományi tárgyak (mennyiségtan, betűszám, polgári szám, mértan, könyvvitel, természetrajz, természettan, vegytan, ipartan és mezői gazdaság), a IV. csoportba a művészeti tárgyak tartoztak. A művészeti tárgyaknak két alcsoportja volt: rajzolás és szépírási, valamint zene és énektan.

Az 1873/74. évi tanterv szerint történelmet mindkét évfolyamon heti 3—3 órában kellett tanítani. I. osztályban világtörténelmet (az ó- és középkor főbb eseményeit, az újkort terjedelmesebben, tekintettel az emberi művelődésre), a II. évfolyamon magyar történelmet az alkotmány kifejlődésére és a művelődésre való tekintettel. Ezenkívül „Hazai alkotmány s némi jogi ismeretek” címen a II. osztályban heti 2 órában: a) Az ország közjogi és alkotmányáról, b) A magánjog anyagi részéről az örökösödési, szerződési, telekkönyvi és az anyagi büntetőjog főbb vonalairól, az alaki jogból: A bírói szervezetről és perrendtartásról röviden és c) A váltójog és csődtörvény főbb vonalairól kellett tanítani.

Az első tanterv nem mutatott magasabb színvonalat, mint a főgimnáziumi oktatás, de sokszor még azt sem érte el. Alig volt más, mint a népiskolai tanítóképző tantervének ismétlése, esetleg bővítése. A tantervhez szükséges kézikönyvek csekély számban voltak, főleg fordításokat, középiskolai tankönyveket használtak. Így

történelemhez dr. RIBÁRY FERENC: Világtörténelem I—III. rész. Franklin T., Bp., 1876., 2. kiadás 240 p. [20], HORVÁTH MIHÁLY: A magyarok története rövid előadásban Franklin T., Bp., 1876., 5. javított kiadás 359 p., alkotmánytanhoz Jánossy Ferencnek, az Országos Törvénytár és Rendeleték Tára szerkesztőjének kis művét használták.

A tanterv a tanári kart nem elégítette ki. Már az 1874/75. tanévben újabb tanterv előmunkálatait kezdték meg. Az Igazgatótanács és tanári kar megvitatás után miniszteri bizottság elé küldte, de érvénybe csak 1877/78-ban lépett. [21] A Gönczy Pál elnöklése alatt tanácskozó miniszteri bizottság által kiadott második tanterv 3 évig volt érvényben. Mivel a képzési időt, s ennek megfelelően a tananyag zsúfoltságát nem szüntette meg, lényeges módosítást csak a pedagógiai tárgyak átcsoportosításában és a gyakorlati képzésben hozott. Történelemből azonban mindkét osztályban heti 4—4 órára emelték fel a tanítási időt. Az I. évfolyamon világtörténelmet, a II. évben magyar történelmet kellett tanítani. Főlemelték az alkotmánytan 2 óráját 3 órára, mert a statisztika oktatását is beiktatták a tantervbe azzal, hogy Magyarország statisztikáját — összehasonlítva a többi államokéval — is tanítani kellett. Az alkotmánytani tananyag az előző tanterv szerint maradt. Történelemtanításhoz Lovcsányi A. Gyulának, az intézet első kinevezett történelem szaktanárának könyvmatos füzeteit használták. A jogi ismereteket Csiky Kálmán: A magyar alkotmánytan és jogi ismeretek. Bp., 1879., 179 p. c. könyvét és Kozma Gyulának, az intézet volt növendékének, később a fővárosi II. kerületi polgári iskola tanárának kézikönyvét használták a statisztika tantárgyához.

A harmadik tanterv 1882-ben lépett érvénybe. [22] A legfőbb változást ez a tanterv a kétéves képzésnek háromévéssé emelésével hozta. A III. évfolyamnak főleg szemináriumi és laboratóriumi gyakorlatokkal és gyakorlati tanítással kellett volna elteltetnie. De mikor még kétéves volt a képzés, a tananyag annyira zsúfolt volt, hogy a hároméves képzésre való áttéréskor elsősorban az egyes évfolyamok túlterhelésén akartak a tanárok segíteni. A történelemtanításban sorrendi cserét eszközöltek. Az I. évben magyar történelemmel kezdtek, és az egyetemes történelem átkerült a II. évre, ahol ó- és középkor történetével foglalkoztak. III. évben pedig újkori egyetemes történelmet tanítottak. A statisztika és jogi ismeretek ezután is a II. évfolyamon maradt heti 3 órában.

Tankönyvül dr. MANGLOD LAJOS: Világtörténelem. Franklin T., Bp., 1882., 239 p. I. r. Ókor, II—III. r. Középkor, Újkor és Legújabb kor 320 p., KERÉKGYÁRTÓ ÁRPÁD: Magyarország művelődésének története 889—1114-ig. Pest, 1859. II. 1865., majd a Műveltség fejlődése Magyarországon, és kéziratot, MOLNÁR ANTAL—SAYOUS: Magyarok története c. könyvét használták. Fontos előrelépést jelentett a főiskolai történelemoktatásban, hogy már nemcsak a tankönyvek megtanulását követelték meg, hanem a szakszerűen kijelölt segédkönyvek anyagát is ismerniük kellett a hallgatóknak. Kezdetben a tanári könyvtár földrajz—történelem szakra vonatkozó állománya 153 mű — 291 kötetben — állott csak rendelkezésre. A gyarapításra fordítható összeg felemelésével a minisztérium és egyéni ajándékozás révén azonban 1896-ban az intézet könyvtára 5000 kötetre gyarapodott. Az Erzsébet Nőiskolának 1876—77-ben az egész könyvtára csak 300 kötetből állott. A következő évben egyszerre 2500 mű 4739 kötetre nőtt meg.

Számos térkép és taneszköz is segítette idővel a történelemtanítást. [23] 1886-tól az intézetben elhelyezett, Gyertyánffy István alapította Országos Tansermúzeum is segítséget jelentett a történelemtanítás számára. Sajnos anyagi fedezet hiányában a tansermúzeum továbbfejlesztése a szűk helyiség miatt elakadt. A taneszközök gyarapításában nagy segítséget jelentett még az intézetben felállított ipari szakcsoport tanműhelye is, amelyben a polgári iskolákban használható szemléltető

eszközöket készítettek. Egy korabeli árjegyzékből [24] tudomásunk van arról, hogy a budapesti állami polgári iskolai tanítóképezde gipszöntő műhelyének készítményeiből mintegy 150 darab volt alkalmas a történelemtanításhoz: dísz tárgyak, görög és római mythikus alakok és csoportok, mellszobrok, épületi reliefek, oszloprendek, edények, pénzecskék, eszközök, gót, reneszánsz stílusú építmények stb.

Egy későbbi időről szóló kimutatás szerint az intézet történelmi szakcsoportja számára különböző szakfolyóiratok is jártak részben előfizetés, részben a tanárok ajándéka képpen. [25]

1882-ben nemcsak új tantervet kapott a Pedagógium, hanem saját tervezésű új épületbe is átköltözött a Németvölgyön levő Győri úti új palotába. Felszerelésre a minisztérium 27 800 forintot adott, a gyakorló polgári iskola is saját könyvtárat kapott. Könyvtárfejlesztésre pedig a beíratási díj felét engedélyezték fordítani. Az intézetben lakó tanárok, tanítók és szolgák részére pedig ingyenes tüzelést és világítást biztosítottak. [26]

Az intézet tanári testülete a 3. tanterv 14 éve alatt többször módosításokat javasolt a tananyag terjedelmének pontosítására, új szakcsoportok felállítására, esetleg régiékek megszüntetésére.

Így született meg a negyedik tanterv 1896-ban, melyet a miniszter ideiglenesen tett kötelezővé. [27] A szakcsoportok e szerint így alakultak: I. Nyelv-és történettudományi szakcsoport, mely nyelvtudományi és történettudományi szakkörre oszlott. 2. Mennyiség- és természettudományi szakcsoport, mely mennyiség- és természettudományi szakkörből állt. 3. Rajzi szakcsoport. E 3 főcsoporton kívül volt még zenei és torna szakcsoport is, melyet hajlamai szerint választhatott a 3 főszakcsoport bármelyik hallgatója. Változást jelentett az is, hogy a lélektan most már hivatalosan bevették a tantervbe, a statisztikát a földrajzhoz csatolták. Jellemző a tantervre, hogy a tanítási anyagot csaknem tanmenetszerűen részletezte, így a tanulóknak is jó tájékoztatásul szolgált. Tankönyvekben változás nem történt.

A történelem óraterve úgy módosult, hogy magyar történelmet az I. évfolyamon heti 5 órában, egyetemes történelmet a II. évfolyamon 4, a III. évben heti 3 órában, a magyar köz- és magánjog elemeit a II. évben heti 2 órában kellett tanítani. Magyarország történelmét a kiegészítésig vették. Minden téma végén művelődéstörténeti áttekintést is találhatunk. A II. évfolyamon az ókor és középkor történetét tanulmányozták heti 4 órában, a III. évfolyamon pedig az újkort a nagy földrajzi felfedezésektől a berlini kongresszusig vették heti 3 órában. Ezekhez Lovcsányi A. Gyula előadásai alapján készített könyvművelődési jegyzet állt a hallgatók rendelkezésére, melyből egy-egy példány tanszékünk tankönyvműzeumában is megtalálható. [28]

Az 5. tantervet 1915-ben adta ki a VKM, [29] mely a történelemtanítás anyagát újból átcsoportosította az egyes évfolyamokon. Az I. évben ismét egyetemes történelmet tanítottak heti 5 órában, II. évben szintén, és a magyar történelmet a III. évre vették át heti 3 órában. Alkotmánytan és jogi ismereteket mintegy a magyar történelmi ismeretek befejezésekként vették a III. évben heti 2 órában. Az I–II. évben tanítandó egyetemes történelmi tananyagot azonban a magyar történelemmel kapcsolatban kellett tanítani. Érdekesként meg kell említenem, hogy nem a bibliai teremtésmítosz szerint magyarázta a történelem szakaszait, hanem az evolúciós elmélet alapján felvilágosult szellemben tanította Lovcsányi az őskort, a legújabbkori események tárgyalása során pedig a szocializmusról is szó esett a II. éves történelemórán. Az alkotmánytan és jogi ismeretek eddig szokásos anyagát is megváltoztatták. [30] Utóbbit a kiegészítés által megváltozott közjogi helyzet tette szükségessé.

Feltétlenül tartalmi gazdagodást jelentett, hogy az új tanterv szerint az I–II. évben heti 2-2 órában művelődéstörténetet is kötelező tantárgyként kellett hallgat-

niuk a nyelv- és történettudományi szakcsoport hallgatóinak, a latin nyelv pedig rendkívüli tantárgyként szerepelt a II. félévtől kezdve a VI. félév végéig heti 1-1 órában.

Nagy változást jelentett mindkét intézetünk életében, hogy a népkormány minisztertanácsa a Pedagógium igazgatóját, dr. Imre Sándort helyettes államtitkárnak nevezte ki, akinek legelső dolga volt, hogy a két főiskolát történyesen is főiskolává nyilváníttassa, és az eddigi polgári iskolai tanítói cím helyett tanári címet biztosítson. Ezzel az intézkedéssel 50 éves küzdelem nyert kedvező elintézt. [31]

1920-tól a szakcsoportok hármas beosztására tértek át, és a 3 főszakcsoport mellé kiegészítő szakot lehetett választani (ének-zene, torna, szlőjd és német nyelv.) Ezen az 1927. évi XII. t. c. 9. §-a annyit változtatott, hogy a magyar—német szakcsoportot külön szakcsoportnak (A_1) minősítette. Egyben a tanárképző felügyeletét és közigazgatását érintő intézkedéseket adott ki. 1928-tól a képzési időt 4 évre emelték fel. Az 1934. évi Szabályrendelet a német nyelvet a magyar—történelem szakcsoport kiegészítő szakcsoportjává tette, s így ismét 3 főszakcsoport lett. [32]

1934-től kezdve az óratervben annyi változás történt, hogy a III. éveseknek közép- és újabbbkori latin szövegek olvasása c. kollégiumot az V. félévben heti egy órában, közgazdaságtani és jogi ismeretek c. tantárgyat pedig a III—IV. éveseknek mindkét félévben 2—2 órában állítottak be. A latin nyelvet kötelező tárgyként az I. éveseknek az A és A_1 szakosoknak (magyar—történelem—német szakcsoport) heti 3 órában írták elő, a II. éveseknek pedig heti 2 órában mindkét félévben. Ez alól csak a latinból érettségizetteket mentették fel, vagy akik már magasabb képzettséggel (néhány féléves egyetemi, főiskolai tanulmány után) kerültek a főiskolára. A latin nyelvet dr. Juhász László főiskolai óraadó tanár tanította. [33]

Hivatalosan kijelölt tankönyvet, illetve jegyzeteket 1947-ig nem adtak ki. A tanszékvezető főiskolai tanár engedélye alapján néhány jóképességű IV. éves hallgató, majd a díjtalan gyakornokok a professzor előadásai alapján sokszorosított jegyzeteket készítettek, amit a hallgatók megvásárolhattak, s felhasználhattak a vizsgákra való felkészüléshez.

A felszabadulást követő időszakban napjainkig 16 tanterv jelent meg a főiskolai képzés számára. Ezek elemzését Bereczki Sándor alapos tanulmányában már elvégezte. [34] Ezért most csak a történelem tantárgyra vonatkozó változások áttekintését kell nyújtanom.

1949-ig még a négyéves képzés szerint folyt a tanárképzés. Ezzel párhuzamosan azonban az újonnan belépő évfolyamoknak 1947-ben új tanterv jelent meg. A képzés három évre csökkent. Történelmet a 4 félévben heti 4—4 órában tanítottak. [35] A latin nyelv fakultatív tárggyá lett azok számára, akik latinból nem érettségiztek, a hallgatók kívánsága szerinti órászámmal. 1947-ben módosította a minisztérium a szeptemberben kiadott tantervet, mely szerint az V—VI. félévben heti 2—2 óra jutott volna történelemre. Ennek gyakorlati kivitelezésére azonban nem került sor, mert mikorára ezek a hallgatók III. évesek lettek volna, újabb tantervet adtak ki. Az 1947-es tantervhez részletes programot is adtak. [36] A történelem a szakcsoportok sorában *B*) szakcsoport elnevezéssel szerepelt. Magyar ny. és irodalom—történelemhez kiegészítő szakként rajz—művészettörténetet, testnevelést—táncot, kézimunkát, illetve műhelygyakorlatot lehetett fölvenni. A gyakorlati képzésre heti 2—2 órát biztosítottak az V. és VI. félévben.

1948-ban megjelent egy rendelkezés, [37] mely a történelem szakosoknak a II. félévben biológia hallgatását is előírta heti 1 órában. Az órászám és a szakpárosítások nem változtak. A latinórák fakultatív tárgyként heti 3 órában szerepeltek az óratervben.

1949-ben megjelent egy rendelkezés a Pedagógiai Főiskoláról, amelyben a főiskolai oktatás célját tekintve gyökeres változtatást jelentett az, hogy már csak az általános iskola felső tagozata számára kívánt képezni nevelőket. [38] Ugyanez év októberében kiadott rendelkezés szerint II. és III. éveseink számára kötelező tárgy lett az orosz nyelv és az SZK(b)P története c. kollégium heti 2 órában. A „Természettudományos világkép” c. kollégium hallgatását az I. félévre tették át, a latin nyelv az I—II. félévben fakultatív tárgy maradt heti 2 órában. Ennél a tantervnel választották szét legelőször a szaktárgyi órák keretében az elméleti és gyakorlati órákat. [39]

Az 1950-ben kiadott újabb tanterv [40] a logika bevezetésén kívül a szaktárgyi órák mellett tanulókori órák beállítását is engedélyezte, szakmai gyakorlatra pedig a V. félévben heti 6 órát írt elő. Az MDP 1950. évi párthatározata alapján a főiskolai oktatás-nevelésben a gyakorlati célkitűzéseken kívül a szaktárgyak keretében megvalósítható dialektikus materialista világnézetre való nevelést hangsúlyozták. Ennek értelmében félévenként bevezették a marxizmus—leninizmust minden évfolyamban 4—4 órában, amely tulajdonképpen azonos volt az SZK(b)P történetének oktatásával. A történelem B szakcsoport néven a III. félévben 16, a IV. félévben 19, az VI. félévben 15 szaktárgyi órával szerepelt az óratervben. Történelmet most a földrajzzal, énekekkel és rajzzal lehetett párosítani. A VI. félévben külső szakmai gyakorlatra mentek a hallgatók. [41]

A kötelező és szaktárgyi órák eddigi aránya 50—50% volt. Most a kötelező órák számának csökkentésével a szaktárgyi órák javára 25—75%-os lett az arány. [42]

1952/1953-ban újabb tantervet adtak ki, [43] amely megszüntette a történelem—rajz szakpárosítást, fontos felsőoktatáspedagógiai elvek irányában igyekezett a tanárképzést előbbrevinni.

A kétéves tanárképzés elégtelennek bizonyulván sürgetővé vált a képzés idejének felemelése és a kétszakos képzésre való visszatérés. Így került sor 1954/55-ben a hároméves kétszakos képzésre. Ennek végleges óraterve azonban csak 1955. július 11-én jelent meg. [44] 1954-ben kiadott rendelkezés [45] szerint egyes szakcsoportok képzését kijelölt főiskolákhoz kötötték. Így a történelem—ének szakosok képzését a budapesti és szegedi, a magyar—történelem szakos képzést az egri és szegedi, a történelem—földrajz szakosok képzését pedig az egri és pécsi főiskolákra koncentrálták. [46]

Szaktanórákat a IV. félévben heti 3 órában, az V. félévben heti 2 órában tanítottak. Tanítási gyakorlatokra az V—VI. félévben tárgyként 3—3 órát írtak elő. Útmutatót is mellékeltek a tantervhez, melyben igen fontos elvi álláspontokat tisztáztak, egyes újonnan bevezetendő tárgyak célkitűzését ismertetik, fakultatív tárgyak megszervezésének lehetőségét vetik fel. Szóltak szakdolgozat készítésének előírásáról, a gyakorlati képzés menetéről, a vizsgák rendszeréről, az államvizsgák megszervezéséről, s a szakcsoportosítás kérdéséről. [47] Nem csoda, hogy ez a tanterv bizonyult a leghosszabb életűnek, mert a legközelebbi tantervet „csak” 1959/60-ban vezették be, mellyel a képzési időt 4 évre emelték fel, s az eddigi kétszakos képzés helyett visszatértünk a háromszakos képzésre.

A képzési időt az 1959/60-ban kezdődő tanévben emelték fel 4 évre, s a kiadott újabb tanterv szerint az eddigi kétszakos képzés helyett háromszakos képzési formára kellett áttérni. A szaktanszékek a megnövekedett képzési időt a tananyag bővítésére használták fel. A gyenge eredmény már az I. félévi vizsgák alkalmával azt igazolta, hogy a tanárképzés szempontjából helyesebb lett volna mindjárt a kétszakos képzésre áttérni. [48] Történelmet orosz ny. és irodalommal, nemzetiségi nyelv és irodalommal, ének, rajz és testneveléssel lehetett a magyar nyelv és irodalom mellett harmadik

szakként párosítani. Szakmódszertant a VI. félévben heti 2 órában, a tanítási gyakorlatokat a VI. félévben szaktárgyanként heti 2—2 órában és a VII—VIII. félévben heti 3—3 órában iktatták be.

A négyéves háromszakos képzés számos nehézségét látva egyre sürgetőbbé vált a felsőoktatási tananyag és módszereinek korszerűsítése, az elméleti és gyakorlati képzésnek összehangolása, a hallgatói önállóságra való nevelés biztosítása. A korszerűsítési munkálatokat többlépcsős szakaszban készítették elő széles társadalmi erők bevonásával. Így készült el a „reformtanterv”, mely szaktárgyanként kidolgozott tantervet, óratervet és részletes programot adott kezébe a tanszéknek. [49]

1962-ben főiskolánk elnevezésében már Tanárképző Főiskolává változott. A reformtanterv valóban főiskolai szintűvé emelte oktató-nevelő munkánkat, s mind tartalmában, mind felsőoktatásmódszertani eljárásában igyekezett megközelíteni az egyetemi oktatás színvonalát. A 4 éves kétszakos képzésre való áttérés szellősebb tananyagelrendezést tett lehetővé. Így a törtélelemtanítás az I., II. és IV. éven heti 12 órás, a III. éven 15 órás szaktárgyi órát kapott. A kötelező és szaktárgyi órák aránya egyharmadoszá lett. Új tantárgyként vezették be „A történet-tudomány forrásai és segédtudományai”, „A történetírás módszere és a helytörténeti kutatás” és „A történetírás fejlődése” c. kollégiumokat. Pontosították a szigorlatok és államvizsga rendjét, anyagát. Az egyetemes és magyar történelmi tananyag periodizációjának átrendezésével közelítettünk az egyetemi történelemtanítás félévenkénti tananyagelosztásához. A III. éveseknek 6 napos kötelező országjárást írtak elő. A latin nyelv az I. és II. félévben heti 2 órában fakultatív kollégiumként volt felvehető. Szakmódszertant az V. félévben 2 órában, a VI. félévben 1 órában, tanítási gyakorlatokat a VII—VIII. félévre sűrítve szaktárgyanként heti 5—5 órában végeztek hallgatóink. A szaktárgyak elméleti és szemináriumi gyakorlatainak óraszámát irányelveként 50—50%-ban szabták meg, amely arányon az 1970. évi tanterv a gyakorlatok javára kétharmados részesedést jelentett.

A szakmai gyakorlati képzésnek a VII—VIII. félévre való tömörítését nem tartván jónak, a Szakbizottság és főiskolánk Főigazgatósága jóváhagyásával, kísérletképpen a 4 éves 3 szakos képzésnek gyakorlatát tartva meg, végeztük a gyakorlati képzést úgy, hogy az elméleti órákból átengedett órákkal egyesítve a szakmódszertani órákat, már a VI. félévben megkezdjük a gyakorlati tanításokat. A kísérlet jónak bizonyult, és az 1970-ben kiadott „kerettanterv” ezt a gyakorlatot nemcsak a történelem szakon, hanem az ország minden főiskoláján, minden szakon bevezetendőnek fogadta el. Így az 1972/73-as tanévben III. évesek a VI. félévben most már „hivatalosan” is ezen szisztéma szerint végzik szakmai gyakorlati képzésüket. Mivel a felszabadulás előtti és utáni szakmai gyakorlati képzést dr. Veszprémi László tanulmánya részletesen ismerteti [50], csak annyit lehet hozzáfűzni, hogy a gyakorló iskolai szakmai gyakorlati képzés kiegészítéseként végzendő külső szakmai gyakorlatok ideje 1945 után eléggé változatosan lett megszabva. Így pl. a hároméves képzés idején a VI. félévben félévig, később, amikor négyéves lett a képzés, előbb 2, majd 3, a „kerettanterv” szerint 4 hétig tart a VIII. félév elején. Ennek lebonyolítását utasítások alapján külső iskolai szakvezetéssel megbízott, gyakorlott szaktanárok végzik a tanszék és a gyakorlóiskola szakvezető tanárainak ellenőrzésével.

A felszabadulás után nagy könnyebbséget jelentett hallgatóinknak, hogy a felsőbb hatóság központilag adott ki jegyzeteket. 1955-ig a budapesti Eötvös Lóránd Tudományegyetem történelmi tárgyú jegyzeteivel vegyesen a budapesti és szegedi főiskolai történelem tanszék tanárai által írt jegyzeteket használták hallgatóink felkészülésük során. 1958-ban már mind az egyetemes, mind a magyar történelem tantárgyai számára csak a főiskolai oktatást szolgáló jegyzeteket adott ki a Felső-

oktatási Jegyzetellátó Vállalat, illetve a Tankönyvkiadó a pécsi és egri főiskolák történelem szakos tanárainak, mint szerzőknek bevonásával. E jegyzetek kisebb terjedelműek voltak, míg az 1966-tól megjelent, főiskolai használatra kiadott jegyzetek az előbbi jegyzetekenél jóval terjedelmesebb és átdolgozott kiadásban jelentek meg. A szegedi főiskola történelmi tanszékének tanárai a 4 főiskola jegyzetírói kollektívájában mintegy 50%-ban szerepeltek.

A vizsgáztatás történeti áttekintése keretében meg kell említenünk, hogy a különböző vizsgák kezdettől fogva szóbeli, írásbeli és gyakorlati részből állottak. Pedagógiai tárgyakból minden szakcsoport hallgatóinak, a nyelv- és történettudományi szakcsoport férfi hallgatóinak az első években még „mezei gazdaságtanból” és „háziiparból”, a nőhallgatóknak a női kézimunkák készítésének a módjából is vizsgáznuk kellett. 1881-től, a hároméves képzés bevezetése után a második évfolyam sikeres vizsgái után tették le az I., a III. év végén a II. képesítő vizsgát. Az írásbeli vizsgatételek történelemből igen változatosak voltak, amelyekben a földrajzban és alkotmánytanban tanult ismereteket is koncentrálniuk kellett a történelmi ismeretekkel. [51] Neveléstanból és a szaktudományokból külön-külön írásbeli vizsga volt.

Az írásbeli és szóbeli vizsgákon kívül gyakorlati vizsgát is kellett tenni, mely az első évtizedekben egy félórás tanításból állott. 1879-től osztályzatot csak az Igazgatótanács és a szakbiztosként megbízott egyetemi tanárok adhattak. [52] A vizsgáztató tanároknak csak tanácskozási joguk lehetett. [53], [54] Úgynevezett szakdolgozatot nem kellett készíteni a hallgatóknak; csak 1928-tól kezdve tették kötelezővé, s 1949-ig volt érvényben, hogy az egyetemen hallgatott ún. főtárgyból szakdolgozatot írjanak. 1955-től ismét kötelező, hogy a jelöltek szaktárgyaik egyikéből vagy neveléstudományokból, újabban a marxizmus—leninizmus valamely tárgyából szabadon választva a témát, szakdolgozatot nyújtsanak be a szóbeli államvizsga letétele előtt.

Az évközi vizsgák mindig kollokviumok voltak. 1928-tól pedig a II. év végén alapvizsgát, a IV. év végén ún. szakvizsgát is kellett tenniük a jelölteknek. Mindkét vizsga írásbeli, szóbeli részből állott. (Szakvizsga esetében még egy teljes óra ún. próbatanítást is megköveteltek a tanárjelöltektől.) [55] A felszabadulás után lényegében maradt ez a vizsgáztatási rend, a kollokviumok és szigorlatok (régi alap- és szakvizsga) után azonban a tanulmányi idő befejezésekor államvizsgát kellett tenni. Az egyes tantervek és útmutatások, szabályzatok e vizsgák anyagát pontosan meghatározták. A jelenleg érvényben levő tanulmányi- és vizsgaszabályzatot főiskolánk számára 1970-ben adta ki a MM. [56] A gyakorlati vizsgát most a választott szaktárgyukból teljes órát kitevő zárótanítás (próbatanítás) formájában kell teljesíteniük hallgatóinknak, melynek szoros tartozéka a zárótanítás „megvédése” a tanítást követő csoportórán.

III. A Történettudományi Tanszék oktatói, tudományos és nevelői tevékenysége

Az első tanári kart mindkét polgári iskolai tanítóképzőben óraadó tanárok alkalmazásával az elemi iskolai tanító(nő) képző tanáraiból, a főváros neves középiskolai tanáraiból alakították ki. A tanár- és tanítóképző intézetek közös igazgatás alatt állottak. A Pedagógium vezetését Gyertyánffy Istvánra, a polgári iskolai tanítónőképzőét Zirzen Jankára bízta. A történelmet és alkotmánytant 1873/74 és 1875/76-ban dr. Brózik Károly óraadó középiskolai tanár, a földrajzot 1874/75-től dr. Lázár Gyula tanította, aki 1876/77-től átvette a történelem tanítását is. Az 1876/77. tanévben betegsége miatt Borostyán Sándor óraadó tanár helyettesi-

tette. Az Erzsébet Nőiskolában ezekben az években Könyvey Miklós és Ribáry Ferenc óraadó tanárként tanították a történettudományi szakcsoport tárgyait. Az óraadó tanárok alkalmazása azonban igen hátrányos volt a tanárképzésre, mert a polgári iskolai tanítóképzőknek csak azt az erőt áldozhatták, ami saját intézetük ellátása után fennmaradt. A közös tantermek, tanszerek sem állottak mindig a kellő időben rendelkezésre, s pedagógiai kívánalmaknak megfelelő órarendet sem lehetett készíteni. Gyakran előfordult, hogy terem hiányában néha a legalkalmasabb időben foglalkozás nélkül kellett hagyni a hallgatókat. Emiatt a tanítás színvonala is alacsony volt, s joggal érthette vád a testületet. Mindkét igazgató sürgette, hogy az óraadó tanárok díjából állandó tanári státusokat létesítsenek. Az így szervezett közös tanári karokat először az 1876/77. tanévben hoztak létre. A férfiaknál Lovcsányi A. Gyulát, a nőknél Sebestyén Gyulát nevezték ki történelem tanárrá. [57]

LOVCSÁNYI ALAJOS Gyula volt piarista tanár számos földrajzi, történelmi és pedagógiai cikket, tudományos művet írt. 1880-tól szerkesztette és kiadta a „Magyar Gea” c. földrajzi és statisztikai folyóiratot. Könyvmatos jegyzetet írt a történelmi tárgyakhoz a hallgatók használatára. A polgári iskolák számára társszerzőkkel tankönyveket is írt. 1879/80-tól 1918-ig, nyugdíjazásáig már csak a polgári iskolai tanítóképző tanáraként működött.

Lovcsányi A. Gyulát a Pedagógiumban dr. Závodszy Levente egyetemi magántanár követte. [58] Mint kiváló oklevéltan tudós, néhány műve ma is nélkülözhetetlen. Főbb kutatási területét a művelődéstörténet, könyvtárak, levéltárak anyagának rendezése és kiadása jelentették. Néhány polgári iskolai történelem tankönyvet is írt társszerzőkkel. A Történelmi Társulat igazgatóválasztmányának igen aktív tagja, több alkalommal előadója volt.

Az Erzsébet Nőiskolában Sebestyén Gyulát nevezték ki történelem tanárnak. [59] Sokat írt közoktatásügyi és nevelési folyóiratokba. Tíz éven át a „Nemzeti Nőnevelés” c. folyóiratot szerkesztette. Utóda 1906-ig dr. Lázár Gyula lett, és tőle dr. Berecz Sándor vette át a történelem tanítását, aki 1928-ig volt a nőiskola történelem tanára. Tudományos munkásságát a főiskolai hallgatóság számára írt főiskolai könyvmatos jegyzet őrizte meg. [60]

1901-ben a tanárok fizetését akadémiai javadalmazás szerint állapították meg. [61] A heti 18 órás kötelező tanári óraszámot azonban nem csökkentették.

A két intézmény egyesítése és Szegedre való áthelyezése után a Történelmi Tanszék professzora, dr. Eperjessy Kálmán lett. [62] 1957. IX. 1-én történt nyugdíjazásáig tanszékvezető tanárként, a felszabadulás utáni nehéz időkben a főiskola igazgatójaként (1945. VII. 25—1949. II. 1.) is működött. 1928—1950-ig a Szegedi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán is tanított. Gazdag tudományos munkásságának főbb kutatási területét a hazai társadalom-, település- és gazdaságtörténetből vett témák jelentették. 1925—1948-ig a Csanád-vármegyei Könyvtár szerkesztője, számos tudományos társaság tagja volt. 1938/39—1939/40-ben a Művelődéstörténeti Tanszék vezetője. Tagja volt az Országos Középiskolai Tanárvizsgáló Bizottságnak; 1938—1958-ig a Történelmi Társulat igazgatóválasztmányának.

Tanszékünk közel 400 szemináriumi és szakdolgozatot őriz, melyeket történelem szakos hallgatóink készítettek a professzor által megjelölt, többségükben település- és népesedéstörténeti témából. A történelmi Magyarország csaknem minden tájegysége, városa, önkormányzati területe, kisebb községek helytörténete megtalálható. Egyik-másik szemináriumi dolgozat olyan alapos munka volt, hogy a IV. év végére készítendő szakdolgozat, néhány esetben a később megszerzett doktorátus disszer-

tációja alapjául szolgálhatott. [63] Néhány szakdolgozat pedig a Csanád-vármegyei Könyvtársorozatban nyomtatásban is megjelent. [64] A tanszék történetének írója nemcsak volt professzora iránti tiszteletből, de igaz csodálattal forgatta ezeket a szemináriumi, ill. szakdolgozatokat, mert az alapos tanári javító munka keze nyomát a legjelentéktelenebb dolgozatban is megtalálhatta. Amikor a már ismert óraterv szerint csaknem egyedül látta el mind a magyar, mind az egyetemes történelem szaktárgyi oktatását, a szemináriumi foglalkozásokat, honnan futotta erejéből és idejéből a létszámban egyre sokasodó hallgatóságot oktatni, az alap- és szakvizsgák alkalmával előírt írásbeli dolgozatokat kijavítani, vizsgáztatni és a tekintélyes mennyiségű tudományos kutatómunkát bizonyító tudományos dolgozatait elkészíteni. Az egyre sokasodó munka érlelhette meg a díjtalan gyakornoki státus létesítéséről szóló javaslatát, melyet az 1935. IX. 9-én tartott igazgató-tanácsülésen terjesztett be. [65] Javaslatát azzal indokolta, hogy a történelmi tanszék hallgatóinak létszáma lényegesen megnövekedett, mivel a főiskola új tanulmányi rendje szerint az eddigi magyar—német szakos hallgatók —harmadik szakként— kötelesek voltak történelmet is tanulni. Az a körülmény, hogy a hallgatók száma évfolyamonként legalább 50—60 fő, a tanár számára fokozott munkát, többek között a gyakorlatokon kívül félvétenként legalább 400—500 kötelező kollokvium tartását jelentette. Ilyen megterhelés lehetetlenné tette a hallgatósággal eddig különösen jól bevált egyéni foglalkozást. „A tanszék egyetlen kinevezett tanára eddigi tevékenységét csak abban az esetben folytathatja, ha a melléje beosztott díjtalan gyakornok segítségével lenne a gyakorlatok tartásában, illetőleg a szemináriumi munkába való bevezetésben, és a többezer kötetes könyvtár kezelésében.”

Az 1935. évi jan. 25-én kelt Szervezeti Szabályzat 19. §. és 20. §-a szólt már a díjtalan gyakornokok megbízatásáról, akiknek személyét illetően az igazgató-tanács tett javaslatot a VKM-nek.

A megbízatás egy tanévre szólt, s legfeljebb két ízben volt meghosszabítható. Ellen-szolgáltatásul fizetést nem kaptak, csak félárú vasúti utazásra jogosító arcképes igazolványt.

Dr. Eperjessy Kálmán 1942-ben díjtalan gyakornoki állások helyett már díjas segédek (okleveles polgári iskolai tanárok, tanítóképző intézeti tanárok) alkalmazását hozta javaslatba. [66] Célja az volt, hogy az új oktatók tanársegédi teendőket láthassanak el, és a tanszéki munka egyenletesebbé váljék. Az igazgató tanács elnöke, dr. Huszti József egyetemi tanár a VKM-hez intézett levelében szintén javasolta a főiskolai tanári kar létszámának növelését. [67] Ő is a nagy növendéklétszámra hivatkozott indoklásában, mert egyes tanszékek már alig tudták ellátni a hallgatók tanulmányi ügyeinek irányítását. Így pl. a történelmi tanszékre is egy másik főiskolai tanári és egy állandó beosztású segédek státus létesítését javasolta. Javaslatára szerint egyik főiskolai tanár látná el a magyar történelem oktatását, a másik pedig az egyetemes történelemnek lenne előadója. Mindkét tanár kötelező óraszámát teljes mértékben kitöltené a főiskolai munka. A másik főiskolai tanár, de még díjas gyakornok alkalmazására sem került sor a felszabadulásig.

A díjazás elmaradása ellenére a díjtalan gyakornoki megbízatást a tudományos munkáért lelkesedő fiatal tanárok megtiszteléseként fogadták, és többen közülük már akkori tanulmányi előmenetelükkel, (Apponyi Kollégium) és tudományos munkájukkal jó hírt szereztek tanszékünknek. Közülük ketten felelős beosztásban na is a történelemtudomány szerény művelői főiskoláink történelmi tanszékein. (Eger, Szeged.) [68]

Az 1928/29-es tanévtől 1949. december 21-ig tanszékünkön dolgozott mint megbízott előadó, óraadó helyettes tanári státusban dr. Juhász László nyelvtanár

is, [69] akinek élete minden tudományos rátermettsége ellenére a Horthy-korszak kiszolgáltatott tanárainak iskolapéldája. Latin, görög, német, francia, angol, olasz nyelvtudással rendelkezett, mégsem tudott megbízott előadói státusnál magasabbra felvergődni, noha erre minden adottsága megvolt. Tudományos kutatómunkájának eredménye a *Bibliotheca Scriptorum Medii Recentisque Aevorum*-sorozat szerkesztése, melynek 39 számának legnagyobb részét ő rendezte sajtó alá. A világ minden klasszika-filológiai tanszékén ismerték e kiadványsorozatot. A közép- és újkori latin nyelvű irodalom (humanizmus) kutatója csak a felszabadulás utáni években, 1949-től kapott állandó jellegű kinevezést, de erejét az életküzdelem felmorzsolta 1970. VII. 21-én tragikus körülmények között fejezte be életpályáját.

A tanszék oktatói kara 1948 után a Pedagógiai Főiskola megteremtésével egyidőben, az általános iskolai tanárképzés megnövekedett feladataival összefüggésben bontakozott ki. Dr. Eperjessy Kálmán főiskolai tanár mellé kinevezték az addig gyakornokként működő dr. Végh Joachimot főiskolai tanárnak (1948—57), majd Sipka Ferencet (1952. X. 1.—1953. IX. 1. gyakornok, 1953. IX. 1.—1955. III. 31. tanársegéd), Szülő Gábort (1953—1954. tanév) és Szívós Máriát (1952—1957) tanársegédnek. 1957. május 16-án került a tanszékre tanársegédként Nagy István (1957—1960. tanársegéd, 1960—1970. adjunktus, 1971. VIII. 1-től docens).

1956-ban került adjunktusként a tanszékre Polányi Imre, aki dr. Eperjessy Kálmán nyugdíjba vonulása (1957. IX. 1.) után megbízott tanszékvezető adjunktusi kinevezést kapott, dr. Mucsi Ferenc tanszékvezető adjunktusi megbízásáig (1958. IX. 1.—1961. IX. 1.). Tőle vette át ismét a tanszék vezetését és a Nyíregyházi Tanárképző Főiskola Történettudományi Tanszékére történt áthelyezéséig látta el (1961. X. 1—1965. tanszékvezető adjunktus, 1965—1969. IX. 1-ig tanszékvezető docens). Ez idő alatt dolgozott, illetve került a tanszékre dr. Görög József (1959—1961). tanársegéd, 1961—1967. adjunktus, dr. Kávássy Sándor (1962—1967) tanársegéd, dr. Huszka László Imre (1963. VIII. 1—1970. VIII. 1. adjunktus, 1971. VIII. 1-től docens), dr. Kováts Zoltán (1963. VIII. 1-től 1967. VIII. 1-ig tanársegéd, 1967. VIII. 1-től adjunktus) és dr. Olajos Terézia (1965. VIII. 1.—1971. VIII. 31-ig gyakornok, majd tanársegéd). 1972. II. 1-től dolgozik a tanszéken dr. Bezdán Sándor tanársegédi beosztásban.

A tanszék vezetésére 1969. IX. 1-én Polányi Imre Nyíregyházára való áthelyezése után Nagy István kapott ideiglenes (1969. IX. 1—1970. VIII. 1.), majd rendes kinevezést, melyet 1971. VIII. 1-én öt évre hosszabbítottak meg.

A tanszék oktatóinak tudományos tevékenysége részben a főiskolák részére írt jegyzetírásban, részben saját kutatási területükről szóló tudományos cikkek, tanulmányok publikálásában, valamint hazai és külföldi tudományos tanácskozáson való előadások tartásában realizálódott. [70]

A tanszék százéves története során több témakörben folyt hosszabb-rövidebb ideig kutatás. Így a helytörténet, településtörténet (Eperjessy, Polányi), a XX. század első felének társadalmi-politikai viszonyai (Mucsi, Polányi, Végh, Kávássy, Görög Nagy, Bezdán), történeti demográfiai (Kováts), felsőoktatáspedagógiai (Huszka Kováts, Nagy), tantárgy- és iskolatörténet (Huszka) témakörökben folyt, ill. folyik tudományos kutatómunka.

A tanszék volt és jelenlegi oktatói, szakvezető tanárai 30 jegyzetet, 26 tankönyvet 73 önálló tanulmánykötetet, 218 szaktudományi cikket, 56 felsőoktatáspedagógia és 506 egyéb cikket (publicisztika, recenzió stb.) jelentettek meg a száz év során. [71]

Az 1958. dec. 19-én tartott főiskolai tanácsülésen ismertetett és elfogadott tízéves tudományos fejlesztési terv szellemében új lehetőségek nyíltak meg oktatóink előtt, hogy a főiskolai oktatás színvonalában emelkedve közelítsen az egyetem

képzéshez. Külföldi utazásokon, tudóscseréken, tudományos ülésszakokon való részvétel a látókör kiszélesítését, a rokon témával foglalkozó tudósokkal való eszmecserét jelentették és jelentik ma is tanszéki munkánkban. A felszabadulást követő években a tanszék oktatói karának bővülése mellett igen nagyarányú volt a hallgatói létszám növekedése. Ez nem tette lehetővé az egyes korok tananyagában való elmélyülést. Csak az 1960-as évektől megindult létszámfejlesztés adta meg a lehetőséget, hogy egy-egy oktató éveken át az érdeklődésének, kutatásainak legjobban megfelelő korszak előadója, a szemináriumai munkák hatékonyabb irányítója lehessen. [72] Jelenleg is ez az elv szabja meg tantárgyfelosztásunkat. [73] A nyolcosztályos általános iskola egysége a pedagógusképzésben, a szaktárgyi és pedagógiai képzésnek az általános iskola tartalmi és nevelési igényeihez való szorosabb igazodás tanszékünk kutatói és oktató-nevelői munkájának is célja és törekvése.

A tudományos és oktató-nevelő munka feltételeinek javulását jelenti a Postdami Pedagógiai Főiskolával, a Nyitrai Pedagógiai Fakultással, az Ungvári Állami Egyetemmel, az Odesszai K. D. Usinszkij Pedagógiai Főiskolával és a Szabadkai Tanárképző Főiskolával kötött együttműködési szerződés, melynek alapján a tanszék tanárai is személyes kapcsolatokat teremthettek a testvér tanszékek oktatóival és hallgatóival. Tudományos Diákkörünk 1968-ban Ungváron közös konferencián vett részt. III. éves hallgatóink egy csoportja pedig 1972-ben a nyitraiak egy hetes tanulmányi kirándulását viszonzotta egy szlovákiai tanulmányút keretében.

A tanszék oktató-nevelő munkájának fontos része volt a szakköri, majd a tudományos diákköri munka.

Az 1968-tól kibontakozó tudományos diákköri munka tanszékünkön is egyre örvendetesebb eredményeket mutathat fel. Demográfiai (vezetője dr. Kováts Zoltán), kortörténeti (vezetője Nagy István), tantárgy- és iskolatörténeti (vezetője dr. Huszka László) szekciókban folyik a munka. Hallgatóink az utóbbi években az Országos Tudományos Diákköri Konferenciákon és az Országos Szakmai Konferenciákon több első díjat szereztek, növelve ezzel is főiskolánk és a tanszék hírnevét. Így pl. 1972-ben hallgatóink 7 pályamunkája a díjazás szerinti rangsorban főiskolánk tanszékei között az első helyet szerezte meg tanszékünknek. [74]

Főiskolánk 1971-ben kezdeményezte a magas követelményeknek is megfelelő IV. éves hallgatóinknak a „Kiváló Tanárjelölt” cím adását. Tanszékünk hallgatói közül elsőként 1971-ben Mocsai Zoltán magyar—történelem, Sipos József történelem—testnevelés, 1972-ben pedig Czikkely Erzsébet történelem—orosz szakos hallgatónk nyerte el e kitüntető címet.

A felszabadulás utáni létszámnövekedéssel párhuzamosan javultak az oktató-nevelő munka tárgyi feltételei is. Az Eperjessy Kálmán 30 éves tanári munkálkodása idején főleg archív és helytörténeti művekkel gyarapodó könyvtár részben vásárlás, részben az 1955-ben megszüntetett budapesti főiskola [75] történelmi szakkönyveinek hozzánk irányításával 1971. dec. 31-ig már 12 073 kötettel rendelkezett, amihez még 600 kötetnyi folyóirat is hozzászámítható. 1917-ben még csak ötféle folyóirat járt a Pedagógiumnak, jelenleg 24 történelmi és segédtudományi szakfolyóirat jár rendszeresen tanszékünknek. [76] A megnövekedett könyvtári állomány kezelésére tanszéki könyvtárost, az adminisztratív munkák lebonyolítására pedig két tanszékkal közös tanszéki adminisztrátort kaptunk az elmúlt években. [77]

1945 előtt a jelenlegi tanácsterem volt a történelmi tanszék egyetlen előadó-terme. A mostani fizikai laboránsi szoba volt a könyvtár szobája, s az egyik főigazgatóhelyettesi szoba helyén volt a tanszékvezető kis szobája kezdetleges bútorokkal berendezve. [78] 1952-ben a tanszéket áthelyezték a mostani Földrajzi Tanszék helyére, majd 1962-ben a Magyar Irodalomtörténeti Tanszék néhány szobájában

alakították ki túlsúfolt tanári és könyvtári helyiségeit. 1963-ban VIII. 1-től megszüntették a 120 éves tanítóképző intézetet. Ettől kezdve a Hunyadi János sugárúti épület földszintjére költöztették át a tanszéket, ahol a volt igazgatói szobákban a gazdasági iroda és tanulmányi osztály helyiségeiben, valamint két tanári szobából álló, teljesen elkülöníthető részen, történetének eddig elért legkedvezőbb elhelyezését nyerte tanszékünk, 1968/69-től pedig új bútorzattal, könyvtárszekrényekkel, térkép-tartó- és katalógus szekrénnel, számos modern audio-vizuális eszközzel gyarapodott állóeszköz-állományunk. [79]

Ilyen körülmények között az ifjúsággal való oktató-nevelő tevékenységnek is megvannak a kedvezőbb feltételei. Főiskolánkra az alapítástól kezdve — a férfiakat értve elsősorban — többnyire kispénzű emberek tehetséges fiai kerültek, így mindenkor anyagi támogatásra szorultak. A Pedagógium kezdeti nagyarányú lemorzsolódásának fő oka az anyagiak hiánya volt. Néhány alapítványon kívül (a két Gyertyánffy-féle, dr. Kiss Áron és Kovács János tanárok, valamint a hősi halált halt Tóth Lajos szülei által létesített alapítvány) nagyon szerény segélyezési alap állt rendelkezésre elődeinknek ahhoz, hogy a szegénysorsú diákok tanulását nyugodt körülmények között biztosíthassák. Lényeges változást hozott szocialista rendszerünk iskolapolitikája, mely határozott törekvésével a munkás-paraszti és szegénysorsú diákok továbbtanulásának támogatására ösztöndíjat létesített, és külön Népköztársasági ösztöndíjat alapított a legkiemelkedőbb tanulmányi munkát végzők számára. [80]

Százéves tanszékünk volt hallgatói közül a tanári oklevelüket 50—60—70 éve elnyert történelemtanárok minden tanév elején visszatérnek, hogy átvegyék egész életük során végzett munkájuk arany-, gyémánt-, esetleg vas-diplomáját. [81] Ekkor találkozunk a múlt és a jelen hallgatósága egymással, és kap ösztönzést arra, hogy becsülettel álljon helyt munkájában, mert intézetünk és tanszékünk — százéves hagyományát örizve — mindig is arra törekedett, hogy a jó munka elnyerje jutalmát, fokozva ezzel főiskolánk és tanszékünk immár évszázados jó hírét iskoláink és a magyar pedagógustársadalom körében.

A tanszéktörténet számára biztosított terjedelem korlátozottsága nem tette lehetővé, hogy részletezze azt a sokrétű munkát, amit a tanszék oktatói és a szakvezető tanárok a gyakorló általános iskolában tanárjelöltjeink képzése-nevelése (az általános iskolai tanárok továbbképzése és a szakvezető tanárok Szakmai Munkaközössége keretében végzett tantárgypedagógiai munka fejlesztése) érdekében a múltban és jelenleg is végeznek. [82] A tanszék éves munkaterveiben rögzített tennivalókat, az immár hagyományossá vált tanszéki rendezvényeket (kirándulások, jeles napok, találkozások élő, neves történészekkel, tudományos diákköri találkozók, kultúrestek, nyilvános szemináriumok ülések stb.) az órán kívüli egyéni beszélgetéseket, szakdolgozatról, pályamunkákról, egyéni problémákról azzal a meggyőződéssel végezzük, hogy a legkisebb tevékenységünknek is életre szóló hatása lehet tanárrá alakulásukban, s amikor a szülők a ballagási és diplomaosztó ünnepségeinken megjelenve örömkönnyekkel a szemükben mondanak köszönetet leányaik és fiaik tanításáért-neveléséért, ez a sokszor fárasztó, de szép munka legnagyobb jutalma számunkra.

JEGYZETEK

[1] Itt fejezem ki köszönetemet Nagy Rezsőnének, az Országos Levéltár levéltárosának, Böör Lászlónak és Pernecki Mihálynak, a Szegedi Állami Levéltár levéltárosainak, Matusik István nyugalmazott gyakorlóiskolai szakvezető tanárnak, főiskolánk irattára gondozójának, akik készséggel támogattak a források felderítésében, Nagy Júlia könyvtári csoportvezetőnek, Tóthpál Józsefné

tanszéki könyvtárosnak, dr. Pleskó Andrásnak, a Főigazgatói Hivatal vezetőjének és a Tanulmányi Osztály dolgozóinak a szóbelileg közölt adatokért, Nagy Istvánnak, a Történettudományi Tanszék tanszékvezető docensének a lektorálás és egyéb alkalommal nyújtott rendkívül fontos kiegészítő adataiért és útmutatásaiért.

[2] Az elemi népoktatás enciklopédiája. Szerk.: KÖRÖSI HENRIK és SZABÓ LÁSZLÓ I—III. k. Bp. 1911—1915. Franklin T. III. k. 62 p.

[3] Az 1868. XXXVIII. tc. II. fejt. 104. §-a engedélye alapján.

[4] 15,583/1880. sz. r.

[5] DR. KISS ÁRON: A polgári iskolai tanítóképzés. Bp. 1896. Lampel K. 58. p., 7. p. és 1879. 16.014. sz. r.

[6] A budapesti Országos Felső Nép- és Polgári Iskolai Tanító- és Tanítónövizsgáló Bizottság Szabályzata III. fejezet 14. §. c. pontja. (Főiskolai Irattár, 1899. évf. sz. n.)

[7] 1877. jan. 26-án kelt 2309. sz. r.

[8] 1893. máj. 28-án kelt 28.071. sz. r.

[9] Az Áll. Polgári Iskolai Tanárképző Főiskola Gyakorló Iskolájának jubileumi értesítője 1879/80—1929/30. Szerk.: SZENES ADOLF igazgató. Szeged, 1930. 29. p.

[10] Magyar Pedagógiai Lexikon. Szerk.: KEMÉNY FERENC. Révai K. I—II. k. Bp. 1934. II. kötet 526. p.

[11] Az első világháborúban 33 főiskolai hallgatónk halt hősi halált. Az Állami Polgári Iskolai Tanárképző Főiskola Évkönyve az 1942/43. tanévről (az intézet fennállásának 70., mint főiskolának 25. éve). Szerkesztő Bizottság elnöke dr. Littke Aurél. Szeged, 1944. 52. p.

[12] DR. KISS ÁRON i. m. 12—15. p. Az Erzsébet Nőiskolán kívül 1928-ig 5 róm. kath. felekezeti intézetben (Bp-en az Angolkisasszonyoknál, Kalocsán, Kőszegen, Sopronban és Szatmárnémetiben) is folyt polgári iskolai tanítóképzés. Ideiglenesen más püspöki székhelyeken (Temesvárotról, Pécsről, Bp-en a Sacre Coeur-ben stb.) is létesítettek tanfolyamokat, képesítő vizsgákat. Ezek léte azonban a püspöki jóakarattól függően ideiglenes jellegű volt. Körösi-Szabó i. m. 3. k. 63—64. p.

[13] Ennek előzményeit és részletes kifejtését BEREZCKI SÁNDOR: Szeged és a főiskola I. r. c. tanulmányában találhatjuk meg. A Szegedi Tanárképző Főiskola Tudományos Közleményei, 1969. Szeged, 1969. 201—218. p.

[14] Országos Levéltár (a következőkben egyenlő: OL) VKM 636. 16. 14. 573. 43/1934. sz. pályázati hirdetmény és a Szily Kálmán államtitkárnak 1935. évi jan. hó 25-én 12.228—1934/IV. 12. rendeletével jóváhagyott „Az állami polgári iskolai tanárképzés szervezeti szabályzata”.

[15] 1929/30-ban 286, 1930/31-ben 196, 1932/33-ban 259, 1934/35-ben 286, 1936/37-ben közel 400, 1942/43-ban 433 fő hallgatója volt a főiskolának. Ezen felül még az Apponyi Kollégium hallgatói is ideszámíthatók, akikkel való foglalkozást minisztériumi megbízatással a főiskola tanárai, így a történelem szakosokét dr. Eperjessy Kálmán végezte. A főiskola hallgatóinak létszámát feltüntető kimutatást 1946—1964-ig lásd BEREZCKI SÁNDOR: A Szegedi Tanárképző Főiskola történetének vázlatos áttekintése (1947/1963) c. tanulmányában a Szegedi Tanárképző Főiskola Évkönyve az 1963/64-es tanévről. Szerk.: dr. KÁVÁSSY SÁNDOR. Szeged, 1964. 4—23. p. 22. lapján.

[16] Egy 1942. III. 21-én kelt hirdetmény szövegéből.

[17] Az 1. sz. táblázatban szereplő „öv.” jelzéssel az ezen intézkedés alapján végzett hallgatókat tüntettük fel.

[18] A két intézet kiválóságainak nevei közül nehéz csak néhányat is kiemelni. A Pedagógium végzettjei közül König Péter (1880), Peres Sándor (1884), Úrhegyi János (1889), Weszely Ödön (1889), Úrhegyi Alajos (1893), Révfy Géza (1895), Mandola Aladár (1898), Bedekovich Lajos (1901), Csefkő Gyula (1891), Koltai Alajos (1904), Molnár Antal (1904), Lux Gyula (1907), Mesterházy Jenő (1910), Gyulai László és Gyurjács András (1910), Jármay Vilmos (1912), Ádám Jenő (1922), Szántó Lőrinc (1924), Vicsay Lajos (1925), és Túttó Vince (1928) nevét emelném ki, akik a történelemtanítás szempontjából a későbbi időkben mint tankönyvírók, szakvezető tanárok vagy mint kiváló zenetudósok írtak be nevüket főiskolánk aranykönyvébe. Ugyanígy az Erzsébet Nőiskola végzettjei közül kerültek ki az intézet későbbi igazgatói: Berta Ilona, Stetina Ilona, Barkáts Mária. 1902-ben jeles eredménnyel hallgatója volt az intézetnek Kaffka Margit írónőnk is. A nőhallgatók többségükben a hivatali művelt réteg leányiból kerültek ki, mivel 1898-ig, a nők egyetemre bocsátásáig ez volt az egyetlen olyan intézet, melyben a nők főiskolai fokozatú képzést szerezhettek. Csak érdekességként említem meg, hogy néhány arisztokrata származású hallgatója is volt az Erzsébet Nőiskolának: báró Kary Georgina (1892), báró Ghillány Mária (1902) és G. Piroska (1909), gróf Zichy Margit (1911), báró Pásztori Mária Terezia (1911). Ennek az iskola anyakönyvezésére is hatása volt, mert ettől az időtől kezdve írták ki az anyakönyvet vezető tanárnőnk a hallgatók nemesi előnevét, valamint a „számos” keresztnévét is. Lásd még a Dokumentumok a Szegedi Tanárképző Főiskola Történettudományi Tanszékének történetéhez 1873—1973. (Összegejtőtte: HUSZKA LÁSZLÓ IMRE. Szerk.: NAGY ISTVÁN) Szeged, 1973. Kézirat.

I. kötet: A tanszék oktatói és a gyakorlóiskolák történelem szakos szakvezető tanárai 1873—1973.

- II. kötet: A tanszék hallgatói 1873—1973.
 III. kötet: Fényképdokumentumok a tanszék életéből.
 (A továbbiakban Dok. I., II., III. k.)
 [19] GYERTYÁNFY ISTVÁN: A budapesti állami elemi és polgári iskolai tanítóképzede múltja és jelene (1873/74. — 1880/81.) Adalékul az elemi és polgári iskolai tanítók képzésének történetéhez Magyarországon. Kir. M. Egy. Ny. Bp. 1882. 528. p. 276—280. p.
 [20] A tanszék kezelésében levő Tankönyvmúzeum 440/1961. sz. a. (A továbbiakban: TM rövidítéssel.)
 [21] GYERTYÁNFY i. m. 280—286. p.
 [22] 1882. febr. 6-án 3.999. sz. rendelettel. Gyertyánffy i. m. 286—301. p.
 [23] SPRUNNERS: Hist. Karte von Europa 6 melléktérképpel és Karten zur Geschichte Ungarns, KIEPERT: Wandkarte des römischen Reiches von Italien und Altgriechenland, HELMÁR: Magyarország történeti térképe, A magyarok genealogiája (Bartalus István intézeti tanár ajándéka), 11 fénykép Athenaeről, 2 fénykép Pompeiről, különböző érmek fényképei és 74 db érem (Gózon Imre szentgyörgyvölgyi tanító ajándéka).
 [24] RÁCZ IMRE—DEZSŐ LIPÓT: Tanügyi Kalauz polgári iskolák részére. Máramarossziget, 1911. 100. p.
 [25] Történelmi Szemle előfizetés útján, tagsági díj és ajándékozás révén az Archeológiai Értesítő, Értekezések a történettudományok köréből, Numizmatikai Közöny, Századok, Történeti Életrajzok, az intézet 1917. évi Almanachjának adatai szerint.
 [26] DR. KISS ÁRON i. m. 12. p.
 [27] Wlassits Gyula kultuszminiszter idejében 1896. évi 58.031. sz. rendelettel.
 [28] Világtörténelem I. kötet: Ókor 226 p. II. kötet: Középkor 210 p. (hiányos példány). Magyarország története a kezdetektől a kiegyezésig 557 p. (TM. sz. n.)
 [29] 1915. évi május 22-én kelt 498. eln. sz. a.
 [30] I. téma: A magyar állam és nemzet (címer, lobogó, állampolgárság)
 II. téma: A királyi hatalom. A törvényhozó hatalom. Országgyűlés két háza. Választójog, mentelmi jog. A horvát-szlavón országgyűlés. A végrehajtó hatalom, miniszterek, a horvát-szlavón kormány, állami számvevőszék, községi bíróság, törvényhatóságok, községi önkormányzat. Igazságszolgáltatás: bírák, bíróságok, esküdtszék, ügyvédek, királyi közjegyzők.
 III. téma: Magyarország és Ausztria közös ügyei. Delegációk.
 IV. téma: Hazai egyházak jogi állása. Anyakönyvek. Gyámügyek, közegészségügy, rendszet, adózás, költségvetés, védőkötelezettség.
 V. téma: Szerződés, pénzkölcsön, kamat, uzsora, váltóörökösödés, telekkönyv, polgári törvénykezés nevei, csőd.
 VI. téma: Büntettek, vétségek, kihágások. A BTK előírásai.
 [31] 1918. nov. 11-én kelt rendelet Hiv. Közl. 1919. évf. 6. sz. Lásd ehhez vitéz dr. SÁGHÉLYI LAJOS: A magyar polgári iskola 60 éves múltja. Az Orsz. Polgári Iskolai Tanáregyesület kiadása. Bp. 1929. 292. p. 226., p. (TM: 1053/1963.)
 [32] A magyar történelem szakcsoport keretében a történelem tantárgy óraterve 1934-ig így alakult: (1928-tól a képzési időt 4 évre emelték fel)
Bevezetés a történelembe	I. évf.	I II. félév, heti	1—1 óra
Az ó- és középkor egy. t-e	I—II. évf.	I—IV. félév, heti	2—2 óra
Mo. t-e a legrégebbi időktől 1526-ig	I—II. évf.	I—IV. félév, heti	2—2 óra
Történelmi szeminárium	II. évf.	III—IV. félév, heti	1—1 óra
Az új- és legújabb kor egy. történelme	III—IV. évf.	V—VIII. félév, heti	2—2 ó: a
Mo. t-e 1526—napjainkig	III—IV. évf.	V—VIII. félév, heti	2—2 óra
Történelmi szeminárium	III—IV. évf.	V—VIII. félév, heti	1—1 óra
- [33] OL VKM 636.17.13.550. ad. 133/1934. sz.
 [34] BERECKZI SÁNDOR: A tanárképző főiskolák tantervei (1947—1967). A Szegedi Tanárképző Főiskola Tudományos Közleményei. 1968. 165—191. p.
 [35], [36] A kiadása 1947. szept. 24-én kelt.
 [37] 1948. 45.913/1948. III. sz. a.
 [38] 1949. aug. 8-án kelt 1550—1—3/1949/V./1. ü. o. sz. r.
 [39] I. 400—127/1949/V. sz. r.
 [40] Bereczki Sándor i. m. 176. p.
 [41] 1950. jan. 9-én kelt 1950. VI. 1. sz. r.¹
 [42] BERECKZI SÁNDOR i. m. 176. p.
 [43] 1952. július 16-án.
 [44] 8550—1/2/1955. sz. r. 45.
 [45] 8550—48/1954. sz. r.

[46] Az 1955-ben véglegesített tanterv szerint a történelemmel kapcsolt szakok óraszám a következőképpen alakult:

	I. év		II. év		III. év	
	I. f.	II. f.	III—IV. f.		V—VI. f.	
magyar—történelem	18	18	18	15	12	8
történelem—földrajz	19	18	17	14	10	8
történelem—ének	17	17	17,5	14,5	11,5	10,5

[47] A hároméves képzés módszertani Útmutatója OM 1550—18/1955., a főisk. irattár 855—5/4/1955. sz. a. Az államvizsga és diplomaterv rendszeresítéséről szóló 1032/1952/IX. 27. sz. Mt-i határozat kiegészítése tárgyában kiadott 1062/1955/VII. 6. sz. Mt-i határozat végrehajtásáról szóló rendelet 87/1955. számmal az Oktatásügyi Közlöny 1955. IX. 15-i 19. számában. A tematikák kidolgozása OM 8550—18/1955. főisk. 855—5/4/1955. sz. a.

[48] Bereczki Sándor i. m. 187. p.

[49] A történelem szakon folyó képzés tanterve és programjai (kézirat) Szerk. Szántó Imre Tankönyvkiadó, 1964. 98 p.

[50] DR. VESZPRÉMI LÁSZLÓ: A gyakorlóiskola történetéből 13. p. (kéziratban)

[51] *Írásbeli vizsgátelek történelemből:*

1875: A római és görög műveltség alapvonalai

1876: Magyarország politikai és társadalmi állapota az Anjou-házi királyok alatt

1877: Mennyiben nevezetes az 1790/91-iki országgyűlés állami életünkben?

1878: Ismertessenek meg szent Istvánnak a rendi osztályozást, magán- és birtokjogot, valamint a kormányzást illető reformjai, s miért sikerültek azok!

1879: Mutattassék ki példákkal támogatva, a nemzetek történelmi fejlődése mennyiben függ az ország természeti viszonyaitól!

1880: Ismertettessék a hűbérrendszer, annak keletkezése, befolyása az állam, különös tekintettel hazánkra!

1881: Mutattassék ki, a magyar történelemből merített példákkal okadatoltassék a geographiai fekvésnek fontossága! Gyertyánffy i. m. 435. p.

[52] 1879. júniusában kelt rendelet szerint 1880-ban Salamon Ferenc, 1881-ben Szilágyi Sándor, 1882—1895-ig Hunfalvy János, Keleti Károly és Jakab Elek voltak a kiküldött egyetemi tanárok. Dr. Kiss Áron i. m. 49. p.

[53], [54] Szabályzat a felső nép- és polgári iskolai tanítók és tanítónők képesítő vizsgálatáról. VKM 1902. évi febr. 19-én kelt 593. eln. sz. r.

[55] Pedagógiai Lexikon. II. k. 327. p.

[56] 14/1970. (XI. 10.) MM sz. r. és 165/1970. (M. K. 22.) MM sz. r.

[57] 1877. aug. 21-én 174. 49. sz. r. Részletes biográfiai és munkásságának bibliográfiai adatait lásd: Dok. I. k.

[58], [59] Részletes biográfiai adatait és munkásságának bibliográfiáját lásd: Dok. I. köt.

[60] DR. BEREZS SÁNDOR: Az újkor története és Magyarország oknyomozó története címmel. Mindkét jegyzet litografált jegyzet volt. Az Erzsébet Nőiskola Értesítője az 1913/14. iskolai évről. Szerk.: Berta Ilona igazgató. 35. p. (Országos Tankönyv- és Tanszermúzeum Bp. E 104. szám alatt) dr. Berecz Sándor biográfiai adatait és munkásságának bibliográfiáját lásd a Dok. I. kötet.

[61] Kőrösi-Szabó i. m. III. k. 64. p.

[62] Szegedi Egyetemi Almanach 1921—1970. (Szerk.: Lisztes László). Szeged, Hungária, 1971. 443. p. 66. p. és a Dokumentumok I. kötetében teljes bibliográfia.

[63] DR. HUSZKA LÁSZLÓ IMRE: Kenéz-község települések. Szeged, 1948. 60 p. (Kézirat)

[64] KISS MÁRIA HORTENZIA: Kiszombor története. Kiskunfélegyháza, 1940. (Csanád vármegyei Könyvtár 35. sz.) DR. BOHDANETZKY EDVIN: Csanád vármegye nemzeti és gazdasági viszonyai a XVIII. században. Makó. 1940. Csanád vármegyei Könyvtár 36. sz. SZABÓ KATALIN: Kál község fejlődéstörténete. Uo. az Értesítőben 1937., DR. WAGNER FERENC: A szlovák nacionalizmus első korszaka, Szeged, 1942., SZEPESI BERTA: Hatvan község története, Bp. 1940.

[65] OL. VKM. 636. 1935. IX. 9.16.29.077. Főisk. Irattár: 125/1935. Ig. Tan. sz.

[66] 1942. dec. 5-én kelt 332/1942. sz. jkv-i kivonat.

[67] OL. VKM. 636. 64. 580/1943. IV. Ig. tan.; Főisk. Irattár: 55/1943. sz. 1943. febr. 5-én kelt levél.

[68] A rendelkezésemre álló adatok szerint díjtalan gyakornokok voltak tanszékünkön: Wagner Ferenc (1936—37), Papp Éva (1937—38), dr. Bohdanetzky Edvin (1938—39), (1939—40), Bolváry Ilona (1939—40), Kenéz Zsuzsanna (1939—40), (1940—41), Varjú Sándor (1941—42), Huszka László Imre (1941—42), Horváth József (1942—43), Molnár József (1941—43), Kerecsényi Erzsébet (1942—43), (1943—44), Bánfalvi (Bangha) József (1943—44), Végh Joachim (1945. IX. 1—1946. V. 8-ig), Szívós Mária (1947. IX. 1—1948. VIII. 1-ig).

[69] Részletes biográfiai adatait és munkásságának bibliográfiai adatait lásd: Dokumentumok I. kötet.

[70] A tanszék volt és jelenlegi oktatóinak részletes biográfiai adatait és tudományos munkásságának bibliográfiáját lásd: Dokumentumok I. kötet.

[71] Az összesítés száma a teljes bibliográfiák hiánya miatt csak megközelítő pontosságú.

[72] Bereczki Sándor: A Szegedi Tanárképző Főiskola történetének vázlatos áttekintése (1947—1963) = A Szegedi Tanárképző Főiskola Évkönyve az 1963—64. tanévről. Szeged, 1964. 4—23. p. és a Szegedi Tanárképző Főiskola története = Szegedi Egyetem, 1969. IX. 3., XI. 8. 3., XII. 15. 2., 1970. II. 10. 2., II. 23. 3. p.

[73] Az 1972—73. évi tantárgyfelosztás és vizsgarendet lásd: Dokumentumok I. kötet.

[74] Főisk. Irattár: 25/18/18/1972. sz.

[75] OM. 885—12/3/1955. sz. r., Főisk. Irattár: 855—24/1955.

[76] A Történettudományi Tanszék könyv- és folyóiratállománya:

Könyvállomány:

1948. október 31.	6 530 db	64 243,50 Ft
1958. december 31.	10 178 db	123 071,55 Ft
1968. december 31.	11 526 db	200 475,60 Ft
1972. december 31.	12 278 db	247 395,50 Ft

Tanszéki könyvtárunkban 48 különböző szakjellegű folyóirat található.

[77] Horváth István Károlyné (1963—1964), Nagy Júlia (1964. VII. 1—1972. VIII. 1.) és Tóthpál Józsefné, Barankay Judit (1972. VIII. 1-től napjainkig) könyvtárosi és Erdész Jenőné (1964—1965), Burkus Andrásné (1965—1967) és Nógrádi Bélnáné, Farkas Júlia (1967. IX. 1—től napjainkig) tanszéki adminisztrátori beosztásban dolgoztak, illetve dolgoznak tanszékünkön.

[78] Lásd: Dok. III. k. fényképei.

[79] 1969-től ismét a tanszéken nyert elhelyezést a Szegedi Tanárképző Főiskola Tankönyv- és Tanszermúzeuma, amely közel 5000 kötetes gyűjteményével az ország egyik legnagyobb ilyen jellegű vidéki gyűjteménye. Létrehozója és jelenleg is gondozója: dr. Huszka László Imre főiskolai docens.

[80] Népkezőtársasági ösztöndíjasaink száma 1963—1973-ig 45 fő volt.

[82] *Szakvezető tanáraink (1879—1973):*

A Pedagógium Gyakorló Polgári Fiúiskolájában:

Szabó Lajos (1879—1885), Ugray János (1885—1920), Avar Gyula (1917—1928).

Az Erzsébet Nőiskola Gyakorló Polgári Leányiskolájában:

Tavassy Mária (1879—1923), Thuránszky Mária (1895—1915), dr. Steineckerné Mocsáry Malvin (1913—1928).

A Szegedi Állami Polgári Iskolai Tanárképző Főiskola Gyakorló Polgári Iskolában:

Az 1928. őszén Szegedre való leköltözés miatt a gyakorlati képzés csak külső iskolákban folyt. A Madách utcai Állami Polgári Fiúiskolában Kengyel János (1929. II. 9—V. 15.), a Dugonics utcai Polgári Leányiskolában pedig dr. Bozsóné Szász Erzsébet (1929. III. 9—V. 15.) volt a szakvezető tanár. Az újonnan felépült gyakorlóiskolában a fiúosztályokban K(omori) Bedekovich Lajos (1929. IX. 22—1941.), Vicsay Lajos (1941. IX. 22—1957), a leányosztályokban: Nemes Irma (1929. IX. 1—1934. IX. 1.), Tóth Anna (1935. II. 15—1938. VII. 1.), dr. Alpár Gyuláné, Munkás Ilona (1938. X. 3—1950. VIII. 31.) voltak szakvezetők.

A felszabadulás után létrehozott általános iskolákban fokozatosan létrejövő koedukációs oktatás miatt már nem volt elkülönítve a férfi- és nőhallgatók szakvezetése.

Az I. sz. Gyakorló Általános Iskolában:

Somfai László (1947. III. 1—1949), dr. Veress Judit (1948. VIII. 17—1952. I. 1.), Turai Kálmán (1951. IX. 1—1965. VII. 31.), Csillik László (1952—napjainkig), Berkes Miklós (1962. IX. 1—napjainkig).

A II. sz. Gyakorló Általános Iskolában:

Dr. Rakonczay Jánosné, Petz Irén (1962. I. 1—napjainkig).

Külső szakvezetőként Harmath István a Hámán Kató Általános Iskolában (1964. IX. 1—napjainkig).

Tudományos és tantárgypedagógiai munkásságuk biográfiai adatait és bibliográfiáját lásd a Dok. I. k.

HUNDERT JAHRE GESCHICHTSLEHRER-BILDUNG AN UNSERER PÄDAGOGISCHEN HOCHSCHULE (1873—1973)

von *L. I. Huszka*

Die Arbeit gibt aus Anlass des Zentenariums der ungarischen Lehrerausbildung einen Überblick über die Geschichte der Erziehung bzw. Ausbildung der Lehrkräfte für Historie, die zunächst von 1873 bis 1928 in Budapest am „Pädagogium“ und der „Elisabeth-Frauenschule“, später nach deren Vereinigung von 1928 an in dem „Hochschule für Lehrerausbildung der Städtlichen Bürgerschule“ benannten und nach Szeged übersiedelten, von 1948 als „Szegeder Pädagogische Hochschule“ und seit 1963 als „Szegeder Hochschule für Lehrerausbildung“ wirkenden Institut stattgefunden hat. Verfasser führt anhand der Darlegung der von 1873 bis 1973 gültigen bzw. gültig gewesenen Lehr- und Stundenpläne, der Aufnahme- und Prüfungsstatuten Inhalt und Struktur der Geschichtslehrerbildung vor Augen. Er veranschaulicht die Gestaltung der Lehrerschaft des Lehrstuhls im Laufe des hundertjährigen Bestehens der Institution, die wichtigeren Ergebnisse seiner wissenschaftlichen Tätigkeit, die Zusammensetzung und Wandlung der Hörerzahl, erörtert die wesentlicheren Ergebnisse der Arbeiten der wissenschaftlichen Studenten-Zirkel, die zum Unterricht verwendeten Lehrbücher, Skripten und anderweitigen Hilfsmittel sowie auch die Entwicklung des Landkarten-Arsenals und der Bibliothek des Lehrstuhls. Seine Feststellungen finden eine sinnvolle Ergänzung durch eine, zahlreiche wichtige Daten enthaltende Tabelle.

СТО ЛЕТ ПОДГОТОВКИ ПРЕПОДАВАТЕЛЕЙ ПО ИСТОРИИ (1873—1973)

Ласло И. Хуска

Работа по случаю столетнего юбилея подготовки педагогических кадров в Венгрии охватывает историю подготовки преподавателей по истории в Сегедском Педагогическом Институте. Институт образовался на базе будапештского Педагогума (1873—1928), и Женской высшей школе, затем объединившись с институтом по подготовке учителей для гражданских школ, в 1928 г. был переведен в г. Сегед. (С 1948 года Сегедский Педагогический Институт).

Автором показаны действующие в 1873—1973 годах планы обучения и занятий, уставы вступительных и обычных экзаменов, а с помощью их вскрывается содержание и структура обучения педагогов-историков. Показываются формирование коллектива преподавателей кафедры существующей сто лет, достижения научной работы, состав и изменения численности студентов, достижения научных студенческих кружков. Автор пишет об обогащении библиотеки и картографического кабинета кафедры и об используемых учебниках конспектах, разных средств обучения. Все это подтверждается таблицами, содержащими важные данные.

A PÁLYAVÁLASZTÁS MOTÍVUMAINAK VIZSGÁLATA A FŐISKOLAI HALLGATÓK EGY CSOPORTJÁNÁL

Írta: SZÖRÉNYI JÓZSEF ÉS ZENTAI KÁROLY

Főiskolánk kibővített tanácsulése 1970. október 28-án „A párt ifjúságpolitikájának néhány kérdése” című, ma már sok vonatkozásban részletesen is kifejtett dokumentum tárgyalását többek között azzal az állásfoglalással zárta, hogy az ifjúságkutatás feladatainak megoldásában még tervszerűbben és nagyobb mértékben kell részt vennünk.

Az állami oktatás helyzetéről és továbbfejlesztésének feladatairól szóló 1972. évi június 15-i párthatározat szerint pedig „A pedagógiai kutatás elsőrendű feladata a közvetlen iskolai oktató-nevelő munka aktuális problémáinak vizsgálata és megoldásuk segítése, különös tekintettel az általános iskolára, a tanulók *pályairányítására*...” (Kiemelés a szerzőktől.) [6. b.:26.] A párthatározat arra is felhívja a figyelmet, hogy „Hatékonyabb *pályairányítással*, ... a pedagógus *pályá vonzóbbá tételével*, a pedagógusok anyagi és munkakörülményeinek javításával elő kell segíteni, hogy a pályára alkalmas fiatalok kerüljenek a pedagógusképző intézetekbe, és növekedjék a fiúk aránya.” [6.b.:26.] Előírja továbbá a párthatározat azt is, hogy „Az általános iskola *pályairányítási tevékenységét* az oktatási-nevelési folyamat szerves részévé kell tenni.” (Kiemelés a szerzőktől.) [6. b.:24.]

Az 1972. évi június 15-i dokumentum társadalmunk igényeit fogalmazza meg, egyben a tanárképzés időszerű feladatait is megjelöli. Az előírások gazdag sorából a fentiekben csupán azokat emeltük ki, amelyek a pályairányításra, a pedagógus pályá vonzóbbá tételére hívják fel a figyelmünket. A jelzett feladatok megoldása sokrétű kutatást, eljárás-, módszer-kialakítást tesz szükségessé. Az egymásba kapcsolódó feladatok között szerepel hallgatóink tervszerű és tudatos előkészítése leendő tanítványaik pályaválasztásának irányítására. Az egyes élethivatások társadalmi fontosságának, szépségének sokrétű ismerete döntő módon befolyásolhatja a fiatalok pályaválasztását. Ez a körülmény különösen fontos azoknak az életpályáknak az esetében, amelyeknél „visszahúzó” tapasztalatok is szerepet kapnak. A pedagógus pályá sem „kizárólagosan” vonzó a fiatalok legtöbbje számára, különösen akkor, ha nem is ismerik annak vitathatatlan szépségeit.

Azt is mérlegelnünk kell: melyek azok a tényezők, amelyek pozitív, illetve negatív irányban befolyásolják a nevelői pályá választását, és melyek azok a hatóerők, amelyek a már működő pedagógusokat letérítik választott életpályájukról.

Ebben a tanulmányban arra vállalkoztunk, hogy mintavétel alapján a főiskolai hallgatók egy részének véleményét vizsgálva feleletet kapjunk az alábbi kérdésekre:

1. Mi a szerepe a pályaválasztásban a szülői háznak és az iskolának?
2. A már tanári pályára felkészülő II. és III. éves hallgatók a fontosabb pályaválasztási motívumokkal kapcsolatban miféle elvi álláspontra helyezkednek? Hallgatóink szerint mi teszi a pedagógus pályát vonzóvá?

3. Kellően érvényesült-e hallgatóink pályaválasztásában a realitások figyelembevétele?

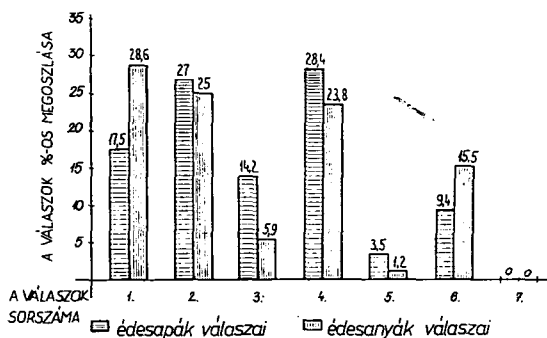
Vizsgálatunkhoz a Kérdőíves módszert alkalmaztuk. Kérdéseink részben nyitott, részben zárt válaszokat igényeltek. 92 hallgatónk megnyilatkozásának összegezésekor figyelembe vettük annak a felmérésnek az eredményeit is, amelyet a Csongrád megyei NEB. Ifjúsági Társadalmi Szakosztálya 521, már működő fiatal értelmiségi körében végzett. A vizsgálat azokra a diplomásokra terjedt ki, — közülük 171 főiskolánkon végzett fiatal tanárra —, akik az 1969/70, illetőleg az 1970/71. iskolai évben fejezték be tanulmányaikat — a SZOTE kivételével — valamelyik Csongrád megyei felsőoktatási intézményben.

1. A szülői ház és az iskola szerepe a főiskolánkra jelentkező fiatalok pályaválasztásában

1.1. Első kérdésünk annak megállapítására irányult, hogy a hallgatók családtagjai között van-e vagy volt-e már pedagógus. 23 megkérdezett hallgató (25%) nagyszülője, édesapja, édesanyja, testvére vagy annak házastársa (esetleg a felsorolt családtagok közül több is) pedagógus volt, illetve ezen a pályán működik. Azoknak a száma is jelentős (20 fő, 21,8%), akiknek a közeli rokona választotta ezt az élet-hivatást. Fenti kérdésünkre tehát a hallgatók 46,8%-ától igenlő feleletet kaptunk. A viszonylag magas százalék alapján megalapozottnak tűnik az a feltevés, hogy a pedagógus családból származó fiatalok pályaválasztását jelentős mértékben befolyásolják azok a tapasztalatok, amelyeket otthoni életkörülményeikből, a pedagógus családtagok megnyilatkozásaiból merítenek.

1.2. A feltevés jogosságát azok a válaszok is igazolják, amelyeket az alábbi kérdésünkre kaptunk: „Mi volt a véleménye pályaválasztásáról szüleinek?”

Az első három felelet (1. Maga is biztatott; 2. Nagyon helyeselte; 3. Inkább helyeselte, mint nem.) alapján a pedagógus szülők állásfoglalása 75%-ban pozitív, míg a más foglalkozású szülők csupán 57,6%-ban biztatták gyermekeiket a nevelői pálya választására. A közömbösséget, illetve ellenzést kifejező zárt feleletek (25 %, illetőleg 42,4%) a következők voltak: 4. Teljesen rám bízta, nem foglalt állást; 5. Aligha örült; 6. Inkább mást szeretett volna; 7. Határozottan ellenezte. A szülők állásfoglalása gyermekük pályaválasztását illetően százalékban kifejezve elég nagy szóródást mutat. (L. az. 1. sz. grafikont!)

A hallgatók szüleinek állásfoglalása a pályaválasztással kapcsolatban

A grafikon arra enged következtetni, hogy az édesanyák állásfoglalása a gyermekek pályaválasztásával, sorsának alakulásával kapcsolatban jóval határozottabb, mint az édesapáké. Ez a határozottság nemcsak a lányok, hanem a fiúk pályaválasztása esetében is megmutatkozik.

1.2.1. Felmérésünk adatai szerint a szülők többsége helyeselte a fiatalok pályaválasztását. Az édesapák 58,7, az édesanyák 59,5%-ban. Azonban elgondolkodtató, hogy viszonylag milyen nagy azoknak a szülőknek a száma (az édesapáké 28,4%, az édesanyáké 23,8%), akik nem foglaltak állást, hanem az életpálya megválasztását teljesen gyermekeikre bízta. A megkérdezett hallgatók szüleinek többsége (pontosan: az édesapák 51,6, az édesanyák 65,5%-a) legfeljebb az ált. isk. 8. osztályának végzettségével rendelkezik. Ezeknek a szülőknek a gyermekei már középiskolás korukban is viszonylag nagyobb önállóságra kényszerültek. Feltételezhető, hogy ezek a szülők az egyes életpályákkal kapcsolatban nem eléggé tájékozottak, a pedagógus pályáról pedig csupán egymásnak ellentmondó információkkal rendelkeznek. Eppen ezért nem mérlegelheték kellőképpen sem a társadalmi igényeket, sem gyermekeik rátermettségét, érdeklődését.

1.2.2. A felvilágosítás, az életpályára történő előkészítés érdekében tehát az iskolának kettős feladatot kell vállalnia. Egyrészt a pályairányítást kell az oktatási-nevelési folyamat szerves részévé tennie, másrészt ezzel a tevékenységgel összhangban a szülők tájékoztatását is biztosítani kell.

1.3. Hogy nem a pályaválasztási tanácsadás és nem a szülői biztatás eredményeképpen született meg hallgatóink többségének elhatározása az életpályát illetően, azt az alábbi kérdésünkre kapott feleletek meggyőzően igazolják. Arra a kérdésünkre: „Ki javasolta *elsőként*, hogy a pedagógus hivatást válassza?“, a következő zárt válaszokat adták a hallgatók:

1. Nem javasolta senki, magam gondoltam rá,	77 %
2. Édesapám,	3,1 %
3. Édesanyám,	6,3 %
4. Más közvetlen családtagom,	4,2 %
5. Osztályfőnököm,	4,2 %
6. Nem osztályfőnök tanárom.	5,2 %

(1. sz. táblázat)

1.3.1. A hallgatók többsége úgy nyilatkozott, hogy „senki sem javasolta *elsőként*” a pedagógus pályát, saját maga gondolt rá először. Ez a 77% többféle következtetéshez ad alapot. Elsősorban arra kell gondolnunk, hogy az egyén adottságai, legbensőbb törekvései a sokféle információ hatására időnként módosulnak. Ezek az évek során egybegyűjtött információk a személyiség tudatában integrálódnak, és a fejlődés egy adott szakaszában, pl. életre szóló elhatározás esetében a személyiség a sokféle hatást visszamenőleg már nem képes elemezni. Tehát nem „emlékszik” arra, miféle információk nyomán alakult ki érdeklődése a pedagógus pálya iránt, miféle ismeretek, élmények motiválták pozitív irányban, hogy azután végül is ezt az életpályát válassza.

1.3.2. Ezzel a megállapításunkkal arra szeretnénk rámutatni, hogy nemcsak a direkt, hanem az indirekt hatások végtelenül gazdag sora is formálja a személyiség

tudatát, tehát nyilvánvalóan nem véletlen, hogy a megkérdezett hallgatók 77%-a úgy „tudja”, senki sem javasolta a nevelői pályát. A valóságban azonban a szülők felfogása, magatartása, az iskola atmoszférája, közösségi élete, úgy lehet, döntő mértékben befolyásolta a személyiségnek azt a törekvését, hogy önmaga kifejtése utáni vágya és a választott életpálya egységben találkozhassék.

1.3.3. A hallgatók megnyilatkozásaiból kitűnik, hogy pályaválasztásuk 77%-ban nem tudatos, tervszerű hatás, nem önismeretre készítő pályaválasztási tanács, valamint a társadalmi követelmények és az egyéni elképzelések, képességek következetes összevetése alapján jött létre. Felmérésünknek ez az adata önmagában is érthetővé teszi a párthatározatnak azt a követelményét, hogy a pályairányítást már az általános iskolai oktatás és nevelés szerves részévé kell tennünk.

1.3.4. Abból a körülményből, hogy a megkérdezett hallgatók osztályfőnökei csak jelentéktelen (4,2-es) százalékban javasolták *elsőként* a nevelői pályát (L. az 1. sz. táblázatot!), arra lehet következtetnünk, hogy az osztályfőnöki teendőket végző tanárok a pályaválasztási tanácsadás lehetőségeivel még akkor sem élnek kellőképpen, ha egyébként számon is tartják a tanulók érdeklődését, képességeit és kulturális szükségleteit.

1.4. Arra a kérdésünkre: „Mi volt a véleménye pályaválasztásáról osztályfőnökének?” —, zárt feleleteket kértünk. Hallgatóink az alábbi táblázat szerint számmal válaszoltak.

határozottan	Helyeselte elégge	alig	Közömbös számára	kissé	Ellenezte elégge	határozottan
1	2	3	4	5	6	7
27,0 %	29,2 %	12,4 %	22,3 %	1,1 %	3,5 %	4,5 %

(2. sz. táblázat)

Az 1., 2., 3. sorszám a helyeslés, az 5., 6., 7. pedig az ellenzés intenzitását jelölte. A felmérés eredményét egy-egy szám alatt százalékokban adjuk meg.

1.4.1. A felmérésnek az az adata, amely szerint az osztályfőnökök a megkérdezett hallgatók csupán 4,2%-ának javasolták *elsőként* a pedagógus hivatás választását, kétségtelenül elgondolkodtató tény. A fenti táblázat adataiból azonban az is kiolvasható, hogy az osztályfőnökök a pedagógus pálya választását mindössze 24 esetben (27%) helyeselték *határozottan*. Feltűnően magas, 22,3-es százalék jelzi: az osztályfőnök számára „közömbös” volt tanítványának az az elhatározása, hogy a nevelői pályát választja élethivatásának. Ez a „közömbösség” azonban sok esetben feltételezhetően csak látszólagos. Az osztályfőnököknek ez a magatartása a valóságban a legtöbbször talán nem is érdektelenségből fakadt, hanem azokkal az okokkal magyarázható, amelyekre a párthatározat is rámutat, amikor megállapítja: „Ennek lényeges oka, hogy a pedagógusok munkájának fontosságával még ma sincs megfelelő összhangban társadalmi, erkölcsi, anyagi megbecsülésük. A velük szemben támasztott követelmények növekedésével nem tartott lépést munkafeltételeik javítása, sok a felesleges adminisztratív, szervezési teendőjük, hiányzik a munkájukat segítő személyzet, eszköz, felszerelés. Jelentős részüket túlterhelik.” (6.b: 21.)

1.4.2. Az osztályfőnökök sok esetben — feltételezhetően — azért nem biztattak, mert jól ismerik a nevelői pálya hátrányait, viszont nem is ellenezték a választást,

hanem azt teljesen rábízták tanítványaikra. Kétségtelen, *elsőként* kevesen javasolták a pedagógus pálya választását. Ennek oka a lelkiismeretes mérlegelés is lehetett; visszatarthatta ettől őket felelősségtudatuk. A párthatározat végrehajtása bizonyos nagyobb bátorítást ad majd az osztályfőnököknek ahhoz, hogy *elsőként* is javasoljanak, és a pedagógus pályára alkalmas tanítványaikat ösztönözzék a főiskolára való jelentkezésre. Esetleg arra is gondolhatunk, hogy a társadalmi elvárások szorításában, az egyre sokasodó iskolai és iskolán kívüli feladatok végzése közben, a szülők és a tanulók differenciált szükségleteire, igényeire ügyelve, csak nagy önfegyelmekkel képes az osztályfőnök a hasonló sors vállalásához bátorítást adni tanítványainak. Talán ez is hozzájárul ahhoz az osztályfőnöki és szaktanári „passzivitáshoz”, amely felmérésünk adataiból pontosan kiolvasható.

1.5. Arra a kérdésünkre: „Ha pályaválasztáskor az elképzeléseit leginkább kielégítő hivatást választhatta volna, akkor is a pedagógus pályát választotta volna?”, 26 hallgató (28,3%) úgy nyilatkozott (L. a 3. sz. táblázatot!), hogy *másként* választott volna.

Ha pályaválasztáskor az elképzeléseit leginkább kielégítő hivatást választhatta volna, akkor is a ped. pályát választotta volna?	Határozot-tan ugyan-úgy	Való-színű-leg igen	Inkább igen	Nem tud-nám eldön-teni	Inkább nem	Való-színű-leg nem	Határozot-tan nem
	1	2	3	4	5	6	7
	százalékban						
	55,5	5,4	10,8	3,3	9,8	2,2	13,
	71,7			3,3	25,—		
Hogyan döntene ma ebben a kérdésben?	59,8	9,8	8,7	9,8	4,3	4,3	3,3
	78,3			9,8	11,9		

(3. sz. táblázat)

E hallgatók döntése nyilvánvalóan az objektív és szubjektív szempontok mérlegelése alapján jött létre. Miután eredeti elképzelésükről, törekvésükről nem tudtak, vagy nem akartak lemondani, olyan felsőoktatási intézményt választottak, amely — ha közvetlenül nem is — lehetőséget ad azoknak a tanulmányoknak a végzéséhez, amelyek az eredeti cél eléréséhez mindenképpen szükségesek. Ilyen módon a főiskolán továbbra is ennek a célnak a vonzásában élhetnek és dolgozhatnak. Ha végül mégis nevelői pályán kell majd elhelyezkedniük, akkor az egyéni törekvések és a társadalmi lehetőségek közti összhang gyors megteremtését a választott, az elképzeléshez közel álló szakkal való foglalkozás, továbbá az elmélyedés, az állandó önképzés igénye nagy mértékben megkönnyíti.

1.5.1. Feltevéseinket azokra a válaszokra alapítjuk, amelyeket hallgatóink az alábbi kérdésre adtak: „Melyik élethivatást tartaná saját maga számára alkalmasabbnak?” A feleletek a hallgatók egyik szaktárgya szerint a következőképpen csoportosíthatók:

		Az alkalmasabbnak tartott élethivatás
Szaktárgy:	megnevezése:	előfordulásainak száma:
ének-zene	énekes	2
	zeneművész	2
	hivatásos zenész	1
	kórusvezető	1
	zongoratanár	1
	vegyész	1
rajz	ideggyógyász	1
	belsőépítész	1
	grafikus	1
	képzőművész	1
testnevelés	kirakatrendező	1
	edző vagy szakoktató	2
történelem	könyvelő	1
	történész	1
	könyvtáros	1
orosz nyelv és irodalom	műfordító	2
biológia	erdőmérnök	1
	biológus kutató	1
matematika	fényképész	1
	mérnök	2
földrajz	geológus	1
összesen:		26

A 26 hallgató közül csupán 4-ről (4,3%) mondhatjuk, hogy amikor a főiskolára beiratkozott, jelentős mértékben megalkudott a helyzettel. Ez a 4 hallgató ugyanis a következő élethivatást tartja saját maga számára leginkább alkalmasnak: fényképész, könyvelő, ideggyógyász, vegyész. Mind a négy életpálya távol áll a pedagógus hivatástól, illetve a választott szakjuktól.

Tanárképzésünk szempontjából problémát elsősorban az ilyen hallgatók jelennek, hiszen az életükben bekövetkezett „törést” feltételezhetően csak bizonyos mértékben képesek ellensúlyozni. A nevelői pályával való fokozatos és differenciált ismerkedés és a főiskolai élet alatt szerzett élmények hatása azonban bizonyára hozzájárul majd ahhoz, hogy ezek a hallgatók ne érezzék tehernek a nevelői munkát még akkor sem, ha eredeti céljuktól esetleg sohasem tudnak egészen elszakadni.

Erre utalnak a 3. sz. táblázat adatai is. Ezek szerint ugyanis megállapítható, hogy a hallgatóknak egy elég jelentős hányada már a főiskolai tanulmányok viszonylag rövid ideje alatt is fokozatosan a pedagógus hivatás felé fordult, és kész azt önként vállalni. A főiskolai felvétel előtt még csupán 71,7% helyezte elképzelései alapján más életpálya elé a pedagógus hivatást, a főiskolai tanulmányok következtében azonban ez az arány már kedvezően, 78,3%-ra módosult.

1.5.2. A 26 hallgató döntése mögött természetesen az a józan felismerés is meghúzódhatott, hogy pl. a zene- vagy festőművész élethivatás eléréséhez meglevő adottságaik, képességeik nem elegendők. A nevelői pályát ebben az esetben a hallgatók nem azért választották, mert pedagógusok kívántak lenni, hanem elsődlegesen azért, mert csak ezzel a választással tudták megteremteni annak a lehetőségét, hogy pl. zenével vagy rajzzal — törekvéseiknek, érdeklődésüknek megfelelően — továbbra is elmélyülten foglalkozhassanak.

A hallgatók megnyilatkozása alapján az is feltételezhető, hogy egy-egy pedagógus osztályfőnökként vagy csupán mint szaktanár tanítványa pályaválasztásával kapcsolatban elsődlegesen nem azt mérlegelte: vajon jó nevelő válhat-e belőle, hanem inkább azt, mely tárgyakból lehet nagyobb esélye a főiskolai vagy az egyetemi felvételre.

1.5.3. A fentiekből kitűnik, hogy a lehetőségek és az egyéni törekvések, elképzelések közötti ellentmondások eléggé gyakoriak. Ezek feloldása érdekében az iskolának a tanulók pályaválasztását úgy kell előkészítenie, illetőleg a szülőket úgy kell befolyásolnia, hogy a fiatalok pályaválasztásában megvalósulhasson mind az egyéni, mind a társadalmi érdek optimális egyeztetése. Éppen ezért nem elég csupán megismerni tanítványaink érdeklődését és képességeit, hanem az adottságokat tudatosan és tervszerűen tovább kell fejleszteniük. Emellett pedig a pályaválasztási felvilágosítást az osztályfőnöki órákon és szülői értekezleteken szervezetteren és folyamatosan kell végezni. Csak így érhetjük el, hogy a kialakuló pályaválasztási motívumokban összhangba kerüljenek mind az egyén belső szükségletei, mind a pályaválasztás szabadságát természetsszerűleg korlátozó társadalmi szükségletek.

1.5.4. Az is bizonyos, hogy sok hallgatót a szaktárgy iránti érdeklődés indít el a pedagógus pálya felé. Felmérésünk adatai szerint a megkérdezett hallgatók 9,4%-a arra a kérdésünkre: „Saját egyéni szempontjából a pedagógus pályát miért tekinti vonzónak? (Tetszés szerint több rövid válasz adható.)” — elsősorban azt felelte: mert azokkal a szaktárgyakkal foglalkozhat, amelyeket előbbi tanulmányai során megszeretett. (L. a 9. sz. táblázatot.) Ebből a tényből arra kell következtetnünk, hogy egy-egy tantárgy tanítása a pályaválasztás előkészítését illetően sok motivációs lehetőséget rejt magában. Viszont arra a kérdésünkre: „Ki javasolta elsőként, hogy a pedagógus hivatást válassza?” —, a megkérdezett hallgatóknak csak 5,2%-a (L. az 1. sz. táblázatot!) felelte azt, hogy „nem osztályfőnök tanárom”. Ez a viszonylag csekély százalék arra figyelmeztet, hogy a szaktanároknak a pályaválasztás elősegítése érdekében nevelő-oktató munkájukat még tervszerűbbé kellene tenniük.

2. A pedagógus hivatás választását motiváló egyes tényezők szerepe

2.1. A pályaválasztás az ifjúság életének egyik legfontosabb mozzanata. Rend szerint ez a döntés határozza meg a későbbi társadalmi beilleszkedést, a munkakörülményeket és jövedelmeket, a művelődési lehetőségeket, továbbá a személyiség harmonikus kibontakozásának körülményeit is. Ebben a döntésben elvileg megfontoltságnak, alapos mérlegelésnek kell érvényesülnie. Sok esetben éveken át érlelődik ez az elhatározás. Gyakran különféle indítékok merülnek fel, amelyek időről időre formálják, részben vagy egészben meg is változtatják a fiatalok döntését. Az csak ritkán fordul elő, hogy a már évek óta kialakult elképzelés helyett „hirtelen” más életpályát választ a fiatal.

2.1.1. Természetsszerűen merül fel a kérdés: az élethivatás megválasztása hogyan érlelődik elhatározássá. Már utaltunk arra, hogy a személyiséget meghatározó tényezők sorában a tapasztalatok, élmények, ismeretek, készségek és képességek, valamint az ezekkel — minden szerencsés esetben — összhangban álló hajlamok stb. mennyire jelentősek. A személyiség jellemző vonásai az endogén és exogén hatások eredőjeként jönnek létre, vagyis a külső hatások befogadása és feldolgozásuk módja mindig a már kialakult személyiség-struktúrától függ. Tevékenységünk célját és tartalmát egyrészt alapszükségleteink, másrészt a társadalmi hatásra kialakult másodlagos szükségletek szabják meg. Az utóbbiak jellege és köre személyiségünk fejlettségére vet fényt. Így pl. a tudásvágy, az esztétikai igény, a társadalmi elismerés és megbecsülés óhajtása stb. sokkal fejlettebb személyiségre utal, mint pl. a személyes anyagi biztonság, a nyugalmas, kényelmes életformák keresése stb. Másodlagos szükségleteink is — az alapszükségletekhez hasonlóan — kielégítést igényelnek.

Ha ez nem következik be, belső feszültség, kielégítést sürgető tendencia lép fel, és ez *pszichikus energiát* jelent a magatartás irányításában. A társadalmi tapasztalatokra, a spontán és tudatosan előkészített élményekre visszavezehtető másodlagos szükségletek hatékonyságát (energiabázisának nagyságát) a hozzájuk kapcsolódó *érzelmek* is fokozzák. Gyakran az érzelmileg erősen színezett kívánságok, vágyak jelentősen befolyásolják magatartásunkat, állásfoglalásunkat. Tehát a szükségletekhez kapcsolódó érzelmek is a motivációs bázis meghatározó elemei közé tartoznak. A motívumok szövevényes hálózata állandóan változhat, azonban a fő tendenciák átalakulása csak nagyon ritkán következik be rövid idő alatt. Ez a megállapítás különösen azokra a motívumokra érvényes, amelyek nagy jelentőségű elhatározások alapját képezik.

2.1.2. A kényszerítő vagy fékező külső körülményektől független pályaválasztást elméletileg a személyiség motivációs bázisa határozza meg. Az efféle, teljesen autonóm döntés azonban ritkán fordul elő, mivel a cselekvés végrehajtásának objektív feltételei általában tompítják a motívumok erejét, sőt azok irányát meg is változtatják. A pályaválasztás esetében még arra is kell gondolnunk, hogy a szerepet játszó belső igények sem jelentkeznek minden esetben teljesen egyértelműen. Egyes esetekben ezek egymáshoz is ellentmondanak.

2.1.3. Hallgatónk egy csoportjának pályaválasztásában közrejátszó motívumokat vizsgálva egyben olyan személyiségjegyeket kívántunk felderíteni, amelyek a pedagógus hivatás vállalását, sőt óhaját eredményezik.

2.2. A pályaválasztás motívumai összetettek és nagyszámúak lehetnek. Ha közülük egyet ki is emelünk, mert döntésnél fő szerepet játszik, természetesen mindig számolhatunk a mérleghatáránál figyelembe vett más, alárendelt jellegű motívumokkal is. Éppen ezért felmérésünkön azokat a motívumokat emeltük ki, amelyek hallgatónk személyiségének, pályakialakulásának megítélése szempontjából jelentősek, mert a pedagógus hivatás választását kedvezően avagy kedvezőtlenül befolyásolják. Ilyen motívumoknak tekintjük a pedagógus pálya anyagi körülményeit, szépségeit, a társadalom igényét és elismerését, végül az egyéni hajlamot, a rátermettséget.

2.2.1. A pályaválasztás vezető motívumainak vizsgálatánál kizárólag a hallgatók megnyilatkozására, közlésére hagyatkozhatunk. Éppen ezért arra gondolhatnánk, hogy a motívumok szabad felsorolása volna a legegyszerűbb vizsgálati módszer. Ebben az esetben azonban a megkérdezettektől aligha várható el, hogy a valóságban ténylegesen szerepet játszó szempontokat és motívumokat sorolják fel, még hozzá helyes sorrendben. Egy ilyen direkt kérdésre a hallgatók megközelítően megbízható választ egyébként is csak nagyon alapos önelemzés után adhatnának, hiszen az összefonódó motívumok szétválasztása, konkretizálása és rangsorolása olyan feladat, amelynek a megoldása csak ritkán sikerülhet. Ezért választottunk más módszert. Mindössze öt körülményt, illetve szempontot emeltünk ki. Ezeket a pályaválasztás vonatkozásában feltétlenül fontosaknak tekintjük. Szerepüket nem vizsgáltuk külön-külön, hanem szembeállítottuk őket egymással, és a hallgatóknak mindig csak arra a kérdésre kellett válaszolniuk, hogy pályaválasztás esetén a megadott két szempont közül melyik mellett foglalnának állást.

2.2.2. A kiemelt öt szempont mindegyike egyben lényeges motívum. Kérdésünkre a hallgatóknak nemcsak azt kellett megjelölniük, hogy a két motívum közül melyiket tartják fontosabbnak, hanem azt is, hogy választásuk mennyire határozott. (Ebben három fokozatot különböztettünk meg.) Kérdésünk így hangzott: „Ha pályaválasztás előtt állna, és az alábbi szempontok ütköznének össze, akkor ezek közül melyik határozná meg döntését? Vegye figyelembe a fokozatokat, és a megfelelő számmal feleljen!” (L. a következő táblázatot!)

A motívumok szembeállítás

feltétlenül ez 1	inkább ez 2	alighanem ez 3		alighanem ez 4	inkább ez 5	feltétlenül ez 6
I. Kedvező anyagi körülmények			↔	Egyéni rátermettségem		II.
I. Kedvező anyagi körülmények			↔	A nagyobb társadalmi elismerés		III.
I. Kedvező anyagi körülmények			↔	A társadalom szükséglete		IV.
I. Kedvező anyagi körülmények			↔	Az élethivatás szépsége		V.
II. Egyéni rátermettségem			↔	A nagyobb társadalmi elismerés		III.
II. Egyéni rátermettségem			↔	A társadalom szükséglete		IV.
II. Egyéni rátermettségem			↔	Az élethivatás szépsége		V.
III. A nagyobb társadalmi elismerés			↔	A társadalom szükséglete		IV.
III. A nagyobb társadalmi elismerés			↔	Az élethivatás szépsége		V.
IV. A társadalom szükséglete			↔	Az élethivatás szépsége		V.

(4. sz. táblázat)

A megkérdezett hallgatóknak tízszer kellett dönteniök. Az egyes motívumokra eső válaszokat a következő táblázatban foglaltuk össze.

A válaszok abszolút száma

A motívum számjele	A választás határozottsága			Összesen	A motívum számjele	A választás határozottsága			Összesen
	1	2	3			4	5	6	
I.	0	0	3	3	II.	20	24	45	89
I.	4	10	8	22	III.	28	10	32	70
I.	10	6	12	28	IV.	16	17	31	64
I.	0	0	3	3	V.	16	13	60	89
II.	42	16	18	76	III.	8	4	4	16
II.	41	14	17	72	IV.	12	4	4	20
II.	25	9	19	53	V.	17	5	17	39
III.	15	2	16	33	IV.	20	15	24	59
III.	4	1	8	13	V.	17	16	46	79
IV.	2	2	2	6	V.	17	18	51	86
Összesen:	143	60	106	309		171	126	314	611

(5. sz. táblázat)

2.2.2.1. A táblázat alapján megállapíthatjuk az egyes motívumok sorrendjét, amely a következőképpen alakul:

Motívum-sorrend

A motívum számjele	I.	II.	III.	IV.	V.	Együtt
A motívumra eső választások száma	56	290	132	149	293	920
A motívumválasztás %-os megoszlása: %	6,2	31,5	14,3	16,2	31,8	100 %
A motívumválasztás gyakoriságának mutatója: %	15,2	78,8	35,8	40,5	79,7	
A motívumok egyszerű sorrendje:	5	2	4	3	1	

(6. sz. táblázat)

2.2.2.2. A fenti táblázattal kapcsolatban a következőket kell megjegyeznünk:

1. A motívumokra eső választások abszolút száma az 5. sz. táblázatból állapítható meg.

2. A motívumválasztás százalékos megoszlását az összes döntés számához viszonyítottuk, amely ebben az esetben $920 = 100\%$.

3. Egy hallgató bármelyik motívumot legfeljebb négyszer választhatta. A 92 hallgató esetében $4 \times 92 = 368$ választás történt. Ez a szám a motívum választhatóságának 100% -a. A ténylegesen előforduló választások számát ehhez a 100% -hoz viszonyítva és százalékban kifejezve, kaptuk meg a gyakorisági mutatót. A kiszámítás képlete tehát pl. az. I. motívum esetében a következő:

$$M_1 = \frac{56}{368} 100 = 15,2\% = \text{gyakoriság.}$$

4. A motívumok egyszerű rangsora a táblázatban szereplő bármelyik adatsor segítségével — egymástól függetlenül is — egyértelműen meghatározható. Ezt a rangsorolást az utolsó sorban fel is tüntettük.

2.2.2.3. Az egyszerű rangsor azonban nem alkalmas a motívumok összehasonlítására, mivel az egyes helyezések közötti különbség nagy eltérést mutat. Pl. a 2. helyen álló II. motívum gyakorisági mutatója mindössze $0,9\%$ -kal kisebb, mint az I. helyen levő V. motívumé, viszont az utána következő motívumnál $38,3\%$ -kal nagyobb. Ezért az elemzés első mozzanataként a gyakorisági mutatókból kell kiindulnunk.

2.2.3. A 6. sz. táblázat jól szemlélteti, hogy az első két motívum közti különbség szinte elhanyagolhatóan csekély. Ebből a tényből arra következtethetnénk, hogy a pályaválasztás szempontjából nagyon lényeges két szempont az egyes hallgatóknál más-más hangsúlyt kaphat ugyan, az átlagot azonban egyenlő arányban jellemzik. Ennek a feltevésnek viszont két körülmény is ellentmond. Az 5. sz. táblázatból kitűnik, hogy az egyszerű rangsorban a 2. helyen álló *egyéni rátermettséget* a halgatók többsége minden más motívum elé helyezte, tehát az I. helyet elfoglaló V. motívum mal szemben is előnyben részesítette. A másik fontos körülmény, hogy az V. és II. motívum összehasonlításakor a II. motívum választásának *intenzitása* 15% -os többletet mutat. (Ugyanis a választások száma az 5. sz. táblázat szerint a II. motívum esetében 53, az V. esetében pedig csak 39. A választások abszolút száma tehát $53 + 39 = 92 = 100\%$. Ehhez viszonyítva az $53 = 57,6\%$, a $39 = 42,4\%$. Ez a százalékos megoszlás mutatja a két motívum egymáshoz viszonyított *intenzitását*.) Ez a szám viszont pontosan kifejezi a sorrendben egymás mellett álló két motívum közti jelentős különbséget.

A választások gyakorisága mellett tehát a motívumok egymáshoz viszonyított intenzitását is figyelembe kell vennünk.

A vizsgált 5 motívum egymáshoz viszonyított *intenzitási mutatóit* a következő táblázat foglalja össze:

A vízszintes sorokban szereplő számok százalékban fejezik ki, hogy a függőlegesen egymás után következő motívumoknak a fejezetben feltüntetett egyes motívumokkal szemben mekkora az intenzitása. Pl. az I. motívumnak a IV.-kel szemben $30,5\%$ -os az intenzitása. Szükségesnek mutatkozik, hogy a motívumok egyszerű sorrendjét a köztük levő intenzitásbeli különbség alapján mutatkozó rangsorral is összevessük.

Az intenzitást kifejező százalék alapján megállapított sorrendek összevetéséből kitűnik, hogy az V-ös motívum csak a III-as és a IV-es intenzitási százaléakai alapján előzi meg sorrendben a II-es motívumot. Az I-es százaléakai nem döntik el a két

A motívumok egymáshoz viszonyított intenzitása

Motívum	I.	II.	III.	IV.	V.
I.	.	3,5	23,9	30,5	3,5
II.	96,5	.	82,5	78,3	57,6
III.	76,1	17,5	.	35,9	14,2
IV.	69,5	21,7	64,1	.	6,5
V.	96,5	42,4	85,8	93,5	.

(7. sz. táblázat)

Motívum	I.	II.	III.	IV.	V.
	Az egyszerű rangsor				
	5	2	4	3	1
	Az intenzitás alapján kialakult sorrend				
I.	5	1—2	3	4	1—2
II.	5	1	4	3	2
III.	5	2	4	3	1
IV.	5	2	4	3	1
V.	5	1	3	4	2

(8. sz. táblázat)

motívum közötti elsőbbség kérdését, viszont kettőjük (a II-es és V-ös) szembeállítását határozottan a II-es elsőbbségét igazolja.

2.3. Ez az elemzés arra enged következtetni, hogy a megkérdezett hallgatók azokat a motívumokat tekintik a pályaválasztás szempontjából döntő tényezőeknek, amelyek mind egyéni, mind társadalmi szempontból magas értékűek.

2.3.1. A *rátermettség* mint motívum a sikeres munkavégzés, továbbá a maximális teljesítmény elérésének objektív feltétele. Társadalmunknak alapvető érdeke, hogy az egyén a társadalmi érték létrehozása közben egyéni boldogulását is megtalálja. A *rátermett* egyén nemcsak elfogadható teljesítményre képes, hanem ehhez viszonylag kevesebb idő- és erőbefektetésre van szüksége. Ilyen módon valósulhat meg az az elv, hogy mindenki a neki leginkább megfelelő munkaterületen töltse be hivatását. Kíváncsi, hogy ez az elv már a szakemberképzés időszakában is érvényre jusson, hiszen a rátermett egyéneket rövidebb idő alatt, magasabb szinten és nagyobb hatékonysággal lehet az életpályára felkészíteni. A pályaválasztás helyes megítélése az oktatás gazdaságossága szempontjából is fontos. Ugyanis a helytelen önértékelés alapján megválasztott életpályára történő felkészülés során viszonylag jelentős lehet a lemorzsolódás, ami az oktatás ökonómiája tekintetében kiadástöbbletet jelentő tényező. Még inkább fokozódhat ez a veszteség abban az esetben, ha egy fiatal a képesítéséhez viszonyítva alacsonyabb munkakörben helyezkedik el.

A *rátermettség* az egyén fejlődése szempontjából is döntő tényező, mert a belső feltétel-rendszerhez igazodó pályaválasztás teremtheti meg a személyiség-fejlődés legkedvezőbb körülményeit. Ebben az esetben ugyanis több lehetőség kínálkozik a siker átélésére, a teljesítmények állandó fokozására.

A fentiekből kiviláglik, hogy a fiatalok eredményes pályaelőkészítése feltételezi az egyéni adottságok, a jártasságok, készségek és képességek, valamint az érdeklődés irányultságának ismeretét. A nevelő csak állandó jellegű tájékozódás, a valóban objektív tényezők mérlegelése alapján irányíthatja a tanuló adottságainak kibontakozását. Rendszeresen tudatosítanunk kell a tanulóknak azoknak az életpályáknak a követelményeit, amelyek adottságaiknak megfelelnek, amelyekre leginkább *rátermettek*. A nevelői pályát választó fiatalok esetében a felvételi követelmények finomításával azt kellene elérnünk, hogy a választott szaktárgy igényei mellett a pedagógus hivatásra való *rátermettség* szempontjai is érvényre jussanak.

A megkérdezett hallgatók 22,3%-ban úgy nyilatkoztak (L. 2. sz. táblázatot!), hogy pályaválasztásuk osztályfőnökeik számára „közömbös” volt. Ennek okát vizsgálva arra kell következtetnünk, hogy ezekben a hallgatókban az osztályfőnökök az adottságokat, képességeket nem tudatosították élményszerűen. A hallgató ezért utólag úgy érzi; pályaválasztása *közömbös* volt osztályfőnöke számára, és főiskolai felvételét csak „hivatalból” ajánlotta.

2.3.2. *Az életpálya szépsége* mint motívum a felmérés adatai szerint a hallgatók szemében teljesen azonos értékű a *rátermettséggel*. A pálya szépségének fogalmi tartalma kétségtelenül nehezen konkretizálható. Miután feltételezhető, hogy ez a motívum sok romantikus elemet is tartalmazhat, szükségessé vált annak tisztázása, vajon a megkérdezettek miféle tartalmi jegyek alapján tekintik *szépnek* a pedagógus élethivatást. Ennek érdekében az alábbi indirekt kérdésre kellett válaszolniuk: „Saját szempontjából miért tekinti a pedagógus élethivatást vonzónak? (Több ok is felsorolható.)” A kapott válaszokat tartalmuk szerint csoportosítottuk, és így 9 fő okot állapíthattunk meg.

2.3.2.1. A hallgató azért tartja a pedagógus hivatást vonzónak, mert

1. szereti a gyermeket, és szépnek tartja a gyermekkel való foglalkozást	38,1 %
2. mások oktatása és nevelése szép feladat	26,1 %
3. sok a szabadidő	11,9 %
4. kedvelt szaktárgyaival foglalkozhat	9,7 %
5. ezen a pályán az önnevelésre, illetőleg önképzésre nagy lehetőség kínálkozik	7,6 %
6. egy nő számára a legideálisabb életpálya	3,3 %
7. a pedagógus hivatás tapasztalatait saját gyermeke nevelésében is fel tudja használni	1,1 %
8. nagy erkölcsi felelősséget igénylő hivatás	1,1 %
9. ez az egyetlen életpálya, amelyet hobbyként is szívesen vállal	1,1 %

(9. sz. táblázat)

Öröndetes, hogy az első két megokolás határozottan pedagógiai értékű, hiszen ilyen beállítódottság nélkül igazi nevelő-oktató munka el sem képzelhető. A két megokolás együttes százaléka (64,2) azt tükrözi, hogy a hallgatók többségének ez a felfogása. A 4. és 5. helyen szereplő nézet ismét erőteljesen pedagógiai színezetű. Az együttes százalék itt 17,3.

3. Hallgatóink objektív szemléletmódjának megnyilatkozása

3.1. A fenti megnyilatkozások alapján csak egyoldalú véleményt formálhatnánk arról a szemléletmódról, amelyet hallgatóink a pedagógus pálya vonzásával kapcsolatban kialakítottak. Azt hihetnők, hogy a megkérdezettek valóban „megszállottjai” a hivatásnak, akik nem számolnak kellőképpen az *élet realitásaival*. Azok a válszok azonban, amelyeket a következő kérdéseinkre kaptunk: „Mit tart hátrányosnak a pedagógus életpályán?”, — azt igazolják, hogy hallgatóink a pedagógus pályán jelentkező negatív tényezőket is jól ismerik. A fenti kimutatáshoz hasonlóan a negatív tényezők alábbi sorrendjét állapíthattuk meg:

1. Kedvezőtlen jövedelmi helyzet	44,6 %
2. A jogos társadalmi megbecsülés hiánya	18,2 %
3. Nagyon fárasztó, kimerítő szellemi tevékenységet igénylő munka	16,4 %
4. A falusi körülményekből adódó nehézségek	9,1 %
5. A munkahely korszerűtlen adottságai	2,7 %
6.—7. A társadalmi beilleszkedés nehézségei	1,8 %
6.—7. Az alkotás és önállóság lehetőségeinek csekély volta	1,8 %

A következő hat megokolás mindegyike 0,9%-os arányban szerepel. Ezek a következők:

- A nők falun nehezen tudnak férjhez menni.
  - Állandó példaadást követelő életpálya.
  - Kevés a szabad idő.
  - A nevelés eredményét sok, a pedagóguson kívül álló tényező hátrányosan befolyásolja.
  - A nevelőtestületek heterogén összetétele.
  - Nehéz a megfelelő elhelyezkedés.
- Összesen- $6 \times 0,9 = 5,4\%$

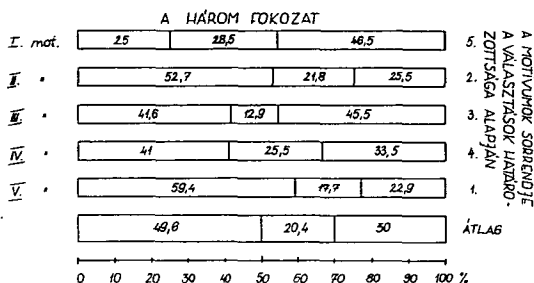
(10. sz. táblázat)

3.1.2. A megkérdezett hallgatók 44,6%-a teljesen tisztában van pl. a pedagógus pálya *anyagi nehézségeivel*. Amikor azonban a pályaválasztás kérdése merül fel, amikor tehát a különféle motívumok szembekerülnek egymással, akkor ezt a tényezőt teljesen alárendelik a rátermettség és az életpálya vonzó hatásában megjelölt motívumoknak. Jóllehet a megkérdezettek többsége a fenti táblázat szerint első helyen említi a pedagógus életpálya anyagi nehézségeit, mégis a pályaválasztást meghatározó motívumok közül ezt a tényezőt mindössze 6,2%-os előfordulással (L. a 6. és 8. sz. táblázatot!) az utolsó helyre teszik.

3.2. Ugyancsak figyelemre méltó, hogy a pálya negatív vonásaként a 2. helyen (18,2%-ban) említik a *jogos társadalmi megbecsülés hiányát*, viszont a motívumok sorrendjében ezt a tényezőt az utolsó előtti helyre teszik 14,3%-os előfordulással. (L. a 6. sz. táblázatot!) Ezeket az adatokat azért állítjuk szembe egymással, mert ezekből kitűnik, hogy a megkérdezettek nagyon is méltányolják az anyagi, illetőleg társadalmi megbecsülést, azonban tudatosan foglalnak állást a társadalmi szempontból nagyobb jelentőségű motívumok mellett. Ez az elvi állásfoglalás azért jelentős, mert a pályaválasztás esetében mindig az egyéni és a társadalmi érdek összehangolásáról van szó. Ha tehát valaki az anyagi és társadalmi megbecsülésről az értékeesebb motívumok javára le tud mondani, az nyilvánvalóan társadalmi érdekeket szolgál.

3.3. Hallgatóink a motívumok közül tudatosan és következetesen a társadalmi szempontból értékeesebbeket választották, jóllehet teljesen tisztában vannak az

egy-
 egyes motívumok nem lebecsülhető és nagyon is összetett tartalmi vonatkozásaival. Állásfoglalásuk értékeléséhez nem csupán a motívumok gyakoriságának és intenzitásának mutatói szolgálnak alapul, hanem a motívumválasztás határozottságának adatai is. Ezt a határozottságot teszi szemléletessé a 2. sz. grafikon.

Az egyes motívumokra eső választások intenzitása balról jobbra olvasva: 1. „feltétlenül ez”, 2. „inkább ez”, 3. „alighanem ez”

Jól kivehető a grafikonból, hogy a legnagyobb határozottsággal az *élet-hivatás szépsége* (59,4%) és a *rátermettség* (52,7%) motívuma mellett döntöttek. Aránylag nagy még a határozottság a *társadalmi elismeréssel* (41,6%), valamint a *társadalom sűrűtől igényével* (41%) kapcsolatban. A *kedvező anyagi körülmények motívuma nemcsak feltűnően kevés szavazatot kap, hanem a választások határozottságára is csak viszonylag csekély (25) százalék utal.*

3.4. A megkérdezettek erre a kérdésre: „Ha pályaválasztáskor az elképzeléseit leginkább kielégítő hivatást választhatta volna, akkor is a pedagógusi pályát választotta volna?” — 71,7%-ban egyértelműen igenlő és 25%-ban tagadó választ adtak. (3,3% nem tudott állást foglalni.)

3.4.1. A következőkben az iránt érdeklődtünk, hogy a fenti kérdéssel kapcsolatban hogyan döntenének ma. Erre a kérdésre már 78,3%-ban igenlő feleletet kaptunk, és csupán 11,9% volt a nemleges válasz. (Ebben az esetben 9,8% nem tudott állást foglalni.)

3.4.2. Az adatok összevetéséből (L. a 3. sz. táblázatot!) arra lehet következtetnünk, hogy hallgatóinknak a pedagógus hivatásról már korábban kialakult elképzelése főiskolai tanulmányaik 1—2 esztendeje alatt pozitív elemekkel gazdagodott és egyre határozottabb életcélá érlelődött.

A hallgatók megnyilatkozása alapján tehát (78,3—71,7=) 6,6%-os az a „nyereség”, amelyet a főiskolai oktatás-nevelés javára írhatunk. Ennyivel gyarapodott azoknak a hallgatóknak a száma, akik már az életpályára felkészülés viszonylag rövid időszakában összhangba hozták egyéni adottságaikat és érdekeiket a pályakövetelményekkel. Feltételezhető, hogy ha a hivatásra nevelés a főiskolai *Nevelési program* célkitűzéseinek megfelelően még fokozottabban és folyamatosan megvalósul, akkor a 100%-hoz hiányzó 21,7% is még jelentős mértékben csökkenthető.

3.4.3. A pályaválasztásban ingadozó hallgatók, a jelen felmérés szerinti 21,7%, tudatos megnyerése, a pedagógus hivatás vállalása érdekében történő befolyásolása a tanárképzés nem elhanyagolható nevelési feladatai közé tartozik. Ezek sorában

természetesen nemcsak a pálya szépségeinek átélésére gondolunk, hanem a hivatással járó általános és konkrétan felmerülő nehézségek megismertetésére is. Feltétlenül tudatosítanunk kell továbbá azt, hogy a tanárképzőbe történt felvétel valójában a társadalommal megkötött szerződést jelenti, amelynek a kötelezettségeivel minden hallgatónak tisztában kell lennie.

3.5. A jogos társadalmi elvárásokkal kapcsolatos hallgatói vélemények megismerése céljából tettük fel a következő kérdést: „Végzett hallgatóink közül többen nem fogadták el a részükre felajánlott állást, mivel az „nem felelt meg” jogosnak vélt igényeiknek. Helyesli vagy elítéli magatartásukat?”

3.5.1. A hallgatók háromféle választ adhattak: „Határozottan helyeslem.” (31,3%); „Nem tudok állást foglalni.” (37,1%); „Határozottan elítélem.” (31,6%). Állásfoglalásukban csak elméleti síkon ütközhetek össze a pedagógus pályára vonatkozó pozitív tapasztalatok a negatív információkkal. Mérlegelhették továbbá azt is, hogy a főiskolára történt felvétel elnyerése a társadalommal szemben vállalt kötelezettséget jelent. A társadalom sürgető igényével kapcsolatban már korábban (L. a 6. sz. táblázatot!) rámutattunk arra, hogy a megkérdezett hallgatók ezt a motívumot is határozottan az anyagi és a társadalmi megbecsülés elé helyezik. Az a körülmény, hogy 31,3%-ban mégis helyeselték a felajánlott állás visszautasítását, elsősorban annak tudható be, hogy az efféle véleményalkotásnál igen sokféle szempont merülhet fel. Feltehetően a pedagógus pálya hátrányairól jól tájékozott hallgatók voltak azok, akik a felajánlott állás visszautasítását határozottan helyeselték. A megnyilatkozás jelentős pozitívuma, hogy 31,6%-ban elítélik a végzett tanároknak ezt a magatartását. Ez a véleménynyilvánítás egyébként a korábban ismertetett motívumok választási sorrendjének is megfelel, hiszen a rátermettségnek és az élet-pálya szépségeinek a motívumát a társadalmi szükséglet követte fontossági sorrendben. A 37,1%-os bizonytalan állásfoglalás ilyen kérdés esetében természetes jelenségnek tekinthető.

3.5.2. A megkérdezett hallgatók a társadalmi beilleszkedést illetően elméletileg foglaltak állást. Ennek a viszonylag kisebb hallgatói csoportnak az elméleti síkon történt megnyilatkozása azonban jelentős eligazítást adhat ebben a társadalmilag fontos kérdésben. A hivatásszeretetre nevelés ugyanis kötelességünké teszi annak lehetővé tételét, hogy a társadalmi beilleszkedéssel összefüggő nehézségeket hallgatóink már a főiskolán megismerhessék, továbbá annak a tudatosítását, hogy a társadalmi elkötelezettség bizonyos nehézségek vállalásával feltétlenül együtt jár.

3.6. Ezeknek a tipikus nehézségeknek az ismerete feltétlenül szükséges ahhoz, hogy hallgatóinkat a társadalmi beilleszkedésre felkészíthessük. Ezért vizsgáltuk meg azoknak a fiatal tanároknak az elhelyezkedési körülményeit, akik főiskolánkon fejezték be tanulmányaikat 1970- és 1971-ben. Az információszerezés céljából kiküldött kérdőívet az ország különböző területein működő 171 (27 férfi, 16%, és 144 nő, 84%) fiatal pályakezdő töltötte ki. Közülük 156 (91%) végzettségének megfelelő munkakörben dolgozik. Munkahelyük körülményeivel azonban csak 107 (63%) kezdő tanár elégedett. A 64 (37%) elégedetlen közül 45-en (26%) már munkahelyet szeretnének változtatni. A társadalmi beilleszkedés szemszögéből a 37% azt jelenti, hogy minden harmadik fiatal tanárnak még nem sikerült egyéni igényeit összhangba hozni a társadalmi érdekekkel.

3.6.1. Az elégedetlenség okát elsősorban a tipikus lakáskörülményekben kell keresnünk. A 171 fiatal tanár közül ugyanis 103 (60%) albérletben lakik, és ez utóbbiak közül is minden harmadik (32%) házasságban. A lakáskörülmények a további 40% esetében a következők:

szolgálati lakás	27 %
főbérlet	4 %
szövetkezeti lakás	3 %
családi ház	3 %
társbérlet	2 %
öröklakás	1 %

(11. sz. táblázat)

Az albérletben lakók helyzetét még az is súlyosbítja, hogy a gyermeknevelésnek rendszerint nehézségei támadnak. Kezdő pedagógusok számára — a viszonylag alacsonyabb fizetések következtében — az albérlettel járó nehézségek még érzékelhetőbbé válnak.

3.6.2. A 171 fiatal tanár fizetésének adatai erre engednek következtetni. Az adatfelvétel idejében (1972 eleje) ugyanis 112 (65%) megkérdezett fizetésének felső határa 2000 Ft. Csak 48-an (28%) rendelkeznek 2500 Ft-ig terjedő fizetéssel. Ezen felüli összeget 11-en (7%) érnek el. A tényleges nehézségeknek az a forrása, hogy bár az albérletért viszonylag sokat kell fizetniük, kisebb településeken a lakással kapcsolatos igényeiket korántsem tudják megfelelőképpen kielégíteni.

3.6.3. A 64 elégedetlen tanerő közül 45 (26%) munkahelyet kíván változtatni. Ha ez utóbbiak egyéb körülményeit is vizsgáljuk, a következő jellemző adatokat találjuk:

36-an (72%) albérletben laknak, 22-en (49%) házások. A 36 albérletes közül 14-en (39%) alapítottak családot. A felsoroltak munkahelyi elidegenedését feltehetően nemcsak az albérleti nehézségek magyarázzák, hanem bizonynyal az a körülmény is, hogy 7-en (15,5%) nem a végzettségüknek megfelelő munkakörben dolgoznak.

Ezek az adatok olyan valóságos helyzetet tükröznek, amelybe belekerülhetnek a főiskoláról kikerülő fiatal pedagógusok. Bár feltehető, hogy ennyire konkrét adatokkal csak kevés megkérdezett hallgatónk rendelkezik, mégis — a tényleges helyzetet tükröző adatok birtokában — azt kell megállapítanunk, hogy hallgatóink az életpálya hátrányait viszonylag *tárgyilagosan* szemlélik.

3.6.4. Erre a szemléletmódra a 10. táblázatban foglalt negatív tényezőkkel kapcsolatban már utaltunk. A felsorolásban az anyagi és a társadalmi megbecsülés hiánya az 1., illetőleg a 2. helyen szerepel. Van utalás a falusi körülményekből adódó nehézségekre is. A hátrányoknak ezek a csak általánosságokban mozgó megjelölései azonban az előbb ismertetett és a tényleges helyzetet feltáró adatokban már konkretizálódnak. Megállapíthatjuk tehát, hogy hallgatóink pályaválasztásában a realitások figyelembevételének elve is érvényre jutott. Tisztában vannak ugyan a választott életpálya objektív nehézségeivel, mégis magas százalékban és nagy határozottsággal az egyéni rátermettség és a nevelői hivatás szépsége mellett törnek lándzsát, az anyagi és társadalmi megbecsülést pedig a pályaválasztási motívumok sorrendjében az utolsó, illetőleg az utolsó előtti helyre teszik.

Ebben az értékes állásfoglalásban az jut kifejezésre, hogy a megkérdezett hallgatók hivatásszeretetét eldöntően az egyéni rátermettség és a pedagógus életpálya szépsége határozza meg. Ez a motívum viszont olyan erős képvisel, amely — a realitásokat is számbavevő megnyilatkozásokból következően — a várható nehézségek leküzdésére is alkalmas.

3.7. Ha nem ezek a motívumok hatnának a pedagógus pályára történő felkészülésben, és a fiatalok csupán az el nem hárítható objektív körülmények miatt vállalnák a pedagógus hivatást, akkor ez megalkuvást jelentene, bénító elégedetlenséget a pályára felkészülésben és később a hivatás gyakorlásában is.

Mindezek alapján joggal hihetjük, hogy a hallgatók nagy többségükben eléggé fejlett személyiségjegyek hordozóiként jöttek a főiskolára, és adottságaik kibontakoztatása révén értékes nevelőkké is válhatnak.

Vizsgálódásunkat tehát pozitív értékeléssel zárhatjuk: hallgatóink zöme tudatosan, viszonylagos érettséggel választotta a nevelői pályát. Néhányan ugyan fenntartással jöttek el a főiskolára, és bizonytalansággal lesznek, akik nem is maradnak meg ezen a pályán, a döntő többség azonban a pedagógus hivatás szépségeinek tudatában a meglevő nehézségeket is szívesen vállalja.

JEGYZETEK

[1] BERCZKI SÁNDOR: A párt ifjúságpolitikájának néhány kérdése. — A Szegedi Tanárképző Főiskola 1970. október 28-án tartott tanácsülésére készített beszámoló.

[2] GERÉB GYÖRGY ÉS VERÓK ISTVÁN: Pályaválasztási indítékok lélektani vizsgálata általános iskolai tanulóknál — Szegedi Tanárképző Főiskola Tudományos Közleményei, Szeged, 1963. 299—306.

[3] GERÉB GYÖRGY ÉS KISS FERENC: Tanárjelöltek alkalmassági vizsgálatának néhány pszichológiai kérdése — Szegedi Tanárképző Főiskola Tudományos Közleményei, 1968. 227—239.

[4] GERÉB GYÖRGY ÉS TÍMÁR ANDRÁSNÉ: A tanárjelöltek pályaválasztási motívumainak vizsgálata — Pedagógiai Szemle, 1961. 814—820.

[5] KOVÁCS SÁNDOR: Pályaválasztási kutatás középiskolai tanulók körében. — Pályaválasztási tanácsadás, 1969. 2. sz. 9—12. old.

[6] MARGÓCSY JÓZSEF: Hivatásra nevelés — pedagógus személyiségformálás. Felkészülés a hivatásra — Felsőoktatási Pedagógiai Kutatóközpont 1971. 1. sz. 5—37. old.

[7] SÁNTHA PÁL DR.: Az iskolai pályaválasztási tanácsadás néhány időszerű problémája. — Pályaválasztási tanácsadás 1969. 2. sz. 5—8. old.

[8] ZENTAI KÁROLY: Az életpályára való felkészülés motívumainak vizsgálata. — Korunk Ifjúsága (Szerkesztette Dr. Koncz János) c. kötetben. — Ifjúsági Lapkiadó Vállalat, Bp., 1969., 95—104. old.

[9] Dokumentumok: a) A párt ifjúságpolitikájának néhány kérdése. — Az MSZMP Központi Bizottságának 1970. február 18—19. ülésének anyaga. Kossuth Kiadó, Bp., 1970., 88.

b) Az MSZMP Központi Bizottságának 1972. június 15-i határozata az állami oktatás helyzetéről és fejlesztésének feladatairól. — Köznevelés, 1972/14. sz. 17—32. old.

c) Az ifjúság helyzete Csongrád megyében, nevelésének feladatai a Párt ifjúságpolitikájának szellemében. (Felelős kiadó: Dr. Koncz János)

d) Tanárképző Főiskolák Nevelési Programja. Művelődésügyi Minisztérium, Bp., 1972: Főszerkesztő: dr. Füle Sándor.

UNTERSUCHUNG DER MOTIVE DER BERUFSWAHL BEI EINER GRUPPE VON STUDENTEN DER PÄDAGOGISCHEN HOCHSCHULE

von Joseph Szörényi und Karl Zentai

Die Verfasser haben anhand einer Fragebogenmethode die Meinung eines Teiles der Hochschulhörer hinsichtlich der folgenden Fragen eingeholt:

Welche Motive waren bestimmend in der Wahl des Berufes der Hörer und welche Rolle haben dabei das Elternhaus und die Schule gespielt?

Die Testung ergab, dass die Hörer sich über die objektiven Schwierigkeiten der Pädagogenlaufbahn wohl im klaren sind. Als wichtigstes unter den vielen Motiven der Berufswahl aber erachten sie die individuelle Eignung, die Berufenheit sowie die Schönheit dieser Lebensbahn.

ИССЛЕДОВАНИЕ ПРИЧИН ВЫБОРА ПРОФЕССИИ В ОДНОЙ ИЗ ГРУПП СТУДЕНТОВ ПЕДИНСТИТУТА

Сёрен Йёсеф—Зентаи Карой

Авторы путем анкет изучали мнение некоторых студентов пединститута, чтобы получить ответ на следующие вопросы: какие мотивы были решающими в выборе профессий студентов, и какую роль сыграли в этом семья и школа?

В результате исследования авторы определяют, что студенты хорошо знают объективные трудности профессии педагога. Однако среди многочисленных мотивов выбора профессии они считают самыми важными призвание и красоту профессии.

UNTERSUCHUNGEN ÜBER DIE SELBSTEINSCHÄTZUNG VON SCHÜLERN*

(Ein Beitrag zur Psychologie der Schülerbeurteilung)

KURT ZEHNER—SIGRID FRANZ

Die Forschungsgruppe „Schülerbeurteilung“ an der Pädagogischen Hochschule in Potsdam befaßt sich seit längerer Zeit mit der Entwicklung von Methoden, mit denen der Lehrer die Persönlichkeit des Schülers unter den Bedingungen des normalen Unterrichts immer besser erkennen und beurteilen kann. Diese Forschungen werden im Rahmen der sozialistischen Zusammenarbeit von dem Lehrstuhl Psychologie an der Pädagogischen Hochschule in Szeged unter der Leitung von Prof. GERÉB aktiv unterstützt. Während Geréb und Török die Selbsteinschätzung der Schüler unter dem Aspekt der Leistungserwartung untersuchen¹, gingen wir der Frage nach, welche Übereinstimmungen beziehungsweise Abweichungen zwischen der Selbsteinschätzung von Schülern und der Einschätzung derselben Persönlichkeitsbereiche durch ihre Lehrer vorhanden sind. Die sozialistische Auffassung von der allseitigen Entwicklung der Persönlichkeit bedeutet, den Schüler nicht als Objekt der Erziehung zu betrachten, sondern ihn vor allem als Subjekt seiner Erziehung zu sehen. Das heißt, daß Erziehung und Selbsterziehung eine Einheit bilden, aufeinander abgestimmt sein und sich gegenseitig ergänzen müssen.

Während die Fragen der Erziehung „von außen her“, durch Lehrer, Eltern und andere Menschen, seit alters her im Mittelpunkt pädagogischer und psychologischer Überlegungen stehen, gewinnt die Forderung nach Selbsterziehung erst in jüngster Zeit stärkere Beachtung. Hierzu liegen noch vergleichsweise wenig Untersuchungen vor.

Ausgehend von unserem spezifischen Forschungsgegenstand zur Schülerbeurteilung bietet sich das Problem der Selbsterziehung auf einer weiteren Ebene an, nämlich als das Problem der *Selbsteinschätzung* des Schülers.

Dabei interessieren vor allem folgende Überlegungen:

1. Welche theoretischen Positionen über das Wesen des Psychischen liegen der Selbsteinschätzung zu Grunde?

Es ist ein Unterschied, ob man die Persönlichkeitseigenschaften im idealistischen Sinne als nur subjektiv-introspektiv erfaßbar betrachtet oder ob man — wie es in unseren Arbeiten der Fall ist — von der marxistischen Position der Einheit des Objektiven und Subjektiven ausgeht und das Psychische als die Widerspiegelung äußerer Einwirkungen und durch diese determiniert auffaßt.

* A Karl Liebknecht Pädagogische Hochschule Potsdam (Sektion Pädagogik) Psychologie, Fachbereich Psychologie és a Juhász Gyula Tanárképző Főiskola Pszichológiai tanszéke közti együttműködés keretében készült munka.

¹ Siehe GERÉB György und TÖRÖK László: Eljárás az ifjúság önértékelésének pszichológiai vizsgálatára az osztályzatok tükrében. In: Wiss. Zeitschrift der Pädagogischen Hochschule Szeged 1973 und Potsdamer Forschungen 1974.

2. Welche Befähigung zur Selbsteinschätzung besitzen die Schüler? Selbsteinschätzung steht in engem Zusammenhang mit dem Selbstbewußtsein und ist eine Frage der gesamten Persönlichkeitsentwicklung. Die Befähigung zur Selbsteinschätzung ist eng mit der Entwicklung von Kritik und Selbstkritik verbunden und als kontinuierliche Komponente des Erziehungsprozesses zu verstehen. Setzen wir die Absicht zu ehrlicher Selbsteinschätzung voraus, so erheben sich die Fragen,

- über *welche* Eigenschaften die Schüler verlässliche Aussagen machen können,
- nach den spezifischen Leistungen der *jeweiligen Altersstufe*. Allgemein gilt, daß Kinder umso weniger über sich selbst reflektieren, je jünger sie noch sind. Was ist also an Selbsteinschätzung auf frühen Altersstufen überhaupt möglich und — was wir als besonders wichtig betrachten — wie kann man sie aus einfachen, elementaren Ansätzen von früher Kindheit an entwickeln?

3. Welchen Standort haben wir der Selbsteinschätzung der Schüler im System der pädagogisch-psychologischen Diagnostik, also der Schülerbeurteilung durch den Lehrer, zuzuweisen?

Erhalten wir durch die Selbsteinschätzung überhaupt relevante Aussagen, die der Lehrer zur Ergänzung seiner Beobachtungen und Erfahrungen nutzen kann?

4. In welchem Zusammenhang steht die Selbsteinschätzung des Schülers mit der Fremdbeurteilung desselben Schülers durch den Lehrer?

Hierzu erheben sich solche Fragen wie

- Wie gut beziehungsweise wie richtig kennt der Lehrer überhaupt seine Schüler?

- Welche Persönlichkeitsbereiche sind dem Schüler, welche dem Lehrer diagnostisch besser zugänglich?

- In welchen Bereichen liegen die meisten Übereinstimmungen, und in welchen Bereichen gibt es die meisten Diskrepanzen? Warum ist das so?

5. Welcher methodische Zugang ergibt sich zur Selbsteinschätzung?

6. In welcher Weise kann die Schülerelbsteinschätzung zur Verbesserung der Schülerbeurteilung des Lehrers beitragen?

Sicherlich könnte man solche Fragestellungen noch erweitern. Diese kurzen Überlegungen zeigen aber bereits, daß es sich bei der Selbsteinschätzung der Schüler sowie ihrer richtigen pädagogischen und psychologischen Nutzung um einen komplizierten Prozeß handelt, der nicht nur dem Lehrer, sondern auch dem Forscher noch viele Fragen zu lösen aufgibt.

Wir untersuchten in empirischen Arbeiten jeweils rund 100 Schüler der Altersstufen 12—13 Jahre, 15—16 Jahre und 18 Jahre zunächst nur unter der Fragestellung:

- Kann man die Selbsteinschätzung von Schülern persönlichkeits-diagnostisch für die Schülerbeurteilung verwenden?

- In welchem Verhältnis stehen die Selbsteinschätzung der Schüler und ihre Beurteilung durch die Lehrer zueinander?

I. Zur Unterschung der 12- bis 13-jährigen Schüler¹

In einem ersten Teil der Untersuchung forderten wir von den *Schülern* Meinungsäußerungen nach vorgegebenen Fragen. Der Fragebogen bestand aus zwei Teilen:

¹ Vgl. hierzu Scheer, G.: Inhalt und Form der Schülerelbsteinschätzung in 6. und 7. Klassen der Polytechnischen Oberschule. Diplomarbeit an der Pädagogischen Hochschule Potsdam, 1973.

Zunächst wurden die Bereiche „Einstellung zum Lernen“, „Lernmotivation“ und „Lernschwierigkeiten“ sowie das soziale Verhalten zu Lehrern, Mitschülern, Eltern und anderen Erwachsenen durch geschlossene Fragen erfaßt.

Anschließend wurde gefragt: „Welche guten Eigenschaften hast Du?“ und „Welche Schwächen erkennst Du selbst an Dir?“

Die Schüler erhielten dann eine Liste mit 20 Verhaltenseigenschaften vorgelegt, die — jeweils polar angeordnet — positive und negative Merkmale enthielten.

Die Instruktion lautete: „Überlege, ob die genannten Eigenschaften bei Dir „sehr zutreffen“ — „zutreffen“ — „selten zutreffen“ — „nicht zutreffen“. Dem Schüler etwa unbekannte Begriffe auf der Liste durfte er streichen.

Nach Auswertung der schriftlichen Arbeiten haben wir diejenigen Schüler noch mündlich befragt, die einige Sachverhalte nur unzureichend beantworteten; ihre Zahl war jedoch gering (n=12). Der zweite Teil der Untersuchungen bezog sich auf die *Lehrer*. Die Klassenleiter der untersuchten Schüler erhielten dieselben Fragen gestellt und mußten angeben, wie sie ihre Schüler zu demselben Sachverhalt einschätzen. Anschließend wurden die Aussagen der Schüler mit denen der Lehrer verglichen. Einige der Wichtigsten Ergebnisse zeigt Abbildung 1.

Abbildung 1: Eninschätzung desselben Sachverh. durch Lehrer u. Schüler

	Leerneinstellung (gut-mäßig-schlecht)	Bereitschaft zur Leistungsverbesserung
Übereinstimmung Lehrer—Schüler	75 %	76 %
Lehrer schätzen <i>schlechter</i> als Schüler	21 %	17 %
Lehrer schätzen <i>besser</i> als Schüler	4 %	7 %
	100 %	100 %

Die Abbildung zeigt, daß die Lehrer zu etwa 75% eine richtige Vorstellung über die Lerneinstellung ihrer Schüler haben. Mehrfach (21 bzw. 17%) nehmen die Lehrer eine schlechtere Lerneinstellung und eine geringere Bereitschaft zur Leistungsverbesserung an, als es bei den Schülern tatsächlich der Fall ist. Ähnliche Ergebnisse erbrachten Befragungen über die „Lernmotivation“. Solche positiven Motivationen wie „Lernen, um den Eltern Freude zu bereiten“, „um einen guten Beruf zu erlernen“, „um dem Staat einmal nützen zu können“, wurden von den Schülern häufiger genannt, als sie von ihren Lehrern erwartet wurden. Dagegen wurden die beiden Motivkategorien „Lernen, um Ansehen zu gewinnen“ und „aus Angst vor Strafe“ von den Lehrern häufiger vermutet, als sie von den Schülern genannt wurden.

Es zeigt sich also, daß die 12- bis 13-jährigen Schüler hinsichtlich ihrer Lern-tätigkeit bereits mehr moralisch wertvolle Motive haben, als es ihre Lehrer von ihnen vermuten.

Wir halten dieses Ergebnis für sehr wichtig, da von der Einstellung des Lehrers zum Schüler sehr stark seine pädagogischen Maßnahmen und sein Verhalten dem Schüler gegenüber abhängen. Jeder Irrtum in dieser Hinsicht ist, pädagogisch gesehen, ein Fall zuviel!

Wir erfragten weiterhin die Interessen der Schüler. Hierin ergab sich eine Übereinstimmung von Lehrer- und Schülermeinung zu nur 54%. Ein Drittel aller Schüler

nannte mehr und andere Interessen, als sie ihren Lehrern bekannt waren. Auch hierbei zeigte sich, daß die Lehrer zu wenig von ihren Schülern wissen, denn die genaue Kenntnis der Interessen der Schüler ist eine wichtige Bedingung für ihre schulische Arbeit und die außerunterrichtliche Erziehung der Kinder.

Ebenso aufschlußreich ist der Vergleich der eingeschätzten Charaktereigenschaften der Schüler. Bei den *guten* Eigenschaften stimmen die Aussagen der Schüler-selbsteinschätzung mit der Lehrereinschätzung zu 65% überein. Die größte Differenz zu Gunsten der Schüler fanden wir bei den Kategorien „Disziplin in der Klasse“ und „Einordnung in das Klassenkollektiv“. Hierin schätzten sich die Schüler wesentlich besser ein, als sie von ihren Lehrern beurteilt wurden. Diese Ergebnisse zeigen, daß Lehrer und Schüler offensichtlich zum Teil noch von unterschiedlichen Normen und Maßstäben hinsichtlich der Disziplin und des Verhaltens im Kollektiv ausgehen. Die Uneinheitlichkeit in der Auffassung führt aber wiederum zu Schwierigkeiten in der pädagogischen Arbeit mit den Schülern und ihrer gerechten Beurteilung.

Bei den *negativen* Eigenschaften stimmen Lehrer und Schüler nur zu 39% überein, gar keine Übereinstimmung zeigt sich bei 37% aller Aussagen. Häufiger schreiben die Lehrer den Schülern auch negative Eigenschaften zu („unaufmerksam“, „bequem“, „gleichgültig“, „unfreundlich“ usw.), als dies die Schüler selbst tun. Auch hierin zeigt sich eine vorhandene Unsicherheit der Lehrer hinsichtlich der richtigen Einschätzung der Schülerpersönlichkeit.

Fassen wir die über diese Altersstufe gewonnenen Erkenntnisse kurz zusammen, so läßt sich sagen:

- Die meisten 12- bis 13-jährigen Schüler sind bereits in der Lage, bestimmte Persönlichkeitsbereiche real einzuschätzen. Diese Einschätzungen beziehen sich vor allem auf die Lernhaltung, Lernmotivation und die Einstellung zu Lernschwierigkeiten.

- Die Schüler sind auch in der Lage, dominierende Persönlichkeitseigenschaften zu nennen; sie haben aber hinsichtlich negativer Eigenschaften noch eine wenig kritische Einstellung.

- Besser gelingt den Schülern dieser Altersstufe die Einschätzung ihres Verhaltens gegenüber Gleichaltrigen, Lehrern und Eltern.

- Die Einschätzung ihres Verhaltens ist deutlich an gesellschaftlichen Normen und Anforderungen orientiert, zum Teil jedoch noch wenig differenziert.

- Insgesamt zeigt sich noch eine relativ starke Orientierung der Schüler-selbsteinschätzung auf dieser Altersstufe an der Fremdbeurteilung (Aussagen von Lehrern und Eltern über die Schüler); jedoch ist der bereits beginnende Differenzierungsprozeß und die Wendung zur selbstkritischen Wertung offensichtlich.

Aus diesen Feststellungen ergeben sich Konsequenzen für die weitere Tätigkeit des Lehrers:

Die Verwendung der Schüler-selbsteinschätzung für die Schülerbeurteilung ist bereits auf dieser Altersstufe möglich. Der Lehrer muß jedoch die Aussagen der Schüler im Zusammenhang mit dem konkreten Ereignis sehen, auf das sie bezogen sind. Sie bieten einen echten Ansatz für die Überprüfung von Unstimmigkeiten, die sich zwischen den Aussagen der Schüler und den Einschätzungen durch die Lehrer ergeben.

II. Zur Untersuchung der 15- bis 16-jährigen Schüler¹

Diese Untersuchungen entsprachen in ihrem methodischen Aufbau den Untersuchungen der 12- bis 13-jährigen. Wir führten wiederum schriftliche Befragungen durch mit mündlicher Ergänzung der Angaben bei Unvollständigkeit oder Unklarheit und verlangten die Beantwortung derselben Fragen durch die jeweiligen Klassenleiter.

Die Schüler erhielten hier keine getrennten Fragen nach Leistungsverhalten und Charaktereigenschaften vorgelegt, sondern — ihrem Verständnis entsprechend — einen Bogen mit 27 Fragen, die sich auf die Gesamtpersönlichkeit bezogen, zum Beispiel

— Wie reagieren Sie auf Lob und Tadel, Erfolg und Mißerfolg?

— Wie schätzen Sie Ihr Verhalten zu Lehrern und Klassenkameraden ein?

Das Verhalten ist zu begründen.

— Schätzen Sie Ihre Lernmotivation ein. In welchem Verhältnis stehen bei Ihnen Wollen und Können?

— Fühlen Sie sich für Ihr Klassenkollektiv verantwortlich? Warum?

— Welche Stellung nehmen Sie zu gutem und schlechtem Verhalten Ihrer Mitschüler ein?

— Wie beurteilen Sie Ihre Einstellung zur Arbeit, zu Arbeitern, zum Volkseigentum?

— Wie verhalten Sie sich, wenn Parteinahme für Staat und Gesellschaft erforderlich ist?

Wir fügten weiterhin folgende Fragen an, die wir für unsere spezielle Fragestellung für besonders wichtig hielten:

— Welche Möglichkeiten sehen Sie, Ihr Verhalten zu verbessern?

— Würden Sie diese Fragen genau so beantworten, wenn Sie wüßten, daß daraus Schlußfolgerungen für Ihre Beurteilung durch den Lehrer gezogen würden? (Welche würden Sie anders beantworten? Warum?)

— Sind Sie der Meinung, daß sich Ihre Beurteilung durch den Lehrer infolge der wahrheitsgemäßen Beantwortung dieser Fragen verbessern oder verschlechtern könnte?

Diese Fragen zielten also inhaltlich auf die gleichen Sachverhalte ab, wie bei den 12- bis 13-jährigen Schülern. Sie wurden jedoch ergänzt durch die zuletzt genannten Fragestellungen, um die Sicherheit und Überzeugtheit des Schülers von der Richtigkeit seiner Aussage festzustellen. Aus der Fülle der Antworten können auch hier nur einige Ergebnisse herausgegriffen und mitgeteilt werden:

— Alle Fragen, die sich auf Verhaltenseigenschaften beziehen, wurden häufiger und differenzierter beantwortet, als von den 12- bis 13-jährigen Schülern, besonders die Fragen nach der Einstellung zu sich selbst, zu anderen Menschen und zur Arbeit. Hierbei zeigen sich bei den älteren Schülern deutliche Tendenzen, Schlußfolgerungen aus kritisch erkannten Unzulänglichkeiten zu ziehen: „Ich muß noch selbstkritischer und beherrschter werden!“ „Ich muß noch mehr Lehre von den Erwachsenen annehmen!“ „Ich brauche in meiner Arbeit eine festere Zielsetzung und einen festeren Willen.“ 66% aller befragten 15- bis 16-jährigen zogen aus ihrer Selbsteinschätzung Konsequenzen für die Selbsterziehung!

¹ Vgl. hierzu Tautz, D.: Möglichkeiten der Einbeziehung der Selbsteinschätzung der Schüler der 9. und 10. Klassen in die Materialsammlung zur Schülerbeurteilung. Diplomarbeit an der Pädagogischen Hochschule Potsdam, 1973.

— Die Einstellung der Jugendlichen zu Lob und Tadel, Erfolg und Mißerfolg, Kritik und Selbstkritik ist in der Regel sachlich und positiv und zeigt die Bereitschaft, derartige Begebenheiten als Stimulanz zur Verbesserung der Leistungen und des Verhaltens zu nutzen. Die Schüler sind bereit, auch harte Kritik anzunehmen, sofern sie nach ihrer Meinung berechtigt ist; sie sprechen sich jedoch lebhaft gegen zu häufiges und tatsächlich oder vermeintlich nicht gerechtfertigtes Kritisieren aus.

— Besonders interessant für unseren diagnostischen Aspekt sind die Meinungen der Schüler über die Brauchbarkeit der vorgelegten schriftlichen Fragen. 96% aller Schüler erklärten, daß sie alle Fragen auch dann ehrlich beantworten würden, wenn sie wüßten, daß Schlußfolgerungen für ihre Persönlichkeitsbeurteilung durch den Lehrer gezogen würden. Wir halten das für ein sehr beachtliches Ergebnis, zumal 14% der Schüler die Meinung vertraten, daß sich ihre Beurteilung dadurch eindeutig verschlechtern würde. Diese Aussagen betrafen sowohl Schüler mit guten als auch mit schlechtem Leistungsniveau: „Man dürfe nicht aus Angst vor den Folgen die Unwahrheit sagen...“, „Man muß sagen, wie man denkt und handelt.“, „Durch ehrliche Antworten soll der Lehrer seine Schüler besser kennenlernen.“, „Wir möchten, daß uns der Lehrer so sieht, wie wir sind. Wir möchten richtig eingeschätzt werden, auch wenn die Beurteilung dadurch etwas schlechter wird.“

— Obwohl in den untersuchten Klassen ein sehr gutes Lehrer—Schüler—Verhältnis bestand und die Lehrer die meisten Schüler mindestens drei Jahre kannten, zeigten sich Unsicherheiten und Unklarheiten in den Aussagen der Lehrer zu konkreten Einzelfragen, so zum Beispiel in Fragen der Lernmotivation und des Verhaltens außerhalb des Unterrichts. Nicht jeder Lehrer war sich auch darüber im klaren, wie seine Schüler auf Lob und Tadel bzw. Erfolg und Mißerfolg reagieren. Hierin wurden vor allem die leistungsschwachen Schüler zu negativ eingeschätzt. Während die Lehrer allgemein der Meinung waren, daß die leistungsschwachen Schüler nur wenig auf Kritik und Tadel reagieren, gaben 80% dieser Schüler an, daß sie daraus Lehren ziehen wollen. Zum Beispiel:

Aussage des Lehrers:

„Der Schüler reagiert weder auf einen Erfolg noch auf einen Mißerfolg.“

Aussage des Schülers:

„Ich freue mich über jeden Erfolg; bei Mißerfolgen bin ich mit den Nerven fertig und möchte aufgeben, aber ich versuche es doch immer wieder.“

Aussage des Lehrers:

„Es ist keine Reaktion des Schülers zu erkennen.“

Aussage des Schülers:

„Wenn ich getadelt werde, bin ich innerlich erregt, zeige es aber nicht nach außen. Ich versuche, mich zu bessern.“

— Ein Vergleich der Aussagen von Jungen und Mädchen zeigt, daß die Übereinstimmung der Selbsteinschätzung mit der Fremdbeurteilung bei den Mädchen etwas größer ist als bei den Jungen.

— Abweichungen der Schülerselesteinschätzung von der Meinung der Lehrer ergaben sich in der Reihenfolge der Häufigkeit vor allem in folgenden Positionen:

1. Verhalten bei Schwierigkeiten und Mißerfolgen (27%)
2. Stellungnahme zum Verhalten anderer (25%)
3. Verhältnis von Wollen und Können (22%)
4. Reaktion auf Lob und Tadel, Erfolg und Mißerfolg (21%)
5. Verhalten außerhalb des Unterrichts (19%).

Es handelt sich also überwiegend um solche Sachverhalte, die der Verhaltensbeobachtung durch den Lehrer nicht ohne weiteres zugänglich sind, die aber große Bedeutung für die umfassende und richtige Gesamteinschätzung der Schülerpersönlichkeit haben.

III. Zur Unterschung der 18-jährigen Schüler (Abiturienten)¹

Schließlich untersuchten wir 100 Schüler der Abiturklasse unter demselben Aspekt, benutzten jedoch ein anderes methodisches Vorgehen. In den Abiturklassen der Schule in der DDR ist es üblich, daß jeder Schüler eine schriftliche Darstellung seiner eigenen Entwicklung anfertigt. Es wird hierzu kein Schema vorgegeben, sondern lediglich darauf hingewiesen, daß der Schüler außer den biographischen Daten besonders das angeben solle, was nach seiner Meinung für seine bisherige Entwicklung von besonderer Bedeutung gewesen sei.

Von spezifischem Interesse für unsere Fragestellung ist hierbei nicht nur, welche Aussagen die Schüler treffen, sondern vor allem, welchen Informationsgehalt diese Aussagen für die Gesamtbeurteilung haben.

Unter mehreren möglichen Auswertungsgesichtspunkten analysierten wir diese Selbstdarstellungen nach der

- Einstellung der Jugendlichen zur Gesellschaft
- Einstellung der Jugendlichen zu sich selbst.

Bereits vorher hatten die Klassenleiter die umfassende Persönlichkeitsbeurteilung über diese Jugendlichen angefertigt und auch zu den beiden oben genannten Bereichen ihre Meinung abgegeben. Diese war den Schülern selbstverständlich nicht bekannt.

Zum 1. Sachverhalt: „Einstellung zur Gesellschaft“ zählten wir Aussagen über Persönlichkeitsbesonderheiten, die sich vor allem auf folgende Bereiche bezogen: Einsicht in gesellschaftliche Forderungen und Zusammenhänge; der eigene bewußte Standpunkt in der Gesellschaft; Verantwortungsbewußtsein für das Ganze; Aktivität für die Durchsetzung des Neuen usw.

Weiterhin zählten wir dazu die Interessen hinsichtlich des Berufswunsches und die Aussagen über Ideale und Vorbilder.

Zum 2. Sachverhalt: „Einstellung zu sich selbst“ zählten wir Aussagen über Leistungsverhalten, Selbstvertrauen, Selbstkritikfähigkeit, Willenseigenschaften, Kollektivbewußtsein.

Mit diesen beiden Sachverhalten wurden im Prinzip wiederum dieselben Verhaltens- bzw. Persönlichkeitsbereiche erfaßt wie in den Untersuchungen der jüngeren Schüler.

Die beiden von den 18-Jährigen erfragten Sachverhalte wurden alsdann nach drei Niveaustufen bzw. Ausprägungsgraden in ansteigender Qualität ausgewertet, und zwar:

1. Wird der betreffende Sachverhalt nur genannt, aufgezählt?
2. Gibt der Schüler Motive für seine Aussage an, begründet er sie?
3. Zeigen sich in der Aussage Bestrebungen zur Veränderung und Vervollkommnung, zur Weiterentwicklung der Persönlichkeit?

¹ Vgl. hierzu WIESNER, P. A.: Über die Möglichkeit der Einbeziehung der „Darstellung der Entwicklung“ von Schülern der 12. Klasse in die Materialsammlung des Lehrers zur Schülerbeurteilung. Diplomarbeit an der Pädagogischen Hochschule Potsdam, 1973.

Es zeigten sich bei dieser Untersuchung u. a. folgende Ergebnisse:

— Die Aussagehäufigkeit der Schüler lag zwischen 70 % und 90 %, wobei, wie auch in den vorhergehenden Untersuchungen, die Aussagen zum Leistungsbereich zahlreicher und umfassender waren, als die zu den Charaktereigenschaften.

— Am häufigsten (45 %) traten Aussagen der Niveaustufe 2 (Angabe von Motiven und Begründung der Aussage) auf, gefolgt von Niveaustufe 3 (Bestrebungen zur Weiterentwicklung) in 31 % und an letzter Stelle die Angabe bzw. Aufzählung von Merkmalen ohne nähere Erklärung (24 %).

— Der Inhalt der Aussagen der Jugendlichen zeigt eine sehr reale Einschätzung der eigenen Leistungen und Haltungen, den weitgehend gesellschaftlichen Bezug der Lernmotivation und eine selbstkritische Einstellung zur eigenen Persönlichkeit. Die Aussagen über Ideale und Vorbilder zeigen weitgehende Übereinstimmung mit den Zügen des sozialistischen Menschenbildes.

— Der Vergleich der Schülerselesteinschätzungen mit den Beurteilungen durch die Lehrer zu denselben beiden Sachverhalten zeigt insgesamt eine hohe Übereinstimmung in fast allen Bereichen. Eine gewisse Unsicherheit in den Aussagen der Lehrer liegt bei der Stellungnahme zu den Idealen und Vorbildern der Jugendlichen, die den Lehrern offensichtlich nicht differenziert genug bekannt sind.

— Die Einstellung der Schüler zu der Forderung, ihre Entwicklung schriftlich darzustellen, ist durchweg positiv. Sie stellen heraus, daß sie das als eine schwierige Aufgabe ansehen, zugleich aber mit großem Ernst an sie herangehen, um im Zusammenwirken mit dem beurteilenden Lehrer einen Erkenntnisgewinn über ihre eigene Persönlichkeit zu erhalten.

Zusammenfassung der Ergebnisse

1. Unsere Fragestellung nach der diagnostischen Valenz der Schülerselesteinschätzung im System der Schülerbeurteilung durch den Lehrer muß eindeutig mit „Ja“ beantwortet werden.

2. Der Lehrer kann durch die Schülerselesteinschätzung rund 30 % an zusätzlichen Informationen erhalten und seine Schülerbeurteilung dadurch fundierter und aussagekräftiger gestalten.

3. Die vom Lehrer anzufertigende Schülerbeurteilung kann durch das Erkennen und Klären von Widersprüchen zwischen Lehrer- und Schüleraussagen zum gleichen Sachverhalt objektiver werden.

4. Der Schüler wird seine Persönlichkeitsbeurteilung durch den Lehrer eher als gerecht und richtig anerkennen, wenn er selbst daran mitgewirkt hat.

5. Durch die Selbstbeurteilung gewinnt der Schüler einen tieferen Einblick in seine Persönlichkeit und erlebt seine Entwicklung bewußter, was für die Selbsterziehung genutzt werden kann.

6. Der Lehrer spiegelt sich ebenfalls in den Aussagen der Schüler; sie können zur Regulation seiner pädagogischen Tätigkeit genutzt werden.

7. Die Befähigung der Schüler zur Selesteinschätzung sollte vom ersten Schuljahr an systematisch entwickelt werden. Hierzu sind noch weitere spezielle Untersuchungen erforderlich.

Zusammenfassung

Die Verfasser untersuchen die Möglichkeit, die Schülerselesteinschätzung als Methode in die umfassende Gesamtbeurteilung der Schülerpersönlichkeit durch den Lehrer einzubeziehen. 300 Schüler im Alter von 12 bis 18 Jahren schätzten

mittels Fragebogen, Exploration und Niederschriften selbstkritisch ihre Einstellung zum Lernen, ihr Verhalten zu Lehrern und Mitschülern, ihre Einstellung zu gesellschaftlichen Forderungen sowie ihre Charaktereigenschaften ein.

Die Klassenleiter mußten diese Schüler nach denselben Kategorien beurteilen. Die Ergebnisse wurden miteinander verglichen.

Es zeigten sich vor allem folgende Ergebnisse:

Die Übereinstimmung zwischen Schülerelbsteinschätzung und Lehrerurteil liegt auf allen Altersstufen zwischen 60 % und 90 %. Jüngere Schüler schätzen vorwiegend ihre Verhaltensweisen, ältere ihre Persönlichkeitseigenschaften ein. Manche Lehrer unterschätzen die guten Seiten ihrer Schüler. Das ist besonders bei Leistungsschwachen der Fall; manche Lehrer kennen zu wenig die subjektiven Folgen, welche ihre pädagogischen Maßnahmen bei den Schülern haben. Es ergeben sich aus der Arbeit folgende pädagogische Schlußfolgerungen:

Die Schülerbeurteilung durch den Lehrer kann durch die Schülerelbsteinschätzung um etwa 30 % an Informationen gewinnen.

Durch vorhandene Widersprüche in beiden Aussagen können latente Konflikte erkannt und zur Klärung geführt werden.

Der Schüler wird das Urteil des Lehrers eher als gerecht anerkennen, wenn er selbst am Zustandekommen beteiligt war.

Der Schüler wird durch die systematische Selbsteinschätzung an die Selbsterziehung herangeführt.

Die Befähigung zur Selbsteinschätzung sollte bereits von den unteren Klassen an entwickelt werden.

LITERATUR

GERÉB György und TÖRÖK László: Eljárás az ifjúság önértékelésének pszichológiai vizsgálatára az osztályzatok tükrében. Wissenschaftliche Zeitschrift der Pädagogischen Hochschule Szeged, 1973.

GERÉB György: Selbsterkenntnis und Menschenbeurteilung bei Schülern. Tagungsbericht der Pädagogischen Hochschule Potsdam, 1967.

SCHEER, G.: Inhalt und Form der Schülerelbsteinschätzung in 6. und 7. Klassen der polytechnischen Oberschule. Diplomarbeit an der Pädagogischen Hochschule Potsdam, 1973.

TAUTZ, D.: Möglichkeiten der Einbeziehung der Selbsteinschätzung der Schüler der 9. und 10. Klassen in die Materialsammlung zur Schülerbeurteilung. Diplomarbeit an der Pädagogischen Hochschule Potsdam, 1973.

WIESNER, P. A.: Über die Möglichkeit der „Einbeziehung der Darstellung der Entwicklung“ von Schülern der 12. Klasse in die Materialsammlung des Lehrers zur Schülerbeurteilung. Diplomarbeit an der Pädagogischen Hochschule Potsdam, 1973.

ERLEBACH—HOFF—IHLEFELD—ZEHNER: Schülerbeurteilung. Volk und Wissen, Volkseigener Verlag, Berlin, 1974.

Verfasser:

Prof. Dr. rer. nat. habil. Kurt Zehner, o. Prof. an der Pädagogischen Hochschule „Karl Liebknecht“ Potsdam, Sektion Pädagogik/Psychologie.

Dr. paed. Sigrid Franz, Lektor an der Pädagogischen Hochschule „Karl Liebknecht“ Potsdam, Sektion Pädagogik/Psychologie.

Kurt Zehner — Sigrid Franz

Vizsgálatok a tanulók önértékeléséhez

(Összefoglalás)

A szerzők megvizsgálták azt a lehetőséget, hogy a diákok önbírálatát mint módszert, miképpen vonhatják be a diák személyiségének átfogó megítélésébe. — 300 tanulónál (12—18 évesek) kérdőívek, exploráció és leírások segítségével vizsgálták a diákok tanuláshoz való viszonyát, a tanárok és tanuló-társaik szembeni viselkedésüket, a társadalmi követelmények teljesítése, valamint jellembeli tulajdonságaik szempontjából.

Az osztályvezetőknek ezeket a tanulókat ugyanezen kategóriák szerint kellett megítélniök. Az eredményeket összehasonlították.

A főbb eredmények a következők voltak:

A megegyezés a diákok önmegítélése és a tanárok véleményezése között minden korcsoportban 60% és 90% között mozog. Fiatalabb tanulók túlnyomórészt a viselkedésmódjukat, idősebbek inkább a személyiség-tulajdonságaikat becsülték. Egyes tanárok tanítványaik jó oldalait alábecsülték. — Ez gyengébb teljesítményt nyújtóknál volt szembetűnő. A tanárok alig ismerik azokat a szubjektív következményeket, amelyeket pedagógiai ténykedésükkel a diákoknál okoznak.

A munkából a következő pedagógiai következtetéseket lehet levonni:

A tanulóknak a tanár által történő megítéléséhez a diákok által adott önvéleményezés kb. 30% többletinformációval járul hozzá. A kétféle véleményezés között fennálló ellentmondások révén felismerhetővé válnak lappangó konfliktusok, amelyek tisztázhatók. A diák a tanár ítéletét jogosabbnak érzi, ha annak létrejöttében ő maga is részt vett.

A rendszeres önmegítélése révén a tanulót közelítjük az önneveléshez.

Kíváncsi lenne már az alsó osztályoktól kezdve kialakítani azt a képességet a tanulóban, hogy önönmagát értékelni tudja.

UNTERSUCHUNGEN ÜBER DIE SELBSTEINSCHÄTZUNG VON SCHÜLERN

von Kurt Zehner—Sigrid Franz

(Ein Beitrag zur Psychologie der Schülerbeurteilung)*

Die Forschungsgruppe „Schülerbeurteilung“ an der Pädagogischen Hochschule in Potsdam befasst sich seit längerer Zeit mit der Entwicklung von Methoden, mit denen der Lehrer die Persönlichkeit des Schülers unter den Bedingungen des normalen Unterrichts immer besser erkennen und beurteilen kann. Diese Forschungen werden im Rahmen der sozialistischen Zusammenarbeit von dem Lehrstuhl Psychologie an der Pädagogischen Hochschule in Szeged unter der Leitung von Prof. Geréb aktiv unterstützt. Während Geréb und Török die Selbsteinschätzung der Schüler unter dem Aspekt der Leistungserwartung untersuchen¹, gingen wir der Frage nach, welche Übereinstimmungen beziehungsweise Abweichungen zwischen der Selbsteinschätzung von Schülern und der Einschätzung derselben Persönlichkeitsbereiche durch ihre Lehrer vorhanden sind. Die sozialistische Auffassung von der allseitigen Entwicklung der Persönlichkeit bedeutet, den Schüler nicht als Objekt der Erziehung zu betrachten, sondern ihn vor allem als Subjekt seiner Erziehung zu sehen. Das heisst, dass Erziehung und Selbsterziehung eine Einheit bilden, aufeinander abgestimmt sein und sich gegenseitig ergänzen müssen.

ИССЛЕДОВАНИЯ, ОТНОСЯЩИЕСЯ К САМООЦЕНКЕ УЧАЩИХСЯ

К. Зенер—С. Франц

Авторы рассмотрели возможность использования самокритики как метод к составлению преподавателем итогового обсуждения личности учащихся. Они при помощи, 300 учащихся (12—18 летнего возраста), анкет, эксплораций и описаний, самокритично обсудили свое отношение к учёбе, поведение по отношению к преподавателям и одноклассникам, отношение к требованиям общества и особенности своего характера.

Классные руководители должны были охарактеризовать своих учеников с этой же точки зрения. Результаты были сопоставлены.

Наиболее главными результатами были следующие:

Совпадение результатов самообсуждения учеников и их характеристики преподавателям во всех возрастных группах колебалось приблизительно 60—90%. Младшие ученики в большинстве переоценили своё поведение, а старшие скорее свои особенности личности. Некоторые преподаватели недооценили хорошие качества своих учеников, особенно учеников со слабой успеваемостью. Некоторые учителя не совсем понимают те субъективные последствия, которые вызываются у учащихся вследствие распоряжений преподавателей.

¹ Siehe Geréb György und Török László: Eljárás az ifjúság önértékelésének pszichológiai vizsgálatára az osztályzatok tükrében. In: Wiss. Zeitschrift der Pädagogischen Hochschule Szeged 1973 und Potsdamer Forschungen 1974.

* A Juhász Gyula Tanárképző Főiskola és a Karl Liebknecht Pädagogische Hochschule Pszichológiai Tanszékei között fennálló tudományos kapcsolat keretében készült munka.

По работе можно сделать следующие выводы с точки зрения педагогики:

Самообсуждение самих учеников, даваемое к составлению характеристики преподавателями, даёт приблизительно на 30% больше информации. По противоречиям двух характеристик можно осознать скрытые конфликты, которые таким образом можно и устранить. Характеристику, составленную преподавателем, ученики считают правдивой, если в составлении и они сами принимали участие.

Систематическим самообсуждением мы способствуем самовоспитанию учащегося.

Было бы желательным развивать способность самооценки в учениках уже с первых классов.

SIMON GYULA

A MAGYAR PEDAGÓGIAI TÁRSASÁG FŐTITKÁRA

**Elhangzott a tanárképző főiskolák iskolatörténeti kiállításának megnyitásakor,
1973. október 5-én, a Móra Ferenc Múzeum Képtárában**

Az itt megnyíló kiállítás a magyar iskolatörténet legfontosabb korszakát foglalja egybe: a kapitalizmusét és a szocializmus építésének koráét. 100 év, 3 emberöltő. Kronosz mérlegén mérve nem nagy idő, de a társadalmi változások és a mi életünk szempontjából hatalmas korszak, számunkra a teljesség és a megvalósulás kora.

A 100 év kettéválasztásában a felszabadulása a döntő szó. Népünk ekkor új életformát, új társadalmat, új hitet, új működési eszményeket választott. Évszázados mulasztásokat pótol, s meggyőződéssel csak 1945-óta szólhatunk demokratikus iskoláról, népi kultúráról, egész társadalmunkat átfogó művelődésről. Nem véletlen, hogy a kiállításon az utolsó negyed század történetét az a négy főiskola és gyakorlóiskolájuk képviselik, amelyek a szocialista művelődés fundamentuma, az általános iskola számára képeznek nevelőket. Olyan intézményeinkről van szó, amelyekre negyed század óta a legnagyobb felelősség súlya, az alapozás hárul. Oktatásügyünk minden problémája ide kanyarodik vissza: a lemorzsolódástól a hátrányos helyzetig, a világnézeti neveléstől a legmagasabb szintű szakemberképzésig, a túlterheléstől a pályaválasztásig.

A kiállítás a két minőségileg elkülönülő korszak mellett egy egységes folyamatot is ábrázol s ez a nevelőképzés alakulása, sorsa, a pályakép és hivatás hazai története. Azé a küzdelemé, alkotó munkáé, melyet legjobb nevelőink — elkötelezve a népért, annak felemeléséért — folytattak. Mert az igazi nevelői hivatás a múltban is egygyé forr a nép felemelésének szándékával.

A 100 évet a haladás gondolata fogja egységbe, s ezeket a haladó gondolatokat igazán csak a mi társadalmunk tartja számon. A haladásban rejlő nevelő erő indokolja a kiállítás és az ünnepi hangulat négy emberöltőt áttekintő egységét. Történeti együttlításban a nevelőképzés olyan kiváló műhelyeiről van szó, mint az Erzsébet nőiskoláról, mely 1873. január 16-án nyitja meg kapuit a polgári iskolai tanítónőképzés számára, az 1873 őszen megnyíló budai Pedagógiumról, mely tanítókat, polgári iskolai tanárokat képzett; a Szegedi Polgári Iskolai Tanárképző Főiskoláról, mely a két fenti intézmény 1928-ban Szegeden történt egyesítésével jön létre, s mely intézmény gyakorló iskolájával, annak folyóiratával együtt a neveléstörténelem rangos és szép lapjára a Szegedi Cselekvés Iskolája néven írta fel nevét, továbbá arról a képzési folyamatról esik szó, amely már a szocialista minőséget reprezentálja hazánkban, s mely az 1947-ben létrejött szegedi, egri, pécsi, az 1955-ig működő budapesti pedagógiai, később tanárképző főiskolákon, majd 1962-től a Nyíregyházi Tanárképző Főiskolán folyik.

Tanárképzésünk e hatalmas, legfontosabb és legeredményesebb korszakának mégcsak vázlatos felrajzolására sem vállalkozhatom. De a neveléstörténelemből néhány kép felvillantása ide kívánczok.

Az első 75 év történetének valamennyi forrása kiemelte a pedagógusképzés elméleti színvonalának, tudatosságának magas fokát, különösen a didaktikai képzés igényességét és gyakorlati értékét. A polgári iskolai nevelőket ilyen tekintély övezte a többi nevelő körében hosszú évtizedekig. Amikor a felszabadulás után fokozatosan megszűnt a polgári iskola — s itt bizonyos illúziókat és nosztalgiaikat el kell oszlatnunk —, azért szűnt meg, mert a szocialista nevelésügy magasabb alapozó műveltséget nyújt a társadalom egészének, mint a régi népiskola. Miként Németh László írta, az általános iskola népünk egészének műveltségét emelte a legjobb polgári iskolák színvonalára. A polgári iskola megszűnése után a polgári iskolai tanárság magas fokú didaktikai kultúrája nagy nyereséget jelentett általános iskoláinknak, ahol a polgári iskolai tanárság zöme folytatta működését.

A polgári iskola tehát befutotta történeti pályáját, és átadta helyét a volt gimnázium alsó négy osztályával együtt szocialista nevelésügyünk egyre szilárdabb fundamentumának, az általános iskolának.

Ennek csak örvendoznünk kell, s az itt levő sok volt polgári iskolai tanárnak nincs oka szégyenkeznie a polgári iskola múltja miatt. Ennek az iskolának nagyon sok és szép demokratikus feladatot sikerült megoldania a múltban, s számos munkás- és paraszt származású tanulóban felkelteni a tudásvágyat és az önképzés szomját.

Elmondhatjuk, hogy Szegeden, a tanárképző gyakorlóiskolájában ezelőtt 35—40 éve a polgári iskolai tanulók között a legnagyobb arányban — közel 35%-ig — munkás és parasztszármazású tanulók jártak, pedig az iskolavezetésnek, lévén gyakorlóiskoláról szó, módjában lett volna a tanulókat szelektálni.

De anyakönyvi és statisztikai források alapján általában is elmondhatjuk, hogy a századfordulót követő évtizedekben a polgári iskolák tanulósserege származását tekintve lassú és érzékelhető, változáson megy keresztül. Az I. világháborút megelőző években a polgári iskola tanulóit a rendezett anyagi viszonyok között élő kispolgári rétegből, sőt a jobb életszínvonalat elérő polgári „középrendből” nyeri. A világháború után azonban, különösen ennek az utóbbi rétegnek, de részben az előbbinek is a figyelme egyre inkább a középiskola felé fordul. E távozó társadalmi rétegek helyébe — a magasabb kultúráért folyó megmozdulás jegyében — most elsősorban a munkásosztály s bizonyos mértékig a parasztság gyermekei köréből történik előrenyomulás. Mindenekelőtt a fővárosi munkásság, de a vidéki igénye is fokozódó mértékben meghaladja az elemi iskola négy vagy hat osztályának elvégzését. E változások ellenére sem mondhatjuk, hogy a polgári iskola a munkásság és a dolgozó parasztság birtokába jutott: a „kispolgári” jelző lényegében továbbra is — csak a korábbinál differenciáltabban — érvényes rá. A fent vázolt folyamatot egyrészt az a körülmény indítja meg és tartja felszínen a felszabadulásig — különösen a fiúiskolákban —, hogy minden ipari pályán — hallgatólagosan — a polgári iskola elvégzése a boldogulás egyik előfeltétele; másrészt, bár kisebb mértékben: ez az iskola a kiépülő burzsoá iskolaszervezet rendjében a középfokú szakoktatás előkészítőjévé is válik. A munkásosztály előnyomulása ezen a téren — ugyanakkor a középiskolától való távontartása, attól való elterelése — a művelődésben is szemben álló, két alapvető osztály erőviszonyainak tükröződése volt.

A tanárképző főiskola gyakorlóiskolájában volt a székhelye a „Cselekvés Iskolája” néven didaktikai irányzattá szélesedő mozgalomnak, törekvéseknek, folyóiratnak. Olyan nevek fémjelzik a Cselekvés Iskoláját, mint Várkonyi Hildebrand, Tettamanti Béla, Szenes Adolf, Kratofil Dezső, Jeges Sándor, Matzkó Gyula, Szántó Lőrinc, Udvarhelyi Károly és mások. S a tanítványi hálának és szeretetnek csak a legmelegebb hangján tudok emlékezni közvetlen tanítómestereimre, akiknél mint ifjú jelölt gyakoroltam: a kiváló Szántó Lőrinc és Bedekovich Lajos tanáira.

Fel kellene sorolnunk a főiskola igazgatóit és tanári karát, akik támogatták a didaktika megújításának szegedi törekvéseit Galamb Sándortól, Littke Auréltól kezdve Szőkefalvi Nagy Gyuláig, Ábrahám Ambrusig. A Cselekvés Iskolája örökségében a tanári hivatás lelkes szeretete és az oktatás eszközeinek és formáinak — ma úgy mondanánk technológiájának — nyugtalan keresése hat ma is szuggesztíven. El lehet gondolkoznunk a tanulók tevékenységének, alkotó munkájának szegedi értelmezésén; a tanuló és a tárgy, a tanár és a diák közötti távolság csökkenésén, a derűs iskolát szolgáló módszereken; az egyoldalú intellektualizmus elleni harc eredményein; a módszertani kultúra és tudatosság szerepén az oktatásban és az azzal kapcsolatos felelősségen stb. Azt sem szabad elfelejtenünk, hogy a reform-pedagógia akkori szolgálata és népszerűsítése Magyarországon az egyre nyíltabban előtörő faszizmus éveiben a polgári liberalizmus haladó pedagógiai eszméinek, örökségének továbbélését is jelentette. Ez már azért sem lebecsülendő pozitívum, mert a szegediek mozgalma országos kihatású volt, s ez a hatás széles publikációs tevékenységük, gyakorló iskolai funkciójuk folytán a polgári iskolák távolabbi vidékein is gyűrűzött.

Tisztelt Hallgatóim!

75 év minden történeti eredménye és érdeme ellenére is a művelődésügy s azon belül a pedagógusképzés igazi, népi fordulatát a felszabadulás hozta el számunkra. Kiállításunk hűségesen reprezentálja és dokumentálja ezt a fordulatot, a páratlan ívű fejlődést, a küzdelmeket és verejtéket, a felemelkedést és az eredményeket.

Negyed század mindössze, ami 1947-től eltelt, s ma közel háromszor annyi nevelő tanít az általános iskolában hasonló életkorú tanulót, mint 1937—38-ban. A 41-nél nagyobb létszámú tanulócsoporthoz száma ezelőtt 5 évvel még megközelítette a 3 ezret, ma nem éri el a 270-et. A 4 tanárképző főiskolánk nappali tagozatán az 1972/73. tanévben 1049, a levelező tagozaton 357 hallgató végzett. Az 1973/74-es tanévre több mint 3800 elsőéves tanárképzős, tanítóképzős és óvónőképzős hallgató iratkozott be.

Az általános iskolai tanárképzés felszabadulás utáni fejlődéséről hadd szóljon legilletékesebben a Művelődésügyi Minisztérium Pedagógusképző Önálló Osztályának vezetője, MIKLÓSVÁRI Sándor. Idézem szavait:

„A négyéves kétszakos képzést nyújtó tanárképző főiskolák mind szervezeti, mind tartalmi tekintetben a legjobb tanárképző intézményekké fejlődtek. Eredményeik legfőbb mutatója, hogy modelljévé válhattak az egységes általános iskolai tanárképzés kifejlesztésének. Ezek az intézmények mind a szaktárgyi képzés, mind a hivatásra nevelés szempontjából magas színvonalon működnek, s erről azért kell és lehet elfogultság nélkül szólni, mert mindezt a tények sokasága igazolja.

Nemcsak a hivatalos állami, tanácsai felügyeleti szervek, de a szülői társadalom is megfelelően értékeli azoknak a fiatal tanároknak a munkáját, akik a tanárképző főiskolákon szerzik meg oklevelüket. A megbízható szaktárgyi tudás mellett a nevelői munkához való hozzáértés, az osztályfőnöki, a napközi otthoni és a bentlakásos intézmények feladatainak ismerete, nem utolsó sorban az ifjúság politikai szervezetével, az úttörővezetéssel kapcsolatos felkészültség, a fiatal tanárnemzedékek erényeihez tartozik.

Az MSZMP KB 1972. évi június 15-i határozata az állami oktatás helyzetéről és fejlesztésének feladatairól nem ok nélkül tekinti olyan szilárd és megbízható intézménytípusnak a tanárképző főiskolákat, amelyhez mint modellhez igazítani kell korszerűsített formában és tartalommal a tanítóképzést is. Az általános iskolai

tanárképzés negyedszázados fejlődése és eredményei méltó helyzetet és jövőt biztosítanak a főiskolai szintű, egységes, általános iskolai tanárképzés megszervezésének és továbbfejlesztésének.”

Tisztelt Hallgatóim!

Izgalmas és új korszakát éljük a nevelés történetének. A társadalmi és a tudományos — technikai haladás az iskolát és az oktatást képzési és nevelési funkciójának újraértelmezésére készíti, s a nevelésügy intézményeire egyre több és nagyobb követelmény, várakozás nehezedik. A nevelésügy fejlődése is felgyorsul. Heroikus és felemelő, eredményes időszak ez, de a „késés” lidércétől már alig lehet szabadulni. Az a közeg, amelyben a nevelésügy előretör, sűrű és feszített s a problémák sokasodnak. Világjelenségről van szó, de a szocializmusban ez összekapcsolódik a társadalmi haladás történeti feladataival s a nevelésügy soha nem tapasztalt méretű kiszélesítésével. A nevelésügy fejlesztése, korszerűsítése a társadalmi haladás egyik *alapkérdésévé* válik. Óhatatlan a cél érdekében az elméleti és gyakorlati szakembereknek, a nevelésben érintett és érdekelt intézményeknek, az egész társadalomnak nagyobb összefogása és áldozatvállalása.

A mai feladatok értelmezésében a szakértelemnek kell találkoznia a felelősséggel. Az előbbi a képzés tökéletesedő formájában, az utóbbi a pedagógusoknak hivatásukat korszerűen értelmező magatartásában és alkotó munkájában ölt testet, mert való igaz, hogy a nevelés napjainkban a legszélesebben értelmezett közügygé válik. Különösen a szocialista társadalomban. De ez a követelmény végül is nem oldhatja föl határtalanul és megfoghatatlanul az ifjúság nevelésének felelősségét, sőt pontos munkamegosztást ír elő. Az ipari munkásság, a parasztság nagyon jól tudja, hogy miért felelős a társadalomban, a termelésben; a nevelésért felelősök sorában első helyen a pedagógia, a pedagógus áll.

A mi iskolánkban, a szocialista iskolában nemcsak ismeretekre, felfogásra, világnézetre, értékekre kell a fiatalokat nevelni, hanem a mellettük való kiállásra is.

A mi társadalmunk dinamikus, s még inkább azzá válik a tudományos-technikai forradalomban. Ezért úgy látszik, hogy a jövő tartalmi, metodikai, szervezeti tekintetben egyaránt mobilisabb, nyitabb, dinamikusabb iskolastruktúra felé mutat. Ennek megfelelően nyitott, dinamikus s emellett világnézeti és morális szempontból jóval integráltabb, akaratában pedig keményebb fából faragott, edzettebb személyiségek kímélésére kell törekednünk. S talán a legfontosabb a mélyes felelősség-érzetre való nevelés. Az első ipari forradalom korában ki kételkedett a tudománynak, a technikának egész emberiséget boldogító szerepében? Ma azonban fölmerülhet, hogy a tudomány és a technika az ember ellen fordítható, az ember és a világa elpusztítható. Az új generáció érezzen ezért fokozottabb felelősséget az emberi értelem minden vívmányával szemben.

Sokan azt mondják, hogy a jó iskola elsősorban jó épület, jó felszerelés, jó tanterv, jó tankönyv stb. Ez is! De a jó iskola véleményem szerint elsősorban jó pedagógus. Olyan pedagógus, aki számára az iskola, a tanítás, az emberformálás nemcsak szakma és ismeret, nemcsak munkahely, sőt nem is csak hivatás, hanem annál is több: teljes életforma.

Egyet értek vendéglátó házigazdánk Hegedűs András főigazgató szavaival:

„Milyen tanárrá kell válnunk? ... alkotó tanárrá, aki újra teremti előadásait, óráit, szemináriumait, akinek a tanítását az emberformáló ihletettség inspirálja, s aki éppen ezért harcban áll a kényelmességgel, beszűküléssel, gépiességgel, aki viszolyg a monoton tényközléstől, az imamormoló szürkeséggel eldarált óráktól, aki tudatában van annak, hogy a sztereotip oktatás sivár lelkeket teremt.”

Kiállításunk arra is utal és tanít, hogy a gyorsan változó és fejlődő világgal a pedagógusnak is lépést kell tartania. Nem lehet tegnapi módon a holnap embereit képezni. Ezért, ha a holnap pedagógusának portréját meg kellene rajzolnom, akkor az arcon a *megújulás* és a *megújítás* képességét emelném ki legfontosabb vonásként.

Néhány évvel ezelőtt, a Köznevelés című pedagógiai lap, egy éven keresztül minden számában megszólaltatott neves tanítókat, tanárokat, egyetemi oktatókat, zenepedagógusokat, s arra a kérdésre kereste a választ: miért szeretik a pedagógiai pályát. Ihletett kifejezésekkel találkozunk az interjúkban, ilyenekkel: „*a nevelés örök újjászületés*”, „*a tanítás boldog kényszerében élek*”. Beszéltek „*tanári varázs*”-ról, a „*szolgálat hőfokáról*”, a „*lélektől lélekig terjedő hatás rejtelmes útjai*”-ról.

Felkelteni az állandó képzés, a művelődés vágyát a tanítványokban, eljegyezni őket a testi-szellemi frissesség örömeivel és értelmével — erre csak az a nevelő képes, aki izgalommal és okossággal szűri át magán a világot, s közben kiválasztja a magát és tanítványait építő elemeket. Ez lenne az a regeneráló erő, amiről igazi tanárok vallanak. Ez az a „varázs”, amelyet azok a tanítványok emlegetnek, akik egész életvitelükben érzik egy-egy nevelő hatását? Valószínű. De mindenképpen ez az a képesség, mely a „lélek paralízise: a közöny” (Csehov kifejezése) ellen hat. Ez immunizál az olyan szakmai ártalommal szemben, mint a sztereotip helyzetekből adódó monotonía, az eredmény azonnali kitapinthatatlansága miatti elkedvetlenedés, az alkotás folyamatában való névtelenség sokszor lehangoló hatása.

A megújuló-megújító alkat egyik belső köre a *rugalmasság- és a merészség*, mely tulajdonságok a pedagógiai hatékonyság lényeges tényezői. Ez teszi lehetővé, hogy az új és távlatos tartalmakat kiválasszuk, és az igénybe vett módszert állandóan hozzáillesszük a körülményekhez, a tanítványokhoz és saját egyéniségünkhöz. Itt sem munkálhat csak az ösztön: a pedagógia tudomány tendenciáinak világos látása, a pszichológiai ismeretek biztonsága és a művelődési területekre mind jobban betörő szociológiai képzettség nélkül a merészség könnyen fonákjára is fordulhat.

De a most megnyíló kiállítás alapvető instruktív gondolata szerint az oktatás egyetlen fokon és intézményben sem teheti azt, hogy nem törődik saját tapasztalataival, vagyis az élenjáró gyakorlattal. Úgy állunk a jövő iskolájával is, hogy a bevált, a klasszikusnak mondható módszerek összeötvöződnek az újakkal. Ne felejtsük el, hogy még a leggazdagabb országokban is az elektronikus számítógépek még csak kísérletek s nagyon drágák is. Ugyanakkor a házi készítésű szemléltető eszközök, egy dugó, egy elhasznált villanykörte, zsebkész vagy madzag is az ügyes pedagógus kezében eredményes tanítási eszköz lehet, miként arra a Szegedi Cselekvés Iskolája is tanít. Tanítógépekre is szükség lehet, de nem szabad lebecsülni a régi „tanítógépet”, a tankönyvet sem. A jó tankönyv beláthatatlan ideig az iskolai ismeretszerzés egyik legfontosabb eszköze és forrása marad. Ne gondoljuk azt, hogy a módszerek hatékonyságához az iskolának anyagiakban dúskálnia kell. A pedagógusok ötletessége, újítása, alkotó és vállalkozó kedve kell ma a módszertani megújuláshoz. Fokozni és támogatni kell az iskolai kísérletező munkát. A képzelőerő korlátlan.

A pedagógusoknak nagyobb szabadságot kell biztosítani, hogy teremtsék fantáziájuk kibontakozzék a legszebb alkotó munkában, az embernevelésben.

Tisztelt Hallgatóim!

Oly korban élünk, amikor a társadalmi, gazdasági, tudományos változások növekvő és egyre határozottabb követelményeket támasztanak az oktatás és a pedagógusokkal szemben. Világjelenségről van szó, de a szocializmus felépítésében ez külön minőséget is jelent, hiszen összekapcsolódik a társadalmi haladás történeti

feladataival és a közoktatás soha nem tapasztalt demokratikus törekvéseivel. A történelemnek bizonyára vannak csendesebb, nyugodtabb, sőt „unalmas” szakaszai és korai. A mienké nem az! Roppant nagy és felemelő feladatok tornyosulnak elénk, amelyek heroikus erőfeszítést kívánnak. De van-e szebb feladat, mint erre képes és hivatott embereket nevelni? A pedagógia és a pedagógus a szocializmusban a legnagyobb lehetőségek korába lépett.

Ezeknek a gondolatoknak a jegyében iskolatörténeti kiállításunkat megnyitom.

SZABÓ G. LÁSZLÓ

AZ MSZMP SZEGED VÁROSI BIZOTTSÁG OSZTÁLYVEZETŐJE

Elhangzott a tanárképző főiskolák képzőművészeti kiállításának megnyitásakor, 1973. október 5-én, a Móra Ferenc Múzeum Képtárában

Tisztelt Közönség! Kedves Elvtársak!

Ezekben a napokban két évfordulót ünnepelünk:

- az általános iskolai tanárképzés megszületésének 25. évfordulóját,
- a Szegedi Tanárképző Főiskola megalakításának 100 éves jubileumát.

Városunk számára megtisztelő, hogy a Művelődési Minisztérium Szegedet választotta az országos ünnepély színhelyéül. Most, amikor az MSZMP Szeged városi Bizottsága nevében köszöntöm a jubiláló tanárképző főiskolák itt megjelent képviselőit, engedjék meg, hogy néhány gondolatot elmondjak e szép kiállítás megnyitásaként.

A 25 évről kívánok szólni, amelynek kezdete egybeesik, hazánk felszabadulás utáni történelmének egy fontos állomásával:

1948 a fordulat éve, a koalíciós korszak záró szakasza, amikor eldőlt a harc, elhárultak a legfőbb akadályok a szocialista fejlődés útjából. Népi demokratikus forradalmunk szocialista irányba fordult. E történelmi dátum egyik alkotóelemét a művelődéstörténet is örökre feljegyezte: az egyházat legfőbb támaszaitól, az iskoláktól ebben az évben fosztották meg. Megszűnt a feudális kor egyik súlyos kultúrpolitikai öröksége, lehetővé vált az egységes közoktatási szervezet kiépítése és megüzletett kulturális forradalmunk egyik legnagyobb vívmánya, a 8 osztályos általános iskola.

Tisztelet és megbecsülés-illetti azokat, akik e harcnak cselekvő részesei voltak. Az ünnepi alkalom jó lehetőség arra, hogy rájuk is emlékezzünk.

Tisztelt Ünnepelő Közönség!

A szocialista általános iskolai tanárképzés 25 éves jubileumát ünnepeljük e kiállítással, de mint városát szerető szegedi, mint művelődéspolitikus és a Szegedi Tanárképző Főiskola egykori hallgatója nem mulasztatom el, hogy ne gondoljak főiskolánk centenáriumára is.

A 100 éves történelemből 75 esztendő a pedagógia, a pedagógus képzés előtörténetének tekinthetünk, amelyet a szaktárgyakra koncentrálok, mondhatnám: is, a szaktárgyakra aprózott képzés jellemzett.

A pedagógia igazi felszabadítását az elmúlt 25 esztendő hozta meg. 1948 óta sikerült megteremteni a szaktárgyi képzés és a pedagógia harmóniáját hazánkban. Ebben az általános iskolai tanárképzéssel foglalkozó intézményeké a legnagyobb érdem. Amíg az előző szakasz felsőoktatása megáiban hordta a világnézeti felaprózottság veszélyeit, a pedagógia emancipációja megteremtette az egységes világnézet

kialakításának lehetőségeit a hallgatókban. Ez véleményem szerint nagyon lényeges: csak egységes világkép birtokában juthat el a pedagógus az ember lényegének megértéséhez. A szocialista szellemű nevelőmunka alapkritériumának tartom ezt.

E kiállító csarnok falain Tisztelt Vendégek, az alkotó pedagógusok és tanítványaik munkáit láthatják. A kiállítást a tudatos szerkesztés jellemzi, ezért nagyon tanulságos is. Gondolom, nem járok messze az igazságtól, ha összegezésnek, egyúttal a további út felvázolásának tekintem a kiállított anyagot.

Összegezés egyrészt olyan értelemben, hogy a kiállított művek képviselik a XX. század társadalmi képzőművészetének karakterisztikus vonásait, nyilván azzal a szándékkal, hogy ezeket pedagógiai követelményként állítsák a leendő tanárok elé. Másrészt a kiállítás anyaga a művészi alkotás, az alkotó tevékenység és a pedagógiai követelmények összefoglalása, — mondhatnám — szembesítése is. Mester és tanítvány van itt jelen. Kérem Önöket Kedves Vendégek nézzék úgy is a tanítványok képeit, hogy vajon azok megértették-e mestereik útmutatását, képesek voltak-e magukba lényegíteni és kifejezni századunk társadalmi és művészeti — talán nem túlzott kívánság — emberi tartalmait.

Valaki azt mondta nekem a rajzoktatás pedagógiájáról beszélgetve, hogy az akkor teljesíti igazán a kor követelményeit, ha a kéz felszabadítása után a gondolkodás felszabadításához vezet. Ez a tömör gondolat még szimbólumnak is nagyszerű, mert szocialista eszméink, céljaink lényegét, az emberi teljességre törekvést fejezi ki. Ezt a visszfényt keressék Önök a tanítványok itteni képein. Ha ez felismerhető, célt ért a főiskolák rajz- és művészeti oktatóinak munkája; és ez értékeiket is megsokszorozza.

Pártunk, kormányunk politikai törekvéseinek középpontjában a szocialista szellemű ember nevelése áll. Olyan emberé, akit a sokoldalúság, a teljességre törekvés jellemez leginkább. A rajz- és művészetoktatás nagyon sokat tehet ezért. A felgyorsult tudományos- és műszaki fejlődésnek nem szükségszerű velejárója a humán műveltség háttérbe szorulása. Ellenkezőleg, a korszerű technikával dolgozó, tehát nagyobb összefüggések belátására is alkalmas embert a művészetek lényegét tükröző erejével még jobban fel lehet készíteni egyéni és társadalmi léte szocialista jellegének kimunkálására.

Ma még népünk vizuális kulturáltsága alacsony szinten áll, bár a felszabadulás óta sokat fejlődött. Csak az általános iskola adhatja meg az alapokat, amelyre egy biztosabb ítéletű művészetértés épülhet. Tudom, hogy igazán eredménnyel az a rajzpedagógus biztosíthatja ezt az alapot, aki alkotó módon teljesíti hivatását.

Tisztelt Vendégek, Kedves Elvtársak!

Említettem, hogy a tanárképző főiskolák képzőművészeti kiállítását olyan összegzésnek tekintem, amely magában hordja a továbblépés tendenciáit is. Befejzésül erről szeretnék néhány gondolatot elmondani.

A továbblépést én két irányú szintetizálásban látom:

— a képeken megmutatkozó természeti, társadalmi és emberi valóság szintézise alapján kell tovább haladni,

— szintetizálni kell a művészet-pedagógia elmúlt 25 évében kialakult legjobb törekvéseket is, korunk tudományos és műszaki fejlődésből származó konzekvenciáinak figyelembevételével.

E szintézis birtokában tovább fejlődik majd az általános iskolai rajztanárképzés. A jelöltekben kialakul olyan szintű tudás és készség, melynek birtokában

képesek lesznek tanítványaiknak a valóság és benne önmaguk élményszerű megismeréséhez útmutatást adni a művészet segítségével.

Az önmagát igazán ismerő ember valóban kollektív lénnyé válhat, a szocialista társadalom és építőmunka javára.

Az MSZMP Szeged városi Bizottsága és a magam nevében tisztelettel köszöntöm a tanárképző főiskolák művésztanárait, itt kiállító volt hallgatóikat, a kiállítást megnyitom. Kérem Önöket tekintsék meg a műveket.

DR. POLINSZKY KÁROLY
A MŰVELŐDÉSÜGYI MINISZTER HELYETTESÉ

**Elhangzott a díszünnepélyen, a Szegedi Nemzeti Színházban,
1973. október 6-án**

Jeles évfordulók megünneplésére jöttünk össze itt Szegeden, e Tisza-parti nagyváros Nemzeti Színházában. A magyar általános iskolai pedagógusképző intézmények — a tanárképző főiskolák és a tanítóképző intézetek — oktatói és hallgatói találkoznak ma itt, hogy ünnepélyes tanácsulésen emlékezzenek meg a tanárképző főiskolák fennállásának és az általános iskolai szaktanárképzés életre hívásának negyedszázados évfordulójáról.

A felszabadult Magyarország népi demokratikus társadalmi rendszere hozta létre 25 évvel ezelőtt a tanárképző főiskolákat, hogy a nem sokkal előbb szervezett 8 osztályos, egységes, a 6—14 éves fiatalok számára kötelező általános iskola számára biztosítson szaktanárokat.

Annak is külön jelentősége van, hogy ezt az évfordulót Szeged városában ünnepeljük. A Szegedi Tanárképző Főiskola ugyanis annak a polgári iskolai tanárképző főiskolának az utódja, amelyet 100 évvel ezelőtt, 1873-ban alapítottak. Ma tehát a Szegedi Tanárképző Főiskola centenáriumát is ünnepeljük.

Van azonban még egy okunk arra, hogy a tanárképző főiskolák fennállásának negyedszázados jubileumát Szegeden ünnepeljük. Bejelenthetem, hogy a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsa az 1973. évi 21. számú törvényerejű rendeletével úgy határozott, hogy a Szegedi Tanárképző Főiskola „Juhász Gyula Tanárképző Főiskola” néven folytatja működését. Amikor ebből az alkalomból melegen üdvözölöm a Szegedi Tanárképző Főiskola vezetőit, tanári karát, valamennyi dolgozóját és hallgatóját, kívánom, hogy Juhász Gyula munkásságának szellemében egyre magasabb színvonalon folytassák az általános iskolai szaktanárképzést.

Engedjék meg, hogy mielőtt visszatekintenék a Szegedi Tanárképző Főiskola évszázados múltjára, és szólnék eredményeiről, emlékezzünk a szegedi főiskola névadójára, Juhász Gyulára.

Juhász Gyula Ady Endre kortársa, 20. századi lírikusaink legjobbjai közé tartozik, aki az 1918—19-es forradalmak idején Szegeden tanúsított szervező, mozgósító tevékenységével, majd a Horthy-korszakban a haladó eszmék hűségese őrzésével erkölcsi példája lett a magyar nép elkötelezettségének igaza mellett. Művelődéspolitikai elvei demokratikus jellegűek voltak: követelte az ingyenes elemi iskola megvalósítását és az analfabétizmus megszüntetését. Lényeges elve volt az iskolák államosítása, a hit és a tudomány szétválasztása; a társadalmi haladás szolgálatára felkészítő tudományos ismeret beépítése az oktatás anyagába; a dolgozó osztályok kultúrájának kiteljesítése, gazdagítása. A tanár Juhász Gyula lelkesítő, ösztönző példa arra is, hogyan lehet kedvezőtlen körülmények között is alkotó munkát végezni, ha a gyermekek sorsáért morális felelősséget érzünk. Juhász Gyulát pedagógiai nézeteiben is mai törekvéseink egyik előfutárának tekinthetjük.

Mint említettem, a főiskolai szintű tanárképzés Szegeden 100 éves múltra tekint vissza. E 100 éven belül 75 éven át a polgári iskolai tanárképzés fejlődését kísérhetjük nyomon, az utóbbi 25 évben pedig az általános iskolai tanárképzés eredményeit összegezhethetjük. Engedjék meg, hogy röviden szóljak a polgári iskolai tanárképzés fejlődésének, történetének néhány jelentős állomásáról.

A polgári iskolai tanárképző intézet története jól tükrözi a kiegyezés utáni magyar társadalom és az 1868. évi 33. törvénycikk alapján felépülő népoktatási rendszer alapvető ellentmondásait. A 19. század utolsó harmadában már nem lehetett kitérni az egyre erősebben fejlődő polgárság művelődési igényeinek kielégítése elől. Ez a felismerés készítette Eötvös Józsefet arra, hogy az iparosok — kereskedők — tisztviselők gyermekeinek képzése céljából a polgári iskolát beillesse a népoktatás rendszerébe.

Gondoskodni kellett természetesen a tanárszükséglet kielégítéséről is. A polgári iskolai tanárképző intézet megszervezése azonban nem törvény alapján történt, s ez a törvényenkívüliség fennállásának 75 éve alatt sokszor akadályozta fejlődését, társadalmi rangjának elismerését. A tanári kar szakadatlan harcot folytatott azért, hogy az intézet főiskolai címet és rangot kapjon. E törekvést a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium következetesen megakadályozta, hiszen ellenkező esetben a szegényebb néprétegek gyermekei — akiből a polgári iskolai tanárképző hallgatói kikerültek — jutottak volna magas szintű, államilag elismert főiskolai végzettséghez, több fizetéshez, nagyobb társadalmi ranghoz. Ez volt a helyzet 1918 novemberéig, amikor a polgári demokratikus forradalom hatására Imre Sándornak, a híres pedagógia professzornak — az intézet volt tanárának és igazgatójának —, hatékony közreműködésével az intézet végre megkapta a régen óhajtott főiskolai címet. A címmel együtt azonban nem biztosították a főiskolai jelleget, vagyis az intézet tanárainak s végzett hallgatóinak a megfelelő fizetést, nyugdíjat, egyszóval a méltó életkörülményeket.

Az intézet tanári kara következetesen küzdött a képzés magasabb színvonalra emeléséért. Az 1873-ban kiadott tanterv a képzés idejét két évben jelölte meg, s mindössze két szakcsoportot: nyelv- és történettudományi, illetve mennyiségtani és természettudományi szakcsoportot hozott létre. A rövid képzési idő természetesen mind a tanárok, mind a hallgatók túlterhelését eredményezte. A tanári kar nem szűnt meg kérni a képzési idő felemelését és a szakcsoportok differenciálását. Kérése nehezen talált meghallgatásra. A képzés idejét végre 1881-ben három évre, 1928-ban pedig négy évre emelték. A kihagyásos, lassú előrelépés, sok, ma is figyelembe vehető tanárképzési-felsőoktatáspedagógiai elv megfogalmazására készítette az intézet tanárait.

Az intézet pedagógiai légkörére a herbarti konzervatív pedagógiával szemben álló, Pestalozzi és Diesterweg liberálisabb pedagógiáját követő szemléletmód volt jellemző. Az előadások mellett már az 1880-as években nagy teret biztosítottak a gyakorlatoknak, szemináriumoknak s ezek segítségével a hallgatók aktivitásának, öntevékenységének. Az intézetben demokratikus szellem uralkodott, a tanár-diák viszonyban az igényesség s a kölcsönös felelősségérzet párosult a magasfokú humánummal és megbecsüléssel.

A képzés színvonala azonban sem a tanári kart, sem a közvéleményt nem elégítette ki. Ezért már az 1880-as évektől kezdve felvetődött az az igény, hogy a polgári iskolai tanárképzést az egyetemmel hozzák valamilyen formában kapcsolatba, vagy pedig a képzést teljesen az egyetemre helyezték át. A viták hosszú ideig csak elvben zajlottak, a képzés továbbra is az eredeti formában történt.

1928-ban Klebelsberg Kunó, az akkori vallás- és közoktatásügyi miniszter

— felhasználva a kínálgató lehetőséget, hogy a főiskola működését nem szabályozta törvény — a főiskolát a szegedi egyetemmel hozta kapcsolatba. E kapcsolat lényege az volt, hogy a hallgatóknak néhány órát — mint rendkívüli hallgatóknak — az egyetemen is hallgatniuk kellett. A zömében tanítóképzőt végzett főiskolai hallgatók nem jutottak ugyan egyetemi végzettséghez, de az egyetemmel közös képzés így is hozzájárult a főiskolai hallgatók elmélyültebb szakmai képzéséhez, s a tudományos kutatás módszereibe való bevezetéshez.

A polgári iskolai tanárképző főiskola oktató-nevelő munkájának legerősebb eleme a hallgatók gyakorlati képzése volt. Már Gyertyánffy István — az intézet első igazgatója — nagy gonddal szervezte meg a gyakorlóiskolát, hirdetve Diesterweg elvét: „A tanítóképezde csak annyit ér, amennyit a gyakorlóiskolája.” A főiskola mellett 1929-ben kezdte meg működését a gyakorlóiskola amelynek tanári testülete az akkori igazgatóval, Kratofil Dezsővel az élén nagy hatással propagálta az ott folyó módszertani munkát: a tanulók tevékenységére, aktivitására épülő oktatást.

Az oktató-nevelő munka mellett, attól elválaszthatatlanul a tudományos tevékenység is fontos szerepet játszott az intézet történetében. A főiskolán tanító tanárok többsége egyetemi magántanári minősítéssel rendelkezett, és a főiskolai tanárok nagy részéből egyetemi tanár lett. A főiskolán oktatott minden szaktudománynak országosan elismert képviselői kerültek ki közülük. Csak néhány példát említek: a pedagógiából Gyertyánffy István, Imre Sándor; a biológiából Ábrahám Ambrus, Greguss Pál; a matematikából Szőkefalvi-Nagy Gyula, Szőkefalvi-Nagy Béla; a fizikából Frank János, Budó Ágoston; a kémiából Koch Ferenc, Eperjessy György; az ének-zenéből Szeghy Endre munkásságát tartjuk jelentősnek.

Hangsúlyozni szeretném, hogy mai tanárképzésünknek nem a múlt a mércéje, hanem a ma és a holnap igénye. Az elmúlt 75 esztendő is igazán értékes a felszabadulás utáni általános iskolai tanárképzés 25 esztendeje teszi. Engedjék meg, hogy a következőkben erről szóljak.

1948-ban Szegeden, Budapesten, Pécsen és Debrecenben létesült tanárképző főiskola. A debreceni főiskolát egyéves működése után Egerbe telepítették át, a budapesti Apáczai Csere János Főiskolát pedig 1955-ben — sajnos — megszüntették. Viszont 1962-ben megszületett a máig legfiatalabb tanárképző főiskola: a Bessenyei Györgyről elnevezett nyíregyházi főiskola. Ez utóbbi — amely a többivel ellentétben — már kifejezetten a tanárképzés céljaira tervezett és felépített intézmény — ma a legjobb feltételekkel működik, és fokozatosan kielégíti Magyarország északi részének általános iskolai tanárszükségletét. Tudatos, jól megfontolt és politikailag átgondolt lépés volt ennek a főiskolának a létrehozása ezen az országrészen, amely nemrég még kulturális téren is Magyarország legelmaradottabb területe volt.

A gyakorlatban a hosszú fejlődés során kialakult négyéves, kétszakos tanárképzés bizonyult a legjobbnak. A tanárképző főiskolák ma mind a szaktárgyi képzés, mind a hivatásra nevelés szempontjából magas színvonalon működnek, és ezt nemcsak az ünnepi alkalom mondatja velem. A vezető párt és állami felügyeleti szervek, a szülők, a társadalom sokra értékeli azoknak a fiatal tanároknak a munkáját, akik a tanárképző főiskolákon szereztek oklevelüket. Ezek a fiatalok a jó szakmai felkészültség mellett értettek és egyre jobban értenek a neveléshez; elsősorban az ifjúsági mozgalom szakszerű irányítását tanulják meg, de az osztályfőnöki, a napközi otthoni munkára, az iskolaotthonos osztályok vezetésére is felkészítik őket.

A tanárképző főiskolák szervezete, a személyi és tárgyi feltételek megfelelnek a korszerű tanárképzés követelményeinek. Az elmúlt negyedszázad alatt bővültek, gyarapodtak épületekben, felszerelésben még akkor is, ha többnyire nem a gyarapodást, hanem a még meglévő hiányokat, problémákat szoktuk gyakrabban emleget-

ni. Mindegyik főiskola kapott kollégiumi épületet. Sajnos, még így sem tudunk minden jogos igényt kielégíteni. További kollégium építése van napirenden Szegeden és Pécsen. A tanulmányi épületek száma is emelkedett. Az 1973. évi állami költségvetés főiskoláinkra jutó hiteleiörányzata meghaladta a 140 millió Ft-ot, a felújítási hiteleket nem számítva. Az egri és nyíregyházi főiskola 1972-ben — külön anyagi fedezet alapján — számítástechnikai központtal bővült, megfelelő gépi állománnyal és kiszolgáló személyzettel. Ezek a legkorszerűbb létesítményeink.

A négy tanárképző főiskolán 1973-ban 4563 nappali tagozatos és 4206 levelező tagozatos, összesen 8770 hallgató készült a pedagógus pályára. 78 tanszéken 700 főnyi oktató tanítja őket. Főiskoláink a 25 éves évfordulón teljes kapacitással működnek. Nem rajtuk múlik, hogy az általános iskolák egy része még így is szaktanárhiánnyal küzd.

A főiskolákon folyó tanárképzés mára kialakult belső szerkezeti arányai jók. Az összóraszám egyharmada az egyik szaktárgyra, másik harmada a másik szaktárgyra, harmadik pedig az ún. közös tárgyra jut. A korszerűsített tantervek jól mutatják a főiskolai oktatás fejlődését: tanterveink egy meghatározott iskolatípusra, az általános iskolai oktatásra készítene fel, iskola- és nevelésközpontúak. Az is jellemzője a főiskolai tanárképzésnek, hogy az elméleti és a gyakorlati képzés egymással párhuzamos, s a gyakorlóiskola nagy szerepet kap a pedagógusképzésben.

A szocialista nevelőiskola tanárának nemcsak jól, hanem tudományos színvonalon kell ismernie szaktárgyát, s tudását tovább is kell adnia, azaz ismernie és alkalmaznia kell az ismeretátadás évszázadokon át kísérletezett fogásait. A szocialista nevelőiskola tanárának a nevelés terén is szakembernek kell lennie, a nevelést nemcsak ösztönösen, hanem tudatosan kell végeznie. Az iskolai élet ugyanis nemcsak tanórákból áll — bár magas színvonalú nevelés folyik ott is —, hanem ifjúsági mozgalmából, napközi otthonból, a következő évtizedeken pedig egyre inkább az iskola lesz a szabad idő eltöltésének egyik helye is. Eredményesen nevelni csak az tud, aki hivatásérzetén, gyermekszereteten túl ismeri az emberformálás törvényeit, lehetőségeit, buktatóit is, s a nagy nevelőegyeniségek ránk maradt tapasztalatait.

A főiskolai oktató ma összetett követelményeknek tesz eleget: az oktató-nevelő munkán túl tudományos és társadalmi tevékenységet is elvár tőle a társadalom. Azt mondhatjuk, hogy a főiskolai oktatók túlnyomó többsége becsülettel eleget tesz a követelményeknek. A főiskolai tanár szívesen végez, illetve végezne kutatómunkát. Erre törvény is kötelezi, de a feltételei is megvannak hozzá. Természetesen jobb lehetőségekkel sokkal többre lenne képes. Sajnos, a főiskolai tanárok ma túlterheltek. Nemcsak azért, mert óraszámuk magasabb, mint az egyetemi oktatóké, hanem azért is, mert a tanárképző főiskolák legkiválóbb oktatói egyben a legaktívabb közéleti emberek is. Ennek ellenére — s ez nagyon öröndetes — évről évre emelkedik a tudományosan minősített oktatók száma. Mindent megteszünk a jövőben is, hogy jobb feltételeket teremtsünk a tudományos munkához. Főiskoláink vezetői viszont mindent kövessenek el azért, hogy a tudományos kutatások hatékonyságát növeljék. Előre kell lépünk a tudományos munka rangját, értékelését, de főként tervezését, témaválasztását illetően. A főiskolák vezetőinek az országos kutatási tervek figyelembevételével erőteljesen befolyásolniuk kell az oktatókat már a témák megválasztásában. Lényegesen nagyobb követelményeket kell támasztaniuk a vállalt kutatási feladat teljesítését és színvonalát illetően. A hatékonyabb kutatómunka nem nélkülözheti a hallgatók bekapcsolását sem a tudományos kutatásokba. Ennek eredményeként mind több önállóan gondolkodó, alkotó munkára képes pedagógus kerül az iskolákba. Jobban kell gazdálkodnunk a hallgatók szellemi energiáival, mint azt eddig tettük.

A tanárképző főiskolákon folyó tudományos kutatómunka jellegében és lehetőségeiben bizonyos fokig eltér a kutatóintézetekben és részben az egyetemeken végzett kutatásoktól. Kíváncsún tartjuk, hogy a főiskolák is színterei legyenek — az országos kutatási tervek rendszerében — mind a szaktudományi, mind a nevelés-tudományi kutatásoknak. A főiskolai tudományos munkának különösen a szakemberképzést kell szolgálnia, amely az általános iskolai tanárképzés színvonalát emeli, az általános iskola fejlesztését célozza.

A múltat és a jelent azért érdemes elemezni, hogy a jövő vonalait tisztán lássuk. Mi a jövője a tanárképző főiskolának?

Az MSZMP KB 1972. június 15-i határozata nem kíván változtatni az általános iskolai tanárképzés eddigi gyakorlatán, sőt mint modellhez, a tanítóképzést is hozzá kívánja igazítani főiskolai jelleggel. A párthatározat kötelességünké teszi, hogy az általános iskolai tanárok képzési létszámát növeljük. El kell érniük, hogy hatékonyabb pályairányítással, a felvételi módszerek javításával, a pedagógus pálya vonzóbbá tételével a pályára legalkalmasabb fiatalok kerüljenek a főiskolákra. Gondoskodnunk kell a színvonalas pedagógiai-módszertani felkészítésről. Természetesen csak akkor tud a négy főiskola még színvonalasabban több tanárt képezni, ha ennek anyagi alapjait is megteremtjük. Mindez azt jelenti, hogy a tanárképző főiskolák további fejlődés, ígéretes jövő előtt állnak.

Ma is az a célkitűzés, hogy „marxista—leninista világnézetű, a szocialista hazához hű, művelt, hivatásukat szerető tanárokat” képezzenek a főiskolák. Ezeket a fogalmakat korszerű tartalommal kell megtöltenünk. A marxista—leninista világnézet azt is jelenti ma, hogy a valóságos társadalmi helyzet ismeretére neveljük a leendő pedagógusokat. A szocialista világnak nemcsak ünnepei vannak, hanem hétköznapijai, nehéz gondoljai is. A szocialista, a kommunista társadalom felépítése hosszú történelmi folyamat. Nemcsak a marxizmus irányítja az emberek gondolkodását ma még, hanem a marxizmussal szemben álló eszmék, gondolatok is. Akit a bonyolult valóságra nevelnek, jobban megállja helyét a bonyolult világban. A hitvesztés, a cinizmus, a kételkedés sokszor azért következik be a fiatal emberek életében, mert nem nevelték őket a valóságra. Nekünk a pedagógusképzésben ezt a hibát nem szabad elkövetnünk.

A műveltség fogalma ma már nem azt jelenti, mint valamikor, hogy minél több ismeretanyagot halmoz fel valaki emlékezte számára. Ma elsősorban áttekinthető, átfogó képességre kell nevelnünk ifjainkat. Nem arról van szó, hogy megbízható ismeretek nélkül akarunk gondolkodó embereket formálni, hanem azon kell munkálkodnunk, hogy az a törzanyag, amit adunk, az egész látásának eszköze legyen. Le kell számolnunk azzal a szemlélettel, hogy a szaktanárnak akkor van általános műveltsége, ha mindenhez ért. Ezt lehetetlen elérni ma is, de még lehetetlenebb lesz elérni a következő évtizedekben. A művelt ember fogalma ma azt jelenti, hogy a megszerzett ismeretanyagra támaszkodva képes az önálló gondolkodásra, az önálló helyzetmegítélésre, az állandó önképzésre. Az igazán művelt ember tudja csak megállni helyét az élet különböző szituációiban, képes megtalálni a maga aktív helyét a környezetében. Ez mindenfajta korszerű műveltségre érvényes, főként azonban a tanári műveltségre.

Sokszor elmondjuk, hogy a ma felkészített pedagógusnak, a ma kikerülő tanárnak még az ezredforduló után is tanítania kell. Semmilyen iskola nem taníthatja meg ma az ezredforduló tananyagát, mert ilyen tanterv előállításához jó sok kellene, de minden mai tanárképző főiskolán működő oktató felkészíthet erre a feladatra, ha a szellem belső nyitottságára, örökös befogadó képességre tud nevelni.

A korszerű műveltség fogalmába tartozik az aktív életre nevelés is.

Az aktivitás ott kezdődjék, hogy a tanárjelölt maga is aktív legyen az ismeretszerzésben, műveltsége gyarapításában. A személyes erőfeszítéssel szerzett műveltség, szaktudás azt is jelenti, hogy ezt a tulajdonságát egész életében őrzi, igazi szenvedélye továbbra is a tanulás és a tanítás marad. Nem tekinti értelmetlen, fárasztó robotnak munkáját. Nem kötelező kényszernek saját továbbképzését, hanem az ismeretszerzés izgalmas útját akarja majd bejáratni tanítványaival is, és a főiskola befejezésével nem gondol egyúttal az ismeretszerzés befejezésére is.

Az aktivitásnak érvényesülnie kell a főiskola közösségi életében, ifjúsági szervezetében is. A főiskolai mikrotársadalom a társadalmi, a közösségi élet gyakorlóiskolája. Olyan életet kell teremtenünk egy-egy főiskolán, hogy az ifjúság lássa: senki sem kisember, senkinek a véleménye nem érdektelen, ha felelősséggel, értelemmel szól bele a közösség dolgába. Nincsenek a mi társadalmunkban jelentéktelen emberek, akiknek a véleményére senki sem kíváncsi, itt az életet, a jövőt a közösség formálja.

Az ifjúság aktivitásának, közéleti tevékenységének, a főiskolai élet minden területén meg kell teremtenünk a feltételeit. Vannak már biztató lépések — nemcsak a főiskolai tanácsban, hanem a tanszékek életében is egyre inkább részt vesznek a hallgatók. A KISZ feladata többek között az is, hogy megértesse: a tananyagcsökkentés nem a gondtalan semmittevés idejét növeli meg, hanem arra való, hogy minden fiatal ember több időt fordíthasson a legkedveltebb stúdiumokkal való ismerkedésre, ezekben való búvárkodásra, az általános műveltség fejlesztésére, a tudományos gondolkodásbeli gazdagodásra.

A 25 év alatt kialakult egy modern pedagógusképző intézménytípus: a négy-évfolyamos, kétszakos általános iskolai tanárokat képző főiskola. Az eddig elért eredmények alapján bizvást mondhatjuk, hogy a főiskolák sikeresen fogják teljesíteni a jövőben rájuk váró feladatokat is, azokat, amelyeket a párthatározat jelölt ki számukra. Megtartva és továbbfejlesztve a tanárképzés alapkoncepcióját: az iskola- és nevelésközpontúságot, az általános iskola igényeinek megfelelően kell fejlesztenünk az általános iskolai tanárképzést.

Akik az oktatásügyért felelősek — és itt mindannyian felelősek vagyunk —, azoknak a hibái, tévedései néha csak évtizedek múlva válnak nyilvánvalóvá, amikor már kikerült nemzedékek felkészültsége mutatja ezt szembetűnően. Éppen ezért sokszoros a felelőssége mindannyiunknak, akik művelődéspolitikával foglalkozunk, mert minden tettünk emberek sokaságát, egy ország sorsát, jövőjét érinti.

A párt és a kormány világosan látja az oktatás szerepét hazánk jövődjének alakításában. Ezért fordít oly nagy figyelmet rá, ezért jelölte ki a követendő utat olyan körülményekkel, olyan beható vizsgálatok után az oktatás helyzetéről és fejlesztésének feladatairól szóló 1972. évi június 15-i párthatározatban, hogy ezt az utat értelmesen, gondolkodva járjuk, mindig a lényegyet, a célt látva magunk előtt. Ebben a munkában kívánok a tanárképző főiskolák oktatóinak további sikereket.

HEGEDŰS ANDRÁS

A SZEGEDI TANÁRKÉPZŐ FŐISKOLA FŐIGAZGATÓJA

**Elhangzott a diszünnepevényen, a Szegedi Nemzeti Színházban,
1973. október 6-án**

Juhász Gyula nevével...

A névadás nem üres formaság, nem tartalom nélküli ünnepi aktus.

Most, amikor az Elnöki Tanács rendeletére a Szegedi Tanárképző Főiskola Juhász Gyula nevét tűzi a homlokára, szükséges, hogy szóljak arról a szellemi örökségről, amit Juhász Gyula életműve jelent nekünk.

1.

Juhász Gyula költészete a nemzet kincse.

Ennek a finom, halk szavú lírának egy gondolatára utalok most. Ez az egy azonban központi jelentőségű, a szíve a költő lírájának: *Juhász Gyula az életszeretet költője!*

S ezt az életszeretetet egy életellenes korban kellett megvallania. Egyedül 1918 végén, 1919 elején talált egymásra a költő életszeretete és a kor igénye.

Az 1918 előtti félféudális Magyarországot ő nevezte „magyar siralomház”-nak, „óriás temető”-nek, „szomorú világnak”-nak.

„Érzem, mi szűk e szomorú világ

Érzem, mint borul, domborul miránk

E temető, ez óriás temető” — jajdult fel fulladozva a költő 1907-ben.

Ez az életellenes kor vaskezebe szorította magát a költőt is. Még a pesti egyetemen 1902-től 1906-ig tehetsége révén a tanárok és a diákok megbecsült kedvencének érezhette magát. S az egyetem elvégzése után rá kellett döbbsennie: ahol álmait szötte, az egyetem, az volt a magaslat, s ahol vágyait el akarta érni, a munkahely, az lett az alvilág, benne ő, a helyettes tanár, Tantalus. 1906-ban helyettes tanárnak nevezték ki Máramarosszigetre a piaristák algimnáziumába. 1907-ben Lévára tették át ugyancsak helyettes tanárnak. „A magány úgy borult rám, mint az őrültre a kényszerzubbony” — írta innen egyik barátjának. Aztán jött 1908 és 1911 között három boldogabb év Nagyváradon: irodalmi tervekkel és sikerekkel, szabadabb politikai légkörrel, kulturált környezettel, de itt is csak helyettes tanár a premontreai gimnáziumban. 1911 februárjában a premontreiek felmondtak neki. Most kóstolt bele az állás nélküli tanárok sorsába. Kezdődött a kilincselés, a megalázkodás, a könyörgő levelek írása, a megszégyenítő visszautasítások átélése. Végül 1911 szeptemberében a felvidéki kisváros, Szokolca királyi katolikus gimnáziumában lett ismét helyettes tanár. „Már a saját hangom is idegen lett előttem, annyira nem volt kivel beszélni...” „...akárhová csak innen el.” „A kultúra máza is hiányzik itten...” — írta csak egyetlenegy levélben Babitsnak. Végül tanári bolyongásának utolsó stációja, Makó következett. 1913-tól 1917-ig végre rendes tanárként tevékenykedhetett, ha nem is Szegeden, ahová megnyirbált vágyai vonzották, de legalább Szegedtől 30 kilométerre. Azonban itt már hiába volt az okos, jó barátok köre, vidéki magányos éveit elnyújták

az idegeit. Fáradtan állt a katedrára, betegszabadságot kért, majd búcsút mondott az iskolának...

Ezek csak a külső életrajzi adatai Juhász Gyula 1918 előtti életének, tanári pályájának. A lelkében lejátszódó drámát 1924-ben *Orbán lelke* című regényében írta meg, azt ábrázolván, hogy éppen a tudásszomjával, széles látókörrrel, önálló, eredeti gondolatokkal, haladó eszmékkel rendelkező tanárt zaklatja, gyöttri, félemlíti a félféudális Magyarország konzervatív, vakfegyelmű, dogmatikus iskolája, haladás-ellenes művelődéspolitikája.

1918 előtt ezt érezte mint tanár, költőként pedig azt, hogy ez a művészetlen világ meg akarja semmisíteni benne a művészt.

Juhász Gyula *az élet nevében tiltakozott ez ellen az életellenes világ ellen!*

Költői akaratának, írói látásmódjának megfelelően a szűk, nyomasztó, levegőtlen világ elleni tiltakozása, lázadása többször úgy jutott kifejezésre, hogy menekült a múltba, az antikvitás világába, hogy kereste a végtelent, az időn kívülit, a tapasztalaton túlit, hogy sóvárgott az exotikus távoli tájak, világok után, hogy álomba ringatta magát. A lázadás eme erőtlenebb formái mellett vissza-visszatérően makacsul, konokan, a mégis, a csakazértis elszántságával zengte, hirdette az életszeret-himnuszát. Amikor úgy érezte, hogy Robinson szigetén, magánya szigetén él, akkor is az életbe visszavivő hajóra várt és így énekelt: „Fehér kendőt terít lelkemre a remény...” Amikor már úgy volt, hogy minden vágy és remény meghal benne, így szakadt ki belőle a biztatás: „Ó emberek, szeretni kell a földet...” Amikor vérzett a szíve, akkor is így írt magáról: „Az életet Imádkozta ő Reménytelen.” Amikor tört kehellyel állt, amiből minden öröm és erő kiömlött, amikor tört zászló reszketett a kezében, amire a bánat volt felírva, akkor is így kiáltott: „Mégis, oly szép az élet.” S lehet-e egyáltalán szerelmesebb szóval vallani az életszeretéről annál, ahogy ezt Juhász Gyula tette 1914-ben, így:

„Most is szeretlek, ó de úgy szeretlek,
Mint anyja meleg, hű ölét a gyermek
És mint a hús tette a szenvedő.”

A forradalmak idején, 1918 végén, 1919 elején az életellenes kor után Juhász Gyulára is az élet napja virradt. Költőnk határozottan tudta, hogy most már nem vágyakozni, sóhajtani kell az élet után, hanem alakítani, formálni kell azt. Azért lett ő Szegeden a forradalom egyik első számú vezető egyénisége, hogy ő is segítsen az emberi, a tartalmas élet megteremtésében.

Az őszirózsás forradalom előestéjén az ifjúságnak mondott beszédében például így szólt: „Memento mori: tanították eddig a középkori latinság ígéivel, de mi ezután a modern humanista jelszót hirdetjük. Memento vivere, emlékezzél az életre, amelyhez minden élőnek szent joga van e földön?”

Az ellenforradalmi terror idején továbbfolytatta a harcot az életért. Nemcsak a maga életéért, hanem a nemzet életéért is. Az ájult országba Szegedről szállt a vigasztaló szó akkor, amikor Juhász Gyula megírta *A munka, A munkásotthon homlokára, A dolgozókhoz, Dózsa feje, Petőfi centenáriuma* stb. című nagy verseit. Ekkor nemcsak a tehetség munkált benne, hanem a jellem, az erkölcsi bátorság is!

Juhász Gyula az életszeretet költője, még akkor is, ha többszöri öngyilkossági kísérlet után 1937-ben eldobta magától az életet. Szabó Lőrinc, a költő-barát írta, hogy Juhász Gyula „sötétedő világa nem bolrukt volna be oly gyorsan és oly végzetesen, ha idejében több megértést... lát maga körül.” Nemcsak ő dobta el az életet, az élet is eldobta őt. Szívfájdító tragédiája is a ma emberéhez szól!

Juhász Gyula pedagógiai öröksége a tanárok kincse

Juhász Gyula tanári tevékenysége idején. Magyarországon is tért hódítanak már a különböző reformpedagógiai irányzatok.

Juhász Gyula előtt — tanári munkássága dokumentumainak és cikkeinek tanúsága szerint — a gyermekközpontú iskola eszménye lebegett. A századforduló új pedagógiai irányzataiból a maradandót, az értékeset szívta magába.

Az iskolák belső életének a reformpedagógia szemléletében történő megújítását nem a félfudális népellenes társadalom szolgálatába kívánta állítani, hanem a polgári radikalizmus koncepciója szerint megújuló demokratikus társadalom kialakítását akarta siettetni vele. Voltak olyan pedagógiai megállapításai is, amelyek az osztálytársadalmak keretein is túlmutattak.

Juhász Gyula úgy kívánta a gyermekeket az iskolai munka középpontjába helyezni, a lélektani szempontokat érvényesíteni, hogy nem iktatta ki a társadalmi tényezőket, nem tolta háttérbe, nem merevítette statisztává a pedagógust, nem tekintette lényegtelennek a tantárgyi, logikai érdekeket. A hagyományos keretek között működő iskolákban törekedett a lélektani kiindulású reformpedagógia hatására a társadalmi, tantárgyi, logikai, lélektani érdekek szintézisére, ezek érvényesítésére.

Az új iskola megteremtéséért úgy harcolt, hogy pedagógiai írásaiban uralkodó motívum lett a kor iskolájának bírálata. Kritizáló erejét több tényező erősítette: az új eszméktől pezsgő egyetemi élet, a nagyváradi holnaposok társasága, Ady barátsága, a polgári progresszió ideológiája és vidéki tanárkodásának keserűsége.

Ha szemléletében olykor-olykor feltűntek vitatható vagy elfogadhatatlan nézetek is, pedagógiai gondolataival a félfudális iskolák belső munkájának, egész világának félreérthetetlen ostromozójává és sok vonatkozásban mai törekvéseink úttörőjévé vált.

Pedagógiai örökségéből két jelentős problémát: *a nevelésre vonatkozó és a tanárokkal kapcsolatos nézeteit* szólok most meg.

A nevelés célját az emberré formálásban jelölte meg. Egyik epigrammatikus tömörségű megállapításában ezt így fogalmazta meg: „Nevelni annyit tesz, mint emberré tenni.” Pedagógiai nézeteiben ez a nevelési cél konkrét tartalmi jegyekkel telítődött. A reformpedagógia-szemléletében hangsúlyozta, hogy a gyermeket egyéniséggé kell nevelni. Elítélte a régi iskolát, amelyik „a zsendülő (és zendülő), fogékony (és robbanékony) fiatal intellektust a szellemi pragrafusok nádpálcájával fegyelmezte átlaggá egyéniség helyett. Az élet és a természet örök törvényei helyett legtöbbször és legtöbb helyen a szabályok kaptafáit mutogatták.” Az egyéniséggé válást nem azonosította a gyermek autonóm fejlődésével, spontaneitásának abszolutizálásával. A gyermek érdekeihez, életkori és sajátos, egyéni tulajdonságaihoz való igazodás követelménye mellett a gyermek szükséges irányítását, fejlesztését alapvető feladatnak tekintette. De a formalizmus rabságát, a paragrafusok kínosan kimunkált béklyóját szenvedélyesen elítélte, mert ez megöli „a szabadság szellemét”, a gondolkodóvá válás, a sokoldalúvá fejlődés lehetőségét. Ezért követelte a tanároktól az iskolában az emberi atmoszféra megteremtésének szükségességét.

Emberré nevelni Juhász Gyula szerint azt is jelentette, hogy modernné, korszerűvé, maivá, életszerűvé nevelni! Arra inspirálta a tanárokat, hogy a tananyag szelekcióját a korszerűség igényének megfelelően végezzék. Azt hangoztatta, hogy a tanárok egyik ideálja a modernség, az európai műveltség megismertetése legyen.

Elvetette a hivatalosan képviselt valláserkölcsei nevelés eszményét, helyette az élet és a természet követelte emberi, polgári morál kialakításának fontosságát hang-

súlyozta. A hit helyett a tudást, a középkori szemlélet helyett a korszerű életlátást, a tekintély helyett a gondolkodást állította a nevelési cél szolgálatába.

Emberré nevelni nem egyeseket kell, hanem mindenkit. Kora különböző hivataltal, félfeudális érdekeket szolgáló szelekciós szempontjait elvetette. Nevelési céljában jelentős helyet foglalt el a szociális gondolkodás akkor, amikor a tanárok szemléletét jelentősen formáló, irányító fóruma, az Országos Középiskolai Tanár-egyesület elnöke, Juhász Gyula egykori egyetemi tanára, Négyessy László első elnöki megnyilatkozásában, 1907-ben nyomatékkal hangsúlyozta, hogy a kormány komolyabb feladatának tekintette „...keresetté tenni a pályát (ti. a tanárit — H. A.) a régibb vezető osztályok gyermekei előtt is, és megmenteni a szociális egyoldalúságtól...”

Juhász Gyula pedagógiai nézeteiből egyértelműen kiláglik, hogy *a nevelő-tanár egyénisége foglalkoztatta vissza-visszatérően*. Az iskolai élet legtöbb problémáját egy fókuszba, a tanár személyiségének vizsgálatába gyűjtötte össze. A tanárnak azért követelt megkülönböztetett helyet az iskolában, hogy ő legyen az első számú kezdeményezője annak az új, haladó szellemű iskolai életnek, amelyben minden — a pedagógus gazdag tartalmú tudása, alkalmazott oktatási és nevelési módszere stb. — a gyermek érdekét szolgálja. A konzervatív, ódon iskolai atmoszférát megsemmisíteni új tanáregyéniségek segítségével a félfeudális társadalom szorítása ellenében is! — ezzel állt Juhász Gyula elsősorban a nevelés szolgálatába bátran és harcosan a Tanácsköztársaság előtti Magyarországon.

Juhász Gyula tanárszemléletének két alapvető jegye van: *az egyik a kor megviselt, elnyűtt tanáraival való mélységesen emberi együttérzés, a másik a magasrendű tanáreszmény képe, igénye.*

A katedrán eltöltött évek lehetőséget adtak Juhász Gyulának arra, hogy *a tanárok világát, életritmusát, a foglalkozás közben kialakult lelkiséget belülről lássa és tanulmányozza*. Rögtön hangsúlyoznunk kell azt a tényt is, hogy a tanár-vizsgálódást Juhász Gyula nem a tanároktól különválva, hüvös magasságba följük helyezkedve, hanem velük együttérezve, önmagát közéjük tartozónak vallva végezte. Ennek a szolidaritás sugallta, ihlette tanár-szemléletnek egyik alapvető gondolati eredménye az lett, hogy Juhász Gyula az 1900-as évek igazi, emberségben is nagy tanárait a munka és a korabeli körülmények miatt tragédiák hordozóinak tartotta. Az 1910-ben írt *A tanárok* című cikkében így summázta ezt a gondolatot: „Mi a tanár igazi emberi tragikuma? Először is, a tanári pálya az egyetlen szellemi foglalkozás, amely az idegeket egészen kihasználja az állandó lelki éberséggel, a folytonos fegyelmezéssel. A tanár az az ember, aki arra való, hogy fölöslegessé tegye magát, mint már Sokratesz mondotta. Hálát tehát ne várjon. Ha láttok öreg tanárt elnyűtt idegekkel, szegényen és magányosan, aki egész nemzedékek boldogságát akarta és maga mindenből kifosztva csak a munka és a vergődés tudatát viszi a sírba: gondoljatok a tanár tragikumára, amely néma, mint az igaz tragédiák!”

Ez az állásban levő, kenyeret kereső tanárok tragédiája! Az állástalanoké, a munka nélküli diplomásoké még súlyosabb. Juhász Gyula, aki maga is kilincsel segédtanári állás után, felfokozott érdeklődéssel figyelte a szellemi proletárok sorsát. Szocialisztikus szemléletét erősíthette, társadalmi magatartását, állásfoglalását határozottan tisztíthatta az olyan esemény, melyhez 1909-ben írt *A tanár* című cikkében komoly reflexiókat. Egy több év óta állástalan középiskolai tanár agyonlőtte magát a fiúmei gyorsvonaton. „Az a szegény öngyilkos — írta Juhász Gyula — az illetékes körök szerint is igen komoly ambíciójú és nagy tudású fiatalember volt. Háromszoros érték ebben az értéktelen emberekkel bélelt világban. Istenem, mennyit olvashatott, vergődhetett, tanulhatott és várhatott az a szegény, állás nélküli fiatal tanár, amíg

szembekerült a pisztoly csövével. Az egyetemen négy keserves esztendőn át két nehéz tudomány problémáival kellett vesződni, mialatt talán több mint két gazdag gyereket kellett nevelnie, hogy ebédje vagy vacsorája legyen, ki beszél reggeliről, mikor filozopter? Azután jöttek a vizsgák, azután a folyamodások, azután a hosszú, keserű várakozás éveken át az élet előszobájában. Mert az egyetemen megtanulhatja a szegény árva filozopter azt..., hogy a rhizopodák miből élnek és hogyan szaporodnak, de hogy a diplomával hogy lehet protekció nélküli állást kapni, kenyeret keresni, arra nem tanít még se a lektor, se a dékán, se a rektor. Ide ideg kell, bőr kell, esetleg pofa, ellenkező esetben marad a nyomorúság vagy a revolver.”

Az új szellemű iskola megteremtése érdekében Juhász Gyula *harcolt a magasrendű tanáreszmény kialakításáért*.

Egyik legfőbb igénye a tanárral szemben az volt, hogy a tanár legyen ember. Ha a nevelés célja az emberré nevelés, akkor „ehhez az kell, hogy a nevelő is a gerincesek közé tartozzék”.

A pedagógus emberi lényé tartozékaaként határozta meg a saját fogyatékoságai, gyarlóságai elleni szívós küzdelmet. Juhász Gyula önismeretet és önnevelésre sakalló belső erőt követelt a tanároktól. Kendőzés és szépítgetés nélkül tárta fel a tanárok egy részében meglevő „nagy és szívós ellenség”-et: az elődöktől örökölt vaskalapot, a merev hagyományok kínai falai közé zárkózást, a konzervatív szemléletet és magatartást. Juhász Gyula elítélte azokat a tanárokat, akik „mereven és állig” begombolkoznak, és „egyszerű méltósággal” hátat fordítanak minden modern tudományos és művészeti törekvésnek, és „nagyképuen” hivatkoznak „Beöthy Zsoltra és a többi nagyokra és öregekre”. Ezek az „ódon magatartású” tanárok azért veszedelmesek, mert „szeretnek vitatkozni az ellenféllel, anélkül, hogy tisztában lennének korunk nagy problémáival, anélkül, hogy ezeknek a kérdéseknek súlyát, életbevágó fontosságát éreznék”.

A tanár emberi lényének ismérve az is, hogy a diákot olyan személyiségnek tekinti, aki a tanárától szeretetet, megértést is vár, aki érzékeny öntudatával fájón reagál a lekezelő, rideg, fölényes tanári magatartásra, önkényes sértegetésre. Emberszeretet jellemezze a tanárt a diákkal foglalkozván! Szakolcai tanári emberi magatartásáról Juhász Gyula maga vetette papírra ezt az önjellemzést: „Jegyzőkönyvi beírás van róla, hogy jól tanítottam. A szívéhez és az eszéhez férköztem ez isten háta mögötti kis végváros fiatalságának, mikor elbúcsúztam, én is sírtam, ők is.”

A tanár nem hüvös, fölényes magabiztossággal, zárkózott ridegséggel trónol a remegő diák fölött, hanem nagy tudását meleg és megértő szívvel osztja szét a kitárulkozó tanítványok között. Ezt hangsúlyozta nagy nyomatékkal Juhász Gyula: „A tanárt nem a pápaszem, a notesz, és a tekintély teszi, hanem a lélek és az értelem csodálatosan egyesült fogékonysága a gyermek álmai és vágyai iránt.” A gyermekért érzett felelőssége fogalmaztatta meg vele azt a tanároknak is szóló intelmet: „A gyermek szeme a jövő tükre. Jaj annak, aki elhomályosítja.”

Nem véletlenül választotta és tartotta ő is egyetemi tanárai közül eszményképének Riedl Frigyeszt. Egykori professzora emléke emberként élt benne elsősorban, aki belépve az előadóterembe, az ifjúságon szinte elektromos áram futott végig: „érezni kellett egy rendkívüli ember jelenlétét”. „A szívét és elméjét tette ki mintegy az asztalra — írta róla Juhász Gyula —, amely mellett úgy foglalt helyet, mint középontja egy társaságnak, amely szereti őt, szereti egymást, és szereti a tudást és a műveltséget. Szinte családias melegség áradt belőle...” „Az irodalmi forradalom zászlóját” bontogató fiatal egyetemisták, Juhász Gyuláék sok mindenben nem értettek egyet konzervatív szemléletű tanárukkal, Négyesy Lászlóval, a híressé vált „magyar stílygyakorlatok” vezetőjével, de a többi között azért különösen értékelték, mert nem

ült méltóságos magasságban és elzárkózottságban fölöttük, „mint a legtöbben, akiknek hivatala és mestersége volt tanítani bennünket, de akikkel csak akkor tudtunk valahogyan érintkezni, amikor a vizsgákon kérdeztek bennünket.” Juhász Gyulában korán elhalt édesapjának emlékét idézte fel Riedl és Négyesy, mert „szelíden” és „okosan” hajoltak le hozzá, a diákhöz, „türelmesen” és „szeretettel” nyesegették és oltogatták.

Juhász Gyula hitte, vallotta, tapasztalta: „a tekintélyt az iskolában csak tudással és jóssággal lehet fenntartani: amelyik tanár káplár akar lenni, levizsgázik”.

Juhász Gyula megkövetelte a tanároktól, hogy ismerjék azokat a diákokat, akiknek a nevelése rájuk bízott. A tömegoktatásban az egyénnel való foglalkozást alapvető tanári feladatnak tartotta. A gyermekhez közelerülésnek, a gyermeki lélek ismeretének fontosságát hangsúlyozta *Diáktragédiák* címmel 1908-ban írt cikkében is. Egy pesti diák agyonlőtte magát, mert három tárgyból rovást kapott. „A lelkiismeretnek micsoda lidércnyomása feszült gyermekszívében, a felelősség micsoda tragikus ereje lüktetett gyermekagyában — jegyezte meg Juhász Gyula —, hogy egyszerre szótlan fehér halottat csinált magából a könnyelműnek látszó, kószáló, játékos, javíthatatlan kisleány! Talán az apja se ismerte őt igazán soha, a tanárai se, a pajtásai se... Elment halálosan összeszorított ajakkal, örvénybe meredő szemekkel és egy véres, fekete foltot hagyott azoknak a lelken, akik nem ismerték eddig, akik talán rosszul szerettek vagy tévesen haragudtak rája.” Ebben a cikkében érezte szükségét annak, hogy megszólaltassa alapvető tételét: a tömegoktatásban érvényesülnie kell „az egyéniség művészi kifejlését” szolgáló nevelői törekvésnek. „A mai tanárnak érzékeny lelkiismeretét csak egy tudat teheti nyugodttá: — vallotta meggyőződéssel — hogy a jelen formák között mennél több egyéni lelket önt kis barátaiba, mennél nagyobb szeretettel és megértéssel szemléli és segíti a jövő virágok rügybontását és jövő gyümölcsök megérését.” Tömeggel foglalkozni és közben önálló, eredetien gondolkodó egyéniségeket formálni! — ezt az elvet fordította szembe a népellenes rendszer rabszolgahadát dresszírozó iskolájával.

Juhász Gyula tanáreszménye a „mai lelkű, minden új szépség, jószág, igazság iránt fogékony elméjű és érzésű” tanár. Csak „a modern műveltségű, erős intelligenciájú” tanárok adhatnak irányt a szomjas lelkű fiatalságnak, csak az ilyenek kísérhetik „megértő, okos, lelkes kritikával... a tehetség és öntudat első lépéseit, első szárnyacsapásait”. Ezért mondta Juhász Gyula, hogy az igazi tanárt nem Wedekind látta meg, hanem Anatole France, akinek egyik kisvárosi tanára „maga a testet öltött érdeklődés, szellem és jóindulat, aki egyazon érdeklődéssel nézi az antik szobrokat és a modern propagandát.” Kaffka Margit halálára írt nekrológjában az író egyik értékeként azt is kidomborította, hogy „...a katedráról a mindent megértő tudást ... hozta magával”.

Juhász Gyula pedagógiai öröksége a tanárok kincse.

3.

Juhász Gyula élete és életműve Szeged kincse

Juhász Gyula Szegeden született. Ő emelte a költészet világába e várost — hangulatával, színeivel, folyójával, múltjával, jelenével, kisembereivel, munkásaival, környéke parasztaival. A Horthy-korszak kezdetén Juhász Gyula Szegeden írt versei zengtek az ájult országnak a vigasztalás, a hit szavát. Ha Szegedet említjük, azonnal — szinte önkéntelenül — Juhász Gyula neve is ajkunkra kívánczik.

Költőnk az első világháború előtti években Szegedre, szegedi katedrára vágakozott. Kívánsága nem teljesült. Mától kezdve szelleme, életműve az eddiginél is

jobban beleépül a Tanárképző Főiskola életébe. Juhász Gyula mától kezdve a tanárjelöltek és a tanárok tanára lesz.

Felelősek vagyunk azért, hogy Juhász Gyula gazdag életműve a tanárjelöltek kincse, s rajtuk keresztül a nemzet kincse legyen.

Tisztelgés és köszöntés

Az Ünnepi Tanácsulást megnyitotta HEGEDŰS ANDRÁS főiskolai
főigazgató:

Tisztelt Ünnepi Tanácsulás!
Kedves Vendégeink!

Mai általános iskolai tanárképzésünk 100 éves múltra tekint vissza. Az 1873-ban kezdődött törekvéseknek a mi tanárképzésünk a folytatója és a kiteljesítője. A 100 éves évforduló jelentőségét fokozza az a tény, hogy a felszabadulás utáni államosított tanárképzés 25 éves évfordulóját is most, 1973-ban ünnepeljük. Megemlékezésünkben találkozót ad egymásnak a tanárképzés múltja és jelene.

A 100 éves évforduló felhívja a figyelmünket a tradíció fontos szerepére a mai tanárképzésben.

Mai pedagógiai szemléletünk akkor nem lesz gyökértelen, ha éltető nedvét a 100 éves múlt értékes hagyományaiból szívja. Nevelői törekvésünk akkor válik tudatossá, ha neveléstörténeti pillérei is vannak. Nem szabad elfelejtenünk, hogy egy-egy mai oktatási, nevelési, tudományos problémánk megvalósításakor a múlt pozitív kezdeményezésének a felhasználása a hagyomány erejével hirdeti mai törekvésünk helyességét. Vannak értékes hagyományaink! Ha áttekintjük a 100 éves történetet, megállapíthatjuk: a főiskola a múltban is a tanárképzés tiszteletre méltó bázisa volt! Népszerűtetre is nevelte tanárjelöltjeit egy népellenes korban; alkotó tanári munkára is ösztönzött egy szabályokhoz, kötöttségekhez igazodó képzési forma idején; kiemelkedő oktatói, professzorai révén maradandó tudományos értékeket is tudott felmutatni.

Azt is nagy nyomatékkal hangsúlyozzuk, hogy a 100 évet ünnepelve nem muzeális értékek felett merengünk, hanem élő hagyomány megteremtésén fáradozunk. Amikor a múlt pozitívumait beépítjük a ma és a holnap tanárképzésébe, ugyanakkor elhatároljuk magunkat mindattól, ami szemléletben, tartalomban retrógrád volt.

A tradíciónak nagy szerepe van abban is, hogy a szegedi tanárképző főiskolán folyó szocialista tanárképzésnek egyéni színe, sajátos jellegzetessége legyen, azaz hogy „a hely kultusza” meglegyen és élő legyen főiskolánkon. A genius loci nélkülözhetetlen ahhoz, hogy a főiskola vonzó és kisugárzó erejű legyen. Ezt pedig hagyományok éltetése és megújítása nélkül megteremteni nem lehet.

S végül azt kívánom hangsúlyozni: nem a múlt a mércéje a mi tanárképzésünknek, hanem a ma és a holnap igénye. A 100 évet igazán értékessé az elmúlt 25 év teszi!

Ezzel a néhány gondolattal tisztelgek elődeink előtt, akiket ünneplünk. Tisztelgek a főiskola egykori tanárai előtt: kegyelettel az elhunytak továbbélő, ma is élő emléke előtt; üdvözlétet küldve azoknak, akik levelükben köszöntötték az ünneplő főiskolát s hálás szívvel tisztelgek azok előtt, akiket annyira szorongat a főiskola iránti nagy szeretetük, hogy sem a gyöngzség, sem az esztendőök súlya, sem a nagy tá-

volság nem akadályozott meg az ünnepélyen való részvételben. Tisztelgek a főiskola egykori diákjai előtt, azok előtt, akik ebben az intézetben jegyezték el magukat örökre a, gyermek- a nép- és a tudományszeretettel.

S ezzel a néhány gondolattal köszöntöm az ünneplőket főiskolánk mai tanárait és diákjait, akiket — szocialista hazánk szeretetére emlékeztetve — a 100 éves évfordulón is alkotó munkára hívok.

MIKLÓSVÁRI SÁNDOR
AZ MM PEDAGÓGUSKÉPZŐ OSZTÁLYÁNAK VEZETŐJE

Elhangzott az Ünnepi Tanácsülés 1973. október 6-án

Mélyen tisztel Főiskolai Tanács!
Kedves Elvtársak!

Engedjék meg, hogy a Művelődésügyi Minisztérium képviselőjében őszinte tisztelettel és meleg barátsággal köszöntsem e száz éves múltú intézmény tanácsát és az általuk képviselt főiskolai oktatókat és hallgatókat, az intézmény valamennyi dolgozóját.

Nagy öröm a mi számunkra is, hogy itt Szegeden abban az intézményben ünnepelhettük a hazai általános iskolai tanárképzés fennállásának negyedszázados jubileumát, amelynek fényét, rangját mától fogva Juhász Gyula neve és munkássága is fémjelzi.

Jó dolog az, ha ünnepi évfordulókon a múltat elemezve és értékelve a jövőre figyelünk, a jövő feladataira koncentráljuk figyelmünket. Nemcsak kötelességből, de meggyőződéseim szerint is azért szeretném szíves figyelmükbe ajánlani a jövő feladatait, mert — ahogyan azt Dr. Polinszky Károly miniszterhelyettes elvtárs mai ünnepi beszédében is kifejtette —, az általános iskolai tanárképzésben fennálló kötelességeinket a jövő igényei szerint kell formálnunk, fejlesztenünk, teljesítenünk. Mai tanárképző munkánkat korunk igényei kritizálják és ennek a kritikának meg kell felelnünk. Meggyőződéseim, hogy a tanárképző főiskolák oktatói — s közöttük a szegedi Juhász Gyula Tanárképző Főiskola oktatói kara is — teljesen tisztában vannak korunk, szocialista társadalmunk igényeivel és ennek megfelelően fejtik ki a tudományokat értő és a nevelői hivatást kialakító munkájukat tanítványaikért, a jövő tanáraiért.

Kívánom, hogy a most következő hétköznapiakat a tanárképző munka fényei és csúcsai övezzék, s ebben a munkában ne csak sikereket érjenek el, de örömeiket is találják meg benne.

Mégegyszer őszinte tisztelettel köszöntöm a centenárium és a névadó ünnepség alkalmával a szegedi Juhász Gyula Tanárképző Főiskola Tanácsát, összes dolgozót és hallgatóit.

ÁBRAHÁM AMBRUS

AKADÉMIKUS

Elhangzott az Ünnepi Tanácsülés 1973. október 6-án

Tisztelt Tanácsülés!

Engedjék meg nekem, hogy ebben az ünnepélyes pillanatban, amikor el-tűnődünk szeretett Főiskolánk küzdelmes, de eredményekben és sikerekben felette gazdag múltján, amikor jóleső érzéssel szemlélődünk ragyogó jelenén és bizodalom-mal tekintünk nagy reményekre jogosító jövője felé, bensőséges együttérzéssel és jogos büszkeséggel emlékezzem meg a Budai Pedagógiumból és a Pesti Erzsébet Nő-iskolából együvé kovácsolt Szegedi Állami Polgári Iskola Tanárképző Főiskoláról, annak tanáiról és hallgatóiról, akik közül igen sokan aranybetűkkel írták be nevüket a magyar tudományos élet történetébe. Bár az előzőekben is akadtak lelkes művelői a tudománynak, a Szegedi Főiskola volt az, amely a pedagógia mellé egyenlő (vagy ennél tehetősebb) társként helyezte el a tudományt, a tudományos kutatómunkát és ezzel újabb és gyümölcsözőbb korszakot nyitott meg a tanárképzés történetében. A tudományos igazságok közlése, ezek keresése, kutatása és fiksználása voltak azok a szempontok, amelyek jellemezték a főiskola tanári karát és ifjúságát. Nem Szeged levegője, nem az egyetemmel való összeházasítás voltak azok a tényezők, amelyek a főiskolának helyet követeltek és helyet adtak a magyar tudományos életben, hanem a szellemében új, munkájában precíz, öntudatos és jól megválogatott tanár testület tagjai és a gondosan szelektált és tehetséges hallgatók voltak azok, akik ebben hathatósan és minden vonalon elismerten és eredményesen közreműködtek. Hogy milyen volt ez a tanári testület, mit tett a nemzetközi és a magyar tudomány érdekében, azt szerte a hazában mindenki tudja és látja, aki nyitott szemmel és gondolkodó ésszel járkal az élet útjain. De azt is látnia kell, hogy hűséges követője és segítője volt ebben a tekintetben az a remek hallgatóság, melynél jobbat és szorgalmasabbat sehol sem találtam azokon a posztokon, amelyeket végigjártam az alatt az ötven esztendő alatt, amelyet a legmagasabb fokú tudományos és oktató intézmények szolgálatában töltöttem el. Hogy ez így van, arról beszélnek azok a magyar tudósok, akik a negyvenes években a főiskola tanárai voltak, és beszélnek azok a hallgatók, akik a legmagasabb pedagógiai és tudományos fórumok területén is kivételesen magas pozíciókba kerültek. A Szegedi Állami Polgári Iskolai Tanárképző Főiskola tanárai nem a pedagógia írásos módszereivel osztogatták a pedagógiát, hanem a tudomány örökbecsű kincseinek a legmagasabb szintű ismeretében szóltak hozzá a természet s a humánium nagy és örök kérdéseire és mindig úgy, hogy az (felfelé- és lefelé) egyformán világos és érthető legyen. A főiskola tanárai és hallgatói együttesen vallották és hirdették a rövid közmondás örök és megmásíthatatlan igazságait: „Nemo dat qui non habet”. Senki sem adhat abból amije nincs, ahhoz pedig, hogy legyen, dolgozni kell, mert: „Qui ascendit sine labore descendit sine honore” aki munka nélkül lép föl a katedrára az tisztesség nélkül száll le onnan.

A nagy dolgokat a kicsinyeknek is meg lehet magyarázni, és a bonyolult dolgokat egyszerűbb formában és minden nehézség nélkül be lehet mutatni, de csak akkor, ha magunk is ismerjük őket, és pedig alaposan. Az álmok, a képzelmenyek, s a homályban rejtőzködő szóvirágok körül sötét marad a láthatár. A pedagógus tudjon sokat, nagyon sokat, azt amit tud, tudja elmondani világosan, értelmesen, szép magyarsággal, szeresse a hivatását és az ifjúságot, amelyet reábíztak.

Tisztelt Tanácsülés, tessék megengedni, hogy a jubileum alkalmából (ismételten) szeretettel és tisztelő elismeréssel emlékezzem meg a főiskola tudományt építő, tudományt hirdető tanáraitól és hallgatóiról, akik szívvel és szorgalommal dolgoznak a magyar tudományért, de azokról is, akik már elmentek oda, ahonnan nem tért vissza senki sem. Legyen ez a tanácsülés a múltak dicsérete, legyen serkentés és buzdítás a jelen számára és legyen iránymutató rakéta a jövődők felé. Illesse hálánk, ragaszkodásunk és őszinte szeretetünk a főiskolát, amelynek szép múltjában és ragyogó jelenében örömről leljük, s a jövője felé bizodalommal és reménykedéssel tekintünk. További sok sikert, eredményt kívánok mindannyiójuknak!

KRATOFIL DEZSŐ

NY. GYAK. ISKOLAI IGAZGATÓ (SZEGED)

Elhangzott az Ünnepi Tanácsülés 1973. október 6-án

Tisztelt Ünnepi Tanácsülés!

Megilletődve állok itt önök előtt, hogy 100 éves jubileumi ünnepségén köszöntsem a szegedi Tanárképző Főiskolát.

A sors nagyon kegyes volt hozzám, hogy ezt a megtisztelő feladatot, életem 90. évében személyesen teljesíthetem. A Szegedi Tanárképző Főiskola a mai naptól kezdve Juhász Gyula nevét viseli. Méltán, mert a nagy költő példája nemcsak a munka és a dolgozó nép szeretetére tanít, de egyben egyike volt ő a tanítás gondjait és szépségeit mélyen átérző pedagógusnak is.

Igen tisztelt Ünnepi Tanácsülés!

71 esztendeje annak, hogy mint 18 éves ifjú, átléptem a budai Pedagógium küszöbét, s a sors megengedte, hogy így 71 éven át figyelhettem az Alma Máter küzdelmeiben, de egyben eredményekben is gazdag életét. Hogy ennek az intézménynek az életét csak röviden is áttekinthessük, a 100 évet három korszakra kell bontanunk:

- a) a budai Pedagógiumnak 1873-tól 1928-ig terjedő első időszakára;
- b) a Szegedre áttelepített Polgári Iskolai Tanárképző Főiskolának 1928-tól hazánk felszabadulásáig terjedő idejére,
- c) s végül az általános iskola megszervezésével, a Tanárképző Főiskola mai napig terjedő negyedszázados munkálkodására.

Amint látjuk, ebből a 100 esztendőből Főiskolánk 75 éven át a polgári iskolai tanárok kiképzésének szolgálatában állt, ezért röviden szólnom kell arról a szerepről, melyet a magyar polgári iskola ezen hosszú idő alatt iskolarendszerünkben és a társadalomban betöltött.

A kapitalizmusnak az 1867-i kiegyezés utáni fejlődése szükségessé tette az addigi elavult, feudális jellegű közoktatásunk átalakítását s főleg a produktív, gyakorlati pályára előkészítő iskolatípusok megteremtését. Így született meg az Eötvös miniszter által propagált, s az elemi iskola 6. osztálya fölé szervezett felső népiskolák mellett, Csengery Antalnak, a nagytekintélyű kulturpolitikusnak a befolyására a polgári iskola, a fiúk részére 6, a lányok részére 4 osztállyal, azzal a kimondott céllal, hogy ezek az iskolák a városok és a nagyobb községek jobbmódú gyermekeit a gyakorlati műveltség magasabb fokára emeljék. A vonatkozó törvény azonban a tanárok képzéséről nem intézkedett s bizonyos kísérletezések után csak annyi történt, hogy 1873. január 15-én Trefort Ágoston, az akkori közoktatási miniszter, az elemi iskolai tanítóképzők mellett megnyitotta a két polgári iskolai tanítóképzőt, a férfiak részére Gyertyánffy István, a nők részére Zirzen Janka vezetésével. — Megszületett tehát az az intézkedés, mely egyenlőre a polgári iskolai tanárképzés tanfolyam jellegét jelentette. Ennek az intézkedésnek volt a következménye, hogy a megindulástól kezdve, sok küzdelem után, csak 1918-ban történhetett meg az intézet főiskolai jellegének hivatalos elismerése. Anélkül, hogy jellemeznénk e félszázados

kor működését és kiváló professzorainak munkásságát, tisztelettel kell megemlítenünk Gyertyánffy Istvánnak közel negyedszázados főiskolai igazgatói működését, aki mint az eötvösi gondolatoknak a képviselője, nagy pedagógiai műveltséggel s kiváló szervező képességgel állandóan munkálta a főiskola szervezeti és tanulmányi fejlődését s 1896-ban, mikor nyugdíjba ment, egy nagy iskolakomplexumnak, az u.n. Pedagógiumnak működésében gyönyörködhetett. Ezt az intézményt elemi iskolai tanítóképző intézetével, a polgári iskolai tanítóképzővel, a tanítóképző intézeti tanárok tanfolyamával, s a három intézményhez kapcsolódó gyakorló iskolákkal együtt, méltán nevezhették akkor a népoktatás európai hírű főiskolájának. Gyertyánffy István nyugdíjba vonulásával a nagy iskolakomplexum a részeire szétválék s 1908-tól 1928-ig a főiskola már önállóan folytathatta tanárképző funkcióját.

Új fejezet kezdődik az 1928-ban hivatalosan is főiskolai rangra emelt Polgári Iskolai Tanárképző történetében, amikor Klebesberg Kunó közoktatási miniszter a budai Főiskolát és az Erzsébet Nőiskolát egyesíti és szegedi tudományegyetemmel kooperálva intézi a tanárképzést. A szegedi Főiskola új szerepében és újonnan szervezett gyakorló iskolájával ebben az időben működésének a fénykorát éli.

Anélkül, hogy a szegedi Főiskola mindnyájunk által ismert munkálkodását ismertetném, meg kell említenem, hogy a főiskola tanárai közül a főiskolától való eltávozásuk után többen mint egyetemi professzorok és akadémikusok szereztek elismerést a főiskolának, az általános iskola pedagógiai főiskolájának szervezésekor pedig a gyakorlóiskola egy-egy kiváló tanára kapott tanszéket az új főiskolákon. Nem lesz érdektelen, ha itt megemlítjük hogy több fontos helyen, ma is éppen azok képviselik hazánkban a tudományos pedagógiai irodalmat, akik annak idején mint a szegedi főiskolával, illetőleg egyetemmel kapcsolatban lévő Apponyi Kollégiumban nyerték tudományos kiképzésüket.

Váázolva így a polgári iskolai tanárképzés hét évtizedes küzdelmes fejlődését, szólnunk kell még a felszabadulás előtti polgári iskolákról és azok tanulóiról is. Csak röviden érintve a kérdést megemlítem, hogy a felszabadulás előtt hazánkban 455 polgári iskola működött, 2328 osztállyal 3992 tanárral és 93749 tanulóval s sokan nem tudják, hogy a Horthy korszak 173 gimnáziumában 30000 gimnazista mellett 83000-en tanultak a polgári iskolákban, s ha most még azt is figyelembe vesszük, hogy a gimnáziumi tanulóknak mindössze csak 5%-a volt munkás-paraszt származású, s ugyanakkor a polgári iskolák tanulóinak 70%-a, akkor szemléletesen mutattuk meg a polgári iskolák jelentőségét, hiszen a polgári iskolák nélkül sok szegénysorsú magyar gyermek akadt volna el, éppen az alpműveltség megszerzésének kezdetén.

Kedves Kartársak! Hazánk felszabadulása meghozta a tanárképzés 100 esztendejének utolsó negyedében az általános iskolát, melyben Népköztársaságunk minden növendéke, függetlenül társadalmi helyzetétől, ugyanabba az iskolatípusba kezdheti meg alapvető tanulmányait. Mi, a régi idők pedagógusai, boldog örömmel figyelhetjük ez új iskolatípus fejlődését és kulturális munkájának nagyszerű eredményeit.

Önök kedves Kartársak benne élnek a felszabadulás utáni negyedszázad dinamikus és alkotó életének a szemléletében, s tisztán látják pedagógus hivatásuknak azon feladatait, amelyek szocialista iskolarendszerünk szervezetének tökéletesítésében s a benne folyó pedagógiai munka elmélyítésében önökre hárulnak.

Az én szerény, több mint öt évtizedes pedagógiai munkámat, az odaadó, önzetlen hivatásszeretet és az ifjúság szeretete vezérelték.

Szívből kívánom, hogy ezek az erények vezessék sikerre az Önök további munkálkodását is.

TARTALOMJEGYZÉK

I. Marxizmus—leninizmus, történelem

<i>Bezdán Sándor</i> : A szentesi 48-as Népkör indulása (1870—1874).....	3
<i>Kallós Gábor</i> : Az ideológia értelmezésének kérdéséhez	15
<i>Nagy István</i> : Kísérlet a demokratikus ifjúsági mozgalom szervezeti egységének megteremtésére Csongrád megyében (1944. októbertől 1945. márciusig)	23
<i>Tóth Ferencné Jónás Irma</i> : A Magyar Kommunista Párt értelmiségi politikájának alakulása Csongrád megyében a szocialista forradalomért folyó harc idején (1947—1948).....	41
<i>Vékás István</i> : A beruházások hatékonyságának néhány kérdése az állami gazdaságokban	55

II. Nyelv és irodalom

<i>Baróti Tibor</i> : Tyutsev négyütemű jambusainak statisztikai és összehasonlító elemzése	73
<i>Benkő László</i> : Juhász Gyula költői nyelvének gyakorisági szójegyzéke (II)	89
<i>Békési Imre</i> : Az ötmondatos hat bekezdésnyi beszédmű kísérleti vizsgálatáról	161
<i>Fenyvesi István</i> : A magyar munkásmozgalom és M. Gorkij (1902—1919)	185
<i>Hegedűs András</i> : Móra Ferenc ismeretlen levelei Pósfához	203
<i>Keszthelyi György</i> : Szemlélet és formálás összefüggése Füst Milán epikájában	249
<i>Rozgonyiné Molnár Emma</i> : A szólások és közmondások irodalmi felhasználásának előzményei- ből	267
<i>Szegfű László</i> : A Thonuzoba-monda (Interpretációs kísérlet Janus Pannonius két sorához).....	275
<i>Vaszilcsenkó Sz. M.</i> : A szél elnevezései és az általuk motivált szavak a mai orosz irodalmi nyelvben.	285

III. Pedagógia és lélektan

<i>Balogh Tibor</i> : Gondolatok az esztétikai megismerés pszichológiai természetéről.....	303
<i>Geréb György—Tóth Károly—Rudas Lenke</i> : Érzelmi trauma elviselésének vizsgálata siketnéma gyermek fogászati beavatkozásokkor.....	313
<i>Geréb György—Tóth Károly—Papp Piroksa</i> : Fogeltávolítás érzelmi hatása idióta gyermekeken	331
<i>Nánási Miklós</i> : (I). Adalékok a népi demokrácia pedagógusképzésének történetéhez	339
<i>Szabó G. Mária</i> : A szülők véleménye iskolarendszerünk és az iskolastruktúra kérdéseiről	359

IV. Művészet

<i>Asasi Béla</i> : „Össz-intervallumok dallamok pentaton hangközökből”	371
<i>Frank Oszkár</i> : Mikrokozmosz. Az I. kötet elemzése	395

V. Felsőoktatás-pedagógiai (módszertani) tanulmányok

<i>Bereczki Sándor</i> : A gyakorlati kiképzés fejlődése a tanárképző főiskolán II. 1947—1973.....	407
<i>Bokányiné Kocsis Margit</i> : A házi olvasmányok helye, anyaga, terjedelme és ellenőrzési formái az orosz szakos tanárképzésben (II).	431
<i>Farkas Katalin—Waldmann József</i> : Ifjúsági klub, ifjúsági akadémia	443
<i>Geréb György</i> : Különböző ritmusú ingerhalmaz hatása az éberségi szintre főiskolai hallgatók erős érzelmi megterhelésénél	453

<i>Huszka László: Történelem szakos tanárképzésünk 100 éve (1873—1973-ig)</i>	471
<i>Szörényi József—Zentai Károly: A pályaválasztás motívumainak vizsgálata a főiskolai hallgatók egy csoportjánál</i>	495
<i>Kurt Zehner—Sigrid Franz: Untersuchungen über die Selbsteinschätzung von Schülern</i>	513

*Az általános iskolai tanárképzés 25 éves évfordulóján, a Szegedi Tanárképző Főiskola 100 éves jubileumi és névadó ünnepségén elhangzott beszédek
1973. október 5-én és 6-án*

I. Az iskolatörténeti és képzőművészeti kiállítás megnyitása

<i>Simon Gyulának, a Pedagógiai Társaság főtítkárának ünnepi beszéde</i>	525
<i>Szabó G. Lászlónak, az MSZMP Városi Pártbizottság osztályvezetőjének ünnepi beszéde</i>	531

II. Díszünnepély a Szegedi Nemzeti Színházban

<i>Polinszky Károly miniszterhelyettes ünnepi beszéde</i>	535
<i>Hegedűs András főiskolai főigazgató: Juhász Gyula nevével</i>	541

III. Ünnepi tanácsülés a Szegedi Tanárképző Főiskola dísztermében

<i>Hegedűs András: Tisztelgés és köszöntés</i>	547
<i>Miklósvári Sándornak, az MM Pedagógusképző Osztály vezetőjének ünnepi beszéde</i>	549
<i>Ábrahám Ambrus akadémikus ünnepi beszéde</i>	551
<i>Kratofil Dezső ny. gyakorló iskolai igazgató ünnepi beszéde</i>	553

INHALTSVERZEICHNIS

I. Marxismus – Leninismus, Geschichte

<i>Bezdán, S.</i> : Der Beginn des Szenteser 48-er Volkvereins (1870—1874)	3
<i>Kallós, G.</i> : Zur Frage der Interpretation de Ideologie	15
<i>Nagy, I.</i> : Versuch zur Schaffung einer Organisationseinheit der demokratischen Jugendbewegung im Komitat Csongrád (Oktober 1944-März 1945)	23
<i>Tóth-Jónás, I.</i> : Die Gestaltung der Intelligenz-Politik der kommunistischen Partei im Komitat Csongrád zur Zeit des Kampfes um die sozialistische Revolutin (1944—1948)	41
<i>Vékás, I.</i> : Einige Fragen der Wirksamkeit der Investitionen in den staatlichen Landwirtschaften	55

II. Sprache und Literatur

<i>Baróti, T.</i> : Statistische und vergleichende Analyse der Viertakt-Jamben von Tjutscheff	73
<i>Benkő, L.</i> : Häufigkeitsvokabulat der Dichtersprache von Gyula Juhász	89
<i>Békési, I.</i> : Über die experimentelle Untersuchung von Sprachwerken mit Fünfsatz-Alineen	161
<i>Fenyvesi, I.</i> : Die ungarische Arbeiter-Bewegung und M. Gorkij (1902—1919) I. Der Weg der Werke	185
<i>Hegedűs, A.</i> : Unbekannt Briefe des Ferenc Móra an Familie Pósa	203
<i>Keszthelyi, Gy.</i> : Der Zusammenhang von Anschauung und Formung in der Epik des Dichters Milán Füst	249
<i>Rozgonyi-Molnár, E. dr.</i> : Über die Vorgeschichte der literarischen Verwendung der Redewendungen und Sprichwörter	267
<i>Szegfü, L.</i> : Die Thonuzoba — Sage (Versuch zur Interpretation von zwei Zeilen des Janus Pannonius)	275
<i>Vassiltschenko, Sz. M.</i> : Die Benennungen des Windes und die durch sie motivierten Wörter in der heutigen russischen Literatursprache	285

III. Pädagogik und Psychologie

<i>Balogh, T.</i> : Gedanken über die psychologische Natur des ästhetischen Erkennens	303
<i>Geréb, Gy., Tóth, K. und Rudas, L.</i> : Untersuchung des Ertragens emotioneller Traumen bei zahnärztlichen Eingriffen an taubstummen Kindern	313
<i>Geréb, Gy., Tóth, K. und Papp, P.</i> : Der emotionelle Einfluss der Zahnextraktion bei idiotischen Kindern	331
<i>Nánási, M.</i> : Ein Beitrag zur Geschichte der Pädagogenausbildung der Volksdemokratie	339
<i>G.-Szabó, M.</i> : Die Meinung der Eltern über die Fragen unseres Schulsystems und der Schulstruktur	359

IV. Kunst

<i>Avasi, B.</i> : Gesamt-Intervell-Melodien aus Pentaton-Intervallen	371
<i>Frank, O.</i> : Béla Bartók: „Mikrokosmos“. Analyse des I. Bandes	395

V. Arbeiten aus dem Gebiet des Hochschulwesens

<i>Bereczki, S.</i> : Die Entwicklung der praktischen Ausbildung an der Pädagogischen Hochschule II. 1947—1973	407
<i>Bokányi-Kocsis, M.</i> : Ort, Stoff, Umfang und Kontrollierungsformen der Haus-Lektüre in der Lehrerbildung für das Russisch-Fach (II.)	431
<i>Farkas, K. und Waldmann, J.</i> : Jugendklub — Jugendakademie	443
<i>Geréb, Gy.</i> : Die Wirkung von Reizaggregaten verschiedener Rhythmik auf das Wachsamkeitsniveau von Hochschulhören bei starker Gefühlsbelastung	453
<i>Huszka, L. I.</i> : Hundert Jahre Geschichtslehrer-Bildung an unserer Pädagogischen Hochschule (1873—1973)	471
<i>Szörényi, J. und Zentai, K.</i> : Untersuchung der Motive der Berufswahl bei einer Gruppe von Studenten der Pädagogischen Hochschule	495
<i>Zehner, K., Franz, S.</i> : Untersuchungen über die Selbst einschätzung von Schülern (Ein Beitrag zur Psychologie der Schülerbeurteilung)	513

Die am 25. Jahrestag der Lehrerbildung für Grundschulen, an der Jubiläumszentenar- und Namensfeier der Pädagogischen Hochschule Szeged erklungenen Reden 5—6. Oktober 1973

I. Eröffnung der schulhistorischen und bildkünstlerischen Ausstellung

Festrede des Generalsekretärs der Gesellschaft für Pädagogik, Gyula Simon	525
Festrede des Abteilungsleiters vom Stadtparteikomitee der Ungarischen Sozialistischen Arbeiterpartei, László G. Szabó	531

II. Festfeier im Nationaltheater Szeged

Festrede des stellvertretenden Ministers, Károly Polinszky	535
András Hegedüs Generaldirektor der Hochschule: Mit dem Namen von Gyula Juhász	541

III. Festliche Ratssitzung im Festsaal der Pädagogischen Hochschule Szeged

András Hegedüs: Ehrenbezeugung und Begrüssung	547
Festrede des Leiters der Abteilung für Pädagogenausbildung des Ministeriums für Kultur, Sándor Miklósvári	549
Festrede des Akademikers, Ambrus Ábrahám	551
Festrede des Übungsschuldirektors im Ruhestand, Dezső Kratočil	553

Felelős kiadó a Szegedi Tanárképző Főiskola igazgatója. Megjelent 300 példányban 49 (A/5) ív terjedelemben. A kézirat nyomdába érkezett: 1974. január. Készült monószedéssel, íves magasnyomással az MSZ 5601-59 és az MSZ 5603-55 szabványok szerint. 73-2128 – Szegedi Nyomda

